

خبيب کتابتون

فتح الهداية

پښتو شرح

هداية

د اول ځل لپاره په آسانه معياري پښتو

د هدایې یوه جامع شرحه

+93708346747 ➡

ژباړه او ترتیب

مولوی خبيب الرحمن مدني

فائل وفاق المدارس العربيه

مکتبہ خبيب الرحمن

مکتبہ

وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ [الفران]

فتح الهداية

پښتو شرح

هدايه

د اول ځل لپاره په آسانه معياري پښتو

د هدايي يوه جامع شرحه

تعيين د قول راجح

دهري جملې تر څنگ ژباړه

د عنواناتو اضافه

صورت د مسئلې

پر فقهي او ضروري معلوماتو

د حديثونو تخریج

د متن بشپړ اعراب

صرفي تحقيق

د لغاتو حل

دوهم ټوک

اب الإستقام - مسائل منشورة

ژباړه او ترميم:

مولوی حبیب الرحمن مدني

فاضل وفاق المدارس العربية

بسم الله الرحمن الرحيم

د کتاب ټول حقوق په خپرندوی اړه لري!

د کتاب پېژندنه

د کتاب نوم	: فتح الهدایه پښتو شرح هدایه
ژباړه او ترتیب	: مولوي حبيب الرحمن مدني
تصحیح کوونکی	: مولوي جمالدين
خپرندوی	: صداقت کتب خانه/ کندهار
کمپوز/ ډیزاین	: صداقت د کتاب چاپولو اداره
د چاپ کال	: ۱۳۹۵ ل. / ۱۴۳۷ ه.ق. / ۲۰۱۶ م.
چاپ شمېر	: ۱۰۰۰ ټوکه

د تر لاسه کولو ځای:

صداقت کتب خانه

کندهار - افغانستان

تلیفون: ۰۷۰۰۳۰۵۴۰۷

ایمېل: sadaqat.books@gmail.com

فهرس

۱	بَابُ الْإِسْتِسْقَاءِ
۱	داستسقاء د لمانځه لپاره د جماعت حکم
۲	داستسقاء د لمانځه په باره کې د صاحبینو رایه
۳	داستسقاء په لمانځه کې د جهري قرائت حکم او د خطبې حکم
۳	داستسقاء تر لمانځه وروسته د سنت عملونو بیان
۵	بَابُ صَلَاةِ الْخَوْفِ
۵	د صلاة الخوف تفصیلي طریقه
۷	که امام مقیم و نو د صلاة الخوف حکم؟
۸	د لمانځه په حالت کې د جنګ حکم
۸	د سختي بېرې په صورت کې د لمانځه طریقه
۹	بَابُ الْجَنَائِزِ
۱۰	د قریب الموت (مرګ ته د نژدې سړي) احکام
۱۱	فَضْلُ فِي الْغُسْلِ
۱۱	مړي ته د غسل ورکولو تفصیلي طریقه
۱۴	تر غسل مخکې مړي ته د اودس ورکولو بیان
۱۵	تر غسل وروسته سنت عملونه
۱۷	فَضْلُ فِي التَّكْفِينِ
۱۷	د سړي لپاره سنت کفن
۱۸	د سړي د کفن کچه اندازه
۱۸	د کفن ورکولو طریقه
۱۹	د ښځې سنت کفن
۲۰	د ښځې د کفن کچه اندازه
۲۱	ښځې ته د کفن ورکولو طریقه
۲۱	پر کفن باندې د عطر لگولو حکم
.....	Error! Bookmark not defined.
.....	فَضْلُ فِي الصَّلَاةِ عَلَى الْأَيِّتِ
۲۲	د جنازې د لمانځه زیات حقداره څوک دی؟
۲۳	که له ولي څخه ښیر بل چا د جنازې لعونځ ورکړی نو څه حکم دی؟

- ۲۲..... که مری د جنازې له لماتنه څخه بغیر پټ کړی سو نو څه حکم دی؟
- ۲۲..... د جنازې د لماتنه سنت طریقه
- ۲۷..... د مسبق لپاره د جنازې د لماتنه طریقه
- ۲۸..... د جنازې په لماتنه کې به امام چیرې درېږي؟
- ۲۹..... پر سپرلي د جنازې د لماتنه حکم
- ۳۰..... د جنازې په لماتنه کې دولي داجازې حکم
- ۳۱..... په مسجد کې د جنازې د لماتنه حکم
- ۳۲..... دنوي زېږېدونکي کوچني بیلابیل حالتونه او د هغه د جنازې د لماتنه حکم
- ۳۳..... که له دلو الکفر (داز الحرب) څخه په قید راوستل سوی کوچنی مړ سي نو څه حکم دی؟
- ۳۴..... که یو کافر مړ سي او مسلمان قریب لري نو څه حکم دی؟
- ۳۵..... فَضْلُ فِي حُمْلِ الْجَنَازَةِ
- ۳۵..... د جنازې د پورته کولو بیان..... او د جنازې د پورته کولو سنت طریقه
- ۳۶..... په قبر کې د مړي تر ایښوولو مخکې د ناستې حکم
- ۳۷..... فَضْلُ فِي الدَّفْنِ
- ۳۷..... د قبر د کښلو سنت طریقه
- ۳۹..... په قبر کې د مړي د ایښوولو صحیح طریقه، او د ایښوونکي لپاره دعاء
- ۴۰..... په قبر کې د پنځو خښتو او د لرگیو د لگولو حکم
- ۴۲..... بَابُ الشَّهِيدِ
- ۴۲..... شهید ته د شهید ویلو وجه
- ۴۲..... د شهادت قسمونه
- ۴۲..... د شهید تعریف، قسمونه او احکام
- ۴۴..... د حریاتو باغیانو او ډاکوگانو په لاس د قتل سوي مسلمان حکم
- ۴۵..... جُنُب شهید ته د غسل ورکولو حکم
- ۴۷..... د شهید د وینو، کالو او نورو شیانو حکم
- ۴۷..... د ارتثا تعریف او دیو څو نورو صورتونو بیان
- ۵۰..... په ښار کې د پیدا سوي لاین حکم
- ۵۱..... په حد او قصاص کې د قتل سوي انسان د غسل او د جنازې حکم
- ۵۲..... بَابُ الصَّلَاةِ فِي الْكَعْبَةِ
- ۵۲..... د کعبې وجه د تسمیې
- ۵۲..... په کعبه کې دننه د لماتنه بیان
- ۵۴..... په کعبه کې په جماعت سره د لماتنه بیان

- ۵۲..... که په مسجد حرام کې یو سړی تر امام مخکې سو نو څه حکم دی؟
- ۵۵..... دکعبې پر بام (چټ) دلمونځ کولو حکم
- ۵۷..... سَبَابُ الرَّحَاةِ
- ۵۷..... دزکاة لغوي او اصطلاحی معنی
- ۵۷..... دزکاة دوجوب شرطونه او دزکاة دإفاء کولو وخت
- ۶۱..... دکوچني او لویني دزکاة حکم
- ۶۳..... په مکاتب باندي دزکاة دنه واجبلو بیان
- ۶۴..... پر قرضلاره (پور وړي) دزکاة دنه واجبلو بیان
- ۶۵..... که دقرضلاره مال دهغه تر قرض زیات وو نو څه حکم دی؟
- ۶۷..... دهغو مالونو بیان چي زکاة پکښي نسته
- ۶۸..... په مال ضمار کې دزکاة بیان
- ۷۳..... که مینه د تجارت په نیت رانیول سي، وروسته دخلمت نیت پکښي وسي نو څه حکم دی؟
- ۷۴..... یو مال کله د تجارت مال جوړېږي؟
- ۷۶..... دزکاة په إفاء کولو کې دنیت بیان
- ۷۶..... بې له نیت د ټوله مال صدقه کولو حکم
- ۷۷..... دڅه مال صدقه کولو حکم
- ۷۸..... بَابُ صَدَقَةِ السَّوَائِمِ
- ۷۹..... فَضْلٌ فِي الْأَيْلِ
- ۷۹..... داوښانو دنصاب او زکاة مقلد
- ۸۱..... په یو سل وشلو (۱۲۰) اوښانو کې دزکاة مقلد
- ۸۴..... فَضْلٌ فِي الْبَقَرِ
- ۸۴..... دغواوو (او غوايانو) دنصاب او زکاة مقلد
- ۸۵..... په څلوېښتو (۴۰) غواوو کې دزکاة مقلد
- ۸۹..... فَضْلٌ فِي الْغَنَمِ
- ۸۹..... دوزو (بزو) دنصاب او زکاة مقلد
- ۹۰..... دبزې او پسه حکم برابر دی او په دې باره کې نور تفصیل
- Error! Bookmark not defined. په زکاة کې تر اومه دواړه ډوله څارویان اخیستل صحیح دي
- ۹۲..... فَضْلٌ فِي الْخَيْلِ
- ۹۳..... دآسونو دنصاب او زکاة مقلد
- ۹۵..... که آسونه فقط تر یامده وي نو څه حکم دی؟

- ۹۶..... په خاطر و او خړو کي د زکاة حکم
- ۹۶..... فَضْلٌ فِي مَا لَا صَدَقَةَ فِيهِ
- ۹۷..... داوبښ، غوا، او دبږي (وږي) په بچو کي د زکاة حکم (او په دې باره کي د فقهاؤ قولونه)
- ۱۰۱..... که په زکاة کي واجب سوی خاړوی د مالک سره نه وي نوڅه حکم دی؟
- ۱۰۲..... په زکاة کي د قیمت داډاء کولو حکم
- ۱۰۴..... د کارو بار او په کور کي د څر بلونکو خاړو یا تو د زکاة حکم
- ۱۰۶..... زکاة اخیستونکی به څه ډول مال په زکاة کي اخلي؟
- ۱۰۷..... که د کال په مینځ کي د نصاب مال زیات سي (یعني گټه وکړي) نوڅه حکم دی؟
- ۱۰۹..... په عفو کي د زکاة حکم او د فقهاؤ قولونه
- ۱۱۲..... که خوارجو په زوره زکاة او خراج واخیستی نوڅه حکم دی؟
- ۱۱۳..... د ښي تغلب په مالونو کي د زکاة او د ټیکس واجبلو بیان
- ۱۱۴..... د زکاة تر واجبلو وروسته د مال د هلا کېدلو بیان
- ۱۱۶..... تر کال پوره کېدلو مخکي د زکاة داډاء کولو حکم

بَابُ زَكَاةِ الْمَالِ Error! Bookmark not defined.

- ۱۱۸..... فَضْلٌ فِي الْفِيْضَةِ
- ۱۱۸..... د سپینو زرو د زکاة نصاب او د زکاة اندازه
- ۱۱۹..... له دوو سوو درهمو څخه په زیات مال کي د زکاة حکم
- ۱۲۲..... د کوټه سپینو زرو حکم او په دې باره کي تفصیل
- ۱۲۴..... فَضْلٌ فِي الدَّهَبِ
- ۱۲۴..... د سرو زرو د زکاة نصاب او اندازه
- ۱۲۵..... له شلو مثقالو څخه په زیاتو کي د زکاة بیان
- ۱۲۵..... له څلورو مثقالو څخه په کمو کي د زکاة بیان
- ۱۲۶..... د سرو او سپینو زرو په سکو، لوښو، او د ښکلا (او سینکار) په شیانو کي د زکاة حکم
- ۱۲۸..... فَضْلٌ فِي الْغُرُوضِ
- ۱۲۸..... له سرو او سپینو زرو څخه ماسوا په نور سلمان کي د زکاة حکم
- ۱۲۹..... سلمان به په کوم قیمت سره اندازه کیږي؟
- ۱۳۰..... که د کال په اطرافو کي نصاب پوره وي نو د کال په مینځ کي به د تلوان اعتبار نه کیږي
- ۱۳۱..... د سلمان او د سرو او سپینو زرو د قیمتونو دیو ځای کولو بیان
- ۱۳۳..... د سرو زرو سره د سپینو زرو دیو ځای کولو بیان
- ۱۳۳..... بَابُ فَيْتِنٍ يَمُرُّ عَلَى الْعَاشِرِ
- ۱۳۳..... د عاشر تعریف که تاجر د زکاة له وجوب څخه انکار وکړي نوڅه حکم دی؟

- ۱۳۵..... که تاجر وویل چي مابل عاشر ته عشر ورکړي نو څه حکم دی؟
- ۱۳۶..... که تاجر وویل ماز کله اداء کړی دی نو څه حکم دی؟
- ۱۳۹..... په پورتني صورتونو کي د نفي حکم
- ۱۳۹..... د عاشر مخته د حربي تاجر د دعوي حکم
- ۱۴۱..... له مسلمان، نفي او حربي څخه به څومره عشر اخيستل کيږي؟
- ۱۴۲..... د حربي تاجرانو سره بايد څرنگه معامله وسي؟
- ۱۴۳..... له حربيانو څخه د عشر په اخيستلو کي د کال د تېرېدلو شرط او حکم
- ۱۴۴..... حربي که له دار الحراب څخه ډېر ځله راسي نو څه حکم دی؟
- ۱۴۵..... د نفي د خنزير او د شرابو په اړه د فقهاؤ اختلاف او قولونه
- ۱۴۷..... له بنو تغلب څخه د عشر د اخيستلو حکم
- ۱۴۷..... که د تېرېدونکي سړي سره په کور کي نور مال هم وي نو څه حکم دی؟
- ۱۴۸..... که د تېرېدونکي سړي سره د مضاربت مال وي نو څه حکم دی؟
- ۱۴۹..... که تېرېدونکی سړی عبد ماذون وي نو د عاشر لپاره څه حکم دی؟
- ۱۵۱..... د خارجيانو عاشر ته د عشر ورکولو حکم

- ۱۵۲..... بَابُ فِي الْمَعَادِينِ وَالزَّكَاةِ
- ۱۵۲..... که په خراجي يا عسري مخکه کي يو کان پيلاسو نو څه حکم دی؟
- ۱۵۴..... که په يو کور کي کان پيلاسو نو څه حکم دی؟
- ۱۵۵..... که په خپله مخکه کي کان پيلاسو نو څه حکم دی؟
- ۱۵۶..... د ښځ کړی سوي مال او خزانه د پيل کولو پيل پيل صورتونه او د هغو حکمونه
- ۱۵۹..... په دار الحرب کي د خزانه د پيل کولو حکم
- ۱۶۰..... په قيمتي ډبرو کي د خمس حکم
- ۱۶۰..... په ملغلرو او غنبر کي د خمس حکم

- ۱۶۰..... بَابُ زَكَاةِ الرُّزُقِ وَالْقِيَامِ
- ۱۶۲..... په راشنه کېدونکو شيانو کي د عشر او د صدقاتو حکم
- ۱۶۷..... د نيم عشر حکم
- ۱۶۹..... په هسلو او گني کي د عشر حکم
- ۱۷۱..... د عسري مخکي په فصل کي به د مزدورانو د خرچې ورکولو حکم
- ۱۷۲..... د بنو تغلب په عسري مخکه کي د عشر حکم
- ۱۷۲..... که يو نفي له تغلبي سړي څخه مخکه رانيسي نو د عشر څه حکم دی؟
- ۱۷۳..... که يو مسلمان له تغلبي سړي څخه مخکه رانيسي يا تغلبي مسلمان سي نو د عشر څه حکم دی؟
- ۱۷۴..... که مسلمان مخکه پر عيسايي نفي خرڅه کړي نو څه حکم دی؟
- ۱۷۵..... که د نفي رانيول سوې مخکه د بل مسلمان په ملکيت کي د شمعې په وجه يا په بله وجه راسي نو څه حکم دی؟

- ۱۷۶..... که دیو مسلمان سره یو مختط کوروي او هغه باغ ځني جوړ کړي نو د عشر حکم
- ۱۷۷..... د مجوسي په کور او باغ کي څه حکم دی؟
- ۱۷۹..... د بنو تغلب د بنځي او د بنو تغلب د کوچني دمځکي حکم
- ۱۸۰..... د تېلو په چينو کي د عشر او نورو حکم
- ۱۸۱..... بَابُ مَنْ يَجُوزُ دَفْعُ الصَّدَقَاتِ إِلَيْهِ وَمَنْ لَا يَجُوزُ
- ۱۸۱..... د زکاة د مصارفو بيان
- ۱۸۲..... د "فقير" او "مسکين" تعريف او د دوی په مينځ کي فرق
- ۱۸۳..... د عمل تعريف او د هغه بيان
- ۱۸۵..... د "في الرقاب" بيان
- ۱۸۵..... د "غارم" بيان
- ۱۸۶..... د "في نسيب الله" بيان
- ۱۸۷..... د "ابن السيل" بيان
- ۱۸۷..... څومره مصارفو ته زکاة ورکول واجب دي؟
- ۱۸۹..... نبي ته د زکاة ورکولو بيان
- ۱۹۰..... د زکاة په مال سره د مسجد د جوړولو او مړي ته د کفن ورکولو حکم
- ۱۹۰..... د زکاة په مال سره د غلام او د مينځي د آزادولو حکم
- ۱۹۱..... ماللاره (شتمن) خلکو ته د زکاة د نه ورکولو حکم
- ۱۹۱..... نېدې قربانو لکه پلار، نيکه، مور او داسي نورو ته د زکاة ورکولو حکم
- ۱۹۳..... ملير، مکتاب او أم ولد ته د زکاة ورکولو حکم
- ۱۹۴..... د ماللاره سړي غلام ته او د هغه کوچني زوی ته د زکاة ورکولو حکم
- ۱۹۵..... بنو هاشم ته د زکاة ورکولو حکم
- ۱۹۵..... بنو هاشم څوک دي؟
- ۱۹۷..... که معلومه سوه چي داسې د زکاة حقداره نه دی نو څه حکم دی؟
- ۲۰۰..... که معلومه سوه چي داسې د هغه خپل غلام دی نو څه حکم دی؟
- ۲۰۰..... د نصاب خاوند ته د زکاة ورکولو حکم
- ۲۰۱..... له نصاب څخه د کم مال خاوند ته د زکاة ورکولو حکم
- ۲۰۱..... د نصاب په اندازه د زکاة ورکولو حکم
- ۲۰۲..... څومره زکاة ورکول غوره دي؟
- ۲۰۳..... له يوه ښار څخه بل ښار ته د زکاة دوړلو حکم
- ۲۰۴..... بَابُ صَدَقَةِ الْفِطْرِ
- ۲۰۴..... د صدقه فطر (سرسايي) شرعي حيثيت او شرطونه

- له خپل طرفه د صدقه فطر ورکولو حکم ۲۰۷
- د خپل نابالغ اولاد له طرفه د صدقه فطر ورکولو حکم ۲۰۷
- د خپلو غلامانو له طرفه د صدقه فطر ورکولو حکم ۲۰۸
- د ښځې صدقه فطر پر خاوند واجب نه ده ۲۰۹
- د بالغ اولاد صدقه فطر پر پلار لازمه نه ده ۲۱۰
- د مکاتب، مدبر او ام ولد صدقه فطر پر مالک لازمه نه ده ۲۱۰
- د مشترک غلام د صدقه فطر حکم ۲۱۱
- د کافر غلام له طرفه د صدقه فطر ورکولو حکم Error! Bookmark not defined.
- د بیع بالخیار په ذریعہ د خرڅ سوي غلام د صدقه فطر حکم ۲۱۲
- د صدقه فطر د واجب مقدار بیان ۲۱۶
- فصل في مقدار الواجب ووقته ۲۱۶
- د صاع مقدار (او په دې باره کي د فقهاء قولونه) ۲۲۰
- د صاع وزن د اوسني او پخواني مقدارونو په اعتبار سره ۲۲۱
- د صدقه فطر د اداء کولو وخت ۲۲۱
- د صدقه فطر د اداء کولو مستحب وخت ۲۲۲
- د اختر تر ورځي مخکي د صدقه فطر د اداء کولو حکم ۲۲۳
- د اختر تر ورځي وروسته د صدقه فطر د اداء کولو حکم ۲۲۴
- کتاب الصوم ۲۲۵
- د روژې قسمونه او په هغو کي د نیت د شرط والي بیان ۲۲۵
- د نفلو په نیت سره یا په مطلق نیت سره د فرضي روژې حکم ۲۳۱
- په قضائي، نذر مطلق او نفلي روژو کي د نیت حکم ۲۳۲
- د رمضان د میاشتې د لتون (طلب کولو) حکم ۲۳۷
- فصل في رؤية الهلال ۲۳۷
- د شک د ورځي (یوم الشک) د روژې حکم ۲۳۸
- په یوم الشک کي د بلي واجب روژې د نیت حکم ۲۳۹
- په یوم الشک کي د نفلي روژې د نیت حکم ۲۴۰
- په یوم الشک کي په غیر یقیني نیت سره د روژې حکم ۲۴۳
- د نیت په وصف کي د تردد حکم ۲۴۳
- که یوازې یوه سري د روژې میاشته ولبلله نو د هغه لپاره حکم ۲۴۵
- که آسمان گرزمن یا ورځمن وو نو دیوه سري د گواهي حکم ۲۴۷
- که آسمان صفا وو نو د گواهي د معتبر والي شرطونه ۲۵۰

۲۵۱	که داختر مياشته يوازى يوه سرې وليدله نو څه حکم دى؟
۲۵۲	که آسمان صفانه وو نو داختر په مياشته کي د گواهي د معتبر والي شرطونه
۲۵۳	که آسمان صفاوو نو د گواهي حکم
۲۵۳	د روژې دوخت ابتداء او انتهاء
۲۵۳	د روژې تعريف
۲۵۵	<u>بَابُ مَا يُؤْجِبُ الْقَضَاءَ وَالْكَفَّارَةَ</u>
۲۵۵	په هېره سره د خوړاک، چنباک او کوروالي حکم
۲۵۵	(دا) باب د هغو شيانو (په بيان کي) دى چي قضاء او كفاره (دواړه) واجبيوي
۲۵۶	په غلطۍ يا د بل چا په زور سره د روژې ماتولو حکم
۲۵۷	په روژه کي د احتلام حکم
۲۵۸	په روژه کي ښځي ته په کتلو سره يا په موبت وهل (استنماء باليد) سره د انزال حکم
۲۵۸	په روژه کي د تېلو، رانجو او ښکر لگولو حکم
۲۵۹	په روژه کي د مچي اخيستلو حکم
۲۶۰	په روژه کي په مچه اخيستلو يا مښه کولو سره د انزال حکم
۲۶۰	په روژه کي د مچي اخيستلو تفصيلي حکم
۲۶۲	د روژتي ستوني ته د مچ، گرز او داسي نورو د ننوتلو حکم
۲۶۳	په روژه کي د غلبنو د غوښو او د څړو د تېرولو حکم
۲۶۴	د پورتنۍ مسئلې څه نور وضاحت
۲۶۵	په روژه کي د قي وهلو صورتونه او د هغو احکام
۲۶۷	د قي وهلو ټوله صورتونه په يوه نقشه کي
۲۶۷	په روژه کي د قصداً قي وهلو حکم
۲۶۹	د شگي يا د اوسپني د ټوکړې تېرولو حکم
۲۶۹	په روژه کي قصداً د ښځي سره د جماع حکم
۲۷۰	په روژه کي د حيوان يا مړې ښځي سره د جماع کولو حکم
۲۷۲	په روژه کي د غذاء يا د دواء د خوړلو حکم
۲۷۳	د روژې د كفارې پوره تفصيل
۲۷۵	له فرج څخه علاوه په بل ځاي کي د انزال هللو حکم
۲۷۶	له رمضان څخه علاوه په نورو روژو کي د كفارې حکم
۲۷۶	په روژه کي د امالي کولو، يا په پزه او غوړ کي د دواء اچولو حکم
۲۷۷	په غوړ کي د اوبو ننوتلو حکم
۲۷۷	د سريادنس په ژور زخم کي د دواء اچولو حکم
۲۷۸	د ذکر په سر کي د دواء اچولو حکم
۲۷۹	په روژه کي د يوشې د څکلو (خوند کتلو) حکم

۲۸۰	د خپل بچي لپاره د هډې ژوولو حکم
۲۸۰	د کونډرو (ګوند) د ژوولو حکم
۲۸۱	د راتجو د لګولو او د برېټو د غوړولو حکم
۲۸۲	په روژه کې د مسواک وهلو حکم
۲۸۴	<u>قَصْلٌ فِي أَغْذَارِ الْأَفْطَارِ</u>
۲۸۴	د مريض لپاره دروژې حکم
۲۸۵	د مسافر لپاره دروژې حکم
۲۸۶	که د مرض یا د سفر په وخت کې روژتې مړ سو نو څه حکم دی؟
۲۸۷	که د مرض یا د سفر تر ختمېدلو وروسته روژتې مړ سو نو څه حکم دی؟
۲۸۸	د رمضان د قضائي روژو د قضاء راولو حکم
۲۸۹	که قضائي روژې بل رمضان ته وځنډول سي نو څه حکم دی؟
۲۹۰	د حاملې او د مرضې ښځې لپاره دروژې حکم
۲۹۱	د دېر بودا (سپين پري) سرې لپاره دروژې حکم
۲۹۱	که مري دروژو د فديې وصيت وکړی نو د وصي لپاره څه حکم دی؟
۲۹۴	په روژه کې د نيابت حکم
۲۹۴	د نفلي روژې يا د نفلي لمانځه د ماتولو حکم
۲۹۶	د رمضان په ورځ کې د کوچني د بلوغت او د کافر د اسلام حکم
۲۹۸	د رمضان په ورځ کې د سفر د ختمېدلو حکم
۲۹۹	په رمضان کې د بې هوښۍ حکم
۲۹۹	د رمضان په اوله شپه کې د بې هوښۍ تفصيلي حکم
۳۰۰	ټوله رمضان د بې هوښۍ حکم
۳۰۱	ټوله رمضان د لېونتوب حکم
۳۰۲	د رمضان په دوران کې د لېونتوب د ختمېدلو حکم
۳۰۴	په ټوله رمضان کې د نيت نه کولو حکم
۳۰۵	څوک چې په رمضان کې دروژې نيت نه وکړي او بيا څه وځوري نو د کفرې حکم
۳۰۶	په رمضان کې د حيض او د نفاس حکم
۳۰۶	دروژې په دوران کې د سفر يا د حيض د ختمېدلو حکم
۳۰۸	که څوک په دې گومان پېشلمی وکړي چې وخت لا پاته دی، لېکن داسي نه وي نو څه حکم دی؟
۳۰۹	د پېشلمي شرعي حيثيت
۳۱۱	که تر پېشلمي وروسته معلومه سوه چې صبح صادق راختلی وو نو څه حکم دی؟
۳۱۱	په لمر لوړېدلو کې د شک حکم
۳۱۲	که څوک په هېره خوراک وکړي او بيا قصداً خوراک وکړي نو څه حکم دی؟
۳۱۳	که څوک ښکر ولگوي او په دې گومان نور خوراک وکړي چې روژه ماته سوه نو څه حکم دی؟

- ٣١٥..... تر غيبت وروسته د خوراک کولو حکم
- ٣١٦..... د بېدي يا د لېونی روژتي ښځې سره د جماع حکم
- ٣١٧..... فَضْلٌ فِيمَا يُوجِبُهُ عَلَى نَفْسِهِ
- ٣١٧..... د نذر تعريف او قسمونه
- ٣١٨..... د لوی اختر دروژې د نذر منلو حکم
- ٣١٩..... د لوی اختر دروژې د نذر منلو مختلفه صورتونه او حکمونه
- ٣٢١..... د ټوله کال دروژې د نذر منلو حکم
- ٣٢٢..... که په نذر کې د قسم نيت وکړي نو د کفاره يعين حکم
- ٣٢٢..... که د لوی اختر په ورځ روژه شروع کړي بيا يې ماته کړي نو د هغه حکم
- ٣٢٦..... بَابُ الْأَعْتَاكِ
- ٣٢٦..... د اعتکاف شرعي حيثيت
- ٣٢٧..... د اعتکاف تعريف، رکنونه او شرطونه
- ٣٢٩..... د اعتکاف په دوران کې دروژې نيولو شرعي حيثيت
- ٣٣٠..... اعتکاف به په کوم مسجد کې کېږي؟
- ٣٣٠..... ښځه به چيرې اعتکاف کوي؟
- ٣٣٠..... د کومو شيانو لپاره معتکف له مسجد څخه وتلای سي؟
- ٣٣٣..... بې له علزړه يو گړی هم له مسجد څخه وتل اعتکاف فاسلوي
- ٣٣٣..... د کومو شيانو لپاره معتکف له مسجد څخه وتلای نه سي؟
- ٣٣٤..... په مسجد کې درانيولو او د خرڅولو حکم
- ٣٣٤..... د اعتکاف په حالت کې د چپ پاتېدلو حکم
- ٣٣٥..... د اعتکاف په حالت کې د وطي (کوروالي) حکم
- ٣٣٥..... په جماع سره د اعتکاف د باطلوالي تفصيلي حکم
- ٣٣٦..... په مادن الفرج کې د جماع حکم
- ٣٣٦..... صرف دورځو د اعتکاف د نذر منلو حکم
- ٣٣٧..... صرف د دوو (٢) ورځو د اعتکاف د نذر منلو حکم

٣٣٩..... بَابُ الْحَجِّ

- ٣٣٨..... د حج لغوي او اصطلاحي معنی
- ٣٣٩..... د حج شرعي حيثيت او د حج شرطونه
- ٣٣٩..... حج په ژوند کې يو وار فرض دی
- ٣٤٠..... حج فوراً واجبېږي که يې د ځنډولو څه گنجائش سته
- ٣٤١..... د آزادۍ، اود بلوغت د شرطيت (شرط کېدلو) بيان

۳۴۲	د پالنده سړي د حج بیان
۳۴۳	د ګوډه (شل) سړي د حج بیان
۳۴۴	د توبنې او سپرلي د شرطیت بیان
۳۴۵	توبنه او سپرلی به له ورځني اړتیاوو څخه زیات وي
۳۴۵	د کومو خلکو لپاره توشه او سپرلي شرط دي؟
۳۴۷	د ښځې لپاره د محرم یا خاوند د شرطیت بیان
۳۴۸	د محرم په شتون کې خاوند ښځه له حج څخه منع کولای سي، که نه؟
۳۴۹	د محرم تفصیلي بیان
۳۵۰	تر احرام ترلو وروسته د بلوغت یا د آزادېدلو حکم
۳۵۱	که تر وقوف عرفه مخکې کوچني دریم وار احرام وتری نو څه حکم دی؟
۳۵۱	<u>فَضْلٌ فِي الْمَوَاقِيتِ</u>
۳۵۲	د میقات تعریف، شمېر او ځایونه
۳۵۳	ټوله میقاتونه په یوه نقشه کې
۳۵۳	د اطرافې سړي لپاره د احرام حکم
۳۵۴	د میقات د لوسېدونکو لپاره د احرام حکم
۳۵۵	تر میقات مخکې د احرام ترلو حکم
۳۵۵	د میقات د لوسېدونکو لپاره د میقات حکم
۳۵۶	د مکې د خلکو لپاره د میقات حکم
۳۵۸	<u>بَابُ الْاِحْرَامِ</u>
۳۵۸	تر احرام مخکې د غسل حکم
۳۵۹	د احرام جلمې (کپړې)
۳۵۹	تر احرام مخکې د عطر لگولو حکم
۳۶۱	تر احرام مخکې د دوو رکعتونو حکم
۳۶۱	د احرام دعاء
۳۶۲	د تلبیه د شروع کولو وخت
۳۶۲	د مفرد لپاره د تلبیې حکم
۳۶۳	د تلبیې الفاظ او په دې کې د کمي یا زیاتوب حکم
۳۶۴	د احرام د شروع کولو وخت
۳۶۵	د احرام د شروع کولو لپاره څه شي ضروري دي؟
۳۶۶	د حج د ممنوعاتو بیان
۳۶۷	د محرم لپاره د ښکار مسئله
۳۶۸	د احرام په حالت کې کومې جلمې اغوستل ممنوع دي؟

- ۳۶۹..... د احرام په حالت کې به د بېلن کومې حصې نه پټیږي؟
- ۳۷۰..... د محرم لپاره د عطر لگولو او نورو حکم
- ۳۷۱..... د احرام په حالت کې درننگلاره جامو حکم
- ۳۷۲..... د احرام په حالت کې د غسل حکم
- ۳۷۲..... له کور یا کجاوې څخه د سایې حاصلولو حکم
- ۳۷۳..... د کمبې په پرډو کې د سر پټولو حکم
- ۳۷۳..... د محرم لپاره د همیانۍ (د پیسو د پټوې) تړلو حکم
- ۳۷۴..... د محرم لپاره په خطمي گل (خیرو گل) او په صابون سره د سر پرېولو حکم
- ۳۷۴..... محرم به تلبیه ډېره وایي
- ۳۷۵..... محرم به په لوړ آواز سره تلبیه وایي
- ۳۷۵..... مکې ته د داخلېدو اولنۍ ادب
- ۳۷۶..... د کمبې د لیدلو په وخت کې به څه وایي؟
- ۳۷۷..... د حجر اسود د مچولو او استلام حکم
- ۳۷۷..... په یو شي سره د حجر اسود د مسه کولو مسئله
- ۳۷۸..... د حجر اسود د مچولو پنځه ^(۵) طریقې
- ۳۷۹..... د طواف او اضطباع طریقه
- ۳۸۰..... په طواف کې د حطیم شاملولو حکم
- ۳۸۱..... په اولو دریو دورو (شوطونو) کې د رَمَل حکم
- ۳۸۲..... په آخري دورونو کې د طواف د حالت حکم
- ۳۸۳..... که په رمل کې سختي او گڼه گڼه وي نو څه حکم دی؟
- ۳۸۳..... په هر دور (شوط) کې د حجر اسود د مچولو حکم
- ۳۸۴..... د مقام ابراهیم سره دوه رکعت کول
- ۳۸۵..... تر طواف وروسته دویم وار د حجر اسود د مچولو حکم
- ۳۸۵..... د طواف قدوم بیان او شرعي حیثیت
- ۳۸۶..... د سمي د شروع کولو طریقه
- ۳۸۸..... د میلین اغضارین په مینځ کې د خفستلو حکم (او د مَرَّوۃ اعمال)
- ۳۸۹..... د سمي انلازه او شرعي حیثیت
- ۳۹۰..... د هغو اعمالو بیان کوم چي تر طواف قدوم وروسته کیږي
- ۳۹۱..... داوومي ذی الحجې د اعمالو بیان
- ۳۹۳..... ذی الحجې د اتمې ورځې (یوم الترویة) د اعمالو بیان
- ۳۹۴..... په منی کې د اقلعت کولو شرعي حیثیت او عرفات ته د تللو حکم
- ۳۹۴..... د نهمي ذی الحجې د اعمالو بیان

۴۲۲	د طواف زیارت دوخت بیان
۴۲۲	په طواف زیارت کې د سعی او درمل بیان
۴۲۳	تر طواف زیارت وروسته د دوو رکعتو بیان
۴۲۳	د طواف زیارت شرعي حیثیت
۴۲۴	تر طواف زیارت وروسته درمي بیان
۴۲۵	تر رمی وروسته د دعاء بیان
۴۲۶	د ذی الحجې په دولسمه ورځ درمي بیان
۴۲۷	د ذی الحجې په دیارلسمه ورځ تر سهار مخکې د کوچ کولو بیان
۴۲۷	د ذی الحجې په دیارلسمه ورځ تر زوال مخکې درمي بیان
۴۲۸	دلوی اختر (یوم النحر) په ورځ درمی د شروع کولو وخت
۴۳۰	دلوی اختر (یوم النحر) په ورځ درمي نه کونکي حکم
۴۳۱	د سپړتیا په حال کې درمي حکم
۴۳۲	تر رمي وروسته مکې ته د سامان استولو او په خپله په منی کې د پاتېدلو حکم
۴۳۳	په وادي مُحَصَّب کې د درېدلو حکم
۴۳۴	د طواف صلر حکم
۴۳۵	د زمزم د اوبو حکم
۴۳۵	تر طواف وداع وروسته اعمال
۴۳۷	فصل
۴۳۷	مکې ته له تګ څخه بغير عرفات ته د تګ حکم
۴۳۷	د وقوف عرفات د کمي انلازې حکم
۴۳۸	که تر زوال وروسته لږ وخت وقوف عرفه وکړي او بیا کوچ وکړي نو څه حکم دی؟
۴۳۹	د خوب، بې هوښۍ یا ناخبرۍ په صورت کې د عرفات سره د تېرېدلو حکم
۴۴۰	د بې هوښۍ سرې له طرف څخه د بل چا د احرام ترلو حکم
Error! Bookmark not defined.	ښځه په ټولو احکامو کې د نر په څیر ده ماسواله یو څو احکامو څخه
Error! Bookmark not defined.	څوک چې د بڼه (خاروي) غاړې ته رسی واچوي نو هغه محرم دی
Error! Bookmark not defined.	حج ته له روانېدو څخه بغير د بڼه (خاروي) استولو حکم
Error! Bookmark not defined.	پر خاروي د زک (حل) اچولو او د اشعار په ذریعه د محرم والي بیان
Error! Bookmark not defined.	د اشعار شرعي حیثیت
Error! Bookmark not defined.	بڼه کومو څارویانو ته ور بل کیږي؟
۴۴۸	بَابُ الْقَرَّان
۴۴۸	د باب د (حج) قرآن په بیان کې دی
۴۴۹	د حج "قرآن" حیثیت او کوم حج افضل دی؟

٤٥١	د حج "قرآن" طريقه.....
٤٥٣	قارن حاجي چي كله مكې ته داخل سي نو كوم اعمال به كوي؟.....
٤٥٤	قارن حاجي په حلق سره حلاليري، كه په ذبيحي سره؟.....
٤٥٥	د دوو (٢) طوافونو او دوو (٢) سميو حكم.....
٤٥٦	د دم قرآن بيان.....
٤٥٧	كه د قارن سره د حلالولو لپاره خاړوۍ نه وي نو دروژو حكم.....
٤٥٨	د كفاري روژې به چيري نيول كيږي؟.....
٤٥٩	تر ايام نحر مخكي دروژو نه نيولو حكم.....
٤٦٠	تر ايام تشریق وروسته دروژو د قضاء حكم.....
٤٦١	د قارن حاجي د حلال كېدلو وخت.....
٤٦٢	كه قارن فقط د عرفات و طرف ته متوجه سي نو څه حكم دی؟.....
٤٦٢	كه عمره پر پرېدي نو له قارن څخه د قرباني د ساقطېدلو حكم.....
٤٦٤	<u>بَابُ التَّمَتُّعِ</u>
٤٦٤	د تمتع شرعي حيثيت.....
٤٦٥	د تمتع د دوو قسمونو بيان.....
٤٦٦	د تمتع طريقه.....
٤٦٦	د عمرې طريقه.....
٤٦٧	د طواف په شروع كي د تلبیې د ختمولو حكم.....
٤٦٧	د تمتع لپاره تر عمرې وروسته اعمال.....
٤٦٨	كه د تمتع مني ته تر تللو مخكي طواف وكړي نو څه حكم دی؟.....
٤٧٠	د تمتع لپاره د هدي د پېولو حكم او طريقه.....
٤٧٢	د هدي او د بلنې د اِشعار حكم (او د فقهاؤ قولونه).....
٤٧٢	د تمتع سائق الهدی او د غیر سائق الهدی په تحلیل كي فرق.....
Error! Bookmark not defined.	په يوم ترويه كي د تمتع لپاره حكم.....
Error! Bookmark not defined.	د مكې د اوسېدونكو لپاره د تمتع او د قرآن حكم.....
Error! Bookmark not defined.	تر عمرې وروسته د تمتع لپاره خپل وطن ته د راتگ حكم.....
Error! Bookmark not defined.	او كه د تمتع سائق الهدی وو نو څه حكم دی؟.....
Error! Bookmark not defined.	د تمتع لپاره د حج په مياشتو كي د عمرې د شرط بيان.....
٤٨٠	د حج د مياشتو بيان.....
٤٨١	د حج تر مياشتو مخكي د احرام د تړلو حكم.....
٤٨٢	د حج تمتع يو ځانگړی صورت.....
٤٨٣	د حج تمتع بل ځانگړی صورت.....

۲۸۴	د پورتنۍ مسئلې سره اړوند يو وضاحت
۲۸۵	په پورتنۍ مسئله کې په مکه کې پاتېدل
۲۸۵	د تمتع د قاعدې بيان
۲۸۵	په تمتع کې د ښځې د قربانۍ حکم
۲۸۶	د احرام په وخت کې د حیض حکم
۲۸۷	د مګني سري لپاره د طواف صبر د عدم وجوب بيان
۲۸۸	په احرام کې د عطر و د کفارې تفصيل
۲۸۸	د پورتنۍ مسئلې څه نور وضاحت
۲۸۸	<u>بَابُ الْجَنَائِزَاتِ</u>
۲۸۹	د واجب دم کچه اندازه
۲۸۹	په احرام کې د واجبي صدقې اندازه
۲۹۰	د نکريزو حکم
۲۹۱	په احرام کې د زیتون تېل لگول
۲۹۳	د زیتون تېل د دواء په توګه پر زخمونو لگول
۲۹۳	په احرام کې ګنډل سوي جامې اغوستل
۲۹۵	ګنډل سوي جامې د څادر (پتو) په ډول اغوستل او دلنگ په ډول تړل
۲۹۶	د سر او پرې د خړيلو او کوچني کولو بيان
۲۹۸	د څټ او بغلونو د خړيلو حکم
۲۹۹	د برېټو د کوچني کولو حکم
۵۰۰	د ښکر لگولو د ځای د خړيلو حکم
۵۰۱	د احرام په حالت کې د بل محرم سر خړل
۵۰۴	د احرام په حالت کې د بل حلال انسان وړ بښتيان کوچني کول
۵۰۴	د احرام په حالت کې د لاسوياد پښو نوکان پرېکول
Error! Bookmark not defined.	فقط د يوه لاس يا د يوې پښې نوکان پرېکول
Error! Bookmark not defined.	له پنځو څخه د کمو نوکانو پرېکولو حکم
Error! Bookmark not defined.	له بېلابېلو ګوتو څخه د پنځو نوکانو پرېکولو حکم
Error! Bookmark not defined.	د مات سوي نوک پرېکولو حکم
Error! Bookmark not defined.	د احرام په حالت کې د غنر په وجه د يو ممنوع کار کولو حکم
Error! Bookmark not defined.	د حج د جنايت د فديې حکم
۵۱۱	<u>فَصْلٌ فِي مَبَاشَرَةِ الْمَرْأَةِ</u>
۵۱۱	د احرام په حالت کې ښځې ته د کتلو، مسه کولو او مچولو حکم
۵۱۲	تر حج پوره کولو مخکې د ښځې او خاوند د جماع حکم

- د حج په قضاء راوړلو كې ښځه جلا كول ضروري دي كه نه؟ ۵۱۲
- تړكوف عرفه وروسته د جماع حكم ۵۱۵
- تړ سر خړلو وروسته د جماع حكم ۵۱۶
- د عمرې تړ شلورو شو طونو (دورنو) مخكې د جماع حكم ۵۱۷
- په هېره يا په خوب كې يا بالجير د جماع كولو حكم ۵۱۸
- فصل في جنائية الطواف ۵۱۹
- بغير له اودس څخه د طواف حكم ۵۱۹
- بغير له اودس څخه د طواف زيارت حكم ۵۲۱
- د مخكې سړي لپاره د طواف راگرځولو حكم ۵۲۱
- د پورتۍ مسئلې څه نور وضاحت ۵۲۳
- بغير له اودس څخه د طواف صدر حكم ۵۲۴
- د طواف زيارت د پرېښوولو بېلابېل صورتونه او د هغو حكمونه ۵۲۵
- د طواف صدر د پرېښوولو بېلابېل صورتونه او د هغو حكمونه ۵۲۵
- په طواف كې د پرېښوول سوي حصې دراگرځولو حكم ۵۲۶
- په طواف زيارت او طواف صدر كې يو په اوداسه او دويم بې اودمه اداء كول ۵۲۷
- په عمره كې بغير له اوداسه د طواف او سعي حكم ۵۲۹
- د سعي د پرېښوولو جرمانه ۵۳۰
- له هرفت څخه تر امام مخكې د وتلو حكم ۵۳۰
- د وقوف مزدلفه د پرېښوولو حكم ۵۳۱
- توله ورځې درمي د پرېښوولو حكم ۵۳۲
- درمي د پرېښوولو بېلابېل صورتونو او حكمونه ۵۳۳
- د حج افعال ځنډول يا يې ترتيب بللول ۵۳۴
- حلق يا قصر ځنډول يا له حرم څخه دباندې كول ۵۳۵
- د عمره كونكي لپاره د حلق يا قصر وخت Error! Bookmark not defined.
- د مخكې مسئلې څه نور وضاحت Error! Bookmark not defined.
- د قارن لپاره تر حلالولو مخكې د حلق حكم Error! Bookmark not defined.
- د محرم لپاره كوم ښكار حرام دی؟ ۵۴۰
- فصل في الصَّيِّدِ فِي الْأَحْزَامِ ۵۴۰
- د احرام په حالت كې د ښكار د سزا بيان ۵۴۱
- د احرام په حالت كې په هېره او قصدا ښكار كونكي حكم ۵۴۴
- د ښكار د جزاء اداء كولو طريقه ۵۴۴
- په ښكار كې د حيوان د مثل د وجوب تفصيل ۵۴۵

۵۳۷	د شخینو په نېز د "مثل" مطلب
۵۳۹	په جزاء کې اختیار د چا دی؟
۵۵۱	په ښکار کې د قیمت د اندازه کولو د مخای بیان
۵۵۱	هډی به چیرې حلالېږي؟
۵۵۲	د روژو د نیولو د مخای بیان
۵۵۲	په غیر حرم کې د هډې د حلالولو بیان
۵۵۲	د هډې د څارویانو بیان
۵۵۳	د ښکار په کفارو کې د غلې د اندازه بیان
۵۵۳	د ښکار په کفارو کې د روژو بیان
۵۵۵	ښکار ته د تکلیف رسولو یا د زخمې کولو بیان
۵۵۶	د مرغانو د هډې د ماتولو بیان
۵۵۷	د هغه حیواناتو بیان چې په وژولو سره یې څه نه واجیږي
۵۵۹	د احرام په حالت کې د خزنلو د وژلو حکم
۵۵۹	د سپرو د وژلو حکم
۵۶۰	د ملخ د وژلو حکم
۵۶۰	د کیشپ (کیشو) د وژلو حکم
۵۶۱	د حرم د څاروي د لوړولو حکم
۵۶۱	د غیر ماکول اللحم حیواناتو د وژلو حکم
۵۶۲	د جزاء قیمت به د بزې تر قیمت زیات نه وي
۵۶۳	د حمله کونکي حیوان د وژلو حکم
۵۶۴	د مجبورۍ په وجه د ښکار کولو حکم
۵۶۴	د څارویانو د حلالولو حکم
۵۶۵	د بیر پښۍ کوټري د حلالو حکم
۵۶۵	د اموخته هوښۍ د حلالولو حکم
۵۶۶	د محرم د حلال سوي (ذبح سوي) ښکار حکم
۵۶۷	که محرم له خپل ښکار څخه څه وخوري نو څه حکم دی؟
۵۶۸	د محرم لپاره د غیر محرم د ښکار د خوړلو حکم
۵۷۰	د غیر محرم لپاره د حرم د حیواناتو د ښکارولو حکم
۵۷۱	له دباندې څخه حرم ته د ښکار راوړلو حکم
۵۷۲	د ښکار د خړ شولو حکم
۵۷۲	که د محرم سره په قفس (کپس) کې یا په کوږ کې ښکار وي نو د هغه حکم
۵۷۴	که څوک د حلال سړي ښکار ايله کړي نو څه حکم دی؟
۵۷۶	که څوک د محرم ښکار ايله کړي نو څه حکم دی؟

- ۵۷۶..... که دمحرم په لاس کي ښکار یو بل محرم قتل کړي نو څه حکم دی؟
- ۵۷۷..... دحرم دبوټو او ددرختو د پریکولو حکم
- ۵۷۸..... دبوټو او ددرختو تر پریکولو وروسته دخرڅولو حکم
- ۵۷۹..... دخلکو دراشنه سوو وښو او درختو حکم
- ۵۷۹..... که یوه درخته په خپله دیو چا په ملک کي راشنه سي نو دغه حکم
- ۵۸۰..... دحرم پر وښوړمه پوول
- ۵۸۱..... په پورتنی جنایاتو کي دقارن حکم
- ۵۸۲..... که دوه حلال خلک په گډه ښکار وکړي نو څه حکم دی؟
- ۵۸۳..... دمحرم لپاره دښکار دخرڅولو یا د رانیولو حکم
- ۵۸۳..... که له حرم څخه را ایستل سوی حیوان بچي وژېږي نو څه حکم دی؟
- ۵۸۵..... بَابُ مُحَاوَرَةِ الْوَقْتِ بِغَيْرِ إِحْرَامٍ
- ۵۸۵..... بې له احرامه تر میقات تېرېدونکی چي کله دویم ځل بیا میقات ته راضي نو څه حکم دی؟
- ۵۸۸..... که د حاجت لپاره میقات ته داخل سي نو څه حکم دی؟
- ۵۸۹..... مکې ته یو ځل بې له احرامه او بل ځل داحرام سره داخلېدل
- ۵۹۱..... په عمره کي بغیر له احرامه تر میقات تېرېدل او بیا عمره فاسلول
- ۵۹۲..... دمکې د اوسېدونکو لپاره تر میقات د تېرېدلو مسئله
- ۵۹۳..... دمتنع لپاره تر عمرې وروسته له حرم څخه دوتلو بیان
- ۵۹۳..... بَابُ فِي إِضَافَةِ الْإِحْرَامِ
- ۵۹۳..... دمکي سري لپاره په یوه احرام کي د حج او دعمرې د جمع کولو جرمانه
- ۵۹۴..... د پورتنی مسئلې څه نور وضاحت
- ۵۹۶..... په پورتنی صورت کي ددواړو عبادتونو د پوره کولو حکم
- ۵۹۷..... د حج په دوران کي تر حلق وروسته دویم احرام ترلو حکم
- ۵۹۸..... په یوه احرام کي ددو عمرو د جمع کولو حکم
- ۵۹۹..... دآفاقي لپاره د حج په احرام کي دعمرې شلغولو حکم
- ۵۹۹..... د حج دانفالو تر شروع کولو وروسته دعمرې د احرام حکم
- ۶۰۰..... د حج د احرام په وجه دعمرې احرام پرېښوول
- ۶۰۱..... په ایام تشریق کي دعمرې احرام ترل
- ۶۰۱..... د پورتنی مسئلې څه نور تفصیل
- ۶۰۲..... دفوت سوي حج لپاره دبل احرام تفصیل
- ۶۰۳..... تر حج فوټېدلو وروسته دبل حج احرام ترل
- ۶۰۴..... بَابُ الْإِحْصَارِ
- ۶۰۵..... دمحصر لپاره دحلال کېدلو طریقه

- ٦٠٩..... که محصر قارن وونو د هغه حکم
- ٦٠٩..... دا احصار د قرباني د حلالولو وخت او ځای
- ٦١٠..... پر محصر بالحج عمره او حج دواړه واجب دي
- ٦١١..... د محصر بالعمره د قضاء بیان
- ٦١٢..... د محصر قارن د قضاء بیان
- ٦١٢..... تر هدي استولو وروسته دا احصار د ختمېدلو حکم
- ٦١٣..... تر هدي استولو وروسته د هدي د نیولو حکم
- ٦١٣..... د پورتنۍ مسئلې څه نور وضاحت
- ٦١٣..... د حج د نه نیولو حکم
- ٦١٤..... د حج د نیولو او د هدي د نه نیولو حکم
- ٦١٥..... تر وقوف عرفه وروسته دا احصار حکم
- ٦١٧..... بَابُ الْقَوَاتِ
- ٦١٧..... د وقوف عرفه د فوتېدلو بیان
- ٦١٨..... د عمرې د نه فوتېدلو بیان
- ٦٢٠..... د عمرې شرعي حیثیت (او د امام شافعي مسلک)
- ٦٢١..... بَابُ الْحَجِّ عَنِ الْغَيْرِ
- ٦٢١..... دا ایصال ثواب (یعني د ثواب رسولو) حکم
- ٦٢٤..... په یوه وخت کې د دوو خلکو له طرفه دیوه حج کولو حکم
- ٦٢٥..... د پورتنۍ مسئلې څه نور صورتونه
- ٦٢٧..... یو چاته د خپل ځان له طرفه د حج قرآن کولو حکم
- ٦٢٨..... دیوه سړي له طرفه د حج او د بل سړي له طرفه د عمرې کولو حکم
- ٦٢٨..... دم احصار به پر چاوي؟
- ٦٢٩..... د مړي له طرفه د حج کونکي دم احصار بیان
- ٦٣٠..... د جماع دم به پر چاوي؟
- ٦٣٠..... که د مړي له طرفه حج کونکی په لاره کې مړ شي نو دمري د وصیت حکم
- ٦٣٣..... دمور او پلار لپاره د مبهم (ناشر گند) حج تفصیل
- ٦٣٥..... بَابُ الْهَدْيِ
- ٦٣٥..... د هدي انۍ درجه
- ٦٣٥..... د هدي اقسام
- ٦٣٦..... د هدي او قرباني د برابر والي بیان
- ٦٣٦..... بزه له دوو ځایونو څخه علاوه بل په هر ځای کې کافي ده
- ٦٣٧..... د هدي د غوښو حکم

- له هدي شخه خوراک کول مستحب دي ۶۳۷
- دهدي دنبه کولو (حلالولو) وختونه او حايونه ۶۳۸
- د کومو شارويو غوښي په خپله خوړل جائز دي او د کومو د جائز نه دي ۶۳۹
- کوم شاروي په حرم کي دنبه کول ضروري دي، او کوم ضروري نه دي ۶۳۹
- کوم شاروي په يوم النحر کي دنبه کول ضروري دي، او کوم نه دي ۶۳۹
- د کفلاتو د هديو دنبه کولو بيان ۶۴۰
- په حرم کي د هدي دنبه کولو شرط ۶۴۰
- دهديو د "تعريف" حکم ۶۴۱
- په نحر او ذبح کي د افضليت بيان ۶۴۲
- په خپله د هدي دنبه کولو د افضليت بيان ۶۴۳
- دهلي درسي او دخل (زک) حکم ۶۴۴
- پر هدي د سپر تيا حکم ۶۴۴
- د سپر تيا په وجه په هدي کي د خه عيب پيدا کېدلو او د هدي د لوېشلو حکم ۶۴۵
- دهدي د مرگ بيان ۶۴۶
- په لاره کي د هدي د مرگ بيان ۶۴۷
- هلي ته د طوق اچولو حکم ۶۴۸
- مَسَائِلُ مَنُتَوَرِّقَةٌ ۶۵۰
- د عرفات له ورځي شخه علاوه (په بله ورځ) د وقوف عرفه حکم ۶۵۰
- په رمي کي د جمراتو د ترتيب د ساقطولو حکم ۶۵۳
- د پياده حج د نفر منلو حکم ۶۵۴
- د محرمي مينځي سره درانيونکي (مشتري) لپاره د جماع حکم ۶۵۶

بَابُ الْإِسْتِسْقَاءِ

(د) باب داستسقاء (د احکامو په بیان کې) دی

تشرېح: مخکې تر دې مصنف د صلاة الکوف مسئلې بیان کړې، او اوس له دې ځايه داستسقاء مسئلې بيانوي، د دواړو په مينځ کې د مناسبت وجه داده چې په دواړو کې دخلکو زيات شمېر را جمع کيږي، خو څرنگه چې د کوف لمونځ يعني د لمر د ترنځي لمونځ په جماعت سره اداء کيږي، او د ټولو په نېز د لمر او د سپوږمۍ د ترنځي لپاره لمونځ سته، نو ځکه يې د کوف مسئلې تر باب الاستسقاء مخکې بيان کړې، ځکه چې دامام اعظم رحمه الله په نېز په استسقاء کې لمونځ نسته، همدا وجه ده چې صاحب د هدايې په عنوان کې د صلاة لفظ ذکر نه کړی، بلکې فقط باب الاستسقاء يې ذکر کړی.

استسقاء داستفعال له باب څخه مصدر دی، معنی يې ده: داوبو طلب کول، د باران خواست کول، او په اصطلاح کې دې ته ويل کيږي چې د وچکالۍ او باران ته د سخت ضرورت په وجه خلک په يوه ميدان کې را جمع سي، او د لوی څښتن جلّ جلاله څخه د باران خواست وکړي.

د استسقاء د لمانځه لپاره د جماعت حکم

قَالَ أَبُو حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ: لَيْسَ فِي الْإِسْتِسْقَاءِ صَلَاةٌ مُسْتَوَكَّةٌ فِي جَمَاعَةٍ. امام ابو حنيفه رحمه الله فرمايي: چې په استسقاء کې په جماعت سره سنت لمونځ نسته. **قَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** اَوْ كَلَّكَ يَوَازِي لَمُونْغ و كُري نو جائز دي **وَلَا فِي الْإِسْتِسْقَاءِ الْإِدْعَاءُ وَالِاسْتِغْفَارُ** او استسقاء فقط دعاء او استغفار ته ويل کيږي **لَقَوْلِهِ تَعَالَى** ځکه الله تعالى فرمايلي دي **قُلْتُ: اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا، أَلَا يَذْكُرُ الْإِنْسَانُ** ۱۱۰ آيت لپاره، نو ما وويل: "له خپل پروردگار څخه مغفرت وغواړئ يې ځکه هغه زيات بخښونکی دی" **وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** **إِسْتَسْقَى** او نبي ﷺ (هم) استسقاء کړې ده **وَكَمْ تَرَوْهُ عِنْدَ السَّلَاةِ** (خو) له هغه څخه لمونځ روايت سوی نه دي.

اللفظ: **«وَلَمُونْغ»** جمع ده پر وزن د فُعْلَان، واحد يې **وَالْمُونْغ** دی، يوازي، تنها، **«إِسْتِسْقَاء»** داستفعال مصدر دی: داوبو غوښتنه کول، **«وَلَمُونْغ»** د ضرب له باب څخه د جحد مجهول واحد مؤنثه غائبه صيغه ده.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی چې داستسقاء لپاره دامام صاحب رحمه الله په نېز د جماعت لمونځ سنت نه دی، بلکې استسقاء صرف دعاء او استغفار ته ويل کيږي، هو! که خلک يوازي لمونځ وکړي، نو څه حرج نسته، لېکن په استسقاء کې اصل دا دی چې هغه فقط دعاء او استغفار ته ويل کيږي، او پر دې خبره دليل دا دی چې الله تعالى په دې آيت

استغفروا ډېرکړه... الخ سره دا ښکاره کړې ده چي د استسقاء لپاره د لمانځه ضرورت نسته، بلکي صرف په دعاه او استغفار سره هم کار کيږي، همدا وجه ده چي له نبي ﷺ څخه د استسقاء لپاره فقط دعاه او استغفار را نقل سوی دی، لکه څرنګه چي علامه ابن الهمام په فتح القدير کي دا حديث بيان کړی دی: **أَبُو رَجُلًا دَخَلَ الْمَسْجِدَ وَرَسُولُ اللَّهِ ﷺ قَائِمًا يَخْطُبُ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ اَعْلَيْتِ الْأَمْوَالَ وَالْمَطْلُوعَاتِ الْكِبْلَ فَأَوَّعَ اللَّهُ يَوْئُنَا. فَقَالَ: اللَّهُمَّ أَغْنِنَا اللَّهُمَّ أَغْنِنَا** (يعني نبي ﷺ په خپل مسجد کي [د جمعې] خطبه ويله، چي يو سړی راغلی او ويې ويل: اې د الله رسول! (زموږ) مالونه بريد سول، [تولي] لاړي بندي سوي، تاسو الله ﷻ ته دعاه وکړئ چي پر موږ باران وکړي، نو نبي ﷺ د **اللَّهُمَّ أَغْنِنَا** په الفاظو سره دعاه وکړه)، صاحب دنباني د ابن عباس په حواله سره هم دغسې حديث را نقل کړی دی، او په هغه کي هم د لمانځه ذکر نسته، نو معلومه سوه چي په استسقاء کي به صرف استغفار او دعاه وي، او لمونځ به سنت نه وي. [ابن ع ۲، ج ۳، ص ۱۱۵].

د استسقاء د لمانځه په باره کي د صاحبينو رايه

وَقَالَ: يُصَلِّي الْإِمَامُ رَكْعَتَيْنِ او صاحبين زحمت الله فرمايي: چي امام به (په استسقاء کي) دوه رکعت لمونځ کوي **لَنَا رُؤْيَ حُكْمِهِ** روايت سوی دی **أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ۱ صَلَّي فِيهِ رَكْعَتَيْنِ كَمَلًا الْعِيدِ** چي نبي ﷺ په استسقاء کي داختر د لمانځه په ډول دوه رکعت لمونځ وکړی **رَوَاةُ ابْنِ عَبَّاسٍ** دا حديث ابن عباس رښه الله عنهما روايت کړی دی **قُلْنَا: فَعَلَهُ مَرَّةً وَتَرَكَ الْأُخْرَى** موږ وايو: چي نبي ﷺ يو وار لمونځ کړی دی او بل واريې پرې ايښی دی **لَمَّا يَكُنْ سَلَّةً** نو ځکه به سنت نه وي **وَقَدْ ذَكَرْنَا الْأَمْلَ قَوْلَ مُحَمَّدٍ وَخَدَّاهُ** او په مېسوط کي دامام محمد زحمت الله قول يوازي بيان سوی دی.

فشریح: په استسقاء کي د صاحبينو مذهب دا دی چي امام به خلکو ته دوه رکعت لمونځ ورکوي، همدا قول د امام مالک، امام شافعي او امام احمد زحمت الله دی، د دې حضراتو دليل د ابن عباس رښه الله عنهما قول دی: **خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مَبْتَدِلًا مَتَوَاضِعًا مَتَضَرِّعًا حَتَّى آتَى الْمَلَى فَلَمْ يَخْطُبْ خُطْبَةً هَذِهِ وَلَكِنْ لَمْرِيْزِلِ فِي الدَّعَاءِ وَالتَضَرُّعِ وَالتَّكْبِيرِ وَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ كَمَا يَصَلِّي فِي الْعِيدِ.** (رواه اصحاب السنن). (يعني رسول الله ﷺ په ډېره عاجزي سره راووتی عيدگاه ته ولاړی، لېکن نبي ﷺ خطبه نه وويله، او مسلسل په دعاه او ژړا مشغوله وو او بيا يې دوه رکعت لمونځ وکړی، لکه څرنګه چي په اختر کي لمونځ کيږي)، بل روايت د عبد الله بن زيد بن عاصم دی: **أَبُو رَسُولِ اللَّهِ ﷺ خَرَجَ بِالنَّاسِ يَسْتَقِي بِهَرِ فَصَلَّيْ بَهْرَ رَكْعَتَيْنِ وَحَقْلَ رَدَاءٍ وَرَفَعَ يَدَيْهِ فِدْعًا وَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ. مَتَّفَقٌ عَلَيْهِ.** (يعني رسول الله ﷺ خلګ د استسقاء لپاره روان کړل، بيا يې هغوی ته دوه رکعت لمونځ ورکړی او خپل پټو (خادر) يې واړوی، او دواړه لاسونه يې پورته کړل، دعاه يې وکړه، او استسقاء يې وکړه، او مخ پر قبله سو)، له دې دواړو روايتونو څخه د استسقاء لپاره لمونځ ثابتيږي.

جواب: زموږ له طرفه جواب دا دی چي نبي ﷺ په استسقاء کي يو وخت لمونځ کړی دی او بل وخت يې پرې ايښی دی، لهذا له دې څخه د استسقاء د لمانځه جواز ثابتيږي، لېکن سنتوالي يې نه ثابتيږي، او ښکاره ده چي له جواز څخه موږ هم انکار نه کوو، بلکي خبره د استسقاء د لمانځه په سنتوالي او نه سنتوالي کي ده، او سنت هغه دي چي پر هغه نبي ﷺ همبستوب کړی وي.

وقد ذكر المصنف صاحب دهلبي فرمايي چي په استسقاء كي د لمانځه دستوالی قول فقط د امام محمد رحمه الله په نيز دی، ځكه په مبسوط كي فقط د امام محمد رحمه الله قول ذكر سوی دی، لهذا امام ابو يوسف رحمه الله هم د امام صاحب رحمه الله سره دی، لېكن په قول د صاحب د بنایي صحيح داده چي امام محمد او امام ابو يوسف دواړه سره يوځای دي.

د استسقاء په لمانځه كي د جهري قرائت حكم او د خطبي حكم

وَيُحْزَرُ فِيهَا بِاللَّحْدَاءِ او د استسقاء د لمانځه په دواړو ركعتونو كي به په لوړ آواز سره قرائت كوي **إِغْتَبَارًا بِصَلَاةِ الْعِيدِ** د اختر پر لمانځه باندې په قياسولو سره **ثُمَّ يُخْطَبُ** بيا به خطبه وايي **لَنَا رُؤْيُ أَلِّ الْيَوْمِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** ^۱ **خُطِبَ** ځكه روايت سوی دی چي نبي ﷺ خطبه وويله **ثُمَّ هِيَ كُطْبَةُ الْعِيدِ عِنْدَ مُحَمَّدٍ** بيا د امام محمد رحمه الله په نيز دا خطبه د اختر د خطبي په ډول ده (يعني دوي خطبي دي) **وَعِنْدَ أَهْلِ يَوْسُفَ خُطْبَةٌ وَاحِدَةٌ** او د امام ابو يوسف رحمه الله په نيز يوه خطبه ده **وَلَا خُطْبَةَ حَتَّى أَنْ حَرِيقَةً** او د امام صاحب رحمه الله په نيز خطبه نسته **لَأَنَّهَا تَهْتِمُ لِلْجَمَاعَةِ** ځكه چي خطبه د جماعت تابع وي **وَلَا جَمَاعَةٌ عِنْدَهُ** او د امام صاحب په نيز (په استسقاء كي) جماعت سته نه.

تفصيل: صاحبين رحمه الله وايي چي د اختر د لمانځه په ډول به د استسقاء د لمانځه په دواړو ركعتونو كي قرائت بالجهر كيږي، بيا به خطبه ويل كيږي، ځكه چي له نبي ﷺ خطبه ثابت ده، خو د امام محمد رحمه الله په نيز به د اختر په ډول دوي خطبي ويل كيږي، او د دواړو په مينځ كي به په ناستي سره فصل كيږي، او د امام ابو يوسف رحمه الله په نيز به يوه خطبه ويل كيږي، لېكن د امام صاحب په نيز خطبه نسته، ځكه چي خطبه هغه وخت ويل كيږي چي لمونځ په جماعت وسي، يعني خطبه د لمانځه تابع ده، او د امام صاحب په نيز د استسقاء لپاره لمونځ نسته، نو ځكه به خطبه هم نه وي.

د استسقاء تر لمانځه وروسته د سنت عملونو بيان

وَيُسْتَقْبَلُ الْعِيدُ بِاللَّحْدَاءِ او امام به په دعاء كي د قبلې و طرف ته مخ كوي **لَنَا رُؤْيُ أَنَّه صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** ^۲ **اِسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ وَحَوْلَ رِءَاةٍ** ځكه روايت سوی دی چي نبي ﷺ د قبلې و طرف ته مخ كړی او خپل پتو (خاندن) يې واړوی **وَيُكَلِّبُ رِءَاةً** او امام به (هم) خپل پتو واړوي **لَنَا رُؤْيَا د هغه حديث په وجه كوم چي (اوس) موږ روايت كړی قال:** **وَهَذَا قَوْلُ مُحْتَدٍ** فرمايي: چي دا د امام محمد رحمه الله قول دی **أَشَاعُنْدَ أَهْلِ حَرِيقَةٍ فَلَا يَقْبَلُ رِءَاةً** لېكن د امام ابو حنيفه رحمه الله په نيز به امام خپل پتو نه اړوي **لَأَنَّهُ دَعَا** ځكه چي دا دعاء ده **فَيُعْتَبَرُ بِسَائِرِ الْأَذْيَةِ** لهذا دا به پر نورو دعاگانو قياسيږي **وَمَا رَوَاهُ كَانَ تَقَاوُلًا** او د امام محمد رحمه الله په روايت سوي حديث كي (د پتو اړول) د نېكمرغۍ لپاره وو

• تخریج: أخرجه ابوداؤد فی کتاب إقامة الصلاة، باب ما جاء فی صلوة الاستسقاء، حديث رقم: ۱۲۶۸.

• القول الرابع: قول أبي يوسف رحمه الله، كما قال العلامة ابن الممام: وعند أبي يوسف خطبة واحدة ولا صريح في المرويات يوافق قول محمد رحمه الله

الما سطينان، فتح القدیر ج: ۲، ص: ۶۰. [القول الرابع، ج: ۱، ص: ۱۵۵]

• تخریج: أخرجه مسلم فی کتاب صلوة الاستسقاء، حديث رقم: ۸۹۴ / ۲۰۷۱.

وَلَا يَقْلِبُ الْقَوْمُ أَرْبُوعَهُمْ اَوْ خَلِكُ بِهِ خَيْلٌ يَتَوَانُ نَهْ اُرْوِي لَآكُنَّ لَمْ يَنْقَلْ اَنَّهُ اَمَرَهُمْ بِذَلِكَ حُكْمُهُ دَا نَهْ دِي رَانَقْلُ سَوِي چي
 نبي ﷺ دې صحابه وو ته دې حکم کړی وي وَلَا يَحْضُ اَهْلُ الدِّمَةِ اِلَاسْتِسْقَاءَ اَوْ ذَمِيَانْ به استسقاء ته نه راځي (ينس)
 ذميان به استسقاء ته نه راوستل کيږي (لَاكُنَّ لِاسْتِنْزَالِ الرُّحْبَةِ حُكْمُهُ چي استسقاء درحمت درانازلولو د غوښتنې لپاره
 کيږي وَإِنَّمَا تَنْزِيلُ عَلَيْهِمُ اللَّعْنَةُ اَوْ پر کافرانو خو لعنت نازل کيږي (نو حُكْمُهُ به غوی استسقاء ته نه راوستل کيږي).

اللفات: ﴿يَقْلِبُ﴾ داستعمال دباب مضارع ده: مخ پر قبله کېدل، ﴿عَلَى﴾ دتفعيل دباب ماضي ده: لږول، گرځول، ﴿يَقْلِبُ﴾ گرځول، ﴿رَدَاءَ﴾ پټو، څادر، ﴿تَقَاوُلُ﴾ دتفاعل مصدر دی: ښکمرغي، ښک فالې، فال کتنه، طالع کتنه
 ﴿أَرْبُوعَ﴾ جمع درَدَاءَ ده: پټو، څادر، ﴿أَهْلُ الدِّمَةِ﴾ ذميان، په اسلامي هيواد کي هغه استوگن کفار چي اسلامي
 حکومت ته ټيکس ورکوي، ﴿اِسْتِنْزَالُ﴾ داستعمال مصدر دی: درانازلولو طلب کول.

تشریح: مسئله: دا ده چي کله داستسقاء په لمانځه کي امام دعاء کوي، نو مخ پر قبله دي سي، او دعاء دي وکړي، او د
 دعاء پر وخت دي خپل پټو واړوي، حُکْمُهُ چي له نبي ﷺ څخه هم داسي ثابت دي، صاحب د غنايې ليکلي دي چي د
 پټو په لږولو کي څه تفصيل سته، او هغه دا چي که پټو څلور کونجه وو، نو د هغه لاندې حصه دي پورته کړي سي، او
 پورتنۍ حصه دي يې لاندې کړي سي، او که پټو ملور يعني گول وو، نو چه حصه دي يې راسته طرف ته او راسته
 حصه دي يې چه طرف ته وگرځول سي.

قال هذا الخ فرمايي چي د پټو لږول د امام محمد په نېز دي، او دا د ائمه ثلاثه وو مسلک هم دی. (بنابه)، لېکن د شيخينو
 رَحْمَتُ اللَّهِ په نېز د پټو لږول نسته، حُکْمُهُ چي دا دعاء ځای دی، نو پر نورو دعاگانو به قياسيږي، او په نورو دعاگانو کي د
 پټو لږول نسته، نو داستسقاء په دعاء کي به هم د پټو لږول نه وي.

وما رواه كان الخ او امام محمد رَحْمَتُ اللَّهِ چي د پټو لږولو په باره کي کوم روايت ذکر کړی دی، هغه پر تفاول او ښک فالې
 باندې مبني دی، حُکْمُهُ چي نبي ﷺ ته د وحي په ذريعه سره پر آسمان باندې دوریځي دراتللو علم وسو، نو حُکْمُهُ نبي ﷺ
 د خلکو د حالت پر بدلېدلو باندې د ښک فالې په توگه پټو واړوي، (د حالت بدلېدلو مطلب دا چي د خلکو حالت به له
 وچکالي څخه په آبادۍ بدل سي).

ولا يقلب القوم الخ فرمايي چي امام خو دي پټو واړوي، لېکن مقتديان دي دا کار نه کوي، حُکْمُهُ خلکو ته نبي ﷺ دا
 حکم نه وو کړی چي تاسو هم پټوان واړوئ.

ولا يحض أهل الذمة الخ فرمايي چي ذميان دي داستسقاء په لمانځه او دعاء کي گډون نه کوي، حُکْمُهُ چي استسقاء د
 رحمت او د باران درانازلېدلو دعاء ده، او کفار او ذميان درحمت مستحق نه دي، بلکي دلعت مستحق دي، او هر وخت
 پر دوی لعنت وريږي، په خپله قرآن کریم د دوی دعاء بېکاره او کالعدم گرځولي ده: وما دعاء الكافرين إلا في ضلال، نو
 حُکْمُهُ به کفار استسقاء ته نه راځي، او نه به راوستل کيږي.

بَابُ صَلَاةِ الْخَوْفِ

(دا) باب ديبيري دلمانحه (په بیان کی) دی

تشریح: د باب الاستسقاء او د باب صلاة الخوف په مینځ کې مناسبت دا دی چې دواړه د عارض په وجه سره مشروع سوي دي، لېکن څرنګه چې د استسقاء مشروعیت غیر اختیاري دی، یعنې د استسقاء دعاء د آسماني آفت یعنې د باران د انقطاع په وجه مشروع سوي ده، نو ځکه استسقاء تر صلاة الخوف مخکې بیان سوه، او صلاة الخوف اختیاري دی، ځکه چې صلاة الخوف د جهاد او د ظلم د لیري کولو لپاره مشروع سوي دی. (پناه ج ۲، ص ۱۸۷، فتح القدير ج ۲)

د صلاة الخوف تفصیلي طریقہ

إِذَا اشْكَلُ الْخَوْفُ عَلَى الْإِمَامِ النَّاسَ طَائِفَتَيْنِ كُلَّهُ جِي پره سخته سي نو امام دي خلګ دوې ډلي کړي طَائِفَةً إِلَى وَجْهِ الْعَدُوِّ وَطَائِفَةً خَلْفَهُ (له هغو دوو ډلو څخه دي) يوه ډله د دښمن و طرف ته کړي او بله ډله دي خپل شاته ودروي فَيُصَلِّي بِمِلَّةِ الطَّائِفَةِ رُكْعَةً وَسَجْدَتَيْنِ نو دې اولي ډلي ته دي يو رکعت او دوې سجده لمونځ ورکړي فَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ السُّجْدَةِ الثَّانِيَةِ او کله چې له دويمې سجده څخه امام سر راپورته کړي مَقَّصَ هَذِهِ الطَّائِفَةِ إِلَى وَجْهِ الْعَدُوِّ نو دا اوله ډله دي د دښمن و طرف ته ولاړه سي وَجَعَلَتْ تِلْكَ الطَّائِفَةُ او هغه دويمه ډله دي راسي فَيُصَلِّي بِهِمُ الْإِمَامُ رُكْعَةً وَسَجْدَتَيْنِ بيا دي امام دې دويمې ډلي ته (هم) يو رکعت او دوې سجده لمونځ ورکړي وَتَشْهَدُ وَسَلِّمَ او امام دي تشهد ووايي او سلام دي وگرځوي وَلَمْ يُسَلِّمُوا وَدَفَعُوا إِلَى وَجْهِ الْعَدُوِّ خو دا دويمه ډله دي سلام نه وگرځوي بلکې د دښمن و مخ ته دي ولاړه سي وَجَعَلَتْ الطَّائِفَةُ الْأُولَى او اوله ډله دي راسي فَصَلُّوا رُكْعَةً وَسَجْدَتَيْنِ وَخُذُوا بِأَيْمَانِكُمْ اَوْ هغه دي يو رکعت او دوې سجده يوازي وکړي بې له قرائته لِأَنَّهُمْ لَا حَقُونَ ځکه چې اوله ډله لاحقين دي (او پر لاحق قرائت نسته، نو ځکه به هغوی قرائت نه کوي) وَتَشْهَدُوا وَسَلِّمُوا وَمَقَّصُوا إِلَى وَجْهِ الْعَدُوِّ او دا اوله ډله دي تشهد ووايي، سلام دي وگرځوي او د دښمن مخ ته دي ولاړه سي وَجَعَلَتْ الطَّائِفَةُ الْأُخْرَى وَصَلُّوا رُكْعَةً وَسَجْدَتَيْنِ بِرَأْسِهِ او دويمه ډله دي راسي او يو رکعت او دوې سجده دي وکړي د قرائت سره لِأَنَّهُمْ مُسْبِقُونَ ځکه چې دويمه ډله مسبوقين دي (او پر مسبق قرائت کول ضروري دي) وَتَشْهَدُوا وَسَلِّمُوا او (بيا دي) دويمه ډله تشهد ووايي او سلام دي وگرځوي وَالْأَصْلُ فِيهِ رِوَايَةُ ابْنِ مَسْعُودٍ او په دې باره کي د ابن مسعود ر.ه (دا) روايت اصل دی أَلَّا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى صَلَاةَ الْخَوْفِ عَلَى الصَّفَةِ الَّتِي قُلْنَا جِي نبي ﷺ پر هغه طريقه صلاة الخوف وکړې کوم چې موږ ذکر کړه وَأَبُو يُسُفَ وَإِنْ

أَنَّكَ سَمِعْتَهُمَا زَعَمَانَا | امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ كَهْ شَهْ هَمْ زَمُو بِهْ زَمَاتِهْ كِي دَصَلَاةُ الْخَوْفِ دَمْشَرُو عِيَتْ اَنْكَارْ كَرِي
دِي فَهَوْ مَحْبُو بِهْ عَلَيْهِ بَهَا زَوَيْنَا خَوْزَمُو بِهْ بِيَانْ سَوِي رَوَايَتْ دَهْفَهْ پَهْ خِلَافْ حَجَّتْ دِي.

اللغات: ﴿اَلْعَدُو﴾ د افتعال د باب ماضي ده: سختېدل، ﴿عَدُو﴾ د بنمن، ﴿عَدَايَة﴾ ډله، جماعت، ﴿وَعَدَايَة﴾ جمع د واحد: يوازي.

توضيح: د قلوري له دې جملې ادا اشد الخوف څخه په ښکاره دا معلومېږي چي د صلاة الخوف د جائز کېدلو لپاره د خوف اشتداد شرط دی، او د مطلق خوف په وخت کي صلاة الخوف جائز نه دی، لېکن صحيح خبره دا ده چي که د بنمن پېره وه، يا په لمانځه کي د مشغوله کېدلو په وجه د بنمن د حملې اندېښنه وه، نو هم صلاة الخوف جائز دی، تر دې چي په تحفه او مبسوط کي مطلق د بنمن نژدېکت د صلاة الخوف د جواز علت گرځول سوی دی، دا خبره هم د يادوني وړ ده چي په ابو داؤد شريف کي د صلاة الخوف څلور طريقې ذکر سوي دي، لېکن امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللهُ په نېز دغه په متن کي ذکر سوي طريقه غوره ده، اوس د هغه طريقې تشرېح ته گورئ.

صورت د مسئلې: دا دی چي کله مسلمانان د جنگ په ميدان کي د کافرانو سره د جنگ لپاره ملا تړلي ولاړ وي، او په دغه حالت کي د لمانځه وخت راسي، نو د لمانځه اداء کولو طريقه دا ده چي امام دي خلگ دوي ډلي (حصې) کړي، د مثال په توگه يوه د "جعفر" ډله او بله د "زيد" ډله، نو اول دي د "زيد" ډله پر محاذ (سنگر) باندې د بنمن د مقابلې لپاره ودرېږي، او د "جعفر" ډلي ته دي امام يو رکعت لمونځ ورکړي، تر هغه وروسته دي د جعفر ډله له دويم رکعت کولو څخه بغير د بنمن د مقابلې لپاره ودرېږي، او د زيد ډله دي راسي په امام پسي دي يو رکعت وکړي، خو څرنگه چي دا رکعت د امام لپاره دويم رکعت سو، نو ځکه دي امام تشهد ووايي او سلام دي وگرځوي، او د زيد د ډلي هم يو رکعت پوره سو، نو د زيد ډله دي بيرته د بنمن مخ ته ولاړه سي، او د جعفر ډله دي راسي، او خپل دويم رکعت دي پوره کړي او سلام دي وگرځوي، او په دا دويم رکعت کي دي قرائت نه کوي، ځکه دوی په دويم رکعت کي لاحقين دي، ځکه چي اول رکعت يې د امام سره نيولی وو، نو دويم رکعت دي بغير له قرائت څخه وکړي، ځکه چي پر لاحق قرائت نسته، تر سلام گرځولو وروسته دي د جعفر ډله د بنمن مخ ته ولاړه سي، او د زيد ډله دي راسي خپل دويم رکعت دي پوره کړي، او سلام دي وگرځوي، او د زيد ډله په خپل دويم رکعت کي مسبوقين دي، ځکه چي دوی د امام سره دويم رکعت نيولی وو، اول رکعت ځني تېر سوی وو، او څوک چي مسبوق وي، هغه به د قرائت سره خپل پاته لمونځ پوره کوي، نو ځکه به د زيد ډله د قرائت سره خپل دويم رکعت پوره کړي.

والاصل فيه الخ صاحب د هدايې فرمايي چي د صلاة الخوف کومه طريقه بيان سوه، دا طريقه په اصل کي د ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ له حديث څخه را اخيستل سوي ده، چي هغه په ابو داؤد شريف کي ذکر سوی دی. (وعمروئ ابو داؤد ص: ۱۸۶، حديث ۱۲۴۴۰، باب من قال صلى بكل طائفة ركعة ثم يسلم).

و **أبو يوسف** دان **أنكر** الخ امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ فرمايي چي د نبي ﷺ له زمانې څخه وروسته صلاة الخوف نسته، بلکي اوس به دوه املغان جوړېږي او خلگ به دوي ډلي کيږي، او هر امام به خپلي خپلي ډلي ته جلا جلا پوره لمونځ ورکوي، او دا خو د نبي ﷺ خصوصيت وو چي هر سړي به خپل آخري لمونځ په نبي ﷺ پسي کول غوښتل، نو ځکه به نبي ﷺ هري ډلي ته يو يو رکعت ورکوي، لنډه دا چي امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ د نبي ﷺ تر زمانې وروسته د صلاة الخوف له

مشروعيت شخه انكار كوي، لېكن دا صحيح نه ده، ځكه د سنن البيهقي په يواثر كې راغلي دي چي ابو موسي اشعري رضي الله عنه په خپله زمانه كې صلاة الخوف وكړې، همدارنگه له سعد بن ابى وقاص، ابو عبيده بن الجراح شخه هم صلاة الخوف ثابت دى.

لهو محرم الم صاحب د هدايي رحمه الله فرمايي چي د عبد الله ابن مسعود روايت د امام ابو يوسف په خلاف حجت دى، ځكه چي د ابن مسعود په روايت كې په تفصيل سره د نبې صلی الله علیه و آله د صلاة الخوف ذكر سوى دى، لېكن دلته يو څوك دا اعتراض كولاى سي، چي امام ابو يوسف رحمه الله خو د رسول الله په زمانه كې د صلاة الخوف له مشروعيت شخه انكار نه دي كړى، بلكي د نبې صلی الله علیه و آله تر زمانې وروسته يې د صلاة الخوف د مشروعيت انكار كړى دى، نو د رسول الله صلی الله علیه و آله صلاة الخوف د ابو يوسف رحمه الله په خلاف حجت څرنگه كېداى سي؟ د دې جواب دا دى چي كه څه هم د ابن مسعود روايت من حيث العبارة د امام ابو يوسف په خلاف حجت نه دى، لېكن من حيث الدلالات حجت دى، په دې توگه چي د صلاة الخوف سبب پيره او خوف دى، او خوف چي څرنگه د نبې صلی الله علیه و آله په ژوند كې وو، همدارنگه د نبې صلی الله علیه و آله تر زمانې وروسته هم سته، نو څرنگه چي د نبې صلی الله علیه و آله په زمانه كې د خوف په وجه صلاة الخوف مشروع وو، همدارنگه به د دې سبب په وجه د نبې صلی الله علیه و آله تر زمانې وروسته هم مشروع وي، دوم جواب يې دا دى چي د نبې صلی الله علیه و آله تر زمانې وروسته له صحابه وو شخه صلاة الخوف ثابت دى (لكه څرنگه چي مخكې دا خبره ذكر سوه)، نو ځكه به د صلاة الخوف له مشروعيت شخه د امام ابو يوسف رحمه الله انكار ښه نه معلومېږي.

كه امام مقيم وو نو د صلاة الخوف حكم ؟

لَمَّا كَانَ الْإِمَامُ مَقِيمًا يَأْتِيهِ الْإِمَامُ مَقِيمٌ وَ صَلَّى بِالنَّاسِ الْأَوَّلَ رَكَعَتَيْنِ وَبِالنَّاسِ الثَّانِيَةِ رَكَعَتَيْنِ نَوَافِلِي دلي ته دي دوه ركعت لمونځ وركړي او دويمې دلي ته دي (هم) دوه ركعت لمونځ وركړي لَمَّا رُؤِيَ ځكه روايت سوى دى أَنَّ عَلَيْهِ السَّلَامَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَكَعَتَيْنِ رَكَعَتَيْنِ چي نبې صلی الله علیه و آله دوو ډلو ته د ما پښين لمونځ دوه دوه ركعت وركړي وَبِالنَّاسِ الْأَوَّلِ مِنَ الْغُرَبِ رَكَعَتَيْنِ او مقيم امام دي د ما پښام په لمانځه كې اولي دلي ته دوه ركعت لمونځ وركړي وَبِالنَّاسِ ثَانِيَةٍ وَاحِدَةً او دويمې دلي ته دي يو ركعت لمونځ وركړي لَأَنَّ تَنْصِيفَ الرُّكْعَةِ الْوَاحِدَةِ غَيْرُ مُكْنٍ ځكه چي د يوه ركعت نيمى كول ناممكنه دي فَجَعَلُهَا فِي الْأَوَّلِ نو د اولي دلي لپاره دا (دويم) ركعت حاصل ډېر غوره دي يَحْكُمُ الشُّبْحُ د مخكې والي په وجه.

الفتاوى: ﴿كُلُّهُنَّ﴾ د تفصيل مصدر دى: نيمى كول، ﴿عَبَقَ﴾ دفتح مصدر دى: مخكې كېدل، اول كېدل. **تقريب:** مسئله: داده كه امام مقيم وو، نو دواړو ډلو ته دي دوه، دوه ركعت لمونځ وركړي، ځكه چي نبې صلی الله علیه و آله دا قلمت په حالت كې د ما پښين لمونځ هم داسي وركړى وو، او د ما پښام لمونځ دي داسي پوره كړي چي اولي دلي ته دي دوه ركعت وركړي، او دويمې دلي ته دي يو ركعت وركړي، ځكه په صلاة الخوف كې حكم دا دى چي امام به هري دلي ته نيم (نصف) لمونځ وركوي، او د ما پښام د لمانځه نصف يو نيم ركعت دى، او دا خبره تسليم سوې ده چي يو ركعت نسي

نیسی کېدلای، نو ځکه موږ وویل چي اولي ډلي ته دي د مخکي والي په وجه دوه رکعت ورکړي، او دویمي ډلي ته دي یو رکعت ورکړی، حضرت امام نووي رحمه الله وايي چي د دې برعکس به کوي، يعني اولي ډلي ته به یو رکعت ورکوي، او دویمي ډلي ته به دوه رکعت ورکوي، امام نووي رحمه الله دا وجه ذکر کړې ده چي په اولو دوو رکعتو کي قرائت فرض دی، نو مناسب داده چي هره ډله له قرائت څخه حصه ترلاسه کړي، او هره ډله په فرض قرائت کي شریکه سي.

د لمانځه په حالت کي د جنگ حکم

وَلَا يَجْتَنِبُونَ فِي حَالِ السَّلَاةِ او دا خلک به د لمانځه په حالت کي جنگ نه کوي **لَمَّا لَقُوا بِهَذَا صَلَاتُهُمْ** او که هغوی جنگ وکړي نو لمونځ یې باطل **سُورَةُ عَلَیْهِ السَّلَامُ** ^{۱۰} **شُعِلَ عَنْ أَرْبَعٍ صَلَوَاتٍ يَوْمَ الْخَنْدَقِ** ځکه نبي کریم ﷺ د خندق په ورځ له څلورو لمونځونو څخه مشغوله کړی سو **وَلَوْ جَازَ الْأَدَاءُ مَعَ الْقِتَالِ لَمَّا تَرَكَهَا** (نو) که د جنگ سره سره د لمانځه اداء کول جائز وای نو نبي ﷺ به دا لمونځونه (بالکل) پرې ایښي نه وای.

اللفات: ﴿يَجْتَنِبُونَ﴾ د مفاعله د باب مضارع صیغه ده: جنگ کول.

تشریح: مسئله: دا ده چي زموږ په نېز به د لمانځه په حالت کي یوه ډله هم جنگ نه کوي، او که یې جنگ وکړی، نو لمونځ یې باطلیږي، او له سره به لمونځ کوي، لېکن د مالکیانو او شوافعو په نېز د لمانځه په حالت کي جنگ کول جائز دي، د دوی دلیل دا آیت دی: **وَلَمَّا خُذُوا أَسْلَحَتَهُمْ** [۱۰۲:۱۳]، په دې سره دلیل په دې توگه نیسي چي په دې آیت کي په لمانځه کي دننه د وسلې اخیستلو امر سوی دی، او ښکاره ده چي د لمانځه په حالت کي وسله د جنگ لپاره وي، نو ثابته سوه چي د لمانځه په حالت کي جنگ کول جائز دي، زموږ دلیل دا دی چي د غزوه احزاب پر موقع له نبي ﷺ څخه څلور لمونځونه قضاء سول، چي د هغو قضاء نبي ﷺ وروسته راوړه، نو که د لمانځه په حالت کي جنگ جائز وای، نو نبي ﷺ به دا لمونځونه په دې وخت کي نه پرېښوولای، لهذا معلومه سوه چي د لمانځه په حالت کي جنگ کول جائز نه دي. د مالکیانو او نورو دلیل جواب دا دی چي د لمانځه په حالت کي د وسلې اخیستلو حکم ځکه سوی دی چي کفار دا نه وگڼي چي مسلمانان جنگ ته تیار نه دي، او حمله به پر وکړي، یا دا که د جنگ ضرورت پېښ سي، نو جنگ به وکړي، او لمونځ به وروسته راوگرځوي.

د سختي بيړي په صورت کي د لمانځه طریقه

لَمَّا اشْتَدَّ الْعُزْفُ بیا که بهر سخته سي **صَلُّوا رُكْعَاتًا دَائِي** نو د سپرلي په حالت کي دي یوازي یوازي لمونځونه وکړي **يَوْمَئِذٍ يُلَاحِظُونَ أَسْلِحَهُمْ وَالْمُسْلِمُونَ أَنَّى يَجِدُوا شَأْنَهُمْ** رکوع او سجده به په اشاره سره کوي کوم طرف ته چي یې خوبه وي **إِذَا لَمْ يَكُنْ دَوَاءً عَلَى التَّوَجُّهِ إِلَى الْقِبْلَةِ** په دې شرط چي د قبلې طرف ته پر مخ گرځولو قدرت نه لري **لَقَوْلِهِ تَعَالَى** ځکه الله تعالی فرمایلي دي **فَإِنْ غَشِمَ فَرَجَا أَوْ رُكْبَانًا** [بقره: ۲۳۹] که تاسو ته (د ښمن یا نورو) بهر وه نو پیلده لمونځ وکړئ یا پر سپرلي باندي **وَسَقَطَ التَّوَجُّهُ لِلضَّرُورَةِ** او مخ پر قبله کېدل د ضرورت په وجه ساقط سو **وَعَنْ مُحَمَّدٍ أَنَّهُمْ**

يُصَلُّونَ بِجَنَازَةٍ او امام محمد رَحِمَهُ اللهُ فرمايي چي دا خلگ به په جماعت سره لمونځ کوي وَكَيْسَ بِصَحِيحٍ لېکن دا خبره صحيح نه ده لِإِنْعَادِ إِمْرٍ إِلَى الْإِخْتِادِ حُكْمٌ چي په مکان کي اتحاد ممکن نه دی.

اللفات: ﴿وَكَيْسَ﴾ جمع د زاکښ ده: سپور، ﴿فَرَادَى﴾ يوازي، خخته، ﴿لَمُؤْمَلُونَ﴾ د افعال د باب مضارع ده: اشاره کول، ﴿وَجَلَّالٌ﴾ جمع د راجل ده: په پښو تگ کونکی، پياده تلونکی.

تشریح: مسئله: دا ده که له دښمن څخه پوره ډېره زياته سوه، نو په دې صورت کي د مسلماتانو لپاره پر سپرلي بلندي په اشاره سره جلا جلا لمونځونه کول جائز دي، او د قبلې په باره کي حکم دا دی چي که د قبلې و طرف ته مخ گرځول ممکن نه وو، نو کوم طرف ته چي وغواړي هغه طرف ته دي مخ کړي، دليل الله تعالیٰ دا قول دی: فَلَمَّ هَفَّتْ فَرْجَالاً او ركبنا، او دلته له هغو څخه د قبلې پر طرف مخ گرځول د ضرورت په وجه ساقطیږي، له امام محمد رَحِمَهُ اللهُ څخه يو روايت دا دی چي د سپر تيا په حالت کي په جماعت سره لمونځ کول غوره دي، امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ هم دا خبره کوي، لېکن دا صحيح نه ده، ځکه چي د اقتداء د صحت لپاره د مکان اتحاد شرط دي، او هغه دلته نسته (او نه راتلای سي)، هو! که يو سړی دامام پر سپرلي باندي دامام سره سپور وي، نو هغه په امام پسي لمونځ کولای سي.

بَابُ الْجَنَائِزِ

(دا) باب د جنازو (د احکامو په بيان کي) دی

تشریح: مخکي تر دې صاحب د کتاب د عوارضو مثلاً د سفر، خوف او کسوف بابونه بيان کړل، او لوس له دې ځايه تر ټولو آخري عارض يعني د مرگ احکام او مسائل بيانوي، او څرنګه چي د مرگ پړاو تر ټولو آخري وي، نو پکار دا وه چي باب الجنائز تر باب الصلاة في الکعبه هم وروسته ذکر سوی وای، لېکن صاحب د عنايې وايي چي صاحب د کتاب د تبرک په توګه په باب الصلاة في الکعبه سره کتاب الصلاة ختموي.

جنايز جمع د جنازة ده، جنازه د جسيم په فتحه سره مري ته ويل کيږي، او د جسيم په کسره سره تابوت او هغه تختې ته ويل کيږي چي پر هغې مړی پرې ایستل کيږي.

د قریب الموت (مرگ ته د نژدې سړي) احکام

وَإِذَا أَحْبَبَهُ الرَّجُلُ أَوْ كَلَهُ جِي يُو سَرِي مَرگ ته نژدې سې وَتَعَالَى الْعَبْدُ عَلَى إِلَهِهِ الْأَكْبَرِ نو هغه دي پر راسته اړخ د قبلې و طرف ته مخامخ کړی سې إِغْتَبَا بِأَحَالِ التَّوَحُّدِ الْقَبْرِ په قبر کې د ایښولو پر حالت په قیاسولو سره لَاكُهُ أَشْرَفَ عَلَيْهِ ځکه چې داسې قبر ته نژدې سو (یعنې داسې دې ته نژدې سو چې په قبر کې ښخ کړی سې، نو ځکه به د قبر په ډول پرې ایستل کېږي) وَالْمُعْتَارِ بِلَا دَنَا إِلَّا شَيْئًا او زموږ په ښارونو کې ستوني سترخ پرېوتل (یعنې پرې بېل) غوره دي لَاكُهُ أَيْسَرُ لِمَنْ رَوَّحَ ځکه د روح د وتلو لپاره دا ډېره آسانه صورت دی وَالْأَوَّلُ هُوَ الشُّكُّ لېکن اول صورت سنت دی (یعنې مخ پر قبله برابرو) وَالثَّانِي الشَّهَادَتَيْنِ او هغه ته دي د شهادتینو تلقین وړ کړی سې لِقَوْلِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ځکه نبی ﷺ فرمایلي دي لَقَوْلَا مَوْتَاكُمْ شَهَادَةً أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ "تاسې خپلو مړو ته د لا إله إلا الله د شهادت تلقین وړ کړی" وَالْمَوَدَّ الَّذِي قَرَّبَ مِنَ الْمَوْتِ او په حدیث کې له مړو څخه مراد هغه څوک دی چې مرگ ته نژدې سوی وي فَإِذَا مَاتَ بیا چې کله انسان مړ سې شُدَّ لَعْنَاهُ نو د هغه دواړي زامي دي و تړل سې وَكَيْفَضَ حَيَاتُهُ او سترگي دي یې پټې کړی سې بِذَلِكَ جَرَى الشَّوَارْتُ توارث هم پر دې راروان دی (یعنې دې ښکېله زمتې څخه په وراثت طریقه راوړنده) ثُمَّ فِيهِ تَخْسِئُهُ بیا په دې صورت کې د مړي ښکېلي کول (او ښه جوړول هم) دي فَيَسْتَحْسَنُ نو ځکه به داسې کول غوره وي.

اللفات: ﴿احتضر﴾ د افتعال ماضي مجهوله صیغه ده، له حضر څخه مشتق ده، معنی یې ده: د مرگ وخت حاضرېدل، یعنې کله چې انسان مرگ ته نژدې سې، مجهوله او معروفه دواړه ویل کېدای سې، ﴿شئ﴾ بېل، اړخ، طرف، ﴿استغلام﴾ د استعمال مصدر دی: ستوني سترخ پرېوتل، د شاپر تخته پرېوتل، ﴿لحیظ﴾ د لام په فتحه سره: دواړي زامي (ژامي)، ﴿شك﴾ د نصر د باب ماضي مجهوله ده: تړل، ﴿عوض﴾ د تفعیل د باب ماضي مجهوله ده: پټول، بندول.

تشریح: امام قسروي د مرگ د نژدې کېدلو لپاره د احتضر لفظ استعمال کړی دی، یعنې مړ کېدونکي سړي ته یې محضر ویلي دي، دا ځکه چې هغه ته مرگ حاضرېږي، یا د مرگ ملائکي ورته حاضرېږي، د مرگ نبی او علامې دا دي چې (۱) د انسان دواړي پښې سستي سې، (۲) د لارې پلای نه سې، (۳) پزه یې کېږه سې، (۴) د خصیتینو (خوتو) پوست یې اوږد سې (او وېر سپړي)؛ لنډه دا چې کله انسان مرگ ته نژدې سې، نو د خلکو دغه واري دا ده چې دا قریب الموت سړی دي پر راسته اړخ مخ پر قبله پرې بېسي، ځکه چې په قبر کې د مړي د ایښولو همدغه طریقه سنت ده، نو پر دې باندې په قیاسولو سره به قریب الموت هم پر هغه طریقه پرې ایستل کېږي، ځکه چې داسې قبر ته نژدې دی، صاحب د هدایې وایي چې زموږ په ښارونو، علاقو او ماوراء النهر کې ستوني سترخ پرې بېل رواج دي، او همدغه مختاره دي، ځکه چې په دې کیفیت کې روح ډېر په آسانی سره وځي؛ او د قریب الموت تر سر لاندي دي بالښت یا یو بل جگ شى هم

کښېږدي، چي مخ يې د قبلې پر طرف سي، او د آسمان و طرف ته نه سي، لېکن ددې کيفيت په باره کي هيڅ نص نه دي ذکر سوی، نو ځکه مصنف رحمه الله وويل چي اول کيفيت سنت دی، يعني پراخ پرې باسل.

ولقن الشهادتين الخ دويم عمل دا دی چي قريب الموت انسان ته دي د شهادتينو تلقين ورکړل سي، يعني د هغه سره دي يو څوک نژدې کښېني په کرار آواز سره اُشهد اُن لا اِلَهَ اِلا الله و اُشهد اُن محمد رسول الله وایي (دې ته تلقين وایي)، او هغه ته دي ددې کلمې حکم نه کوي، ځکه چي دا ډېري سختی وخت وي، داسي نه چي نمود بالله انکار وکړي، نو خاتمه به يې پر کفر سي، دليل د نبي ﷺ دا قول دی: لقنوا موتاکر شهادة اُن لا اِلَهَ اِلا الله، او هلته له موتاکر څخه مراد هغه خلک دي چي مرگ ته نژدې وي، بالکل مړه خلک ځني مراد نه دي، ځکه چي تلقين هغو ته هيڅ فايده نه کوي.

لماذا مات الخ دريم عمل دا دی چي دمري زامي دي په کپړه يابل شي سره وترل سي، او دواړي سترگي دي يې پټي کړل سي، همدا طريقه د نبي ﷺ له زمانې څخه په توارث را روانه ده، او په دې طريقه کي يعني د سترگو په پټولو او د زامي په تړلو کي دمري نيايست او ښکلا هم سته، نو په دې حواله سره هم دا طريقه دمري په حق کي غوره ده.

فصل في الغسل

(دا) فصل مري ته د غسل ورکولو (د احکامو په بيان کي) دی

تشریح: له دې ځايه صاحب د هدايې په بېلابېلو فصلونو کي دمري بېلابېل احکام بيانوي، خو څرنگه چي تر مرگ وروسته اول پړاو د غسل دی، نو ځکه غسل تر نورو فصلونو مخکي ذکر کوي.

مري ته د غسل ورکولو تفصيلي طريقه

إِذَا أَرَادَ أَحَدُكُمْ أَنْ يَغْتَسِلَ نو کله چي خلک دمري د غسل اراده وکړي وَضَعُوا عَلَى سَرِيرِهِ نو هغه دي پريوه تخته (يا کت) باندې کښېږدي لِيَنْصَبَ الْيَمَانُ عَنْهُ چي اوبه لاندې ځني وبهيري وَجَعَلُوا عَلَى عَوْرَتِهِ خِرْقَةً او پر عورت دي يې کوچنی. کپړه واچوي إِقَامَةَ لِوَاجِبِ السُّتْرِ د واجب ستر د اداء کولو لپاره وَكَتَبُوا بِسُتْرِ الْعَوْرَةِ الْقَبِيلَةَ او د عورت غليظه (شرم ځای) پر ستر (پټولو) دي اکتفاء وکړي هُوَ الصَّحِيحُ تَبَيَّنَّا د آسانی لپاره همدا صحيح دي وَكَوَّنُوا لِمَخْلُوقٍ او له مري څخه دي کالي وکاري لِيُنْكِثَهُمُ التَّنْظِيفُ چي د دوی لپاره دمري صفا کول ممکن سي وَوَضَعُوا مِنْ حَوْضٍ مَقْبَضَةً وَلَا إِشْرَاقًا او بغير له خولې او پزي پرېوولو څخه دي اودس ور وکړي لَأَنَّ الْوَضُوءَ سُنَّةُ الْإِسْتِسَالِ ځکه چي اودس کول د غسل سنت دي غُورًا اِلَّا إِذَا كَانَ الْيَمَانُ وَهُوَ مُتَعَدِّدٌ لېکن دمري له خولې او پزي څخه اوبه رايستل مشکل

دي فَيَتَرَكَانِ نو حڪم به خوله او پزه پر بنوول ڪيري ثُمَّ يُغْتَوِشُونَ الْمَاءَ عَلَيْهِ بيا به پر مري اوبه ويوي إِعْتِزًا بِحَالِ
الْحَيَاةِ دڙوند پر حالت بلدي په قياسولو سره وَيُجَاهِزُ سَرِيرُهُ وَتَرَا او دمري تخته (يا ڪٽ) به په خوشبوداره شي سره په
 طاق شمير لوگي ڪرل سي (يعني دهغه د تختي يا ڪٽ سره دي خوشبويي په طاق شمير سره ودول سي) لِإِيَابِهِ مِنْ
تَعْظِيمِ النَّبِيِّ حڪم په دې ڪي دمري تعظيم دي وَالْحَايِزَتَر او په طاق شمير سره به حڪم ڪيري لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ
چي نبي ﷺ فرمايلي دي إِنَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ الْوَرِثَةُ الله طاق دي او طاق شمير خونبوي وَلْيُغْلَسِ الْمَاءَ بِالْيَدِ أَوْ بِالخِزْيِ او
 (د غسل وړ ڪولو) اوبو ته به د بيرو په پانو ڪي يا د زمي په بوتي ڪي جوش وڌ ڪرل سي مُهَاكَلَةً لِّلِ التَّخْلِيفِ چي په
 پاڪوالي ڪي مبالغه راسي لَوْلَا لَمْ يَكُنْ لڳن ڪه له دې (شيانو) شخه يوش نه وو لِلْمَاءِ الْكِرَامِ نو په خلاصو اوبو
 (سره دي غسل وڌ ڪول سي) يُخْزَلُ أَصْلُ التَّقْوَدِ اصل مقصود د حاصل ٿيلو په وجه (يعني په دې سره هم اصل مقصود
 يعني غسل حاصل ٿي) وَلْيُغْلَسْ رَأْسُهُ وَلِيَحْتَمِلَهُ بِالْيَدِ او دمري سر او ڀيره به په خطمي گل (خير و گل) سره پرېوول
 سي يَتَكُونُ أَكْثَلُ چي مري په بنه توگه سره پاڪ سي ثُمَّ يُغْسِمُهُمْ عَلَى شِقِيهِ الْأَيْمَنِ بيا به پر خپل چپه بغل پرې
 ايستل سي فَيُغْلَسُ بِالْمَاءِ وَالسِّدَرِ نو په اوبو او دبيري په پانو سره به پرېوول سي حَقِّي يَزَى تر دې چي وليدل سي أَنَّ
الْمَاءَ قَدْ وَصَلَ إِلَى مَا بَيْنَ الشَّعْتِ وَهُوَ چي اوبه دمري هغه حصي ته ورسېدلې چي تخته وړ سره لڳېدلې ده (يعني تر
 راسته لڻ پوي) ثُمَّ يُغْسِمُهُمْ عَلَى شِقِيهِ الْأَيْمَنِ بيا به پر راسته بغل پرې ايستل سي فَيُغْلَسُ او پرېوول به سي حَقِّي يَزَى أَنَّ
الْمَاءَ قَدْ وَصَلَ إِلَى مَا بَيْنَ الشَّعْتِ مِنْهُ تر دې چي وليدل سي چي دمري هغه حصي ته اوبه ورسېدلې چي تخته وړ سره
 لڳېدلې ده (يعني تر چپه لڻ پوي) لَأَنَّ الشَّعْتَهُ هُوَ الْيَدَايَةُ بِالْيَمَانِ حڪم چي سنت له راسته طرف شخه شروع ڪول دي
ثُمَّ يُجْلِسُهُ بيا به غسل وڌ ڪونڪي مري ڪنبهوي وَيُسْنِدُهَا إِلَيْهِ او پر خپل ڄاڻ به دهغه تڪيه ولگوي (يعني غسيل به مري
 ڪنبهوي او پر خپل ڄاڻ به ڀر ايل ڪري) وَلْيَسَمَّ بِكَلِمَةٍ مَّسْحًا رَاقِعًا او په نرمي (او ڪراوه) سره به دهغه نس ورومري تَحَرُّزًا
عَنْ تَلَوِيثِ الثَّكَنِ له گنده والي شخه د ڪفن د خوندي ڪېدلو لپاره (يعني چي ڪفن ڪم نه سي) لَوْلَا لَمْ يَكُنْ وَمِنْهُ شَيْءٌ فَغَسَلَهُ نو
 ڪه دهغه له نس شخه يوشی راووتی نو هغه دي پرېولي وَلَا يُعِيدُ غَسْلَهُ وَلَا مَضُوءًا او نه به دهغه غسل راگر ڇوي، او نه
 دهغه اودس لَأَنَّ الْغُسْلَ عَرَفْنَا بِالْيَدِ حڪم چي غسل موڊ په نص (حديث) سره پڙندل دی وَقَدْ غَسَلَ مَرَّةً او په
 يو وار سره غسل حاصل سو ثُمَّ يُغْسِمُهُ بِمَرْوٍ بيا به مري په يوه ڪپره (جلمه) سره وچ ڪري كَأَنَّهُ لَمْ يَكُنْ أَكْثَرُ دې لپاره
 چي دهغه ڪفن لوند نه سي وَيُغْسَلُهُ أَيْ النَّبِيِّ او بيا به هغه يعني مري په ڪفن ڪي ويهي (يعني ڪفن به وڌ
 وافوندي).

اللفات: ﴿عزل﴾ ڪٽ، چاربايي، مجازاً د غسل وړكولو تخته، ﴿نكس﴾ د انفعال د باب مضارع ده؛ بهېدل، لام جاره دى وروسته يې آن ناصبه مقرر دى، ﴿عزل﴾ عورت، د پټولو ځاى، ﴿عزل﴾ كپړه، ټوټه، ټوكر، ﴿عزل المني﴾ شرمگا، شرم ځاى، يعنې د مخ او شا حصه، ﴿عزل﴾ د افعال د باب مضارع ده؛ بيول (بهول)، اچول، ﴿عزل﴾ د تفعيل د باب مضارع مجهول ده، د افعال له باب څخه هم راځي. ١. ښه بوى لرونكى شى دودول (لوى كول)، ﴿وثر﴾ طاق، ﴿اغسل﴾ د ضرب مضارع مجهول ده؛ ايشول، جوش وړكول، ﴿لغوس﴾ زمى، يو ډول بوتې دى چې د صابون كار كوي، ﴿وذر﴾ د بيړي پاڼې، ﴿عزل﴾ خپرول، ټوټه گول، يو ډول بوتې دى چې سور او سپين گل لري او د صابون كار كوي، ﴿عزل﴾ د تفعيل د باب مضارع ده؛ په ټوكر يا داسې بل شي سره وچول.

تشرېح: په دې اوږده عبارت كې مري ته د غسل وړكولو طريقه بيان سوې ده، فرمايي چې كله خلك مري ته د غسل وړكولو اراده وكړي، نو هغه به پر پوه تخته پرې باسي، او پر تخته به يې ځكه پرې باسي چې اوبه لاندې ځني ولاړي سي، ځكه كه مري پر مخكه پرې ايستل سي، نو مري به په خاورو او خټو ككړ سي، صاحب د كتاب څو نه د تختې ايښوولو كيفيت ذكر كړى دى، او نه يې پر تختې د مري ايښوولو كيفيت ذكر كړى دى، صاحب د عنايې وايي چې بعضو حضراتو ويلي دي چې تخته دې د قبلې پر طرف په اوږدوالي سره كښېنول سي، يعنې تخته دې په لويډول شرقاً او غرباً كښېنول سي، لكه څرنگه چې انسان د مرض په حالت كې شرقاً او غرباً پرېوځي او په اشاره سره لمونځ كوي، يعنې پښې د قبلې و طرف ته كوي، او سر د مغرب و طرف ته كوي، او بعضو ويلي دي چې تخته دې عرضاً يعنې په پلنوالي سره كښېنول سي، لكه څرنگه چې مري په قبر كې ايښول كيږي، علامه شمس الاثمه سرخسي ويلي چې څرنگه ممكنه وي، هغه رنگه دې كښېنول سوي، ځكه چې پر تخته باندي د مري د ايښوولو په باره كې هيڅ كيفيت روايت سوي نه دي، لېكن عرف دادى چې مري دې ستوني سټخ پرې ايستل سي.

وجعلوا على الخ تر پرې ايستلو وروسته دې د مري پر عورت كپړه واچول سي، ځكه چې عورت پټول فرض دي، او بل دا چې څرنگه انسان په ژوند كې محترم وي، همدا سي به تر مرگ وروسته هم محترم وي، نو د هغه د محترم كېلو تقاضا دا ده چې عورت يې پټ كړى سي. صاحب د هدايې وايي چې د آستۍ لپاره د عورت غليظه يعنې قبل او ډبر پټول كافې دي، له نلغه څخه تر زنگنو پوري پټول ضروري نه دي، همدا ظاهرة الرواية دى، د نوادر روايت دادى چې له نلغه څخه تر زنگونو پوري يې پټول ضروري دي.

وزعموا الخ امام قلوري رحمه الله فرمايي چې له مري څخه به ټوله كالې و كښل سي، چې خلك په آستۍ سره مري پاك او صفا كړي، وجه دا ده چې له غسل څخه مقصود د مري پاكول دي، خو كله چې په كالو كې مري ته غسل وړكول سي، نو دا مقصود نه حاصل كيږي، ځكه چې د غسل په مستعملو اوبو سره كالې ناپاكه كيږي، چې په هغه سره بيا د مري بدن چټلېږي، نو غسل به د پاكوالي فايده نه وركوي، نو كله چې په كالو كې غسل وړكول د طهارت فايده نه وركوي، نو ځكه به له مري څخه كالې كښل واجب وي. امام شافعي رحمه الله فرمايي چې مري ته په داسې قميص كې غسل وړكول مستحب دي چې د هغه لستوني دومره پراخه وي چې غسل وركونكى په هغو لاس دننه كولاى سي، دليل يې دادى چې نبى ﷺ ته په كالو كې غسل وړكول سو، لكه څرنگه چې د حضرت عائشې زين الله عنها حديث دى: ان رسول الله ﷺ غلوه عليه قميصه يصوب الماء عليه ويدلكونه من فوق القميص. رواه ابو داود (حضرت عائشه زين الله عنها فرمايي چې صحابه وو نبى ﷺ ته په داسې حال كې غسل وركړى چې د نبى ﷺ پر بدن قميص وو. او صحبله وو پر قميص

سريره د نبي ﷺ بدن مبارک مري، له دې څخه معلومه سوه چي مري ته په قميص کي غسل ورکول افضله او مستحب دي، لېکن زموږ له طرفه جواب دا دی چي دا طريقه د نبي ﷺ سره خاص وه، او د نبي ﷺ د فضيلت او احترام په وجه وه، ځکه چي نبي ﷺ د ژوند او مرگ په دواړو حالتونو کي له نورو عامو وگړو څخه جلا او ممتاز دی، نو د نبي ﷺ غسل به تر نبي ﷺ پوري خاص وي، او هغه به د هر مري لپاره سنت يا مستحب نه گنل کيږي، کنه په نبي او غير نبي کي به څه فرق پاته سي؟

تو غسل مخکي مري ته داودس ورکولو بيان: امام قنوري رَحْمَةُ اللهِ فرمايي چي بغیر له خولې او پزي پر بللو څخه دي مري ته اودس ورکړی سي، اودس خو دي ځکه ورکړی سي چي اودس د غسل سنت دی، خوله او پزه دي ځکه پرېښوول سي چي د مري له خولې او پزي څخه اوبه را ايستل مشکل دي، امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ فرمايي چي د ژوند په حالت باندي په قياسولو سره به د مري خوله او پزه هم پرېولل کيږي، د بعضي علماو رايه داده چي غسل ورکونکی دي پر خپله گوته يو نری غوندي توکړيا پمبه وپېچي، او گوته دي د مري په خوله دننه کړي، او شاو خوا دي يې پکښي وگرځوي چي خوله يې هم پاکه سي.

ثم يغضون الخ فرمايي چي تر اودس وروسته دي د مري پر ټوله بدن اوبه وبيول سي، د ژوند پر حالت باندي په قياسولو سره، يعني څرنگه چي به هغه په خپل ژوند کي په کوم ترتيب سره غسل کوی، يعني پر ټوله بدن به يې اوبه بيولي، او درې واړه به يې بيولي، نو تر مرگ وروسته به هم په هغه ترتيب سره غسل ورکول کيږي.

ويجترس سريره الخ فرمايي چي د مري تختې ته دي دعود لرگي يابل ښه وږم لرونکي ښی ودودل سي، او دا کار دي په طاق شمېر يعني ۱/۳/۷ واړو سره وسي، ځکه په دې کي د مري تعظيم دی، او طاق شمېر ځکه دي، چي رسول الله ﷺ فرمايلي دي: **إن الله وتر يحب الوتر** (الله طاق دی طاق خونبوي).

ويغسل الباء الخ فرمايي چي په کومو اوبو سره مري ته غسل رکول کيږي، په هغه اوبو کي دي دبيري پاني يا د زمی بوتي و اچول سي او جوش دي ورکړل سي (يعني دا شيان دي پکښې را وېشول سي)، ځکه په دې توگه مري ښه پاکيږي، امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ وايي چي د مري د غسل لپاره يخې اوبه استعمالول افضله دي، ځکه د گرمو اوبو په استعمال سره د بدن اندامونه ستېږي، او د نجاست وتلو خطر ه ځني پيدا کيږي، لېکن موږ جواب ورکوو چي غسل د مري د پاکولو لپاره مشروع سوی دی، او په گرمو اوبو کي پاکي زياته وي، نو ځکه به په گرمو اوبو سره غسل ورکول افضله وي، او پاته سو د نجاست وتلو خطر ه نو هغه نوره فايده لري ځکه کله چي د غسل په دوران کي نجاست ووځي، نو تر غسل وروسته به د هغه د وتلو خطر ه او په هغه سره د کفن د ککړ کېلو خطر ه نه وي، او که دبيري پاني يا د زمی بوتي نه ول، نو بيا دي په خالصو اوبو سره مري ته غسل ورکول سي، داوبو دا پورتنی ترتيب له شمس الاثمه سرخي څخه را نقل سوی دی، لېکن شيخ الاسلام او صاحب د محيط وايي چي اول دي په خالصو اوبو سره غسل ورکول سي، بيا دي هغه اوبه استعمال کړي چي دبيري پانو ته جوش پکښې ورکول سوی وي، او درم وار دي هغه اوبه استعمال کړي چي کافور په گډ سوی وي، لکه څرنگه چي له ابن مسعود رَحْمَةُ اللهِ څخه هم دا را نقل سوي دي.

ويغسل رأسه الخ فرمايي چي د مري سر او ږيره دي په خطمي گول سره پرېولل سي، ځکه خطمي گل هم هغه کلر کوي، کوم چي يې صابون کوي.

۳۱ پيچم الخ تر دي ٽولو ڪارونو وروسته دي مري پر چپه اڀر پري ايستل سي، او اوبه دي دهغه پر راسته اڀر وڇول سي، او دومره دي وڇول سي چي هغه اوبه چپه اڀر او د چپه اڀر سره لڳهيلي تختي ته ورسيري، او بيا دي پر راسته اڀر پري ايستل سي، دغومره او دغه رنگه اوبه دي پر وڇول سي، اول به ڇڪه پر چپه اڀر پري ايستل ڪيڏي چي په راسته طرف شروع ڪول سنت دي.

۳۲ پيچسه الخ بيا دي غسل وركونڪي مري ڪنهنوي، او خپل ڄاڻ ته دي يي تڪيه ڪري، او نس دي په نرمي سره ومري (او په ڪراڙه دي يي وركنهنڪاري)، ڇڪه ڪه دمري په نس کي يوشي وو، هغه به راوڇهي چي وروسته ڪفن ڪم ڪم نه ڪري، په دي باره کي اصل دا روايت دي: أَبُو عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ لَمَّا غَسَلَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ مَسَحَ بطنه بيده رقيقا، طلب منه ما يطلب من الميت فلده يرشها فقال طيب حيا وميتا، (يعني حضرت علي عليه السلام چي ڪله نبي ﷺ ته غسل وركوي، نو په خپل لاس سره يي د نبي ﷺ مبارڪ نس په ڪراڙه ومري، او مقصود يي هغه شي وو کوم چي له بل مري شخصه طلب ڪيڏي، لڳن هيڃ شي نه راووتي، بيا حضرت علي عليه السلام وفرمايل: چي ستا ژوند او مرگ دواڙه پاڪ دي) دنس تر مړو وروسته ڪه دمري له نس شخصه يوشي راووتي، نو هغه دي پر بولي، او د غسل راگر ڇولو ضرورت نسته، او نه داوڊس راگر ڇولو ضرورت نسته، ڇڪه غسل خود له حديث شخصه معلوم ڪري دي، يعني چي نبي ﷺ فرمايلي دي د مسلمان پر بل مسلمان شپڙ حقونه دي، له هغو شخصه يو مري ته غسل وركول دي، لئه دا چي دمري غسل واجب دي، او غسل په يو محل وركولو سره حاصليري، نو د دويم وار لپاره د غسل وركولو ضرورت نسته، تر غسل وروسته دي د مري بدن په يوه پاڪ ٽوڪر سره وچ او صفا ڪري سي چي ڪفن لوند نه سي، او تر هغه وروسته دي ڪفن وركري.

تر غسل وروسته سنت عملونه

وَيُجَمَّلُ الْعَتِيقُ عَلَى رَأْسِهِ وَلِيَحْتَمِيَهُ او حنوط عطر دي دمري پر سر او ڀيره ومڙل سي وَالْكَافُورُ عَلَى مَسَاجِدِهِ او د سجدې پر انڌامونو دي يي ڪافور ومڙل سي لَأَنَّ الْكُتَيْبَ شَقَّةٌ ڇڪه عطر مڙل (لڳول) سنت دي وَالْمَسَاجِدُ أَوَّلُ بَرِيَّةٍ إِلَى الْكَرَامَةِ او د سجدې انڌامونه د زيات عزت ڏهر مستحق دي وَلَا يُسْمَرُ شَعْرُ الْمَيِّتِ وَلَا يُخْتَمُ او د مري ورڀسته او ڀيره دي نه پمنڇول ڪيڏي وَلَا يُغْسَلُ عِلْمُهُ وَلَا شَعْرُهُ او نه دي دمري نوکان او ورڀستيان پر ڪيڏي يَقُولُ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا ڇڪه حضرت عائشې رضى الله عنها فرمايلي دي عَلَا تَنْصُونُ مَيِّتَكُمْ تاسو ولي د خپل مري تندي بنڪلي جوڙوي (يعني ولي يي سر ورڀنڇوي) وَلَأَنَّ هَذِهِ الْأَشْيَاءَ لِلرِّتَةِ او په دي وجه (هم) چي داشيان د بنڪلا لپاره دي وَقَدْ اسْتَفْتَى النَّبِيَّ عَنْهَا حال دا چي (اوس) مري له دي شيانو شخصه به پروا سوي دي وَلِي النَّحْيِ كَانَ تَنْظِيفًا (لڳن) په ژوندي مري کي داشي د پاڪولو لپاره وو (يعني په ژوند کي دا ڪار د پاڪوالي لپاره ڪيڏي) لَا جَمَاعَةَ النَّسِخِ ڇڪه چي (تر نوڪانو او ورڀستيو لاندې) خير يي جمع وي وَصَارَ كَالْخَتَانِ لهندا دا دختنه ڪولو (مستولو) په ڊول سو.

اللفاظ: ﴿عَلَوُط﴾ يو ڊول عطر دي چي له ٻيلايلو عطرونو شخصه جوڙيري، ﴿كَافُور﴾ يو ڊول سپينه مائه ده چي د ڪافور له وني شخصه تر لاسه ڪيڏي، ﴿نَسِخ﴾ د تفصيل د باب مضارع مجهوله ده: پمنڇول، ﴿نَحْس﴾ د نصر د باب

مضارع مجهوله ده: پرېكول (كاتبول)، ﴿تَلْفُزْ﴾ تَلْفُزْ او تَلْفُزْ: نوک، جمع يې اَنْفَال راعي، ﴿تَلْفُزْ﴾ د نصر د باب مضارع ده: تندي کشول (مطلب تندي بنائسته کول، يا سر پمنځول)، ﴿وَسَمَّ﴾ خيره.

تشرېح: فرمايي چي کله مري ته غسل او کفن ورکړل سي، نو بيا دي د هغه پر سره اوږږه حنوط ولگول سي، حنوط له شو ډوله عطرونو څخه جوړ يو ډول عطر دي، چي هغه ته تاسو د دې زمانې په اعتبار سره عطر مجموعه (يا گلچين عطر) هم ويلای سئ، او د مري د سجدې پر اندامونو يعني پر تندي، پزه، پښو، لاسو، او زنگنودي کافور وېرل سي، ځکه چي حنوط او کافور خوشبوداره او ښه بوی لري، او د سجدې اندامونه د خوشبوداره کولو زيات حقداره دي، او په دې باره کي د حضرت ام عطيه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا حديث هم دليل دی، چي نبي ﷺ د خپلي لور غسل ورکونکو ښځو ته وفرمايل: اغسليها ثلثاً او خمساً واجعلن في الآخر كافوراً، او له حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ څخه روايت دی: كانت عنده ملك فاطمي اُتت بحنطه (پناه ۲۰۱۵ م، ۲۲)، له دې دواړو روايتونو څخه معلومېږي چي پر مري به کافور او حنوط لگول کيږي، او له پخوا څخه همدغه معمول راروان دی.

ولايت ۳: فرمايي چي د مري ورېښتيان او ږيره پمنځول، يا يې ورېښتيان او نوکان پرېكول دا ټوله شيان منع دي، او له سنت څخه خلاف دي، او په دې باره کي دليل د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا دا فرمان دی: علام تنصون ميتکم علام په اصل کي علی مادی، علی حرف جر دی، پر ما استفهاميه داخل سو، او د تخفيف په وجه الف ځني ساقط سو علام سو، لکه عقير اللول چي په اصل کي عن مائت اللول وو، او د تنصون معنی ده: تندي کشول، او د سر په پمنځولو کي هم تندي کشيږي، مطلب دا چي له تنصون څخه مراد پمنځول دي، او بعضي شارحينو يې معنی په بنائسته کولو سره کړې ده، ځکه کله چي د سر ورېښتيان پمنځ کړل سي نو تندي هم ښکلی ښکاره کيږي.

ولأن الخ د ورېښتيانو د نه پمنځولو او د نوکانو د نه پرېكولو عقلي دليل دا دی چي د دې شيانو تعلق د ښکلا سره دی، او ښکاره ده چي مري له ښکلا او تزئين څخه بې پروا دی، لېکن د ژوندو خلکو په حق کي د دې شيانو ضرورت سته، ځکه چي تر ورېښتيانو او نوکانو لاندې خيري جمع کيږي، نو د خيرو ليري کولو لپاره نوکان او ورېښتيان پرېكول د ژوندو خلکو په حق کي د ښکلا سبب دی، او دا مسئله د ختنه کولو (سنتولو) په ډول ده، يعني څرنکه چي ختنه کول د ژوندو خلکو سره خاص دي، او د ژوندو په حق کي سنت دي، نه د مړو په حق کي، همدا ډول به نوکان او ورېښتيان پرېكول هم د مړو په حق کي سنت او مشروع نه دي.

فصل في التَّكْفِينِ

(دا) فصل د کفن ورکولو (په بیان کي) دی

تشرېح: په مخکني فصل کي موږ وویل چي تر دې وروسته صاحب د هدايې د مړي بېلابېل حالات په بېلابېلو فصلونو کي بیانوي، نو دا فصل هم له هغه سلسلې څخه دویمه کړۍ ده، او څرنګه چي تر غسل وروسته د کفن پړاو منځته راځي، نو ځکه تر فصل في الفصل وروسته فصل في التکفين بيانوي.

د سړي لپاره سنت کفن

السُّلَّةُ أَنْ يَكْفَنَ الرَّجُلُ فِي ثَلَاثَةِ أَثْوَابٍ سُنْتُ دَا دِي چي سړي ته په دریو کپړو (جلمو) کي کفن ورکړل سي **إِلَّا بِوَكَيْفٍ** وَلِفَاقَةٍ په (۱) لنگ (۲) کمیس (۳) او پتو (خادر) کي **لِمَا رَوَى أَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ ۞ كَفَنَ فِي ثَلَاثَةِ أَثْوَابٍ بَيْنَ سَخْرِيَّةٍ** ځکه روایت سوی دي چي نبی ﷺ ته د سحولیې سیمي په دریو سپینو کپړو کي کفن ورکول سو **وَلَا كُهُ أَكْثَرُ مَا يَلْبَسُهُ عَادَةً فِي حَيَاتِهِ** او په دې وجه (هم) چي درې کپړې زیاتره وخت انسان په خپل ژوند کي د عادت په توګه اغوندي **فَكَذَا أَبْعَدَ مَنَاتِهِ** نو همداسي به تر مرګ وروسته (هم درې کپړې وراغوستل کیږي).

اللفات: «إِزَار» لنگ، «لِفَاقَةٌ» هغه شی چي مړی پکښي وپېچل سي، مراد ځني هغه پتو دی چي ټوله بدن پکښي پټ سي، «سَخْرِيَّة» د یمن دیو کلي (محلې او سیمي) نوم دی.

تشرېح: کفن پر درې قسمه دی: (۱) کفن مسنون (۲) کفن کفایه (۳) کفن ضرورت، په دې عبارت کي کفن مسنون یعني سنت کفن بیانیدي، کفن سنت د خلکو په حق کي درې جامې دي: ① ازار، هغه لنگ ځني مراد دی چي له سر څخه تر پښو پوري وي، ② قميص له غاړي څخه تر پښو پوري وي، بغیر له لستونو څخه، ③ لفافه، هغه پتو (خادر) چي له سر څخه تر پښو پوري وي، چي ټوله بدن پټ کړي.

دلیل: د دې دریو جامو پر ستوالي دلیل دا دی چي نبی ﷺ ته د سحولیې کلي په دریو سپینو کپړو کي کفن ورکول سو، او جابر بن سمره رضی الله عنه فرمایلي دي: کفن رسول الله ﷺ في ثلثة أثواب قميص وإزار ولفافة، لنده دا چي له دې څخه دا ثابت سو چي د نبی ﷺ کفن درې کپړې وې، **دویم دلیل:** دا دی چي انسان په علمه توګه په ژوند کي درې کپړې اغوندي (یعني کمیس، لنگ ایعني پرتوګ او پتو)، نو ځکه به تر مرګ وروسته هم درې کپړې وراغوستل کیږي.

د سړي د کفن کچه اندازه

لَئِنْ أَكْتَفَى أَحَدٌ ثَوْبَيْنِ مَالٍ لَهْكَنَ كَهْ خَلْكَوْهُ دَوُو كَبِرُو (جامو) اکتفاء وکړه نو (هم) جائز دي وَالشَّعَائِرُ إِلَّا الزَّيْلَافَةَ او دوي جامې لنګ او لفافه دي وَهَذَا كَفْنُ الْيَقَافَةِ او دا کفن کفایه دی لِقَوْلِ ابْنِ بَنَكِيٍّ د حضرت ابو بکر رضي الله عنه د قول په وجه سره اغْسِلُوا ثَوْبَيْنِ هَذَيْنِ وَكَفِّنُونِ فِيهِمَا "زما دا دوي جامې پرېږولې او ما ته په دې کې کفن راکړئ" (يعني ما په دې کې پټ کړئ) وَلَأَنَّهُ أَذَى لِيَأْسِ الْأَحْيَاءِ او په دې جه (هم) چي دا دوي جامې د ژوندۍ خلکو د جامو کچه حصه ده وَالْإِرَارُ مِنَ الْقَرْنِ إِلَى الْقَدَمِ او ازار (لنګ) به له سر څخه تر پښو پوري وي وَالْبِقَافَةُ كَلْبِكَ او لفافه به هملارنګه وي وَالْقَبِينُصُ مِنْ أَصْلِ الْعُنُقِ او کميس به له غاړي څخه (تر پښو پوري) وي.

اللغات: ﴿اكتفاء﴾ دافتعال دباب ماضي ده: اکتفاء کول، **﴿مكافاة﴾** هغه مقدار چي فقط کافي سي، **﴿قول﴾** سر، بشکر.

تفسیر: په دې عبارت کي د نارینه د کفن کفایه بیان دی، د نارینه په حق کي کفن کفایه دوي کپړې دي؛ یو ازار او بل لفافه، د کفن کفایه په باره کي د صدیق اکبر رضي الله عنه له قول څخه دلیل نیول کيږي، پوره قول په مصنف ابن عبد الرزاق کي داسي ذکر سوی دی: عن عائشة قالت قال ابو بکر لثوبيه الذين كان يمرض فيهما اغسلوهما وكفنوه فيهما فقالت عائشة ألا نشترى لك جديدا فقال لا الهي أوحى إلى الجديدي من البيت، (حضرت عائشې رضي الله عنها وویل: چي زما پتمن پلار ابو بکر رضي الله عنه د هغو دوو جامو په باره کي وفرمایيل چي په هغو کي دی ناروغه سوی وو: چي دا دواړي پرېږولې، او زما لپاره یې کفن کړئ، حضرت عائشې رضي الله عنها وویل: پلاره محترمه! آیا موږ ستا لپاره نوي جامې نه رانیسو، وېې فرمایيل: نه! ژوندۍ سړی د نورو جامو زیات مستحق دی په نسبت ومري ته، فتح العزیز، دویم دلیل دابن عباس حدیث دی، قصه داسي ده چي یو سړی د احرام په حالت کي له اوښي څخه را ولوبېدی، مړ سو، نو نبي صلی الله علیه و آله وسلم وفرمایيل: وکفنوه فی ثوبین، (يعني هغه ته په دوو جامو کي کفن ورکړئ).

حکلي دلیل: دا دی چي د ژوندو خلکو د کمي اندازهې کالي دوي کپړې وي، نو تر مرګ وروسته به هم پر دوو کپړو اکتفاء کول جائز وي، صاحب د هدايې د درېو سره کپړو تفصيل داسي بیان کړی دی چي ازار به له سر څخه تر پښو پوري وي، او لفافه به هم د غومره وي، او قميص به له غاړي څخه تر پښو پوري وي، لېکن په دې کي به نه جېب وي، نه غاړه او نه لسټوني.

د کفن ور کولو طريقه

وَإِذَا أَرَادَ الْكَفْنَ او کله چي خلګ (پر مړي) د کفن درې پېچلو اراده وکړي إِسْتَدْعُوا بِهَاجِلِهِ الْأَيْمَنِ نو د مړي له چپه طرفه دي یې شروع کړي فَلْيَغْرِزْ عَلَيْهِ او د چپه طرف والا کفن دي پر مړي وپېچي ثُمَّ بِالْأَيْمَنِ يادي يې له راسته طرفه شروع کړي كَمَا فِي حَالِ الْحَيَاةِ لکه د ژوند په حالت کي چي کيږي وَبَسْطُهُ أَنْ تُبَسَّطَ الْبِقَافَةُ أَوَّلًا او د کفن غوږولو طريقه دا ده چي اول دي لفافه وغوړل سي ثُمَّ يُبَسَّطُ عَلَيْهَا الْإِرَارُ يادي پر لفافه ازار وغوړل سي ثُمَّ يُقَتَّصُ الْهَيْئُ يادي مړي ته کميس ور واغوستل سي وَيُؤَيِّضُ عَلَى الْإِرَارِ او پر ازار به کښېښول سي ثُمَّ يُعْطَفُ الْإِرَارُ مِنْ قِبَلِ

الْبَسَارِ ثُمَّ مِنْ قَبْلِ الْيَبِينِ او بيا دي ازار له چپه طرف شخه او بيا دي له راسته طرف شخه را و پېچل سي ثُمَّ الْإِلْفَافَةُ كَذَلِكَ بيا دي لفافه هم داسي را و پېچل سي وَكَانَ حَافِظًا أَنْ يُنْتَبِشَ الْكَفَنُ عَنْهُ او كه خلكو ته دا بېره وه چي كفن به له مري شخه خلاص سي عَمَلُهُ لَا يَرْجُوهُ نو د توكر په يوه توبه (ياربښكي) سره دي يې وتري صِبَاةً عَنِ الْكَسْبِ له خلاصېدلو شخه د ساتني لپاره (يعني كه د كفن د خلاصېدلو اندېښنه وه نو په يوه رېښكي سره دي يې وتري چي خلاص نه سي).

اللفافه، (الف) د نصر د باب مصلر دی: پېچل، (بسط) د نصر د باب مصلر دی: تاوول، (تفليس) د تفهيم د باب مضارع مجهوله ده: قميص (كميس) وراغوستل، (تغسل) د ضرب د باب مضارع مجهوله ده، دا باب ډيري معنوي لري، كله چي د ثوب سره راسي، نو معني يې راخي: تاوول، پېچل، اغوستل، (تتوثر) د افتعال مضارع ده: خوړېدل، (مراد خني خلاصېدل دي)، (جفلة) ساتنه، ژغورنه.

تشرېح: مري ته د كفن وركولو طريقه دا ده چي كفن وركونكي دي اول خادر يعني لفافه وغوړوي، بيا دي پر هغه لنگ وغوړوي، بيا دي پر هغه قميص وغوړوي، وروسته دي مري پر پرې باسي، اول دي قميص وراغوستل سي، بيا دي د لنگ چپه طرف اول پر را وپېچي، او بيا دي يې راسته طرف پر را وپېچي، ددې لپاره چي چپه طرف لاندې سي، او راسته طرف لوړ سي، او لفافه دي همدارنگه پر را وپېچل سي، صاحب د هدايې د سړي په كفن كي د لنگوتې (علمې) ذكر نه وكړي، ځكه چي بعضي حضراتو په كفن كي لنگوته مكروه گرځولې ده، ځكه كه لنگوته هم په كفن كي شامله كړي سي، نو د كفن كپرې به په جفت شمېر سره سي، حال دا چي سنت طاق شمېر يعني درې كپرې دي، لېكن بعضي حضراتو لنگوته مستحب گرځولې ده، او په دليل كي يې ويلي دي چي ابن عمر به مري ته لنگوته وراغوستل، او د لنگوتې شمله به يې د مري پر مخ اچول، لېكن دا قول د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا د قول يعني كُفِّنَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فِي ثَلَاثَةِ أَثْوَابٍ بِيضٍ خلاف دی.

فابده: د كفن لپاره سپينه پمبزه كپړه استعمالول افضله دي، ځكه په حديث كي هم دې ته اشاره سوي ده.

د ښځي سنت كفن

وَتَكْفِنُ الْمَرْأَةَ ثَلَاثَ أَثْوَابٍ او ښځي ته به په پنځو كپړو (جامو) كي كفن وركول كيږي وَزَجَّارٌ وَحَمَارٌ وَلِفَافَةٌ په (۱) قميص (۲) لنگ (۳) پوږني (۴) خادر (پتو) كي وَخِرَافَةٌ رِيَاءُ قَوْلُ قَدِيحٍ (۵) او يوه توبه (رېښكي) چي هغه به ددې پر تياتو تړل كيږي لَحْدِيثٌ أَمْرٌ عَطِيَّةٌ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا دام عطيه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا د حديث په وجه أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَغْطَى الْمَوْتَى غَسَلَهُ انْتَبَهَ ثَلَاثَ أَثْوَابٍ چي نبي ﷺ د خپلي لور غسل وركونكو ښځو ته پنځه جامې ودر كړې وَرَأَتْهَا تَحْتَ بَيْتِهَا حَالَةَ الْحَيَاةِ او په دې وجه (هم) چي ښځه په خپل ژوند كي په دې پنځو جامو كي راوځي فَكَذًا بَعْدَ الْمَنَاتِ نو همداسي به تر مرگ وروسته (هم) وي ثُمَّ هَذَا بَيَانٌ كَفَنَ السُّلْقَ بيا دا د سنت كفن بيان

دې وَإِنْ اقْتَصَرُوا عَلَى ثَلَاثَةِ أَثْوَابٍ جَلَا او که دې خلکو پر دریو جامو اکتفاء وکړه نو هم جائز دي وَهُنَّ ثَوْبَانِ وَخِثَارٌ او هغه دوی جامې دي (یعني ازار او پتو) او بل پورنۍ دی دَهُوَ كَفَنٌ الْكِفَايَةُ او دا کفایه کفن دی وَمِنْ أَوَّلِهِ له دې څخه کمي جامې مکروه دي (یعني له دې څخه په کمو جامو کې ښځې ته کفن ورکول مکروه دي) قِيلَ الرَّجُلُ يَتَمَرُّ بِالْإِقْتِسَارِ عَلَى ثَوْبٍ وَاحِدٍ او په سري کي پر یوه جامه اکتفاء کول مکروه دي إِلَّا فِي حَالَةِ الطُّمُورِ لېکن د ضرورت په حالت کي (جائز دي) إِنَّكَ مُصْعَبُ بْنُ عُبَيْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ^۵ جِئْتُ أَسْتَشْهِدُ ځکه مصعب بن عمیر رضی الله عنه چي کله شهید کړی سو كُنْتُ لِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ نو په یوه جامه کي کفن ورکول سو وَهَذَا كَفَنُ الطُّمُورِ او دا د ضرورت (مجبوري) کفن دی.

اللفات: ﴿وَرُح﴾ گندل سوی کمیس (دلته مراد ځني مطلق کمیس دی)، ﴿خِثَار﴾ پورنۍ، ﴿کَلْبَمِنْ﴾ تشنیه ده، واحد یې گدئ دی، مراد ځني تي دي.

تشریح: په دې عبارت کي د ښځي سنت کفن پیاتوي، فرمایي چي د ښځي سنت کفن پنځه کپړې دي: ① قمیص، ② ازار (لنگ)، ③ پورنۍ، ④ لفافه (پتو)، ⑤ د کپړې یوه توتۍ یا ریښکی چي د ښځي تیان په وتړل سي، دلیل دام عطیه رضی الله عنها حدیث دی، او هغه دا چي کله د نبی صلی الله علیه و آله لور حضرت زینب رضی الله عنها وفات سوه، نو کومو ښځو چي هغې ته غسل ورکوی، نبی صلی الله علیه و آله هغو ته د کفن لپاره همدغه پنځه کپړې ورکړې. **عقلي دلیل:** دا دی چي په ژوند کي په عامه توگه ښځه په دغه پنځو کالو کي اوسیري، نو ځکه به تر مرگ وروسته هم دغه پنځه کپړې وراغوستل کیږي.

د ښځي د کفن کمه اندازه: و اب اقتصروا علی ثلاثة الخ له دې ځایه د ښځي کفن کفایه بیانېږي، نو د ښځي کفن کفایه درې کپړې دي: ① ازار (۲) لفافه (۳) پورنۍ، له دریو څخه په کمو کپړو کي ښځې ته کفن ورکول مکروه دي، لېکن که د ضرورت په وجه وو، نو جائز دي، او د نر لپاره یوه کپړه کفن ضرورت دی. دلیل د خباب بن ارت حدیث دی: قال هاجرنا مع النبی صلی الله علیه و آله نرید وجه الله تعالی فوق ارجنا علی الله فمنا من ملى ولم یأخذ من أجره شیئا منهر مصعب بن عمیر قتل یوم أحد وترک نمرۃ فکنا إذا غطینا بها رأسه بدت رجلاه، وإذا غطینا بها رجلیه بدأ رأسه فأمرنا رسول الله صلی الله علیه و آله أن نغطی رأسه وأن نغمل علی رجلیه شیئا من الاذخر (خاباب بن ارت وایي چي موږ صرف د الله د رضا لپاره د نبی صلی الله علیه و آله سره هجرت وکړی، زموږ اجر پر الله تعالی دی، زموږ څخه چي کوم خلگ مخکي تهر سول او په دنیا کي یې هیڅ اجر هم نه واخیستی، له هغو څخه یو مصعب بن عمیر رضی الله عنه دی، چي دا حد په ورځ شهید سو، هغه یو لیکه داره (کربني لرونکی) پتو پرېښوی، په دې سره چي به موږ کله د هغه سر پتوی، نو پښې به یې ښکاره کېدلې، او کله چي به مو پښې په پتولي نو سر به یې ښکاره کېدی، نو موږ ته رسول الله صلی الله علیه و آله حکم راکړی چي د مصعب سر پت کړو او پر پښو یې دا ذخره واښه واچوو).

بنهي ته د کفن ور کولو طريقه

وَتَكْمِسُ الْمَرْأَةُ الذَّرْمَ أَلَا او بنهي ته به اول کميس ور واغوستل سي ثُمَّ يَهْمِلُ شَعْرَهَا خَلْفَ مُتَكِّينَ بيا به د هغه له ور بنهتيانو څخه دوي کوڅی (چوتیان) جوړي کرل سي حَلَّ صَدْرَهَا فَوَی الذَّرَج د هغه پر سينه تر کميس لور (يعني دا کوڅی به د هغه پر سينه پر کميس لوري کښېنوله سي) ثُمَّ الْهَيَّازُ فَوَی ذَلِكَ بيا به پر کميس پورنی ور واغوستل سي ثُمَّ الْإِزَارُ تَعَتَّ الْيَقَاقِزُ بيا به تر څادر لاندې لنگ ور واغوستل سي.

اللفات: ﴿صَلَّتْ﴾ دوي کوڅی، دوه چوتیان، مراد ځني دور بنهتيانو دوي حصې دي. **تَشْوِيع:** د بنهي د کفن طريقه داده چي بنهي ته به اول کميس ور واغوندي، بيا به يې ور بنهتيان دوي حصې کړي، يوه حصه به يې پر کميس لور، راسته طرف ته کښېږدي، او بل چپه طرف ته، بيا به پر کميس پورنی وپېچي چي تر کميس او ور بنهتيانو لور پورنی راسي، لکه څرنگه چي په ژوند کي هم بنهحه پر کميس او ور بنهتيانو لور پورنی پر سر کوي، بيا به لنگ پر وپېچي چي هغه به له سر څخه تر پښو پوري وي، او بيا به د تيانو د تر لور لپاره يو توکر پر وپېچي، او دا توکر به تر وړنو پوري وي، او پر دې ټولو به پتور او پېچي چي ټوله پټ کړی سي؛ او د ټولو کپرو چپه طرف به اول راپېچي، او راسته طرف به وروسته راپېچي چي راسته طرف لور راسي.

پر کفن باندي د عطر لگولو حکم

قَالَ: وَتَجْعَلُ الْاَكْهَانَ قَبْلَ أَنْ يَذْرُوَ فِيهَا التُّهْتُ وَتَرَا فرمايي: چي په کفن کي دي د مړي تر پېچلو مخکي و کفن ته په طاق شمېر سره څه خوشبويي دودول سي (مطلب دا چي هسي په يو ډول دي کفن خوشبوداره کرل سي) لَا تُكْفَى عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ ۱۰ أَمَرَ بِاجْتَارِ أَكْهَانَ ابْنَتَيْهِ وَتَرَا ځکه نبي ﷺ د خپلي لور و کفن ته د خوشبويي دودولو حکم کړی وو وَالْإِنْجَارُ هُوَ السَّطِيبُ او له اجمار څخه مراد خوشبوداره کول (او عطر لگول) دي فَإِذَا فَرَّغُوا مِنْهُ بيا چي کله خلگ له کفن څخه فارغه سي صَلُّوا عَلَيْهِ نو پر مړي دي د جنازې لمونځ وکړي لَا تُكْفَى فَرِيضَةُ ځکه چي د جنازې لمونځ فرض دی.

اللفات: ﴿يَذْرُج﴾ د نصر دياب مضارع مجهوله ده: داخلول (پېچل)، ﴿اَكْفَان﴾ جمع د كَفَّنْ ده: کفن، ﴿تَكْلِب﴾ د تفعل مصدر دی: عطر لگول.

تشرېح: په دې عبارت کي کفن ته د يو خوشبوداره شي دودولو حکم ذکر سوی دی، مصنف رَجَّحَ الله فرمايي چي له دودولو څخه مراد خوشبوداره کول دي، يعني کفن دي هسي په يو ډول خوشبوداره کړی سي چي ښه بوی ځني پورته سي، هغه که د يو شي په دودولو سره وي او که په عطر و سره وي، يا په يو بل شي سره وي، او دا کار په طاق شمېر سره کول سنت دي، لکه حديث چي هم پر دې خبره گواه دی، تر کفن وروسته دي پر مړي د جنازې لمونځ وسي، ځکه چي د جنازې لمونځ فرض کفایي دی.

فصل في الصلاة على الميت

(دا) فصل پر مري دلمونځ کولو (په بيان کي) دی

تشریح: څرنگه چي تر کفن وروسته د جنازې د لماتځه پړاو راځي، نو ځکه صاحب د کتاب تر تکفين وروسته د جنازې د لماتځه فصل بيانوي.

د جنازې د لماتځه زيات حقداره څوک دی؟

وَأَوَّلُ النَّاسِ بِالصَّلَاةِ عَلَى الْمَيِّتِ السُّلْطَانُ او پر مري د جنازې د لماتځه تر ټولو زيات حقداره باچا دی إِنْ حَضَرَ خو په دې شرط چي هغه حاضر وي لَأَنَّ فِي التَّقْدِيرِ عَلَيْهِ أَزْوَاءَ بِهِ ځکه چي له هغه څخه په مخکي کېدلو کي د هغه سپکاوی دی لِإِنَّ لَمْ يَحْضُرْ فَالْقَائِلُ لېکن که باچا حاضر نه وو نو قاضي زيات حقداره دی لَأَنَّهُ صَاحِبُ وَلايَةِ ځکه چي هغه ولايت لرونکی دی لِإِنَّ لَمْ يَحْضُرْ او که قاضي (هم) نه وو فَيُسْتَحَبُّ تَقْدِيرُهُ إِمَامَ الْإِمَّةِ نو د کلي امام مخته کول مستحب دي لَأَنَّهُ رَضِيَهُ فِي حَالِ حَيَاتِهِ ځکه چي مړی په خپل ژوند کي د هغه په املت راضي وو قَالَ: ثُمَّ الْوَلَدُ بياد مري ولي زيات حقداره دی وَالْأَوْلَى عَلَى التَّوْبَتِ الْمَذْكُورَةِ الْبُكَامِ او بيا نور وليان د هغه تر تيب مطبق حقداره دي کوم چي په نکاح کي ذکر سوي دي.

اللفظ: ﴿أَوَّلُ﴾ دافتعال مصدر دی: سپکاوی، ملنډي وهل، تحقير، ﴿حَضَرَ﴾ کلي، کوڅه.

تشریح: مسئله: دا ده چي د جنازې د لماتځه تر ټولو زيات حقداره باچا دی، يعني که يو مسلم او عالم باچا د يو مري په جنازه کي حاضر وو، او باچا د لماتځه په احکامو او مسئلو خبر وو، نو باچا تر ټولو زيات حقداره دی، ځکه د باچا په وجود کي که يو بل سړی مخته کړی سي، نو په دې کي د باچا بې عزتي او سپکاوی دی، حال دا چي پر مړي د باچا تعظيم او عزت واجب گرځول سوی دي، نو ځکه به تر ټولو زيات د املت مستحق باچا وي.

هو! که باچا نه وو، نو بيا به د هغه له طرف څخه ټاکل سوی شرعي قاضي د جنازې د لماتځه زيات حقداره وي، ځکه هغه د ولايت خاوند دی، او د هغه ولايت عام او پوره دی، لېکن که قاضي هم نه وو، نو بيا به د کلي او محله امام د جنازې لمونځ ورکوي، ځکه چي مړي به په خپل ژوند کي د هغه په اقتداء کي په رضا او رغبت سره لمونځونه کول، نو تر مرگ وروسته به هم د هغه په املت راضي وي.

قال ثم الولد الخ فرمائي که په دې وخت کي د کلي امام هم نه وو، نو بيا به د مري ولي د جنازې لمونځ ورکوي، او د جنازې په لماتځه کي به هم د وليانو هغه ترتيب وي، کوم چي په نکاح کي ذکر سوی دی، خو دلته به د ښځي پلار د ښځي تر زوی مخکي وي، لېکن په نکاح کي د ښځي زوی د ښځي تر پلار مخکي دی، په بڼايه کي ذکر سوي دي: قال الأولاد

که له وليي خشفه بغیر بل چا د جنازي لمونځ ورکړی نو څه حکم دی؟

کَانَ صَلَّيًّا عَلَى النَّبِيِّ أَوْ السَّلَافِ بیا که له ولي او باچا خشفه بغیر بل چا د جنازي لمونځ ورکړی **أَمَّا ذَلِكَ** نو ولي دي لمونځ (دويم حل) را وگرځوي **يَعْنِي إِنْ شَاءَ يَعْنِي كَيْ يَخُونَهُ وَي** (نورا ودي يې مگرځوي) **لَيْتَا ذَكَرْنَا** دهغه دليل په وجه کوم چي موږ مخکي بيان کړی **أَنَّ الْحَقَّ لِلْأَيَّامِ** چي حق د مړي وليانو لره دی **وَأَنَّ صَلَّيًّا** او که ولي د جنازي لمونځ ورکړی **لَمْ يَجْزِ لَهُ أَنْ يَصِلْ بِهَذَا** نو تر هغه وروسته د هيچا لپاره د جنازي لمونځ کول جائز نه دي **لَكَنَ الْفَرْقُ بَيْنَهُمَا بِالْأَوَّلِ** ځکه چي فرض په اول وار اداء کيږي (ځکه چي د فرض کفايي دی) **وَالثَّانِي بَيْنَهُمَا غَيْرُ مَشْرُوعٍ** او د جنازي په لمناڅه کي نفل مشروع نه دي **وَلِهَذَا رَأَيْنَا النَّاسَ** همدا وجه ده چي موږ خلک وښو **تَرَكُوا عَنْ آخِرِهِمُ الصَّلَاةَ عَلَى قَبْرِ النَّبِيِّ (ص)** چي منوی (له اوله خشفه) تر آخره پوري د نبی ﷺ پر قبر لمونځ پرې ايښی دی **وَهُوَ الْيُوزَرُ كَمَا وَضِعَ** حال دا چي ښه روځ (هم) نبی ﷺ هغسي صحيح سلامت پروت دی لکه څرنگه چي (په اوله ورځ په قبر کي) ايښوول سوی وو.

تَقْوِيمُ: تر دې مخکي دا خبره ذکر سوه چي تر ټولو زيات د جنازي د لمناڅه حقداره باچا دی. بيا په آخر کي د ولي درجه ده، اوس که له باچا او ولي خشفه ماسوا بل سړي د جنازي لمونځ ورکړی، نو ولي او باچا ته د لمونځ راگرځولو حق سته، ځکه چي دوی ته له شروع خشفه د مخکي کېدلو حق حاصل دی، نو په راگرځولو کي به په طريقه اولی دوی ته دا حق حاصل وي، لېکن څرنگه چي د باچا حق تر ټولو مخکي دی، نو که باچا د جنازي لمونځ ورکړی، يا قاضي يا ولي ورکړی، نو تر دوی وروسته د هيڅ سړي لپاره د جنازي د لمناڅه اجازه نسته، ځکه چي د جنازي لمونځ فرض کفايي دی، او په يوه وار کولو سره د فرض اداء کيږي، او په دې کي نفل هم مشروع نه دي، نو ځکه به تر ولي او نورو وروسته د جنازي د لمناڅه اجازه نه وي.

ولهذا الخ او په جنازه کي د نفلو نه مشروع کېدلو په وجه موږ وښو چي له اول خشفه تر اوسه پوري د نبی ﷺ پر قبر مبارک چا لمونځ نه دي کړی، حال دا چي نبی ﷺ نه هم په خپل مقدس قبر کي هغسي تر تازه پروت دی، څرنگه چي پټ سوی وو، ځکه چي هغه سردار دانيال او رسولانو دی، او دانيال جسم خاوري نه خوري، نو که چي د نبی کریم ﷺ پر قبر دويم وار د جنازي د لمناڅه اجازه نسته، نو د نورو پر قبرو به دا څرنگه جائز وي، نور خو د نبی ﷺ د پښو د خاورو سره هم برابر نه دي.

د دې په خلاف امام شافعي رحمه الله فرمايي چي د ولي د جنازي تر لمناڅه وروسته نورو خلکو ته هم د لمناڅه حق سته، په دې باره کي دامام شافعي رحمه الله دليل دا دی چي يوه ښځه په مدينه منوره کي مړه سوه، او خلکو پټه کړه، لېکن نبی ﷺ ته يې خبر نه ورکړی، سهار چي کله نبی ﷺ په دې خبر سو، نو وېې فرمايل: چي تاسو زه ولي خبر نه کړم، خلکو د تياري او څرندو عذر ووايي (يعني چي دشپې تياره وه، همدارنگه د څرندو خطره هم وه)، نو نبی ﷺ د هغې پر قبر دوباره لمونځ وکړی، له دې څخه معلوميږي چي د ولي تر لمناڅه وروسته نورو خلکو ته هم د جنازي د لمناڅه حق سته، لېکن زموږ له طرفه جواب دا دی چي نبی ﷺ هم د دې ميت ولي وو، بلکي نبی ﷺ خو رئيس الاولياء وو، لکه څرنگه چي د قرآن کریم دا اعلان دی: **الَّذِي أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ** (احزاب، ٦)، لهنا نبی ﷺ د نژدې ولايت په وجه دهغې د جنازي لمونځ دويم وار وکړی، او نژدې ولي ته د دويم وار کولو حق سته.

که مری د جنازي له لمانځه څخه بغیر پټ کړی سو نو څه حکم دی؟

وَأَنَّ دَلِيلَ النَّهْثِ أَوْ كَه مَرِي پټ (بنځ) کړی سو وَلَمْ يُصَلِّ عَلَيْهِ او پر هغه لمونځ نه وسو صَلَّيْ عَلَى قَبْرِهُ نو د هغه پر قبر دي د جنازي لمونځ وسي لِأَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ صَلَّيْ عَلَى قَبْرِ امْرَأَةٍ مِنَ الْأَنْصَارِ څکه نبي ﷺ د یوې انصاري بنځي پر قبر لمونځ وکړی وَصَلَّيْ عَلَيْهِ لَقَدْ أَنْ يَنْكَسِبَ او پر مري به د هغه تر پر سپېدل (يعني خرابېدلو) مخکي لمونځ کيږي وَالْمُعْتَمِرُ مَعْرِفَةَ ذَلِكَ أَكْبَرُ الرَّأْيِ او د دې د پېژندگلوی په باره کي غالب گومان معتبر دی هُوَ الصَّحِيحُ همدا صحيح ده لِإِخْتِلَافِ الْحَالِ وَالرَّوْمَانِ وَالْمَكَانِ څکه چي د مري حالت د وخت او ځای په اعتبار سره مختلف کيږي.

اللفات: ﴿يَنْكَسِبُ﴾ پر سپېدل، شوې پېدل، مراد ځني د مري د بدن خرابېدل او شوې پېدل دي، ﴿أَكْبَرُ الرَّأْيِ﴾ غالب گومان. **تشرېح:** مسئله: داده که مری بغیر د جنازي له لمانځه څخه پټ سو، نو د هغه پر قبر دي د جنازي لمونځ وسي، دليل دا دي چي يوه انصاري بنځه په داسي حال کي پټه سوه چي نبي ﷺ پر هغې د جنازي لمونځ نه وو کړی، خو کله چي نبي ﷺ په دې خبر سو، نو د هغې پر قبر يې لمونځ وکړی. صاحب د قلدوري وايي چي پر قبر د لمونځ کولو اجازه هغه وخت سته چي کله مری خراب سوی نه وي، يعني که د مري بدن وپړ سيږي، او و شوې پړي، او د بدن اجزاء يې پېل پېل سي، نو بيا د لمانځه اجازه نسته، صاحب د هدايې وايي چي د پر سپېدلو او شوې پېدلو د پېژندگلوی لپاره غالب گومان معتبر دی، يعني تر څو چي غالب گومان دا وي چي د مري لاین لا تراوسه نه دي شوې پېلې، نو پر هغه لمونځ کېدلای سي، او کله چي يې د شوې پېدلو غالب گومان وي، نو بيا لمونځ جائز نه دی، همدا صحيح قول دی، امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ فرمايي چي تر پټولو وروسته تر دريو ورځو پوري پر قبر لمونځ کول جائز دي، تر هغه وروسته جائز نه دي، د صحيح قول دليل دا دی چي د لاین خرابېدل د مري د حالت په اختلاف سره مختلف کيږي، حتی پنه او تازه لاش تر وچ او ډنگر لاش ژر خرابيږي او شوې پړي، همدارنگه د مري حالت د موسم او ځای په اختلاف سره هم بدلېږي، تر دې چي د گرمۍ په موسم کي د ژمي په نسبت ژر لاین خرابيږي، او په لنډه او مالکينه محکه کي هم د وچي محکي په نسبت ژر خرابيږي، لنډه دا چي کله غالب گومان معتبر دی، نو که غالب گومان دا وو چي تر دريو ورځو مخکي لاین خراب سوی دی، نو پر هغه به لمونځ نه کيږي، او که غالب گومان دا وو چي تر دريو ورځو وروسته هم نه دي خراب سوی، نو پر هغه به تر دريو ورځو وروسته هم لمونځ کول جائز وي، پاته سو دا خبره چي نبي ﷺ اته کاله وروسته د اُحُد پر شهيدانو لمونځ وکړی، د دې څه وجه ده؟ د هغه جواب دا دی چي نبي ﷺ د اُحُد د شهيدانو لپاره دعاء وکړه، چي له هغه څخه تعبير په صلّی سره سوی دی.

د جنازي د لمانځه سنت طریقه

وَالصَّلَاةُ او د لمانځه طریقه داده أَنْ يَكْبَرُ تَكْبِيرَةً ١١ چي لمونځ گزاره دي يو تکبير ووايي يَخُصُّهُ اللهُ عَلَيْهِهَا تر هغه وروسته دي د الله حمد ووايي (يعني ثناء دي ووايي) ثُمَّ يَكْبَرُ تَكْبِيرَةً ٢١ بيا دي بل تکبير ووايي يُصَلِّيُ فِيهَا عَلَى النَّبِيِّ صَلَّ

اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ او په هغه کي دي پر نبي ﷺ درود شريف ووايي ثُمَّ يَكْبِّرُ تَكْبِيرًا ١٣ بيا دي بل تكبير ووايي يَذْمُو فِيهَا
لِنَفْسِهِ وَلِلنَّبِيِّ وَلِلْمُسْلِمِينَ او په هغه کي دي دخپل حُنا، اود مري، اود (ټولو) مسلماتو لپاره دعاء وکړي ثُمَّ يَكْبِّرُ
الرَّابِعَةَ ١٤ بيا دي خلورم تکبير ووايي وَيَسْلِمُ او سلام دي وگرځوي لَأَنَّ عَلَيْهِ السَّلَامَ وَالسَّلَامَ ١٥ کبر اُزبعاي آخري
صَلَاةً صَلَاحًا حکه نبي ﷺ چي کوم آخري لمونځ کړی وو په هغه کي يې خلورم تکبيرونه ويلي وو فَنَسَحَتْ مَا قَبْلَهَا
لهذا (په دې سره) مخکني تکبيرونه منسوخ سول وَلَوْ كَبَّرَ الْإِمَامُ غَسَاكًا لَمْ يُتَابِعْهُ الْمُؤْتِمِرُ او که امام پنځه تکبيرونه
وويل نو مقتدی دي (تر خلورو په زياتو کي) دامام تابعلاري نه کوي غَلَاظًا لِرِزْقٍ دامام زفر رزقه الله اختلاف دی لَأَنَّهُ
مُسَوِّمٌ لَنَا رَزِينًا حکه چي پنځه تکبيرونه منسوخ دي دهغه حديث په وجه کوم چي موږ روايت کړی وَيَنْتَظِرُ
تَسْلِيمَتَهُ الْإِمَامِ روايت او په يوه روايت کي (راغلي) دي چي دامام د سلام انتظار دي کوي وَهُوَ الْمُتَعَتِّلُ مختلره
روايت همدغه دی وَالْإِتْيَانُ بِالْأَعْوَاتِ اسْتِغْفَارٌ لِلنَّبِيِّ اودعاگاني کول (په حقيقت کي) دمري لپاره استغفار کول
دي وَالْبِدَايَةُ بِالشَّأْنِ ثُمَّ بِالصَّلَاةِ شُكْرُ الدُّعَاءِ او په ثناء سره شروع کول بيا درود شريف ويل د دعاء سنت دي وَلَا
يَسْتَعْفِفُ لِلنَّبِيِّ او د کوچني لپاره به استغفار نه غواړي وَلَكِنْ يَقُولُ: اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهُ لَنَا فَرَطًا وَّاجْعَلْهُ لَنَا أَجْرًا وَذُخْرًا
وَّاجْعَلْهُ لَنَا شَافِعًا وَمُسْتَفْعًا لېکن داسي به وايي: اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهُ لَنَا فَرَطًا (اې الله دا کوچنی زموږ لپاره په آخرت کي
مخکني سفارشي (سپارښتي) جوړ کړي وَّاجْعَلْهُ لَنَا أَجْرًا وَذُخْرًا او دی زموږ لپاره ثواب اود نهکي ذخيره جوړه کړي
وَّاجْعَلْهُ لَنَا شَافِعًا وَمُسْتَفْعًا او دی زموږ لپاره داسي سپارښتي جوړ کړي چي سپارښت يې قبول کړی سي.

اللفات: **«عصب»** وروسته، **«قَطْع»** هغه سامان چي انسان يې تر سفر مخکي واستوي (مراد مخي په آخرت کي
سپارښتي دی)، **«الحو»** ذخيره، **«مُتَعَمِّل»** د تفعيل اسم مفعول دی: داسي سپارښتي چي دهغه سپارښت قبلېږي.
تشرېح: په دې عبارت کي د جنازې د لمانځه طريقه بيانېږي، فرمايي چي د جنازې لمونځ خلورو تکبيرونو ته ويل
کېږي، تفصيل يې دا دی: ① چي تر نيت وروسته دي تکبير د افتتاح ووايي، او دواړه لاسونه دي تر غوږو پوري
پورته کړي، تر دې وروسته دي دالله ﷻ ثناء ووايي يعني الحمد لله او الحمد لله په ډول نوري کلمې ووايي، بعضو ويلي
دي چي: سبحانك اللهم وبحمدك... اللهم دي ووايي، لکه څرنگه چي په نورو لمونځونو کي هم د ثناء لپاره دغه ويل
کېږي. زموږ په نيز تر اول تکبير وروسته سورت فاتحه ويل مشروع نه دي، امام شافعي رزقه الله فرمايي چي سورت
فاتحه دي وايي.
د امام شافعي دليل: قياس دی، د جنازې لمونځ پر نورو لمونځونو قياسوي، يعني څرنگه چي په نورو لمونځونو کي د
قرآن قرائت ضروري دی، همداسي به د جنازې په لمانځه کي هم د قرآن قرائت ضروري وي.

زموږ دليل: دا دی چې له حضرت نافع رضي الله عنه څخه روايت دی: أن ابن عمر رضي الله عنهما كان لا يقرأ في الصلاة على الجنائز. (نافع رضي الله عنه فرمايي: چې عبد الله بن عمر به د جنازې په لماتځه کې قرائت نه کوي). عقلي دليل: دا دی چې د جنازې لمونځ صرف د يوه رکن (يعني د ولاړي) نوم دی، او په يوازې رکن کې د قرآن قرائت مشروع نه وي، لکه څرنګه چې په سجده تلاوت کې د يوازې رکن کېدلو په وجه قرائت مشروع نه دی.

① ييادي دويم تکبير تر وېلو وروسته پر نبي صلى الله عليه وسلم درود ووايي، دليل: ځکه دا الله تعالیٰ تر ثناء وروسته دويمه درجه د نبي صلى الله عليه وسلم د درود ده، لکه څرنګه چې په تشهد کې هم دغه ترتيب دی، او هم پر دې ترتيب خطبې وضع سوي دي. ② ييادي دريم تکبير ووايي او تر هغه وروسته دې دخپل ځان لپاره، او د مري لپاره او د ټولو مسلمانانو لپاره دعاء وکړي، او که دا دعاء يې ياده وي، نو دا دعاء دي ووايي: اللهم اغفر لحينا وميتنا وشاهدنا وغائبنا وصغيرنا وكبيرنا وذاكرنا وأئمتنا اللهم من أحسنه منا فأحميه على الأسرار ومن توفيه منا فتوفه على الأيمان الخ. او که دا دعاء يې ياده نه وي، نو کومه دعاء چې يې په ياد وي هغه دي ووايي، دليل: دا الله صلى الله عليه وسلم تر حمد او ثناء او د نبي صلى الله عليه وسلم تر درود وروسته دعاء ځکه مقررې سوي ده، چې نبي کريم صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي: إذا أراد أحدكم أن يدعو فليحمد الله وليسأل على النبي ثم يدعو (يعني کله چې په تسبیح کې څوک دعاء کول وغواړي، نو د الله صلى الله عليه وسلم حمد دي ووايي، او پر نبي کريم صلى الله عليه وسلم دي درود ووايي، وروسته دې دعاء وکړي). ③ ييادي څلورم تکبير ووايي، او د هغه تر وېلو وروسته دې سلام وگرځوي، دليل: تر څلورم تکبير وروسته به ځکه سلام وگرځوي، چې نبي کريم صلى الله عليه وسلم خپل د آخري جنازې په لماتځه کې څلور تکبيرونه ويلي وو، تر دې مخکې عمل يې که څه هم له دې څخه مخالف وو، خو هغه په دې آخري عمل سره منسوخ سو، صاحب د عنايې ليکلي دي چې تر څلورم تکبير وروسته او تر سلام مخکې د ظاهر روايت مطابق هيڅ دعاء نسته، او بعضو مشايخو ويلي دي چې تر سلام مخکې دي دا دعاء وايي: رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا برَحْمَتِكَ عَذَابَ الْقَبْرِ وَعَذَابَ النَّارِ، او بعضو ويلي دي چې دادي وايي: رَبَّنَا لَا تُرِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ.

ولو کړه الامام خمساً الخ امام قنوري رحمه الله فرمايي که امام پنځم تکبير ووايي، نو مقتدی به په دې پنځم تکبير کې د امام تابعلاري نه کوي ځکه تر څلورو زيات تکبيرونه د تېر روايت په وجه منسوخ سوي دي، امام زفر رحمه الله فرمايي: که امام پنځم تکبير ووايي، نو مقتدی به د هغه تابعلاري کوي، دامام زفر رحمه الله دليل دا دی چې دا مسئله اختلافي ده، ځکه دا هم را نقل سوي دي چې حضرت علي رضي الله عنه د جنازې په لماتځه پنځم تکبير ووايي نو مقتديانو د حضرت علي رضي الله عنه تابعلاري وکړه، زموږ له طرفه جواب دا دی چې صحابه وو په دې باړه کې مشوره وکړه او د نبي کريم صلى الله عليه وسلم د آخري لماتځه و طرف ته يې رجوع وکړه، نو د حضرت علي رضي الله عنه پنځم تکبير ويل هم منسوخ سو، او د منسوخ تابعلاري کول صحيح نه دي. پاته سوه دا خبره چې مقتدی به په پنځم تکبير کې دامام تابعلاري نه کوي نو څه به کوي؟، په دې کې د امام ابو حنيفه رحمه الله دوه روايتونه دي: يو دا چې مقتدی دې دستي سلام وگرځوي، چې په پنځم تکبير کې دامام مخالفت ثابت سي، او دويم روايت دا دی چې مقتدی دې دامام د سلام انتظار وکړي، چې په سلام کې يې تابعلاري وسي، صاحب د هدايې فرمايي چې مختار او خوښ روايت هم دغه دی، وقال في الواقعت وعليه الفتوى. (بني)

والايتيان بالدعوات الخ فرمايي چې د جنازې په لماتځه کې د مري لپاره استغفار کول، او تر دعاء مخکې د الله حمد او ثناء بيانول سنت دي، لکه څرنګه چې حديث هم مخکې ذکر سوي يني: إذا أراد أحدكم أن يدعو... الخ، او په بل حديث

وَلَوْ كَذَّبَ إِتْمَانُ تَكْوِينُهَا أَوْ تَكْوِينُ مَكِينِ او که امام یو یا دوه تکبیره ويلي وي لَا يَكْبُرُ إِلَّا عَلَى يَكْبَرٍ أُخْرَى بِهَذَا حُضُورًا نو راتلونکی سری به تکبیر نه وایي تر دې چي دهغه تر حاضرېدلو (شریک کېدلو) وروسته امام بل تکبیر وویایي عَنْدَ اَبْنِ حَنِيفَةَ وَمُحَمَّدٍ دا حکم د طرفینو رَحْمَتُ اللَّهِ په نېز دی وَقَالَ أَبُو يُسُفَ: يَكْبُرُ حِينَ يَخْضُرُ او امام ابو یوسف رَحْمَتُ اللَّهِ فرمایي: کله چي داسې په لمانځه کي شریک سي په هغه گړي دي تکبیر وایي لِأَنَّ الْأَوَّلَ لِلْإِفْتِتَاحِ ځکه چي دا اول تکبیر د لمانځه د شروع کولو لپاره دی وَالْمُسَبُّوتُ يَأْتِي بِهِ او مسبوق اول تکبیر وایي وَلَهُمَا أَنْ كُلُّ تَكْبِيرَةٍ قَائِمَةٌ مَقَامَ رُكْعَةٍ او د طرفینو رَحْمَتُ اللَّهِ دلیل دای چي هر تکبیر د یوه رُکعت پر ځای ولاړ دی وَالْمُسَبُّوتُ لَا يَنْتَدِي بِهَا قَائِمَةٌ او مسبوق هغه رُکعت نه شروع کوي چي له هغه څخه تېر سوی وي إِذْ هُوَ مُسْبُوتٌ ځکه چي داسي کول منسوخ سوي دي وَلَوْ كَانَ حَاضِرًا أَفَلَمْ يَكْبُرْ مَعَ الْإِمَامِ او که یو سړی په لمانځه کي شریک وي لېکن هغه د امام سره تکبیر ويلي نه وي لَا يَنْتَظِرُ الثَّانِيَةَ بِالْإِقَاعِ نو داسې به بالاتفاق د دویم تکبیر انتظار نه کوي لِأَنَّهُ يَنْتَظِرُ الثَّانِيَةَ ځکه چي داسې د ملوک په درجه کی دی.

تشریح: په عبارت کې د بیان سوې مسئلې حاصل دا دی چې که یو سړی له شروع څخه د جنازې په لماتنه کې شریک نه وو، بلکې په یو داسې وخت کې شریک سو چې کله امام یو یا دوه تکبیرونه ويلي وو، نو اوس د طرفینو رَحْمَتُ الله په نېز د دې سړي لپاره حکم دا دی چې په لماتنه کې تر شریک کېدلو وروسته دې د قضاء سوو تکبیرونو قضاء نه راوړي، بلکې دامام د تکبیر انتظار دي وکړي، او چې کله امام تکبیر ووايي، نو دا سړی دې هم تکبیر ووايي، او کله چې امام سلام وگرځوي، نو د خپل قضاء سوو تکبیرونو قضاء دي راوړي، ددې په خلاف دامام ابو یوسف رَحْمَتُ الله مسلک دا دی چې څه وخت دا سړی چې په لماتنه کې شریک سي نو سمسټي دي قضاء سوي تکبیرونه راوگرځوي، او تر هغه وروسته دی دامام تابعلاری وکړي.

د امام ابو يوسف دليل: دا دی چي داسري د مسبوق په ډول دی، او مسبوق چي کله هم په لمانځه کي شریک سي، نو تکبیر تحریمه وایي، نو داسري به هم په لمانځه کي د شریک کېدلو او داخلېدلو لپاره تکبیر افتتاح او نور تکبیرونه وایي.

د طوفانو دليل: دا دی چي دا خبره صحیح ده چي داسري مسبوق دی، او په دې وجه دده لپاره د تکبیر تحریمه په ډول قضاء سوي تکبیرونه (هم) وړل پکړ دي، خو خبره دا ده چي د جنازې د لمانځه د مسبوق او د نورو مطلق لمونځونو د مسبوق په مینځ کي فرق مته، ځکه د مطلق لمونځونو تکبیرونه د رکعتونو په درجه کي نه دي، لېکن د جنازې د لمانځه هر تکبیر د یوه رکعت پر ځای ولاړ دی، او دومره خو تاسو ته هم معلومه ده چي مسبوق د امام تر سلام وروسته تېر سوي لمونځ (قضاء سوي لمونځ) راگرځوي، نو ځکه به داسري هم په پورتني مسئلي کي د امام تر سلام وروسته قضاء سوي تکبیرونه راگرځوي، او هغه به د مطلق لمانځه پر مسبوق قیاسول صحیح نه وي، ځکه چي د مسبوق لپاره تر سلام منځکي د تېر سوي لمانځه د قضاء راوړلو حکم منسوخ سوي دی، يعني د اسلام په شروع کي خو همدا حکم وو، چي مسبوق به د امام تر سلام منځکي دخپل تېر سوي لمانځه قضاء راوړل، لېکن بیا دا حکم منسوخ سو، او له منسوخ سوي حکم څخه علت او دلیل جوړول صحیح نه دي.

ولرکان حاضر الخ فرمایي که یو سري د امام سره د جنازې په لمانځه کي شریک وو، لېکن د امام سره یې تکبیر نه وایي، مثلاً اول تکبیر ځني تېر سو، نو هغه به اوس د امام د دویم تکبیر انتظار نه کوي، او د حنفي ائمه وو په اتفاق سره به د تېر سوي تکبیر قضاء راوړي، ځکه چي هغه دې تکبیر په باره کي ملرک دی، او د ملرکوالي په وجه پر هغه دې تکبیر اداء کول ضروري دي.

واجم قول: په پورتني مسئله کي راجح قول د امام ابو يوسف رحمه الله دی، يعني که له یو سري څخه د جنازې په لمانځه کي یو یا دوه تکبیرونه تېر سول، نو په لمانځه کي دي د شریک کېدلو په وخت کي هغه تکبیرونه راوگرځوي، وقال الصلابة حسن بن عمار الشرنبلالي رحمه الله وظاهر الکافي ترجیح قول ابی یوسف رحمه الله، قال فی الدرر: وعليه الفتوى (جمع الاخر ج ١٠، ص ١٨٢). [القول الرابع ج ١٠، ص ١٨٢]

د جنازې په لمانځه کي به امام جبري درېږي؟

وَيَكُونُ الَّذِي يَصْنَعُ عَلَى الرَّجُلِ وَالْمَرْأَةِ بِحَدِّهِ الصَّدْرِ او کوم څوک چي پر سري او بشعي د جنازې لمونځ کوي هغه به (د سري يا بشعي) د سينې پر برابر درېږي **لَا تَكُونُ مُؤَصِّمُ الْقَلْبِ** ځکه چي سينه د زړه ځای دی **وَفِيهِ نَوْرُ الْإِيمَانِ** او په زړه کي د ايمان نور وي **فَيَكُونُ الْقِيَامُ عِنْدَهُ إِشَارَةً إِلَى الشَّعَاعَةِ الْإِيمَانِيَّةِ** نو د سينې پر برابر درېدل به دې خبري و طرف ته اشاره وي چي د هغه شفاعت به دخپل د ايمان په وجه سره وسي **وَعَنْ أَبِي حَنِيفَةَ أَنَّهُ يَكُونُ مِنَ الرَّجُلِ بِحَدِّهِ رَأْسُهُ** او له امام ابو حنيفه رحمه الله څخه روايت دی چي امام به د سري د سر پر برابر درېږي **وَمِنْ الْمَرْأَةِ بِحَدِّهَا وَسَطُهَا** او د بشعي د مينځ پر برابر به درېږي **لَأَنَّ أَلْسِنَةَ رِضَى اللَّهِ عَنْهُ فَعَلَ كَذَلِكَ** ځکه حضرت انس رضي الله عنه همداسي کړې وه **وَقَالَ: هُوَ السُّلَّةُ** او فرمایلي يې وو: چي داسنت دي **فَلَمَّا تَأَوَّنَتْ أَلْجَنَازُهَا لَمْ تَكُنْ مُنْقَوَّشَةً** موږ جواب ورکوو چي د هغې

بشي جنازه نمش دلره نه وه (يعني دهنې بشي لاین په کت يا تابوت کي نه وو ايښول سوی) لَقَالِ يٰبَنِيهَا وَيٰبَنِيَهُمْ نو حضرت انس ؓ دخلگو او بشي په مينځ کي پرده (حائل) جوړ سو.

الافات: «جاء» پر برابر، «عذر» سینه، «وسط» مينځ، «معلوكة» د مري هغه لاین (لاش) چي د جنازې په کت (چپر کت) يا تابوت کي ايښوول سوی وي.

توضيح: مسئله: دا ده چي جنازه که د سري وي او که د بشي، د امام لپاره حکم دا دی چي هغه د دې سري او بشي د سينې پر برابر ودرېږي او لمونځ دي وکړي، ځکه چي سينه د زړه ځای دی، او په زړه کي د ايمان نور وي، نو کله چي امام د زړه پر برابر ودرېږي، او لمونځ وکړي، نو دا به د دې و طرف ته اشاره وي چي د ايمان په وجه سره به الله تعالى د دې مري بخښنه وکړي، نو ځکه به د امام لپاره د سينې پر مخلص او برابر درېدل غوره وي، او پر دې باتدي د اکت عمل هم دی.

وحن ابن حنيفة الخ لېکن په دې لړ کي امام اعظم رحمه الله د سري او بشي په لمانځه کي فرق کړی دی، فرمايي چي که جنازه د سري وه، نو امام دي د هغه د سر پر برابر ودرېږي، او که د بشي جنازه وه، نو د جنازې د مينځ پر برابر ودرېږي، ځکه چي حضرت انس ؓ د انصارو د يوې بشي د جنازې د مينځ پر برابر درېلی وو، او کله چي خلگو له هغه څخه په دې بله کي پوښتنه وکړه، نو حضرت انس ؓ وفرمايل: چي دا د رسول الله ﷺ سنت دی، له دې څخه معلومه سوه چي د بشي په جنازه کي به امام د جنازې د مينځ پر برابر درېږي، نه د سينې پر برابر.

قلنا الخ صاحب د هدايې جواب ورکوي فرمايي چي د حضرت انس ؓ دا عمل د يو عارض په وجه سره وو او هغه عارض دا وو چي د دې بشي لاش (جسم) منځش يعني په تابوت کي نه وو، بلکي هسي پر تخته يا کت ښکله پروت وو، نو ځکه حضرت انس ؓ د بشي او خلگو تر مينځ د پردې او ستر لپاره د جنازې د مينځ پر برابر درېلی وو، والله أعلم وعلمه أتم.

واجم قول: په پورتني مسئله کي راجع قول ظاهر روايت دی، يعني امام به د جنازې په لمانځه کي د سري او بشي دواړو د سينې پر برابر درېږي، وقال العلامة المحسني رحمه الله: ويقوم الامام ندباً بجزاء الصدر مطلقاً للرجل والرفة، لأنه محل

الإيماء والشفاعة لإجله (المر المختار ج ١، ص ٢٢٦). [القول الراجح، ج ١، ص ١٥٨]

پر سپر لي د جنازې د لمانځه حکم

لَا تَلْصِقُوا عَلَى جَنَازَةٍ شَيْئًا بيا که خلگ د سپر تيا په حالت کي پريوې جنازې لمونځ وکړي أَمْزَأَهُمُ إِلَى الْقِيَّاسِ نو د قياسي مطابق د هغو لمونځ جائز دی لَا تَلْصِقُوا دَعَاءَ ځکه چي د جنازې لمونځ دعاء ده وَلَيْ لَا اسْتِحْسَانًا: لَا تَلْصِقُهُمْ لېکن د استحسان مطابق د هغو لمونځ جائز نه دی لَا تَلْصِقُوا صَلَافًا مِنْ رَجُلٍ ځکه چي دا په يوه اعتبار سره لمونځ دی لَوْ هُوَ الشَّيْءُ د تحریمي د شتون په وجه (يعني ځکه چي د جنازې په لمغه کي تکبير تحریمه سته نو په دې اعتبار سره لمونځ دی) فَلَا يَجُوزُ تَرْكُهُ مِنْ غَيْرِ عَذْرٍ احتياطاً نو احتياطاً به بې له عذره قيله (ولاره) پرېښوول جائز نه وي.

اللفات: ﴿رَكْعَت﴾ جمع ده، واحد يې رَاكْعَت دی: سپور، دلته حال واقع سوی دی، یعنی د سپر تیا په حالت کې،

﴿الْمَنْزِل﴾ د افعال له باب څخه د نفی صیغه ده: کافي کېدل، جائز کېدل، اداء کېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که خلکو مثلاً پر آسانو یا داسې نورو باندې د سپر تیا په وخت کې د یو سړي د جنازې لمونځ وکړی، نو د قیاس تقاضا دا ده چې دا لمونځ صحیح دی، او د دې خلکو له غاړې څخه د لمناځه فريضه ساقطه سوه، ځکه د جنازې لمونځ په حقیقت کې دعاء ده، نو څرنگه چې نوري دعاګانې پر سپرلي جائز دي، همدا ډول به د جنازې لمونځ هم پر سپرلي جائز وي، لېکن د استحسان تقاضا دا ده چې بې له عذرې پر سپرلي د جنازې لمونځ جائز نه دی، ځکه چې د جنازې په لمناځه کې تکبیر تحریمه (تکبیر افتتاح) هم سته، نو په دې حواله سره د جنازې لمونځ په یوه اعتبار د لمناځه سره مشابه سو، نو څرنگه چې نور فرضي لمونځ بې له عذرې پر سپرلي جائز نه دي، همدارنگه به د جنازې لمونځ هم بې له عذرې پر سپرلي جائز نه وي.

د جنازې په لمناځه کې د ولي د اجازې حکم

وَلَا يَأْتِيَنَّكَ مِنَ الْإِنْفِ صَلَاةُ الْجَنَازَةِ او د جنازې په لمناځه کې اجازه ورکول هیڅ پروانه لري **لَاَ الْشُّكَّاءُ حَتَّى الْوَلَّى** ځکه چې مخته کېدل د ولي حق دی **فَيَبْلُغُكَ إِهْلَاؤُهُ بِتَقْدِيمِ غَيْرِهِ** نو ډېل چا په مخکې کولو سره ولي د خپل حق د باطلولو ملکیت لري (یعني داسې کولای سي) **وَلَى بَعْضُ النَّاسِ**: لَا يَأْتِيَنَّ بِالْأَذَانِ: أَيِ الْإِغْلَاظِ او په بعضې نسخو کې لا یس بالاذان راغلي دي (یعني د جنازې د لمناځه لپاره) اعلان کول هیڅ پروانه لري **وَهُوَ أَنْ يُخْلِمَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا** او اعلان کول دا دي چې بعضي خلک نورو خلکو ته (د جنازې د لمناځه) خبر ورکړي **لِيَقْفُوا حَقَّهُ** د دې لپاره چې هغوی د مړي حق اداء کړي.

اللفات: ﴿الْب﴾ د ضرب د باب مصدر دی: نورو ته اجازه ورکول، **﴿الغلاظ﴾** د افعال د باب مصدر دی: خبر ورکول،

﴿يَقْفُوا﴾ د نصر د باب مضارع ده: پوره کول، په اصل کې **يَقْفُونَ** وو، د لام جاره په وجه نون اعرابي ځني ساقط سو، ځکه که لام جاره پر فعل داخل سي، نو وروسته به **أَنْ** ناصبه به حتماً مقدر وي، په آخر کې **لِيَقْفُوا** سو.

تشریح: په متن کې د عبارت په هکله دوې نسخې ذکر سوي دي: ① یوه نسخه خو لا یس بالاذان فی صلوة الجنائزه ده،

② دویمه نسخه لا یس بالاذان ده. [۱] د اولي نسخې پر بنیاد د عبارت دوه مطلبه کیږي: یو دا که ولي بل چا ته د جنازې د لمناځه اجازه ورکړي، نو هیڅ پروانه لري (یعني صحیح دي)، ځکه اعلت د ولي حق دی، نو که ولي بل چا ته په حق ورکولو سره خپل حق ختموي، نو ختمولای یې سي، دویم مطلب دا دی چې که ولي د جنازې د لمناځه تر فراغت وروسته خلکو ته د تللو اجازه ورکړي، نو هیڅ حرج نسته (یعني بیا خلک خپلو کورو ته تللی سي)، ځکه د مړي تر پتولو مخکې د ولي له اجازې څخه بغیر د خلکو لپاره خپلو کورو ته تلل صحیح نه دي.

[۲] د دویمې نسخې پر بنیاد د عبارت حاصل دا دی چې د جنازې د لمناځه لپاره د اطلاع ورکولو او د خلکو په خبرولو کې هیڅ حرج نسته، قال: إلامات أحدكم فأذنوني بالصلاة، (رسول الله ﷺ فرمایلي دي: کله چې په تاسو کې څوک مړ سي نو ماته د لمناځه خبر راکوئ)، بعضي متأخرینو د هغه سړي د جنازې د لمناځه لپاره په بازارو کې اعلان کول غوره ګڼلي دي چې خلک د هغه د جنازې د لمناځه شوق لري لکه بزرګان او علماء.

په مسجد کي د جنازي د لمانځه حکم

وَلَا يُصَلِّي عَلَى مَيِّتٍ فِي مَسْجِدٍ جَمَاعَةٍ اَوْ پريوه مري به (هم) په جماعت والا مسجد کي د جنازي لمونځ نه کوي لَقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ ٥ حکه نبي ﷺ فرمايلي دي مَنْ صَلَّى عَلَى جَنَازَةٍ فِي الْمَسْجِدِ چا چي په مسجد کي د جنازي لمونځ وکړي فَلَا أَجْرَ لَهُ نو هغه لره ثواب نسته وَلَا أَكْثَرُ بَيْنَ الْأَذْيَانِ الْمَكْتُوبَاتِ او په دې وجه (هم) چي مسجد د فرضي لمونځونو د اداء کولو لپاره جوړ سوی دی وَلَا أَكْثَرُ يَحْتَمِلُ ثَلَاثُ الْمَسْجِدِ او په دې وجه (هم) چي په دې کي د مسجد د ککر کېدلو (چټکتيا) احتمال سته وَقِيهَا إِذَا كَانَ الْبَيْتُ خَارِجَ الْمَسْجِدِ اخْتَلَفَ الْمَشَايخُ رَحِمَهُمُ اللَّهُ او په هغه صورت کي چي کله مری له مسجد څخه دباندی وي مشائخو اختلاف کړی دی.

اللفات: ﴿مسجد جماعة﴾ هغه مسجد چي په هغه کي په جماعت سره لمونځونه اداء کیږي، ﴿مکتوبات﴾ فرضي لمونځونه.

تشریح: صاحب د عنايې د دې عبارت په حل کي فرمايي چي که فقط جنازه په مسجد کي وه، او څه خلک له مسجد څخه دباندی ول، او نور خلک په مسجد کي ول، نو بالاتفاق د جنازي لمونځ مکروه دی، او که فقط جنازه له مسجد څخه دباندی وه، او امام او نور ټوله خلک په مسجد کي ول، نو مشائخو اختلاف کړی دی، بعضي مشائخ د کراحت خبره کوي، او بعضي د نه کراحت، امام شافعي رَجَّحَ الله فرمايي چي په هيڅ حال کي لمونځ مکروه نه دی، يعني که فقط جنازه په مسجد کي وه، نو بيا هم لمونځ مکروه نه دی.

د امام شافعي دليل: دا دی چي کله سعد بن ابی وقاص مړ سو، نو حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا حکم وکړی چي د هغه جنازه دي مسجد ته داخله کړی سي، تر دې چي د نبي ﷺ ټولو پیسبانو پر هغه د جنازي لمونځ وکړی، بيا حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا حاضر نو خلکو ته وويل: آیا خلکو ته زموږ پر دې عمل اعتراض دی؟ (يعني آیا خلک زموږ پر دې فعل عيب لگوي؟) هغوی وويل: هو!، نو حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا وويل: چي له خلکو څخه څومره ژر هېره سوه چي رسول الله ﷺ د سهیل بن البيضاء د جنازي لمونځ په مسجد کي کړی وو. له دې واقعي څخه معلومیږي چي په مسجد کي دننه هم د جنازي لمونځ بې له کراحته جائز دی، کنې رسول الله ﷺ او حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا به ولي په مسجد کي د جنازي لمونځ کولای.

زموږ دليل: د ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حديث دی: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ مَنْ صَلَّى عَلَى جَنَازَةٍ فِي الْمَسْجِدِ فَلَا أَجْرَ لَهُ، (يعني نبي ﷺ وفرمايل: څوک چي په مسجد کي د جنازي لمونځ وکړي، د هغه لپاره هيڅ ثواب نسته). دوم دليل دا دی چي مسجد د فرضي لمونځونو لپاره جوړ سوی دی، نو له پنځو فرضي لمونځونو څخه ماسو دي نور لمونځونه په مسجد کي نه اداء کیږي، دريم دليل دا دی چي که جنازه په مسجد کي وه، نو په دې صورت کي د خلکو د ډېر رش په وجه د مسجد د ککر کېدلو او د مسجد د احترام د پایماله کېدلو احتمال سته، نو په دې وجه به هم بې له غږه په مسجد کي مری ایښوول مکروه وي.

د امام شافعي د دليل جواب: دا دی چي د حضرت عائشي رَضِيَ اللهُ عَنْهَا په زمانه کي بعضي صحابه وو د هغې پر دې عمل عيب ولگوي، نو له دې څخه معلوميږي چي په هغه وخت کي په مسجد کي د جنازې د لمانځه کراهت مشهوره وو، او پاته سو د حضرت سهيل د جنازې لمونځ چي هغه نبي ﷺ په مسجد کي وکړی، نو د هغه وجه دا وه چي په هغه وخت کي نبي ﷺ معتکف وو، د نبي ﷺ له مسجد څخه وتل نللمکته وو، نو نبي ﷺ د جنازې راوړلو حکم وکړی، نو جنازه له مسجد څخه دباندې کښېښول سوه، او نبي ﷺ په مسجد کي لمونځ وکړی، او زموږ په نېز که جنازه له مسجد څخه دباندې وه او خلک په مسجد کي دننه وه، نو په دې صورت کي هيڅ کراهت نسته، لهندا اول هنر خو دا وو چي نبي ﷺ په اعتکاف کي وو، موم دا چي جنازه له مسجد څخه دباندې وه، نو ځکه به دا حديث په دليل کي وړاندي کول مناسب نه وي.

د نوي زېږېدونکي کوچني بېلابېل حالتونه او د هغه د جنازې د لمانځه حکم

وَمَنْ اسْتَهْلَ بِمَدِّ الْوَلَدِ او کوم کوچنی چي تر زېږېدنې وروسته په آواز سره وژاري (يعني د ژړا آواز يې تر خوله راووتی) سَمِعَ وَيُقَسِّلُ نو پر هغه دي نوم کښېښول سي او غسل دي ورکول سي وَصَلَّيْ عَلَيْهِ او د جنازې لمونځ دي پر وکړی سي لَقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ ۞ ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي اِذَا اسْتَهْلَ الْمَوْلُودُ صَلَّيْ عَلَيْهِ "کله چي زېږېدونکی کوچنی په آواز سره وژاري نو پر هغه دي د جنازې لمونځ وکړی سي اِنْ لَمْ يَسْتَهْلْ لَمْ يُصَلَّ عَلَيْهِ او که په آواز سره نه وژاري نو پر هغه به د جنازې لمونځ نه کيږي وَلَآ اِلَّا اسْتَهْلَالَ وَلَآ اِلَّا الْحَيَاةُ او په دې وجه (هم) چي ژړل د ژوند نښه ده فَتَحَقَّقْ فِي حَقِّهِ سُنَّةَ الْمَوْلَى نو ځکه به د کوچني په حق کي د مړو طريقه ثابتيږي وَمَنْ لَمْ يَسْتَهْلْ اَوْ دَرَجَاتٍ مِنْ ذَلِكَ او کوم کوچني چي په آواز سره نه وژاري هغه دي په يوه کپړه کي وپېچل سي كَرَامَةُ لَيْتِي اَدَّرَ د انسان د عزت په وجه وَلَمْ يُصَلَّ عَلَيْهِ او پر هغه به د جنازې لمونځ نه کيږي لَبَا رَوَيْنَا د هغه حديث په وجه کوم چي مود روايت کړی وَيُقَسِّلُ فِي غَيْرِ الظَّاهِرِ مِنَ الرِّوَايَةِ او د غير ظاهر الروية مطابق به غسل ورکول کيږي لِأَنَّهُ نَفْسٌ مِنْ جَوْهٍ ځکه چي په يوه اعتبار سره هغه (هم) يو نفس (او يو انسان) دی وَهُوَ الْمُخْتَارُ او غوره روايت همداغه دی.

اللفظ: ﴿اسْتَهْلَ﴾ د استعمال د باب ماضي مجهوله ده؛ آواز را ايستل، چغه وهل، ﴿عَمِيَ﴾ د تفعيل د باب ماضي مجهوله ده؛ نوم ايښوول، ﴿اُدْرَجَ﴾ د افعال د باب ماضي مجهوله ده؛ داخلول، اچول (پېچل)، ﴿نَفَسَ﴾ ساکښ (دی روح).

تشریح: له استعمال الی څخه مراد د زېږېدلو په وخت کي د کوچني آواز کول دي، لېکن دلته مراد ځني دا دي چي له کوچني څخه يو داسي شی صادر سي چي هغه د کوچني په ژوند باندې دلالت وکړي، د مثال په توگه کوچنی يو اتلم وښووي، يا يې د ژړا آواز واورېدل سي او داسي نور.

حاصل دا که يو کوچني پيدا سو او د ژوند يو دليل يې ښکاره سو مثلاً آواز يې وکړی، بيا مړ سو، نو د دې کوچني نوم به هم ايښوول کيږي، او غسل به هم ورکول کيږي، او د جنازې لمونځ به هم پر کيږي، دليل د نبي ﷺ دا قول دی: اِذَا اسْتَهْلَ الْمَوْلُودُ صَلَّيْ عَلَيْهِ وَابْتَغَى لِرَيْصِهِ لِمَنْ يَصِلُ عَلَيْهِ، او عقلي دليل دا دی چي استهلال يعني د کوچني آواز را ايستل د ژوندي

والي نښه ده، نو ځكه به د هغه په حق كې د مړو طريقه ثابتېږي، او كوم كوچنی چې د پيدايښت په وخت كې د ژړا آواز نه وكړي، او د ژوند يوه بله نښه يې هم پيدا نه سي، نو هغه دي په يوه كچه كې وپېچل سي، او په يو څار كې دي پټ كړي سي، دا عمل فقط د انسانيت د عزت او اكرام په وجه دی، او لمونځ به نه پر كېږي، دليل مخكښ روايت دی، لېكن د غير ظاهر الروايه مطابق به غسل وركول كېږي، دليل دا دی چې دا خو هم په يوه اعتبار سره د بدن يو جزء دی او په يوه اعتبار سره نفس (انسان) دی، نو دا څو اعتبار به كېږي، يعنې په دې اعتبار سره چې د بدن يو جزء دی، لمونځ به نه پر كېږي، او په دې اعتبار سره چې نفس دی، غسل به وركول كېږي، همدا له امله ابو يوسف رَجِهَ الله شخه رانقل سوي دي، او همدغه غوره روايت دی.

كه له دار الكفر (دار العرب) څخه په قيد راوستل سوي كوچنی مړ سي نو څه حكم دی؟

وَلَا سُبْحَانَكَ مَا أَحَدٌ أَبْكَهُ او كله چې يو كوچنی د خپل پلار يا مور سره قيدي سي (يعني بندي سي) وَمَاتَ او بيا مړ سي لَمْ يَحْسَلْ عَلَيْهِ نو پر هغه دي د جنازې لمونځ نه كېږي لَا تَهْتَمُّ لَهُمَا ځكه چې هغه د خپل مور او پلار تابع دی إِلَّا أَنْ يُقَرَّ بِالْإِسْلَامِ لېكن دا چې كوچنی (پخپله) د اسلام اقرار وكړي وَهُوَ يُعْقَلُ په داسې حال كې چې پوهيږي (هم) لَا تَهْتَمُّ إِسْلَامُهُ اسْتِحْسَانًا ځكه چې استحساناً د هغه اسلام صحيح دی أَوْ يُسَلِّمَ أَحَدٌ أَبْكَهُ يا دا چې د كوچني له مور او پلار شخه يو اسلام راوړي لَا تَهْتَمُّ لَهُمَا خَيْرُ الْأَبْوَيْنِ دينا ځكه چې كوچنی په مور او پلار كې د هغه چا تابع كېږي چې هغه (د دين په اعتبار سره) غوره وي وَأَنْ لَمْ يُسَلِّمْ أَحَدٌ أَبْكَهُ او كه د هغه سره مور يا پلار قيدي نه سي صُلِّيَ عَلَيْهِ نو پر هغه دي د جنازې لمونځ وكړي سي لَا تَهْتَمُّ لَهُمَا تَهَيُّةُ الدَّارِ ځكه چې د دار الاسلام تابع كېدل (د هغه په حق كې) ښكاره سوه فَحُكْمُ بِالْإِسْلَامِ نو ځكه به د هغه د اسلام حكم كېږي كَمَا فِي اللَّقِيطِ لكه څرنگه چې په لقيط كې (دا حكم دی).

اللفات: (سې) ماضي مجهوله ده: بندي كېدل، (يُفْرَقُ) د افعال د باب مضارع ده: اقرار كول، (لَقِطٌ) غورځول سوي ماشوم، لا وارثه ماشوم.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی كه يو كوچنی د مور يا پلار سره بندي سو او له دار الكفر څخه دار الاسلام ته راوستل سو، او بيا كوچنی مړ سو، نو پر هغه به د جنازې لمونځ نه كېږي، ځكه چې د كوچني مور او پلار كافران دي، نو دی به هم د هغو تابع وي، نبي ﷺ فرمايلي دي: الولد يتبع خير الأبوين ديناً، له دې حديث شخه معلوميږي چې كوچنی به په دين كې د خپل مور او پلار تابع وي، او څرنگه چې دلته مور او پلار كافران دي، نو ځكه به كوچنی هم كافر وي، او پر كافر د جنازې لمونځ نه كېږي، نو ځكه به د هغه پر بچي هم د جنازې لمونځ نه كېږي، هو! كه دا كوچنی عاقل وو، يعنې پوهېدی، او د اسلام اقرار يې وكړی يا له مور او پلار شخه يې يو مسلمان سو، نو د دې كوچني د جنازې لمونځ به كېږي، د اسلام د اقرار كولو په صورت كې خو ځكه چې استحساناً د هغه اسلام صحيح دی، او له مور او پلار شخه د يوه د اسلام راوړلو په صورت كې ځكه چې كوچنی به د دين په اعتبار سره د خير الأبوين تابع وي، او د دين په اعتبار سره خير الأبوين هغه دی كوم چې مسلمان سو، نو كوچنی به هم د هغه تابع وي، او مسلمان به وي، او څرنگه چې پر مسلمان د جنازې لمونځ كېږي، نو ځكه به د دې كوچني پر جنازه هم لمونځ كېږي.

وان لم يصب الخ او كه كوچنی بندي سو، خو په موراو پلار كي يو هم دهغه سره بندي نه سو، او بيا دا كوچنی مړ سو، نو پر هغه به د جنازې لمونځ كيږي، څكه چي د يوازي والي په وجه دا كوچنی دار الاسلام تابع سو. نو څكه به دهغه د اسلام حكم كيږي، لكه په لقيط كي چي هم دا حكم دي، يعني كه يو سړی په يو صحرا يا ناسي بل ځای كي روان وو، او يو كوچنی يې پروت وليدی، او هيڅ وارث يې معلوم نه سو، نو كه يې دا كوچنی په دار الاسلام كي وليدی، نو هغه به د دار الاسلام تابع وي او د مسلمان حكم به پر لگيږي.

كه يو كافر مړ سي او مسلمان قريب لري نو څه حكم دي؟

وَإِذَا مَاتَ الْكَافِرُ او كله چي يو كافر مړ سي **وَلَهُ وَلِلْمُسْلِمِ** او دا كافر يو مسلمان ولي (وارث هم) لري **لِلَّهِ يُكْسَبُهُ** نو هغه مسلمان ولي به دې كافر ته غسل وركوي **وَيُكْفَنُهُ** او كفن به وركوي **وَيُطْفِئُهُ** او پتوي به يې **بِذَلِكَ أَمَرَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ** **لِي حَتَّى أَبِيهِ أَنْ طَالِبَ** (څكه) حضرت علي **عليه السلام** ته د خپل پلار ابو طالب په باره كي (هم) د دغه خبري حكم سوی وو **وَلَكِنْ يُغْسَلُ غَسْلَ الشُّبِّ الْجَبِسِ** لېكن كافر ته به د ناپاكه جامې د پرېولو په څير غسل وركول كيږي **وَيُكْفَنُ فِي خُرْقَةٍ** او د كپړې په يوه ټوټه كي به پېچل كيږي **وَتُحْفَرُ حُفْرَةً** او يوه كنده به كښل كيږي **مِنْ غَيْرِ مُرَاعَاةِ سُنَّةِ الشُّكْفَيْنِ وَاللَّحْدِ** د سنت كفن او د سنت لحد له خيال ساتلو څخه بغير **وَلَا يُوضَعُ فِيهَا بَلَنٌ يُلْقَى** او په كنده كي به ايښول كيږي نه بلكي وړ غورځول كيږي به.

اللغات: ﴿الْمَقْر﴾ د نصر د باب مضارع مجهوله ده: كنده، كابل، غار جوړول، **﴿الْمَقْر﴾** د تصغير صيغه ده: كوچنی كنده، **﴿الْمَوْسِع﴾** د فتح د باب مضارع مجهوله ده: ايښول، **﴿الْمَقْر﴾** د افعال د باب مضارع مجهوله ده: غورځول، اچول. **تشرېح:** مسئله: دا ده كه يو كافر په دار الاسلام كي مړ سو، او دهغه يو قريب مسلمان وو، نو مسلمان قريب ته پكار ده چي په ډېر نفرت او ناراضي سره د ناپاكه كالو د پرېولو په ډول دې كافر مړي ته غسل وركړي، او د سنت طريقې له رعايت كولو څخه بغير دي يې په يوه كپړه كي وپېچي، يعني نه دي دهغه لپاره د سنت غسل بنديست كوي، او نه دي د سنت كفن انتظام كوي، بلكي هسي دي يې په يوه كپړه كي وپېچي او يو كډی دي وكاږي، د لحد (ډوړی) مراعات دي نه پكښي كوي، او په گډي كي دي يې وغورځوي، او په هيڅ يو پړاو كي دي هم دهغه سره د سنت طريقې خيال نه ساتي، د كافر مړي سره د داسي سلوك د اختيارولو په باره كي دليل د نبی **عليه السلام** هغه حكم دي كوم چي يې حضرت علي **عليه السلام** ته د هغه د پلار ابو طالب د مړني په وخت كي كړی وو، لكه څرنگه چي حضرت علي **عليه السلام** فرمايي: لا نعيرت رسول الله **عليه السلام** بموت أبي طالب بكي ثم قال لي إنهم فاضله وكفنه وواذبه. (بنيه)

فَصْلٌ فِي حَنْلِ الْجَنَازَةِ

(٢ا) فصل د جنازي د پورته کولو (په بيان کي) دی

تشریح: ښکاره خبره ده چي د جنازي له لماتځه څخه تر فراغت وروسته د جنازي د پورته کولو او په قبر کي د اېښولو مسئله منځته راځي، نو ځکه اوس صاحب د کتاب په ترتيب سره د جنازي پورته کولو او په قبر کي د مړي پټولو فصلونه بيانوي.

د جنازي د پورته کولو بيان..... او د جنازي د پورته کولو سنت طريقه

وَإِذَا حُضِلُوا النَّهْتَ عَلَى سَرِيرَةٍ أَوْ كَلَّةٍ فِي خَلْقٍ مَرِيٍّ بِخَيْلٍ كَتَّ (يا تخته) بلندي راپورته کړي أَعْدُوا بِكَوَالِيهِ الْأَذْيَمِ نو کټ دي له څلورو پښو څخه ونيسي بِذَلِكَ وَرَدَتِ السُّلَّةُ هم په دې باره کي حديث راغلی دی وَفِيهِ تَكْفِيرُ الْجَمَاعَةِ او د څلور خلکو په پورته کولو کي (۱) د جماعت دېرښت دی وَزِيَادَةُ الْإِكْرَامِ (۲) او د عزت زياتوب دی وَالصِّيَاةُ (۳) اوله لوبدلو څخه خونديتوب سته وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: السُّلَّةُ أَنْ يَحْمِلَهَا رَجُلَانِ امام شافعي رحمه الله فرمايي: سنت داده چي جنازه به دوه خلک پورته کوي يَحْمِلُهَا الشَّابِقُ عَلَى أَصْلِ عُنُقِهِ چي په دې دواړو کي به مخکي سړی جنازه د خپلي غاړي پر آخري حصه کښېږدي وَالشَّابِقُ عَلَى صَدْرِهِ او دويم سړي به يې پر خپله سينه کښېږدي إِلَّا أَنْ جَنَازَةً سَعْدَانٍ مَعَاذَ اللَّهِ حَمَلَتْ حَمْلَةً چي د سعد بن معاذ رحمه الله جنازه همدارنگه پورته سوې وه قُلْنَا: كَانَ ذَلِكَ لِأَرْوَاحِ الْأَنْلَاكِتِ موږ جواب ورکوو: چي هغه د فرشتو د گڼي گوني (رش) په وجه سره وه وَيَتَشَوَّنُ بِهِ مُسْرِطُونَ او د جنازي پورته کونکي به جنازه تېزه وړي وَوُثِنَ الْخَبَرُ لېکن ځنډي به نه لَأَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ حِينَ سُئِلَ عَنْهُ ځکه کله چي له نبي ﷺ څخه په دې باره کي پوښتنه وسوه قَالَ: مَا دُونَ الْخَبَرِ (نو) نبي ﷺ وفرمايل: مادون الخبر، (يعني په ځغستا سره به جنازه نه وړل کيږي).

اللفات: ﴿فَوَالْتَمِمْهُ﴾ جمع د قَائِمٌ ده: د کټ او چاربايي پښو ته ويل کيږي، ﴿عَلَوِي﴾ مخکنی سړی، د مخ والا، ﴿الرَّاعِلُ﴾ د افتعال مصدر دی: گڼه گوڼه، رش، ﴿مُسْرِطُونَ﴾ د افعل جمع اسم فاعل دی: تېز تلونکي، ﴿خَبَرٌ﴾ ځغستا، منډه.

اللفات: په دې فصل کي د جنازي د پورته کولو طريقه بيانېږي، فرمايي چي خلک دي مړی پر تخته يا کټ بلندي راپورته کړي، او د کټ څلور سره پښې دي ونيسي، يعني څلور خلک دي وي، او هر سړی دي د کټ يوه پښه ونيسي.

سنت طریقه هملخه ده. له عبد الله بن مسعود رضی الله عنه شخه روایت دی: من السنة أن تحمل المنيأة من جوانبها الأربعة. (یعنی سنت دا ده چي جنازه له څلورو طرفونو شخه را پورته سي). په حدیث کي راځي: من حمل المنيأة من جوانبها الأربعة غلزالهم غلظة موجبة. (یعنی څوک چي جنازه له څلورو طرفونو شخه پورته کړي، نو د هغه بخښنه به کيږي). دویمه خبره دا ده چي په دې کي د جماعت ډېریت هم دی، یعنی که خلای مه کړه د جنازې سره بل هیڅ سړی هم ولاړ نه سي، نو دا څلور خلک خو به ضروري وي، او ښکاره ده چي څلور خلک پوره یو جماعت دی، او د څلورو خلکو په پورته کولو کي د مړي عزت هم دی. په دې توګه چي پوره جماعت هغه پر خپلو لویو را اخیستی دی، او کوم څوک چي پر لویو راخیستل کيږي، د هغه په احترام کي هیڅ شک نسته، همدارول د څلورو خلکو په پورته کولو کي مړی له لوبدلو شخه هم خوندي وي.

وقال الشافعي العلامة شافعي رحمته الله فرمائي: سنت دا ده چي جنازه دوه خلک پورته کړي چي په هغو کي به اول سړی د جنازې پښې د خپلي غاړې پر آخري طرف (یعنی د غاړې پر بېخ) کښېږدي، او دویم سړی به یې پر خپل سینه کښېږدي، دلیل دا دی چي د سعد بن معاذ جنازه هملارنګه پورته سوې وه، زموږ له طرفه جواب دا دی چي دا طریقه د ملائکو د ډېر رش په وجه وه، لکه څرنګه چي روایت دی چي د سعد بن معاذ په جنازه کي اویازره (۷۰۰۰) ملائکي له آسمان شخه راټولې سوي وې، لنډه دا چي د سعد رضی الله عنه جنازه په دې وجه دوو خلکو پورته کړې وه چي لاره تنګه وه، همدارنجه وه چي نبی صلی الله علیه و آله د ګوتو پر سر روان وو.

ويشون العلامة قلوري رحمته الله فرمائي چي جنازه کله راپورته کړي نو په تېزي سره دي ځي، خو خفلي دي نه، ځکه کله چي له نبی صلی الله علیه و آله شخه د جنازې د تګ په بله کي پوښتنه وسوه، نو یې فرمايل: ما دون الخجب، د خجب معنی ده: محفستل، یعنی نبی صلی الله علیه و آله خو د تېز تګ حکم کړی دی، لېکن د محفستلو حکم یې نه دي کړی، او د تېز تګ حکم ځکه سوی دی چي جنازه که د ښک مړي وه، نو هغه به د الله جل جلاله حضور ته ژر ورسول سي، او که د ښک مړي وه، نو دغه بلا او آفت به ژر له لویو شخه لیري سي، اوله خفستې شخه ځکه منع سوې ده چي په دې کي د مړي بې عزتي او سپکاوی دی.

په قبر کي د مړي تر اېښوولو مخکي د ناستي حکم

وَلَا تَكُونُوا إِلَى قُبُورِهِمْ او کله چي خلک د مړي قبر ته ورسېږي يُحْكِرُهُ أَنْ يَغْلِسُوا أَكْبِلَ أَنْ يُؤَدَّ عَنْ أَمْتَانِ الزَّهَّالِ نو د خلکو له غاړې شخه د جنازې تر اېښوولو مخکي د هغو لپاره کښېنستل مکروه دي لَأَنَّهُ قَدْ تَقَدَّمَ الْحَاجَةُ إِلَى النَّعَازِينَ ځکه چي کله نا کله مرستي (لومړد) ته ضرورت پېښېږي وَالْقِيَامُ أَمَكُنْ مِنْهُ او د ولاړي په حالت کي (انسان ته) پر مېلد زېلت قدرت وي وَكَيْفِيَّةُ الْخَبَلِ او د جنازې پورته کولو طریقه دا ده أَنْ تَقْدُمَ الْجَنَازَةَ عَلَى يَمِينِكَ ۱۱ چي ته د جنازې مخکنی طرف (سر) پر خپله راسته لویه کښېږې ثُمَّ مَوْحِيهَا عَلَى يَمِينِكَ ۱۲ یا د هغې شاتنی طرف پر خپله راسته لویه کښېږې ثُمَّ مَقْدَمَهَا عَلَى يَسَارِكَ ۱۲ یا د جنازې مخکنی طرف پر خپله چپه لویه کښېږې ثُمَّ مَوْحِيهَا عَلَى يَسَارِكَ ۱۲ یا یې شاتنی طرف پر خپله چپه لویه کښېږې يُشَارُ إِلَيْهَا بِأَمْنٍ راسته طرف ته د ترجیح ورکولو لپاره وَهَذَا إِذَا حَالَتْ النَّعَازُ او دا طریقه به د نوبت په صورت کي وي (یعنی چي کله خلک په ولاړ لوبیت سره جنازه پورته کوي، نو ته به دا طریقه اختیاري وي).

الفصل: (الغسل) جمع د غسح ده: غاړه، (كيسان) د تفاعل مصدر دی: راسته طرف اختیارول، (الغالب) دا هم د تفاعل مصدر دی: نوبت کول (یعني جنازه په نوبت سره پورته کول).

تشریح: فرمایي که د جنازې تر لماتحه وروسته یو غوڅ خلک تر جنازې مخکې قبر ته ورسېدل نو هغو ته پکړو دي چي ولاړ دي اوسي، او په ولاړه دي د جنازې انتظار کوي. د جنازې ته تر راتگ مخکې د هغو لپاره کنبښتل مکروه دي. ځکه چي کله نا کله د جنازې په ایښوولو کي ناشاپه د مرستي او تعاون ضرورت پېښېږي، او ښکاره ده چي کله خلک مخکې لا چمتو ولاړ وي، نو په مرسته او تعاون کي به آسانی وي، نو په دې وجه دا حکم کیږي چي مخکې ورسېدلو کي خلک دي د جنازې تر راتگ او ایښوولو مخکې نه کنبېي.

وکیفیة الحبل الخ فرمایي که جنازه خلکو په وار او نوبت سره پورته کوله، او په نوبت سره یې اوږه وړکوله، نو بیا یې د پورته کولو طریقه داده چي د جنازې د مخکنۍ حصې یعنی د سر د حصې چي کومه پښه راسته اړخ ته وي اول دي هغه ونيول سي او پر راسته اوږه دي کنبښول سي، بیا دي د شاتنۍ حصې راسته پښه پر راسته اوږه کنبښول سي، بیا دي د جنازې د مخکنۍ حصې چي کومه پښه اړخ ته وي هغه دي پر چپه اوږه کنبښول سي، او بیا دي د شاتنۍ حصې چپه پښه پر چپه اوږه کنبښول سي، او دا حکم د هغو خلکو لپاره دی چي هغوی د جنازې څلور سره پښې پورته کول غواړي، او خپل نوبت یې ټاکلی وي، (یعني دا غواړي چي د جنازې څلور سره طرفو ته اوږه وړکړي، چي په دې کي ثواب ډېر دی او نورو خلکو ته نوبت هم وړکوي)، نو د هغو لپاره دا پورتنۍ حکم دی چي په راسته طرف سره شروع وسي، او که د جنازې پورته کونکي فقط څلور خلک ول، نو په یوه حالت او کیفیت کي به جنازه قبر ته رسوي، خو که بیا هم حالت بدلول غواړي، نو جنازه دي پر مخکې کنبېږي، صورت او کیفیت دي بدل کړي، ځکه چي د تگ په حالت کي صورت او کیفیت بدلول ناممکن دي.

فَصْلُ فِي الدَّفْنِ

(دا) فصل دمري د پټولو (په بیان کي) دی

تشریح: څرنگه چي د جنازې تر پورته کولو او ایښوولو وروسته دمري پټولو نوبت راځي، نو ځکه لوس صاحب د هدایې د "تدفین" مشلې بیانوي.

د قبر د کنبلو سنت طریقه

وَيُحْمَلُ الْقَبْرُ أَوْ قَبْرُ دِي وَكُنْ بِسِي وَتُحْمَلُ أَوْ لَحْدُ (ډوري) دي جوړه کړي سي لَقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ ځکه
نبي ﷺ فرمایلي دي وَاللَّحْدُ لَنَا وَالسُّبُحُ لِقَبْرِنَا "لحد زموږ لپاره دی او شق د نورو لپاره دی" وَيُذَقَّلُ التُّنْتُ وَمَاتِي

الْقَبْلَةُ او مری به د قبلې له طرف څخه (قبر ته) ور داخل کړی سی **جَلَّالًا لِلشَّافِعِيِّ** دامام شافعي رَحْمَهُ الله اختلاف دی **فَإِنْ عُدَّتْ لَا يُسَلُّ سَلَا** ځکه چې د هغه په نېز به مری د پښو له طرفه را کشول کیږي (مطلب دا چې په قبر کې چې پښې کوم طرف ته وي، له هغه طرفه به مری په قبر کې راشو کیږي) **لِنَا رُوِيَ** ځکه روایت سوی دی **أَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ سَلَّ سَلَا** چې نبی ﷺ د پښو له طرفه په قبر کې داخل کړی سو **وَلَكِنَّا أَلَّ جَانِبَ الْقَبْلَةِ مُعْظَمٌ** او زموږ دلیل دا دی چې د قبلې طرف د احترام وړ دی **يُسْتَحَبُّ الإِدْخَالُ مِنْهُ** نو له هغه طرف څخه مری داخلول مستحب دي **وَاضْطَرَّتِ الرِّوَايَاتُ فِي إِدْخَالِ النَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ** او په قبر کې د نبی ﷺ د داخلولو په باره کې روایتونه مختلف دي (نو ځکه به د قبلې د طرف والا حدیث راجع وي).

اللفات: ﴿مَقْفُولٌ﴾ مضارع مجهوله ده، کنده، یا ډوړی، کنبل، ﴿مُكْتَلَفٌ﴾ د تفعلیل د باب مضارع مجهوله ده: ډوړی جوړول، لحد جوړول (بغلی جوړول)، ﴿مَكْنَى﴾ مینځوی قبر، ﴿مَعْمَلٌ﴾ د نصر د باب مضارع مجهوله ده: کشول. **تقویر:** د قبر دوه قسمه دي: یو قسم لحد دی، هغه دا چې قبر سیده وکنبل سي، بیا په قبر کې رانسته طرف ته دومره بغلی (ډوړی) جوړو سي چې مری پکښې ایښول کېدای سي، او دویم قسم شق دی، شق دا دی چې قبر سیده وکنبل سي، نېز پراخه او ژور کړی سي او په مینځ کې یې یوه نری غونډی نالۍ جوړه کړی سي چې مری پکښې ایښول کېدای سي. د عبارت حاصل دا دی چې زموږ په نېز قبر کنبل او لحد جوړول سنت دي، په دې شرط چې مځکه نرمه او پسته نه وي، خو که مځکه داسې نرمه وه چې د لحد جوړول ممکن نه وو، نو شق جائز دی، او دامام شافعي رَحْمَهُ الله په نېز شق سنت دی، دامام شافعي رَحْمَهُ الله دلیل د مدینې د خلکو توارث دی، یعنی د مدینې په خلکو کې له شروع څخه دا طریقه د توارث په توګه را روانه ده چې هغوی د مسلمان مری لپاره شق جوړوي، زموږ دلیل د نبی ﷺ دا قول دی: **اللحد لنا والشق لغيرنا**، او دامام شافعي رَحْمَهُ الله د دلیل جواب دا دی چې د بقیع (یعني د مدینې منورې د هدیرې) مځکه نرمه او رېګنه ده، او په هغې کې لحد جوړول ممکن نه دي، نو ځکه د مدینې خلک شق اختیاروي.

ویدخل البيت الخ زموږ او دامام شافعي رَحْمَهُ الله په مینځ کې دویم اختلاف دا دی چې زموږ په نېز سنت طریقه داده چې مری به قبر ته له هغه طرف څخه ور شوه کیږي کوم چې د قبلې طرف وي، یعنی د قبلې له طرفه به جنازه په قبر کې ایښوول کیږي، بیا به په لحد کې ایښوول کیږي، لېکن امام شافعي فرمایي چې سنت داده چې مری به په قبر کې د پښو له طرفه راشو کیږي، د دې طریقه داده چې جنازه دي د قبر پر هغه طرف کېښول سي چیرې چې د مری پښې راځي، بیا دي یو سړی قبر ته ور شوه سي، او جنازه دي د سر له طرفه را کش کړي په قبر کې دي یې کېښږي، بعضو وني دي چې طریقه یې داده چې جنازه دي د قبر د سر و طرف ته کېښوول سي، بیا دي اول د مری دواړه پښې قبر ته داخلي کړی سي، وروسته دي ټوله مری را کش کړی سي په قبر کې دي کېښوول سي، دامام شافعي رَحْمَهُ الله دلیل دا دی چې د نبی ﷺ جنازه همدارنګه را کش کړل سوه، او په قبر کې کېښوول سوه، زموږ دلیل دا دی چې د قبلې طرف معظم او محترم دی، نو ځکه به له هغه طرف څخه داخلول مستحب وي، او پاته سوه په قبر کې د نبی ﷺ د ایښوولو مسئله، نو په هغه

کي روايات مختلف دي، په بعضو کي یو څه راغلي دي، او په بعضو کي بل څه راغلي دي، نو ځکه به دا روايتونه د استدلال وړ نه وي.

به قبر كي د مري د ايسوولو صحيح طريقه، او د ايسوونكي لپاره دعاء

لَئِنْ أَشْرَكْتَ لَتَحْمِلَنَّ يَدَايَ كَلِمَةَ مَرِيٍّ بِقَبْرِ كَيْ كَنْبَنُول سِي يُقُولُ وَأَضَعُهُ: بِسْمِ اللَّهِ وَصَلَّى وَسَلَّمَ رَسُولُ اللَّهِ نُو آيِنُونَكِي
 به ووايي: بِسْمِ اللَّهِ وَصَلَّى وَسَلَّمَ رَسُولُ اللَّهِ (يعني دالله په نامه او د رسول الله پر طريقه شروع كوم) كَذَا قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ
 وَالسَّلَامُ ۝ جَوْن وَصَمَّ أَبَا دُجَانَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ لِي الْقَبْرِ هَمْدُهُ دَعَا نَبِي ﷺ وَبَلَّغَ وَهُ كَلَه چي يې ابودجانه په قبر كي
 كنبنبوی كَوْرَجَهُ إِلَى الْقَبْرِ ۝ او آيِنُونَكِي به د مري مخ د قبلې و طرف ته كړي بِإِذْنِكَ أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ
 وَسَلَّمَ ۝ همدې حكم رسول الله ﷺ كړى دى وَيَحِلُّ الْقَبْرُ ۝ او د كفن غوتي به خلاصي كړي لِيُؤْتَرَ الْأَمْنُ مِنْ
 الْإِشْتِيَارِ ۝ حكه چي اوس د كفن له خلاصېدلو څخه اطمينان حاصل سو (يعني داندېنه ليري سو، چي كفن به خلاص سي او
 وبه خوږي) وَكُسِيَ اللَّيْنُ عَلَى اللَّحْدِ ۝ او پر دورۍ به كچه خښتي برابري كړى سي (يعني پر دورۍ به كچه خښتي برابري او په
 ترتيب سره كنبنبول سي) لِأَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَجُعِلَ ۝ عَلَى قَبْرِ اللَّيْنِ ۝ حكه چي د نبي ﷺ پر قبر (هم) كچه
 خښتي لگول سوي وې وَكُسِيَ قَبْرُ الْأَنْبِيَاءِ ۝ او د ښخي قبر به په يوه كپړه (او پرده) سره پټ كړى سي حَتَّى يُحْمَلَ
 اللَّيْنُ عَلَى اللَّحْدِ ۝ تر دې چي كچه خښتي پر دورۍ ولگول سي وَلَا يُسْقَى قَبْرُ الرَّجُلِ ۝ او د سري قبر به په كپړه سره نه
 پټيږي لِأَنَّ مَبْنَى عَلَيْهِمْ عَلَى الشَّيْءِ ۝ حكه چي د ښخو حالت په پرده باندې ميني دى وَصَبْنَى خَالِ الرَّجَالِ عَلَى
 الْأَنْبِيَاءِ ۝ او د خلكو حالت په ښكاره والي (او كشف) باندې ميني دى.

الفات: ﴿يَكُلُ﴾ د نصر د باب مضارع معلومه ده: غوټه خلاصول، يو شی حلول، ﴿عَلَّمَ﴾ غوټه، ﴿اِشْرَارُ﴾ خوږېدل (خلاصېدل)، ﴿يُكْلَى﴾ د تفعيل دباب مضارع مجهوله ده: برابرول، ﴿يُكْلَى﴾ د تفعيل دباب مضارع مجهوله ده: پرده کول، په پرده پټول.

تشریح: مصنف رَحْمَةُ اللهِ فَرَمَائِي چي دمري ايسونکي سري دي په لحد کي دمري دايښوولو په وخت کي داعاء ووايي:

بسم الله وعلى ملة رسول الله، او په يوه روايت کي د بسم الله وعلى سنة رسول الله الفاظ راغلي دي، دليل دا دي چي په قبر کي د ابو دجانه رضي الله عنه د ايښوولو په وخت کي نبي ﷺ د بسم الله وعلى ملة رسول الله الفاظ ويلي وو، په مبسوط او بدائع کي هم دغسې ذکر سوي دي، صاحب د کتاب هم د هغو تقليد کړی دی، لېکن قصه دا ډول نه ده، ځکه چي د ابو دجانه انصاري وفات د نبي ﷺ تر وفات وروسته د ابو بکر صديق رضي الله عنه په خلافت کي په جنگ يمامه کي سو، صحيح دا ده چي رسول

- **تخریج:** أخرجه ابن ماجه في كتاب الجنائز، باب ما جاء في إدخال الميت القبر، حديث رقم: ١٥٥٠.
- **تخریج:** أخرجه ابو داود في كتاب الوصايا، باب ما جاء في التشديد في أكل مال اليتيم، حديث رقم: ٢٨٧٥.
- **تخریج:** أخرجه مسلم في كتاب الجنائز، باب في اللحد نصب اللبن على الميت، حديث رقم: ٩٠.

الله ﷺ د فوالتجلايين (عبدالله) د اېښوولو په وخت كې دا دعاء ويلې وه، له دې څخه مسوا د دې دعاء ثبوت د ابن عمر رضي الله عنهما په حديث سره هم كيږي، حديث دا دی: عن ابن عمر كان النبي ﷺ... (يعني كله چي به نبي ﷺ يو مړي قبر ته داخلوي نو بسم الله وعلى ملة رسول الله به يې ويل).

ويوځه الخ په قبر كې د اېښوونكي لپاره دريم هدايت دا دی چي مړي دي په لحد كې د قبلې و طرف ته كړي، يعني پر راسته اړخ دې پرې بلسي او مخ دي يې د قبلې و طرف ته كړي، دليل دا دی چي رسول الله ﷺ خلكو ته د دې حكم كړی دی، لكه په عنايه كې چي هم په دې باره كې حديث راغلی دی.

ويحل العقدة الخ د اېښوونكي لپاره دريم هدايت دا دی چي په قبر كې دي د مړي تر اېښوولو وروسته د مړي د كفن خوتي خلاصي كړي، ځكه چي اوس د كفن د خلاصېدلو وهم نسته.

ويسئ الخ شلورم هدايت دا دی چي په لحد كې دي د مړي تر اېښوولو وروسته كچه خښتي پر لحد ولگول سي، يا داسي بل شی لكه بانس او داسي نور دي پر لحد كښېښول سي چي په بشپړه توگه لحد بند سي، ځكه د نبي ﷺ په قبر كې همدا عمل سوی وو، لكه د جابر رضي الله عنه څخه چي روايت دی: كان قبر النبي ﷺ اللحد ونصبنا عليه اللبن نصباً ورفع قبره من الارض شيراً، (يعني نبي ﷺ په لحد كې كښېښول سو، او موږ پر لحد كچه خښته ولگولې، او د نبي ﷺ قبر مبارك د يوې لوبښتي په اندازه له مخكې څخه پورته سو).

ويسئ الخ فرمايي: كه جنازه د ښځې وه، نو په قبر كې د هغې د اېښوولو په وخت كې په يوه كپړه يا پتو سره پرده كول پكار دي، لېكن كه جنازه د سړي وه، نو بيا د دې هيڅ ضرورت نسته، ځكه چي د ښځو د حالت ملار پر ستر او پرده مېني دی، نو ځكه به په قبر كې هم د ښځو لپاره پرده څرېږي، لېكن كله چي پر لحد خښتي او نور كښېښول سي نو بيا د پردې په ليري كولو كې څه حرج نسته، همدارنگه د سړي په جنازه كې هم د پردې څړولو څه ضرورت نسته، ځكه چي د خلكو د حالت ملار پر ظهور او انكشاف وي، نه پر ستر، او په دنيا كې هم د هغو لپاره د پردې كولو خاص ضرورت نه وي.

په قبر كې د پخو خښتو او د لرگيو د لگولو حكم

وَيَكْفَرُ الْأَجْرَ وَالْقَبْرَ (په قبر كې) پخه خښته او لرگي لگول مكروه دي لِأَنَّهُمَا إِضْغَامُ الْبَيْتَامِ ځكه چي دا موږه د بناء د ټينگولو لپاره دي وَالْقَبْرُ مَوْضِعُ الْبَيْتِ او قبر د زېږېدلو (او خرابېدلو) محال دی ثُمَّ بِالْأَجْرِ يُكُونُ أَثَرُ الْإِسَارِ بيا په پخو خښتو كې د اود اثر (هم) سته فَيَكْفَرُ تَقَاوُلًا نو د بدمرغۍ په توگه به مكروه وي وَلَا يَكُنْ بِالْقَبْرِ او د بانس په اېښوولو كې هيڅ حرج نسته رَلِ الْجَاوِمِ الشَّيْخُ: وَيُسْتَحَبُّ لِلدِّينِ وَالْقَبْرِ او په جامع صغير كې دي: چي كچه خښتي او بانسان اېښوول مستحب دي لِأَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ جُمِلَ عَلَى قَبْرِهِ طَرْنٌ مِنْ قَبْرِ ځكه چي د نبي ﷺ پر قبر يو بنډل (دمسته) بانسان استعمال كړی سول ثُمَّ يَهَالُ الْكِتَابُ بيا به پر قبر خلوري واچول سي وَيُسْتَمُّ الْقَبْرَ او قبر

به داوین د بوک په ډول جوړ سي **وَلَا يُسَمُّ** او هوار به نه جوړېږي **أَنْ لَا يُرْتَمَ** يعني خلور کونجه به نه جوړېږي **لَأَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ نَهَى عَنْ تَرْيِثِ الْقَبْرِ** ځکه چې نبی ﷺ د قبرونو له خلور کونجه جوړولو څخه منع کړې ده **وَمَنْ شَهِدَ قَبْرَهُ** (او چا چې د نبی ﷺ قبر (مبارک) لیدلی دی **أَغْبَرَأَنَّهُ مَسْئَمٌ** هغه دا خبر ورکړی دی چې د نبی ﷺ قبر د بوک غونډی وو.

اللفات: **﴿الجر﴾** پنځه خښته، **﴿عقب﴾** لرگی، **﴿لج﴾** زړېدل، پخوانی کېدل، خرابېدل، ورستېدل، **﴿فكأول﴾** فال اخيستل، **﴿عقب﴾** بانس، (مراد ځني د بانس نري لرگي دي)، **﴿لین﴾** کچه خښته، **﴿لحن﴾** بندل، بسته، پلنډه (مراد ځني ډېر بانسان دي)، **﴿لجأل﴾** مجهوله صيغه ده: غورځول، اچول، **﴿يسم﴾** داهم مجهوله صيغه ده: داوین د بوک په ډول جوړول، **﴿کونج﴾** مصدر دی: خلور کونجه جوړول.

تشریح: فرمایي چې په قبر کې پنځې خښتې او لرگي لگول مکروه دي، دلیل دا دی چې دا دواړه شيان د قبر د ودانۍ او عمارت د ټينګولو لپاره دي، لېکن قبر د خرابېدلو او بربادېدلو ځای دی (يعني انسان پکښې خرابېږي، آخر یې ښه هم ورکېږي)، نو ځکه په دې کې پنځه خښته، لرگیان او داسې نور لگول د قبر له موضوع څخه خلاف او اسراف دي، د پنځو خښتو بله د کراهت وجه داهم ده چې په پنځو خښتو کې د اور اثر وي، نو ځکه به د بلمرغۍ په توګه هم مکروه وي ځکه چې له پنځو خښتو څخه دا ثابتېږي چې ګواکې د هغه د آخرت کور د اور په مرسته تیار سو، خو د بانس په لرګيو کې هېڅ حرج نسته.

ولی الجامع الصغير الخ فرمایي: په جامع صغیر کې ذکر سوي دي چې کچه خښتې او بانسونه لگول مستحب دي، او د قنوري عبارت پر استجاب دلالت نه کوي، لېکن د جامع صغیر عبارت د دې دواړو شيانو پر استجاب دلالت کوي، دلیل دا دی چې د رسول الله ﷺ په قبر مبارک کې هم بانسان استعمال سول.

شم بهال التراب الخ بیا دي پر قبر خاوري واچول سي او قبر دي داوین د بوک په ډول جوړ سي، يعني له مټکي څخه دي یوه لوېشت یا لړزبات جګ جوړ سي، قبر دي مسطح يعني خلور کونجه نه جوړېږي، امام شافعي رحمه الله فرمایي: سنت دا دي چې قبر خلور کونجه جوړ سي، نه د بوک په څیر، د امام شافعي رحمه الله دلیل دا دی چې کله د رسول الله ﷺ زوی ابراهیم وفات سو، نو نبی ﷺ د هغه قبر خلور کونجه جوړ کړی، زموږ دلیل دا دی چې نبی ﷺ له خلور کونجه قبر جوړولو څخه منع کړې ده، ابراهیم نخعي وايي: یو سړي د نبی ﷺ او د شیعینو يعني د حضرت ابو بکر او حضرت عمر رضي الله عنهما قبرونه لیدلي ول، نو هغه ماته وویل چې د هغوی قبرونه مسنم يعني داوین د بوک په څیر وه، او د امام شافعي رحمه الله د دلیل جواب دا دی چې د ابراهیم قبر خو اول خلور کونجه جوړ سو، لېکن وروسته بیا د بوک په ډول جوړ سو، په مبسوط او محیط کې همدغه ذکر دي. والله أعلم بالصواب

بَابُ الشَّهِيدِ

(۱۰) باب د شهيد (د احکامو په بيان کي) دی

تفريخ: څرنګه چي د شهيد احکام د نور مو له احکامو څخه جلا او پېل دي، نو ځکه د شهيد احکام په يوه جلا باب کي بيانوي. يا په دې وجه دا جلا بيانوي چي شهيد پر نورو مرو ډېر فضيلت لري، تر دې چي له دې څخه منع سوې ده چي شهيد ته مړ وويل سي، لکه څرنګه چي د الله تعالیٰ فرمان دی: وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَكِنْ لَا تَشْعُرُونَ (البقره: ۱۵۲). تر باب الجنائز وروسته د شهيد ذکر د ذکر الخاص بدم المار له قبيلې څخه دی، لکه په قرآن کریم چي تر ملائکو وروسته د جبرئيل او ميکائيل ذکر هم له دې قبيلې څخه دی، د مثال په توګه د الله تعالیٰ فرمان دی: مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ (البقره: ۱۸۸).

شهيد نه د شهيد ويلو وجه: صاحب د بنايم رَحْمَةُ اللَّهِ لِيَكِلِي دې چي شهيد ته په څو وجهو شهيد ويل کيږي: ① په دې وجه چي فرشتي د تعظيم او عزت په خاطر د هغه د مرګ شهادت (ګواهي) ورکوي. او فرشتي د هغه په جنازه کي شرکت کوي، نو دلته به شهيد په معنی سره د مشهور وي، لکه فعليل چي په معنی سره د مفعول راځي، ② دويمه وجه دا ده چي شهيد ته تر مرګ وروسته د جنت زېري او شهادت ورکول کيږي، نو دلته به هم په معنی سره د مشهور دی، ③ درېيمه وجه دا ده چي د شهيد معنی ده: حاضر، او شهيد هم د الله ﷻ په نېز حاضر او ژوندی وي، لکه څرنګه چي مخکي آيت ذکر سو (بقره: ۲۰۱، ۲۰۲)، دلته به په معنی د شاهد سره وي، د فقها په اصطلاح کي شهيد هغه څوک دی چي مشرکينو او کافرانو قتل کړی وي او د جنگ په ذکر کي پروت وي، او د هغه پر بدن د قتل او زخم اثر وي، يا هغه څوک دی چي مسلمانانو په ظلم قتل کړی وي، او د قتل په وجه يې ديت واجب سوی نه وي. **د شهادت قسمونه:** د شهادت دوه قسمه دي: يو هغه چي د آخرت په احکامو کي شهيد وي، که څه هم په دنياوي احکامو کي هغه ته غسل او نور ورکول کيږي، دويم دا چي په دنيا او آخرت دواړو کي شهيد وي، تر دې چي هغه ته غسل هم نه ورکول کيږي.

د شهيد تعريف، قسمونه او احکام

الشَّهِيدُ مَنْ قَتَلَهُ النَّاسُ كَوْنًا (کامل) شهيد هغه څوک دی [۱] چي مشرکانو قتل کړی وي أَوْ وَجَدَ فِي الْمَرْكُزَةِ وَبِهِ أَثَرُ

[۲] يا د جنگ په ميدان کي پيدا سوی وي او پر هغه د زخم اثر وي أَوْ قَتَلَهُ الْمُسْلِمُونَ كُلُّنَا [۳] يا مسلمانانو په ظلم

قتل کړی وي وَلَمْ يَجِبْ بَقَاؤُهُ وَبِهِ او د هغه د قتل په وجه ديت لازم سوی نه وي فَيَكُونُ يُبْصَلُ عَلَيْهِ نو هغه ته به کفن

ورکول کيږي او د جنازې لمونځ به پر کيږي وَلَا يُقْسَلُ او غسل به نه ورکول کيږي لِأَنَّهُ لَمْ يَمُتْ شَهْدَاءُ أَحَدٍ حُكْمَهُ

چي داسې دا حد د شهيدانو په معنی سره دی (يعني دا حد د شهيدانو په درجه کي دی) وَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ ④ فِيهِمْ

او دا حد د شهيدانو په باره کي نبي ﷺ فرمايلي وَوَرِّثُوهُمْ بِكُلِّ مَوْلَاهُمْ وَوَرِّثُوهُمْ بِكُلِّ مَوْلَاهُمْ "دوی د خپلو زخمونو او ورينو سره (په

• تفريخ: أخرجه البيهقي في سنن الكبرى في كتاب الجنائز، باب المسلمون يقتلهم المشركون في المعركة، حديث رقم: ۴۸۰۰، والبحار في كتاب الجنائز، باب الصلاة على الشهيد، حديث رقم: ۱۳۴۳.

کېړو) کي پټ کړئ وَلَا تَغْسِلُوهُمْ او غسل مه ورکړئ " فَكُلُّ مَنْ قُتِلَ بِالْحَدِيدَةِ ظُلْمًا نو هر هغه څوک چې په تېره اوسپني سره په ظلم قتل کړی سي وَهُوَ ظَاهِرٌ بِالْإِثْمِ او هغه پاک او بالغ وي وَلَمْ يَجِبْ بِهِ عَوْضٌ مَالٌ او د هغه د قتل په بدله کي هيڅ مالي عوض واجب نه سوی نه وي فَهَوَیْ مَقْتَلُهُمْ نو هغه د اُحُد شهیدانو په درجه کي دی فَيُلْحَقُ بِهِمْ نو ځکه به د هغوی سره ملحق کيږي وَالْمَرْءُ بِالْأَكْثَرِ الْجِرَاحَةِ او (په متن کي) له اثر څخه مراد زخم دی لِأَنَّهَا دَلَالَةُ الْقَتْلِ ځکه چې زخم د قتلېدلو نښه ده وَكَذَا خُرُوجُ الدَّمِ مِنْ مَوْضِعٍ غَيْرِ مُقْتَادٍ همدارنگه له داسي ځای څخه د وینو راوتل چې په علمه توګه له هغه ځای څخه ویني نه راوځي كَالْعَيْنِ وَنَحْوَهَا لکه د سترګي او داسي بل ځای څخه ویني راوتل (هم د قتلېدلو نښه ده) وَالشَّافِعِيُّ يَخَالِفُنِي فِي الصَّلَاةِ او امام شافعي رَجَعَهُ الله د لمانځه په باره کي زموږ څخه مخالف دی وَيَقُولُ: الْشَّيْفُ مَخَاءٌ لِلدُّنُوبِ او فرمایي: چې توره د ګناهونو لپاره محوه کونکې (ورانوونکې) ده فَأَلْفَنِي عَنِ الشَّفَاعَةِ نو توره به (هغه) له شفاعت څخه مستغني کوي وَنَحْنُ نَقُولُ: الصَّلَاةُ عَلَى النَّبِيِّ لَا قَهَارَ كَرَامَتِهِ او موږ وایو: چې پر مړي د جنازې لمونځ کول د هغه د کرامت (عزت) د څرګندولو لپاره دی وَالشَّهِيدُ أَوْلَى بِهَا او شهید د کرامت زيات حقداره دی وَالظَّاهِرُ عَنِ الدُّنُوبِ لَا يَسْتَفْتِي عَنِ الدُّعَاءِ كَالنَّبِيِّ وَالصَّيِّدِ او له ګناهونو څخه پاک انسان هم له دعاء څخه مستغني نه وي لکه نبي او کوچنی.

اللفات: ﴿زَلَمُوا﴾ د تفعیل باب د امر صیغه ده: په پټویا کيږه کي پېچل (یا پټول)، نغزل، ﴿مَلُومٌ﴾ جمع ده، واحد یې مَلُومٌ دی: زخم، ﴿وَعَادٌ﴾ جمع ده، واحد یې عَدٌّ دی: وینه، ﴿مَعَامِدٌ﴾ د نصر د باب اسم مبالغه ده: په ښه توګه محوه (مسحه) کونکی، په ښه توګه پاکونکی.

تشریح: صاحب د قدوري رَجَعَهُ الله وایي چې د شهید څو قسمونه دي: (۱) اول دا چې یو مسلمان مشر کینو قتل کړی وي هغه که په وسله سره وي او که پر لرګي او نورو سره. (۲) دویم دا چې یو مسلمان د جنگ په میدان کي په داسي حال کي پیدا سي چې د هغه پر بدن د زخم او قتل اثر وي، (۳) دریم دا چې یو مسلمان نورو مسلماتو په ظلم قتل کړی وي، او دې قتل په وجه د هغه دیت واجب سوی نه وي، په دې درې سره وو صورتونو کي حکم دا دی چې بالاتفاق به غسل نه ورکول کيږي، او کفن به ورکول کيږي، ځکه چې داسي مسلمان د اُحُد د شهیدانو په معنی کي دی، خو په لمانځه کي یې اختلاف دی، ځکه چې زموږ په نېز د شهیدانو د جنازې لمونځ کيږي، او د امام شافعي رَجَعَهُ الله په نېز نه کيږي، شهید ته به کفن ځکه ورکول کيږي، چې کفن د بني آدم په مړو کي سنت دی، خو که د شهید پر بدن جعلي وي، هغه به نه ځني ليري کيږي، ځکه چې نبي ﷺ فرمایلي وو: زملوهم بکلومهم ودمانهم او په یوه روایت کي بشپهر راغلي دي، (یعني دوی ونغاړئ د خپلو زخمونو، وړنو او جامو سره)، د شهید پر بدن که خولی (توپي)، موزه او وسله وي هغه به ځني ليري کيږي، او شهید ته به غسل ځکه نه ورکول کيږي چې شهید د اُحُد د شهیدانو په درجه کي دی، او د اُحُد شهیدانو په باره کي نبي ﷺ فرمایلي وو: ولا تغسلوه (دوی ته غسل مه ورکړئ)، په بل حدیث کي راځي: "که چا

ته د الله ﷻ په لاره کي یو زخم ولگيږي، نو دا سړی به د قیامت په ورځ د الله ﷻ په حضور کي په داسي حال کي وړاندې کيږي چي د زخم رنګ خوبه یې د وینو په ډول وي لېکن بوی به یې د مشکو په ډول وي."

لکل منه الخ صاحب د هلبیې وایي چي 'کوم سړی په تېره اوسپني سره ظلماً قتل کړی سي، او هغه پاک او بالغ وي، او د هغه پر قتل څه مالي دیت یا قصاص نه وي واجب سوی، نو هغه دا ځد د شهیدانو په معنی کي دی، لهندا هغو په حکم کي به وي.

والشافعي یخالف الخ د شهید د جنازې په لمانځه کي زموږ او د امام شافعي رَجَته الله اختلاف دی، زموږ په نېز د شهید د جنازې لمونځ هم فرض کفایي دی، لېکن امام شافعي رَجَته الله فرمایي چي پر شهید به د جنازې لمونځ نه کيږي. د امام شافعي دلیل: دا دی چي د جنازې لمونځ په حقیقت کي د مري لپاره سفارش او دعاء غوښتنه، او په کومه توره چي شهید قتل سوی وي، هغه د شهید گناهونه محو کوي، نو کله چي توري د شهید گناهونه محو کړل، نو د هغه لپاره د سفارش او دعاء هیڅ ضرورت پاته نه سو، نو ځکه به پر شهید د جنازې لمونځ نه کيږي. جواب: د امام شافعي د دلیل جواب دا دی چي د مري لپاره د جنازې لمونځ فقط د دعاء لپاره نه وي، بلکي په دې کي له دعاء څخه مسوا د مري عزت او تعظیم هم څرگنديږي، او شهید د تعظیم او عزت زیات حقداره دی، نو ځکه به د نورو مرو په ډول د شهید د جنازې لمونځ هم کيږي، او د امام شافعي رَجَته الله دا وړنا چي کوم سړی له گناهونو څخه پاک سي، هغه له دعاء څخه مستثني کيږي، دا صحیح نه ده، ځکه چي تر نبي به زیات پاک څوک وي؟ او نابالغه کوچنی هم له گناهونو څخه پاک وي، خو بر سره پر دې پر دواړو د جنازې لمونځ کول فرض دي، نو کله چي پر نبي او کوچني د جنازې لمونځ فرض دی، نو پر شهید به هم د جنازې لمونځ فرض وي.

د حریانو باغیانو او ډاکوگانو په لاس د قتل سوي مسلمان حکم

وَمَنْ قَتَلَهُ أَهْلُ الْعَرَبِ أَوْ كُوم سړی چي حریانو قتل کړی وي أَوْ أَهْلَ الْبَلَدِ أَوْ أَهْلَ الطَّرِيقِ یا باغیانو یا ډاکوگانو (قتل کړی وي) فَبِأَنِّ شَرِّهِ قَتْلُوهُ نو هغه که دوی په هر شي سره قتل کړی وي لَمْ يُكْسَلْ غسل به نه وړکول کيږي لَأَنَّهُ شَهِدًا أَخَذَ مَا كَانَ كَلْمُهُمْ قَتِيلَ السَّيْفِ وَالسَّلَاحِ ځکه چي دا ځد له شهیدانو څخه هریو په توره او وسله سره نه وو قتل سوی.

اللفات: أَهْلُ الْبَلَدِ باغیان، بغاوت کونکي، أَهْلُ الطَّرِيقِ د لاري شکونکي، ډاکوگان، ډاکه ماران، قَتْلُ

قتل کړی سوی، مقتول، سَلَّاح وسله.

تشریح: مسئله: دا ده چي کوم مسلمان د حریانو، یا باغیانو، یا ډاکوگانو په لاس قتل سي، نو هغه به د شهید په حکم کي وي، هغه که یې په هره ذریعه قتل کړی وي، او کله چي د شهید په حکم کي سو، نو ښکاره ده چي بغیر له غسل څخه به په قبر کي پتيري، ځکه به له غسله پېدل دا ځد د شهیدانو په حق کي ثابت دي، او دا ځد له شهیدانو څخه هم هریو په توره یا وسله سره نه وو قتل سوی، بلکي له هغو څخه بعضي صحابه په ډېرو شهیدان کړی سول، او بعضي صحابه په لکرو او لرگیانو شهیدان کړی سول، او نبي ﷺ مطلق د ټولو دې له غسله پټولو حکم وکړی، نو ځکه به دا حکم هر شهید ته عام وي، او کوم سړی چي هم په ظلم او ناحقه سره قتل سي، هغه به یې له غسله پتيري.

جنب شهيد ته د غسل وركولو حكم

وَإِذَا أَسْتَشْهَدَ الْجَنْبُ أَوْ كَـهُ جَنْبٍ سَرَى شَهِيدٌ كَرَى سَوْ غُسْلٌ * مَنْ دَأَى حَنِيفَةً نُو دَامَامِ ابُو حَنِيفَةَ رَجَنَهُ الله په نېز به هغه ته غسل وركول كيږي وَقَالَا: لَا يَغْسَلُ او صاحبين رَجَنَهُ الله فرمايي: چي غسل به نه وركول كيږي لَأَنَّ مَا وَجَبَ بِالْجَنَابَةِ سَقَطَ بِالنُّزْ حكه كوم شي چي په جنابت سره واجب سوى وو (يعني غسل) هغه په مرگ سره ساقط سو وَالثَّانِي لَمْ يَجِبْ لِلشَّهَادَةِ او دويم (يعني غسل) د شهادت په وجه سره نه واجبيږي وَلَأَنَّ حَنِيفَةً أَنَّ الشَّهَادَةَ عَرَفَتْ مَانِعَةً غَيْرَ رَافِعَةٍ او د امام صاحب رَجَنَهُ الله دليل دا دی چي شهادت خو منع کونکی شی دی (لېکن) پورته کونکی شی نه دی فَلَا تَرْفَعُ الْجَنَابَةَ نو حكه به جنابت نه پورته کوي وَكَذَا صَمٌّ أَنَّ حَنْظَلَةَ لَمَّا اسْتَشْهَدَ جُنْبًا او دا خبره صحيح ده (يعني په صحيح حديث کي ذکر سوې ده) چي کله حضرت حنظله رضي الله عنه شهيد سو عَسَلَتْهُ الْمَلَائِكَةُ نو هغه ته ملائکو غسل وركړي وَعَلَى هَذَا الْخِلَافِ الْحَاضِرُ وَالنَّفْسَاءُ او هم پر دې اختلاف حائضه او نفاسه نبغي دي إِذَا طَهَّرْنَا کله چي هغوی پاکي سي وَكَذَا قَبْلَ الْإِنْقِطَاعِ فِي الصَّحِيحِ مِنَ الرَّوَايَةِ او همدا (اختلاف دی) د وړنو تر درېلو مخکي په صحيح روايت کي وَعَلَى هَذَا الْخِلَافِ الصَّيْبُ او هم پر دې اختلاف کوچنی (هم) دی لَهُمَا أَنَّ الصَّيْبَ أَحَقُّ بِهَذِهِ الْكِرَامَةِ د صاحبينو دليل دا دی چي کوچنی د دې کرامت زيات حقلاره دی وَلَهُ أَنَّ السَّيْفَ كَفَى عَنِ الْغُسْلِ فِي حَتَّى شُهِدَ إِذْ أُخِذَ او د امام صاحب دليل دا دی چي توره د اُحد د شهيدانو په حق کي له غسل څخه کافي سو بِوَضْعِ كَوْنِهِ طَهَّرَهُ په دې صفت سره چي توره د گناهونو پاکونکې ده وَلَا ذَنْبٌ عَلَى الصَّيْبِ او پر کوچني هيڅ گناه نسته فَلَمْ يَكُنْ فِي مَقَاتِهِمْ نو حكه به کوچنی د اُحد شهيدانو په معنی کي نه وي.

اللفات: «اسْتَشْهَدَ» د استعمال باب ماضي مجهوله صيغه ده: شهيد کېدل، «نَفْسَاءُ» هغه ښځه چي د کوچني تر زېږولو وروسته يې وړني راځي، «ذَنْبٌ» گناه.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی که يو جنب سړی د جنابت په حالت کي د جنگ ميدان ته ولاړی او هغه ته د شهادت مرگ ورنصيب سو، نو د امام صاحب رَجَنَهُ الله په نېز به هغه ته غسل وركول كيږي، همدا د امام احمد رَجَنَهُ الله قول دی، او د صاحبينو په نېز به غسل نه وركول كيږي، او دا مسلک د امام شافعي رَجَنَهُ الله هم دی.

د صاحبينو دليل: دا دی چي كوم غسل د جنابت په وجه سره واجب سوى وو، هغه د مرگ په وجه ساقط سو، حكه چي د مرگ په وجه هغه د جنابت د غسل له مكلف کېدلو څخه ووتی، او دويم غسل يعني د مري غسل د شهادت په وجه واجب نه سو، حكه شهادت د غسل له وجوب څخه مانع دی، حكه چي د اُحد د شهيدانو په باره کي نبي صلی الله علیه و آله فرمايلي وو: زَمَلُوهُ بِكُلِّ مَوْتٍ وَلَا تَغْسِلُوهُ په حديث کي د دې هيڅ تفصيل نسته چي شهيد به جنب وي او که غير جنب.

د امام صاحب دليل: دا دی چې شهادت خو د مري د غسل له وجوب څخه مانع دی، لېکن که مخکي غسل واجب سوی وو نو د هغه رافع يعني پورته کونکی نه دی، لکه څرنګه چې د شهيد پر کپړو نجاست ولګيږي، نو د هغه پر ټول ضروري دي، لېکن د هغه د بدن ويني پر ټول ضروري نه دي، نو کله چې شهادت رافع نه دی، نو ځکه به شهادت جنابت نه ليري کوي، او کله چې يې جنابت ليري نه کړي، نو جنب شهيد ته به غسل ورکول واجب وي، د دې تائيد په دې قصې سره هم کيږي چې حضرت حنظلہ عليه السلام چې کله شهيد سو، نو فرشتو هغه ته غسل ورکړی، نبي ﷺ د هغه له کورنۍ څخه پوښتنه وکړه چې حنظلہ په کوم حال کې وو، نو بښي يې وويل چې زما سره يې جماع وکړه، کله چې يې د جنگ اعلان واورېدی نو يې له غسل په جنگ کې شريک سو او شهيد سو، نبي ﷺ وفرمايل: چې همدا سبب دی (چې فرشتو غسل ورکړی)، نو له دې څخه هم معلومه سوه چې جنب شهيد ته به غسل ورکول کيږي، لېکن دا غسل به د جنابت غسل وي، د مرګ غسل به نه وي.

وعلی هذا الخلاف الخ فرمائي چې همدغه اختلاف په حائضي او نفاسي کې دی، يعني که د بښي د حيض يا نفاس ويني ودرېدلې او تراوسه يې غسل کړی نه وو چې په دغه حالت کې شهيد سوه، نو د امام صاحب رَجَعُ الله په نېز به غسل ورکول کيږي، ځکه چې د امام صاحب رَجَعُ الله په نېز خو شهادت د غسل له وجوب څخه مانع دی، لېکن رافع د غسل نه دی، او د صاحبينو رَجَعُ الله په نېز به غسل نه ورکول کيږي، ځکه چې اول غسل خو د مرګ په وجه ساقط سو، او دويم غسل د شهادت په وجه واجب نه سو.

وکذا قبل الانقطاع الخ فرمائي او د يوه روايت مطابق که بڼه د وينو تر درېدلو مخکي شهيد سوه، نو د امام صاحب رَجَعُ الله په نېز به غسل نه ورکول کيږي، ځکه د وينو تر درېدلو مخکي پر هغې بالکل غسل واجب نه سو، او د دويم روايت مطابق به غسل ورکول کيږي، همدا صحيح روايت دی، ځکه چې د مرګ په وجه د وينو درېدل (انقطاع) حاصل سو، او بهلونکي ويني د انقطاع په وخت کې غسل واجبوي.

وعلی الخلاف الصبي الخ فرمائي: که کوچنی شهيد سو، نو د امام صاحب رَجَعُ الله په نېز به غسل ورکول کيږي، او د صاحبينو په نېز به غسل نه ورکول کيږي.

د صاحبينو دليل: دا دی چې له شهيد څخه د غسل ساقطېدل په دې وجه دي چې د هغه د مظلوميت اثر پاته سي، مطلب دا چې شهيد ته د هغه د کرامت او عزت په وجه غسل نه ورکول کيږي، او د کوچني مظلوميت زيات دی، نو ځکه به کوچنی هم د دې کرامت زيات حقداره وي.

د امام صاحب دليل: دا دی چې د اُحُد د شهيدانو په حق کې توري د غسل پر ځای کفايت وکړی، ځکه چې توره گناهونه محوه کوي، يعني د اُحُد شهيدانو ته په دې وجه غسل نه ورکول سو چې په توره (او داسي نورو) سره د هغو گناهونه پاک کړی سول، او څرنګه چې پر کوچني هيڅ گناه نسته، نو کوچنی به د اُحُد د شهيدانو په معنی او درجه کې نه وي، او کله چې د اُحُد د شهيدانو په معنی کې نه سو، نو د اُحُد د شهيدانو په ډول به له کوچني څخه غسل نه ساقطېږي، بلکې کوچني ته به غسل ورکول کيږي.

راجع قول: په پورتنی قول کې راجع قول د امام صاحب رَجَعُ الله دی، قال الملامه عبد الله داماد آقندی رَجَعُ الله: وکذا قبل

د شهيد د وینو، کالو او نورو شيانو حکم

وَلَا يَمْسُكُ مِنَ الشَّهِيدِ دَمُهُ او د شهيد له بدن څخه به نه خپلي ویني پرېولل کيږي وَلَا يَمْسُكُ عَنْهُ صَبَابُهُ او نه به له هغه څخه خپل کالي (جامې) کښل کيږي لِيَا زَوْجًا د هغه حديث په وجه کوم چي موږ روايت کړی وَيَمْسُكُ عَنْهُ (لېکن) له هغه څخه به کښل کيږي الْقَبْرُ وَالْحَقْوُ پوستين او زياتي جامې وَالسِّلَاحُ وَالْعُفَّ وسله او موزې لَا تَكْفِي لَيْسَتْ مِنْ جَنَسِ الْكَفَنِ ځکه چي دا شيان د کفن له جنس څخه نه دي وَيَمْسُكُونَ مَا شَاءُوا إِنَّمَا لِلْكَفَنِ او د کفن د پوره کولو لپاره چي خلک څومره وغواړي کمي او زياتوب کولای سي (د مثال په توگه د کفن کپړې له درو څخه کمي وي نو تر دويم زياتولای سي، يا مثلاً له درو څخه زياتي وي نو کمولای يې سي)

الفتات: ﴿فَكُرُو﴾ پوستين، د کوټ په څير له وړين پوست څخه جوړي سوي جامې، ﴿عُشُو﴾ له ضرورت څخه زياتي جامې، او بعضو ويلي دي: له پمبه وو څخه ډکې جامې.
توضيح: مسئله: دا ده که د شهيد پر بدن له څرمن څخه جوړي جامې، پوستين، يا نوري زياتي جامې وې، يا له پمبه وو څخه ډک يوشی وو، يا وسله، موزه او داسي نور زيات شيان ول، نو هغه دي ځني ليري کړی سي، دا د احنافو مذهب دی، امام شافعي رحمه الله وايي چي د شهيد له بدن څخه به هيڅ شی نه ليري کيږي.

د امام شافعي دليل: د نبي ﷺ دا قول دی: زملوه... الخ، (يعني شهيدان په خپلو جامو کي ونغاړئ او پټ يې کړئ)، په دې حديث کي هيڅ تفصيل نسته چي په کومه جامه کي دي پټ کړی سي، او کومه جامه دي ځني ليري کړی سي، نو د حديث د اطلاق تقاضا دا ده چي هيڅ جامه او کپړه به هم د شهيد له بدن څخه نه ليري کيږي.

زموږ دليل: د ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا حديث دی: قال امر رسول الله ﷺ بقتل أحد أن ينزع عنهم الحديد والجلود وأن يدفنوا بدمائهم وثيابهم (يعني رسول الله ﷺ د أحد د شهيدانو په باره کي حکم وکړی چي له هغوی څخه دي اوسپنه او پوستينونه جلا کړی سي، او د خپلو وینو او جامو سره دي پټ کړی سي)، په ښکاره دا دواړه حديثونه سره متعارض دي، نو ځکه موږ دواړه پرېږدو د قياس و طرف ته رجوع کوو، او قياس دا دی چي پوستين او نور دي ځني ليري کړی سي، ځکه چي دا شيان د کفن له جنس څخه نه دي.

دريدون الخ د شهيد پر بدن که له سنت شمېر څخه کمي جامې وې، نو د خلکو لپاره دا اجازه سته چي هغه زياتي کړي او د سنت شمېر سره يې برابرې کړي او که له سنت شمېر څخه زياتي وې، نو دا اجازه ورته سته چي کمي يې کړي.

د اړتيا تعريف او د يو څو نورو صورتونو بيان

وَمَنْ أَرْتُهُ مُسَيَّلًا او څوک چي فايده واخلي نو هغه ته به غسل ورکول کيږي (يعني چي له دنياوي ژوند څخه فايده واخلي د مثال په توگه تر زخمي کېدلو وروسته په دنيا کي لږ څه ژوندی پاته سي نو غسل به ورکول کيږي) وَهُوَ مَنْ صَارَ خَلْقًا فِي حُكْمِ الشَّهَادَةِ او فايده اخيستونکی هغه سړی دي چي د شهادت په حکم کي زوړ سي لِئَلْ يَمُرَّ بِمَرَاتِقِ الْحَيَاةِ د ژوند د گټو (منافعو) د حاصلولو په وجه لِأَنَّ بِذَلِكَ يَخْفُ أَثَرُ الظُّلْمِ ځکه چي په دې سره د ظلم اثر سپکيږي فَلَمْ يَكُنْ فِي مَعْنَى شَهَادَةِ أَحَدٍ

لهذا هغه به د اُحد شهيدانو په درجه كي نه وي وَالْإِشْبَاقُ: أَنْ يَأْكُلَ أَوْ يَشْرَبَ أَوْ يَكْنَاهُ او فايده اخيستل دا دي: چي زخمي سړي خوراک او چنباک وکړي يا بيده سي أَوْ يَكْنَاهُ أَوْ يَمُتُّهُ مِنَ الْمَقْرَكَةِ يا د هغه علاج وسي يا د جنگ له ډگر څخه (بل ځای ته) نقل کړي سي لَأَنَّهُ نَالَ بَعْضَ مَرَافِقِ الْحَيَاةِ ځکه چي هغه د ژوند بعضي آسانتياوي حاصلې کړې وَشَهِدَهُ أَحَدُ مَا تَوَاعَاظًا او د اُحد شهيدان خو تېري مړه سول وَالْكَأْسُ تَذَارُ عَلَيْهِمْ حال دا چي پر هغوی د اوبو پياله گرځېدله فَلَمْ يَقْبَلُوا خَوْفًا مِنْ نَقْصَانِ الشَّهَادَةِ لېکن په شهادت کي د نقصان د بيري په وجه هغوی اوبه نه قبولې إِلَّا إِذَا حِيلَ مِنْ مَضَرِّهِ لېکن که هغه سړی د زخمي کېدلو له ځای څخه (په دې وجه) را پورته کړی سي (او روستل سي) لِأَنَّهُ لَمْ يَكُنْ يَخْشَى چي اسان يې تر پښو لاندې نه کړي (نو غسل به نه ورکول کيږي) لَأَنَّهُ مَا نَالَ شَيْئًا مِنَ الرَّاحَةِ ځکه چي هغه هيڅ راحت (هم) حاصل نه کړی وَلَوْ أَرَادَ فُسْطَاطٌ أَوْ خَبِيئَةٌ او که هغه ته يوې غټې خېمې يا کوچنۍ خېمې پناه ورکړه (يعني ځای يې ورکړی) كَانَ مُرْتَبًا لَهَا بَيِّنًا نو هغه به مرث (يعني له دنيوي ژوند څخه ګټه اخيستونکی) وي د هغه دليل په وجه کوم چي موږ بيان کړی وَلَوْ بَلَغَ حَيَاتُهُ مَلَى وَقْتُ صَلَاةٍ او که هغه سړی ژوندی پاته سو تر دې چي د يوه لمونځه وخت تېر سو وَهُوَ يَقُولُ هُوَ مُرْتَبٌ او هغه پوهېدی (يعني په هوښ کي وو) (نو هم) هغه مرث دی لِأَنَّ تِلْكَ الصَّلَاةَ صَارَتْ دَيْنًا فِي ذِمَّتِهِ ځکه چي د لمونځ د هغه پر ذمه قرض پاته سو وَهُوَ مِنْ أَحْكَامِ الْأَحْيَاءِ او دا د ژوندو له احکامو څخه دي قَالَ: وَهَذَا مَرْوِيُّ عَنْ أَبِي يُوسُفَ صاحب د کتاب رَجَعَهُ الله فرمايي: چي دا حکم له امام ابو يوسف رَجَعَهُ الله څخه را نقل سوی دی وَلَوْ أَوْطَى بِشَوْرَةٍ مِنْ أُمُورِ الْآخِرَةِ او که دې سړي د آخرت له امورو څخه يې د يو شي وصيت وکړی كَانَ إِزْتِمَاتًا عِنْدَ أَبِي يُوسُفَ نو د امام ابو يوسف رَجَعَهُ الله په نېز دا (هم) ارتثا دی لَأَنَّهُ إِزْتِمَاتٌ ځکه چي دا هم راحت حاصلول دي وَعِنْدَ مُحَمَّدٍ لېکن د امام محمد رَجَعَهُ الله په نېز ارتثا نه دی لَأَنَّهُ مِنْ أَحْكَامِ الْأَمْوَاتِ ځکه چي دا مړو له احکامو څخه دي.

اللفات: «اَرْتَمَ» د افتعال د باب ماضي مجهول ده: اصطلاحي معنی يې ده: دنيایي ګټه حاصلول، له دنيایي آسانتياوو څخه فايده اخيستل، «لَخَلَقَ» په فتحه د لام سره دی: زوړ، پخوانی، «تَمِيلَ» دفتح دباب مصدر دی: حاصلول، تر لاسه کول، «تَمَرَّقَ» ګټي، آسانتياوي، «تَعَلَّشَ» جمع ده، واحد يې: تَعَلَّشَ دی: تېری، «تَمَسَّعَ» دقتلېلو ځای (له دې څخه مراد د جنگ په ډگر کي د انسان د زخمي کېدلو ځای دی)، «تَعَلَّأَ» تر پښو لاندې کول، پايemale کول، «تَحَيَّلَ» جمع د تحيل ده: آس، «اَوَى» ځای ورکول، پناه ورکول، «تَمَسَّطَ» غټه خېمه، مرکزي خېمه، «کَلَسَ» ګلاس، پياله (داوېو د چينلو لوبی).

تشرېح: ارثاث د افتعال د باب مصدر دی، اصلي او لغوي معنی یې ده: زړېدل (پخوانی کېدل)، دلته دارثاث مطلب دا دی چې هغه سړی کوم چې د جنگ په میدان کې زخمي سي، لېکن فوراً مړ نه سي، بلکې د زخم تر لگېدلو وروسته هغه تر څو ورځو یا یو څو ساعتونو (ګېټو) پورې ژوندی پاته سي، او لږ څه ژوند وکړي، تر هغه وروسته مړ سي، نو اوس د هغه حکم دا دی چې غسل به ورکول کیږي، ځکه چې د زخم تر لگېدلو وروسته په هغه کې لږ څه ژوند پاته وو، نو په دې وجه د هغه د ظلم اثر سپک سو، او د هغه په مظلومیت کې سپکوالی راغلی، نو ځکه به دا د شهادت په معنی کې نه وي، ځکه چې هغوی ټوله د جنگ په میدان کې شهیدان سول (او له دنیاوي شیانو څخه یې هېڅ راحت حاصل نه کړی)، نو کله چې دا سړی د اُحُد د شهیدانو په معنی کې نه سو، نو ښکاره ده چې تر مرګ وروسته به هغه ته غسل هم ورکول کیږي، ځکه چې غسل نه ورکول د اُحُد د شهیدانو او د من فی مناهم سره خاص دی.

والارثاث الخ صاحب د قلموري وایي چې ارثاث دا دی چې زخمي مجاهد تر مړه کېدلو مخکې څه وخوري یا وچیني، یا بیده سي، یا یې علاج او درملنه وسي، یا د جنگ له ډګر څخه د راحت لپاره را نقل کړی سي، نو دې ټولو ته ارثاث ویل کیږي، ځکه چې په دې صورتونو کې هغه له ژوند څخه یو څه منافعې حاصلې کړې (او د ژوند څه فائده یې وکارولې)، لېکن دا چې د اُحُد د شهیدانو حال دا وو چې هغوی ته اوبه وړاندې سوې، لېکن د شهادت په مرتبه کې د نقصان راتللو ډیرې په وجه هغوی اوبه قبولي نه کړې، او همدغسې د تندي په حالت کې مړه سول.

إلا إذا حبل الخ فرمایي که یو مجاهد تر زخمي کېدلو وروسته په دې اندېښنه له قتل او د جنگ له ډګر څخه نقل کړی سو چې اوسونه یې تر پښو لاندې نه کړي، او بل ځای یې خوراک او چښاک هم نه وکړی، نو دا به ارثاث نه وي، ځکه چې دې سړي هېڅ ډول راحت حاصل نه کړی، نو ځکه به هغه شهید وي ویدفن بلاغسل.

ولو اراه الخ فرمایي که تر زخم لگېدلو وروسته مجاهد ته په یوه غټه خېمه کې پناه ورکړل سوه، یا له عامو خېمو څخه په یوه خېمه کې پناه ورکړل سوه، نو په دې صورت کې به هغه مرث وي، ځکه چې په دې صورت کې هم هغه د ژوند څه آرام حاصل کړی.

دې حیا الخ که مجاهد تر زخم لگېدلو وروسته ژوندی پاته سو او پر هغه د یوه لمانځه وخت تېر سو، او په دې دوران کې په هوښ کې هم وو، نو هغه به هم مرث وي، ځکه چې د یوه لمانځه وخت د هوښ او حواسو په وخت کې تېرول د دې خبرې دلیل دی چې هغه لمونځ دده پر زمه قرض سو، او یو شی پر غاړه او ذمه قرض کېدل له دنیاوي احکامو څخه دي، نو ځکه به هغه مرث وي، لېکن که په دې دوران کې هغه بې هوښ وو او بیا مړ سو، نو هغه به مرث نه شمارل کیږي، صاحب د هدایې رَجَّةُ الله وایي چې دا دامام ابو یوسف رَجَّةُ الله روایت دی.

ولو اوطی الخ فرمایي که زخمي سړی له آخروي مسئلو او معاملو څخه د یوې مسئلې یا معلولې په باره کې وصیت وکړی، نو دامام ابو یوسف رَجَّةُ الله په نېز دا سړی هم مرث دی، ځکه د ثواب حاصلول هم راحت دي، یعنې دې سړي آخروي راحت حاصل کړی، او دامام محمد رَجَّةُ الله په نېز دا سړی مرث نه دی، ځکه چې دا د دنیاوي معلولو وصیت نه دی، بلکې د آخروي معلولو وصیت دی، نو ځکه به دې سړي ته غسل نه ورکول کیږي.

راجع قول: په پورتني مسئله کې راجع قول دامام محمد رَجَّةُ الله دی، قال الملامة المصنفی رَجَّةُ الله: وإن أوطی بأمور

به بنار کي د پيدا سوي لاین حکم

وَمَنْ وَجَدَ قَتِيلًا لِيُغِيرَ أَوْ خُوكٍ فِي بَنَارٍ كَيْ قَتَلَ كَرِي سَوِي پيدا سي هُتِلَ نو هغه ته به غسل وړكول كيږي
لَأَنَّ الْوَاجِبَ فِيهِ الْقَسَامَةُ وَالْبَيَّةُ حُكْمٌ فِي بَنَارٍ كَيْ قَتَلَ كَرِي سَوِي پيدا سي هُتِلَ نو هغه ته به غسل وړكول كيږي
سو (يعني ديت او قسامت د ظلم اثر سپكوي) إِلَّا إِذَا حُلِمَ أَنَّهُ قُتِلَ بِحَدِيدَةٍ عَلَنًا لېكن كه دا معلومه سي چي دا سړي په
اوسپني سره په ظلم قتل سوي دي (نو غسل به نه وړكول كيږي) لَأَنَّ الْوَاجِبَ فِيهِ الْقَصَاصُ حُكْمٌ چي په دې کي قصاص
واجب دي وَهُوَ عَوْبَةُ او قصاص سزا ده وَالْقَاتِلُ لَا يَتَخَلَّصُ عَنْهَا ظَاهِرًا او په ښكاره قاتل له سزا څخه نه سي
خلاصېدلای إِمَّا إِلَى الدُّنْيَا وَإِمَّا إِلَى الْعُقْبَى يا په دنيا کي (به هغه ته سزا وړكول كيږي) يا په آخرت کي وَعِنْدَ أَنْ يُؤْسَفَ
وَمُحْكِنَ رَحْمَتِهَا اللَّهُ: مَا لَا يَلَيْكُ بِسُورَةِ السَّيْفِ او د صاحبينو رَحْمَتِهَا الله په نېز چي کوم شی ځنډ نه کوي هغه د توري
په درجه کي دي (يعني په کوم شي سره چي انسان سمدستي مري هغه د توري په ډول دي) وَيُفَرِّقُ فِي الْجَنَائِزِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى
او (دا) مسئله به انشاء الله په باب الجنایات کي (تاته) معلومه سي.

اللفات: ﴿عِدَّةٌ﴾ تېره اوسپنه لکه خنجر، تېره چاره او داسي نور، ﴿عَوْبَةُ﴾ سزا، عذاب، ﴿عُقْبَى﴾ آخرت، تر مړي

وروسته جهان، ﴿مَا لَا يَلَيْكُ﴾ هغه شی چي ځنډ نه کوي، يعني وخت نه اخلي (بلکي فوراً انسان مړ کوي).

تشرېح: صورت د فسطي: دا دی که يو سړی په بنار کي قتل سوي پيدا سو، او د قاتل معلومات يې نه وو، او دا هم
معلومه نه وه چي دا څرنگه مړ سوي دی، نو هغه شهيد نه دی، بلکي هغه ته به د عامو مړو په ډول غسل وړكول كيږي، او د
کفن او پټولو بندوبست به يې كيږي، حُكْمٌ چي په دې صورت کي د مقتول پر وليانو قسامت واجب دي، د قسامت
مطلب دا دی چي په کومه محله او علاقه کي چي دمړي لاین پيدا سوي وي، د مقتول وليان به د هغې علاقې دخلگو په
خلاف د قتل کولو قسم وخوري، او د هغوی د قسم په نتيجه کي به پر دغه علاقې والا ديت واجب سي، او څرنگه چي
په ديت کي د ظلم تخفيف راځي، نو حُكْمٌ به داسې د اُحَد د شهيدانو په درجه کي نه وي، او غسل به وړكول كيږي.

إِلَّا إِذَا عَلِمَ الْخُ فَرَمَائِي كه دا معلومه سوه چي دا سړي په تېره اوسپنه قتل سوي دی، او په ناحقه قتل سوي دی، يعني په
قصاص يا رجم کي قتل سوي نه دی، نو اوس به هغه ته د شهيد درجه حاصله وي، حُكْمٌ د ظلم او ناحقه قتل په وجه به
د هغه پر قاتل يا د قاتل پر وليانو قصاص واجب وي، او قصاص يو ډول سزا ده، چي په هغه سره په مظلوميت کي
تخفيف نه راځي، حُكْمٌ په مظلوميت کي په ديت او عوض سره تخفيف راځي، او دلته پر قاتل ديت نسته، بلکي
قصاص پر واجب دي، حُكْمٌ چي قاتل ته به يو ځای سزا وړكول كيږي، يا به په دنيا کي نيول كيږي، نو هم به قصاص
پر واجب وي، يا به په آخرت کي نيول كيږي، نو هم به دغه سزا وړكول كيږي، لښه دا چي کله په پورتنې مسئله کي پر
قاتل قصاص واجب دي، او قصاص سزا ده، نو په دې سره به د مقتول په مظلوميت کي هيڅ تخفيف نه راځي، او هغه
مقتول ته به شهيد ويل كيږي، نو بې له غسله به پټيږي، لښه في زمرة شهداء اُحَد.

وهند ابن يوسف الخ صاحب د هدايې رحمة الله فرمايي: كوم شی چي د قتل په باره کي ځنډ نه کوي بلکي يې له ځنډه انسان وژني هغه هم د توري په ډول دی، يعني که په ښار کي يو څوک قتل سوی پيدا سو، او د هغه قاتل هم معلوم وو، او د احم معلومه وه چي له تېره اوسپني څخه علاوه په يو بل شي مثلاً په درنه ډبره وژل سوی دی، نو د صاحبينو رحمتنا الله په نېزه پر قاتل قصاص واجب وي، او څرنگه چي داسې په ظلم قتل سوی دی، نو ځکه به د شهيد کېدلو په وجه غسل هم نه ورکول کيږي، او د امام صاحب رحمة الله په نېزه له تېره اوسپني څخه علاوه په يو بل شي سره د قتل کېدلو په صورت کي قصاص نه واجبېږي، لښه دا چي د قصاص د وجوب لپاره د امام صاحب رحمة الله په نېزه په تېره اوسپني سره قتل کېدل شرط دي، او د صاحبينو رحمتنا الله په نېزه شرط نه دي، ددې مسئلې د پوره تفصيل لپاره کتاب الجنایات وگورئ.

په حد او قصاص کي د قتل سوي انسان د غسل او جنازې حکم

وَمَنْ قُتِلَ مِنْ غَيْرِ أَوْ قُتِلَ بِغَيْرِ قَتْلِ يَدِيٍّ يَوْ حُدَايَا يَوْ قَصَاصٍ كِي قَتْل كَرِي سَوِ غُسْلٌ وَصَلٌّ عَلَيْهِ نو هغه ته دي غسل ورکول سي او پر هغه دي د جنازې لمونځ وکړي سي لَا يَفَاءُ حَتَّى مُسْتَحَقِّ عَلَيْهِ د هغه حق د پوره کولو لپاره كوم حق چي د يو مستحق پر هغه باندي وو (يا مطلب دا چي د هغه حق د پوره کولو لپاره كوم چي پر هغه ثبت وو) وَشَهَدَاءُ أَحَدٌ بَدَلُوا أَنْفُسَهُمْ لَا يَفَاءُ مَرَضًا اللَّهُ تَعَالَى او د اُحد شهيدانو د الله د رضا د حاصلولو لپاره خپل ځانونه قرباني کړل فَلَا يَلْحَقُ بِهِمْ نو ځکه به داسې د هغو سره نه ملحق کيږي (يعني د هغو په درجه کي به نه وي) وَمَنْ قُتِلَ مِنَ الْبُغَاةِ أَوْ قَتَلَ الطَّرِيقَ او که له باغيانو (ياغيانو) يا د اگواگو څخه يو څوک قتل کړي سو لَمْ يُصَلِّ عَلَيْهِ نو پر هغه به د جنازې لمونځ نه کيږي لَا يَفَاءُ عَلَيْهِ اَرَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ لَمْ يُصَلِّ عَلَى الْبُغَاةِ ځکه حضرت علي عليه السلام پر باغيانو د جنازې لمونځ نه وکړی.

اللفاظ: ﴿بَدَلُوا﴾ د نصر د باب اسم فاعل دی: خرڅونکی (قربانونکی)، ﴿يَفَاءُ﴾ د افعال د باب اسم مصدر دی: اداء

کول، ﴿بُغَاةٌ﴾ جمع ده، واحد يې باغي: د اسلامي حکومت په خلاف بغاوت کوونکی.
تشرېح: که يو سړی په حد يا قصا کي قتل کړی سو، نو هغه ته به غسل هم ورکول کيږي، او د جنازې لمونځ به هم پر کيږي، ځکه چي هغه د واجب حق د اداء کولو لپاره ځان قرباني کړی، او د اُحد شهيدانو فقط د الله د رضا د حاصلولو لپاره ځان قرباني کړی وو، نو ځکه به په حد يا قصاص کي قتل کېدونکي خلک د اُحد د شهيدانو په درجه کي نه وي، همدارنگه روايت دی چي حضرت ماعز رحمة الله سنگسار کړی سو، نو د هغه اکا د نبی ﷺ په خلعت کي حاضر سو او داسي يې وويل: قتل ماعز کما يقتل الکلاب فماذا تأمرني أبت اصنع به، (اې د الله رسولو! ماعز د سپياتو په ډول قتل کړی سو، ته وفرمايه! زه اوس په هغه څه وکړم)، رسول الله ﷺ وفرمايل: لا تقل لهذا، فقد تاب توبة لو قست توبته على أهل الأرض لو استمهر اذهب وغسله وصل عليه، (داسي مه وایه! هغه داسي توبه وکړه چي که پر ټوله مځکي والا تقسيم کړی سي، نو د ټولو لپاره به کافي سي، ولاړ سه، هغه ته غسل ورکړه او لمونځ پر وکړه، ښه).

ومن قتل من الهفاة الخ او که يو باغي يا ډاکو قتل کړی سو، نو زموږ په نېز به د هغه د جنازې لمونځ نه کيږي، او امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ وَايِي چي د هغه د جنازې لمونځ به کيږي، د امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ دليل دا دی چي باغي او ډاکو مؤمن دی، او د واجب حق په وجه قتل کړی سوی دی، نو دا د هغه سړي په ډول سو چي په رجم يا قصاص کي قتل کړی سوی وي، او مخکي تېر سوه چي پر رجم او قصاص والا به د جنازې لمونځ کيږي، نو ځکه به پر باغي او ډاکو هم د جنازې لمونځ کيږي. زموږ دليل دا دی چي حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ خوارجو ته نه غسل ورکړی، او نه يې پر هغو د جنازې لمونځ وکړی، حال دا چي خوارج باغيان دي، حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ته وويل سوه؟ آيا خوارج کفران دي؟ نو حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وفرمايل: لا ولكنهم اهلنا بنوا علينا، (نه! لېکن هغوی زموږ وروڼه دي، خو زموږ څخه يې بغاوت کړی دی)، له دې څخه معلوميږي چي باغيانو او ډاکوگانو ته غسل نه ورکول او پر هغو لمونځ نه کول د هغو د سزا لپاره دي او نورو خلکو ته د تنبيه ورکولو لپاره دي، لکه څرنګه چي د ډاکوگانو په باره کي دا خبره هم سته چي تر دريو ورځو پوري به په دار (پتسۍ) راخړيږي، ښکاره خبره چي درې ورځي پرېښوول د هغه لپاره سزا ده، او د نورو لپاره تنبيه ده. والله اعلم

بَابُ الصَّلَاةِ فِي الْكَعْبَةِ

(دا) باب په کعبه کي دننه د لمونځ کولو (په بيان کي) دی

تشرېح: مخکي موږ وويل چي صاحب د کتاب د برکت او تيمّن لپاره دا باب کتاب الصلوة په آخر کي بيانوي، چي د کتاب الصلوة اختتام پر يو برکتمن شي وسي، او تر باب الجنائز وروسته د دې باب د بيانولو وجه دا ده چي څرنګه په قبر کي تر داخلېدلو وروسته قبر دمړي ضامن وي، همدارنګه په بيت الله کي داخلېدونکي سړي لپاره بيت الله ضامن وي، د الله تعالی فرمان دی: وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَتْ اَوْكًا.

د کعبې وجه د تسميې: صاحب د بنايي رَحْمَةُ اللهِ لیکلي دي چي کعبې ته ځکه کعبه ويل کيږي چي هغه څلور کونجه ده، او عرب د څلور کونجه شي لپاره د مکعب لفظ استعمالوي.

په کعبه کي دننه د لمونځ بيان

الصَّلَاةُ فِي الْكَعْبَةِ حَاضِرًا په کعبه کي دننه لمونځ جائز دی **رُفُضَهَا وَنَكَهَهَا** فرضي او نفلي لمونځونه (دواړه) **عِلَاقًا لِلشَّافِعِيِّ فِيْهَا** د امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ په دواړو کي اختلاف دی **وَرَبَّائِكَ فِي الْفَرَضِ** او د امام مالک رَحْمَةُ اللهِ په فرضي لمونځه کي اختلاف دی **لَاَنَّهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ** صَلَّيْ فِي حُجْرَةِ الْكَعْبَةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ځکه نبي ﷺ دمکې د فتحي په ورځ د کعبې په نس (مينځ) کي لمونځ وکړی **وَرَأَتْهَا صَلَاةً اسْتَجَبَتْ شَرَّهَا لَوْ جُودَ اسْتِغْفَالُ الْقَبَلَةِ** او په دې وجه

(هم) چي هغه داسي لمونځ دی چي په هغه کي د قبلې پر طرف د مخ کولو په وجه د لماتځه ټوله شرطونه جمع دي
 بِرَأَى اسْتَيْعَابَهَا لَيْسَ بِشَرْطٍ حُكْمٌ چي د ټولي قبلې و طرف ته مخ کول (او ټوله قبله کنډېاسل) شرط نه دي.

اللفظ: ﴿عَوَّلَ﴾ خالی ځای، نس، دنتی، حصه، ﴿اسْتَجَبْتُكَ﴾ داستعمال دباب ماضي معلومه ده: پوره کېدل، جمع کېدل، ﴿اسْتَحْلَصْتُ﴾ داستعمال دباب ماضی دی: یو شی په پوره توګه نیول (کنډېاسل).

تشریح: زموږ په نېز په کعبه کي دننه فرضي او نفلي لمونځونه دواړه جائز دي، او دامام شافعي رحمه الله په نېز دواړه ناجائز دي، او دامام مالک رحمه الله په نېز خو نفلي لمونځ جائز دی، لېکن فرضي لمونځ جائز نه دی، صاحب دنهايې ليکلي دي چي امام شافعي رحمه الله ته د دې خبري نسبت کول چي دامام شافعي رحمه الله په نېز فرضي او نفلي لمونځ دواړه ناجائز دي، د کتاب سهوه ده، ځکه شوافعو په خپلو کتابونو کي ليکلي چي دامام شافعي رحمه الله په نېز جائز دي، ناجائز نه دي، په اصل کي دامام شافعي رحمه الله په نېز هغه وخت په کعبه کي دننه لمونځ جائز نه دی، چي لمونځ کونکي دننه د دروازې پر طرف مخ کړي او مخ ته ستره نه وي، همدارنګه د کعبې د دروازې يا د دېوال يوه حصه د لمونځ کونکي مخ ته نه وي، نو په دې صورت کي دامام شافعي رحمه الله په نېز د لمونځ کونکي نه فرضي لمونځ صحيح دی، او نه نفلي لمونځ، او که د کعبې دروازه بنده وه، يا د هغه مخ ته د دروازې يا د دېوال څه حصه مخ ته راتله يا يې مخ ته ستره وه نو جائز دی.

دامام مالک دليل: دا دی چي کوم سړی په کعبه کي لمونځ کوي، هغه د قبلې يوې حصې ته مخ (استقبال) کوي، او بلي حصې ته يې شا (استتبار) کوي، نو د لماتځه په حالت کي داستقبال تقاضا خو دا ده چي لمونځ دې صحيح وي، او داستتبار تقاضا دا ده چي لمونځ دې فاسد وي، نو د فساد اړخ ته احتياطاً ترجيح ورکول سوه، د قياس تقاضا په نفلي لمونځ کي هم دغه وه، چي نقل دي هم په کعبه کي دننه ناجائز وي، لېکن څرنګه چي د نفلو په باره کي اثر راغلی دی، نو ځکه به په نفلو کي قياس پرېښوول کيږي، همدارنګه د نفلو مدار پر نرمي او اسانتيا دی، لکه څرنګه چي پر ولاړي د قدرت سره هم په ناستي نفل کول جائز دي، او څرنګه چي فرض د نفلو په معنی 'کي نه دي، نو ځکه به فرض د نفلو سره لاحقول جائز نه وي.

زموږ دليل: دا دی چي دمکې د فتح کېدلو په ورځ نبي ﷺ په کعبه کي دننه دوه رکعتي نفلي لمونځ اداء کړی، د روايت الفاظ دا دي: عن ابن عمر أن النبي ﷺ دخل الكعبة هو وإسامة وبلال وعثمان بن طلحة وأغلقها عليه ثمرمكث فيها قال ابن عمر فالت بلال حين خرج ما صنع رسول الله ﷺ قال جعل عمودين عن يساره وعموداً عن يمينه وثلاثة أعمدة وراءه ثم صلى وكانت البيت يومئذ على ستة أعمدة وكانت هذا يوم الفتح، (ابن عمر رضي الله عنهما فرمايي چي رسول الله ﷺ، او اسلمه، بلال او عثمان بن طلحه رضي الله عنهم کعبې ته وروښته سول، او دروازه يې په ځان پسي بنده کړل، بيا يې يو څه وخت هلته تېر کړی، ابن عمر وايي چي کله بلال له کعبې څخه راووتی نو ما پوښتنه ځني وکړه چي رسول الله ﷺ څه وکړه؟ بلال وويل چي د کعبې دوي ستنې اړيانې نبي ﷺ خپل چپه طرف ته کړل، يوه يې راسته طرف ته کړل او درې يې شاته کړې بيا يې لمونځ وکړی، په هغه زمانه کي په کعبه کي شريفه کي شپږ ستنې وې، او دا دمکې د فتحي ورځ وه، نو که په کعبه کي دننه لمونځ ناجائز وای، نو نبي ﷺ به هيڅکله په کعبه کي دننه لمونځ کړی نه وای، او که ته ووايې چي هغه خو نفلي لمونځ وو، نو موږ جواب ورکوو چي د جواز کوم شرطونه چي د نفلي لماتځه دي هغه د فرضي لماتځه هم دي، نو ځکه به فرض هم د نفلو په معنی وي، او کله چي فرض د نفلو په معنی سو، نو د نفلو په ډول به فرض هم په کعبه کي

منه جائز وي، دېرم دليل دادی چي کوم لمونځ په کعبه کي دننه وسي، په هغه کي دلمانځه ټوله شرطونه سته، تردې چي په هغه کي قبلې ته مخ کول (يعني استقبال قبله) هم سته، ځکه چي د ټولي قبلې استيعاب شرط نه دي (يعني ټولو دېوالو ته مخ کول شرط نه دی، او امکان هم نه لري، لکه دبلاندی چي هم دشرط نه دی).

پہ کعبہ کی پہ جماعت سرہ د لمانخہ بیان

قَالَ صَلَّى الْإِمَامُ بِجَمَاعَةٍ مِنْهَا بيا كه امام په كعبه كې دننه په جماعت سره لمونځ وكړي لَعَلَّكُمْ يَسْمَعُونَهُمْ قَهْرًا إِلَى قَهْرٍ
الْإِمَامِ او يوه مقتدي خپله شا (ملا) د امام د شا و طرف ته كړه. جَاهِلٌ نو (لمونځ يې) جائز دی لَأَنَّهُ مُتَوَجِّهٌ إِلَى الْقِبْلَةِ
 ځكه چې هغه د قبلې و طرف ته متوجه دي وَلَا يَتَعَقَّدُ إِمَامَهُ عَلَى الْخَطَا او هغه خپل امام پر غلطۍ هم نه ځنې خِلَافِ
مَسْأَلَةِ التَّحَرِّيِ په خلاف د تحري له مسئلې څخه وَمَنْ جَهِلَ وَمِنْهُمْ قَهْرًا إِلَى وَجْهِ الْإِمَامِ او كه له مقتديانو څخه چا
 خپله شا د امام د مخ و طرف ته كړه لَمْ تَجْزِ صَلَاتُهُ نو د هغه لمونځ جائز نه دی لِيَتَقَدَّمَ بِهِ عَلَى إِمَامِهِ له خپله امام څخه د
 مخكې كېدلو په وجه (يعني په دې وجه چې له خپل امام څخه مخكې سو).

الفاظ: (تلمذ) شا، ملا، (تکړی) د تفعل مصدر دی: خور او فکر کول، اجتهاد کول، له یو یقیني دلیل څخه بغير کوښښ کول او پوښی اختصارول.

تشریح: په کعبه کې دننه په جماعت سره دلمونځ کولو څلور صورتونه دي: (۱) یو صورت دادی چې د مقتدي مخ د امام د ملا و طرف ته وي، (۲) د مقتدي مخ د امام د مخ و طرف ته وي، (۳) د مقتدي شا د امام د شا و طرف ته وي، (۴) د مقتدي شا د امام د مخ و طرف ته وي.

اول او دریم صورت خوبی له کراسته جائز دي، او دویم صورت مع الکراهت جائز دی، او خلورم صورت بالکل جائز نه دی، دا اول صورت جائز کېدل خو ښکاره دي، او دویم صورت ځکه جائز دی چي په دې صورت کي دامام متابعت سته او تر امام مخته کېدل نسته، او کراهت ځکه سته چي د مقتدي مخ کله دامام د مخ و طرف ته وي، نو دا د هغه سري سره مشابهت راځي چي عکس یې مخ ته ایښی وي او لمونځ کوي، نو په دې صورت کي د مقتدي او امام په مینځ کي ستره ایښول مناسب دي، چي دا مشابهت ختم سي، د دریم صورت د جائز کېدلو وجه صاحب د هدایې دا بیان کړې ده چي مقتدی د قبلې پر طرف هم دی، او خپل امام پر غلطۍ هم نه بولي، او تر خپل امام مخکي هم نه دی، د دې په خلاف د تحري مسئله ده، يعني کله چي په تاریکه شپه کي په جماعت سره لمونځ وسي، او مقتدی دامام د شا ر طرف ته شا کړي، او مقتدی دامام په حالت خبر هم وي، نو د مقتدي لمونځ جائز نه دی، ځکه په دې صورت کي د مقتدي دا عقیده ده چي د هغه امام غلط دی، د خلورم صورت د نه جائز کېدلو وجه ښکاره ده، چي په دې صورت کي به مقتدی له خپل امام څخه مخکي وی او دا بالکل جائز نه دی.

فایده: کوم مقتدیان چی دامام راسته یا چپه طرف ته وی، دهغولمونخ هم جائز دی.

کہ یہ مسجد حرام کی یو سری تو امام مخکی سو نو خہ حکم دی؟

وَأَذَانُ إِلَى الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ او کله چي امام په مسجد حرام کي لمونځ ودرکړي **فَتَعَلَّقَ النَّاسُ حَوْلَ الْكُعْبَةِ** او خلګ د کعبې پر شاو خوا حلقه جوړه کړی **وَصَلُّوا بِصَلَائِهِمُ إِلَى الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ** او په امام پسي لمونځ وکړی **فَمَنْ كَانَ مِنْهُمْ مِنَ الْكَافِرِينَ**

الْكُفَّةُ مِنَ الْإِمَامِ نو څوك چي له هغو څخه كعبې ته تر امام زيات نژدې وي **جَاثِرٌ صَلَاتُهُ** نو د هغه لمونځ جائز دی **إِذَا لَمْ يَكُنْ فِي جَانِبِ الْإِمَامِ** خو چي كله دامام په طرف كي نه وي **لَأَنَّ التَّقْدِيرَ وَالشَّأْنُ إِنَّمَا يَنْظُرُهُ عِنْدَ إِتْحَادِ الْجَانِبِ** ځكه چي مخكي كېدل او شاته كېدل به د طرف د متحد كېدلو په وخت كي ښكاره كيږي.

اللفات: ﴿تَحَلَّى﴾ د تفعل د باب ماضي ده: دائره جوړول، حلقه جوړول، (شاو خوا راگرځېدل)، ﴿جَانِب﴾ دلته له دې څخه مراد د كعبې يو طرف دی.

تفريع: مسئله: داده كه امام په مسجد حرام كي لمونځ وركوي، او مقتديانو د كعبې شاو خوا حلقه جوړه كړه، يعني پر كعبې يې شاو خوا صفونه جوړ كړل، او دامام په اقتداء كي يې لمونځ شروع كړی، نو په كوم طرف كي چي امام نه وو، كه په هغه طرف كي مقتدی كعبې ته دامام په نسبت زيات نژدې سو، نو د هغه لمونځ جائز دی، لېكن په كوم طرف كي چي امام وو، او مقتدی په هغه طرف كي دامام په نسبت كعبې ته زيات نژدې سو، نو د دې مقتدي لمونځ صحيح نه دی، ځكه چي مخكيوالی او شاته والی د طرف د اتحاد (يووالي) په وخت كي ښكاره كيږي، نو دامام په طرف كي چي كوم مقتدی د كعبې د دېوال سره دامام په نسبت زيات نژدې وي، نو هغه به تر خپل امام مخكي وي، او كوم مقتدی چي تر خپل امام مخكي وي، د هغه لمونځ نه جائز كيږي، او په كوم طرف كي چي امام نه وي، په هغه طرف كي مخكيوالی او شاته والی (تقدم او تأخر) نه ثابتيږي، نو ځكه به د هغه طرف د ځلكو لمونځونه صحيح وي.

د كعبې پر بام (جت) د لمونځ كولو حكم

وَمَنْ صَلَّى عَلَى قَهْرٍ الْكُفَّةِ او څوك چي د كعبې پر شا (يعني پر بام) لمونځ وكړي **جَاثِرٌ صَلَاتُهُ** نو د هغه لمونځ جائز دی **خِلَافًا لِلشَّافِعِيِّ** دامام شافعي رحمه الله اختلاف دی **لَأَنَّ الْكُفَّةَ هِيَ الْعُرْصَةُ وَالْهُوَ إِلَى عَنَانِ السَّمَاءِ عِنْدَنَا** ځكه چي كعبه زموږ په نېز د ميدان او تر آسمانه پوري د خالي فضاء نوم دی **دُونَ الْبَيْتِ** د عمارت (ودانۍ) نوم نه دی **لَأَنَّهُ يُنْقَلُ** ځكه چي هغه نقل كېدای سي **أَلَا تَرَى أَنَّهُ لَوْ صَلَّى عَلَى جَبَلٍ أَوْ قُبَيْسٍ** آیا ته نه غورې چي كه يو سړی پر جبل ابو قبيس لمونځ وكړي **جَاثِرٌ** نو لمونځ يې جائز دی **وَلَا بَيْتَاءَ بَيْنَ يَدَيْهِ** حال دا چي د هغه مخ ته د (كعبې) هيڅ عمارت نسته **إِلَّا أَنَّهُ يُكْرَهُ لِبَايَةِ مِنْ تَرَكَ التَّعْظِيمَ** لېكن د كعبې پر بام لمونځ كول مكروه دي ځكه چي په دې كي د (كعبې د) تعظيم پرېښوول دي **وَقَدْ وَرَدَ الثُّمُنِيُّ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** او له رسول الله ﷺ څخه د كعبې تعظيم د پرېښوولو په باره كي منع راغلي ده.

اللفات: ﴿تَكْرَهُ﴾ شا، بام، چټ، ﴿عُرْصَة﴾ د كور غولۍ، خالی ځای، نا تعمير سوی ځای، جمع يې عراض راځي، او په بعضي شروحو كي **فُرْصَة** راغلی دی، او د دې معنی هم د **عُرْصَة** معنی ته نژدې ده، ﴿عَنْف﴾ د آسمان کناره، د سترگو تر دیده آسمان، ﴿بَيْتَاء﴾ عمارت، ودانۍ، تعمير سوی ځای.

• مخراج: أخرجه الترمذي في كتاب الصلاة، باب ما جاء في كراهية ما يعلى إليه وفيه حديث رقم: ۲۴۶، واس ما جاء في كتاب المساجد، باب للواضع التي تكره فيها الصلاة، حديث رقم: ۷۴۵.

تشرېح: زموږ په نېز د کعبې پر بام لمونځ کول جائز دي، که څه هم د لمونځ کونکي و مخ ته ستره نه وي، او امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ فرمايي: چي د کعبې پر بام لمونځ کول جائز نه دي، هو! که د لمونځ کونکي و مخ ته ستره وي، نو جائز دی، زموږ او د هغه په مینځ کي د اختلاف اصلي بنسټ دا دی چي د امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ په نېز په لمانځه کي د کعبې د عمارت (بناء) و طرف ته مخ کول ضروي دي.

لأن الكعبة الخ زموږ دليل دادی چي کعبه صرف عمارت او شلور کونجه چار دیوالی. ته نه وړل کيږي، بلکي د کعبې له ځايه څخه واخله تر آسمانه پوري ټوله فضاء په کعبه او قبله کي شامله ده، نو د کعبې پر بام د لمونځ کونکي مخ هم د قبلې و طرف ته راځي، که څه هم دا مخ کول يې هوائي او فضائي دي، او د کعبې عمارت ته ځکه کعبه نه وړل کيږي، چي عمارت له يوه ځای څخه بل ځای ته نقل کېدای سي، او نړېدای سي، او دا شيان د قبلې او د کعبې له شان څخه مخالف دي، نو ځکه به صرف د عمارت نوم کعبه نه وي، بلکي د کعبې له ودانۍ څخه واخله تر آسمانه پوري به د ټولي فضاء نوم کعبه وي، همدا وجه ده که څوک د ابو قبيس پر غره يا پريوه بل غره يا پريو بل جگ ځای ودرېږي او لمونځ وکړي، نو هم لمونځ يې جائز دی، حال دا چي د هغه مخ ته د کعبې عمارت نسته، هو! خو د کعبې پر بام لمونځ کول مکروه دي، دمکروه والي وجه يې داده چي د کعبې پر بام په ختلو سره د کعبې تعظيم او عزت ختميږي، نو په دې وجه به مکروه وي.

همدارنگه د کعبې پر بام نبي ﷺ له لمونځ کولو څخه منع کړې ده: عن أبي هريرة أنه قال قال نبي ﷺ عن الصلوة في

سبع مواطن المجزرة والمزيلة والمقبرة والحمام وقوارع الطريق ومواطن الإبل وفوق ظهريت الله تعالى. (نبي کریم ﷺ پر اوو (۷) ځايونو له لمونځ کولو څخه منع کړې ده: ① د څارويانو د حلالو په ځای کي، ② په ډېران (انبار) کي يعني د چټلو شيانو د اچولو په ځای کي، ③ په هديره کي، ④ په حمام کي، يعني د ورېښتيانو د سمولو او د غسل کولو په ځای کي، ⑤ د لاري په مینځ کي، ⑥ د اوبښ د تړلو په ځای کي، ⑦ د کعبې پر بام، له دې حديث څخه ثابته

سوه چي د کعبې پر بام له لمونځ کولو څخه منع سوې ده. والله أعلم بالصواب

کتاب الزکاة

(دا) کتاب دزکاة (د احکامو په بیان کی) دی

تشریح: صاحب د کتاب تر دې مخکې کتاب الصلاة دخپلو ټولو متعلقاتو سره بیان کړی، او اوس له دې ځایه له ارکان خمسو ووخه دیو اهم رکن یعنی دزکاة مسئلې او تفصیلات بیانوي، څرنګه چې په قرآن او حدیث کې هم دلمانځه تر احکامو او مسئلو وروسته دزکاة مسئلې او احکام بیان سوي دي، چې تقریباً په اتیا (۸۰) آیتونو کې تر لمانځه وروسته دزکاة ذکر سوي دی، نو ځکه تر کتاب الصلاة وروسته کتاب الزکاة بیانوي.

د زکاة لغوي او اصطلاحي معنی: زکاة دخپل اصل اولغوي معنی 'په اعتبار سره دخو معناګانو لپاره استعمالیږي: ① کله ناکله د پاکوالي په معنی 'سره استعمالیږي: لکه: قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى (بې شکه کامیاب دی هغه څوک چې پاکي حاصله کړي). ② کله دزیاتېدلو، نما او ودې په معنی 'سره استعمالیږي، مثلاً کښت چې کله وده وکړي نو عرب وايي: زَكَا الزَّرْعُ (یعني کښت وده وکړه). ③ او کله دلفظ دصدقې او خیرات کولو په معنی 'استعمالیږي لکه: تَزَكَّى الرَّجُلُ، اَي تَصَدَّقَ الرَّجُلُ (یعني سړي صدقه وکړه).

اصطلاحي معنی: هې تملیک جزء معین من النصاب الشرعي للفقير أو من يقوم مقامه، (یعني د شرعي نصاب یوه معلومه حصه فقیر یا د فقیر قائم مقام ته دملکیت په توګه ورکول). دزکاة سبب دداسې نصاب مالک کېدل دي چې پر هغه یو کال تېر سوي وي، او هغه مال دانسان له قرض (پور) او نورو اړتیاوو څخه فارغ وي. دزکاة داء کولو د وجوب دلیل دالله ﷻ دا قول دی: وَأَتُوا الزَّكَاةَ (الناس: ۳، ص: ۱۷۰-۱۳۷) **د زکاة د وجوب شرطونه او د زکاة داء کولو وخت**

اَلْاَكَاةُ وَاجِبَةٌ عَلَى الْمُعْرِ الْعَاوِلِ الْهَالِغِ الْمُسْلِمِ زکاة پر آزاد، عاقل، بالغ مسلمان واجب دی **إِذَا مَلَكَ نِصَابًا وَمَلَكًا تَامًا** په دې شرط چې د نصاب پوره مالک وي **وَحَالَ عَلَيْهِ الْحَوْلُ** او پر هغه نصاب یو کال تېر سوي وي **أَمَّا الرَّجُلُ فَيَقُولُهُ نَعَالٍ** هر چې د زکاة وجوب دی نو هغه دالله تعالیٰ (ددې قول) په وجه دی **وَأَتُوا الزَّكَاةَ** البقرة: ۱۳۲ او زکاة ورکړئ **وَلَقَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ** ① او د نبی ﷺ (ددې) قول په وجه دی **أَذْوَا زَكَاةَ أَمْوَالِكُمْ** تاسو دخپلو مالونو زکاة اداء کړئ **وَعَلَيْهِ إِجْتِمَاعُ الْأُمَمِ** او د زکاة پر وجوب دامت اجماع (هم) ده **وَالْمَزَادُ بِالْوَجِبِ الْفَرْضُ** او (په متن کې) له واجب څخه مراد فرض دي **لَأَنَّهُ لَا شُبْهَةَ فِيهِ** ځکه چې په دې کې هېڅ شبهه نسته **وَأَشْرَاطُ الْخَيْرِيَّةِ لَأَنَّ كَمَالَ السِّلَاحِ بِهَا** لو د

آزادی شرط کھدل په دې وجه دي چي پوره ملکیت په آزادی سره وي وَالْعَقْلُ وَالْبُلُوغُ لِيَأْنَدُ كُرْهًا او د عقل او بلوغ شرط کھدل د هغه دليل په وجه دي چي هغه به موږ بيان کړو وَالْإِسْلَامُ لِرَأْنِ الزَّكَاةِ عِبَادَةً او مسلمان کھدل ځکه شرط دي چي زکاة يو عبادت دی وَلَا تَحَقُّقُ مِنَ الْكَافِرِ او له کافر څخه عبادت نه ثابتیږي وَلَا بُدَّ مِنْ مِلْكِ مِقْدَارِ النَّصَابِ او د نصاب په اندازه ملکیت (په دې وجه) ضروري دی لِأَنَّهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ ^١ قَدَّرَ السَّبَبَ بِهِ ځکه نبی ﷺ د زکاة سبب په نصاب سره اندازه کړی دی وَلَا بُدَّ مِنَ الْخَوَلِ او د کال تېرېدل (په دې وجه) ضروري دي لِأَنَّهُ لَا بُدَّ مِنْ مَدَى يَتَحَقَّقُ فِيهَا الشَّاءُ ځکه چي دومره موده ضروري ده چي په هغه کي نما (يعني د مال وده او زیاتوب) ثابت سي وَقَدَّرَ رَمَا الشَّرْهُ بِالْخَوَلِ او دا موده شریعت په یوه کال تېرېدلو سره اندازه کړې ده لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ ^٢ ځکه نبی ﷺ فرمایلي دي لَا زَكَاةَ فِي مَالٍ چي په هیڅ مال کي زکاة واجب نه دی حَتَّى يَخُولَ عَلَيْهِ الْخَوَلُ تر دې چي پر هغه کال تېر سي وَلِأَنَّهُ الْمُسْكِنُ بِهِ مِنَ الْإِسْتِثَاءِ او ځکه چي دا (کال تېرېدل) قدرت ورکونکي دي (د مال) پر زیاتېدلو (مطلب دا چي په کال کي د مال زیاتېدل ممکن دي) لِإِسْتِثَائِهِ عَلَى الْفُضُولِ الْمُخْتَلِفَةِ ځکه چي کال پر بېلابېلو فصلونو (موسمونو) باندي مشتمل وي وَالْقَالِبُ تَقَاوُثُ الْأَشْعَارِ فِيهَا او غالب دا ده چي په دې فصلونو کي نرخونه مختلف کیږي فَأُذِيرَ الْحُكْمَ عَلَيْهِ نو ځکه د کال پر تېرېدلو حکم دائر سو (يعني نو ځکه د کال پر تېرېدلو نصاب د زیاتېدلو حکم ورو) ثُمَّ قِيلَ: هِيَ وَاجِبَةٌ عَلَى الْفَقْرِ بیا وویل سوي دي: چي زکاة فوراً (سمدستي) اداء کول واجب دي لِأَنَّهُ مُقْتَضَى مُطْلَقِ الْأَمْرِ ځکه چي د مطلق امر تقاضا همدغه ده وَقِيلَ: عَلَى التَّرَاخِي او ویل سوي دي: چي په تأخیر سره اداء کول واجب دی لِأَنَّ جَبِيئَةَ التُّمْرِ وَقْتُ الْأَدَاءِ ځکه ټوله عمر د اداء کولو وخت دی وَلِهَذَا لَا تُضْمَنُ يَهْلَاكِ النَّصَابُ بَعْدَ الشَّرْطِ همدا وجه ده چي تر بې غوري (کوټاهي) کولو وروسته د نصاب په هلاکېدلو سره (انسان د هیڅ شي) نه ضامن کیږي.

اللفات: «خَوَلُ» کال، «مُسْكِنُ» قدرت ورکونکی، د قدرت تر لاسه کېدلو ذریعه، «فُضُولُ» جمع د فضل ده: د کال مختلفه حصې، موسمونه، «أَشْعَارُ» جمع د شخړه: نرخ، رېټ، بازاری قیمت، «تَرَاخِي» ځنډېدل، «فَقْرٌ» بې غوري او بې پروايي کول (کوټاهي کول).

تشریح: د زکاة په باره کي د امام قلوري رَحْمَةُ اللَّهِ دَمَتْنِ هر لفظ ډېر جامع دی، او د پوره تحقیق او تفصیل تقاضا کوي، تر ټولو مخکي خو تاسو دا خبره په ذهن کي نیسئ چي زکاة د اسلام له بنيادي فرائضو څخه یوه مهمه فريضه ده، چي اساسي رکنیت ورته حاصل دی، او د دې فريضې اداء کولو لپاره چي شریعت کوم اوصاف او شرائط لازم کړي دي، د

• مخبرج: أخرجه الحارثي في كتاب الزكاة، باب زكاة الورق، حديث رقم: ١٣٣٧ - ١٤٥٩.

• مخبرج: أخرجه إمام مالك في كتاب الزكاة، باب الزكاة في العين من الذهب والورق ص: ٢٧٢، و دار قطي، حديث رقم: ١٨٧٢.

امام قنوري رحمه الله په متن کي د هغو ټولو يادونه سوې ده، چي هغه په اجمالي توگه دا دي: (۱) زکاة ورکونکي به آزاد وي (۲) عقلمن به وي (۳) بالغ به وي (۴) مسلمان به وي (۵) د دومره اندازه مال به مالک وي چي هغه نصاب ته رسيږي (۶) پوره ملکيت به وي (۷) پر دې ملکيت به پوره يو کال تېر سوی وي، دا ټوله اووه شرطونه دي، په کوم سړي کي چي دا شرطونه پيدا سي، پر هغه زکاة ورکول لازم او ضروري دي، ځکه قرآن کریم په ښکاره الفاظو سره د "واتوا الزکوة" حکم کړی دی، او په سختي سره يې د زکاة اداء کولو هدايت کړی دی، همدارنگه زموږ ستر پېغمبر حضرت محمد ﷺ هم په پوره عظمت او ارزښت سره د زکاة حکم بيان کړی دی، او په خپل مقدس فرمان "وادوا زکوة اموالکم" سره يې د زکاة تاکيد کړی دی.

د زکاة د فرض کېدلو دريم دليل اجماع ده، يعني د نبي ﷺ له زمانې څخه واخله تر نن پوري تمام امت مسلمه د زکاة پر حقايت او فرضيت متفق او متحد دی، او د امت زياتره افراد په پوره ايمانداري او بشپړ اخلاص سره د زکاة فريضه پوره کوي.

والبراد بالواجب الخ فرمايي: په متن کي چي کوم د الزکوة واجبه جمله بيان سوه، په هغه کي له واجبه څخه مراد فرض دي، ځکه د زکاة حکم په قرآن، په متواتره حديثونو، او په اجماع ټولو سره ثابت دی، او د زکاة په فرضيت کي هيڅ شک و شبهه نسته، پاته سوه دا خبره چي په متن کي د فرض پر ځای واجب ولي ذکر سو؟، نو يو جواب خويې دا دی چي د زکاة بعضي مقادير او کيفيات په حديثونو سره ثابت دي، نو ځکه د واجب لفظ استعمال سو (ځکه په حديث سره چي کوم شی ثابت سي هغه واجب وي)، دويم جواب دا دی چي مجازاً د فرض پر ځای د واجب لفظ استعمال سوی دی، ځکه چي له فرض او واجب څخه هريو دبل پر ځای مجازاً استعمالېدای سي.

په دې باره کي صاحب د بنايي دا خبره ليکلې ده چي په متن کي له واجبه څخه مراد لازمه او ثابته دي، او په شريعت کي هم بيخي په ډېرو ځايونو کي وجوب دلزوم او ثبوت لپاره استعمال سوی دی. (بنايه ج: ۳، ص: ۳۲۱)

واشتراط الحرية له دې ځايه صاحب د هدايې د زکاة د شرائطو وجهي (او فوائد قيود) ذکر کوي، نو تر ټولو مخکي د آزادۍ (حریت) د شرط او وضاحت کوي، فرمايي چي د دې شرط په وجه پر غلام او مکاتب زکاة واجب نه دی، ځکه چي د زکاة د واجبه (وجوب) لپاره پوره ملکيت ضروري دی، او غلام بالکل د هيڅ شي ملکيت نه لري، همدارنگه مکاتب او مدبر ناقص ملکيت لري، پوره ملکيت نه لري، او د زکاة د واجبه لپاره پوره (کامل) ملکيت ضروري دی، او ملکيت صرف په آزادۍ کي کامل وي، نو ځکه به صرف پر آزاد انسان زکاة واجب وي.

والعقل والبلوغ فرمايي چي د زکاة د واجبه لپاره عقل او بلوغ هم ضروري دي، له دې څخه معلومه سوه چي نه پر لېوني سړي زکاة واجب دی، او نه پر کوچني، د دې شرطونو دليل به وروسته بيان سي.

والا سلام په متن کي دا قيد هم سته چي سړی به مسلمان وي، نو بيا زکاة واجبيږي، ځکه چي زکاة مالي عبادت دی، او عبادت له کافر څخه نه سي متحقق کېدلای، بلکي له مسلمان څخه متحقق کېدلای سي.

ولا بد من ملك الخ د زکاة د وجوب لپاره د نصاب په اندازه مالک کېدل ضروري دي، که له دې څخه د کم مال مالک وي، نو زکاة نه واجبيږي، د مثال په توگه که يو څوک د دوو سوو (۲۰۰) درهمونو مالک وو، نو زکاة به پر فرض وي، او که له دې څخه د کم مال مالک وو، نو زکاة به پر فرض نه وي، ځکه نبي ﷺ د دومره اندازې نصاب پر ملکيت زکاة فرض کړی دی، لکه څرنگه چي په صحيح بخاري کي د ابو سعيد خلري رضي الله عنه حديث دی: ان رسول الله ﷺ قال لیس فیما

دوبل څخه اوسنې ته تر صدقه، ولس فیما دوت څخه من الإبل صدقة الخ، (یعني نبي ﷺ و فرمايل چي له پنځو وسقو څخه په کمو خرماوو کي زکاة واجب نه دی، او له پنځو څخه په کمو اوشانو کي هم زکاة واجب نه دی)، وگوړئ! په حديث پاک کي په څرگنده توگه د څخه اندازه بيان سوې ده، چي له هغه څخه دا خبره ثابتیږي چي د زکاة د وجوب لپاره د یو مخصوص او معلوم مقدار مالک کېدل ضروري دي.

ولا بد من الحول الخ د زکاة د وجوب اووم او آخري شرط دادی چي د نصاب پر دې مال کال تېرېدل هم ضروري دی، یعني که د نصاب پر مال پوره یو کال تېر سي، نو بیا به په هغه کي زکاة فرض وي، کنې نه به وي، ځکه چي د زکاة د لغوي معنی په سلسله کي دا ذکر سوه چي زکاة دنما او وده کولو په معنی هم استعمالیږي، او د ودي او نما د پېژندگلوی لپاره یوه داسي موده ضروري ده چي په هغه کي نما ثابته سي، نو ځکه نبي ﷺ د لا زکوة فی مال حتی یجول علیه الحول په ذریعه د زکاة د وجوب لپاره د نصاب پر مال حولان حول شرط گرځولی دی، همدې حديث په اقتداء کي فقهاؤ د کال تېرېدل شرط کړي دي.

په دې باره کي عقلي دلیل دادی چي د یوه کال په موده کي په آسانی سره د ودي او زیاتوب اندازه معلومېدای سي، ځکه په یوه کال کي خلور موسمونه سته یعني د پسرلي، گرمي، مني (خزان) او ژمي خلور فصلونه سته، او په دې موسمونو او فصلونو کي د تجارت د نفع او نقصان جلا جلا معیار وي، او د شیانو په نرخونو کي د موسم مطابق ډېره تبدیلی ښکاره کیږي، او تاجرانو ته په ښه توگه دنما او د غیر نما فرق معلومیږي، نو په دې حواله سره هم د نصاب پر مال د حولان حول شرط مفید معلومیږي.

ثم قيل الخ له دې ځایه دایانوي چي که په یو سري کي د زکاة د وجوب ټوله شرطونه پیدای سي، او د هغه د نصاب پر مال کال تېر سي، نو فوراً (مسلمستي) زکاة اداء کول ضروري دي، او که په دې کي د تأخیر او ځنډولو څه گنجایش سته، نو فرمایي چي په دې باره کي دوه قولونه دي: (۱) امام کرخي رحمه الله فرمایي چي کله کال تېر سي نو فوراً زکاة اداء کول ضروري دي، او که به له څه عنده یې زکاة وځنډوی، نو گنهاره کیږي، د امام محمد رحمه الله مسلک هم دادی، د دوی دلیل دادی چي په قرآن او حديث کي یعني په اثنو الزکوة او په ادوا زکوة أموالکم کي د زکاة حکم د مطلق امر په صیغه سره سو دی، او مطلق امر دا تقاضا کوي چي مأمور به دي فی الفور اداء سي، نو ځکه به د شرطونو تر پوره کېدلو وروسته مسلمستي او فوراً زکاة اداء کوي. (۲) امام محمد بن شجاع بلخي رحمه الله او ابو بکر جصاص رازي رحمه الله وایي چي فوراً زکاة اداء کول ضروري نه دي، بلکي په هغه کي د تأخیر او ځنډولو گنجایش سته، او د تأخیر په صورت کي انسان نه گنهاره کیږي، ځکه چي د زکاة تر وجوب وروسته ټوله ژوند د اداء کولو وخت دی، نو ځکه به اداء د اول وخت سره حاصل صحیح نه وي، همدا وجه ده چي که پر یو سري زکاة واجب سو، او هغه فوراً اداء نه کړی، بلکي به پر وایي او به غوري یې کول دومره یې وځنډوی چي د نصاب په اندازه ملکیت یې ختم سو، نو اوس پر دې سري د زکاة د مال ضمان واجب نه دی، نو که فوراً زکاة واجبېدلای، نو په ځنډولو او به پر وایي کولو سره به ضمان لازمېدلای، نو د ضمان نه لازمېدل د دې خبرې ښکاره دلیل دی چي فوراً د زکاة اداء کول واجب نه دي، بلکي په هغه کي د ځنډولو گنجایش سته (خو په خپل وخت کي یې اداء کول زیات غوره دي).

د کوچني او لېوني زکاة حکم

وَلَيْسَ عَلَى الْمَغْنَمِ زَكَاةٌ او پر کوچني او لېوني زکاة واجب نه دی خِلَافًا لِلشَّافِعِيِّ رَحِمَهُ اللهُ امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ اختلاف دی قَالَ يَقُولُ: هِيَ عَرَامَةٌ مَالِيَّةٌ هغه فرمايي: چي زکاة مالي حق دی (يعني زکاة په مال کي لازمي حق دی) فَتُعْتَبَرُ بِسَائِرِ النُّوْنِ نو دا به پر نورو مالي حقونو قياسيږي كَتَفَقَّهَ الرُّجَاتِ لکه د بنحو نفقه و صَارَ كَالْفُشْرِ وَالْخَرَابِ (لهذا) زکاة عشر او خراج په ډول سو وَلَمَّا أَكْثَرُوا عِبَادَةً فَلَا تُتَأَذَى إِلَّا بِالْإِخْتِيَارِ او زموږ دليل دا دی چي زکاة عبادت دی نو يې له اختياره به نه اداء کيږي تَحْقِيقًا لِنَعْفَى الْإِزْتِلَاءِ د ابتلاء معنی 'د ثابتولو لپاره' وَلَا إِخْتِيَارَ لَهَا يَصْدِرُ الْعَقْلُ او د عقل د نشتوالي په وجه دواړو ته اختيار نسته (نو حکم به پر دواړو زکاة واجب نه وي) بِخِلَافِ الْخَرَابِ په خلاف د خراج لَأَنَّهُ مُؤْنَةٌ الْأَرْضِ حُكْمٌ چي خراج د محکمې مؤنت (مالي حق) دی وَكَذَا الْغَالِبُ لِلِ الْعُشْرِ مَعْفَى الْمُؤْنَةِ همدارنگه په عشر کي (هم) د مؤنت (مالي حق) معنی 'غالبه ده' وَمَعْفَى الْعِبَادَةِ تَابِعٌ او د عبادت معنی 'تابع ده' وَلَوْ أَتَانِي بِنُفْضِ السَّنَةِ او که لېونی د کال په يوه حصه کي جوړ (روغ) سو (يعني په هوبڼ کي راغلی، او عقل يې پر ځای سو) فَهُوَ بِمَنْزِلَةِ إِفَاقَتِهِ بِنُفْضِ الشَّهْرِ مِنَ الشَّوْمِ نو دا د روژې د مياشتي په يوه حصه کي د هغه د جوړېدلو په ډول دي وَعَنْ أَبِي يُوسُفَ رَحِمَهُ اللهُ أَنَّهُ يُعْتَبَرُ أَكْثَرُ الْعَوْلِ او له امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ څخه روايت دی چي د اکثره کال اعتبار به کيږي وَلَا فَرْقَ بَيْنَ الْأَصْلِيِّ وَالْعَارِضِ او د اصلي (جنون) او عارضي (جنون) په مينځ کي هيڅ فرق نسته وَعَنْ أَبِي حَنِيفَةَ • أَنَّهُ إِذَا بَلَغَ مَجْنُونًا او له امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ څخه روايت دی چي کله يو لېونی بالغ سي يُعْتَبَرُ النُّوْلُ مِنْ وَقْتِ الْإِفَاقَةِ نو د جوړېدلو له وخت څخه به د کال (حولان حول) اعتبار کيږي بِمَنْزِلَةِ الْعَقْلِ إِذَا بَلَغَ په منزله د کوچني چي کله هغه بالغ سي (يعني لکه څرنگه چي کوچنی له کوم وخت څخه بالغ سي نو له هغه وخته به د حولان حول اعتبار کيږي).

اللغات: ﴿عَرَامَةٌ﴾ جرمانه، تاوان، داسي حق چي د هغه اداء کول ضروري وي، ﴿مُؤْنَةٌ﴾ جمع د مؤنَّة ده: تکليف، علامه عبدالحی لکنوي رَحِمَهُ اللهُ ليکلي دي چي د يوشمې د پاته کېدلو او بقاء چي کوم خرچ (خرش) وي هغه ته مؤنوت ويل کيږي، لکه د بشمي نفقه (خرش) چي په دې کي د نکاح او ژوند بقاء ده، او په لنډه توگه د مؤنوت معنی ده: مالي حق، نو د مؤنوت معنی سوه: مالي حقونه، ﴿الْفُشْرُ﴾ د محکمې له فصل او پيدا وار څخه چي کومه لسه حصه اخيستل کيږي هغه ته عشر ويل کيږي، ﴿الْخَرَابُ﴾ د کافر له محکمې څخه چي په کال کي کوم ټيکس او ماليه اخيستل کيږي، هغه ته خراج ويل کيږي، ﴿الْعَقْلُ﴾ په هوبڼ کي راتلل، جوړېدل، ناروغي ختمېدل.

تشرېح: په مخکني متن کي ذکر سوه چي د زکاة د فرض کېدلو لپاره عقل او بلوغ ضروري دي، نو په دې عبارت کي پر هغه يوه مسئله تفریع کوي، چي کوچنی بالغ نه دی، نو ځکه پر هغه زکاة فرض نه دی، همدارنگه لېونی عاقل نه دی يعني عقل نه لري، نو پر هغه هم زکاة فرض نه دی، ځکه په حديث کي راغلي: عَنْ عَلٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ رَفَعَ الْقَلَمَ عَنْ ثَلَاثَةٍ

النائم حتى يستيقظ، وعن الصبي حتى يحتلم وعن الجنون حتى يعقل (ابو داؤد ج ٢٠، حديث رقم ٢٤٠٣)، (يعني نبي ﷺ و فرمايل: چي په شريعت کي له دريو انسانانو څخه خطاب پورته سوی دی [١] له بيده سري څخه تر دې چي راوبښ سي، [٢] له کوچني څخه تر دې چي بالغ سي، [٣] له لېوني څخه تر دې چي عاقل سي).

خلافاً للشافعي الخ امام شافعي رحمه الله فرمايي چي کوچنی او لېونی که د نصاب مالکان ول، نو زکاة پر فرض دی، دليل دا ذکر کوي چي زکاة مالي حق دی، نو څرنگه چي نور مالي حقونه له کوچني څخه اخيستل کيږي، او فرض دي، همدارنگه به دا حق هم فرض وي، يعني که کوچني ښځه درلودله، نو د هغې نفقه پر کوچني لازمه ده، يا که کوچني مخکه درلودله نو د هغه د مخکي په پيداوار کي عشر يا ټيکس (خراج) لازم دی، نو همداسي به زکاة هم لازم وي، همدارنگه په آيت کي راځي: **خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا** (التوبة: ١٠٣)، په دې آيت کي له ټولو څخه د زکاة اخيستلو حکم سوی دی، او دغت او کوچني هيڅ فرق نه دي سوی، نو ځکه به له کوچني څخه هم زکاة اخيستل کيږي، همدارنگه په حديث کي راغلي دي: **أَبَتِ النَّبِيُّ ﷺ خُطْبَ النَّاسِ فَقَالَ أَلَا مَرُّ وَلِي يَتِيمًا لَه مَالٌ فَلْيَتَجَرَّ فَيَهْ وَلَا يَتَرَ** که حتی ټاکله الصدقه، (نبي ﷺ و فرمايل: خبردار! کوم سړی چي د يتيم متولي سوايښي مشرېې سوا، او د هغه يتيم سره مال هم وو، نو دې متولي ته پکار دي چي په هغه سره تجارت وکړي، او هسي دي يې نه پرېږدي چي صدقه د هغه مال ورڅخه کړي)، امام شافعي رحمه الله فرمايي چي له صدقې څخه مراد زکاة دی، نو مطلب يې دا سو که متولي د يتيم په مال سره تجارت نه کوی، نو د هر کال زکاة په وجه به په څو کلونو کي د يتيم ټوله سرمايه ختمه سي، نو له دې څخه معلومه سوه چي د يتيم په مال کي زکاة سته، او يتيم هغه ته ويل کيږي کوم چي نابالغه وي، نو له حديث څخه ثابت سوه چي د کوچني په مال کي زکاة سته.

ولنا الخ زمود نقلي دليل مخکي تېر سوي يعني رفع القلعه الخ، اوس له دې ځايه زمود عقلي دليل بيانېږي، چي زکاة د لعائنې په ډول عبادت دی، او عبادت په اختيار سره اداء کيږي، ځکه چي په انسان د عبادت اداء کولو مقصد دا دی چي انسان په امتحان کي او ابتلاء کي وي، چي هغه يې په خپل اختيار سره کوي او که نه!، او په کوچني او لېوني کي څو گړسره عقل نسته، نو دوی لره به اختيار څرنگه وي، او دوی د امتحان او ابتلاء مطلب به څه وي، لهذا کله چي دوی لره اختيار نسته، نو زکاة به هم پر فرض نه وي.

بخلاف الخ ارج الخ دا د امام شافعي رحمه الله جواب دی، هغه فرمايلي وو چي څرنگه خراج او عشر پر کوچني او لېوني واجب دي، همدارنگه به زکاة هم واجب وي، د هغه جواب ورکوي چي خراج عبادت نه دی، بلکي هغه د مخکي حق دی، لهذا په هغه کي د اختيار او ابتلاء ضرورت نسته، همدارنگه په عشر کي د مخکي د حق (مؤنت) معنى غالبه ده، او د عبادت معنى د دې غالبى معنى تابع ده، لهذا په دې کي هم د اختيار ضرورت نسته، نو دا پر کوچني او لېوني دواړو لازمه دای سي، او زکاة خالص عبادت دی چي د هغه لپاره د اختيار ضرورت سته، نو ځکه به هغه پر کوچني او لېوني نه سي فرضېدلای.

ولو أفاق الخ فرمايي: که يو لېونی د نصاب مالک وو، او د کال په يوه حصه کي جوړ او روغ سو، او په هوبښ کي راغلی، نو اوس به پر هغه زکاة فرض وي، او هغه به ټوله کال جوړ او په هوبښ کي گڼل کيږي، دې مثال داسي دی چي که يو سړی د روژې په ټوله مياشت کي په لېونتوب مبتلا وو، نو د يوې ورځي روژه هم پر هغه نه لازميږي، لېکن که د ټولي

مياشت په يوه جزء کي جوړ سو، نو بيا د ټولي مياشتي روژې پر هغه لازميږي، او د هغو قضاء به راوړي، ځکه دروژې د مياشتي يو جزء هم د ټولي مياشتي د روژې سبب جوړيږي، همدارنگه د نصاب تر مالک کېدلو وروسته که يو لېونی جوړ سو، نو پر هغه به د ټوله کال زکاة واجب وي، ځکه د کال په يوه حصه کي جوړېدل د ټوله کال د زکاة د فرضېدلو سبب دی، او په دې حکم کي د جنون اصلي او جنون عارضي په مينځ کي هيڅ فرق نسته.

ښکاره دي وي چي جنون پر دوه قسمه دی: (۱) جنون اصلي، (۲) جنون عارضي، جنون اصلي دا دی چي يو سړی د لېونتوب په حالت کي بالغ سوی وي (يعني د بالغوالي په وخت کي هم لېونی وي)، او جنون عارضي دا دی چي د بالغوالي په وخت کي لېونی نه وي، بلکي تر بلوغ وروسته لېونی سوی وي، نو فرمايي که د کال په يوه حصه کي لېونی جوړ سو هغه که مجنون اصلي وو او که عارضي، پر دواړو زکاة واجب دی.

و عن أبي يوسف الخ په دې لړ کي د امام ابو يوسف رحمه الله روايت دا دی چي د کال د اکثره حصې اعتبار به کيږي، يعني که لېونی له نيم کال څخه زيات جوړ وو او په هوبښ کي وو، نو د ټوله کال زکاة به پر واجب وي، او که له نيم کال څخه کم په هوبښ کي وو، نو هيڅ زکاة به پر واجب نه وي، د امام ابو يوسف رحمه الله په دې روايت کي د زکاة د وجوب لپاره د کال اکثره حصه د زکاة سبب گرځول سوې ده، ځکه چي قاعده داده: للاکثر حکم الكل، او په دې روايت کي هم د جنون اصلي او عارضي په مينځ کي هيڅ فرق نسته.

و عن أبي حنيفة الخ فرمايي د امام اعظم رحمه الله په نېز په يوه روايت کي د جنون اصلي او عارضي په مينځ کي فرق سته هغه دا که يو سړی مجنون اصلي وي، يعني د بلوغت په وخت کي هم لېونی وي، نو کله چي د هغه لېونتوب ختم سي، له هغه وخته به د هغه پر مال د حولان حول اعتبار کيږي (يعني د جوړېدلو له وخته به د هغه پر مال کال شروع کيږي او چي کله يو کال تېر سي نو زکاة به واجبيږي)، د بلوغت له وخته به د حولان حول اعتبار نه کيږي، ځکه د لېونتوب په وجه به هغه د بلوغت په وخت کي هم غير مکلف وي، او دا داسي ده لکه کوچنی چي د نصاب مالک وي، نو تر څو چي تر بلوغت وروسته د هغه پر مال کال تېر نه سي، تر هغه وخته به د هغه پر مال زکاة فرض نه وي، ځکه چي تر بلوغت مخکي هغه مکلف نه وي، همدارنگه په دې مسئله کي که څه هم مجنون بالغ وي، لېکن د جنون په وجه به هغه مکلف نه وي، نو ځکه به تر جوړېدلو وروسته د هغه پر مال د حولان حول اعتبار کيږي.

او که دا سړی مجنون عارضي وي، يعني د بلوغت په وخت کي جوړ وي، نو د بلوغت له وخته به مکلف گڼل کيږي، اوس که په مينځ کي لېونی سو، نو د کال په مينځ کي چي کله هم جوړ سي، او په هوبښ کي راسي، نو په دې لړ جوړېدلو سره به د ټوله کال زکاة واجبيږي، او د کال د تېرېدلو انتظار به يې نه کيږي، ځکه چي هغه د بلوغت له وخته مکلف وو، صرف د لېونتوب په وجه يوه څه موده غير مکلف پاته سو.

واجم قول: په پورتني مسئله کي راجح قول د امام صاحب رحمه الله دی. (انقول اراجع ج ۱، ص: ۱۶۱)

په مکاتب باندي د زکاة نه واجبهېدلو بيان

وَلَيْسَ عَلَى الْمَكَاتِبِ زَكَاةٌ اَوْ پر مکاتب زکاة واجب نه دی لِأَنَّهُ لَيْسَ بِمَالِكَ مِنْ كَلِّ وَجْهِ ځکه چي هغه په هر اعتبار سره مالک نه دی لِوُجُوْدِ الْمَتَانِ ځکه (د هغه په حق کي د ملکيت) منفي سته وَهُوَ الرِّقْلُ او هغه غلامتوب دی وَلِهَذَا لَمْ يَكُنْ مِنْ أَهْلِ أَنْ يُعْتَقَ عَبْدُهُ نو هم په دې وجه مکاتب د خپل غلام د آزادولو اهل نه دی.

بر قرضداره (پور وری) د زکاة دنه واجبدلو بیان

وَمَنْ كَانَ عَلَيْهِ مِئَتٌ يُحِبُّ بِهَا او پر چا چي نومره پور(قرض) وي چي د هغه ټوله مال يې نيولی وي (د مثال په توګه پنځه سوه درهمه لري او پنځه سوه پور هم پر باندې وي) **فَلَا زَكَاةَ عَلَيْهٖ** نو پر هغه زکاة واجب نه دی **وَقَالَ السَّافِقُ: تَجِبُ** او امام شافعي رحمه الله فرمايي چي پر هغه زکاة واجب دی **لِتَحْقُقَ الشَّبَبُ** ځکه سبب متحقق دی **وَهُوَ مُلْكٌ نِّصَابٍ نَامٍ** او هغه د وده کونکي نصاب مالک کېدل دي **وَلَكِنْ اِنَّهُ مَشْغُولٌ بِحَاجَّتِهِ الْاَصْلِيَّةِ** او زموږ دليل دا دی چي دا مال د هغه په اصلي حاجت کي مشغول دی **فَاعْتَرِبَ مَعْدُومًا** نو ځکه به دا مال معدوم شمארل کيږي **كَانَءِ الْمُسْتَخَفِّ بِالْعَقْلِ** لکه هغه اوبه چي د تندۍ ختمولو لپاره وي **وَيَسَابُ الْبَيْذَلَةُ وَالْمُهَنَّةُ** او لکه دورځني استعمال او د کار کالۍ.

اللغات: **﴿لُجَلَّا﴾** دافعال دباب مضارع ده: احاطه كول، نيول، **﴿نَلَمِي﴾** زياتيلونكي، وده كونكي، **﴿حَاجَتِي الْأَعْمَلِي﴾**

له کوم شي څخه بغیر چې ژوند تېرول ستونزمن وي هغه ته حاجتِ اصلیه ویل کیږي ﴿عجلش﴾ تنده، تېری کېدل، ﴿بللش﴾ د عام استعمال شی، دورځي استعمال شی، ﴿مړئش﴾ په کار او کسب کې استعمالېدونکی شی.

تشریح: مسئلہ: دادہ کہ پریوسری دومرہ قرضہ وہ چي دهنه پر ٲوله مال يې احاطه کړي وه، دشال په توگه دهنه سره پنځه سوه درهمه وه، او پنځه سوه قرضه هم باندي وه، لهنداوس که هغه قرضه اداء کړي، نو هيڅ نه پاتېږي، هغاکي دهنه سره دنصاب مال گړدسره نسته، نو ځکه به پر هغه زکاة واجب نه وي، (تفصيلي دليل به وروسته ذکرسي)

وقال الشافعي رحمه الله فرمايي چي پر هغه زکاة واجب دی، دامام شافعي رحمه الله دليل دا دی چي د زکاة د واجبيلو سبب د زياتولو نکي مال مالک کېدل دي، او هغه دلته سته، ځکه د قرضي او پور تعلق د نمې سره دی نه د مال سره، همدا وجه ده چي د قرضداره تصرف په خپل مال کي نافذېدای سي، لنهه دا چي د زکاة د وجوب سبب سته، نو ځکه به زکاة پر واجب وي.

ولنا الخ زموډ دليل دا دی چي د قرضداره مال د هغه په اصلي حاجت کي مشغول دی، او اصلي حاجت د قرضي اداء کول دي، ځکه چي قرضه په دنيا او آخرت دواړو کي مهلکه (او د عذاب سبب) ده، په دنيا کي خو ځکه مهلکه ده چي قرض غوښتونکو د قرضداره ژوند سخت کړی وي، تر دې چي بندي کولای یې هم سي، او په آخرت کي ځکه مهلکه ده چي قرضه به د قرضداره او جنت په مینځ کي پرده وي، لنډه دا چي قرضه ډېر زیات اصلي حاجت دی، او د قرضداره ټوله مال په دې حاجت کي مشغول دی، نو د قرضداره دا مال به معلوم شمارل کیږي، او داسي به گڼل کیږي چي د هغه سره ګردسره مال سته نه، لهندا نو زکاة به څرنگه پر واجبیږي.

کالماء المستحق الخ له دې حایه زموډ د دليل لپاره دوه مثالونه ذکر کوي: (١) اول مثال دا دی چي مثلاً د یو سړي سره لږ اوبه وي، خوداسړی په داسي صحراء کي وي چي هلته تر لیري پوري اوبه نه لیدل کیږي، نو اوس که داسړی په دې اوبو سره اودس وکړي، نو له تندي څخه به مړ سي، نو ګواکي دا اوبه د چینلو لپاره مستحق سوې، لهندا اوس به داسي گڼل کیږي چي ګواکي دده سره بالکل اوبه سته نه، يعني داسړی به معلوم الماء ګرځول کیږي، نو ځکه به هغه تیمم کوي او لمونځ به کوي. (٢) دویم مثال دا دی چي که د یو سړي سره د ورځني استعمال او د کار او کسب جاني وي، او د نصاب په اندازه وي، خو څرنگه چي د اشیان د هغه د اصلي حاجت لپاره دي، نو ځکه به په دې کي زکاة واجب نه وي.

که د قرضداره مال د هغه تر قرض زیات وو نو څه حکم دی؟

لَإِنْ كَانَ مَالُهُ أَكْثَرَ مِنْ دَيْنِهِ او که د قرضداره (پور وړي) مال د هغه له قرض څخه زیات وو لَکِ الْقَاضِی نو د زیات مال زکاة به اداء کوي إِذَا بَلَغَ نَصَابًا په دې شرط چي کله نصاب ته ورسېږي بِالْفَرَاقَةِ عَنِ الْحَاجَةِ الْأَصْلِيَّةِ او (په دې شرط) چي له اصلي حاجت څخه (هم) فارغ وي وَالْمُرَادُ بِهِ دَيْنٌ لَهُ مُطَابِقٌ مِنْ جِهَةِ الْعِبَادِ او له دین څخه مراد هغه پور دی چي د بندګانو له طرفه د هغه یو مطالبه کونکی وي حَتَّى لَا يَنْتَفِعَ دَيْنُ النَّذَرِ وَالْكَفَّارَةِ تر دې چي د نذر او کفاري پور زکاة نه منع کوي وَدَيْنُ الزَّكَاةِ مَا يَنْبَغِي حَالَ بَقَاءِ النَّصَابِ او د زکاة پور د نصاب د پاته کېدلو په حالت کي د زکاة منع کونکی دی لِإِنَّهُ يَنْتَقِصُ بِهِ النَّصَابُ ځکه چي په هغه سره نصاب کمیږي وَكَذَا بَعْدَ الْإِسْتِغْلَاكِ او همدارنګه د نصاب تر هلاکولو وروسته (هم پور د زکاة منع کونکی دی) خِلَافًا لِزَوْرٍ فِيهِمَا د امام زفر رحمه الله په دې دواړو صورتونو کي اختلاف دی وَلَا يَنْفِي يُونُسُ فِي الثَّانِي او د امام ابو یوسف رحمه الله په دویم صورت کي اختلاف دی عَلَى مَا رَوَى عَنْهُ د هغه روایت مطابق کوم چي له هغه څخه روایت سوی دی لَا يَنْفِي لَهُ مُطَابَرًا ځکه چي د زکاة د پور مطالبه کونکی سته وَهُوَ الْإِمَامُ فِي السَّوَامِ او هغه (مطالبه کونکی) په څېر بلونکو څارویانو کي د مسلمانانو امام دی وَنَائِبُهُ أَمْوَالِ التِّجَارَةِ او د تجارت په مالونو کي د هغه نائب دی فَإِنَّ الْمَلَكَ نَوَابُهُ ځکه چي د مال مالکان (هم) د امام نائبان دي.

اللفات: ﴿زُكِيَ﴾ د تفعلیل د باب ماضي ده: زکاة ورکول، پاکول، ﴿الکامل﴾ جمع د سائمته ده: هغه څارویان چې په صحراء او چراگاه کې د وښو د خوړلو لپاره کتل کیږي (پوول کیږي)، یعنې څړېدونکي څارویان، ﴿مملکت﴾ جمع د مملکت ده: څښتن، خاوند، مالک، ﴿نصاب﴾ جمع د نصاب ده: ځای ناستی، قائم مقام.

تشریح: مسئله: داده که د قرضداره (پوروړي) مال د هغه له قرضې څخه زیات وو، نو په دې زیات مال کې زکاة واجب دی، خو په دې شرط چې د نصاب په اندازه وي، او د هغه له اصلي حاجت څخه فارغ هم وي.

والبراد په الخ صاحب د هدایې فرمایي چې له دین څخه مراد داسې قرض دی چې د هغه یو غوښتونکی (مطالبه کوونکی) د بندگانو له طرفه وي، نو دغسې قرض زکاة منع کوي (یعنې د زکاة واجب منع کوي)، او که د بندگانو له طرفه مطالبه نه وي، نو داسې قرض زکاة نه منع کوي، لکه د نذر پور (دین نذر) او د کفارې پور (دین کفاره)، د دین نذر صورت دا دی چې مثلاً یو سړي نذر ومني چې که زما فلانکی کار وسو، نو پنځه درهمه به خیراتوم، او هغه کار وسي، نو اوس د دې پنځو درهمو هېڅ مطالبه کوونکی انسان نسته، بلکې شریعت دی، او د دین کفاره صورت دا دی چې مثلاً پر یو چاد قسم خوړلو کفاره وي، نو د کفارې مطالبه کوونکی هم شریعت دی، بنده نه دی، نو داسې قرض چې د هغه مطالبه کوونکی شریعت وي، بنده نه وي، زکاة نه منع کوي.

ودین الزکاة الخ صاحب د هدایې فرمایي چې د زکاة د نصاب د بقاء (پاته کېدلو) په صورت کې د زکاة دین (پور) د زکاة واجب منع کوي، ځکه د زکاة د پور په اداء کولو سره د زکاة نصاب کمیږي، د دې صورت دا دی چې مثلاً یو سړی د دوو سوو درهمو مالک دی، او پر دې درهمو یو کال تېر سو، لېکن هغه یې زکاة اداء نه کړی، تر دې چې دویم کال هم تېر سو، نو د اول کال زکاة پر هغه پور (دین) سو، لهذا اوس د دویم کال زکاة نه سي واجب دلاي، ځکه چې د اول کال د زکاة واجب په دویم کال کې د زکاة واجب منع کوي، ځکه د اول کال د زکاة یعنې د پنځو درهمو په ورکولو سره نصاب کمیږي، یعنې یو سل وپنځه نوي (۱۹۵) درهمه پاتېږي، او دا ښکاره ده چې له نصاب څخه په کم مال کې زکاة نه واجبېږي (نو اوس به هغه د تېر کال زکاة ورکوي، او د دغه کال زکاة به نه ورکوي ځکه چې په دې کال کې هغه ګردسره د نصاب مالک نه پاتېږي)، او همدا حکم د ټوله مال تر تلف کولو (هلاکولو) وروسته هم دی، یعنې مثلاً یو سړی د دوو سوو درهمو مالک دی، او پر درهمو کال تېر سو، بیا د زکاة تر اداء کولو مخکې هغه ټوله درهمونه په خپله هلاک کړل، بیا یې دوه سوه درهمه وگټل، او پر هغو کال تېر سو، نو اوس پر هغه د اوسنۍ دوو سوو درهمو زکاة واجب نه دی، ځکه چې د اول نصاب زکاة د هغه پر ذمه پور (دین) سو، او د زکاة دین زکاة له وجوب څخه منع کوي، دا تفصیل د طرفینو په نېز دی، امام زفر رَحِمَهُ الله په دواړو صورتونو کې د طرفینو مخالف دی، یعنې په هغه نصاب کې هم چې په هغه کې زکاة واجب سي، خو اداء یې نه کړي، تر دې چې یو کال تېر سي، او په هغه نصاب کې هم چې په هغه کې زکاة واجب سي لېکن وروسته هغه ټوله نصاب هلاک کړي، او بیا د نصاب مالک سي، او پر دغه نصاب کال تېر سي، حاصل دا چې د امام زفر رَحِمَهُ الله په نېز په دواړو

* دلته دریم صورت مصنف نه دي ذکر کړی هغه دا چې که درهمونه په خپله هلاک سول، نو د هغو زکاة معاف دی، اوس که هغه سړي نور دوه سوه درهمه حاصل کړل، او کال پر تېر سو، نو د دغه دوو سوو درهمو زکاة به ورکوي، د تېر کال زکاة به نه ورکوي، ځکه د تېر کال زکاة معاف سو، او هغه دده پر ذمه قرض پاته نه سو.

صورتونو کي د زکاة پور (دين زکوة) د زکاة وجوب نه منع کوي (يعني دامام زفر په نېز به داسې په دواړو صورتونو کي د تېر کال زکاة نه ورکوي کوم چي پر هغه قرض پاته دی، بلکي د هغه کال زکاة به ورکوي).

د امام زفر د دليل: دا دی چي د زکاة پور داسي قرض دی چي د هغه مطالبه کونکي د بندگانو له طرفه هيڅوک نسته، بلکي مطالبه کونکي يې شريعت دی، نو دا هم د دين نذر او دين کفاره په ډول سو، او د کوم دين مطالبه کونکي چي څوک د بندگانو له طرفه نه وي، هغه دين زکاة له وجوب څخه نه منع کوي، نو ځکه به د زکاة دين او د استهلاك دين دواړه زکاة له وجوب څخه نه منع کوي.

والأبي يوسف رَحِمَهُ اللهُ فِي الثَّانِ الْإِمَامُ أَبُو يُوسُفَ رَحِمَهُ اللهُ په دويم صورت کي (د نصاب د هلاکولو په صورت کي) زموږ مخالف دی، يعني د هغه په نېز د اول کال د زکاة دين په دويم کال کي د زکاة له وجوب څخه منع دی، لېکن که تر کال تېرېدلو وروسته انسان په خپله ټوله نصاب هلاک کړي، او بيا د دوو سوو درهمو مالک سي، او کال هم پر تېر سي، نو د هلاک سوي مالک د زکاة دين به په دويم کال کي زکاة له وجوب څخه نه منع کوي، د هغه په نېز وجه د فرق دا ده چي د مستهلك نصاب د زکاة مطالبه کونکي د بندگانو له طرفه هيڅوک نسته، د دې په خلاف که نصاب موجود وي، او تر کال تېرېدلو وروسته يې هم زکاة اداء نه کړي، نو عَشْر ټولونکي (عاشر) او د زکاة اخيستونکي د هغه د زکاة مطالبه کوي، نو څرنگه چي په دې صورت کي د بندگانو له طرفه مطالبه کونکي سته، نو ځکه به دلته د زکاة دين د را روان کال د زکاة له وجوب څخه منع وي، او څرنگه چي د مستهلك دين هيڅ مطالبه کونکي د بندگانو له طرفه نسته، نو ځکه به هغه مانع نه وي.

د طرفينو دليل: دا دی چي د زکاة د دين مطالبه کونکي بنده سته، او هغه بنده د څرېدونکو څارويانو په زکاة کي امام المسلمين دی، او د تجارت په نورو مالونو کي د هغه نائب دی، لېکن که دا وويل سي چي د امام هيڅ نائب هم د زکاة غوښتلو لپاره نه راځي، نه د څرېدونکو څارويانو د زکاة غوښتلو لپاره، او نه د تجارت د مالونو د زکاة غوښتلو لپاره.

جواب: دا دی چي امام المسلمين په خپله مالکانو ته اجازت ورکړی دی، نو د مال مالکان په خپله دامام نائبان دي، په دې توگه چي د مال مالک له مال څخه په زکاة را ايستلو کې خو مالک د زکاة دی، لېکن د زکاة په اداء کولو کي د امام نائب دی، او د دې اصل د الله تعالیٰ دا قول دی: لَخَذَ مِنْ أَمْوَالِهِمْ عَدَقَةً، له دې آيت څخه د امام لپاره له هر مال څخه د زکاة اخيستلو حق ثابتېږي، همدا وجه ده چي نبي ﷺ او تر نبي ﷺ وروسته حضرت ابو بکر صديق ﷺ او حضرت عمر ﷺ به د څارويانو، او مالونو زکاة اخيستی، او مستحقينو ته به يې ورکوي، لېکن کله چي د حضرت عثمان ﷺ خلافت دور شروع سو، نو هغه وليدل چي په مسلمانانو کي زکاة مشهوره سوې دی، او دا خطر هم وه چي پاچاهان به د خلکو د زکاة پر مالونو په خپله لاس را تېر کړي، نو ځکه يې د مال مالکان د مال نائبان جوړ کړل چي هغوی دي د خپلو مالونو زکاة په خپله اداء کوي، نو ثابته سوه چي د مال مالکان په زکاة اداء کولو کي دامام المسلمين نائبان دي.

واجم قول: په پورتني مسئله کي راجح قول اول قول دی يعني د زکاة د نصاب بقاء په صورت کي د زکاة دين (پور) د زکاة وجوب منع کوي، همدارنگه مستهلك دين د زکاة وجوب منع کوي. [القول الرابع: ج: ١، ص: ١٦٢]

د هغو مالونو بيان چي زکاة پکښي نسته

وَأَهْلِيْ اَوْ نَسْتِ فِي دَوْرِ السُّكْنَى وَنِصَابِ الْبَيْتِ داستوگني په کورونو کي او د بدن په کالو (جامو) کي وَأَتْلُفِ الْمَتَّالِ وَنِصَابِ الرُّكُوبِ او د کور په سامان کي او د سپرلي په څارويو کي وَنِصَابِ الْعِدْمَةِ وَنِصَابِ الْإِسْتِغْثَالِ او د خدمت په غلامانو کي او د استعمال په وسله کي زَكَاةٌ زَكَاةٌ (يعني په دې ټولو شيو کي زکاة نسته) لَهَا مَشْفُوعَةٌ بِالنَّجَاحَةِ الْأَمِيَّةِ

حکمه چي دا شيان په اصلي ضرورت (حاجتِ اصليه) کي مشغوله دي وَلَيْسَتْ بِتَأْوِيلَةٍ أَيْضًا او دا شيان وده کونکي (زياتېدونکي) هم نه دي وَعَلَىٰ هَذَا كُتِبَ إِلَيْهَا الْيَمْلُ لِأَهْلِهَا وَآلَاتِ الْمُخْتَفِرِينَ او هم پر دې (حکم) د علمانو کتابونه دي او د کسب کونکو (پېشه گرو) آلم دي لِنَاقُلْنَا د هغه دليل په وجه کوم چي موږ بيان کړي.

اللفات: ﴿ذُور﴾ جمع د ذال ده: کور، ﴿مُكَلِّي﴾ استوگنه، اوسېدل، ﴿اَلْغَث﴾ دنويو سامان، ﴿ذَوَات﴾ جمع د ذال ده: حيوان، شاروی، پر مخکه تلونکي ساکنې شي، ﴿عِبَاد﴾ جمع د عبد ده: غلام، نوکر، خدمتگار، ﴿مُخْتَفِرِينَ﴾ جمع د مخترف ده: کسبگر، ديو کسب او کار خاوند، پېشه گر.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی چي د استوگني په کورونو کي، او په هغو کالو کي چي اغوستل کيږي، او په هغو کورني سامانونو کي کوم چي په متن کي ذکر سول، او په هغو سامانونو کي چي په ورځني ژوند کي په کار راځي زکاة واجب نه دی، حکمه چي دا ټوله د انسان په حاجتِ اصليه کي مشغول دي، نه له ضرورت څخه زيات دي، او نه په زياتېدونکي (نامي) مال کي داخل دي، نو حکمه به په هغو کي زکاة واجب نه وي، حکمه چي د زکاة د واجېدلو لپاره د مال (نامي کېدل) او له ضرورتِ اصليه څخه (فارغېدل) ضروري دي، او دا دواړه شيان دلته نسته، همدا وجه ده که د يو چا سره تر ضرورت زيات کالي وي، يا موټر، او کور تر ضرورت زيات وړ سره وي، يا دا شيان يې په تجارت او کرايه کي مشغوله وي، نو تر کال تېرېدلو وروسته به په دې شيانو کي زکاة واجب وي.

وعلى هذا كتب العلم الخ فرمائي که د يو چا سره علمي کتابونه وي او د تجارت لپاره نه وي، بلکي د دې سړي دخپلي مطالعې او د فايدي لپاره وي نو په هغو کي هم زکاة واجب نه دی، حکمه چي هغه په حاجتِ اصليه کي مشغول دي، همدارنگه د کسبگرو آلم دي، د مثال په توگه د نجار سامان، د اشپز ديگونه، د عطر فروش اونگونه او د کارگرو ماشينونه، نو په دې شيانو کي هم زکاة واجب نه دی، حکمه دا شيان هم په اصلي حاجتونو کي مشغوله دي، او نامي نه دي، حکمه چي په دې شيانو باندې په کار کولو سره پيسې گټل کيږي، په خپله دا شيان پيسې نه گټي.

په مالِ ضمائر کي د زکاة بيان

وَمَنْ لَهُ عَلَى آخَرٍ مَقْرَضٌ او که د يو چا پر بل سړي پور باندې وي فَمَقْرَضُهُ سَيَرُونَ (لېکن) پورېږي. (قرضداره) خو کله د پور انکار کوي ثُمَّ قَامَتْ بِهِ بَيِّنَةٌ بيا گواهان پر هغه ودرېږي لَمْ يَلَاكِهِ لِيَأْمُرْهُ نو پور وړ کونکي به د تېرو کلونو زکاة نه وړ کوي مَتَنًا: صَارَتْ لَهُ بَيِّنَةٌ (او) د گواهانو د درېدلو معنی دا ده: چي د هغه لپاره گواهان پيدا سي بِأَنَّ أَكْثَرَ عِنْدَ النَّاسِ په دې توگه چي قرضداره د خلکو مخته د پور اقرار وکړي وَمِنْ مَسْأَلَةِ مَالِ الْفِتَارِ [١] او دا د مالِ ضمير مسئله ده وَفِيهِ خِلَافٌ زَوْيً وَالسَّافِي او په دې کي د امام زفر رحمه الله او د امام شافعي رحمه الله اختلاف دی وَمِنْ جُنْبَتِهِ او د مالِ ضمير له ټولکي څخه الْمَالُ الْمَقْفُودُ [٢] ورک سوی مال دی وَالْأَبَى [٣] او تېنېلې غلام دی وَالضَّالُّ [٤] او بې لاري سوی او ورک سوی غلام (او حيوان) دی وَالْمَقْضُوبُ [٥] او هغه مال دی چي يو چا غصب کړی وي إِذَا لَمْ يَكُنْ عَلَيْهِ بَيِّنَةٌ په دې شرط چي پر غاصب گواه نه وي وَالْمَالُ السَّاقِطُ لِلْبَيْعِ [٦] او هغه مال دی چي په سمندر کي

لو بئلی وی وَالْمُدْفُونُ فِي الْمَقَابِرِ ذَاتِیْ مَكَانَهُ [٧] او هغه مال دی چي په بیابان (او څنگله) کي پټ سوی وي په دې شرط چي ځای یې مېر وي وَالَّذِي أَخَذَ السُّلْطَانُ مَصَادَرَةً [٨] او هغه مال دی چي باچاله مالک څخه جلا کړی وی وَرُجُوبٌ صَدَقَةِ الْفِطْرِ بِسَبَبِ الْآبِقِ وَالْمَالِ او د تېنېدلي او ورک سوي غلام له طرفه د سرسايې واجېدل وَالْمُغْصُوبُ عَلَى هَذَا الْخِلَافِ (همدارنگه) د غصب سوي غلام له طرفه (د سرسايې واجېدل) هم پر دې اختلاف دي لَهُمَا: أَنَّ السَّبَبَ قَدْ تَحَقَّقَ د امام زفر او امام شافعي دلیل دادی: چي د زکاة سبب (ملکیت) متحقق سوی دی وَقَوَاتُ الْيَدِ مُؤَيَّدٌ مُغْلِبٌ بِالرُّجُوبِ او د قبضې فوتېدل په واجېدلو کي خلل اچونکي نه دي كَمَا لِإِبْنِ السَّبِيلِ لکه د مسافر مال وَلَنَا قَوْلُ عَلِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ او زموږ دلیل د حضرت علي عليه السلام (دا) قول دی لَا زَكَاةَ فِي الْمَالِ الْيَسَّارِ چي زکاة نسته په مال ضمار کي وَلَأَنَّ السَّبَبَ هُوَ الْمَالُ الثَّامِنُ او په دې وجه (هم) چي د زکاة سبب وده کونکی (زیاتېدونکی) مال دی وَلَا يَكُنْ إِلَّا بِالْقَدَرِ عَلَى الشُّرَافِ او پر تصرف (او قبضې) له قدرت لرلو څخه بغیر وده (زیاتېدل) نسته وَلَا قَدَرٌ عَلَيْهِ او پر تصرف (هغه ته) قدرت نسته وَإِبْنُ السَّبِيلِ يَقْدَرُ بِثَابِتِهِ او مسافر د خپل نائب په ذریعه سره پر خپل مال د تصرف قدرت لري وَالْمُدْفُونُ فِي الْبَيْتِ نِصَابٌ او په کور کي پټ کړی سوی مال (د زکاة) نصاب دی لِيَكُنِيَ الْمُؤْصُولُ إِلَيْهِ ځکه پټ کړی سوی مال ته لاس رسی آسانه دی وَلِی الْمُدْفُونِ فِي الْأَرْضِ أَوْ الْكُرْمِ اخْتِلَافُ النِّسَابِ او په مخکه یا باغ کي په پټ کړی سوی مال کي د مشتاخو اختلاف دی وَلَوْ كَانَ الدَّنُّ عَلَى مِقْرَةٍ او که پور پر داسي سري وي چي هغه اقرار کونکی وي مِلَّتِي أَوْ مَغِيرٍ هغه که مالداره وي او که تنگلاسی (مسکین) وي تَجِبُ الزَّكَاةُ نو زکاة واجب دی لِمَا كَانَ الْمُؤْصُولُ إِلَيْهِ ابْتِدَاءً ځکه چي په شروع کي مال ته لاس رسی (يعني مال تر لاسه کول) ممکن دي أَوْ بِوَسِيلَةٍ التَّخْصِيلِ یا د حاصلولو په ذریعه (د مال تر لاسول کول ممکن دي) وَكَذَا لَوْ كَانَ عَلَى حَاجِدٍ همدارنگه که پور پر داسي سري وي چي هغه انکار کونکی وي وَعَلَيْهِ بَيِّنَةٌ أَوْ عَلِيمٌ بِهِ الْقَاضِی او د هغه په خلاف گواهان وي یا قاضي په خبر وي (نو هم زکاة واجب دی) لِبَيِّنَتِنَا د هغه دلیل په وجه کوم چي موږ بیان کړی وَلَوْ كَانَ عَلَى مِقْرَةٍ مُغْلِبٍ او که پر داسي سري پور وي چي هغه اقرار کونکی وي (لېکن) مفلسه وي فَهُوَ نِصَابٌ عِنْدَ* أَنْ حَيِّنَةً رَجَعَهُ اللَّهُ نو د امام صاحب رَجَعَهُ اللَّهُ په نېز هغه د نصاب مال دی لِأَنَّ تَغْلِيْسَ الْقَاضِی لَا یَصِلُ عِنْدَهُ ځکه د امام صاحب رَجَعَهُ اللَّهُ په نېز د قاضي مفلس گرځول صحیح نه دي وَعِنْدَ مُحْكَدٍ لَا تَجِبُ او د امام محمد رَجَعَهُ اللَّهُ په نېز زکاة واجب نه دی لِشَحْطِ الْإِفْلَاسِ عِنْدَهُ بِالْمُغْلِبِ ځکه چي د هغه په نېز د قاضي په مفلس گرځولو سره مفلسی ثابتیږي وَأَبُو یُسُفَ مَعَ

مُحَمَّدٌ بْنُ تَحْفِظِ الْإِفْلَاسِ او امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ د مغلّسی په ثابتېدلو کي د امام محمد رَحِمَهُ اللهُ سره دی **وَمَعَ أَن** **خَیْفَةُ رَحِمَهُ اللهُ فِي حُكْمِ الزَّكَاةِ** او د زکاة په حکم کي د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ سره دی **رِعَايَةُ لِجَانِبِ الْفُقَرَاءِ** د غریبانو د اړخ د رعایت کولو په وجه.

اللفات: **﴿جمعد﴾** دفتح دباب ماضي ده: انکار کول، **﴿مغلی﴾** د ضرب دباب ماضي ده: تېرېدل، **﴿مغلی ضمار﴾** داسي ورک سوی مال چي د پیدا کېدلو او تر لاسه کولو امید یې نه وي، **﴿مغارة﴾** بیابان، دښت، ځنګل، **﴿آبق﴾** تېښتونکی، **﴿کومر﴾** انګور، ګڼ باغ ته هم ویل کیږي جمع یې **﴿کومر راخي﴾**، **﴿مغنی﴾** مالدار، شتمن **﴿مغنیس﴾** د تفعیل دباب مصدر دی: یو څوک دېوالي (دېوالي) ګڼل، یو څوک غریب ګرځول.

تشریح: مخکي د هغو خلکو بیان وو چي پر هغو زکاة واجبیږي، یا نه واجبیږي، اوس له دې ځایه هغه مالونه بیانېږي چي په هغو کي زکاة نه واجبیږي، د عبارت تر حل مخکي په دې خبره پوه سئ چي داسې د ضمار د مسئلې سره تعلق لري، نو تر ټولو مخکي تاسو د ضمار په حقیقت پوه سئ، ضمار د فعال پر وزن دی چي هغه د فاعل یا مفعول په معنی سره راځي، دا له اضمار څخه مشتق دی، لغوي معنی یې ده: پټول، غائبول، د شریعت په اصطلاح کي د ضمار تعریف دا دی: المال الضمار المال الغائب الذي لم يَرُوحْ (یعني مال ضمار هغه غائب او ورک مال ته ویل کیږي چي دهغه د پیدا کېدلو امید نه وي).

بعضي حضراتو د اضمار تعریف داسي کړی دی: ما یکون علیه قائما ولكن لا یکون منتفعا به (یعني ضمار هغه مال دی چي موجود خو وي، لېکن د ګټي او فایدي وړ نه وي)، دې تعریف ته په کتني سره به ضمار له ضامر څخه مشتق وي، خو دې دواړو تعریفونو کي اول تعریف زیات مناسب معلومیږي. (بناج ۲۰، ص ۲۶۰)

د مال ضمار صورتونه: مصنف رَحِمَهُ اللهُ د مال ضمار اته (۸) صورتونه او قسمونه ذکر کړي دي، اول صورت دا دی چي: [۱] د یو سړي پر بل سړي پور باندي وي، پور پورې (قرضداره) تر څو کلونو پوري له دې پور څخه انکار کوي، او پور غوښتونکي په دې وخت کي له گواهانو څخه محروم وي، تر څو کلونو وروسته گواهان پیدا سي، په دې توګه چي پور پورې د خلکو مخته د پور اقرار وکړي، نو دا خلګ د پور پورې اقراري گواهان سي، یعني دا خلګ پر دې گواهان سوه چي پور پورې زموږ مخته د پور اقرار وکړی، نو د گواهانو تر پیدا کېدلو مخکي دا پور مال ضمار وو، او د گواهانو تر پیدا کېدلو وروسته دا پور مال ضمار نه سو پاته، ځکه چي تر څو پوري گواهانو نه ول، تر هغه وخته د دې پور د حاصلولو هیڅ امید نه وو، لېکن کله چي گواهانو پیدا سول، نو د عدالت او قاضي په ذریعه د دې قرضي تر لاسه کول ممکن سو، او امید یې پیدا سو، [۲] دویم قسم ورک سوی مال دی، [۳] تېښتېدلی غلام، [۴] هغه حیوان او غلام چي یې لاري سي او ورک سي، [۵] هغه مال چي غصب کړی سي لېکن د مالک سره د غاصب په خلاف گواه نه وي، [۶] هغه مال چي په سمندر کي لوېدلوی وي، [۷] هغه مال چي په یو بیابان او دښت کي پټ کړی سوی او ځای یې هیر سوی وي، [۸] هغه مال چي باچا له مالک څخه جلا کړی وي، اوس سوال دا دی چي مال ضمار کوم چي تر څو کلونو پوري له مالک څخه غائب او ورک وي، او په دې موده کي دهغه د پیدا کېدلو امید هم نه وي، بیا یو څو کال وروسته دا مال پیدا سي، نو په دې تېرو کلونو کي په هغه کي زکاة واجب دی که نه؟ په دې باره کي د احنافو مذهب دا دی چي په تېرو کلونو کي زکاة واجب نه دی، لېکن دامام زفر رَحِمَهُ اللهُ او دامام شافعي رَحِمَهُ اللهُ مذهب دا دی چي زکاة پکښې واجب دی.

و دجوب صدقة الفطر الخ همدا اختلاف د هغه غلام د سراسيې (صدقة فطر) په واجبېدلو کي دى چي هغه تېښتېدلى وي، يا ورکړى سى وي، يا غصب کړى سى وي، نو زموږ په نېز پر مالک د هغه له طرفه سراسيه اجب نه ده، او دامام زفر او امام شافعي په نېز واجب ده.

د امام زفر او امام شافعي دليل: دا دى چي په مال ضمار کي د زکاة د واجبېدلو سبب سته چي هغه د نامي (وده کونکي) نصاب مالک کېدل دي، لهذا کله چي د زکاة د واجبېدلو سبب سته، نو په مال ضمار کي به هم زکاة واجب وي، خو که دا ورکړل سى چي پر مال ضمار د مالک قبضه نسته، (يعني د هغه په لاس کي مال ضمار نسته)، نو جواب دا دى چي د قبضې نشتوالى د زکاة د واجبېدلو لپاره مۇخل نه دى، لکه د مسافر مال چي د سفر په حال کي د هغه په قبضه کي نه وي، حال دا چي په اتفاق سره پر مسافر سراسيه واجب ده، او زکاة هم پر واجب دى.

زموږ دليل: د حضرت علي عليه السلام دا قول دى: لا زكوة في مال الضمار، همدا مضمون له حسن بصري رحمه الله شخه داسي رانقل سى دى: اذا حضرت الوقت الذى يؤدى فيه الرجل زكوته أدى عن كل مال وعن كل دين إلا ما كانت ضمار لا يرجوه (يعني کله چي هغه وخت راسي چي په هغه کي سړى خپل زکاة اداء کوي، نو د هر مال او هر پور زکاة دي اداء کړي، خو دا چي کوم مال ضمار وي، او اميد يې نه وي)، له دې دواړو قولونو شخه ثابته سوه چي په مال ضمار کي زکاة واجب نه دى، دويوم دليل: دا دى چي دامام شافعي رحمه الله او دامام زفر رحمه الله دا وينا چي د زکاة د واجبېدلو سبب پيدا سو موږ دا نه منو، ځکه چي د زکاة د واجبېدلو سبب مطلق د مال مالک کېدل نه دي، بلکي د مال نامي (وده کونکي) مال مالک کېدل د زکاة د واجبېدلو سبب دي، او په مال ضمار کي دا سبب نسته، ځکه چي نما او وده) هغه وخت راځي چي کله د تصرف قدرت وي، او پر مال ضمار د تصرف قدرت نسته، نو کله چي د تصرف قدرت نسته، نو په دې کي به نما هم نه راځي، او کله چي نما نه پکښې راځي، نو مال ضمار به مال نامي هم نه وي، او کله چي مال نامي نه سو، نو زکاة به هم پکښې واجب نه وي.

جواب: له وابن السبيل يقدر بنائبه شخه د امام زفر او امام شافعي د دليل جواب ورکوي، د جواب حاصل دا دى چي مال ضمار د مسافر پر مال قياس اول فاسد دى، ځکه چي مالک نه په خپله پر مال ضمار د تصرف قدرت لري، او نه د يو بل نائب په ذريعه سره پر مال ضمار د تصرف قدرت لري، او مسافر که څه هم په خپله پر هغه مال د تصرف قدرت نه لري کوم چي د هغه په وطن کي دى، لېکن د نائب په ذريعه سره پر هغه مال د تصرف قدرت لري، نو که مسافر له خپل مال شخه يو څى خرڅ کړي نو جائز دي، ځکه چي مسافر د خپل نائب په ذريعه د مبيع (خرڅ کړى سوي شي) پر ورکولو قدرت لري، نو معلومه سوه چي د مسافر مال، مال نامى دى، او مال ضمار نامي نه دى، نو امام زفر او امام شافعي دي غور وکړي، چي د دې غټ فرق باوجود به قياس څرنگه صحيح وي.

والسدقون في البيت الخ صاحب د هدايې وايي چي کوم مال په خونه (او کور) کي پټ سى وي نو هغه د زکاة نصاب دى، يعني په هغه کي زکاة واجب دى، ځکه چي خونه او کور د ټولو اجزاؤ سره د انسان په قبضه کي دي، نو تر دې ماله پوري رسېدل آسانه دي، او کله چي تر دې پوري رسېدل آسانه دي، او د هغه حاصلول ممکن دي، نو دا مال به په مال ضمار کي داخل نه وي، او کله چي په مال ضمار کي داخل نه سو، نو زکاة به پکښې واجب وي.

ولي الصدقون في الأرض الخ او که مال په مځکه يا باغ کي پټ سى وي، او ځاى يې له انسان شخه هېر وي، نو په دې کي د مځانو اختلاف دى، بعضو ويلي دي چي په دې مال کي زکاة واجب دى، ځکه د ټوله باغ يا ټولي معلومي مځکي په

کیندلو سره د هغه رايستل ممکن دي، لهندا پر هغه د تصرف قدرت هم سته، او کله چي د تصرف قدرت سته، نو دا مال ضمار نه سو، او بعضي مشائخو ويلي دي چي په دې مال کي زکاة واجب نه دی. حُکمه ټوله باغ يا معلومه مُحکمه کیندل که څه هم ناممکنه نه دي، لپکن ستونزمن او مشکل خامخا دي، او په شريعت کي تکليف او حرج ليري سوی دی، نو حُکمه به په دې مال کي زکاة واجب نه وي.

ولوکان الدين الخ صاحب د هدايې وايي چي که پور پريو داسي سړي وي چي هغه ددې پور اقرار کوي، بيا برابره ده که دا پوروړی مالداره وي او که مسکين، نو د دې پور زکاة واجب دی، حُکمه چي د دې پور تر لاسه کول ممکن دي، پوروړی (قرضداره) که موږ وي نو له شروع څخه ځني تر لاسه کېدلای سي، او که غريب او تنگلاسی وي نو د تحصيل په ذريعه ځني تر لاسه کېدلای سي، يعني د هغه له گټي څخه دي يې د قاضي په حکم يا د هغه په رضا سره حاصل کړي، نو پر داسي قرضه که څه هم حقيقه قدرت نسته، لپکن حکماً قدرت سته، او کله چي مالک ته قدرت سته، که څه هم حکماً وي، نو هغه ته مال ضمار نه ويل کيږي.

وکذا لوکان علی جاحد الخ او که پور پريو انکار کونکي سړي وي، لپکن د پور غوښتونکي سره د هغه په خلاف گواهان وي، يا قاضي په دې پور خبر وي، نو هم زکاة واجب دی، حُکمه چي د گواهانو په گواهي سره قاضي د مالک په حق کي فيصله کولای سي، يا قاضي په خپل علم او خبره سره د هغه په حق کي حکم کولای سي.

ولوکان علی مقر مفلس الخ او که پوروړی د پور اقرار کوي، لپکن قاضي د هغه د مفلس او غريب کېدلو حکم او اعلان وکړي (چي دا سړی هيڅ نه لري)، نو دا د پور مال هم د امام صاحب رَحْمَةُ الله په نېز د زکاة فضايل دی، يعني په دې کي هم زکاة واجب دی، حُکمه د امام صاحب رَحْمَةُ الله په نېز دا صحيح نه دي چي قاضي دا سړی مفلس وگرځوي، او د هغه د مفلس کېدلو حکم وکړي، نو کله چي د قاضي مفلس گرځول صحيح نه دي، نو مفلس گرځول او نه مفلس گرځول به دواړه برابر وي، او د نه مفلس گرځولو په صورت کي بالاتفاق زکاة واجب دی، حُکمه چي پور ځني اخيستل ممکن دي، نو همدارنگه به تر مفلس کولو وروسته هم زکاة واجب وي، امام احمد رَحْمَةُ الله فرمايي چي که دا سړی قاضي مفلس وگرځوي يعني د هغه د مفلس کېدلو حکم وکړي، نو بيا زکاة واجب نه دی، حُکمه چي د امام محمد رَحْمَةُ الله په نېز د قاضي په مفلس گرځولو سره مفلس کېدل ثابتيږي، او کله چي د قاضي مفلس گرځول د امام محمد رَحْمَةُ الله په نېز صحيح دي، نو دا پور د پوروړي په حق کي د هلاک سوي مال په درجه کي سو، او د هغه پور په درجه کي سو چي له هغه څخه انکار وسي، او په هلاک سوي او انکار کړي سوي مال کي زکاة نه واجبيږي، نو حُکمه به په دې مال کي هم زکاة نه واجبيږي.

وأبو يوسف الخ پاته سو امام ابو يوسف رَحْمَةُ الله نو هغه په دې خبره کي د امام محمد رَحْمَةُ الله سره دی چي د قاضي په مفلس گرځولو سره مفلسوالی ثابتيږي، نو د صاحبينو په نېز به د پوروړي تر مالداره کېدلو پوري مالک د پور مطالبه نه کوي، او د زکاة په واجبيدلو کي د امام صاحب رَحْمَةُ الله سره دی، لهندا کله چي دا پور مالک ته په لاس ورسې، نو د شيخينو په نېز به د تېرو کلونو زکاة پر هغه واجب وي، حُکمه چي په دې کي د فقيرانو او مسکينانو زيات رعايت او خواخوږي ده.

راجع قول: په پورتني مسئله کي راجع قول د امام صاحب رَحْمَةُ الله دی، يعني که پوروړی د پور اقرار کوي، لپکن قاضي د هغه د مفلس او غريب کېدلو حکم وکړي، نو په دې مال کي هم زکاة واجب دی، کما قال الامام قاضي خَلَف رَحْمَةُ

الله و انت کانت على مفلس فله القاضي. وهو مقر يکون نصاباً في قول أبي حنيفة (الغنية ج ۱، ص ۱۲۲). ولكن قال الاستاذ المفتي غلام قادر النعماني: قول الامام مبنى على الاحتياط وقول محمد رَجَحَهُ الله ارفق للناس فينبغي ان يكون الراجح قول محمد رَجَحَهُ الله في هذا الزمان. (القول الراجح ج ۱، ص ۱۶۳)

که مينه د تجارت په نيت رانيول سي، وروسته د خدمت نيت پکښي و سي نو څه حکم دی؟

وَمَنْ اشْتَرَى جَارِيَةً لِلشَّهَارِ او چا چي د تجارت لپاره مينه رانيوله وَكَاثِلًا لِّلْخِدْمَةِ بَكَدَتْ عَنْهَا الزَّكَاةُ او د خدمت لپاره يې د هغې نيت وكړى نو له هغې څخه زكاة ساقط سو لِإِصْطَالِ النَّيَّةِ بِالْعَمَلِ وَهُوَ تَرْكُ الشَّجَارَةِ ځكه د عمل سره نيت متصل (جوخت) سو او هغه تجارت پرېښوول دي وَإِنْ كَاثِلًا لِلشَّهَارِ بَعْدَ ذَلِكَ لَمْ تَكُنْ لِلشَّهَارِ او كه د خدمت تر نيت وروسته يې په دې مينه كي د تجارت نيت وكړى نو هغه به د تجارت لپاره نه وي حَتَّى يَبْتَدِئَهَا تر دې چي هغه سړى دا خرڅه كړي فَيَكُونُ لِي مِنْهَا زَكَاةٌ نو بيا به د دې په قيمت كي زكاة وي لَأَنَّ النَّيَّةَ لَمْ تَتَّصِلْ بِالْعَمَلِ ځكه چي نيت د عمل سره متصل نه سو إِذْ هُوَ لَمْ يَشْجُرْ ځكه چي هغه (په رشتيا سره) تجارت نه وكړى فَلَمْ تُغْتَبَرْ نو ځكه به د هغه نيت معتبر نه وي وَلِهَذَا لَا يَصِيرُ الْمُسَافِرُ مُقِيمًا بِمَجَرَّةِ النَّيَّةِ همدا وجه ده چي مسافر صرف په نيت سره مقيم گرځي وَلَا يَصِيرُ الْمُقِيمُ مُسَافِرًا بِالنَّيَّةِ إِلَّا بِالسَّفَرِ لېكن مقيم يې له سفره (صرف) په نيت سره نه سي مسافر کېداى.

اللفاظ: «جارية» مينه، «مكاد» خالي، فقط، محض، «لشهر» (د تجارت يې نه وو كړى) د افتعال له باب څخه د جحد معلوم صيغه ده: تجارت كول.

تشریح: د عبارت تر حل مخکي دا قاعده په ياده لړۍ چي هر هغه شی چي تعلق يې د اندامونو د عمل (اعمال جوارح) او د اندامونو د حرکت سره وي، په هغه كي فقط په نيت سره تغیر او تبديلي نه راځي، او هغه شی چي تعلق يې د پرېښوولو (ترك) سره وي په هغه كي فقط په نيت سره تبديلي راځي.

صورت د مسئلې: دا دی كه يو سړي د تجارت په نيت سره يوه مينه رانيوله، بيا يې دا اراده وكړه چي له هغې څخه به خدمت اخلم، او له تجارت څخه يې د هغې د ايستلو نيت وكړى، نو له دې مينه څخه زكاة باطل او ساقط سو، يعني د دې مينه په قيمت كي زكاة واجب نه دی، دليل دا دی چي كوم شی له اعمال جوارح څخه وي هغه فقط په نيت سره نه ثابتېږي، بلكي د نيت سره د عمل اتصال ضروري دی، او كوم شی چي د ترك له قبيلې څخه وي، په هغه كي فقط نيت كافي دی، نو څرنگه چي دغه سړي د تجارت په نيت سره مينه رانيوله، او بيا يې له هغې څخه د خدمت اخيستلو نيت وكړى، يعني په هغه كي يې د تجارت د پرېښوولو (ترك) نيت وكړى، نو فقط په نيت سره دا مينه له تجارت څخه ووتله، او كله چي له تجارت څخه ووتله، نو له هغې څخه زكاة هم باطل او ساقط سو. صاحب د هدايې وايي چي نيت د عمل سره متصل سو، او هغه عمل د تجارت پرېښوول دي.

دان نواها الخ او كه د تجارت په نيت سره يې مينه رانيوله، بيا يې له هغې څخه د خدمت اخيستلو نيت وكړى، بيا يې تر هغه وروسته د تجارت نيت وكړى، نو هغه مينه د تجارت لپاره نه گرځي، تر دې چي هغه مينه خرڅه نه كړي، نو كه يې خرڅه كړه، بيا د هغې په قيمت كي زكاة واجب دی. ځكه تر څو چي دی مينه خرڅه نه كړي، تر هغه وخته

نیت د تجارت د عمل سره نه متصل کیږي، او کوم نیت چې د عمل سره متصل نه وي، هغه معتبر نه گڼل کیږي، نو ځکه به فقط په نیت سره هغه مینه د تجارت لپاره نه گرځي.

ولهذا الخ د دې حاصل دادی چې په ترک (پربښولو) کې فقط نیت کافي دی، او په عمل کولو کې عمل ضروري دي، د دې دلیل بیانوي چې اقلعت د سفر پربښولو ته وېل کیږي، همدا وجه ده که یو مسافر د مقیم کېدلو نیت وکړي، نو هغه فقط په نیت سره مقیم کیږي، ځکه چې په پربښولو کې فقط نیت کافي دی، لېکن که یو مقیم د مسافر کېدلو نیت وکړي، نو تر څو چې هغه په عملي توګه سفر شروع نه کړي، تر هغه وخته مسافر نه ورته وېل کیږي، ځکه چې سفر د اندامونو د عمل (عمل جوارح) نوم دی، چې هغه فقط په نیت سره نه ثابتېږي.

یو مال کله د تجارت مال جوړېږي؟

وَإِنْ اشْتَرَى شَيْئًا وَكَوَّاهُ لِلتِّجَارَةِ او که یو سړی یو شی رانیسي او په هغه کې د تجارت نیت وکړي كَانَ لِلتِّجَارَةِ نو هغه به د تجارت لپاره وي لِلْإِمْصَالِ النَّيَّةِ بِالْعَمَلِ ځکه چې نیت د عمل سره متصل سو بِخِلَافِ مَا إِذَا وَرَثَ وَكَوَّى التِّجَارَةَ په خلاف د هغه صورت چې کله داسې د یو شي وارث سي او د تجارت نیت یې وکړي لَأَنَّهُ لَا عَمَلَ مِنْهُ ځکه (په هغه صورت کې) دده له طرفه هیڅ عمل نسته وَلَوْ مَلَكَهُ او که د یو شي مالک سو بِالْهَيْبَةِ أَوْ بِالرَّصِيَّةِ [۱] په هبه سره [۲] یا په وصیت سره أَوْ النِّكَاحِ أَوْ الْغُلَمِ [۳] یا په نکاح سره [۴] یا په خلع سره أَوْ السُّلْمِ عَنِ الْقَوْدِ [۵] یا د قصاص په بدله کې په صلح سره وَكَوَّاهُ لِلتِّجَارَةِ او د هغه د تجارت نیت یې وکړي كَانَ لِلتِّجَارَةِ عِنْدَ أَنْ يُؤَسَفَ رَحِمَهُ اللَّهُ نو د امام ابو یوسف رحمه الله په نېز به هغه د تجارت لپاره وي لِإِقْتِرَانِهَا بِالْعَمَلِ ځکه چې نیت (د تجارت) د عمل سره متصل سو وَعِنْدَ مُحْكَبِ رَحِمَهُ اللَّهُ [●] لَا يَصِيرُ لِلتِّجَارَةِ او د امام محمد رحمه الله په نېز به (په دې ټولو صورتونو کې) د تجارت لپاره نه گرځي لَأَنَّهَا لَمْ تَقَارِنْ عَمَلِ التِّجَارَةِ ځکه چې نیت د تجارت د عمل سره متصل نه سو وَقِيلَ: الْإِخْتِلَافُ عَلَى عَكْسِهِ او وېل سوي دي: چې اختلاف د دې پر عکس دی.

﴿قَوْد﴾ قصاص (د قتل بدله چې د قتل په ذریعه واخیستل سي، هغه ته قصاص وېل کیږي)، **﴿اِنْشَوَات﴾** نژدې کېدل، متصل کېدل (جوختېدل)، یو ځای کېدل.

تشریح: په دې عبارت کې درې مسئلې بیان سوي دي: (۱) یو سړی یو شی رانیوی، او درانیولو په وخت کې یې د هغه تجارت نیت وکړي، نو اوس هغه شی د تجارت لپاره متعین سو، او د زکاة د شرائطو د پوره کېدلو په وخت کې په هغه کې زکاة هم واجبیږي، ځکه چې تجارت یو عمل ته وېل کیږي، او په دې صورت کې د دغه سړي نیت د عمل یعنی د رانیولو سره متصل سو، او ښکاره ده چې رانیول هم د تجارت لپاره دي، نو ځکه چې نیت د تجارت سره متصل سو، او کله چې نیت د یو شي د تجارت سره متصل سي، نو هغه شی به د تجارت لپاره شمارل کیږي، نو ځکه به زکاة پکښې واجب وي.

(٢) بخلاف ما إذا ورث الخ دهن حاصل دادی چي که یو سري په وراثت کي یو شی تر لاسه کړی، او په هغه کي یې د تجارت نیت وکړی، نو د هغه سري د دې نیت اعتبار به نه کیږي، ځکه چي د تجارت تعلق د عمل جوارح (د اندامونو د عمل) سره دی، او په پورتنی صورت کي د دې سري له طرفه هیڅ عمل نسته، بلکي د وراثت مال خو بغیر له څه کوشش او عمل څخه هغه ته حاصل سو، نو نیت له عمل څخه خالي سو، او د تجارت په باب کي داسي نیت تأثیر نه کوي، نو ځکه به دغه د وراثت مال د تجارت مال نه وي، نو زکاة به هم پکښې واجب نه وي.

(٣) دریمه مسئله داده چي که یو سري د هې (تحفی) په ذریعه سره د یو شي مالک سو، یعنی بل چا وده ته یو شی په هې ورکړی، او ده یې مالک سو، یا بل چا د نه لپاره د یو شي وصیت کړی وو، او هغه ده ته حاصل سو، یا یوه سري بل سري ته خپله مینځه په نکاح ورکړه او د هغې پر مهر یې قبضه وکړه، یا پر یو سري د خپلي ښځي مهر پاته وو، او د ښځي تر مرگ وروسته هغه ته په دې کي څه حصه حصنه سوه، یا یو چا ته د ښځي سره د خلع کولو په وخت کي مال حاصل سو، یا د مقتول وlianو ته د قصاص په عوض کي مال حاصل سو. او په دې ټولو صورتونو کي چي چا ته څه حاصل سو هغه د تجارت نیت وکړی، نو دامام ابو یوسف رحمه الله په نېز د هغه نیت کول صحیح دي، او دا ټوله مالونه به د تجارت لپاره متعین کیږي، او زکاة به هم پکښې واجبېږي، ځکه چي په دې صورتونو کي د سري نیت د عمل یعنی د هې د قبولولو او د وصیت او د نکاح او د خلعي او د دیت د قبولولو سره متصل دی (یعني عمل دادی چي دې سري د شیان قبول کړل)، او کله چي نیت د عمل سره متصل سو، نو هغه به تأثیر کوي، نو په دې صورتونو کي به هم نیت مؤثر وي، او له دې مالونو څخه به هر یو د تجارت لپاره متعین کیږي، او په دې کي به زکاة واجب وي.

د دې په خلاف دامام محمد رحمه الله په نېز په دې صورتونو کي د دغه سري د نیت هیڅ اعتبار نسته، او دا مالونه به د تجارت لپاره نه وي، ځکه دلته نیت د تجارت د عمل سره متصل نه دي، ځکه چي قبول که څه هم یو عمل دی، لېکن د تجارت سره هیڅ تعلق نه لري، نو ذکر سوي عقود یعنی هې، وصیت، خلع او داسي نور د تجارت له عقودو څخه نه سو، همدا وجه ده که مالک خپل غلام ته د تجارت اجازه ورکړي، نو هغه ته په دې عقودو کي د تجارت اجازه نه حاصلېږي، له دې څخه هم معلومېږي چي دلته نیت د عمل سره نه متصل کیږي، نو ځکه به دا مالونه د تجارت لپاره نه وي، لهذا په دې کي به زکاة هم واجب نه وي.

وقيل الاختلاف الخ فرمائي: مخکي چي کوم اختلاف دامام ابو یوسف رحمه الله او امام محمد رحمه الله په مینځ کي ذکر سو، دا له حضرت امام طحاوي څخه رانقل سوی دی، لېکن علامه اسیجیاني له قاضي شهید څخه په شرح الایبیجیاني کي دا اختلاف داسي رانقل کړی دی چي د شیخینو رحمه الله په پورتنی صورتونو کي د نیت باوجود تجارت نه مني او زکاة نه واجبوي، او امام محمد رحمه الله په دې صورتونو کي تجارت مني او زکاة واجبوي.

راجع قول: په پورتنی مسئله کي راجع قول دامام محمد رحمه الله دی، یعنی په پورتنی صورتونو کي به د نیت اعتبار نه کیږي او مذکور مالونه به د تجارت لپاره نه وي، قال الاستاذ المفتی غلام قادر النعمانی: والحاصل أن نية التجارة

د زکاة په اداء کولو کې د نیت بیان

وَلَا يَجُوزُ آدَاءُ الزَّكَاةِ اَوْ زَكَاةِ اداء کول جائز نه دي اِلَّا بِنِيَّةٍ مُّخَارَاجَةً لِلْاَدَاءِ مګر په داسې نیت سره چې هغه به متصل وي د اداء سره اَوْ مُخَارَاجَةً لِعَزْلِ وَمَقْدَارِ الْوَاجِبِ يا به متصل وي د واجب مقدار د جلا کولو سره لِأَنَّ الزَّكَاةَ عِبَادَةٌ ځکه چې زکاة يو عبادت دی فَكَانَ مِنْ شَرْطِهَا النِّيَّةُ نو نیت به د هغه لپاره شرط وي وَالْأَصْلُ فِيهَا الْإِقْتِرَانُ او په نیت کې يو ځای والی اصل دی (يعني دا چې نیت به عبادت سره يو ځای وي) إِلَّا أَنَّ الدَّفْعَ يَتَفَرَّقُ لېکن (څرنګه چې) ورکول بېلابېل دي فَأَكْثَرُهُمْ يَجُوزُ بِهَا حَالَةَ الْعَزْلِ تَبْيِيزًا نو ځکه د آسانی لپاره د جلا کولو په حالت کې د نیت پر وجود اکتفا وسوه كَتَفَرُّهُمْ النِّيَّةُ فِي الْعَزْلِ لکه په روژه کې نیت مخکې کول (يعني لکه په روژه کې چې کله نیت مخکې وسي نو هم کافي دی).

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی چې له نیت څخه بغير زکاة اداء کول جائز نه دي، او که يو سړي له نیت څخه بغير د زکاة ټوله مال فقيرانو او مسکينانو ته ورکړي، نو د هغه زکاة نه اداء کېږي، ځکه چې زکاة يو عبادت دی، نو څرنګه چې په نورو عبادتونو مثلاً په لمانځه او نورو کې نیت شرط او ضروري دی، همدارنګه په زکاة کې هم نیت ضروري دی، او بې له نیته زکاة نه ثابتېږي.

اوس پاته سوه د مسئله چې نیت کله کول پکار دي، په دې لړ کې اصل همدغه دی چې نیت به د اداء سره متصل وي، خو څرنګه چې د زکاة ټوله مال يوه سړي ته نه ورکول کېږي، بلکې بېلابېلو خلکو ته ورکول کېږي، نو هر وار د زکاة ورکولو په وخت کې نیت کول ستونزمن او سخت دي، لهذا شريعت د سختي او حرج ليري کولو لپاره د آساني جوړه کړې ده چې کله انسان د خپل مال حساب وکتاوب وکړي، او د زکاة مال له نور مال څخه جلا کړي، نو په هغه وخت کې دي د زکاة نیت وکړي، او کله چې يې مصارفو او مسکينانو ته ورکوي نو نیت ضروري نه دی (يعني هر وار نیت ضروري نه دی)، ځکه د عزل په وخت کې (يعني له نور مال څخه د زکاة د مال د ارجلا کولو په وخت کې) چې کوم نیت وسي، هغه د ټولو وارونو لپاره کافي دی، او د هر وار لپاره د نوي نیت ضرورت نسته.

کتقديم النية الخ او د مسئله په روژه کې د نیت د مخکې کولو سره مشابه ده، يعني څرنګه چې د روژې په نیت کې اصل دا دی چې هغه به د روژې د شروع يعني د سهار د اول سره متصل وي، خو د تکليف ليري کېدلو په وجه له دې څخه مخکې هم نیت کول معتبر دي، همدارنګه به د مال جلا کولو په وخت کې هم نیت معتبر وي چې خلګ د تکليف سره مخامخ نه سي.

بې له نیته د ټوله مال صدقه کولو حکم

وَمَنْ قَصَدَ بِحَيْثُمْ مَالِهِ اَوْ څوک چې خپل ټوله مال صدقه کړي لَا يَتَوَرَّى الزَّكَاةَ (او) د زکاة نیت نه وکړي سَقَطَ فَرْضُهَا عَنْهُ اِسْتِحْسَانًا نو استحسانان له هغه څخه د زکاة فرضيت ساقط سو لِأَنَّ الْوَاجِبَ جُزْءٌ مِنْهُ ځکه چې واجب د ټوله مال څخه حصه (په زکاة کې) ورکول دي فَكَانَ مُتَعَيِّنًا فِيهِ نو په ټوله مال کې به هغه حصه متعينه وي فَلَا حَاجَةَ إِلَى التَّعَيُّنِ نو ځکه به (اوس) د هغه د متعينولو ضرورت نه وي.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو سړي د زکاة نیت نه وکړی او خپل ټوله مال یې پر غریبانو او مسکینانو صدقه (خیرات) کړی، نو استحساناً د دې سړي له غاري څخه د زکاة فرضیه ساقطیږي، لېکن قیاساً د هغه له غاري څخه د زکاة فرضیه نه ساقطیږي، همدا د امام زفر او درو امامانو قول دی.

د قیاس دلیل: دا دی چي صدقه پر دوه قسمه ده: یوه نفلي صدقه ده او بله فرضي صدقه ده یعني زکاة، نو په دواړو کي به د نیت په ذریعه سره فرق راځي، حال دا چي په پورتني صورت کي دې سړي نیت کړی نه دی، نو ځکه به د هغه ټوله صدقه نفلي صدقه وي، او د هغه پر ذمه به د زکاة فرضیه هغسي پاته وي.

د استحسان دلیل: دا دی چي پر دې سړي د ټوله مال زکاة فرض نه دی، بلکي د مال د یوه جزء یعني د څلورېنښتمې حصې زکاة پر فرض دی، او کله چي هغه ټوله مال د الله په لار کي صدقه کړی، نو ښکاره ده چي په دې صدقه کي د زکاة نصاب او د زکاة مقدار هم ولاړی، او دا سړی بری الذمه سو، پاته سوه د نیت نه کولو مسئله، نو هغه دلته هیڅ تاوان نه کوي، ځکه د نیت اصل کار خو په عادت او عبادت کي تمیز او فرق پیدا کول دي، او په پورتني صورت کي چي کله هغه د الله لپاره ټوله مال صدقه کړی، نو د هغه نیت له عادت څخه په عبادت بدل سو، او د عبادت لپاره متعین سو، اوس بیا د بل نیت متعینولو او د زکاة لپاره د نور مال ورکولو ضرورت نسته، ځکه څرنگه چي صدقه عبادت ده، همدارنگه زکاة هم یو عبادت دی، او د فرضو نیت کول د تعیین لپاره ضروري دي، او دلته نیت متعین دی، ځکه چي د زکاة نصاب په ټوله مال کي شامل او داخل دی، نو جلا د هغه د متعینولو ضرورت نسته.

او دا مسئله داسي ده لکه یو څوک چي د روژې په میاشت (رمضان) کي مطلق د روژې نیت وکړي، نو دا نفلي روژه نه گرځي، بلکي د رمضان روژه به وي، ځکه په دې میاشت کي صرف د رمضان روژه فرض ده، لهذا جلا د فرضي روژې نیت کول به ضروري نه وي. (بنايه ج: ٢، ص: ٢٧٠)

د څه مال صدقه کولو حکم

وَكُلُوا مِمَّا فِى النَّصَابِ او که څوک د نصاب څه حصه اداء کړي سَقَطَ زَكَاةُ الْمُؤْمِنِ وَفِدَا مُحْكَبٍ نو د امام محمد رحمه الله په نېز د ورکړل سوي حصې زکاة ساقطیږي لِأَنَّ الْوَاجِبَ شَائِعٌ فِي الْكُلِّ ځکه چي واجب مقدار په ټوله مال کي خور دی وَعِنْدَ أَبِي يُوسُفَ * لَا تَسْقُطُ او د امام ابو یوسف رحمه الله په نېز د دې حصې زکاة نه ساقطیږي لِأَنَّ الْبَقْعَ غَيْرَ مُتَعَيِّنٍ ځکه چي بعضي حصه متعینه نه ده لِيَكُونَ الْبَاقِي مَعْلًا لِلوَاجِبِ ځکه کوم مال چي پاته دی هغه (هم) د واجب (زکاة) محل دی بِخِلَافِ الْأَوَّلِ په خلاف داوولي مسئلې، والله أعلم بالصواب.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو سړي د نصاب د مال بعضي حصه صدقه کړه، نو د امام محمد رحمه الله په نېز د مؤدی یعني د نصاب چي کومه حصه فقیرانو ته ورکړل سوه، د هغې زکاة ساقط سو، او کوم مال چي باقي پاته سو، د هغه زکاة واجب دی، او د امام ابو یوسف رحمه الله په نېز د مؤدی زکاة هم نه ساقطیږي، بلکي کوم مال چي باقي پاته سو، په هغه کي به د ټوله نصاب زکاة واجب وي.

د امام محمد دلیل: دا دی چي د زکاة خومره اندازه واجب ده، هغه اندازه په ټوله نصاب کي خوره او شایع ده، نو که دې سړي ټوله مال صدقه کړی وای، نو ټوله زکاة به ساقط وای، لهندا کله چي ده بعضي مال صدقه کړی، نو د هغه بعضي زکاة به ساقط وي، حاصل دا چي امام محمد رَجَّه الله بعض پر کُل قیاسوي، د مثال په توگه پریوه سړي په دوو سوو درهمو کي پنځه درهمه د زکاة واجب ول، او هغه تر کال تېرېدلو وروسته څلوېښت درهمه صدقه کړل، نو اوس په دې څلوېښتو درهمو کي یو درهم زکاة هم ووتی، اوس به پر هغه په پاته یو سل و شپېته (۱۶۰) درهمو کي څلور درهمه واجب وي.

د امام ابو یوسف دلیل: دا دی چي د زکاة لپاره د نصاب هغه بعضي حصه متعینه نه ده کومه چي ورکړل سوه (او هغه یې نیت هم کړی نه دي)، او خومره اندازه مال چي پاته دی، هغه د واجب زکاة محل دی، یعنی د زکاة ټوله مقدار له هغه څخه اداء کېدای سي، په خلاف دا ولي مسئلې یعنی چي کله ټوله مال صدقه کړي، نو ټوله زکاة ساقطېږي، ځکه چي د زکاة واجب مقدار څلمنځا په هغه کي داخل دی. والله اعلم

واچ قول: په پورتنی مسئله کي راجح قول د امام ابو یوسف رَجَّه الله دی، یعنی د امام ابو یوسف رَجَّه الله په نیز د مؤید زکاة هم نه ساقطېږي. (القول الرابع ج ۱، ص: ۱۶۵)

بَابُ صَدَقَةِ السَّوَائِمِ

(دا) باب د څرېدونکو څارویانو د زکاة (په بیان کي) دی

تشریح: له دې ځایه صاحب د کتاب د اموالو د زکاة تفصیلي بیان شروع کوي، او له ټولو څخه مخکي په سواند شروع کوي، ځکه تر ټولو مخکي د څارویانو څرلو (پوولو) طریقه په عربو کي رواج وه، او زیاتره عربو څاروي درلودله، او څاروي د هغو غټه پانگه وه، او بیا هغو په څارویانو کي اوبیان ډېر درلودله، نو ځکه صاحب د کتاب په څارویانو کي تر ټولو مخکي د اوبن د زکاة فصل فی الإبل عنوان شروع کوي؛ د اوبناتو د مخکي کولو یوه وجه دا هم ده چي نبی ﷺ د حضرت ابو بکر صدیق رضی الله عنه په نامه یو خط لیکلی وو، او په هغه خط کي تر ټولو مخکي د اوبناتو د زکاة بیان وو، همدارنگه ابو بکر رضی الله عنه هم په دغه ترتیب سره یو خط د حضرت انس رضی الله عنه په نامه لیکلی وو. نو ممکنه ده چي د مصنف په نظر کي د دې خطونو اقتداء او اتباع هم وي.

صاحب د کتاب په عنوان کي د زکوة لفظ ذکر نه کړی، بلکي د صدقة لفظ یې ذکر کړی، ځکه چي په دې کي د قرآن کریم اقتداء ده، ځکه په قرآن کي هم د زکاة د مصارفو د بیان په وخت کي په اِنَالِ الصَّدَقَاتِ لِلْفُقَرَاءِ سره زکاة یې - سوی دی. ښکاره دي وي چي السوائم جمع د سائمه ده، معنی یې ده: څرېدونکي څارویان یعنی د وښو خوړونکي څارویان، هغه که نړوي او که مده، دلته له سواند څخه مراد هغه څارویان دي چي هغو د کال زیاتره حصه پر بیابان وابنه خوړلي وي، نو په کود کي یې کم خوړلي وي.

په سائمه كي د زكاة د واجبللو شرط دا دی چي په هغو سره به د شيدو حاصلولو او نسل زياتولو گټه مقصود وي، همدا وجه ده چي په هغو سوائمو كي زكاة نسته چي د سپرلي يا د غوښو لپاره پالل كيږي، همدارنگه كوم سوائم چي د تجارت لپاره وي، په هغه كي به د تجارت والا نصاب واجب وي، يعني په تجارتي سوائمو كي به د سوائمو نصاب معتبر نه وي، بلكي د مال نصاب به معتبر وي. (بنايه ج: ٢٠، ص: ٢٧٢)

بيا سائمه پر شوو قسمه ده، او د عمر د مختلفوالي په وجه د سائمه نوم او احكام هم پيلاپيل دي، او هغه شوو قسمه دا دي:

① بنت مخاض، ② بنت لبون، ③ حقه، ④ جذعه.

(١) بنت مخاض د اوښ هغه ښځينه (ماده) بچي ته ويل كيږي چي يو كال يې پوره سوي وي او په دويم كال كي داخله سي، او تر ته يې ابن مخاض ويل كيږي، وجه د تسميې دا ده چي مخاض د لنگوالي درد ته ويل كيږي، او څرنگه چي اوښه هم د خپل بچي د ولادت په وخت كي په درد مبتلا كيږي، نو ځكه د اوښي بچيانو ته ابن مخاض او بنت مخاض ويل كيږي. (٢) بنت لبون هغه بچي ته ويل كيږي چي دوه كاله يې پوره سوي او په دريم كال كي داخل سي، وجه د تسميې دا ده چي كله د هغه دوه كاله پوره سي، نو موري يې بل بچي وزېږوي، او د شيدو والا سي، نو د دې بل بچي سره هغه هم د خپلي مور شيلې چينبي، نو په دې وجه هغه ته بنت لبون يا ابن لبون وايي. (٣) حقه هغه بچي ته ويل كيږي چي په څلورم كال كي داخل سي، او څرنگه چي په څلورم كال كي دا بچي د بار، او سپر تيا حقداره سي، نو ځكه هغه ته حقه وايي. (٤) جذعه هغه بچي ته ويل كيږي چي څلور كال يې پوره سوي وي او په پنځم كال كي داخل سي، او دې ته جذعه ځكه ويل كيږي چي د جذع معني ده: يو شى له ښځه كښل، او څرنگه چي په پنځم كال كي د دې بچي د شيدو غاښونه وځي، او نور غاښونه يې راځي، نو په دې وجه جذعه ورته ويل كيږي. (بنايه ج: ٢٠، ص: ٢٧٢)

فصل في الإبل

(دا) فصل د اوښانو (د زكاة په بيان كي) دی

د اوښانو د نصاب او زكاة مقدار

قَالَ: لِمَنْ مِنْ أَكْلٍ مِنْ غَنَسٍ دُوْصَةٌ فرمايي: چي له پنځو څخه په كمو اوښانو كي زكاة واجب نه دی **لَإِذَا بَلَغَتْ غَنَسًا سَائِمَةً** او كله چي اوښان پنځه سي او هغه څرېدونكي (هم) وي **وَحَالَ عَلَيْهَا الْحَوْلُ** او يو كال پر تېر سي **فَلْيَبِئْهَا شَاةً** نو په هغو كي تر نهو اوښانو پوري يوه بزه (وزه) واجب ده **لَإِذَا كَانَتْ مَسْرًا فَلْيَبِئْهَا شَاةً** او بيا چي كله لس اوښان سي نو په هغو كي تر څوارلسو اوښانو پوري دوې بزي واجب دي **لَإِذَا كَانَتْ غَنَسًا مَسْرًا فَلْيَبِئْهَا ثَلَاثَ شِئْءٍ** او بيا چي كله پنځلس اوښان سي نو په هغو كي تر نولسو (١٩) اوښانو پوري درې بزي واجب دي **لَإِذَا كَانَتْ مَسْرًا فَلْيَبِئْهَا أَرْبَعًا** او بيا چي كله شل سي نو تر څلورويشتو پوري څلور بزي

پکښې واجب دي لَمَّا دَلَكَتْ عَنَّا وَحِشَيْنَ لَفِيهَا بِنْتُ مَخَافٍ بيا چي کله پنځوشت سي نو په هغو کي يوه بنت مخاض واجب ده وَهِيَ الْبِنْتُ طَعْنَتْ فِي الثَّالِثَةِ او بنت مخاض (داوښ) هغه ماده بچی دی چي په دريم کال کي داخل سوی وی إِلَى عَنَسٍ وَتَلَاوَيْنَ تر پنځه دېرشو (۳۵) اوبانو پوري (يوه بنت مخاض واجب ده) لَمَّا دَلَكَتْ سَلًا وَتَلَاوَيْنَ لَفِيهَا بِنْتُ لَبُونٍ بيا چي کله شپږ دېرش (۳۶) اوبان سي نو په هغو کي يوه بنت لبون واجب ده وَهِيَ الْبِنْتُ طَعْنَتْ فِي الثَّالِثَةِ او بنت لبون د اوښ هغه ماده بچی دی چي په دريم کال کي داخل سوی وی إِلَى عَنَسٍ وَأَرْبَعِينَ تر پنځه خلوېشتو (۴۵) اوبانو پوري (يوه بنت لبون واجب ده) لَمَّا دَلَكَتْ سَلًا وَأَرْبَعِينَ لَفِيهَا حَقَّةٌ بيا چي کله شپږ خلوېشت (۴۶) اوبان سي نو په هغو کي يوه حقه واجب ده وَهِيَ الْبِنْتُ طَعْنَتْ فِي الرَّابِعَةِ او حقه هغه ماده بچی دی چي په څلورم کال کي داخل سوی وی إِلَى سِتِّينَ تر شپېتو پوري (يوه حقه واجب ده) لَمَّا دَلَكَتْ إِحْدَى وَسِتِّينَ لَفِيهَا حَقَّةٌ بيا چي کله يو شپېته (۶۱) اوبان سي نو په هغو کي يوه جذعه واجب ده وَهِيَ الْبِنْتُ طَعْنَتْ فِي الْخَامِسَةِ او جذعه هغه ماده بچی دی چي په پنځم کال کي داخل سوی وی إِلَى عَنَسٍ وَسِتِّينَ تر پنځه اويا پوري (يوه جذعه ده) لَمَّا دَلَكَتْ سَلًا وَسِتِّينَ لَفِيهَا بِنْتُ لَبُونٍ إِلَى تِسْعِينَ بيا چي کله شپږ اويا (۷۶) اوبان سي نو په هغو کي تر نوي (۹۰) اوبانو پوري دوي بنت لبون واجب دي لَمَّا دَلَكَتْ إِحْدَى وَتِسْعِينَ لَفِيهَا حَقَّةٌ إِلَى مِائَةٍ وَحِشَيْنَ بيا چي کله يو نوي (۹۱) اوبان سي نو په هغو کي تر يو سلو شلو (۱۲۰) اوبانو پوري دوي حقي واجب دي بِهَذَا اشْتَهَرَتْ كُتُبُ الصَّدَقَاتِ ^۱ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ همدغه حساب مطابق د نبی ﷺ خطونه مشهور دي (يعني د نبی ﷺ له طرفه چي د زکاة کوم خطونه صادر سوي دي، په هغو کي همدغه حساب مشهور دی).

اللفات: ﴿لَوْد﴾ اوښ، په بعضي شروحو کي د ذال فتحه سره ليکل سوی دی، ﴿سَالِمَةٌ﴾ د کال زياتره حصه له کور څخه دباندې څر بلونکی (ديعني د وښو خوړونکی) څاروی، ﴿بِنْتُ مَخَاضٍ﴾ داوښ او نورو د يوه کال بچی، ﴿بِنْتُ لَبُونٍ﴾ داوښ او نورو د دوو کالو بچی، ﴿حَقَّةٌ﴾ د څارويانو د دريو کالو بچی، ﴿جَذْعَةٌ﴾ د څارويانو د څلورو کالو بچی، ﴿سَلًا﴾ جمع د ثلثة ده: بزه، وزه، پسه د دواړو لپاره استعمالیږي.

توضیح: په دې عبارت کي د اوبانو د زکاة د نصاب اندازه او د زکاة اندازه په تفصيلي توگه سره بيان سوي ده، چي هغه په خپله له ترجمې څخه څرگنده ده، په لنډه توگه تاسو دا خبره په ياده لرئ چي څرنګه د درهم نصاب دوه سوه (۲۰۰) درهمه دی، او د سرو زرو نصاب اووه نيمې تولې دی، همدارنګه د اوبانو نصاب پنځه اوبان دي، نو تر پنځو اوبانو په کمو کي زکاة واجب نه دی، لېکن کله چي د اوبانو شمېر پنځه سي، نو بيا په هغو کي يوه بزه واجب ده، او تر دې وروسته په هغه حساب سره واجبيږي، کوم چي موږ په کتاب کي په ترتيب سره بيان کړی.

د شمارو ټاټو د زکاة د نصاب مسئله او په دې نصاب کې د زکاة د وجوب مسئله امر توقيفي دی، یعنې خلاف القیاس له نص څخه ثابت دی، چي په هغه کې عقل لره هیڅ گنجایش نسته. نو ځکه صاحب دعنايې پر دې موقع یوه مهمه خبره لیکلې ده چي د اوبانو په نصاب کې چي کومي بزې (وزې) واجب سوي دي، د هغه وجه دا ده چي زکاة د مال په څلور بنسټه حصه کې واجبيږي، او د اوبانو نصاب د پنځو شمېره ده، نو اوس خو له دې پنځو اوبانو څخه نه یو پوره اوبو ورکول کېدای سي، او نه یو اوبو څلورلېدای سي چي له هغه څخه اتمه حصه ورکول سي، ځکه په دې طریقې کې عیب هم دی، او دا طریقې له شریعت څخه خلاف هم ده، او څرنگه چي په عربو کې به د یوې بزې قیمت پنځه درهمه وو، او د اوبو کم عمره بچی به یعنې بنت مخاض به هم عموماً په څلور بنسټ درهمه وو، لهذا د پنځو اوبانو قیمت (مالیت) دوه سوه (۲۰۰) درهمه سو، نو په دې دوو سوو درهمو کې د پنځو درهمو بزه په زکاة کې واجب ده، همدارنگه چي تر پنځو وروسته کله دا شمېره زیاته سي، نو تر نهو (۹) اوبانو پوري یوه بزه واجب ده، بیا له لسو څخه واخله تر څوارلسو (۱۴) پوري دوی بزې واجب دي. (مطبه ۲۰۳)

له ۱۵ څخه واخله تر ۱۹ اوبانو پوري درې بزې واجب دي، له ۲۰ څخه واخله تر ۲۴ اوبانو پوري څلور بزې واجب دي، له ۲۵ څخه واخله تر ۳۵ اوبانو پوري یوه بنت مخاض واجب ده، له ۳۶ څخه واخله تر ۴۵ اوبانو پوري یوه بنت لبون واجب ده، له ۴۶ څخه واخله تر ۶۰ اوبانو پوري یوه حقه واجب ده، له ۶۱ څخه واخله تر ۷۵ اوبانو پوري یوه جذعه واجب ده، له ۷۶ څخه واخله تر ۹۰ اوبانو پوري دوی بنت لبون واجب دي، له ۹۱ څخه واخله تر ۱۲۰ اوبانو پوري دوی حقیې واجب دي.

بهذا اشتهر الخ صاحب هدایې فرمایي چي د اوبانو د زکاة په باره کې پورتنی ذکر سوی تفصیل د نبی کریم ﷺ له هغو خطونو څخه راخیستل سوی دی، کوم چي نبی ﷺ د زکاة په باره کې استولي ول، او له هغو څخه یو خط د حضرت ابو بکر رضی الله عنه دی، چي هغه حضرت ابو بکر رضی الله عنه حضرت انس رضی الله عنه ته وراستولی وو، او د صحیح البخاري په اول جلد کې پر ۱۹۵ صفحه د حضرت ثمامه رضی الله عنه په حواله سره ذکر سوی دی، د نور تفصیل لپاره هغه ته رجوع وکړئ!

په یو سل وشلو (۱۲۰) اوبانو کې د زکاة مقدار

ثُمَّ إِذَا دَأَتْ عَلَى مِائَةِ وَعِشْرِينَ بَيَّا جِي كَلَهُ اَوْبَانُ تَرِيو سَل و شَلُو (۱۲۰) زيات سي تُسْتَأْذَنُ الْفَرِيضَةُ نو فريضه به له شروع څخه راڅرخي (يعني فريضه به له نوي سره شروع كيږي) فَيَكُونُ فِي الْعَنْسِ شَاةً مَعَ الْحَقَّتَيْنِ نو په پنځو اوبانو کې به يوه بزه (وزه) د دوو حقو سره واجب وي وَلِي الْعِشْرَتَانِ او په لسو اوبانو کې به دوی بزې (وزې) واجب وي وَلِي عَنْسٍ مَعَهُ ثَلَاثُ شِيَا او په پنځلسو اوبانو کې به درې بزې واجب وي وَلِي الْعِشْرِينَ أَزْهَمُ شِيَا او په شلو اوبانو کې به څلور بزې واجب وي وَلِي عَنَيْنٍ وَعِشْرِينَ بِنْتُ مَخَاضٍ إِلَى مِائَةِ وَعِشْرِينَ او په پنځوشت اوبانو کې به يوه بنت مخاض واجب وي تَرِيو نِیم سَل (۱۵۰) اوبانو پوري فَيَكُونُ فِيهَا ثَلَاثُ حَقَاي نو په یونیم سل (۱۵۰) اوبانو کې به درې حقیې واجب وي ثُمَّ تُسْتَأْذَنُ الْفَرِيضَةُ بیا به فريضه له شروع څخه راڅرخي فَيَكُونُ فِي الْعَنْسِ شَاةً وَلِي الْعِشْرَتَانِ وَلِي عَنْسٍ مَعَهُ ثَلَاثُ شِيَا نو په پنځو اوبانو کې به يوه بزه، په لسو اوبانو کې به دوی بزې، او په پنځلسو اوبانو کې به درې بزې واجب وي وَلِي الْعِشْرِينَ أَزْهَمُ شِيَا وَلِي عَنَيْنٍ وَعِشْرِينَ بِنْتُ مَخَاضٍ وَلِي سِتٍّ وَثَلَاثِينَ بِنْتُ لَبْنٍ

او په شلو (۲۰) اوبنانو کي به شلور بڼې واجب وي، په پنځورشت (۲۵) اوبنانو کي به يوه بنت مخاض، او په شپږ دېرش (۳۶) اوبنانو کي به يوه بنت لبون واجب وي فَإِذَا بَلَغَتْ مِائَةَ وَسِيلًا وَتَمَسَّتْ فِيهَا أَرْبَعُ حَقَائِلٍ وَاسْتَكْبَرَتْ نو کله چي يوسل و شپږ نوي (۱۹۰) اوبنان سي نو په هغو کي به تر دوو سوو (۲۰۰) اوبنانو پوري دوي حقه واجب وي ثُمَّ تُسْتَلَكُ الْفَرْجَةُ أَهْدًا بيا به همېش فريضه له شروع څخه راگرځي كَمَا تُسْتَلَكُ فِي الْخَمْسِينَ الْيَوْمَ بِهَذِهِ الْيَاكُ وَالْخَمْسِينَ لکه په هغه پنځوسو کي چي راگرځي کوم چي تريو نيم سلو (۱۵۰) وروسته وي وَهَذَا عِنْدَنَا او دا تفصيل زموږ په نږدې وَقَالَ السَّافِيحُ: إِذَا رَأَتْ عَلَى مِائَةٍ وَعَشِيرَيْنِ وَاحِدَةً فَقِيهَا ثَلَاثَ بَنَاتٍ لِكُيُونِ امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: چي کله پريوسل و شلو (۱۲۰) اوبنانو يو اوبن زيات سي نو په هغو کي به درې بنت لبون واجب وي فَإِذَا صَارَتْ مِائَةً وَثَلَاثِينَ فَقِيهَا حَقَّةً وَبَنَاتٍ لِكُيُونِ بيا چي کله يوسل و دېرش (۱۳۰) سي نو په هغو کي به يوه حقه او دوي بنت لبون واجب وي ثُمَّ يَدَارُ الْحِسَابُ عَلَى الْأَرْبَعِينَ وَالْخَمْسِينَ بيا به د خلو بنتو او پنځوسو پر سر حساب راگرځول کيږي فَتَجِبُ لِكُلِّ أَرْبَعِينَ بِنْتُ لِكُيُونِ نو په هرو خلو بنتو کي به يوه بنت لبون واجب وي وَلِكُلِّ خَمْسِينَ حَقَّةً او په هرو پنځوسو کي به يوه حقه واجب وي لِأَرْبَعِينَ حَقَّةً روايت سوي دى أَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَتَبَ إِذَا رَأَتْ الْإِبِلَ عَلَى مِائَةٍ وَعَشِيرَيْنِ فَمِنْ كُلِّ خَمْسِينَ حَقَّةً وَكُلِّ أَرْبَعِينَ بِنْتُ لِكُيُونِ چي نبي ﷺ په خط کي ليکلي وه چي کله اوبنان تريوسل و شلو (۱۲۰) زيات سي نو په هرو پنځوسو کي به يوه حقه او په هرو خلو بنتو کي به يوه بنت لبون واجب وي مِنْ غَيْرِ شَرْطٍ عَدُوٍّ مَا دُونَهَا له دې څخه په کم کي د حساب د راگرځولو له شرط څخه بغير وَلَنَا أَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَتَبَ فِي آخِرِ ذَلِكَ فِي كِتَابِ عَمْرِو بْنِ حُزَيْرٍ او زموږ دليل دا دى چي نبي ﷺ د حضرت عمرو ابن حزم د خط په آخر کي (دا) ليکلي دي فَمَا كَانَ أَقَلَّ مِنْ ذَلِكَ فَمِنْ كُلِّ خَمْسٍ دُودٌ شَاةٌ نو کوم چي له دې څخه کم سي نو په هرو پنځو اوبنانو کي به يوه بزه واجب وي فَتَقْتُلُ بِالزَّيَادَةِ نو موږ پر دې زياتوب عمل کوو وَالْهَيْفُ وَالْجِرَابُ سَوَاءٌ فِي وَجُوبِ الزَّكَاةِ او بختي او عربي (دواړو له اوبنان) د زکاة په وجوب کي برابر دي لِأَنَّ مُطْلَقَ الْأَسْمِ يَشْتَاوُلُهُمَا ځکه چي مطلق (د ايل) نوم دواړو ته شامل دى، والله اعلم بالصواب.

اللفظ: «فَمِنْ كُلِّ خَمْسِينَ» د استعمال د باب ماضي مجهول صيغه ده: له نوي سره شروع کول، له شروع څخه راگرځول، **«عَدُوٍّ»** د نصر د باب مصدر دى: راگرځول، دويم وار کول، **«الزَّيَادَةُ»** د اوبنانو يو نسل دى چي يو کونه يې جگ وي، **«جِرَاب»** د عربي نسل اوبنان.

• ترجم: امرحه البهني في كتاب الزكاة، باب كيف فرض الصدقة، حديث رقم: ۷۲۵۵.

• ترجم: امرحه البهني في كتاب الزكاة، باب ذكر رواية عاصم بن صر، حديث رقم: ۷۲۶۷.

تشریح: تر اوسہ پوری دیوسل وشلو (۱۲۰) اوبنائو ذرکۃ بیان وو، اوس له دې حایہ دایاتیږي چي کله اوبنان تر ۱۲۰ زيات سي، نو له شروع څخه به فريضه راگرځول کيږي، له شروع څخه د راگرځولو مطلب دا دی چي تر څو له ۱۲۰ اوبنائو څخه پنځه اوبنان زيات نه سي، تر هغه وخته به په هغو کي صرف دوې حقې واجب وي، هو! کله چي پنځه اوبنان زيات سي، او د اوبنائو مجموعي شمېر ۱۲۵ سي، نو په دې شمېر کي بيا دوې حقې او يوه بزه واجب دي، تر ۱۲۹ پوري.

بيا له ۱۳۰ څخه واخله تر ۱۳۴ پوري دوې حقې او دوې بږې واجب دي، له ۱۳۵ څخه واخله تر ۱۳۹ پوري درې بږې او دوې حقې واجب دي، په ۱۴۰ کي دوې حقې او څلور بږې واجب دي تر ۱۴۴ پوري، په ۱۴۵ کي دوې حقې او يوه بنت مخاض واجب ده تر ۱۴۹ پوري، په ۱۵۰ کي درې حقې واجب دي، تر دې وروسته به بيا فريضه له شروع څخه راگرځول کيږي، نو کله چي پر ۱۵۰ اوبنائو پنځه اوبنان زيات سي، يعني شمېر يې ۱۵۵ اوبنائو ته ورسېږي، نو بيا به په دې کي ۳ حقې او يوه بزه واجب وي، تر ۱۵۹ پوري.

له ۱۶۰ څخه واخله تر ۱۶۴ پوري درې حقې او دوې بږې واجب دي، له ۱۶۵ څخه واخله تر ۱۶۹ پوري درې حقې او درې بږې واجب دي، له ۱۷۰ څخه واخله تر ۱۷۴ پوري درې حقې او څلور بږې واجب دي، په ۱۷۵ کي درې حقې او يوه بنت مخاض واجب ده تر ۱۸۵ پوري، په ۱۸۶ کي ۳ حقې او يوه بنت لبون واجب ده، تر ۱۹۵ پوري، په ۱۹۶ کي څلور حقې واجب دي، او تر دوو سوو (۲۰۰) پوري به همدا څلور حقې واجب وي.

بيا به په هرو پنځوسو کي له شروع څخه فريضه راگرځول کيږي، لکه په ۱۵۰ کي چي راوگرځول سو، يعني په ۲۰۵ کي څلور حقې او يوه بزه واجب ده، په ۲۲۵ کي څلور حقې او يوه بنت مخاض واجب ده، تر ۲۳۵ پوري، په ۲۳۶ کي څلور حقې او يوه بنت لبون واجب ده تر ۲۴۵ پوري، بيا به په ۲۴۶ کي تر ۲۵۰ پوري ټولي پنځه حقې واجب وي، لنه دا چي همدا سي به د هرو پنځوسو حساب کيږي.

وهذا عندنا صاحب د هدايې فرمايي چي تر ۱۲۰ وروسته او تر ۱۵۰ وروسته د استيناف طريقه يعني له شروع څخه د فريضې راگرځولو طريقه زموږ د احافو علماؤ په نېزه ده، کنې دامام شافعي رَحْمَةُ الله په نېزه تر ۱۲۰ وروسته ذرکۃ د حلب طريقه داده چي له ۱۲۱ څخه تر ۱۲۹ پوري به درې بنت لبون واجب وي، ځکه چي د مال د څلوېښتي حصې ذرکۃ ايستل کيږي، او په څلوېښتو اوبنائو کي يوه بنت لبون واجب ده، نو د څلوېښتو پر درې چنده شمېره يعني پر ۱۲۰ به د زياتوب په صورت کي تر ۱۲۹ پوري درې بنت لبون واجب وي، بيا به په ۱۳۰ کي يوه حقه او دوې بنت لبون واجب وي، بيا به په هرو څلوېښتو او پنځوسو کي حساب راگرځول کيږي، نو په هر څلوېښت کي به يوه بنت لبون او په هر پنځوس کي به يوه حقه واجب وي، او دامام شافعي رَحْمَةُ الله په نېزه د څلوېښتو او پنځوسو په مينځ کي شمېره معاف ده.

دامام شافعي دليل: دا دی چي نبي ﷺ په خط کي ليکلي دي چي کله اوبنان تر ۱۲۰ زيات سي، نو په هرو پنځوسو کي يوه حقه او په هرو څلوېښتو کي يوه بنت لبون ده، او په حديث کي له څلوېښتو څخه د کم په صورت کي د فريضې راگرځولو او په هرو پنځوسو کي د يوې بږې او په هرو پنځوشتو کي د يوه بنت مخاض او د نورو شرط نه دي لگول سوی، چي هغه دې خبره څرگنده دليل دی چي له څلوېښتو څخه کم ټوله معاف دي، (يعني د دې خبرې بين دليل دی چي تر ۱۲۰ وروسته له څلوېښتو څخه د کم زياتوب (اضافې) په صورت کي ذرکۃ نه واجبيږي).

زموږ دليل: دا دی چي نبي ﷺ د اوبنائو ذرکۃ په باره کي حضرت عمرو بن حزم رَضِيَ الله عنه ته چي کوم خط استولی وو، په هغه کي يې دا وضاحت کړی وو چي تر ۱۲۰ وروسته که اوبنان تر ۲۵ کم وي، نو په هغه کي بنت مخاض نه واجبيږي.

خو تر ۱۲۰ وروسته به په هرو پنځو کي يوه بزه واجبيږي، له دې خط څخه دا خبره په ډاگه ښکاره کيږي چي تر ۱۲۰ وروسته له څلویښتو څخه د کم زیاتوب په صورت کي زکاة واجب دی (يعني له څلویښتو څخه کم معاف نه دی)، ځکه چي په دې کي د غربانو او فقيرانو فايده هم زیاته ده، او پر زیاتوب (اضافه) عمل هم کيږي، چي هغه يقيناً د خير او برکت سبب دی.

والبخت والعراب الخ فرمايي چي د زکاة په وجوب کي بختي او عربي هر ډول اوبشان برابر دي، او هر ډول اوبشان چي د زکاة نصاب ته ورسيږي، نو په هغو کي زکاة واجب دی، ځکه په حديث کي مطلق د ایل نوم ذکر سوی، او دا ډول به قسمونه په دې نامه کي داخل او شامل دي.

فايده: بخت بضر الباء د بختي جمع ده، او دا د بخت نصر و طرف ته منسوب دي، له دې څخه مراد هغه اوبشان دي چي د عربي او عجمي اوبشانو له گډي نظمې څخه پيدا سوي وي، عراب بکسر المين د فرس عربي جمع ده، يعني خالص د عربي نسل والا اوبش. (بنیه)

فصل في البَقَرِ

(د) فصل د غواوو (د زکاة په بيان کي) دی

تشریح: تر ټولو مخکي په دې خبره پوهېدل پکار دي چي بقراسم جنس دی، د مذکر او مؤنث دواړو لپاره استعمالیږي، يعني غواوو ته هم بقر ويل کيږي، او غوايانو ته هم بقر ويل کيږي، او واحد يې بَقَرَةٌ دی، دا هم د دواړو لپاره استعمالیږي، او د دې په آخر کي تاء د تانيث نه ده، بلکي د وحدت تاء (تائي وحدت) ده. (بنیه ج ۲، ص ۲۰۳، فتح القدير ج ۲)، او د بقر لفظ له بَقْرَ څخه مشتق دی، د بَقْرَ معنی ده: څيرل، څرنګه چي غوايان او د غوايانو انواع هم مځکه څيري، نو ځکه پر هغو ټولو د بقر اطلاق کيږي.

او د بقر زکاة د غنر له زکاة څخه په دې وجه مخکي بيانيږي، چي بقر د جسم او قيمت دواړه په اعتبار د ایل سره نژدې دی، نو ځکه د ایل تر احکامو وروسته د بقر احکام ذکر کيږي.

د غواوو (او غوايانو) د نصاب او زکاة مقدار

لَيْسَ فِي أَكْلِ مِنْ ثَلَاثِينَ مِنَ الْبَقَرِ السَّائِيَةِ صَدَقَةٌ لَه دېرشو (۳۰) څخه په کمو څرېدونکو (دباندي وېشو خوږنکو) غواوو کي زکاة واجب نه دی فَإِذَا كَانَتْ ثَلَاثُونَ سَائِيَةً بَيَا چي کله دېرش څرېدونکي غواوي سي وَحَالَ عَلَيْهِمُ الْحَوْلُ او پر هغو يو کال تېر سي فَيُفِيهَا تَيْمَمٌ أَوْ تَبِيعَةٌ نو په هغو کي يو سخوندر يا يوه سخوندره واجب ده وَهِيَ الْبَقَرُ طَعْنَتِي السَّائِيَةِ او له سخوندر او سخوندري څخه مراد (د غوا يا گاميني) هغه بچي دی چي په دويم کال داخل سوی وي

وَلِيَّ أَرْبَعِينَ مِائِينَ أَوْ مِائَةً أَوْ بِخُلُوبِنْتُو غَوَاوُو كِي يَوْ مَسْنِ يَا مُسْتَدَّه وَهِيَ الَّتِي مَلَقَتْ فِي الثَّانِيَةِ أَوْ مَسْنِ يَا مَسْنِ هِنَه بَجِي دِي چي په دریم کال کي داخل سوی وي بِهَذَا أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ۞ مُعَاذًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ هَم په دې سره نبي ﷺ حضرت معاذ رضی الله عنه ته حکم کړی وو.

اللفات: (کونج) د غوا (یا گامیني) د یوه کال سخوندر (یعني هغه چي یو کال یې پوره سوی وي او په دویم کي وي) (لمړن) د غوا (یا گامیني) د دوو کالو سخوندر (یعني چي دوه کاله یې پوره سوي وي او په دریم کي وي).

تشریح: صورت د مسئلې: خوبالکل ښکاره دی چي د بقر یعنی د غوا او غوري، او د بقر دانواعو یعنی د گامیني د زکاة د نصاب مقدار دېرش (۳۰) دی، نو که دا خاوریان دېرشو ته ورسیږي، او سائمه هم وي، او یو کال هم پر تېر سي، نو بیا په هرو دېرشو کي یوه تبیع و واجب ده، تبیع مذكر او تبیع مؤنث ده. دا د بقر او نورو هغه بچي ته ویل کیږي، چي یو کال یې پوره سوی وي او په دویم کال کي داخل سوی وي، دې ته د تبیع ویلو وجه دا ده چي په دویم کال کي هم دا بچي د خپلي مور تابع وي، او په خپلي مور پسې وي.

بیا چي کله د بقر شمېره تر خلوېښتو ورسیږي، نو بیا په هغو کي یو مَسْنِ يَا مُسْتَدَّه واجب ده، مَسْنِ مذكر او مَسْتَدَّه مؤنث دی، او دا هغه بچي ته ویل کیږي چي دوه کاله یې پوره سوي وي او په دریم کال کي وي، دې ته د مَسْنِ ویلو وجه دا ده چي داله سن څخه مشتق دی، معنی یې ده: عمر زیاتېدل (او غاښ ته هم سن ویل کیږي)، څرنگه چي د تبیع او تبیع په پرتله کي د مَسْنِ او مَسْتَدَّه عمر هم زیات وي، نو ځکه هغوی په دې نامه سره نومول سوي دي، یا وجه دا ده چي په دې عمر کي د هغوی غاښونه راوځي او تینگیږي، والله اعلم.

صاحب د هدایې فرمایي چي د بقر د زکاة دا ذکر سوی نصاب د نبي ﷺ له هغه حکم او فرمان څخه را اخیستل سوی دی، کوم چي یې حضرت معاذ ابن جبل رضی الله عنه ته په هغه وخت کي وکړی، څه وخت چي یې هغه د یمن حاکم جوړوی، او یمن ته یې استوی.

په خلوېښتو (۴۰) غواوو کي د زکاة مقدار

فَإِذَا كَرَأْتُمْ عَلَى أَرْبَعِينَ يَآ چي کله غواوي تر خلوېښتو زیاتي سي وَجَبَتْ لِي الرِّبَاةُ لَا يَغْدِرُ ذَلِكَ إِلَّا بِسِتِّينَ عِنْدَ أَنْ حَبِثَةً نو د لدام صاحب رَحِمَهُ اللَّهُ په نېز په زیاتو کي تر شپېتو پوري په هغه اندازه سره زکاة واجب دی فَبِئِ الْوَاحِدَةِ الرَّائِدَةِ رُبُّهُمْ عَشْرًا مِائَةً نو په یوه زیاته (غوا) کي د مَسْنِ خلوېښتمه حصه واجب ده وَفِي الْاِثْنَتَيْنِ نِصْفُ عَشْرٍ مِائَةً او په دوو زیاتو (غواوو) کي د مَسْنِ شلمه حصه واجب ده وَفِي الثَّلَاثَةِ ثَلَاثَةُ أَرْبَاعٍ عَشْرًا مِائَةً او په درې زیاتو (غواوو) کي د مَسْنِ درې خلوېښتمې حصې واجب دي وَهَذِهِ رِوَايَةُ الْأَصْلِ او دا د مبسوط روایت دی لِأَنَّ الْعُقُومَتِ نَصًا بِخِلَافِ الْقِيَاسِ ځکه عقوه کېدل له نص څخه د قیاس خلاف ثابت دي وَلَا نَصَّ هُنَا او دلته هیڅ نص نسته وَرَدَى الْحَسَنُ عَنْهُ أَنَّهُ لَا يَجِبُ فِي الرِّبَاةِ شَيْءٌ او حسن بن زیاد رَحِمَهُ اللَّهُ له امام صاحب رَحِمَهُ اللَّهُ څخه روایت کړی دی چي په

زياتوب كي هيڄ نه واجبيري حَتَّى تَبْلُغَ خَمْسِينَ تر دي چي هغه زياتوب تر پنځوسو پوري ورسيري ثُمَّ فِيهَا مُسِنَّةٌ وَرُبُّهُمُ مُسِنَّةٌ أَوْ ثَلَاثُ تَيْبِيمٍ نو بيا په هغو كي يوه پوره مسنه او ديوې مسني څلورمه حصه واجب ده يا لميوه پوره مسنه او) د تببع دريمه حصه واجب ده لَأَنْ مَبْنَى هَذَا النِّصَابِ عَلَى أَنْ يَكُونَ بَيْنَ كُلِّ عَقْدَيْنِ وَقْصٌ ځكه چي ددې نصاب بنياد پر دې خبره دى چي د هرو دوو عقدونو (يعني د هرو دوو لسو حصو) مينځ به عفوه (معاف) وي وَلِى كُلِّ عَقْدٍ وَاجِبٌ او په هر عقد (لسمه حصه) كي به زكاة واجب وي وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ وَمُحَمَّدٌ: لَا شَيْءَ فِي الرِّبَاةِ حَتَّى تَبْلُغَ سِتِينَ صاحبين رَجَمَهُ الله فرمايي: چي په زياتوب كي هيڄ شى واجب نه دى تر دې چي زياتوب تر شپږتو (٦٠) پوري ورسيري وَهُوَ رَايَةُ عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ او همدا له امام صاحب رَجَمَهُ الله څخه يو روايت دى لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ لِصَاحِبِ ځكه نبي ﷺ حضرت معاذ رضه ته (داسي) وفرمايل لَا تَأْخُذْ مِنْ أَوْقَاصِ الْبَقَرِ شَيْئًا (چي) د غواله او قاصو څخه هيڄ شى مه اخله! وَقَسَمْتُ لَهُ بِمَا بَيْنَ أَرْبَعِينَ إِلَى سِتِينَ او علماؤ د او قاص تفسير له څلور بنتو څخه د شپږتو تر مينځه پوري كړى دى (يعني نبي ﷺ وفرمايل: چي له څلور بنتو څخه تر شپږتو پوري هيڄ شى مه اخله) قُلْنَا: قَدْ قِيلَ إِنَّ الْبَرَادَ مِنْهَا الْبَصَارُ موږ وايو: چي دا (هم) وبل سوي چي (دلته) له او قاص څخه مراد كوچني بچيان دي ثُمَّ لِي السِّتِينَ تَيْبِيمَانِ أَوْ تَيْبِيمَتَانِ بيا په شپږتو غواوو كي دوه تببع دي يا دوي تيسمي دي وَلِي سِتِينَ مُسِنَّةٌ وَتَيْبِيمٌ او په اورا (٧٠) غواوو كي يوه مسنه ده او يو تببع دى وَلِي ثَلَاثِينَ مُسَلَّتَانِ او په اتيا (٨٠) غواوو كي دوي مسني دي وَلِي تِسْعِينَ ثَلَاثَةً أَتَمَّةً او په نوي (٩٠) غواوو كي درې تببع دي وَلِي الْإِثْنَتَيْنِ وَمُسِنَّةٌ او په سلو كي دوه تببع او يوه مسنه ده وَعَلَى هَذَا او هم پر دغه قياس (حساب كول پكار دي) فَتَقَرَّرَ الْفَرْصُ فِي كُلِّ عَشْرٍ مِنْ تَيْبِيمٍ إِلَى مُسَلَّةٍ وَمِنْ مُسَلَّةٍ إِلَى تَيْبِيمٍ نو (د زكاة) فرض به په هرو لسو كي له تببع څخه د مسنه و طرف ته او له مسنه څخه د تببع و طرف ته بدليري لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ځكه نبي ﷺ فرمايلي دي لِي كُلِّ ثَلَاثِينَ مِنَ الْبَقَرِ تَيْبِيمٌ أَوْ تَيْبِعَةٌ (چي) په هرو دېرشو (٣٠) غواوو كي يو تببع يا يوه تببعه ده وَلِي كُلِّ أَرْبَعِينَ مُسِنَّةٌ أَوْ مُسِنَّةٌ او په هرو څلور بنتو (٤٠) غواوو كي يو سن يا يوه مسنه ده وَالْإِثْنَتَيْنِ وَالْبَقَرِ سَوَاءٌ او (په دې مسئله كي) گاميني او غواوي برابر دي لِأَنَّ اسْمَ الْبَقَرِ يَتَشَابَهُنَّ ځكه د بقر نوم دواړو ته شامل دى إِذْ هُوَ نَوْعٌ مِنْهُ ځكه چي گامينه هم د غوايو قسم دى إِلَّا أَنَّ أَوَامِرَ النَّاسِ لَا تَسْبِقُ الْيَقِينَ وَيَا رِثَا لِقَلَّتْ لېكن زموږ په علائقو كي د گامينو د كمښت په وجه د څلگو ذهنونه (له بقر) څخه د گاميني و طرف

• القول الرابع: هو هذا قول صاحبين، كذا في رد المختار ج: ٢٢، ص: ٢٠٠، و في جوامع افقه: هو المختار وذكر الاسيخاني أن الفتوى على قولهما

وهو لا شيء في البرادة حتى تبلغ ستين، مجمع الاخر ج: ١١، ص: ١٩٩، [القول الرابع، ج: ١١، ص: ١٦٦]

• تخريج: أخرجه البيهقي في السلس الكرى في كتاب الركة، باب كيف فرض صدقة الفراء، حديث رقم: ٧٢٩٣.

• تخريج: أخرجه الترمذي في كتاب الركة، باب ما جاء في زكاة الفراء، حديث رقم: ٦٢٢٢.

ته مخکيتوب نه کوي (يعني زمرد مرغشان او ماوراء النهر په علاقو کي د خلکو خيال له بقر شخه د گلپيني و طرف ته نه شي، ځکه چي دلته گلپيني ډيري کمي دي) فَلْيَذَلِكْ لَا يَخْشُ بِهِ فِي رَيْبِهِ لَا يَأْكُلُ لَعْمَ يَكِي همدا وجه ده چي قسم کونکي به په خپل (دې) قسم کي چي "د بقر غوښي به نه خورم" (د گلپيني د غوښو په خوړلو سره) نه حائشيږي.

اللفات: ﴿عَلُو﴾ زيات، اضافي، معاف ﴿عُدَّ﴾ لسمه حصه (شلمه، دېرشمه او داسي نور)، ﴿وَقَصَّ﴾ زائد مقدار، هغه چي معاف وي، صاحب د اثمار الهدايې وايي چي د دوو عمرو نيا دوو غلډونو په مينځ کي چي کوم غلډ وي هغه ته وقص ويل کيږي، ﴿جَوَامِيسَ﴾ جمع د جَامِيسَ ده: گلپينه، ﴿أَوَّلَهُمْ﴾ جمع د وُلْدِهِ ده: سوچ، خيال، ذهن.

تشرېح: په تېره مسئله کي ذکر سوه چي په دېرشو غواوو کي به يوه تبيعه واجب وي، او په څلوېښتو غواوو کي به يوه منه واجب وي، لېکن که غواوي تر څلوېښتو زياتي سوې، نو په دې کي له امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ شَخْه درې روايتونه دي: (۱) اول روايت د مبسوط روايت دی، هغه دا دی چي که تر څلوېښتو يو بقر زيات سو، نو په ۴۱ کي به يوه منه او د يوې منې څلوېښتمه حصه واجب وي، او د دوو په زياتوب (يعني ۴۲) کي به يوه منه او د يوې منې شلمه حصه واجب وي، او د دريو په زياتوب (يعني په ۴۳) کي به يوه منه او د دويمې منې درې څلوېښتمې حصې واجب وي، دليل: د دې روايت دليل دا دی چي د دېرشو او څلوېښتو په مينځ کي د يوشمې نه واجبېدل او زکاة معاف کېدل خلاف القياس له نص شخه ثابت دي، او دلته له څلوېښتو شخه د زيات په معاف کېدلو کي هيڅ نص نسته، نو ځکه به له څلوېښتو شخه په زيات کي معاف کېدل يعني زکاة نه واجبېدل په رايه او قياس سره نه ثابتېږي، ځکه چي مال د زکاة د وجوب سبب دی، او په خپله اندازه سره نصاب ټاکل جائز نه دي، نو کله چي غواوي تر څلوېښتو زياتي سي، نو په هغه زياتوب او اضافه کي به فقط په خپله رايه غفوه (معافوالی) ثابتول يعني زکاة نه واجبول جائز نه وي.

(۲) دويم روايت حسن بن زباد له امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ شَخْه روايت کړی دی، د دغه روايت حاصل دا دی چي له څلوېښتو شخه په زيات کي هېڅ شی واجب نه دی، لېکن که زياتوب (اضافه) تر پنځوس ورسېدی، يعني پر څلوېښتو غواوولس غواوي نورې زياتي سوې، او پنځوس سوې، نو په دې کي به يوه منه او د يوې منې څلورمه حصه واجب وي، يا به يوه منه او د يوې تبيعې دريمه حصه واجب وي، خلاصه دا چي د څلوېښتو او پنځوسو مينځ غفوه دی، لېکن په پنځوسو کي زکاة واجب دی، دليل: د دې روايت دليل دا دی چي د بقر د نصاب بنياد پر دې خبره دی چي د هرو دوو (۳) لسو مينځ به غفوه (وقص) وي، او په هر لسو کي به وجوب وي، په دې اعتبار سره تر نصاب وروسته په دېرشو کي يوه تبيعه واجب ده، او تر هغه وروسته د دېرشو او څلوېښتو مينځ وقص يعني معاف دی، نو له ۳۱ شخه تر ۳۹ پوري هېڅ شی واجب نه دی، او بيا په لسمه حصه يعني په څلوېښتو کي منه واجب ده، نو د گوري چي څرنګه له ۳۱ شخه تر ۳۹ پوري معاف دی، او په ۳۰ او ۴۰ کي وجوب دی، خاص همدا رنگه به له ۴۱ شخه تر ۴۹ پوري معاف وي، او پنځوس کوم چي لسمه حصه ده، په هغه کي به يوه منه او د بلي منې څلورمه حصه واجب وي.

درېم روايت دا دی چي له څلوېښتو شخه تر شپېتو پوري هېڅ زکاة واجب نه دی. (يعني په ۴۰ کي خو يوه منه ده، لېکن بيا له ۴۱ شخه تر ۵۹ پوري غفوه دی، او هېڅ شی واجب نه دی، بيا چي کله د شلمې ۶۰ ته ورسېږي، نو په دې کي دوې تبيعې واجب دي)، همدا قول د صاحبينو رَحْمَتُ اللهِ عَلَيْهِمُ، امام مالک، امام شافعي او امام احمد رَحْمَتُ اللهِ عَلَيْهِمُ هم دی، دليل: د دې روايت دليل دا دی چي نبی ﷺ حضرت معاذ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ته فرمايلي وو: لَا تَأْخُذْ مِنْ أَوْقَاصِ أَنْفَرِ شِئْءٍ، او د لغت علماء د وقص تفسير د څلوېښتو او شپېتو په مينځ سره کړی دی (يعني له څلوېښتو شخه واخله تر شپېتو پوري چي

کوم د مینځ شمېره ده، هغه ته وقص ویل کیږي، یعنی "د څلوېښتو او شپېتو په مینځ کې د بقر زکاة مه اخله"، څرکه چې دا عفو ده، زموږ له طرفه د دې دلیل جواب دا ورکول سوی دی چې ځینې حضراتو له اوقاص څخه د بقر کوچني بچیان یعنی گلگیان مراد کړي دي، یعنی د بقر کوم بچیان چې د یوه کال نه وي، د هغو زکاة مه اخله، تر دې تاویل وروسته دا روایت د صاحبینو دلیل نه سي جوړېدلای. نو له دې روایت څخه به د مابین الأربعمین والستین د عفو حکم نه ثابتیږي. حاصل دا چې دلته هیڅ دا اختلاف او نزاع خبره نسته، صفا او سیده خبره دا ده چې په اوقاص کې زکاة واجب نه دی، نه د صاحبینو او ائمه ثلاثه وو په نېز او نه د امام صاحب رَجَنَه الله په نېز (د دې روایت مطابق)، هغه که له اوقاص څخه مابین الأربعمین والستین مراد وي، او که گلگیان او کوچني بچیان مراد وي.

ثم في الستين الخ ماتن فرمایي چې په شپېتو غواوو کې دوې تبیمې دي، او په اویا غواوو کې یوه مسنه او یوه تبیمه ده، یعنی د څلوېښتو لپاره یوه مسنه ده او د دېرشو لپاره یوه تبیمه ده، او په اتیا غواوو کې دوې مسنې دي، په نوي (۹۰) کې درې تبیمې دي، او په سلو کې دوې تبیمې او یوه مسنه ده، او هم پر دغه حساب به قیاس کیږي، نو پر هر ولسو به فرض یعنی د زکاة وجوب له تبیمه څخه د مسنه و طرف ته او له مسنه څخه د تبیمه و طرف ته بدلیږي، د مثال په توګه په سلو کې دوې تبیمې او یوه مسنه ده، نو په یو سل و لسو (۱۱۰) کې به دوې مسنې او دوې تبیمې وي، او په یو سل و شلو (۱۲۰) کې به درې مسنې وي، او په یو سل و دېرشو (۱۳۰) کې به درې تبیمې او یوه مسنه وي، علی هذا القیاس.... دلیل د نبی ﷺ دا فرمان دی: فی کل ثلثین من البقر تبیع أو تبیمة و فی کل أربعمین من أو مسنة.

والجوامیس الخ امام قلدوري رَجَنَه الله فرمایي چې په زکاة کې د ګامینې او غوا حکم برابر دي، نو په دېرشو (۳۰) ګامینو کې د یوه کال بچی واجب دي، او په څلوېښتو ګامینو کې دوه کلنیزه بچی واجب دي، دلیل دا دی چې د بقر لفظ خوا او ګامینې دواړو ته شامل د، غوښی او د ګامینې تر هم د بقر په جنس کې داخل دي. صاحب د هدایې فرمایي چې لفظ د بقر دواړو ته په دې وجه شامل دی چې ګامېنه هم یو ډول غوا ده، خو څرنگه چې زموږ د مرغیان او په شلو خوا علافو کې ګامینې پښې لري دي، نو ځکه د بقر په ویلو سره د خلکو خیال د ګامینې و طرف ته نه ځي، همدا وجه ده که یو څوک قسم وکړي چې زه به د بقر غوښې نه خورم، نو د ګامینې د غوښو په خوړلو سره نه حاشیږي. والله أعلم بالصواب

فَصْلٌ فِي الْغَنَمِ

(دا) فصل دوزو (او د پسونو) دزكاة (په بيان كي) دی

تشریح: صاحب هدایې تر دې فصل وروسته فصل فی الخیل یعنی د آس د زکاة احکام بیانوي، د بزو (وزو) او پسونو د زکاة د مخکي کولو وجه داده چي بزې او پسونه په شمېر کي تر نورو خواروانو زیات وي، مالدار او غریب یې ټوله لري، نو دوی د احکامو او مسائلو ضرورت د آسونو د احکامو په مقابلې کي زیات دی، نو په دې وجه د غنم احکام مخکي بیانوي، یا دا چي دوزو او پسونو د زکاة مسئله متفق علیه ده، او د آسونو د زکاة مسئله مختلف فیه ده، او متفق علیه شی تر مختلف فیه شي مخکي وي، نو حکه د متفق علیه شي مسائل مخکي بیانوي. (منايه ۲۰۳)

لفظ د غنم اسم جنس دی، مذکر او مؤنث دواړو ته شامل دی، همدارنگه وزې او پسونه ټوله په دې لفظ کي داخل دي، (موږ د آسانی لپاره په راروانه کي د دې ترجمه په وزې (بزې) سره کوو، همدارنگه شاة هم دواړو ته ويل کيږي)، او دې ته د غنم ويلو وجه داده چي بزه او پسه خو نه د جهاد آلې دي، او نه د دفاع آلې دي، بلکي د هر چا لپاره غنیمت دي. (منايه ۲۰۱، ص ۳۸۹)

د وزو (بزو) د نصاب او زکاة مقدار

لَيْسَ فِي أَكْلِ مَنْ أَرْبَعِينَ مِنَ الْغَنَمِ السَّائِبَةِ صَدَقَةٌ لَهُ خُلُوبِنَتُو خَرَبْدُونِكُو وَزُو شَخْهَ پَه كَمُو وَزُو كِي زَكَاةٌ وَاجِبٌ نَه
 دِي قَدْ اَزْكَاتْ اَرْبَعِينَ سَائِبَةً وَحَالَ عَلَيْهَا الْحَوْلُ لېکن كله چي خلوپښت خربدونكي وزې (بزې) سي او يو كال پر تېر
 سي لَيْسَ فِيهَا شَاةٌ اِلَّا وَائَةٌ وَحَشْرَبَتٌ نو تريو سل و شلو (۱۲۰) پوري په هغو کي يوه بزه واجب ده قَدْ اَزْكَاتْ وَاحِدَةً فَيُفِيهَا
 شَاتَانِ اِلَّا وَائَتَيْنِ بيا چي كله يوه بزه زياته سي نو په هغو کي تر دوو سوو (۲۰۰) پوري دوي بزې واجب دي قَدْ اَزْكَاتْ
 اَزْكَاتْ وَاحِدَةً فَيُفِيهَا ثَلَاثُ شِيَاو بيا چي كله يو بزه زياته سي نو په هغو کي درې بزې واجب دي قَدْ اَزْكَاتْ اَرْبَعًا
 فَيُفِيهَا اَرْبَعًا شِيَاو بيا چي كله خلوړ سوه بزې سي نو په هغو کي خلوړ بزې واجب دي ثَمَنُ كُلِّ وَائَةٍ شَاةٌ بيا په
 هرو سلو کي يوه بزه واجب ده هَكَذَا اَزْدَ الْبَيَانِ فِي كِتَابِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَفِي كِتَابِ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ همداسي بيان د
 نبی ﷺ په خط کي او د ابو بکر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ په خط کي راغلی دی وَعَلَيْهِ اِنْتَعَدَ الْاِجْمَاعُ او هم پر دې بيان اجماع سوي ده.

اللفات: ﴿غنم﴾ بزه (وزه)، او پسه ته وهم ويل کيږي (يعني د دواړو لپاره استعمالیږي)، ﴿سائبة﴾ ټوله کال يا د کال زیاتره حصه دباندې خربدونکی. (واښه خوړونکی). خاړوی، ﴿حَوْلُ﴾ کال، ﴿شاة﴾ جمع د شاة ده: بزه (وزه).

تفريع: صورت د مسئلې خو بالکل ښکاره دی چي په وزو کي د زکاة د نصاب شمېر څلورېښت دی، نو که د یو سري سره څلورېښت دانې سائمه بزې جمع سوي، او پر هغویو کال تېر سو، نو پر دې سري یوه د زکاة بزه واجب ده، نور تفصیل یې دای:

له ٢٠ څخه تر ١٢٠ پوري یوه بزه واجب ده، له ١٢١ څخه تر ٢٠٠ پوري دوې بزې واجب دي، له ٢٠١ څخه تر ٣٩٩ پوري درې بزې واجب دي، په ٤٠٠ سوه کي ٤ بزې واجب دي.

تر دې وروسته به په هر سولو کي یوه بزه واجبيږي، مثلاً په ٥٠٠ کي به ٥، او په ٦٠٠ کي به ٦ بزې واجب وي. دلیل: د دې حساب دلیل دای چي نبي ﷺ او د نبي ﷺ نائب ابوبکر رضی الله عنه چي د وزو د زکاة په باره کي کوم خطونه لیکلي دي، په هغو کي د دغه اندازې مطابق احکام او مسائل بیان سوي دي، او بیا پر دې حساب د ټوله امت اجماع سوي ده، او همدا ټولو فقهوالو او څلورو امامانو مذهب دی.

د بزې او پسه حکم برابر دی او په دې باره کي نور تفصیل

وَالسَّائِلُ وَالْمُعْتَزُّ: پسه او وزگرمی (د نصاب په مسئله کي) برابر دي (یعني د بزو، وزگرو، میړو او پسونو نصاب یو ډول دی) لِأَنَّ لَفْظَ الْقَتْمِ شَامِلٌ لِلْكُلِّ ځکه چي د غنم لفظ ټولو ته شامل دی **وَالشَّيْءُ وَرَدَ بِهِ** او حدیث د غنم په باره کي راغلی دی **وَيُؤْخَذُ الشَّيْءُ لِرِزْقَاتِهَا** او د غنم په زکاة کي به شي اخيستل کيږي **وَلَا يُؤْخَذُ الْجَذَمُ مِنَ السَّائِلِ** او له پسو څخه به جذع نه اخيستل کيږي **لِأَنَّ رِوَايَةَ الْحَسَنِ عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ** مگر له امام ابو حنيفه رحمه الله څخه د حضرت حسن بن زياد رحمه الله په روايت کي **وَالشَّيْءُ مِنْهَا مَا تَكُنْتُ لَهُ سِنَّةً** او له غنم څخه شي هغه بچی دی چي يو کال يې پوره سوی وي **وَالْجَذَمُ مَا أَلَّ عَلَيْهِ أَكْثَرُهَا** او جذع هغه بچی چي پر هغه د يوه کال زیاتره حصه تېره سوې وي **وَعَنْ أَبِي حَنِيفَةَ وَهُوَ قَوْلُهَا** او له امام صاحب رحمه الله څخه روايت دی او دا د صاحبينو قول (هم) دی **أَنَّهُ يُؤْخَذُ الْجَذَمُ** چي جذع به اخيستل کيږي **لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ** ځکه نبي کریم ﷺ فرمايلي دي **إِشْأَعْنَا الْجَذَمُ وَالشَّيْءُ** زموږ حق جذع او شي دی **وَرَأَيْتُ أَذَى بِهِ الْأُمِّيَّةَ** او په دې وجه چي په جذع سره قرباني ادا کيږي **فَكَذًا الزَّكَاةُ** نو زکاة به هم په ادا کيږي **وَجَهَ الظَّاهِرُ حَدِيثُ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ مَوْقُوفًا** **وَمَوْقُوفًا** د ظاهر روايت دليل د حضرت علي رضی الله عنه حديث دی چي هغه موقوفاً هم روايت سوی دی او موقوفاً هم (هغه دای) **لَا يُؤْخَذُ الزَّكَاةُ إِلَّا الشَّيْءُ فَصَاعِدًا** " چي په زکاة کي به صرف شي يا له هغه څخه زيات اخيستل کيږي " **وَلَأَنَّ الْوَجِبَ هُوَ الْوَسْطُ** او په دې وجه (هم) چي واجب د مينځوی درجې (څاروی) دی **وَلَهَذَا مِنَ الصَّغَارِ** او جذعه له کوچنيو (څارویو څخه) ده **وَلِهَذَا لَا يَجُوزُ رِزْقُهَا الْجَذَمُ** مِنَ

- القول الرابع: هذا القول الثاني يعني ما رواه صاحبان، كذا في فتح القدير ج: ٢، ص: ١٣٦، وقال العلامة الحصكفي رحمه الله: وعنه حوازي الجذع من السائل وهو قولهما والدليل برحمته، الدر المختار ج: ٢، ص: ٢١. [القول الرابع، ج: ١، ص: ١٦٧]
- تخريج: أخرجه أبو داود في كتاب الضحايا، باب ما يجوز في الضحايا من الس، حديث رقم: ٣٧٩٩ بمعناه.
- تخريج: أخرجه السائي في كتاب الضحايا، باب المسه والجذع، حديث رقم: ٢٣٨٣.

الْمَغْزِي هَذَا وَجْهٌ دَرِي دَوَظَرِي (يعني دېزې) جَذَعُ په قُرْبَانِي كِي جَائِزُ نَهْ دَه وَهَوَاؤُ الْفُتُوحَةِ پِهْ عَرَفَتْ نَكَاوَهْ جَذَعِي
سَرِهْ دَرْتَرَانِي جَائِزُ كِهْدَل (يعني د پسه د جَذَعِي د قُرْبَانِي جَوَاز) په حَدِيثُ سَرِهْ مَعْلُومُ سَوِي دِي وَانْزَادُ پَتَا رَوِي الْجَذْعَةُ مِنْ
الْإِبِلِ او (د صَاحِبِيْنُو) په بِيَانِ سَوِي رَوَايَتُ كِي لَهْ جَذَعِي شَخْه دَاوَبِشْ جَذَعُ مَرَادُ دَه (يعني دَاوَبِشْ په جَذَعُ كِي زَمُوږ حَقُ دِي).

اللغات: ﴿كَلْب﴾ پَسَه (گډ)، ﴿مَغْزِي﴾ وَزْگَرِي، سَهْرَلِي، ﴿كُنِي﴾ دېزې يا پَسَه د يوه كَال بېجې، ﴿جَلْعُ﴾ د خاړو ياتو
هغه بېجې چي تريوه كَال كم وي يعني د اتو او نهو مياشتو وي.

تشرېح: د عبارت تر حل مخكې په دې خبره پوه سئ چي د ضَلُفُ معنى دَه: پَسَه، او د مَغْزِي معنى دَه: سَهْرَلِي، او ثَنِي د
ضَانُ او مَغْزِي هغه بېجې ته ويل چي يو كَال يې پوره سَوِي وي، او دويم يې شروع سَوِي وي، همدغه ثَنِي به په زَكَة كِي
اخيستل كيږي، د دې په مقابل كې جَذَعُ دَه، جَذَعُ هغه بېجې ته ويل كيږي، چي تريوه كَال كم وي، او د بعضو قول دا دى
چي د نهو يا اتو مياشتو وي، د ظاهر روايت مطابق به دا په زَكَة كې نه اخيستل كيږي، او په دې كې اختلاف هم دى.
صَوْتُ د مَسْئَلې: دا دى چي د نَصَابُ د بشپړ تيا په حواله سره ضَانُ او مَغْزِي دواړه برابر دي، يعني كه ضَانُ او مَغْزِي دواړه سره
گډ وي، لېكن له دوى شخه يو هم د نَصَابُ په ائنازه يعني خلو بڼت دانې نه وي، لېكن د دواړو مجموعه د نَصَابُ شمېر ته
رسيږي، نو بيا به دواړه سره يو خاى كيږي، او زَكَة به يې ايستل كيږي، ځكه چي لفظ د غنم ضَانُ او مَغْزِي دواړو ته شامل دى.
او د نبى كَرِيْم ﷺ په دې فرمان: فَيُكُلُ أَرْبَعِينَ مِنَ الْفَنَثَةِ كِي چي كوم د الْفَنَثَةِ لفظ راغلى دى، هغه د ضَانُ او مَغْزِي دواړو
قسمونو ته شامل دى، او په عبارت كې له نص شخه همدغه حديث مراد دى.

رِيْغُذُ الثَّنِي الْخُ فَرَمَايې چي د غنم په زَكَة كې به ثَنِي اخيستل كيږي، هغه كه د ضَلُفُ ثَنِي وي او كه د مَغْزِي او د ظاهر
روايت مطابق به د ضَانُ جَذَعُ نه اخيستل كيږي، لېكن له حَسَنِ بْنِ زِيَادٍ رَحِمَهُ اللهُ شخه چي د امام صاحب كوم روايت را
نقل سَوِي دى، په هغه كې دا صراحت سَوِي دى چي په زَكَة كې به د ضَانُ جَذَعُ هم اخيستل كيږي، او همدا د
صَاحِبِيْنُو رَحِمَهُمُ اللهُ قول دى. دليل: د دې حَضَرَاتو دليل د نبى ﷺ دا فرمان دى: إِنَّا حَقْنَا الْجَذْعَةَ وَالْثَنِي، (يعني زموږ هغه
حق كوم چي موږ د غريبانو او فقيرانو لپاره د زَكَة په توگه له شتمنو خلگو شخه اخلو هغه جَذَعُ او ثَنِي دواړه دي)، له
دې شخه معلومه سوه چي جَذَعُ هم په زَكَة كې وركول كېداى او اخيستل كېداى سي.
هظي: دليل: دا دى چي شرنكه زَكَة عبادت دى، همدارنگه قُرْبَانِي هم يو عبادت دى، او د جَذَعُ قُرْبَانِي صحيح دَه، نو
ځكه به هغه په زَكَة كې وركول هم صحيح وي، صاحب د هدايې د ولأَنَّهُ الْخُ شخه همدغه خبره بيان كړې ده.

وجه الظاهر الخ د ظاهر روايت دليل د حضرت علي كَرَّمَ اللهُ وَجْهَهُ هغه روايت دى، كوم چي موقوفو او مرفوعاً دواړه ډوله
را نقل سَوِي دى، چي مضمون يې داسي دى: لَا يُؤْخَذُ فِي الزَّكَاةِ إِلَّا الثَّنِي فَصَاعِدًا، (يعني په زَكَة كې به يا ثَنِي اخيستل
كيږي، يا به له هغه شخه د زيات عمروالا خاړو اخيستل كيږي).
هظي: دليل: دا دى چي په زَكَة كې د اوسط (مينخوى) درجې خاړو وركول واجب دي، او جَذَعُ د كوچني والي په جه
د اوسط له حد او لږ ليك شخه وتلې ده، نو په دې حواله سره به هم دا په زَكَة كې وركول صحيح نه وي، همدا وجه ده چي
د مَغْزِي جَذَعُ هم په زَكَة كې وركول جائز نه دي.

دجواز الأضحية الخ له دې محايه د صاحبينو د قياس جواب ورکوي، حاصل يې دا دی چې ستاسو قياس يعني زکاة پر قرباني قياس صحيح نه دي، ځکه چې د جذعي د قرباني جواز په نص يعني په حديث سره ثابت دی، صاحب د عنايم رحمه الله دا حديث را نقل کړی دی: نسب الأضحية المذبح من الضأن، (يعني د ضأن د جذعي قرباني ښه قرباني ده)، نو جذع به له قرباني څخه د زکاة و طرف ته نه متعدي کېږي، او زکاة د قرباني په معنی سره هم نه دی، چې زکاة دې پر قرباني قياس کړی سي، پاته سو د صاحبينو ذکر سوی حديث: إننا حقنا المذقة والشيء، نو د هغه جواب دا دی چې په دې حديث کي له جذعي څخه دا وېش مراده، نه د ضأن، لهذا دا به په دليل کي ذکر کول صحيح نه وي.

په زکاة کي نو او ماده دواړه قسمه خاړويان اخيستل صحيح دي

وَيُؤْخَذُ فِي زَكَاةِ الْغَنَمِ الذُّكُورُ وَالْإِثْنَانُ او د غنم (بزي) په زکاة کي نو او ماده دواړه اخيستل کېدلای سي لَأَنَّ إِسْمَ الشَّاةِ يَنْتَضِلُّهُمَا ځکه چې د شاة نوم دواړو ته شامل دی وَقَدْ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ ^① فِي أَرْبَعِينَ شَاةً شَاةً او نبي ﷺ فرمايلي دي چې په څلورېشتو بزو کي يوه بزه واجب ده، والله أعلم بالصواب.

اللفات: (الذكور) جمع ده، واحد يې ذکر دی: مذکر، نر، (الثنت) جمع ده، واحد يې اثنتی دی: مؤنث، ماده (ښځه).
تفريع: صورت د مسئلې خوبالکل ښکاره چې د غنم دواړه قسمونه يعني د ضأن او معز نو او ماده دواړه په زکاة کي اخيستل او ورکول جائز دي، دليل دا دی چې د نبي ﷺ په دې قول: فِي أَرْبَعِينَ شَاةً شَاةً کي د شاة لفظ راغلی دی، او د شاة لفظ نو او ماده دواړو ته شامل دی، نو ځکه به په زکاة کي که نر وي او که ماده دواړه ورکول صحيح وي.

فَصْلٌ فِي الْخَيْلِ

(دا) فصل د آسانو (د زکاة په بيان کي) دی

تفريع: څرنگه چې آسونه قيمتا گران دي، او د هر چا سره نه وي، بلکي د يو کس ناکس سره وي، بيا چې د يو چا سره وي، نو د تجارت لپاره نه وي، بلکي د جهاد او نورو لپاره وي، لهذا په هغو کي د زکاة مسئلې ډيري لږ پېښېږي، نو په دې وجه د هغو احکام او مسائل هم تر ټولو وروسته بيانېږي.

خيال اسم جنس دی، په دې کي هر ډول مذکر او مؤنث آسونه داخل دي، واحد يې فرس دی.

د آسونو د نصاب او زكاة مقدار

إِذَا كَانَتِ الْخَيْلُ سَائِمَةً (او) كله چي آسونه خرېدونكي وي (يعني د كال زياتره حصه د بښليني ونيو خوړونكي وي) دُكُورًا
 وَنَكَثًا او نر او ماده (دواړه) وي فَصَالِحُهَا بِالْخَيْلِ نو د هغو مالک (خېستن) ته اختيار دی إِنْ شَاءَ أَطْلَى عَنْ كُلِّ فَرَسٍ
وَيْتَارًا ١١ كه يې خوښه وي نو د هر آس له طرفه دي يو دينار په زكاة كي وركړي وَإِنْ شَاءَ فَرَسًا ٢١ او كه يې خوښه
 وي نو د هغو نرڅ دي ولگوي (يعني قيمت دي يې معلوم كړي) وَأَطْلَى عَنْ كُلِّ مَاتِقٍ وَرُحْمٍ عَشْرَةَ دَرَاهِمَ او له هر دودو
 سوو درهمو څخه دي پنځه درهمه وركړي وَهَذَا عِنْدَ أَنْ خَبَيْفَةُ او دا حكم د امام صاحب رَحْمَةُ الله په نېز دی وَهُوَ قَوْلُ
زُرَّ او دا قول د امام زفر رَحْمَةُ الله (هم) دی وَقَالَ: لَا زَكَاةَ فِي الْخَيْلِ صاحبين رَحْمَتُ الله فرمايي چي په آسونو كي زكاة
 واجب نه دی لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ: لَيْسَ عَلَى الْمُسْلِمِ فِي عَبِيدٍ وَلَا فِي رُحْمٍ صَدَقَةٌ ځكه نبي ﷺ فرمايلي دي:
 چي پر مسلمان په خپل غلام او په خپل آس كي زكاة واجب نه دی وَلَهُ قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ او د امام صاحب
 دليل د نبي ﷺ (دا) قول دی إِنْ كُلِّ فَرَسٍ سَائِمَةٍ وَيَتَارًا أَوْ عَتَمَةً دَرَاهِمَ (چي) په هر خرېدونكي آس كي يو دينار يا لس
 درهمه (زكاة) واجب دی وَتَأْوِيلُ مَا رَوَاهُ فَرَسُ الْقَارِي او د صاحبينو رَحْمَتُ الله د روايت سوي حديث تاويل دادي
 چي (په هغه كي له فرس) څخه د غازي آس مراد دی (يعني د هغه تاويل دادي چي د جهاد په آس كي زكاة واجب نه دی) وَهُوَ
السُّقُولُ عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ او همدغه تاويل له حضرت زيد بن ثابت ؓ څخه را نقل سوی دی وَالشَّيْخُ يُبَيِّنُ الدِّيَنَارَ
وَالشَّقِيمَ مَأْتُونَ عَنْ عُمَرَ او د نرڅ لگولو او د دينار اداء كولو په مينيڅ كي اختيار وركول له حضرت عمر فاروق ؓ څخه
 څخه را نقل سوي دي.

اللفات: ﴿خَيْل﴾ آس، ﴿خَيْلَار﴾ اختيار، ﴿قَوْم﴾ قيمت او نرڅ لگول، قيمت معلومول، ﴿مَمْلُوك﴾ منقول (را نقل
 سوی)، روايت سوی.

تشریح: صورت د مسئلې: دادي چي د صحيح قول مطابق د آسونو د زكاة د نصاب هيڅ اندازه متعينه نه ده، بلكي كه د يو
 سري سره صرف يو آس وي او هغه سائمه وي، يعني له كور څخه دباندې پر بيابان وابنه خوړي، نو پر دي سري د امام
 صاحب رَحْمَةُ الله په نېز زكاة واجب دی، بعضي ځلگو درې دانې د نصاب اندازه ټاكلې ده، او بعضي وايي چي كله نر او ما
 ده آسونه ټوله څلور سي، نو زكاة واجب دی، لېكن د صاحبينو رَحْمَةُ الله په نېز په آسونو كي مطلق زكاة واجب نه دی، هغه
 كه سائمه وي، او كه نه وي، تجارت لپاره وي او كه د نسل زياتوني لپاره وي، ددوی په نېز آس له زكاة څخه مبرا دی.

• القول الرابع: قول صاحبين، كذا في الحاشية ص: ١١٩. [القول الرابع ج: ١، ص: ١٦٨]

• تحرير: امرحه الامة السنة في كتبهم والبخارى في كتاب الزكاة، باب ليس على المسلم في فرس صدقة، حديث قم: ١٢٦٣ - ١٢٦٤.

• تحرير: امرحه البيهقي في السنن الكبرى في كتاب الزكاة، باب من رأى في الخيل صدقة، حديث رقم: ٧٢١٩.

په عبارت کي چي کومه مسئله ذکر سوې ده دهغه حاصل دادی چي که دیو سري سره یو خو آسونه وي، او نرو ماده گڼ وده وي، او پر هغو کال هم تېر سوی وي، نو د امام اعظم رحمه الله او د امام زفر رحمه الله په نېز پر مالک د هغو زکاة ورکول واجب دي، خو هغه ته دا اختیار ست چي که غواړي نو له هر آس څخه دي یو دینار د زکاة په توگه ورکړي، او که زړه یې غواړي، نو د آسونو قیمت دي معلوم کړي، او له دوو سوو درهمو څخه دي پنځه درهمه په زکاة کي ورکړي. د دې په خلاف صاحبین رحمه الله فرمایي چي آسونه که څومره هم وي او څرنگه هم وي، په هغو کي یوه رتۍ زکاة هم واجب نه دی.

د صاحبینو دلیل: په کتب سته وو کي د حضرت ابو هريره رضی الله عنه دا روایت دی: لیس علی السلفی عبده ولا فی فربه صدقه، له دې حدیث څخه معلومه سوه چي په آس کي مطلقاً زکاة واجب نه دی، هغه که جهادي وي، که تجارتي.

د امام صاحب دلیل: هغه حدیث دی، کوم چي په دار قطنی او یبیهی کي له حضرت جابر بن عبد الله رضی الله عنه څخه راټول سوی دی: فی کل فرس سائمة دینار أو عشرة دراهم (چي په هر څرېدونکي آس کي یو دینار یا لس درهمه د زکاة لپاره واجب دي)، دویم روایت په بخاري شریف کي د حضرت ابو هريره رضی الله عنه روایت دی: أن رسول الله ﷺ ذکر الحیل فقال: رجل ربطها تنجاً وتمقفاً لئلا یمن حق الله فی رقابها ولا فی ظهورها ففی لذلک ستر، (یعني نبي ﷺ د آسونو یادونه وکړه، او داسي یې وفرمایل: څوک چي د مالدارۍ د اظهار او له سوال څخه د حان ساتي لپاره یو آس وتړي، او د هغه په غاړه او شا کي د الله حق هیر نه کړي [یعني د هغه زکاة اداء کړي]، نو هغه آس به دده په حق کي ستر او ډال اسپرا وي)، له دې دوو حدیثونو څخه دا خبره څرگندېږي چي په آسونو کي زکاة واجب دی.

و تأویل ما الخ صاحب د هدایې د صاحبینو د ذکر سوي روایت جواب ورکوي، فرمایي چي د صاحبینو په روایت کي له فرس څخه فرس غازي یعني جهادي آس مراد دی، او همدا له حضرت زید بن ثابت رضی الله عنه څخه راټول سوي دي، لکه څرنگه چي صاحب د کفایې لیکلي دي: "چي یو وار د مروان باچا په زمانه کي د آسونو د زکاة مسئله مخته راغله، مروان له صحابه وو سره مشوره وکړه، نو حضرت ابو هريره رضی الله عنه دا حدیث ذکر کړی: لیس علی الرجل فی عبده ولا فی فربه صدقه، مروان له حضرت زید بن ثابت څخه پوښتنه وکړه، نو هغه وفرمایل: صدق رسول الله ﷺ إنا هنا فرس النازی، (یعني نبي ﷺ رشتیا فرمایلي دي، لېکن دلته له فرس څخه جهادي آس مراد دی)، او په جهادي آس کي خو موږ هم د زکاة د علم و جوب خبره کوو. (کتابه بحواله حاشیه هدایه ص ۱۹۱)

لنډه دا چي دا خبره فیصله سوې ده چي په آس کي زکاة واجب دی، خو په دې شرط چي د جهاد لپاره نه وي، او د هغه مالک ته به دا اختیار وي چي که غواړي نو د هر آس په بدله کي دي یو دینار په زکاة کي ورکړي، او که غواړي نو د ټولو قیمت دي معلوم کړي، او له ۲۰۰ درهمو څخه دي ۵ درهمه ورکړي.

والتخیر الخ صاحب د هدایې فرمایي چي د دینار او د قیمت معلومولو اختیار له حضرت عمر رضی الله عنه څخه راټول سوی دی، لکه څرنگه چي صاحب د کفایې لیکلي دي چي کوم خط حضرت عمر رضی الله عنه د حضرت ابو عبیده رضی الله عنه په نامه د آسونو د زکاة په باره کي استولی وو، په هغه کي داسي لیکل سوي وو: لحیز أربابها أن آذوا من کل فرس دینارا وإلا ففقمها ولحد من کل مائتی دراهم خمسة دراهم (یعني ته د زکاة والا وو ته دا اختیار ورکړه چي هغوی دي د هر آس په بدله

کې یو دینار په زکاة کې وړکړي، یا د هغو قیمت معلوم کړه او له دوو سوو درهمو څخه پنځه درهمه د زکاة په توګه واخله، له دې مقصد سره د دینار او قیمت معلومولو په مینځ کې اختیار ثابت سو.

راجع قول: پہ پورتنی مسئلہ کی راجع قول دو صاحبینو رَحْمَتُ اللہِ عَلَیْہِی، قالوا والفتری علی قولہما واجمعا علی أن الاملہ لا یأخذ منہ صدقۃ الحیل جبراً (خانیہ ص: ۱۱۹)، وقال فی الهندیۃ: لا شیء فی الحیل و هذا عندهما وهو المختار للفتوی إلا أن

تكون للتجارة (هنية ج ١، ص ١٧٨). [القول الاجم ج ١، ص ١٦٨]

که آسونه فقط نریا ماده وی نوخه حکم دی؟

وَلَمْ يَنْدُكُورْهَا مُتَّفِقٌ وَلَا كَاثَرٌ اویوازی په نرو آسونو کي زکاة واجب نه دی لَا تَكُنَّ أَتَّكَاسِلُ ځکه چي هغه یوازی نسل نه زېږوي وَكُنَّ إِلَى الْإِكَاثِ الْمُتَّفِقِ دَات همدارنگه یوازی په ماده آسونو کي (هم) زکاة واجب نه دی فِي رِوَايَةٍ په یوه روایت کي وَعَنْهُ التَّوَجُّؤُ بِرُفْهَافِهَا اوله امام صاحب رَحْمَهُ الله څخه یو روایت (په ماده آسونو کي) د وجوب دی (یعني زکاة پکښې واجب دی) لَا تَكُنَّ أَتَّكَاسِلُ بِالْفِعْلِ الْمُسْتَعَارِ ځکه چي ماده آسونه د غوښتل سوي نر آس په ذریعې نسل زېږولای سي بِخِلَافِ الدُّكُورِ په خلاف د نرو آسونو وَعَنْهُ أَنَّهَا تَجِبُ لِلدُّكُورِ الْمُتَّفِقِ دَا اِیضاً اوله امام صاحب رَحْمَهُ الله څخه یوه روایت دا دی چي یوازی په نرو آسونو کي هم زکاة واجب دی.

اللفات: ﴿تفَاعَلَ﴾ د تفاعل د باب مضارع ده: نسل پیدا کول (زېږول)، نسل زیاتول، ﴿فَحُلَّ﴾ د هر حیوان نر ته فعل

ویل کیڙی، ﴿مستعار﴾ داستعمال دیاب اسم مفعول دی: په خواست غوښتل سوی.

تشریح: په دې عبارت کې صرف د نړیا صرف د ماده آسونو د زکاة مسئلې بیانېږي، حاصل یې دای کې دیو چا سره صرف نړآسونه یا صرف ماده آسونه ول، نو په هغو کې د زکاة د وجوب په باره کې له امام اعظم رَحْمَةُ اللهِ شَعْه دوه روایتونه دي: (۱) اول روایت دای چي یوازي په نړیا ماده آسونو کې زکاة واجب نه دی، حُکْم د زکاة د وجوب سبب د مال (نلې کېدل او زیاتېدل) دي، او په آسونو کې نما او زیاتېدنه په تناسل او زېږېدنې سره ثابتېږي، لیکن صرف په نړو آسونو یا صرف په ماده آسونو کې توالد او تناسل امکان نه لري، نو حُکْم به نه په یوازي نړو آسونو کې زکاة واجب وي، او نه په یوازي ماده آسونو کې.

(۲) دویم روایت دادی چي په یوازې نړیا ماده آسونو کي زکاة واجب دی، که څه هم د هغوی سره یو ماده آس یا تر آس نه وي، صرف په ماده آسونو کي د زکاة د وجوب دلیل دا دی چي له نرو آسونو څخه بغیر هم له نورو ځنگلو څخه تر آسونه غوښتل او د ماده آسونو سره جوړتي (جماع) په کول ممکن دي، نو څرنگه چي په ماده آسونو کي د مال د نلبي کېدلو سبب پیدا سو، نو ځکه به په هغو کي زکاة واجب وي. او صرف په نرو آسونو کي د زکاة د وجوب دلیل دا دی چي دا حدیث فی کل فرس اثنه مطلق دی، او په دې کي د نړیا ماده هڅ قید یا تفصیل نسته، نو ځکه به د دې حدیث د اطلاق په وجه په نرو ماده دواړو قسمونو کي زکاة واجب وي، هغه که مخلوط وي، او که غیر مخلوط، او صاحب د ایضاح وایي چي څرنگه په اوبښ او بقر کي د سائمه والي په وجه د هغو په نرو ماده دواړو کي زکاة واجب دی، همدارنگه به په آسونو کي هم د یوازې نړیا یوازې ماده والی نه صورت کی زکاة واجب وي. (پنځه ج، ۲۰، ص. ۲۰۰)

په غاځو او خړو كې د زكاة حكم

وَلَا تَحْسَبُ عَلَى السَّائِلِ وَالْمُعْتَزِّ او په غاځو او خړو كې زكاة نسته لِقَوْلِهِ ۱ عَلَيْهِ السَّلَامُ حُكْمُهُ نَبِيٌّ ﷺ فرمايلي دي
لَمْ يَنْزِلْ عَلَيْهِ فِيهَا شَيْءٌ پر ما دې دواړو (د زكاة) په باره كې هېڅ شې نه دي را نازل سوى وَالتَّجَارَةُ تَشْتَبَهُ سَبَاقًا او
مقدارونه (يعني د زكاة مقدارونه) په اوږدلو سره ثابتېږي إِلَّا أَنْ يَكُونَ لِلتَّجَارَةِ خَوْصٌ خَرُونَهُ او غاځي د تجارت
لپاره وي لِأَنَّ الزَّكَاةَ جُنْدٌ تَتَعَلَّقُ بِالتَّجَارَةِ حُكْمُهُ چې په دې وخت كې زكاة د ماليت سره متعلق كيږي كَسَائِرُ أُمُورٍ
التَّجَارَةِ لَكُمُ نَوْرٌ (ټوله) د تجارت مالونه، والله أعلم بالصواب.

اللفظ: ﴿تَحْسَبُ﴾ جمع دېشل ده: غاځو (خچرو)، ﴿جُنْدٌ﴾ جمع د جال ده: خر.

تشرېح: په خړو او غاځو كې زكاة نسته، دليل د نبي ﷺ دا فرمان دی: لَمَّا نَزَلَ عَنْ فَيْسَا شَيْءٍ (يعني د خړو او د غاځو
زكاة په باره كې پر ما هېڅ حكم را نازل سوى نه دي)، او د زكاة مقادير (مقدارونه) سماعي دي، قياسي او عقلي نه دي.
يعني د زكاة مسائل او اندازې له شريعت څخه پر اوږدلو موقوف دي، او په دې باره كې له نبي ﷺ څخه هېڅ هم اوږدول
سوي نه دي، نو حُكْمُهُ به په دوی كې زكاة واجب نه وي، هو! كه خړونه او غاځي د تجارت لپاره وي، نو په هغو كې به
زكاة واجب وي، حُكْمُهُ چې په دې وخت كې به هغه مال وي، او څرنگه چې په نورو مالونو كې زكاة د ماليت لوست
سره تعلق لري، همدارنگه به د هغو زكاة هم د قيمت سره متعلق وي، او د هغوی د قيمت په هرو دوو سوو درهمو كې به
پنځه درهمه د زكاة واجب وي.

فَصْلٌ فِي مَالٍ صَدَقَةٍ فِيهِ

دافصل دهغو څارويو په بيان كې دی چې زكاة پكېني واجب نه وي

تشرېح: تر دې مخكې د غټو حيواناتو د زكاة بيان وو، اوس د كوچنيو حيواناتو او د هغوی د بچيانو زكاة بيانېږي، په دې
فصل كې درې الفاظ د پاملرني وړ دي: ① فَصْلٌ دافصيل جمع ده، له دې څخه د اوبښي هغه بچي مراد دي چې يو كال
يې پوره سوى نه وي، ② عَجَاجِيلٌ دافجول جمع ده، له دې څخه مراد د غوا يا گليښي هغه بچي دي چې تبیع نه وي،
③ حِمْلٌ دافحمل جمع ده، له دې څخه د بزې هغه بچي مراد دي چې يو كال يې پوره سوى نه وي.

* تخریج: أخرجه السائل في كتاب الخيل، باب الخيل معفود في مواضعه، حديث رقم: ٣٥٩٣، والبيهقي في كتاب الزكاة، باب من رأى من الخيل

صدقة، حديث رقم: ٧٣١٨.

د اوبی، فوا، او بزې (وزې) به بچو کي د زکاة حکم (او په دې باره کي د فقهانو قولونه)

وَلَيْسَ لِلْفَقِيرِ وَالْعَجَائِلِ وَالْحَتْلَانِ مَكَّةُ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ اوسته د اوبی، فوا او بزې په بچو کي زکاة د امام ابو حنیفه رحمه الله په نهز إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَعَهَا كِبَارٌ خو چي د هغو سره لوي څاروي (هم) دي وَلَهُذَا أُخِّرَ أَقْوَالُهُ او دغه امام صاحب رحمه الله تر ټولو آخري قول دی وَهُوَ قَوْلُ مُعَاذٍ او د امام محمد قول (هم) دی وَكَانَ يَقُولُ أَوْ لَا يَجِبُ فِيهَا مَا يَجِبُ لِلنَّسَانِ امام صاحب رحمه الله به مخکي دا خبره کوله چي په کوچنيو بچو کي (هم) هغه زکاة واجب دی کوم چي په مسنه (يعني غټو څارويو) کي واجب دی وَهُوَ قَوْلُ زُرَّارٍ وَمَالِكٍ او همدا د امام زفر رحمه الله او د امام مالک رحمه الله قول دی ثُمَّ رَجَعَ يِيا امام صاحب رحمه الله (له دې قول څخه) رجوع وکړه وَقَالَ: فِيهَا وَاحِدٌ مِنْهَا او ويې فرمايل: چي په دې (بچو) کي هم له هغو څخه يو بچی واجب دی (يعني چي څومره، بچيان چي وي له هغو څخه به يو بچی په زکاة کي درکوي) وَهُوَ قَوْلُ أَبِي يُونُسَ وَالشَّافِعِيِّ او د امام ابو يوسف رحمه الله او امام شافعي رحمه الله قول دی وَجْهٌ قَوْلُهُ الْأَوَّلُ أَنَّ الْأُسْمَ الْمَذْكُورَ فِي الصَّغَارِ وَالْكِبَارِ (د امام صاحب) د اول قول دليل دا دی چي په خطاب کي ذکر سوی نوم کوچنيو او غټو ټولو ته شامل دی وَوَجْهٌ الثَّانِي تَحْقِيقُ التَّكْرِيرِ مِنَ الْعَجَائِلِ د دويم قول دليل د دواړو طرفونو (يعني د فقير او د مالدار) پوره لحاظ کول دي كَمَا يَجِبُ لِلْمَهَازِلِ وَاحِدٌ مِنْهَا لکه څرنګه چي په ډنګرو (او کمزرو) څارويو کي يو واجبيږي وَوَجْهٌ الْأَخِيرُ أَنَّ التَّعَادُلَ لَا يَدُلُّ عَلَى خُلُقِهَا الْقِيَاسُ او د آخري قول دليل دا دی چي (د نصاب) په مقاديرو کي قياس لره هيڅ دخل نسته فَإِذَا امْتَنَعَ إِيَّاهُ مَا وَرَدَ بِهِ الشَّرْهُ امْتَنَعَ أَصْلًا نو کله چي ممتنع (او نلسمکن) سو واجبيدل د هغه شي چي د هغه په باره کي شريعت راغلی دی نو د هغه زکاة بالکل ممتنع سو * وَإِذَا كَانَ فِيهَا وَاحِدٌ مِنَ النَّسَانِ خو کله چي په دې بچو کي يوسمه وي (يعني غټ څاروی وي) جَعَلَ الْكُلَّ تَبَعًا لَهُ إِِنْ إِنْ عَادَهَا نِسَابًا نو ټوله بچيان به د نصاب په پوره کولو کي د دې مسنه تابع ګرځول کيږي دُونَ تَأْوِيلِ الزَّكَاةِ نه د زکاة په اداء کولو کي (يعني له بچو څخه به زکاة نه ورکول کيږي) ثُمَّ عِنْدَ أَبِي يُونُسَ لَا يَجِبُ فِيهَا دُونَ الْأَرْبَعِينَ مِنَ الْحَتْلَانِ بيا د امام ابو يوسف رحمه الله په نهز [١] د بزې له څلوېښتو بچو څخه په کمو کي زکاة واجب نه دی وَفِيهَا دُونَ الثَّلَاثِينَ مِنَ الْعَجَائِلِ [٢]

* القول الرابع: قول الطبري أي لا تجب الزكاة في الفعلان و المعاجيل والحملان، وقال العلامة المحمدي الصحيح قولهما رد المحتار ج: ٢٢، ص: ٢٢. [القول الرابع ج: ١٠، ص: ١٦٩]

فلذا استتم... ١٠٠م په دې عبارت کي دا جمله څه ستونزمنه ده. صاحب د اثمار الهادي د دې ډېره آسانه ترجمه داسي کړې ده: "نو شريعت چي د دوهم صمر زکاة واجب کړی دی هغه مسنه نه، نو ځکه به بالکل زکاة نه واجبيږي"، هغه فرمايې چي د اېجاب مآروده به الشرم مطلب دا دی چي شريعت په زکاة کي دوهم صمر حيوان واجب کړی دی. د هغه صمر حيوان ته اېجاب مآروده به الشرم وايي، مثلاً په پنځو شتو لوبانو کي د يوه کال بچی لازم دی، او په دې شرو غولو کي د څو د يوه کال بچی لازم دی نو داسي نو... نو دا يو کال صمر اېجاب مآروده به الشرم سو، نو اوس که د مالک سره ټوله بچيان تريو کال کم وي، نو د هغه سره بالکل د شريعت د صمر حيوان ته نه، نو ځکه به په هغو کي بالکل زکاة نه واجبيږي، د استتم اصلاً مطلب همدغه دی.

او دغواله دېرشو بچو څخه په كمو كي زكۀ واجب نه دي وَيَجِبُ لِلْغَنِيِّ مِنَ الْفُضْلَانِ وَاجِدٌ (١٣) او داوېش په پنځو شتو بچو كي يو بچي واجب دي ثُمَّ لَا يَجِبُ شَيْءٌ بيا هيڅ شى هم (په زياتو بچو كي) واجب نه دي حَقٌّ تَتَلَذُّمٌ مِّنْهَا لَوْ كَانَتْ مَسَالُ يَفْتَى الْوَأَجِبُ تر دې چي بچيان هغه شمېرې (تعداد) ته ورسېږي چي كه منه (يعني خټ) څارويان واى نو (په هغو كي به) دوه څارويان واجبلاى ثُمَّ لَا يَجِبُ شَيْءٌ بيا هيڅ شى هم واجب نه دي حَقٌّ تَتَلَذُّمٌ مِّنْهَا لَوْ كَانَتْ مَسَالُ يَشْكُ الْوَأَجِبُ تر دې چي هغه شمېرې ته ورسېږي چي كه منه واى نو درې څارويان به واجبلاى وَلَا يَجِبُ فِيهَا دُونَ غَنِيِّ وَصِيٍّ بَيْنَ رِوَايَةٍ او (دامام ابو يوسف) په يوه روايت كي له پنځو شتو څخه په كمو (بچو) كي هڅ شى نه وي واجبېږي وَعَنْهُ أَكْثَرُ يَجِبُ لِلْغَنِيِّ غُنْسٌ فَيَصِلُ او له امام ابو يوسف څخه (دورم) روايت داى چي داوېش په پنځو بچو كي د فصيل (يعني داوېش د يوه بچي) پنځمه حصه واجبېږي وَلِلْغَنِيِّ غُنْسًا فَيَصِلُ او په لسو بچو كي د فصيل دوې پنځمي حصې (واجبېږي) عَلَى هَذَا الْإِجْتِهَارِ هم په دې اعتبار سره (به حساب كېږي) وَعَنْهُ أَكْثَرُ يَنْظُرُ لِلْيَمْنَةِ غُنْسٌ فَيَصِلُ لِلْغَنِيِّ او له امام ابو يوسف څخه (دورم) روايت داى چي (داوېش) په پنځو بچو كي به داوېش د يوه بچي پنځمي حصې ته كتل كېږي وَلِلْيَمْنَةِ شَاةٌ سَبْطٌ او د مينځوى درجې بزې و قيمت ته به (كتل كېږي) يَجِبُ أَكْثَرُهَا نو له دې دواړو څخه چي د كوم يوه قيمت كم وي هغه به واجبېږي وَلِلْغَنِيِّ غُنْسًا فَيَصِلُ او (داوېش) په لسو بچو كي به د دوو بزو قيمت ته (كتل كېږي) وَلِلْيَمْنَةِ غُنْسٌ فَيَصِلُ او د اوېش د يوه بچي د دوو پنځمو حصو قيمت ته به (كتل كېږي، او كوم چي كم وي هغه به واجبېږي) عَلَى هَذَا الْإِجْتِهَارِ هم په دې اعتبار سره (به نور حساب كېږي).

اللفات: ﴿فَصِيلُ﴾ د فصيل جمع ده، داوېش هغه بچي چي يو كال يې پوره نه وي، ﴿عَجُولٌ﴾ د عجل جمع ده، د غوا يا گاميني هغه بچي چي يو كال يې پوره نه وي، ﴿حَمَلٌ﴾ د حمل جمع ده، د بزې (يا مېږي) هغه بچي چي يو كال يې پوره نه وي، ﴿مَعَزَلٌ﴾ د معز جمع ده، د نڅگر، كمزورى.

تشرېح: صورت د مسئلې: داى چي داوېش، غوا، بزې (او پسه) په هغو بچو كي چي تر يوه كال كم وي، زكۀ اجب دي، كه نه؟ په دې باره كي ټوله املغان سره جلا دي، او په خپله له امام ابو حنيفه رَجَعَهُ الله څخه په دې باره كي درې قولونه راټول سوي دي: (١) اول قول داى چي په دې بچو كي هغه زكۀ واجب دي كوم چي په منۀ څارويانو كي واجب دي، يعني داوېش په بچو كي به دابن زكۀ واجب وي، او دغوا په بچو كي به دغوا زكۀ واجب وي عَلَى هَذَا الْقِياسِ ...، د امام زفر رَجَعَهُ الله او د امام مالك رَجَعَهُ الله قول هم دغه دى. (٢) دورم قول داى چي له بچو څخه به يو واجب وي، مثلاً د بزې (او پسه) په څلويښتو بچو كي به د بزې (او پسه) يو بچي واجب وي، همدا د امام ابو يوسف رَجَعَهُ الله او د امام شافعي رَجَعَهُ الله

قول دی. (۳) درم قول دا دی چي که د اوبن، غوا او بزې بچي يوازي وي، او د هغو سره يو بل غټ څاروی نه وي، نو په هغو کي بالکل زکاة نه واجبيږي، دا دامام اعظم رَحْمَةُ اللهِ تَر تُولُو آخري قول دی، او دامام محمد رَحْمَةُ اللهِ تَر تُولُو هم دغه دی.

دليلونه: د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ تَر اول قول دليل دا دی چي د اوبن، غوا او د بزې د زکاة د وجوب په باره کي چي کوم نصوص راغلي دي، هغه مطلق دي، او په هغو کي د کوچني يا غټ هيڅ قيد نسته، نو ځکه به په هر ډول اوبن، غوا او نورو کي زکاة واجب وي هغه که کوچني وي، او که غټ وي، ځکه چي دا قاعده مشهوره ده: السلق بهر علی إطلاقه.

(۲) د درم قول دليل يې دا دی چي له بچو څخه د يوه بچي په واجبولو کي د مال د خاوند په حق کي هم نرمي او رعايت سته، او د فقيرانو او مسکينانو په حق کي هم شفقت، خواخوږي او رعايت سته، په دې توگه چي که موږ له دغو بچو څخه زکاة واجب نه کړو (بلکي دا واجب کړو چي په څلورېشتو بچو کي به يو بچي نه ورکوي بلکي غټ څاروی به ورکوي يعني د غټو څارويو د زکاة مطالبه وکړو) نو په دې صورت کي به د مال خاوند تاواني وي، اول تاوان خو به يې دا وي چي د څاروي لتون به کوي، او درم تاوان به يې دا وي چي ډېر ځله يو غټ څاروی د څلورېشتو بچو د قيمت سره برابر وي، نو که يو داسي مالک چي د هغه سره صرف څلورېشت بچي وي دغه ډول غټ څاروی په زکاة کي ورکړي، نو هغه بېچاره به په خپله د زکاة مستحق سي، نو ځکه موږ وويل چي له بچو څخه به يو بچي په زکاة کي ورکوي، او په دې صورت کي د فقيرانو رعايت دا ډول دی چي که د بچو زکاة معاف کړی سي، نو بېچاره فقيران به محروم پاته سي، نو په دې وجه په دې صورت کي د دواړو طرفونو د خيال ساتلو په وجه يو بچي واجب سوی دی، لکه د يو چا سره چي صرف کمزوري او ډنگر څارويان وي، نو د هغه لپاره حکم دا دی چي هغه به هم له هغو ډنگرو او کمزورو څارويانو څخه زکاة اداء کوي، چي نه د فقيرانو نقصان سي او نه د مالک نقصان.

(۳) د درم قول دليل دا دی چي د زکاة د نصاب مقدارونه (مقادير) پر سماع (اورېدلو) موقوف دي، او په دې کي عقل او قياس لږه هيڅ دخل نسته، لکه څرنگه چي شريعت موږ ته دا را ښوولي دي چي په ۲۵ اوبانو کي يوه بنت مخاض واجب ده، يا په ډېرشو غواوو (يا غويانو) کي يوه تبيعه واجب ده، يا په څلورېشتو بزو (يا پسونو) کي يوه بزه واجب ده، نو موږ به هم د شريعت پر طريقې عمل کوو، اوس که د يو چا سره د شريعت د بيان سوی نصاب او مقدار مطابق نور نصاب او څارويان نه وي، (بلکي صرف بچي وي)، نو بيا به د هغه لپاره صرف دوې لاري وي: (۱) يا خو به يو بچي له هغو بچو څخه په زکاة کي ورکوي، (۲) يا به له هغو څخه ماسوا د يو بل ښه څاروي لتون کوي او په زکاة کي به يې ورکوي، او دا دواړي لاري خطرناکه دي، ځکه چي په اوله لاره کي د شريعت له نصوصو څخه ممانعت راځي، او په دويمه کي په خپله د مالک نقصان دی، نو ځکه به په دې صورت کي بالکل زکاة نه واجبيږي، نه د کوچني او نه د غټ.

ضروري يادونه: له گرانو علماؤ او طالبانو څخه دا هيله ده چي د همدغه ترتيب مطابق دي په مسئله پوه سي کوم ترتيب چي مايان کړی، کنې په هدايه کي خو دامام محمد رَحْمَةُ اللهِ تَر تُولُو مخکي ذکر دی، او د هغه دليل تر ټولو وروسته ذکر دی، همدارنگه له ووجه الاخير څخه د درم قول دليل مراده دی، بلکي دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ تَر آخري قول دليل مراد دی، کوم چي امام محمد رَحْمَةُ اللهِ تَر اختيار کړی دی.

وإذا كان فيها الخ أو كه د دې بچو سره يو غټ بچي (او څاروی) وي (يعني د يوه کال څاروی وي)، نو بيا به د نصاب په تکميل کي دا ټوله بچي د دغه غټ تابع کيږي، مثلاً د يو چا سره د بزې ۳۹ بچي وي، او صرف يوه مسنه ورسره وي (يعني د بزې هغه بچي چي يو کال يې پوره سوي او په درم کي وي)، نو د دې مسنه په وجه به دا ټوله بچي غټ

شملول کيږي (او د هغه به تابع کيږي)، او په دې سره به د زکاة نصاب منعقد او بشپړ گڼل کيږي، لېکن د زکاة په اداء کولو کي به کوچني د غټ نه تابع کيږي، يعني په زکاة کي به صرف دغه مسنة (د يوه کال څاروي) ورکول کيږي، له بهر څخه به يو بچي هم نه ورکول کيږي.

ثم عند أبي يوسف الخ د دې حاصل دا دی چي د امام ابو يوسف او امام شافعي رَحْمَتُ الله په نېز د اوښ، غوا او نورو په بهر کي زکاة واجب دی، لېکن دا وجوب قياسي او عقلي نه دی، بلکي د دوی پلار او مور ته به کتل کيږي، مطلب دا چي څرنگه له ٢٠ څخه په کمو بزو کي يوه بزه (هم) واجب نه ده، همدارنگه به له څلور پښتو څخه د بزو (وزو) په کمو بهر کي هم هيڅ شی واجب نه وي، همداسي د غوا او د اوښ نصاب دی، نو څرنگه چي له دېرشو څخه په کمو غواوو کي هيڅ شی واجب نه دی، همدارنگه به له دېرشو څخه په کمو گلگياتو کي هيڅ شی واجب نه وي، اولکه څرنگه چي له ٢٥ څخه په کمو اوښانو کي زکاة واجب نه دی، همداسي به د اوښ په بچو کي هم له ٢٥ څخه په کمو کي زکاة واجب نه وي، لېکن که د اوښ بچيان ٢٥ سول، او کال هم پر تېر سو، نو بيا به په هغو کي يو د اوښ بچي واجب وي، صاحب هدايي له ويجب في خمس وعشرين من الفصائل څخه همدغه مسئله بيان کړې ده.

ثم لا يجب شيئ الخ د دې حاصل دا دی چي په ٢٥ اوښانو کي خويوه بنت مخاض واجب ده، نو پر هغه به په قياسولو سره د امام ابو يوسف په نېز د اوښ په ٢٥ بچو کي يو بچي واجب وي، لېکن تر ٢٥ وروسته خو په ٣٦ اوښانو کي يوه بنت لبون واجب ده، او په ٤٦ اوښانو کي يوه حقه واجب ده نو د اوښ بچيان چي کله ٣٦ يا ٤٦ سي نو په هغو کي به څه شي واجب وي؟ د هغه په جواب کي صاحب هدايي فرمايي چي له پنځويشتو څخه په زياتو بچو کي هيڅ شی نه واجب کيږي تر دې چي بچيان هغه شمېرې ته ورسېږي چي که دا غټ اوښان وای نو په هغو کي به د يوه عمره دوه اوښان واجبېدلای (نو په دې وخت کي به يې په بچو کي هم دو بچيان واجب کيږي، مطلب دا چي کله تر پنځويشتو وروسته په څومره اوښانو کي يو اوښ يا د جلا عمرو دوه اوښان واجب کيږي نو په هغومره بچو کي به هيڅ شی نه واجب کيږي، او په څومره اوښانو کي چي د يوه عمره دوه اوښان واجب کيږي نو په هغومره بچو کي به دوه بچي واجب کيږي، او په څومره اوښانو کي چي د يوه عمره درې اوښان واجب کيږي نو په هغومره بچو کي به درې بچي واجب کيږي، علی هذا القياس) مثلاً په ٣٦ اوښانو کي يوه بنت لبون، او په ٤٦ کي يوه حقه واجب کيږي، نو څرنگه چي په دې کي يو اوښ واجب کيږي. نو ځکه به په ٣٦ يا ٤٦ بچو کي هيڅ شی نه واجب کيږي، لېکن په شپږ اويا (٧٦) اوښانو کي د دې بنت لبون واجب دي. نو په شپږ اويا بچو کي به دوه بچي واجب کيږي، بيا به له شپږ اويا څخه په زياتو کي هيڅ شی نه واجب کيږي، تر دې چي د بچو شمېر هغه اتلارې ته ورسېږي چي که دا غټ اوښان وای نو په هغو کي به درې د يوه عمر څاروي واجبېدلای مثلاً په ١٢٥ اوښانو کي درې حقې واجب کيږي، نو په ١٢٥ بچو کي به درې بچي واجب کيږي، همداسي به د غوا او بزې حساب کيږي، او تر څو چي په اصل يعني په اوښانو، غوا، او بزو کي اضافه کيږي، تر هغو پوري به په فرع يعني د هغو په بچو کي هم اضافه کيږي. صاحب هدايي همدغه مسئله د لو کانت مات يثني الواجب... (او) يثنت الواجب څخه بيان کړې ده، او له مات څخه غټ اوښان مراد دي.

ولا يجب فيها دون خمس وعشرين الخ له دې ځايه دا رانيسي چي که د اوښ بچي تر ٢٥ کم وي، نو آيا په هغو کي به زکاة واجب وي، که نه؟ په دې باره کي له امام ابو يوسف رَحْمَتُ الله څخه دوه روايتونه را نقل سوي دي: (١) لول روايت دا دی چي که د اوښ بچي تر ٢٥ کم ول، نو په هغو کي زکاة نه واجب کيږي، (٢) دوم روايت دا دی چي که صرف پنځه د اوښ

بجیان ول، نو په هغو کي هم زکاة واجیږي، دا روایت له امام ابو یوسف څخه محمد بن شجاع را نقل کړی دی، او دا ول روایت راوي حسن بن مالک دی. (نابه)

بیا چي په کوم روایت کي په پنځو بچو کي زکاة واجب ګرځول سوی دی، د هغو د وجوب په طریقه کي هم دوه روایتونه دي: (۱) اول روایت دادی چي داوین په پنځو بچو کي دیو بچي پنځمه حصه واجب ده، او په لسو بچو کي د یو بچي دوی پنځمي حصې واجب دي، او په پنځلسو کي دیو بچي درې پنځمي حصې واجب دي، علی هذا القیاس. (۲) دویم روایت دادی چي که داوین بچي پنځه سول، نو دیو بچي د پنځمي حصې د قیمت او دیوې مینځوی درجې بزې د قیمت په مینځ کي به موازنه کیږي، او د کوم شي قیمت چي کم وي هغه به په زکاة کي ورکول کیږي، او که لس بچي وي، نو دیو بچي د دوو پنځمو حصو د قیمت او د دوو مینځوی درجو بزو د قیمت په مینځ کي به موازنه کیږي، او چي کوم کم وي، هغه به په زکاة کي واجیږي، علی هذا القیاس یعنی په پنځلسو او شلو کي به هم داسي موازنه کیږي. که به زکاة کي واجب سوی څاروی د مالک سره نه وي نوڅه حکم دی؟

قَالَ: وَمَنْ وَهَبَ عَلَيْهِ مُسْرٌ فَمَا يَسْرُ خَارُوِي وَاجِبٌ سِي فَلَمْ يَحْزَرْ لَكِنْ هَفَ (دده سره) پیدانه سي (یعني دده سره نه وي) أَخَذَ الْمُسْرُ أَهْلَ مَثَلِهَا وَرَدَ الْقُفْلَ نو زکاة اخيستونکي دي تر مُسْر دلوري درجې (یعني دلوري قیمت) څاروی واخلې او زیاتوب دي واپس کړي (بني تر مُسْر چي څومره زیات سي د هغه قیمت دي ورکړي) أَوْ أَخَذَ دُونَهَا وَأَخَذَ الْقُفْلَ یا دي تر مُسْر د کمي درجې والا څاروی واخلې او زیاتوب دي (هم) واخلې وَهَذَا يَتَنَفَّى عَنْ أَنْ أَخَذَ الْقَيْمَةَ فِي بَابِ الزَّكَاةِ جَائِزٌ عِنْدَنَا او دا مسئله پر دې خبره مبني ده چي زموږ په نېز د زکاة په باب کي قیمت اخيستل جائز دی عَلَى مَا نَدَّ كُرْهَانِ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى لکه څرنګه چي به موږ (وروسته) د دې ذکر وکړو وانشاء الله تعالی إِلَّا أَنْ لِي النُّجْهَ الْأَوَّلَ لَهُ خو په اول صورت کي زکاة اخيستونکي لره (دا) اختیار سته أَنْ لَا يَأْخُذَ وَيَطْلُبَ بَعْدَ الْوَجِبِ أَوْ بِقِيَّتِهِ چي هغه (دلوري درجې څاروی) نه واخلې (بلکي) د عین واجب مطالبه وکړي یا د عین واجب قیمت مطالبه وکړي لِأَنَّهُ شَرَاءٌ ځکه چي دا رانیول دي وَلِي النُّجْهَ الشَّانَ يُجِبُّ او په دویم صورت کي به زکاة اخيستونکی (د کوچني څاروي پر اخيستلو) مجبوره کیږي لِأَنَّهُ لَا يَتَنَفَّى فِيهِ ځکه چي په دې کي بيع سته بَلْ هُوَ إِعْطَاءٌ بِالْقِيَمَةِ بلکي دا د قیمت (په ذریعه زکاة) ورکول دي.

اللفات: ﴿مُسْر﴾ د څارویانو دوه کلیزه بچي، ﴿بِقِيَّتِهِ﴾ دافتعال دباب مضارع ده: مبني کېدل، موقوف کېدل.

تشریح: دا خبره خو تاسو ته معلومه سوه چي په زکاة کي به د مینځوی درجې مال اخيستل کیږي، هغه که څاروی وي یا که یو بل شی وي، یعنی نه به ډېر ښه مال اخيستل کیږي، چي مالک تاوانی سي، او نه به ډېر کمزوری او خراب مال اخيستل کیږي چي دهیڅ کار نه وي او فقیر تاوانی سي، دا خبره تاسو په ذهن کي لرئ.

همدارنگه دا خبره هم په ذهن کي لرئ چي زموږ په نېز د زکاة په باب کي قیمت اخيستل او قیمت ورکول جائز دي، د دې پوره تفصیل به وروسته راسي، په عبارت کي چي کومه مسئله بیان سوې ده، د هغې حاصل دادی چي که دیو سړي سره مثلاً ۳۶ اوبیان وي، نو د شریعت له رويه په هغو کي یوه بنت لېون واجب ده، یا مثلاً دیو چا سره ۴۶ اوبیان وي، نو په

هنو کي شرعاً حقه واجب ده، خو که د ۳۶ په صورت کي د هغه سره يوه بنت لېون هم نه وي، همدارنگه د ۴۶ په صورت کي د هغه سره يوه حقه هم نه وي، نو اوس به د زکاة اخيستلو څه طريقه وي، فرمايي چي که بنت لېون نه وه، او تربنت لېون غټ څاروی يعني حقه وه، نو عامل او د زکاة اخيستونکي (مصدق) ته پکار ده چي له مالک څخه حقه واخلې او د بنت لېون د قيمت او د حقه د قيمت په مينځ کي چي کوم فرق دی، هغه دي مالک ته بيرته ورکړي، مثلاً د حقه قيمت ۲۰۰۰ روپۍ وو، او د بنت لېون قيمت ۱۰۰۰ روپۍ وو، نو مصدق ته پکار ده چي مالک ته دي ۱۰۰۰ روپۍ واپس کړي، همدارنگه که پر چا حقه واجب سوه، او حقه نه وه، نو بنت لېون يا بنت مخاض دي ځني واخلستل سي، او دې او د حقه په مينځ کي چي کوم فرق وي، هغه دي مصدق له مالک څخه واخلې، دا حکم او تفصيل زموږ په نېز دی، خو په دې کي امام شافعي رحمه الله اختلاف دی، چي هغه به منځته راسي.

إلا أن الی الوجه الأول دې حاصل دادی چي په اول صورت کي يعني چي کله بنت لېون (يعني د کمي درجې څاروی) په زکاة کي واجب سي، لېکن هغه د مالک سره نه وي، نو مصدق ته اختيار سته، که خواړي نو اعلیٰ څاروی يعني حقه دي واخلې او زياتوب دي واپس کړي، او که خواړي نو اعلیٰ دي نه اخلې، بلکي له مالک څخه دي د بنت لېون د قيمت مطلب وکړي، او په دې صورت کي به مصدق د اعلیٰ يعني د حقه پر اخيستلو نه مجبوره کيږي، ځکه چي اعلیٰ اخيستل او زياتوب واپس کول يو ډول رانيول (پېرودل) او شراء ده، او په رانيولو کي جبر نه چلېږي، نو ځکه به په دې صورت کي پر مصدق جبر نه کيږي.

لېکن په دويم صورت کي يعني چي کله اعلیٰ څاروی واجب سي، او هغه نه وي، او مالک د اعلیٰ درجې څاروی او نور قيمت ورکول خواړي، نو په دې صورت کي مصدق پر اخيستلو مجبوره کېدای سي، ځکه چي دلته بيع او شراء نسته، بلکي داسي به ويل کيږي چي مالک د قيمت په ذريعه سره زکاة اداء کوي، او څرنگه چي زموږ په نېز د قيمت په ذريعه سره زکاة اداء کول جائز دي، نو ځکه به مصدق پر زکاة اخيستلو مجبوره کيږي.

په زکاة کي د قيمت د اداء کولو حکم

وَيَجُوزُ لَهُمُ الْقَبُولُ بِالْكَافَّةِ او په زکاة کي زموږ په نېز قيمتونه ورکول جائز دي وَكَذَلِكَ فِي الْكَفَارَاتِ وَصَدَقَةَ الْفِطْرِ وَالْعُشْرِ وَالنَّذْرِ همدارنگه په كفارو، سربايه، عثر او نذر کي هم (قيمت ورکول جائز دي) وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: لَا يَجُوزُ إِتْبَاعًا لِلْمَنْصُوصِ امام شافعي رحمه الله فرمايي چي (قيمت ورکول) جائز نه دي د منصوص د تبعملاری کولو په وجه كَمَا فِي الْهَدَايَا وَالصَّحَايَا لکه د هديو او قربانۍ په څارويو کي (چي قيمت ورکول جائز نه دي) وَلَكِنْ أَلَى الْأَكْمَرِ بِأَدَاءِ إِلَى الْفَقِيرِ إِنَّمَا لِلزَّكَاةِ التَّوَعُّدُ وَإِلَيْهِ زموږ دليل دادی چي فقير ته د زکاة ورکولو چي کوم حکم دی هغه د الله له طرفه وعده سوې روزي د هغه و طرف ته رسول دي (يعني د هغه حکم مطلب فقير ته د رزق مرهود رسول دي) فَيَكُونُ الْإِطْلَاقُ يَقْبَلُ الشَّيْءَ لهذا دا به دېزي (ورکولو) د قيد باطلول وي وَصَارَ كَالْجَزْئِ نو زکاة د جزې په ډول سو بِخِلَافِ الْهَدَايَا لِأَنَّ الْقَبْضَ فِيهَا إِزَاقَةُ الدَّارِ په خلاف د هديو له څارويو څخه ځکه چي په هغو کي ونه بيول عبادت دی وَهُوَ لَا يَقْبَلُ او ونه بيول غير معقول دی (يعني د هغه قيمت ورکول په پوه کي نه راځي) وَوَجْهُ الْقَبْضِ فِي الْمَتَّكَارِ فِيهِ سَدُّ حُلَّةِ الْمُتَّكَارِ او

په متنازع فيه مسئله كي (يعني په زكاة كي) د هېلت وجه د محتاجه سړي ضرورت ليري كول دي زَهُوْ مَقْفُوزٌ او هغه معقول دی (يعني په هغه كي قيمت وركول په پوهه كي راشي).

اللفات: ﴿قَمَر﴾ جمع د قَمَرَة ده؛ قيمت، ماليت، ﴿مَنْصُوص﴾ د كوم شي په باره كي چي حديث (يا آيت) راځي وي، ﴿عَدَاكَا﴾ جمع د عَدَاة ده؛ د حج په موسم كي په حرم كي حلالېدونكي (ننځ كېدونكي) قرباني، ﴿مُسْكَا﴾ جمع د اُسْكَة ده؛ په لوی اختر كي حلالېدونكي قرباني، ﴿اِلَاقَة﴾ د افعال د باب مصدر دی؛ بېول، اچول، ﴿عَدَا لُحْنَة﴾ ضرورت پوره كول، حاجت ليري كول.

تشریح: مخکي د حيواناتو د زكاة تفصيل ذکر سو، چي په بعضي صورتونو كي بزه واجېدل، او په بعضو كي بنت مخاض او په بعضو كي تبیعه... اوس سوال دا دی چي که په زكاة كي کوم څاروی واجب سي، او مالک د هغه قيمت په زكاة كي وركول وغواړي نو آیا دا به جائز وي؟ د دې خبري د جواب وركولو لپاره امام قلنډي رَجَنَه الله فرمايي چي زموږ په نېز په زكاة كي قيمت وركول جائز دي، همدارنگه په كفلاتو كي قيمت وركول جائز دي. مثلاً د يمين په كفاره كي که يو سړی لسو مسکينو ته د خوراک وركولو پر ځای د هغومره خوراک قيمت وركړي، نو جائز دي، او همدارنگه که په سرسايه كي د غنمو يا اوريشو او نورو پر ځای د هغو قيمت وركړي نو جائز دي، او همدارنگه په څښلو نذر كي قيمت وركول جائز دي، يعني چي د يو چا د مخکي په پيلولو كي لسمه حصه واجب سي، نو د هغې لسمې حصې قيمت وركول جائز دي، همدارنگه که څوک يوه بزه يا يو بل شی په نذر كي ونيي بيا د هغه بزه يا شي قيمت وركړي نو جائز دي، ښکاره دي وي چي قيمت به د هغه ورځي معتبر وي په کومه ورځ چي زكاة وركوي، او د هغه ښلر قيمت به معتبر وي چيري چي مال وي، او که مال په يابان او دښت كي وي، نو هغه قيمت به وركوي چي د هغه يابان ته په نژدې آبادۍ كي د داسي څارويانو څومره قيمت وي.

امام شافعي رَجَنَه الله فرمايي چي په زكاة او نورو كي چي کوم شی او څاروی واجب سي، د هغه قيمت وركول جائز نه دي، بلکي هغه شی او هغه څاروی به وركوي کوم چي په حديث كي ذکر سو.

د امام شافعي دليل: دا دی چي په دې كي د منصوص يعني د کوم شي په باره كي چي حديث راځي وي، د هغه اتباع ضروري ده، يعني په حديث كي خو بنت مخاض، بزه، تبیعه او داسي نور ذکر سوي دي، نو د حديث تبعملري واجب ده، او قيمت وركول جائز نه دي، لکه په هلۍ او قرباني كي چي بالاتفاق قيمت وركول جائز نه دي، نو همدارنگه به په زكاة كي هم قيمت وركول جائز نه وي.

زموږ دليل: دا دی چي الله تعالی څومره مخلوقات هم پېدا کړي دي، د هغو ټولو رزق يې پر خپله ننه اخيستی دی، لکه څرنگه چي الله تعالی فرمايي: وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا (هود، ۸)، يعني په مخکي كي هر چا ته روزي رسول الله ﷺ پر نښه دي، اوس د رزق رسولو شکلونه بېلابېل دي، نو په بندگتو كي چا ته الله ﷻ د کښت وکړونښ، چا ته د تجارت او چاته د مزدورۍ او نورو په توگه رزق رسوي، او څه بندگان داسي وي چي هغه ډېر پېچله، مجبوره او بې وسه وي، او د کښت، تجارت، مزدورۍ وس نه لري، خو څرنگه چي هغو ته هم روزي وركول د الله پر نښه دي، نو ځکه الله ﷻ د هغوی لپاره د رزق بندوبست د مالدارو (او شتمنو) بندگتو په مالونو كي وکړی، چي هغه به د زكاة، خيرات او نورو په شکل كي وركوي، نو د زكاة وركولو اصل مقصد غريبانو ته رزق رسول دي، او د فقيرانو او مسکينانو حاجت ليري كول دي، او ښکاره ده چي د هر مسکين حاجت جلا او مختلف وي، نو ځکه د څارويو په زكاة كي که يو سړی يو

فقير ته څاروی وړ کړي، او هغه د فقير په کار وانه سي، نو که څه هم د ورکونکي څاره خلاصه سوه، او اخيستونکي هم فايده حاصله کړه، ليکن دومره فايده يې حاصله نه کړه، څومره چې پکار وه، نو ځکه موږ ايو چې قيمت وړکول جائز دي، چې هر فقير په بشپړه توگه خپل ضرورت پوره کړی سي، لهذا د رزق رسولو او د قيمت وړکولو د جائز کېدلو په صورت کي به د بزې قيد باطل وي، او دا ثابت سوه چې د هر انسان ضرورتونه په بزه او نورو کي منحصر نه دي، او نه د هغو رزق داوبس او بزې او نورو سره خاص دی، بلکي له رزق څخه مراد ضرورت دی، او ضرورت هر شي ته عام دی، هغه که د ما کولاو له قبيلې څخه وي، او که له ملبوساتو څخه وي، يا نور ضروريات وي.

لصار کالجريه العلم فرمايي چې په زکاة کي د قيمت داام کولو مسئله د جزې په ډول سوه، يعني څرنکه چې په جزې کي قيمت وړکول جائز دي، هملرنگه په زکاة کي هم قيمت وړکول صحيح دي.

بغلاف الهدايا العلم له دې حايه دا علم شافعي رحمه الله د قياس جواب وړکوي، حاصل يې دا دی چې د زکاة مسئله پر هدي او قربانۍ قياسول صحيح نه دي، ځکه چې په قربانۍ او هدي کي د عبادت معيار ونه بيول دي، او ونه بيول په فهم کي نه راتلونکي (يعني غير معقول) شی دی، ځکه چې په دې کي د څاروي ضايع کېدل دي، او په زکاة کي د عبادت معيار د فقير او محتاجه سړي حاجت ليري کول دي، او دا په فهم کي راتلونکي (يعني معقول) شی دی، نو ځکه به په دې کي قيمت وړکول هم جائز وي، لهذا يو غير معقول شی به پر معقول شي قياسول څرنکه صحيح وي؟

د کارو بار او په کور کي د څړېدونکو څارويانو د زکاة حکم

وَلَيْسَ بِالنَّوَامِلِ وَالْعُلُوفَةِ صَدَقَةٌ ۚ او په کار کونکو، بار وړونکو او د کور د وېشو په خوړونکو څارويانو کي زکاة نسته عَلَا قِيلَ لِيَا لَيْكَ د امام مالک اختلاف دی لَهُ قَوْلُهُمُ النُّوَصِ د هغه دليل ظاهري نصوص دي وَلَنَّا قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ ٥: لَيْسَ بِالنَّوَامِلِ وَالْعُلُوفَةِ صَدَقَةٌ او زموږ دليل د نبې ﷺ (دا) قول دی: چې په بار وړونکو او کار کونکو څارويانو کي او په يوې کونکي غويانو کي زکاة نسته وَلَا رَأَى السَّبَبَ هُوَ النَّالُ السَّائِمُ او په دې وجه (هم) چې د زکاة د واچېدلو سبب زياتېدونکی (وده کونکی) مال دی وَدَلِيلُهُ الْإِسَامَةُ أَوْ الْإِعْدَادُ لِتَجَارَةٍ او د زياتېدلو دليل سائمه جوړول (يعني پوول) يا د تجارت لپاره تيارول دي وَلَمْ يُوجَدْ او له هغو څخه يو شی (هم دلته) نسته وَلَا رَأَى فِي الْعُلُوفَةِ تَجَارَةً الْبُؤْنَةُ او ځکه چې په علوفه څاروي کي پرلپسې د خرچې بار زياتېږي فَيَنْعَدِمُ النَّبَاءُ مَعْنَى نو په معنوي اعتبار سره به نما (وده) نه وي ثُمَّ السَّائِمَةُ هِيَ الَّتِي تَكْتَفِي بِالرَّغِي فِي أَكْثَرِ الْخَوَلِ بيا سائمه هغه څاروی دی چې د کال په زياتره حصه کي (له کور څخه په دباندې) څړېدو باندې اکتفاء کوي حَتَّى لَوْ عَلَفَهَا نِصْفَ الْخَوَلِ أَوْ أَكْثَرَ كَانَتْ عُلُوفَةً تر دې که مالک دغه څاروي ته نيم کال يا د کال زياتره حصه په کور کي واښه وړکړي نو دا څاروی به علوفه وي لَا رَأَى الْقَلِيلَ ثَابِتًا لِلْكَثَرِ ځکه چې لږ (وخت) د اکثر تابع دی.

اللفظ: ﴿عوامل﴾ جمع د عامل ده: په کنت او داسې نورو کې کار کونکي څارويان. ﴿عوامل﴾ جمع د حاصل ده: بل وړونکي څارويان، ﴿مؤثرون﴾ د افعال او تفعليل دواړو څخه راځي. اسم فاعل دی: يوې کونکې څاروي. محکه اړونکې څاروي، ﴿کلم﴾ اسم فاعل دی، زياتېدونکې، وده کونکې. ﴿علوفه﴾ هغه څاروي چې نيم کال يا د کال زياتره حصه په کور کې خوراک ورکول کيږي، ﴿مؤثرون﴾ د تفاعل دباب مضارع صيغه ده: پرلپسې زياتېدل، يو پر بل سربېره زياتېدل.

تفسير: د عبارت تر حل مخکې په دې خبره پوه سئ چې عوامل د عاملة جمع ده، معنی يې ده هغه څاروي چې د کار لپاره ټاکل سوي وي، عوامل د حامل جمع ده، له دې څخه مراد هغه څاروي دی چې د بار د وړلو لپاره متعين سوي وي. علوفه هغه څاروي ته ويل کيږي، چې هغه ته مالک په کور کې نيم کال يا د کال زياتره حصه خوراک ورکړي. لوس د عبارت حاصل دای چې د حواملو، عواملو، او علوفه حکم دای چې زموږ په نېز په دې څارويانو کې زکاة واجب نه دی. او همدا قول د امام شافعي رحمه الله هم دی، لېکن د امام مالک رحمه الله په نېز په دې څارويانو کې هم زکاة واجب دی.

د امام مالک دليل: د زکاة د نصوصو او حديثونو اطلاق دی. يعني الله تعالى په دې آيت: **خذ من أموالهم صدقة** کې د مطلق مالونو د اخيستلو حکم کړی دی، او په دې آيت کې څارويان. او له څارويانو څخه ماسو او نور هر ډول مالونه شمل دي، بيا په څارويانو کې هم عوامل، حوامل، غير عوامل او غير سائمه ټوله داخل دي. همدارنگه په دې حديث: **في خمس** زود من الإبل کې تر ابل يعني تراوښ لاندې هر ډول اوبان داخل دي. نو کله چې په نصوصو کې سائمه او غير سائمه همدارنگه د عواملو او غير عواملو هيڅ قيد نسته، نو بيا موږ ته هم د دې نصوصو د مقيد کولو هيڅ حق نسته او نه دې حق ته چې غير سائمه او غير عوامل له زکاة څخه مستثنی کړو.

زموږ دليل: دا دی چې ورور! موږ له خپل طرفه عوامل او نور له نصوصو څخه نه دي مستثنی کړي، بلکې دا استثنا په خپله د شريعت لارښود حضرت محمد ﷺ کړې ده. او په ښکاره لفظو کې يې دا اعلان کړی دی چې: **ليس في الخوص والعوامل والبقرة الشئ صدقة**، (يعني په حواملو، عواملو او يوې کونکو غويانو کې زکاة واجب نه دی). نو کله چې په خپله د شريعت لارښود دا څارويان له زکاة څخه مستثنی کړي دي. سره دې چې د هغوی ﷺ په زړه کې د اُمت د فقيرانو او مسکينانو لپاره تر اندازې زياته خواخوږي او درد وو. نو بيا موږ ته د درد احساسولو څه ضرورت ته؟

ولأن السبب له دې ځايه زموږ عقلي دليل بيانېږي، حاصل يې دا دی چې د زکاة د وجوب سبب د مال نامي کېدل او زياتېدل دي، او د مال د زياتېدلو دوې طريقې دي: (۱) يا خو به دا څارويان په دېستونو او ځنگلونو کې څرل (پوول) کيږي، (۲) يا به د تجارت لپاره تيارېږي، او په حواملو، علوفه او نورو کې دا يوه خبره هم نسته. نو به په هغو کې د زکاة د وجوب سبب (نامي کېدل) هم نه وي. او کله چې سبب نسته. نو په هغو کې به زکاة هم واجب نه وي.

دويمه خبره دا هم ده چې په کور کې د څارويو په ساتلو او خوراک ورکولو کې د خرڅ بوج او بار د انسان پر ذمه وي. چې په هغه کې د گټې او نما پر ځای نقصان دی. نو په دې حواله سره به هم په غير سائمه څارويانو کې (د نما د فوتېدلو په وجه) زکاة واجب نه وي.

ثم السائبة الخ له دې ځايه صاحب د کتاب د سائمه تعريف کوي. فرمايي چې سائمه هغه څاروي ته ويل کيږي چې د کال زياتره حصه په دېستونو او ځنگلونو کې په خوراک کولو اکتفاء کوي. نو که نيم کال يا د کال زياتره حصه په کور

کي وٽرل سي او خوراک ورکول سي، نو هغه ته علوفه ويل کيږي، د زياتره کال په صورت کي به علوفه څڅکه وي چي قليل د کثير تابع دي، نو کله چي د کال اکثره حصه څاروي په کور کي وٽرل سي او خوراک ورکول سي، نو د کال هغه لږ (قليل) موده به چي په هغه کي په دباندني خوراک اکتفاء سوې ده د دې کثيري مودې تابع وي، نو ځواکي ټوله کال دې څاروي ته په کور کي خوراک ورکول سوي دي، او د نيم کال په صورت کي به علوفه څڅکه وي چي په دې صورت کي د زکاة د واجبهلو د سبب په ثبوت کي شک سو، په دې توگه چي که هغه نيم کال ته وکتل سي چي په هغې کي پر څرلو او په دباندني خوراک اکتفاء سوې ده، نو زکاة واجبهل پکار دي، او که هغه نيم کال ته وکتل سي چي په کور کي ترل سوي او خوراک ورکول سوي دي نو زکاة نه واجبهل پکار دي، نو د دې شک په وجه به هلم وجوب ته ترجيح ورکول کيږي، او دا به ويل کيږي چي د نيم کال د ترلو په صورت کي به هم دا څاروي علوفه وي، او په هغه کي به زکاة واجب نه وي.

زکاة اخيستونکي به څه ډول مال په زکاة کي اخلي؟

وَلَا يَأْخُذُ الْفَسَادُ فِي مَالِ الْفَالِ وَلَا زَكَاةً ۖ وَلَا تَأْخُذُ مِنْ حَزَازِ أَمْوَالِ النَّاسِ أَنْ يَكُنْ أَهْلُهَا
 (بلکي) د مينځوي درجې مال به اخلي يَقُولُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ ۖ لَا تَأْخُذُ مِنْ حَزَازِ أَمْوَالِ النَّاسِ أَنْ يَكُنْ أَهْلُهَا
 څڅکه نبي ﷺ فرمايلي دي: "تاسو د خلکو له قيمتي مالونو يعني له غوره مالونو څخه (زکاة) مه اخلي وَخُذُوا مِنْ
 حَوَاشِ أَمْوَالِهِمْ أَنْ أُوسَاطَهَا بلکي د هغوی له اطرافي مالونو يعني د مينځوي درجې له مالونو څخه (زکاة) اخلي"
 وَلَا تَأْخُذْ مِنْ نَقَرٍ مِنَ النَّجَائِزِ ۚ او په دې وجه (هم) چي په دې کي د دواړو طرفونو لحاظ دی.

اللفات: ﴿مَعْلُوقٌ﴾ زکاة وصولونکی، زکاة اخيستونکی، زکاة راټولونکی، ﴿مَلَاكَةٌ﴾ بمضو څارچينو په کسره لو
 فتحه د راء سره هم ليکلی دی: د کمي او سپکي درجې، پکاره، ﴿حَزَازَاتٌ﴾ جمع د حَزَازَة: د قيمتي لو گران مال، د
 لوړي درجې مال چي انسان يې خوندي کوي او په آخر کي يې خرڅوي، ﴿حَوَاشِي﴾ جمع د حَاشِيَة: د اطرافي مال، مراد
 ځني هغه مال دي چي اول خرڅيږي، مناسب او د مينځوي درجې مال.
تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی چي زکاة اخيستونکي ته د دې خبري خيال ساتل پکار دي چي هغه دي په زکاة کي د
 مينځوي درجې مال اخلي، يعني نه دي ډېر ښه مال اخلي، او نه دي ډېر پکاره او خراب مال اخلي، څڅکه په دې لړ کي نبي
 ﷺ د زکاة اخيستونکو لپاره علی الاعلان دا هدايت کړی دی، چي هغوی دي د خلکو له ښه مال اخيستلو څخه ځان
 وژغوري، او د هري مينځوي درجې مال دي په زکاة کي اخلي، همدارنگه کله چي نبي ﷺ حضرت معاذ بن جبل ؓ د
 يمن گورنر جوړ کړی او يمن ته يې واستوی، نو د زکاة په باره کي يې هغه ته په سختي سره دا حکم وکړی: اِلَيْكَ وَكَرْتَهُ
 اَمْوَالَهُمْ (يعني تاسو د خلکو له ښه مال اخيستلو څخه پرېز کوئ)، له دې حکم څخه هم د مينځوي درجې مال
 اخيستل په فهم کي راځي.

ولأن فيه النظر إلى له دې تخايه عقلي دليل بيانوي چي په مينځوي درجې مال کي د فقير او مالک دواړو لحاظ سته. د فقير لحاظ خو په دې وجه دی چي که پکاره مال وي، نو هغه به ده ته په هيڅ کار ورنه سي، لېکن د مينځوي درجې مال په کار ورځي، د مالک رهايت ځکه دی چي د ښه مال اخيستلو په وجه به مالک ته هيڅ تکليف او تاوان نه وي، او هغه به په خپله رضا او خوښه سره د مينځوي درجې مال په زکاة کي ورکوي.

که د کال په مينځ کي د نصاب مال زيات سي (يعني گټه وگرځي) نو څه حکم دی؟

قال: وَمَنْ كَانَ لَهُ نَصَابٌ فَرَمَائِي: چي د کوم سري سره چي د نصاب مال وي فَاسْتَفَادَ فِي أَثْنَاءِ الْحَوْلِ مِنْ جَسِيءٍ بيا د کال په مينځ کي د همدې نصاب له جنسه څخه فايده حاصله کړي فَهُوَ لَيْسَ نو دا سري به مستفاد مال د نصاب د مال سره يو ځای کوي وَرَكَاةٍ او د هغه (توله مال) زکاة به ورکوي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: لَا يَسْتَفَادُ او امام شافعي رحمه الله فرمايي: چي نه به يې يو ځای کوي لَأَنَّهُ أَصْلٌ فِي حَقِّ الْمِلْكِ فَكَذَلِكَ فِي وَظْفَيْتِهِ ځکه چي مستفاد مال په مملوک کېدلو کي اصل دی نو په خپل حکم کي به هم اصل وي بِخِلَافِ الْأَوْلَادِ وَالْأَرْبَابِ په خلاف د اولاد او منافعو (گټو) لَأَنَّهَا تَابِعَةٌ فِي الْمِلْكِ ځکه چي په مملوک کېدلو کي اولاد (د اصل) تابع وي حَتَّى مُلْكُكَ بِبَيْتِكَ الْأَصْلِ تر دې چي د اصل په مملوک کېدلو سره توابع هم مملوک کيږي وَلَنَا أَنَّ الْمَجَانَسَةَ هِيَ الْحِلَّةُ فِي الْأَوْلَادِ وَالْأَرْبَابِ او زموږ دليل دا دی چي علت په اولاد او منافعو کي له يوه جنسه کېدل دي لِأَنَّ عِنْدَهُمَا يَتَعَتَّبُ الشَّيْءُ ځکه چي د مجانست په وخت کي فرق کول ستونزمن کيږي فَيَسْتَفَادُ الْعَبْدُ الْحَوْلَ لِكُلِّ مُسْتَفَادٍ نو ځکه به د هر مستفاد مال لپاره د کال اعتبار کول ستونزمن وي وَمَا شَرِطَ الْحَوْلَ إِلَّا لِلْيَسِيرِ او حال دا چي کال (يعني حولان حول) د آسانۍ لپاره شرط سوی دی.

اللفظ: ﴿رُزِي﴾ د تفصيل د باب ماضي ده: زکاة ورکول، پاکول، ﴿أَوَّلَاح﴾ جمع د رنځ ده: تجارتي فايده. گټي، منافع، ﴿مَجَانَسَةَ﴾ د مفاعلي د باب مصدر دی: له يوه جنسه کېدل، په جنس کي يو د بل سره شاملېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که يو سري د نصاب څښتن وي، او د هغه سره د يوشمې مثلاً د مېړو نصاب وي. بيا د کال په مينځ کي هغه ته نور مال په لاس ورسې، نو د دې به دوه صورتونه وي: (۱) دا په لاس ورغلی مال به يعني مال مستفاد به د نصاب له جنس څخه وي، (۲) يا به د نصاب له جنس څخه نه وي، که دريم صورت وي، يعني مال مستفاد د مال نصاب له جنس څخه نه وي، مثلاً له مېړو څخه ماسوا غواوي يا نور مال د هغه په ملکيت کي راسي، نو په دې صورت کي به د دې مال لپاره د جلا نصاب او حولان حول (کال تېرېدلو) ضرورت وي او د مېړو سره به دا نه يو ځای کيږي، او که اول صورت وي، يعني مال مستفاد د مال نصاب له جنس څخه وي، نو بيا په دې کي د زکاة د وجوب په حواله سره تفصيل دی، هغه دا که مال مستفاد له مال نصاب څخه حاصل سوی وو، مثلاً مېړي لنگي سوې، او بچي يې راوړل، يا له مېړو څخه يو شو مېړي خرڅي سوې، او نوري مېړي راوستل سوې، يا د هغو شيدي خرڅي سوې، گټه يې تر لاسه کړه، نو په دې ټولو صورتونو کي به بالاتفاق دا مال مستفاد د مال نصاب سره يو ځای کيږي، او د ټوله مال زکاة به واجب وي، که څه هم پر مال مستفاد کال نه وي تېر سوی. (بنا به ج: ۲، ص: ۲۱۴)

لېکن که د مال مستفاد په حاصلولو کې د اصل مال يعني د مال نصاب هيڅ دخل نه وو، په دې توګه چې مالک ته په هې يا ميراث او وصيت کې ميري په لاس ورغلې، نو په دې کې به هم زموږ په نېز دا مال مستفاد د نصاب د مال سره يوځای کيږي، او د ټوله مال زکاة به واجب وي، لېکن د امام شافعي رَجَنَهُ الله په نېز په دې صورت کې پر مال مستفاد جلا حولاړز حول (کال تېرېدل) شرط دي، او دا به د اصل سره نه يوځای کيږي، او زکاة به نه پکښې واجبيږي. په عبارت کې د مسئلې همدغه صورت بيان سوی دی.

د امام شافعي دليل: دا دی چې کوم شی په ملکيت (مملوک کېدلو) کې اصل وي، هغه به په حکم کې هم اصل وي، او د بل شي تابع به نه وي، او څرنگه چې په پورتنۍ صورت کې مال مستفاد په مملوک کېدلو کې اصل دی، او د دې په وجود او حصول کې د مال نصاب هيڅ دخل نسته (بلکې هغه خو د ميراث، هې يا د وصيت په ذريعه حاصل سوی دی)، نو ځکه به دا مال په خپل حکم کې هم اصل وي، او د مال نصاب د حکم به تابع نه وي، لهندا نه خو به دا د مال نصاب يعني اصل سره يوځای کيږي، او نه به په دې کې زکاة واجبيږي، بلکې په دې کې به د زکاة د وجوب لپاره جلا کال تېرېدل شرط وي، او کله چې پر دې يو کال تېر سي، نو بيا به زکاة پکښې واجب وي.

بخلاف الأولاد الخ د دې په خلاف که اول صورت وي، يعني د مال مستفاد په حصول او وجود کې د مال نصاب څه دخل وي، په دې توګه چې مال مستفاد د ميرو بچي وي، يا د ميرو له ذات څخه تر لاسه سوي منافع وي، نو په دې صورت کې به مال مستفاد د اصل سره يوځای کيږي، له کال تېرېدلو څخه به بغير هم په هغه کې زکاة واجبيږي، ځکه چې په دې صورت کې مال مستفاد په مملوک کېدلو کې د اصل تابع دی، او کله چې په مملوک کېدلو کې د اصل تابع دی، نو د زکاة په مستحق کېدلو کې به هم د هغه تابع وي. ځکه چې د اصل او د تابع حکم يو وي، او څرنگه چې په اصل کې زکاة واجب دی، نو په تابع يعني په مال مستفاد کې به هم زکاة واجب وي، که څه هم کال پر تېر سوی نه وي.

زموږ دليل: دا دی چې په اولاد (بچو) او منافعو کې خو امام شافعي رَجَنَهُ الله هم دا خبره کوي چې مال مستفاد به د مال نصاب سره يوځای کيږي، او په ټولو کې به زکاة واجبيږي، او څرنگه چې په اولاد او منافعو کې د اصل يعني د مال نصاب سره د مال مستفاد د يوځای کولو علت جنسيت يعني د دواړو له يوه جنسه کېدل دي، او دا جنسيت په غير اولاد او غير منافعو مثلاً د هې، وراثت او وصيت په مالونو کې هم سته، نو ځکه به هلته هم مال مستفاد د مال نصاب سره يوځای کيږي، کنې په مال مستفاد او اصل کې به فرق کول گران او ستونزمن سي، په دې توګه چې که يو سړی د بزو (وزو) د نصاب مالک وي، بيا يې بزې لنگي سي، بچي روارې، تر هغه وروسته يو څه بزې په هې کې ورته حاصلې سي، نو اوس به د هغه لپاره په مال مستفاد او مال نصاب کې فرق کول گران وي، او بيا د هغه لپاره د مستفاد من الاولاد.

ولأرباح او د مستفاد من الهبة وغیرها په مینځ کې فرق کول هم گران وي، او څرنگه چې دا ایتوب او نفعه په پېلابېلو وختونو کې حاصلیږي، نو ځکه به د هغوی کال هم په پېلابېلو وختونو کې پوره کيږي. او د هر مال مستفاد لپاره به د کال حساب کول نور گران سي، حال دا چې د کال تېرېدلو شرط د آسانۍ په خاطر لگول سوی دی. نو ځکه د هغه د مستفاد د مال مستفاد د مال نصاب له جنس څخه وي نو هغه به د اصل سره يوځای کيږي. او ځکه به د زکاة واجبيږي، که څه هم مال مستفاد د اصل له اولاد او د هغه له منافعو څخه نه وي.

پہ عفوہ کی ذکاۃ حکم او دفقاؤ قولونه

قَالَ: وَالْإِذَا جُنِدَ لِي حَنِيفَةً وَأَبْنُ يُوسُفَ فِي النَّصَابِ إِمَامٌ قَلَوْرِي رَحِمَهُ اللَّهُ فَرَمَائِي: چي زکاۃ د شیخینو رَحِمَهُمَا اللَّهُ پہ نېز پہ نصاب کی واجب دی دَوْنِ الْعَفْوِ نه پہ عفوہ کی وَقَالَ مُحَسَّدٌ وَزُفَرٌ فِيْهَا اَوْ اِمَامٌ مُحَمَّدٌ اَوْ اِمَامٌ زُفَرٌ رَحِمَهُمَا اللَّهُ فَرَمَائِي چي پہ دواړو کی زکاۃ وجب دی حَتَّى لَوْ مَلَكَ الْعَفْوُ وَبَقِيَ النَّصَابُ تر دې که عفوہ هلاکہ سی او نصاب پاته سی بَقِيَ كُلُّ الْوَاجِبِ عِنْدَ أَنْ حَنِيفَةً وَأَبْنُ يُوسُفَ نو د شیخینو رَحِمَهُمَا اللَّهُ پہ نېز به ټوله واجب پاته وي وَعِنْدَ مُحَسَّدٍ وَزُفَرٍ يَسْقُطُ بِقُدْرَةِ (لېکن) دامام محمد او امام زفر رَحِمَهُمَا اللَّهُ پہ نېز به د هلاک سوي مال په اندازه واجب ساقطیږي لِيَحْتَبِ وَزُفَرٌ أَنَّ الرِّكَاهَ وَجَبَتْ شُكْرًا لِنِعْمَةِ الْمَالِ د امام محمد او امام زفر رَحِمَهُمَا اللَّهُ دليل دا دی چي زکاۃ د مالي نعمت د شکر کنبلو (شکرانې) لپاره واجب سوی دی وَالْكَُلُّ نِعْمَةٌ اَوْ ټوله مال نعمت دی (نو ځکه به په ټوله مال کی زکاۃ واجب وي) وَكُهُمَا قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ اَوْ د شیخینو رَحِمَهُمَا اللَّهُ دليل د نبی ﷺ (دا) قول دی فِيْ خَنَسٍ مِنَ الْإِبِلِ السَّائِيَةِ شَاؤُ (چي) په پنځو څرېدونکو اوبیانو کی یوه بزه واجب ده وَلَيْسَ فِي الرِّبَا دَوْنِ اَوْ په زیاتوب کی هېڅ شی واجب نه دی حَتَّى تَبْلُغَ عَشْرًا تر دې چي لسو ته ورسېږي وَهَكَذَا قَالَ فِي كُلِّ نَصَابٍ اَوْ همدارنګه یې د هر نصاب په باره کی فرمایلي دي نَقَى الْوُجُوبَ عَنِ الْعَفْوِ نو (ګواکي) نبی ﷺ له عفوي څخه د وجوب نفی کړي دي وَلَئِنْ الْعَفْوُ تَبَقَّ لِلنَّصَابِ او په دې وجه (هم) چي عفوہ د نصاب تابع وي فَيُضْرَفُ الْهَلَاكُ أَوْ لَا إِلَى النَّبِيِّ نو ځکه به هلاکېدل اول د تابع و طرف ته ګرځي ګَالِبِينَ فِي مَالِ الْمَضَارِبَةِ لکه په مال مضاربت کی چي ګټه ده وَلِهَذَا قَالَ أَبُو حَنِيفَةَ: يُضْرَفُ الْهَلَاكُ بَعْدَ الْعَفْوِ إِلَى النَّصَابِ الْأَخِيرِ هم په دې وجه امام ابو حنیفه رَحِمَهُمَا اللَّهُ فرمایلي دي: چي تر عفوي وروسته به هلاک سوی مال د آخري نصاب و طرف ته ګرځي ثُمَّ إِلَى الَّذِي يَلِيهِ بیا به د هغه نصاب و طرف ته (ګرځي) چي د آخري نصاب سره متصل (او نژدې) وي إِلَى أَنْ يَنْتَهِيَ تر دې چي ټوله نصاب ختم سي لِأَنَّ الْأَصْلَ هُوَ النَّصَابُ الْأَوَّلُ ځکه اصل خواول نصاب دی وَمَا زَادَ عَلَيْهِ تَابِعٌ او کوم چي پر هغه زیات سوی وي هغه تابع دی وَعِنْدَ ابْنِ يُوسُفَ يُضْرَفُ إِلَى الْعَفْوِ أَوْ لَا او امام ابو یوسف رَحِمَهُمَا اللَّهُ په نېز به (هلاک سوی مال) اول د عفوي و طرف ته ګرځي ثُمَّ إِلَى النَّصَابِ شَاتِعًا بیا به د (ټوله) مال و طرف ته پر طریقہ د شیوع ګرځي.

اللفات: ﴿عَفْو﴾ زیات، اضافه، ﴿يَلِي﴾ د حَسَبِ باب مضارع ده: نژدې کېدل، متصل کېدل، ﴿شَاتِعًا﴾ غوږېدلی، عام.

• القول الرابع: قول الشيخين رَحِمَهُمَا اللَّهُ، كَذَا فِي الْمُدَّة ج: ١١، ص: ١٨٠، وَ كَمَا قَالَ الْعَلَمَةُ وَهْبَةُ الرَّحِيلِي: الرِّكَاهُ فِي النَّصَابِ دَوْنِ الْعَمْرِ

(الاولى). [القول الرابع ج: ١١، ص: ١٧٠]

• لمخرج: أخرجه دار قطنی فی کتاب الزکاۃ، باب زکاۃ الإبل والعنم، حديث رقم: ١٩٦٤.

قشوي:

د عبارت تر حل مخکي په دې خبره پوه سئ چي په هر مال کي د نصاب هم يو مقدار سته، او د عفوي هم يو مقدار سته، مثلاً په پنځو اوبانو کي يوه بزه واجب ده، او تر نهو اوبانو پوري همدغه يوه بزه ده، کله چي لس اوبان سي، نو بيا په هغو کي دوې بږې واجب دي، نو پنځه اوبان او لس اوبان خو نصاب سو، لېکن په مينځ کي له شپږو څخه تر نهو پوري عفوه ده، همدارنگه په پنځويشت اوبانو کي يوه بنت مخاض او په شپږ دېرش اوبانو کي يوه بنت لبون ده، او د دوی مينځ عفوه دی.

اوس په دې باره کي اختلاف دی چي د زکاة تعلق د عفوي سره سته، که نه، نو امام ابو حنيفه او امام ابو يوسف رَحْمَةُ اللهِ فرمايي چي د زکاة تعلق به د نصاب سره وي، نه د عفوي سره، همدا قول د امام مالک، امام احمد او امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ هم دی، لېکن امام محمد رَحْمَةُ اللهِ او امام زفر رَحْمَةُ اللهِ فرمايي چي زکاة په نصاب او عفوه دواړو کي سته، او دا امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ نوي (جلید) قول هم دی، مثلاً که د يو چا سره نهه (۹) اوبان وي، نو په هغو کي يوه بزه واجب ده، لېکن د شيخينو رَحْمَةُ اللهِ په نېز دا يوه بزه د پنځو اوبانو له طرفه زکاة دی، او پاته څلور اوبان عفوه دي، د هغو سره د زکاة بالکل هيڅ تعلق نسته، او د امام محمد رَحْمَةُ اللهِ او امام زفر رَحْمَةُ اللهِ په نېز دا بزه د نهو اوبانو زکاة دی.

فهره د اختلاف: په دې مثال کي ښکاره کيږي چي که د يو سړي په ملکيت کي نهه اوبان وي، او پر هغو يو کال تېر سي، بيا له هغو څخه څلور اوبان هلاک سي، نو د شيخينو رَحْمَةُ اللهِ په نېز به په پاته پنځو کي پر هغه يوه بزه واجب وي، او د امام محمد او امام زفر رَحْمَةُ اللهِ په نېز به د بږې قيمت نهه حصې کيږي، او پنځه حصې به پر هغه واجب وي، او څلور حصې به ځني ساقطېږي، يا مثلاً که د يو سړي په ملکيت کي اتيا (۸۰) بږې وي، نو تر کال تېرېدلو وروسته خو په هغو کي يوه بزه واجبيږي (ځکه له ۴۰ څخه تر ۱۲۰ بږو پوري يوه بزه واجبيږي)، لېکن تر کال تېرېدلو وروسته څلوېښت بږې هلاکي سي، نو د شيخينو رَحْمَةُ اللهِ په نېز پاته څلوېښت بږې پوره نصاب دی، په هغو کي چي کومه يوه بزه واجب وه، هغه به هغسي واجب پاته وي، او څرنگه چي د امام محمد او امام زفر رَحْمَةُ اللهِ په نېز د زکاة تعلق د نصاب او عفوي دواړو سره دی، نو ګواکي د هغوی په نېز يوه بزه په اتيا (۸۰) بږو کي واجب سوه، او تر کال تېرېدلو وروسته نيمې بږې هلاکي سوي، نو د بږو د مقدار مطابق به واجب سوي بزه هم نيمې ساقطېږي، يعني په دې څلوېښتو بږو کي به د بږې نيمې قيمت واجبيږي، او نيمې به ساقطېږي.

د امام محمد او امام زفر دليل: دا دی چي زکاة د مالي نعمت د شکر اداء کولو لپاره واجب سوی دی، او مال ټوله هغه که عفوه وي او که نصاب، نعمت دی، نو ځکه به د زکاة تعلق د ټوله مال سره وي، او د زکاة کوم مقدار چي پر موږ واجب سوی دی هغه هم د ټوله مال شکرانه ده.

د شيخينو دليل: دا دی چي نبي ﷺ په دې حديث: في خمس من الإبل السائمة شاة وليس في الزيادة شئ حتى تبلغ عشرين دې خبري وضاحت کړی دی چي د زکاة تعلق به صرف د نصاب سره وي، د عفوي سره به نه وي، کنې ديس في الزيادة شئ به هيڅ معنى او مطلب نه راوځي، او دا د رسول الله ﷺ د کلام سره لايق نه دي، او څرنگه چي نبي ﷺ په حثي تبلغ عشرين سره په عفوه کي يعني له ۶ څخه تر ۹ پوري زکاة معاف ګرځولی دی، او له عفوي څخه يې د زکاة نفې کړي دي، نو ځکه موږ وايو چي د زکاة تعلق به صرف د نصاب سره وي، د عفوي سره به نه وي.

عقلي دليل: دا دی چي څرنگه عفوه د نصاب تر وجود وروسته ثابتيږي، نو ځکه به عفوه د نصاب تابع وي، او چيږي چي مال پر اصل او تابع مشتمل وي، او بيا له هغه څخه څه مال هلاک سي، نو هلاک سوی مال به د تابع و طرف ته ګرځول

کيږي، نه د اصل و طرف ته، يعني دا به ويل کيږي چي هلاک هغه مال سو چي تابع دی، نه هغه مال چي اصل دی، لکه په مال مضاربت کي چي نفع ده، يعني که يو سري يو چا ته په مضاربت کي د تجارت مال ورکړی، او په هغه کي گټه وسوه، او مضارب مسلسل تجلرت کوی چي نابيره څه مال هلاک سو، نو دا نقصان به بالاتفاق پر اوله گټه اچول کيږي، نه پر اصل مال (رأس المال)، يعني دا به ويل کيږي چي گټه هلاکه سوه، نه رأس المال، هم په دې وجه امام ابو حنيفه رحمه الله فرمايلي دي چي شومره اندازه مال هلاک سي، هغه به تر عفوي وروسته د نصاب آخر و طرف ته گرځول کيږي، يعني هلاک سوی مال که د عفوي په مقدار سره پوره نه سو، نو هغه به پر آخر د نصاب اچول کيږي، که په دې سره هم پوره نه سو، نو کوم نصاب چي د هغه سره متصل وي پر هغه به اچول کيږي، ځکه چي اصل خو اول نصاب دی، او کوم چي پر هغه زيات دی، هغه ټوله تابع دی. (مثلاً د يو چا سره ۱۹ اوبان وي، اوله هغو څخه ۹ اوبان هلاک سي، نو اول به څلور اوبان د عفوي و طرف ته گرځول کيږي، او دا به ويل کيږي چي څلور اوبان له عفوي څخه هلاک سول، تر دې وروسته به پنځه اوبان له هغه نصاب څخه هلاک شمارل کيږي کوم چي له لسو څخه تر پنځلسو پوري اوبان دي، ځکه چي همدغه آخري نصاب دی، او که تر دې وروسته نور اوبان هلاک سول، نو له پنځو څخه چي تر لسو پوري کوم اوبان دي، له هغو څخه به هلاک سوي اوبان شمارل کيږي، ځکه چي آخري نصاب د اول نصاب تابع وي، او اول نصاب اصل وي، نو ځکه به تابع اول هلاک شمارل کيږي، وروسته به اصل هلاک شمارل کيږي).

وهند ابی يوسف رحمه الله په دې لړ کي د امام ابو يوسف رحمه الله رايه دا ده چي هلاک سوی مال به اول خو د عفوي و طرف ته گرځول کيږي، لېکن کله چي هلاک سوی مال د عفوي له مقدار څخه زيات سي، نو په دې صورت کي به علی سبيل الشیوع (يعني په مشترکه توگه) د ټوله نصاب و طرف ته گرځول کيږي، او د نصاب د اول او آخر به هيڅ تخصیص نه کيږي، صاحب د عنايې رحمه الله وايي چي د دې تفصيل داسي دی چي که د يو سري سره څلوېښت اوبان وي، او پر هغو کال تېر سي، بيا له هغو څخه شل اوبان هلاک سي، نو د امام اعظم رحمه الله په نېز پر مالک څلور بزي واجبيږي، او د امام ابو يوسف رحمه الله په نېز پر هغه د يوه بنت لبون له شپږ دېرشو (۳۶) اجزاؤ څخه شل (۲۰) اجزاء واجبيږي، او د امام محمد رحمه الله په نېز د نيمی بنت لبون قيمت واجبيږي، د امام محمد رحمه الله د قول وجه دا ده چي د زکاة تعلق به د نصاب او عفوي دواړو سره وي، نو کله چي نيمی مال يعني له څلوېښتو اوبانو څخه شل اوبان هلاک سول، نو نيمی زکاة به ساقطیږي، او د امام ابو يوسف رحمه الله د قول وجه دا ده چي تر ۳۶ وروسته څلور خو عفوه دي، يعني له شلو هلاک سوو اوبانو څخه به څلور اوبان له عفوي څخه شمارل کيږي، يعني دا به ويل کيږي چي څلور اوبان د عفوي هلاک سول، چي د هغو سره د زکاة هيڅ تعلق نسته، نو ځکه به د هغو څلورو د هلاکېلو په وجه به د زکاة هيڅ حصه نه ساقطیږي، او باقي شپاړس (۱۶) به پر ټوله نصاب اچول کيږي اوله ټوله نصاب څخه به شمارل کيږي، يعني دا به ويل کيږي چي په ۳۶ اوبانو کي يوه بنت لبون واجب سوه، لېکن کله چي ۱۶ اوبان هلاک سول، نو د بنت لبون له ۳۶ حصو څخه ۱۶ حصې ساقطې سوي، او ۲۰ حصې پاته سوي، مثلاً د بنت لبون قيمت ۳۶ سوه روپۍ دی، نو ۱۶۰۰ سوه روپۍ به ساقطیږي، او ۲۰۰۰ روپۍ به پاتېږي، او د امام ابو حنيفه رحمه الله په نېز به له شلو هلاک سوو اوبانو څخه څلور له عفوي څخه شمارل کيږي، يعني دا به ويل کيږي چي د عفوي څلور اوبان له ۳۷ څخه تر ۴۰ پوري هلاک سول، بيا به هلاک سوي اوبان د نصاب آخر و طرف ته گرځول کيږي يعني دا به ويل کيږي چي تر ۲۵ وروسته يوولس (۱۱) اوبان هلاک سول، خو څرنگه چي هلاک سوي اوبان اوس پوره نه سوه، نو د نصاب آخر سره چي متصل کوم نصاب دی، د

هغه و طرف ته به گرځول کيږي، يعنې دا به ويل کيږي چې تر شلو وروسته تر ۲۵ پوري هلاک سول، اوس هلاک سوي اوبښان پوره سول، او شل اوبښان پاته سول، نو په هغو کي به څلور بڼې واجبيږي، ځکه چې په شلو اوبښانو کي څلور بڼې واجب دي، فقط ولله اعلو و علمه اتم.

که خوارجو په زوره زکاة او خراج واخيستی نو څه حکم دی؟

وَإِذَا أَخَذَ الْخَوَاجِرُ (الْخَرَاجَ) او که خوارجو خراج واخيستی وَصَدَقَهُ السَّوَائِمُ او د څېړندونکو څاروايانو زکاة يې واخيستی لَا يَشْتَلِي عَلَيْهِمْ نوله خلکو څخه به دويم وار (دا شيان) نه اخيستل کيږي لِأَنَّ الْإِمَامَ لَمْ يَغْنِمْ ځکه چې امام د خلکو حفاظت نه وکړی وَالْجَبَايَةُ بِالْحَبَايَةِ او محصول (تيکس) د حفاظت په وجه سره واجبيږي وَأَفْزَأُ بَلُّ يُؤْمِنُهُمَا هَذَانِ (الْخَرَاجَ) او خلکو ته به د افزوي ورکول کيږي چې هغوی دي زکاة دوباره (فقيرانو ته) ورکړي، نه خراج فَيَا يَنْتَهُمُ وَيَبْرَأَ اللَّهُ تَعَالَى (دا دوباره زکاة ورکول به) د دوی او الله په مينځ کي وي لِأَنَّهُمْ مَصَارِفُ الْخَرَاجِ ځکه چې خوارج (هم) د خراج مصرف دي لِيَكُونَهُمْ مَقَاتِلَةً ځکه چې هغوی له جنگېدونکي فوج څخه دي وَالزَّكَاةُ مَصْرَفُهَا الْفُقَرَاءُ او د زکاة مصرف فقيران دي وَهُمْ لَا يَصْرِفُونَهَا إِلَيْهِمْ او خوارج دا پر فقيرانو نه مصرفوي (نو ځکه به دوباره زکاة ورکوي) وَقِيلَ: إِذَا تَوَيَّ بِالْذِّقْرِ الشَّدَقُ عَلَيْهِمْ سَقَطَ عَنْهُ او ويل سوي دي: چې کله مالک د مال ورکولو په وخت کي پر دې خوارجو د زکاة نيت وکړي نوله هغه څخه زکاة ساقطېږي وَكَذَا الذِّقْرُ إِلَى كُلِّ جَائِرٍ همدارنگه هر ظالم ته د زکاة ورکولو په وخت کي (که د زکاة نيت وکړي نو زکاة ځني ساقطېږي) لِأَنَّهُمْ بَنَاءٌ عَلَيْهِمْ مِنَ التَّيَبَاتِ فَقَرَأُ ځکه چې دا (ظالمان) خلگ (هم) د هغو ظلمونو (او حقونو) په وجه کوم چې پر هغوی پراته دي فقيران دي وَالْأَوَّلُ أَحْوَجُ او په اول قول کي زيات احتياط دی.

اللفات: ﴿يَقُولُ﴾ د تفصيل دباب مضارع مجهوله ده: دويم وار کول، دوباره کول، دوغبرگه کول، ﴿لَوْ كَانُوا﴾ د ضرب د باب د جحد معلوم صيغه ده: حفاظت او ساته کول، حمايت کول، ﴿جَبَايَةُ﴾ محصول، تيکس، ﴿مَقَاتِلَةً﴾ د مسلمانانو له طرفه د کفارو سره جنگېدونکي ډله، فوج، ﴿جَائِرٍ﴾ ظالم، غصب کونکی واکمن، ﴿بَنَاءٌ﴾ جمع د تبعه ده: فمه وارياني، حقوق، مراد ځني هغه ظلمونه، ازارونه او حقونه دي چې په انسان پسې وي او انسان به د هغو حساب ورکوي.

تشرېح: خوارج د خارجي جمع ده، له دې څخه د مسلمانانو هغه ډله مراد ده، چې د عادل امام په خلاف د بغاوت او سرکښۍ پېرغ پورته کړي، او د عادل امام قتل او مال مباح وگڼي، او د هغو دا عقیده وي چې که يو څوک گناه وکړي برباره ده که کوچنی گناه وي، که غټه، هغه کافر دی، او د هغه قتلول حلال دي، خو دا چې هغه توبه وکړي، او له گناه څخه ليري سي، (بنابه ج ۴، ص: ۲۲۰)

په عبارت کي چې کومه مسئله بيان سوې ده، د هغې حاصل دا دی چې که خوارج د مسلمانانو په يوه علاقه کي توتل، او هلته هغوی له مسلمانانو څخه د زکاة څاروي، او له کفارو څخه يې د خراج او تيکس مالونه واخيستل، تر هغه

وروسته امام عادل هلته ورورسېدی، نو اوس عادل امام ته نه له مسلمانانو څخه دویم وار د زکاة اخیستلو حق سته، او نه له کفارو څخه د خراج اخیستلو حق سته، ځکه کفار چې کوم خراج ورکوي، هغه یې په دې وجه ورکوي چې په دار الاسلام کې دې هغوی په سکون او آرام سره ژوند تېر کړي، او میڅوک دې د هغوی پر ځان او مال تجاوز نه کوي، خو څرنگه چې په پورتني صورت کې خوارجو پر هغوی حمله وکړه او په زور او جبر یې له هغو څخه مال واخیستی، نو دا ګواکې د امام عادل له طرفه د هغوی په حق کې بې پروايي او بې غوري وسوه، او د هغوی په ساتنه او په امن و امان کې خلل واقع سو، نو ځکه به هغوی اوس امام ته خراج نه ورکوي، ځکه چې خراج دساتني او حفاظت په وجه سره ورکول کېږي.

همدارنگه به زکاة هم دوباره نه ورکول کېږي، او په دې حواله سره به امام ته د جبر کولو هیڅ حق هم نه وي، لېکن مسلمانانو ته به دا ویل کېږي چې وروڼو! احتیاطاً فیما بینکم و بین الله دویم وار زکاة ورکړئ، ځکه چې خوارج د زکاة مصرف نه دي، د زکاة مصرف خو فقیران او غربان دي، ځکه خوارج ټوله د زکاة مال په خپله اخلې، او له هغه څخه یوه رتۍ هم پر غربیانو نه مصرفوي، ځکه چې دا بدبخته خوارج خو د مسلمانانو قتل هم مباح ګڼي، نو کله چې د هغوی په نېز د مسلمانانو وینه مباحه ده، نو هغو ته به د زکاة مال څرنگه ورکړي!

پاته سوه د خراج مسئله، نو دوباره د هغه د اداء کولو ضرورت نسته، ځکه چې خوارج خو هم په هر حال مسلمانان دي، او که د کافرانو او مسلمانانو په مینځ کې جنگ ومېلې، نو خوارج هم د مسلمانانو له طرفه د کفارو سره جنگیږي، نو ځکه به د هغوی شمېر له مقاتله یعنې له جنگېدونکي ډلې او فوج څخه وي، او د مقاتله وولپاره خراج مباح دی، نو ځکه په د هغوی لپاره هم خراج مباح وي، او دویم وار به خراج نه اداء کېږي.

وقیل الخ په دې لړ کې د فقیه ابو جعفر هندواني رحمه الله قول دا دی چې که مسلمانانو و خوارجو ته یا یو هسي و بل ظالم او جابر ته د مال ورکولو په وخت کې د زکاة نیت وکړی، نو د هغه له ذمې څخه زکاة ساقطیږي، ځکه چې د ظالمانو سره چې کوم ظاهري مال او اسباب وي، هغه ټوله د نورو وي، لو دا ظالمانو پر دې مالونو په ظلم سره قبضه کړې وي، په حقیقت کې د هغو هیڅ شی هم نه وي، همدارنگه په دوی پسې دخلکو ډیر حقونه پسې وي چې د هغه حساب به دوی ورکوي، او که دا مالونه له دوی څخه بیرته په زوره واخیستل سي، نو هغوی به فقیران پاته سي، نو کله چې په معنوي توګه او په اصل کې هغوی فقیران دي، نو بیا که هغوی ته د مال ورکولو په وخت کې مالک د زکاة نیت وکړي، نو د هغه زکاة به اداء کېږي.

والأول أحوط صاحب هدایې فرمایي چې پر ظالمانو خو زکاة اداء کېږي. لېکن اول یعنې په دویم وار زکاة ورکولو کې زیات احتیاط دی، او په عبادتونو کې احتیاط اړخ ته نظر کول پکار دي، ځکه د فقهې مشهوره ضابطه دا ده: أن الاحتیاط جائز فی حقوق الله تعالی.

د بني تغلب په مالونو کې د زکاة او د ټیکس واجبه دلو بیان

وَكُنْشَ عَلَى الشَّيْءِ مِنْ بَنِي تَغْلِبَ إِلَى سَائِرِهِمْ وَأَوْ دَبْنِي تَغْلِبَ بِمَالِهِمْ كَوْنِي دَهْنَه پَه سَائِمَه څلروي کې هېڅ څه نسته وَعَلَى الْمَرْأَةِ مِنْهُمْ مَا عَلَى الرَّجُلِ او د بني تغلب پر ښځه هغه شی واجب دی کوم چې د بني تغلب پر سړي واجب دی إِنَّ الشَّلْحَ قَدْ جَزَى ځکه چې صلح (د هغو سره پر دې خبره) وسوه عَلَى ضِغْفٍ مَا يُؤْخَذُ مِنَ الشَّيْءِ

چي له بني تغلب څخه به تر مسلمانانو دوچنده اخيستل كيږي وَيُؤْخَذُ مِنَ إِسَاءِ الْمُسْلِمِينَ دُونَ صِبْيَانِهِمْ او د مسلمانانو له ښځو څخه (خو) زكاة اخيستل كيږي (ليكن) له کوچنيانو څخه يې نه اخيستل كيږي.

اللفات: صُفِّدَ دوچنده، وَصِيْلَ جمع د صی ده: کوچنی.

تشریح: د عبارت تر حل مخکې په دې خبره پوه سئ چې بنو تغلب د عربو عيسايانو يو قوم وو چي د "روم" سره نژدې آباد وو. حضرت عمر رضي الله عنه خپل د خلافت په زمانه کي پر هغو د جزېې مقررولو اراډه وکړه، نو هغوی له جزېې ورکولو څخه انکار وکړی، او دا يې وويل چي که تاسو زور کوئ، نو موږ به ستاسو له رومي ډښمنانو سره يو ځای سو. هو! که تاسو زموږ څخه زكاة اخيستل غواړئ نو موږ د دې لپاره تيار يو، که څه هم زموږ څخه د مسلمانانو دوچنده واخلئ، نو حضرت عمر رضي الله عنه د صحابه وو سره مشوره وکړه، او د بنو تغلب سره يې پر دې خبره صلح وکړه چي مسلمانان خو دوه نيم فيصده زكاة ورکوي، دوی به پنځه فيصده زكاة ورکوي، نو بنو تغلب په دې راضي سول، او حضرت عمر رضي الله عنه دوی ته وفرمايل: هذه جزية فستوها ما شئتم (چي دا خو موږ جزیه بولو: تاسو چي هر څه غواړئ هغه نوم ورکړئ). (بیه، ۲: ۱۱۳، ص ۲۲۲)

په دې عبارت کي د دغه بنو تغلب بيان کيږي چي د بنو تغلب له نارینه وو او ښځو څخه به د دوی په مالونو کي ۵ فيصده (يعني دوچنده) زكاة اخيستل كيږي، ليکن د دوی له نابالغه کوچنيانو څخه به هيڅ نه اخيستل كيږي، ځکه چي د مسلمانانو له ښځو څخه زكاة اخيستل كيږي، ليکن له کوچنيانو څخه يې نه اخيستل كيږي، همدارنگه حضرت عمر رضي الله عنه چي کوم تړون وکړی، په هغه کي صرف د دوچنده صراحت سته، او له کوچنيانو څخه د مال اخيستلو هيڅ صراحت نسته، او حسن بن زياد رحمه الله له امام اعظم رحمه الله څخه يو روايت دا بيان کړی دی چي څرنگه له بنو تغلب څخه اخيستل سوی مال د جزېې بدل دی، او پر ښځو جزیه واجب نه ده، نو ځکه به د هغوی له ښځو څخه هم هيڅ نه اخيستل كيږي، دامام شافعي او امام زفر رحمتهما الله او نورو هم دا مسلک دی (بیه). خو ظاهر الرواية اول صورت دی.

د زكاة تر واجبه دلو وروسته د مال د هلاکېدلو بيان

وَإِنْ هَلَكَ أَمْوَالُ بَعْدَ وَجوب الزكاة سَقَطَتِ الزكاة او که د زكاة تر واجبه دلو وروسته مال هلاک سي نو (زموږ په نېز) زكاة ساقطېږي وَقَالَ الشافعي: يُمْسَنُ إِذَا هَلَكَ بَعْدَ التَّمَكُّنِ مِنَ الْأَدَاءِ او امام شافعي رحمه الله فرمايي: چي مالک به ضلعي وي که د زكاة پر اداء کولو باندي تر قدرت لرلو وروسته مال هلاک سوی وي لَأَنَّهُ الْوَاجِبُ فِي الدِّمَةِ ځکه چي زكاة (د مالک) پر ذمه واجب وي فَصَارَ كَصَدَقَةِ الْفِطْرِ نو دا د سرسايې په ډول سو وَلَأَنَّهُ مَتَّعَهُ بَعْدَ الطَّلَبِ او په دې وجه (هم) چي مالک تر غوښتنې وروسته زكاة منع کړي فَصَارَ كَالِإِسْتِهْلَاكِ نو هلاکېدل د هلاکولو په ډول سو وَلَنَا أَنَّ الْوَاجِبَ جُزْءٌ مِنَ النَّصَابِ او زموږ دليل دا دی چي واجب مقدار د نصاب يو جزء دی تَحْقِيقًا لِلْيُسْرِ د آسانی ثابتولو لپاره فَيَسْقُطُ بِهِلَاكِ مَحَلِّهِ نو د محل په هلاکېدلو سره به دا جزء هم ساقطېږي كَدَفْعِ الْعَهْدِ الْجَانِبِ بِالْجَانِبِ يَسْقُطُ بِهِلَاكِه لکه د جرم په وجه سره چي د مجرم غلام ورکول ساقطېږي د هغه مجرم غلام په هلاکېدلو سره وَالْمُسْتَحَقُّ فَقِيرٌ يُعِيْنُهُ الْهَالِكُ او مستحق هغه فقير دی کوم چي يې مالک معلوم کړي وَلَمْ يَحَقَّقْ وَهُوَ الطَّلَبُ او داسي فقير له

طرفه غوښتنه ثابته سوې نه ده وَبَعْدَ طَلَبِ السَّاعِ قِيلَ لَيْسَ او د زکاة اخيستونکي تر غوښتولو وروسته يو قول دا دی چي مالک ضامن کيږي وَقِيلَ لَا يَفْسَنُ لِأَنْعَادِ امْرِئِ الثَّقُوفِ او يو قول دا دی چي نه ضامن کيږي ځکه چي هلاکول نسته وَلِ الْإِسْتِغْلَاكِ وَجَدَ الثَّعْدِي او په مال هلاکولو کي تجاوز پيدا سو (يعني په هغه کي تجاوز ست) وَلِ هَلَاكِ الْبَغِيضِ يَسْقُطُ بِقَدْرِهِ او د بعمضي مال د هلاکېدلو په صورت کي به هغه په اتنازه (واجب) ساقطېږي اِغْتِيَارًا لَهُ بِالْأَكْلِ پر کُل باندې د بعض په قياسولو سره.

اللفاظ: «فَسَنَ» د تفعل د باب مصدر دی: قدرت لرل، وس پيدا کول، «عَلَى» مجرم، گناهکار، «جَنَاحَهُ» جرم، گناه، «تَعَلَّى» د تفعل د باب مصدر دی: سرکشي، زياتي، ظلم، تجاوز.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی چي زموږ په نېز د زکاة تر واجبېدلو وروسته که مال بغیر له څه تعلی او تجاوز څخه هلاک سو، نو د هغه زکاة هم ساقطېږي، همدا قول د امام احمد رحمه الله دی، امام شافعي رحمه الله فرمايي چي که د زکاة پر ورکړي (او اداء کولو) تر قدرت لرلو وروسته مال هلاک سو، نو زکاة نه ساقطېږي، بلکي د زکاة په اتنازه به پر هغه ضمان واجب وي، او د زکاة پر اداء کولو قدرت دا دی چي د مال خاوند تر حولان حول وروسته د زکاة د حقناره په پيدا کولو کي کاميابه سي، هغه که تر طلب او لټون وروسته کاميابه سي، او که بغیر له طلبه څخه. (يعني چي کله کال پوره سي او هغه ته مستحق فقير معلوم وي، نو دا گواکي د زکاة پر اداء کولو قدرت لرل سو).

د امام شافعي دليل: دا دی چي زکاة د بنده پر ذمه واجب دی، او د کوم سړي پر ذمه چي يو شی واجب وي، نو هغه شی له اداء څخه د عاجزۍ په وجه د هغه سړي له ذمه څخه نه ساقطېږي، لکه سرسايه، حج او د بندگتو پورونه، يعني که پريو چا سرسايه واجب سي، يا حج پر واجب سي، يا ديو چا پور پر باندې وي، بيا د هغه ټوله مال هلاک سي، نو د هغه له ذمه څخه سرسايه، حج او پور نه ساقطېږي، همدارنگه که د زکاة تر واجبېدلو وروسته ټوله مال هلاک سي، نو د هغه له ذمه څخه به زکاة نه ساقطېږي، دويم دليل دا دی چي زکاة د الله تعالیٰ حق دی، او پر اداء باندې د قدرت تر لرلو وروسته الله جلّ و علا د خطاب په ذريعه سره د دې طلب هم کړی دی (د الله تعالیٰ له خطاب څخه تقديري خطاب مراد دی)، لېکن کله چي هغه اداء نه کړی، نو دغه د مال هلاکېدل به داسي وي لکه د حقناره سړي تر غوښتني وروسته د هغه منع کول، او حقناره تر غوښتني وروسته منع کول ضمان واجبي، لکه څرنگه چي په تعلی سره د مال هلاکول ضمان واجبي.

زموږ دليل: دا دی چي زکاة پر ذمه واجب نه دی، بلکي خاص په مال کي واجب دی، يعني زکاة د نصب يو جزء دی، ځکه رسول الله ﷺ فرمايلي دي چي: فِي كُلِّ أَرْبَعِينَ شَأْنًا، په دې حديث کي د «فِي» کلمه ذکر سوې ده، او د «فِي» کلمه پر جزئيت دلالت کوي، (يعني په څلويښتو (۴۰) بزو کي يوه بزه ده)، د دې حديث مطلب بالکل دا نه دی چي د څلويښتو بزو زکاة دا دی چي له دغه څلويښتو بزو څخه ماسوا يوه بزه ورکړه، بلکي مطلب يې دا دی چي له همدغه څلويښتو بزو څخه يوه بزه کوم چي د دې څلويښتو بزو جزء ده، ورکړه، او د زکاة لپاره د نصب يو جزء مقررول د آستۍ لپاره دی، ځکه چي د نصب يو جزء را ايستل د انسان په قدرت کي سته، لنه دا چي دا خبره ثبته سوه چي زکاة د نصب د مال يو جزء دی، او دا جزء په خپله په مال کي سته، نو دا جزء به د خپل محل په هلاکېدلو سره ساقطېږي، ځکه کله چي ټوله مال هلاک سي، نو د دغه سړي لپاره د دې جزء پر ورکولو قدرت نه پاتېږي، او کله چي يې پر ورکولو قدرت نه پاتېږي، نو پر واجب به هم نه وي، بلکي ساقط به وي، او دا مسئله داسي ده لکه يو غلام چي را ولاړ سي او بل

شووک په خطاء قتل کړي، نو حکم دادی چي مالک به دقاتل غلام دمقتول ولي ته ورکوي، لېکن که تر سپارلو مخکي دقاتل غلام مړ سي، نو بيا دا ورکول ساقطیږي، يعني پر مالک به هيڅ شی واجب نه وي، نو ثابته سوه چي زکاة پر زنده و اجيږي، بلکي په عين مال کي واجيږي، او سرسايه او نور پر زکاة واجيږي، نو ځکه به زکاة پر سرسايه او نور قياسول صحيح نه وي.

والستحق فقير يعينه المالک په دې سره د امام شافعي رحمه الله ددويم دليل جواب ورکوي، د جواب حاصل دادی چي د زکاة حقداره هر فقير نه دی، بلکي هغه فقير دی چي مالک يې معلوم کړي، او په پورتني صورت کي مالک تر لوسه پوري هيڅوک معلوم کړی نه دی، نو د هيڅ فقير له طرفه غوښتنه هم ثابته نه سوه، او کله چي غوښتنه ثابته نه سوه، نو تر غوښتني وروسته منع کول هم نه راغله، او کله چي منع کول نه راغله، نو ځکه به مالک د منع عن الطلب په وجه متعدي هم نه بلل کيږي، فلايجب عليه الضمان.

وبعد طلب الساعي الخ پاته سوه دا خبره چي که ساعي يعني د زکاة اخيستونکی زکاة وغوښتی، او مالک نه ورکړی، تر دې چي ټوله مال هلاک سو، نو شيخ ابو الحسن کرخي وايي چي داسی به د زکاة ضامن وي، تر دې چي کله هغه ته مال په لاس ورسې، نو دا تاوان به اداء کوي، او د ماوراء النهر مشائخو ويلي دي چي ضامن به نه وي، د شيخ ابو الحسن کرخي رحمه الله دليل دادی چي څرنگه ساعي د زکاة اخيستلو لپاره متعين سوی دی، او د ساعي تر غوښتني وروسته هغه منع کړې ده، نو د هغه منع کول به تفويت يعني د مال فوتول او هلاکول وي، او څرنگه چي د تفويت او هلاکولو په صورت کي د زکاة ضمان لازميږي، نو ځکه به په دې صورت کي هم پر هغه د زکاة تاوان واجب وي، د ماوراء النهر د مشائخو دليل دادی چي زکاة نه ورکول او منع کول د مال فوتول او هلاکول نه دي، ځکه ممکنه ده چي په منع کولو سره به د هغه اراده بل چاته د زکاة ورکولو وي، نو کله چي د زکاة نه ورکول تفويت نه سو، نو هغه به ضامن هم نه وي.

وفي الاستهلاك... الخ په دې سره د امام شافعي رحمه الله د قياس جواب ورکوي، امام شافعي فرمايلي وو چي څرنگه د استهلاك په صورت کي (يعني په خپله د مال د هلاکولو په صورت کي) زکاة واجيږي، همدارنگه به د مال د هلاکولو په صورت کي هم زکاة واجيږي، نو د هغه جواب ورکوي چي د استهلاك په صورت کي د مالک له طرفه تعدی سته، نو ځکه به زجر او پر هغه ضمان واجيږي، او د مال د هلاکولو په صورت کي د مالک له طرفه هيڅ تعدی نسته، نو ځکه به پر هغه ضمان نه لازميږي.

وفي هلاك البعض الخ فرمايي چي که لږ مال هلاک سو، او لږ مال پاته سو، نو د هلاک سوي مال زکاة ساقطیږي، او په پاته مال کي به زکاة واجب وي، ځکه چي دلته بعض پر کل قياسيږي، نو کله چي د کل د هلاکولو په صورت کي ټوله زکاة ساقطیږي، نو د بعضي مال د هلاکولو په صورت کي به د هغه په اندازه بعضي زکاة ساقطیږي.

تر کال پوره کېدلو مخکي د زکاة د اداء کولو حکم

وَإِنْ كَذَبَ الرَّكَّاءُ عَلَى الْحَرْثِ او که یو سري تر کال پوره کېدلو مخکي زکاة اداء کړی وَهُوَ مَالُكَ لِلْيَتَامَى ځال او هغه د نصاب مالک وو نو دا مخکي اداء کول جائز دي إِنَّكَ أَذَى بَعْدَ سَبَبِ الْوُجُوبِ ځکه چي هغه د زکاة د وجوب تر سبب وروسته زکاة اداء کړی فَيَجُوزُ نو ځکه به (د هغه اداء کول) جائز وي کَمَا إِذَا كَفَرْتُ بَعْدَ النِّجَازِ لکه یو سري چي تر زخمي کولو وروسته کفار ورکړي وَفِيهِ خِلَافٌ مَالِكَ او په دې کي د امام مالک رحمه الله اختلاف دی وَيَجُوزُ التَّعْجِيلُ

لَا تَزِدْ مِنْ سَنَةِ يُؤْجُزُ السَّيِّئِ او ديوہ کال تر زکاة زيات ورکول (هم) جائز دي د سبب د وجود په وجه
وَيُؤْجُزُ لِنُصَبٍ إِذَا كَانَ فِي مِلْكِهِ نِصَابٌ وَاحِدٌ او که د انسان په ملکيت کي يو نصاب وړو نو د هغه لپاره د څو نصابونو زکاة مخکي
ورکول جائز دي خَلَا فَا لِيُؤْجُزَ دامام زفر رحمه الله اختلاف دی لَأَنَّ النِّصَابَ الْأَوَّلَ هُوَ الْأَوَّلُ فِي السَّبَبَةِ ځکه چي اول نصاب په
سبب کي اصل دی وَالرَّائِي عَلَيْهِ تَأْيِيدُهُ او کوم چي پر اول نصاب زيات دی هغه د اول نصاب تابع دی، والله أعلم بالصواب.

الفات: «عزل» گرځېدل، مجازاً د کال پوره کېدل، «کفر» د تفعیل د باب ماضي ده: کفارہ ورکول، «نصب» جمع د نقاب ده:
ټاکلې اندازہ، معلوم مقدار (نصاب).

تشریح: مسئله: دا ده چي زموږ په نېز د نصاب مالک ته تر حولان حول (کال تېرېدلو) مخکي زکاة ورکول جائز دي، همدا دامام
شافعي رحمه الله او دامام احمد رحمه الله قول دی، او دامام مالک رحمه الله په نېز جائز نه دي.
د امام مالک د دليل: دا دی چي حولان حول شرط دی، لکه څرنګه چي نصاب شرط دی، او پر شرط مشروط مخکي کول جائز نه دي،
نو ځکه به تر حولان حول مخکي زکاة مخکي ورکول جائز نه وي.

زموږ د دليل: دا دی چي دغه سري زکاة هغه وخت اداء کړی چي کله د زکاة د وجوب سبب پيدا سو، او د وجوب تر سبب وروسته اداء
کول جائز دي، لکه يو سري چي يو مسلمان په خطا سره ورکړي، او هغه داسي زخمي کړي چي د ژوند اميد يې پاته نه سي، او دا
سري د دغه زخمي مسلمان تر مړه کېدلو مخکي غلام آزاد کړي، نو جائز دي، ځکه چي د قتل سبب پيدا سو، همدارنګه که يو
څوک په اول وخت کي لمونځ اداء کړي، نو جائز دي، ځکه چي د لمانځه سبب يعني وخت پيدا سو.

جواب: دامام مالک د دليل جواب دا دی چي حولان حول د اداء د وجوب شرط دی، نه د اداء د جواز، يعني تر حولان حول وروسته
زکاة اداء کول واجبېږي، او تر هغه مخکي نه واجبېږي، دا يې مطلب نه دی چي تر حولان حول وروسته زکاة اداء کول جائز کېږي، او
تر هغه مخکي نه جائز کېږي.

ويجوز التعميل الخ صاحب د هدايې فرمايي چي که سبب يعني د نصاب مال موجود وو، نو د زياتو کلونو زکاة هم
مخکي (پيشگي) ورکول جائز دي، د دې مثال دا دی چي د نبي ﷺ په زمانه کي نبي ﷺ له حضرت عباس رضي الله عنهما څخه د دوو
کالو زکاة مخکي واخيستی، ځکه کله چي سبب يعني نصاب موجود وي، نو ښکاره ده چي د سبب په وجود او د سبب په ثبوت
کي به هيڅ ستونزه نه وي.

ويجوز لنصب الخ نصب جمع د نصاب ده، مسئله دا ده که ديوه سري په ملکيت کي يو نصاب وي، او هغه د څو نصابونو زکاة مخکي
ورکړي، نو دا صحيح ده، صاحب د بڼايې د دې مثال داسي بيان کړی چي مثلاً ديو سري په ملکيت کي پنځه اوښان وي، او داسي د
يوې بزې پر ځای څلور بزې مخکي په زکاة کي ورکړي، بيا د کال تر ختمېدلو وروسته د هغه په ملکيت کي شل (۲۰) اوښان
راسي، نو د هغه مخکي اداء سړی زکاة د دې ټولو له طرفه کفايت کوي، لېکن دامام زفر رحمه الله په نېز د څو نصابونو زکاة مخکي اداء
کول صحيح نه دي، ځکه د زکاة اداء کولو په باره کي هر نصاب په خپله اصل دی، او يو نصاب د بل نصاب تابع نه دی، نو د اداء کولو
په وخت کي چي کوم نصاب موجود وي، د هغه زکاة به اداء کېږي، او د غير موجود او غير مملوک نصاب زکاة به نه اداء کېږي، ځکه
سبب يعني د زکاة اداء کول به تر سبب يعني د نصاب تر وجوب مخکي راسي، او د بالکل صحيح نه دي.

زموږ د دليل: دا دی چي دامام زفر رحمه الله دا خبره چي هر نصاب اصل دی او تابع نه دی، صحيح نه ده، بلکي په سببیت يعني د زکاة په
وجوب کي اول نصاب اصل دی، او پاته نصابونه د هغه تابع دي، او څرنګه چي په پورتني مسئله کي اصل نصاب موجود دی، نو د
هغه توابع يعني نور نصابونه به حکماً مملوک او موجود گڼل کېږي، او د هغو له طرفه به زکاة ورکول هم صحيح گڼل کېږي، نو کله
چي داسي ده، نو د تقدیر السبب علی السبب خرابي نه راځي.

بَابُ زَكَاةِ الْمَالِ

(دا) باب د مالونو د زکاة (په بیان کې) دی

تشریح: خرنګه چي به د عربو په نېز سائمه خاړويان (يعني خرېدونکي خاړويان) قيمتي او د لوړي درجې شعلار کېدله، نو ځکه صاحب د کتاب د هغو بيان مخکې ذکر کړی، اوس تر هغو وروسته د نورو مالونو ذکر کوي، ښکاره دي وي چي دلته له مال څخه مراد له سواثمو (خرېدونکو خاړويانو) څخه ماسوا نور هر ډول مالونه دي، هغه که نقد مالونه وي (لکه روپۍ، او زر)، او که د تجارت مالونه وي.

مال هر هغه شي ته يېل کيږي چي انسان د هغه مالک جوړ سي، او فقهاؤ د مال تعريف داسي کړی دی: "چي په کوم شي کې بدل جاري وي، او دهغه و طرف ته د انسان طبيعت ليواله او راغې وي، او د ضرورت تر ورخته پوري دهغه جمع کول ممکن وي هغه شي ته "مال" ويل کيږي".

فَصْلُ فِي الْفِضَّةِ

(دا) فصل د سپينو زرو (د زکاة په بيان کې) دی

تشریح: صاحب د کتاب د سپينو زرو احکام د سرو زرو تر احکامو مخکې بيانوي، د دې يوه وجه داده چي د رسول الله ﷺ په فرمان کې اول د سپينو زرو ذکر سوی دی او وروسته د سرو زرو، او بله وجه يې داده چي د سرو زرو په مقابل کې سپين زر ډېر دي، او آسانه تر لاسه کيږي، او دامير و غريب ټولو سره څه ناڅه سته، نو ځکه د سپينو زرو بيان د سرو زرو تر بيان مخکې بيانوي.

د سپينو زرو د زکاة نصاب او د زکاة اندازه

لَيْسَ فِيمَا دُونَ مِائَتَيْنِ وَزَهْرِهِمْ صَدَقَةٌ تَر دُو سوو په کمو درهمو کې زکاة نسته لَقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ ځکه نبي کريم ﷺ فرمايلي دي لَيْسَ فِيمَا دُونَ مِائَتَيْنِ أَوْ أَلْفٍ صَدَقَةٌ تَر پنځو او قيو په کمو کې زکاة نسته وَالْأَوْشَقَةُ أَرْبَعُونَ وَزَهْرًا أَوْ يَوْهَ خَلُوبَنْتِ درهمه وي لَمَّا دَاكَتْ مِائَتَيْنِ وَحَالَ عَمَلُهَا الْحَوَلُ فَبَيْنَهَا عَشْرَةٌ دَرَاهِمَ نو کله چي درهمونه دوه سوه وي او پر هغو کال (هم) تېر سي نو په هغو کې به پنځه درهمه واجب وي لِأَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَكَتَبَ

• تخریج: أخرجه البخاری فی کتاب الزکاة، باب لیس فیما دون مئتين، حديث رقم: ۱۲۵۹

• تخریج: أخرجه دارقطنی فی کتاب الزکاة، باب وحبوب زکاة الذهب والورق، حديث رقم: ۱۸۸۵.

إِلَى مُقَادِرِ رِضَى اللَّهِ عَنْهُ شُكْرُهُ نَبِيٍّ ﷺ حَضَرَتْ مَعَهُ تَه (دا) لِيَكْلِي وَوَأَنْ خُذْ مِنْ كُلِّ مَائَتَيْنِ دِرْهَمٍ خَمْسَةَ دَرَاهِمٍ
 "چې ته له هرو دوو سوو درهمونو څخه پنځه درهمه اخله و مِنْ كُلِّ مِائَتَيْنِ مِثْقَالًا مِنْ ذَهَبٍ نِصْفٌ وَمِثْقَالًا او د سرو
 زرو له هرو شلو مِثْقَالونو څخه نیم مِثْقَال اخله".

اللفظ: ﴿أَوَّلُ﴾ جمع د اوقية ده: د سپینو زرو یو وزن دی چې تقریباً لس نیمې تولې کیږي، یعنې یوه اوقیه لس نیمې
 تولې کیږي، او د گرام په حساب سره ۴۷.۱۲۲ گرامه کیږي. ﴿وَمِثْقَالٌ﴾ د سرو زرو یو وزن دی چې تقریباً ۳۷۵.۴ گرامه
 کیږي.

تفصیل: په دې عبارت کې دا بیان سوي دي چې د سپینو زرو نصاب دوه سوه (۲۰۰) درهمه دی، او د سرو زرو نصاب
 شل (۲۰) مِثْقَاله دی، نو نه له ۲۰۰ څخه په کمو درهمو کې زکاة واجب دی، او نه له ۲۰ مِثْقَالو څخه په کمو سرو زرو
 کې زکاة واجب دی، دلیل هغه حدیث دی کوم چې په کتاب کې ذکر سو، یعنې: لیس فیما درون خمس أواق صدقة، او
 یوه اوقیه ۴۰ درهمه وي، نو په دې اعتبار سره ۵ اوقیې د ۲۰۰ درهمو سره برابري دي، او همدا د سپینو زرو نصاب دی، نو
 کله چې د سپینو زرو نصاب پوره سي، یعنې د یو سړي سره ۲۰۰ درهمه وي، او پر هغو کال هم تېر سي، نو په هغو کې
 دوه نیم فیصله یعنې پنځه درهمه د زکاة واجبیږي، شکره نبي ﷺ چې د معاذ بن جبل رضی الله عنه په نامه کوم خط لیکلی وو،
 په هغه کې یې دا حکم کړی وو چې له ۲۰۰ درهمو څخه پنځه درهمه اخله، او له ۲۰ مِثْقَالو څخه نیم مِثْقَال اخله، په دې
 حدیث کې د زکاة نصاب هم بیان سوی دی، او په نصاب کې د زکاة واجب مقدار هم بیان سوی دی.

له دوو سوو درهمو څخه به زیات مال کې د زکاة حکم

قَالَ: وَلَا هِيَ تَرَى الرِّقَابَ حَتَّى تَكْمُلَ أَرْبَعِينَ دِرْهَمًا فَرَمَاي: چې (یا) له دوو سوو درهمو څخه په زیاتو کې هېڅ شی
 نسته تر دې چې زیاتوب شلوېستو درهمو ته ورسېږي فَيَكُونُ لَهَا دِرْهَمٌ نو په شلوېستو کې به یو درهم وي ثُمَّ
كُلُّ أَرْبَعِينَ دِرْهَمًا بیا به په هرو شلوېستو کې یو درهم وي وَهَذَا عِنْدَ * أَيْ خَمِيسَةُ او دا حکم دامام صاحب زجنه
 الله په نېز دی وَقَالَا: مَا زَادَ عَلَى الْبِائَتَيْنِ فَرَكَاثُهُ بِحَسَابِهِ صاحبین زجنه الله فرمایي: پر دوو سوو درهمو چې کوم څه
 زیات سي نو د هغه زکاة به د هغه په حساب سره کیږي وَهُوَ قَوْلُ الشَّافِعِيِّ او همدا دامام شافعي زجنه الله قول دی لِقَوْلِهِ
عَلَيْهِ السَّلَامُ * فِي حَدِيثٍ عَلَيْهِ د حضرت علي رضی الله عنه په حدیث کې د نبي ﷺ (دې) قول په وجه وَمَا
زَادَ عَلَى الْبِائَتَيْنِ فَبِحَسَابِهِ "او څه چې پر دوو سوو درهمو زیات سي نو د هغه زکاة به د هغه په حساب سره وي" وَزَادَ
الرَّكَاتُ وَجْهَتْ شُكْرًا لِنِعْمَةِ الْمَالِ او په دې وجه (هم) چې زکاة د مالي نعمت د شکر لپاره کولو په توګه واجب سوی دی
وَأَشْتَرَاكَ النَّصَابُ فِي الْإِيتِيَادِ لِيَحْتَقِقَ الْفِتَاءُ او په شروع کې د نصاب شرط لګول د مالدارۍ د ثبوت لپاره دی وَيَعْبُدُ

* القول الرابع: قول أبي حنيفة زجنه الله، کذا فی فتح القدیر ۲: ص: ۱۶۰، وقال العلامة اعلمکم زجنه الله: و می کر حمر (حمر الحاء)

مصابه، فقی کل أربعين درهما درهم، الدر المختار ۲: ص: ۳۴. [القول الرابع ح: ۱۱: ص: ۱۷۱]

* تخریج: أخرجه البيهقي في كتاب الزكاة، باب وجوب ربع العشر في نصابها، حديث رقم: ۷۵۲۱.

النَّصَابُ فِي السَّوَامِ تَحَرُّاً عَنِ الشَّقِيقَيْنِ او په خرېدونكو څارويانو كي تر نصاب وروسته (دا شرط) له توكړه كېدلو (يعني له حصه حصه كېدلو) څخه د ځان ساتلو لپاره دى وَلَا يَنْ حَنْفَةَ قَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي حَدِيثٍ مُعَاذٍ او د امام صاحب رَحْمَةُ الله دليل د حضرت معاذ رَضِيَ الله عنه په حديث كي د نبى ﷺ (دا) قول دى لَا تَأْخُذُ مِنَ الْكُسُورِ شَيْئاً چې له كسورو څخه هېڅ مه اخله وَقَوْلُهُ فِي حَدِيثِ عَبْدِ بْنِ حَزْرٍ او د عمر بن حزم په حديث كي د نبى ﷺ (دا) قول دى وَأَيْسَ فَيَا دُونَ الْأَرْبَعِينَ مَدَقَّةً (چي) تر څلوېښتو په كمو درهمو كي هېڅ زكاة نسته وَلَا الْحَرَمَ مَذْمُومٌ او په دې وجه هم چي (شرعا) تكليف ليري كړى سوى دى وَلَا يَجِبُ الْكُسُورُ ذَلِكَ (لېكن) د كسورو په واجبولو كي تكليف سته لِتَعْدُلُ الْوُزُونُ ځكه چي (د كسر پر حساب) واقفېدل (خبرېدل) مشكل دي وَالْبُغْتَبِيلُ الدَّرَاهِمُ وَزُنْ سَبْعَةٌ او په دراهمو كي به وزن سبعة معتبر وي وَمَوْزَانُ تَكُونُ النُّصَةُ وَزُنْ سَبْعَةٌ مَسَائِلُ او وزن سبعة دى چي د لسو درهمو وزن اووه مثقاله وي بِذَلِكَ جَرَى الشَّقِيقُ إِلَى وَبَوَانِ عُمَرُ (رض) همدغه اندازه مطابقت د حضرت عمر رَضِيَ الله عنه په دفتر (ريجستر) كي تقدير جاري وو وَأَسْتَقَرَّ الْأَمْرُ عَلَيْهِ او هم پر دغه تقدير مسئله محكمه پاته سوه.

اللفات: ﴿سَوَامٍ﴾ جمع د سَائِمَةٌ ده: له كور څخه بهر وابنه خوړونكى (يعني خرېدونكى) څاروى، ﴿حَنْفَةً﴾ د تغفل د باب مصدر دى: پرېز كول، خوندي كېدل، ﴿شَقِيقَيْنِ﴾ د تفصيل د باب مصدر دى: برخي برخي كول، توبه توبه كول. **تشرېح:** تر دې مخكي تاسو ته معلومه سوه چي د سپينو زرو نصاب ۲۰۰ درهمه دى، او په ۲۰۰ درهمو كي ۵ درهمه د زكاة واجب دي، اوس له دې ځايه دارابسي چي كه پر ۲۰۰ درهمو يو څو درهمه زيات سي، نو په هغو كي به څرنگه زكاة واجب وي، په دې لړ كي د امام صاحب او صاحبنو رَحْمَةُ الله اختلاف دى، د امام صاحب رَحْمَةُ الله رايه داده چي كه تر ۲۰۰ وروسته زاتلونكى زياتوب تر څلوېښتو پوري ورسيري، نو په هغه كي به زكاة واجب وي. او كه تر څلوېښت كم وي، نو په هغه كي به زكاة واجب نه وي، بلكي هغه به عفو وي، صاحبن رَحْمَةُ الله فرمايي چي كه تر ۲۰۰ وروسته يو درهم هم زيات سي، نو په هغه كي به څلوېښتمه حصه واجب وي، همدا د امام شافعي او امام مالك رَحْمَةُ الله سلك دى. **د صاحبنو دليل:** د نبى ﷺ هغه فرمان دى كوم چي د حضرت علي رَضِيَ الله عنه په حديث كي ذكر سوى دى يعني: وما زاد على الساتين فحسابه، (يعني پر دوو سوو درهمو چي څومره زيات سي، د هغو زكاة به په هغه حساب يعني د ۲۰۰ درهمو په حساب سره وركول كيږي)، څرنگه چي په دې حديث كي په مطلق زياتوب كي زكاة واجب گرځول سوى دى، نو تر ۲۰۰ وروسته چي څومره زياتوب هم راسي، په هغه كي به زكاة واجب وي، او د زكاة د وجوب لپاره به د څلوېښتو قيد لگول صحيح نه وي.

• تخریج: أخرجه دار فطی فی کتاب الزكاة، باب لبس فی الكسر شراً، حديث رقم: ۱۸۸۶.

• تخریج: أخرجه البيهقي فی کتاب الزكاة، باب وجوع العشر فی نصاب، حديث رقم: ۷۵۲۰.

وإن الزكاة الخ عقلي دليل دا دی چي زكاة د مالي نعمت د شكر د اداء كولو لپاره واجب سوی دی، او څرنگه چي څلورنېست درهمه مال دی، همدارنگه هر درهم پر خپل ځای مال دی، نو ځكه به تر ۲۰۰ وروسته په هر هر درهم كي زكاة واجب وي.

واشتراط النصاب له دې حايه د صاحبينو پر عقلي دليل د يو اعتراض جواب ورکوي، اعتراض دا دی چي کله زكاة د مالي نعمت شکرانه ده، او مال په هر حال كي مال دی، هغه که لږ وي، که زيات، نو تاسو په شروع كي د نصاب، او د ۲۰۰ درهمو او د کال تېرېدلو شرط ولي لگوي، بغير له يو شرط څخه په هغه كي زكاة ولي نه واجبوي، آخر له ۲۰۰ درهمو څخه کم خو هم مال دی.

جواب: فرمايېه شروع كي چي کوم د نصاب شرط لگېدلی دی، هغه په دې وجه دی چي په دې شرط سره ځناو او مالداري ثابته سي، ځكه چي زكاة صرف پر مالدارانو واجب دی، نه پر فقيرانو، اوس که موږ په شروع كي هم دا شرط نه ولگوي، نو هر يو به د زكاة ورکونکی سي، اخيستونکی به يې يو هم پيدا نه سي، نو په ابتداء كي دا شرط ځكه ولگول سو، چي په امير او غريب كي فرق راسي، او په زكاة اخيستونكي او ورکونكي كي فرق راسي، او څرنگه چي تر نصاب وروسته دا فرق راځي، نو ځكه به تر نصاب وروسته بل شرط نه لگيږي، بلكي تر نصاب وروسته به پر هر حاصلېدونكي مال زكاة واجب وي، په دې شرط چي هغه مال د مال نصاب له جنس څخه وي.

وبعد النصاب إلى السواثم الخ لېکن پر پورتنی جواب بل اعتراض کيږي چي په سائمه څارويانو كي تر نصاب وروسته ولي په هر څاروي كي د صاحبينو په نېز زكاة نه واجبېږي؟ حال دا چي د دوی په نېز که تر نصاب وروسته لږ مال هم زيات سي، په هغه كي به زكاة واجبېږي، لکه په نغلو (يعني په زرو او پيسو) كي چي د دوی په نېز همدغه حکم دی، يعني که تر دوو سوو درهمو يو درهم زيات سي، نو په هغه كي به څلورنېستمه حصه واجب وي، لېکن صاحبين په سواثمو كي ولي تر نصاب وروسته بل شرط لگوي؟

جواب: د دې جواب ورکوي فرمايې چي سواثم پر غير سواثم قياصول او اعتراض کول صحيح نه دي، ځكه په سواثمو كي تر نصاب وروسته د بل نصاب او د بلي ځانگړي شمېرې شرط لگول زموږ مجبوري ده (يعني موږ ورته مجبوره يو)، او مجبوري داده چي که موږ په سواثمو كي هم تر نصاب وروسته په هر څاروي كي زكاة واجب کړو، نو د زكاة څاروی به ټوکره، ټوکره کوو، نو له دې څخه د ځان ساتني لپاره موږ په هر څاروي كي زكاة نه واجبوو، مثلاً په پنځو اوبښانو كي يوه بزه ده، اوس که پر دې څلور اوبښان نور زيات سي، او نهه اوبښان سي، نو که په دې څلورو كي هم موږ زكاة واجب کړو، نو يوه بزه به پنځه حصې (ټوکرې) کوو، او د هر اوبښ زكاة به د بزي يوه حصه وي، نو د څلورو اوبښانو به څلور حصې وي، نو له دې تشقيص څخه د ځان ساتني لپاره موږ په سواثمو كي تر نصاب وروسته په هر څاروي كي زكاة نه واجبوو، بلكي بل نصاب او بله ځانگړې شمېره شرطوو، يعني چي کله پر پنځو اوبښانو نور پنځه اوبښان زيات سي يعني لس اوبښان سي، نو په هغو كي به دوی بزي واجب وي.

د امام صاحب دليل: دا دی چي نبي ﷺ حضرت معاذ رضی الله عنه ته دا حکم کړی وو: لا تأخذ من الكسور شيئاً، کسور جمع د کشرده، معنی يې ده: حصه، جزء، ټوکره (ټوټه)، د حديث معنی داده چي له ټوکرو څخه هېڅ مه اخله، يعني داسي مه کوه چي يو درهم ټوکره، ټوکره او حصه حصه کړې او د هغه يوه حصه واخلي، او څرنگه چي په څلورنېستو درهمو كي يو پوره درهم واجب دی، نو يو درهم پوره اخله، او داسي مه کوه چي هغه حصه حصه کړې، او وايې اخلې. (نو له دې

حديث شخه معلومه سوه چي له خلوپنتو شخه به په كمو درهمو كي زكاة نه واجبيږي، كني يو درهم به حصه حصه كيږي او له هغه شخه به زكاة وركول كيږي، او دا حديث خلاف دي).

همدارنگه د حضرت عمرو بن حزم په روايت كي راغلي دي: ليس فيا دوت الأربعين صدقة، (يعني له خلوپنتو شخه په كمو كي زكاة واجب نه دی)، له دې شخه هم معلوميږي چي پر خلوپنتو به زكاة واجب وي.

ولأن الحر الم له دي خايه د امام صاحب رجة الله عقلي دليل بيانوني، تفصيل يې دا دی چي كه له ٤٠ شخه په كمو درهمو كي زكاة واجب سي، نو په دې صورت كي به د درهمونو حصه حصه كول او ټوټه كول لازم سي، همدارنگه به په حساب او شمير كي هم ډير تكليفونه راسي، مثلاً كه د يو سري سره ٢٠٧ درهمه وي، نو د امام صاحب رجة الله په نېز پر هغه صرف ٥ درهمه واجب دي، او د صاحبينو په نېز پر هغه ٥ درهمه او په اوو (٧) درهمو كي دهر درهم يوه خلوپنتمه حصه پر واجب ده (چي ټوله اووه^(٧) خلوپنتمې حصې كيږي په لنډه توگه چي دا ټوله د يوه درهم اووه حصې كيږي)، نو كله چي هغه يو كال زكاة وباسي، او بيا كه د راوان كال هم د هغه سره دغه درهمونه پاته وي چي هغه به تقريباً د يوه درهم ٣٣ حصې او ٢٠١ درهمه كيږي، نو په پنځو سوو درهمو كي به پنځه درهمه واجب وي، او په درهم كي به دهرم خلوپنتمه حصه واجب وي، او په ٣٣ حصو كي به د ٣٣ حصو خلوپنتمه حصه واجب وي، اوس تاسو خور وگورئ چي په ٣٣ حصو كي حساب كول او خلوپنتمه حصه را ايستل څومره مشكل دي، بيا چي دا حصه را وېستل سي، نو مخته به تر دې لا سخت حساب راسي، مطلب دا چي په دې حساب كي ستونزي او تكليفونه پرلپسې دي، نو ځكه خوره همدغه ده چي كه پر ٢٠٠ له ٤٠ شخه كم درهمونه زيات سي، نو په هغو كي به زكاة بالكل نه واجبيږي.

والمعتدلى الدرهم الخ فرمايي چي د درهمونو په نصاب كي وزن سبعة معتبر دی، وزن سبعة دا دی چي د لسو درهمو وزن د اوو (٧) مثقالو سره برابر وي، او د گرام په اعتبار سره وزن سبعة ٢،٠٦٦ گرامه كيږي، يعني تقريباً درې گرامه كيږي، تر دې مخكي په اسلام كي د وزن عشره او رسته او خمسة په نامه سره نور اوزان جاري وو، لېكن حضرت عمر رضي الله عنه خپل د خلافت په زمانه كي ټوله وزنونه ختم كړل، او د وزن سبعة حكم يې كړی، او هم په دې وزن سره يې د عشر، خراج لود زكاة اداء كولو حكم جاري كړی، چي هغه خلگو په سر او سترگو قبول كړی، او په خپل عمل سره يې پر هغه د اجماع ټاپه ولگوله. دلته دا خبره د پاملرني وړ ده چي له زكاة شخه ماسوا به د سراسايې، مهر، سرقه او د نورو په نصاب كي هم دغه وزن معتبر وي.

د كونه سپينو زرو حكم او په دې باره كي تفصيل

وَأَذَانُ الْقَالِبِ عَلَى التَّرَدِّي الْعَلَّةُ او كه د سپينو زرو په سكه كي سپين زر غالب وي فَهُوَ حَكْمُ الْعَلَّةِ نو هغه سكه د سپينو زرو په حكم كي ده وَأَذَانُ الْقَالِبِ عَلَيْهَا الْعِلْسُ او كه پر هغې كوت (يعني دبل شي گډون) غالب وي فَهُوَ حَكْمُ الْعُرْضِي نو هغه د سلمان په حكم كي ده يُعْتَبَرُ أَنْ تَكُنْ لَهُ نَصَابًا (او) د دې اعتبار به كيږي چي د هغې قيمت نصاب ته ورسېږي لَأَنَّ الدَّرَاهِمَ لَا تَخْلُوعُ عَنْ قَلِيلِ عَيْشٍ ځكه دهرمونه د لږ كوت (او گډون) شخه خالي نه وي لَأَنَّهَا لَا تَخْلُوعُ إِلَّا بِه ځكه چي دهرمونه له كوت شخه ماسوا (په قالب كي) جوړېږي نه وَتَخْلُوعُ الْكَثِيرِ (خو) دهرمونه له

زيات كوت څخه خالي وي فَجَعَلْنَا الْفَلْهَةَ قَاصِلَةً نو ځكه موږ غلبه (دلږ او ډېر په مينځ كې) فرق كونكې وگرځوله
وَمَوْأَنَ يَزِيدَ عَلَى النَّعِيفِ او غلبه دا ده چي (كوت) له نيم څخه زيات وي إِغْتِبَارًا لِلْحَقِيقَةِ د حقيقت په اعتبار كولو
سره وَسَدَّ كُرْأَى الْقَرْبِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى او د دې ذكر به موږ په كتاب الصراف كې انشاء الله وكړو. إِلَّا أَنْ يَكُنْ غَالِبٌ
الْقَيْسُ لَا يَدْ مِنْ بَيْتَةِ التَّجَارَةِ خو د كوت د غالبه كېدلو په وخت كې د تجارت نيت كول ضروري دي كَمَائِي سَائِرِ
الْعُرُوضِ لكه په (نورو) ټولو ساماتو كې إِلَّا إِذَا كَانَ تَخْلَصَ مِنْهَا فَضَةٌ تَبْدُلُ نَصَابًا لېكن دا چي له سكو څخه دومره
سپين زر راوځي چي هغه تر نصابه رسېږي لَا تَكُونُ لَا يَغْتَبِرُ عَيْنَ الْفَقْصَةِ الْقَيْسَةِ وَلَا نَيْتَةَ التَّجَارَةِ ځكه چي د سپينو زرو
په عين (ذات) كې نه قيمت معتبر دی او نه د تجارت نيت، والله أعلم بالصواب.

اللفات: ﴿وَرَق﴾ سپين زر، مجازاً: د سپينو زرو هغه سكه (او پيسه) چي په غالب (قالب) كې جوړه سوې (او چاپ
سوې) وي، **﴿عُش﴾** (د عين په فتحه سره دی) دوکه، مجازاً: گډون، كوت (كوته والی، نا چلتوب) **﴿تَكْلِغ﴾** د
انفعال د باب مضارع ده: په غالب كې جوړول، چاپول.

تقريب: د عبارت تر حل مخكې په دې خبره پوه سئ چي د ورق لفظ څو ډوله ويل سوی دی: ① ورق ② ورق ③ ورق
④ ورق ⑤ ورق، او د ټولو معنی ده: د سپينو زرو هغه سكه چي په غالب او سانجه كې جوړه سوې وي، له عُش
څخه مراد هغه زائد او پالتو شيان دي چي په سپينو او سرو زرو گډېږي او بيا سكه ځني جوړېږي. (اوس عبارت ته
گورئ)

د عبارت حاصل دا دی چي كه د سپينو زرو په سكو كې سپين زر غالب وي، نو هغه سكې به د سپينو زرو په حكم كې
وي، او په هغو كې به د سپينو زرو زكاة واجب وي، چي د هغه نصاب دوه سوه (۲۰۰) درهمه دی، او كه پالتو شيان
يعني كوت غالب وي، نو هغه سكه به د سامان په حكم كې وي، او په هغه كې به د سامان زكاة واجب وي، يعني دې ته به
كتل كيږي چي د دغه سكو قيمت نصاب ته رسېږي، كه نه؟ كه رسېدی، نو په دې كې به زكاة واجب وي، كنې واجب
به نه وي، صاحب د كتاب په پتېر آن تبلغ الخ سره همدغه خبره بيان كړې ده.

لأن الدرهم الخ امام قنوري چي په سكو كې د كوت يا د سپينو زرو د غالبېدلو كومه خبره وكړه، صاحب د هدايې د هغه
دليل يانوي فرمايې چي د سپينو زرو په سكو كې خامخاېر كوت وي، ځكه چي له كوت څخه بغير سكې جوړېدای نه
سي، (ځكه كله چي په سپينو زرو نور زائد شيان گډ سي، نو بيا سكه او پيسه ځني جوړېدای سي، له خالصو سپينو
زرو څخه نه سي جوړېدای)، نو كله چي په سكو كې له كوت څخه چاره نسته، نو اوس به له كوت څخه د سپينو زرو د
جلا كولو طريقه همدغه وي چي په هغو كې به ډېر نيت او غلبه معيار جوړېږي او دا فيصله به كيږي چي كه سپين زر
غالب وو، نو هغه سكه به د سپينو زرو شمارل كيږي، او په هغه كې به زكاة واجب وي، او كه كوت غالب وو، نو بيا به
هغه له عروضو او سامان څخه شمارل كيږي، او د هغه په قيمت كې به زكاة واجب وي، په دې شرط چي د نصاب په
اندازه وي.

اعتبار المحقق صاحب هدایې د قلیل او کثیر په مینځ کې د غلبې د فاصلې څرګولو علت بیانوي فرمایي چې فقط د غلبې په ذریعه سره د قلیل او کثیر په مینځ کې فرق راتلی سي، ځکه چې د کثیر مقابل قلیل دی، او د قلیل مقابل کثیر دی، او ښکاره ده چې دا تقابل یې له غلبې نه حاصلیږي.

إلا أن غالب الغش الخ له دې ځایه دا رابښي چې که په سکو کې کوټ غالب وو، نو په دې صورت کې به هغه د سلمان په حکم کې وي، او په سلمان کې زکاة هغه وخت واجبیږي، چې کله هغه تجارتی وي، لهذا د کوټ د غالبولو په صورت کې د تجارت نیت کول ضروري دي، لېکن که مغلوبه سپین زر دومره زیات وو چې له کوټ څخه تر جلا کولو وروسته تر نصاب پورې رسېدل، نو بیا په هغو کې د تجارت ضروري نه دی، بلکې بغیر له نیت څخه زکاة واجبیږي، ځکه چې سپین زر د زکاة مال دی، نو ځکه به نه په سپینو زرو کې د قیمت اعتبار کیږي، او نه به د تجارت نیت ضروري وي. فقط والله اعلم وعلمه أتم

فصل في الذهب

(ب) فصل د سرو زرو (د زکاة په بیان کې) دی

د سرو زرو د زکاة نصاب او اندازه

لَيْسَ بِهَا دَرَنٌ جَرِيئٌ وَمَثْقَالٌ مِنَ الذَّهَبِ صَدَقَةٌ لَهُ شَلُو مَثْقَالُو شَخْخَه په کمو سرو زرو کې زکاة نسته لَكَاكَ كَاثَتٌ جَرِيئٌ وَمَثْقَالٌ نُو كَلَه چې شل مَثْقَاله سِي قَبِيْهَا نِصْفٌ وَمَثْقَالٌ نُو په هغو کې نیم مَثْقَال (د زکاة) دی لِتَا رَوَيْنَا د هغه حلیث په وجه کوم چې موږ روایت کړی وَالسَّقَالُ مَا يَكُونُ كُلُّ سَبْعَةِ وَمِئَةٍ وَارْنَ عَشْرَةً دَرَاهِمَ او مَثْقَال دا دی چې داو (۷) دینارو وزن د لسو درهمو سره برابر وي وَهُوَ الْمَعْرُوفُ او همدا (په خلکو کې) مشهور دی.

اللفظ: ﴿وَمَثْقَالٌ﴾ د سرو زرو وزن دی چې ۴.۳۷۵ گرامه کیږي.

تشریح: امام قندوري رحمه الله د سرو زرو نصاب بیانوي فرمایي چې د سرو زرو نصاب ۲۰ مَثْقَاله دی، نو تر شلو مَثْقَالو په کمو سرو زرو کې زکاة واجب نه دی، هو! کله چې د یو چا سره ۲۰ مَثْقَاله سره زر جمع سي، او پر هغو کال هم تېر سي، نو په هغو کې نیم مَثْقَال واجب دی، دلیل هغه روایت دی چې د هدایې پر صفحه: ۱۹۴ په فصل فی الفضة کې د حضرت معاذ رضی الله عنه په حواله سره تېر سو، یعني: وفي كل عشرين مثقالاً من ذهب نصف مثقال.

والسَّقَالُ مَا يَكُونُ الخ فرمایي چې دلته له مَثْقَال څخه هغه مَثْقَال مراد دی چې داو (۷) دینارو وزن د لسو درهمو سره برابر وي، همدا په خلکو کې مشهور او متعارف دی، درهم په وزن کې کوچنی وي، او دینار په وزن کې خټ وي، یو دینار یو مَثْقَال کیږي، د عبارت مطلب همدغه دی چې داو دینارو وزن به دومره وي څومره چې د لسو درهمو دی، د لسو درهمو

وزن اووه مثقاله کيږي، نو د اوو دینارو وزن به هم اووه مثقاله وي، يعني د یوه دینار وزن به یو مثقال وي، د گرام په اعتبار سره یو دینار ۴،۳۷۵ گرامه کيږي. ددې تفصیل به مخته راسي.

له شلو مثقالو څخه په زیاتو کې د زکاة بیان

ثُمَّ لَوْ أَنَّكَ مَلَاحِظٌ لِّمَا كَانَ بِيَا په هرو څلورو مثقالونو کې دوه قیراطه واجب دي **لِأَنَّ الْوَاجِبَ رُبَّمَا الْعُشْرُ** ځکه چې واجب خو څلوېښتمه حصه ده **وَذَلِكَ قَبْلَ قُلْنَا** او دا په هغه صورت کې ثابتيږي کوم چې موږ بیان کړی **إِذْ كُلُّ** مثقال مشرؤن ویتاخا ځکه چې هر مثقال شل قیراطه وي.

الفتا: ﴿لواط﴾ د سرو زرو یو وزن دی چې ۲۱۰ گرامه کيږي.

تشریح: مسئله: دا ده چې کله د سرو زرو پر نصاب څلور مثقاله سره زر زیات سي، او د نصاب مجموعي شمېر ۲۴ مثقالو ته ورسېږي، نو لوس به په هغو کې له نیم مثقال څخه ماسوا نور دوه قیراطه واجب وي، ځکه په زکاة کې خو څلوېښتمه حصه واجبيږي، او څلوېښتمه حصه هغه وخت کېلای سي چې کله په څلورو مثقالو کې دوه قیراطه واجب سي، ځکه چې د څلورو مثقالو څلوېښتمه حصه دوه قیراطه کيږي، ځکه یو مثقال شل قیراطه وي، نو څلور مثقال به اتیا (۸۰) قیراطه وي، او د اتیاوو څلوېښتمه حصه دوه کيږي، نو ځکه به په څلورو مثقالو کې دوه قیراطه واجب وي.

لایده: صاحب د عنايې رَجَّةُ الله لیکلي دي چې یو قیراط پنځه اُورشي کيږي، او یو مثقال شل قیراطه کيږي، نو په دې اعتبار سره به هر مثقال د لږشو د سلو دانو په برابر وي، ځکه ۵ چې په ۲۰ کې ضرب کړی سي، نو حاصل د ضرب ۱۰۰ راوځي. (عنایه ج: ۲)

له څلورو مثقالو څخه په ګډو کې د زکاة بیان

وَكُنْ يَاقُوتَ أَرْبَعَةَ مِائَاتٍ صَدَقَةً عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ او تر څلورو په ګډو مثقالونو کې زکاة واجب نه دی د امام صاحب رَجَّةُ الله په نېز **وَعِنْدَهُمَا تَجِبُ بِحَسَابِ ذَلِكَ** او د صاحبینو رَجَّةُ الله په نېز په هغه حساب سره زکاة واجب دی **وَهُوَ مَسْأَلَةُ الْكُفُورِ** او دا د کُفُور مسئله ده **وَكُلُّ دِينَارٍ عَشْرَةُ دَرَاهِمٍ الشَّرِّحُ** او په شریعت کې هر دینار لس درهمه وي **فَيَكُونُ أَرْبَعَةَ مِائَاتٍ فِي هَذَا كَأَرْبَعِينَ وَهَذَا** نو په سرو زرو کې به څلور مثقاله د څلوېښتو درهمو په ډول وي.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چې د امام صاحب رَجَّةُ الله په نېز که د سرو زرو پر نصاب يعني پر ۲۰ مثقالو تر څلورو ۴ مثقالو کم مثقالونه زیات سول، نو په دې زیاتوب کې به هېڅ شی واجب نه وي، لېکن د صاحبینو رَجَّةُ الله په نېز به د دغه زیاتوب په حساب سره په دې کې زکاة واجب وي، نو که یو مثقال زیات سو، نو په هغه کې به نیم قیراط واجب وي، ځکه چې یو مثقال شل قیراطه وي، او د شلو څلوېښتمه حصه نصف دی، نو همدغه نصف به واجب وي، څرنګه چې د امام صاحب رَجَّةُ الله په نېز د کُفُور د مسئلې په ډول په دې کې هم د حساب و کتاب په حواله سره ستونزه او تکلیف راځي، نو ځکه به تر څلورو په ګډو مثقالونو کې زکاة واجب نه وي.

وكل دينار الخ فرمايې چې په شريعت كې د قيمت په اعتبار سره يو دينار لس درهمه دى، او مثقال او درهم يو ډول دي، نو هر مثقال به هم لس درهمه وي، او ۴ مثقال به د خلو پښتو درهمو برابر وي، او شرنګه چې د امام صاحب رَجَته الله په نيز له خلو پښتو څخه د ڪمو درهمونو د زياتوب په صورت كې زكاة واجب نه دى، همدارنګه به له خلو ورو مثقالونو څخه د ڪمو زياتېدلو په صورت كې هم زكاة واجب نه وي.

راجع قول: په پورتۍ مسئله كې راجح قول د امام ابو حنيفه رَجَته الله دى، وقال الصلابة عبد الله داماد آقندى رَحْمَهُ الله: ولا

شئ فيما دون ذلك عند الامام وهو الصحيح كسافي الشحنة (مجمع الانوار ج ۱، ص ۲۰۵). (القول الرابع ج ۱، ص ۱۷۲)

د سرو او سپينو زرو په ښكو، لوښو، او د ښكلا (او سينگار) په شيانو كې د زكاة حكم

قَالَ: يَخِي تَوَلَّى الْمَلِكُ وَالْمَلِكَةُ وَحُلِيِّهُمَا وَأَوْلَايُهُمَا الزَّكَاةُ فرمايې: چې د سرو او سپينو زرو په توګړو (توتو) كې او د هغو په زېوراتو (يعني د ښكلا په شيانو) كې او د هغو په لوښو كې (زموږ په نيز) زكاة (واجب) دى **وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: لَا تَجِبُ لِلْحُلِيِّ النِّسَاءِ وَحَاتِمِ الْفِضَّةِ لِلرِّجَالِ** او امام شافعي رَجَته الله فرمايې: چې د ښځو په زېوراتو او د نارينه وو د سپينو زرو په ګوتۍ كې زكاة واجب نه دى **لَأَنَّهُ مُبْتَدَلٌ فِي مَبَاهِمِ** ځكه چې دا په مباح شي كې (يعني د ورځني استعمال په شي كې) مصرفيږي **فَسَابَهُ ثِيَابُ الْيَدَلَةِ** نو دا د ورځني استعمال د كالو سره مشابه سول **وَلَنَا أَنَّ السَّبَبَ مَالٌ نَامٍ** او زموږ دليل دا دى چې (د زكاة د وجوب) سبب زياتېدونكى (وده كونكى) مال دى **وَدَلِيلُ الثَّمَاءِ مَوْجُودٌ** او (په دې شيانو كې) د زياتېدلو دليل ست **هُوَ الْإِعْدَادُ لِلتِّجَارَةِ خَلْفَةً** او هغه په پيدايشي (او فطري) توګه سره د تجارت لپاره تيارېدل دي **وَالدَّلِيلُ هُوَ الْمُتَعَبَّرُ** او دليل معتبر دى **بِخِلَافِ الثِّيَابِ** په خلاف د كالو (چې هغه په پيدايشي توګه د تجارت لپاره نه تيارېږي).

اللفظ: **﴿تَوَلَّى﴾** هغه سره او سپين زر چې په غالب كې نه وي جوړ سوي، د سرو او سپينو زرو توګړه (توتو)، **﴿حُلِيِّ﴾** زېورات، پسون، يعني د سرو او سپينو زرو د ښكلا شيان لكه غاړه ګۍ، غوږ والي (ګاڼه) او داسې نور، په غالب كې جوړ سوي سره او سپين زر، جواهر **﴿أَوْلَايُ﴾** جمع د آفۍ ده: لوښى، **﴿مَبَاهِمِ الْيَدَلَةِ﴾** د ورځني استعمال كالي (جلې)، **﴿ثِيَابُ﴾** وده كول، زياتېدل.

تفسير: د عبارت تر حل مخكې په دې خبره پوه سۍ چې د **تَوَلَّى** معنى ده: د سرو او سپينو زرو هغه توګړې چې په غالب او ستاچ كې نه وي جوړې سوي (يعني هغه توتې چې تر لوسه كارول سوي نه وي)، او د **حُلِيِّ** معنى ده: د سرو او سپينو زرو هغه زېورات چې ښځې يې د ښكلا لپاره اغوندي، او كاروي يې. (بتيه ج ۴، ص ۲۲)

صورت د مسئلې: دا دى چې زموږ په نيز په هر ډول تېر او هر ډول حُلِي كې زكاة واجب دى، همدارنګه د سرو او سپينو زرو په لوښو كې هم زكاة واجب دى، د دې په خلاف د امام شافعي رَجَته الله مسلك دا دى چې د ښځو په زېوراتو او د خلكو د سپينو زرو په ګوتياتو كې زكاة واجب نه دى، د امام مالك او امام احمد رَجَته الله هم دغه قول دى. (بتيه)

و امام شافعي او نورو دليل: ځاى چي د بنحو لپاره زېورات او دخلگو لپاره د سپينو زرو گوتمياني مباح او جائز دي، او کوم شى چي مباح او استعمال لپاره جائز وي، په هغه کي زکاة نه واجبيږي، نو په دې شيانو کي به هم زکاة واجب نه وي، او لکه خرنگه چي دورځني استعمال کالي (جلمې) او دکور او کسب کالي مباح استعمال دي، او په هغو کي زکاة واجب نه دى، هملرنگه به په زېوراتو او گوتميانو کي هم زکاة واجب نه وي.

زموږ دليل: صاحب د هلايې زموږ عقلي دليل ذکر کړى دى، ليکن نقلي دليل يې ذکر کړى نه دى، خو تاسو اول په دليل عقلي ځان پوه کړئ، بيا به انشاء الله نقلي دليل ذکر کړو، د عقلي دليل حاصل ځاى چي د زکاة د واجبلو سبب مال نلري کېدل دي، او په سرو او سپينو زرو کي او ددوى په زېوراتو کي نماه سته، ځکه چي په پيدايشي او فطري توگه د اشيان د تجارت لپاره آماده کيږي، او خرنگه چي د سرو او سپينو په زېوراتو کي تجارت کيږي، هملرنگه ددوى په ټوکرو او ټوټو کي (چي له هغو شخه تر اوسه يوشى جوړ سوى نه وي) هم تجارت کيږي، او تجارت د نماه غوره ذريعه ده، نو کله چي په دوى کي د زکاة د واجبلو سبب يعني نماه سته، نو بيا به په دوى کي زکاة هم واجبيږي.

بخلاف الشباب الخ فرمايي: امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ چي پر ثياب (کالو) باندي د زېوراتو کوم قياس کړى دى، هغه صحيح نه دى، ځکه د استعمال کالي خو نه په پيدايشي او فطري توگه سره د تجارت لپاره تيارېږي، او نه انسان د استعمالونکو کالو درانيولو په وخت کي د تجارت نيت کوي، د دې په خلاف د سرو او سپينو زرو زېورات په شروع او وروسته دواړو کي د تجارت لپاره تيارېږي (هغه که د تجارت نيت پکښي وسي، او که پکښي ونه سي)، نو پر غير تجارتي مال د تجارتي مال قياسول صحيح نه دي.

زموږ له طرفه د نقلي دليل لپاره صاحب د بنايې دا حديث ذکر کړى دى: عن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده أن امرأَةً أتت النبي ﷺ ومعه ابنة لها وفي يدي إينتها مکتان غليظتان من ذهب، فقال أتمطين زکاة هنا، قالت لا قال أيشرك أنت بمؤرك الله بهما سوارين من النار فخلتهما وألقتهما إلى النبي ﷺ، وقالت هما لله ولرسوله (بنايه ج ۲، ص ۷۲۲، فتح القدير ج ۲، ۱۲۰، يعنې يوه بنخه نبي ﷺ ته راغله او دهغې سره خپله لور هم وه، او دلور سره يې دوي پندې کړې (يعنې ښکري) ول، نبي ﷺ وفرمايل: آيا ته د دې زکاة ورکوې، هغې وويل چي نه!، نبي ﷺ وفرمايل: آيا تاته دا ښه معلوميږي چي الله د قيامت په ورځ د دې په بدله کي تاته د اوردوه ښکريان در واغوندي، نو هغې کړې (دلور له لاس) شخه وکښلې او د نبي کریم ﷺ مخته يې وغورځولې، او ورپې ويل چي دا دواړه دا الله او دهغه د رسول لپاره دي)، له دې روايت شخه په ځاگه ښکاره کيږي چي د بنحو په زېوراتو کي هم زکاة واجب دى.

فصل في العرّوض

(دا) فصل د دنیاوي سامان (د زكاة په بیان کي) دی

تشریح: ښکاره دي وي چي غرّوض د غرض جمع هم راځي، او د غرض جمع هم راځي، د غرض معنی ده: قیمتي اورد

لوري درجې سامان، او د غرض معنی ده: دنیاوي سامان. (بنا په ج: ۳، ص: ۲۲۷)

له سرو اسپینو زرو څخه ماسوا په نور سامان کي د زكاة حکم

الرَّكَاةُ وَاجِبَةٌ عَلَى كُلِّ تِجَارَةٍ د تجارت په سامان کي زكاة واجب دی كَثْرَتُ مَا كَانَتْ هغه که هر ډول سامان وي إِذَا
بَلَغَتْ مِائَتًا نَصَابًا مِنَ الْوَرَقِ أَوِ الذَّهَبِ په دې شرط چي د هغه قیمت د سپینو زرو یا سرو زرو نصاب ته ورسېږي
يَقُولُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ ^۱ فِيهَا حُكْمٌ د تجارتی سامان په باره کي نبي ﷺ فرمایلي دي يَقُولُهَا قِيُودِي مِنْ كُلِّ
مِائَةٍ وَدَرَاهِمٍ خَمْسَةٌ دَرَاهِمٌ "چي د سامان مالک به د سامان قیمت لگوي بیا به له هرو دوو سوو درهمو څخه پنځه
 درهمه ادا کوي" وَلَا تُكْفَى مَعْدَةُ لِإِلَّا شَتَاءَ بِإِغْدَادِ الْعَبْدِ او په دې وجه (هم) چي د سامان د انسان په تیرولو سره د
 نما (زیاتېدلو) لپاره تیار سوی دی فَأَشْبَهَ الْمَعْدُ بِإِغْدَادِ الشَّرَاحِ نو دا د هغه شي سره مشابه سو کوم چي د شریعت په
 تیارولو سره تیار سوی وي وَيُفْتَرَضُ يَتَّةُ التِّجَارَةِ لِيُسَبِّحَ الْإِغْدَادُ او د تجارت نیت شرط دی چي (د نما لپاره) تیارول
 ثابت سي.

اللفات: **«مَعْدَةُ»** د افعال د باب اسم مفعول دی: تیار سوی، **«إِشْتِئَاءُ»** د استعمال د باب مصدر دی: وده کول.
 زیاتېدل، وده غوښتل.

تشریح: **مسئله:** داده چي د تجارت سامان که هر ډول هم وي په هغه کي زكاة واجب دی، په دې شرط چي د هغه قیمت
 د سپینو یا سرو زرو نصاب ته ورسېږي، دلیل دا دی چي نبي ﷺ فرمایلي دي: د تجارتی سامان قیمت ولگوي (یعني د
 قیمت اندازه یې معلومه کړئ)، او په هرو دوو سوو درهمو کي پنځه درهمه د زكاة ادا کړئ. او له سمره بن جندب رضی الله عنه
 څخه روایت دی: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَتْ يَأْمُرُنَا أَنْ نَخْرِجَ الصَّدَقَةَ مِنَ الذِّي يَمْدُ لِلْبَيْعِ، (یعني نبي کریم ﷺ به موږ ته
 حکم کوي چي موږ د هغو شیانو زكاة وباسو چي هغه د خرڅلاو لپاره تیارېږي)، دویم دلیل دا دی چي په سامان کي په
 تجارتی نیت کولو سره هغه سامان هم مال نامي (یعني وده کونکی مال) جوړېږي، او څرنگه چي په مال نامي کي زكاة
 واجب دی، نو په تجارتی سامان کي به هم زكاة واجب وي. لکه څرنگه چي په سپینو لو سرو زرو کي (هم) زكاة واجب
 دی، ځکه چي دا د شریعت له طرفه مال نامي دی.

ويشترط ذبة التجارة الخ صاحب هدايې فرمايې چي په سامان کي د زكاة د واجبللو لپاره د رانيولو په وخت کي د تجارت نيت کول شرط او ضروري دي، حکه فقط د تجارت په نيت سره سامان تجارتي کيږي، او په هغه کي نماء ثابتيږي، نو که د رانيولو په وخت کي په هغه کي د تجارت نيت وسي، نو بيا به په هغه کي زكاة واجب وي، کنې واجب به نه وي، او که د رانيولو تر وخت وروسته د تجارت نيت وسي، نو هغه به بالکل معتبر نه وي، حکه ضروري داده چي نيت به د رانيولو سره متصل (او جوخت) وي. (بنايه)

سامان به په کوم قيمت سره اندازه کيږي؟

ثُمَّ قَالَ بيا امام قلوري رحمه الله فرمايې يَقُومُهَا بِمَا هُوَ أَقْفَعُ لِلْمَسْكِينِ (چي) د مال خښتن به د سامان قيمت په داسي شي سره لگوي چي هغه د مسکينانو لپاره زيات ښه وي اِخْتِيَاظًا لِّخَلْفِ الْفَقَرَاءِ د احتياط په توگه د فقيرانو د حق په وجه (يعني دا حکم د فقيرانو د حق په وجه پر احتياط مبني دی) قَالَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: وَهَذَا رَوَايَةٌ عَنْ ٭ أَنْ حَنِيفَةَ صاحب هدايې رحمه الله فرمايې: چي دا له امام صاحب رحمه الله څخه يو روايت دی رَبِّي الْأَصْلُ خَيْرٌ او په مبسوط کي يې د سامان خښتن ته اختيار ورکړی دی لَأَنَّ الْمُتَمَنِّينَ فِي تَقْدِيرِ قِيمِ الْأَشْيَاءِ بَعْثًا سَوَاءٌ حکه چي د شيانو د قيمت په اندازه کولو کي دواړه ثمنونه برابر دي وَتَقْسِيرُ الْأَقْفَعِ أَنَّ يَقُومُهَا بِمَا يَنْبَغُ لِنَصَابِهَا او د انفع تفسير دا دی چي د قيمت اندازه دي په داسي ثمن (او نغلو) سره ولگوي چي هغه د زكاة تر نصابه پوري رسيږي وَعَنْ أَنْ يُؤْسَفَ أَنَّهُ يَقُومُهَا بِمَا اشْتَرَى او له امام ابو يوسف رحمه الله څخه روايت دی چي په کوم ثمن سره يې سامان رانيولی وي په هغه سره دي قيمت ولگوي إِنْ كَانَ الثَّمَنُ مِنَ الثَّقُودِ په دې شرط که ثمن له نغودو (نغلو) څخه وي لَأَنَّهُ أَبْلَغُ فِي مَعْرِفَةِ النَّالِيَةِ حکه چي دا د ماليت (قيمت) په پېژندلو کي زيات آسانه دي وَإِنْ اشْتَرَاهَا بِغَيْرِ الثَّقُودِ او که سامان يې له نغودو څخه بغير (په بل شي سره) رانيولی وي قَوْمُهَا بِالْقَدْرِ الْغَايِبِ نو کوم نقد چي (په ښار کي) زيات چلېږي په هغه سره دي د هغه قيمت ولگوي وَعَنْ مُحَمَّدٍ أَنَّهُ يَقُومُهَا بِالْقَدْرِ الْغَايِبِ عَلَى كُلِّ حَالٍ او له امام محمد رحمه الله روايت دی چي په هر حال کي به په زيات چلېدونکي نقد سره قيمت لگوي كَأَنِّي التَّغْضُوبُ وَالْمُسْتَهْلَكُ لکه په غصب سوي او هلاک سوي مال کي چي لگيږي.

تشرېح: په تېره مسئله کي وويل سو چي په تجارتي سامان کي د زكاة د واجبللو لپاره دا ضروري ده چي د هغه قيمت به د سپينو زرو نصاب ته رسيږي، يا به د سرو زرو نصاب ته رسيږي، لېکن اوس سوال دا دی چي د قيمت اندازه به په سپينو زرو يعني په درهمونو سره لگوي، او که په سرو زرو يعني په دينارونو سره لگوي، نو په دې باره کي له حنفي فقهاو څخه شلور قولونه را نقل سوي دي: (١) اول قول کوم چي له امام ابو حنيفه رحمه الله څخه هم په امالي کي يو

٭ القول الرابع: قول أبي حنيفة رحمه الله، كذا في فتح القدير ج: ٢، ص: ١٦٧، و قال العلامة أكمل الدين البانري رحمه الله: بقومها ما هو أنفع للمساكين أحد الأقوال في التقويم إلى أن قال ووجهه ما ذكره بقوله احتياطاً لغيره فانه لا بد من مراعاة عمارة ج: ١٢، ص: ١٦٧. [القول الرابع ج: ١١، ص: ١٧٢]

روایت دی، دا دی چې د سامان د قیمت اندازه دي په دوو نغلو (يعني په سرو او سپینو زرو) کي په هغه سره وکړي چې په هغه کي د فقيرانو او مسکینانو لپاره گټه وي، د مثال په توگه د یو چا سره د تجارت یو سامان دی چې د هغه قیمت دوه سوه درهمه کیږي، لېکن شل مثقاله نه کیږي، نو دا سامان دي په درهمو سره اندازه کړي، او که سپین زر په نرخ کي گران وي، او سره زر ارزانه وي، او هغه سامان خو د شلو مثقالو و قیمت ته رسیږي، لېکن د دوو سوو درهمو و قیمت ته نه رسیږي، نو د سامان د قیمت اندازه دي په مثقالونو سره وکړي، نه په درهمونو سره، دا روایت د فقيرانو او مسکینانو د حق په وجه پر احتیاط مبني دی، يعني احتیاطاً به د فقيرانو د رعایت په خاطر داسي کیږي. (۲) دویم قول کوم چې په ميسوط کي ذکر دی، دا دی چې مالک ته اختیار دی، که غواړي نو په درهمونو سره دي يې اندازه کړي، او که غواړي نو په دینارونو سره دي يې اندازه کړي، د دې قول دلیل دا دی چې په سامان کي ځکه قیمت اندازه کول کیږي چې د مالیت او قیمت مقدار معلوم کړی سي، او په دې مقصد کي درهم او دینار دواړه برابر دي، نو ځکه به یو ته پر بل ترجیح نه وي.

(۳) دریم قول د امام ابو یوسف رحمه الله دی، او دا قول د امام شافعي رحمه الله هم دی، دوی فرمایي: د سامان مالک چې سامان له نغلو (يعني له سپینو او سرو زرو) څخه د کومو نغلو په بدله کي رانیولی وي، په هغه سره دي قیمت اندازه کړي، يعني که یې د درهم په عوض کي رانیولی وي، نو په درهمو سره دي د هغه قیمت اندازه کړي، او که د دنانیرو په عوض کي يې رانیولی وي، نو په دنانیرو سره دي يې اندازه کړي، او که د بل شي په عوض کي رانیولی وي، نو له درهمو او دنانیرو څخه چې د کوم رواج او چلاد زیات وي، په هغه سره دي يې اندازه کړي، د دې قول دلیل دا دی چې د کومو نغلو په عوض سامان رانیول سوی وي، په هغه سره د قیمت پېژندنه آسانه کیږي، ځکه چې یو وار په دې نغلو نغره د دې سامان قیمت معلوم سوی وي، نو په دویم وار اندازه کولو کي يې هیڅ تکلیف نه وي. (۴) شلورم قول د امام محمد رحمه الله دی، هغه فرمایي چې په هر حال کي به په هغه نغلو سره د قیمت اندازه کوي چې د هغو چلاد زیات وي، د امام محمد رحمه الله دلیل دا دی چې د الله تعالی په حق کي د قیمت اندازه کول به د بنده په حق کي د قیمت پر اندازه کولو قیاسیږي، او د بندگانو په حق کي به نقد غالب يعني په هغو نغلو قیمت اندازه کیږي چې په ټیار کي يې چلاد زیات وي، د مثال په توگه که یو چا یو شی غصب کړي، او هغه شی له ذوات القیم (يعني د قیمت لرونکو شیانو) څخه وو، لېکن هغه له غاصب څخه ضایع سو، نو پر غاصب به د هغه قیمت واجب وي، او د دې شي د قیمت اندازه به په هغو نغلو سره کیږي چې د هغه چلاد زیات وي، همدارنگه که یو چا یو سلمان هلاک کړی او هغه له ذوات القیم څخه وو، نو پر هلاکونکي به د قیمت ضمان واجب وي، او د قیمت اندازه به په هغو نغلو سره کوي چې د هغه چلاد زیات وي، نو څرنگه چې په حقوق العباد کي د قیمتونو اندازه په نقد غالب سره کیږي، همدارنگه به په حقوق الله يعني په زکاة او نورو کي هم د قیمتونو اندازه په نقد غالب سره کیږي.

که د کال په اطرافو کي نصاب پوره وي نو د کال په مینځ کي به د ناوان اعتبار نه کیږي

وَأَذَاكَانَ النَّصَابُ كَأَمَلًا مِّنَ الْحَزْلِ أَوْ كَدَالٍ بِطَرَفُونِ كِي نَصَابٍ پوره وي فَتَقْصَاتُهُ فَيَكُنْ ذَلِكَ لَا يَسْتَعِدُّ

الرَّكَاءُ نو د کال په مینځ کي د هغه (نصاب) نقصان زکاة نه ساقطوي لَأَنَّهُ يُشْتَرَىٰ بِعِبَارَةِ الْكَمَالِ فِي أَثْنَائِهِ ځکه چې د

کال په مینځ کي (د نصاب) د پوره والي اعتبار کول ستونزمن دي أَمَّا لَا يَدْخُلُهُ فِي الْبَيْتِ هو! د کال په شروع کي (د

نصاب) پوره والي ضروري دی لِلْإِنْفِقَاءِ وَتَحَقُّقِ الْفِتَاءِ د زکاة د منعقد کېدلو لپاره او د مالدارۍ د ثبوت لپاره يُنْ

إِشْتَاهَاهُ لِيُؤْجِبَ او د كال په آخر كي د زكاة د واجبهلو لپاره (د نصاب پوره والى ضروري دى) وَلَا كُذِّبَكَ إِنِّي أَخِذْتُ ذَلِكَ لېكن د كال په مينځ كي داسي نه ده (يعني د نصاب پوره والى ضروري نه دى) لَأَنَّهُ خَالَءُ الْبَقَاءِ ځكه د كال مينځ د بقاء حالت دى بِخِلَافِ مَا نَوَيْتُكَ الْكُلَّ حَيْثُ يَنْطَلُ حُكْمُ الْحَوْلِ په خلاف د هغه صورت چي كله ټوله مال هلاك سي ځكه چي په هغه وخت كي به د كال حكم باطليري وَلَا تَجِبُ الزَّكَاةُ او زكاة به نه واجبيږي لِإِنْعِدَادِ الزَّكَاةِ فِي الْخُفَّةِ ځكه چي په بشپړه توگه نصاب معلوم سو وَلَا كُذِّبَكَ فِي الْمَسْأَلَةِ الْأُولَى او په اوله مسئله كي داسي نه ده لَأَنَّهُ بَغَضَ النَّصَابِ باقي ځكه چي بعضي نصاب (لا) پاته دى فَبَقِيَ الْإِنْعِقَادُ نو منعقد كېدل به (يعني د زكاة د وجوب به) هم پاته وي.

اللفات: ﴿عَلَوْفٌ﴾ اړخ، طرف (دلته له طرفين څخه مراد د كال اول او آخري سر دى)، ﴿مَشَقٌّ﴾ سختېدل، بوجېدل، ستونزمن كېدل، ﴿اَكْتَاءٌ﴾ مينځ، دوران.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دى كه يو سړى د كال په شروع او آخر كي د نصاب څښتن وي، او د كال په مينځ كي د هغه نصاب يو څه نقصان وكړي او تر نصاب كم سي، نو پر هغه به زكاة واجب وي، او د كال په مينځ كي به د نصاب په كمېدلو سره د زكاة پر وجوب هيڅ اغېزه نه پرېوځي، ځكه له اوله څخه تر آخره پوري نصاب پوره پاته كېدل مشكل دي، ځكه چي مال كله زياتيږي، او كله كميږي، هو! خو د كال په شروع كي د نصاب پوره كېدل ضروري دي، چي د زكاة د واجبهلو سبب منعقد سي، او د مال د څښتن مالداري ثابته سي، همدارنگه د كال په آخر كي هم د ټوله نصاب پاته كېدل ضروري دي، چي د زكاة د وجوب ثابت سي، او څرنگه چي د كال په مينځ كي نه د سبب د منعقد كېدلو ضرورت ست، او نه د زكاة د واجبهلو، نو ځكه به د كال په مينځ كي د ټوله نصاب پاته كېدل ضروري نه وي، او كه فقط بعضي نصاب پاته وي، نو هغه به د زكاة د وجوب لپاره كافي وي.

بخلاف ما لولهلك الخ ددې حاصل دا دى چي د نصاب نقصان خو زكاة نه ساقطوي، خو كه د كال په مينځ كي ټوله نصاب هلاك سي، نو په دې صورت كي بيا زكاة ساقطيږي، ځكه چي د زكاة د وجوب لپاره حولان حول شرط دى، او د كال په مينځ كي د نصاب هلاكېدلو په وجه دا شرط فوتيږي، نو ځكه به مشروط يعني زكاة هم ساقطيږي، ځكه قاعده دا ده: إذا فلت الشرط فلت الشرط، او په اوله مسئله كي دا صورت نسته، يعني چي كله نصاب نقصان وكړي او بعضي نصاب كم سي په هغه كي دا صورت نسته، يعني څرنگه چي په هغه كي د نصاب څه حصه پاتېږي، نو ځكه به هلته حولان حول معتبر وي، او د زكاة د وجوب سبب به هم ثابت پاته وي، ځكه چي كله يو وار (د كال په شروع كي) پر نصاب د وجوب سبب ثابت سي، نو تر كومه وخته چي د نصاب يو جزء هم پاته وي، تر هغه وخته به د نصاب د وجوب سبب پاته وي. (كتبه)

د سامان او د سرو او سپينو زرو د قيمتونو د يو ځاى كولو بيان

قَالَ: وَكُنْ حَتَّى تَعْرِضَ فِي الدَّهَبِ وَالْفِطَّةِ فرمايي: (د تجارتي) سامان قيمت به د سرو او سپينو زرو سره يو ځاى كيږي حَتَّى يَكُونَ النَّصَابُ تر دې چي نصاب پوره سي لَأَنَّ الْوُجُوبَ لِلْكَفْلِ بِإِجْتِمَاعِ التَّجَارَةِ ځكه چي په ټولو كي د زكاة د وجوب د تجارت په اعتبار سره دى وَإِنْ افْتَرَقَتْ جِهَةٌ الْإِعْدَادُ كه څه هم (د نماو د زياتېدلو لپاره يې) د تيارولو جهت جلا جلا دى.

اللغات: ﴿نُصْر﴾ د نصر د باب مضارع مجهول ده: د يوشې سره بل شى يو ځاى كول (ضمول)، ﴿الْمَوْلُوكُ﴾ د افتعال د باب ماضى معلومه ده: جلا كېدل.

تشرېح: مسئله: داده كه د يو چا په ملكيت كې تجارتي سامان د نصاب په اندازه نه وي، لېكن د هغه سره يو څه سره لو سپين زرو وي، نو د نصاب پوره كولو لپاره به د تجارتي سامان قيمت د سرو او سپينو زرو سره يو ځاى كېږي، د مثال په توگه د يو چا سره پنځوس درهمه سپين زرو هم وي، او د يونيم سلو (١٥٠) درهمو تجارتي سامان هم وړ سره وي، نو پر هغه به د دوو سوو درهمو زكاة واجب وي، يا د مثال په توگه د يو چا سره اته (٨) مثقاله سره زرو هم وي، او د دوولسو مثقالو په قيمت تجارتي سامان هم وړ سره وي، نو پر هغه به د شلو مثقالو زكاة واجب وي، دا حكم بالا جماع دى. دليل، دا دى چې په هر شي كې د زكاة د واجبهلو سبب د نلعي نصاب مالك كېدل دي، او نماء د تجارت په سامان كې هم سته، او په سپينو او سرو زرو كې هم سته، كه څه هم د نماء جهت يې مختلف دى، ځكه په سامان كې نماء د تجارت په وجه راځي، او تجارت بند گانو شروع كړى دى، او په سپينو او سرو زرو كې نماء د الله له طرفه پيدا كېږي، ځكه چې الله تعالى دوى د تجارت لپاره پيدا كړي دي، نو كه څه هم په سامان او سرو او سپينو زرو كې د نماء سبب مختلف دى، خو په نماء كې يو د بل سره برابر دي، نو ځكه به د تجارتي سامان قيمت د سرو او سپينو زرو سره يو ځاى كېږي، او زكاة به واجبهېږي.

د سرو زرو سره د سپينو زرو د يو ځاى كولو بيان

وَيُحْكَمُ الْكُلُّ بِالْأَقْلَى اوسره زره به د سپينو زرو سره يو ځاى كېږي لِمُجَانَسَةِ مِنْ حَيْثُ الشَّيْءُ ځكه چې په ثمن كېدلو كې دواړه له يوه جنس څخه دي وَمِنْ هَذَا الْوَجْهِ صَارَ سَبَبًا اود ثمن كېدلو په وجه هغه (د زكاة) سبب سوئ م يُعْمَرُ بِالْقِيَمَةِ عِنْدَ أَنْ حَقِيقَةً بيا به د امام صاحب رحمه الله په نېز د قيمت په ذريعه سره يو ځاى كېږي وَعِنْدَهُمَا بِالْأَجْزَاءِ اود د صاحبينو رحمه الله په نېز به د اجزاؤ په ذريعه سره وَهُوَ رَوَايَةٌ عَنْهُ اود اله امام صاحب رحمه الله څخه (هم) يو روايت دى حَتَّى أَتَى مَنْ كَانَ لَهُ مِائَةٌ وَرَبْعٌ مِائَةً مَقَاقِيلَ ذَهَبٍ تردې كه د يو چا سره سل درهمه وي او پنځه مثقاله سره زرو وي تَبْلُغُ قِيَمَتَهَا مِائَةً وَرَبْعٌ چې د هغو پنځو مثقالو سرو زرو قيمت سلو درهمو ته رسېږي فَقِيلَ لَهُ الزَّكَاةُ مِنْهُ * نو د امام صاحب رحمه الله په نېز پر هغه زكاة واجب دى خِلَافَ أَلْفِهَا د صاحبينو اختلاف دى هُمَا يَقُولَانِ: اَلْقِيَمَةُ فِيهِمَا الْقَدْرُ دُونَ الْقِيَمَةِ صاحبين فرمايي: چې په سرو او سپينو زرو كې وزن معتبر دى، نه قيمت حَتَّى لَا تَجِبَ الزَّكَاةُ لِمَنْ مَصْنُوعٌ وَزَنُّهُ أَقْلٌ مِنْ مِائَتَيْنِ تردې چې په داسې جوړ سوي لوښي كې به زكاة واجب نه وي چې د هغه وزن له دوو سوو درهمو څخه كم وي وَقِيَمَتُهُ فَوْقَهَا او قيمت يې له دوو سوو درهمو څخه زيات وي هُوَ يَقُولُ: إِنَّ الْقِيَمَ لِمُجَانَسَةِ امام صاحب رحمه الله فرمايي: چې يو ځاى كول د يوه جنس كېدلو په وجه دي وَهِيَ تَتَعَقَّقُ بِأَعْتَابِ الْقِيَمَةِ دُونَ الْمَوْزَنِ اود هغه د قيمت په اعتبار سره ثابتېږي نه د صورت په اعتبار سره قِيَمَتُهَا نو د قيمت سره به يو ځاى كېږي.

* القول الرابع: هو مِلْدُ قول أبى حنيفة رحمه الله، كذا فى البحر الرائق ج: ٢، ص: ٢٣٠، قال الاستاذ الفنى غلام قادر العملى: لئس فقهاء، على قول أبى حنيفة رحمه الله والفتوى على قوله، لأن الأصل فى العبادات الفتوى على قول أبى حنيفة رحمه الله، لكن قولهما أَوْفَى لِلنَّهْجِ. [القول الرابع، ج: ١١، ص: ١٧٢]

اللفظ: **«مفعلة»** د مفاعلي د باب مصدر دی: یو شی د بل شي سره هم جنسه کېدل، يعني له يوه جنسه کېدل، **«مفعول»** د فتح د باب اسم مفعول دی: هغه شی چي کار پکښی سوي وي، جوړ کړی سوي شی (مثلاً یو لوبښی او داسي نور).

تشریح: **صورت د مسئلې:** دادی که دیو چا سره نه د سرو زرو پوره نصاب وي، او له د سپینو زرو پوره نصاب وي، لېکن دواړه دومره ورسره وي چي که یو ځای کړی سي، یو نصاب پوره کیږي، نو په دې صورت کي به د احنافو او امام مالک رحمه الله په نیز یو د بل سره یو ځای کیږي، او زکاة به پکښي واجبیږي، په دې شرط چي تر یو ځای کولو وروسته د نصاب مقدار ته ورسېږي، امام شافعي رحمه الله فرمایي چي سره او سپین زر به یو د بل سره نه یو ځای کیږي، نو کله چي نه یو ځای کیږي، نو د نصاب د نه پوره کېدلو په وجه به زکاة هم نه واجبیږي.

د امام شافعي دلیل: دادی چي سره زر او سپین زر دواړه مختلف جنسونه دي، حقیقتاً هم او حکماً هم، لکه خرنگه چي لوبښ او بزه دواړه مختلف جنسونه دي، حقیقه مختلف والی خو ښکاره دي چي د دواړو نومونه او حقیقت یو له بل څخه جلا جلا دي، او حکماً مختلف والی په دې وجه دی چي سره او سپین زر یو د بل په عوض کي په تفاضل سره او په کمی او زیاتوب سره خرڅول جائز دي، حال دا چي د جنس د اتحاد په صورت کي تفاضل حرام دی، نو کله چي په سرو او سپینو زرو کي مجامعت نسته، نو ځکه به یو د بل سره نه یو ځای کیږي. (بنایه ج ۲، ص ۲۵۲)

زموږ دلیل: دادی چي په سرو او سپینو زرو کي که څه هم د ذات په اعتبار سره اتحاد نسته، لېکن د ثنیت (قیمت) د وصف په اعتبار سره اتحاد سته، او همدا د ثنیت وصف د زکاة د وجوب سبب دی، نو کله چي د زکاة د وجوب په سبب يعني د ثنیت په وصف کي اتحاد سته، نو ځاکي دواړه د ثنیت په اعتبار سره هم جنسه دي، او کله چي دواړه هم جنسه دي، نو ځکه به د زکاة د واجبولو لپاره یو د بل سره یو ځای کول واجب وي، زموږ تأیید د عبدالله بن الاشج په روایت سره هم کیږي، روایت دادی: **مضت السنة من أصحاب رسول الله ﷺ في صر النصب إلى الفضة والفضة إلى النصب في إخراج الزكاة، (يعني د زکاة د را ایستلو په لړ کي به د صحابه وو رضی الله عنهم دا طریقه وه چي هغوی به سره زر د سپینو زرو سره او سپین زر به یې د سرو زرو سره یو ځای کول).**

ثم یضم بالقيمة الخ اوس پاته سوه دا خبره چي دا یو ځای کول به د قیمت په اعتبار سره وي، او که د اجزاؤ په اعتبار سره، نو په دې باره کي اختلاف دی، دامام ابو حنیفه رحمه الله په نیز به د قیمت په اعتبار سره یو ځای کیږي، همدا یو روایت د امام احمد رحمه الله دی، او د صاحبینو رحمه الله په نیز به د اجزاؤ په اعتبار سره یو ځای کیږي، همدا یو روایت د امام صاحب رحمه الله دی، او دا قول د امام مالک رحمه الله هم دی، او یو روایت د امام احمد رحمه الله هم دی.

فهره د اختلاف: حتی ان له دې ځایه ثمره د اختلاف بیاتوي، د اختلاف ثمره په دې مثال کي ښکاره کیږي چي مثلاً د یوه سړي سره سل (۱۰۰) درهمه سپین زر دي، او پنځه مثقاله سره زر دي، او د پنځو مثقالو سرو زرو قیمت سلو درهمو ته رسیږي، نو په دې صورت کي به د امام صاحب رحمه الله په نیز زکاة واجب وي، ځکه چي د قیمت په اعتبار سره نصاب پوره کیږي، او خرنگه چي د اجزاؤ په اعتبار سره نصاب نه پوره کیږي، نو ځکه به د صاحبینو رحمه الله په نیز زکاة هم نه واجبیږي، او که دیو چا سره لس مثقاله سره زر وي، او سل درهمه سپین زر وي، یا دیو درهمه حصه ورسره وي، او د بل دوی درمي حصې ورسره وي، نو په دې صورتونو کي به بالاتفاق یو ځای کیږي، او زکاة به واجبیږي.

هَبَا يَقُولَانِ الْبَخَّ د صَاحِبِيْنُو رَحْمَتُ اللَّهِ د لِيل د ادى چي په سرو او سپينو زرو کي وزن معتبر دی، نه قیمت، تر دې که د يو چا سره د سپينو زرو يو لونی يا زبور وي، او دهغه وزن تر دوو سوو درهمو کم وي، لېکن قیمت يې تر دوو سوو درهمو زيات وي، نو په دې صورت کي به بالاتفاق زکاة نه واجبيږي، له دې څخه معلومه سوه چي اعتبار به د وزن کيږي، نه د قیمت، نو که د وزن په اعتبار سره نصاب پوره کېدلی، نو زکاة به واجبيږي، کنه نه به واجبيږي.

هو يَقُولُ الْبَخَّ امام ابو حنيفه رَحْمَةُ اللَّهِ فرمايي چي يو ځای کول په دې وجه دي چي دواړه له يو جنسه دي، او له يوه جنسه کېدل د قیمت په اعتبار سره متحقق کيږي، نه د صورت په اعتبار سره، نو ځکه به يو ځای کول (هم) د قیمت په اعتبار سره وي، نه د صورت په اعتبار سره، او څرنگه چي د اجزاؤ اعتبار د صورت اعتبار دی، نو د صورت په اعتبار سره به نه يو ځای کول د اجزاؤ په اعتبار سره نه يو ځای کول وي، نو ثابته سوه چي د يو ځای کولو لپاره به د اجزاؤ اعتبار نه کيږي، بلکي د قیمت اعتبار به کيږي. وَاللَّهُ أَعْلَمُ عَلَيْهِ أَتَمُّ

بَابُ فِيمَنْ يَمُرُّ عَلَى الْعَاشِرِ

(دا) باب دهغه چا په بيان کي دی چي د عاشر سره (يعني د عاشر مخه) تيرېږي

تشرېح: صاحب د عنايې رَحْمَةُ اللَّهِ ليکلي دي چي تر زکاة الاموال وروسته د دې باب ديياتولو وجه دا ده چي په مبسوط او جامع صغير کي هم دا باب تر زکاة الاموال وروسته ذکر سوی دی، نو ځکه صاحب د هدايې د هغو په اقتداء کي دا باب دلته يياتوي.

عاشِرٌ له عَشْرٍ (ضَرْبَ) څخه د اسم فاعل صيغه ده، معنی يې ده: د لسمي حصې اخيستونکی، او اصطلاحی تعريف يې هغه دی کوم چي په کتاب کي ذکر سوی دی، يعنی: من نصبه الإمام على الطريق لِيَأْخُذَ الصَّدَقَاتِ مِنَ التَّجَارِ (يعني کوم څوک چي امام له تاجرانو څخه د زکاة اخيستلو لپاره پر لاري ودروي هغه ته عاشر ويل کيږي)، لېکن پر دې تعريف دا اعتراض کېدای سي چي عاشر خو له کافرانو او ذياتو څخه هم ټيکس (محصول) اخلي، حال دا چي ټيکس صدقه او زکاة نه دی، نو جواب دا دی چي عاشر خو په اصل کي ځکه درول کيږي چي زکاة او صدقات واخلې، ځکه چي په دې کي د عبادت پر اداء کولو د مسلمانانو سره مرسته کول دي، او له زکاة او صدقات څخه ماسوا ټوله تابع دي، نو ځکه به صراحتاً د هغو د ذکر کولو هيڅ ضرورت نه وي.

د عاشر تعريف که تاجر د زکاة له وجوب څخه انکار وکړي نو څه حکم دی؟

إِذَا مَرَّ عَلَى الْعَاشِرِ بِمَالٍ كَلَهُ (يو تاجر) د (خپل) مال سره د عاشر (عشر اخيستونکي) سره تېر سي فَقَالَ: أَمْبَيْتُهُ مُنْذُ أَشْهُرٍ (تاجر) ووايي: چي له يو څو مياشتو څخه ما دا مال حاصل کړی دی أَوْ حَلَا مِنْكَ وَحَلَفَ صَدِّيقِي يَا پرم پوري باتدي دی او قسم وکړي نو د هغه تصديق به کيږي (يعني خبره به يې منل کيږي) وَالْعَاشِرُ مَنْ نَصَبَهُ الْإِمَامُ عَلَى

الطريق او عاشر هغه سړی دی چي امام پر لاري درولی وي لِيَأْخُذَ السَّدَقَاتِ مِنَ الشُّجَارِ چي له تاجرانو څخه زکاة واخلي فَمَنْ أَنْكَرَ مِنْهُمْ سَاءَ الْحَوْلُ أَوْ الْفَرَاغُ مِنَ الدِّينِ نو که يو تاجر له کال پوره کېدلو يا له پور څخه د فارغېدلو انکار وکړي كَانَ مُنْكَرًا لِلزُّجُوبِ نو هغه به د زکاة د وجوب منکر وي وَالْقَوْلُ قَوْلُ الْمُنْكَرِ مَعَ الْيَمِينِ او قول د منکر به معتبر وي د قسم سره.

اللفظ: ﴿عاشر﴾ هغه څوک دی چي په لاره کي د باچا له طرفه ولاړ وي، او له خلکو څخه زکاة اخلي ﴿عشر﴾ لسمه برخه، ټيکس (ټکس)، ﴿اعبث﴾ ما پيدا کړی، ما حاصل کړی، ماته حاصل سو. ﴿ذمن﴾ پور، ﴿عقل﴾ کال. **تشریح:** د باب په تشریح کي د عاشر تعریف او تفصیل تېر سو.

مسئله: داده که يو تاجر د عاشر مخته تېر سو او مال ورسره وو، او تاجر وویل: "يو څو مياشتي کيږي چي زه د دې مال مالک سوی يم، ايعني تر اوسه زما پر دې مال کال نه دي تېر سوی، او له دې څخه علاوه زما سره بل داسي مال هم نسته چي پر هغه کال تېر سوی وي"، يادې تاجر وویل: "چي پر ما پور باندي دی"، او پر دې خبرو يې قسم وخوړی، نو د هغه تصديق به کيږي، او عاشر به له هغه څخه زکاة نه اخلي، ځکه تاجر چي کله د کال تېرېدلو (حولان حول) انکار وکړي يا يې له دې څخه انکار وکړي چي له زه پور څخه فارغ نه يم (يعني زما په دې مال کي پور سته)، نو هغه پر ځان باندي د زکاة له واجبېدلو څخه منکر سو، او د منکر د قول اعتبار به هغه وخت کيږي چي مع اليمين (يعني د قسم سره) وي، نو ځکه به د دې تاجر قول مع اليمين معتبر وي، او زکاة به نه ځني اخيستل کيږي.

فوائد: په دې باب کي چي چيري د عشر لفظ ذکر سوی وي، له هغه څخه هر ځای خاص لسمه حصه مراد نه ده، بلکي د عشر لفظ د لسمي حصې څخه ماسوا د شلمې حصې او د زکاة يعني د څلوېښتمې حصې لپاره هم استعمالیږي. د دې تعيين به په قرائنو سره کيږي، نو که د عاشر مخته تېرېدونکی مسلمان وو، او د تجارت مال ورسره وو، نو له هغه څخه به څلوېښتمه حصه اخيستل کيږي، او که ذمي وو، نو شلمه حصه به ځني اخيستل کيږي، او که حربي وو نو لسمه حصه به ځني اخيستل کيږي، او پر دې ټولو به د عشر اطلاق کيږي.

که تاجر وویل چي ما بل عاشر نه عشر ورکړی نو څه حکم دی؟

وَكَلَّا إِذَا قَالَ: أَقْبَيْتُهَا لِي عَائِمًا آخَرَ او همدارنگه چي کله هغه (تاجر) ووايي: ما عشر بل عاشر ته ورکړی (نو د هغه خبره به منل کيږي) وَمَرَادُهُ إِذَا كَانَ فِي تِلْكَ السَّنَةِ عَائِمًا آخَرَ د امام قلدوي رَحْمَةُ اللهِ مَرَاد دا دی چي کله په دغه کال کي بل عاشر (هم) وي لَأَنَّهُ ادَّخَلَ وَمَعَ الْأَمَانَةَ مَوْضِعَهَا ځکه چي هغه پر خپل ځای د امانت د ايښولو وعده کړې ده بِخِلَافِ مَا إِذَا لَمْ يَكُنْ عَائِمًا آخَرَ فِي تِلْكَ السَّنَةِ په خلاف د هغه صورت چي کله په دغه کال کي بل عاشر نه وي لَأَنَّهُ ظَهَرَ كَذِبُهُ پَتَيُن ځکه چي په يقيني توگه سره د هغه درواغ ښکاره سو.

اللفظ: ﴿اعبث﴾ د تفهیل د باب ماضي ده: اداء کول، ورکول، ﴿ادخل﴾ د افتعال د باب ماضي ده: دهره کول، ﴿سنة﴾ کال. **تشریح:** **مسئله:** داده که تاجر عاشر ته وویل چي ما بل عاشر ته عشر ورکړی دی، او په دې کال کي دویم عاشر هم وو، نو د هغه خبره به منل کيږي، ځکه چي هغه دا دعوه وکړه چي ما امانت پر خپل ځای مصرف کړی، او امانت ساتونکی چي کله پر خپل ځای د امانت مصرفولو مدعي وي، نو د قسم سره به د هغه خبره منل کيږي، هو! که په دې کال کي بل

دویم عاشر نه وو، نو د هغه قول به معتبر نه وي، ځکه چې په دې صورت کي په يقيني توگه معلومه سوه چې هغه په خپله دعوه کي درواغجن دی.

که تاجر وویل ما زکاة اداء کړی دی نو څه حکم دی؟

وَكَذَا إِذَا قَالَ: أَذَيْتُهُمَا أَكَا همدارنگه چې كله (د مال خښتن) ووايي: ما زکاة په خپله اداء کړی يُعْنِي إِلَى الْفَقْرِ اړي إِلَى الْبُخْصِ يعني د ښار پر فقيرانو (او غريبانو) ته (مي ورکړي) لَأَنِّي الْأَذَاءَ كَانَ مُقَوَّضًا إِلَيْهِ ځکه چې اداء کول په ښار کي د مال خښتن ته سپارل سوي وي وَلِلْأَيَّةِ الْأَخْذِ بِالْمُزَوَّرِ او عاشر لره د اخيستلو حق (د هغه مخته) د تېر بدلو په وجه دی لِدُخُولِهِ تَحْتَ الْحَيَاةِ ځکه چې د مال خښتن (د عاشر) په حفاظت کي داخل سو وَكَذَا الْجَوَابُ فِي صَدَقَةِ السَّوَائِمِ ثَلَاثَةٌ فُضِّلَ او همدا حکم په درې سره وو صورتونو کي د سوائمو د زکاة په باره کي دی وَلَى الْفَضْلِ الرَّابِعُ وَهُوَ مَا إِذَا قَالَ: أَذَيْتُ بِنَفْسِي إِلَى الْفَقْرِ اړي إِلَى الْبُخْصِ او په څلورم صورت کي او هغه دا دی چې د مال خښتن ووايي: ما په خپله په ښار کي فقيرانو ته زکاة ورکړی دی لَا يُصَدِّقُ (نو په دې څلورم صورت کي به) د هغه تصديق نه کيږي وَإِنْ حَلَفَ که څه هم قسم وکړي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: يُصَدِّقُ او امام شافعي رحمه الله فرمايي: چې تصديق به يې کيږي لَأَنَّهُ أَذَى لِحَقِّ إِلَى الْمُسْتَحَقِّ ځکه چې هغه تر حقداره پوري حق رسولی دی وَلَكِنَّا أَنْ حَتَّى الْأَخْذِ لِلْمُسْلِمَانِ او زموږ دليل دا دی چې د اخيستلو حق باچاره دی فَلَا تَنَبِّهَكَ إِسْمَاةُ نو د مال خښتن به د هغه د باطلولو مالک نه وي بِخِلَافِ الْأَمْوَالِ الْبَاطِلَةِ په خلاف د باطني مالونو (يعني په خلاف د درامو او ښاييزو) ثُمَّ قِيلَ: الْزَكَاةُ هُوَ الْأَوَّلُ وَالثَّانِي سِيَاسَةٌ بيا ويل سوي دي: چې زکاة اول دی او دویم زکاة د سياست په توگه دی وَقِيلَ: هُوَ الثَّانِي وَالْأَوَّلُ يَنْقَلِبُ نَفْلاً او ويل سوي دي: چې زکاة دویم دی او اول به په نفلو بدلېږي وَهُوَ الصَّحِيحُ او همدا صحيح ده ثُمَّ قِيلَ يُصَدِّقُ فِي السَّوَائِمِ وَأَمْوَالِ التِّجَارَةِ بيا چې په کومو صورتونو کي په سوائمو او په تجارتي مالونو کي د هغه دخبري تصديق کيږي لَمْ يَشْتَرِطِ الْخَرَاءُ الْبَرَاءَةَ فِي الْجَائِمِ السَّغِيرِ په هغه صورتونو کي امام محمد رحمه الله په جامع صغير کي د براءت نامې (يعني اداء کولو د رسيد) درا ايستلو شرط نه دي لگولی وَشَرَطَهُ لِي الْأَصْلُ او په مبسوط کي يې د هغه شرط لگولی دی وَهُوَ رَدَّ آيَةِ الْحَسَنِ عَنْ أَنْ حَيِّنَةً او همدغه له امام صاحب رحمه الله د حسن بن زياد رحمه الله روايت دی لَأَنَّهُ أَذَى ځکه چې د مال خښتن (د زکاة اداء کولو) دعوی کړې ده وَلِيَصْدَقَ دَعْوَاهُ عَلَامَةٌ او (براءت نامه) د دعوي درېستيوالي لپاره يوه نښه ده فَيَجِبُ إِبْرَازُهَا نو ځکه به د هغې ښکاره کول واجب وي وَجْهُ الْأَوَّلِ أَنَّ الْخَطَّ يُشْبِهُ الْخَطَّ او د اول مسلک وجه دا ده چې يو خط د بل خط سره مشابه وي فَلَا يُفْتَرِزُ عَلَامَةً نو (د خط) نښه کېدل به معتبر نه وي.

اللفاظ: ﴿بُخْصٍ﴾ ښار، ﴿مُقَوَّضٌ﴾ د تفصيل د باب اسم مفعول دی: سپارل سوی، ﴿مُزَوَّرٌ﴾ د نصر د باب مصدر دی: تېرېدل، ﴿جَائِمَةً﴾ ساتنه، حفاظت، ﴿سَوَائِمٍ﴾ جمع د سائمة ده: هغه څارويان چې له کور څخه دباندې په بيلابان او څنگل کي وابته خوري.

يعني شربونكي ڄارويان، ﴿أو عمل﴾ د افعال د باب ماضي ده؛ رسول، ﴿الكوالة﴾ د اداء كولو رسيد، عاشر د زكاة تر اخيستلو وروسته تاجر او د مال مالك ته يو رسيد او چيته وركوي د دې لپاره چي بل عاشر له تاجر او مالک څخه دويم وار زكاة وانه خلي، دغه رسيد او چيته ته (البراءة) يعني براءت نامه ويل كيږي.

تشرېح: په دې عبارت كي ډيري مسئلې بيان سوي دي، چي هغه به په ترتيب ستاسو مخته ذكر سي؛ (١) اوله مسئله ياده چي كه د مال خاوند يعني تاجر عاشر ته دا وويل چي ما په خپله فقيرانو ته په ښار كي زكاة وركړي، او پر دې خبره يې قسم هم وخوړي، نو د قسم سره به د هغه خبره منل كيږي، ځكه چي په ښار كي د مال خاوندان په خپله د زكاة وركولو مالكان دي، او په ښار كي شريعت هغو ته دا اختيار وركړي دي چي په خپله دي زكاة خپلو مصارفو ته وركړي، نو كه يو تاجر قسم وخوړي او دا ډول خبره وركړي، نو د هغه خبره به منل كيږي، او د عاشر له ذمې څخه به د الله جَلَّ جَلالُه حق ساقطېږي. صاحب د فتح القدير رحمه الله ليكلي دي چي په دې ځاي كي د في المير قيد ځكه لگېدلی دی چي كه يو سړی له ښار څخه ووتی او د سفر په حالت كي يې زكاة اداء كړي، نو د عاشر د اخيستلو حق به نه ساقطېږي، ځكه چي په اموال باطنه وويي په دواړو او د نانيرو كي مالكانو ته په ښار كي دننه د زكاة د اداء كولو ولايت سته، لېكن له ښار څخه دباندې هغو ته دا ولايت حاصل نسته، بلكي كله چي له ښار څخه ووځي، نو د هغو ولايت به دامام المسلمين يا د هغه د عاشر و طرف ته نقل كيږي، ځكه كله چي يو سړی له ښار څخه دباندې وځي، نو هغه دامام المسلمين په حمايت او حفاظت كي داخلېږي.

وكذا الجواب الخ صاحب د هدايې فرمايې چي څرنگه د اموال باطنه وو په څلورو سره وو صورتونو كي د تاجر (او مالک) خبره د قسم سره منل كيږي، همدارنگه به د اموال ظاهره وو (سوائمو) په دريو صورتونو كي هم د هغه خبره منل كيږي، لېكن په يوه صورت كي به د هغه خبره نه كيږي، د اموال ظاهره وو چي په كومو دريو صورتونو كي به د مالک خبره منل كيږي هغه دا دي؛ (١) كه د مال خاوند (مالک) دا وويل چي يو څو مياشتي كيږي چي زه د دې مال مالك سوي يم او پر دې مال كال تېر سوي نه دي (٢) پر ما دومره پور باندي دی چي ټوله مال يې نيولی دی (يعني دومره پور دی چي زما ټوله مال په پور كي ځي) (٣) ما بل عاشر ته زكاة وركړي دی، او په دې كال كي بل عاشر موجود هم وي. (٤) او په څلورم صورت كي به زموږ په نېز د هغه خبره نه منل كيږي، لېكن د شوافعو په نېز به په دې صورت كي هم د قسم سره د هغه خبره منل كيږي، څلورم صورت دا دی چي د مال خاوند قسم وخوړي او عاشر ته ووايي چي ما په ښار كي فقيرانو ته د دې سوائمو زكاة وركړي دی.

د امام شافعي دليل: دا دی چي زكاة د فقيرانو او غريبانو حق دی، او دا خبره منل سوې ده چي كله حقنار ته خپل حق ورسپړي، نو پر چا چي حق وي، هغه بري كيږي، او غاړه يې خلاصېږي، نو په پورتنۍ مسئله كي چي كله مالک په خپله فقيرانو ته د هغوی حق وركړي دی، نو شرعاً به هغه بري وي، او عاشر ته به له هغه څخه د دويم زكاة اخيستلو حق نه وي.

زموږ دليل: دا دی چي په ټولو مسئلو د يوه حكم جمله اغوستل صحيح نه دي، دا مسئله د سوائمو د زكاة ده، او د سوائمو د زكاة اخيستلو حق صرف او صرف امام يا د هغه ټاكل سوي عاشر لره سته، لكه څرنگه چي الله تعالى فرمايلي دي: لَا تُدْرِكُهُ أَمْوَالُهُمْ وَأَمْوَالُهُمْ، او په حديث كي ذكر سوي دي: خُذْ مِنَ الْإِبْلِ الْإِبِلَ، نو كله چي د سوائمو اخيستلو حق صرف امام لره سته، نو ښكاره ده چي د مالک وركړل سوي زكاة به شرعاً معتبر نه وي، او امام ته به دوباره د زكاة اخيستلو حق وي، ځكه

چې د مالک دور کړل سوي زکاة د معتبر منلو مطلب دای: د امام داخیستلو حق باطلول، او مالک ته د امام د حق باطلولو هېڅ اجازه نسته

بخلاف الأموال الباطنة الخ ددې په خلاف د اموال باطنه وو مسئله ده، نو څرنگه چې په هغو کې شریعت مالکان د امام او هاشم ناټیان جوړ کړي دي، نو ځکه به په اموال باطنه وو کې د مالک ورکول سوی زکاة معتبر وي، او له هغه څخه به دویاره زکاة نه اخیستل کېږي، همدا وجه ده چې موږ د اموال باطنه وو په ټولو صورتونو کې د مالک ورکول سوی زکاة معتبر منو.

ثم قيل الخ ددې حاصل دای چې کله د اموال ظاهره وو په څلورم صورت کې د مالک اداء کړل سوي زکاة اعتبار نسته، او امام یا هاشم به له هغه څخه دویاره زکاة اخلي، نو اوس خبره داده چې په دې دواړو کې به د مالک کوم یو زکاة اصل وي، یعني کوم زکاة ته به یې زکاة ویل کېږي، اول ورکول سوي زکاة ته، که دویم ورکول سوي زکاة ته کوم چې امام واخیستی، نو فرمایي چې په دې لړ کې دوه قولونه دي: (١) اول قول دای چې کوم زکاة مالک په خپله اداء کړی دی، یعني اول زکاة به زکاة شمارل کېږي، او دویم (کوم چې امام واخیستی) هغه به د سیاست منډیه په توګه وي، یعني ددې لپاره چې په دې سره نورو مالکاتو ته هېرت حاصل سي چې بیا داسې ګام پورته نه کړي، د دې قول دلیل دای چې اول زکاة به ځکه اصل وي چې په اول زکاة کې هغه د زکاة نیت کړی دی، دویم زکاة خو یې امام ته د مجبوري په وجه ورکړی دی، (٢) دویم قول دای چې کوم زکاة امام دویاره اخلي، هغه به زکاة وي، ځکه زکاة د الله حق دی، نو کله چې د الله له طرفه ټاکل سوی سړی دا واخلې نو هلته به هغه اداء کېږي، او اول زکاة به یې نقل ګرځي، اودا مسئله داسې ده لکه یو سړی چې د جمعې په ورځ په کور کې د ماښامین فرضي لمونځ وکړي، بیا د جمعې د لماتځه لپاره ولوځي، نو د هغه اداء سوی فرضي لمونځ په نفلي لماتځه بللېږي، همدارنګه به په پورتني مسئله کې هم د مالک اداء سوی به په نفلو بللېږي، صاحب د هدایې فرمایي چې همدغه دویم قول صحیح او معتبر دی.

ثم فيها يصدق الخ له دې ځایه دا راښيي چې که مالک عاشر ته وویل: "چې ما بل عاشر ته زکاة ورکړی دی"، نو آیا د هغه د تصدیق لپاره به فقط قسم کافي وي، او که د هغه لپاره به د بل عاشر تصدیقي سند (برائت نامه) ښکاره کول هم ضروري وي، په دې لړ کې امام محمد رَجَّه الله په خپل تصنیف یعني په جامع صغیر کې له قسم څخه علاوه د تصدیقي سند شرط نه دي لګولی، لېکن په مبسوط کې یې دا شرط لګولی دی چې پر مالک دویم عاشر ته تصدیقي سند ور ښکاره کول هم ضروري دي، له دې څخه بغیر به د هغه خبره نه منل کېږي، هغه که هر څومره قسمونه وخوري، ځکه د عاشر عادت دا وي چې کله هم له یو چا څخه زکاة او نور اخلي، نو هغه ته تصدیقي رسید خامخا ورکوي، نو ځکه به د مالک لپاره د خپلې دهمې په تصدیق کې د عاشر تصدیقي رسید بل عاشر ته ور ښکاره کول ضروري وي، او بغیر له رسید څخه به د مالک قول معتبر نه وي.

وجه الأول الخ امام محمد رَجَّه الله چې په جامع صغیر کې د تصدیقي سند شرط نه دي لګولی، د هغه دلیل دای چې ډېر ځله یو خط د بل خط سره مشابه وي، او په هغه کې په آسټي سره درغلي او چالبازي کېدای سي، نو ځکه رسید لو خط علامه او ښه ګرځول بې فایده دي، او کوم شی چې بې فایده وي، د هغه شرط لګول به هم بې فایده او مهمل وي. فایده: د عبارت له آخري ټوکړي ثریفا يصدق الخ څخه دا هم پيدا کېږي چې د اموال تجاروت او د سواثم په ټولو صورتونو کې په مبسوط کې د تصدیقي رسید ور ښکاره کول ضروري ګرځول سوي دي، حال دا چې داسې نه ده، بلکې

له فيما يصدق شخه هغه دريم صورت مراد دی، چي د هغه تفصيل بيان سو، او دلته عام ذکر سوی دی او مجازاً خاص شخه مراد سوی دی، يعني دا عبارت د ذکر العام و ارادة الخاص له قبيلې شخه دی.

په پورتنی صورتونو کې د ذمي حکم

قَالَ: وَمَا صَدَّقَ فِيهِ الْمُسْلِمُ صَدَّقَ فِيهِ الْبُرْءُ فرمايي: په کومو صورتونو کې چي د مسلمان تصديق کيږي په هغو کې به د ذمي تصديق (هم) کيږي لِأَنَّ مَا يُؤْخَذُ مِنْهُ ضَعْفٌ مَا يُؤْخَذُ مِنَ الْمُسْلِمِ ځکه له ذمي شخه چي کوم مال اخيستل کيږي دا به د هغه مال دوچنده وي کوم چي له مسلمان شخه اخيستل کيږي فَتَرَاغَى تِلْكَ الشَّرَاطُ تَتَقَيَّعًا يُلْتَفِئُ نُوْدُوچندی د ثابتولو لپاره به د هغو شرطونو خيال ساتل کيږي.

اللفظ: «ضعف» دوچنده، «تراغى» د دفاعې د باب مضارع مجهوله ده: رعایت کول، لحاظ کول، خيال ساتل. **تشریح:** مسئله: داده: چي په تېر عبارت کې چي د اموال تجارت او د سواثمو په کومو صورتونو کې د مسلمان تاجر خبره د قسم سره منل کيږي، په هغو صورتونو کې به د ذمي خبره هم د قسم سره منل کيږي، او له هغه شخه به دوباره زکاة نه اخيستل کيږي، د دې وجه داده چي له ذمي شخه د مسلمان د زکاة په څير دوچنده اخيستل کيږي، نو د زکاة د هغو ټولو شرطونو خيال به د ذمي په مال کې هم ساتل کيږي، کوم چي د مسلمانانو په مال کې د هغو خيال ساتل کيږي، يعني نصاب، حولان، حول او داسي نور، او چيري چي د قسم سره د مسلمان خبره منل کيږي، هلته به د ذمي خبره هم منل کيږي، د کفر په وجه به د هغه خبره او قسم نه رد کيږي.

د عاشر مخته د حربي تاجر د دعوي حکم

وَلَا يَصْدَقُ الْحَرَمِيُّ إِلَّا بِالْحَرَمِيِّ او د حربي تاجر تصديق به نه کيږي مگر په مينځو کې يَقُولُ: هُنَّ أَمْهَاتُ أَوْلَادِي چي (کله) هغه (داسي) ووايي: "دازما د بچو مندي دي" أَوْ هَلَّتَانِ مَعَهُ يَا په داسي هلکانو کې به (صرف د هغه تصديق کيږي) چي هغه دده سره وي يَقُولُ: هُمْ أَوْلَادِي او هغه (داسي) ووايي: "دازما بچيان دي" لِأَنَّ الْأَخْذَ مِنْهُ بِطَرِيقِ الْحَيَاةِ ځکه چي له حربي شخه (عشر) اخيستل د حمايت او حفاظت په توگه دی وَمَا فِي يَدِهِ مِنَ الْأَنْصَالِ يَحْتَسِبُ إِلَّا الْجَنَائِدَ او د هغه سره چي کوم مال دی هغه د حفاظت محتاجه دی غَيْرَ أَنْ إِذَا رَسَبَ مِنْ زِيَادَةٍ مِنْهُ صَبَحَ خَوْ كُوم بچيان چي د هغه په لاس کې دي د هغو د نسب اقرار کول د هغه له طرف صحيح دی فَكَذَا بِأُمُومِيَّةِ الزَّكَاةِ نو هملارنگه به (د مينځو) د ام ولد کېدلو اقرار کول (هم) د هغه له طرفه صحيح وي لِأَنَّهَا تَبَيَّنَتْ عَلَيْهِ ځکه ام ولد کېدل (خو) پر ولد کېدلو مبني دي (يعني بچي له مور شخه پيدا کيږي نو د مينځي په باره کې به دا اقرار کول چي دازما ام ولد ده هم صحيح وي) فَانْعَدَمَتْ صِفَةُ الْأَلِيَّةِ فَيَهْنُ نو په دوی کې (يعني په مينځو او بچو کې) د مال کېدلو صفت ختم سو وَالْأَخْذُ لَا يَجِبُ إِلَّا مِنَ الْأَنْصَالِ او د عشر اخيستل نه واجب کيږي، مگر له مال شخه.

اللفظ: ﴿مَكَارِي﴾ جمع د جَارِيَةٌ ده: مينځي، (اينجونې)، ﴿عَلَمَات﴾ جمع د عَلَامَه ده: ځلامان، هلکان،

﴿الْوَرِثَةُ﴾ مور کېدل، ﴿اِنْكَسَكَت﴾ دانفعال دباب ماضي ده: نيسي کېدل، ختمېدل.

تشرېح: صورت د مسئلې؛ دا دی که حربي تاجر له اسلامي امير څخه امان واخلي او د تجارت په اراده سره زموږ ملک يعني دارالاسلام ته راسي، او مال ورسره وي د هاشر سره تېر سي، او له تېرو ذکر و سوو خبرو څخه يوه خبره وکړي، مثلاً ووايي: چي زما پر دې مال تر اوسه کال نه دي تېر سوی، يا ووايي چي پر ما پور باندې دی، يا ووايي چي مابل هاشر ته عشر ورکړی دی، يا ووايي چي ما په خپله د عشر مقدار فقيرانو ته ورکړی دی، نو په دې يوه صورت کي به هم د هغه تصديق نه کيږي، بلکي هاشر به له هغه څخه عشر اخلي، هو! که د هغه سره مينځي وي او هغه ووايي چي د مينځي زما د اولاد مندي دي، يعني زما أم ولد دي، يا يو څه هلکان ورسره وي، او هغه ووايي چي د زما اولاد دی، نو په دې دواړو صورتونو کي به د هغه د قول تصديق کيږي، او په دې مينځو او هلکانو کي به عشر نه اخيستل کيږي.

دليل: د حربي تاجر له مال څخه د عشر اخيستلو دليل دا دی چي له حربي څخه عشر په دې وجه اخيستل کيږي چي د دارالاسلام امير او پاچا د هغه د مال ساتنه او حفاظت کوي، او کوم مال چي د هغه په قبضه کي دی، هغه ساتي او حفاظت ته محتاج هم دی، نو کله چي اهل اسلام د هغه د مال ساتنه کوي، نو د ساتي او حفاظت حق يعني عشر به هم خلعغا له هغه څخه اخيستل کيږي، او په پورتنی څلور سره وو صورتونو کي به د هغه تصديق په دې وجه نه کيږي چي د هغه په تصديق کولو کي هيڅ فايده نسته، ځکه کله چي هغه ووايي چي زما پر مال تر اوسه کال نه دي تېر سوی، نو ويل کيږي به چي د حربي په مال کي د عشر واجبه دلو لپاره حولان حول شرط نه دی، ځکه پر حربي په دې عشر واجبيږي چي د هغه او د هغه د مال حفاظت اهل اسلام کوي، او حربي ته په امان سره حمايت او حفاظت حاصل سوی دی، نو ځکه به تر امان وړ کولو وروسته پر هغه عشر واجبيږي، هغه که کال تېر سوی وي، او که نه وي، او که هغه ووايي چي پر ما پور باندې دی، نو د هغه تصديق به هم نه کيږي، ځکه کوم پور چي پر هغه په دارالحرب کي واجب سوی وي، د هغه غوښتنه خو په دارالاسلام کي له هغه څخه نه کيږي، که حربي ووايي چي مابل هاشر ته عشر ورکړی دی، نو د هغه دا خبره به هم په دې وجه نه منل کيږي چي هغه رښتيا وایي، که درواغ (ځکه هغه کافر دی)، او که هغه ووايي چي ما په خپله فقيرانو ته عشر ورکړی دی، نو د دې خبري تصديق به يې هم نه کيږي، ځکه چي هغه گډرسره د عشر او زکاة وړ کولو عقیده نه لري، نو عشر به يې څرنگه ورکړی وي!.

غير ان اقراره الخ صاحب د هدايې فرمايي: خو کوم کسان چي د حربي په قبضه کي دي، د هغو د نسب اقرار کول به د هغه له طرفه صحيح وي، يعني که هغه دا ووايي چي د زما زامن يا لوني دي، يا دا زما د زامنو مندي دي، نو موږ به د هغه دا اقرار منو، ځکه چي د هغه حربي کېدل د استيلا د او نسب منافي نه دي، ځکه څرنگه چي استيلا او نسب په دارالاسلام کي سته، هملارنگه په دارالحرب کي هم سته، نو کله چي د مينځو په باره کي د أم ولد کېدلو اقرار او د هلکانو په باره کي د اولاد کېدلو اقرار صحيح دی، نو په هغو کي به عشر او نور هم نه واجبيږي، ځکه چي په أم ولد او زامنو کي د مال کېدلو (ماليت) صفت نسته، او عشر به له مال څخه اخيستل کيږي نه له غير مال څخه، نو ځکه به په هغه کي عشر نه واجبيږي.

له مسلمان، ذمی او حربی څخه به څومره عشر اخیستل کیږي؟

قال: وَلَا عَدَّ مِنَ الْمُسْلِمِ رَهْمُ الْعُسْرِ فرمایي چي له مسلمان څخه به څلور پښتمه حصه اخیستل کیږي وَمِنَ الْيَمِينِ بِعَشْرِ الْعُسْرِ او له ذمي څخه به شلمه حصه اخیستل کیږي وَمِنَ الْيَمِينِ الْعُسْرُ او له حربی څخه به لسمه حصه اخیستل کیږي هَكَذَا أَمْرُ عَزْرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ سَعَادَةُ حضرت عمر رضی الله عنه خپل عشر (او زکاة) اخیستونکو ته همداسي حکم کړی وو وَإِنْ مَرَّ حَرَبِيٌّ بِخَيْسَرٍ وَرَهْمًا او که یو حربی په پښوسو (۵۰) درهمو سره (دهاشر مخته) تېر سي لَمْ يَلْعَدْ وَمِنْهُ شَيْءٌ نو له هغه څخه به هېڅ شی نه اخیستل کیږي إِلَّا أَنْ يَكُونُوا يَأْتِغُذُّونَ وَمَا مِنْ وَشَوْهَا خودا چي له دومره لږ مال څخه یې حریان هم زموږ څخه (مال) اخلي لَأَنْ الْأَخَذَ مِنْهُمْ بِطَرِيقِ الْبَحَالَةِ ځکه چي له هغو څخه عشر اخیستل د بللې په توګه دي بِخِلَالِ الْمُسْلِمِ وَالْيَمِينِ په خلاف د مسلمان او ذمي لَأَنْ السَّاعُوذَ زَكَاةً أَوْ ضِعْفَهَا ځکه چي (له مسلمان او ذمي څخه) اخیستل سوی مال زکاة دی یا د زکاة دوچنده مال دی فَلَا يَدْ مِنْ النِّصَابِ نو ځکه به نصاب ضروري وي وَهَذَا إِلَى الْجَامِعِ الصَّغِيرِ او دا حکم په جامع صغیر کي ذکر سوی دی وَلِي كِتَابِ الزَّكَاةِ لَا تَأْخُذَ مِنَ الْقَبِيلِ او (د مبسوط) په کتاب الزکاة کي ذکر سوي دي: چي له لږ مال څخه څه مه اخله! إِنْ كَانُوا يَأْتِغُذُّونَ وَمِنْهُ که څه هم حریان زموږ له لږ مال څخه (مال) اخلي لَأَنْ الْقَبِيلَ لَمْ يَزَلْ عَقْوًا ځکه چي لږ همېشه معاف وي وَلَكِنَّهُ لَا يَخْتَارُ إِلَى الْحَيَاةِ او په دې وجه چي لږ مال حفاظت ته احتیاج (هم) نه لري.

اللفظ: ﴿عُسْرًا﴾ جمع دساعی ده: دتیکس، عشر او زکاة اخیستونکی، ﴿بِالْحَالَةِ﴾ دمعافلې دباب مصدر دی: بلله اخیستل. **تشریح:** صورت د مسئلې: دا دی چي له مسلمان تاجر څخه به د هغه د مال څلور پښتمه حصه اخیستل کیږي، له ذمیانو څخه به د هغوی په مالونو کي شلمه حصه اخیستل کیږي، او له حریانو څخه به د هغوی په مالونو کي لسمه حصه اخیستل کیږي، دلیل دا دی چي د زکاة د تعیین په باره کي د حضرت عمر رضی الله عنه مبارک فرمانونه او خطونه د اصل او بنیاد حیثیت لري، او د حضرت عمر رضی الله عنه په باره کي دا رانقل سوي دي چي هغه خپلو عاشرینو او د زکاة اخیستونکو ته دا حکم کړی وو: وَاغْذُوا مِنَ السَّلْرِ رِيعَ الْعُسْرِ وَمِنَ الذِّمَى نِصْفَ الْعُسْرِ وَمِنَ الْحَرْبِ الْعُسْرَ او څرنګه چي د حضرت عمر رضی الله عنه دا حکم د صحابه وو رضی الله عنه په وجود کي جاري سوی وو، او یوه صحابي هم له دې څخه انکار نه وو کړی، نو ګواکي پر دې اجماع منعقد سوه، او د عشر او زکاة په لږ کي دراروانو خلکو لپاره یو اصول جوړ سو. **عقلي دلیل:** د دې حکم عقلي دلیل چي له ذمیانو څخه به دوچنده او له حریانو څخه به څلور چنده اخیستل کیږي، دا دی چي عشر او زکاة او نور د مال د حفاظت تیکس (محصول) دی، او په دارالاسلام کي د مال حفاظت ته تر ټولو زیات ضرورت حریان لري، بیا ذمیان او بیا مسلمانان، نو ځکه په حفاظت کي د ضرورت د زیاتوب او کمی مطابق پر دوی تیکس واچول سو.

وَإِنْ مَرَّ حَرَبِيٌّ بِالْخِ ددې حاصل دا دی چي که یو حربی د ۵۰ درهمو سره د یو عاشر مخته تېر سو، نو عشر به له هغه څخه عشر نه اخلي، خو که حریانو هم د مسلمانانو له کم او معمولي مال څخه تیکس اخیستی، نو بیا به عشر په ۵۰ درهمو

کي هم له هغو څخه عشر اخلي، ځکه چې د حرييانو سره زموږ معامله د مجازات او بدلې اخيستلو په توگه ده، نو هغوی چې زموږ سره څرنگه معامله کوي، هغسي معامله به موږ هم د هغو سره کوو.

بغلاف الذی الخ فرمایي چې که د حربي پر ځای یو مسلمان یا نبي د ۵۰ درهمو سره یا تر نصاب د کم مال سره د عشر مخته تېر سي، نو له هغو څخه به بالکل هيڅ شی نه اخيستل کيږي، ځکه له مسلمان چې کومه خلوښتمه حصه اخيستل کيږي، هغه زکاة دی، او له نبي څخه چې کومه شلمه حصه اخيستل کيږي، هغه د زکاة دوچنده حصه ده، او د زکاة لپاره د نصاب او نورو بشپړ تيا ضروري ده، نو که د مسلمان او نبي مال تر نصاب کم وو، نو له هغه څخه به هيڅکله يوشی نه اخيستل کيږي.

وهذا فی الجامع الخ صاحب د هدايي فرمایي چې د حربي د لږ مال څخه د بدلې اخيستلو په توگه اخيستل د جمع صغیر مسئله ده، او د مبسوط په کتاب الزکاة کي دا حکم ذکر سوی دی چې د حربي د لږ مال څخه به هم هيڅ نه اخيستل کيږي، که څه هم هغوی زموږ د لږ مال څخه ټيکس او نور اخلي، ځکه چې لږ مال هميشه معاف وي، نو د حرييتو له طرفه زموږ د لږ مال څخه څه اخيستل تعدی او ظلم دی، ولا مجازاة فی الظلم او په ظلم کي بلله اخيستل نسته. د لږ مال څخه د عشر نه اخيستلو دویم دليل دا دی چې عشر خو د مال د حفاظت ټيکس دی، لېکن لږ مال د حفاظت محتاج نه وي، نو ځکه به په هغه کي عشر هم واجب نه وي.

د حربي تاجرانو سره بايد څرنگه معامله وسي؟

قال: وَإِنْ مَرَّ بِحَرَبٍ يَأْتِيهِمْ وَزَهْمٌ فرمایي: که یو حربي تاجر د دوو سوو (۲۰۰) درهمو سره (د عشر مخته) تېر سي وَلَا يُعْلَمُ كَمْ يَأْخُذُونَ وَلَا او دا معلومه نه وه چې حرييان زموږ څخه څومره اخلي يَأْخُذُونَ مِنْهُ الْعُشْرُ نو عشر به له هغه څخه عشر اخلي لِقَوْلِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ځکه حضرت عمر رضي الله عنه فرمایلي دي فَإِنْ أَغْبَاكُمْ قَالَ الْعُشْرُ "بيا که هغه تاسو عاجزه کړي نو عشر اخلي" وَإِنْ حُلِمَ أَكْثَمُ يَأْخُذُونَ وَلَا رَيْبَ مِنَ الْعُشْرِ او که معلومه سوه چې حرييان زموږ څخه خلوښتمه حصه يا شلمه حصه اخلي يَأْخُذُ بِقَدَرٍ نو (زموږ) عشر به هم د هغه په اندازه مال اخلي وَإِنْ كَاكُرًا يَأْخُذُونَ الْكُلَّ لَا يَأْخُذُ الْكُلُّ او که (معلومه سوه چې) هغوی ټوله مال زموږ څخه اخلي نو (زموږ) عشر به ټوله مال نه اخلي لَأَنَّهُ عَدَدٌ ځکه چې دا وعده خلافي ده وَإِنْ كَاكُرًا لَا يَأْخُذُونَ أَصْلًا لَا يَأْخُذُ او که (معلومه سوه چې) حرييان زموږ څخه بالکل (هيڅ) نه اخلي نو (زموږ) عشر به (هم هيڅ) نه اخلي لِيَتَرَكُوا الْأَخْذَ مِنْ تَجَارِنَا د دې لپاره چې هغوی زموږ له تاجرانو څخه اخيستل پرېږدي وَلَدْنَاهُ أَحَقَّ بِكَارِمِ الْأَخْلَاقِ او په دې وجه (هم) چې موږ د غوره اخلاقو زلمت حقداره يو.

اللفات: ﴿أَجَاكُم﴾ د افعال باب ماضي ده: ستړی کول، عاجزه کول، ﴿مَكَارِمُ الْأَخْلَاقِ﴾ غوره اخلاق، ښه چلند او ښه رويه.
تشریح: مسئله: دا ده که یو حربي تاجر د دوو سوو درهمو یا تر دې د زیاتو درهمو سره د یو عشر مخته تېر سو، او مسلمان عشر ته دا معلومه نه وه چې هغوی زموږ له تاجرانو څخه څومره اخلي، نو له هغه څخه به عشر اخيستل کيږي، دليل د حضرت عمر رضي الله عنه قول دی: فَإِنْ أَغْبَاكُمْ فَالْعُشْرُ (يعني که تاسو د دې خبري له پېژندنې څخه عاجزه سی چې

حرييان ستاسو شخه خومره اخلي نوبيا تاسو لسمه حصه اخلي، او كه دا معلومه وه چي حرييان زموږ شخه شلم بنتمه يا شلمه حصه اخلي، نو زموږ عاشر به هم له هغوی شخه دهغه په اندازه مال اخلي، او كه معلومه سوه چي حرييان زموږ له تاجرانو شخه ټوله مال اخلي، نو زموږ عاشر به له حربي تاجر شخه ټوله مال نه اخلي، ځكه دا خو وده خلافي او درخلي ده چي تر امان وركولو وروسته ټوله مال ځني واخيستل سي، حال دا چي درخلي او ځير كول حرام دي، كه څه هم حربي كفار داسي كوي، همدا وجه ده كه حرييان تر امان وركولو وروسته زموږ تاجران قتل كړي، نو موږ به يې نه قتل كوو، او بعضي مشايخو ويلي دي چي په دې صورت كي به هم زموږ عاشر ټوله مال اخلي، او صرف دومره مال به پرېږدي چي په هغه سره دا حربي خپل وطن ته ورسېږي، ځكه موږ ته دا امر سوي چي دوی خپل وطن ته ورسوو، د الله رب العزت فرمان دي: لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَيُعَذِّبُ الْمُنَافِقِينَ (بيا هغوی خپل پناهگاه ته ورسوي)، او بعضو ويلي دي چي له حربي تاجر شخه به ټوله مال اخيستل كيږي، دومره به هم نه وړ پرېښوول كيږي چي هغه خپل وطن ته په ورسېږي، ځكه چي له حرييانو شخه عاشر او نور د بللي (مجازات) په توگه اخيستل كيږي، نو څرنگه چلند او سلوك چي هغوی زموږ سره كوي چي زموږ له تاجرانو شخه ټوله مال اخلي، هغسي به موږ د هغو سره كوو، د دې لپاره چي هغو ته تنبيه وركول سي، او كه حرييانو زموږ شخه هيڅ نه اخيستل، نو زموږ عاشر به هم له هغو شخه هيڅ نه اخلي، د دې لپاره چي هغوی زموږ له تاجرانو شخه بالكل اخيستل پرېږدي.

دويم دليل دا دی چي كله هغوی زموږ شخه هيڅ نه اخلي، نو دا هغو زموږ سره ښه اخلاق او غوره چلند وكړي، او موږ د غوره اخلاقو زياته لايق يو، ځكه غوره اخلاق د اسلام اهمه او بنسټيزه نكته ده، او همدا هغه شی دي چي ډېرين زړونه يې ويلي كړل، او په سپېڅلي اسلام سره يې مشرفه كړل.

له حرييانو شخه د عشر په اخيستلو كي د كال د ټبر بدللو شرط او حكم

قَالَ: وَلَوْ مَرَّ الْمَرْءُ عَلَى عَاشِرٍ فَقَتَلَهُ فرمايي: چي كه يو حربي د عاشر سره تېر سي او عاشر څر ځني واخلي ثُمَّ مَرَّ مَرَّةً أُخْرَىٰ بيا دويم وار (دوباره) تېر سي كَمْ يَكْفُرُهُمْ ذُنُوبُهُمْ لَمَّا مَرَّ بِالْعَشْرِ نو بيا به عاشر څر نه ځني اخلي تر دې چي پر هغه يو كال تېر سي لَأَنَّهُ الْأَخْذُ فِي كُلِّ مَرَّةٍ اسْتِيفَ الْأَمَالُ ځكه چي هر وار عشر اخيستل مال له پيڅه كښل دي (يعني بالكل ختمول دي) وَحَقُّ الْأَخْذِ لِحِفْظِهِ حال دا چي (د عشر) اخيستلو حق د مال د حفاظت په وجه دی وَلَوْ أَنَّ حُرْمَتَهُ الْأَمَانِ الْأَوَّلِ بَقِيَ او په دې وجه (هم) چي د اول امان حق پاته دی وَبَقِيَ الْعَوَّلُ يَجْعَدُ الْأَمَانَ او تر كال تېر بدللو وروسته امان نوی كيږي لَا كُنْ مِنْ الْمُتَعَامِلِينَ إِلَّا خَوَلًا ځكه چي حربي ته صرف تريوه كاله پوري دوسېلو قدرت وركول كيږي وَالْأَخْذُ بَعْدَهُ لَا يَسْتَأْمِلُ الْأَمَالَ او تريوه كال وروسته (عشر) اخيستل مال له پيڅه نه كېږي (يعني كه تر يو كال وروسته بيا عشر او ټيكنس ځني واخلي نو په هغه سره مال نه ختمېږي، ځكه په دومره وخت كي خو له مسلمان شخه هم اخيستل كيږي).

اللفظ: ﴿عَشْرٌ﴾ د تفصيل د باب ماضي ده: عشر، زكاة او نور اخيستل، ﴿بَعْدَهُ﴾ د استعمال د باب ماضی دی: ضامع كول، له پيڅه كښل، نيست و نابود كول، بالكل ختمول، ﴿يَسْتَأْمِلُ﴾ د تفعل د باب مضارع ده: نوی كېدل (جديد كېدل).

تشریح: صورت د مسئلې دا دی که یو حربي تاجر دخپل مال سره د عاشر مخته تېر سو، او عاشر له هغه څخه عشر واخیستی، بیا هغه حربي تر یوه کال پوره کېدلو مخکې دویم وار بیا د عاشر مخته تېر سو (یعنې یو کال لا پوره سوې نه وو چې د عاشر مخته دویم وار تېر سو)، نو اوس به عاشر له هغه څخه عشر نه اخلي، هو! که تر یوه کال پوره کېدلو وروسته تېر سو، نو له هغه څخه به دوباره عشر اخلي، تر یوه کال پوره کېدلو مخکې دوباره د عشر نه اخیستلو وجه دا ده چې عشر د مال د حفاظت په وجه اخیستل کېږي، (یعنې په دې وجه عشر اخیستل کېږي چې امام المسلمین له عشر د حریاتو د مال حفاظت کوي)، لېکن د هر وار تېرېدلو په وخت کې د عشر اخیستلو په صورت کې د حفاظت پر غلې مال بالکل له پېڅه خپېږي، یعنې بالکل ختمیږي، او ضایع کېږي، او د مال ضایع کېدل د حفاظت او حمایت هم منفي دي، او هغه ته د ورکړل سوي امان سره هم خلاف دي، ځکه چې د مخکنې امان حکم اوس هم پاته دی، او دا حکم به تر یوه کال پوري پاته وي، او تر کال پوره کېدلو وروسته چې کله امان نوی سي، نو د عشر اخیستل به نوي کېږي، او لومړی وار به عشر ځنې اخیستل کېږي، تر یوه کال وروسته د امان د تجد او نوي کېدلو وجه دا ده چې حریاتو او نورو ته چې کوم امان ورکول کېږي، هغه صرف د یوه کال لپاره ورکول کېږي، لهندا کله چې یو کال پوره سي، نو هغو ته د شریعت له طرفه نوی امان ورکول کېږي، لهندا له هغو څخه به دوباره عشر هم اخیستل کېږي، همدارنګه تر پوره کال وروسته د عشر په اخیستلو سره د حربي مال هم بالکلیه نه ختمیږي، نو په دې حواله سره هم تر یوه کال وروسته د عشر په اخیستلو کې هېڅ حرج او پروا نسته.

حربي که له دار الحرب څخه خوځله راسې نو څه حکم دی؟

فَإِنْ حَرَبٌ او که له حربي څخه عاشر عشر واخلي **فَرَجَّ إِلَى دَارِ الْحَرْبِ** بیا حربي دار الحرب ته واپس ولاړ سي **ثُمَّ حَرَبٌ مِنْ بَنِيهِ** بیا په همدغه ورځ بیرته له دار الحرب څخه راووځي (یعنې بیرته دار الاسلام ته راسي) **حَرَبٌ** ایضاً نو هم به عاشر له هغه څخه عشر اخلي **لَا تَكُنْ رَجَمٌ بِأَمَانٍ جَدِيدٍ** ځکه چې هغه (دویم وار) په نوي امان سره واپس راغلی **وَكُنَّا الْأَخْذُ بَعْدَهُ لَا يُفْضَى إِلَى الْإِسْتِصَالِ** همدارنګه تر هغه وروسته (عشر) اخیستل د مال ختمېدلو ته رسول نه کوي (یعنې تر هغه وروسته عشر ځنې اخیستل د مال د پېڅه کېدلو سبب نه جوړېږي).

اللفات: ﴿لَا يُمْسَى﴾ د افعال د باب مضارع منفي ده: رسول.

تشریح: مسئله: دا ده چې که حربي تاجر د مال سره د عاشر مخته تېر سو، او عاشر له هغه څخه عشر واخیستی، بیا هغه په همدغه ورځ دار الحرب ته ولاړی هم، او بیرته راغلی هم، نو له هغه څخه به دوباره عشر اخیستل کېږي. ځکه چې دار الحرب ته د تګ او بیرته راتګ په وجه هغه په نوي امان سره را واپس سوی دی. او اوس تاسو په مخکنۍ مسئله کې وویل چې د امان د تجد او د نوي کېدلو په وجه به بل عشر لازمیږي، او بیا دار الحرب ته تر تګ او بیرته راتګ وروسته په عشر ورکولو سره د حربي مال بالکل ختمیږي هم نه (یعنې مال یې له پېڅه نه خپېږي). ځکه چې ممکنه ده چې په دار الحرب کې هغه له دې مال څخه ګټه تر لاسه کړې وي، نو ځکه به نفس سفر د ګټې د تر لاسه کولو (حصول) قائم مقه جوړېږي، او د هغه په مال کې به دویم عشر واجبیږي.

د دهي د خنزير او د شرابو په اړه د فقهاؤ اختلاف او قولونه

دُنْ مَرْوَرٍ يَخْتَرُ أَوْ خِنْزِيرٍ او که يو دهي د شرابو او خنزير سره (د عاشر مخته) **تَبْرَسِي حَلِيمَ الْخِنْزِيرِ** دَوْنِ الْخِنْزِيرِ نو هاشر دي د شرابو عشر (خني) واخلي، د خنزير عشر دي نه خني اخلي **وَقَوْلُهُ حَلِيمَ الْخِنْزِيرِ: أَيْ مِنْ قَبِيلَتِهَا** او د ماتن د دهي قول **عَلَى الْقَتْلِ** معنی ده: **عَشْرُونَ قَتْلَهَا** (يعني د شرابو له قيمت څخه دي عشر يا يعني لسم حصه خني واخلي) **وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: لَا يُعْشَرُ هُنَا لِأَنَّهُ لَا قِيَمَةَ لَهُمَا** او امام شافعي رحمه الله فرمايي: چي د دواړو عشر به نه اخلي ځکه چي د دواړو هيڅ قيمت نسته **وَقَالَ زُهْرِي: يُعْشَرُ هُنَا** او امام زفر رحمه الله فرمايي: چي د دواړو عشر به اخلي **لِاسْتِثْنَائِهِمَا مِنَ النَّالِيَةِ جُنْدَهُمْ** ځکه چي دا دواړه د كفارو په نېز په ماليت (قيمت) کي برابر دي **وَقَالَ أَبُو يُونُسَ: يُعْشَرُ هُنَا إِذَا مَرَّبَهَا جُنْدَةُ** او امام ابو يوسف رحمه الله فرمايي: که دهي د شرابو او د خنزير دواړو سره (د عاشر مخته) تېر سي (يعني دواړه يو ځای ورسره وي) نو د دواړو عشر به (خني) اخلي **كَأَنَّهُ جَعَلَ الْخِنْزِيرَ تَبَعًا لِلْخَمْرِ** ځکه کي امام ابو يوسف رحمه الله خنزير د شرابو تابع کړی دی **قِيَانِ مَرْبُوكِي وَاحِدٍ عَلَى الْإِنْفِرَادِ** بيا که د هريوه سره جلا تېر سي **عَشْرَ الْخَمْرِ دَوْنِ الْخِنْزِيرِ** نو د شرابو عشر به اخلي، نه د خنزير **وَوَجْهُ الْفَرَقِ عَلَى الظَّاهِرِ أَنَّ الْقِيَمَةَ فِي ذَوَاتِ الْقِيمِ لَهَا حُكْمُ الْعَيْنِ** او د ظاهر روايت مطابق د فرق وجه داده چي په ذوات القيم کي قيمت ته د عين (ذات) حکم حاصل دی **وَالْخِنْزِيرُ مِنْهَا** او خنزير له ذوات القيم څخه دی **وَلِي ذَوَاتِ الْأَمْثَالِ لَيْسَ لَهَا هَذَا الْحُكْمُ** او په ذوات الامثال کي قيمت ته دا حکم حاصل نه دی **وَالْخِنْزِيرُ مِنْهَا** او شراب له ذوات الامثال څخه دي **وَلَا رُكْنٌ حَتَّى الْأَخْذِ لِلْحَيَاةِ** او په دې وجه (هم چي د) عشر او تيکس (اخيستلو حق د حفاظت په وجه دی **وَالْمُسْلِمُ يَخْبِي خَمْرَ نَفْسِهِ لِلتَّخْلِيلِ** او مسلمان د سرکه جوړولو لپاره د خپلو شرابو حفاظت کولای سي **فَلَكَذَا يَخْبِيهَا عَلَى غَيْرِهِ** نو د بل د شرابو به (هم) حفاظت کولای سي **وَلَا يَخْبِي خَمْرَ نَفْسِهِ** او د خپل خنزير حفاظت نه سي کولای **بَلْ يَجِبُ تَسْيِيئُهُ بِالْإِسْلَامِ** بلکي د اسلام په وجه (د مسلمان لپاره) د خنزير پرېښودل ضروري دي **فَلَكَذَا لَا يَخْبِيهِ عَلَى غَيْرِهِ** همدارنگه به د بل د خنزير (هم) حفاظت نه سي کولای.

اللفات: **﴿عصر﴾** شراب، **﴿استواء﴾** د استعمال د باب مصدر دی: برابر والی، **﴿تبع﴾** تابع، محکوم، **﴿تخليل﴾** د تفهيم د باب مصدر دی: سرکه جوړول، سرکه کول، **﴿تسويب﴾** دا هم د تفهيم د باب مصدر دی: حيوان ايله کول او آزاد پرېښودل، **﴿ذوات القيم﴾** شيان پر دوه قسمه دي: (۱) ذوات القيم: داهو شيانو ته ويل کيږي چي دهغه په مينځ کي تفاوت وي، او که له يو چا څخه هلاک سي، نو د هغو مثل به نه ورکوي، بلکي د هغو قيمت به ورکوي، لکه خنزير چي له يو چا څخه هلاک سي، نو د خنزير قيمت به ورکوي، (۲) ذوات الامثال: هغو شيانو ته ويل کيږي چي دهغو په مينځ کي تفاوت نه وي، او که له يو چا څخه هلاک سي، نو د

• القول الرابع: هو هذا قول الطرفين، يعني عشر الحمر دون الخنزير، كما قال العلامة المحمدي رحمه الله: لا يلوح من خبره مطلقاً لانه نَسِيَ

فاخذت نسته كمنه بخلاف الشفعة، الدر المختار ج: ٢، ص: ٢٦. [القول الرابع، ج: ١، ص: ١٧٥]

هغو قيمت به نه ورکوي، بلکي دهغو مثل به ورکوي، لکه شراب چي له يو چا څخه تلف سي، نو نوډ شراب به ورکوي، قيمت به نه ورکوي.

تشرېح: مسئله: دا ده که يو ذمي د تجارت په نيت سره شراب يا خنزير يا دواړه د ځان سره را واخلي او د عاشر سره تېر سي، نو په دې شيانو کي د عاشر اخيستلو په باره کي څلور قولونه دي: (۱) اول قول د طرفينو رَجْعَ الله دي، چي عاشر دي د شرابو قيمت معلوم کړي، که هغه د دوو سوو درهمو ول، نو له هغه څخه دي عاشر يعني لسمه حصه واخلي، او خنزير دي پرېږدي. (۲) دويم قول د امام شافعي رَجْعَ الله دي، هغه دا دی چي دواړه دي پرېږدي، يعني نه دي د شرابو عاشر اخلي او نه د خنزير. (۳) دريم قول د امام زفر رَجْعَ الله دي، هغه دا دی چي عاشر دي د دواړو عاشر واخلي. (۴) څلورم قول د امام ابو يوسف رَجْعَ الله دي، هغه دا دی چي که ذمي سره شراب او خنزير دواړه يو ځای ول او د عاشر سره تېر سو، نو بيا خودي عاشر د دواړو عاشر واخلي، او که فقط شراب يا خنزير ور سره وو، او د عاشر سره تېر سو، نو په دې صورت کي به صرف د شرابو د قيمت عاشر څخه اخلي، او خنزير ته به لاس نه وړوي.

د امام شافعي دليل: دا دی چي د شرابو او خنزير هيڅ قيمت نسته، همدا وجه ده که مسلمان د ذمي شراب يا خنزير هلاک کړي، نو د امام شافعي رَجْعَ الله په نېز پر مسلمان هيڅ ضمان نه راځي، نو کله چي دا دواړه د شوافعو په نېز مال نه دي، نو په دې کي به عاشر هم نه واجبيږي، ځکه چي عاشر په مال کي واجبيږي، نه په غير مال کي.

د امام زفر دليل: دا دی چي شراب او خنزير دواړه د کفارو په نېز مال دي، که څه هم زموږ په نېز مال نه دي، نو په دې وجه که مسلمان د ذمي خنزير هلاک کړي، نو پر هغه به ضمان واجبيږي، لکه څرنگه چي د شرابو په هلاکولو سره ضمان لازمېږي، نو کله چي د امام زفر رَجْعَ الله په نېز په ماليت کي دواړه برابر دي، که څه هم د کفارو په نېز مال دي، نه د مسلمانانو په نېز، نو په دې کي به عاشر هم واجبيږي، ځکه چي د تجارت په هر مال کي عاشر واجبيږي، په دې شرط چي د نصاب په اندازه وي.

د امام ابو يوسف دليل: امام ابو يوسف رَجْعَ الله خنزير د شرابو تابع کړی دی، ځکه د شرابو ماليت واضح دی، ځکه چي د شرابو اجزاء تر شرابو جوړېدلو مخکي او تر شرابو جوړېدلو وروسته په دواړو حالتونو کي مال وي، تر شرابو جوړېدلو مخکي خو ماليت ښکاره دي، او تر شرابو جوړېدلو وروسته په دې وجه مال دي چي له دې څخه سرکه جوړېدلی سي (يعني که مالګه ور واچول سي، نو له دې څخه بيا سرکه جوړېدلی سي، نو ځکه مال سو)، لېکن په خنزير کي هيڅ ډول د ماليت صفت نسته، نو ځکه به خنزير د يو ماليت لرونکي شي يعني د شرابو تابع گرځول کيږي او يو ځای خو به د دواړو عاشر اخيستل کيږي، لېکن جلا جلا به نه اخيستل کيږي، ځکه چي قاعده دا ده: **إِنَّ الشَّيْءَ قَدْ يَشْتَبِعُ وَلَا يَشْتَبِعُ أَصْلًا**، (يعني کله نا کله داسي کيږي چي يوشی خو تبعاً ثابتيږي، لېکن قصداً او اصلاً نه ثابتيږي)، همدا رنگه به په پورتنۍ مسئله کي خنزير هم د شرابو تابع کيږي نو د تبعيت توګه به په خنزير کي د ماليت صفت راسي، او د شرابو سره به يو ځای د هغه عاشر هم اخيستل کيږي، لېکن يوازي او جلا په خنزير کي ماليت نه سي راتلای، نو نه به جلا د هغه عاشر اخيستل کيږي.

د طرفينو دليل: او د فرق وجه دا ده چي په ذوات القيم کي د قيمت حکم داسي دی لکه د خاص د هغه شي حکم، نو خنزير له ذوات القيم څخه دی، نو د خنزير قيمت اخيستل خاص د خنزير اخيستل دي، او د مسلمان لپاره د خنزير اخيستل او مالک کېدل جائز نه دي، نو ځکه وويل سوه چي د خنزير عاشر به نه اخيستل کيږي، او په ذوات الاثم کي د

قیمت حکم خاص د هغه شي په حکم کي نه دی، او شراب له ذوات الامثال شخه دی، نو د شرابو له قیمت شخه عشر اخیستل خاص د شرابو اخیستل نه دي، او کله چي دا خبره ده نو د شرابو له قیمت شخه به عشر اخیستل هم جائز وي.

ولأن حق الأخذ بالم دوم دلیل دادی چي د عشر اخیستلو حق د حمایت او حفاظت په وجه دی، او مسلمان د خپل ذاتي شرابو حفاظت کولای سي، د دې مثال داسي دی چي که د یو مسلمان لپاره کافر مکاتب غلام وي او دا غلام کتابت پرېږدي، دوباره غلام جوړ سي، او د هغه سره شراب وي، نو لوس دا شراب د مسلمان مالک په ملکیت کي راغله او د مسلمان ذاتي شراب سول (حککه چي د غلام هر شی د مالک په ذاتي ملکیت کي وي)، لهذا لوس مسلمان مالک ته د سرکې د جوړولو لپاره د دې شرابو د حفاظت اجازه سته يعني د سرکې د جوړولو لپاره د دې شرابو حفاظت کولای سي، حککه په شرابو کي چي مالک واپچول سي، نو بیا سرکه ځني جوړېږي، نو کله چي د خپلو شرابو حفاظت کولای سي، نو د نومي د شرابو حفاظت هم کولای سي، نو حککه به د هغه عشر هم اخیستلای سي، حککه چي عشر د حفاظت په وجه اخیستل کیږي، او که د مکاتب غلام سره خنزیر وي، او هغه کتابت پرېږدي، دوباره غلام سي، نو خنزیر د مسلمان مالک په ملکیت کي راغلی، نو لوس مسلمان مالک ته د هغه د حفاظت اجازه نه سته يعني حفاظت یې نه سي کولای، او نه یې په خپل ملکیت کي ساتلای سي، او نه یې خرڅولای سي، بلکي پر مسلمان د هغه شرل ضروري دي، نو کله چي د خپل خنزیر حفاظت نه سي کولای، نو د نومي د خنزیر حفاظت هم نه سي کولای، نو حککه به له نومي شخه د خنزیر عشر هم نه سي اخیستلای، حککه چي عشر د حفاظت په وجه اخیستل کیږي، نو دا د شرابو د عشر اخیستلو او د خنزیر د عشر نه اخیستلو دوم فرق سو.

له بنو تغلب شخه د عشر د اخیستلو حکم

وَلَوْ مَرَّ بِهٖمْ أَوْ امْرَأًا مِنْ بَنِي تَغْلِبَ بِعَالٍ أَوْ كَهْ د بنو تغلب کوچنی یا بنخه د مال سره (د عاشر مخته) تېر سي فَلَيْسَ عَلَى الصَّيِّدِ شَيْءٌ نو پر کوچني هيڅ شی واجب نه دی وَكَفَى الْمَرْءَ مَا حَالَ الرَّجُلُ او پر بنخه هغه شی واجب دی کوم چي پر سري واجب دی لِئَا ذَكَرْنَا فِي السَّوَامِ د هغه دلیل په وجه کوم چي موږ په باب السواتم کي ذکر کړی.

تشریح: مسئله: داده چي که د بنو تغلب د کوچني یا بنخي سره مال وړ سره وو، او د عاشر مخته تېر سول، نو پر کوچني به عشر او هيڅ شی واجب نه وي، او پر بنخه به دومره اندازه مال واجب وي شومره چي پر تغليبي سري واجب دی، يعني نوچنده عشر به ځني اخیستل کیږي، د دې مسئلې تفصیل او دلائل په باب السواتم کي ذکر سول، لهذا بیا یې د ذکر کولو ضرورت نسته.

که د تېرېدونکي سري سره په کور کي نور مال هم وي نو څه حکم دی؟

وَمَنْ مَرَّ عَلَى عَالِيٍّ بِإِثْمٍ وَهُوَ أَوْ كَه یو سړی د سلو (۱۰۰) درهمو سره د عاشر سره تېر سي وَأَخْبَرَنَا أَنَّ لَدُنِّي مَثَلُهُ وَاقَّةٌ أَخْبَرَنَا يَ عاشر ته خبر ورکړي چي زما سره په کور کي نور سلو درهمه سته كَذَّالَ عَلَيْنَا چي پر هغو کال (هم) تېر سوی دی لَمْ يَزَلْ لَدُنِّي مَثَلُهُ نو عاشر به د هغو سلو درهمو زکة نه اخلي کوم چي یې د عاشر مخته تېر کړل (يعني کوم چي لوس ورسره دي) لَقِيلَتُهَا حککه چي دا لږ دي وَمَا لِي يَنْتَبِهَ لَمْ يَدْخُلْ تَحْتَ حِمَايَتِهِ او کوم چي د هغه په کور کي دي هغه د عاشر په حفاظت کي داخل نه دي فَكُلُوا مِمَّا فِي بَيْتِكُمْ وَهَبْ بَصَاحَةً لَمْ يَعْشُرْهَا او که یو سړی د بضاعت د دوو سوو

درهمو سره (د عاشر مخته) تیر سی نو عاشر به د هغه عشر نه اخلي لَا تُكَلِّهُ غَيْرُ مَا دُونَ بِأَدَاؤِ زَكَاةِهِ حکه چي (د بضاعت په درهمونو کي) تیر بدلونکي سړي ته د زکاة د ورکولو اجازه نه ده سوې.

اللفظ: ﴿لَا تُكَلِّهُ﴾ د تفهيم له باب څخه د جحد صيغه ده؛ زکاة ورکول، ﴿بِضَاعَتِهِ﴾ د بضاعة لغوي معنی ده؛ د مال يو جزء او يو، توکر، سلمان، او په اصطلاح کي بضاعت دادي چي مالک يو سړي ته پيسې وړکړي او ورته ووايي، "په دې سره تجارت کوه، خو گټه به ټوله زما وي، له گټي څخه به تا ته هيڅ حصه نه درکوم، بلکي تا ته به د خپل کار مزدوري درکوم"، نو دې تجارت ته بضاعت ويل کيږي، او دې پيسو ته د بضاعت پيسې ويل کيږي، په دې کي تجارت کونکي لره د زکاة د ورکولو اجازه نسته. (ابو ابراهيم حنبله، ص ۱۹۸، ح ۱۰۰)، ﴿غَيْرُ مَا دُونَ﴾ هغه څوک چي اجازه نه وي ورکول سوې.

تشریح: په دې عبارت کي دوي مسئلې بيان سړي دي: (۱) اوله مسئله داده که د يو سړي سره سل (۱۰۰) درهمه ول او د عاشر سره تیر سو، او دې سړي عاشر ته وويل چي زما سره په کور کي سل (۱۰۰) نور درهمه سته، او پر دواړو کال هم تیر سوی دی، نو اوس په دې کي زکاة واجبه بل پکار دي او عاشر ته د هغه اخيستل پکار دي، لېکن دلته د عاشر لپاره حکم دادي چي هغه دي له دې سړي څخه مطلقاً زکاة نه اخلي، نه دي يې له هغو سلو درهمو څخه اخلي کوم چي د هغه سره لوس سته، او نه دي يې له هغو څخه اخلي کوم چي د هغه سره په کور کي دي، حکه د هغه سره چي اوس کوم درهم دي، هغه د نصاب په اندازه نه دي، او کوم چي په کور کي وړ سړي دي، هغه د عاشر په حمايت او حفاظت کي داخل نه دي، او دا معلومه خبره ده چي نه له نصاب څخه په کم مال کي زکاة واجبه کيږي، او نه په هغه مال کي زکاة واجبه کيږي چي له حفاظت او حمايت څخه خارج وي، نو حکه به د پورتنۍ مسئلې په دواړو صورتونو کي مطلقاً زکاة نه واجبه کيږي. (۲) دويمه مسئله داده که د يو سړي سره د بضاعت والا دوه سوه درهمه ول او د عاشر سره تیر سو، نو له هغه څخه دي هم عاشر زکاة نه اخلي، حکه چي د مالک له طرفه هغه ته د زکاة د ورکولو اجازه نسته، بلکي هغه صرف او صرف د تجارت کولو حقداره دی، نو کله چي د مالک له طرفه و هغه ته د زکاة د ورکولو اجازه نسته، نو عاشر به څرنگه له هغه څخه زکاة اخلي!.

که د تیر بدلونکي سړي سره د مضاربت مال وي نو څه حکم دی؟

قَالَ: وَكَذَلِكَ الْمُضَارَبَةُ همدارنگه د مضاربت حکم دی يُغْنِي إِذَا مَرَّ الْمُضَارِبُ بِهِ عَلَى النَّاصِبِ يعني کله چي مضارب د مضاربت مال د عاشر سره تیر کړي (نو له هغه څخه به عاشر زکاة نه اخلي) وَكَانَ أَبُو حَنِيفَةَ يَقُولُ أَوْلَا: يُعْضَرُ مَا او اهل صاحب ربيته الله به مخکي ويل: چي عاشر به له هغه څخه عشر اخلي يَقُولُ حَقُّ النَّاصِبِ حُكْمٌ چي د مضارب حق مضبوطه دی حَقُّ لَا يَمْلِكُ رَبُّ الْإِنْسَانِ نَهْيُهُ عَنِ الشُّصْرَابِ لِيهِ تر دې چي رب المال د مضاربت په مال کي له تصرف کولو څخه د مضارب د منع کولو ملکيت نه لري بَعْدَ مَا صَارَ غَرَضًا وروسته تر دې چي د مضاربت مال په تجارتي سلمان سره بدل سي فَنُزِّلَ مِنْهُ إِلَى الْإِنْسَانِ نو مضارب به د مالک په درجه کي وي ثُمَّ رَجَعَ إِلَى مَا ذَكَرْنَا فِي الْكِتَابِ بيا اهل صاحب ربيته الله له خپل دغه قول څخه د هغه مسئلې و طرف ته رجوع وکړه کوم چي موږ په کتاب کي ذکر کړه وَهُوَ قَوْلُهُمَا او همدا د صاحبينو ربيته الله قول دی لَا تُكَلِّهُ لَيْسَ بِمَالِكَ وَلَا تَأْتِي عَنْهُ إِلَّا أَدَاءُ الزَّكَاةِ حکه چي مضارب خو نه مالک دی نو نه

د زکاة په اداء کولو کې د مالک نائب دی إِلَّا أَنْ يَكُونَ فِي الْمَالِ رِبْهٌ يَنْتَهِىٰ نَصَابًا خو دا چې په مال کې دومره ګټه (نفعه) وځي چې په هغه کې د مضارب حصه تر نصابه پورې ورسېږي فَيُرْغَدُ مِنْهُ لِذَلِكَ مَا يَلِکَ لَهُ نو (په دې صورت کې به) د مضارب له حصې څخه زکاة اخيستل کېږي ځکه چې هغه د خپلې حصې مالک دی.

اللفظ: ﴿کسول﴾ د تفعل مصدر دی: تصرف کول، اړول را اړول، کارول، ﴿غرض﴾ جمع د غرض ده: دنيایي او تجارتي سامان، ﴿کسب﴾ خليفه، قائم مقام.

تشریح: مضارب دې ته ویل کېږي چې یو سړی بل سړي ته پیسې ورکړي، چې په دې سره تجارت وکړه، او کومه ګټه چې وځي، هغه به زما او ستا په مینځ کې نیمې وي (نو په دې پیسو سره تجارت کونکي سړي ته مضارب ویل کېږي، او د پیسو خلود ته رب المال ویل کېږي، او دې پیسو ته مال مضارب ویل کېږي).
صورت د مسئلې: دا دی چې که د مضارب سره د نصاب په اندازه مال وو، او د عاشر سره تېر سو، نو عاشر به له هغه څخه زکاة نه اخلي، لېکن دامام صاحب رحمه الله اول قول دا دی چې عاشر به له هغه څخه زکاة اخلي، ځکه چې د مضارب حق قوي دی (تر مال بضاعت)، تر دې چې کله مضارب د مضاربیت پیسو سره سامان رانیسي، نو مالک ته اختیار نه چې هغه مضارب دې سامان له خرڅولو لوله تجارتی تصرف څخه منع کړي، نو ګواکي مضارب د مالک په درجه کې سو، نو لکه څرنګه چې له مالک څخه عاشر اخيستل کېږي، همدارنګه به له مضارب څخه هم اخيستل کېږي.

لېکن وروسته امام صاحب رحمه الله له خپل لول قول څخه د هغه قول و طرف ته رجوع وکړ، کوم چې په کتاب کې ذکر سو، او همدغه د صاحبینو قول دی، او د دې قول دلیل دا دی چې مضارب خو نه د مال مالک دی، نو نه په زکاة اداء کولو کې د مالک نائب دی، بلکې فقط په تجارت کولو کې نائب دی، نو کله چې مضارب نه مالک دی، او نه په زکاة اداء کولو کې د هغه نائب دی، نو له مضارب څخه به زکاة څرنګه اخيستل کېږي، هو! که په مال کې دومره اندازه ګټه وځي چې د مضارب حصه د نصاب په اندازه سي، نو بیا به له مضارب څخه زکاة اخيستل کېږي، ځکه چې مضارب د خپلې حصې مالک دی، او له مالک څخه به زکاة اخيستل کېږي.

که تېر بدونکی سړی عېد ماډون وي نو د عاشر لپاره څه حکم دی؟

وَلَوْ مَرَّ عَيْدٌ مَا فُكِّرَ لَهُ بِسَائِقٍ وَرَبِّهِ او که داسې غلام دوه سوه درهمه (د عاشر مخته) تېر کړي چې هغه ته (د تجارت کولو) اجازه ورکول سوې وي وَلَيْشَ عَلَيْهِ كَفٌّ صَلَاةٍ او پر هغه پور (هم) باندي نه وي نو عاشر به له هغه څخه عاشر اخلي وَقَالَ أَبُو بَرٍّ سَفْ: لَا أَذَرُ بِي أَنْ أَبَا حَنِيفَةَ رَجَعَ عَنْ هَذَا أَمْرًا امام ابو یوسف رحمه الله فرمایي: ماته معلومه نه ده چې امام صاحب رحمه الله له دې قول څخه رجوع کړې ده، که نه؟ وَقِيَّاسٌ قَوْلُهُ الشَّانِي فِي الْمَضَارِبَةِ او په مضاربیت کې دامام صاحب رحمه الله د دویم قول قیاس دا دی وَهُوَ قَوْلُهُمَا او دا د صاحبینو رحمه الله قول (هم) دی أَنَّهُ لَا يُعْشَرُ چې عاشر به له عېد ماډون څخه عاشر نه اخلي لَأَنَّ الْمِلْكَ يَبْدُو لِلْمَوْلَىٰ ځکه چې د هغه په لاس کې چې څه دي هغه د مولیٰ په ملکیت کې دي وَلَهُ الصَّغْرُ او عېد ماډون ته (صرف) د تجارتی تصرف حق سته فَصَارَ كَالْمُضَارِبِ نو هغه د مضارب په ډول سو وَقِيلَ لِي الْفَرْقِي بَيْنَهُمَا او د دې دواړو مسئلو په مینځ کې د فرق په باره کې ویل سوي دي أَنَّ الْعَبْدَ

يَكْتَرَفُ لِنَفْسِهِ چې عبد مأذون د خپل ځان لپاره تصرف کوي حَتَّى لَا يَرْجِعَ بِالْمُفْهَدِ عَلَى النَّوْثِ تر دې چې پر مولی به (د هغه په تصرف کولو سره) هیڅ ذمه واري نه راگرځي فَكَانَ هُوَ الْمُخْتَارَ إِلَى الْجَنَابَةِ نو عبد مأذون به (دامام) حفاظت ته محتاجه وي وَالْمُتَارِبُ يَكْتَرَفُ بِحُكْمِ الْجَنَابَةِ او مضارب د نائب والي په وجه تصرف کوي حَتَّى يَرْجِعَ بِالْمُفْهَدِ عَلَى رَبِّ النَّالِ تر دې چې ټوله ذمه واري به پر رب المال راگرځي فَكَانَ رَبُّ النَّالِ هُوَ الْمُخْتَارَ نو (حفاظت ته به) محتاج رب المال وي فَلَا يَكُونُ الرُّجُوعُ إِلَى الْمُضَارِبِ رُجُوعًا وَنَهْيًا إِلَى الْعَقْدِ نو د مضارب په مسئله کي دامام صاحب رجنه الله له خپل قول څخه رجوع کول به د عبد مأذون په مسئله کي د هغو رجوع کول نه وي وَإِنْ كَانَ مَوْلَا مَعَهُ لو که د عبد مأذون سره د هغه مولی هم وي يُؤْتَعَدُّ وَنَهْ نو له مولی څخه به عشر اخيستل کيږي لِأَنَّ الْبَيْتَ لَهُ ځکه چې ملکیت خو د مولی دی إِلَّا إِذَا كَانَ عَلَى الْعَقْدِ دُونَ حَيْضَةٍ بِأَيْلِهِ خو په هغه صورت کي چې کله پر غلام دومره پور وي چې د تجارت ټوله مال يې نيولی وي (نو په دې صورت کي به له مولی څخه هم عشر نه اخيستل کيږي) لِإِنَّمَا أَمْرُ الْبَيْتِ أَوْ لِلْغُلَامِ ځکه چې (په دې صورت کي) د مولی ملکیت پاته نه سوي (د بل په حق کي) مشغول سو.

اللفات: ﴿مُفْهَدٌ﴾ ذمه ولري (ذمه داري).

تشریح: عبد مأذون له لی التجارة هغه غلام دی چې هغه ته د خپل مالک له طرفه د تجارت کولو اجازه ورکول سوي وي، امام قلوري رجنه الله فرمایي چې که عبد مأذون له فی التجارة دوه سوه درهمه د هاشر مخته تهر کړل، او پر هغه د یو چا پور هم بلندي نه وو، نو هاشر به له هغه څخه عشر اخلي، امام ابو یوسف رجنه الله وایي چې ماته معلومه نه ده چې زما استاذ امام صاحب رجنه الله خپل له دې قول یعنی د عشر له وجوب څخه د نه وجوب و طرف ته رجوع کړې ده، که نه؟ لکه څرنګه چې د مضارب په مسئله کي رجوع کول ثابت دي، هو! د مضارب په مسئله کي چې څرنګه د امام صاحب دویم قول دا دی چې له مضارب څخه دي عشر نه اخيستل کيږي، همدارنګه به له عبد مأذون څخه هم عشر نه اخيستل کيږي، او د دې قول دلیل قیاس دی یعنې چې څرنګه مضارب نه د مال مالک دی او نه د مالک له طرفه د زکاة په اداء کولو کي نائب دی، همدارنګه د عبد مأذون په قبضه کي چې کوم مال دی، هغه ټوله د مولی ملک دی، عبد مأذون نه د هغه ملک دی، او نه په زکاة اداء کولو کي د مولی له طرفه اجازه ورکول سوي ده، بلکې هغه ته فقط د تجارتي تصرف اختیار ورکول سوي دی.

وقيل في الفرق الخ لیکن کوم حضرات چې پر عبد مأذون د عشر د وجوب او پر مضارب د نه وجوب قائل دي، هغوی د دې دوو مسئلو په مینځ کي دا فرق کوي چې عبد مأذون د خپل ځان لپاره تصرف کوي، همدارنګه ده چې د عبد مأذون په تصرف کي پر مولی هیڅ ذمه واري نه راځي، نو که د تجارت په وخت کي پر عبد مأذون یو پور بلندي سو، نو عبد مأذون به هغه له خپلي ګټي او له خپلي غاري څخه اداء کوي، مولی ته به د هغه په اداء کولو کي رجوع نه کوي، نو کله چې عبد مأذون د خپل ځان لپاره تصرف کوي، نو د حمایت او حفاظت محتاجه به هم هغه وي، لو کوم شوک چې د حفاظت محتاجه وي، پر هغه عشر واجبيږي، نو ځکه به پر عبد مأذون عشر واجبيږي، او پاته سو مضارب نو هغه خود رب المال د نائب کېدلو په وجه تصرف کوي، همدارنګه ده چې د مضارب په تصرف کي پر رب المال ذمه ولري راځي.

لہذا کہ مضارب یو مسلمان رائیسی، خو قیمت یی ادا نہ کری، تر دے چي هغه سلمان هلاک سی، نو دغه قیمت په ادا کولو کي به رب المال ته رجوع کوي، نو کله چي مضارب د خپل شان لپاره تصرف نه کوي، بلکي د رب المال لپاره تصرف کوي، او د مضارب هغه نائب دی، نو د حفاظت محتاجه به هم رب المال وي، نه مضارب، او کله چي مضارب د حفاظت محتاجه نه دی، نو حشر به هم پر هغه نه واجبیږي، ددې دوو په مسئلو په مینځ کي چي کله دومره فرق سته، نو د مضارب په مسئله کي د امام صاحب رحمه الله له خپل اول قول څخه د رجوع کولو په وجه به دا نه لازمیږي چي امام صاحب رحمه الله دي د عبد مأذون په مسئله کي هم له خپل (یعني د حشر له وجوب) څخه رجوع کړې وي.

وان کان مولاه معه الم فرمایي که د عبد مأذون سره د هغه مولی هم وو، نو له مولی څخه به حشر اخيستل کیږي، ځکه د عبد مأذون په قبضه کي چي کوم مال دی، دا ټوله د مولی ملک دی، خو که پر غلام دومره پور باندي وي چي دا پور د غلام پر ټوله مال احاطه کړې وي، یعني مال او پور تقریباً برابر وي، نو په دې صورت کي به له غلام مأذون څخه هېڅ نه اخيستل کیږي، هغه که مولی ورسره وي، او که ورسره نه وي، ځکه کوم مال چي د غلام سره دی، د امام صاحب رحمه الله په نېز له هغه مال څخه د قرض غوښتونکو د حق په وجه د مولی ملک ختم سوی دی، او صاحبین رحمۃ الله فرمایي چي هغه مال په ډین سره مشغول دی، او د مال ختمېدل، یا مال په ډین سره مشغول کېدل، د زکاة د وجوب مانع دي، نو ځکه به پر غلام باندي د پور په صورت کي حشر او نور هېڅ نه واجبیږي لولاید، په پورتني مسئلو کي چي چیري د حشر لفظ ذکر سوی وي، له هغه څخه خاص لسمه حصه مراد نه ده، بلکي د حشر لفظ د لسمي حصي څخه مساو د شلمې حصي او د زکاة یعني د شلوې بنسټي حصي لپاره هم استعمالیږي، ددې تعیین په په قرائنو سره کیږي، نو که د عاشر مخته تېر بلونکی مسلمان وو، او د تجارت مال ورسره وو، نو له هغه څخه به شلوې بنسټه حصه اخيستل کیږي، او که فمي وو، نو شلمه حصه به ځني اخيستل کیږي، او که حرې وو نو لسمه حصه به ځني اخيستل کیږي، او پر دې ټولو به د حشر اطلاق کیږي.

د خارجیانو عاشر ته د حشر ورکولو حکم

قَالَ: وَمَنْ مَرَّ عَلَى عَاشِرِ الْخَوَارِجِ أَوْ عَلَى كَثِيرٍ مِنْهُمْ فَرَأَى فِي يَدِهِمْ مَالًا فَهُوَ عَلَيْهِمُ الْغَنَاءُ: بیا له هغه څخه خارجي عاشر واخلې یُشْلَى عَلَيْهِ الشَّكَّةُ نو له هغه څخه به دوباره زکاة اخيستل کیږي مَغْنَاءُ: إِذَا مَرَّ عَلَى عَاشِرِ أَهْلِ الْقَدَلِ ددې مطلب دا دی: چي کله هغه د عادل عاشر سره تېر سي لَأَنَّ الْفَقِيرَ جَاءَهُ مِنْ قَبْلِهِ ځکه چي یې غوري (کوټاهي) د هغه له طرفه راغلې ده حَيْثُ إِنَّهُ مَرَّ عَلَيْهِ ځکه چي هغه د خارجي عاشر سره تېر سوی دی.

الفتا، (الحار ج) جمع د عاریه ده: د مسلمانانو هغې ملي ته ویل کیږي چي د مسلمانانو د امیر په خلاف یې د بغاوت پیښ پورته کړی وي، او د ګناه کبیره والا ته کافر وایي.

تشریح: مسئله: دا ده که یو مسلمان تاجر په یو داسي مځکه کي تېر سو چي هلته د خارجیانو تسلط او قبضه وه، او د خارجیانو عاشر له هغه څخه حشر واخیستی، تر هغه وروسته دوباره داسی د اهل عدل (یعني د عادل باچا) د عاشر سره تېر سو، نو دا عادل عاشر به دوم وار هم له هغه څخه زکاة اخلې، او مځکي چي هغه کوم حشر خارجي عاشر ته ورکړی دی، هغه به په زکاة کي نه شمارل کیږي، ځکه خارجي عاشر ته چي یې کوم حشر ورکړی دی، هغه د خارجي عاشر سره د تېرېدلو په وجه دی، نو دا ددې سړي خپله غلطی ده چي د خارجي عاشر سره تېر سو، نو ځکه به هغه زکاة ده لپاره کافی نه وي، او دده حفاظت خو عادل باچا په خپل ملک کي کوي، نو کله چي د عادل باچا د عاشر سره تېرېږي، هغه به دوباره زکاة ځني اخلې. والله اعلم بالصواب

بَابُ فِي الْمَعَادِنِ وَالرِّكَازِ

(۱۵) باب د کانونو او د پټ کړی سوو مالونو (د زکاة په بیان کې) دی

تشریح: دا باب د عشر او عاشر تر باب څکه وروسته ذکر سو، چي د عشر په مقابل کې معدن، رکاز او نور قليل الوجود دی (يعني لږ پيدا کېږي)، نو ځکه مخکي د عشر احکام بیان سول، او وروسته د معدن او نورو احکام بیانېږي. (مجموعه ۲۰)

ښکاره دي وي چي معادن جمع د معدن ده، مَعْدَن هغه مال ته ويل کېږي چي الله پاک د مخکي د پيداېښت په ورځ په مخکې کې پيدا کړی وي. رِكَاز هغه مال ته ويل کېږي چي هغه په مخکې کې ښخ کړی سوی او پټ کړی سوی وي، هغه که معدن وي ځکه چي معدن الله تَعَالَى په مخکې کې ښخ کړی دی، او که کنز وي کوم چي يې مخلوق په مخکې کې ښخوي (لنډه دا چي رکاز معدن او کنز دواړو ته ويل کېږي). سَكَنَز هغه مال ته ويل کېږي چي هغه انسان په مخکې کې ښخ کړی وي، أَرْضٍ خَرَاجِي هغه مخکي ته ويل چي خراج پکښې واجب وي، او أَرْضٍ عُشْرِي هغه مخکي ته ويل کېږي چي عشر پکښې واجب وي. (پاڼه ۳۱۳، ص ۴۷۴)

که په خراجي يا عشري مخکې کې يو کان پيدا سو نو څه حکم دی؟

قَالَ: مَعْدِنٌ ذَهَبٍ أَوْ فِضَّةٍ فَرْمَاي: د سرو زرو يا د سپينو زرو هغه کان أَوْ حَبْدِيٍّ أَوْ رَصَاحِيٍّ أَوْ صُلْبِيٍّ يا د اوسپني يا د سرپو يا د ژړو (هغه کان) وَجَدْتِ أَرْضِيَّ خَرَجًا أَوْ عُشْرًا چي د خراج يا د عشر په مخکې کې پيدا سي فَفِيهِ الْخُمْسُ عَشْرًا نو په هغه کې زموږ په نيز پنځمه حصه واجب ده **وَقَالَ الشَّافِعِيُّ:** لَا شَرَّاءَ عَلَيْهِ فَيَبِي او امام شافعي رحمه الله فرمايي: چي پر پيدا کونکي په هغه کې هيڅ شی واجب نه دی لَأَنَّهُ مُبَاهٍ سَبَقَتْ يَدُ اللَّهِ إِلَيْهِ كَالْمُبْدِي ځکه چي هغه يو مباح شی دی چي اول د دې سري لاس وړ رسېدلی دی (يعني اول هغه تر لاسه کړی دی) لکه ښکار إِلَّا إِذَا كَانَ التَّسْتَحْرُجُ ذَهَبًا أَوْ فِضَّةً خو دا چي کله له کان څخه را ايستل سوی شی سره زړيا سپين زرو ي فَيَجِبُ فِيهِ الزَّكَاةُ نو په هغه کې به زکاة واجب وي وَلَا يُسْتَحَرَجُ الْخَوَلُ فِي قَوْلٍ او (امام شافعي رحمه الله) د يو قول مطابق پر هغه د کال تېرېدل (هم) شرط نه دي لَأَنَّهُ نَسَاءٌ كُلُّهُ ځکه چي هغه ټوله نساء ده وَالْخَوَلُ لِلنَّبِيِّ او کال تېرېدل د نساء لپاره دي وَلَنَا قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ **وَالسَّلَامُ:** وَلِي الرِّكَازِ الْخُمْسُ زموږ دليل د نبي ﷺ (۱۵) قول دی: او په رکاز کې پنځمه حصه واجب ده وَهُوَ مِنَ الرِّكَازِ او رکاز له رکز څخه مشتق دی (او د رکز معنی ده: ښخول او پټول) فَأُطْلِقَ عَلَى التَّعْدِينِ نو پر معدن (هم) د هغه اطلاق وسو

وَرَكَاظُ كَانَتْ لِأَيِّدِي الْكُفَرَةِ وَحَوَّثَهَا أَيْدِينَا غَلَبَةً أَوْ بِهَيْ وَجْهِ (هم) چي دا كانونه (مخكي) د كفارو په قبضه كي ول او زموږ لاسونو په غلبه سره هغه راجمع كړل (يعني بيا موږ پر قابض سو) فَكَانَتْ غَنِيمَةً نُو حَكَمَ بِهِ دَا كَانُونَهُ غَنِيمَتٌ وَيَ دَلِي الْقُلَائِمِ الْغَنَسُ اَوْ په غنيمتونو كي پنځمه حصه واجب وي (نو په دې كاتو كي به هم پنځمه حصه واجب وي) بِخِلَافِ الْحَبْدِ په خلاف د بڼكار لَكِنَّهُ لَمْ يَكُنْ لِي يَدٍ أَحَدٍ حَكَمَ چي بڼكار د هيچا په قبضه كي نه وو (نو حكه به خمس پكښي واجب نه وي) إِلَّا أَنَّ لِلْعَانِيُونَ يَدَا حَكِيمَةً خُو د غازيانو قبضه په حكمي توگه سره ده لِسُبُوتِهَا عَلَى الظَّاهِرِ حَكَمَ چي د هغو قبضه په ظاهري توگه ثابته ده وَأَمَّا الْحَقِيقَةُ فَلِلْوَجِدِ البتة حقيقي قبضه د پيدا كونكي ده فَاعْتَبَرْنَا الْحَكِيمَةَ فِي حَقِّ الْغَنَسِ نو موږ د خُمس په حق كي د حكمي قبضې اعتبار وكړي وَالْحَقِيقَةُ فِي حَقِّ الْأَرْبَعَةِ الْأَخْتِاسِ اَوْ د خُلوړو خُسونو په باره كي مو د حقيقي قبضې اعتبار وكړي حَتَّى كَانَتْ لِلْوَجِدِ تَر دې چي هغه به د پيدا كونكي وي.

اللفات: ﴿معدن﴾ كان، ﴿ذهب﴾ سره زر، ﴿فضة﴾ سپين زر، ﴿حديد﴾ اوسنه، ﴿رصاص﴾ سرب، ﴿نماء﴾ وده، زياتېدل. ﴿عكث﴾ د ضرب د باب واحده مؤنث غائبه ماضى معلومه صيغه ده: جمع كول، مالك جوړېدل، ﴿ركاز﴾ په مخكه كي پټ سوى مال، ﴿خمس﴾ خمس اَوْ خمس دواړه راخي: پنځمه حصه.

تشریح: مسئله: دا ده چي كه په خراجي يا عشري مخكه كي د سپينو زرو، سرو زرو، اوسپني، سرپو يا دثرو يا د داسي نورو شيانو يو كان پيدا سو، نو په هغه كي زموږ په نيز خُمس (يعني پنځمه حصه) واجب ده، امام شافعي رَحْمَهُ الله او امام احمد رَحْمَهُ الله فرمايي: كه له كان څخه را ايستل سوى شى سره يا سپين زرو ل، نو بيا په هغو كي زكاة واجب دى، لېكن كه يو بل شى وو، نو په هغه كي زكاة نسته، حكه چي معدن يو غير مملوك او مباح شى دى، او مباح شى ته چي اول د چا لاس ورسيري، هغه يې مالك كيږي، او په هغه كي به تېكس (عشر) او هيڅ شى نه واجبيږي، لكه څرنگه چي بڼكار مباح او غير مملوك دى، او څوك چي بڼكار ونيسي، نو هغه يې مالك كيږي، او عشر نه پكښي واجبيږي، همدارنگه به په معدن كي هم خمس او نور نه واجبيږي.

همدا ډول كه را ايستل سوى شى سره يا سپين زرو ل، نو په هغو كي د امام شافعي رَحْمَهُ الله په نيز خلو بڼستمه حصه يعني زكاة واجب دى، لېكن د هغو د وجوب لپاره حولان حول او نور شيان شرط نه دي، حكه چي د حولان حول شرط په مال كي د نماء او زياتېدلو لپاره دى، او په دې مسئله كي له معدن څخه را ايستل سوى مال په بشپړه توگه نماء ده (يعني له كان څخه را ايستل سوي سره يا سپين زر په خپله زيات دي، او په خپله يې نماء كړې ده)، نو حكه به په هغو كي د حولان حول شرط نه لگيږي.

زموږ دليل: د نبي ﷺ دا قول دى: وَفِي الرِّكَازِ الْخُمْسُ، (يعني په ركاز كي خمس واجب دى)، او ركاز له ركز څخه مشتق دى، چي د هغه اطلاق پر معدن هم كيږي، نو حديث په روى سره به په هر قسم ركاز كي خمس واجب وي، او څرنگه چي معدن هم د ركاز يو قسم دى، نو حكه به په معدن كي هم خمس واجب وي. دويم دليل دا دى چي ټوله معدني او كاني مخكي مخكي د كفارو په قبضه كي وي، او مسلمانانو له هغوى څخه غلبه لاندې كړي، لهدا دا ټوله كانونه اوس غنيمت سول، او په غنيمت كي خمس واجب دى، لكه څرنگه چي الله تعالى فرمايلي دي: وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ [٢١]، يعني د غنيمت په مالونو كي خمس واجب دى.

بغلاف الصيد الخ له دي حياه د امام شافعي رَحْمَةُ الله د قياس جواب ورکوي، چي معدن پر ښکار قياسول صحيح نه دي. حُکْمه چي معدن (کان) د کفارو په قبضه کي وو، او ښکار د هيچا په قبضه کي نه وي، نو معدن د مسلمانانو په غلبه سره د غنيمت مال جوړ سو، لېکن ښکار د يو مسلمان په قبضه سره د غنيمت مال نه جوړېږي، نو حُکْمه به په معدن کي خمس واجب وي، لېکن په ښکار کي به خمس واجب نه وي.

إلا أن للغانينين الخ له دي حياه د يو مقلد سوال جواب ورکوي، سوال دادی چي کله کانونه د غنيمت مالونه دي، نو بيا به هغو کي پکار دا ده چي يو خمس دي د يتيمانو او مسکينانو سي، او پاته خلور خمس دي غانمينو (مجاهدين) ته ورکول سي، نه پيدا کونکي ته. (حُکْمه چي دا مُحکمي مجاهدينو فتحه کړي دي)، لېکن تاسو په دي مسئله کي خلور خمس د پيدا کونکي لپاره ټاکلي دي، نه د مجاهدينو لپاره، آخر د دي شخه وجه ده؟ نو جواب ورکوي فرمايي چي د مجاهدينو لپاره به خلور خمس هغه وخت وي، چي کله پر مال غنيمت د هغو قبضه حقيقتاً او حکماً دواړه ډوله وي، او دلته خو حکماً د غنيمت پر مالونو د مجاهدينو قبضه سته، لېکن حقيقتاً نسته، بلکي په ظاهري توگه ده، او حقيقي قبضه خو د پيدا کونکي ده، لهذا موږ د حقيقي او حکمي قبضې دواړو اعتبار وکړی، نو د حکمي قبضې په اعتبار سره مو يو خمس د الله لپاره واجب کړی، چي هغه به فقيرانو او مسکيانو ته ورکول کيږي، او د حقيقي قبضې په اعتبار سره مو خلور خمس د پيدا کونکو لپاره متعين کړل.

که په يو کور کي کان پيدا سو نو څه حکم دی؟

وَلَوْ وَجَدَ فِي دَارِهِ مَعْدِنًا فَلَيْسَ لَهُ شَيْءٌ عِنْدَ * أَنْ حَبِثَهُ. او که يو سړي په خپل کور کي کان پيدا کړی نو د امام صاحب رَحْمَةُ الله په نېز په هغه کي هيڅ شی واجب نه دی وَقَالَا: فِيهِ الْخُمْسُ او صاحبين رَحْمَتُ الله فرمايي: چي په هغه کي خمس واجب دی لِإِطْلَاقِ مَا رَوَيْنَا زموږ د روايت سوي حديث د مطلق کېدلو په وجه وَلَهُ أَنَّهُ مِنْ أَجْزَائِهِ الْأَرْضِ د امام صاحب رَحْمَةُ الله دليل دا دی چي کان د مُحکمي له اجزاؤ شخه دی مُرْكَبٌ فِيهَا او په مُحکمه کي شامل (اوجور) دی وَلَا مُؤَنَّةٌ فِي سَائِرِ الْأَجْزَاءِ او (د مُحکمي) په ټولو اجزاؤ کي هيڅ مؤنت او خرچه نسته فَكَذَلِكَ هَذَا الْجُزْءُ نو په دي جزء کي به (يې) هم هيڅ خرچه نه وي إِنَّكَ الْجُزْءُ لَا يُخَالِفُ الْجُزْءَ حُکْمه چي جزء له کُل شخه نه مخالف کيږي بِخِلَافِ الْكَنْزِ په خلاف د پټي کړی سوي خزانې إِنَّهُ غَيْرُ مُرْكَبٍ فِيهَا حُکْمه چي پټه کړی سوي خزانه په مُحکمه کي شامله نه وي.

اللفات: ﴿معدن﴾ کان، ﴿مؤنة﴾ محنت، بار، بوج، خرش (خرچه)، لگښت، ﴿کنز﴾ خزانه، (دلته ځني مراد پټه کړی سوي خزانه ده).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که يو چا په خپل کور کي کان پيدا کړی، نو د امام صاحب رَحْمَةُ الله په نېز په دغه کورني کان کي خمس او نور نه واجبېږي، لېکن د صاحبينو رَحْمَتُ الله په نېز په کورني کان کي هم خمس واجبېږي.

حکمه مخکي چي موي کوم حديث ذکر کړی، يعني: في الركاز الحسن، فاحديث مطلق دی، او په هغه کي ددنه، دباندې، همدارنگه د کور او د غير کور هيڅ قيد نسته، نو حکمه به په هر کان کي خمس واجب وي، هغه که په کور کي پيدا سوي وي، ياله کور څخه دباندې.

وله انه الخ: دامام صاحب دليل دای چي د کور کان د کور دمخکي يو جزء دی، او د کائناتو د پيدايښت په وخت کي د کور دغه مخکي او کان مرکب سوي يعني جوړ سوي دي، او دمخکي د پيدايښت له وخت څخه دا کان په دغه مخکي کي شامل دی، او په کورني اجزاؤ کي خمس او نور نه واجبيږي، او نه په کورني اجزاؤ که يوه بله خرچه او تيکس واجبيږي، نو حکمه به په کورني کان کي خمس هم واجب نه وي، حکمه چي د کور کان له کورني اجزاؤ څخه يو جزء دی، او کله چي په کل کي هيڅ شی نه واجبيږي، نو په جزء کي به هم هيڅ شی نه واجبيږي، حکمه چي جزء له کل څخه نه مخالف کيږي، ددې په خلاف د ښځي کړی سوي خزاني مسئله ده، حکمه چي هغه په خپله (د يو انسان په ذريعه سره) ښځه کړی سوي او پته کړی سوي ده، نو هغه د پيدايښت له وخت څخه په مخکي کي شامل نه سوه، او نه په پيدايښي توگه د مخکي له اجزاؤ څخه سوه، نو حکمه به په هغه کي خمس واجب وي.

راجع قول: په پورتنۍ مسئله کي راجح قول د امام صاحب رحمه الله دی، کما قال الملاية ابن الملاية: وان وجد في داره

فليس له فيه شيء وهو لصاحب الدار (التقارخانية ج: ٢، ص: ٣٢٠). [قول الراجح ج: ١٠، ص: ١٧٦]

که په خپله مخکي کي کان پيدا سو نو څه حکم دی؟

قال: قَالَ وَجَدَ فِي أَرْضِهِ فرمايي: او که يو څوک په خپله مخکي کي کان پيدا کړي فَعَنْ أَبِي حَنِيفَةَ عَلَيْهِ رَوَاهُ نوله امام صاحب رحمه الله څخه په دې کي دوه روايتي دي وَوَجَّهَ الْقَرْنِي عَلَى إِحْدَاهُمَا وَهُوَ رَوَاةُ الْجَاهِلِيَّةِ السَّغِيرِ او په دواړو روايتونو کي پريوه روايت چي هغه د جامع صغير روايت دی وجه د فرق داده أَنَّ الدَّارَ مِلْكُ خَالَتِهِ عَنِ الْمُوْنِ چي کور په داسي حال کي (د انسان) په ملکيت کي راغلی دی چي هغه له ټولو خرچو (خرشو) څخه خالي وي دُونَ الْأَرْضِ (او) مخکي داسي نه ده وَلِهَذَا وَجَبَ الْعَشْرُ وَالْخَرَجُ فِي الْأَرْضِ دُونَ الدَّارِ همدا وجه ده چي په مخکي کي عشر او خراج واجب دی (لېکن) په کور کي واجب نه دی فَكَذَلِكَ هَذَا الْمُوْنَةُ نو همدارنگه به دا خرچه هم وي (يعني همدارنگه به کور هم له دې خرچي څخه خالي وي).

اللفظ: ﴿مُونٌ﴾ جمع د مونة ده: محنت، خرچه (خرشو).

تفسير: مسئله: داده که يو سړي په خپله مخکي کي کان پيدا کړی، نو په هغه کي د خمس د واجبللو په باره کي له امام صاحب رحمه الله څخه دوه روايتونه دي: (١) اول روايت کوم چي د مبسوط دی، دای چي په دې کي خمس او هيڅ شی هم واجب نه دي، (٢) دويم روايت کوم چي د جامع صغير دی، دای چي خمس پکښي واجب دی، او په دې دواړو روايتونو کي د فرق وجه داده چي کور د هر ټول خرچو، ټکس او بار څخه خالي وي، لېکن پر مخکي ټول ټول خرڅونه او لگښتونه کيږي، همدا وجه ده چي په مخکي کي عشر او خراج دواړه واجب دي، او په کور کي هيڅ شی هم واجب نه دي، نو کله چي په نفس کور کي عشر او نور واجب نه دي، نو له کور څخه په رايستل سوي کان کي به هم عشر او نور واجب نه وي.

د ښخ کړی سوي مال او خزاني د پيدا کولو بېلابېل صورتونه او د هغو حکمونه

وَأَنَّ وَجَدَ رَکَالًا أُنْ کَکْرًا او که رکاز يعني ښخه سوي خزانه پيدا کړي وَجَبَ فِيهِ الْفُحْشُ عِنْدَهُمْ نو په دې کي دلم صاحب او صاحبنو رَجَمَهُ الله (تولو) په نېز خُمس واجب دی لِأَيَّ رَوَيْنَا د هغه حديث په وجه کوم چي موږ روايت کړي وَاسْمُ الرِّكَازِ يَطْلُقُ عَلَى الْكَنْزِ او درکاز اطلاق پر ښخي سوي خزاني کيږي لِغِنَى الرِّكَازِ هُوَ الْإِنِّجَاتُ درکوزد معنی په وجه او درکز معنی د ثابتولو (او ښخولو) ده ثُمَّ إِنْ كَانَ عَلَى قَرْبِ أَهْلِ الْإِسْلَامِ كَالْمَكْتُوبِ عَلَيْهِ كَيْفَ الشَّهَادَةِ بيا که هغه خزانه د مسلماتو پر طريقه ښخه سوې وي مثلاً پر هغې د شهادت کلمه ليکلې وي فَهَوَ بِشْرُؤِ اللَّقْطَةِ نو هغه دلقطه په درجه کي ده وَقَدْ عُرِفَ حُكْمُهَا مِنْ مَوْضِعِهِ او دلقطې حکم به په خپل ځای کي معلوم سي (يعني په کتاب اللقطه کي) وَإِنْ كَانَ عَلَى قَرْبِ أَهْلِ الْجَاهِلِيَّةِ كَالْمَنْقُوشِ عَلَيْهِ الشَّمُّ او که د جاهليت په طريقه ښخه سوې وي مثلاً پر هغې د بُت تصوير کښل سوی وي فَيَفِيهِ الْخُشُ عَلَى كُلِّ حَالٍ نو په هر حال به په هغې کي خمس واجب وي لِأَيَّ رَوَيْنَا د هغه دليل په وجه کوم چي موږ بيان کړي ثُمَّ إِنْ وَجَدَ فِي أَرْضٍ مَبَاحَةً بيا که يې دا په مباحه محکه کي پيدا کړې وي فَأَرْبَعَةٌ أَغْنَاهُ لِلْوَجَدِ نو څلور څخه به يې د پيدا کونکي لپاره وي لِأَنَّهُ تَمَّ الْإِخْرَازُ مِنْهُ ځکه چي د هغه له طرفه حفاظت پوره سو إِذْ لَا عِلْمَ بِهِ لِلْعَانِيَيْنِ ځکه چي غازيانو (مجاهدينو) ته د دې علم نه وو فَيُخْتَصُّ هُوَ بِهِ نو همدغه پيدا کونکي به د هغې سره خاص وي وَإِنْ وَجَدَ فِي أَرْضٍ مَبْلُوكَةً او که په مملوکه محکه کي يې خزانه پيدا کړې وي فَكَذَلِكَ الْحُكْمُ عِنْدَ أَنْ يُؤَسَفَ نو هم دغه حکم دی د امام ابو يوسف رَجَمَهُ الله په نېز (يعني څلور څخه به د پيدا کونکي وي) لِأَنَّ الْإِسْتِغْنَاءَ بِشْتَارِ الْجَيَّازَةِ وَهِيَ مِنْهُ ځکه چي حقداره کېدل په پوره توگه په خپل حفاظت کي په راوستلو سره دي او هغه د پيدا کونکي له طرفه دي (يعني پيدا کونکي خزانه په پوره توگه په خپل حفاظت کي راوستي ده) وَعِنْدَ أَنْ خَفِيفَةً وَمُحَدَّيً هُوَ لِمُخْتَطِ لَهُ او د طرفينو رَجَمَهُ الله په نېز به دا (څلور حصې) د مختط له لپاره وي وَهُوَ الَّذِي مَلَكَهُ الْإِمَامُ مِنْهُ الْبَقْعَةُ أَوَّلَ الْفَتْحِ او مختط له هغه سړي دی چي هغه د محکي د فتح کېلو په شروع کي امام د محکي د دې توبې (توکړي) مالک جوړ کړی وي لِأَنَّهُ سَبَقَتْ يَدُ الْإِمَامِ ځکه چي اول د مختط له لاس دې ته رسېدلی دی وَهِيَ يَدُ الْخُصْمِ فَيَنْبَلِكُ بِهَا مَالِ الْبَائِلِينَ او هغه خصوصي قبضه ده نو ځکه به مختط له د دې خصوصي قبضې په وجه د هغه شي مالک وي کوم چي په محکه کي دننه وي وَإِنْ كَانَتْ عَلَى الظَّاهِرِ که څه هم د هغه قبضه پر ظاهر ده کُنَّ اضْطَادَ سَكَنَةٍ بَلَدٍ لَکَ يُوَسَّرُ چي داسي ماڼۍ ښکار کړي چي د هغه په نس کي ملغره وي (نوملغره به د ښکار کونکي

• القول المرجع: قول الطرفين، كما قال العلامة ابن نجيم رَجَمَهُ الله قوله باقية "للمختط له" أي الأحمس الأربعة للملك الإمام البقرة أول الفتح وإن

كان منها فلورته..... وهكذا في الناز عابدة، (البحر الرائق ج: ١٢ ص: ٢٣٥) (القول الرابع، ج: ١ ص: ١٧٧)

وي، نه درايونكي) ثُمَّ بِالْبَيْعِ كَمْ تَخْرُجُ عَنْ وَلِيكِهِ بيا د مخكي د خرخلواو په وجه خزانه دهغه له ملك شخه نه وځي لَاكُهُ مُؤَدَّمٌ فِيهَا ځكه چي دا خزانه (خو) په مخكه امانت ايښول سوې ده بِخِلَالِ التَّغْدِينِ په خلاف د كان لَاكُهُ مِنْ أَجْزَائِهَا ځكه چي هغه د مخكي له اجزاو شخه دي فَيَنْتَقِلُ إِلَى الْمُسْتَرَى نو هغه به درايونكي و طرف ته منتقل كيږي وَأَنْ لَمْ يُعْرِفِ التَّخْطُّ لَهُ او كه مختط له معلوم نه وو يُعْرِفُ إِلَى أَقْصَى مَا لَيْكُ يُعْرِفُ فِي الْإِسْلَامِ نو دا خزانه به د هغه آخري مالك و طرف ته گرځي كوم چي په اسلام كي پېژندل كيږي عَلَى مَا قَالُوا لكه څرنګه چي (متأخرينو) فقهاو فرمايلي دي وَلَا اشْكَاةَ الضَّرَبِ او كه (د خزانې) طرز (او نقش) مشبه سي يُجْعَلُ جَاهِلِيَّاتٍ ظَاهِرِ الْمَذْهَبِ نو په ظاهر د مذهب كي به هغه د جاهليت د زمانې (يعني كفري) خزانه گرځول كيږي لَاكُهُ الْأَصْلُ ځكه چي هغه اصل دي وَقِيلَ: يُجْعَلُ إِسْلَامِيَّاتٍ زَمَانِيًا او ويل سوي دي: چي زموږ په زمانه كي به اسلامي خزانه گرځول كيږي لِتَكَادِرَ الْقَهْدُ ځكه چي د اسلام زمانه (هم) ډېر تېره سوې ده.

اللفاظ: ﴿سُورِب﴾ طرز، طريقه، ډول، نقش، ﴿لَقَطَةً﴾ غورځول سوي شي، غورځول سوي مال، ﴿صَنِم﴾ بت، ﴿عَلَمٌ﴾ د غنيمت ټولونكي، ﴿اِحْرَازٌ﴾ خوندي كول، محفوظه كول، ژغورول، ﴿مَخْطُ لَهُ﴾ هغه څوك چي اول وار مخكه هغه ته وركول سوې وي او د هغه په نامه سوې وي، ﴿بَقْمَةً﴾ د مخكي ټوكړه، حصه، ﴿دَلَّةً﴾ ملغلره. **تفريع:** مسئله: دا ده كه يو چا په مخكه كه ښځه كړې سوې (دفن كړې سوې) خزانه پيدا كړه، نو په دې كي د حنفي علماء په اتفاق خمس واجب دي، ځكه تر دې مخكي چي كوم حديث روايت كړې سو (يعني: في الركاك المس) هغه مطلق دي، او څرنګه چي لفظ د ركاك معدن او كنز (ښځي كړې سوي خزانې) دواړو ته شامل دي، نو ځكه به په هغه روايت سره دلته دليل نيول صحيح وي، په خپله صاحب د هدايې رَجَعَهُ اللهُ فرمايي چي د ركاك اطلاق پر كنز هم كيږي، ځكه ركاك له ركز شخه مشتق دي، چي د هغه معني ده: ثابتول، ښخول، او څرنګه چي معدن (كان) هم په مخكه كي د الله له طرفه ښځ كړې سوي او ثابت سوي وي، هملارنګه كنز هم د بندګانو له طرفه په مخكه كي ښځ كړې سوي وي.

ثم ان كان الخ فرمايي بيا كه پر پيدا سوي خزانې د مسلماتو يوه ښځه وي، مثلاً پر هغې كلمه ليكل سوې وي او داسي نور، نو دا خزانه به د لقطه په حكم كي وي، او په لقطه كي خمس او نور واجب نه دي، بلكي د لقطې حكم دا دي چي تر شه مودې پوري به د هغې اعلان كيږي، كه مالك يې پيدا سو، نو ډېر ښه، كنې يو فقير ته به وركول كيږي، او كه په خپله فقير وو، نو خپله به يې استعمالوي، يعني پر ځان به يې صدقه كوي، (دا هم جائز دي چي هر وخت فقير سي بيا يې پر ځان صدقه كړي، خو خمس پكښي واجب نه دي)

وان كان الخ او كه پر خزانې د جاهليت د زمانې او د كفارو يوه ښځه وي، مثلاً پر هغې د بُت او نورو تصوير وي، نو په هر حال به په هغې كي خمس واجب وي، هغه كه هر څاي پيدا سي، د لا بيتا شخه صاحب د كتاب د هغه دليل و طرف ته اشاره كړې ده، كوم چي مخكي د باب په شروع كي تېر سو، "يعني مسلمانان پر دې مخكه بلندي غالب سوي دي، لو دا د غنيمت مال دي، او د غنيمت په مال كي خمس واجبېږي".

شم ان وجد الخ مسئله داده که يو سړي په مباحه (روا) او غير مملوکه مخکې کي يو جاهلي او کفري خزانه پيدا کړه. نو له هغه څخه به يو خمس د فقيرانو او مسکينانو وي، او څلور خمه به د پيدا کونکي وي، ځکه چې په غير مملوکه مخکې کي پيدا سوې خزانه حفاظت ته ضرورت لري، نو د کوم سړي له طرفه چې د هغه پوره حفاظت او احراز وسي. هغه به د دې حقداره وي، ځکه کله چې هغه خزانه پيدا کړه، نو په خپل حفاظت کي يې واخيستله، او غازياتو ته خړد دې علم هم نه وو چې په دې مخکې کي خزانه ده، لهذا پيدا کونکي به يوازې د دې حقداره وي، ځکه چې حقيقي قبضه خود پيدا کونکي ده.

وان وجد الخ او که يو چا په مملوکه مخکې کي يو جاهلي او کفري خزانه پيدا کړه. هغه مخکې که دده په ملکيت کي وي، يا د بل چا په ملکيت کي وي، نو د امام ابو يوسف رحمه الله په نيز به له هغه خزانه څخه يو خمس فقيرانو ته ورکول کيږي، او پاته حصه به د پيدا کونکي سړي وي، ځکه چې دلته هم د هغه له طرفه احراز او حفاظت راغلی دی، نو کله چې احراز د هغه له طرفه متحقق دی، نو دې حقداره به هم هغه وي.

طرفين رحمۃ الله فرمايي چې په دې صورت کي به پيدا کونکي ته هيڅ نه ورکول کيږي، بلکې د څلورو خمسونو حقداره به مختل له وي، مختل له هغه سړي ته ويل کيږي چې امام المسلمين د ښار د فتح کېدلو په وخت کي هغه د مخکې د دغه حصې (چې په هغه کي خزانه پيدا سوې ده) مالک جوړ کړی وي، او امام هغه ته دا حصه ور معلومه کړې وي (او څرنګه چې امام هغه ته د خط او کرښې په ذريعه خپله حصه ور معلوموي نو ځکه هغه ته مختل له ويل کيږي). د طرفينو دليل دا دی چې دا مخکې تر فتحي وروسته تر ټولو مخکې د مختل له په قبضه کي راغلې ده، نو څرنګه چې مختل له دې مخکې د ظاهري اجزاؤ هم مالک وي، همدارنګه به د دې د باطني اجزاؤ هم مالک وي، لکه يو سړي چې ماهي (کب) ښکار کړي، او په خپل ملکيت کي يې واخلي، او د ماهي له نس څخه ملفطره راووي، نو څرنګه چې دا ښکاري د ماهي د ظاهري حصې مالک دی، همدارنګه به يې د باطني حصې هم مالک وي، او يو بل څوک به د هغه سره په دې کي شريک نه وي، نو همدا راز به مختل له هم د دې خزانه مالک وي، او که هغه ژوندی نه وو، نو د هغه اولاده او کورنۍ به د دې خزانه مالکان وي.

ثم بالبيوع الخ دې حاصل دا دی چې که مختل له دا مخکې خرڅه کړه، او بيا په دې مخکې کي يوه خزانه پيدا سوه، نو هم به مختل له دې خزانه حقداره وي، او د خرڅېدلو په وجه به خزانه د هغه له ملکيت څخه خارج نه ګڼل کيږي، ځکه چې خزانه په دې مخکې کي امانت او ويعت اېښودل سوې ده، او دې سره درانيونکي (مشتري) د حق هيڅ تعلق نسته، نو ځکه به د مخکې اول مالک يعني مختل له دې خزانه مستحق وي.

بخلاف البعدين الخ فرمايي که د خزانه پر ځای په مخکې کي کان يعني په پيدايشي او خلقي توګه سره اېښودل سوي سره زړ يا سپين زړ يا داسي د نورو شيانو کان پيدا سي، نو په دې صورت کي به رانيونکی حقداره وي، او دا کان به د مخکې په خرڅولو سره د رانيونکي و طرف ته نقل کيږي. ځکه چې کان د مخکې له اجزاؤ څخه يو جزء دی، نو کله چې رانيونکی د کُل مالک ګرځي، نو د جزء مالک خو به په درجه اولی ګرځي.

وان لم يعرف الخ فرمايي که مختل له معلوم نه وو، نو په دې صورت کي به خزانه هغه سړي ته ورکول کيږي چې په اسلام کي تر ټولو مخکې د دې مخکې مالک سوی وي، ځکه چې د هغه حق او ملکيت د ټولو خلکو تر حقونو او ملکيتونو مخکې دی، همدا د متاخرينو فقهاؤ رايه ده، او که د خزانه نقشه او ټاپه شکمنه سوه، يعني نه پر هغه د

مسلمانانو يوه نښه وه، او نه د کافرانو، نو په دې صورت کي به د ظاهر روایت مطابق دا خزانه جاهلي او کفري گرځول کيږي، او په هر حال کي به په دې کي خمس واجب وي، ځکه چي تر اسلام مخکي پر دې مخکې د کفارو غلبه او قبضه وه، نو غالب گومان همدغه دی چي دا به د کافرانو خزانه وي، او يو قول دا دی چي دا به اسلامي خزانه گرځول کيږي، ځکه چي اوس هم د اسلام د خپرېدلو ډېر وخت کيږي، او ډېره زمانه تېره سوې ده، نو د اسلام له ظاهري حالت څخه همدغه معلوميږي، چي دا خزانه به د کفارو نه وي، بلکي د يو مسلمان قوم خزانه به وي، لهذا دا به هم اسلامي خزانه گڼل کيږي، او حکم به يې د لفظي وي.

به دارُ العرب کي د خزاني د پيدا کولو حکم

وَمَنْ دَعَلَ دَارَ الْعَرَبِ بِأَمَانٍ او څوک چي دارُ العرب ته په امان سره داخل سي فَوَكَدَتْ دَارُ بَيْتِهِمْ رِكَازًا بيا د يو حربي په کور کي رکاز (يعني ښځه سوې خزانه يا کان) پيدا کړي رِذْوَةً عَلَيْهِمْ نو هغه به دارکاز د کور حربي مالک ته ورکوي تَحَرُّزًا عَنِ الْعَدُوِّ له وعده خلافي (او درغلي) څخه د ځان ساتني لپاره لَأَنَّ مَالِي الدَّارِ يَدُ صَاحِبِهَا غُصُوصًا ځکه کوم څه چي په دې کور کي دي هغه د کور د مالک په خصوصي قبضه کي دي وَأَنَّ وَجَدَ فِي الدَّارِ مَالًا فَهُوَ لَهُ او که يې رکاز دارُ العرب په صحرا کي پيدا کړي نو (بيا) دا د هغه دی لَأَنَّهُ لَيْسَ فِي يَدِ أَحَدٍ عَلَى الْخُصُوصِ ځکه چي هغه د يو چا په خصوصي قبضه کي نه دی فَلَا يُعَدُّ عَدْرًا نو ځکه به دا وعده خلافي (او درغلي) نه شمارل کيږي وَلَا ثَمَرٌ فِيهِ او په دې رکاز کي به هيڅ شې هم واجب نه وي لَأَنَّهُ بِنَزْلَةِ الْمُكَلَّفِ غَيْرِ مُجَاهِرٍ ځکه چي داسې د هغه چا په درجه کي دی کوم چي په پټه غلا کوي نه په ډاگه (لکه ډاکو).

اللفاظ: ﴿تَحَرَّزَ﴾ د تفعل د باب مصدر دی: پرېز کول، ځان ساتل، ﴿عَدْر﴾ خيانت، وعده خلافي، درغلي، ﴿صحراء﴾ صحرا، بيابان، ﴿مُتَلَقِّص﴾ د تفعل د باب اسم فاعل دی: غل، په پټه توگه د مال غلا کونکی، ﴿مُجَاهِر﴾ د مفاعلي د باب اسم فاعل دی: په ډاگه او ښکاره توگه يو کار کونکی، مراد ځني ډاکو دی.

تشرېح: مسئله: دا ده که يو سړي له کفارو څخه امان واخيستی او دارُ العرب ته ورغلی، بيا يې په دارُ العرب کي د يوه حربي په کور کي رکاز پيدا کړی، هغه که کان وو او که خزانه (ځکه چي رکاز دواړو ته ويل کيږي)، نو هغه به دارکاز د کور مالک ته ورکوي، چي درغلي او وعده خلافي رانه سي، او نبي ﷺ فرمايلي دي: في المودود فاء لا غدر، (يعني په وعده او ژمنه کي وفاء کول پکار دي، نه غدر او درغلي)، دليل دا دی چي کوم څه په کور کي وي، هغه ټوله په خصوصي توگه د کور د مالک په قبضه کي دي، يعني پر دې باندې د کور د مالک قبضه ده، که څه هم حکمي قبضه ده، نو ځکه به دارکاز اخيستل درغلي او خيانت وي، او که رکاز يې دارُ العرب په يو داسي ښت کي پيدا کړی چي د هغه هيڅ مالک معلوم وو، نو دارکاز به د پيدا کونکي وي، ځکه چي دارکاز د يو چا په خصوصي قبضه کي نه دی، نو ځکه به د هغه اخيستل شرعاً درغلي او غدر نه شمارل کيږي، او په دې رکاز کي به خمس هم نه واجبيږي، ځکه چي خمس په هغه مال کي واجبيږي، چي هغه د غنيمت په معنی سره وي، او غنيمت هغه مال ته ويل کيږي چي هغه د حرياتو په قبضه کي وي، بيا مسلمانان پر هغو حمله وکړي او په غلبه سره په ښکاره توگه هغه مال ترلاسه کړي، لېکن داسې داسي نه دی، بلکي داسې د غله په ډول دی، نو کله چي دا د غنيمت په معنی کي نه سو، نو په دې کي به خمس هم واجب نه وي.

په قيمتي ډبرو کي د خمس حکم

وَلَا تُحْسِنُ فِي الْفَيْدَةِ وَلَا يَزِيدُ فِي الْجِبَالِ خُمْسٌ او په هغه فيروزه کي چي په غرونو کي پيدا سي خمس نسته لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ
السَّلَامُ وَالسَّلَامُ: لَا خُمْسَ فِي الْحَجَرِ حکه نبي ﷺ فرمايلي دي: په ډبرو کي خمس نسته وَلِي الرِّبَاقِ الْخُمْسُ فِي قَوْلِ
أَبِي حَنِيفَةَ آخرا او دامام صاحب رحمه الله په آخري قول کي په زريق کي خمس واجب دی وَهُوَ قَوْلُ مُحَمَّدٍ او همدا
 قول دامام محمد رحمه الله دی خِلَافًا لِأَبِي يُوسُفَ په خلاف دامام ابو يوسف رحمه الله.

اللفات: ﴿فدروج﴾ فيروزه (يو ډول قيمتي ډبره ده چي زرغون يا شين رنگ لري)، ﴿زريق﴾ پاره، سيماب، ژيوه، آبک.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي په هغو ډبرو کي کوم چي په غرونو کي پيدا کيږي، لکه فيروزه، ياقوت، (سني مرمر) او په داسي نورو کي خمس نسته، که څه هم دا ټوله قيمتي دي، خو د ډبرو قسمونه دي، او د ډبرو په باره کي نبي ﷺ فرمايلي دي: لا خمس في الحجر.

پاته سوه د زريق يعني د پارې مسئله، نو په دې باره کي دامام صاحب رحمه الله اول قول، او دامام ابو يوسف رحمه الله آخري قول دادی چي په دې کي هم خمس نسته، لېکن دامام صاحب رحمه الله آخري قول او دامام ابو يوسف رحمه الله اول قول دا دی چي په دې کي خمس واجب دی، او همدا دامام محمد رحمه الله قول دی.

ښکاره دي وي چي دلته د في الجبال قيد احترازي دی، لهذا که دا ډبري له کفارو څخه غلبه ترلاسه سوي، نو بيا به په دې کي خمس واجب وي. (بنايه ج: ٣، ص: ٢٨٥)

راجع قول: په پورتنۍ مسئله کي راجح قول د طرفينو رحمه الله دی، يعني په پاره کي خمس سته، کما قال في الهندية

ويجب الخمس في الزريق، كذا في محيط السرخسي (الهندية ج: ١٠، ص: ٧٥). [القول الرابع ج: ١٠، ص: ١٧٨]

په ملغلرو او عنبر کي د خمس حکم

وَلَا خُمْسٌ فِي اللَّوْلُوِّ وَالْعَنْبَرِ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ وَمُحَمَّدٍ او د طرفينو رحمه الله په نهز په ملغلرو او عنبرو کي خمس نسته
وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ: فِيهِمَا وَفِي كُلِّ حَبِيَّةٍ تَخْرُجُ مِنَ الْبَحْرِ خُمْسٌ او دامام ابو يوسف رحمه الله فرمايي: چي په دې دواړو کي او
 له سمند څخه په هر راو تونکي زېور کي خمس سته لَأَنَّ عَمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَخَذَ الْخُمْسَ مِنَ الْعَنْبَرِ حکه چي حضرت
 عمر رضي الله عنه له عنبرو څخه خمس واخيستی وَلَهُمَا أَنْ قَعَرَ الْبَحْرُ لَمْ يَزِدْ عَلَيْهِ الْقَهْرُ او د طرفينو دليل دادی چي د سمندر
 پر بېخ (د غاړياتو) غلبه نه ده راغلې فَلَا يَكُونُ السَّخَاوُذُ مِنْهُ غَنِيمَةً نو له سمندر څخه را اخيستونکی مال به غنيمت نه

• تحرير: لم أحده، قال الزيلعي غرب أحرجه ابن عدي في الكامل ج: ٥، ص: ٢٢ قال رسول الله ﷺ لا زكاة في حجر.

• القول الرابع: قول الطرفين، كذا في البحر الرائق ج: ٢، ص: ٢٢. [القول الرابع، ج: ١، ص: ١٧٨]

• القول الرابع: قول الطرفين، كذا في فتح القدور ج: ٢، ص: ١٨٥، كذا قال في الهدية: ولا شيء مما يستخرج من البحر كالعمر واللؤلؤ ج: ١، ص: ١٨٥. [القول الرابع، ج: ١، ص: ١٧٩]

وي وَإِنْ كَانَ ذَهَبًا أَوْ فِضَّةً كَه هغه سره زر يا سپين زړ وي وَالنَّزْوِيُّ عَنْ عُمرٍ قَيْمًا ذَهَبًا أَلْبَحْثُ او له حضرت عمر
 څخه (د خمس د اخيستلو په باره كي) را نقل سوي روايت د هغه عمرو په باره كي دى كوم چي سمندر (په
 خپله) بڼاندي راغورځولي وي (يعني هغه خبر چي سمندر راغورځولى وي او د سمندر پر غاړه پراته وي او غازياتو را اخيستي وي)
 وَبِهِ نَقُولُ او دا خبره موږ هم كوو (چي په دې كي خمس ته) مَتَّامُ وَجَدَ رَكَازًا (او) كوم سامان چي دركاز په توگه پيدا
 سي فَهُوَ لِلدَّيْنِ وَجَدَهُ وَفِيهِ الْعُمُصُ نو هغه به د پيدا كونكى وي او په هغه كي به خمس واجب وي مَتَّامًا: إِذَا وَجَدَ لَ
أَرْضِي لَا مَالِكَ لَهَا د دې مطلب دا دى: چي په داسي مخكه كي پيدا سي چي هغه مالك نه لري لَا كُنْ غَنِيمَةً بِمَنْزِلَةِ
الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ ځكه چي دا سامان (هم) د سرو او سپينو زرو په درجه كي غنيمت دى، والله أعلم بالصواب.

اللفات: **«الذَّهَبُ»** ملغلره، **«عَنْبَرٌ»** عنبر (يو ډول غوره او خړه ماده ده، ښه بوى لري او د عنبر نومي ماهي له نس څخه را
 ايستله كيږي)، **«حِلْيَةٌ»** زېور (گانه، د ښكلا شى)، **«قَمَرٌ»** بېنځ، ژور تيا، **«قَمَرٌ»** غلبه، **«ذَهَبٌ»** د نصر ماضي ده: له
 دنني څخه دباندني را ايستل، له خولي څخه دباندني را ايستل.

تشرېح: د لؤلؤ معنى ده: ملغلره، او د ملغلري په باره كي دوه قوله دي: (١) د پسرلي د باران شاخكي چي كله د صدف
 (سپي) په خوله كي ولوېږي، نو ملغلره ځني جوړېږي، (٢) دويم قول دا دى چي صدف يو حيوان دى، چي په هغه كي
 الله تعالى ملغلره پيدا كړې ده (بنايه، فتح القدير، همدارنگه د عنبر اړوند هم څو قولونه دي، بعضي خلك وايي چي د سمندر
 خېچې چي كله په مينځ كي سره ټكر سي، نو له هغه څخه عنبر جوړېږي، دويم قول دا دى چي عنبر په سمندر كي د يو
 واښه نوم دى، او څه وخت چي دا واښه ماهي تېر كړي نو هغه وخت بيا دا واښه غوره عنبر شمارل كيږي. (بنايه ج: ٢، ص: ٢٢٦)
صورت د مسئلې: دا دى چي د طرفينو په نېز په ملغلرو او عنبرو كي خمس واجب نه دى، او امام ابو يوسف رحمه الله فرمايي
 چي په دواړو كي او په هر هغه زېور كي چي له سمندر څخه را ووتې خمس واجب دى.
د امام ابو يوسف دليل: دا دى چي حضرت عمر رضي الله عنه له عنبرو څخه خمس اخيستي دى، لېكن په فتح القدير او بنايه كي
 پر دې موقع دا خبره ذكر سوي ده چي په عنبر كي د خمس اخيستلو نسبت د حضرت عمر رضي الله عنه و طرف ته كول صحيح
 نه دي، بلكي صحيح دا ده چي حضرت عمر بن عبد العزيز رحمه الله خمس اخيستي دى، او شايد دا د كاتب سهوه وي
 چي د (رضي الله عنه) په اضافه سره يې دا اشتباه پيدا كړې ده، لنډه دا چي په دې شيانو كي د امام ابو يوسف رحمه الله په نېز خمس
 واجب نه دى.

د طرفينو دليل: دا دى چي خمس په هغه مال كي واجبيږي چي هغه مخكي د كفارو په قبضه كي وي، بيا مسلمانان
 حمله پر و كړي، او په غلبه سره هغه تر لاسه كړي، او عنبر داسي نه دي، ځكه چي عنبر د هيجاً په قبضه كي نه وي، نو
 ځكه ويل سوي دي چي هغه سره زر او سپين زر كوم چي په سمندر كي دننه وي، په هغه كي هم هيڅ شى نه واجبيږي.

جواب: صاحب هدايي د امام ابو يوسف د دليل دا جواب ور كړى دى چي عمر بن عبد العزيز رحمه الله (يا حضرت عمر
 رضي الله عنه) چي په كومو عنبرو كي خمس واجب كړى دى، له دې څخه هغه عنبر مراد دي چي د دار الحرب سمندر هغه خپلي
 غازي ته راغورځولي وي، او غازيانو هغه راپورته كړي وي، نو په هغه كي خمس واجب دى، ځكه چي دا غنيمت دى، او
 په غنيمت كي خمس واجب وي، او موږ هم د دې قائل يو چي په دې كي خمس واجب دى.

صاحب د کفایې د خمس د نه واجېدلو په دلیل کي فرمایلي دي چي د لؤلؤ اصل اوبه دي، او په اوبو کي هېڅ شی واجب نه دی، نو ځکه به په ملغلره کي هم خمس او نور واجب نه وي، او د عنبرو اصل هم اوبه دي، یا وابنه دي، او په دې شیانو کي هېڅ شی واجب نه دی، نو ځکه به په عنبرو کي هم هېڅ شی واجب نه وي.

مقام وجد الخ امام قلدوري رحمه الله فرمایي: که په رکاز (خزانه) کي له سرو او سپینو زرو څخه مساو نور سامان لکه کورنی سامان مثلاً کالي یا وسله او داسي نور شیان ول، نو په هغو کي هم خمس واجب دی، خو په هغه وخت کي چي دا سامان له داسي مخکي څخه راووتی چي د هغې هېڅ مالک نه وي، ځکه چي دا هم د سرو اسپینو زرو په ډول د غنیمت مال دی، او د غنیمت په مال کي خمس واجیږي، نو په دې سامان کي به هم خمس واجب وي. والله أعلم بالصواب

بَابُ زَكَاةِ الزُّرُوعِ وَالْثَمَارِ

(دا) باب د کښتونو او د مېوو د زکاة (په بیان کي) دی

تشریح: تر دې مخکي صاحب د کتاب د مطلق مالي عبادتونو احکام بیان کړل، او اوس له دې ځايه مقید مالي عبادتونه بیاتوي، او څرنگه چي مطلق تر مقید مخکي وي، نو ځکه صاحب د کتاب په ترتیب کي هم مطلق مخکي کوي، او دا باب په دې توگه مقید دی چي په دې کي د عبادت سره سره د مؤنت (یعني د عشر) معنی هم سته (عتب، عتبه)، دلته له زکاة څخه مجازاً عشر مراد دی، ځکه د مخکي په فصل او پیلوار کي عشر (لسمه حصه) واجب ده، لکه څرنگه چي په تېر باب کي هم له مصلوق (زکاة اخيستونکي) څخه مجازاً عشر (یعني د عشر اخيستونکی) مراد وو.

په راشنه کېدونکو شیانو کي د عشر او د صدقاتو حکم

قَالَ أَبُو حَنِيفَةَ رحمه الله امام ابو حنیفه رحمه الله فرمایلي دي **لِإِنْ قَلِيلٍ مَا أَخْرَجْتَهُ الْأَرْضُ وَكَثِيرُهُ الْفُسْ** د مخکي په لېوړا ایستل سوې غله (او فصل) کي او په زیاته غله (او فصل) کي عشر واجب دی **سَوَاءٌ سَلَى سَيْحًا أَوْ سَقَتَهُ السَّمَاءُ** برابره ده که دا مخکې په جاري (روانو) اوبو سره اوبه سوې وي یا آسمان اوبه کړې وي **إِلَّا الْقَصَبَ وَالْحَبَّ وَالْحَبَشَ** لېکن د سونگ په لړگو (یعني د سوځلو په بوټو)، بانس او وینو کي (عشر واجب نه دی) **وَقَالَا: لَا يَجِبُ الْفُسْ إِلَّا فِي كَاهِ سُرْمٍ** **بِأَيَّةٍ** صاحبین رحمه الله فرمایي: چي عشر واجب نه دی مگر په هغه (فصل) کي چي د هغه مېو پاتیري **إِذَا بَلَغَ خُمْسَهُ أَوْسُقٍ** په دې شرط چي پنځو وسقو ته ورسیري **وَالْوَسْقُ شُونَ صَاعًا بِصَاعٍ** رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ او یو وسق د نبي ﷺ په صاع سره اته (۸) صاعه کیږي **وَلَيْسَ فِي الْخَضِرِ أَزَاتٍ عِنْدَهَا عَشْرٌ** او په سابه جاتو کي د صاحبینو رحمه الله په نېز عشر واجب نه دی **فَالْخِلَافُ فِي مَوْضِعَيْنِ** نو (د امام احب او صاحبینو) اختلاف په دوو ځایو کي دی **لِإِنْ اشْتَرَا النِّصَابَ** **وَلِإِنْ اشْتَرَا النِّصَابَ** ۱۱ د نصاب په شرط لگولو کي ۱۲ او د بقاء په شرط لگولو کي

لَهْمَايَ الْأَوَّلُ قَوْلُهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ **په نصاب کي د صاحبینو زجنه الله دليل د نبي ﷺ (دا) قول دی لیس ۱۰** فِيمَا دُونَ عَشْرَةِ أَوْسُقٍ صَدَقَةً (چي) له پنځو وسقو شخه په کم کي زکاة نسته **وَلَا تَكُنْ صَدَقَةً فَيُشْتَرَكُ فِيهِ النَّصَابُ لِيَتَحَقَّقَ الْفَيْئَادُ** او په دې وجه (هم) چي عشر زکاة دی نو ځکه به په هغه کي نصاب شرط وي د مالدارۍ د ثابتولو لپاره **وَلَا يَنْحَصِفُ زَجْنَةُ اللَّهِ ۱۰** قَوْلُهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ او د امام صاحب زجنه الله دليل د نبي ﷺ (دا) قول دی **مَا أَخْرَجَتْ الْأَرْضُ فَيَنْفِيهِ الْعُشْرُ** څه چي محکمه راوباسي په هغه کي عشر واجب دی **مِنْ غَيْرِ قَضٍ** (د نبي ﷺ دا قول) بغير له څه تفصيل شخه (دي) **وَتَأْوِيلُ مَا رَوَيْنَا زَكَاةَ الشَّجَارَةِ** او د هغه حديث تأويل کوم چي صاحبینو زجنه الله روايت کړی دی د تجارت زکاة دی (يعني که د تجارت څله پنځه وسق سوه، نو زکاة واجبي) **لَا لَهُمْ كَأَنُورًا يَتْبَعُونَ بِالْأَوْسَاقِ** ځکه چي خلکو به په وسقونو سره خرڅول او راښول کوله **وَيَزِيئَةُ الْوَسْقِ أَرْبَعُونَ دِرْهَمًا** او د يوه وسق قيمت به څلوېښت درهمه وو **وَلَا مُغْتَبَرٌ بِالنَّالِكِ فِيهِ** او په عشر کي د مالک اعتبار نسته **فَكَيْفَ بِصَفْتِهِ وَهُوَ الْفَيْئَادُ** نو د هغه د صفت يعني د مالدارۍ اعتبار به شرنکه کيږي **وَلِهَذَا لَا يُشْتَرَكُ الْعَوْلُ** همدا وجه ده چي د کال تېرېدل شرط نه دي **لَأَنَّهُ لَا يُسْتَبَاءُ وَهُوَ كَلُهُ نَاءً** ځکه چي د کال تېرېدل (خو) دنماء د طلب لپاره دي او څله (خو) ټوله نماء ده **وَلَهْمَايَ الثَّانِي قَوْلُهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ** او د صاحبینو زجنه الله دليل په دويم شرط (يعني د بقاء په شرط) کي د نبي ﷺ (دا) قول دی **لَيْسَ فِي الْعُشْرِ أَوَاتٍ ۱۰ صَدَقَةً** (چي) په سابه جاتو کي صدقه نسته **وَالزَّكَاةُ غَيْرُ مُنْفِيَةٍ** او (په دې کي) د زکاة نفي نه دي سوي **فَتَعْمَرُونَ الْعُشْرَ** نو عشر متعين سو **وَلَهُ مَا رَوَيْنَا** او د امام صاحب زجنه الله دليل هغه حديث دی کوم چي موي روايت کړی **وَمَرَوْهُمَا مَخْمُولٌ عَلَى صَدَقَةٍ يَأْخُذُهَا الْعَاشِرُ** او د صاحبینو زجنه الله روايت سوی حديث پر هغه صدقه حمل کيږي کوم چي يې عاشر اخلي **وَبِهِ أَخَذَ أَبُو حَنِيفَةَ زَجْنَةُ اللَّهِ فِيهِ** او په دې کي (خو) امام صاحب زجنه الله (هم) په هغه حديث سره دليل نيسي **وَلَا يَنْحَصِفُ الْأَرْضُ قَدْ تَسْتَنْتَنِي بِمَا لَا يَنْتَلِي** او په دې وجه چي له محکمي شخه کله نماء په داسي شي سره (هم) حاصل کيږي چي هغه باقي نه پاتيږي (چي هغه نو سبز جات دي) **وَالشَّيْبُ هِيَ الْأَرْضُ الثَّامِيَةُ** او د عشر او نور د واجبيدلو سبب همدا د محکمي نلمي کېدل دي **وَلِهَذَا يَجِبُ فِيهَا الْخَرَّاجُ** نو ځکه په دې کي خراج واجبيږي **أَمَّا الْخَطْبُ وَالْقَصَبُ وَالْعُشْبُ لَا تَسْتَنْتَنِي فِي الْجَنَانِ عَادَةً** هر چي د سوغولو لرگي، بانس او وابنه دي نو دا

• تخریج: أخرجه البخاری فی کتاب الزکاة، لیس فیما دون خمسة أوسق صدقة، حديث رقم: ۱۳۸۴.

• القول الرابع: قول أبي حنيفة زجنه الله، کذا فی رد المحتار ج: ۲، ص: ۵۳، و کما قال العلامة قاصحان زجنه الله: العشر فی کل ما یمرحه

الأرض..... الحاشية ج: ۱، ص: ۱۳۲. (القول الرابع، ج: ۱، ص: ۱۸۰)

• تخریج: أخرجه البخاری فی کتاب الزکاة، باب العشر فیما یسقی من ماء السماء، حديث رقم: ۱۳۸۳.

• تخریج: أخرجه الترمذی فی کتاب الزکوة، باب ما جاء فی زکوة الخضروات، حديث رقم: ۶۳۸.

شیان عاده په باغونو کي نه راشنه کول کيږي هَلْ تَنْتَلِي عَنْهَا بَلْ كَيْبَرِي باغونه له هغو څخه پاکيږي حَتَّى لَوْ اتَّخَذَهَا مَقْصِدَةً تردې که مالک له باغ څخه د بانسانو کښت جوړ کړي أَوْ مُسْجِدَةً یا (د داسي) درختو باغ ځني جوړ کړي (چې هغه د سوځولو لپاره وي) أَوْ مُنْبَتًا لِلْحَشِيشِ یا د وښو راشنه کولو لخوا ځني جوړ کړي يَجِبُ لِيَهَا الْعُشْرُ نو په هغه کي به عشر واجب وي وَالْمَزَادُ بِالْمَذْكُورِ الْقَصَبُ الْقَارِيءُ او له ذکر سوي بانس څخه فارسي بانس مراد دی أَمَّا قَصَبُ الشَّكْرِ وَقَصَبُ الذَّرِيرَةِ فَيُفِيهِمَا الْعُشْرُ هر چې ګنی او زښق (سڅاږه) دي نو په هغو کي عشر واجب دی لَأَنَّهُ يَقْصَدُ بِهِمَا إِسْتِغْلَالَ الْأَرْضِ ځکه چې په هغو سره د مخکي غله (او فصل) مقصود دي بِخِلَالِ السَّعْبِ وَالتَّيْنِ په خلاف د خرما د ښاخونو او د پروړو لَأَنَّ الْقَصُودَ الْحَبَّ وَالشَّرْدُونَهُمَا ځکه چې (له هغو څخه) دانه او خرما مقصود دي نه ښاخونه او پروړ.

اللغات: (سج) د مخکي پر مخ په بېلونکي اوبه، واله او داسي نور، **(قصب)** کوچنی بانسان، **(حطب)** د سونګ لړګي (پلټ) هغه درختي او بوتې ځني مراد دي چې خلګ یې د سوځولو لپاره استعمالوي **(حشيش)** وابڼه، **(مغسولات)** سابه جات (سبزيجات)، **(جنان)** باغونه، **(سلب)** د خرما د درختي خالي پڼډوري، ښاخونه، **(تین)** پروړ، **(قصب الذرير)** زښق، سوسن، گل زښق (يو ډول خوشبویه بوتې دی چې په عطرو او داوه کي استعمالیږي، او ریښې ته یې "سڅاږه" وايي، په انګریزي کي sweet flag ورته وايي، اوردو شارحینو یې په معنی کي "چراغته" لیکلي دي، حال دا چې "چراغته" بل بوتې دی چې هغه ته په عربي کي "کف الذئب" وايي).

تشریح: د مخکي په پیداوار او حاصلاتو (يعني هغه چې د کښت او کروندې په ذریعې له مخکي څخه حاصلیږي په هغو) کي د عشر د واجبلو په باره کي د امام صاحب او صاحبینو په مینځ کي اختلاف دی، امام اعظم رحمه الله فرمایي چې مطلقاً د مخکي په حاصلاتو کي عشر واجب دی، هغه که حاصلات کم وي او که زیات وي، او له څه تدبیر اختیارولو څخه بغیر تر یوه وخته پوري پاته کېدونکي وي او که نه وي، مخکې د نهرونو (والو) او نورو په رولنو او یو سره اوبه سوې وي او که د باران په اوبو سره اوبه سوې وي، په هر حال کي عشر واجب دی، ماسوا له بانس، د سوځولو د لړګیو (بوټو) او وابڼو څخه چې په دې شيانو کي د امام صاحب رحمه الله په تېز هم عشر واجب نه دی، صاحبین رحمه الله وايي چې د مخکي په حاصلاتو کي په دوو شرطونو عشر واجب دی: یو دا چې هغه شی کوم چې له مخکي څخه پیدا سوی وي هغه به بغیر له څه تدبیر تر یوه کاله پوري پاته کېدای سي، لکه غنم، اورښي، وربجې او داسي، نور، او که تر یوه کال پوري نه سي پاته کېدای، نو په هغو کي به عشر واجب نه وي، لکه انګور، خټکی، هندوانه، سب او داسي نور، دویم شرط دا دی چې دا حاصلات به د پنځو وسقو په اندازه وي، له دې څخه په کم عشر واجب نه دی، لویو وسقو د نبي ﷺ په صاع سره شپېته (۶۰) صاعه کیږي، نو پنځه وسقه درې سوه (۳۰۰) صاعه کیږي، او یو صاع څلورمه کیږي، نو د من په حساب سره پنځه وسقه دوولس سوه (۱۲۰۰) منه سوه.

د صاحبینو په تېز په سبزيجاتو (سابه جاتو) کي عشر واجب نه دی، ځکه چې تر یوه کال پوري د هغو پاته کېدل بغیر له یو تدبیر څخه ممکن نه دي، حاصل دا چې د امام صاحب او صاحبینو اختلاف په دوو ځایونو کي دی: (۱) یو دا چې د امام صاحب رحمه الله په تېز د عشر د واجبلو لپاره د نصاب مقدار شرط نه دی، او د صاحبینو رحمه الله په تېز شرط دی.

دوم دا چي د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نيز تر يوه كال پوري پاته كېدل شرط نه دي، او د صاحبينو رَحْمَتُ اللهِ په نيز شرط دي.

د صاحبينو دليل: د عشر په واجېدلو كي د نصاب د شرطولو لپاره د صاحبينو دليل د نبي ﷺ دا قول دی: لیس فیما دورت خمسة اوسق صدقة، په حديث كي له صدقې څخه مراد عشر دی، ځكه چي زكاة خو له پنځو وسقو څخه په كم كي هم واجېږي، په دې شرط چي دهغه قيمت دوو سوو درهمو ته رسيږي، نو د حديث ترجمه داسوه: "چي تر پنځو په كمو وسقو كي عشر نسته"، نو معلومه سوه چي د عشر د واجېدلو لپاره پنځه وسق كېدل ضروري دي، دوم دليل دا دی چي عشر هم د زكاة په ډول دی، ځكه چي د عشر تعلق هم د مخكي دنماء سره دی، لكه څرنگه چي د زكاة د واجېدلو لپاره هم نماء شرط ده، او د زكاة په ډول عشر هم پر كافرونه واجېږي، او د عشر مصارف هم هغه دي كوم چي د زكاة او صدقاتو مصارف دي، نو ثابته سوه چي عشر د زكاة په ډول دی، او د زكاة د واجېدلو لپاره د نصاب مقدار شرط دی، د دې لپاره چي مالداري متحققه سي، نو همدارنگه به د عشر د واجېدلو لپاره هم د نصاب مقدار شرط وي چي مالداري او غناء ثابته سي.

د امام صاحب دليل: د دې آيت عموم دی: أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ الْبَقَرَةُ: ۱۲۹۷، يعني امام صاحب فرمايي چي په دې آيت كي د مخكي په مطلق حاصلاتو كي د اتفاق حكم سوي دی، د قليل او كثير هيڅ تفصيل پكښي نسته، او د صاحبينو د حديث: لیس فیما دورت خمسة اوسق صدقة تأويل دا دی چي په دې كي له صدقې څخه عشر نه بلكي د تجارتي مال (او د تجارتي غلې) زكاة مراد دی، يعني د تجارت په غله (حوياتو) كي د زكاة د واجېدلو لپاره پنځه وسق ضروري دي، او دهغه وجه داده چي د صحابه وو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ په زمانه كي به خلكو د وسق په حساب سره سودا (اخيسته او خرڅونه) كوله، او د يوه وسق خرماوو قيمت به څلوېښت درهمه وو، نو د پنځو وسقو قيمت به دوه سوه (۲۰۰) درهمه وو، او دوه سوه درهمه د زكاة نصاب دی (نو د حديث مطلب داسو چي كه يو څوك د غلې تجارت كوي، او د هغه سره تر پنځو وسقو كمه غله وي نو پر هغه زكاة نسته، دا يې مطلب نه دی چي د مخكي په حاصلاتو كي عشر نسته).

ولا معتبر بالمالك... الخ له دې حايه د صاحبينو رَحْمَتُ اللهِ الله د عقلي دليل جواب وركوي، حاصل يې دا دی چي په عشر كي د مالك هيڅ اعتبار نسته، همدا وجه ده چي د كوچني، مكاتب او لېوني او نورو په مخكه كي همدارنگه په موقوفه كي هم عشر واجب دی، حال دا چي په دې ټولو كي د مالك كېدلو صفت نسته، نو كله چي په عشر كي د مالك هيڅ اعتبار نسته، نو د هغه د صفت يعني د مالدارۍ اعتبار به څرنگه كيږي؟ همدا وجه ده چي په عشر كي د كال تېرېدل (حولان حول) هم شرط نه دي، ځكه چي د حولان حول شرط دنماء او زياتوب د معلومولو لپاره دی، او د غلې او حاصلاتو ټوله حصه په خپله نماء ده.

وله مال الثاني الخ په دوم شرط كي د صاحبينو رَحْمَتُ اللهِ الله دليل د نبي ﷺ دا قول دی: لیس فی المنفصولات صدقة، دا روايت په دار قطني كي داسي ذكر سوي دی: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ نَهَى أَنْ يُؤْخَذَ مِنَ الْمَنْفُصُولَاتِ صدقة، په حديث كي له "صدقة" څخه مراد عشر دی، ځكه سبزيجات چي كله د تجارت لپاره وي، نو په هغو كي بالاتفاق زكاة واجېږي، نو معلومه سوه چي په حديث كي د زكاة نفي نه دي سوي، او كله چي د زكاة نفي نه دي سوي، نو عشر به متعين كيږي، او د حديث مطلب به دا وي چي نبي ﷺ په سبزيجاتو كي له عشر اخيستلو څخه منع كړې ده، (يعني په سبزيجاتو كي

عشر واجب نه دی، او په سبز بجاتو کې د عشر د نه واجېدلو علت او سبب د هغوی نه پاته کېدل دي، نو ځکه موږ وویل چې کوم شيان ټوله کال بغیر له څه تدبیره څخه نه سي پاته کېدلای، نو په هغو کې به عشر واجب نه وي.

د امام صاحب دليل: دا حديث دی: ما أخرجت الأرض ففیه العشر او دا حديث مطلق دی، په دې کې د پاته کېدلو او نه پاته کېدلو هېڅ قيد نسته، نو ځکه به مطلقاً د مخکې په حاصلاتو کې عشر واجب وي، هغه که تر یوه کال پورې پاته کېدلای سي او که نه سي، او دلېس فی المنفروات صدقة، مطلب به دا وي چې که د یو سري سره سبز بجات وي او د عاشر سره تېر سي، او داسې له قیمت وړ کولو څخه انکار وکړي، نو عاشر به خاص له سبز بجاتو څخه عشر نه اخلي، ځکه چې عاشر په عامه توګه له ښار څخه لیري وي، او هلته فقیران نه وي، نو که په داسې صورت له سبز بجاتو څخه عشر واخیستل سي، نو د هغو د خرابېدلو امکان سته (یعني مستحق خلګ نسته چې تر عشر اخیستلو وروسته سبز بجات هغو ته ورکړي)، نو ځکه په حديث کې وویل سوه چې عاشر به د سبز بجاتو عشر نه اخلي، بلکې مالک به یې په خپله فقیرانو ته ورکړي. او کله چې یې مالک فقیرانو او مستحقو خلګو ته ورکړي، نو هغوی به یې وخوري، او د هغو د خرابېدلو امکان به نه وي، امام صاحب رحمه الله هم د حديث پر دغه محمل عمل کوي، نو د حديث دا مطلب نه دی چې په سبز بجاتو کې بالکل عشر واجب نه دی، لکه څرنګه چې صاحبین وايي.

ولأن الأرض د امام صاحب رحمه الله د مسلک عقلي دليل دا دی چې د عشر د واجېدلو سبب د مخکې نلې کېدل دي (یعني نامې مخکه ده)، او کله له مخکې څخه په داسې شي سره هم نماء حاصلېږي (یعني له مخکې څخه کله داسې شی هم پیدا کېږي) چې هغه تر یوه کال پورې پاته کېدونکی نه وي (مثلاً سبز بجات). اوس که موږ د نه پاته کېدلو په وجه په هغو کې عشر واجب نه کړو، نو سبب به چې هغه نامې مخکه ده بغیر له حکم څخه چې هغه عشر دی پاته سي، (په لنډه توګه دا چې سبب به بغیر له حکم څخه پاته سي)، او دا صحیح نه ده، همدا وجه ده که یو چا په خراجي مخکه کې سبز بجات وکړل، نو په هغو کې به پوره خراج واجب وي (ځکه چې سبب یعني نامې مخکه سته)، نو څرنګه چې په نه پاته کېدونکو شيانو کې خراج واجب دی، همدارنګه به عشر هم پکښې واجب وي.

أما الحطب الخ فرمایي چې د امام صاحب رحمه الله په نېز په ټاټ، وښو او د سوځلو په بوټو کې عشر واجب نه دی، ځکه چې عادتاً او په عامه توګه دا شيان په باغو کې نه کرل کېږي، بلکې زیاتره دا لیلل کېږي چې دا شيان په خپله په باغو کې راشنه کېږي، لېکن خلګ یې بیرته کادې او باغونه ځني صفا کوي، هو! که د کښت مالک له مخکې څخه - ټاټو کښت جوړ کړی، یا یې د هغو درختو یاغ ځني جوړ کړي چې په سوځلو کې کار ځني اخیستل کېږي یا یې د وښو کرلو ځای ځني جوړ کړی، نو اوس د دې شيانو حاصلول مقصود سو (او په خپله راشنه نه سو، بلکې وکرل سو) نو ځکه به عشر پکښې واجب وي.

والبراد الخ فرمایي چې په ټټن کې له قصب څخه مراد فارسي ټاټ دی، چې له هغه څخه قلمان او نور جوړېږي، او ګڼ او جوارې ځني مراد نه دي، ځکه چې په دې دواړو سره د حاصلاتو او غلې حاصلول مقصود دي، نو په دې کې به عشر هم واجب وي، د دې په خلاف د خرما درختي ښاخونه او پرور دي چې په دې کې هم عشر واجب نه دی، ځکه چې د خرما له ښاخونو څخه کججوري او خرماوي مقصود دي، او له پرورو څخه دانه لو غله مقصود دي، او په خرما لو غله کې عشر واجب دی، نو د هغو په فضالتو کې د عشر واجبولو څه ضرورت نسته.

د نيم عشر حکم

قَالَ: وَمَا سَمِعَ بِكَزِبٍ أَوْ دَالِيَةٍ أَوْ سَالِيَةٍ فَرَمَائِي: او کومه مٽڪه چي اوبه ڪري سي په غٽه سولاخه يا ارهٽ يا اوبني سره. فَلْيَنْهَ لِنَفْسِ الشَّيْءِ نو په هغه کي نصف عشر (يعني شلمه حصه) ده. عَنِ الْقُرْطُبِيِّ پر دواړو قولونو لَا يَكُنِ النُّوَثَةُ تَكْثُرُ فِيهِ خڪه چي په هغه کي خرجه (او تڪليف) زيات دى وَتَقِلُّ فِيهَا يُسْتَقَى بِالسَّيِّئِ أَوْ سَيِّئًا او کومه مٽڪه چي د آسمان (يعني دباران) په اوبو سره يا د درياب (رود) په اوبو سره اوبه ڪيري په هغه کي تڪليف ڪم دى وَإِنْ سَمِعَ سَيِّئًا وَبَدَأَ اللّٰهُ او ڪه مٽڪه د درياب په اوبو او په ارهٽ (دواړو) سره اوبه سوږي وي فَالْبُعْثُ بَرَّ أَكْثَرَ السَّيِّئِ نو (په دې کي به) د اڪثره ڪال اعتبار ڪيري كَمَا هُوَ فِي السَّائِيَةِ لکه په سائمه خارويانو کي چي د اڪثره ڪال اعتبار ڪيري وَقَالَ أَبُو يُوْسُفَ رَحِمَهُ اللّٰهُ او امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللّٰهُ فرمايي فَيَا لَأَيُّوسُقُ كَالرُّغْفَرَانِ وَالْقُطْنِ يَجِبُ فِيهِ الْعُشْرُ چي په هغو شيانو کي کوم چي په وسق کي نه راڻي (يعني چي په وسق سره نه تلل ڪيري) لکه زعفران او پمبه په هغو کي عشر واجب دى إِذَا بَلَغَتْ قِيَمَتُهُ خَمْسَةَ أَوْسُقٍ مِنْ أَقْلٍ مَا يُوَسُقُ په دې شرط چي د هغو قيمت د اٺنئي وسقي شي پنڇو وسقو ته ورسيري (يعني په دې شرط چي د هغو قيمت د هغه اٺنئي شي قيمت ته ورسيري چي په وسق سره تلل ڪيري. له اٺنئي شي شخه مراد د اٺنئي درجي غله ده لکه جوار چي دا تر ٽولو اٺنئي درجه غله او اواز نه دي) كَأَلَدَرْقَانٍ زَمَانًا لکه زمورو په زمانه کي چي جواړي دى لَا تَكُنُ لَكَ التَّحْدِيدُ الشَّرْعِيُّ فِيهِ خڪه چي په غير وسق شي کي د شرعي نصاب انداز نه ڪول ممکن نه دي فَأَعْتَبِرْ بِقِيَمَتِهِ نو د هغه د قيمت اعتبار وَسَوِ كَالِ غَرْزِي التَّجَارَةِ لکه د تجارت په سامان کي چي دي وَقَالَ مُحَمَّدٌ رَحِمَهُ اللّٰهُ: يَجِبُ الْعُشْرُ امام محمد رَحِمَهُ اللّٰهُ فرمايي: چي عشر واجب دى إِذَا بَلَغَتْ الْخَارِجُ خَمْسَةَ أَعْشَادٍ مِنْ أَغْلٍ مَا يَقْدَرُ بِهِ نَوْعُهُ چي ڪله پيداوار (حاصلات) د پنڇو شمير ته ورسيري د هغه لوڙي اندازي په پيمانه سره چي په هغې سره دا ډول شي انداز نه ڪيري (پيمانه ڪيري) فَاعْتَبِرْ بِقِيَمَتِهِ خَمْسَةَ أَهْجَالٍ نو په پمبه وو کي د پنڇو احوالو اعتبار وَسَوِ كُلُّ جَنْبَلٍ ثَلَاثُ مِائَةِ مَرْنٍ (چي) هر حمل درې سوه مٽه دى وَيَلِي الرُّغْفَرَانِ خَمْسَةَ أَمْثَالٍ او په زعفران کي د پنڇو مٽو (اعتبار وَسَوِ) لَا تَكُنُ التَّحْدِيدُ بِالْوَسْقِ كَانَ بِاعْتِبَارٍ خڪه چي په وسق سره د انداز نه ڪولو اعتبار په دې وجه وو وَأَنَّ أَغْلَ مَا يَقْدَرُ بِهِ چي دا په هغو ٽولو شيانو کي اعلى پيمانه (او انداز نه) وه چي په هغو سره به (غله جات او نور شيان) پيمانه ڪېدله.

اللفات: «غرب» غٽه سولاخه، «دالية» ارهٽ (ارهٽ)، «د» دلو شخه مشتق دى، له دې شخه هغه خرڅه مرا ده چي په هغې کي کوچنى کوچنى سولاخي نصب ڪري سي او د اوبني په ذريعه له شاه شخه اوبه په راڪښل ڪيري چي هغې ته ارهٽ هم وايي، «سائيه» هغه اوبه چي مٽڪه اوبوي، «قطن» پمبه، «ذرة» جواړي.

تشرېح: په پورتني عبارت کي يو خو لفظونه د پاملرني وړ دي: (۱) غرب، د دې معنی ده: غټه سولاخه، (۲) داليه، د دې معنی ده: ارهټ يعني هغه گول شی چي پر هغه ډېري سولاخي ترل کيږي او بيا يې غوښی يا يوبل حيوان گرځوي، او د دې په ذريعه کښتونه او باغونه اوبوي، (۳) لايه، د ساقية مترادف دی، او د دې معنی ده: کښت اوبه کونکې اوبښه. صورت د مطلب: دا دی چي که کښت د غټي سولاخي يا ارهټ يا د اوبني په ذريعه سره اوبه کېدی، نو دامام صاحب او صاحبينو ټولو په نېز په هغه کي نيم عشر واجب دی، خو د مخکيني اختلاف سره يعني په دې کي د صاحبينو رَجَّةُ الله په نېز نصاب او يو کال پاته کېدل شرط دي، لېکن دامام صاحب رَجَّةُ الله په نېز د اشیان شرط نه دي، په دې کي د عشر د واجېدلو دليل دادی چي په دې صورتونو کي مشقت او تکليف زيات دی، په نسبت و دې ته چي د باران يا د درياب په اوبو سره اوبه سي، نو څرنگه چي د باران يا د درياب په اوبو سره په اوبه کولو کي مشقت او تکليف کم دی، نو ځکه په هغو کي پوره عشر واجب کړی سو، او په ارهټ او نورو سره په اوبه کولو کي تکليف زيات دی، نو ځکه په دې صورتونو کي نيم عشر يعني شلعه حصه واجب کړی سوه.

وإن سقى الخ فرمايې چي که يو کښت د درياب په اوبو سره هم اوبه سوی وو، او په سولاغو سره هم اوبه سوی وو، نو د کال د اکثره حصې اعتبار به کيږي، يعني که اکثره کال د درياب په اوبو سره اوبه سوی وو، او يو څو ورځي په سولاغو سره اوبه سوی وو، نو عشر به واجب وي، او که د دې برعکس وو، نو نيم عشر به واجب وي، لکه په سائمه څارويانو کي چي د اکثره کال اعتبار کيږي، يعني که د کال زياتره حصه يې څارويانو ته د بيابان واښه ورکړي وو، او يو څو ورځي يې په کور کي واښه ورکړي وو، نو دا به سائمه څارويان وي، او زکاة به پکښي واجب وي، او که د دې برعکس ول، نو علوفه څارويان به وي، او زکاة به پکښي واجب نه وي.

وقال أبو يوسف الخ د صاحبينو پر مذهب يو اعتراض کيږي هغه دا چي د صاحبينو په نېز د مخکي په حاصلاتو کي د عشر د واجېدلو لپاره د پنځو وسقو مقدار ضروري دي، له دې څخه په کم کي عشر واجب نه دی، لېکن په کومو شيانو کي چي د وسق په ذريعه سره وزن او تول نه معلومېږي، او د وسق په ذريعه سره دهغو اخيسته او خرڅونه نه کيږي، لکه زعفران او پمبه نو آیا په هغو کي به عشر واجب نه وي؟ صاحب د هدايې فرمايې چي د داسي شيانو په باره کي دامام ابو يوسف رَجَّةُ الله قول دادی چي که د زعفران او د داسي نورو غير وسقي شيانو (يعني په وسق سره د نه وزن کېدونکو شيانو) قيمت د انني وسقي شي د پنځو وسقو و قيمت ته رسېدی، نو په هغو کي به عشر واجب وي، مثلاً که د دوو سوو گرامو زعفرانو قيمت د پنځو وسقو جوړو و قيمت ته رسېدی، نو په دوه سوه گرامه زعفرانو کي به عشر واجب وي که هم د زعفرانو اخيسته او خرڅونه په وسق سره نه کيږي (د پنځو وسق جوړو قيمت د درهم په حساب سره يونيم سل (۱۵۰) درهمه کيږي)، دليل دادی چي په هغه شي کي چي وسقي نه وي د شرعي نصاب يعني د پنځو وسقو اندازه کول ممکن نه دي، نو ځکه د هغه د قيمت اعتبار وسو، لکه څرنگه چي په تجارتي سلمان کي د شرعي نصاب يعني د دوو سوو درهمو اندازه کول ممکن نه دي، نو ځکه په هغه کي هم د هغه د قيمت اعتبار سوی دی، يعني که د تجارت سلمان د دوو سوو درهمو و مقدار ته رسېدی، نو په هغه کي به زکاة واجب وي.

وقال محمد الخ دامام محمد رَجَّةُ الله قول دادی چي په غير وسقي شيانو کي به د لوړي درجې پيمانه او اندازه معتبره وي، يعني په کومو پېمانو سره چي غير وسقي شيان اندازه کيږي، په هغو کي چي کومه تر ټولو اعلى او غټه پيمانه

وي، که وسقي شی په هغه غټه پېمانه سره پنځه پېمانې سي، نو په هغه کي به عشر واجب وي، کټي نه به وي، نو په پمبه وړ کي تر ټولو اعلى او غټه اندازه او پېمانه چل دی، حمل د يوه اوبښ بار ته وايي، نو که پمبه پنځه حمله سوه، نود امام محمد رَجَته الله په نېز به په هغو کي عشر واجب وي، يو حمل تقريباً درې سوه مټه کيږي، او د زعفرانو د اندازه کولو غټ پېمانه من دی، نو که زعفران د پنځو منو په اندازه وه، نو عشر به پکښې واجب وي، دليل دادي چي په هغو شيانو کي کوم چي تلل (ټولول) کيږي، په هغو کي به تر ټولو غټه پېمانه دوست په ډول سي، ځکه چي دوست اعتبار به هم ځکه کېږي چي هغه به تر ټولو دلوري درجی او غټه پېمانه او اندازه وه، حاصل داسو که غير وسقي شی په اعلى او تر ټولو په غټي پېمانې سره د پنځو پېمانو ته ورسېدلى، نو په هغه کي به عشر واجبيږي.

په عسلو او گني کي د عشر حکم

فِي الْعَسَلِ الْعُشْرُ او په عسلو کي عشر واجب دی إِذَا أُحْضِدَ مِنْ أَرْضِ الْعُسْطِ په دې شرط چي کله هغه له عشري محکمي څخه راواخيستل سي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَجَته الله: لَا يَجِبُ او امام شافعي رَجَته الله فرمايي: چي (په عسلو کي) عشر واجب نه دی لَأَنَّهُ مُتَوَلَّدٌ مِنَ الْحَيَوَانِ ځکه چي عسل له حيوان څخه پيدا کيږي فَأَشْبَهَ الْإِنْبَسِمَ نو هغه د ورنېمو سره مشابه سو وَلَمَّا قَوْلُهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ ①: فِي الْعَسَلِ الْعُشْرُ او زموږ دليل د نبي ﷺ دا قول دی: چي په عسلو کي عشر واجب دی وَلَأَنَّ الشَّخْلَ يَتَنَاوَلُ مِنَ الْأَثْوَارِ وَالْغُبَارِ او په دې وجه (هم) چي مچمچى له غوتيو او مېوو څخه خوراک کوي (يعني دغوتى او مېوې رس څښي) وَفِيهِمَا الْعُشْرُ او په دې دواړو کي عشر واجب دی فَكَذًا فِيمَا يَتَوَلَّدُ مِنْهُمَا نو په هغه شي کي به هم عشر واجب وي کوم چي له دې دارو څخه پيدا کيږي بِخِلَافِ ذُو الدَّنَرِ په خلاف د ورنېمو د چينجي لَأَنَّهُ يَتَنَاوَلُ مِنَ الْأَوْرَاقِ ځکه چي هغه له پانو (بلگو) څخه خوراک کوي وَلَا عُسْرَ فِيهَا او په پانو کي عشر واجب نه دی ثُمَّ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ رَجَته الله تَعَالَى ②: يَجِبُ فِيهِ الْعُشْرُ قَلَّ أَوْ كَثُرَ بيا د امام ابو حنيفه رَجَته الله په نېز که عسل لږ وي که ډېر په هغو کي عشر واجب دی لَأَنَّهُ لَا يَغْتَبِرُ النَّصَابَ ځکه امام صاحب رَجَته الله د نصاب اعتبار نه کوي وَعَنْ أَبِي يُوسُفَ رَجَته الله أَنَّهُ يَغْتَبِرُ فِيهِ قِسْمَةُ أَوْسُقٍ او له امام ابو يوسف رَجَته الله څخه روايت (دا) دی چي هغه په عسلو کي (هم) د پنځو وسقو اعتبار کوي كَأَنَّهُ أَوَّلُهُ لکه څرنګه چي دغه د هغه اصل دی وَعَنْهُ أَنَّهُ لَا شَيْءَ فِيهِ حَتَّى يَمْلَأَ عَشْرَ قَرَبٍ او له امام ابو يوسف رَجَته الله څخه دويم روايت دادي چي په عسلو کي عشر واجب نه دی تر دې چي هغه لسو ثمانو ته ورسېږي لِحَدِيثِ يَنْقُ شَبَابَةً د بنو شابه د حديث په وجه سره أَنَّهُمْ كَانُوا يُؤَدُّونَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَذَلِكَ چي هغوى به نبي ﷺ ته همدغسي عشر ورکوي وَعَنْهُ خَسْبَةُ أَمْنَاءَ او له امام ابو

① تخریج: أخرجه البيهقي في سننه في كتاب الزكاة، باب ما ورد في العسل، حديث رقم: ۷۴۵۹، باب رقم: ۵۱، وأخرجه الترمذي في كتاب الزكاة،

باب ما جاء في زكاة العسل، حديث رقم: ۶۲۹ في معناه.

② القول الرابع: قول أبي حنيفة رَجَته الله كذا في رد المحتار ج: ۲، ص: ۵۳. وأيضاً ثبت من تفصيل ابن المقام ترحيح قول الامام. [القول الرابع، ج: ۱، ص: ۱۸۰]

يوسف رَجَعَهُ اللهُ شَخْصَهُ دَرَم رَوَايَت دَا دِي چي په پنځو منو علو کي عشر واجب دی وَعَنْ مُحَمَّدٍ رَجَعَهُ اللهُ غَنَسُهُ
أَثَرًا او له امام محمد رَجَعَهُ اللهُ شَخْصَهُ رَوَايَت دِي چي په پنځو آفراقو کي عشر واجب دی كُلُّ فَرْقِي سِتَّةٌ وَتِلْكَ ثَوْنٌ رَطْلًا
 (چي) هر فرق شپږ ډبر (٣٦) رطله کيږي لَا كُنْهُ أَقْصَى مَا يَقْدَرُ بِهِ ځکه چي د علو په اندازه کولو کي فرق تر ټولو
 غټه پيمانه ده وَكَذَا فِي قَصَبِ الشَّكْرِ او همدا اختلاف په گني کي دی وَمَا يُجَدِّي الْجِبَالِ مِنَ الْعَسَلِ وَالْخِيَارِ فَبَيْنَهُ
الْعُسُ او کوم عسل او موی چي په غرونو کي پيدا کيږي نو په هغو کي (هم) عشر واجب دی وَعَنْ أَبِي يُونُسَ رَجَعَهُ
الله أَنَّهُ لَا يَجِبُ او امام ابو يوسف رَجَعَهُ اللهُ فرمايي چي په هغو کي عشر واجب نه دی لَا نَعْمَا إِمَّا السَّهْبُ وَهُوَ الْأَرْضُ
الْثَامِيَّةُ ځکه چي سبب نسته چي هغه نعام کونکې مخکه ده وَجَهَ الظَّاهِرُ أَنَّ الْقَصْدَ حَاصِلٌ وَهُوَ الْخَارِجُ او د ظاهر
 رَوَايَت دليل دای چي مقصود حاصل دی او هغه پيدوار (حاصلات) دي.

الغلات: «عسل» شات، عسل، مبین، «اسرسم» قدرتي وږېښم چي له چنجياتو شخه پيدا کيږي، «لعل» د شاتو
 مچي، مچمچي، «اکوار» جمع د نوره ده: د میوه دارو درختو غوټيو ته نوره ويل کيږي، «دود القز» د وږېښم
 چينجي.

تشریح: صورت د مسئلې: دای که له عشري مخکه شخه عسل حاصل سول، نو زموږ په نېز په هغو کي عشر واجب
 دی، او امام شافعي رَجَعَهُ اللهُ فرمايي چي په علو کي عشر واجب نه دی، همدا دامام مالک رَجَعَهُ اللهُ قول دی.
 د امام شافعي دليل: دای چي عسل له حيوان يعني له مچمچي شخه پيدا کيږي، نو دا د وږېښم سره مشابه سول،
 ځکه چي وږېښم هم د حيوان يعني له چينجي شخه پيدا کيږي، او په وږېښم کي بالاتفاق عشر نسته، نو په علو کي
 به هم عشر نه وي.

زموږ دليل: د نبي ﷺ دا حديث دی: عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَتَبَ إِلَى أَهْلِ الْيَمَنِ أَنْ فِي الْعَسَلِ الْعَشْرَ
(يعني نبي ﷺ د يمن خلکو ته وليکله چي په علو کي عشر واجب دی)، دوم دليل دای چي مچمچي له غوټيو او
 مېوو شخه خوراک کوي (او له غوټيو شخه هم مېوې جوړيږي)، لکه څرنگه چي په آيت کي راځي: لَوْ كُنْ مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ، او
 په غوټيو او مېوو کي عشر واجب دی، نو کوم شيان چي له غوټيو او مېوو شخه پيدا کيږي يعني عسل نو په هغو کي به
 هم عشر واجب وي، په خلاف د وږېښم د چينجي، چي هغه د شاتو پاني خوري، او په پانو کي عشر واجب نه دی،
 نو ځه چي له هغو شخه پيدا کيږي يعني وږېښم نو په هغو کي به هم عشر واجب نه وي.

ثم عند أبي حنيفة الخ صاحب د هدايي فرمايي چي په علو کي عشر واجب دی، برابر ده عسل که لږ وي، او که ډېر وي،
 ځکه چي امام صاحب رَجَعَهُ اللهُ د عشر په واجبللو کي د نصاب اعتبار نه کوي، او له امام ابو يوسف رَجَعَهُ اللهُ شخه په دې
 باره کي درې روايتونه دي: (١) يو دا که عسل د پنځو وسقو د قيمت سره برابر سوه، نو په هغه کي به عشر واجب وي،
 همدا دامام ابو يوسف رَجَعَهُ اللهُ اصل دی، (٢) دوم دا که عسل د لسو زياتو په اندازه وه، نو په هغه کي به عشر واجب وي،
 دليل د نبي شېبه وو حديث دی، په عنايه کي دا حديث داسي ذکر سوی دی: «چي د بنو جرهم د يوې قبيلې بنو شېبه وو
 سره ډيري مچمچياتي وې، (او دا قبيله په طائف کي وسېله)، هغوی به په هرو لسو زيو علو کي يوه ژي عسل نبي

ﷺ ته ورکوله"، او یو ژبی پنځوس رطله کیږي، (۳) دریم روایت دا دی که عمل پنځه منه وه، نو په هغه کې به عشر واجب وي.

ومن محمد الخ له امام محمد رحمه الله شخه روایت دی چې په هسلو کې پنځه افراغه نصاب دی، یعنې په پنځه قرقه هسلو کې عشر واجیږي، یو فرق شپږ دېرش (۳۶) رطله کیږي، ځکه په کومو پیمانو سره چې عمل اندازه کیږي، په هغو ټولو کې دلوی درجې او اعلی پیمانه قرقه ده.

وكان في قصب السكر الخ او په گني کې هم دامام ابو یوسف او امام محمد رحمه الله په مینځ کې همدغه اختلاف دی چې دامام ابو یوسف رحمه الله په نېز که د گني قیمت پنځو وسقو ته ورسېږي، نو عشر واجیږي، او دامام محمد رحمه الله په نېز که گني پنځه قرقه وي نو عشر واجیږي.

وما يوجد في الجبال الخ او په غرونو کې چې کومې مېوې او عمل پیدا کیږي، په هغو کې هم عشر واجب دی، او له امام ابو یوسف رحمه الله شخه یو روایت دا دی چې په هغو کې عشر واجب نه دی، ځکه چې په هغو کې د عشر د واجېدلو سبب نسته او هغه د مخکې نامي کېدل دي، (زیاته غوره دا وه چې داسې ویل سوي وای چې د عشر د واجېدلو سبب ملوکو مخکې ده، او غر د هیچا په ملکیت کې نه دی)، او د ظاهر روایت یعنې د عشر د واجېدلو دلیل دا دی چې کوم شی مقصود دی یعنې پیداوار او مال هغه دا دی حاصل دی، نو کله چې پیداوار او حاصلات سته، نو په هغو کې به عشر هم واجب وي.

د عشرې مخکې په فصل کې به د مزدورانو د خرچې ورکولو حکم

قَالَ: وَكُلُّ شَيْءٍ أَمْرَ حَرْثِ الْأَرْضِ امام محمد رحمه الله فرمایي: او هر هغه شی چې مخکې یې راوباسي (یعنې له مخکې شخه پیداسي) وَمَا فِيهِ الْعُشْرُ (او) چې په هغه کې عشر واجب وي لَا يُعْتَسَبُ فِيهِ أَهْرُ الْعُقُولِ وَنَفَقَةُ الْبَيْتِ نو په هغه کې به د مزدورانو مزدوري او د غویانو خرچه نه شمارل کیږي لِأَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَكَمَ بِتَقَاوُتِ التَّوَابِعِ لِتَقَاوُتِ الْمَوَازِنِ ځکه چې نبي ﷺ د تکلیف (او مشقت) د مختلف کېدلو په وجه سره د واجب د مختلف کېدلو حکم کړی دی فَلَا مَعْنَى لِرَفْعِهَا نو د خرچې د شمارلو به هیڅ مطلب نه وي.

اللفظ: ﴿لَا يَحْتَسِبُ﴾ د افتعال د باب مصدر دی: شمارل، حساب کول، ﴿رَفَعَهَا﴾ د رفع معنی ده: پورته کول، هلته ځني مراد د خرچې او مزدوري جلا کول او شمارل دي.

تشریح: مسئله: داده چې د کومو مخکول حاصلاتو او پیداوار شخه چې عشر اخیستل کیږي، په هغه حاصلاتو کې به د مزدورانو اجرت او د غویانو او نورو د خوراک خرچه نه شمارل کیږي، بلکې په ټوله پیداوار کې به عشر واجیږي، مثلاً د یو چار سه ۲۰۰ منه غله پیدا سوه، (یعنې کبست یې دوه سوه منه غله وکړه)، لېکن له ۲۰۰ منو شخه ۲۰ منه په مزدوري او د غویانو په خوراک کې ولاړل، نو د ۱۸۰ منو عشر به نه ورکوي، بلکې د پوره ۲۰۰ منو عشر به ورکوي، یعنې ۲۰ منه به له عشر شخه نه ایستل کیږي، بلکې د هغو عشر به هم ورکوي، ځکه نبي ﷺ د مشقتونو په مختلفه کېدلو سره د واجباتو د مختلفه کېدلو حکم کړی دی، (یعنې نبي ﷺ دا حکم کړی دی چې کله مشقت زیات وي، هلته به واجب مثلاً عشر او داسې نور کم وي، او کله چې مشقت کم وي، هلته به واجب زیات وي، مثلاً که مخکې د باران او روډ په اوبو

سره اوبه کېدله نو د هغې مخکې په پيداوار کې به پوره عشر واجب وي، ځکه چې په دې کې مشقت کم دی، او که په سولاڅه، یا په ماشين سره اوبه کېدله نو په هغې کې به نيم عشر واجب وي ځکه چې په دې کې مشقت زیات دی، او داسې نور....، نو اوس که موږ د مزدورانو خرچه له پيداوار څخه وشمارو، او په هغه کې عشر واجب نه کړو، نو ښکاره ده چې مشقت به ختم سي (حال دا چې نبي ﷺ د مشقت په بدلېدلو سره د واجب د بدلېدلو حکم کړی دی، او دلته به مشقت نه وي، ځکه مشقت هغه وخت راځي چې په پوره پيداوار کې عشر واجب سي او د مزدورانو خرچه له هغه څخه نه وېستل سي، لېکن کله چې داسې نه وسي نو مشقت به ختم سي)، او کله چې مشقت ختم سي، نو واجب يعني عشر به هم نه بدلېږي، (ځکه واجب به هغه وخت بدلېږي، چې مشقت وي)، او دا د شريعت خلاف دي، نو ځکه به په عشر او پيداوار کې مزدوري او نور نه شمارل کېږي.

د بنو تغلب په عشري مخکې د عشر حکم

قَالَ: تَغْلِبُوا لَهُ أَرْضُكُمْ امام محمد رحمه الله فرمايي: چې (که) يو تغلبي سړی عشري مخکې لري **فَكَانَ لَهُ مِثْلُهَا** نو پر هغه دوچنده عشر واجب دی **عَرَفَ ذَلِكَ بِاجْتِمَاعِ الصَّحَابَةِ رَضَوْنَ أَنَّهُ عَلَيْهِمْ** دا خبره د صحابه وو رضی الله عنهم په اجماع سره معلومه سوي ده **وَعَنْ مُحَمَّدٍ رَحِمَهُ اللَّهُ * أَنَّ قَوْمًا اشْتَرَوْا التَّغْلِيَّ مِنَ الْمُسْلِمِ عَشْرًا وَاجِدًا** اوله امام محمد رحمه الله څخه (دويم) روايت دای چې په هغه مخکې کې چې تغلبي سړي له يو مسلمان څخه رانيولې وي يو عشر واجب دی **لَأَنَّ التَّغْلِيَّ عِنْدَهُ لَا تَتَغَيَّرُ بِتَغْيِيرِ الْمَالِ** ځکه چې د امام محمد رحمه الله په نېز د مالک په بدلېدلو سره حکم نه بدلېږي.

تشریح: مسئله: داده که د بنو تغلب د قبيلې د يو سړي سره يوه عشري مخکې وي، نو په هغه کې د عشر د واجېدلو په باره کې له امام محمد رحمه الله څخه دوه روايتونه دي: (۱) اول روايت دای چې د هغه له عشري مخکې څخه به دوچنده عشر اخيستل کېږي، ځکه د حضرت عمر رضی الله عنه په زمانه کې پر دې خبره اجماع سوي وه چې له بنو تغلب څخه به د مسلمانانو دوچنده اخيستل کېږي، او څرنگه چې د مسلمانانو له عشري مخکې څخه يو عشر اخيستل کېږي، نو له بنو تغلب څخه به خامخا دوه عشره اخيستل کېږي. (۲) دويم روايت دای چې که تغلبي سړي هغه مخکې له يو مسلمان څخه رانيولې وه، نو بيا به په هغه کې يو عشر واجب وي، ځکه د امام محمد رحمه الله په نېز د مالک په بدلېدلو سره حکم نه بدلېږي، نو کله چې مخکې د مسلمان سره وه نو په هغې کې يو عشر واجب وو، نو اوس به د تغلبي سره هم په هغې کې يو عشر واجب وي.

که يو ذمي له تغلبي سړي څخه مخکې رانيسي نو د عشر څه حکم دی؟

لَإِنْ اشْتَرَا مِثْلَهُ بيا که له تغلبي سړي څخه يو ذمي مخکې رانيسي **فَلَهُ عَلَى حَالِهِ جَدُّهُ** نو د ټولو په نېزدا مخکې پر خپل حال پاته ده (يعني دوچنده شريه پکېني واجب وي) **لِجَوَازِ الشَّفْعَيْنِ عَلَيْهِمَا الْجُنْدُ** ځکه چې پر ذمي په ټولو صورتونو کې دوچندې جائز ده **كَمَا إِذَا مَرَّ عَلَى الْقَاسِرِ** لکه کله چې ذمي د عاشر سره تېر سي (نو له هم به له هغه دوچنده عشر اخيستل کېږي)

• القول الرابع: قول الشَّيْخِ يَحْيَى الْمُسْتَسْقِطِ، كَمَا قَالَ الْعَلَمَةُ الْحَصَكِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ: وَبِحَسَبِ مَنَعَةِ فِي أَرْضِ عَشْرَةِ لَفْظِي مُطْلَقًا وَ إِنْ كَانَ عَمَلًا وَ اسلم..... رد المحتار ج: ٢، ص: ٥٦. [القول الرابع، ج: ١، ص: ١٨٢]

تشریح: صورت د مسئلہ: دای کہ له تغلبي سري څخه يو ذمي سري عشري محکمه رانيوله، نو پر هغه هم بالاتفاق دوچنده عشر واجب دی، ددې وجه داده چي پر ذمي په ټولو صورتونو کي دوچندي واجب ده، همدا وجه ده چي که د يو ذمي سره د تجارت مال وي او د عاشر مخته تېر سي، نو عاشر به له هغه څخه دوچنده عشر اخلي، نو ځکه به د هغه په عشري محکمه کي هم دوچنده عشر واجب وي.

که يو مسلمان له تغلبي سري څخه محکمه رانيسي يا تغلبي مسلمان سي نو د عشر څه حکم دی؟

وَكَلَّا إِذَا اشْكَاكَ مِنْهُ مُسْلِمٌ أَوْ أَسْلَمَ التَّغْلِيَّيَ (به دوچنده عشر اخيستل كيږي) چي كله له تغلبي څخه يو مسلمان محکمه رانيسي يا تغلبي (په خپله) مسلمان سي عِنْدَ أَنْ حَنِيفَةً رَجَعَهُ اللَّهُ د امام ابو حنيفه رحمه الله په نهز سَوَاءٌ كَانَ الشَّعِيفُ أَصْلِيًّا أَوْ حَاوِيًّا هغه که اصلي دوچندي وي او که حادثه (يعني نوې دوچندي) وي لِأَنَّ الشَّعِيفَ صَارَ وَظِيفَةً لَهَا ځکه چي دوچندي د دې محکمي وظيفه سوه فَنَتَكَلَّلُ إِلَى الْمُسْلِمِ بِمَا فِيهَا كَالْعَرَجِ نو دا محکمه به د مسلمان و طرف ته د خپل ټوله بار (او مونت) سره نقل كيږي لکه خراج وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ رَجَعَهُ اللَّهُ: يَغُودُ إِلَى عَشْرِ وَاجِبٍ او امام ابو يوسف رحمه الله فرمايي: چي دوچنده عشره به د يوه عشر و طرف ته راگرځي لِزَوَالِ الدَّاعِي إِلَى الشَّعِيفِ ځکه د دوچندي و طرف ته چي کوم شی داعي وو (يعني کفر) هغه ختم سو قَالَ لِي الْكِتَابُ: وَهُوَ قَوْلُ مُحَمَّدٍ رَجَعَهُ اللَّهُ فِيمَا صَامَ عَنْهُ په مبسوط کي (په کتاب الزکاة کي) فرمايي: چي په صحيح روايت کي همدغه قول د امام محمد رحمه الله هم دی (چي پر مسلمان به يو عشر واجبيږي) قَالَ: اخْتَلَفَتِ السُّنَنُ فِي بَيَانِ قَوْلِهِ مصنف رحمه الله فرمايي: چي د امام محمد رحمه الله د قول په بيانولو کي نسخې مختلفي دي وَالْأَمْرُ أَنَّهُ مَعَ أَنْ حَنِيفَةً رَجَعَهُ اللَّهُ لِبَقَاءِ الشَّعِيفِ (خو) صحيح دا ده چي د دوچندي په پاته کېدلو کي هغه د امام صاحب رحمه الله سره دی إِلَّا أَنَّ قَوْلَهُ لَا يَتَأَلَّلُ إِلَّا فِي الْأَصْلِ لېکن د امام محمد رحمه الله قول به نه حاصلېږي مگر په اصلي دوچندي کي لِأَنَّ الشَّعِيفَ الْحَادِثَ لَا يَتَحَقَّقُ عِنْدَهُ ځکه چي حادثه (يعني نوې) دوچندي د امام محمد رحمه الله په نهز نه ثابتېږي لِغَدْرِ تَغْيِيرِ الْوُظِيفَةِ د وظيفې نه بدلېدلو په وجه.

اللفظ: (تضمين) دوچندي، دوچندوالی، (حادث) نوی (جديد).

تشریح: مسئله: داده که دا محکمه له تغلبي څخه يو مسلمان رانيوله، يا تغلبي په خپله مسلمان سو، نو د امام ابو حنيفه رحمه الله په نهز په هغې کي هم دوچنده عشر واجب دی، برابره ده که دا دوچنده کېدل اصلي وي (په دې توگه چي تغلبي ته دا محکمه له خپل پلار څخه په ميراث کي په لاس ورغلې وي، او له هغه وخته څخه په دې کي دوچندي وي)، او که حادث وي (په دې توگه چي تغلبي دا محکمه له يوه مسلمان څخه رانيولې وي، نو پر تغلبي دوچنده عشر واجب سوی وي، حال دا چي محکمي په دې کي يو عشر وي، نو په دې محکمه کي تضعيف حادث يعني نوی سو)، دليل دای چي د

عشر دوجنده کېدل ددې مخکي وظیفه سوه، نو دا مخکه چي کله هم د یو مسلمان و طرف ته نقل کیږي، نو دخپلو ټولو وظیفو یعنی د ټولو خرچو او بار سره نقل کیږي، لکه خراج چي هم نقل کیږي، یعنی که مسلمان له یو نومي شخصه خراجي مخکه رانیوله، نو دا مخکه به دخراج سره د مسلمان و طرف ته نقل کیږي، تردې چي څرنگه له نومي شخصه خراج اخیستل کېدی، همداسي به له مسلمان شخصه هم اخیستل کیږي.

وقال ابو یوسف الخ امام ابو یوسف رحمه الله فرمایي چي ددې تغلبي په مخکه کي چي کوم دوجنده عشر وو، هغه به منوخه کیږي او دیوه عشر و طرف ته به راگرځي، مخکه چي د عشر د دوجنده کېدلو سبب او باعث د تغلبي کفر وو، لېکن کله چي له تغلبي شخصه مسلمان دا مخکه رانیوله، یا تغلبي په خپله مسلمان سو، نو هغه سبب یعنی کفر ختم سو، او کله چي د دوجندې سبب ختم سو، نو د دوجنده اخیستل به هم ختمیږي، او یو عشر به اخیستل کیږي.

قال في الكتاب الخ فرمایي چي دمبسط په کتاب الزكاة کي دامام محمد رحمه الله صحيح قول همدغه ذکر سوی دی چي که د تغلبي عشري مخکه یو مسلمان رانیوله یا تغلبي په خپله مسلمان سو، نو په هغه کي به یو عشر واجبیږي، نه دوجنده عشر، لېکن صاحب د هليلې وایي چي دامام محمد رحمه الله د مذهب په باره کي د کتابو په نسخو کي ډېر اختلاف دی، لېکن صحيح دا ده چي د دوجندې د پاته کېدلو په باره کي هغه دامام صاحب رحمه الله سره دی، خو په دې شرط چي اصلي دوجندې وي، مخکه چي دامام محمد رحمه الله په نېز حادثه دوجندي بالکل نه ثابتیږي، مخکه چي د هغه په نېز په وظیفه (حکم) کي تغیر او تبدل نه راځي، لهدا د هغه په نېز چي یو وار د مخکي لپاره کومه وظیفه او حکم متعین سي، نو هغه به تر قیامته ددې مخکي وظیفه او حکم وي.

که مسلمان مخکه پر عيسايي ذهبي خرڅه کړي نو څه حکم دی؟

وَلَوْ كَانَتِ الْأَرْضُ لِلْإِسْلَامِ أَوْ كَانَتْ دِيُو مُسْلِمَانٍ وَيَ بَاهَقَهَا مِنْ نَصْرَانِيٍّ أَوْ بَرِ نَصْرَانِيٍّ يَبِي خَرَّشَه كَرِي يُرِيدُ بِهِ وَزَيْتًا غَيْرَ تَغْلِيْبِيٍّ لَه نَصْرَانِيٍّ شَخْصَه مُرَاد هَغَه نَصْرَانِيٍّ دِي چي نَمِي وَي تَغْلَبِي نَه وَي وَكَلَفَهَا أَوْ نَصْرَانِيٍّ پَر هَنې قَبْضَه وَكَرِي لَقَوْلِهِ الْعَرَامُ عِنْدَ أَنْ خَبِنَتْ رَحْمَةُ اللَّهِ نُو دَامَام صَاحِب رَحْمَةُ اللَّهِ پَه نېز پَر دې نَصْرَانِي خَرَجَ وَاجِب دِي لِأَنَّهُ أَلْتِي بِحَالِ الْكَافِرِ مَخْكَ چي خَرَج د كَافِر سَرَه زِيَات مُنَاسِب دِي وَعِنْدَ أَنْ يُؤَسَفَ رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ الْعُشْرُ مُضَاعَفًا أُو دَامَام أَبُو يُوسُفَ رَحْمَةُ اللَّهِ پَه نېز پَر هَغَه دوجنده عشر وَاجِب دِي وَيُضَرَفُ مَضَارِفُ الْعَرَاكِ أَوْ هَغَه به د خَرَج په مَصَارِفُو كِي مَصْرِفِيْرِي اِغْتَبَارًا بِالتَّغْلِيْبِيٍّ پَر تَغْلَبِي سَرِي بَانْدِي پَه قِيَاسُولو سَرَه وَهَذَا أَفْوَنُ مِنَ التَّجْدِيلِ أُو دَا د حَكَم لَه بَلْبَلُولو شَخْصَه زِيَات آسانه دِي وَعِنْدَ مُحْتَدِّ رَحْمَةُ اللَّهِ هِي عُسْرِيَّةٌ عَلَى حَالِهَا أُو دَامَام د مُحَمَّد رَحْمَةُ اللَّهِ پَه نېز دَا مَخْكَ پَر خِپَل (مَخْكِني) حَالَت عَشْرِي (پَاَتَه) دِه لِأَنَّهُ صَارَ مُؤَنَّةً لَهَا مَخْكَ چي عشر ددې مخکي بار (او خرچ) سو فَلَا يَجْدُلُ كَالْعَرَاكِ نُو د خَرَج په ډول به هغه نه بدلېږي ثُمَّ لِي رَدَايَةٍ: يُضَرَفُ مَضَارِفُ الصَّدَقَاتِ بِيَا دَامَام مُحَمَّد رَحْمَةُ اللَّهِ پَه يوه رَوَايَت كِي دِي: چي دا عشر به د زكاة په مَصَارِفُو كِي مَصْرِفِيْرِي (يعني زكاة مَصَارِفُو ته به وركول كېږي) وَلِي رَدَايَةٍ: يُضَرَفُ مَضَارِفُ الْعَرَاكِ أُو پَه يوه رَوَايَت كِي دِي: چي د خَرَج په مَصَارِفُو كِي به مَصْرِفِيْرِي.

تشریح : مسئلہ : دادہ کہ یو مسلمان خپلہ عسری مخکہ پر یو غیر تغلبي ذمی خرشہ کړي، او ذمی پر هغه قبضہ وکړي، نو د امام صاحب رَجَنَه الله په نیز پر هغه ذمی خراج واجب دی، او د امام ابو یوسف رَجَنَه الله په نیز پر هغه دوچنده عسر واجب دی، او د امام محمد رَجَنَه الله په نیز پر هغه یو عسر واجب دی.

د امام صاحب دلیل : دا دی چي د کافر د حال سره خراج زیات مناسب دی، مخکہ چي په خراج کي د عقوبت او سزا معنی ده، او کافر د سزا زيات لایق دی، نو مخکہ به پر دې ذمی خراج وي.

د امام ابو یوسف دلیل : قیاس دی یعني غیر تغلبي ذمی پر تغلبي قیاسوي، یعني خرنګه چي د بنو تغلب پر خلګو دوچنده عسر واجب دی، هملارنګه به پر غیر تغلبي ذمیانو هم دوچنده عسر واجب وي، لېکن د دې عسر مصرف به هغه وي کوم چي د خراج مصرف دي، (مخکۀ چي دا په حقیقت کي خراج دی)، او فرمایي چي عسر دوچنده کول په نسبت د عسر وبللولو ته آسانه دي، یعني عسر دوچنده کول فقط د عسر وصف بللول دي، لېکن د عسر پر خای خراج واجبول د عسر بللول دي، او تغیر فی الوصف آسانه دی په نسبت د شي وبللولو ته، نو مخکۀ به دوچنده عسر واجبيږي.

د امام محمد دلیل : دا دی چي عسر د دې مخکي ټاکلی بار (او مؤنث) دی، یعني په دې مخکۀ کي له مخکي څخه عسر ټاکل سوی دی، نو اوس به هم هغه عسر پاته وي، مخکۀ چي د امام محمد رَجَنَه الله په نیز د مالک په بللولو سره د مخکي ټاکلي او مقررہ سوې وظیفه نه بللېږي، نو د مسلمان سره په دې مخکۀ کي عسر واجب وو، او کله چي د کافر په قبضه کي راغله، نو هم به عسر پر واجب وي، په دې کي به هېڅ بدلون نه راځي، لکه خراج یعني خرنګه چي د کافر په مخکۀ کي خراج واجب دی، نو اوس که د کافر مخکۀ د مسلمان په قبضه کي راسي، نو پر مسلمان به هم هغه خراج واجب وي، بیا د دې د مصرف په باره کي له امام محمد رَجَنَه الله څخه دوه روایتونه دي: یو دا چي د دې مصرف به د زکاة مصارف وي، دویم دا چي د دې مصرف به د خراج مصارف وي.

که د ذمي رانیول سوې مخکۀ د بل مسلمان په ملکیت کي د شفعي په وجه

یا په یوه بله وجه راسي نو څه حکم دی؟

فَإِنْ أَخْلَاهَا وَنَهَ مُسْلِمًا بِالْشَّفْعَةِ بیا که دا مخکۀ یو مسلمان د شفعي په ذریعہ له ذمی څخه واخلي **أَوْ رَدَّتْ عَلَى الْيَاثِيمِ** **لِقَسَاوِ الْيَاثِيمِ** یا د یمي د فاسد بدللو په وجه دا مخکۀ خر خونکي ته واپس کړی سي **فَهِيَ عُسْرِيَّةٌ كَمَا كَانَتْ** نو دا مخکۀ به عسري وي لکه خرنګه چي (مخکي) وه **أَمَّا الْأَوَّلُ فَلَيْسَ خَوْلُ الشَّفْعَةِ إِلَى الشَّيْبَعِ** هر چي اول دی (یعني چي مسلمان د شفعي په ذریعہ له ذمی څخه مخکۀ واخلي) نو هغه د شفیع و طرف ته د صفقې د نقل کېدلو په وجه دی **كَأَنَّهُ اشْتَرَاهَا مِنْ الْمُسْلِمِ** ګواکي دا مخکۀ مسلمان له مسلمان څخه رانیوله **وَأَمَّا الثَّانِي فَلِأَنَّهُ بِالرَّذَّةِ وَالْفَسْحِ بِحُكْمِ الْيَاثِيمِ كَأَنَّهُ لَمْ يَكُنْ** او هر چي دویم دی (یعني چي د یمي د فاسد بدللو په وجه مخکۀ د بائع و طرف ته واپس کړی سي) نو هغه مخکۀ چي د فساد په حکم سره د مخکي د واپس کولو او د یمي د فسح کولو په وجه بیع داسي سوه چي ګواکي سوې نه ده (یعني بیع کالعدم سوه) **وَلَا لِي حَقِّ الْمُسْلِمِ لَمْ يَنْقُطْ بِهَذَا الشَّرَاءِ** او په دې وجه (هم) چي د دغه رانیولو په وجه د مسلمان حق (له دغه مخکي څخه) ختم نه سو **لِيَكُونَ مُسْتَحَقَّ الرِّذَّةِ** مخکۀ چي د بیع (خو) د واپس کولو مستحق وه.

تشریح: مسئله: داده که له مسلمان څخه ښي مخکه رانيوله، بيا بل مسلمان د شفعي د حق دعوی وکړه، او دا مخکه يې له ښي څخه واخيستله، يا د بيبي د فاسدېدلو په وجه هغه مخکه بيرته بائع (خرشونکي) ته رد کړل سوه، نو هغه مخکه چې څرنگه د بائع مسلمان سره عشري وه، همدارنگه به تر شفعي او رد وروسته هم عشري وي، ځکه چې په اول صورت کي يعني چې کله د دې مخکي شفعي پيدا سو، نو د بيع صفة له مسلمان بائع څخه د مسلمان شفع و طرف ته نقل سو، او په مينځ کي د ښي واسطه او بيع بالکل ختم سو، او بيع داسي سو چې ګواکي له مسلمان بائع څخه مسلمان شفعي مخکه رانيوله، او ښکاره ده چې کله له يوه مسلمان څخه بل مسلمان مخکه رانيسي، نو په هغه کي به عشر واجب وي، نو په دويم صورت کي يعني چې کله د بيبي د فاسدېدلو په وجه هغه مخکه مسلمان بائع ته واپس کړی سو، نو دا بيع کالعدم سو، او داسي سو چې ګرډسره د مسلمان او ښي په مينځ کي بيع سوې نه ده، او ښکاره ده چې کله بيع سوې نه وي، نو څرنگه چې مخکي هغه مخکه عشري وي، همدارنگه به وروسته هم عشري وي، په دې لړ کي دويم دليل دادي چې کله بيع فاسد سو او رد کولو مستحق سو، نو له مسلمان بائع څخه هم د مخکي حق منقطع نه سو او کله چې له مخکي څخه د مسلمان حق منقطع نه سو، نو بيا په دې کي د خراج او د دوچندۍ واجبول هيڅ معنى نه لري.

که د يو مسلمان سره يو مختط کور وي او هغه باغ ځني جوړ کړي نو د عشر حکم

قال: وَإِذَا كَانَتْ لِمُسْلِمٍ دَارٌ مَخْلُوعَةٌ امام محمد رَحْمَةُ اللهِ فرمايي: چې که د يو مسلمان سره يو مختط کور وي **فَمَسْجِدًا أَوْ مَسْجِدًا لِمَنْ يَكُونُ عَلَيْهِ الْعُشْرُ** او مسلمان له هغه څخه باغ جوړ کړي نو پر هغه عشر واجب دی **مَعْتَقًا إِذَا سَقَا بِبَيْتِهِ الْعُشْرَ** مطلب يې دا دی چې کله يې دا باغ په عشري اوبو سره اوبه کړی وي **وَأَمَّا إِذَا كَانَتْ تُسْقَى بِبَيْتِهِ الْخَرَجِ** لېکن که دا په خراجي اوبو سره اوبه سوې وي **فَفِيهَا الْخَرَجُ** نو بيا خراج پکښي واجب دی **لَأَنَّ التَّوْبَةَ فِي مِثْلِ هَذَا تَدْرُسُ مَعَ التَّوْبَةِ** ځکه چې په دا ډول مخکه کي د خرچې مدار پر اوبو باتدي دی.

اللفات: ﴿دار مغلطه﴾ هغه کور ته ويل کيږي چې کله د کافرانو هيواد فتح سي نو د مسلمانانو پاچا يو سړی د يو کور مالک جوړ کړي او هغه ته يې ورکړي (چې داسا کور به ستا په تصرف کي وي)، ﴿مسجد﴾ باغ، ﴿تدور﴾ دنصر د باب مضارع ده: ګرځېدل، مدار کېدل.

تشریح: د عبارت تر حل مخکي په دې خبره پوه سو چې د عشري مخکي د شاه ګانو اوبو ته، او د باران او د لوی درياب اوبو ته عشري اوبه ويل کيږي، او د عجمو پاچاهانو د کيندل سوو نهرونو او وريالو اوبو ته خراجي اوبه ويل کيږي، همدارنگه د خرامي مخکي د شاه او درياب اوبو ته هم خراجي اوبه ويل کيږي. (بنايه)

مسئله: داده که د يو مسلمان سره مختط کور وي، يعني د دار الحرب د فتح کېدلو په وخت کي امام المسلمين يو کور د يو مسلمان په نامه کړی وي، او بيا دا مسلمان له دې کور څخه باغ جوړ کړي، نو اوس که هغه مسلمان دا باغ په عشري اوبو سره اوبه کوی، نو په دې کي به عشر واجب وي، او که په خراجي اوبه سره يې اوبه کوی، نو په دې کي به خراج واجب وي، ځکه چې په دا ډول مخکه کي د خرچې او ټيکس دارو مدار پر اوبو دی، نو څرنگه چې اوبه وي هغې به ټيکس هم وي.

د مجوسي په کور او باغ کې څه حکم دی؟

وَلَيْسَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ فِي دَارِهِمْ شَيْءٌ أَوْ فِي مَجُوسِيٍّ بِه خَيْلٌ كُورٌ كِي مَيْخٌ وَاجِبٌ نَهْ دِي لِأَنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ جَعَلَ
 الْمُسَاكِينَ عَقُومًا حُكْمٌ چي حضرت عمر رَجَعَهُ الله كورونه معاف كړي دي وَإِنْ جَعَلَهَا بُسْتًا قَالُوا فَلَيْسَ بِالْمَجُوسِ أَوْ كِه
 مجوسي له خپل كور څخه باغ جوړ كړی نو پر هغه خراج واجب دی وَإِنْ سَقَاهَا بِمَاءِ الْعُشْبِ كِه څه هم هغه يې په
 مشري اوبو سره اوبه كړی وي لَسَعْدُ رِجَابِ الْعُشْبِ حُكْمٌ چي عشر واجبول ستونزمن دي إِذْ فِيهِ مَغْفَى الْغُرَابِ حُكْمٌ
 چي په عشر كي د عبادت معنى 'سته فَيَتَعَيَّنُ الْمَجُوسُ' نو حُكْمٌ به خراج ټاكل كيږي وَهُوَ عَقُوبَةُ أَوْ خِرَاجٌ يُوَسَّرُهُ تَلِيْقُ
 بِمَالِهِ چي هغه د كافر د حال سره لايق ده وَعَلَى قِيَاسٍ قَوْلُهُمَا يَجِبُ الْعُشْبُ فِي الْمَاءِ الْعُشْبِيِّ أَوْ د صَاحِبِيْنُو د قول د قِيَاس
 مطابق به په مشري اوبو كي عشر واجبيږي (يعني د صاحبينو پر قول باندي په قيسولو سره به په مشري اوبو.....) إِلَّا أَلَّ عِنْدَ
 مُحَدِّدِ رَجَعَهُ الله عُسْرًا وَاحِدًا لِهَكُنْ د امام محمد رَجَعَهُ الله په نيز يو عشر واجبيږي وَعِنْدَ أَبِي يُوسُفَ رَجَعَهُ الله عُسْرًا اِنْ اَوْ
 امام ابو يوسف رَجَعَهُ الله په نيز دوه عشره واجبيږي وَقَدْ مَرَّ الرَّجُلُ أَوْ د دې دليل تېر سو ثُمَّ الْمَاءُ الْعُشْبِيُّ: مَاءُ الشَّجَرِ
 وَالْأَكْبَارِ وَالْمُيُونِ وَالْبَحَارِ الَّتِي لَا تَدْخُلُ تَحْتَ وَلايَةِ أَحَدٍ بيا مشري اوبه دغه اوبه دي: د آسمان اوبه، د شاه هاتو اوبه، د
 چينو اوبه، او د سمندرونو (غټو درياوونو) اوبه چي هغه د هيجا په ولايت كي داخل نه وي وَالْمَاءُ الْخَرَّاجُ الْأَنْهَارُ
 الَّتِي شَقَّهَا الْأَعْرَاجُ أَوْ خَرَاجِي اوبه هغه نهرونه دي كوم چي عجمو كښلي وي وَمَاءٌ جَيْحُونٌ وَسَيْحُونٌ وَدَجَلَةٌ وَالْفُرَاتُ
 عُسْرًا عِنْدَ مُحَدِّدِ رَجَعَهُ الله او د امام محمد رَجَعَهُ الله په نيز د جيحون، سيحون، دجله او فرات اوبه مشري دي لِأَنَّهُ لَا
 يَخِيْمُهَا أَحَدٌ كَالْبَحَارِ حُكْمٌ چي د سمندرونو په ډول د دې درياوونو (هم) څوك حفاظت نه كوي وَخَرَاجُ عِنْدَ أَبِي
 يُوسُفَ رَجَعَهُ الله او د امام ابو يوسف رَجَعَهُ الله په نيز خراجي دي لِأَنَّهُ يَتَخَذُ عَلَيْهَا الْقَنَا طَيْرُ مِنَ الشُّقْنِ حُكْمٌ چي پر دې
 درياوونو باندي د كښتيانو پلونه جوړيږي وَهَذَا آيِدٌ عَلَيْهَا اَوْ د پر دې درياوونو (يو ډول) قبضه ده.

اللفات: ﴿عُقُوبَةُ﴾ سزا، ﴿تَلِيْقُ﴾ د ضرب د باب مضارع ده: لايق كېدل، ﴿أَبَارُ﴾ جمع د بشره: شاه، ﴿شَقْمَا﴾ د نصر د
 باب ماضي ده: كښل، كيندل، ﴿جَحِيحُونَ، سَحِيحُونَ﴾ د آسيا دوه درياوونه (سيندونه) دي، ﴿دَجَلَةُ، فُرَاتُ﴾ د عراق
 دوه درياوونه دي، ﴿قَنَا طَيْرُ﴾ جمع د قنطرة ده: پُل (پر والې يا درياب د پاسه د تېرېدلو لپاره جوړه سوې لاره)، ﴿شُقْنُ﴾
 جمع د سفينة ده: كښتۍ.

تشرېح: مسئله: دا ده چي پر مجوسي (اور لمانځونكي) باندي د هغه په كور كي مَيْخٌ ټيكنس او لكښت نسته، لكه
 څرنګه چي د مسلمانانو، هندوانو، يهودو، او نصاراوو په كور كي هم مَيْخٌ ټيكنس او لكښت نسته، دليل دا دی چي امير

● القول الرابع: قول أبي يوسف رَجَعَهُ الله، كما قال في الهندية: و أما ماء سيحون و دجلة و الفرات فخراجي عند الشيخين، كذا في الكافي، الهدية ج: ١٠، ص: ١٨٧. [القول الرابع، ج: ١٠، ص: ١٨٣]

المؤمنين حضرت عمر بن الخطاب رضي الله عنه د مجوسيانو مخايونه او کورونه معاف کړي دي، لکه څنگه چې صاحب د عنايم ليکلي دي چې عبد الرحمن بن عوف رضي الله عنه وفرمايل: "ما له رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه اوږدېلي دي؛ سوا بالمجوس سنة اهل الكتاب... الحديث، (يعني د مجوسيانو سره د اهل کتابو په ډول سلوک او رويه وکړئ، لېکن د هغو د بشپړو سره نکاح، کوئ او مه د هغو ذبيحه خوړئ)، " حضرت عمر رضي الله عنه چې کله دا واورېدل، نو پر دې يې عمل وکړی، او خپل علميښتونه يې حکم وکړی چې د مجوسيانو محکمې اندازہ کړئ، او پر هره محکمۀ د هغې په اندازه خراج مقرر کړئ، او د هغوی کورونه، او د کورو نرختي پرېږدئ. (بنايه ۳۰۳، ص ۵۱۲)، نو له هغه وخت څخه پر دې خبره اجماع منعقد سوې ده چې په کورو کې به هيڅ ډول خراج او نور نه واچيږي.

وان جعلها بستان الخ او که مجوسي له خپل کور څخه باغ جوړ کړی، نو پر هغه به خراج واجب وي، که څه هم هغه يې په عشري اوبو سره اوبه کړی وي، ځکه چې پر مجوسي عشر واجبول ستونزمن دي، ستونزمن ځکه دي چې په عشري کې د طاعت او عبادت معنی ده، او د کافر له طرفه عبادت نه سي متحقق کېدلای، نو ځکه به خراج ټاکل کيږي، او په خراج کې د سزا او عقوبت معنی ده، چې هغه د کافر د حال سره زياته مناسبه ده، نو ځکه وويل سوه چې که څه هم په عشري اوبو سره يې اوبه کړی وي، لېکن په هغه کې به واجب خراج وي، نه عشر.

اعتراض: دلته يو اعتراض کيږي (کوم چې صاحب د عنايم او نورو پر دې موقع ذکر کړی دی)، هغه دا چې آباد عشرينه خراج په واجبه کې به داوبو اعتبار کيږي که د هغه سري د حال اعتبار کيږي چې پر هغه عشرينه خراج واجب سوی وي، که تاسو دا ډول اعتبار کوئ، نو پر دې مجوسي عشر واجبه پکار دي، ځکه چې ده خپل باغ په عشري اوبو سره اوبه کړی دی، او که د دويم اعتبار کوئ، نو دا به د مصنف رحمته الله دې قول: لا بل السؤنة في مثل هذا تدور مع الباء مناقض لو مخالف وي، ځکه چې تاسو به اعتبار کوئ د هغه سري د حال چې پر هغه عشرينه خراج واجب سوی وي، او مصنف وايي چې د مؤنت يعني د عشر او خراج مدار پر اوبو دی، يعني څرنګه چې اوبه وي، هغسي به مؤنت واچيږي، لهذا د عشري اوبو په صورت کې به عشر او د خراجي اوبو په صورت کې به خراج واچيږي.

جواب: دا دی چې اعتبار خو به داوبو کيږي، لکه څرنګه چې مصنف ويلي دي، لېکن د حکم د واجبه ډول شرط دا دی چې هغه به پر خپل محل واقع وي، او کافر د عشر د واجبه محل نه دی، ځکه چې عشر عبادت دی او کافر د عبادت محل نه دی، لښه دا چې د عشري اوبو په وجه پر مجوسي عشر واجبه پکار وو، لېکن په هغه کې د واجبه ډول شرط د نشتوالي په وجه عشر واجب نه کړی سو، بلکې خراج واجب کړی سو.

لېکن بيا اعتراض کيږي چې پر مسلمان ولي خراج واچيږي؟ حال دا چې په خراج کې ذلالت دی، او مسلمان ذلالت محل نه دی، جواب دا دی چې د محکمې په خراج کې هيڅ ذلت نسته، ذلالت خو په هغه وخت کې دی، چې پر خلکو جزیه او خراج واجب کړی سي (يعني چې د هر سري پر سر جزیه او خراج ځني واخيستل سي).

وعلى قياس قولهما الخ په دې مسئله کې د صاحبينو رحمتهما الله پر قول د قياس تقاضا دا ده چې که مجوسي دا باغ په عشري اوبو سره اوبه کړی وو، نو د هغو په نيز عشر واچيږي، لېکن د امام محمد رحمته الله په نيز يو عشر واچيږي، او د امام ابو يوسف رحمته الله په نيز دوچنده عشر واچيږي، د دواړو دليلونه په تېرو صفحو کې ذکر سول، هلته يې وګورئ.

ثم المال العشائر الخ پاته سوه دا خبره چي عشري اوبه او خراجي اوبه كومو اوبو ته ويل كيږي، نو صاحب د هدايه زبده الله فرمايي چي د بلران، شاه گانو، چينو او د هغو سمندرونو (اوسيندونو) اوبه چي هغه د يو باچا يا عام سري په ولايت كي داخل نه وي، هغو ټولو ته عشري اوبه ويل كيږي، او د هغو نهرونو اوبه كوم چي عصمي باچاهانو كينلي وي، يعني د اسلام تر راتگ مخكي د جاهليت باچاهانو كينلي وي، لكه غمريز، جرو، غر، مرورود، هغو ته خراجي اوبه ويل كيږي.

دماه جيحون جيجون په ترمذ كي د يو درياب نوم دی، او سيحون په تاشقند كي د يو درياب نوم دی (ترمذ او تاشقند دواړه اوس په ازبکستان كي دي)، او دجله په بغداد كي د يو درياب نوم دی، او فرات د کوفې د درياب نوم دی، ددې څلور سره وو دريابونو اوبه د امام محمد زبده الله په نيز عشري دي، ځکه چي د غټو دريابونو په ډول د دې دريابونو هم هيڅ محافظ او متولي نسته، او کومي اوبه چي د يو چا په ولايت كي نه وي، هغه ته عشري اوبه ويل كيږي، نو ددې دريابونو اوبه به هم عشري وي، او د امام ابو يوسف زبده الله په نيز د دې دريابونو اوبه خراجي دي، ځکه چي پر دې دريابونو د کبتيو لپاره پکونه جوړيږي، او دا کار پر دې دريابونو يو ډول قبضه ده، او پر کومو دريابونو چي د يو چا قبضه او لاس وي، د هغو اوبو ته خراجي ويل كيږي، نو ځکه به ددې دريابونو اوبه خراجي وي.

د بنو تغلب د بنغي او د بنو تغلب د کوچني حکم

بَقِيَ أَزْهَى السَّيِّئِ وَالْمَرْءُ الشَّالِيهِينَ او د تغلبي کوچني او د تغلبي بنغي په مټکه كي دومره (عشر) واجب دی مَالِ
أَزْهَى الرَّجُلِ الشَّالِيهِينَ خومره چي د تغلبي سري په مټکه كي واجب دی يَغْفِرُ الْعُشْرَ الْمُصَاعَفَ فِي الْعُشْرِيَّةِ يعني په
عشري مټکه كي (يې) دوچنده عشر واجب دی وَالْعَرَاةُ الْوَاحِدَةُ الْخَرَجِيَّةِ او په خراجي مټکه كي (يې) خراج
واجب دی لِأَنَّ الْمُدَّ قَدْ جَزَى عَلَى تَفْصِيْفِ الصَّدَقَةِ ځکه (د هغو سره) د صدقې پر دوچندۍ صلح سوې وه دُونَ
الْمُؤْنَةِ الْمُخَصَّةِ نه پر محض خرچه باندي ثُمَّ عَلَى السَّيِّئِ وَالْمَرْءِ إِذَا كَانَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ الْعُشْرُ بيا که کوچنی او بنحله له
مسلمانانو څخه وي نو پر هغوی عشر واجب دی فَيُصَفَّفُ ذَلِكَ إِذَا كَانَا مِنْهُمْ خو كله چي دا دواړه له بنو تغلب څخه
وي نو عشر به دوچنده كيږي.

تشرېح: مسئله: داده چي د بنو تغلب د کوچني او بنغي په مټکه كي هم دوچنده عشر واجب دی، او په خراجي مټکه
كي يې هم يو خراج واجب دی، دليل دا دی چي د امير المؤمنين عمر بن خطاب ؓ او د بنو تغلب په مينځ كي چي
کومه صلح سوې وه، هغه پر داسي دوچندۍ (تقصيف) باندي سوې وه، چي په هغه كي به د عبادت معنى وي، لكه
زكاة، عشر او نور، او پر مؤنټ محضه (يعني پر فقط خرچه او بار) باندي صلح سوې نه وه ځکه چي په دې كي بالكل د
عبادت معنى نسته، لكه خراج چي هم دغه ډول دی، نو كه کوچنی او بنحله له مسلمانې كورنۍ څخه واى نو پر هغو به يو
عشر واجبېدلای، لېكن كله چي دا تغلبي دي، نو پر دوی به دوچنده عشر واجبېږي، لكه څرنگه چي د صلحي په ذريعه
سره دا پرېكړه سوې وه.

د تېلو په چينو کي د عشر او نورو حکم

قَالَ: وَلَيْسَ فِي عَيْنِ الْقَيْمَةِ النَّفْطُ مِنْ أَرْضِ الْعُسَيْيَةِ فَرَمَايِي: او واجب نه دی هېڅ شی د تارکول او د نفت په چينو کي په عشري محکمه کي لَا كُهُ لَيْسَ مِنْ أَنْوَالِ الْأَرْضِ ځکه چي تارکول او نفت (يو هم) د محکمي له پيدوار (حاصلاتو) څخه نه دي وَأَشْأَهُ عَيْنٌ فَوَارِثٌ كَعَيْنِ الْمَاءِ (بلکي) هغه خو په جوش سره راو تونکي چينې دي لکه د اوبو چينه وَعَلَيْهِمْ فِي أَرْضِ الْعَرَابِ خَرَجٌ او پر هغو په خراجي محکمه کي خراج واجب دی وَلَهُ إِذَا كَانَ حَرِيمَتُهُمَا صَالِحًا لِلزَّرْعَةِ او دا حکم په هغه صورت کي دی چي د هغو شاوخوا محکمه د کبنت و کروندې وړتيا لري إِنَّ الْخَرَاجَ يَتَعَلَّقُ بِالشُّكْنِ مِنَ الزَّرْعَةِ ځکه چي خراج تعلق لري پر کبنت باندي د قدرت لرلو سره (يعني خراج هغه وخت واجبيږي چي کله انسان ته پر کبنت کرنې قدرت وي).

اللفاظ: ﴿قَدْر﴾ تارکول، تور تېل، قطران (يوه گاته سزېناکه توره مايع ماده ده چي توند بوی لري او زياتره د سر کونو په جوړولو کي کار ځني اخيستل کيږي)، ﴿نفط﴾ نفت، د خاورو تېل، پيترول، ﴿انزال﴾ جمع د نزله ده: پيدوار (هغه چي له محکمي څخه پيدا کيږي او له محکمي څخه حاصليږي)، حاصلات، ﴿حریم﴾ د شاواخوا محکمه، ﴿شکن﴾ د تفعل مصدر دی: قدرت او طاقت لرل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي د تارکول او نفت په چينو کي عشر واجب نه دی، که څه هم دا په عشري محکمه کي وي، ځکه چي د عشر د واجبهېدلو تعلق د پيداوار (حاصلاتو) سره دی، او قير او نور د محکمي له پيداوار څخه نه دي، بلکي دا هم د اوبو د چينې په ډول په جوش سره راوځي. نو کله چي دا د محکمي له پيداوار څخه نه سول، نو بيا به په دې کي عشر هم واجب نه وي، او که دا چينې په خراجي محکمه کي وي، او د دې چينو د شاواخوا محکمي د کبنت و کروندې صلاحيت هم لري، نو بيا به دې کي خراج واجب دی، ځکه چي د خراج تعلق د پيداوار سره نه دی، بلکي خراج پر کبنت باندي د قدرت درلودلو سره تعلق لري، لهدا که د تارکول او د نفت د چينو شاوخوا محکمي د کبنت قابلي وي، نو په دې کي به خراج واجب وي (ځکه چي دا پر کبنت کرلو قدرت لرل سو)، هغه که مالک کبنت پکښي وکړي او که نه، په دواړو صورتونو کي به خراج پکښي واجب وي.

بَابُ مَنْ يَجُوزُ دَفْعُ الصَّدَقَاتِ إِلَيْهِ وَمَنْ لَا يَجُوزُ

(دا) باب دهنو خلکو په بيان کي دې چي هغو ته زکاة ورکول جائز
دي او چي هغو ته زکاة ورکول جائز نه دي

تشریح: صاحب د هدايې د زکاة او د زکاة له انواعو څخه تر فراغت وروسته په دې باب کي د زکاة (يعني د صدقاتو) مصارف بيانوي (يعني چي زکاة به پر چا مصرفيږي، او چا ته به زکاة ورکول کيږي)، په لنډه توگه تاسو دا په ياد لرئ چي په قرآن کريم کي د زکاة ټوله اته (۸) مصارف او اقسام بيان سوي دي، چي له هغو څخه اوس يو قسم ساقط دی، لهذا اوس د زکاة او صدقاتو ټوله اووه (۷) مصارف دي چي د هغو تفصيل به په دې باب کي ذکر سي.

د زکاة د مصارفو بيان

قَالَ (رض): **الْأَصْلُ فِيهِ قَوْلُهُ تَعَالَى: ﴿لَهَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ﴾** (التوبة: ۶۰) آيۀ مصنف د هدايې رَحْمَةُ اللهِ فرمايي: چي په دې باره کي د الله تعالی دا فرمان اصل دی: **﴿لَهَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ﴾** الخ **﴿لَهَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ﴾** نوداته (۸) قسمونه دي **وَكَذَ سَقَطَ مِنْهَا الْمُؤَلَّفَةُ قُلُوبُهُمْ** او له هغو څخه مؤلفه القلوب ساقط سوي دي **لَقَدْ أَلَّهِ تَعَالَى أَعْوَا السَّلَامَ وَأَغْنَى عَنْهُمْ** ځکه چي الله تعالی اسلام غالب کړی او له هغوی څخه يې بې پروا کړی **وَعَلَى ذَلِكَ اِنْتَعَدَ الْاِجْتِمَاعُ** او هم پر دې د صحابه وواجماع منعقد سوه.

الصفات: ﴿أَصْنَافُ﴾ جمع د صنف ده: اقسام، «مؤلفه القلوب» هغه خلک چي هغوی ته به ځکه زکاة ورکول کېدی چي زړونه يې نرم سي.

تشریح: عبارت خوبالکل ښکاره چي د زکاة ټوله اته (۸) مصارف دي، او دا اته سره د قرآن کريم په دې آيت کي ذکر سوي دي: **﴿إِنَّمَا الصَّدَقَتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَمِلِينَ عَلَيْهِا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾** (التوبة: ۶۰). د دې آيت په رڼا کي د زکاة او صدقاتو اول (۱) مصرف فقيران دي، (۲) دويم مسکينان دي، (۳) دريم محصلين او اخيستونکي د زکاة دي، (۴) څلورم مؤلفه القلوب دي، (۵) پنځم رقاب يعني د غلامانو بدل کتابت اداء کول او د هغو آزادول دي، (۶) شپږم غارمين يعني مقروضين (پور وړي) او نور دي، (۷) اووم مجاهدين دي، (۸) او اتم مسافرين دي، د اسلام په شروع کي ټوله دا اته مصارف وو، لېکن کله چي الله اسلام ته تقويه ورکړه، او هر طرف ته اسلامي پېرغ رپانده سو، نو بيا د ابو بکر رضي الله عنه د خلافت په زمانه کي د حضرت عمر رضي الله عنه په مشوره له دې اتو څخه يو مصرف او يو صنف يعني مؤلفه القلوب ساقط کړی سو، له مؤلفه القلوب څخه هغه خلک مراد دي، چي هغوی ته به نبي ﷺ د اسلام راوړلو په هيله څه مال ورکوی، ياله دې څخه هغه کمزوري عقيدې والا مسلمانان مراد دي، چي هغوی به په اسلام کي محکم او مضبوط نه پاته کېدله، نو هغوی ته به په اسلام کي د مضبوطېدلو لپاره څه مال ورکول کېدی، په قول د صاحب د عنايې د دې خلکو په لړليک کي د عيينه بن حصين، اقراع بن حابس او عباس بن مرادس په ډول د قريشو مشران هم ول، نبي ﷺ به دوی ته مال ورکوی، لېکن تر نبي ﷺ وروسته د ابو بکر رضي الله عنه په زمانه کي له هغو څخه مال بند سو، نو ځکه د ابو بکر رضي الله عنه د خلافت په زمانه کي يو وار اول دوه خلک يعني

عینې بن حصین او اقرع بن حابس ابو بکر رضی الله عنه ته دخپلي مخکي د معافۍ لپاره راغله چي زموږ له مخکو شخه دي عشر او خراج معاف کړی سي، ځکه چي موږ خو مؤلفه القلوب يو، نو د دوی په باره کي حضرت ابو بکر رضی الله عنه خط ولیکی، او دوی دا خط د شهادت لپاره حضرت عمر رضی الله عنه ته راوړی، حضرت عمر رضی الله عنه هغه خط ټوټه ټوټه کړی، او وېي فرمایل: "چي په خلاصو غوږو سره واورئ، ستاسو سره چي کوم رعایت کېدی، هغه د اسلام په حواله سره وو، لېکن اوس له دې رعایت شخه د ناجائزي فایده اخيستلو کوښښ مه کوئ، او که په شرافت سره په اسلام کي اووسئ، نو غوره ده. کنې زما توره به فیصله کوي، ولاړسئ، ستاسو مخکي به هيڅوک معافي نه کړي"، دوی بیر ته حضرت ابو بکر رضی الله عنه ته راغله، او وې ويل: چي ته خليفه یې او که عمر؟ ابو بکر رضی الله عنه وفرمایل: "انشاء الله هغه خليفه دی"، نو له هغه وخت شخه د مؤلفه القلوب مصرف ساقط سو، او د دې مصرف پر ساقطېدلو باندي گواکي د صحابه وو سکوتي اجماع هم منعقد سو (ځکه چي يوه صحابي هم له دې شخه انکار نه وکړی). (متابه ج ۲)

د "فقير" او "مسكين" تعريف او د دوی په مېنځ کي فرق

وَالْفَقِيرُ مَنْ لَهُ أَهْلٌ يَتَعَوَّذُ بِهِ او فقير هغه څوک دی چي د هغه سره لږ څه شی وي وَالْمُسْكِينُ مَنْ لَاشَئَ لَهُ او مسكين هغه څوک چي د هغه سره هيڅ شی (هم) نه وي وَلِهَذَا مَرْبُوعٌ عَنْ أَبِي حَتْمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ * او دا تعريف له امام صاحب رحمته الله شخه را نقل سوی دی وَكُلُّ مُسْكِينٍ هَلْ لَكَ شَيْءٌ او ويل سوي دي: چي دا تعريف د دې برعکس دی وَلِكُلِّ فَقِيرٍ أَوْ دَهِرٍ تعريف لپاره دليل سته ثُمَّ هُمَا صِنْفَانِ أَوْ صِنْفٌ وَاحِدٌ بيا فقراء او مساكين دوه قسمه دي يا (صرف) يو قسم دی سَدَّ كُرْهُهُ فِي كِتَابِ التَّوَصِّيَاتِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى (چي) هغه به موږ انشاء الله په كتاب الوصايا کي ذکر کړو.

توضیح: صورت د مسئلې: دا دی چي د امام صاحب رحمته الله په نېز مسكين هغه سړي ته ويل کيږي چي هغه بلکل خالي لاسی وی، يعني هيڅ شی هم نه لري، تردې چي د شپې پر ږډی او پر يوه جوړه کالو هم قدرت نه لري، او فقير هغه سړی دی چي د هغه سره څه ناڅه شی وي، لېکن د نصاب شخه کم وي، يا د نصاب په اندازه وي، خو غير نلبي وي، او د هغه په ضرورت کي راگير وي، په دې لړ کي د امام شافعي، امام طحاوي، امام مالک او اخفش رایه دا ده چي تعريف د دې برعکس دی، يعني مسكين هغه ته ويل کيږي چي د هغه سره څه ناڅه مال وي، او فقير هغه دی چي هغه بلکل خالي لاسی وي.

د امام شافعي دليل: د امام شافعي رحمته الله او دنورو حضراتو دليل دا آيت دی: أَلَمْ يَجْعَلْ لَكُمْ فَاكَةً لِمَا كُنْتُمْ يَتَنَصَّرُونَ (يعني نصير فقير چي کومه کښتۍ عيجه نه کړه هغه د مسکينانو وه)، وگورئ په دې آيت کي د کښتۍ مالکونو ته مسکينان ويل سوي دي، له دې شخه معلومه سوې چي د مسکين سره به څه ناڅه وي، او د فقير سره به هيڅ نه وي، يعني تر مسکين به زيات بد حال وي.

د امام صاحب دليل: دا دی چي په قرآن کي د مسکين حالت داسي بيان سوی دی: أَوْ مُسْكِينًا دَاعِيًا، (يعني مسکين د لوږي او لخوايي په وجه دخاورو سره موبښی اوسېږي)، او هيڅ شی هم نه لري چي وېي خوري، مطلب دا چي مسکين له فقير شخه زيات بد حال او مفلس وي، ځکه چي د فقير په باره نبي د قرآن اعلان دا دی: لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُحْصُوا فِي نَجْعِهِ

الله لا يمسككم من الأرض يحبسهم الجاهل أغنياء من العنف... الله، (يعني د سوال نه كولو په وجه جاهلان خلک فقيرانو ته ملنله وايي، او فقيران ملنله گني)، او دا خبره هغه وخت ممكنه ده چي د فقيرانو ښكاره حال ښه وي، او ښكاره حال هغه وخت ښه كيږي، چي كله د هغوی سره څه ناڅه مال وي، له دې څخه معلومه سوه چي د فقير حالت به د مسكين په پرتله كي يوڅه ښه وي. (متابه، بنابه)

جواب: امام شافعي رحمه الله چي كوم آيت په دليل كي ذكر كړی يعني: أَلَا الْغَنِيُّ... الله، د هغه جواب دادی چي مساكين د دې كښتی ملكان نه ول، بلكي هغوی د دې كښتی خدمتگاران او مزدوران ول، او د كښتی په عيبي كولو سره د حضرت خضر عليه السلام مقصد دا وو، چي د دې پېچارگانو كسب او مزدوري ختمه نه سي؛ يا دا چي هغو عاريه او په كرايه دا كښتی اخيستي وه، او په هغه سره به يې مزدوري او گذاره كوله (نو ځكه د كښتی نسبت هغو ته وسو)، لكه څرنگه چي نن سبا هم غريبان خلک په كرايه سره موټران او داسي نور چلوي او په هغه سره د كور گذاره كوي، لېكن د موټرانو نسبت هغو ته داسي كيږي چي گواكي هغوی د دې ملكان دي (لېكن هغه په اصل كي د بل شتمن سړي وي).

ثم هونصفان الخ فرمايي چي د زكاة په باره كي فقيران او مسكينان دواړه په يوه قسم كي راځي، يا په دوو قسمونو كي راځي، دا به موږ په پوره تفصيل سره انشاء الله په كتاب الوصا كي ذكر كړو، لهذا لږ څه انتظار وكړئ.

واجمع قول: په پورتني مسئله كي راجح قول د امام صاحب رحمه الله دی چي مسكين هغه څوك دی چي هيڅ شی ور سره نه وي، او فقير هغه دی چي څه ناڅه مال لري. (انقول اراجع ۱۱۳، ص ۱۸۲)

د عامل تعريف او د هغه بيان

وَالْعَامِلُ بِذَلِكَ رَجُلٌ إِذَا مَرَّ مِنْ حَيْلٍ بِقَدَرٍ حَبْلِهِ او عامل ته به امام د هغه د كار په اندازه مال وركوي كه يې كار كړی وي لِحَبْلِهِ مَا يَسْتَعِينُهُ وَأَمْوَالُهُ نو دومره به وركوي چي هغه دده او دده د مرستيالانو لپاره كافي سي هُوَ مَقْدَرُ الْيَسِينِ په داسي حال كي چي دامال به د اتمي حصې سره خاص نه وي خِلَافًا لِلْيَسِينِ رحمه الله د امام شافعي رحمه الله اختلاف دی لَأَنَّهُ اسْتَحَقَّ لَهُ بِطَرِيقِ الْكَفَايَةِ ځكه چي د عامل مستحق كېدل د كفايت په توگه دي وَلِهَذَا يُأْخَذُ وَإِنْ كَانَ غَنِيًّا او هم په دې وجه به عامل (هغه) اخلي كه څه هم شتمن وي إِلَّا أَنْ فِيهِ شُبُهَةٌ الصَّدَقَةِ خو په دې كي د صدقې شېبه (هم) سته فَلَا يُأْخَذُهَا الْعَامِلُ الْهَاشِمِيُّ نو ځكه به يې هاشمي (سید) عامل نه اخلي تَنْزِيْهَا لِقَرَابَةِ الرَّسُولِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ عَنْ شُبُهَةِ النَّوَسِخِ د رسول الله صلی الله علیه و آله قربت له خيري (او چتلي) څخه د پاك ساتلو لپاره وَالْفَقِيرُ لَا يُؤَاوِزُهُ فِي اسْتِحْقَاقِ الْكَرَامَةِ او شتمن سړی د كرامت په مستحق كېدلو كي د هاشمي سره نه سي برابرېدلی فَلَمْ تُعْتَبَرِ الشُّبُهَةُ فِي حَبْلِهِ نو ځكه د هغه په حق كي د شېبې اعتبار نه وسو.

اللفظ: ﴿هو مقدر﴾ متعين او خاص به نه وي، ﴿لمن﴾ اتمه حصه، ﴿فلا يه﴾ د تفصيل مصدر دی: پاك ساتل، ﴿وسم﴾ خيري، چتلي، ﴿لا يوازي﴾ د مفاعلي د باب مضارع منفي ده: برابرېدل، مقابل كېدل، ﴿كرامة﴾ عزت، شرافت.

تشرېح: په دې عبارت کي د زکاة د دریم مصرف او صنف يعني د عامل تعريف او تفصيل بيانېږي، د آيت په دې ټوکړه: والعالمین علیها کي هم د هغه عامل بيان سوی دی. او عالمین د عامل جمع ده، لغوي معنی یې ده: کار کونکي، مزدوران، بلته له عاملین څخه هغه خلک مراد دي، چي هغوی د مسلمانانو امام د زکاة اخيستلو لپاره په بېلابېلو محابو کي ټاکلي او درولي وي، نو کله چي هغوی داخيستلو کار پوره کړي، نو امام المسلمین به هغوی ته د خپل محتو او کار خرچه ورکوي، او دومره به ورکوي چي د هغو کافي سي، او د هغو سره چي کوم مرستيالان وي د هغو هم کافي سي، او څومره چي هغوی خپل وخت مصرف کړی وي، د هغه مطابق به یې ورکوي، داسي به نه کوي چي هغوی څومره زکاة راوړی وي د هغه اتمه حصه ورکړي، يعني اتمه حصه به نه ورکوي؛ لېکن تاسو دا خبره په ذهن کي په ياده لرئ چي که د هغوی خرچه د هغه زکاة او صدقاتو په اندازه سوه، کوم چي هغو دخلکو څخه راجمع کړي وي، نو په دې صورت کي به ټوله نه ورکول کيږي، بلکي د هغه زکاة او صدقاتو نیمي حصه به ورکول کيږي، همدا وجه ده چي زمونږ په نېز چي عاملینو ته کوم څه ورکول کيږي، هغه به د کفایت په توگه ورکول کيږي (يعني څومره چي هغو خپل وخت مصرف کړی وي د هغه مطابق به په دومره اندازه ورکول کيږي چي د هغو کافي سي)، د اجرت او مزدورۍ په توگه به نه ورکول کيږي، لکه څرنګه چي امام شافعي وايي يعني امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ په نېز چي کوم څه عاملینو ته ورکول کيږي، هغه به د اجرت په توگه ورکول کيږي (يعني څومره زکاة چي یې راوړی وي د هغه اتمه حصه به ورکول کيږي)، لېکن زمونږ په نېز به عاملینو ته د هغو د محتو او کار مطابق عوض ورکول کيږي، لېکن دا عوض به په اتمه، اوومه يا شپږمه حصه سره مقید او خاص نه وي، بلکي د کفایت په توگه به د هغو د عمل په حساب سره دومره ورکول کيږي چي د هغو کافي سي، او څرنګه چي دا عوض د زکاة په توگه نه دی، نو ځکه شتمن او مالدار عامل ته هم د دې د اخيستلو اجازه سته، که دا عوض د زکاة په توگه وای، نو د شتمن لپاره به دا شرعاً صحيح نه وای.

إلا أن فيه الخ له دې ځايه دا راښيي چي که څه هم عامل ته ورکړل سوی عوض او بدل د زکاة په توگه نه دی، بلکي د کفایت په توگه دی، نو په دې حواله سره د هر يوه لپاره د دې اخيستل صحيح معلومېږي، هغه که سيد وي، که هاشمي وي، خو څرنګه چي په دې کي څه نا څه د صدقې او زکاة شبهه سته، ځکه چي عاملین خلک دا د زکاة په نيت سره د عوض په توگه اخلي، نو ځکه سيد او هاشمي عامل ته دا عوض اخيستل پکار نه دي، ځکه چي د هغه نسبت سرلار کونين رسول الله ته کيږي، نو په دې وجه هغه ته له شېهاتو الا شياتو څخه احتياط کول پکار دي، او دا سپېڅلمی نسبت له خيري او چټلۍ څخه ژغورل پکار دي.

والغنى لا يوازيه الخ لېکن که يو څوک اعتراض وکړي چي کله په دې عوض کي د زکاة شبهه سته، نو بيا د مالدار لپاره هم د دې اخيستل صحيح نه دي، حال دا چي تاسو يې د مالدار لپاره اخيستل صحيح گرځوئ، آخر څه وجه ده؟ د دې جواب ورکوي فرمايي چي هاشمي ته چي کوم عزت او شرافت حاصل دی، هغه غير هاشمي ته نه سي حاصلېدای، که څه هم هغه د قارون غوندي خزانه ولري، نو د صدقې د شېبې په وجه به د هاشمي لپاره خو د دې عوض اخيستل صحيح نه وي، لېکن د غير هاشمي لپاره به د دې گنجايش وي، ځکه په دې عوض کي چي څرنګه د زکاة شبهه سته، همدارنګه د اجرت شبهه هم پکښې سته، نو د هاشمي په حق کي به د زکاة د شېبې اعتبار کيږي، او د غير هاشمي په حق کي به د اجرت د شېبې اعتبار کيږي.

د في الرقاب بيان

قُلِ الرِّقَابُ او د غارو په آزادولو كي **أَنْ يُعَانِ الْمُسْكِنُونَ وَنَهَانِ لَكَ رِقَابُهُمْ** او د غارو آزادول دادي چي د مكاتب غلامانو سره د هغوی د غارو په خلاصولو كي مرسته وكړي سي **وَهُوَ السَّنْقُولُ** او (د الرقاب) همدغه تفسیر را نقل سوی دی.

تشریح: د زکاة له مصارفو څخه څلورم مصرف د غارو خلاصول او آزادول دی، یعني مکاتب غلام ته به هم زکاة ورکول کیږي، چي هغه په دې زکاة سره خپل بدل کتابت اداء کړي، آزاد سي، او په بشپړه توګه په اسلام كي داخل سي، صاحب د هدایې فرمایي چي د الرقاب همدغه تفسیر له رسول الله ﷺ څخه را نقل سوی دی.

د غارم بیان

وَالْقَارِئُ مَنْ كُتِبَ عَلَيْهِ او غارم هغه څوک دی چي پر هغه پور (قرض) لازم وي **وَلَا يَمْلِكُ لِنَاصِيَةٍ قَائِلًا عَنْ دَيْنِهِ** او د داسي نصاب مالک نه وي چي هغه له پور څخه زیات وي **وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ: مَنْ تَحْتَلَّ غَرَامَةً فِي إِصْلَاحِ ذَاتِ الْبَيْنِ وَإِطْفَاءِ النَّارِ بَيْنَ الْقَبِيلَتَيْنِ** او امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ فرمایي: غارم هغه سړی دی چي (د مسلمانو) د خپل مینځوي اختلاف په اصلاح کي یې او د دوو قومونو په مینځ کي یې د دښمنۍ د اړ په مړه کولو کي مالي توان برداشت کړی وي (یعني مقروض سوی وي).

اللفظ: «غارم» اسم فاعل دی: مقروض، پور وړی، «ذات البین» د خپل مینځ جنگ او اختلاف، «إطفاء» د افعال د باب مصدر دی: اړ مړه کول، «نار» اړ، جنگ، دښمني، سوځونکی.

تشریح: د امام قنوري رَحِمَهُ اللَّهُ د بیان مطابق د زکاة د مصارفو پنځم قسم غارم دی، غارم هغه سړی دی چي پر هغه د خلکو قرض (پور) پاندي وي، او د هغه سره چي څومره مال وي، قرض هغه ټوله مال نیولی وي، او له قرض څخه زیات د یو نصاب مالک نه وي (بیا برابره ده که هغه د اهل و عیال په وجه دومره مقروض سوی وي، او که د دوو قومونو په مینځ کي د صلحي په وجه)، مثلاً دیو سړي سره زر (۱۰۰۰) درهمه وي، او نهه سوه (۹۰۰) درهمه پر باندي وي، نو هغه ته زکاة ورکول جائز دي، ځکه چي په ۱۰۰۰ کي څو نهه سوه درهمه معلوم سول ځکه چي د هغه سره د قرض غوښتونکو حق متعلق دی، یعني داسي به ګڼل کیږي چي دا نهه سوه درهمه ګرد سره د هغه په ملک سته نه، پاته سوه سل درهمه نو هغه د نصاب په اندازه نه دي، نو ځکه به د هغه لپاره د زکاة مال اخیستل جائز وي.

وقال الشافعي الخ امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ فرمایي چي غارم هغه سړی دی چي هغه د دوو قومونو او ډلو په مینځ کي د صلحي کولو او د دښمنۍ د اړ مړه کولو لپاره مالي توان زغملی وي، نو داسی که څه هم مالدار وي، د هغه لپاره زکاة اخیستل جائز دي، او زموږ په نېز داسی زکاة نه سني اخیستلای، هو! که د صلحي په وجه له هغه څخه دومره خرچه لو مصرف وسو چي د نصاب مالک پاته نه سو، نو بیا یې اخیستلای سي، لېکن دا اخیستل به د غارم په وجه نه وي، بلکي د فقیر په وجه به وي، یعني په دې وجه به وي چي هغه د نصاب مالک پاته نه سو.

د "في سبيل الله" بيان

فِي سَبِيلِ اللَّهِ او د الله په لاره كي **مُنْقَطِعُ الْفُرَاقِ جَدُّ** * **أَبُو يُوسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ** (له دې څخه) دامام ابو يوسف رَحِمَهُ اللَّهُ په نېز هغه غازي (مراد) دی چي له مال څخه پاته وي (يعني په جهاد كي مال ورسره نه وي) **لَأَنَّهُ اسْتَقَامَ عِنْدَ الْإِطْلَاقِ** ځكه چي له مطلق في سبيل الله څخه همدغه فهمول كيږي **وَعِنْدَ مُحْكَمِ رَحِمَهُ اللَّهُ مُنْقَطِعُ الْحَاكِ** او دامام ابو يوسف رَحِمَهُ اللَّهُ په نېز (بيا له دې څخه) هغه حاجي (مراد) دی چي له خپل مال څخه پاته وي (يعني په حج كي مال ورسره نه وي) **إِنَّا رَوَيْ** ځكه روايت سوي دی **أَنَّ رَجُلًا جَعَلَ يَبْعِدُ إِلَهُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ** چي يو سري خپل اوښ في سبيل الله گرځولي وو (يعني د الله په لار كي يې وقف كړی وو) **فَأَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** * **أَنْ يَخْلَعَ عَلَيْهِ الْحَاكِ** نو نبي ﷺ هغه ته حكم وكړي چي پر هغه دي حاجيان سپاره كړي **وَلَا يُصْرِفُ إِلَّا أَغْنِيَاءَ الْفُرَاقِ** او پر مالدارو غازيانو به زكاة نه مصرفيږي (يعني نه به وركول كيږي) **عِنْدَنَا زَمَوْدٍ** په نېز **لَأَنَّ الْمُصْرِفَ هُوَ الْفُقَرَاءُ** ځكه چي د زكاة مصرف (خو) فقيران دي.

اللفات: ﴿غزاة﴾ جمع د غازي ده: مجاهدين، ﴿متفاهم﴾ په فهم كي راتلونكي، ﴿مصرف﴾ اوښ، ﴿مصرف﴾ د ضرب باب اسم ظرف دی: د خرڅولو او مصرفولو ځای.

تشریح: په دې عبارت كي د زكاة شپږم مصرف بيانېږي، د زكاة شپږم قسم في سبيل الله دی، او د في سبيل الله په مصداق كي د صاحبينو رَحِمَهُمُ اللَّهُ اختلاف دی، دامام ابو يوسف رَحِمَهُ اللَّهُ په نېز له دې څخه هغه غازي مراد دی چي د هغه سره خو په کور كي مال وي، لېکن د جهاد په سفر كي د هغه سره مال نه وي، نو داسي مجاهد د زكاة مصرف او مستحق دی، او هغه ته زكاة وركول کېدای سي، ځكه في سبيل الله چي كله مطلق وويل سي، نو له هغه څخه همدغه مفهوم او مطلب په فهم كي راځي.

دامام محمد رَحِمَهُ اللَّهُ په نېز له في سبيل الله څخه هغه حاجي مراد دی چي د حج په سفر كي د هغه سره مال نه وي، كه څه هم په کور كي ورسره وي، نو هغه ته زكاة وركول کېدای سي، امام محمد رَحِمَهُ اللَّهُ خپل د دې مطلب په تائيد كي د يوه دلسي سري قصه ذكر كړې ده چي هغه خپل اوښ في سبيل الله كړی وو (يعني د الله په لاره كي صدقه كړی وو)، او نبي ﷺ هغه ته دا حكم كړی وو چي پر دې حاجيان سپروه، څرنګه چي هغه د صدقې اوښ وو، او نبي ﷺ پر هغه د حاجيانو سپرولو حكم كړی وو، نو له هغه څخه معلومه سوه چي له في سبيل الله څخه هغه حاجي مراد دی چي د حج په سفر كي مفلسه سوي وي او د حج خرچه ورسره نه وي، نو هغه ته به هم زكاة وركول كيږي.

صاحب د هدايې دلته دامام صاحب رَحِمَهُ اللَّهُ قول ته دي ذكر كړی، علامه كاكي رَحِمَهُ اللَّهُ ليكلي دي چي په دې مسئله كي امام صاحب رَحِمَهُ اللَّهُ د امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللَّهُ سره دی، او د هغه په نېز هم له في سبيل الله څخه غازي مراد دی. (بي ٢٠ ص ٥٢٢)

* القول الرابع: قول أبي يوسف رَحِمَهُمُ اللَّهُ، كذا في البحر الرائق ج: ١٢، ص: ٢٢٢. [المقول الرابع، ج: ١٠، ص: ١٨٥]

* مخرج: أخرجه أبو داود في كتاب المساك، باب العمرة، حديث رقم: ١٩٨٨.

ولا يصرف الخ فرمايي چي زموږ په نېز به الماده او شتمنو غازيانو ته زكاة نه ورکول کيږي، ځکه چي د زكاة مصرف خو فقراء دي، نو في سبيل الله ته به هغه وخت زكاة ورکول کيږي چي الماده نه وي، کنې نه به ورکول کيږي.

راجع قول: په پورتنۍ مسئله کي راجع قول دامام ابو يوسف رحمه الله دی چي له في سبيل الله شخه مراد غازي دی، وقال العلامة داماد آقندي رحمه الله: ومنقطع الخزانة عند أبي يوسف رحمه الله، وهو الصحيح وهو المراد في سبيل الله (مجمع الأنهر ج ١٠، ص ٢٢١). [قول الراجع، ج ١٠، ص ١٨٥]

د "ابن السبيل" بيان

وَابْنُ السَّبِيلِ مَنْ كَانَ لَهُ مَالٌ فِي وَطَنِهِ او ابن السبيل هغه څوک دی چي په خپل وطن کي مال لري وَهُوَ فِي مَكَانٍ لَا شَيْءَ لَهُ فِيهِ او هغه (په خپله) په داسي ځای کي وي چي هلته دده سره هېڅ نه وي.

اللفظ: «ابن السبيل» دلاري زوی (يعني مسافر).

توضیح: اووم قسم ابن السبيل دی، او له ابن السبيل شخه مراد هغه مسافر دی، چي په خپل وطن کي خويې ډېر مال وي، لېکن د سفر په وخت کي د هغه سره هېڅ شې نه وي، نو ځواکي داسې په اوس وخت کي فقير سو، او د فقير لپاره زكاة اخيستل جائز دي، لېکن د هغه لپاره تر ضرورت زيات اخيستل حلال نه دي، علماؤ ليکلي دي چي غوره دا ده چي داسي سړي دي له يو چا شخه قرض (پور) واخلي، او چي کله کور ته ولاړ سي، نو اداء دي يې کړي.

خومره مصارفو ته زكاة ورکول واجب دي؟

قال: فَهَذِهِ جِهَاتُ الزَّكَاةِ مصنف رحمه الله فرمايي: چي دا د زكاة طرفونه (يعني قسمونه) دي قِيلَ لَكَ أَنْ يُنْفَقَ مِنْ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ نو مالک ته (دا) اختيار سته چي په دوی کي هريو ته (زكاة) ورکړي وَلَهُ أَنْ يُقْتَصَرَ عَلَى صَنِيفٍ وَاحِدٍ او دا اختيار (هم) ورته سته چي (صرف) پر يوه قسم اكتفاء وکړي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ: لَا يَجُوزُ إِلَّا أَنْ يُصْرَفَ إِلَى ثَلَاثَةٍ مِنْ كُلِّ صَنِيفٍ امام شافعي رحمه الله فرمايي: چي جائز نه دي مگر دا چي د هر قسم پر دريو افرادو (زكاة) مصرف کړي (يعني د يې کړي) لَأَنَّ الزَّادَةَ بِخَرَفِ اللَّامِ لِلْإِسْتِحْقَاقِ ځکه په (لفقراء کي) چي د "لام" په نریمه سره کوم اضافت سوی دی هغه د استحقاق لپاره دی وَلَنَا أَنَّ الزَّادَةَ لِبَيَانِ أَنَّهُمْ مَصَارِفُ او زموږ دليل دا دی چي (دا) اضافت د دې خبري د بياتولو لپاره دی چي دا (ذکر سوي) قسمونه د زكاة مصارف دي لَا لِإِثْبَاتِ الْإِسْتِحْقَاقِ نه د استحقاق د ثابتولو لپاره وَهَذَا لِإِسْأَفِ أَنَّ الزَّكَاةَ حَقُّ اللَّهِ تَعَالَى او څرنگه چي دا معلومه سوې ده چي زكاة د الله تعالی حق دی وَرَبْعُهُ أَفْقَى صَارُوا مَصَارِفَ او د فقر په وجه دا قسمونه مصارف گرځېدلي دي فَلَا يَبَالُ بِإِخْتِلَافِ جِهَاتِهِ نو د فقر د جهاتو د مختلف کېدلو فکر به نه کيږي وَالَّذِي ذَهَبْنَا إِلَيْهِ مَرْوِيُّ عَنْ عُمَرَ وَابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ او د کوم مذهب و طرف ته چي موږ تللي يو هغه د حضرت عمر او حضرت ابن عباس رضي الله عنهما شخه روايت سوی دی.

اللفات: ﴿جهلت﴾ جمع دجهه ده: طرفونه، لوري (مراد ځني صنفونه او قسمونه دي).

تشریح: د خلکو چي کوم اووه (۷) قسمونه ذکر سول، دا ټوله زموږ په نېز د زکاة مصارف دي، نو که په دې قسمونو کي هر قسم ته مال ورکړي، نو هم جائز دی، او که ټوله زکاة د یوه قسم خلکو ته ورکړي، یا یې د یوه قسم یوه سړي ته ورکړي، نو هم جائز دی، امام شافعي رَجَّه الله فرمایي چي دا اووه سره قسمه د زکاة مستحق دي، نو ځکه په دې اوو قسمونو کي د هر قسم دریو خلکو ته زکاة ورکول ضروري دي، نو د امام شافعي رَجَّه الله په نېز که د هر قسم دریو افرادو ته زکاة ورکول سي چي د هغه مجموعي شمېر یو ویشتم (۲۱) کیږي، نو زکاة اداء کیږي، کنه نه اداء کیږي.

د امام شافعي دلیل: دا دی چي الله تعالیٰ د مصارفو د زکاة په بیان کي فرمایي: **إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ**، يعني لفظ د الصدقات د فقراء و طرف ته د لام په ذریعې سره مضاف سوی دی، او پاته شپږ قسمونه په و او سره پر للفقراء عطف سوي دي، اولام د استحقاق لپاره راځي، او و او پر جمعیت دلالت کوي، نو اوس مطلب دا سو چي دا اووه سره قسمونه د زکاة حقداره دي، او کله چي اووه سره صنفونه د زکاة حقداره دي، نو اوو سره وو ته به ورکول ضروري وي، او دا اووه سره قسمونه د جمعي په صیغې سره ذکر سوي دي، او د جمعي کم اطلاق پر دریو افرادو کیږي، نو ثابته سوه چي د هر قسم دریو افرادو ته به زکاة ورکول کیږي.

زموږ دلیل: دا دی چي د للفقراء لام د اختصاص لپاره دی، نه د استحقاق لپاره، يعني د صدقاتو مصرف فقط دا اووه قسمونه دي، له دې څخه علاوه نور خلک نه دي، او په دې کي چي کوم قسم ته هم صدقه ورکول سي، نو هغه به خپل په مصرف کي وي، دا یې مطلب نه دی چي دا اووه سره قسمونه د صدقاتو حقداره دي، او چي تر کوم وخته ټولو ته صدقه ور نه کړل سي، نو صدقه نه اداء کیږي، او د دې مطلب دلیل دا دی چي زکاة د الله تعالیٰ حق دی، خو څرنگه چي الله مستغني او بې نیازه دی، نو ځکه دا الله تعالیٰ دا حق د فقر په وجه د هغه د بندگانو و طرف ته نقل سوی دی، او څرنگه چي بندگان د فقر په وجه د زکاة مصرف گرځېدلي دي، نو ځکه به د فقر د جهت او طرف د مختلف کېدلو هیڅ پروانه کیږي، لو د فقر په دې اوو سره جهاتو کي چي په کوم جهت کي هم زکاة صرف کړی سي، زکاة به اداء وي.

والذي ذهبنا اليه صاحب د هدايې فرمایي چي د زکاة د اداء کولو په باره کي چي زموږ کوم مذهب ذکر سو، دا مذهب د حضرت عمر او حضرت ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُم هم دی، لکه څرنگه چي په طبراني کي له حضرت ابن عباس څخه د دې آيت په تفسیر کي رانقل سوي دي: **عن ابن عباس في قوله تعالى إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالسَّائِكِينَ الآية**، قال في أي صنف وضعه اجزأت، (يعني ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُم د إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ په تفسیر کي فرمایلي دي تاسو چي کوم قسم ته هم زکاة ورکړئ نو زکاة اداء کیږي)، او له حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ څخه هم دا ډول رانقل سوي دي: **قال أيما صنف أعطيته من هذا أجزأ عنك**.

ذمي نه د زکاة ورکولو بيان

وَلَا يَجُوزُ أَنْ يَنْتَهَكَ الرَّكَّاءُ فِي ذِمِّي (هم) زکاة ورکول جائز نه دي يَقُولُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ لِمَعَاذِ رِضَى
اللَّهِ عَنْهُ حکه نبي ﷺ حضرت معاذ رضی الله عنه ته فرمایلي وو خُذْ مَا مِنْ أَغْنِيَانِهِمْ وَرُدَّهُمَا فِي فَقَرِائِهِمْ چي زکاة د مسلمانانو له
 شخړو خلکو شخه اخله او د مسلمانانو پر فقيرانو کي يې تقسيمه. وَيَذَلُّكُمْ مَا سَوَى ذَلِكَ مِنَ الصَّدَقَةِ او له زکاة شخه
 ماسوا نور صدقات ذمي ته ورکولای سي. وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ: لَا يَذَقُّهُ او امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ فرمایي: چي
 صدقه دي (هم) نه ورکوي وَهُوَ رَدَّائَةٌ عَنْ أَبِي يُوسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ او همدا يو روايت له امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللَّهُ شخه دی
إِعْتِبَارًا بِالرَّكَاةِ پر زکاة بلندي په قياسولو سره. وَلَكِنَّا قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ او زموږ دليل د نبي ﷺ (ا) قول دی
تَصَدَّقُوا عَلَى أَهْلِ الْأَدْيَانِ كُلِّهَا د هر ډول دين والا ته صدقه ورکوي. وَلَوْلَا حَدِيثُ مَعَاذِ رِضَى اللَّهِ تَعَالَى عَنْهُ لَقُلْنَا بِأَلْبَجَازِ
فِي الرِّكَاةِ او که د حضرت معاذ رضی الله عنه حديث نه وای نو موږ به ويلي وای چي (ذمي او نورو کافرانو ته) زکاة ورکول (هم) جائز دي.

تشریح: مسئله: داده چي ذمي ته بالا اتفاق زکاة ورکول جائز نه دي، حکه نبي ﷺ چي کله حضرت معاذ بن جبل رضی الله عنه د
 يمن و طرف ته استوی، نو د زکاة په باره کي يې دا جمله ورته وفرمایله: خُذْ مَا مِنْ أَغْنِيَانِهِمْ وَرُدَّهُمَا فِي فَقَرِائِهِمْ (يعني په
 مسلمانانو کي د مالداره (او نصاب لرونکو خلکو) شخه زکاة اخله او د مسلمانانو فقيرانو ته يې ورکوه)، په دې حديث
 کي دې فقرائهم شخه دا ثابتيري چي غير مسلم (کافر) ته زکاة ورکول صحيح نه دي.
 زموږ په نېز له زکاة شخه ماسوا نور صدقات مثلاً صدقه الفطر (سرسايه) او داسي نور ذمي ته ورکول جائز دي، لېکن د
 امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ په نېز چي څرنګه ذمي ته زکاة ورکول جائز نه دي، همدارنګه نور صدقات هم ورکول جائز نه دي،
 همدا له امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللَّهُ يو روايت دی، او د امام مالک رَحِمَهُ اللَّهُ مسلك هم دا دی.

زموږ دليل: د نبي ﷺ دا حديث دی: تَصَدَّقُوا عَلَى أَهْلِ الْأَدْيَانِ كُلِّهَا، (چي د هر ډول دين والا ته صدقه ورکوي)، په دې
 حديث کي د تصدقوا لفظ عام دی، او د خپل عموم په اعتبار سره د هر دين والا خلکو ته د زکاة او نورو صدقو ورکولو
 جواز ثابتوي، خو څرنګه چي د حضرت معاذ رضی الله عنه په حديث کي صرف مسلمان ته د زکاة ورکولو حکم راغلی دی نو
 حکه به کافرانو ته زکاة نه ورکول کيږي، لېکن نور صدقات به ورکول کيږي، هم په دې وجه صاحب د هدايي فرمایي
 چي که د حضرت معاذ بن جبل رضی الله عنه حديث نه وای، نو موږ به د هر ډول دين خلکو ته زکاة ورکول جائز کړي وای، خو د
 دې حديث په خاطر موږ له اسلام شخه بغير نورو آياتو ته زکاة ورکول منع ګرځوو.

• **تخریج:** أخرجه البخاري في كتاب الزكاة، باب أخذ الصدقة من الأغنياء، حديث رقم: ۱۴۹۶، و ابو داود في كتاب الزكاة، باب في الزكاة السامة،

حديث رقم: ۱۵۸۳، والترمذي في كتاب الزكاة، باب: ۰۰۶.

• **تخریج:** أخرجه ابن أبي شيبة في مصنفه، حديث رقم: ۳۹، ج: ۳.

د زکاة په مال سره د مسجد د جوړولو او مري نه د کفن ورکولو حکم

وَلَا يَنْفِي بِهَا مَسْجِدٌ أَوْ دَرَكَاةٌ بِمَالٍ سَرِهَ بِمَسْجِدٍ نَهَ جَوْرِي وَلَا يَكْفُنُ بِهَا مَيِّتٌ اونه به د زکاة په مال سره مري ته کفن ورکول کيږي لَا نَعِدُ أَمْرَ الشُّبْلِيْنِ وَهُوَ الرُّكْنُ ځکه چې مالک جوړول نسته حال دا چې هغه رکن دی وَلَا يَقْفِي بِهَا كُنْ مَيِّتٌ اونه به د زکاة په مال سره د يو مري قرض (پور) اداء کيږي لَأَنَّ قَضَاءَ دَيْنٍ الْفَقِيرُ لَا يَقْتَضِي الشُّبْلِيْنِ ځکه چې د بل چا قرض اداء کول د هغه له طرفه د مالک جوړېدلو تقاضا نه کوي (يعني د دې تقاضا نه کوي چې هغه دې مالک جوړ سي، حال دا چې د هغه مالک جوړول ضروري دي) لَا سَيِّئًا مِنَ النَّيِّتِ په ځانگړې توگه د مري له طرفه.

اللفات: ﴿لَا يَنْفِي﴾ د ضرب د باب مضارع مجهوله ده: جوړول، آبادول، ﴿لَا يَكْفُنُ﴾ د تفعيل د باب مضارع مجهوله ده:

کفن ورکول، ﴿لَا سَيِّئًا﴾ خصوصاً، په ځانگړې توگه.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی چې د زکاة په پيسو سره نه مسجد جوړول جائز دي، اونه يو مري ته کفن په ورکول جائز دي، اونه د زکاة په مال سره د يو مري قرض اداء کول جائز دي، ځکه چې د زکاة په باب کې تملیک يعنې بل سړی مالک جوړول رکن او شرط دي، او ښکاره ده چې په مري کې د مالک جوړېدلو صلاحيت نسته، نو په اولو دواړو صورتونو کې د زکاة د اداء کولو يو مهم رکن يعنې تملیک معدوم دی، نو ځکه به په دې شيانو کې د زکاة پيسې ورکول صحيح نه وي، همدارنگه د زکاة په مال سره د مري قرض اداء کول هم صحيح نه دي، ځکه چې هغه مړ سوی دی نو د زکاة مالک به څرنگه جوړ سي، او د زکاة د اداء کولو لپاره بل سړی د زکاة د پيسو مالک جوړول ضروري دي.

د زکاة په مال سره د غلام او د مينځي د آزادولو حکم

وَلَا تُشْتَرَى بِهَا رَقَبَةٌ تَعْتَقُ اَوْ دَرَكَاةٌ بِمَالٍ سَرِهَ بِوِ غَلَامٍ نَهَ رَانِيُول كِيږي چې آزاد کړی سي خِلَافًا لِإِسَائِلِك د امام مالک رحمه الله اختلاف دی حَيْثُ ذَهَبَ إِلَيْهِ فِي تَأْوِيلِ قَوْلِهِ تَعَالَى فِي الرِّقَابِ (بقره: ١٧٧) ځکه چې امام مالک رحمه الله تعالى (د دې) قول وَفِي الرِّقَابِ په تاويل کې د همدې خبرې و طرف ته تګ کړی دی (چې د زکاة په مال سره به غلام رانيول او آزادول جائز وي) وَلَكِنَّا أَنَّ الْإِعْتِقَاقَ إِشْقَاقَ الْمِلْكِ وَلَيْسَ بِشُّبْلِيْنٍ او زموږ دليل دا دی چې آزادول د ملک ساقطول دي مالک جوړول نه دي.

اللفات: ﴿رَقَبَةٌ﴾ غاړه، مراد ځنې غلام او مينځه ده.

تشرېح: مسئله: داده چې د زکاة په مال سره د غلام يا د مينځي رانيول او آزادول هم صحيح نه دي، لېکن د امام مالک رحمه الله په نېز دا صحيح دي، ځکه امام مالک له وَفِي الرِّقَابِ څخه همدغه مراد اخيستی دی، يعنې رقبه رانيول او آزادول، لېکن زموږ په نېز له وَفِي الرِّقَابِ څخه د بدل کتابت په اداء کولو کې د مکاتب غلاماتو سره مرسته کول مراد دي، او ښکاره ده چې په رقبه رانيولو او آزادولو کې د مفهوم نسته، په دې لړ کې زموږ دليل دا هم دی چې تملیک (يعنې د زکاة مالک جوړول) د زکاة رکن دی، حال دا چې د رقبه په رانيولو او آزادولو کې د مولی (مالک) د ملک ساقطول دي، چې هغه بلکل د تملیک برعکس او منافي دي، نو په دې حواله سره به هم د زکاة په مال سره رقبه رانيوله او آزادول صحيح نه وي.

مالداره (شتمن) خلکو ته د زکاة نه ورکولو حکم

وَلَا تُدْرِكُهُ الْيَدَانِ او مالدار سري ته به هم زکاة نه ورکول کيږي لِقَوْلِهِ ^۱ مَسَىٰ اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حُكْمُهُ نَبِيٌّ ﷺ فرمايلي دي لَا تَجِلُ الصَّدَقَةُ لِقَعْنِي "زکاة د مالداره سري لپاره حلال نه دی" وَهُوَ بِإِطْلَاقِهِ حُجَّةٌ عَلَى السَّائِفِينَ رِجْعَةُ اللَّهِ فِي غَنِيِّ الْغُرَاةِ او دا حديث د خپل اطلاق په وجه په مالداره غزبانو کي د امام شافعي رِجْعَةُ اللَّهِ په خلاف حجت دی وَكَذَا حَدِيثُ ^۲ مُعَاذٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ همدارنگه د حضرت معاذ ﷺ حديث هم (دامام شافعي په خلاف حجت دی) عَلَى مَا رَوَيْنَا لَكَ خُرْنُكِهِ چي هغه موږ (مخکي) بيان کړی.

تشریح: شتمن او مالداره سري ته يعني کوم سري چي د نصاب مالک وي هغه ته زکاة ورکول جائز نه دي، دليل دا حديث دی: لا تجل الصدقة لنفي، دامام شافعي رِجْعَةُ اللَّهِ په نيز مالداره غزبانو ته زکاة ورکول جائز دي، لکه خرنکه چي د دې پوره تفصيل مخکي ذکر سو، لېکن دا حديث او د حضرت معاذ ﷺ حديث ورځماني فقرائهر د هغه په خلاف حجت دي.

نژدې قريبانو لکه پلار، نيکه، مور او داسي نورو ته د زکاة ورکولو حکم

قَالَ: وَلَا تَدْرِكُهُ الْيَدَانِ زَكَاتُهُ فرمايي: او زکاة ورکونکی به د خپل مال زکاة نه ورکوي إِلَى آبِيهِ وَوَلَدِهِ وَإِنْ عَلَا خَيْلٌ پَلَار او نيکه ته که څه هم د لوږي درجې وي وَلَا إِلَى وَلَدِيٍّ وَوَلَدِيٍّ وَإِنْ سَقَلْ اَوْ نَهْ خَيْلٌ اَوْ نَهْ زَوَى تِه وَرکوي اَوْ نَهْ بِه د زَوَى تِه وَرکوي کِه څه هم د لاندې درجې وي لَا أَنْ مَنَافِعَ الْأَمْلَاقِ يَبْتَنُّهُمْ مُتَّصِلَةً حُكْمُهُ چي د دوې په منځ کي د ملکيت گټي (منافع) متصل دي فَلَا يَتَحَقَّقُ التَّشْلِيكُ عَلَى الْكَمَالِ نو تملیک په پوره توگه نه ثابتيږي وَلَا إِلَّا بِأَمْرٍ اَوْ نَهْ بِه خپلي بنځي ته وَرکوي لِلْإِشْتِرَاكِ فِي الْمَنَافِعِ عَادَةً حُكْمُهُ چي په علمه توگه (د دواړو) منافع مشترک دي وَلَا تَدْرِكُهُ الْمَرْأَةُ لِزَوْجِهَا مُنْدًا ^۱ أَنْ يَحْتَقِقَ رِجْعَةُ اللَّهِ اَوْ نَهْ بِه بنځه خپل خاوند ته زکاة وَرکوي دامام صاحب رِجْعَةُ اللَّهِ په نيز لِئَا دَکَرْنَا د هغه دليل په وجه کوم چي موږ ذکر کړی وَقَالَا: تَدْرِكُهُ أَيُّهُ اَوْ صاحبين وايي: چي بنځه خپل خاوند ته زکاة وَرکولای سي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ^۲ لَكَ أَجْرَانِ: أَجْرُ الصَّدَقَةِ وَأَجْرُ الصَّلَاةِ حُكْمُهُ چي نبي ﷺ فرمايلي دي چي ستا لپاره دوه ثوابه دي: يو د صدقې ثواب، دويم د صله رحمی (يعني د خپلوې او قربان) ثواب قَالَ لَا مَرْأَةً عِنْدَ اللَّهِ بِنِ مُسْتَعْوَدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فا جمله نبي کریم ﷺ د عبد الله بن مسعود ﷺ بنځي ته و فرمايله وَقَدْ سَأَلْتُهُ

• **تخریج:** أخرجه ابو داود في كتاب الزكاة، باب من يعطى من الصدقة وحده الغني، حديث رقم: ۱۶۳۲.

• **تخریج:** أخرجه البخاري في كتاب الزكاة، باب أخذ الصدقة من الأعيان، حديث: ۱۲۹۶.

• **القول الرابع:** قول أبي حنيفة رِجْعَةُ اللَّهِ، كذا في الدر المختار ج: ۲، ص: ۶۹، كما قال وهبة الزحيلي: هل يجوز دفع الفروحة إلى زوجها ركعتي؟ قال أبو حنيفة رِجْعُهَا وَالْمُنَابِلَةُ عَلَى الرَّاحِمِ لَا يَجُوزُ لِأَنَّ الزَّكَاةَ تَعُدُّ إِلَيْهَا بِإِشْرَافِهَا، فَهِيَ الْفَرَحَةُ عَلَى الْفَرَحِ ج: ۲، ص: ۸۸۵. [القول الرابع، ح: ۱، ص: ۱۸۶]

• **تخریج:** أخرجه البخاري في كتاب الزكاة، باب الزكاة على الزوج، حديث رقم: ۱۲۶۶.

عَنِ التَّصَدَّقِ عَلَيْهِ بِه داسي حال کي چي (کله) هغه له نبي کریم ﷺ څخه و عبد الله بن مسعود رضی الله عنه ته د صدقې ورکولو په باره کي پوښتنه وکړه: قُلْنَا: هُوَ مَحْذُورٌ عَلَى الثَّانِيَةِ موږ وايو: چي دا حديث پر نفلي صدقه بلندي حمل سوی دی.

اللفات: (مزئي) د تفصيل د باب اسم فاعل دی: زکاة ورکونکی، **(علا)** د نصر د باب ماضي ده: لوړېدل، پورته کېدل، **(سفل)** او دا صيغه له نصر، سمع، کرم ټولو څخه را تلای سي: لاندې کېدل، کښته کېدل، **(صلة)** له خپلوانو سره بۀ سلوک او ورويه کول، صله رحمه، **(نافلة)** نفل، صدقه، عبادت.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي انسان نه خپل اصولو يعني پلار، نيکه، ورنیکه، مور، انا او داسي نورو ته زکاة ورکولای سي، او نه يې خپل فروغوي يعني زوی، د زوی زوی، لور، د لور زوی او داسي نورو ته زکاة ورکولای سي، ځکه چي د دې خلکو منافع يو تر بله سره متصل او مشترک دي، او هر يو د بل له ملکيت څخه فايده اخيستلای سي، او څرنگه چي د زکاة يو مهم رکن تمليک دی، او د منافعو د اتصال په صورت کي په بشپړه توگه تمليک نه سي را تلای. نو ځکه د انسان لپاره خو نه خپلو اصولو ته زکاة ورکول صحيح دي، او نه خپلو فروغو ته.

ولا إلى مرأته الخ فرمايې چي خاوند (مېړه) خپلي ښځي ته هم د زکاة مال نه سي ورکولای، ځکه چي د اصولو لو فروغو په ډول د ښځي او د خاوند منافع هم سره مشترک دي، بلکي په دې زمانه کي خو اشتراک نور هم زيات سوی دی، نو په دې صورت کي هم په بشپړه توگه تمليک نه سي را تلای، نو په دې وجه خاوند ښځي ته د زکاة مال نه سي ورکولای، نو ځرنگه چي دا ستونزه په هغه صورت کي هم راځي چي کله ښځه خاوند ته د زکاة مال ورکړي، نو ځکه د امام صاحب رحمه الله په نېز ښځه هم خپل خاوند ته د زکاة مال نه سي ورکولای.

د دې په خلاف د صاحبينو رحمه الله مسلک دی، هغه دا چي خاوند خو ښځي ته د زکاة مال نه سي ورکولای، لېکن ښځه خپل خاوند ته د زکاة مال ورکولای سي.

د صاحبينو دليل: هغه حديث دی کوم چي د حضرت ابن مسعود رضی الله عنه له بي بي حضرت زینب زین الله عنها څخه روايت سوی دی، صاحب دفتح القدير دا حديث په همدغه الفاظو سره بيان کړی دی کوم چي صاحب د هدايې ذکر کړی دی. له دې حديث څخه دا خبره ثابتيږي چي د ښځي لپاره خپل خاوند ته د زکاة مال ورکول صحيح او جائز دی.

قلنا هو محمول الخ صاحب د هدايې د امام صاحب رحمه الله له طرفه جواب ورکوي فرمايې چي د صاحبينو ذکر سوی دليل پر نفلي صدقاتو حمل سوی دی، يعني که ښځه خپل خاوند ته نفلي صدقه ورکول وغواړي، نو ورکولای يې سي. د هغه اجازه ورته سته، لېکن واجب صدقات نه سي ورکولای، او زموږ کلام هم په واجبو صدقاتو کي دی. نو دليل پر دې چي له دې حديث څخه نفلي صدقات مراد دي، دا دی چي په دې حديث کي حضرت زینب زین الله عنها خپلو ښځو ته هم د صدقې ورکولو په باره کي پوښتنه وکړه، او اجازه هم ورکول سوه. حال دا چي تاسو ته په دليل سره معلومه سوه چي انسان خپل زوی او د زوی زوی ته د زکاة مال نه سي ورکولای. نو اجازه ورکول د دې خبري ښکاره ثبوت دی چي په حديث کي له صدقات څخه مراد نفلي صدقې دي.

مدبر، مکاتب او ام ولد نه د زکاة ورکولو حکم

قَالَ: وَلَا يَدْخُلُ فِي مَدْبَرٍ وَمُكَاتِبٍ وَأَمْرٌ وَلَكِنْ: فرمايي: او زکاة به نه ورکوي خپل مدبر غلام ته او خپل مکاتب غلام ته او خپل ام ولد ته لِقَدْ كَانَ الشَّيْطَانُ خُكَّةً چي (په دې ټولو کي) تمليک نه راځي إِذْ كَسَبَ السُّبُلُونَ لِسَبْدٍ ځکه چي د مملوک گټه د هغه د مالک ده وَلَهُ حَقُّ أَنْ كَسَبَ مُكَاتِبِهِ او د مکاتب غلام په گټه کي (هم) د مالک حق سته فَلَمْ يَتِمَّ الشَّيْطَانُ نو تمليک پوره نه سو وَلَا يَلِ عَلَيْهِ قَدْ أُخِيتَ بَعْضُهُ او نه به زکاة ورکوي (خپل) هغه غلام ته چي بعضي حصه يې آزاده سوې وي عِنْدَ أَنْ حَقِيقَةً رحمه الله دامام صاحب رحمه الله په نېز لَأَنَّهُ بِمَنْزِلَةِ الْمُكَاتِبِ عِنْدَهُ ځکه چي دا غلام دامام صاحب رحمه الله په نېز د مکاتب په درجه کي دی وَقَالَا: يَدْخُلُ فِيهِ او صاحبين رحمه الله فرمايي: چي زکاة به ورکوي لَأَنَّهُ خَرَّ مَذْيُونٌ عِنْدَهُمَا ځکه چي د صاحبينو په نېز دا غلام آزاد (او د خپل مالک) مقروض (پورې) دی.

اللفات: «مدبر» هغه غلام چي د مالک تر مړيني وروسته په خپله آزادېږي، «فقدان» د نصر مصلر دی: ورکېدل، نيسي کېدل.

تشرېح: په عبارت کي د دې مسئلې بيان سوي دي چي يوه متفق عليه ده، او بله مختلف فيه ده: (١) د متفق عليه مسئلې حاصل دا دی چي يو مالک نه خپل مدبر غلام د زکاة مال ورکولای سي، او نه خپل مکاتب غلام ته، او نه خپل ام ولد ته، ځکه چي د زکاة د اداء کولو لپاره تمليک شرط او ضروري دی، او په مدبر، ام ولد او مکاتب درې سره وو کي تمليک نسته، ځکه چي مدبر او ام ولد د خپل مولی مملوک وي، او د هغو ټوله گټه او نفع د هغو د مولی وي، همدارنگه د مکاتب گټه هم د خپل مولی وي، نو کله چي د هغو هر څه د خپل مولی دي، نو هغو ته زکاة ورکول داسي دي لکه خپل ځان ته زکاة ورکول چي دا په هيڅ ډول هم صحيح نه دي، نو ځکه به په دې ذکر سوو انسانانو کي يوه هم ته زکاة ورکول صحيح نه وي.

(٢) دويمه مسئله مختلف فيه ده چي هغه د ولای عبد... الله څخه بيان سوې ده. صورت د مسئلې: دا دی که يو غلام د دوو خلکو په مېنځ کي مشترک وي، او په هغو کي يو شريک خپله حصه آزاده کړي، او دويم شريک غلام ته داسي ووايي "چي ته گټه وکړه زما د حصې قيمت را اداء کړه بيا به ته په بشپړه توگه آزاد سي"، نو تر څو چي غلام دويم شريک ته د خپلي حصې قيمت ور نه کړي، تر هغه وخته غلام دامام صاحب رحمه الله په نېز مکاتب شمارل کېږي. او د مولی لپاره خپل مکاتب غلام ته زکاة ورکول صحيح نه دي، نو ځکه دامام صاحب رحمه الله په نېز د دويم شريک لپاره دې غلام ته د زکاة مال ورکول صحيح نه دي.

صاحبين رحمه الله فرمايي چي دا غلام د دويم شريک په حق کي مکاتب نه دی، بلکي آزاد سوي مقروض دی، ځکه چي د صاحبينو قاعده دا ده چي که د غلام څه حصه هم آزاده کړي سي، نو ټوله غلام آزادېږي. د دوی په نېز په آزادولو کي شقص (حصه حصه کېدل) نسته، لېکن کومه حصه چي آزاده سوې ده نو د هغه قيمت به غلام دويم شريک ته ورکوي،

• القول الرابع: قول أبي حنيفة رحمه الله، كذا في الدر المختار ج: ٢، ص: ١٧٠. كما قال العلامة طاهر بن عبد الرشيد البحاري رحمه الله وسنن معمر

الكاتب عبد أبي حنيفة رحمه الله، خلاصة الفتاوى ج: ١، ص: ٢٢٢. [القول الرابع، ج: ١، ص: ١٨٧]

حکمه چي کله اول شريک اوله حصه آزاده کړه نو ټوله غلام آزاد سو، نو اوس هغه د دويم شريک غلام پاته نه سو، صرف د هغه مقروض سو، نو حکمه به د دويم شريک لپاره هغه ته زکاة ورکول جائز وي، لکه خرنگه چي دا هم جائز دي چي يو انسان خپل مقروض ته زکاة ورکړي او د هغه مالک يې جوړ کړي او بيا له هغه څخه خپل قرض واخلي.

د مالداره سړي غلام ته او د هغه کوچني زوی ته د زکاة ورکولو حکم

وَلَا يَدْخُلُ فِي مَمْلُوكٍ هَبْنِي او د مالداره سړي و مملوک ته به (هم) زکاة نه ورکوي إِنَّكَ إِلَهُكَ وَإِقْرَ لِيْزَلَاةَ حکمه چي (د مملوک) ملکيت خود دخپل مولی لپاره واقع کيږي وَلَا يَدْخُلُ فِيْهَا إِذَا كَانَ صَحْبًا او نه به د مالداره زوی ته زکاة ورکوي کله چي هغه کوچنی (نابلغه) وي لَا تَعْدُ غَنِيًّا بِيْسَارٍ أَبِيْهِ حکمه چي نابلغه کوچنی دخپل پلار د مالدارۍ په وجه مالداره شمارل کيږي بِخِلَافٍ مَا إِذَا كَانَ كَبِيرًا فَقَبِيرًا په خلاف د هغه صورت چي کله هغه غټ (يعني بالغ) او فقير (محتاجه) وي لَا تَعْدُ غَنِيًّا بِيْسَارٍ أَبِيْهِ حکمه چي بالغ زوی دخپل پلار په مالدارۍ سره مالداره نه شمارل کيږي وَإِنْ كَانَتْ نَفَقَتُهُ عَلَيْهِ که څه هم د هغه نفقه پر خپل پلار واجب ده وَبِخِلَافٍ امْرَأَةً الْغَنِيَّةِ او په خلاف د مالداره سړي د بنحې لَا تَعْدُ غَنِيًّا بِيْسَارٍ زَوْجَهَا حکمه بنحې که څه هم فقيره وي نو دخپل خولوند په مالدارۍ سره مالداره نه شمارل کيږي وَيَقْدَرُ الثَّقَفَةُ لَا تَصِيرُ مُؤَسَّرَةً او (فقط) دنفقې په مقدار هغه نه مالداره کيږي.

الغلات: (مملوک) د يو چا په ملکيت کي چي څوک وي هغه ته مملوک ويل کيږي، «پسار» خوشحالي، پراخي (مراد ځني مالداري او مرتياده).

تقريب: مسئله: دا ده چي د يو مالداره سړي و مملوک ته زکاة ورکول جائز نه دي، مملوک که خالص غلام وي، او که منبر غلام وي، او که أم ولد وي، دليل دا دی چي د مملوک هر مال د مولی ملک وي، نو که د مالداره و مملوک ته زکاة ورکول سي، نو هغه به د مالداره په ملک کي داخل سي، او مالدار ته زکاة ورکول جائز نه دي، نو حکمه به د هغه د مملوک لپاره هم جائز نه وي، هو! د مالک و مکاتب غلام ته زکاة ورکول جائز دی، او د جواز دليل يې قرآني نص يعني وَالرِّقَابَ دی.

بخلاف ما إذا كان الخ دومه مسئله دا ده چي د مالداره سړي و نابلغه زوی ته هم زکاة ورکول جائز نه دي، حکمه چي نابلغه اولاد دخپل پلار د مال په وجه سره مالداره شمارل کيږي، او که د هغه اولاد بالغ وي او فقير وي، نو هغه ته زکاة ورکول جائز دي، حکمه چي بالغ اولاد دخپل پلار په مال سره مالداره نه شمارل کيږي، که څه هم د اولاد نفقه پر خپل پلار واجب ده، لېکن خرنگه چي دا په خپله فقير دی، نو حکمه به هغه ته زکاة ورکول جائز وي.

بخلاف امرأة الخ دريمه مسئله دا ده چي که د مالداره سړي بنحې فقيره وي، نو هغه ته هم زکاة ورکول جائز دي، حکمه چي بنحې به خپل دخولوند په مال سره مالداره نه شمارل کيږي، او پاته سوه نفقه نو هغه بنحې نه سي مالداره کولای، حکمه چي هغه په خوراک کي مصرفيږي، نو حکمه هې ته هم زکاة ورکول صحيح دي.

بنو هاشم ته د زكاة وركولو حكم

وَلَا تُدْعَمُ إِلَى بَنِي هَاشِمٍ اَوْ بَنُو هَاشِمٍ تَهْ بِهْ زَكَةُ نَهْ وِرْكُول كِيرِي بِقَوْلِهِ ① عَلَيْهِ السَّلَامُ حُكْمُهُ نَبِي كَرِيم ﷺ
 فرمایلي دي يَا بَنِي هَاشِمِ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى حَرَّمَ عَلَيْكُمْ غَسَاةَ النَّاسِ وَأَوْسَاجَهُمْ "اې بنو هاشم! الله تعالى پر تاسو دخلگو
 کارول سوي چتلي اوبه او د هغوی خیري حرامی کړي دي وَكُوفُكُمْ مِنْهَا بِخُفْسِ الْخُفْسِ او د هغه په عوض کي یې
 تاسو ته د خمس، خمس در کړی دی" بِخِلَافِ التَّطَوُّعِ په خلاف د نفلي صدقې إِذَا كَانَ الْبَالُ هَاهُنَا كَالْبَاءِ حُكْمُهُ چې
 دلته مال داوبو په ډول دی يَتَكَدَّنُ بِإِسْقَاطِ الْفَرَضِ (چي هغه) د فرضو په ساقطولو سره خیرن (چتل) کیري أَمَّا
 التَّطَوُّعُ بِبَنْزِلَةِ التَّكْرِيدِ بِالْبَاءِ هر چي نفلي صدقه ده نو هغه په اوبو سره دینځی (یخوالي) حاصلولو په درجه کي ده.

اللفاظ: ﴿غَالَةَ﴾ هغه اوبه چي په هغو کي یو شی پرېولل سي او چتلي سي، ﴿أَوْسَجَ﴾ جمع د وسخ ده: خیري،
 ﴿يَتَدَنَسُ﴾ د تفعل مضارع ده: خیرنېدل، ﴿يَتَوَدَّ﴾ د تفعل مصدر دی: یخني حاصلول، (حان یخول).

تشریح: بنو هاشم ته هم زكاة وركولو جائز نه دي، دليل د نبي ﷺ حديث دی، علامه ابن الهمام رَحِمَهُ اللهُ دا حديث په دې
 الفاظو سره ذکر کړی دی: يَا بَنِي هَاشِمِ إِنَّ اللَّهَ كَرَّمَ لَكُمْ غَالَةَ أَيْدِي النَّاسِ وَأَوْسَجَهُمْ وَوَضَعَكُمْ مِنْهَا خُمْسَ الْخُمْسِ، (يعني
 اې د هاشم زامنو! الله جلَّ جلاله ستاسو لپاره د خلگو د لاسو کارول سوي اوبه او د هغوی خیري ناخوښه کړي دي، او د هغه په
 بلله کي یې تاسو ته د خمس، خمس در کړی دی)، يعني د غنیمت له پنځو حصو څخه یو حصه په غلزياتو
 کي تقسیمېږي، او پاته یوه حصه به بیا پنځه حصه کیري، چي له هغو څخه به یوه حصه د بنو هاشمو وي، او پاته
 څلور حصې به په نورو ضروریاتو کي مصرفېږي.

بخلاف التطوع الخ په خلاف د نفلي صدقې چي هغه بنو هاشم ته وركول جائز دي، دليل دا دی چي مال دلته داوبو په
 ډول دی، نو که اوبه د فرضو د ساقطولو لپاره يعني دې اودسۍ او د جنابت دليري کولو لپاره استعمال سي، نو اوبه گنده لو
 چتلي شمارل کیري، همدارنگه په کوم مال سره چي زكاة اداء کیري، په هغه سره د زكاة فريضه ساقطېږي، نو ځکه به د
 زكاة مال گنده او له خیرو څخه ډک شمارل کیري، او که یو سړی بې اودس او محدث نه وي بلکي اوبه صرف دینځی
 حاصلولو لپاره استعمال کړي، نو ښکاره ده چي په دې اودس سره د هغه هیڅ فرض ساقط نه سو، همدارنگه که مال د
 نفلي صدقې په توگه وركول سي، نو څرنگه چي په دې سره هیڅ فريضه ساقطه نه سوه، نو ځکه به دا مال هم گنده او
 چتل نه وي، او کله چي هغه مال گنده نه دی، نو بنو هاشمو ته به د هغه وركول جائز وي.

بنو هاشم څوک دي؟

قَالَ: وَهُمْ آلُ عَلِيٍّ وَآلُ هَاشِمٍ وَآلُ جَعْفَرٍ وَآلُ عَقِيلٍ وَآلُ الْحَارِثِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ فرمایي: او بنو هاشم (دا دي): [١] د
 حضرت علي ؑ، [٢] د حضرت عباس ؑ، [٣] د حضرت جعفر ؑ، [٤] د اولاد [٤] د حضرت عقیل ؑ،
 اولاد [٥] د حضرت حارث بن عبد المطلب اولاد و موالیهوم او د هغو آزاد سوي غلامان أَمْثَلُهُمْ وَلَا هُوَ وَلَا هُوَ وَلَا هُوَ يَسْبِقُونَ إِلَى بَنِي

هَاشِمُ بْنُ عَبْدِ مَنَافٍ هر چي دا خلگ دي نو ځکه چي د دوی نسبت د هاشم بن عبد مناف و طرف ته کيږي وَنِسْبَةُ الْقَبِيلَةِ إِلَيْهِ او د قبيلې نسبت (هم) د هاشم و طرف ته دی وَأَمَّا مَوَالِيَهُمْ فَلَنَا رُؤْيُ او کوم چي د دوی آزاد سوي غلامان دي نو (هغه) د دې روايت په وجه اَلْ مُؤَلَّى لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ۱ سَأَلَهُ أَنَحِلَّ لِي الصَّدَقَةَ چي د نبي ﷺ يو آزاد سوي غلام له نبي ﷺ څخه پوښتنه وکړه چي آيا زما لپاره زکاة حلال دی؟ فَقَالَ: لَا أَنْتَ مُؤَلَّنَا نو نبي ﷺ وفرمايل: چي نه! ته (خو) زموږ آزاد سوي غلام يې بِخِلَافِ مَا إِذَا أَعْتَقَ الْقُرَيْشِيُّ عَبْدًا نَصْرَانِيًا په خلاف د هغه صورت چي کله يو قرشي سړی خپل نصراني غلام آزاد کړي حَيْثُ تَوَخَّذُ مِنْهُ الْجَزِيَّةُ ځکه چي له هغه څخه به جزیه اخيستل کيږي وَيُعْتَبَرُ حَالُ الْمُفْتَقِ او د آزاد سوي غلام د حال اعتبار به کيږي لِأَنَّهُ الْفَيْسُ ځکه چي همدغه قياس دی وَالْإِلْحَاقُ بِالْمَوْلَى او د مالک (آزادونکي) سره ملحق کول دنص په وجه سره دي وَقَدْ خَصَّ الصَّدَقَةَ لَوْنَصِ صدقه خاص کړې ده.

اللفاظ: ﴿مولى﴾ دا لفظ له اضدادو څخه دی: آزاد سوي غلام ته هم ويل کيږي، مالک او آزادونکي ته هم ويل کيږي. **تشریح:** په دې عبارت کي امام قلوري رحمه الله دا بيانوي چي بنو هاشم کوم خلگ دي، فرمايي چي له بنو هاشم څخه مراد د حضرت عباس، حضرت جعفر، حضرت عقیل او حارث بن عبد المطلب رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ اولاد او د هغوی موالې يعني آزاد سوي غلامان دي، دا حضرات او د دوی اولاد په دې وجه بنو هاشم دي چي دا ټوله د نبي ﷺ د لوړ نيکه هاشم بن مناف و طرف ته منسوب دي، او د بنو هاشم قبيله هم د هاشم بن عبد مناف و طرف ته منسوب ده، نو په دې حواله سره هغوی ته هاشمي ويل کيږي، او د دوی آزاد سوي غلامانو ته د هاشمي ويلو وجه داده چي د نبي ﷺ غلام ابو رافع يو وار له نبي ﷺ څخه پوښتنه وکړه: أَنَحِلُّ لِي الصَّدَقَةَ، (يعني آيا زما لپاره صدقه حلاله ده)، نو نبي ﷺ هغه ته وفرمايل: لَا أَنْتَ مُؤَلَّنَا، (يعني ستا لپاره صدقه حلاله نه ده ځکه چي ته زموږ آزاد سوي غلام يې)، نو کله چي زموږ لپاره صدقه حلاله نه ده، نو بيا ستا لپاره به څرنگه حلاله وي، ځکه چي ته (خو) هم زموږ په ډول په بنو هاشمو کي داخل او شامل يې.

بخلاف ما إذا ألغ له دې حايه د يو مقدر سوال جواب ورکوي، سوال داده چي د مخکي ذکر سوي تفصيل څخه ثبته سوه چي د يو قوم غلامان به هم له هغه قوم څخه شمارل کيږي، اوس که قرشي سړی يو نصراني غلام آزاد کړي، نو د مخکي ذکر سوي تفصيل مطابق به پر دې نصراني غلام جزیه نه واجبېدل پکار وي، ځکه چي دا د قرشي غلام وو، او پر هغه جزیه واجب نه ده، حال دا چي شريعت د قرشي پر نصراني غلام هم جزیه واجبېد کړې ده، آخر د دې څه وجه ده؟ صاحب د هدايې د دې جواب ورکوي فرمايي چي اصل قانون او قاعده داده چي د صدقې او د جزې د واجبېدلو او نه واجبېدلو په باره کي به د معتق يعني د آزاد سوي غلام د حالت او کيفيت اعتبار کيږي، نو که غلام نصراني او کافرو، نو پر هغه به جزیه واجب وي، ځکه چي پر کافر جزیه واجب ده، او همدا د قياس تقاضا ده، لېکن د زکاة د حر مالو په باره کي چي غلام د خپل مولی (مالک) سره ملحق سوي دی، هغه خلاف القياس د دې نص أنت مولانا، يا مولی القوم من

انفسهم په وجه سره ملحق سوی دی، او څرنگه چې په نص کې دا الحاق صرف د زکاة سره خاص دی، نو ځکه به حدیث صرف د زکاة سره خاص وي، د جزیې او نورو طرف ته به نه متجاوز کېږي، ځکه چې د فقهي قاعده دا ده: مائیت علی خلاف القیاس فغیر لایقاس علیه، (یعني کوم شی چې خلاف القیاس ثابت سي، پر هغه به نور شيان نه قیاسېږي).

که معلومه سوه چې دا سړی د زکاة حقداره نه دی نو څه حکم دی؟

قَالَ أَبُو حَنِيفَةَ وَمُحَمَّدٌ رَحِمَهُمَا اللَّهُ: إِذَا دَعِمَ الرَّاكَاةُ رَجُلٌ يَكْفُرُ بِكُلِّ مَقَرٍّ طَرَفَيْنِو رَحِمَهُمَا اللَّهُ فَرَمَائِلِي دِي: كَه يُو چا داسي سړي ته زکاة ورکړی چې پر هغه يې د فقير گومان وو ثُمَّ هَانَ اَلْهَ عَرِي اَوْ هَاشِمِي اَوْ كَاكِرِي بيا بنسکاره سوه چې هغه مالداره دی يا هاشمي دی يا کافر دی اَوْ دَعِمَ عِلْمُهُ فَبَانَ اَلْهَ اَبُوهُ اَوْ اَبْنُهُ يا يې په تياره کي (يو سړي ته) زکاة ورکړی بيا بنسکاره سوه چې هغه دده پلار دی يا دده زوی دی فَلَا اِعَادَةَ عَلَيْهِ نو پر هغه د زکاة راگرځول (يعني دويم وار اداء کول) واجب نه دي وَقَالَ أَبُو حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ: عَلَيْهِ اِلْعَادَةُ او امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللَّهُ فرمايي: چې پر هغه د زکاة راگرځول واجب دي لِيُظْهَرَ خَطَايَاهُ يَتَّقِينَ په يقين سره د هغه د غلطۍ د بنسکاره کېدلو په وجه وَاصْغَانَ الْوُقُوفَ عَلَى هَذِهِ الْأَشْيَاءِ او پر دې شيانو واقفېدلو د امکان په وجه (يعني په دې شيانو خبرېدل ممکن دي) وَصَارَ كَالْأَوَانِ وَالشَّيَابِ او دا (معامله) دلونيو او جامو په ډول سوه وَلَهُمَا حَدِيثُ مَعْنٍ بَيْنَ يَزِيدٍ او د طرفينو رَحِمَهُمَا اللَّهُ دليل د حضرت معن بن يزيد حديث دی فَإِنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ فِيهِ ځکه نبي ﷺ دې (معاملې) په باره کي وفرمايل يَازِيدُ لَكَ مَا حَرِّتُ اې يزيد! ستا لپاره هغه (ثواب) دی چې تايې نيت وکړی وَيَا مَعْنُ لَكَ مَا أَخَذْتُ او اې معن! ستا لپاره هغه (اشرفياتي) دي چې تا واخيستې وَقَدْ دَعِمَ إِلَيْهِ وَكَيْلُ أَبِيهِ صَدَقَتْهُ حال دا چې معن ته د خپل د پلار وکیل د پلار زکاة ورکړی وو وَلَاقَى الْوُقُوفَ عَلَى هَذِهِ الْأَشْيَاءِ بِالْإِجْتِهَادِ او په دې وجه (هم) چې پر دې شيانو واقفېدل د اجتهاد په توگه سره دي دُونَ الْقَطْعِ په يقيني توگه سره نه دي فَيَبْتَنِي الْأَمْرُ فَيُنْهَى عَلَى مَا يَقَعُ عِنْدَهُ نو په دې شيقو کي به د حکم بنياد پر هغه اجتهاد وي کوم چې د انسان په نېز واقع سي كَمَا إِذَا اشْتَبَهَتْ عَلَيْهِ الْقَبِيلَةُ لکه په هغه صورت کي چې کله پر لمونځ گزاره قبله شکمنه سي دَعْنُ أَنْ حَنِيفَةُ رَحِمَهُ اللَّهُ غَيْرَ الْغَفِيِّ أَنَّهُ لَا يُغْيِرُهُ او له مالداره سړي څخه په علاوه کي د امام صاحب رَحِمَهُ اللَّهُ يو روايت (دا) دی چې زکاة ورکول جائز نه دي وَالْقَاهِرُ مَوْ الْكَوْلُ (لېکن) ظاهر روايت اول قول دی وَهَذِهِ إِذَا تَحَرَّى وَدَقَمَ او دا جائز کېدل هغه وخت دي چې کله هغه تحري کړې وي لو زکاة يې ورکړی وي وَلَنْ أَكْبَرَ رَأْيَهُ أَنَّهُ مَضْرِبٌ او په غالب گومان کي يې دا وي چې هغه (مؤفوي اليه) مصرف دی أَمَا إِذَا شَتَّ

● القول الرابع: قول الطرمين، کدا في رد المحتار ج: ٢، کما قال العلامة أكمل ابدن الشارحي رَحِمَهُمَا اللَّهُ والنصاهر هو الأول يعني الإجماع، في مکرر سبعة

ج: ٢١٢، ص: ١١٧، [القول الرابع، ج: ١١، ص: ١٨٧]

● مخرج: أصرحه البحاری فی کتاب الزکاة، بات إذا تصدق علی ایه وهو لا ينشر، حديث رقم: ١٢٢٢

وَلَمْ يَنْتَحِرْ لِهَكَنْ كَهْ هَنَهْ شَكْ كَرِي وَيْ او تحري يې (هم) كَرِي نه وي أَوْ تَحَرَّى قَدَقَمَ يايې تحري كَرِي وي يايې زكاة وركړې وي وَلِىْ أَكْبَرَ رَأْيِهِ أَنَّهُ لَيْسَ بِمُضْرِبٍ خو غالب گومان يې داوي چي هغه مصرف نه دى لَا يُجْزِيهِ نو جائز نه دي إِلَّا إِذَا عِلِمَ أَنَّهُ قَدِرٌ لېكن كله چي هغه ته معلومه سي چي هغه فقير دى هُوَ الصَّحِيحُ همدا صحيح ده.

اللفات: ﴿بَلَّ﴾ د ضرب د باب ماضي ده: ښکاره کېدل، څرگندېدل، ﴿ظَلَمَ﴾ تیاره، تاریکي، تورتم، ﴿أَوَّلَ﴾

جمع دآية ده: لوبښي.

تشریح: مسئله: داده که یو چا پریو سړي د فقیر گومان وکړی او زکاته یې ورکړی، بیا وروسته ورته معلومه سوه چي دا سړی مالداره دی، یا هاشمي دی، یا کافر دی، یا یو چا پریو سړي ته د شپې په تیاره کي د زکاته مال ورکړی، لېکن وروسته معلومه سوه چي مؤدی' الیه یعنی چاته چي یې زکاته ورکړی وو، هغه د ده پلار دی، یا د ده زوی دی، نو په دې ټولو صورتونو کي د طرفینو رَجْعَتَا الله په نېز پر مالک او زکاته ورکونکي د زکاته راگرځول واجب نه دي، بلکي د هغه زکاته اداء سو، او شرعاً پر هغه هیڅ نیوکړه نسته، امام ابو یوسف رَجْعَتَا الله فرمایي چي په یوه صورت کي هم زکاته اداء سوي نه دي، او پر هغه (مزکي) دویم وار د زکاته ورکول واجب او لازم دي.

د امام ابو یوسف دلیل: دا دی چي په دې ټولو صورتونو کي مزکي ته په یقین سره دا خبره معلومه سوه چي هغه د زکاته په اداء کولو کي غلطې کړې ده، او کومو خلکو ته چي یې زکاته ورکړی دی، هغه د زکاته مصرف نه دي، او په غیر مصرف کي ورکړی سوي زکاته نه اداء کیږي، نو په دې صورتونو کي به هم د دې سړي زکاته ادا نه وي. او بل دا چي د دې سړي لپاره د مؤدی' الیه د حالت معلومول ممکن هم وو، خو څرنګه چي هغه دا هم نه وکړه، نو د هغه له طرفه دا بله پړاويي وسوه، نو ځکه به د هغه اداء سوي زکاته شرعاً معتبر نه وي.

وصار کالاردان الخ او د مسئله د لوبښو او کالو (جامو) په ډول سوه، یعنی که پاک او ناپاک لوبښي سره ګډ سول، او بیا یو سړي تر تحري وروسته د یو لوبښي په اوبو سره اودس وکړی، لېکن وروسته معلومه سوه چي هغه لوبښی ناپاکه وو، نو پر هغه د اودس راگرځول ضروري دي، همدارنګه که پاک او ناپاک کالي سره ګډ سول، او د پاکو او ناپاکو په مینځ کي فرق ستونزمن سو، بیا هغه تحري وکړه او یوه جوړه کالي یې راوخیستل په هغه کي یې لمونځ وکړی، او وروسته معلومه سوه چي دا کالي ناپاکه وه، نو پر دې سړي د لمانځه راگرځول واجب دي، حاصل دا چي څرنګه په دې دواړو صورتونو کي د غلطۍ تر ښکاره کېدلو وروسته د اودس او د لمانځه راگرځول ضروري دي، همدارنګه به په پورتني مسئله کي هم د خطا تر ښکاره کېدلو وروسته د زکاته راگرځول واجب او ضروري وي.

د طرفینو دلیل: د حضرت معن بن یزید رضی الله عنه هغه روایت دی چي په هغه کي ذکر سوي دي چي معن ته د خپل پلار (یزید) صدقه د خپل پلار وکیل ورکړه، کله چي د مسئله د نبی ﷺ په خلعت کي ذکر سوه، نو نبی ﷺ دا جمله وفرمایله: (یا یزید لک مانویت)، یعنی ای یزید! په دې صدقه سره چي کوم نیت تا کړی وو، د هغه ثواب به انشاء الله

تا ته حاصل سي، او بیا د هغه د زوی (معن) و طرف ته متوجه سو، او وېې فرمایل: یا معن لک ما أعنت، (ای معن! کوم څه چي تا واخیستله هغه ستاسو). له دې روایت څخه دا خبره ښکاره سوه چي که زکاته غیر مصرف ته ورکول سو، او وروسته څرګنده سوه چي دا مصرف نه وو، نو دویم وار به زکاته نه ورکول کیږي، ځکه چي نبی ﷺ حضرت یزید ته دویم وار د زکاته ورکولو حکم نه وکړی، بلکي هغه ته یې د ثواب رسېدلو یقین ورکړی، چي دا د دې خبري ښکاره دلیل

دی چي د هغه زکاة اداء سو، او بیا نبي ﷺ له حضرت معن څخه د هغه مال د واپس کولو هیڅ مطالبه نه وکړه. چي له هغه څخه بیا دا اشاره تر لاسه کیږي چي دیزید زکاة اداء سو، حال دا چي ورکونکي او اخیستونکي دواړه پلار اوزوی ول.

ه طریقو دویم دلیل: دادی چي دا خو موږ هم منو چي د مؤدی لپاره د مؤدی الیه پر حالت واقفېدل ممکن وو. لکه څرنګه چي امام ابو یوسف رحمه الله وایي، لېکن دا واقعیت به پر غالب گومان مبني وي، د حقیقت سره به د هغه هیڅ تعلق نه وي، ځکه چي مالداري او فقر دته خبره ده، او د هیڅ سړي پر مالدارۍ یا فقر په حقیقي توګه سره څوک نه سي خبرېدلای، نو ځکه به په دې کي پر غالب گومان د حکم مدار وي، او انسان که یو څوک په خپل غالب گومان سره یو څوک فقیر وګڼي، نو زکاة ورکړي، نو د هغه زکاة به اداء کیږي، ځکه چي د هغه په وس کي صرف تر غالب گومانه پوري د مؤدی الیه د حال معلومول وو، او هغه ده معلوم کړی، نو که وروسته د هغه غالب گومان غلط هم سو، نو هم به د هغه زکاة شرعاً معتبر منل کیږي، لکه پر یو چا چي د قبلي طرف مشتبّه سي، او هغه تحري وکړي او د غالب گومان مطابق لمونځ وکړي، بیا هغه ته دا معلومه سي چي د هغه تحري غلطه وه، نو اوس د هغه په اداء سوي لمونځه کي هیڅ خلل نه راځي، او نه هغه ته دریم لمونځ کول پکار دي، همدارنګه به په پورتني مسئله کي هم چي کله هغه تحري کړې وي او یو څوک یې د زکاة مصرف ګڼلی وي، زکاة یې ورکړی وي، او بیا ورته معلومه سي چي هغه د زکاة مصرف نه دی، نو پر هغه به دویم وار د زکاة ورکول لازم نه وي.

ومن أبی حنیفة رحمه الله الخ په دې باره کي له امام صاحب رحمه الله څخه یو روایت دادی چي که زکاة ورکونکي (مزکی) یو سړی فقیر وګڼي زکاة یې ورکړی، او بیا هغه سړی (یعني مؤدی الیه) مالدار وختی، نو په دې صورت کي به پر مزکی د زکاة راګرځول ضروري نه وي، او که مؤدی الیه هاشمي، یا کافر، یا د مزکي پلار، یا د هغه زوی وختی، نو په دې ټولو صورتونو کي به پر هغه د زکاة راګرځول ضروري وي، ځکه چي مالداره سړی هم په یو درجه کي د زکاة مصرف دی، همدا وجه ده که عامل یعنی د زکاة اخیستونکی او راټولونکی موږ هم وي، نو هم هغه ته د زکاة له مال څخه خپل حق الزحمه اخیستل جائز دي، نو ځکه به د مؤدی الیه د مالداره کېدلو په صورت کي زکاة اداء کیږي، لېکن د هغه د هاشمي، یا کافر یا نورو په صورت کي به زکاة نه اداء کیږي، ځکه چي هاشمي او نور څو قطعاً یعنی په یوه درجه کي هم د زکاة مصرف نه دي، صاحب د هدایې فرمایي چي ظاهر الروایة اول قول دی چي په هغه کي طرفین سره یو ځای دي.

وهذا إلی الخ فرمایي چي غیر مصرف ته زکاة ورکول هغه وخت صحیح او جائز دي چي کله زکاة ورکونکي تحري کړې وي او زکاة یې ورکړی وي، او د هغه غالب گومان دا وي چي دا سړی د زکاة مصرف دی، او که زکاة ورکونکي ته شک وو چي آیا هغه د زکاة مصرف دی، که نه؟ لېکن د دې باوجود یې تحري کړې نه وي، بلکي یې له تحري یې هغه ته زکاة ورکړې وي، یا یې تحري کړې وي او زکاة یې ورکړې وي او غالب گومان یې دا وي چي هغه د زکاة مصرف نه دی، نو په دې ډول یو صورتونو کي هم زکاة نه اداء کیږي، هو! خو که وروسته ښکاره سوه چي مؤدی الیه فقیر دی، نو زکاة یې اداء کیږي، او همدا صحیح قول دی.

که معلومه سوه چي داسري دهغه خپل غلام دی نو څه حکم دی؟

وَلَوْ دَلَّ عَلَى شَفِيعٍ اَوْ كَهْ زَكَةً يَهِي وَرَكَرِي يُو سَري تَه تُمَّ عَلِمَ اَلَهُ حَبْدَهُ اَوْ مَكَاتِبَهُ بِيَا وَرْتَه معلومه سوه چي هغه ده غلام دی يادده مكاتب دی لَا يَجُوزُ نو دا ورکړه جائز نه ده لِاَلْعِدَامِ الشَّيْطَانِ د تمليک د نيستیوالي په وجه لَعْدَمِ اَفْرِئَةِ الْبَيْتِ حُكْمه چي (په غلام کي) د ملک لياقت (وړتيا) نسته وَهُوَ الزَّكْنُ عَلَى مَا مَرَّ حال دا چي تمليک رکن (فرض) دی لکه څرنگه چي تېر سو.

اللفات: (لايجزي) نه کافي کيږي (مجازاً نه جائز کيږي).

تشریح: مسئله: داده که يو چا يو سري ته زکاة ورکړی، بيا معلومه سوه چي مؤدی اليه يعني کوم سري ته چي يې زکاة ورکړی دی هغه ده غلام دی، يادده مکاتب غلام دی، نو دهغه دا زکاة نه اداء کيږي ځکه چي د زکاة د اداء کولو لپاره تمليک رکن دی، او په غلام او مکاتب کي د مالک جوړېدلو اهليت نسته، نو په دواړو کي تمليک معلوم سو، او کله چي تمليک معلوم سو، نو څرنگه به زکاة صحيح وي!، حال دا چي تمليک د زکاة رکن دی.

د نصاب خاوند ته د زکاة ورکولو حکم

وَلَا يَجُوزُ دَفْعُ الزَّكَاةِ اِلَى مَنْ يَتَلَكَّ نَصَابًا اَوْ هَغْه سَري ته زکاة ورکول جائز نه دي چي هغه د نصاب مالک وي مِنْ اَيِّ مَالٍ كَانَ هَغْه که له هر مال څخه وي اِنَّ اَلْغِنَى الشَّرْعِيَّ مَقْدَرٌ بِه ځکه چي شرعي المنداري د نصاب سره خاص ده وَالشَّرْطُ اَنْ يَكُونَ قَاضِيًا عَنِ الْحَاجَةِ اَلْاَعْلِيَّةِ او شرط دا دی چي د نصاب به تر اصلي حاجت زيات وي اِنَّا الشَّاءَ شَرْطُ اَلْوُجُوبِ او (د مال) نامي کېدل خو د زکاة د واجېدلو شرط دی.

تشریح: مسئله: داده که يو سري د نصاب مالک وي، دهغه سره د سرو يا سپينو زرو نصاب وي، يا د څارويو نصاب وي، يا د بل سلمان نصاب وي، او مال که نامي وي، که غير نامي، په دې شرط چي له حاجت اصليه څخه زيات وي، نو هغه ته زکاة ورکول جائز نه دي، د حاجت اصليه مطلب دا دی چي پر هغه د يو چا قرض وي، يا هغه دا مال په خپل ضرورت کي استعمالوي، مثلاً د يو عالم سره دومره اندازه کتابونه وي چي دهغو قيمت د نصاب په اندازه وي، لېکن هغه دې کتابونه ضرورت لري، او په درس (او تصنيف) کي کار ځني اخلي، نو دې عالم لپاره زکاة اخيستل جائز دي. ځکه هغه که څه هم د نصاب مالک دی، لېکن د نصاب تر حاجت اصليه زيات نه دی، نو ځکه به د هغه لپاره زکاة اخيستل صحيح وي.

وانما النماء الخ دا عبارت د يو سوال جواب دی هغه دا چي څه وجه ده چي د نصاب مالک ته د زکاة ورکولو په باره کي صرف له حاجت اصليه څخه د نصاب د زياتېدلو شرط ولگول سو، او د نصاب نامي شرط نه ولگول سو، نو دهغه جواب دا دی چي د نصاب نامي کېدل د زکاة د واجېدلو شرط دی، نه د زکاة اخيستلو، نو که يو څوک د داسي نصاب مالک وي چي هغه غير نامي وي، نو پر هغه به زکاة ورکول واجب نه وي، خو څرنگه چي د شريعت په نظر کي ملانده دی، نو ځکه به دهغه لپاره زکاة اخيستل جائز نه وي.

له نصاب شخه د کم مال خاوند نه د زکاة ورکولو حکم

وَيُجْزَىٰ عَنْهَا آلُ مَنْ لَيْسَ لَكَ أَهْلٌ مِنْ ذَلِكَ أَوْ هُنَا سِرِّي تَه زکاة ورکول جائز دي چي هغه تر نصاب د کم (مال) مالک وي
 وَإِنْ كَانَ صَحِيحًا مُكْتَسِبًا كه څه هم جوړ روغ او گټونکی وي لَا تُكْفَرُ عَنْهُ ځكه چي تر نصاب د کم (مال) خاوند فقير
 دی وَالْفَقْرُ لَهُمُ الْمَصَارِفُ او هم فقيران د زکاة مصارف دي وَلَا تُكْفَرُ عَنْهُ الْحَاجَةُ لَا يُوقَفُ عَلَيْهَا او په دې وجه (هم)
 چي (د يو چا) پر حقيقي حاجت (انسان) نه سي خبر بدلای فَأُذِيرَ الْحُكْمَ عَلَىٰ ذَلِيلِهَا نو ځكه د حکم مدار د حقيقي
 حاجت پر دليل کښېنول سو وَهُوَ قَدْ نَصَبَ او هغه د نصاب نستي کېدل دي.

اللفات: «مکتب» کسبگر، گټونکی، «امير» د افعال د باب ماضي مجهوله ده: مدار کېدل، مدار اېښودل، «فقد»
 دنصر مصدر دی: ورکېدل، نستي کېدل.

تشریح: مسئله: داده چي کوم سړی له نصاب شخه د کم مال خاوند وي، هغه ته زکاة ورکول جائز دي، که څه هم هغه
 جوړ روغ، د گټي او کسب خاوند وي، ځکه چي له نصاب شخه د کم مال په وجه هغه سړی فقير دی، او فقيران د زکاة
 مصرف دي، نو هغه ته به زکاة ورکول په مصرف کي زکاة ورکول وي، او په مصرف کي زکاة ورکول صحيح او جائز دي.
 په دې لړ کي دويم دليل دادی چي حقيقي حاجت او حقيقي فقريو پټ شى دی، په هغه باندې په يقيني توگه خبرېدل
 مشکل دي، (يعني په دې خبرېدل مشکل دي چي کوم انسان حقيقي ضرورت لري)، او قاعده داده چي که يو شى مخفي
 وي، نو د هغه دليل به د هغه قائم مقام کېږي، او حکم به د هغه پر دليل لگېږي، (او په دې مسئله کي دليل د نصاب نه
 مالک کېدل دي)، نو ځکه به دلته هم حکم د انسان د حاجت پر دليل يعني د نصاب پر فقدان لگېږي، او دا فيصله به
 کېږي چي څوک د نصاب مالک نه وي، د هغه لپاره زکاة اخيستل حلال دي، لکه څرنکه چي انزال غسل واجبي، لېکن
 هغه يو پټ شى دی، (او په هغه ځان خبرول مشکل دي خصوصاً د بښي لپاره) نو ځکه فقهاؤ د انزال دليل يعني التقاء
 ختاتين (يعني دنارونه او بښينه اندام سره جوختېدل) د انزال قائم مقام کړه او دا فيصله يې وکړه چي د التقاء ختاتين په
 صورت کي به غسل واجبيږي، هغه که انزال وسي، که نه وسي، نو څرنکه چي د انزال په مسئله کي د هغه پر دليل يعني
 پر التقاء ختاتين د حکم دار و مدار دی، همدارنگه به د فقر او محتاجۍ په مسئله کي د فقر او احتياج پر دليل يعني د
 نصاب پر فقدان د حکم دار و مدار وي.

د نصاب په اندازه د زکاة ورکولو حکم

وَيُكْفَرُ عَنْهَا آلُ مَنْ لَيْسَ لَكَ أَهْلٌ مِنْ ذَلِكَ أَوْ هُنَا سِرِّي تَه زکاة ورکول مکروه دي وَإِنْ دَخَلَ
 او که يې ورکړي نو جائز دي وَقَالَ زَكَرِيَّا رَبِّهِ اللَّهُ: لَا يُجِزُّ زَكَرِيَّا الْغِنَاءَ قَارَنَ الْأَدَاءَ او امام زفر رحمه الله فرمايي: چي جائز
 نه دي ځکه چي مالداري د اداء سره متصله (جوخته) سوه فَصَلَ الْأَدَاءُ إِلَى الْغِنَى نو د زکاة اداء مالدار ته حاصله سوه
وَلَنَا أَنَّ الْغِنَاءَ حُكْمُ الْأَدَاءِ او زموږ دليل دادی چي مالداري د زکاة د اداء کولو حکم دی فَيَتَعَقَّبُهُ نو مالداري به د زکاة تر
 اداء کولو وروسته وي لِئَلَّا يُكْفَرُ بِغِنَى مَنْ لَيْسَ لَكَ أَهْلٌ مِنْ ذَلِكَ لېکن داسي کول به مکروه وي ځکه چي مالداري د اداء سره نژدې ده
كُنْ مَلِيٍّ وَبِقَرْبِهِ نَجَاسَةٌ لکه يو څوک چي لمونځ کوي او هغه ته نژدې نجاست وي.

اللفظ: ﴿فما ملأ الله قلوبهم﴾ د مفاعله د باب ماضي ده: يو ځای کېدل، جوختېدل، ﴿يملأ﴾ د تغل د باب مضارع ده: وروسته کېدل.

تفسير: صورت د مسئلې: دای چي يوه فقير يا يوه مسكين يا يوبل د زکاة مستحق ته د زکاة مال دوسره درهمه يا تر دې زيات ورکول مکروه دي، لېکن که يې ورکړي، نو جائز دي، او د هغه زکاة اداء کيږي، لېکن امام زفر رحمه الله فرمايي چي يوه فقير ته ٢٠٠ يا تر هغه زيات درهمه د زکاة لپاره ورکول جائز نه دي.

د امام زفر دليل: دای چي کله فقير ته دوه سوه درهمه ورکړل سي، نو په هغه کړي مالدار سو، ګواکي مالداري د زکاة ورکولو سره متصله او مقارنه سوه، ځکه چي د زکاة ورکول د دغه فقير د مالداره کېدلو علت سو، او مالداره کېدل معلول سو، او علت د معلول سره مقارن سو، لهذا داسي سو لکه مالدار سړي ته چي زکاة ورکړي، نو په پورتني صورت کي به ځکه يوه فقير ته ٢٠٠ درهمه د زکاة لپاره ورکول جائز نه وي.

ولنا أن الخ زموږ دليل دای چي فقير ته زکاة ورکول جلا مسئله ده، او د هغه مالداره کېدل جلا مسئله ده، په دواړو کي هيڅ مقارنت نسته، بلکي اول اداء راځي، بيا غنا يعني مالداري راځي، (يعني چي کله زکاة ورکړي تر هغه وروسته فقير مالداره کيږي)، ځکه چي غنا د اداء حکم دی (او حکم وروسته وي)، نو ځکه به هغه تر اداء وروسته وي، او د زکاة ورکولو او د اداء کولو په وخت کي به هغه فقير، فقير وي، او فقير ته زکاة ورکول جائز دي، نو ځکه به په پورتني صورت کي يوه فقير ته ٢٠٠ درهمه د زکاة لپاره ورکول هم جائز وي، خو څرنگه چي د زکاة ورکول د مالداري سره نژدې دي، او تر ورکړي وروسته مسلمتي فقير مالداره کيږي، نو ځکه به دا مکروه وي، لکه څرنگه چي لمونځ کول په خپل ذات کي جائز او مباح دي، لېکن که د لمونځ گزاره سره شاوخوا نژدې نجاست او گندگي وي، نو هلته به لمونځ کول مکروه وي، ځکه چي په هغه سره د خشوع و خضوع د متاثره کېدلو خطر سته، همدارنگه به په پورتني مسئله کي خو زکاة ورکول جائز وي، لېکن د مالدارۍ د نژدېکت په وجه به مکروه وي.

خومره زکاة ورکول غوره دي!

قال: وَأَنْ يُلْقِيَ بِهَا إِنْسَانًا أَحَبَّ إِلَيْهِ امام محمد رحمه الله فرمايي: او چي په زکاة سره انسان يې پروا کړی سي (دا زما ډېر خوښ دي **مَنْفَعَةُ الْإِخْتِلَاءِ عَنِ الشَّوَالِ** يعني (چي) هغه له سوال کولو (فقر کولو) څخه يې پروا کړی سي **لِأَنَّ الْإِخْتِلَاءَ مُطْلَقًا مَكْرُوهٌ** ځکه چي مطلق يې پروا کول (خو) مکروه دي.

اللفظ: ﴿إِغْنَاءُ﴾ يې پروا کول، مستغني کول، احتياج ورختمول.

تفسير: صورت د مسئلې خو بالکل ښکاره ده چي د امام محمد رحمه الله په نه زکاة مستحق سړي ته دومره زکاة ورکول چي د هغه په ذريعه سره يوه ورځ له سوال کولو او فقر خوښتولو څخه يې پروا سي، دا غوره خبره ده، فرمايي چي د متن مطلب همدغه دی چي د يوې ورځي لپاره يې پروا کول غوره خبره ده، دا مطلب يې نه دی چي فقير دي د هغه شل لپاره يې پروا کړی سي، ځکه چي څه مخکي تاسو وويل چي يوه فقير ته ٢٠٠ درهمه په زکاة ورکول مکروه دي، نو دې په صحيح مطلب ځان پوه کړئ.

له يوه ښار څخه بل ښار ته د زکاة دورلو حکم

قَالَ: وَيَكُونُ نَقْلُ الرِّكَاتِ مِنْ بَلَدٍ إِلَى بَلَدٍ، أَوْ مَكْرُوهٍ دِي دُزْكَاتٍ مَالٍ لَهْ يَوْه ښار څخه بل ښار ته وړل وَلَا تَقْرُبُ
صَدَقَةً كُنْ رَفِيقًا لِيَنَّهُمْ (بلکي) د هر فریق زکاة به په هغو کي تقسیمېږي لِنَارِ وَوَيْتًا مِنْ حَدِيثٍ مَعَاذُ ^١ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د
 حضرت معاذ رضي الله عنه د حدیث په وجه کوم چي موږ روایت کړی وَفِيهِ رَعَايَةٌ حَتَّى الْفَقْرَاءِ او په دې کي د همایتوب د
 حق رعایت (هم) دی إِلَّا أَنْ يَتَخَلَّهَا الْإِنْسَانُ إِلَى قَرَابَتِهِ لېکن دا چي انسان خپل زکاة د خپلو قربانو و طرف ته نقل
 کړي أَنْ يَكُونَهُمْ أَحْوَجُ مِنْ أَهْلِ بَلَدِهِ یا يې داسي قوم و طرف ته نقل کړي چي هغه تر خپلو ښاريانو زيات محتاجه
 وي لِنَافَتِهِ مِنَ السِّلَّةِ أَوْ زِيَادَةِ دَفْعِ الْحَاجَةِ ځکه چي په دې کي صله رحمي (خپلولي) ده یا په حاجت ليري کولو
 کي زياتوب دی (يعني د ډېر زيات محتاج حاجت ليري کول دي) وَلَوْ نَقَلَ إِلَى غَيْرِهِمْ أَجْزَأَهُ او که له دې خلکو څخه ماسوا يې
 (د بل چا) و طرف ته نقل کړی نو جائز دي وَإِنْ كَانَ مَكْرُوهًا که څه هم دا مکروه دي لِأَنَّ النُّصْرَةَ مُطْلَقُ الْفَقْرَاءِ
 بِالْبَلَدِ ځکه چي د آيت په وجه سره مصرف مطلق فقيران دي.

اللفظ: «تفريق» د تفهیل د باب مضارع مجهوله ده: تقسیمول، وېشل، «أجوز» زيات حاجتمند، زيات
 ضرورت مند.

تشریح: مسئله: دا ده چي د زکاة مال له يوه ښار څخه بل ښار ته وړل مکروه دي، بلکي له کوم قوم څخه چي زکاة وړي،
 په هغه قوم کي زکاة تقسیمول پکار دي، اول دليل خو د معاذ رضي الله عنه حدیث دی: تَوَخَّضَ مِنْ أَغْيَالِهِمْ وَتَرَدَّ إِلَى فَقْرَائِهِمْ
 (يعني د کوم ځای له مالدارانو څخه چي زکاة واخيستل سي، د هغه ځای پر فقيرانو به تقسیمېږي)، دویم دليل دا دی
 چي د زکاة په نه وړلو کي د همایتوب خيال ساتل دي، او په وړلو کي د هغه پرېښوول راځي، هو! که په يو ښار کي د
 يو چا قربان اوسېږي، يا د بل ښار خلک د دغه ښار له خلکو څخه زيات محتاجه وي، نو د زکاة وړل به له کراهته جائز
 دي، دا صورت ځکه مکروه نه دی، چي که په بل ښار کي د هغه قربان وي، نو هغو ته د زکاة په ورکولو کي د زکاة له
 ثواب څخه علاوه صله رحمي هم ده، او که د بل ښار خلک زيات محتاجه وي، نو هغه ځکه چي د زکاة مقصود د محتاج
 حاجت ليري کول دي، او کوم سړی چي زيات محتاجه وي، هغه زيات مستحق دی، لېکن که له قربانو او يا زياتو
 محتاجو خلکو څخه ماسوا يې د بل چا لپاره بل ښار ته زکاة يووړی نو هم جائز دي، که څه هم داسي کول مکروه دي،
 ځکه چي په دې آيت إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ کي د زکاة مصرف فقط فقيران ښوول سوي دي، د همایه فقيرانو يا د بل ځای د
 فقيرانو هېڅ تخصیص پکښي نسته. والله أعلم بالصواب

بَابُ صَدَقَةِ الْفِطْرِ

(با) باب د صدقة الفطر (سراسي) د احكامو په بيان كي دي

تشریح: صاحب هدایې د زکاة تر احكامو وروسته د صدقة فطر (سراسي) احكام بيانوي، او څرنگه چي دواړه ملې عبادتونه دي، نو ځکه د يوه احكام تربل وروسته ذکر کوي، خو زکاة فرض دی، او صدقة فطر واجب ده، او ښکاره ده چي د فرضو درجه له واجبو څخه مخکي وي، نو ځکه يې مخکي د فرضو يعني د زکاة احكام او مسائل بيان کړل، او اوس د واجب يعني د صدقة فطر مسائل بيانوي.

ښکاره دي وي چي د صدقه معنی ده: ورکړه (عطيه)، او له دې څخه دلته هغه ورکړه او عطيه مراده، چي هغه د الله ﷻ تقرب (نژدېکت حاصلولو) په خاطر ورکړل سي، د صدقه شرعي او اصطلاحي تعريف دا دی: هغه مال چي د صلې رحمې او د عبادت په توگه د ترحم په خاطر ورکړل سي، او صدقه ته په دې وجه صدقه وايي چي په دې سره په ثواب حاصلولو كي د انسان غوښتنه او رغبت صادق (ريښتونی) وي. (بېله ج ٢٠، ص ٥٦٦، د هکذا فی الغايه)

د حديثو په کتابونو كي د صدقة الفطر لپاره ډېر الفاظ ذکر سوي دي: (١) صدقة الفطر. (٢) زکوة الفطر. (٣) زکوة رمضان. (٤) زکوة صوم. (٥) صدقة الصوم. (٦) صدقة رمضان. (٧) صدقة الرؤس. (٨) زکوة الأبدان.

د صدقة فطر (سراسي) شرعي حيثيت او شرطونه

قَالَ: صَدَقَةُ الْفِطْرِ وَاجِبَةٌ عَلَى الْعَلِيِّ الْمُتَّصِلِينَ فرمايي: چي سراسيه واجب ده پر آزاد مسلمان إِذَا كَانَ مَالِكًا لِيَقْدَارِ الْفِطْرِ په دې شرط چي هغه د نصاب د مقدار مالک وي فَإِنْ لَمْ يَكُنْ مَسْكِينًا وَتَبَايَهُ وَأَتَاهُ او (په دې شرط چي) دا نصاب به زيات وي د هغه له کور او د هغه له کالو جامو او د هغه له کورني سامان څخه وَفَرَسِهِ وَسِلَاحِهِ وَمَتْنِيَّتِهِ او د هغه له آس (سپرلي) او د هغه له اسحلي (وسلې) او د هغه له خدمتگاره غلامانو څخه أَمَّا دُجُنَّتُهَا فَلَوْ تَوَلَّاهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ هر چي د صدقة فطر وجوب دی نو ځکه چي نبي ﷺ په خپله خطبه كي و فرمايل أَدَا عَنْ كُلِّ حُرٍّ وَعَبْدٍ صَغِيرٍ أَوْ كَبِيرٍ نِصْفَ صَاعٍ مِنْ بَرٍّ "چي اداء کړئ له هر آزاد او غلام څخه د غنمونيم صاع أَوْ صَاعًا مِنْ شَعِيرٍ يا د اورښونيم صاع" رَوَاهُ الثَّعْلَبِيُّ عَنْ صَعِيرِ الْقَدْرِيِّ دا حديث ثعلبي بن صعيير علوي روايت کړی دی وَيُسْفِيهِ يَنْتِ الْوُجُوبُ او په داسي حديث سره وجوب (د صدقة فطر) ثابتيږي لِقَدَرِ الْقَطْعِ د يقين د نشتوالي په وجه (يعني داسي

حديث ظني وي قطعي نه دي) وَشَهَدَ الْخُرَافَةُ لِيَسْتَحَقَّ الشَّيْئُكَ او د آزاد والي شرط حكه دى چي تملك ثبت سي وَالْإِسْلَامُ لِيَقَمَ قُرْبَةً او د اسلام شرط حكه دى چي صدقة فطر عبادت (او قوت) واقع سي وَالْبَسَارُ يَقُولُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ او د مالداري شرط حكه دى چي نبي ﷺ فرمايلي دي لَا صَدَقَةَ إِلَّا عَنْ ظَهْرَيْنِ صدقة نسته مگر له مالدار څخه وَهُوَ حُجَّةٌ عَلَى الشَّافِعِ رَحِمَهُ اللَّهُ لِقَوْلِهِ او دا حديث حجت دى دامام شافعي رحمه الله په خلاف دهغه په دې قول كي تَجِبُ عَلَى مَنْ يُمْلِكُ زِيَادَةً عَلَى قُوَّتِ يَوْمِهِ لِنَفْسِهِ وَعِيَالِهِ چي صدقة فطر واجب ده پر هغه چا بلدي چي د خپل ځان او د خپل عيال لپاره تريوي وړخي زياته روږي لري وَقَدْ رَأَى الْبَسَارُ بِالْإِسْلَامِ لِيَقَمَ قُرْبَةً په او د مالداري اتلازه په نصاب سره سوې ده حكه چي په شريعت كي مللاره كېدل دهغه سره خاص دي فَإِنْ لَمْ يَكُنْ مِنْ الْأَشْيَاءِ په داسي حال كي چي دا نصاب به له ذكر سوو شي څخه زيات وي لَا كُنْهَا مُسْتَحَقَّةً بِالْحَاجَةِ الْأَصْلِيَّةِ حكه چي دا شيان په اصلي حاجت (حاجت اصليه) كي مستحق دي وَالْمُسْتَحَقُّ بِالْحَاجَةِ الْأَصْلِيَّةِ كَالْمُسْتَحَقِّ او كوم شيان چي په حاجت اصليه كي مستحق (او شامل) وي هغه د معلوم په ډول دي (يعني په حاجت اصليه چي كوم شيان شامل وي هغه څوكي هم رسره نه) وَلَا يُشْتَرَطُ فِيهِ الشُّؤْلُ او په دې نصاب كي نمانه (وده كول) شرط نه دي وَيَسْتَحَقُّ بِهَذَا النِّصَابِ جِرْمَانُ الصَّدَقَةِ وَدُجُوبُ الْأُخْيَةِ وَالْفِطْرَةِ او د دې نصاب سره تعلق لري [١] د صدقې حرابېدل [٢] د قريبي واجېدل [٣] او صدقة فطر واجېدل.

اللفاظ: ﴿حر﴾ آزاد، ﴿ثلاث﴾ كورنى سلمان، ﴿سلح﴾ اسلحه، ﴿عبيد﴾ جمع د عبد ده: غلامان، ﴿هوى﴾ ختم.

﴿شمع﴾ اورېشي.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دى چي زموږ په نېز صدقة فطر (سرسايه) واجب ده، پر هغه چا چي آزاد وي، مسلمان وي، او د داسي نصاب مالک وي چي هغه دده له حاجات اصليه وو (اصلي اړتياوو) مثلاً د استوگني کور، د اهو ستولو کلي، د سړتيا آسونه (موټرونه)، د اسلحې (وسلې) او د خدمتگارانو څخه فاضل او زيات وي، د اتمه ثلاثه وو په نېز صدقة فطر فرض ده، او د دې پر فرضيت د ابن عمر رضي الله عنهما په هغه حديث سره دليل نيسي چي هغه صاحب د بنيامې او نورو په دې الفاظو سره بيان کړى دى: فَرَضَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ صَدَقَةَ الْفِطْرِ صَاعًا مِنْ شَعِيرٍ أَوْ صَاعًا مِنْ تَمْرٍ عَلَى حُرٍّ وَعَبْدٍ ذَكَرًا أَوْ أُنْثَى الله، (يعني نبي ﷺ پر مسلمان آزاد او غلام صدقة فطر فرض کړې ده، هغه که نروى، که ښځه (بې غرضه ۳، ص ۵۲۱)، او اتمه ثلاثه رحمه الله فرمايي چي په دې حديث كي په صراحت سره صدقة فطر د فرضو په صيغه سره ذکر سوې ده، دا د دې خبري دليل دى چي صدقة فطر فرض ده، خو زموږ له طرفه دهغه جواب دا دى چي له فرض څخه اهم تر او واجب مراد دي، او له دې الفاظو څخه وجوب (واجېدل) ثابتېږي.

أما وجوبها الخ صدقة فطر پر واجبدلو زموږ دليل د حضرت ثعلبه بن صعیر علوي هغه حدیث دی، کوم چې په کتاب کې ذکر سو، یعنی: أدوا عن كل حر وعبد صغير أو كبير الخ، دا حدیث خبر واحد دی، او تاسو ته معلومه ده چې خبر واحد دلیل ظني وي، او په دلیل ظني سره خو وجوب ثابتېدای سي، لېکن فرضیت نه سي ثابتېدلای، ځکه چې د فرضیت د ثبوت لپاره دلیل قطعي ضروري دي، نو ځکه موږ صدقة فطر ته واجب وایو.

وشروط الحرية الخ فرمایي چې د صدقة فطر د واجبدلو لپاره آزادي ځکه شرط ده چې د زکاة په ډول په صدقة فطر کې هم تمليك (یعني د بل چا مالک جوړول) رکن دی، او غلام خو د خپل ځان لا مالک نه وي، نو هغه به بل څوک څرنگه مالک جوړ کړي، نو ځکه شریعت پر غلام صدقة فطر واجب کړې نه ده، لېکن د غلام له طرفه یې د هغه پر مالک (مولى) واجب کړې ده.

والإسلام الخ صدقة فطر د وجوب لپاره اسلام ځکه شرط دی، چې د یو عبادت دی، او کافر خو بالکل د عبادت اهل نه وي، او نه د هغه له طرفه عبادت متحقق کېدلای سي.

واليسار الخ فرمایي چې د صدقة فطر د واجبدلو لپاره مالداري (غناء) یعنی د نصاب مالک کېدل هم شرط دي، او بنکار دي وي چې د نصاب شرط صرف زموږ په نېز دی، لېکن د ائمه ثلاثه وو په نېز په صدقة فطر کې نصاب شرط نه دی، بلکې د دوی په نېز پر هغه سړي صدقة فطر واجب ده چې هغه د خپل ځان او د خپل عیال لپاره فقط تریوې وړځي او شپې زیاته روزي لري.

په صدقة فطر کې د نصاب پر شرطیت زموږ دليل دا حدیث دی: لا صدقة إلا عن ظهر غني، (یعني صدقه به صرف د مالدار سړي له طرفه ثابتېږي)، نو په دې باره کې دا حدیث د ائمه ثلاثه وو په خلاف حجت دی.

وقدر اليسار الخ فرمایي چې مالداري په نصاب سره اندازه سوې ده، ځکه چې په شریعت کې هغه سړي ته مالدار ویل کېږي، چې د نصاب مالک وي، لېکن په دې باره کې دا هم ضروري ده، چې مذکور نصاب به د مالک له حاجت اصله څخه فارغ وي، ځکه په حاجت اصله سره چې کوم نصاب مشغوله وي، هغه معلوم شمارل کېږي (یعني څواکي هغه نصاب گرد سره د مالک سره نه)، او کله چې نصاب نه وي، نو صدقه به څرنگه واجبیږي، نو ځکه موږ وایو چې له حاجت اصله څخه د هغه فارغېدل هم ضروري دي.

ولا يشترط فيه النسوال الخ فرمایي چې د زکاة په نصاب کې خو نساء شرط وه، لېکن د صدقة فطر په نصاب کې نساء شرط نه ده، ځکه چې د صدقة فطر د واجبدلو لپاره قدرت ممکنه ضروري دی، یعنی د نصاب پر ملکیت قدرت شرط دی، نو صرف د نصاب وجود د صدقة فطر د واجبدلو لپاره کافي دی، د دې په خلاف د زکاة په نصاب کې قدرت میسر شرط دی، او میسر له یسر څخه مشتق دی، او یسر (مالداري) له نساء څخه متحق کېږي، نو ځکه به په زکاة کې نساء شرط وي، لېکن په صدقة فطر کې به شرط نه وي.

ويتعلق الخ د دې حاصل دا دی چې د صدقة فطر د نصاب سره درې شيان تعلق لري، یعنی کوم سړی چې د غیر نلبي نصاب مالک وي د هغه سره دا درې شيان تعلق لري: د هغه لپاره صدقه اخيستل حرام دي، او دریم د داسې نصاب پر مالک قرباني هم واجب ده، او دریم صدقة فطر هم پر واجب ده، ځکه چې دا درې سره شيان د قدرت ممکنه سره تعلق لري.

پاته سوه دا خبره چي د چالپاره سوال کول (فقر کول) حرام دي، نو د چاسره چي د يوې ورځې روزي وي، او بعضو ويلي دي چي پنځوس (۵۰) درهمه ور سره وي، د هغه لپاره سوال کول حرام دي.

له خپل طرفه د صدقة فطر ور کولو حکم

قَالَ: يُطْلَقُ عَلَيْكَ لَكَ اِطْعَامُ قَلْبُورِي رَحِمَهُ اللهُ فَرَمَايِي: چي (د نصاب مالک به) دا صدقة فطر د خپل ځان له طرفه بلسي لِيَحْدِيثُ ٢٠ اَبْنُ عُمَرَ دابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا حديث په وجه قَالَ: فَرَضَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زَكَاةَ الْفِطْرِ عَلَى الدَّكْرِ وَالْأُنْثَى ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا فَرَمَايِي: چي نبي ﷺ پر نر لو ښځه صدقة فطر فرض کړې ده.

اللفات: (ذکر) نر، مذکر، (أنثى) ښځه، مؤنث.

تفريع: عبارت خو بالکل ښکاره دی، لېکن له عبارت څخه علاوه په دې خبره هم پوه سئ چي په دې حديث کي له صدقة فطر څخه تمبير په زکوة الفطر سره سوی دی، لو د زکوة د وجوب لپاره نصاب شرط دی، نو ځکه به د صدقة فطر د وجوب لپاره (هم) نصاب شرط وي.

د خپل نابالغ اولاد له طرفه د صدقة فطر ور کولو حکم

وَيُطْلَقُ عَنْ أَزْوَاجِ الصَّغَارِ او (د نصاب مالک يعني مالداره سړی به) د خپل نابالغه اولاد له طرفه (هم) صدقة فطر بلسي لَكُنَّ الشَّهْبَ رَأْسُ يَزُونَهُ حُكْمٌ چي (د صدقة فطر د واجبېلو) سبب دلسي سَرَّ (يعني دلسي انسان) دی چي هغه ته دا مالداره سړی نفقه (او توبنه) ورکوي وَيَلِي عَلَيْهِ او د هغه متولي وي (يعني پر هغه مشري کوي) لَكُنَّهَا تَصَافُ إِلَيْهِ حُكْمٌ چي صدقة فطر د سَرَّ (يعني دانسان) و طرف ته منسوبېرِي يَقَالُ: زَكَاةُ الرُّأْسِ ويل کيږي: د سَرَّ زکوة وَهِيَ أَمَارَةُ الشَّيْبَةِ او دا (اضافت او نسبت) د سبب کېدلو نښه ده وَالْإِضَافَةُ إِلَى الْفِطْرِ بِإِعْتِبَارِ أَنَّهُ وَقْتُهِ او د فطر و طرف ته اضافت په دې اعتبار سره دی چي فطر د صدقة فطر وخت دی وَلِهَذَا تَتَعَدَّدُ بِتَعَدُّدِ الرُّأْسِ همداروجه ده چي د سَرَّ په متعدد کېدلو (يعني په ډېرېدلو) سره صدقة فطر (هم) متعدد کيږي مَعَ اتِّخَادِ الْيَوْمِ سره د دې چي ورځ يوه ده وَالْأَصْلُ فِي التَّوَجُّبِ رَأْسُهُ وَهُوَ يَزُونُهُ او د صدقة فطر په واجبېلو کي اصل (سبب) د مالداره سړي (دلسي) سَرَّ دي (چي) مالداره سړی هغه ته نفقه ورکوي وَيَلِي عَلَيْهِ او پر هغه مشري کوي فَيَلْحَقُ بِهِ مَا هُوَ قَرِيبٌ مَخْضَاهُ نو د هغه سره به هر دلسي سَرَّ ملحق کيږي چي د هغه په معنى کي وي كَأَزْوَاجِ الصَّغَارِ لکه د مالداره سړي نابالغه اولاد لَكُنَّ يَزُونَهُمْ وَيَلِي عَلَيْهِمْ حُكْمٌ چي دې هغو ته (هم) نفقه ورکوي او پر هغو هم مشري کوي.

اللغات: ﴿صغار﴾ جمع د صغیر ده؛ کوچیان، ﴿رأس﴾ یو انسان، ﴿یعونه﴾ د نصر مضارع ده؛ دیو چا نفقه او خرجه زغمل، یو چاته نفقه او خرجه ورکول، ﴿لمارة﴾ نښه، ﴿بیل﴾ کله چي د بیل په صله کي عل راسي، نو معنی یې راشي؛ نگران کېدل، متولي کېدل، مشر کېدل، مشري کول.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي کوم سړی د نصاب مالک وي هغه به د خپل ځان له طرفه هم صدقه فطر ادا کړي، او د خپل نابالغه اولاد او د خپلو غلامانو له طرفه به هم صدقه فطر ادا کړي، دلیل دا دی چي د صدقه فطر د واجبهلو سبب داسي رأس (سړ) او داسي ذات دی، چي پر هغه داسې مشري کوي (یعني متولي یې وي)، او د هغه د نفقې نښه ولري وي. همدا وجه ده چي صدقه فطر د رأس و طرف ته منسوبیږي، ویل کیږي چي زکوة الرأس، او اضافت د مضاف الیه د سبب کېدلو نښه ده، نو څرنګه چي په زکوة الرأس کي د رأس و طرف ته د صدقه فطر نسبت سوی دی، نو ځکه به رأس او ذات د صدقه فطر د وجوب سبب وي.

والإضافة إلى الفطر الخ دا عبارت د یو سوال جواب دی، سوال دا دی چي څرنګه صدقه فطر د رأس و طرف ته منسوبیږي، تردې زیات د فطر و طرف ته هم منسوبیږي، ویل کیږي: صدقه فطر او صدقه الفطر، نو د واجبهلو په سبب کي به د رأس په مقابل کي د فطر حق زیات وي، نو په دې وجه فطر (عید الفطر) هم د صدقه فطر د وجوب سبب ګرځول پکړ دي، حال دا چي داسي نه ده. صاحب هدایې په جواب کي فرمایي چي د فطر و طرف ته چي کوم اضافت دی هغه د فطر د سبب کېدلو په وجه سره نه دی، بلکي دا اضافت د فطر د وخت کېدلو په وجه سره دی، یعنی د صدقه فطر وخت عید الفطر (د کوچني اختر ورځ) ده، لهذا رأس او ذات د صدقه فطر سبب سو او فطر یعنی عید الفطر یې وخت سو، همدا وجه ده که ذات او رأسونه ډېر وي، نو متعدده صدقه واجبیږي، که څه هم د فطر ورځ یوه ده، له دې څخه هم معلومه سوه چي د صدقه فطر د وجوب سبب رأس دی، او فطر یې صرف د اداء کولو وخت دی.

والأصل الخ فرمایي چي د صدقه فطر په وجوب کي اصل خبره همدا ده چي هغه به د نصاب پر مالک او مالداره سړي واجب وي، او څرنګه چي مالداره پر خپل ذات او پر خپل رأس نفقه مصرفوي، همدارنګه خپل اولاد ته هم نفقه ورکوي، او اولاد ټوله د هغه په ولایت او نګراني (سرپرستي) کي اوسیدي، او ژوند تېروي، نو ځکه به دا ټوله هم د اصل او مالک یعنی د مالداره سړي په معنی کي وي، لهذا څرنګه چي پر مالک د خپل رأس صدقه ورکول واجب دي، همدارنګه به پر هغه د هر هغه رأس صدقه ورکول واجب وي کوم چي د هغه په سرپرستي کي اوسیدي.

د خپلو غلامانو له طرفه د صدقه فطر ورکولو حکم

وَمَالُكَ او د خپلو غلامانو له طرفه به (هم) صدقه فطر باسي **لِقَبَائِرِ الْوُفَّةِ وَالْوَلَايَةِ** ځکه چي (په هغو کي هم) مونت او ولایت ثابت دی **وَهَذَا إِذَا كَانُوا لِنَحْدَمَةٍ** او دا حکم هغه وخت دی چي کله غلامان د خدمت لپاره وي **وَلَا مَالٌ لِّلْغَنَاءِ** او د نابالغه کوچنیانو سره مال نه وي **فَإِنْ كَانَ لَهُمْ مَالٌ يُؤَدُّ مِنْ مَّالِهِمْ عِنْدَ أَنْ حَقَّتْ وَأَنْ يُؤْتَفَ**

• القول الرابع: قول الشیخین رَجَعَتْهُ، کما قال العلامة اکمل اللیس السارنی رَجَعَتْهُ: فإن کان لهم مال یودی عن مالهم عند أبي حنيفة وأبي يوسف رَجَعَتْهُ، وهو الاستحسان، المعابه ج: ٢٢، ص: ٢٢١. [القول الرابع، ج: ١، ص: ١٨٨]

رَحِمَهُمُ اللَّهُ تَعَالَى لِبَكْنِ كِه د هغو سره مال وي نو د شَيخِينو رَحْمَتُ اللَّهِ په نېز به پلار د هغو له مال څخه صدقة فطر اداء كوي هَلَاكَ الْيَحْيَى رَحِمَهُ اللَّهُ د امام محمد رَحْمَةُ اللَّهِ اختلاف دى لَأَنَّ الشَّرَاءَ أَجْزَاءُ مَجْرَى السُّؤْيَةِ ځكه چې شريعت صدقة فطر د مؤنت قائم مقام كړې ده فَأَشْبَهَ الثَّقَّةَ نو هغه د نفقې سره مشابه سوه.

تفريخ: صورت ه مستطبي: دا دى چې پر مال ك د خپل خدمت كار ه غلامانو مثلاً د مدبر او كم ولد له طرفه هم صدقة فطر رد كول واجب دي، ځكه چې د نابالغه اولاد په ډول پر دوى هم د هغه ولايت قائم دى، او دوى هم د هغه په نفقه او خرجه سره ژوند تېروي، او د هغه په سرپرستي كې اوسېږي، صاحب د هدايې فرمايي چې د غلامانو له طرفه هغه وخت پر ملك صدقة فطر واجبيږي چې كله هغوى د خدمت لپاره وي، لېكن كه غلامان د خدمت لپاره نه وي. بلكي د تجارت لپاره وي، نو بيا په هغو كې زكاة واجبيږي، صدقة فطر نه واجبيږي.

ولا مال للصغار الخ د دې حاصل دوى چې د پلار لپاره د خپل نابالغه اولاد له طرفه د صدقة فطر د وركولو حكم هغه وخت دى چې كله د اولاد سره بالكل مال نه وي، لېكن كه د هغو سره مال وو، نو د شَيخِينو په نېز به د هغو له مال څخه صدقة فطر اداء كيږي، لېكن د امام محمد رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز د هغو له مال څخه صدقة فطر اداء كول صحيح نه دي، بلكي په دې صورت كې به هم پر پلار د هغو صدقة فطر واجب وي، او كه پلار د نابالغه اولاد له مال څخه صدقة فطر اداء كړه، نو هغه به د دې ضامن وي.

د امام محمد دليل: دا دى چې صدقة فطر يو عبادت دى، او نابالغه ولد (صغير) د عبادت اهل نه دى، او كله چې پر صغير بنې عبادت واجب او لازم نه دى، نو ښكاره ده چې مالي عبادت به څرنگه پر واجب وي.

د شَيخِينو دليل: دا دى چې شريعت د صدقة فطر د خرچې او مؤنت قائم مقام كړې ده (همدا وجه ده چې پر انسان د خپل اولاد او مماليكو له طرفه صدقة واجبيږي)، نو دا د نفقې سره مشابه سوه، او كه د صغير سره مال وو، نو د هغه نفقه به د هغه له مال څخه واجب وي، لهذا كه د هغه سره مال وو، نو صدقة فطر به هم د هغه په مال كې واجبيږي، او د هغه له مال څخه به وركول كيږي.

د ښځې صدقة فطر پر خاوند واجبه نه ده

وَلَا يَكُونُ عَلَى مَنْ زَوْجَتِهِ او خاوند (مېړه) به د خپلې ښځې له طرفه صدقة فطر نه اداء كوي لِقُصْرِ الْوِلَايَةِ وَالْمُؤْنَةِ ځكه چې ولايت او مؤنت دواړه ناقص دي فَرَأَتْهُ لَا يَلْبِسُهَا نِجَاسَ غَيْرِ حَقْوَى النِّكَاحِ ځكه چې خاوند د نكاح له حقوقو څخه علاوه پر هغې نور ولايت نه لري (يعني صرف د نكاح په معاملاتو كې پر ښځې حق د ولايت لري، په نورو كې ښځه آزاده ده) وَلَا يُؤْنَهَا فَرَأَتْهُ زَوْجَتِهَا كَالْمَدَارَةِ او له ثابت سوو محايونو څخه علاوه خاوند د ښځې خرچه هم نه زغمي لكه په درملنه كې.

الفتا: (روايت) واجبات، ثابت سوي امور او ثابت سوي محايونه.

تفريخ: مسئله: دا ده چې پر مالداره خاوند د خپلې ښځې له طرفه صدقة فطر وركول واجب نه دي، ځكه په ښځه كې هم ولايت ناقص دى، او هم مؤنت ناقص دى، ولايت خو ځكه ناقص دى چې د نكاح له حقوقو څخه علاوه خاوند د ښځې د هېڅ شي هم متولي او ذمه واره نه دى (ځكه هغه په خپله آزاده، عاقله او بالغه ده). او مؤنت ځكه ناقص دى چې له ثبت سوو شيتو مثلاً له سكنې، نفقه او كسوه څخه علاوه د يو بل شي لكه د علاج او درملنې خرچه او داسې نور د

خلوند پر ذمه واجب نه دي، نو كله چي پر بنخي د خلود ولايت او مونت دواړه ناقص دي، نو ښكاره ده چي پر هغه به بنخي صدقه فطر هم واجب نه وي، ځكه چي د صدقه فطر لپاره كامل مونت او كامل ولايت ضروري دی.
د بالغ اولاد صدقه فطر پر پلار لازمه نه ده

وَلَا عَنْ أَوْلَادِهِ الْكِبَارِ او نه به د خپل بالغ اولاد له طرفه صدقه فطر اداء كوي **فَإِنْ كَانُوا كِبَارًا** كه څه هم منوی دده په عيال (او كفالت) كي وي **لِإِنْعَادِهِمُ الْوَلَايَةَ** پر هغو د ولايت دنشتوالي په وجه **وَلَوْ أَدَّى عَنْهُمْ أَوْ عَنْ زَوْجَتِهِ بِلَيْزِ أَمْرِ** او كه هغه د خپل بالغ اولاد ياد خپلي بنخي له طرفه د هغو له حكم (او اجازې) څخه بغير صدقه فطر اداء كړي **أَهْرَاقًا** اشتغافا نو استحسانا د هغو له طرفه اداء سوه **لِشُّبُوتِ الْإِذْنِ عَادَةً** ځكه چي عادتاً اجازه ثابته ده.

اللفظان: **«عِيَال»** بال بچ، عيال (هغه چي دانسان تر پالنې او نفقې لاندې وي).

تشریح: مسئله: داده چي پر پلار د خپل نابالغه اولاد له طرفه صدقه وركول واجب نه دي، كه څه هم بالغه اولاد د هغه په عيال كي داخل وي، ځكه چي د پلار لپاره پر بالغ اولاد هيڅ ولايت نسته، لېكن كه يې پلار د بالغ اولاد له طرفه اداء كړي يا يې خلود د خپلي بنخي له طرفه اداء كړي، بغير د هغو له حكمه څخه، نو هم استحساناً صدقه اداء سوه، ځكه چي دلته اجازه عاده او په علمه توگه ثابته ده، (يعني د اولاد او بنخي له طرفه په علمه توگه اجازه وي)، او قاعده داده چي الثابت عادة كالثابت بالنص، (يعني كوم چي عادة ثابت سوي وي، هغه داسي دی لكه په نص او صراحت سره چي ثبت سوي وي).

د مكاتب، مدير او ام ولد صدقه فطر پر مالك لازمه نه ده

وَلَا يُعْرَفُ عَنْ مُكَاتِبِهِ او مالك به نه باسي صدقه فطر د خپل مكاتب غلام له طرفه **لِإِنْعَادِهِمُ الْوَلَايَةَ** ځكه ولايت نسته **وَلَا عَنْ مُكَاتِبٍ عَنْ نَفْسِهِ** او نه به يې مكاتب له خپل طرفه باسي **لِقَبْرِ** ځكه مكاتب فقير دی **وَلِى السُّدْبَرِ وَأَمْرُ الْوَلَدِ وَلاَيَةُ الْمَوْلَى ثَابِتَةٌ** او په مدير او ام ولد كي د مالك ولايت (په بشپړه توگه) ثابت دی **فَيُعْرَفُ عَنْهُمْ** نو مالك به د هغو له طرفه صدقه فطر باسي **وَلَا يُعْرَفُ عَنْ مَمَالِكِهِ لِبَلْحَازَةٍ** او د خپل تجارتي غلامانو له طرفه به يې نه باسي **خِلَافًا لِلشَّافِعِيِّ رَحِمَهُ اللهُ** دامام شافعي رحمه الله اختلاف دی **قِرَاءُ عِدَّةٍ جُوبُهَا عَلَى الْعَبْدِ وَجُوبُ الزَّكَاةِ عَلَى الْمَوْلَى** ځكه چي د هغه په نېز صدقه فطر پر غلام واجبيږي او زكاة پر مولی واجبيږي **فَلَا تَنَافِي** نو ځكه به صدقه فطر د زكاة متلفي نه وي **وَعِدْنَا وَجُوبُهَا عَلَى الْمَوْلَى بِسَبَبِهِ كَالزَّكَاةِ** او زموږ په نېز صدقه فطر د خپل سبب په وجه سره پر مولی واجبيږي لكه زكاة **فَيُؤْذَنُ إِلَى الشُّئْنِ** نو دابه د تكرار سبب جوړ سي.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي مالك (مولی) به د خپل مكاتب غلام له طرفه هم صدقه فطر نه باسي، ځكه مكاتب ديد او تصرف په اعتبار سره آزاد دی، او په هغه كي د مالك پوره ولايت نسته، حال دا چي د صدقه فطر د وجوب سبب كامل ولايت دی. او پر مكاتب د خپل ځان له طرفه هم صدقه فطر اداء كول واجب نه دي، ځكه مكاتب د بدل

کتب و اداء کولو ته محتاج دی، نو کوم مال چي د هغه سره وي، هغه به توله د مولیٰ په ملکیت کي وي، او کله چي هغه د مولیٰ ملکیت سو، نو مکاتب فقیر پاته سو، او پر فقیر صدقة فطر واجب نه ده، نو ځکه به پر مکاتب له خپل طرفه صدقة فطر اداء کول واجب نه وي، او پاته سوه مدبر او ام ولد نو څرنگه چي مولیٰ ته پر هغو رقبه او ید او دواړه ډوله کامل ولایت حاصل دی، او د هغو مؤنت (خرش او نفقه) هم مولیٰ زغمي، نو ځکه به د هغوی له طرفه صدقة فطر هم پر مولیٰ واجب وي.

ولا ینفخ الخ فیرایي چي زموږ په نېز پر مولیٰ د خپل تجارتي غلامانو او مینځو له طرفه هم صدقة فطر ورکول واجب نه دي، او امام شافعي رحمه الله فرمایي چي د تجارتي غلامانو او مینځو له طرفه به صدقة فطر ورکوي، ځکه چي دامام شافعي رحمه الله په نېز صدقة فطر پر غلام واجبيږي، که څه هم د هغه له طرفه يې مولیٰ اداء کوي، او زکاة يې پر مولیٰ واجبيږي، نو صدقة او زکاة دواړه حقونه دي، او په دوو بېلابېلو ځایونو کي ثابت دي، يعني صدقه پر غلام ثابت ده، او زکاة پر مولیٰ ثابت دی، لهذا په دواړو کي هيڅ منافات نسته، او کله چي منافات نسته، نو د دواړو جمع کول به جائز وي، خو څرنگه چي زموږ په نېز د غلام صدقة فطر پر مولیٰ واجبيږي، لکه زکاة چي هم پر مولیٰ واجبيږي، نو که د تجارتي غلامانو صدقه پر مولیٰ واجب کړو، نو دا خطر به پېښه سي چي په دې غلامانو کي به په يوه کال کي دتنه دوه واره مالي فريضه واجب کړی سي، يوه به د صدقة فطر په توگه واجب وي، او بله به د زکاة په توگه، حال دا چي په يوه کال کي دوه وار مالي فريضه واجبول جائز نه دي، لکه څرنگه چي د فاطمي رضي الله عنها حديث دی: لا ینفی فی الصدقة، ښی د ثاء په کسره او دنون په الف مقصوره سره دی، (يعني په کال کي به دوه واره صدقه نه اخيستل کيږي).

د مشترک غلام د صدقة فطر حکم

وَالْمُتَشَرِّکَيْنَ شَرِکَتَيْنِ او کوم غلام چي د دوو شریکانو په مینځ کي (مشترک) وي لَا فِطْرَ عَلَيْهِمَا وَاحِدٍ وَنُفْسًا نو په هغو کي پر يوه هم صدقة فطر واجب نه ده لِقُصْرِ الْوِلَايَةِ وَالنُّوْتَةِ حَتَّىٰ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا ځکه چي ولایت او مؤنت د هر يوه په حق کي ناقص (کم) دی وَكَذَا الْعَقِيدُ بَيْنَ اثْنَيْنِ او همدارنگه په ډېرو غلامانو کي هم (صدقة فطر واجب نه ده) چي د دوو خلکو په مینځ کي (مشترک) وي عِنْدَ * اِنْ حَبْنَفَةَ رَحْمَةُ اللَّهِ (دا حکم) دامام صاحب رحمه الله په نېز دی وَقَالَ: عَلَىٰ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مَا يَخُصُّهُ مِنَ الرُّؤُسِ او صاحبين رحمه الله فرمایي: چي پر هر يوه د هغو (حصو او) رأسونو مطابق صدقة فطر واجب ده چي هغه په دوی کي د هر يوه لپاره خاص وي دُونَ الْأَشْغَاسِ نه د توکړو (توتو) په حساب سره بِنَاءً عَلَىٰ أَنَّهُ لَا يَرَىٰ قِسْمَةَ الرَّؤُسَيْنِ دا اختلاف پر دې خبره مبني دی چي امام صاحب رحمه الله د غلام تقسیم جائز نه گڼي وَهَؤُلَاءِ يَرَاهَا او صاحبين رحمه الله يې جائز گڼي وَقِيلَ: هُوَ بِالْإِجْمَاعِ او ريل سوي دي چي دا

* القول الرابع: قول أبي حنيفة رحمه الله لأن الشراخ نخل الإجماع على قوله، كما قال العلامة أكمل الدين الباروني رحمه الله: وقيل هو بالإجماع أي عدم حصر الفطرة في العبد بين إجماع علماء الثلاثة، الصائبة ج: ٢٢، ص: ٢٢٢. [القول الرابع، ج: ١١، ص: ١٩٠]

حكم بالا جماع دى لَا تَلْزَمُ لَكُمْ تَفْصِيلُ الْمِصْنَبِ قَبْلَ الْقِسْمَةِ حكه چي تر تقسيم مخكي حصص نه سي جمع كېدلاى لَكُمْ تَفْصِيلُ الرِّقْبَةِ لَكُمْ وَاحِدٌ وَلَهُمَا لَهَذَا په دواړو شريكانو كي د يوه لپاره (هم) غلام پوره نه سو.

اللفات: ﴿انقاص﴾ جمع د نقص ده، يوه حصه، يوه ټوكره، ﴿انصب﴾ ټاكل سوې برخه (حصه).

تشرېح: مسئله، داده كه يو غلام د دوو خلكو په مېنځ كي مشترك وو، نو بالاتفاق پر يوه شريك هم د دې غلام صدقه فطر واجب نه ده، حكه چي د دواړو ولايت هم ناقص دى او مؤنت يې هم ناقص دى، او دا خبره تېره سوه چي د صدقه فطر د واجبهلو سبب كامل ولايت او كامل مؤنت دى، نو كله چي سبب پيدا نه سو، نو صدقه فطر به هم نه واجبهېږي.

او كه يو شو غلامان د دوو خلكو په مېنځ كي مشترك ول، نو د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز د يوه غلام صدقه هم پر يوه شريك واجب نه ده، او د صاحبينو په نېز به د هر شريك حصې سره يو ځاى كيږي او خومره رؤس چي پوره سي، د هغومره رؤسو صدقه فطر به پر دوى واجب وي، او كوم رأس چي پوره نه سي، بلكي ټوكره پاته سي، نو د هغه صدقه به واجب نه وي، د مثال په توگه پنځه غلامان د دوو خلكو په مېنځ كي مشترك دي، نو څرنگه چي د صاحبينو په نېز هر شريك په حصه كي دوه پوره غلامان راځي، نو حكه به پر هر شريك د دوو غلامانو له طرفه صدقه فطر واجب وي، او څرنگه چي په يوه غلام كي تشقيص راځي، يعني دوي حصې (ټوكرې) كيږي، نو حكه به د هغه له طرفه صدقه واجب نه وي.

بناء على الخ: د اختلاف اصل بنياد دا دى چي د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز د غلام تقسيمول جائز نه دي، او د صاحبينو رَحْمَتُ اللهِ په نېز جائز دي (يعني صاحبين فرمايې چي كه شه هم په حقيقي توگه غلامان تقسيملاى نه سي، يعني ټوكره ټوكره كېدلاى نه سي، لېكن بيا هم په ذهني توگه چي كومي حصې د هر ملك په برخه كي راځي نو له هغو حصو څخه چي خومره غلامان جوړېږي د هغه مطابق به هر يوه زده وكوي، يعني د صاحبينو په نېز ذهني تقسيم جائز دى، او د امام صاحب په نېز جائز نه دى)، نو كله چي د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز تقسيم جائز نه دى، نو حكه به له شريكينو څخه هر يو په هر غلام كي حصه لرونكي وي، او كله چي په هر غلام كي د هر يوه حصه سته، نو له دواړو څخه به يو هم د كامل غلام او د كامل رأس مالك نه وي، او كله چي يو هم د كامل غلام مالك نه سو، نو له شريكينو څخه به د يوه ولايت او مؤنت هم كامل نه وي، او كله چي پر يوه غلام هم ولايت او مؤنت كامل نه سو، نو پر يوه به هم صدقه فطر واجب نه وي، او څرنگه چي د صاحبينو رَحْمَتُ اللهِ په نېز د غلام تقسيم جائز دى، نو حكه به د هغوى په نېز هر يو شريك د كامل غلام مالك جوړېدلاى سي، لهذا د هر شريك حصې به سره يو ځاى كيږي او خومره رأسونه چي پوره سي، پر هغو به صدقه فطر واجب وي، او كوم چي يوه ټوكره (او يوه حصه) پاته سي، د هغه صدقه فطر به واجب نه وي، لكه مخكي چي مثال تېر سو.

وقيل الخ: په دې لړ كي دبعضو حضراتو رايه داده چي په دې صورت كي د صدقه فطر دنه واجبهلو قول متفق عليه دى، او په امام صاحب او صاحبينو رَحْمَتُ اللهِ كي د يوه په نېز هم د مېنځ يو غلام له طرفه صدقه فطر وركول واجب نه دي، حكه چي تر حقيقي تقسيم مخكي د يوه شريك حصې هم نه سي يو ځاى كېدلاى، نو كله چي نه سي جمع كېدلاى، نو د يوه شريك په ملكيت كي به هم پوره رقبه نه راځي، او كله چي د يوه په ملكيت كي هم پوره رقبه نه راځي، نو صدقه فطر به هم واجب نه وي.

د کافر غلام له طرفه د صدقة فطر ورکولو حکم

وَرَوَى الْمُشْتَمِلُ الْفَطْرَ عَنْ عَبْدِ الْكَافِرِ او مسلمان مالک به دخپل کافر غلام له طرفه صدقة فطر اداء کوي لِإِطْلَاقِ مَا رَوَيْنَا حُكْمَ زَمُوهُ رَوَايَتِ سَوِي حَدِيثِ مُطْلَقِ دِي وَلِقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ * لِي حَدِيثِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا او په دې وجه (هم) چي دابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا په حديث کي نبي ﷺ فرمايلي دي اَدَا عَنْ كُلِّ حُرٍّ وَهَبٍ "د هر آزاد او غلام له طرفه صدقة فطر اداء کړئ يَهُودِيٍّ أَوْ نَصْرَانِيٍّ أَوْ مَجُوسِيٍّ الْحَدِيثُ هغه غلام که يهودي وي که نصراني وي که مجوسي وي" وَلَئِنْ الشَّيْبَ كَذَّبَتْ حَقُّ او په دې وجه (هم) چي سبب (خو) ثابت سو دَالنَّزُولِ مِنْ أَهْلِهِ او مولی د صدقي اهل (هم) دی وَفِيهِ عِلَافُ الشَّالِيحِي رَحِمَهُ اللَّهُ او په دې کي د امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ اختلاف دی لِأَنَّ التَّوَجُّبَ جُذُوعًا عَلَى الْعَبْدِ حُكْمَ چي دهغه په نېز (د صدقة فطر) وجوب پر غلام دی وَهُوَ كَيْسٌ مِنْ أَهْلِهِ او کافر غلام د دې اهل نه دی وَكَوْنُكَانَ عَلَى الْعَكْسِ فَلَا تَجُوبُ بِإِلْتِقَائِهِ او که مسئله د دې برعکس وه نو بالاتفاق وجوب نسته.

تشریح: صورت د مسئلې: دای که یو مسلمان د نصاب مالک وي، او دهغه یو کافر غلام وي، نو زموږ په نېز پر هغه د کافر غلام صدقة فطر هم واجب ده، او د امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ په نېز پر مسلمان مالک دخپل کافر غلام صدقة فطر واجب نه ده، همدا قول د امام مالک رَحِمَهُ اللَّهُ او د امام احمد رَحِمَهُ اللَّهُ دی.

زموږ دلیل: دای چي د ثعلبه بن صعیر حديث مطلق دی کوم چي د باب په اول کي ذکر سو يعني: ادوا عن کل حر وعبد، مسلمان او کافر غلام دواړو ته شامل دی، دوم دلیل دابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا حديث دی چي هغه علاء ابن الهمام رَحِمَهُ اللَّهُ د دار قطنی په حواله سره داسي ذکر کړی دی: قال رسول الله ﷺ ادوا صدقة الفطر عن کل صغیر وکبیر ذکر وانشی یهودی او نصرانی حرا وملتک نصف صاع من بر او صاعاً من تمر او شعیر، دریم دلیل دای چي د صدقة فطر د واجبیلو سبب پیدا سو، حُکْمَ چي مسلمان مالک لره پر کافر غلام کامل ولایت حاصل دی، او د مالک د هغه مؤنت (خرجه) هم په بشپړه توگه زغمي، او مولی د صدقي د وجوب اهل هم دی، که څه هم غلام یې د کفر په وجه اهل نه دی، نو کله چي د وجوب سبب هم پیدا سو، او په مولی کي اهلیت هم سته، نو حُکْمَ به پر مولی د کافر غلام له طرفه صدقة واجب وي.

د امام شافعي دلیل: څرنگه چي د امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ په نېز صدقة فطر پر غلام واجبیري، که څه هم مولی یې اداء کوي، او کافر غلام د دې لائق نه دی چي پر هغه دي د صدقة فطر په ډول عبادت واجب کړی سي. نو حُکْمَ به د کافر غلام صدقة فطر پر مالک واجب نه وي.

ولوکان علی العکس الخ او که مسئله برعکس وه، يعني غلام مسلمان وو، او مولی کافر وو، نو بالاتفاق صدقة فطر نه واجبیري، زموږ په نېز خو حُکْمَ چي مولی د کفر په وجه سره نه د صدقة فطر د وجوب اهل دی، او نه د صدقة فطر د اداء

کولو او د امام شافعي رحمه الله په نهز که هغه هم وجوب پر غلام کيږي، لېکن امام کوي يې مولي، او مولي د کفر په وجه، صحت د امام کولو اهل نه دی، نو ځکه به په دې صورت کي د ټولو بالاتفاق صدقه واجب نه وي.

د بيع بالخیار په ذریعہ د خروج سوي غلام د صدقه فطر حکم

وَمَنْ يَأْتِ حَبْدًا أَوْ عَمَلًا خَرَّ غُلَامٌ كَرِيٍّ وَأَخْلَصَهُ بِالْخِيَارِ او په رانيونکي يا خرغونکي کي يوه ته اختيار وي فِيهِ مَوْلًى مِّنْ نَّحْوِكَ نو د دې غلام صدقه فطر به پر هغه يوه واجب وي چي غلام د هغه سي مُفْتًا إِذَا مَرَّتْهُ الرِّبْلُ مطلب يې دادي چي د عید الفطر (کوچني اختر) ورځ تېره سي وَالْخِيَارُ بَالِي او اختيار پاته وي وَقَالَ زُفَرٌ رَّجَعَهُ اللَّهُ حَلَّ مَنِ لَّهَ الْخِيَارُ او امام زفر رحمه الله فرمايي، چي صدقه فطر پر هغه چا واجب ده چي هغه ته اختيار وي لِلرَّيَّةِ له ځکه چي ولايت هغه ته حاصل دی وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَّجَعَهُ اللَّهُ حَلَّ مَنِ لَّهَ الْبَيْتُ او امام شافعي رحمه الله فرمايي، چي پر هغه چا واجب ده چي هغه ته ملکيت حاصل وي لِأَنَّهُ مِنْ وَقَائِهِ كَالنَّفَقَةِ ځکه چي صدقه فطر د غلام له وظيفو څخه ده وَلَكِنَّا أَلِ الْبَيْتُ مَوْثُوثٌ او زموږ دليل دادي چي ملکيت موقوف دی لِأَنَّهُ تَوَرَّدَ يَتَوَدَّى فِي مَالِكَ الْبَائِمِ ځکه که بيع رد کړی سي نو هغه غلام به د بايع (خرغونکي) د ملکيت و طرف ته وگرځي وَلَوْ أُجِيرَ يَشْتَرِي الْبَيْتُ لِيُشْتَرَى مِنْ زَوْتِ الْقَتْلِ او که بيع جائز کړی سي نو د عقد له وخت څخه به د رانيونکي ملکيت ثبت سي فَيُشْتَرَى مَا يَتَشَرَّى حَلِيْبٌ نو کوم شی چي پر ملکيت مبني وي هغه به هم موقوف (يعني صدقه فطر) بِخِلَافِ النَّفَقَةِ لِأَنَّهَا لِلْمَعَايَةِ الْمُحْتَاجَةِ په خلاف د نفقې ځکه چي نفقه د سمدستي حاجت لپاره ده فَلَا تَقْبَلُ الشُّوْلُ نو ځکه به هغه توقف نه قبولي وَرَكَاةُ الشَّجَارَةِ حَلٌّ هَذَا الْخِلَافِ او د تجارتي غلام زکاة هم پر دغه اختلاف دی.

اللفظ: «انجاز» ژر، د هغه وخت، سمدستي، تلوار.

تشریح: صورت د مطلب: دادي که تر اختر يوه ورځ مخکي يو چا خپل غلام خرڅ کړی، او بايع (خرغونکي) يا مشتري (رانيونکي) د خپل شان لپاره د دريو ورځو خپل شرط واخيستی، نو زموږ په نهز چي تر دريو ورځو وروست غلام د چاسي صدقه فطر پر هغه واجبيږي، يعني که بيع پوره سي، نو صدقه فطر به پر مشتري واجبيږي، او که بيع ماته سي، نو صدقه فطر به پر بايع واجبيږي، صاحب د هدايې فرمايي چي د دې مطلب دادي چي د اختر ورځ تېره سي، لېکن خپل تر اوسه لا پاته وي، نو په دې صورت کي چي غلام د چاسي، صدقه فطر به پر هغه واجب وي، ښکاره دي وي چي دا غلام به د خدمت لپاره وي، او مشتري به هم د خدمت لپاره رانيولی وي، په تجارتي غلام کي پر هېچا هم صدقه فطر واجب نه ده.

وقال زفر الخ د امام زفر رحمه الله مذهب دادي چي د چا لپاره خپل وي، صدقه فطر پر هغه واجب ده، ځکه چي د صدقه فطر سبب کلمل ولايت دی، او کلمل ولايت خپل والا ته حاصل دی، ځکه که هغه بيع خوښه کړه، نو بيع به پوره کيږي، او که خوښه يې نه کړه، نو فسخ کيږي به، نو کله چي کلمل ولايت خپل والا ته حاصل دی، نو صدقه به هم پر هغه واجب وي.

وقال الشافعي رحمه الله صلعت فادى چي ملكيت چي اوس د چاوي (چي هغه نو مشتري دى)، پر هغه صدقه فطر واجب ده، او زموږ په نېز به ملكيت موقوف وي، د خييار تر ختمېدلو وروسته چي د چا ملكيت راسي پر هغه به صدقه فطر واجب وي. دامام شافعي قاعده دا ده چي په بيع كې كه هر شو ك هم خييار شرط واخلي، نو ملكيت به مشتري لره ثابتېږي، او ملكيت چي د چاوي صدقه پر هغه واجب ده، حكه چي صدقه د غلام له وظيفو لو خرچو څخه ده، لكه هرنگه چي نفقه د غلام له خرچو څخه ده، او نفقه هم پر هغه چا واجبيږي، چي هغه لره ملكيت وي، لهنا صدقه فطر به هم پر هغه واجبيږي.

وانا ان السلك الم زموږ او دامام شافعي په مينځ كې پر دې خبره اتفاق دى چي د اختر په ورځ چي د چا ملكيت وي، پر هغه به صدقه فطر واجب وي، لېكن دامام شافعي په نېز به د خييار شرط باوجود د اختر په ورځ مشتري لره ملكيت ثابت وي، نو حكه به پر مشتري صدقه فطر واجب وي، او زموږ په نېز به د خييار شرط په وجه ملك تر اوسه موقوف وي، لهنا تر خييار ختمېدلو پوري به صدقه فطر هم موقوفه وي، نو كه بيع رد كړى سوه، او غلام بيرته د بايع سو، نو پر بايع به صدقه لازمه وي، حكه چي له شروع څخه غلام د هغه په ملك كې وو، او د بيع د ماتېدلو په وجه د هغه ملك باقي پاته سو، او د اختر په ورځ كې هم د هغه ملك ثابت سو، نو حكه به پر هغه صدقه لازمه وي، او كه بيع جائز كړى سوه، نو د هغه له وخت څخه د مشتري ملكيت ثابت سو (چي په هغه كې د اختر ورځ هم راغله)، نو حكه به پر مشتري صدقه واجب وي.

بغلاف النفقة الم دامام شافعي د قياس جواب وركوي، هغه فرمايلي وو چي د چا ملكيت وي، پر هغه چي هرنگه نفقه واجب ده، همدا سي به صدقه فطر هم پر واجب وي، د هغه جواب وركوي چي نفقه د سمدستي (او د چټك) ضرورت لپاره ده، كه په نفقه كې يوه ورځ تاخير وسي، نو غلام او نور به مړه سي، نو حكه به په دې كې تاخير نه كيږي، او صدقه فطر وروسته هم اداء كېداى سي، نو هغه به اوس موقوفه پاتېږي، تر خييار وروسته چي چالره ملكيت ثابت سي، پر هغه به صدقه فطر واجب وي، لهنا پر نفقه به د صدقه فطر قياسول صحيح نه وي.

ور كذا التجارة الم صاحب د هدايې فرمايي چي د تجارتي غلامانو په زكاة كې همداغه اختلاف دى، مثلاً د يو چا سره تجارتي غلامان دي، هغه په خييار شرط دا غلامان خرڅ كړل، او د خييار په موده كې كال پوره سو، نو زموږ په نېز زكاة پر هغه چا واجبيږي كوم شو ك چي تر خييار پوره كېدلو وروسته د دې غلامانو مالك سي، او دامام زفر رحمه الله په نېز پر هغه چا واجبيږي د چا لپاره چي خييار دى، او دامام شافعي رحمه الله په نېز پر هغه چا واجبيږي چي د هغه لپاره اوس ملكيت وي، يعنې پر مشتري واجبيږي. والله اعلم بالصواب

فَصْلٌ فِي مَقْدَارِ الْوَاجِبِ وَوَقْتِهِ

(ما) فصل (د صدقة فطر) د واجب مقدار او د هغه د وجوب د وخت

په بيان كې دي

تشریح :

صاحب د کتاب چي کله د صدقة فطر د وجوب او د هغه د شرائطو له بيان څخه فارغ سو، نو اوس له دې ځايه د صدقة فطر د مقدار او د هغه د وخت په باره کي بيان کوي، چي هغه به په ترتيب سره ستاسو په مخکي ذکر سي، انشاء

الله اعلم

د صدقة فطر د واجب مقدار بيان

الْفِطْرُ شَاوِمٌ صدقة فطر (سرایه) نیم صاع ده وَمِنْ بَرَاءَةٍ وَكَفَّيْ له غنمو څخه یا له اوږو څخه أَوْ سَبْعِي أَوْ رِيْبِي یا له نینو څخه یا له کشمشو څخه أَوْ صَاعٌ مِنْ تَمْرٍ أَوْ صَاعٌ مِنْ زَعْتَرٍ یا (صدقة فطر) یو صاع ده له خرملو (کجورو) څخه یا له اوږو څخه وَقَالَ: الرِّيْبُ بِسَبْعَةِ الشُّعُرِ او صاحبین فرمایي: چي کشمش د اوږو په درجه کي دي وَهُوَ رِوَايَةُ عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ رَجَعَهُ اللَّهُ تَعَالَى او همدا له امام صاحب رجعه الله څخه یو روایت دی وَالْأَكْثَرُ رِوَايَةُ النَّبَايِمِ الشَّيْخِ او یو روایت د جمع صغیر دی وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: مِنْ جَبِيمٍ ذَلِكَ صَاعٌ او امام شافعي رجعه الله فرمایي: چي له دې ټولو څخه یو صاع دی يَحْدِثُ أَنْ سَيِّدِي الْخُدْرِي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د ابو سعید خدری رضي الله عنه د حدیث په وجه قَالَ: كُنَّا نَخْرِجُ ذَلِكَ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هغه فرمایي: چي موږ به د نبی ﷺ په زمانه کي همدومره (یعني یو صاع) ایستی وَلَكِنَّا مَا رَوَيْنَا وَهُوَ مَذْهَبُ جَمَاعَةٍ مِنَ الشَّاهِدَةِ او زموږ دلیل هغه حدیث دی چي موږ روایت کړی او همدغه د صحابه کرامو رضی الله عنهم دیو جماعت مذہب دی وَفِيهِمُ الْخُلَفَاءُ الرَّاشِدُونَ رَضَوْنَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَ (چي) په هغو کي خلفاء راشدین هم (شامل) دي وَمَا رَوَاهُ مَحْمُودٌ عَلَى الرِّيَاذَةِ تَكُونُ او کوم حدیث چي امام شافعي رجعه الله روایت کړی دی هغه د نفلو په توګه پر زیاتوب حمل سوی دی وَلَهُ تِلْكَ الرِّيْبُ أَنَّهُ وَالشَّرِيْرَتَقَارِبَانِ او په کشمشو کي د صاحبینو رجعه الله دلیل دا دی چي کشمش او خرما (کجوري) دواړه په مقصود کي سره نژدې دي وَلَهُ أَنَّهُ وَالْبُرَّةُ يَتَقَارَبَانِ التثني او د امام صاحب رجعه الله دلیل دا دی چي کشمش او غنم په معنی کي سره نژدې دي لِأَنَّهُ يُؤْكَلُ كُلُّ

• القول الرابع: قول صاحبين رجعتاه، كما قال العلامة ابن القمام رجعتاه: وهو رواية عن أبي حنيفة رجعتاه، رواها الحسن عنه وصححها أبو

إبراهيم ثابته حديث، فتح القدیر ج: ٢، ص: ٢٢٥. [القول الرابع، ج: ١١، ص: ١٩٠]

• أخرجه البخاري في كتاب الفركاة، باب صدقة فطر صاع من طعام، حديث رقم: ١٥٠٦ - ١٥٠٨، وسمي في كتاب الفركاة، حديث رقم: ١٧ - ١٨ - ٢١.

وَأَجِبَ مِنْهَا بِحَبِيمٍ أَجْزَاءَ حَكَمَ فِي لَه دَوَارُو شَخْه هَرِيو د خِطْلُو تَوَلُو اِجْزَاؤُ سِرِه خَوْرُو كِبِيرِي وَذَلَّلَ مِنَ الشَّيْرِ السُّوَاءُ
 وَمِنَ الشَّيْرِ السُّعَالَةُ اَو لَه خُرْمَا شَخْه تَاكِي (مَنْدَكِه) اَو لَه اَوْرَبْشُو شَخْه بُوس خَوْرُو كِبِيرِي وَبِهَذَا فَهَرُ الشَّوَاوُتُ
 بَيْنَ الْبَرِّ الشَّيْرِ هَم پَه دِي سِرِه د غُضْمُو اَو خُرْمَاو پَه مِينْخُ كِي فَرْقُ بِنَكَارِه سَو وَمُرَادُهُ مِنَ الدَّقِيقِ وَالسُّوَيْقِ مَا يَتَّخِذُ
 مِنَ الْبَرِّ اَو لَه اَوْرُو اَو نِينُو شَخْه د امام قَدَارِي رَحْمَةُ الله مَرَادُ هِنِه اَوْرُو اَو نِينِي دِي كُومُ چي لَه غُضْمُو شَخْه جَوْرِي اَمَّا
 وَبَيْنَ الشَّيْرِ فَكَالشَّيْرِ هَر چي د اَوْرَبْشُو اَوْرُو دِي نُو هِنِه د اَوْرَبْشُو پَه دُولُ دِي وَالْأَوَّلُ أَنْ يَرَاغِي فِيْهَا الْقَدْرُ وَالْقِيَمَةُ
 اِجْتِبَاً اَوْ غُورِه دِه دَا دِه چي پَه اَوْرُو اَو نِينُو كِي دوزن اَو قِيَمَتُ دَوَارُو خِيَالُ وَسَاتِلُ سِي د اَحْتِيَاظُ پَه وَجِه (يَمْنِي پَه
 اَحْتِيَاظُ بَلَدِي د صَمَلُ كُولُو لِيَارِه) وَإِنْ نَصَّ عَلَى الدَّقِيقِ فِي بَعْضِ الْأَخْبَارِ كِه شَخْ هَم پَه بَعْضِي حَدِيثُونُو كِي نَصَّ د اَوْرُو پَه
 بَارِه كِي رَاغَلِي دِي وَلَمْ يَتَّخِذْ ذَلِكَ فِي الْكِتَابِ اَو امام مُحَمَّد رَحْمَةُ الله پَه كِتَابُ (يَمْنِي پَه جَامِعُ صَغِيرُ) كِي د اَحْتِيَاظُ
 خَبْرِه ذَكَرُ كَرِي نَه دِه (يَمْنِي دَا يَمِ ذَكَرُ كَرِي نَه دِي چي پَه اَوْرُو اَو نِينُو كِي دِي دوزن اَو قِيَمَتُ دَوَارُو خِيَالُ وَسَاتِلُ سِي اَحْتِيَاظُ) اِجْتِبَاً
 لِفَالَيْبِ د غَالِبُ پَه اَحْتِبَارُ كُولُو سِرِه وَالْخُبْرُ تَفْتَبَّرُ فِيْهِ الْقِيَمَةُ هُوَ السَّحِيحُ اَو پَه دُوْدِي كِي بَه د قِيَمَتُ اَحْتِبَارُ كِبِيرِي،
 هَمْدَا صَحِيحُ دِه ثُمَّ يُعْتَبَّرُ نَصْفُ صَاعٍ مِنْ بَرِّوَرْنَا فِيْهَا يَرُودُ عَنْ * أَنْ حَيْفَةً يِيَا بَه د غُضْمُو نِيمُ صَاعُ د امام صَاحِبُ رَحْمَةُ الله
 د رَوَايَتُ مُطَابِقُ دوزن پَه اَحْتِبَارُ سِرِه مَعْتَبَرُ وَي وَعَنْ مُحَمَّدٍ رَحْمَةُ الله أَنَّهُ يُعْتَبَّرُ كَيْلًا اَو لَه امام مُحَمَّد رَحْمَةُ الله شَخْه
 رَوَايَتُ دِي چي د پِيْمَانِي پَه اَحْتِبَارُ سِرِه بَه مَعْتَبَرُ وَي وَالْدَّقِيقُ أَوَّلُ مِنَ الْبَرِّ اَو د غُضْمُو اَوْرُو لَه غُضْمُو شَخْه غُورِه دِي
 وَالذَّارِهُمُ أَوَّلُ مِنَ الدَّقِيقِ اَو لَه اَوْرُو شَخْه دَرَهْمُ غُورِه دِي فَيَا يَرُودُ عَنْ أَنْ يُوسَفَ * پَه هِنِه رَوَايَتُ كِي كُومُ چي لَه
 امام اَبُو يُوْسُفُ رَحْمَةُ الله شَخْه رَوَايَتُ سَوِي دِي وَهُوَ اِجْتِبَاؤُ الْقِيَمَةِ أَنْ جَعَفَى اَوْ هَمْدَغُه دَفْقِيَه اَبُو جَعْفَرُ مَخْتَارُه قَوْلُ دِي
 لِأَنَّهُ أَذَقَهُ لِيَلْعَاجَةً وَأَعْجَلَ بِهِ حَكَمَ چي دَرَهْمُ د حَاجَتُ لِيَارِه زِيَاَتُ اَوْ زُرُ لِيرِي كُونَكِي دِي وَعَنْ ابْنِ بَكْرِ الْأَعْمَشِ
 تَفْصِيلُ الْحِكْمَةِ اَو لَه اَبُو بَكْرُ بِنِ اَعْمَشُ شَخْه د غُضْمُو فَضِيلَتُ رَوَايَتُ سَوِي دِي لِأَنَّهُ أَبْعَدُ مِنَ الْخِلَافِ حَكَمَ غُضْمُ لَه
 اَخْتِلَافُ شَخْه لِيرِي دِي إِذْ فِي الدَّقِيقِ وَالْقِيَمَةِ خِلَافُ الشَّافِعِي حَكَمَ چي پَه اَوْرُو اَو قِيَمَتُ كِي د امام شَافِعِي رَحْمَةُ الله
 اَخْتِلَافُ دِي.

اللفظة: «دقيق» اوره، «سويق» نينې (پر اور كباب سوي غنم)، «زيب» كشمش، وشكي (وچ كرى سوي انگور)،
 «نمر» خرما، كجوري، «شمير» اوربشي، «نوا» تاكي، «دخرما مندكه»، «مخاللة» بوس، (دغلي پوستكي، چوكر).

- القول الرابع: هو هذا قول أبي حنيفة رَحْمَةُ الله، كما قال العلامة ابن المصام رَحْمَةُ الله: وجهه أن العلماء لما اختلفوا في أن الصاع مائة أرطال أو خمسة وثلاث كان إجماعاً منهم أنه يعتبر بالوزن إلا معنى لاختلافهم فيه، فتح القدير ج: ٢، ص: ٢٢٩. [القول الرابع، ج: ١، ص: ١٩٢]
- القول الرابع: قول المروى عن أبي يوسف رَحْمَةُ الله والذي اختاره الفقيه أبو جعفر أي الدراهم أولى من الدقيق، كما قال العلامة المحقق رَحْمَةُ الله: ودفع الفسدة أي الدراهم أفضل من دفع العين على المذهب المفتى به، الدر المختار ج: ٢، ص: ٨٢. [القول الرابع، ج: ١، ص: ١٩٢]

تشریح: مسئلہ: دادہ کہ یو سری دغنمو یا اوړو یا د نینو یا د کشمشو په ذریعہ صدقة فطر ورکول وغولای، نو هغه به د هر نفر او هر فرد له طرفه نیم صاع ورکوي، او که د کجورو او خرملو په ذریعہ صدقة فطر ورکول وغولای، نو بیا به یو صاع ورکوي، لېکن د صاحبینو په نېز په کشمشو کې هم د کجورو په ډول یو صاع واجب دی، او له امام صاحب رحمه الله څخه حسن بن زید او نورو همدغه روایت کړی دی، او اول روایت د جامع صغیر دی، لاندہ دا چې زموږ په نېز په ضمن اورشو او نورو کې دیوہ صاع او نیم صاع په حوالہ سره فرق سته، لېکن امام شافعي رحمه الله او نورو دوو املاتو (امام مالک او امام احمد رحمه الله) دا ښایان ټوله یو ډول گرځولي دي او دا حکم یې کړی دی چې په صدقة فطر کې یو صاع ورکول واجب دي، هغه که دغنمو یا نینو وي، یا د اورشو یا کشمشو وي، یا د دلسي نورو شیانو وي.

ه امام شافعي هلیل: د دې حضراتو دلیل د ابو سعید خدری رحمه الله هغه حدیث دی چې هغه په ترمذی او نورو کې په دې الفاظو سره بیان سوی دی: کنا نخرج زکوة الفطر اذا کان فینا رسول الله ﷺ صاعاً من طعام أو صاعاً من شعیر أو صاعاً من تمر... الخ، (یعنی موږ به د نبي ﷺ په زمانه کې له طعام، اورشو او کجورو او نورو څخه یو صاع صدقة فطر ایستله)، په دې حدیث سره بغوی په دې توگه دلیل نیسي چې دلته له طعام څخه غنم مراد دي، نو په حدیث کې له غنمو څخه هم یو صاع صدقة فطر ایستل ثابت سو، لهندا معلومه سوه چې په صدقة فطر کې دغنمو او اورشو ډولرو مقرر برابر دی، او په ډولرو کې دیوہ صاع یا نیم صاع په حوالہ سره هیڅ فرق نسته.

زموږ هلیل: صاحب د هندیې فرمایي چې زموږ دلیل هغه حدیث دی کوم چې موږ بیان کړی، یعنې: أدوا عن کل حر وجد صغیر أو کبیر نصف صاع من بر أو صاعاً من تمر... الخ، په دې حدیث سره موږ دلیل په دې توگه نیسو چې په دې کې په صراحت سره دا حکم سوی دی چې له غنمو څخه به نیم صاع ایستل کیږي، همدارنگه امام طحاوی په شرح معنی الآثار کې د حضرت اسماء بنت ابی بکر رضي الله عنها دا حدیث را نقل کړی دی: کنا نؤدی زکوة الفطر علی عهد رسول الله ﷺ لمنین من قح، (یعنی موږ به د نبي ﷺ په زمانه کې دوه منده غنمه په صدقة فطر کې ورکوله)، او دوه منده نیم صاع سره برابر دي، ځکه چې ټوله صاع څلور منده کیږي، له دې حدیث څخه هم په غنمو کې نیم صاع ثابت سو، او بیا زموږ مسلک او مذهب د صحابه وو د یو غټ جماعت د مسلک سره هم برابر دی، حتی چې خلفاء راشدین هم د دې مذهب او نظریې قائل وو.

جواب: صاحب د هندیې د امام شافعي او نورو دوو املاتو د حدیث جواب ورکوي فرمایي چې د ابو سعید خدری رحمه الله حدیث کې چې دیو صاع غنمو ذکر سوی دی، له هغه څخه د تطوع او نفلو په توگه دیوہ صاع ورکول مراد دي، یعنې ابو سعید خدری رحمه الله او نورو به نیم صاع خو د وجوب په توگه ورکوی، او نیم صاع به یې د نفلو په توگه احتیاطاً له ځانه ورکوی، د دې بل جواب دا هم سوی دی چې په دې حدیث کې له صاعاً من طعام څخه غنم مراد نه دي، بلکې له دې څخه جواري او ږندن (ایړدن) مراد دي، نو ځکه به په دې سره په غنمو کې پریوہ صاع دلیل نیول صحیح نه وي، او په دویم حدیث کې د نصف صاع من بر الفاظ په صراحت سره ذکر سوي دي، چې هغه د دې خبرې ښکاره دلیل دی چې په غنمو کې به نیم صاع واجب وي.

ولهیالی الییب الخ صاحبین رحمه الله په کشمشو کې هم د کجورو په ډول یو صاع واجبوي، او دلیل دا ذکر کوي چې کشمش او کجوري ډولره په مقصود یعنې په خوړلو او خوړوالي کې سره نژدې دي، نو کوم حکم چې د کجورو وي، هغه

حکم به د کشمشو هم وي، او شرنگه چي په کجورو کي یو صاع واجب دی، نو په کشمشو کي به هم یو صاع واجب وي، لېکن په دې لړ کي دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ دلیل دا دی چي په شرعي مسائلو کي د تفکّه او خوږوالي اعتبار نه کیږي، بلکي د شلنو د حقیقت او معنی اعتبار کیږي، او د معنی په اعتبار کشمش او غنم دواړه سره نژدې دي، ځکه شرنگه چي غنم د خپلو ټولو اجزایو سره خوړل کیږي، همدارنگه کشمش هم د خپلو ټولو اجزایو سره خوړل کیږي، او په دواړو کي هېڅ شی هم نه غورځول کیږي (نه منډکي او نه پوستکي)، نو کله چي په معنی کي غنم او کشمش یو بل ته نژدې دي، نو په حکم کي به هم یو بل ته نژدې وي، او په غنمو کي نیم صاع واجب دی، نو په کشمشو کي به هم نیم صاع واجب وي.

د دې په مقابله کي د خرما او اوریشو د کشمشو سره هېڅ تعلق نسته، ځکه کشمش خو په بشپړه توګه خوړل کیږي، لېکن له خرما څخه ټاکي غورځول کیږي، همدارنگه د اوریشو یوس هم غورځول کیږي، نو کله چي په کشمش او کجورو کي دومره فرق دی، نو آخر به شرنگه دا د هغو سره لاحقیږي.

ومراده الخ صاحب د هدایې فرمایي چي په متن کي له اوږو او نینو څخه هغه اوږه او نیني مراد دي، چي له غنمو څخه جوړ سوي وي، نو په هغو کي به نیم صاع واجب وي، او د اوریشو او نورو په اوږو کي به پوره صاع واجب وي، ځکه چي په اوریشو کي یو صاع واجب دی، لېکن غوره دا ده چي په نینو او اوږو کي احتیاطاً د مقدار او قیمت دواړو رعایت وسي، او په دې کي احتیاط هم دی، (یعني غوره دا ده چي اوږه یا نیني دي داسي ورکوي چي مقدار یې هم نیم صاع سي او قیمت یې هم د نیم صاع غنمو سره برابر سي، ځکه په علمه توګه د نیم صاع اوږو قیمت له نیم صاع غنمو څخه زیات وي، نو د احتیاط تقاضا دا ده چي دواړه برابر سي)، مثلاً که یوه سري په صدقه فطر کي نیم صاع د غنمو اوږه ورکړه، او د نیم صاع اوږو قیمت هم د نیم صاع غنمو د قیمت سره برابر وو، نو دې سري پر احتیاط عمل وکړی، ځکه چي د نیم صاع مقدار هم راغلی، او د نیم صاع غنمو قیمت هم راغلی، یعني پر دواړو عمل وسو، همدغه غوره ده، که څه هم په بعضي حدیثونو کي صرف د اوږو صراحت سوي دي (یعني صرف د اوږو د مقدار یعني د نیم صاع ذکر سوی دی، د قیمت د رعایت صراحت نه دي سوی)، لکه شرنگه چي صاحب د عنايې د ابو هریر په حواله سره دا حدیث ذکر کړی دی: أَبُو النَّبِيِّ ﷺ قَالَ أَدَاوا قَبْلَ خُرُوجِكُمْ زَكَاةَ فِطْرِكُمْ فَبَاتَ عَلَى كُلِّ مَسْكِينٍ مِنْ قَسَمٍ أَوْ دَقِيقَةٍ، وګورئ په دې کي په

ښکاره توګه د دقیق صراحت سوی دی، لېکن صاحب د هدایې پر احتیاط د عمل کولو لپاره د مقدار او قیمت دواړو رعایت کول غوره ګڼلي دی، امام محمد رَحْمَةُ اللهِ په جامع صغیر کي د غالب او اکثر حالاتو اعتبار کړی، ځکه چي په علمه توګه د نیم صاع غنمو قیمت د نیم صاع اوږو سره برابر وي، نو ځکه د احتیاط خبره په متن کي ذکر سوي نه ده (ځکه چي د دې مسئلې متن هم له جامع صغیر څخه راخیستل سوی دی، لنډه دا چي صاحب د هدایې پر احتیاط د عمل کولو اعتبار کړی دی، او امام محمد رَحْمَةُ اللهِ د جامع صغیر په متن کي د غالب حال اعتبار کړی دی).

والغېزالخ فرمایي چي د صحیح قول مطابق په ډوډۍ کي قیمت معتبر دی، یعني په دومره اندازه ډوډیانو ورکولو سره صدقه فطر اداء کیږي، چي هغه د نیم صاع غنمو د قیمت سره برابري سي.

ثم یعتبر الخ د دې حاصل دا دی چي د نیم صاع یا یوه صاع اندازه به د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز په وزن سره کیږي، اوله امام محمد رَحْمَةُ اللهِ څخه روایت دی چي دا اندازه به په کیل او پیمانه سره کیږي، ځکه چي په حدیثونو کي د صاع لفظ

راغلی دی، او د صاع تعلق د کیل او پیماني سره دی، نو ځکه به د اجناسو په سلسله کې د پیماني اعتبار کیږي، دامام صاحب رحمه الله دلیل دادی چې په اجناسو کې به د وزن اعتبار کیږي، ځکه چې په صاع کې د خلکو ډېر اختلاف دی، نو دې هیڅ یو یقیني مقدار معلوم نه دی، نو د اجناسو په باره کې به د وزن اعتبار ځکه کیږي، چې اختلاف او انتشار راته سي.

والدقیق اول الم فرمایي چې د غنمو اوږه وړکول له غنمو وړکولو څخه غوره دي، ځکه چې اوږه فی الفور او سمنستي استعمالېدای سي، او نفدي وړکول له اوږو وړکولو څخه غوره دي، ځکه چې نفدي زيات ضروريات پوره کولای سي، او له خوراک څخه مسوا د نورو او تیلو مثلاً د جامو او درملني (علاج) لپاره هم استعمالېدای سي، همدا دامام ابو یوسف رحمه الله روایت دادی او د فقیه ابو جعفر خویش مسلک هم دی، او له ابو بکر اعمش څخه روایت دی چې غنم وړکول زيات افضله دي، ځکه چې د غنمو په جواز کې د هیچا اختلاف نسته، او د اوږو او قیمت په جواز کې دامام شافعي رحمه الله اختلاف دی، نو د مختلف فیه شي په نسبت د متفق علیه شی اختیارول غوره دي.

د صاع مقدار (او په دې باره کې د فقهانو قولونه)

قَالَ: وَالصَّاعُ مِثْلُ لَيْنٍ حَبِيقَةٍ وَمِثْلُ رَجْمَتِ اللَّهِ * ثَابِتَةُ أَرْطَالٍ بِالْمِيزَانِ فرمایي: چې د طرفینو رَجْمَتِ اللَّهِ په نېز صاع اته (۸) عراقی رطله کیږي وَكَانَ أَبُو يُوْسُفَ رَجْمَتِ اللَّهِ: خَمْسَةَ أَرْطَالٍ وَثَلْتُ رَطْلًا او امام ابو یوسف رحمه الله فرمایي: چې صاع پنځه رطله او د یوه رطل دریمه حصه کیږي وَهُوَ قَوْلُ الشَّافِعِيِّ رَجْمَتِ اللَّهِ همدا دامام شافعي رحمه الله قول دی لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: صَاعَاتُ أَصْفَرِ الصِّمَانِ ځکه نبي ﷺ فرمایلي دي: چې زموږ صاع له ټولو صاعونو څخه کوچنی صاع دی وَلَكِنَّا مَا رَوَى أَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَانَ يَتَوَضَّأُ بِالنِّدْرِ رَطْلَيْنِ او زموږ دلیل دا روایت دی چې نبي ﷺ به په یوه مډی صاع دوو رطلونو سره اودس کوی وَيُقْتَصِلُ بِالصَّاعِ ثَابِتَةُ أَرْطَالٍ او په یوه صاع یعنی په اتو (۸) رطلونو سره به یې غسل کوی وَكَذَلِكَ كَانَ صَاعُ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عُمَةُ او همداسې د حضرت عمر رضی الله عنه صاع وو وَهُوَ أَصْفَرُ مِنَ النَّهْشِيِّ او د نبي ﷺ صاع له هاشمي صاع څخه کوچنی وو وَكَانُوا يَسْتَقْبِلُونَ النَّهْشِيَّ او صحابه وو به هاشمي صاع استعمالوی.

اللفات: ﴿رطل﴾ په اوسني حساب سره: ۴۴۲،۵۲ گرامه کیږي (یعني څلور سوه دوشلوېښت گرامه کیږي او لږ څه زيات)، داوسني حساب په اعتبار سره به د صاع وزن لاندې په پوره تفصیل سره ذکر سي.

تشریح: د صاع د پیماینې او د هغه د وزن په باره کې د علماؤ اختلاف دی، له احنافو څخه د طرفینو رَجْمَتِ اللَّهِ رایه داده چې یو صاع اته (۸) عراقی رطله کیږي، او هر رطل شل (۲۰) استاره کیږي، او هر استار د شپږ نیمو (۵/۶) درهمو سره برابر دی، په دې لږ کې دامام ابو یوسف رحمه الله رایه داده چې یو صاع پنځه رطله او د بل رطل دریمه حصه کیږي، همدا ائمه ثلاثه وو قول هم دی، د دې قول دلیل دادی چې نبي ﷺ فرمایلي دي: صَاعَاتُ أَصْفَرِ الصِّمَانِ، (یعني زموږ صاع له

• القول الرابع: قول الطرفين رَجْمَتِ اللَّهِ، كما قال في الهدية: والصاع ثمانية أرتال بالمعدى والرطل المعدى عشر أستاراً كذا في التبيين، الهدية ج: ۱، ص: ۱۹۲. [القول الرابع، ج: ۱، ص: ۱۹۲]

• لمخرج: أخرجه دار قطنی فی کتاب الزكاة الفطر، حديث رقم: ۲۱۰۵ فی مساه.

• لمخرج: أخرجه دار قطنی فی کتاب الفطر، حديث رقم: ۲۱۱۸ - ۲۱۱۹.

تولو صاهونو شخه کوچنی دی)، او بنکاره ده چي اصغر الصالح هغه وخت کېدای سي چي کله صاع پنځه رطله او دریمه حصه درطل وي (ځکه چي تر دې کوچنی صاع نه راځي).

ولنا ما روی الام د طرفینو دلیل دا دی چي نبي ﷺ به په یوه مد یعنی په دوه (۲) رطله اوبو سره اودس کوی، او په یوه صاع یعنی په اته (۸) رطله اوبو سره به یې غسل کوی، او د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه صاع همدارنگه وو، یعنی هغه هم اته (۸) رطله وو، له دې شخه معلومېږي چي د نبي ﷺ صاع پنځه رطله او دریمه حصه درطل نه وو، بلکي اته (۸) رطله وو، او د امام ابو یوسف رحمه الله په روایت کي چي کوم د اصغر الصالح الفاظ راځلي دي، هغه د هاشمي صاع په مقابله کي دي (یعني نبي ﷺ و فرمايل چي زموږ صاع تر هاشمي صاع کوچنی دی)، ځکه چي هاشمي صاع تقریباً له ټولو صاهونو شخه څټ وو، او دو دېرش (۳۲) رطله وو، او صحابه وو به هغه صاع استعمالوی، لېکن نبي ﷺ عراقی صاع استعمالوی، او عراقی صاع اته رطله وو.

د صاع وزن د اوسني او بغواني مقدارونو په اعتبار سره

صاع	رطل	وسق	کبلو	گرام	لېتو
یو صاع	۸ رطله کيږي	۳،۵۳۸ (یعني ۳ کبلو او ۵۳۸ گرامه کيږي)	۳۵۳۸	۵،۸۸
نیم صاع	۴	۱،۷۶۹ (یعني یو کبلو او ۷۶۹ گرامه کيږي)	۱۷۶۹	۲،۹۴
۶۰ صاعه	یو وسق	۲۱۲،۲۸	۳۵۲،۸۰

د صدقه فطر د اداء کولو وخت

قال: وَرُؤُوبُ الْفِطْرِ يَتَعَلَّقُ بِطُلُوعِ النَّجْمِ مِنْ بَيْتِ الْفِطْرِ امام قدوري رحمه الله فرمايي: چي د صدقه فطر واجبېدل تعلق لري د کوچني اختر د ورځي د سهار د سپېلو چاودلو سره وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى: يَغْرُوبُ الشَّمْسُ فِي الْيَوْمِ الْأَخِيرِ مِنْ رَمَضَانَ او امام شافعي رحمه الله فرمايي: چي دروژې د مياشتي داخري ورځي د لمر د لوېدلو سره تعلق لري حَتَّى إِنْ مِنْ أَشَمُّ أَوْ وُلِدَ نَيْلَةُ الْفِطْرِ تَجِبُ فِطْرُهُ عِنْدَنَا تر دې که يو څوک د کوچني اختر په شپه اسلام راوړي يا يو کوچنی پيدا سي نو زموږ په نېز پر هغه صدقه فطر واجبېږي وَعِنْدَنَا لَا تَجِبُ او د امام شافعي رحمه الله په نېز نه واجبېږي وَعَلَّ عَلَيْهِ مِنْ مَاتَ فِيهَا مِنْ مَبَايِكِهِ أَوْ وُلِدَ او د دې برعکس حکم دی د هغه سري په باره کي چي د هغه له غلامانو شخه يا د هغه له اولاد شخه (يو څوک) داختر په شپه کي مړ سي لَهُ أَنَّهُ يَخْتَصُّ بِالْفِطْرِ وَهَذَا وَقْتُهِ د امام شافعي رحمه الله دليل دا دی چي د صدقه فطر وجوب د فطر (افطار) سره خاص دي او د افطار وخت همدغه د ماښام وخت دی وَلَنَا أَنَّ الْإِصَافَةَ لِلْإِخْتِصَاصِ او زموږ دليل دا دی چي اضافت د اختصاص لپاره دی وَإِخْتِصَاصُ الْفِطْرِ بِالْيَوْمِ دُونَ اللَّيْلِ او د افطار اختصاص د ورځي سره دی نه د شپې سره.

تشریح: زموږ په نېز د کوچني اختر له صبح صادق (سپېږې چارود) څخه د صدقة فطر اداء کول واجبېږي، همدا قول د امام مالک رحمه الله دی، او امام شافعي رحمه الله فرمايي چي د روژې د مياشتي په آخري ورځ تر لمر لوېدلو وروسته واجبېږي، حاصل دا چي دشوافعو په نېز د صدقة فطر اداء د واجبېدلو وخت د اختر په شپه تر لمر لوېدلو وروسته شروع کېږي، او زموږ په نېز د اختر د ورځي له صبح صادق څخه شروع کېږي، د اختلاف ثمره په دې مثال کې ښکاره کېږي چي که يو کافر د اختر په شپه تر صبح صادق مخکي مسلمان سو، يا يو کوچنی پيدا سو، نو زموږ په نېز د هغه صدقة فطر واجبېږي، لېکن د امام شافعي رحمه الله په نېز نه واجبېږي، ځکه چي د اداء د واجبېدلو په وخت کې په دواړو کې اهليت نه وو (او هغه وخت مخکي تېر سو چي هغه د ماينام وخت دی). همدارنگه که د اختر په شپه تر صبح صادق مخکي د يو چا غلام مړ سو، يا يې ځوی مړ سو نو زموږ په نېز د هغه صدقة فطر نه واجبېږي، ځکه چي له وخت شروع کېدلو څخه مخکي مړ سو، او د امام شافعي رحمه الله په نېز واجبېږي، ځکه چي د هغه په نېز تر وخت شروع کېدلو وروسته مړ سوی دی.

د امام شافعي دليل: دا دی چي د صدقة فطر وجوب د فطر يعني د افطار سره خاص دي، ځکه چي ابن عمر رضی الله عنهما فرمايلي دي: فرض رسول الله ﷺ زکوة الفطر او د افطار يعني د روژه مات وخت تر لمر لوېدلو وروسته شروع کېږي، نو ځکه وویل سو چي د صدقة فطر د وجوب وخت به د روژې د مياشتي د آخري ورځي د لمر لوېدلو سره تعلق لري. **زموږ دليل:** دا دی چي په صدقة الفطر کې د صدقې اضافت د فطر و طرف ته د اختصاص لپاره دی، يعني صدقة د فطر سره خاص ده، او له فطر څخه مراد د صوم يعني د روژې ضد دی، او د صوم د ورځي سر تعلق لري، نه د شپې سره، نو د فطر تعلق به هم د ورځي سره وي، نه د شپې سره، او ورځ له صبح صادق څخه شروع کېږي، نو ځکه موږ وویل چي د صدقة فطر د وجوب وخت به د اختر د ورځي له صبح صادق څخه شروع کېږي.

د صدقة فطر د اداء کولو مستحب وخت

وَالْمُسْتَحَبُّ أَنْ يُعْرَفَ الْمَالُ الْفِطْرَ قَبْلَ الْغُزْوِ إِلَى الْمَصَلِّ أَوْ مُسْتَحَبُّ دَادَهُ چې خلک د کوچني اختر په ورځ د عيدگاه و طرف ته له وتلو څخه مخکي صدقة فطر وباسي إِذْ كُنْتُمْ عَلَى الصَّلَاةِ وَالسَّلَامُ ۝ كَانَ يُعْرَفُ قَبْلَ أَنْ يُعْرَفَ لِلْمَصَلِّ ځکه نبي ﷺ به د عيدگاه و طرف ته له وتلو څخه مخکي صدقة فطر ايستله وَلَأَنَّ الْأَمْرَ بِالْإِفْتَاءِ لَا يَشَاغِلُ الْفَقِيرَ بِالسَّأَلِ عَنِ الصَّلَاةِ او په دې وجه (هم) چي (د فقير) د مستغني کولو (بې پروا کولو) حکم د دې لپاره دی چي د سوالگري په وجه له لمانځه څخه مشغول نه سي وَذَلِكَ بِالتَّقْدِيرِ او دا مقصد د صدقة فطر په مخکي ورکولو سره حاصلېږي.

اللفاظ: ﴿لَا يَشَاغِلُ﴾ د تفاعل د باب مضارع منفي ده: مشغوله کېدل، بوختېدل، ﴿مُسْتَحَبُّ﴾ مصدر ميمي دی: خيرات غوښته (سوالگري کول)، فقر کول (گدايي کول)، ﴿تَقْدِيرُ﴾ د تفعیل د باب مصدر دی: مخکي کول، (مخکي ورکول).

تشریح: مسئلہ: دادہ چي دختر په ورځ هيدگاه ته تر تللو مخکي صدقه فطر ادا کول مستحب دي، ځکه چي همداغه له نبي ﷺ څخه راټول سوي دي، او همدا د نبي ﷺ معمول وو، لکه څرنگه چي د ابن عمر رضی الله عنهما په يوه اوږده حديث کي دا جمله هم ذکر سوي ده: وكان يأمرنا أن نخرجها قبل الصلاة، (يعني نبي ﷺ به موږ ته دا حکم کوي چي موږ هيدگاه ته تر وتلو مخکي صدقه فطر اداه کړو).

ولكن الأمر المقتضي ليل دا دی چي د صدقه فطر مقصد د فقيرانو او مسکينانو حاجت ليري کول دي چي د سوالگري او خيرات غوښتولو په وجه هغوی دختر له لمانځه څخه مشغول پاته نه سي، او دا په هغه صورت کي ممکن دی چي کله دختر تر لمانځه مخکي هغو ته صدقه فطر ورکول سي، چي هغوی هم خپل د ضرورت سلمان په رانيسي او دختر تباري مخکي لا وکړي، نو بيا به د لمانځه په وخت کي له لاس گرځولو او خيرات غوښتولو څخه خوندي وي.

د دختر نو ورځي مخکي د صدقه فطر د ادا کولو حکم

لَإِنْ قُلْنَا عَلَى بَيْتِ الْفِطْرِ جَلًّا او که خلک د کوچني دختر پر ورځي صدقه فطر مخکي کړي نو جائز دي (يعني تر اختر مخکي سر بيا هدا کړي نو هم جائز دي) لَأَنَّهُ أَدَى بَيْتِ تَقَرُّرِ السَّهْبِ ځکه چي د سبب تر ثابتېدلو وروسته يې ادا کړه فَأَشْبَهَ الشَّيْءَ فِي الرَّاكَةِ نو دا په زکاة کي د تلوار کولو سره مشابه سوه وَلَا تَفْصِيلَ بَيْنَ مُدَا وَ مُدَا هُوَ الشَّيْءُ او د يوې مودې او بلې مودې په مينځ کي هيڅ تفصيل نسته همدا صحيح ده.

اللفظ: «تقرر» د تفعل د باب مصدر دی؛ ثابتېدل.

تشریح: مسئلہ: دادہ چي که خلکو له کوچني دختر څخه دوې، درې ورځي مخکي صدقه فطر ادا کړه، نو دا صحيح او جائز دي، دليل دا دی چي صدقه فطر د واجېدلو تر سبب وروسته اداه کړی سوه، ځکه چي د صدقه فطر اصلي سبب مالداري او مؤنت او ولايت دی، او هغه دوې، درې ورځي مخکي هم سته، نو دا مخکي ادا کول داسي سوه لکه تر کال تېرېدلو چي مخکي زکاة اداه کړی سي، او تر کال تېرېدلو مخکي زکاة ادا کول شرعاً معتبر دي، نو ځکه به تر کوچني دختر مخکي هم صدقه فطر ادا کول شرعاً صحيح او معتبر وي.

ولا تفصيل الم د دې حاصل دا دی چي د صدقه فطر د مخکي ادا کولو په صورت کي د يوې مودې هيڅ تفصيل هم نسته، بلکي څومره موده چي مخکي اداه کړی سي، صدقه فطر به معتبر وي، همدا صحيح قول دی، د هو الصحيح په ويلو سره صاحب د هدايې له هغو قولونو څخه احتراز کړی دی چي په هغو کي له رمضان څخه مخکي او په بعضو کي د رمضان په نصف کي ادا کول معتبر نه دي گرځول سوي (مناج، ج ۲)، خو صحيح دادہ چي مطلق مخکي ادا کولو معتبر دي، هغه که تر رمضان مخکي وي، او که د رمضان په نصف کي وي.

داختر تر ورځي وروسته د صدقة فطر د اداء کولو حکم

وَأَنَّ الْأَمْوَاعَ خَلْفَ الْبَطْنِ لَمْ يَسْقُطْ أَوْ كَهْ خَلْكَو صدقة فطر د کوچني اختر تر ورځي وځنډوله نو صدقة فطر (د هغول خاري شخه) نه ساقطېږي وَكَانَ عَلَيْهِمْ إِخْرَاجُهَا أَوْ پُر هغو به د دې ایستل واجب وي لِأَنَّ وَجْهَ الْقُرْبَىٰ فِيهَا مَقْضٍ حُكْمٌ چې په صدقة فطر کې د عبادت وجه په فهم کې راځي فَلَا يَتَقَدَّرُ وَقْتُ الْأَدَاءِ فِيهَا بِخِلَافِ الْأَضْجِيَّةِ نو په صدقة فطر کې به د اداء کولو وخت نه متعین کېږي (یعنې د دې اداء کول به د یو وخت سره نه خاص کېږي) په خلاف د قربانی.

تشریح: صورت د سنې: دای که خلکو د کوچني اختر په ورځ صدقة فطر اداء نه کړه، او داختر ورځ تېره سوه، نو هم د هغو پر زمه صدقة فطر پاته ده، او له هغو شخه د صدقة فطر وجوب نه دي ساقط سوی، بلکې تر ځنډولو وروست هم پر هغو صدقة فطر اداء کول ضروري دي، دلیل دای چې په صدقة فطر کې د قربت او عبادت وجه معقول ده یعنې په فهم کې راځي، حُکْمٌ چې د مالي صدقه ده، او هر وخت د فقیرانو د حاجت لیري کولو لپاره مشروع سوي ده، نو حُکْمٌ به په دې کې د اداء کولو هیڅ وخت نه متعین کېږي، او تر واجبهیلو وروسته به بغیر له اداء کولو شخه نه ساقطېږي، لکه زکاة چې همدغسې دی.

د دې په خلاف د قربانی مسئله ده، نو په قربانی کې چې څرنگه د عبادت وجه معقول نه ده یعنې په فهم کې نه راځي، حُکْمٌ چې په قربانی کې وینه بهیږي، او وینه بیول یو غیر معقول او په فهم کې نه راتلونکی شی دی، نو حُکْمٌ به د عبادت د قربانی دورځو سره خاص وي، او د قربانی دورځو تر تېرېدلو وروسته به قربانی جائز نه وي. والله أعلم بالصواب.

کتاب الصوم

(دا) کتاب دروژي (دا حکامو په بيان کي) دی

تشرېح: که څه هم امام محمد رَجَنه الله په جامع کبير کتاب الصوم تر کتاب الصلاة وروسته بيان کړی دی، ځکه چې دواړه بدني عبادتونه دي، خو څرنگه چې په قرآن کریم کي ډېر ځايونه تر لمانځه وروسته زکاة بيان سوی دی، لکه په أَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ، او داسي نورو ډيرو آيتونو کي، نو ځکه صاحب د هدايي رَجَنه الله هم د قرآن کریم په اقتداء او اتباع سره په خپل عظيم الشان کي تر کتاب الصلوة وروسته کتاب الصوم بيانوي.

د صوم لغوي او اصطلاحي معنی: د صوم لغوي معنی ده: إمساك، يعني مطلق منع کېدلو، بندېدلو او ځان نيولو ته صوم ويل کيږي، هغه که له خوراک، چنباک څخه وي، او که له خبرو څخه وي، او که له يو بل شي څخه منع کېدل وي، او د صوم اصطلاحي او شرعي معنی ده: الإمساك عن المفطرات الثلاثة غاراً مع النية، (يعني په ورځ کي دروژي په نيت له دريو مفطراتو (خوراک، چنباک او جماع) څخه منع کېدلو او ځان نيولو ته د شريعت په اصطلاح کي صوم ويل کيږي).

روژه کله فرض سوه؟ د رمضان روژه د هجرت په دويم (۲) کال د بلر تر جگړي مخکي فرض سوه، يو قول دا دی چې د هجرت په دويم کال د شعبان په مياشت کي فرض سوه، او تر دې مخکي د عاشوراء او د ايام بيض يعني د هري قمري مياشتي د ديارلسم، خوارلسم او پنځلسم روژې فرض وې. د عاشوراء او نورو روژو د فرضيت په لړ کي نور زيات تفصيل د حديثو په کتابونو کي ذکر سوی دی، د تفصيل مينه وال دي هغو ته رجوع وکړي، ځکه د دې شرعي مقصد خو د هدايي تشرېح او توضيح ده.

د روژي قسمونه او په هغو کي د نيت د شرط والي بيان

قَالَ: الصَّوْمُ فَرِيضَتَانِ: وَاجِبٌ وَنَفْلٌ فرمايي: چې روژه پر دوه قسمه ده: واجب او نفل وَالْوَاجِبُ فَرِيضَتَانِ او (بيا) واجب پر دوه قسمه دی وَهُمَا مَا يَتَعَلَّقُ بِرَمَانٍ بَعْضُهُ كَسَوْمِ رَمَضَانَ وَالذَّيْرُ النُّعُونِ له هغو څخه يو واجب هغه دی چې د متعيني (ټاکلي) زمانې سره تعلق لري لکه د روژې د مياشتي او د نذر معين روژه فَيَجُوزُ صَوْمُهُ بِنِيَّةٍ مِنَ اللَّيْلِ نو دا روژه جائز ده په داسي نيت سره چې هغه به له شپې څخه وي وَإِنْ لَمْ يَتَوَضَّعْ أَصْهَرًا او که يې نيت نه وکړی تر دې چې سهار سو أَجْزَاءُ النَّبَةِ مَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْوَالِدِ نو د هغه لپاره به د سهار او زوال په مېنځ کي نيت کول کافي وي وَقَالَ السَّافِي: لَا يَجُزِيهِ او امام شافعي رَجَنه الله فرمايي چې نه کافي کيږي إِلَّمْ أَنَّ صَوْمَ رَمَضَانَ فَرِيضَةٌ پوه س! چې د روژې د مياشتي روژه فرض ده لِقَوْلِهِ تَعَالَى: كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ ابْتِغَاءَ ۱۸۳ ځکه الله تعالی فرمايلي دي: "پر تاسو روژې فرض سوي دي" وَعَلَى فَرِيضَتِهِمُ انْعَقَادُ الْإِجْمَاعِ او دروژي پر فرضيت اجماع منعقد سوي ده وَلِهَذَا يُكْفَرُ جَاهِدَةً نو په دې وجه به دروژي منکر کافر کيږي وَالْتَنَدُّ وَرَاجِبٌ او د نذر روژه واجب ده لِقَوْلِهِ تَعَالَى: وَلْيُؤْذُوا نَفْسَهُمُ ۱۸۴

١٢٥ حُكِمَ اللهُ تَعَالَى فَرَمَايِلِي دِي، "چي خپل نلرونه دي پوره كړي" وَسَمَّيَ الْأَوَّلَ الشَّهْرَ داول (يعني) درمضان د روژې) سبب مياشت ده وَلِهَذَا يُقَالُ الْيَوْمَ همدا وجه ده چي روژه درمضان د طرف ته منسوبه وي وَيَتَكَرَّرُ بِتَكَرُّرِ او درمضان د مياشتي په تكرر سره روژه (هم) مكرره كيږي (يعني) درمضان په بله باره راټولو سره روژه هم بله باره راځي) وَكُلُّ يَوْمٍ سَمَّيَ بِيَوْمٍ مُّوَبَّ او درمضان هره ورځ د خپلي روژې د واجبهلو سبب ده وَسَمَّيَ الثَّانِيَ الشَّهْرَ او دوهم (يعني) ذلحجه معين دروژې) سبب نلر كول (نلر مثل) دي وَالنِّيَّةُ مِنْ شَرَطِهِ او نيت دروژې شرط دی وَسَمَّيْنَاهُ وَنَقَسْنَاهُ إِنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى او موږ به د شرطونو بيان او تفسير (په پوره وضاحت سره وروسته) وکړو وَنَشَاءُ اللهُ تَعَالَى رُجْعَهُ قَوْلَهُ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ عَلَيْهِ السَّلَامُ او په اختلافي مسئله کي (يعني) نيت په بله کي چي کوم اختلاف وو په هغه کي) د امام شافعي رَجْعَهُ اللهُ د قول دليل د نبي ﷺ دافرمان دی لَا يَمِيَّاتُ إِنَّ لَمْ يَنْوَ الصِّيَامَ مِنَ اللَّيْلِ (چي) د هغه سري روژه معتبره نه ده چي له شپې څخه يې دروژې نيت کړی نه وي وَلَا رُكْعَةً لِّمَا قَسَدَ الشَّهْرَ الْأَوَّلُ يَفْقِدُ النِّيَّةَ او په دې وجه (هم) چي کله (د روژې) اول جزء د نيت د نيستي کېدلو په وجه سره فاسد سو قَسَدَ الثَّانِيَ فَرُكْعَةً أَكْثَرَ لَا يَسْتَحِلُّ نو دوهم جزء به هم فاسدېږي ځکه چي روژه نه متجزې كيږي (يعني) حصه حصه او توکړه توکړه نه کيږي) بِخِلَالِ اللَّيْلِ لَا رُكْعَةً مَّتَجَرِّدَةً په خلاف د نفلو ځکه چي هغه د امام شافعي رَجْعَهُ اللهُ په نېز توکړه کيږي وَلَنَّا قَوْلَهُ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ مَا شَهِدَ الْأَعْرَابُ بِرُكُوعِ الْهَلَالِ زموږ دليل د نبي ﷺ د قول دی چي کله صحرايي د مياشتي ليلو گواهي وکړه (نوني ﷺ و فرمايل) أَلَا مَنْ أَكَلَ فَلَا يَأْكُلُنَّ بَيْتَةَ يَوْمِهِ خبردار! چا چي څه خوړلي وي هغه دي پاته ورځ خوراک نه کوي وَمَنْ لَمْ يَأْكُلْ فَلَنَيْسَمُ او چا چي (هېڅ) خوړلي نه وي نو هغه دي روژه ونيسي وَمَا زَادَ مَحْمُودٌ عَلَى تَقَى الْقَضِيَّةِ وَالْكَتَالِ او کوم حديث چي امام شافعي روايت کړی دی هغه د فضيلت او کمال پر نفي حمل سوی دی أَوْ مَقْنَعًا لَمْ يَنْوَ أَنَّهُ صَوْمٌ مِنَ اللَّيْلِ يا د هغه معنی ده: چي هغه د نيت نه وي کړی چي دا روژه به له شپې څخه دي (يعني) يا حديث دوم معنی ده چي هغه د نسي نيت نه وکړي چي له شپې څخه روژه نيسم، بلکي د نسي نيت وکړي چي مثلاً لوس له نهو بجو څخه روژه شروع کوم، نو د هغه روژه معتبره نه ده) وَلَا أَنَّهُ يَوْمٌ صَوِّمُ او په دې وجه (هم) چي دا دروژې ورځ ده فَقَسَمْتُكَ الْإِمْسَاكُ لَنْ أُولِيهِ عَلَى النِّيَّةِ الْمُسَافِرَةِ الْمُتَعَذِّرَةِ بِأَكْثَرِهِ كَالنَّفْلِ نو د ورځي په اول کي چي کوم امساک دی هغه به موقوف وي پر هغه نيت کوم چي وروسته وي او د ورځي د اکثره حصې سره متصل وي لکه نفلي روژه وَلَهَذَا إِذَا لَمْ يَصُومْ رُكْعَةً وَاحِدَةً مُتَعَذِّرًا او دا په دې وجه چي روژه (پوره) يو رکن دی (لېکن) اوږد دی وَالنِّيَّةُ لِتَعْيِينِهِ لِمَا تَعَالَى او (د روژې) نيت د الله ﷻ لپاره د هغه

• تخریج: أخرجه أبو داود في كتاب الصوم، باب النية في الصوم، حديث رقم: ٢٢٥٢.

• تخریج: أخرجه البخاري في كتاب الصوم، باب إذا نوى النهار صوماً، حديث رقم: ١٩٢٤.

رکن د متعینولو لپاره دی فَكَتَرْتَهُمْ بِالْكَلِمَةِ جُنَّةُ الْوُجُو نو په اكثره حصې سره به د وجود اړخ ته ترجیح وركول كېږي بِخِلَابِ السَّلَاةِ وَالْعَلَمِ په خلاف د لمانځه او حج لَاكُنْهَا أَزْكَانَ حكه چي د هغو لپاره شو اركان دي (ماجمله په اصل كي ماسي ده، لآب لسا اركان) فَيَسْتَرْطِقُ رِائِهَا بِالْعَقْدِ حَلْ أَدَائِهَا نو د هغه عقد سره به د نیت متصل كېدل (جوختېدل) شرط وي كوم چي د لمانځه او د حج د اداء كولو لپاره سوى وي (په لنډه توگه ماچي په دواړو كي به له شروع څخه نیت كول شرط وي) وَبِخِلَابِ الْقَضَاءِ په خلاف د قضاء لَاكُنْهُ يَسْتَرْطِقُ حَلْ صَوْبِ ذَلِكَ الْيَوْمِ حكه چي هغه د دغه ورځي پر روژې موقوفه ده وَهُوَ النَّفْلُ او هغه نفلي روژه ده وَبِخِلَابِ مَا يَهْدِي الرُّؤَالَ او په خلاف تر زوال وروسته لَاكُنْهُ لَمْ يَجِدْ أَفْتَرَانَهَا بِالْأَكْثَرِ حكه چي (په دې صورت كي) د ورځي د اكثره حصې سره د نیت متصل كېدل پيدا نه سوه فَكَرِهَتْ جُنَّةُ الْفَوَاتِ نو د فوات اړخ ته به ترجیح وركول كېږي ثُمَّ قَالَ لِي الْمُخْتَصِرُ: مَا يَنْتَهَى وَبَيْنَ الرُّؤَالَ بيا امام قنوري رحمه الله په مختصر القنوري كي مابینه و بین الزوال (يعني د سهار او د زوال په مینځ كي دي نیت و كړي) ويلي دي قَالَ الْهَامِزُ السَّيِّدُ قَبْلَ نَيْسَابِ النَّهَارِ او په جلمع صغير كي (امام محمد رحمه الله) قبل نصف النهار (يعني تر نیمي ورځي دي مخكي نیت و كړي) ويلي دي وَهُوَ الْأَصَحُّ او همدا صحيح ده لَاكُنْهُ لَا يَدْرِي مِنْ وَجُوْدِ النَّيَّةِ فِي أَكْثَرِ النَّهَارِ حكه چي په اكثره ورځ كي د نیت وجود (شتون) ضروري دی وَيُضْفَعُ مِنْ وَقْتِ طُلُوعِ الْقَبْرِالِ وَقْتُ الصُّحُورَةِ الْكُبْرَى او د (شرعي) ورځي نصف (نیمي) له سهار راختلو څخه تر څفي رڼا (يعني د څښت تر وخته) پوري دی لَا وَقْتُ الرُّؤَالَ نه د زوال تر وخته پوري فَتَشْتَرِكُ النَّيَّةُ قَبْلَهَا نو تر څښت مخكي به نیت شرط وي لِيَسْتَحَقَّ لِي الْأَكْثَرُ چي د ورځي په اكثره حصه كي نیت ثابت سي وَلَا تَرْتَقِ بَيْنَ الْمُسَافِرِ وَالْمَقِيمِ او (په دې لړ كي) د مسافر او مقيم په مینځ كي فرق نسته غَلَا قَالُوا لِرُؤَيْ رَحْمَةِ اللَّهِ د امام زفر رحمه الله اختلاف دی لَاكُنْهُ لَا تَقْصِلُ قَبْلَ دَكْرَتَا مِنَ الدَّلِيلِ حكه كوم دليل چي موږ ذكر كړی په هغه كي (د مقيم او مسافر) هيڅ تفصيل نسته.

اللفات: ﴿ضرب﴾ قسمونه، ﴿جاهد﴾ د فتح دباب اسم فاعل دی: انكار كونكي، ﴿امسك﴾ د افعال دباب مصدر دی: نیول، بندېدل (منع كېدل)، (دلته ځني مراد له خوراك، چښاك او جماع څخه منع كېدل دي، چي هغه ته روژه وايي) ﴿لو فوا﴾ امر ځآب دی: پوره كول، پر وعده وفا كول، ﴿وقت الصُّحُورَةِ الْكُبْرَى﴾ هغه وخت چي ښه رڼا سي او رڼا زياته سي، د څښت آخري وخت.

تشریح: امام قنوري رحمه الله د روژې تقسيم بيا نوي فرمايي چي روژه پر دوه قسمه ده: (۱) واجب، (۲) نفل، او د دوه قسمونه په حقيقت كي د روژې دريو سره قسمونو ته شامل دي، حكه چي روژه په اصل كي پر درې قسمه ده: (۱) فرض (۲) واجب (۳) نفل، لېكن څرنگه چي واجب په معنی سره د ثابت دی، او فرض هم ثابت دي، نو ځواكي امام قنوري رحمه الله فرض او واجب دواړه سره يو ځای كړل او دواړو ته يې د واجب نوم وركړی، بيا واجب پر دوه قسمه دی: (۱) معين (۲) غير معين، يعني يو هغه قسم دی چي د يوې ټاكلي او متعيني زمانې سره متعلق وي، لكه د رمضان او

نذر معين روژې، مثلاً يو سړى د نذر ومني چې ه جمعې په ورځ به روژه نيسم، نو دلته هغه د جمعې ورځ د روژې نيولې لپاره متمينه كړه. نو د نذر معين سو. (۲) دويم قسم هغه دى چې د يوې متميني زمانې سره متعلق نه وي، لكه د رمضان د قضاء روژې چې د هغو لپاره هيڅ وخت معين نه دى، بلكي له منځ كړى سوو وړځو څخه علاوه هر وخت انسان د هغه قضاء ولروى سي. په دې عبارت كې امام قدوري رحمه الله اول د واجب معين احكام ذكر كوي، فرمايي چې د رمضان لړ نذر معين روژې هم د نورو قسمونو په ډول په شپه كې په نيت كولو سره جائز كيږي، او كه يو سړى د رمضان يا نذر معين په روژه كې د شپې نيت نه وكړي، تر دې چې سهار سي، نو بيا كه يې د سهار او زوال په مينځ كې نيت وكړى نو هم روژه جائز كيږي، لېكن امام شافعي رحمه الله فرمايي چې كه يې د رمضان د روژې يا د نذر معين د روژې نيت د شپې نه وكړى، بلكي تر صبح صادق وروسته يې وكړى، نو روژه نه جائز كيږي، خو د نفلي روژې نيت تر سهار وروسته هم جائز دى، همدا قول د امام احمد رحمه الله دى، او د امام مالك رحمه الله په نېز په فرضي او نفلي ټولو روژو كې د شپې نيت كول شرط دى، او كه تر سهار وروسته يې نيت وكړى، نو هغه دده په نېز معتبر نه دى.

صاحب د هدايې په اختلافي مسله كې د فرقيتو د دلائلو تر بيان مخكې د تمهيد او سرېزې په توگه يو څو خبرې ذكر كړي دي: (۱) اول خبره داده چې د رمضان روژه فرض ده، دليل دا آيت: كتب عليكم الصيام، او بل دليل دامت اجماع ده، همدا وجه ده چې د رمضان د روژې د فرضيت منكر كافر شمارل كيږي، (۲) دويمه خبره داده چې د نذر روژه واجب ده، دليل دا آيت دى: وليوفوا نذرهم، ځكه چې وليوفوا امر صيغه ده، او امر پر وجوب دلالت كوي، (۳) دريمه خبره داده چې د اول يعني د رمضان د روژو سبب د رمضان د مياشتې راتلل دي، همدا وجه ده چې صوم د رمضان و طرف ته منسوبېږي او صوم رمضان ويل كيږي، او نيت او اضافت د مضاف اليه سبب كېدلو نېټه ده، نو كله چې هم د رمضان مياشت راسي، د روژې حكم به مكرر كيږي، ځكه چې د سبب تكرار د سبب تكرار لره مستلزم وي، (۴) څلورمه خبره داده چې د هري ورځې د روژې د وجوب سبب هغه ورځ ده، يعني د رمضان د مياشتې هره ورځ د هري روژې د واجبيدلو سبب ده، ځكه چې د رمضان روژې د عبادت متفرقه په درجه كې دي، ځكه چې د هرو دوو وړځو او هرو دوو روژو په مينځ كې يو داسې وخت راځي چې په هغه كې روژه نه نيول كيږي چې هغه نو د شپې وخت دى، نو په شپه كې نه د اداء روژه نيول كېداى سي، او نه د قضاء، نو په دې حواله سره د رمضان روژې د لمانځه په ډول سوې، او څرنگه چې د هر لمانځه سبب د هغه لمانځه وخت دى، همدارنگه به د هري روژې سبب د هغه روژې ورځ وي.

وسبب الشان الخ او د نذر معين د روژې سبب نذر دى، او نيت د روژې لپاره شرط دى، ځكه چې روژه يو عبادتي عمل دى، او د ټولو عملونو دارومدار پر نيت باندي وي، صاحب د هدايې فرمايي چې د صوم ټوله شرطونه به په راواوټو پاڼو كې انشاء الله ذكر كړو، وروسته فرمايي چې په مختلف فيهِ مسله يعني د شپې او تر زوال مخكې چې د نيت په باره كې زموږ او د امام شافعي رحمه الله كوم اختلاف دى، په هغه مسله كې:

د امام شافعي دليل: دا حديث دى: لا صيام لمن لم يرنو الصيام من الليل، (يعني څوك چې د روژې نيت د شپې نه وكړي، د هغه روژه معتبره نه ده). له دې حديث څخه شوايع په دې توگه دليل نيسي چې په حديث كې په شپه كې د روژې په نيت نه كولو سره د روژې نفي سوي دي، چې له هغه څخه دا خبره ثابتيږي چې د روژې د صحت لپاره د شپې نيت كول ضروري دي، او تر طلوع فجر (سهار راختلو) وروسته د نيت هيڅ اعتبار نسته، دويم دليل د امام شافعي رحمه الله دى چې نيت د روژې شرط دى، نو كه يو چا د شپې د روژې نيت نه وكړى، نو د روژې اول جزء يې د نيت د فقدان په وجه سره

فاسد سو، او کله چي دروژې اول جزء فاسد سو، نو دويم جزء خو به خامخا فاسد يږي، ځکه چي وروستني ټوله اجزاء پر لول جزء مبني کيږي، او اول جزء فاسد دی، نو ښکاره ده چي وروستني اجزاء به هم فاسد وي (لأول بناء الفاسد على الفاسد فاسد)، ځکه روژه نه متجري کيږي چي دروژې يوه ټوکره او جزء دي صحيح وي. او دويم دي يې فاسد وي، د دې په خلاف که يو چا په نقلي روژه کي د شپې نيت نه وکړي، او بيا يې تر زوال مخکي دروژې نيت وکړي. نو دامام شافعي رحمه الله په نيز هم د هغه روژه صحيح ده، ځکه چي دامام شافعي رحمه الله په نيز په نقلي روژه کي تجزي او تقسيم راتلاي سي، نو دروژې په کوم جزء کي چي نيت نه وسو هغه خو به فاسد وي، او په کوم جزء کي چي يې نيت وسو هغه به صحيح وي، او څرنگه چي دا معامله د نقلي روژې ده، او په نقلي روژه کي تجزي جائز ده، نو ځکه به په مينځ کي د بناء الفاسد على الفاسد والا خرابي هم نه راځي.

زموږ دليل: دا دی چي کله يوه صحرايي درمضان د مياشتي دليلو گواهي په ورځ کي نبي ﷺ ته ورکړه، نو نبي ﷺ وفرمايل: "چا چي څه خوړلي وي، هغه دي پاته ورځ خوراک نه کوي، او چا چي څه خوړلي نه وي، هغه دي روژه ونيسي، يعني دروژې نيت دي وکړي"، په دې حديث سره موږ دليل په دې توگه نيسو چي نبي ﷺ هغه خلک چي په ورځ کي يې خوراک کړی وو، له نور خوراک کولو څخه منع کړه، او نه خوړونکو ته يې دروژې حکم وکړی، نو معلومه سوه چي له شپې څخه دروژې نيت کول ضروري نه دي، او که يو سړی د شپې نيت نه وکړي، نو د هغه لپاره به تر زوال مخکي هم نيت کول جائز وي.

جواب: دامام شافعي رحمه الله د حديث يعني د لا صيام لمن لم يرمض الصيام من الليل اول جواب خو دا دی چي په لا صيام کي لا دروژې د صحت د نقلي لپاره نه دی، بلکي د کمال او د فضيلت د نقلي لپاره دی، او د حديث معنی دا ده: "څوک چي د شپې دروژې نيت نه وکړي، د هغه روژه کامله او بشپړه نه ده"، دا يې مطلب نه دی چي "د هغه روژه معتبره او صحيح نه ده"، او دويم جواب دا دی چي په لا صيام کي لا د صحت د نقلي لپاره دی، خو د هغه سړي په حق کي چي هغه د ورځي دانيت نه وکړي چي زما روژه له شپې څخه ده، بلکي دانيت وکړي، چي له همدغه وخت څخه ده، او ښکاره ده چي په شريعت کي له شپې څخه روژه معتبره ده، نه له ورځي څخه، اوس که يو څوک د شپې نيت نه وکړي، او د ورځي دروژې نيت کول غواړي، نو هغه ته پکار ده چي داسي نيت وکړي چي: "زما روژه خو له شپې څخه ده، لېکن نيت يې اوس کوم"، او داسي دي هيڅکله نه وايي چي "له اوس څخه زما روژه ده، ځکه چي زه يې نيت اوس کوم".

ولأنه صوم الخ زموږ له طرفه عقلي دليل دا دی چي درمضان او نذر معين ټوله ورځ دروژې ورځ ده، ځکه چي دا ورځ دروژې لپاره ټاکل سوې ده، نو دې ورځي په اوله حصه کي (يعني د ورځي په شروع کي) به له دريو مفطراتو (اکل، شرب، جماع) څخه ځان نيول پر هغه نيت موقوف وي کوم نيت چي د ورځي تر اولي حصې وروسته سوی وي، او د ورځي د اکثره حصې سره متصل وي، نو که يو چا تر زوال مخکي دروژې نيت وکړي، نو څرنگه چي دروژې نيت د ورځي د اکثره حصې سره متصل سو، نو ځکه به د اولي ورځي هغه امساک (ځان نيول) کوم چي له نيت څخه خالي وو، هغه به پر دې نيت موقوف يږي، او هغه به هم د نيت والا شمارل کيږي، او دا به دليل کيږي چي ټوله امساک د نيت سره متصل سو، ځکه چي د لا اکثر حکم الكل قاعده مشهوره ده.

وهذا الخ فرمايې چې د ورځې د شروع اسماک پر را روان نيت باندې موقوفه کېدل په دې وجه دي چې صوم يو رکن دی، لېکن اوږد رکن دی، اوس په دې کې دا احتمال هم سته چې صوم به د عادت په توگه وي، لېکن دا معلومول چې دا اسماک خالص الله لپاره دی او د عبادت په توگه دی، نه د عادت په توگه، دا صرف په نيت سره کېدلای سي، نو ځکه وويل سوه چې د ورځې د اول او شروع اسماک به پر هغه نيت موقوف وي کوم چې د ورځې د اولې حصې څخه وروسته وي، اوس که د نيت د ورځې په اکثره حصه کې وسو، نو څرنگه چې اکثر د کل قائم مقام وي، نو د کثرت په وجه سره به جانب وجود ته پر جانب عدم ترجيح ورکول کېږي او ټوله روژه به د نيت والا شمارل کېږي، يعني ويل کېږي به چې په ټوله ورځ کې د روژې نيت پيدا سو، او کله چې داسې ده، نو روژه به صحيح وي، لهذا ثابت سوه چې په شپه کې د روژې نيت کول ضروري نه دي.

بخلاف الصلاة والحج الخ فرمايې چې په روژه کې خو د لاکثر حکم الکمل قاعده جاري کېږي، لېکن په لماتځه او حج کې به دا قاعده نه جاري کېږي، ځکه چې په حج او لماتځه کې ډېر ارکان دي، يعني په لماتځه کې شپه، ارکان دي، او په حج کې درې ارکان دي، نو که په هغو کې له اول وخت څخه نيت نه وسي، نو کوم رکن چې بې له نيت اداء کړی سوي وي، هغه به باطل وي، او د ارکانو په بطلان سره نفس شې باطلېږي، نو ځکه به له شروع څخه په لماتځه او روژه کې نيت کول ضروري وي، او د وروسته نيت به هيڅ اعتبار نه وي.

بخلاف القضاء الخ له دې ځايه د يو مقدر سوال جواب ورکوي، سوال دا دی چې کله روژه واحد او ممتد (اوږد) رکن دی، او تر زوال مخکې نيت کول جائز دي، نو د رمضان په قضاء اوږدولو کې هم تر زوال مخکې نيت جائز کېدل پکار وړي حال دا چې داسې نه ده، بلکې د رمضان په قضاء کې د شپې نيت کول شرط دي، د دې جواب ورکوي چې له رمضان او نذر معين څخه چې علاوه کومي ورځې دي هغه د نقلي روژې لپاره دي، يعني له دې ورځو څخه علاوه نور ټوله کال د نقلي روژو لپاره متعين دی، اوس که يو څوک له صبح صادق څخه مخکې د قضائي روژې نيت نه وکړي، بلکې تر زوال مخکې يې وکړي، نو دا خو به روژه وي، لېکن نقلي روژه نه وي. (ځکه چې له رمضان او نذر معين څخه علاوه نورې ټولې ورځې د نقلي روژې سره خاص دي)، نو په دې صورت کې به د ورځې د شروع روژه نقلي سي او تر زوال مخکې روژه به واجب سي، لېکن د واجب بناء پر نفو نه سي کېدلای، نو ځکه به له شپې څخه د قضائي روژې نيت کوي، او په رمضان او نذر معين کې له شپې څخه د نيت ضرورت ځکه نسته چې دا ورځې د دغه روژې لپاره متعيني دي، نو که مطلق روژه هم څوک په دې ورځو کې ونيسي، هغه به د رمضان روژه وي، نه نقلي روژه.

وبخلاف ما بعد الزوال الخ له دې ځايه هم د يو مقدر سوال جواب ورکوي، سوال دا دی چې کله روژه رکن واحد او ممتد (اوږد) رکن دی، نو څرنگه چې په دې کې تر زوال مخکې نيت معتبر دی، همدارنگه تر زوال وروسته هم نيت معتبر کېدل پکار وړي، حال دا چې تاسو تر زوال مخکې نيت معتبر منئ، لېکن تر زوال وروسته د نيت اعتبار نه کوئ، آخر په مخکې او وروسته کې څه فرق دی؟ جواب ورکوي چې تر زوال مخکې د نيت د معتبر کېدلو وجه دا ده چې په دې سره د ورځې اکثره حصه د روژې په نيت سره کېږي، او د لاکثر حکم الکمل په قاعده سره به ټوله روژه د نيت سره متصله شمارل کېږي، لېکن تر زوال وروسته د نيت کولو په صورت کې د روژې اکثره حصه بې له نيت کېږي، نو ځکه به تر زوال وروسته د عدم نيت اړخ ته ترجيح حاصله وي، او دا به ويل کېږي چې داسې خو ټوله ورځ وېرې پاته سو، لېکن د نيت د نشتوالي په وجه روژې نه سو، ځکه چې موږ مخکې ذکر کړه چې د روژې لپاره نيت شرط او ضروري دی، او بې

له نیت روژه معتبره نه ده، او شرنګه چي تر زوال وروسته د نیت کولو په صورت کي به ټوله روژه له نیت څخه خالي شلړل کيږي، نو په دې وجه به تر زوال وروسته نیت معتبر نه وي.

ثم قال المختصر الخ له دې ځايه صاحب د هدايې د مختصر القلوري او جامع صغیر د عبارتونو په مینځ کي فرق بیلوي فرمایي چي په قلوري کي د ماينه وین الزوال عبارت دی، لېکن په جامع صغیر کي د قبل نصف النهار عبارت دی، او همدا جامع صغیر عبارت صحیح دی، ځکه چي د شپې د نیت نه کولو په وجه د ورځي په اکثره حصه کي د نیت وجود ضروري دی، او د ورځي نصف له طلوع فجر څخه واخله تر ضحوة کبري (لوی څانګه) پوري کيږي، نه تر زواله پوري، ځکه چي په روژه کي شرعي ورځ معتبره ده، او د شرعي ورځي نصف ضحوی کبري کيږي، نه زوال، او زوال تر ضحوی کبري یو ساعت (ګڼته) وروسته راځي، نو ځکه د شرعي ورځي په حواله سره په اکثره ورځ کي د نیت په معتبر کېلو سره د قبل نصف النهار والا عبارت زیات صحیح معلومیږي.

ولا فرق بین المسافر الخ صاحب د هدايې فرمایي چي د رمضان او نذر معین په روژو کي تر نصف النهار مخکي نیت معتبر کېدل د مسافر او مقیم دواړو په حق کي برابر دي، ځکه کوم دلیل چي د لاکثر حکم الکلی په حواله سره بیان سو، په هغه کي هیڅ تفصیل نسته، لېکن د امام زفر رحمه الله په نیز د مسافر لپاره د شپې نیت کول شرط دي، لود هغه په نیز تر صبح صادق وروسته تر نصف النهار مخکي نیت معتبر نه دی.

پانوه: ورځ پر دوه قسمه ده: ① شرعي ② عرفي، شرعي ورځ له صبح صادق (طلوع فجر) څخه تر لمر لوېدلو پوري ده، او عرفي ورځ له لمر راخستلو څخه وروسته تر لمر لوېدلو پوري ده.

د نفلو په نیت سره یا په مطلق نیت سره د فرضي روژې حکم

وَهَذِهِ الطَّهْرَةُ مِنَ الصَّوْمِ بِمَا لَا يَمْلِكُ النَّبِيُّ او د روژې دا قسم اداء کيږي [۱] په مطلق نیت سره هم وَبَيْنَهُ الثَّقَلَانِ

وَاجِبٌ آخَرٌ او (اداء کيږي) [۲] د نفلو په نیت سره (هم) [۳] او د بل واجب په نیت سره (هم) وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: فِي نَيْتِ

الثَّقَلَيْنِ حَاجِبٌ او امام شافعي رحمه الله فرمایي چي د نفلو په نیت کولو کي روژتي (صائم) حبث کار کونکی دی (یعني

بلکل یې روژه نه صحیح کيږي) وَلَيْ مُطْلَقٌ لَهُ تَوَلَّانِ او په مطلق نیت کولو کي د امام شافعي دوه قوله دي لَأَنَّهُ بَيْنَهُ الثَّقَلَانِ

مُعْرِضٌ عَنِ الْفَرْضِ ځکه چي د نفلو په نیت کولو سره هغه له فرضو څخه اعراض کونکی سو فَلَا يَكُونُ لَهُ الْفَرْضُ نو د

هغه لپاره به فرض (هم) نه وي وَلَسَأَلُ الْفَرَضُ مُتَعَرِّضٌ لَهُ او زموږ دلیل دا دی چي په دې وخت کي فرض متعین دي

فَيُصَابُ بِأَصْلِ النَّيَّةِ نو ځکه به په اصل نیت سره فرض صحیح کيږي كَأَنَّهُ جَدَّ إِلَى الدَّارِ يُصَابُ بِأَسْمِ جَنَّتِهِ لکه په

کوډ کي چي یوازي سړی په خپل اسم جنس سره پيدا کيږي وَإِذَا تَوَلَّى الثَّقَلَانِ او وَاجِبًا آخَرًا او کله چي روژه داره د نفلو

یا د بل واجب نیت وکړی فَقَدْ تَوَلَّى أَصْلَ الصَّوْمِ وَزِيَادَةً جِهَةً نو هغه د اصل روژې نیت (هم) وکړی او د یوه زیات

جهت (یعني د نفلو یا بل واجب) نیت یې (هم) وکړی وَقَدْ لَقِيَ الْجِهَةَ فَجَبَّرَ الْأَمْلَ وَهُوَ كَأَنَّ حال دا چي زیات جهت

لغوه سو نو اصل روژه پاته سوه او هغه کافي ده وَلَا تُزَكُّ بِذُنِّ الْمَسَافِرِ وَالْمُعْتَمِرِ وَالْمُعْتَمِرِ جُنْدٌ * أَنْ يُؤْتَلَ
وَمُحَمَّدٌ رَجُلُهُمَا اللَّهُ او د صاحبینو رَجُلُهُمَا اللَّهُ په نيز د مسافر او مقيم، روغ او ناروغ په مینځ کي هېڅ فرق نسته أَنَّ
الرُّغْصَةَ كَيْلًا تَذَكَّرَ الْمُتَعَذِّرُ مَسْقُطَةً ځکه رخصت خو په دې وجه وو چي معذوره سري ته تکلیف ونه رسيږي فَإِذَا
تَحَلَّلَهَا اِلْتَحَقَ بِغَيْرِ الْمُتَعَذِّرِ لېکن کله چي هغه په خپله تکلیف وزغمي (برداشت يې کړی) نو هغه د غیر معذور
سره یوځای سو وَعِنْدَ أَنْ حَبِثَتْ رَجُلُهُ اللَّهُ إِذَا صَاةَ التَّرِيضِ وَالْمَسَافِرِ بِنَيْتَةٍ وَأَجِبَ آخِرُ يَوْمٍ عَنْهُ او د امام صاحب رَجُلُهُ اللَّهُ
په نيز چي کله ناروغه او مسافر د بل واجب په نیت سره روژه ونيسي نو روژه (هم) د بل واجب له طرفه واقع کيږي
بِأَنَّهُ شَقِلَ الْوَقْتُ بِالْأَقَمِ ځکه چي هغه وخت په مهم شي سره مشغول کړي يَتَحَبَّيْهِ لِلْعَالِ ځکه چي بل واجب خو
په اوسني حال کي حتمي (او لازمي) دی وَتَخْذِيرُهُ لِنِ صَوْمِ رَمَضَانَ إِلَى إِذْ ذَاكَ الْعِدَّةِ او د رمضان په روژه کي د
عدت (موقع) تر نیولو پوري هغه ته اختیار دی وَعَنْهُ نِيَّةُ الشَّكْوَمِ وَإِذَا بَانَ او له امام صاحب رَجُلُهُ اللَّهُ څخه د نقلي
روژې په نیت کولو کي دوه روایتونه دي وَالْفَرْقُ عَلَى اخْتِارِهَا أَنَّهُ مَا عَرَفَ الْوَقْتُ إِلَى الْأَقَمِ او له هغو څخه پر یوه روایت
فرق دای چي مسافر وخت دمهم شي و طرف ته نه وگرځوی (یعني هغه په یو مهم شي کي د رمضان وخت صرف نه کړی).

اللغات: «یتلوی» د تفعل د باب مضارع ده: اداء کېدل، «عابت» اسم فاعل دی: عبث او بې فایدي کار کونکی،
«إصاب» د افعال د باب مضارع مجهوله ده، د إصابة ډېري معناوي راځي، په صله کي چي يې کوم حرف راسي د هغه
سره يې معنی بدلېږي، یو څو معناګانې يې دادي: صحيح کول، صحيح ګڼل، اخيستل، پیدا کول، تکلیف ورکول او
داسي نور، «عظم» د تفعل د باب مصدر دی: حتمي کېدل، يقيني کېدل.

تشریح: مسئله: داده زموږ په نيز چي څرنگه د روژې اول قسم يعني د رمضان او نذر معين روژه د رمضان او نذر په نیت
سره اداء کيږي، همدارنگه د نفلو په نیت، مطلق نیت او ذبل واجب (واجب آخر) په نیت سره هم اداء کيږي، لېکن د
نذر معين روژه خو د نفلو په نیت او مطلق نیت سره اداء کيږي، لېکن د واجب آخر په نیت سره نه اداء کيږي، امام شافعي
رَجُلُهُ اللَّهُ فرمايي چي د نفلو په نیت سره په رمضان کي روژه نه اداء کيږي، يعني نه د رمضان روژه اداء کيږي، او نه نقلي
روژه، بلکي که يې د نفلو نیت وکړی، نو د دې ورځي اسماک به يې صرف لوږه وي، ځکه چي د رمضان د روژې نیت يې
کړی نه دي، او د نقلي روژې وخت نه دی، نو ځکه به دا یوه روژه هم نه شامل کيږي، او که په رمضان کي يې د مطلق
روژې نیت وکړی، نو په دې کي له امام شافعي رَجُلُهُ اللَّهُ څخه دوه قوله دي: (۱) یو دا چي په مطلق نیت سره د رمضان
روژه اداء کيږي، (۲) دویم دا چي د رمضان روژه نه اداء کيږي، همدا د امام مالک رَجُلُهُ اللَّهُ او امام احمد رَجُلُهُ اللَّهُ قول دی.

لأنه بنیة النفل الخ د امام شافعي رَجُلُهُ اللَّهُ دلیل په نقلي نیت کي يعني چي د نفلو په نیت سره نه د رمضان روژه اداء کيږي
او نه نقلي روژه، دای چي د رمضان په میاشت کي د نقلي روژې په نیت کولو سره ګواکي هغه له فرضي روژې څخه

• القول الرابع: قول الصحابين رَجُلُهُمَا اللَّهُ، كما قال العلامة داماد آفندي رَجُلُهُ اللَّهُ: عندما يقع عن رمضان إلى قوله فالأصح أنه يقع عن رمضان على

اعراض وکری، حُکْمه چي د فرضو او نفلو په مینځ کي تغایر دی، نو له فرضي روژې څخه اعراض کول داسي دي، لکه د هغې نیت پرېښوول، او دا خبره ښکاره ده چي د نیت په پرېښوولو سره روژه نه اداء کیږي، نو حُکْمه به په دې صورت کي د رمضان روژه اداء نه وي، او څرنګه چي رمضان د نفلي روژې وخت نه دی، نو حُکْمه به نفلي روژه هم اداء نه وي.

د مطلق نیت په صورت کي د امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ د اول قول دلیل دادی چي کله د روژې په میاشت کي د مطلقي روژې نیت وسي، نو داسې به په دې نیت سره له فرضي روژې څخه اعراض کونکی نه شمارل کیږي، (حُکْمه د مطلق نیت سره یې د بل شي نیت نه دي کړی)، او کله چي له فرضي روژې څخه اعراض نه راغلی، نو د رمضان روژه به اداء کیږي، د دویم قول دلیل یې دادی چي د فرضي روژې نیت یې کړی نه دي، نو حُکْمه به د رمضان روژه نه اداء کیږي.

ولنا الخ زموږ دلیل دادی چي د روژې میاشته د فرض روژو لپاره ټاکل سوې ده، لکه څرنګه چي نبي ﷺ فرمایلي دي: **إِذَا اسْتَمَّ شَعْبَانُ فَلَا صَوْمَ إِلَّا رَمَضَانَ**، (یعني کله چي د شعبان میاشته ختمه سي، نو له رمضان څخه علاوه نورې روژې نسته)، نو کله چي د رمضان میاشت د فرض روژې لپاره متعینه او ټاکل سوې ده، نو فرض روژه به په اصل (نو مطلق) نیت سره هم اداء کیږي، لکه په یو کور کي چي فقط یو سړی وي، او هغه په خپل اسم جنس سره راوېل سي، نو همدغه سړی به ځني مراد وي، او په اسم جنس سره به د هغه رابلل صحیح هم وي، مثلاً که وویل سي: یا انسان، نو له یا انسان څخه به همدغه سړی مراد وي، کوم چي په کور کي دی، لکه څرنګه چي د هغه په عَکَم یا نېد سره هم هغه مراد یږي، همدارنګه د رمضان میاشت چي کله د فرض روژو لپاره متعینه ده، نو فقط د روژې په نیت سره به هم د هغه روژه اداء کیږي، حُکْمه چي دا میاشت د روژې محل ده؛ او که هغه د نفلو یا د بل واجب نیت وکړی، نو ګواکي د اصل روژې نیت یې هم وکړی، او د یو زیت شي يعني د نفلو یا د واجبو نیت یې هم وکړی، نو دا زیت جهت به لغوه کیږي (يعني د نفلو یا د واجبو نیت به ساقطیږي)، حُکْمه چي وقت يعني د رمضان میاشت دا نه قبولي، او کله چي زائد جهت لغوه سي، نو د اصل روژې نیت به پاته وي، او مخکي ذکر سوه چي په اصل نیت سره د رمضان روژه اداء کیږي، نو حُکْمه به د نفلو یا د بل واجب په نیت سره هم د رمضان روژه اداء کیږي.

ولا فرق الخ صاحبین رَحْمَةُ اللهِ فرمایي چي په دغه حکم کي چي د رمضان روژه په مطلق نیت، د نفلو په نیت، او د بل واجب په نیت سره اداء کیږي، مسافر، مقیم، روغ او مریض ټوله برابر دي، حُکْمه چي مسافر او مریض ته د روژې ځنډولو رخصت حُکْمه ورکول سوی دی، چي دغه خلکو ته د سفر او د مرض د عذر په وجه تکلیف ونه رسیږي، لېکن کله چي دا خلک په خپله دا تکلیف برداشت کړي، نو دا خلک به د غیر معذور سره لاحقیږي، او د غیر معذور په باره کي مخکي ذکر سوه چي د هغه د رمضان روژه، په مطلق، نیت، د نفلو په نیت او د بل واجب په نیت سره اداء کېلای سي، نو حُکْمه به د مسافر او مریض روژه هم په دې نیتونو سره اداء کیږي.

وعندنا حنیفة الخ او امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ فرمایي چي که مسافر یا مریض په رمضان کي د بل واجب (واجب آخر) په نیت سره روژه ونیسي، نو واجب آخر اداء کیږي، نه د رمضان روژه، دلیل دا دی چي د واجب آخر یعنی د قضاء یا دکفرې روژه خو في الحاله پر هغه لازمه سوه، نو که په دغه حال کي مړ سو، نو د دې واجب په باره کي به الله ﷻ په نېز نیول کیږي، لېکن د رمضان په روژه کي د مرض او سفر په وجه سره د ځنډولو اختیار ورکول سوی دی، نو که داسې په دغه مرض یا سفر کي مړ سو، نو هغه به د دې روژه په باره کي نه نیول کیږي، نو معلومه سوه چي د مریض او مسافر په حق کي واجب آخر مهم او رمضان غیر مهم دی، او وخت په مهم شي سره مشغوله کول او مهم شي مخکي اداء کول اولی دي،

پہ نسبت د غیر مهم شي و اداء گولو ته، نو حڪم امام صاحب و فرمايي چي كه په رمضان كي مسافر او مريض واجب آخر نيت و كړي، نو هغه واجب آخر به اداء كيږي، نه درمضان روژه.

و حنه ل نية التطوم الم او كه مسافر په رمضان كي دنفلي روژې نيت و كړي، نو په دې باره كي له امام صاحب رحمه الله رحمه الله روايتونه دي؛ (۱) يو دا چي په دې صورت كي درمضان روژه اداء كيږي، نه نفلي روژه، (۲) دويم دا چي نفلي روژه اداء كيږي، نه درمضان روژه، داو ل روايت دليل يې دا دی چي مسافر په رمضان كي دنفلي روژې په نيت كولو سره وخت په يو مهم كار سره مشغول نه كړي، بلكي په يو غير مهم كار يعني په نفلي روژه سره يې مشغول كړي، حال دا چي درمضان روژه مهمه ده، نو حكه به غير مهم نه اداء كيږي، او مهم يعني درمضان روژه به اداء كيږي، او دويم روايت دليل يې دا دی چي د مسافر په حق كي درمضان مياشت داسي ده لكه د مقيم په حق كي چي دشعبان مياشت ده، او دشعبان په مياشت چي كي له نفل يا واجب آخر څخه د هريوه نيت و كړي سي، هغه اداء كيږي، نو همداسي به مسافر چي كله درمضان په مياشت كي دنفل يا واجب آخر نيت و كړي، نو هغه به اداء كيږي.

په قضائي، نذر مطلق او نفلي روژو كي د نيت حكم

وَالْمَرْبُ الثَّانِي مَا تَكُنِ الْبُيُوتُ او (د روژې) دويم قسم هغه دی چي دانسان په ذمه كي ثابت (واجب) وي **كَلَّمَاهُ**
شَهْرَ رَمَضَانَ وَصَوَّرَ الْكَلَامَ لكه درمضان د مياشتي روژه او د كفاري روژه **فَلَا يَجُوزُ إِلَّا بِنِيَّةٍ مِنَ الْإِنِّيلِ** نو دا قسم (روژه)
نه جائز كيږي مگر د شېې له نيت څخه **لَا كُنْ غَيْرَ مُتَمَيِّنٍ فَلَا يَدْ مِنْ الشَّعْيِرِينَ مِنَ الْإِنِّدَاو** حكه چي دا روژه غير متعينه ده نو له شروع څخه دا متعينول ضرور دي **وَالْقَلُّ كَلَهُ يُجْزِي بِنِيَّةٍ قَبْلَ الْإِزَالِ** او هر ډول نفل تر زوال په مخكي
نيت سره جائز دي **خِلَافًا لِتَالِيك** دامام مالك رحمه الله اختلاف دی **قُلْتُ يَسْتَسْكِنُ بِإِطْلَاقٍ مَا رَوَيْنَا** حكه هغه دليل نيسي
د هغه حديث په اطلاق سره كوم چي موږ روايت كړي **وَلَنَا قَوْلُهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ٭ بَعْدَ مَا كَانَ يُضِبُّ فَوَيْزَاتِهِمْ** او
زموږ دليل د نبې **كَذَلِكَ** دا قول دی چي كله هغه د سهار په وخت كي روژه دار نه ووي يعني د سهار په وخت كي د نبې **كَذَلِكَ** روژه نه
وه او وي فرمايل **إِنْ إِذَا أَتَاكُمْ** (چي) زه اوس روژه داريم (يعني اوس روژه نيسم) **وَلَأَنَّ الشُّرَاوَعَ عَارِيَةً رَمَضَانَ هُوَ الْفَلُّ** او
حكه چي مشروع له رمضان څخه دباندې نفل دي **فَيَتَوَقَّفُ الْإِمْسَاكُ لِنِ أَوَّلِ الْيَوْمِ عَلَى صِدْقِ رَيْهِ صَوْمًا بِالنِّيَّةِ** نو د
ورځي په اوله حصه كي به د اساك روژه كېدل پر نيت موقوف وي **عَلَى مَا ذَكَرْنَا** لكه مخكي چي موږ (دا) ذكر كړه
وَلَوْ تَوَيَّ بَعْدَ الزَّوَالِ لَا يَجُوزُ او كه يو چا تر زوال وروسته (د روژې) نيت وكړي نو جائز نه دی **وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: يَجُوزُ** او
امام شافعي رحمه الله فرمايي: چي جائز دی **وَيَصْرُحُ صَائِتًا مِنْ جَوْنِ نَوَى** او له هغه وخت څخه به روژه داره څرځي له كوم
وخت څخه چي يې نيت كړي وي **إِذَا هُوَ مُتَجَرِّعٌ عِنْدَ مَا** حكه چي نفلي روژه د امام شافعي رحمه الله په نهز متجزې كيږي
(يعني حصه حصه لوتو كړه، ټوكه ټوكه كيږي) **لِكُونِهِ مَبْنِيًّا عَلَى الشَّابِ** حكه چي نفلي روژه پر نشاط (يعني پر خوشالي او

چستی) مني ده وَلَعَلَّهُ يَنْشَطُ بَعْدَ الزَّوَالِ او شايد تر زوال وروسته نشاط راسي إِلَّا أَنْ مِنْ شَرِّهِ الْإِنْسَانُ فِي أَوَّلِ
الْفَجْرِ لېکن د هغه شرط دورخي د شروع په حصه کي امساک دی وَعِنْدَ تَأْيِيسِ مُصَلِّئِهِ أَوَّلِ الْفَجْرِ او زموږ په نېز
 به دورخي له شروع څخه روژه داره کيږي لَأَنَّهُ جَاءَهُ أَقْبَرُ النَّفْسِ ځکه چې روژه د نفس د مغلوبه کولو عبادت دی وَعَلَى
إِنَّمَا تَتَحَقَّقُ بِإِمْسَاكِ مُقَدَّرٍ او دا عبادت په مقدر امساک سره متحقق کيږي (يعني په دومره امساک سره متحقق کيږي چې
 شريعت متعين کړي وي) فَيُتَبَيَّنُ أَنَّ الْبَيْتَةَ بَأَكْثَرِ نو دورخي د اکثره حصې سره به د نيت د متصل کېدلو اعتبار
 کيږي (يعني دورخي په اکثره حصه کي به نيت معتبر وي).

اللفات: «تمسك» د تفعل باب مضارع ده: نيول، تينگول، دليل نيول (دليل جوړول)، «امسك» د افعال باب
 مصدر دی: بندېدل، منع کېدل، نيول، «صوروه» د ضرب باب مصدر دی: کېدل، گرځېدل، «نشاط» د طييعت
 خوشالي، ښامتاي، چستي، چالاكي، جذب، «فجر» د فتح باب مصدر دی: مغلوبه کول، «قران» د مفاعله د
 باب مصدر دی: يو ځای کېدل، متصل کېدل.

توضيح: په دې عبارت کي د روژې د دويم قسم بيان سوی دی، فرمايي چې د روژې دويم قسم هغه دی چې د انسان پر
 فمه ثابت او واجب وي او د انسان لپاره د هغه اداء کولو ضروري وي، لېکن د هغه د اداء کولو هيڅ وخت متعين نه وي،
 لکه د رمضان د قضاء روژې، د نذر مطلق روژې، د كفارة يمين روژې، د كفارة ظهار روژې، د كفارة قتل روژې، د دې
 قسم حکم دا دی چې که په دې کي يې له شپې څخه نيت وکړي، نو روژه يې جائز ده، او که يې تر سهار راختلو (طلوع
 فجر) وروسته نيت وکړي، نو روژه يې نه صحيح کيږي، ځکه چې دا قسم روژو لپاره هيڅ وخت متعين نه دی، بلکي
 په ټوله کال کي يې انسان هر وخت نيولای سي، ماسو په رمضان او منع کړی سوو ورځو کي، نو ځکه به يې دورخي له
 شروع څخه متعينول ضروري وي، او ورځ شروع کيږي له طلوع فجر څخه، نو تر طلوع فجر به مخکي يا د طلوع فجر په
 وخت کي به نيت کوي، نه تر هغه وروسته.

والنفل کله البخ دې حاصل دا دی چې د هر ډول نفلي روژو لپاره تر نصف النهار مخکي (يعني د شرعي ورځي تر نصف
 يعني تر خاښت) مخکي نيت کول ضروري دي، نو که تر نصف النهار تېرېدلو وروسته نيت وسو، نو روژه به معتبره نه
 وي، امام مالک رحمه الله فرمايي چې د نفلي روژې لپاره هم د شپې نيت کول ضروري دي، که تر طلوع فجر وروسته نيت
 وسو، نو په دې وخت کي به هم روژه معتبره نه وي.

د امام مالك دليل: دا دی چې دا حديث لا يبار لمن ينو الصيام من الليل مطلق دی، په دې کي د فرضي او نفلي روژې
 هيڅ تفصيل نسته، نو ځکه به د هرې روژې لپاره د شپې نيت کول ضروري وي.

زموږ دليل: د حضرت عائشې رضي الله عنها دا حديث دی: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَتْ يَدْخُلُ عَلَى نِسَائِهِ وَيَقُولُ هَلْ عَنَدَكُمْ
مِنْ غَدَاءٍ فَلَنْ قُلْنَ لَا، قَالَ إِنْ إِذَا الصَّلَاةُ (يعني نبي ﷺ به خپلو بيبيانو ته راځلی او به يې فرمايل چې ستاسو سره څه د
 خوراک شې سته، نو که هغوبه وويل چې څه نسته، نو به يې فرمايل چې زه اوس روژه داره (روژې تي ايم) يعني کله چې
 به نبي ﷺ ته تر طلوع فجر وروسته د خوراک يو شې پيدا نه سو، نو نبي ﷺ به د روژې نيت کوي، له دې څخه معلومه
 سوه چې د نفلي روژې نيت به تر طلوع فجر وروسته هم جائز وي.

او عقلي دليل دادی چي له رمضان المبارک شخه ماسوا ټوله وخت د نفلي روځو لپاره مشروع دی. نو د ورځي په اوله حصه کي له خوراک، چنباک او جماع شخه د امساک روځه کېدل به پر نيت موقوف وي، نو که يې تر نصف النهار مخکي د روځي نيت وکړی، نو روځ به يې معتبره وي، او د لاکثر حکم الکمل په قاعده سره به پر ټوله ورځ د روځي حکم لگيږي، او که يې نيت نه وکړی، يا تر نصف النهار وروسته يې نيت وکړی، نو په دې دواړو صورتونو کي به يې روځ صحيح نه وي.

د لونی الخ او که يو سري د نفلي روځي نيت تر زوال وروسته وکړی، نو زموږ په نيز روځه جاتړ نه ده، لېکن د امام شافعي رحمه الله په نيز جاتړ ده، خو د امام شافعي رحمه الله په نيز به له هغه وخت شخه روځه دله شمارل کيږي چي د روځي نيت يې کړی وي، ځکه چي د امام شافعي رحمه الله په نيز نفلي روځه متجزی او توکړه کېلای سي، او بله وجه داده چي د نفلي روځي دله د ملار د طبيعت پر خوشالي او نشاط دی، نو ډېره ممکنه ده چي د هغه سري په طبيعت کي تر زوال وروسته نشاط پيدا سي، او زوږه يې وغواړي چي اوس به يې نو روځه کړم، نو له هغه وخت شخه د روځي نيت وکړي، او روځه شروع کړي، نو د هغه روځه به له هغه وخت شخه معتبره منل کيږي (ځکه چي روځه متجزی کېلای سي)، لېکن د دې شرط داده چي امساک به د ورځي له شروع شخه سوی وي، مثلاً که يو شوک له طلوع فجر شخه تر زواله پوري هيڅ خوراک، چنباک نه وکړي، او بيا تر زوال وروسته مثلاً له دوو (۲) بجو شخه د روځي نيت وکړي، نو د امام شافعي رحمه الله په نيز به له ۲ بجو شخه تر لمر لوېدلو پوري د هغه نفلي روځه معتبره وي، او که تر طلوع فجر وروسته يې څه خوراک، چنباک وکړي، بيا يې تر هغه وروسته د نفلي روځي نيت وکړي، نو دا روځه به معتبر نه وي، او څرنگه چي زموږ په نيز روځه نه توکړه کيږي، نو ځکه به د ورځي له شروع شخه (يعني تر نصف النهار مخکي) د روځي د نيت اعتبار کيږي، نه تر زوال وروسته، وجه داده چي روځه د نفس مغلوبه کولو يو عبادت دی، او نفس هغه وخت مغلوبه کيږي چي کله انسان دومره امساک وکړي يعني چي دومره له خوراک چنباک شخه ځان منع کړي څومره چي له مخکي شخه متعين سوي دي، اوله مخکي شخه پوره ورځ امساک متعين سوی دی (يعني له طلوع فجر شخه تر غروب شمس پوري)، لېکن د ورځي په اکثره حصه کي امساک هم د دې حديث اى اذا الصائم په روی سره د پوره ورځي قائم مقام دی، نو ځکه به تر نصف النهار مخکي د نفلي روځي نيت معتبر وي، او تر هغه وروسته به يې اعتبار نه کيږي.

فصل فی رؤیة الهلال

(۱) فصل (دروژي) د میاشتي دلیلو (په بیان کي) دی

د رمضان د میاشتي د لتون (طلب کولو) حکم

قال: يُحْتَسَبُ لِلنَّاسِ أَنْ يُلَاحِظُوا الْهِلَالَ فِي الْيَوْمِ الثَّامِسِ وَالْعِشْرِينَ مِنْ شَعْبَانَ فرمايي: او خلکو ته پکار ده چي د شعبان په نهه و شتمه (۲۹) ورځ د میاشتي لتون وکړي لَئِنْ رَأَوْهُ صَامُوا نو که هغوی میاشته ولیدله روژه دي ونیسي لَئِنْ غَمَّ عَلَيْهِمْ أَكَلُوا جِدَّةً شَعْبَانَ ثَلَاثِينَ يَوْمًا او که پر هغوی میاشته پټه سوه (يعني په نظر نه ورغله) نود شعبان دېرش (۳۰) ورځي دي پوره کړي ثُمَّ صَامُوا بیا دي روژه ونیسي لِقَوْلِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: صَوْمُوا لِرَأْيِهِ وَأَقِظُوا لِرَأْيِهِ حکه نبي ﷺ فرمایلي دي: "چي (دروژي) د میاشتي په لیږني سره روژه ونیسي او (د اختر) د میاشتي په لیږني سره افطار وکړي فَإِنْ غَمَّ عَلَيْكُمُ الْهِلَالُ فَأَكِلُوا جِدَّةً شَعْبَانَ ثَلَاثِينَ يَوْمًا لېکن که پر تاسو (دروژي) میاشته پټه سوه نو د شعبان دېرش روژي پوره کړي" وَلَزَّكَ الْأَصْلُ بِقَاءِ الشَّهْرِ او په دې وجه هم چي اصل د میاشتي پاته کېدل دي فَلَا يَنْقُصُ عَنْهُ إِلَّا بِذِكْرِ نو له میاشتي څخه به یې له دلیل (بلي میاشتي ته) انتقال نه کیږي وَلَمْ يَوْجَدْ او دلیل پیدانه سو (يعني دلیل سته نه).

اللفظ: «يَحْتَسَبُوا» د افتعال د باب مضارع ده: لتون کول، تلاش کول، «غَمَّ» د نصر د باب ماضي مجهوله ده: پټېدل،

په نظر نه راتلل، مشتبه کېدل، د یو چا مخته وړیځ خوړېدل، «جِدَّةً» شمېر، تعدد.

تشریح: علامه ابن الهمام رحمه الله په فتح القدير کي لیکلي دي چي په ۲۹ شعبان د رمضان المبارک میاشتي ته کتل واجب علی الکفایه دي، حکه چي میاشت کله نا کله د ۲۹ ورځو وي، او کله د ۳۰ ورځو وي، نو که په ۲۹ د شعبان میاشته ولیدل سوه، نوروژه دي ونيول سي، او که نه ولیدل سوه، نو د شعبان دېرش (۳۰) ورځي دي پوره کړي سي، او را روانه ورځ دي روژه ونيول سي.

دلیل: دا حدیث دی: صوموا لرؤيته وافطروا لرؤيته قال غر علیکم الهلال فاکملوا عدة شعبان ثلاثين يوماً، عقلي دلیل دادی چي په ۲۹ د شعبان که میاشته نه ولیدل سي، نو مطلب یې دادی چي اوس لا د شعبان یوه ورځ پاته ده، حکه چي دا میاشته د ۳۰ ورځو ده، نو تر را رواني ورځي پوري انتظار کول پکار دی، حکه چي درا رواني ورځي له شعبان څخه کېدل یقيني دي، او د رمضان له میاشتي څخه د هغې کېدل په شک کي دي، او تاسو ته معلومه ده چي یقین لایزول

بالشك، يعني په يقين سره ثابت سوي شي په شك سره نه ليري كيږي، بلکې په يقيني او قطعي دليل سره به ليري كيږي، او کله چي مياشت نه وليدل سي، نو پر دې خبر، هم دليل پيدا نه سو چي را روانه ورځ به درمضان له مياشتي څخه وي، نو ځکه به را روانه ورځ دشعبان له مياشتي څخه وي.

د شک د ورځي (يوم الشك) د روزي حکم

وَلَا تَصُومُونَ يَوْمَ الشَّكِّ إِلَّا تَكَلَّمَا او خلک به د شک په ورځ روژه نه نيسي مگر صرف نفلي روژه لِقَوْلِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا يُصَامُ الْيَوْمُ الَّذِي يُشَكُّ فِيهِ أَنَّهُ مِنْ رَمَضَانَ إِلَّا تَكَلَّمَا ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي: چي د کومي ورځي په باره کي درمضان کېدلو شک وي په هغه کي به روژه نه نيول كيږي مگر نفلي روژه وَهَذَا السَّأَلَةُ عَلَى وَجْهِهَا او دا مسئله پر څو صورتونو (مبني) ده أَحَدُهَا: أَنَّ يَتَوَيَّ صَوْمَ رَمَضَانَ وَهُوَ مَكْرُوهٌ يو صورت يې دای: چي (په يوم الشک کي صرف) درمضان دروژي نيت وکړي او (داسي کول) مکروه دي لِأَنَّ رَوَيْتَنَا د هغه حديث په وجه کوم چي مود روايت کړی وَلَئِنَّكَ تَشْكُّهُ بِأَمَلٍ الْكِتَابِ او په دې وجه (هم) چي په دې کي د اهل کتاب سره مشابهت دی لِأَنَّهُمْ زَادُوا فِي مُدَّةِ صَوْمِهِمْ ځکه چي اهل کتابو د خپلي روژي په موده (او شمېر) کي زياتوب کړی وو ثُمَّ إِنَّ فَهَرَأَنَّ الْيَوْمَ مِنْ رَمَضَانَ يُجْزِيهِ بيا که ښکاره سوه چي نن ورځ درمضان ده نو دا روژه د هغه لپاره کافي ده لِأَنَّهُ شَهِدَ الشَّهْرَ وَصَامَهُ ځکه چي هغه درمضان مياشته ونيوله او روژه يې کړه وَإِنْ فَهَرَأَتْ مِنْ شَعْبَانَ كَانَ تَكَلُّمًا او که ښکاره سوه چي دا ورځ دشعبان ده نو هغه به نفلي روژه وي وَإِنْ أَفْطَرَ لَمْ يَقْضِهِ او که هغه دا روژه ماته کړي نو قضاء به يې نه رواړي لِأَنَّهُ فِي مَقْعٍ الْمُتَطَهِّرِينَ ځکه چي داسي د مظنون (گومان کونکي) په درجه کي دی.

اللفات: ﴿تطوع﴾ نفلي عبادت، هغه عبادت چي فرض نه وي، ﴿مظنون﴾ گمان کړی سوي، غير يقيني، صاحب اثمار الهدايي دې معنی په "گومان کونکي" سره کړې ده.

تقريب: د عبارت تر حل مخکي په دې خبره پوه سو چي که په ۲۹ دشعبان مطلع صفا نه وو، او مياشت نه وليدل سوه، نو دشعبان ۳۰ ورځي ته يوم الشک ويل كيږي، يعني دې ورځي په باره کي دا احتمال هم مته چي دا دي درمضان اوله ورځ وي، او دا احتمال هم مته چي دا دي دشعبان آخري او دېرشمه ورځ وي، لنډه دا چي د يوم الشک په باره کي حکم دا دی چي که په دې ورځ يو څوک روژه نيول غواړي نو هغه دي صرف د نفلو په نيت سره روژه ونيسي، ځکه چي په دې حديث لا يَصِلُ الْيَوْمَ الْفَرَجَ كي صرف د نفلي روژي اجازه سوې ده، صاحب د هدايي دې مسئلې ټوله پنځه صورتونه ذکر کړي چي له هغو څخه په دې عبارت کي اول صورت بيانيږي، دا اول صورت حاصل دای چي په دې ورځ که يو سړی د رمضان په نيت سره روژه ونيسي، نو دا مکروه دي، ځکه په حديث کي صرف د نفلي روژي حکم سوي دی، او نور د هر ډول روژو څخه منع سوې ده. او بل په دې سره يعني په يوم الشک کي درمضان په نيت په روژه نيولو سره د اهل کتابو (يهودو) سره مشابهت راځي، ځکه پريهود چي څومره روژي فرض وې، دوی به تر هغه زياتي نيولې، او کله چي

پر زياتي سوي نو قوله يې پرېښوولې، اوس ښکاره ده چي که د يوم الشک روژه له رمضان څخه نه سوه، نو د رمضان په نيت سره به د روژې نيولو په صورت کي يوه روژه زياته سي، او د يهودو سره به مشابهت ثابت سي، نو په دې حواله سره هم په يوم الشک کي د رمضان په نيت سره روژه نيول مکروه دي، بيا هم که يو چا په دې ورځ د رمضان په نيت سره روژه ونيوله، او وروسته معلومه سوه چي واقعي دا د رمضان ورځ وه، نو دا روژه به له رمضان څخه شمارل کيږي، ځکه چي دې سري گواکي رمضان ونيوی او په هغه کي يې روژه کړه، نو د هغه دا روژه به د رمضان وي، او پر ده به يې قضاء واجب نه وي، او که دا معلومه سوه چي يوم الشک د شعبان له مياشتي څخه وه، نو د هغه سري دا روژه به نفلي وي، او د کراهت سره به جائز وي، او که هغه روژه ماته کړه، او دا د شعبان آخري ورځ وه، نو پر هغه به دروژې قضاء واجب نه وي، ځکه چي دا سري د مظنون په درجه کي دی، ځکه هغه په دې گومان سره روژه شروع کړې وه چي نن پر ماروژه نيول فرض دي، حال دا چي د شعبان آخري ورځي کېدلو په وجه په دې ورځ کي پر هغه روژه نيول فرض نه سو، نو ځکه به د هغه د ماتولو په وجه د هغه قضاء هم پر ده واجب نه وي، ځکه چي پر مظنون قضاء نه واجبيږي.

په يوم الشک کي د بلې واجب روژې د نيت حکم

وَالثَّانِي: أَنْ يُؤْوَى عَنْ رَاجِحٍ آخَرَ او دريم صورت دا دی چي (روژه دار) د بل واجب نيت وکړي وَهُوَ مَكْرُوهٌ أَيْضًا او دا هم مکروه دي لِإِنَّا نَوَدُّهَا د هغه حديث په وجه کوم چي موږ روايت کړي إِلَّا أَنْ هَذَا دُونَ الْكِرَاهَةِ لېکن دا صورت په کراهت کي له اول صورت څخه کم دی ثُمَّ إِنْ ظَهَرَ أَنَّهُ مِنْ رَمَضَانَ يُجْزِيهِ بيا که ښکاره سوه چي دا ورځ د رمضان ده نو دا روژه د هغه لپاره کافي ده لِيُجْزِيَ أَصْلَ النَّيَّةِ ځکه چي اصل نيت سته وَأَنْ ظَهَرَ أَنَّهُ مِنْ شَعْبَانَ او که ښکاره سو چي دا ورځ د شعبان ده فَقَدْ قِيلَ: يَكُونُ تَكْوِينًا نو ويل سوي دي: چي دا روژه به نفل وي لِأَنَّهُ مَشْتَبِهٌ عَنْهُ ځکه چي (په دې ورځ کي) له روژې څخه منع سوي ده فَلَا يَتَأَدَّى بِهِ الْوَجِبُ نو په دې سره به واجب نه اداء کيږي وَقِيلَ: يُجْزِيهِ عَنِ الَّذِي نَوَاهُ او ويل سوي دي: چي د کومي روژې نيت يې کړی وي له هغه څخه به کافي وي وَهُوَ الْأَصَحُّ همدا قول زيات صحيح دی لِأَنَّ الشَّيْءَ عَنْهُ ځکه (په حديث کي) چي له کومي روژې څخه منع سوي ده وَهُوَ الثَّقَدُ عَلَى رَمَضَانَ بِصَوْمِ رَمَضَانَ هغه پر رمضان د رمضان روژه مخکي کول دي لَا يَقُومُ بِحُلِّ صَوْمٍ (چي) په هره روژه سره دا خبره نه ثابتيږي بِخِلَافِ يَوْمِ الْبَيْدِ په خلاف داختر په ورځ (د روژې نيولو) لِأَنَّ الشَّيْءَ عَنْهُ وَهُوَ تَرَكُ الْإِجَابَةِ ځکه (په دې ورځ) چي له کوم شي څخه منع سوي ده هغه دعوت قبولول پرېښوول دي بِلَا تَرْكٍ صَوْمٍ چي دا د هري روژې سره لازم دي وَالْكِرَاهَةُ هُنَا بِصَوْمَةِ الشَّيْءِ او کراهت دلته د نهي د صورت په وجه سره دی.

فصل پنجم: له پنځو صورتونو څخه دريم صورت دا دی چي روژه دار (روژتي) په يوم الشک کي د بل واجب (واجب آخر) نيت وکړي، مثلاً د تېر سوي رمضان د قضائي روژې نيت وکړي، يا د کفاره يمين د روژې نيت وکړي، نو دا هم د کراهت سره جائز دي، دليل هغه حديث کوم چي موږ روايت کړی يعني: لا يمسأ اليوم الذي يشت فيه... الحديث، لېکن د اول صورت په مقابل کي په دې صورت کي کراهت کم دی، ځکه په دې صورت کي د اهل کتابو سره مشابهت نه راځي، اوس که د بل واجب په نيت روژه ونيول سوه، او وروسته معلومه سوه چي دا خو د رمضان ورځ وه، نو د رمضان

روژه اداء کيږي، ځکه چې د بل واجب په ضمن کي اصل نيت هم راغلی، او د رمضان مياشت هم ده، نو ځکه به دا روژه له رمضان څخه وي.

لو که معلومه سوه چې دا ورځ د شعبان وه، نو بعضو حضراتو ويلي دي چې دا روژه به د بل واجب د نيت بل وجود تعلي شامل کيږي، ځکه چې په يوم الشک کي روژه منهي عنه ده (يعني نهي ځني سوي دي)، نو ځکه به د دې ورځي روژه ناقصه وي، او هغه چې کومه روژه اداء کوي، هغه واجب ده او کلمه ده، او په صوم ناقص سره د صوم کمال اداء کول صحيح نه دي، لکه داختر په ورځ چې د بل واجب روژه ونيول سي، نو هم صوم واجب نه اداء کيږي (ځکه داختر په ورځ هم روژه منهي عنه ده)، بعضي حضراتو ويلي دي چې د کوم واجب نيت چې يې کړی وي هغه اداء کيږي، او همدا صحيح قول دی، ځکه چې د ابو هريره رضي الله عنه په حديث کي يعني په لا تقدموا على رمضان بصوم يوم ولا بصوم يومين (په رمضان بلندي يوه روژه او دوي روژې مه مخکي کوئ) کي د رمضان روژه مراده، يعني په رمضان بلندي يوه يا دوي روژې د رمضان په گومان سره مه مخکي کوئ، حاصل دا چې تر رمضان مخکي مطلقاً له روژې نيولو څخه منع نه ده سوي، بلکي له رمضان څخه مخکي له هغه روژې څخه منع سوي ده چې هغه د رمضان د روژې په نيت او گومان سره ونيول سي، او دې سري چې کوم د واجب آخر (بل واجب) نيت کړی دی، ښکاره ده چې هغه د رمضان د روژې نيت نه دي کړی، نو ځکه به د واجب آخر روژه په دې ورځ کي منهي عنه نه وي، او کله چې منهي عنه نه ده، نو په دې ورځ کي به د واجب آخر په نيت سره واجب آخر اداء کيږي، او دا به هيڅ پروا نه لري.

بخلال يوم العيد الخ پاته سو داختر په ورځ د روژې ملتعت، نو د هغه وجه دا ده چې داختر په ورځ د الله جل جلاله توله بندگان د الله جل جلاله مېلمته وي، نو په دې ورځ کي روژه نه نيول د الله جل جلاله دعوت نه قبول دي، او د الله جل جلاله دعوت پرېښودل منهي عنه دي، نو داختر په ورځ له مطلق روژې نيولو څخه منع سوي ده، ځکه چې د دعوت پرېښوولو معنی په هر ډول روژه کي پيدا کيږي.

والکراهة هنا بصورة الخ له دې ځايه د يو مقدار سوال جواب ورکوي، سوال دا دی چې کله په رمضان بلندي د رمضان په گومان سره روژه مخکي کول منهي عنه دي، نو پکار دا وه چې له رمضان څخه مخکي د بل واجب (واجب آخر) روژه بلکل جائز وي، حال دا چې تاسو وفرمايل چې د کراهت سره جائز ده، جواب دا چې که څه هم دلته له واجب آخر څخه صراحتاً نهې نه دي سوي، لېکن په دې حديث لا يمسر اليوم ... کي صورتاً نهې سته، نو ځکه به د واجب آخر روژه مکروه تنزيهي وي.

په يوم الشک کي د نقلي روژې د نيت حکم

وَالثَّالِثُ: أَنَّ ثَنِيَّ الشَّكِّمَ او دريم صورت دا دی چې (روژه دار) د نقلي روژې نيت وکړي وَهُوَ غَيْرُ مَكْرُوهٍ او (صورت) مکروه نه دی لِأَنَّ زَيْنًا د هغه حديث په وجه کوم چې موږ روايت کړی وَهُوَ حُجَّةٌ عَلَى الشَّافِعِيِّ رَحِمَهُ اللهُ لِيَقُولَ يَكْرَهُ عَلَى سَبِيلِ الْإِبْتِدَاءِ او دا حديث د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ په خلاف حجت دی د هغه په دې قول بکړه على سبيل الابتداء کي (يعني چې د ابتداء په توگه روژه مکروه ده) وَالْمُرَادُ بِقَوْلِهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَكْتَلِمُوا

رَمَضَانَ بِصَوْمٍ يُؤْمَرُ وَلَا بِصَوْمٍ يُؤْمَرُ" الْحَدِيثُ، نَفَى الشَّكَّ بِصَوْمٍ رَمَضَانَ لَوْ دَلَّ نَبِيٌّ عَلَيْهِ لَهْ دِي قَوْل لَا تَتَقَدَّمُوا رَمَضَانَ... الخ شخه مراد د رمضان په روژې سره د مخکي کولو نهي مراد دي (يعني تسو پر رمضان د رمضان په گوښه يوه روژه يا دې روژې مه مخکي کوئ) لَا تَكُنْ يَوْمَئِذٍ كَقُلِّ أَوَّلِهِ ځکه چې انسان به روژه لخوا کړي تر وخت مخکي (يعني که څوک پر رمضان د رمضان روژه مخکي کړي نو هغه به تر خپل وخت مخکي د روژې لخوا کونکی سي) ثُمَّ إِنَّ وَاقِعَ صَوْمًا كَانَ يَصُومُهُ قَالُوا أَفَقُلْ بِالْإِجْتِمَاعِ بيا که دا روژه د يو ډلسي روژې سره موافقه سوه چې هغه به (مخکي) ده نيوله (يعني بيا که دا ورځ پر هغې ورځې برابره سوه چې ده په روژه پکښې نيوله، او په دې ورځ به ده روژه علت وه) نو دا روژه بالا جماع افضله ده وَكُنْ إِذَا صَامَ ثَلَاثَةً أَجَابَ مِنْ أَهْلِ الشَّهْرِ فَصَاحِدًا او همدارنگه که هغه د مياشتې په آخر کي درې ورځې يا تر دې زيات روژه نيوله وَإِنْ أَتَى دَا قَدْ قِيلَ: الْفَطْرُ أَفْضَلُ او که دا روژه يې جلا نيولې وه (يعني د هغه د علت د ورځې سره برابره نه سوه) نو ويل سوي دي: چې ماتول يې افضله دي إِحْتِرَازًا عَنْ ظَاهِرِ الشَّيْءِ د نهي له ظاهر شخه د ځان ساتلو لپاره وَقَدْ قِيلَ: الْكُفْرُ أَفْضَلُ او ويل سوي دي: چې روژه افضله ده إِثْبَاتًا بِحَدِيثٍ وَحَادٍ رَوَى اللَّهُ عَنْهُمَا د حضرت علي او حضرت عائشې زېږ الله عَنْهُمَا د اقتداء کولو لپاره قُلْتُ لَهَا كَأَنَّا يَصُومُ أَيُّهُ ځکه چې هغوی دواړو به په دې ورځ کي روژه نيوله وَالشُّكْرُ أَنَّ يُصُومَ الْتَلَقُّ بِنَفْسِهِ أَغْذَا بِالْإِجْتِمَاعِ خو غوره خبره دا ده چې پر احتياط دي د عمل کولو لپاره مفتي په خپله روژه ونيسي وَيَقِيْقُ الْعَامَّةُ بِالشُّكْرِ إِلَى وَقْتِ الزَّوَالِ او عامو خلکو ته دي د زوال تر وخته پوري د انتظار کولو فتوی ورکړي ثُمَّ بِالْإِكْتِرَافِ نَفْيًا لِلشُّكْرِ بيا دي د تهمت د نفي کولو لپاره د افطار فتوی ورکړي.

الفتاوى: «اوان» وخت، موقع، شېبې، «تقويم» د تفعل د باب مصدر دی؛ انتظار کول.

تقويم: درسم صورت دادی چې یو څوک په یوم الشک کي د نفلي روژې نیت وکړي، نو زموږ په نېز د هغه لپاره د نفلي روژې نیت کول جائز دي، مکروه نه دي، ځکه په دې حدیث لایصلر الیوم الذی یشت فیہ الاصلوعا کي نفلي روژه مستحبې سوې ده، امام شافعي رحمه الله فرمایي چې علی سبیل الابتداء په یوم الشک کي نفلي روژه نیول مکروه دي، د علی سبیل الابتداء مطلب دا دی چې په کومه ورځ چې یوم الشک واقع سي، تر دې مخکي د دې سري په دغه ورځ د روژې نیولو حالت نه وي، نو له یې د مياشتې په آخري ورځو کي د روژې نیولو علت وي، مثلاً د هغه علت د دوشنبې او پنجشنبې په ورځ د روژې نیولو وي، او یوم الشک د شنبې په ورځ واقع سي، او د دې سري د مياشتې په آخري ورځو کي هم د روژې نیولو علت نه وي، نو د شنبې په ورځ (کومه چې یوم الشک واقع سوې ده) نفلي روژه نیول د امام شافعي رحمه الله په نېز مکروه دي.

د امام شافعي دلیل: دا حدیث دی؛ لا تتقدموا رمضان بصوم يوم ولا بصوم يومين إلا أن یکون صوماً بصومه رجل، له دې حدیث شخه معلومېږي چې په یوم الشک کي مطلق روژه نیول منع دي، خو دا چې کله روژه د معمول او عادت

مطابق واقع سی، مثلاً د پنجشنبہ پہ ورځ د یو چا عادت دروژې نیولو وي، او یوم الشک هم د پنجشنبہ پہ ورځ واقع سی، نو په دې صورت کې به دامام شافعی رحمۃ اللہ پہ نهز نفلی روژه مکروه نه وي.

زهود دلیل، په دې حدیث لا یصل الیوم الذی... کې د "لا تملوها" کلمه ده، ځکه چې په دې سره مطلقاً په یوم الشک کې د نفلی روژې اجازه سوې ده، هغه که د عادت مطابق واقع سی، یا واقع نه سی، نو دا حدیث دخپل اطلاق په وجه دلملم شافعی رحمۃ اللہ په خلاف حجت دی.

والسراة الام دامام شافعی رحمۃ اللہ د حدیث جواب ورکوي فرمایي چې ستا په حدیث کې له مطلق روژې نیولو څخه منع نه ده سوې، بلکې له هغه روژې څخه منع سوې ده کوم چې تر رمضان مخکې درمضان په گومان او نیت سره ونيول سي. ځکه که تر رمضان مخکې درمضان روژه ونيول سي، نو هغه به تر خپل وخت مخکې اداء سي، او درمضان روژه تر وخت مخکې نه اداء کېږي، نو ځکه به دامام شافعی رحمۃ اللہ په یوم الشک کې علی سبیل الابتداء نفلی روژه مکروه گرځول صحیح نه وي.

ثم إن والحق اللم دې حاصل دای چې که دیوه سري مثلاً هره جمعه دروژې نیولو عادت وي، او یوم الشک هم د جمعې ورځ سي، یا د یو چا دهرې میاشتي په آخري دریو ورځو کې دروژې نیولو عادت وي، او یوم الشک خو هم د میاشتي په آخري ورځو کې راځي، نو په دې صورت کې د هغه لپاره بالاتفاق نفلی روژه نیول افضله دي، لېکن که یوم الشک د هغه د عادت دورځي سره برابره نه سي، یا د هغه په هره میاشت کې د آخري ورځو دروژو نیولو عادت نه وي، بلکې هسې د شک په ورځ روژه ونیسي، نو په دې لړ کې دمحمد بن مسلمه رایه دا ده چې د حدیث لا یصل الیوم الذی یشت فیہ الله له ظاهري نهې څخه دخان ساتلو لپاره روژه نه نیول او روژه ماتول افضله دي، لېکن نصیر بن یحیی فرمایي چې په دې ورځ کې روژه نیول افضله دي، ځکه په دې کې د حضرت عائشې او حضرت علي رضی الله عنهما اقتداء ده، ځکه چې هغوی به د شک په ورځ روژه نیوله، او داسې به یې فرمایي: الصوم یوما من شعبان أحب إلینا من أن نفطر یوما من رمضان. د حدیث مفهوم دای چې که دا ورځ دشعبان وي، نو موږ دشعبان په روژه ډېر خوشاله یو، ځکه که موږ نن روژه نه ونيوله او دا ورځ درمضان اوله ورځ سوه نو درمضان اوله روژه به پاته سي، نو غوره همدا ده چې د شک په ورځ روژه ونيول سي.

والمختار اللم فرمایي چې په دې لړ کې مختاره او غوره قول په عوامو او خواصو کې فرق کول دي، مطلب دا چې خواصو یعنی علمای فقه او مفتیانو ته پکار ده چې د احتیاط لپاره دي په یوم الشک کې نفلی روژه ونیسي، ځکه کېدای سي چې دا درمضان اوله ورځ وي، او که رښتیا هم دا ورځ درمضان سوه، نو دا حضرات به د بدبختی جاهلانو له افو، چټیاو او ستونزو څخه په تکلیف سي، نو ځکه د خواصو لپاره د شک په ورځ روژه نیول غوره دي، لېکن خواصو ته پکار ده چې علمو خلکو ته تر زواله پوري د انتظار کولو او د خوراک، چناب نه کولو حکم وکړي، بیا که تر زوال مخکې میاشته ثابت سي (یعني د میاشتي خبر راسي)، نو دا خلک دي هم دروژې نیت وکړي، او که ثابت نه سي نو تر زوال او نصف النهار وروسته دي هغوی ته دروژې ماتولو حکم وکړي. خو که خواص دروژې نیولو حکم وکړي، نو خلک به هغوی متهم کړي، او پر هغو به د رافضي مهر ولگوي، ځکه چې دروافضو په نهز د شک په ورځ روژه نیول واجب دي، نو ځکه خواصو ته پکار ده چې په یوم الشک کې تر زواله پوري تر انتظار وروسته علمو خلکو ته دروژې ماتولو فتوی ورکړي.

په يوم الشک کې په هېر بلېني نيت سره د روزې حکم

وَالرَّابِعُ: أَنْ يُصَحَّرَ مِنْ أَصْلِ النَّيَّةِ او خلورم صورت دای چې په اصل نیت کې ترد وکړي بِأَنْ يُلْهَى أَنْ يَصُومَ هَذَا إِنْ كَانَ مِنْ رَمَضَانَ (یعني) داسې نیت وکړي چې سبا به روژه نیسم که ورځ د رمضان وه وَلَا يُصُومُهُ إِنْ كَانَ مِنْ شَعْبَانَ او نه به یې نیسم که د شعبان ورځ وه وَلِنْ هَذَا الْوَجْهَ لَا يَصِحُّ صَائِبًا او په دې صورت کې هغه روژې نه وکړي بَلْهُ لَمْ يَكُنْ مِنْ نِيَّتِهِ ځکه چې هغه خپل حزم یقیني جوړ نه کړی (یعني پوځ نیت یې نه وکړی) لِصَارَ كَمَا إِذَا نَوَى آلَهُ إِنْ وَجَدَ هَذَا فَدَا يُفْطِنُ نو داسې مو لکه د نیت چې وکړي چې که سبا مې د خوراک یو شی پیدا کړی نو روژه به نه نیسم وَإِنْ لَمْ يَجِدْ يَصُومُ او که مې پیدا نه کړی نو روژه به نیسم.

اللفظ: «يُصَحَّرُ» د تمعيل د باب مضارع معلومه ده: ترد کول، شک کول، «هزيمة» حزم، پنځه اراده.
توضيح: خلورم صورت دای چې انسان د شک په ورځ یقیني او حتمي نیت نه وکړي، بلکې په ترد او شک سره یې وکړي، داسې ووايي چې که سبا ورځ د رمضان وه، نو زه به روژه نیسم او که د شعبان وه نو روژه به نه نیسم. په دې صورت کې دې سړي روژه نه صحیح کیږي، ځکه چې دروژې د صحیح کېدلو لپاره قطعي او یقیني نیت ضروري دی، او دې سړي په نیت کې ترد پیدا کړی، نو ځکه به د هغه نیت معتبر نه وي، دې مثال داسې دی لکه یو څوک چې داسې ووايي: که سبا ما ته د خوراک شی په لاس راغلی نو افطار به کوم (یعني روژه به ماتوم) او که په لاس نه راغلی، نو روژه به نیسم، ښکاره ده چې په دې صورت کې به هم د هغه روژه معتبره نه وي، ځکه چې د هغه نیت یقیني نه دی او په اصل نیت کې یې ترد سته، نو په پورتي صورت کې به هم درادې او نیت د نه یقیني والي په وجه د هغه روژه معتبره نه وي.
د نیت په وصف کې د ترد حکم

وَالْخَامِسُ: أَنْ يُصَحَّرَ مِنْ وَصْفِ النَّيَّةِ او پنځم صورت دای چې د نیت په وصف کې ترد وکړي بِأَنْ يُنَوَى إِنْ كَانَ غَدًا مِنْ رَمَضَانَ يَصُومُ عَنْهُ (یعني) داسې نیت وکړي چې که سبا ورځ د رمضان وه نو روژه به نیسم وَإِنْ كَانَ مِنْ شَعْبَانَ فَعَنْ وَاجِبٍ آخَرَ او که ورځ د شعبان وه نو د بل واجب روژه به نیسم وَهَذَا مَكْرُوهٌ او دا (صورت) مکروه دی لِتَرُدَّ وَبِزَيْنِ أَمْرَيْنِ مَكْرُوهَيْنِ ځکه چې نیت د دوو مکروه شیانو په مینځ کې دائر دی ثُمَّ إِنْ ظَهَرَ أَنَّهُ مِنْ رَمَضَانَ أَجْزَأُهُ بیا که ښکاره سوه چې دا ورځ د رمضان ده نو د هغه لپاره روژه کافي سوه لِقَدَمِ التَّرَدُّدِ مِنْ أَصْلِ النَّيَّةِ ځکه چې په اصل نیت کې هېڅ ترد نسته وَإِنْ ظَهَرَ أَنَّهُ مِنْ شَعْبَانَ لَا يُجْزِئُهُ عَنْ وَاجِبٍ آخَرَ او که ښکاره سوه چې دا ورځ د شعبان ده نو له بل واجب څخه به د هغه لپاره نه کافي کیږي لِأَنَّ الْجِهَةَ لَمْ تُبَيَّنْ لِلتَّرَدُّدِ فِيهَا ځکه چې په وصف کې د ترد په وجه سره (د بل واجب) طرف ثابت نه سو وَأَصْلُ النَّيَّةِ لَا يَكْفِيهِ او د بل واجب لپاره اصل نیت کافي (هم) نه دی لِكُنْهُ يَكُونُ تَكْلُفًا لېکن دا روژه به (اوس) نفلي وي غَيْرَ مَضْمُونٍ بِالْقَضَاءِ (او) په قضاء سره به مضمونه نه وي (یعني که ماته یې کړي نو قضاء به یې واجب نه وي) إِشْرَافِهِ فِيهِ مُنْقَطًا ځکه چې هغه په دې خیال سره دا روژه شروع کړې وه چې دا (د بل

مهلنگه يې درمضان کېدلو په صورت کي له خپلي غاري څخه د فرسو ساقطولو نيت هم کړی دی، نو داسې د
مظنون سړي په ډول سو، او پر مظنون د مېڅ شي قضاء واجب نه ده، نو پر دې سړي به هم قضاء واجب نه وي.
که يوازي يوه سړي د روزې مياشته وليدله نو د هغه لپاره حکم

وَمَنْ رَأَى هَلَالَ رَمَضَانَ وَحَدَّثَهُ أَوْ شَوَّكَ جِي يَوَازِي د رَمَضَانَ مِيَاشته وويني صَامَ وَإِنْ لَمْ يَقْبَلِ الْإِمَامُ شَهَادَتَهُ نُوْهِنه
دي روزه ونيسي که څه هم امام د هغه گواهي قبوله نه کړي لَقَوْلِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مُؤْمِنًا^١ رِأَيْتَهُ وَأَقْبَلَ رِأْيَتَهُ
حُكْمَ نَبِيِّ اللَّهِ^ص فَرِمَائِي دې: "روژه ونيسئ د مياشتي په ليدلو سر او افطار وکړئ (اختر جوړ کړئ) د مياشتي په ليدلو
سره". وَكَذَلِكَ رَأَى غَايِرًا^٢ لَو دې سړي په ښکاره توگه مياشته وليدله (نو ځکه هغه ته روزه نيول پکار دي) وَإِنْ أَقْطَرَ لَعَلَّيْهِ
الْقَضَاءُ دُونَ الْكِفَارَةِ^٣ او که روزه يې نه ونيوله نو پر هغه قضاء واجب ده نه كفاره وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: عَلَيْهِ الْكِفَارَةُ^٤ او امام
شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ فرمايي: چي پر هغه كفاره (هم) واجب ده إِنْ أَقْطَرَ بِالرَّوْضِ^٥ که په جماع سره يې روزه ماته کړه. لِأَنَّهُ
أَقْطَرَ لِرَمَضَانَ حَقِيقَةً يَتَّبِعُهَا^٦ په ځکه هغه حقيقتا په رمضان کي روزه ماته کړه ځکه چي هغه ته درمضان يقين دی
وَحُكْمُهُ لِرُجُوبِ الشُّمْرِ عَلَيْهِ^٧ او حکما (يې هم په رمضان کي روزه ماته کړه) ځکه چي پر هغه روزه واجب ده وَكُنَّا أُنْ
الْقَاضِي رَدَّ شَهَادَتَهُ بِدَلِيلٍ شَرْعٍ^٨ او زموږ دليل دادی چي قاضي د هغه گواهي په شرعي دليل سره رد کړې ده وَهُوَ
تُهْمَةُ الْفَلِيطِ^٩ او هغه (شرعي دليل) د غلطۍ تهمت (تومت) دی فَأَوْرَثَ شُبُهَةً^{١٠} نو تهمت (د هغه په ليدلو کي) شبهه
پيدا کړه وَفِيهِ الْكِفَارَةُ تَنْذَرُ^{١١} بِالْشُّبُهَاتِ^{١٢} او دا كفاره په شبهاتو سره ختميري وَتَوَاقُطَ قَبْلَ أَنْ يَزِدَّ الْإِمَامُ شَهَادَتَهُ^{١٣}
او که هغه روزه ماته کړه مخکي تر دې چي امام د هغه گواهي رد کړي اِخْتَلَفَ الشَّافِعِيُّ فِيهِ^{١٤} نو په دې باره کي مشائخو
اختلاف کړی دی وَكَوْثَرُ أَكْمَلُ هَذَا الرَّجُلُ ثَلَاثِينَ يَوْمًا لَمْ يَقْطُرْ إِلَّا مَتَّ^{١٥} الْإِمَامَ^{١٦} او که دې سړي دېرش (٣٠) روزې پوره
کړي (بيا هم مياشته نه وليدل سو) نو روزه به نه ماتوي (يعني اختر به نه جوړوي) مگر د امام سره لِأَنَّ الْوُجُوبَ عَلَيْهِ لِلْإِحْتِيَاظِ^{١٧}
ځکه چي پر هغه د لولي روزې واجبيل د احتياط په وجه دي وَالْإِحْتِيَاظُ بَعْدَ ذَلِكَ لَنْ تَأْخِيرِ الْإِقْطَارِ^{١٨} او تر دې وروسته
احتياط د افطار په مخنيولو کي دی وَكَوْثَرُ أَقْطَرَ لَا كِفَارَةَ عَلَيْهِ^{١٩} او که روزه يې ماته کړه (يعني اختريې جوړ کړی) نو پر
هغه كفاره نسته اِمْتِنَانًا لِحَقِيقَةِ الْبَيِّنَةِ عِنْدَهُ^{٢٠} د هغه حقيقت په اعتبار کولو سره کوم چي د هغه سره دی.

اللفات: ﴿وقاع﴾ جماع کول، ﴿تندري﴾ د انفعال باب دی، له دره څخه مشتق دی: ختمېدل، ساقطېدل.

تشرېح: صورت د مسئلې: دادی که يو سړي يوازي درمضان مياشته وليدله، لېکن بل چا نه وليدله، حال دا چي آسمان
صفاوو، نو اوس پر دې سړي لازم دي چي په خپله يوازي روزه ونيسي، که څه هم د هغه گواهي رد کړی سي، ځکه چي
په حديث کي د صوم الرويته و افطرو الرويته خطاب هر چا ته عام دی، نو چا ته چي هم رویت او ليدنه حاصله سي، پر

هغه روژه نیول لازم دي، او څرنگه چې دې سړي په څرگنده توګه میاشته ولیدله، نو ځکه به پر ده هم روژه نیول لازم وي. نو که ده روژه ماته کړه، نو زموږ په نېز پر ده صرف قضاء واجب ده، کفارو واجب نه ده. هغه که یې په خوراک، چنباک سره ماته کړي، یا یې په جماع او نورو سره ماته کړي، لېکن امام شافعي رحمه الله فرمایي چې که هغه د جماع په فریغه سره روژه ماته کړي، نو پر هغه قضاء هم واجب ده، او کفارو هم.

۵ امام شافعي دلیل: دا دی چې دې سړي په حقیقي رمضان کې روژه ماته کړه، ځکه چې ده میاشته ولیدله. او د تدا یقین سو چې دا ورځ د رمضان ده، او حکماً یې هم په رمضان کې روژه ماته کړه، ځکه چې ده لپاره د شریعت حکم همدغه دی، لېکن کله چې هغه روژه نه نیوله، بلکې په جماع سره یې روژه ماته کړه، نو ځکه به کفارو پر واجب وي. زموږ دلیل: دا دی چې کله قاضي دده گواهي رد کړه، نو داسې شرعاً د اعتبار وړ پاته نه سو، او قاضي دده گواهي هم د شرعي دلیل په وجه رد کړه، او هغه شرعي دلیل د غلطی تهمت دی، ځکه چې د آسمان د صفوايي سره سره فقط ده میاشته ولیدله، او بل چا نه ولیدله، حال دا چې په زرهاګ مسلمانو په میاشتي پسې گوري، نو دده په باره کې د خطا تهمت پیدا سو (چې شاید هغه به غلط وي، او میاشت به یې لیدلې نه وي)، او دې تهمت دده په لیدلو کې یو ټول شبهه پیدا کړه، او کفارو د شبهاتو په وجه سره ساقطیږي، نو ځکه به پر دې سړي کفارو نه واجبېږي.

دلو افضل قبل الخ دې حاصل دا دی چې که امام تراوسه د هغه گواهي رد کړې لا نه وه چې دې سړي روژه ماته کړه، نو اوس به پر هغه کفارو واجب وي، که نه؟ فرمایي چې په دې لړ کې د مشائخو اختلاف دی، د بعضي مشائخو رایه دا ده چې په دې صورت کې هم پر هغه کفارو واجب ده، ځکه چې د کفارې د ساقطېدلو چې کوم علت وو یعنې د گواهي ردېدل هغه علت دلته نسته، نو ځکه به کفار واجب وي، لېکن صحیح قول دا دی چې په دې صورت کې هم کفارو واجب نه ده، ځکه چې د قاضي له ردولو څخه علاوه هم دلته شبهه سته، په دې توګه چې له ټوله قوم او خلکو څخه علاوه یوازې هغه میاشته لیدلې او روژه یې نیولې ده، نو فقط دې سړي میاشته لیدل او روژه نیول هم د حیرت او اشتباه وړ دي، او څرنگه چې شبهات کفارو ختموي، نو ځکه به په دې صورت کې هم پر هغه کفارو واجب نه وي.

دلو اکمل الخ دې حاصل دا دی که دې سړي دېرش (۳۰) روژې پوره کړې، او د امام او عامو مسلمانانو نهه ورشت (۲۹) روژې پوره سوې، او په ۲۹ رمضان میاشته نه ولیدله سوه، نو داسې دي په دې خیال سره افطار نه کوي (یعنې اختر دي نه جوړوي) چې زما دېرش روژې خو پوره سوې، بلکې د امام سره دي اختر جوړ کړي، او دا روژه دي د امام سره ونیسي، ځکه چې اول یعنې یوازې د هغه د میاشتي په لیدلو سره پر هغه احتیاطاً روژه واجب سوې وه، یعنې دا روژه د احتیاط په وجه پر هغه واجب سوې وه، په دې وجه نه چې دا نویقیني او قطعي د رمضان روژه ده، او څرنگه چې مخکنې د احتیاط وجه وه، نو دلته هم د افطار په ځنډولو کې احتیاط دی، ځکه ممکنه ده چې هغه کومه اوله روژه نیولې وه، هغه به د رمضان نه وي، بلکې د شعبان به وي، نو د هغه به هم ۲۹ روژې پوره سوي وي، او کله چې دا امکان سته نو د هغه لپاره د امام سره اختر جوړول پکار دي، لېکن که بیا هم هغه یوازې اختر جوړ کړی، نو کفارو نه پر واجبېږي، ځکه چې دې سړي ته په خپل حق کې د دغه ورځي د اختر کېدلو یقین دی، نو د اختر د شبهې په وجه به د هغه له ذمې څخه کفارو ساقطیږي.

که آسمان گر ز من یا وری بخمن ورنه دیوه سري د گواهی حکم

قَالَ كَانَ بِشَهَادَةِ جُلَّةٍ أَوْ كَلَهُ جُيْهِ بِهَ اسْمَانِ كَيْ يُوْعَلَتْ وَيُقْبَلَ الْإِمَامُ شَهَادَةُ الْوَاحِدِ الْعَدْلِي رُؤْيَا الْعَدْلِي نَوَامُ
الْمُسْلِمِينَ بِهَ دِمِيَا شَتِي دَلِيلُو بِهَ بَارَهُ كَيْ دِيُوهُ عَادِلِ انْصَانِ كُوَاهِي قَبْلُوِي رَجُلَانِ أَوْ امْرَأَتَانِ كَانَ أَوْ حَتَّى هُنَا كَهَ نَرِ
وِي، كَهَ بَشْعُهُ آزَادِ وَي، كَهَ غَلَامِ لِأَنَّهُ أَمْرُ نَبِيِّي شَكَّ دِمِيَا شَتِي لِيَدِلْ يُوْهِ دِيْنِي مَسْئَلُهُ دَهَ كَأَشْفَهُ رِوَايَةِ الْأَخْبَارِ نَوَا
مَسْئَلُهُ دَحْدِيثُونُو دِرَوَايَتِ سَرَهُ مَشَابَهُ سُوهُ وَلِهَذَا لَا يَنْقُصُ بِإِلْفِ الشَّهَادَةِ هَمَّا وَجْهَ دَهَ جُيْهِ دِمِيَا شَتِي لِيَدِلْ كُوَاهِي دِ
شَهَادَتِ دَلْفُظِ سَرَهُ خَاصَّ نَهَ دَهَ وَتَشْتَرِكُ الصَّادِقَةُ أَوْ عَادِلِ كَيْدِلِ شَرْطِ دِي لِأَنَّ قَوْلَ الْقَاسِقِ فِي الذِّبَانَاتِ هُوَ مُتَقَبَّلٌ شَكَّ
جُيْهِ بِهَ دِيْنِي خَبَرُو كَيْ دَفَاسِقُ قَوْلِ نَهَ مَثَلِ كَيْبَرِي وَتَأْوِيلُ قَوْلِ الطَّحَاوِيِّ عَدْلًا كَانَ أَوْ هُوَ عَدْلِي رَجَعَهُ اللَّهُ دِ
دِي قَوْلِ عَدْلًا كَاتِ أَوْ غَيْرِ عَدْلٍ تَأْوِيلِ دَا دِي أَنْ يَكُونَ مَسْتُورًا جُيْهِ دَهْنَهَ حَالِ پَتِ وَي وَالْعِلَّةُ هَيْمٌ أَوْ هَبَارٌ أَوْ نَحْوُهُ أَوْ
عَلَتْ وَرَيْخٌ يَا كَرَزِيَا دَا دُولِ بِلِ شَيْ دِي وَلِإِطْلَاقِي جَوَابِ الْكِتَابِ يَدْخُلُ الْمُخْدُوذُ فِي الْقَذْبِ بَعْدَ مَا تَابَ أَوْ دِ مَتْنِ دِ
جَوَابِ بِهَ مَطْلُوقِ كَيْدِلُو كَيْ مَحْدُودِ فِي الْقَذْفِ (هَمْ) تَرْتِيبِي كَيْنَلُو وَرُوسْتَهَ دَا خَلِيبَرِي وَهُوَ ظَاهِرُ الرِّوَايَةِ أَوْ هَمَّا ظَاهِرُ
رَوَايَتِ دِي لِأَنَّهُ خَبَرٌ شَكَّ جُيْهِ (دِمِيَا شَتِي كُوَاهِي) دَخْبِرِ بِهَ دَرَجَهَ كَيْ دَهَ وَحَنْ أَنْ حَيْنَقَهُ رَجَعَهُ اللَّهُ أَهْلًا لَا تَقْبَلُ لِأَنَّهُ
شَهَادَةٌ مِنْ وَجْهِ أَوْ لَهَ إِمَامِ صَاحِبِ رَجَعَهُ اللَّهُ شَخْصَهَ رَوَايَتِ دِي جُيْهِ دِ مَحْدُودِ فِي الْقَذْفِ كُوَاهِي بِهَ نَهَ قَبْلِيْبَرِي شَكَّ جُيْهِ دِ
مِيَا شَتِي كُوَاهِي مِنْ وَجْهِ شَهَادَتِ دَهَ (يَمْنِي بِكُلِّ دَخْبِرِ بِهَ دَرَجَهَ كَيْ هَمْ نَهَ دَهَ) بَلَكِي يُوْهِ دُولِ شَهَادَتِ هَمْ دَهَ وَكَانَ السَّاقِعُ فِي أَحَدِ
قَوْلَيْهِ يَشْتَرِكُ النَّبِيُّ أَوْ إِمَامِ شَافِعِي رَجَعَهُ اللَّهُ بِهَ لَهَ خِيَلُو دُوُو قَوْلُونُو شَخْصَهَ بِهَ يُوْهِ قَوْلِ كَيْ دِ دُوُو خَلِكُو شَرْطِ لَكُوِي
وَالْحُجَّةُ عَلَيْهِ مَا ذَكَرْنَا أَوْ دَهْنَهَ بِهَ خِلَافِ هُنَا دَلِيلِ حُجَّتِ دِي كُومِ جُيْهِ مَوْبِدِ ذَكَرِ كَرِي وَقَدْ صَحَّ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَبْلَ شَهَادَةِ الْوَاحِدِ رُؤْيَا هَلَالِ رَمَضَانَ أَوْ دَا صَحِيحِ دَهَ (يَمْنِي دَا خَبَرِ بِهَ صَحِيحِ رَوَايَتِ كَيْ ثَبَتِ دَهَ) جُيْهِ نَبِي
ﷺ دِ رَمَضَانَ دِمِيَا شَتِي دَلِيلُو بِهَ بَارَهُ كَيْ دِيُوهُ سَرِي كُوَاهِي قَبُولَهُ كَرِهَ شُهُدًا قَبْلَ الْإِمَامِ شَهَادَةُ الْوَاحِدِ يَا كَهَ إِمَامِ دِ
يُوْهِ سَرِي كُوَاهِي قَبُولَهُ كَرِهَ وَصَامُوا ثَلَاثِينَ يَوْمًا أَوْ خَلِكُو دَهْرَشِ رُوْزِي وَنِيُولِي (بَلَكِنِ يَا هَمْ مِيَا شَتِ نَهَ وَلِيَدِلْ سَرَهُ) لَا
يُفْطِرُونَ نَوَ هَمُوِي بِهَ اِفْطَارِ نَهَ كُوِي (يَمْنِي اخْبَرِ بِهَ نَهَ جَوْبُوِي) فِيمَا رَوَى الْحَسَنُ عَنْ أَبِي حَنِيْفَةَ رَجَعَهُ اللَّهُ دَهْنَهَ قَوْلِ مُطَبِّقِ
جُيْهِ حَسَنِ بْنِ زِيَادِ لَهَ إِمَامِ صَاحِبِ رَجَعَهُ اللَّهُ شَخْصَهَ رَوَايَتِ كَرِي دِي لِإِخْتِطَابِ دَا حِطِيَا طِ لِهَارَهَ (يَمْنِي دَا رَوَايَتِ پَرِ احْتِيَا طِ مَبْنِي
دِي) وَلَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ بِشَهَادَةِ الْوَاحِدِ أَوْ بِهَ وَجْهَ (هَمْ) جُيْهِ اِفْطَارِ (اخْبَرِ) دِيُوهُ سَرِي بِهَ كُوَاهِي سَرَهُ نَهَ ثَابِتِيْبَرِي وَحَنْ

● ترجمہ: أخرجه دار قطنی فی کتاب الصیام، حدیث رقم: ۲۱۳۳ - ۲۱۳۴.

● القول الرابع قول محمد رَحِمَهُ اللهُ، وكذا في التبيين وفي غاية البيان قول محمد رَحِمَهُ اللهُ أصح كذا في النهر الفائق، المندبة ج: ١، ص: ١٩٨. [القول

[الراجح، ج: ١، ص: ١٩٦]

مُحَمَّدٌ أَتَاهُمْ بِطِلْزَنْ أَوْ لَهُ إِمَامٌ مُحَمَّدٌ رَحِمَهُ اللَّهُ خُشَعَهُ رَوَايَتِ دِي چي خلگ به افطار کوي (يعني اختر به جوړوي) وَبَشَيْتَ الْفِطْرَ بِشَاءَ عَدَلٍ
ثُبُوتِ الزَّمَانِيَّةِ بِشَهَادَةِ التَّوَابِدِ او فطر (اختر) به ثابتېږي پر دې خبره په بناء کولو سره چي د رمضان ثبوت د يوه سړي په
گواهي سره دی (يعني رمضان د يوه سړي په گواهي سره ثابتېږي، نو اختر به هم د يوه سړي په گواهي سره ثابتېږي) فَإِنْ كَانَ لَا بَشَيْتَ بِهَا
إِبْتِدَاءً که څه هم په ابتداء کي د يوه سړي په گواهي سره اختر نه ثابتېږي هَكَذَا شَيْخُ قَاقِ الْإِزْبِ بِشَاءَ عَدَلٍ عَلَى النَّسَبِ الشَّابِتِ
بِشَهَادَةِ الْقَائِلَةِ لکه د وراثت استحقاق چي پر هغه نسب مېني دی کوم چي د يوې دايې (رضاعي مور) په گواهي سره ثابت سي.

اللغات: ﴿علة﴾ سبب، لامل، مرض، له اصل څخه خلاف حالت، ﴿ديانتت﴾ د دين معاملات، ﴿غهم﴾ ورځ،
﴿غبار﴾ گرز، ﴿معدود في القذف﴾ هغه څوک چي د تهمت حد پر لگول سوی وي، ﴿قابله﴾ دايې (دایه)، رضاعي
مور، د شيدو مور.

توضیح: مسئله: دا ده که آسمان صفا نه وو، بلکي ورځمن يا گرزمن وو، او يو عادل انسان راغلی، د رمضان د مياشتي
ليلو گواهي يې ورکړه، نو امام المسلمين ته پکار دي چي د هغه گواهي قبوله کړي، او خلکو ته دي په راروانه ورځ کي
د روژې نيولو حکم وکړي، گواهي ورکونکی که نرو وي، او که ښځه، آزاد وي، که غلام، حاصل دا چي کله په هغه کي د
عدالت صفت وي، نو د هغه گواهي دي قبوله کړي، او زموږ په نېز له عدالت څخه ماسوا بل شرط نسته، څکه چي دايو،
ديني مسئله ده، نو دا مسئله د احاديثو دروايت سره مشابه سوه، او د احاديثو روايت هم يو ديني امر او مسئله ده، او څرنګه
چي د احاديثو په روايت کي صرف عدالت شرط دی، او شمېر يا آزادي او داسي نور شيان شرط نه دي، همداسي به په دې
کي هم صرف عدالت شرط وي، او نور شرطونه به نه لگيږي، همدا وجه ده چي د رمضان د مياشتي د گواهي ورکولو
لپاره د اشهد (زه گواهي ورکوم) الفاظ ويل ضروري نه دي، بلکي رأيت الهلال (ما مياشته وليدل) ويل کافي دي، څکه
چي د مياشتي گواهي يوه ديني مسئله ده، او د اشهد الفاظ ويل په ديني معاملاتو کي ضروري دي، نه په ديني مسئلو کي.
او د مياشتي په گواهي کي به عدالت څکه شرط وي چي په ديني معاملو او مسئلو کي به د فاسق او غير عادل قول نه منل
کيږي.

وتأويل قول الطحاوي الخ د دې حاصل دا دی چي د مياشتي د ليلو (روژت هلال) په مسئله کي خو احناف د شاهد د
عدالت شرط لگوي چي ليدونکي به عادل وي، لېکن امام طحاوي رَحِمَهُ اللَّهُ يو ځای د عدلا کات او غير عدل هېږت ذکر
کړی دی، چي له هغه څخه دا وهم کيږي چي د هغه په نېز عدالت شرط نه دی، صاحب د هدايي د امام طحاوي د قول
علت او توجيه بيانوي، فرمايي چي له او غير عدل څخه د امام طحاوي رَحِمَهُ اللَّهُ مراد فاسق نه دی، بلکي له دې څخه يې مراد
هغه عادل دی چي د هغه عدالت په خلکو کي مشهور او معروف نه وي، يعني په روژت هلال کي به د هغه سړي شهادت
هم منل کيږي، چي د هغه عدالت په خلکو کي مشهور نه وي بلکي مستور او پټ وي، لکه څرنګه چي د مشهور عادل
شهادت منل کيږي.

والعلة الخ فرمايي: په متن کي چي کوم د اذنا کات بالساء علة هېږت ذکر سو، په هغه کي له علت څخه مراد ورځ،
گرز، دود، بخار (او وږم) دی، نو که په دې شيانو کي د يوه شي په وجه آسمان څر وو، او د مياشتي ليلل ستورنيز
وو، نو د يوه عادل سړي گواهي به معتبره وي.

وَلَا اطلاق جواب الخ فرمايي: په متن کي چي کوم د قبل الامر شهادة الواحد المنل عبارت ذکر سو، دا عبارت مطلق دی، چي اطلاق يې وې خبري ته اشاره کوي چي که محدودي القذف سري توبه وکړه، نو تر توبې وروسته به دهغه گواهي هم معتبره وي، ځکه چي د مياشتي گواهي د خبر په درجه کې ده، يعني د يوې ديني مسئلې خبر ورکوي، او د ديني مسئلې په گواهي کي صرف عدالت ضروري دی، او په محدودي القذف کي هم تر توبې وروسته د عدالت صفت پيدا کېږي، نو ځکه به د محدودي القذف خبر او گواهي هم په دې باره کي معتبره وي، همدا ظاهر الرواية دی؛ صاحب د باني ليکلي دي چي يو صاحب محلود في القذف وو، چي دهغه نوم حضرت ابو بکره رضي الله عنه وو، کله چي هغه توبه وکړه، نو صاحب ودرؤيت هلال په باره کي دهغه گواهي قبوله کړه، له دې څخه هم معلومېږي چي محدودي القذف که توبه وکړي، نو دهغه گواهي به معتبره وي.

ومن ابل حنيفة الخ په دې لړ کي له امام صاحب رحمته الله څخه د غير ظاهر الرواية مطابق يو روايت دا دی چي تر توبې وروسته به هم د محدودي القذف گواهي نه قبلېږي، ځکه د مياشتي گواهي که څه هم له ديني مسئلو څخه ده، لېکن بالکل د خبر په درجه کي نه ده، بلکي دا هم يو قسم شهادت او گواهي ده، او په قرآن کي راځي چي د محدودي القذف گواهي به هيڅکله نه قبلېږي (ولا تقبلوا له شهادة أبدا)، نو ځکه به دهغه گواهي په دې باره کي نه قبلېږي.

وكان الشافعي الخ فرمايي چي له امام شافعي رحمته الله څخه د گواه په باره کي دوه (٢) قوله را نقل سوي دي: اول دا چي رؤيت هلال به د يوه سري په گواهي سره نه ثابتېږي، بلکي دهغه لپاره به د دوو خلکو گواهي ضروري وي، دامام شافعي رحمته الله دې قول په خلاف زموږ بيان سوی دليل حجت دی، يعني چي دا يوه ديني مسئله ده، او د ديني مسئلې په باره کي به د يوه سري گواهي هم قبلېږي، او دا حديث هم د هغه په خلاف حجت دی چي نبي صلی الله عليه وسلم هم د رؤيت هلال په باره کي د يوه اعرابي گواهي قبوله کړه، نو له دې څخه معلومېږي چي دوه خلک ضروري نه دي.

ثم اذا قيل الخ دې حاصل دا دی چي کله امام درمضان د مياشتي په باره کي د يوه سري گواهي قبوله کړي، او خلکو ته د روژې نيولو حکم وکړي، او خلک دېرش (٣٠) روژې پوره کړي، لېکن د دېرشمي روژې په مابنم داختر مياشته نه وليدل سي، نو اوس به را روانه ورځ خلک څه کوي؟ روژه به نيسي، که نه؟ په دې لړ کي له امام صاحب رحمته الله څخه د حسن بن زياد په روايت کي دا را نقل سوي دي چي احتياطاً دي خلک را روانه ورځ هم روژه ونيسي، او افطار دي نه کوي (يعني اختر دي نه جوړوي)، ځکه کېدای سي چي دادي درمضان ٣٠ ورځ وي، او که په ٣١ ورځ داختر د جوړولو حکم وسي، نو دا خرابي هم لازميږي چي اختر به د يوه سري په گواهي سره ثابت سي، حال دا چي داختر د ثبوت لپاره د دوو خلکو گواهي ضروري ده.

ومن محمد الخ اوله امام صاحب څخه دامام محمد په روايت کي دا را نقل سوي دي چي امام به په ٣١ ورځ خلکو ته د اختر جوړولو حکم کوي، ځکه کله چي هغوی په شمار ٣٠ روژې پوره کړې، نو اوس به ٣١ روژې په هغو نه نيول کېږي، ځکه چي روژې له ٣٠ څخه زياتي نه راځي.

پاته سو دا سوال چي په دې صورت کي خو د يوه سري په گواهي سره اختر ثابت سو، نو جواب دا دی چي داختر د ثبوت لپاره خو ابتداء د دوو خلکو گواهي ضروري ده، لېکن که د يو بل شي په ضمن کي اختر ثابتېد، نو دهغه لپاره به بيا د دوو خلکو گواهي ضروري نه وي، او څرنگه چي دلته اختر درمضان په ضمن کي ثابتېږي (ځکه خلکو د يوه

سري په گواهي سره ۳۰ روژې پوره کړې، نو را روانه ورځ به خامخا د کوچني اختر وي). لهذا ثابت سوه چي د يوه سري په گواهي سره به هم اختر ثابتېږي، نو د سوال ضرورت پاته نه سو.

او دې مسئلې بل مثال داسي دی چي که يوې دايي ښځې په ابتداء کي د وراثت د ثابتېدلو لپاره او د وراثت د استحقاق لپاره د يوه سري په باره کي گواهي ورکړه، نو د هغې په گواهي سره به د سري لپاره د وراثت استحقاق نه ثابتېږي، بلکي د دور انسانانو گواهي به ضروري وي، ځکه چي د يو بل شي په ضمن کي د هغه سري د وراثت استحقاق ثابت نه سو، او که دايي ښځي د يوه کوچني په باره کي دا گواهي ورکړه چي دا د فلانکي سري بچي دي، نو د دايي په گواهي سره خود دې بچي نسبت د فلانکي سري سره ثابتېږي، نو د نسب په ضمن کي به د وراثت استحقاق هم ثابتېږي (حال دا چي ابتداء د وراثت د استحقاق لپاره دوي گواهي ضروري وي ځکه چي دا مسئله له معاملاتو څخه ده)، نو معلومه سوه که د يو بل شي په ضمن کي يوشی ثابتېدی، نو د هغه لپاره به دوي گواهي ضروري نه وي، بلکي يوه گواهي به هم کار کوي.

که آسمان صفا وو نو د گواهي د معتبر والي شرطونه

وَإِذَا لَمْ تَكُنْ بِالنِّسَاءِ فَلَمْ تَقْبَلِ الشَّهَادَةَ أَوْ كَـهُ آسْمَانِ كِي هِيْخَ عِلْت نَه وَو نو (د يوه سري) گواهي به نه قبلېږي
حَتَّى يَرَأَهُ جَمْعٌ كَثِيرٌ يَكْفِيهِمْ تر دې چي هغه يو داسي ډېر جماعت وويني چي د هغو په خبر سره علم يقيني حاصلېږي لَأَنَّ الشُّكَّ بِالْأُذْيَةِ فِي مِثْلِ هَذِهِ الْحَالَةِ يُوْهِمُ الْفَلَطَ ځکه په داسي حالت کي يوازي مياشته ليدل د خلطې و هم پيدا کوي فَيَجِبُ التَّوَقُّفُ فِيهِ نو په دې کي به توقف کول واجب وي حَتَّى يَكُونَ جَمْعًا كَثِيرًا تر دې چي ليدونکي کثير جماعت سي بِخِلَافِ مَا إِذَا كَانَ بِالنِّسَاءِ عِلَّةً په خلاف د هغه صورت چي په آسمان کي يو علت وي لَأَنَّهُ قَدْ يَنْشُقُّ الْعَيْنُ عَنْ مَوْضِعِ الْقَبْرِ ځکه چي ورځ کله نا کله د مياشتي له ځای څخه ليري کيږي فَيَنْشُقُّ لِلْمُفْضِلِ الْفُكْرُ نو بعضي خلکو ته اتفاقا په نظر راځي ثُمَّ يَنْتَهِئُ فِي حَدِّ الْكَثِيرِ أَهْلُ السَّخْلَةِ بيا د کثير په اندازه کي ويل سوي دي چي هغه د محلي (کلي) والا دي (يعني چي پوره کلي يې وويني نو دا کثير جماعت سو) وَعَنْ أَبِي يُوسُفَ رَجَعَهُ اللَّهُ خَسُونُ رَجُلًا او له امام ابو يوسف رَجَعَهُ الله څخه روايت دی چي پنځوس خلک دي إِغْتَبَارًا بِالْقِسَامَةِ پر قسامت باندې په قياسولو سره وَلَا تَرَى بَيْنَ أَهْلِ الْبُيُوتِ وَحَدِّ مِنَ خَارِجِ الْبُيُوتِ او هيڅ فرق نسته په مينځ د ښارينو او د هغو خلکو کي چي د ښار له بهر څخه راغلي وي وَدَكَرَ السَّخَاوِيُّ أَنَّهُ تَقْبَلُ شَهَادَةُ الْوَاجِدِ او امام طحاوي رَجَعَهُ الله ذکر کړي دي چي د يوه سري گواهي به قبلېږي إِذَا جَاءَ مِنْ خَارِجِ الْبُيُوتِ چي کله هغه د ښار له بهر څخه راغلی وي لِقِلَّةِ التَّوَابِعِ ځکه چي له ښار څخه بهر خنونه کم وي وَأَلَيْهِ الْإِشَارَةُ فِي كِتَابِ الْإِسْتِخْسَانِ او همدې طرف ته په کتاب الاستحسان کي اشاره ده وَكَذَا إِذَا كَانَ عَلَى مَكَانٍ مُرْتَفِعٍ فِي الْبُيُوتِ او همدارنگه چي کله مياشت ليدونکی سري په ښار کي پريو لوړ ځای وي (نو د امام طحاوي رَجَعَهُ الله په تېره د هغه گواهي هم قبلېږي).

اللغات: ﴿جمع﴾ جماعت، ډله، مجمع، ﴿تفرد﴾ يوازي کېدل، ﴿نشق﴾ څيرېدل، لهېدل (دلته مراد ځني ليري کېدل دي).

تشریح: مسئلہ: داده کہ آسمان صفاوو، وریخ، گرز او داسی نور نه وو، نو په دې صورت کې به دروژت هلال په باره کې دیوه، دوو خلکو گواهي نه قبلېږي، بلکې د دومره غټ جماعت گواهي به قبلېږي چې د هغو په خبر سره د میاشتي لیدلو یقین حاصل سي (یعني چې انسان ته د یقین سي چې دومره ډېر خلک دواړو نه وایي، بلکې واقعي یې میاشت لیدلې ده)، ځکه چې د آسمان د صفاوالي په وخت کې فقط دیوه، دوو خلکو میاشته لیدل او د نورو نه لیدل د غلطی و هم پیدا کوي، یعني دا و هم پیدا کوي چې که میاشت رشتیا هم راختلې وای نو نورو خلکو به هم لیدلې وای (ځکه چې کله آسمان صفاوي، نو حتماً یې ډېر خلک وړني)، نو داسي معلومېږي چې دایو، دوه خلک به د میاشتي په لیدلو کې غلط سوي وي، هو! که پر آسمان وریخ وه، نو دیوه، دوو گواهي به هم قبلېږي، ځکه په دې صورت کې ډېرو خلکو لگیدل ناممکنه دي، خو دیوه یا دوو خلکو لیدل امکان لري، ځکه کله نا کله داسي هم کیږي چې د میاشتي له حای څخه وریخ ليري سي (یعني د میاشتي پر برابر آسمان لڅ سي)، او دیو چا نظر پر میاشت ولگېږي، او بیرته وریخ پر راسي.

ثم قيل الخ پاته سوه دا خبره چې د کثیر مقدار څومره دی؟ نو بعضي حضراتو فرمایلي دي چې له کثیر څخه مراد د محلی (او کلي) ټوله خلک دي، یعني که د ټوله محلی خلکو میاشته ولیدله، نو روژت به ثابتېږي، او له امام ابو یوسف رحمه الله څخه زوایت دی چې له کثیر څخه مراد پنځوس خلک دي، امام ابو یوسف رحمه الله دا مسئلہ پر قسامت قیاس کړې ده، یعني که په محله (کلي) کې یو مری پیدا سو، او قاتل معلوم نه سو، نو د محلی پنځوسو خلکو ته به پر دې قسم ورکول کیږي چې موږ د مري په قاتل او قصه خبره نه یو، نو څرنګه چې دلته د پنځوسو خلکو په قسم سره د قاتل په باره کې لا علمي ثابتېږي، همدارنګه به د میاشتي په باره کې هم د پنځوسو خلکو په لیدلو سره روژت ثابتېږي.

ولا فرق الخ فرمایي چې که آسمان صفاوو، نو ده یوه، دوو خلکو گواهي به نه قبلېږي، تر څو چې جماعت کثیره یعني ډېر خلک نه وي، اوس برابره ده که دا ډېر خلک له هغو خلکو څخه وي چې هغو د ښار په آبادۍ کې میاشته لیدلې وي، یا هغه وي چې له ښار څخه یې بهر میاشته لیدلې وي او راسي گواهي ورکړي، په دې دواړو کې هېڅ فرق نسته. امام طحاوي رحمه الله فرمایي چې که یوه سري هم له ښار څخه بهر میاشت لیدلې وي نو د هغه گواهي به قبلېږي، ځکه چې له ښار څخه بهر د لیدلو موانع او خنډونه کم دي، یعني په ښکار کې خو دودان، گرز او داسي نور ډېر خنډونه سته، لېکن له ښار څخه بهر دود او نور خنډونه نه وي، نو ځکه به د هغه قول قبلېږي، په کتاب الاستحسان کې هم و دې و طرف ته اشاره تر لاسه کیږي (چې له بهر څخه د راتلونکي سري گواهي به قبلېږي)، همدارنګه د امام طحاوي رحمه الله په نړه کې یو څوک په ښار کې دننه پریو لوړ حای ودرېږي او میاشت وړني، نو په دې صورت کې به هم د هغه گواهي قبلېږي.

که داختر میاشته یوازي یوه سري ولیدله نو څه حکم دی؟

وَمَنْ رَأَى هَلَالَ الْفِطْرِ وَحَدَّثَهُ أَشْوَكَهُ فِي دَاخِرِ مِيشَاتِهِ يَوْزِي وَوَرْنِي لَمْ يَفُتَّ احْتِطَاءً نَوْ هغه دي احتياطاً افطار نه کوي (یعني اختر دي نه جوړوي) وَلِلصُّومِ الْاِحْتِطَاءُ فِي الْاِجَابِ او د روژې د میاشتي په صورت کې احتياط په روژه واجبولو کې دی.

تشریح: مسئلہ: داده چې که یو سري یوازي داختر میاشته ولیدله، او بل چا نه ولیدله، نو د دې سري لپاره حکم دا دی چې یوازي دي افطار نه کوي، او احتياطاً دي د را رواني ورځي روژه هم ونیسي، د دې په خلاف که یو چا د رمضان میاشت یوازي ولیدله، نو د هغه په حق کې احتياط دا دی چې یوازي دي روژه ونیسي، چې داسي نه یوه روژه ځني فوت سي.

که آسمان صفاه و نو داختر په میاشته کي د گواهي د معتبر والي شرطونه

وَإِذَا كَانَ بِأَسْمَانٍ جُلَّةٌ لَوْ كَهَ بِهَ آسْمَانٍ كِي يُوْعَلَتْ وَوَلَمْ تَقْبَلْ فِيهِ لَدَلَالِ الْبَطْلِ لَا شَهَادَةً رَجُلَيْنِ أَوْ رَجُلٍ وَآمَنَ كَيْفَ نُوَدَّ
اختر په میاشت کي به نه قبلېږي مگر د دوو خلکو یا د یوه سړي او دوو ښځو گواهي لَا كَهَ تَعْلَقُ بِهَ نَعْمُ الْعَهْدِ څکه
چي د دې گواهي سره د بنده نفع تعلق لري وَهُوَ الْفَطْلُ او د بنده نفع فطر (ښي روژه پرېښودل) دي فَأَشْبَهَ سَائِرَ مَكْرُوهٍ نو دا
بندگاتو د نورو حقونو سره مشابهه سوه وَالْأَصْحَى كَالْفَطْلِ هَذَا لکه الرَّوَايَةُ او د میاشتي د لیدلو په باره کي د لوی
اختر حکم (هم) د ظاهر روایت مطابق د کوچني اختر په ډول دی وَهُوَ الْأَصْحَى او همدا صحیح ده جَلَا قَائِلًا رَوَى عَنْ
حَنِيفَةَ رَجَبَةَ اللَّهِ په خلاف د هغه کوم چي له امام صاحب څخه روایت سوي دي أَنَّ كَهْلَالَ رَعَصَانَ چي د لوی اختر میاشت ده
رمضان د میاشتي په ډول ده لَا كَهَ تَعْلَقُ بِهَ نَعْمُ الْبَيَّادِ څکه چي د لوی اختر سره (هم) د بندگاتو نفع تعلق لري وَهُوَ الشُّرُفُ
بَلْخَوِيرِ الْأَصْحَى او هغه د قرباني په غوښو کي پراخي ده (ښي په دې وړغې غوښي په پیڅروي، نو په دې کي هم د بندگاتو نفع ده).

تشریح: دا ده که آسمان صفاه وو، او په ۲۹ د رمضان آسمان ورځمن یا کرزمن وو، نو د کوچني د اختر
میاشتي د ثبوت لپاره شرعي او کامل شهادت ضروري دي، يعني لږ تر لږه د دوو خلکو یا یوه سړي او دوو ښځو گواهي
ضروري ده، او دا خلک یا ښځي به آزاد وي، او د شهادت په لفظ سره به گواهي ورکوي، مثلاً داسي به وایي: "موږ گواهي
ورکړو چي موږ میاشته لیدلې ده"، نو بیا به د دوی گواهي معتبره وي، کنه نه به وي، څکه چي د دې گواهي سره
بندگاتو حق او نفعه متعلق ده، چي هغه اختر او روژه پرېښودل دي، يعني که دوی گواهي ور نه کړي، نو راروانه ورځ به
هم خلک روژه ونیسي، لېکن د دوی په گواهي سره راروانه ورځ اختر کیږي، او ښکاره ده چي په دې کي د بندگاتو نفعه
ده، نو دا مسئله د بندگاتو د نورو حقونو په ډول سوه، او خالص ديني مسئله پاته نه سوه، او څرنگه چي د حقوق العباد
ثبوت لپاره شرعي گواهي ضروري ده (چي هغه دوه خلک دي، یا یو سړی او دوی ښځي دي)، نو داختر د میاشتي لپاره
به هم شرعي گواهي ضروري وي.

والأصحى الم: فرمایي چي د میاشتي د ثبوت په حواله د لوی اختر د میاشتي حکم هم د کوچني اختر د میاشتي په ډول
دی، يعني څرنگه چي د کوچني اختر د میاشتي لپاره د دوو خلکو یا یوه سړي او دوو ښځو گواهي ضروري ده،
همدا څرنگه د لوی اختر د میاشتي لپاره هم دومره افرادو گواهي ضروري ده، په دې شرط چي پورتي شرطونه ښي آزادي
او د شهادت لفظ په دوی کي موجود وي، دا حکم د ظاهر الروایة مطابق دی، او همدا صحیح قول دی، لېکن په نوادر کي
له امام څخه یو روایت د دې په خلاف دی، يعني د نوادر په روایت کي د امام صاحب په نېز د لوی اختر میاشت د رمضان
میاشتي په ډول ده، يعني د لوی اختر میاشت به هم د رمضان د میاشتي په ډول د یوه سړي په گواهي سره ثبتېږي، په
دې شرط چي آسمان صفاه وي.

د دې روایت دلیل دا دی چي د لوی اختر میاشت د یو ديني امر او مسئلې سره تعلق لري، چي هغه حج دی، او ديني
امور د ثبوت لپاره د یوه عادل سړي گواهي کافي ده، نو څکه به د رمضان په ډول د لوی اختر د میاشتي په ثبوت کي هم
د یوه عادل سړي گواهي کافي وي، او د ظاهر الروایة دلیل دا دی چي د لوی اختر د میاشتي سره د بندگاتو نفعه متعلق ده،
يعني د لوی اختر په ورځو کي بندگان د خپل خدای مېلمته وي، او د قرباني غوښي پرېوانه او په پیڅروي، او ښکاره ده

چي د غوښو په پراخي کي د بندگاتو نفعه ده، نو دا هم د حقوق العباد سره مشابه سوه، او د حقوق العباد ثابتولو لپاره د يوه سري گواهي کفايت نه کوي، نو د لوی اختر د مياشتي د ثبوت لپاره به هم د يوه سري گواهي کافي نه وي، بلکي د کوچني اختر په ډول به د لوی اختر د مياشتي لپاره هم کلمه او شرعي گواهي ضروري وي.

که آسمان صفاوو نو د گواهي حکم

وَلَوْ لَمْ يَكُنْ يَلْمُكُمْ عَلَيْهِمْ اَوْ كَهَ بِهَ آسْمَانٍ كِي عِلْت نَه وَو لَمْ تَقْبَلْ اِلَّا شَهَادَةً جَمَاعَةً نُو نَه بَه قَبْلِي رِي مَغْر دِيو داسي جماعت گواهي وَكَمْ اَلْعِلْمُ بِغُرُوبِهِمْ چي د هغو په خبر سره يقيني علم حاصل سي كُنَّا دَكْرَتَا لکه موږ چي (منځکي) (دا) ذکر کړه.

تقریر: صورت د مسئلې خوب لکل ښکاره دی، يعني د يوه يا دوو خلکو د شهادت قبولولو مسئله په هغه صورت کي ده چي کله آسمان صفا نه وي، لېکن که آسمان صفاوي، نو بيا د اختر د مياشتي د ثبوت لپاره هم د جماعت کثيره گواهي ضروري ده چي د هغو په خبر سره يقيني علم حاصل سي، يعني چي دانسان دا يقين سي چي دومره ډېر خلک درواغ نه وايي، بلکي واقعي يې مياشت ليدلې ده، لکه څرنگه چي درمضان د مياشتي په بيان کي دې پوره تفصيل تېر سو.

د روژې د وخت ابتداء او انتهاء

وَذَلِكَ الْغُيُوبُ مِنْ جَهَنَّمَ طَلُوعُ الْقَمَرِ الْثَّانِي فِي غُرُوبِ الشَّمْسِ او د روژې وخت د صبح صادق (سپېدو چلوندو) څخه تر لمر لوېدلو پوري دی لَقَوْلِهِ تَعَالَى: وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ الْبَقَرَةِ، ۱۱۸۷ ځکه الله تعالی فرمايلي دي: "خوړئ! او چيښئ! تاسو تر هغه پوري چي ښکاره سي تاسو ته سپين تار (سپنس) له تور تاره څخه" إِلَى أَنْ قَالَ: ثُمَّ أَمَّا الْخَيْطَانِ بَيَاضُ النَّهَارِ وَسَوَادُ اللَّيْلِ (البقرة، ۱۱۸۷) تر دې چي الله تعالی فرمايلي دي: بيا تاسو روژه پوره کړئ تر شپې پوري وَالْخَيْطَانِ بَيَاضُ النَّهَارِ وَسَوَادُ اللَّيْلِ او ډولره تارونه د ورځي سپينوالی او د شپې توروالی دی.

اللفظ: «وكلوا» د نصر د باب د امر صيغه ده: خوراک کول، «خيط» تار، سپنس، «بياض» سپينوالی، «سواد» توروالی.

تقریر: امام قلمري رحمه الله په دې عبارت کي د روژې اول او آخري وخت بيانوي، فرمايي چي د روژې وخت له سپېدو چلوندو (صبح صادق) څخه تر لمر لوېدلو پوري دی، دليل دا آيت دی: وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ، او تر دې وروسته فرمايي: ثُمَّ أَمَّا الْخَيْطَانِ إِلَى اللَّيْلِ، په دې آيت کي له خيط ابيض څخه مراد د سهار رڼا ده، او له خيط اسود څخه د شپې تياره ده، چي د هغه ښکاره مطلب همدغه دی چي له صبح صادق څخه تر لمر لوېدلو پوري د روژې وخت دی.

د روژې تعريف

وَالصَّوْمُ هُوَ الْإِمْسَاكُ مِنَ الْأَكْلِ وَالشَّرْبِ وَالْجِمَامِ نَهَارًا مَعَ النَّيَةِ او روژه منع کېدل (ځان نيول) دي له خوراک چښاک او کوډوالي څخه ټوله ورځ سره د نيته إِلَّا الصَّوْمُ نَفْسُ حَقِيقَةِ النَّفَةِ: هُوَ الْإِمْسَاكُ ځکه چي روژه د لغت په حقيقت کي منع کېدل (نو ځان نيول) دي يُؤْزَدُ الْإِمْسَاكُ فِيهِ ځکه چي صوم په همدغه معنی کي استعمال سوی دی إِلَّا أَنَّهُ زَيْدٌ

عَلَيْهِ الْبَيْتُ لِلَّهِ خَوْفًا وَحُبًّا فِي شَرِيعَتِهِ كَمَا فِي شَرِيعَتِهِ دِينِي لِيَتَّخِذَهَا الْعِبَادَةُ مِنَ الْعَادَةِ فِي دِينِي
 په ذريعه عبادت له عادت څخه جلاسي وَاعْتَصَبَ بِالنَّهَارِ لِيَتَّخِذَهَا او روژه دورځي سره خاص ده دهغه آيت په وجه
 کوم چي موږ تلاوت کړي رَبَّنَا تَعَذَّرَ الْوَصَالُ كَانَ تَعْيِينُ النَّهَارِ أَوَّلُ او په دې وجه (هم) چي کله وصل
 ستونزمن دی نو دورځي متعينول به ډېر نه وي لِيَكُونَ عَلَى عِلَاقِ الْعَادَةِ چي اساک د عادت خلاف سي وَعَلَيْهِ
مَهْنُ الْعِبَادَةِ او هم پر دې د عبادت بنياد دی وَالطَّهَارَةُ عَنِ الْغَيْصِ وَالنَّفَاسِ شَرْطٌ لِتَحَقُّقِ الْأَوَّلِ حَتَّى الْبَسَاءِ اوله
 حيض او نفاس څخه پاکېدل شرط دي د ښځو په حق کي دانام د ثابتېدلو لپاره.

اللفظ: **﴿إِسْكَ﴾** د اعمال د باب مصدر دی: منع کېدل، بندېدل، ځان نيول، **﴿زَلْزَل﴾** د ضرب د باب ماضي مجهول ده: زياتېدل، اضافې کېدل.

تشریح: امام قلوري رحمه الله په دې عبارت کي دروژې تعريف بيانوي، فرمايي چي په شريعت کي دروژې په نيت له خوراک، چنباک او جماع څخه ځان نيولو ته صوم (روژه) ويل کيږي، ځکه په لغت کي د صوم لفظ مطلقاً داساک په معنی سره دی، ځکه چي تر اسلام مخکي به دا لفظ داساک په معنی استعمالېدی، لېکن په شريعت کي پر دې معنی نيت هم زيات سو، چي د نيت په ذريعه د عاداتي او عبادتي اساک په مينځ کي توپير راسي (يعني که داساک سره نيت هم وونو داساک به روژه او عبادت وي، او که نيت ورسره نه وو، نو هسي د عادت په توگه به وي)، او شرعي روژه دورځي سره خاص ده، ځکه په دې آيت (کلوا واشربوا الله) کي چي کوم حد او وخت بيان سوی دی، په هغه کي دروژې ابتداء او انتهاء ورځ نيول سوې ده، او عقلي دليل دا دی چي صوم وصال يعني په ورځ او شپه دواړو کي روژه نيول نللمکته دي، ځکه چي يوه مياشت پرلپسې دورځي او شپي په خوراک نه کولو سره د مرگ قوي امکان سته، نو ځکه به صرف شپه يا صرف ورځ دروژې لپاره متعينول ضروري وي، او په ورځ کي د انسان عادت دا دی چي ډېر خوراک، چنباک کوي، نو د عقل په تقاضا ورځ متعينول غوره دي، د دې لپاره چي دورځي اساک يعني په ورځ کي له خوراک، چنباک او جماع څخه ځان نيول د عادت خلاف سي، او د عبادت بنياد هم پر دې دی چي د عادت خلاف به وي، نو ځکه د شرعي روژې لپاره ورځ خاصول زيات غوره دي.

الطهارة الخ د دې حاصل دا دی چي د ښځو په حق کي دروژې دانام کولو لپاره له حيض او نفاس څخه پاکېدل شرط او ضروري دي، ځکه چي حيض او نفاس دروژې منافي دي. او د منافي شي سره روژه نه سي اداء کېدلای، نو په دې خاطر له حيض او نفاس څخه پاکېدل شرط دي.

بَابُ مَا يُؤْجِبُ الْقَضَاءَ وَالْغَفَارَةَ

(دا) باب دهنو شيانو (په بيان كي) دی چي قضاء او
كفارہ (دواړه) واجبوي

تشریح: صاحب دهلبي د صوم له اقسامو څخه تر فراغت وروسته اوس هغه شی بیانوي چي د صوم لپاره منتم او پوره کونکی وي، يعني كفاره، او دروژې هغه صورتونه هم بیانوي چي د هغو دفساد په صورت کي صرف كفاره، يا قضاء او كفاره دواړه واجبيږي.

په هېره سره د خوراک، چنباک او کوروالی حکم

وَأَذَا أَكَلَ الشَّارِبَ أَوْ شَرِبَ أَوْ جَامَعَ نَائِسًا لَمْ يُفْطَرْ ۖ أَوْ كَهَ رَوْضَتِي بِه هېره سره خوراک يا چنباک يا کوروالی وکړي نو روژه يې نه ماتيږي وَالْقِيَاسُ أَنْ يُفْطَرَ لِبُكْنِ قِيَاسِ دای چي روژه يې ماتيږي وَهُوَ قَوْلُ مَا لَيْكَ اَوْ همدا دامام مالک رَجَعَهُ الله قول دی لَوْجُودِ مَا يُضَادُّ الْقَوْمَ ځکه چي دروژې ضد پيدا سو فَصَارَ كَالْمَكَلَامِ نَائِسًا إِلَى السَّلَاةِ نو دا په لمانځه کي په هېره د خبرو کولو په ډول سوه وَجْهُ الْإِسْتِحْسَانِ قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَاةُ وَالسَّلَامُ ۖ لِيَذْنِي أَكَلَ وَشَرِبَ نَائِسًا داستحسان وجه داده چي نبي ﷺ هغه سړي ته فرمايلي وو چي هغه په هېره خوراک، چنباک کړی وو رَمَّ عَلَى صَوْمِكَ فَإِنَّمَا أَطَقَمَكَ اللَّهُ وَسَقَاكَ "ته خپله روژه پوره کړه! ځکه چي په تالله ﷻ خوراک او چنباک وکړی" وَأَذَا تَبَيَّنَ هَذَا إِلَى الْإِكْلِ وَالشَّرْبِ اَوْ کله چي دا حکم په خوراک، چنباک کي ثابت سو تَبَيَّنَ فِي الْوَقَاعِ نو د جماعت په حق کي به (هم) ثابتيږي لِإِسْتِزَائِهِ إِلَى الرُّكْنِيَّةِ ځکه چي په فرضيت کي (توله) برابر دي (يعني لکه څرنګه چي له خوراک او چنباک څخه منع کېدل فرض دي، همدارنګه له جماع څخه هم...) بِخِلَافِ السَّلَاةِ لِأَنَّ هَيْئَةَ السَّلَاةِ مُذَكَّرَةٌ په خلاف د لمانځه ځکه چي د لمانځه حالت ور په يادونکی دی فَلَا يَغْلِبُ النِّسْيَانُ نو (په لمانځه کي) به هېره نه غاليږي وَلَا مُذَكَّرٌ لِي السَّوْمِ اَوْ په روژه کي هيڅ ور په يادونکی شی نسته فَيَغْلِبُ نو (په دې کي) به هېره غاليږي وَلَا فَرْقَ بَيْنَ الْفَرَضِ وَالنَّفْلِ اَوْ د فرضي او نفلي روژې په مينځ کي هيڅ فرق نسته لِأَنَّ النَّسْ لَمْ يَقْتَضِ ځکه چي نص (حديث) هيڅ فرق کړی نه دي.

اللفاظ: ﴿وقوع﴾ جماع (کوروالی)، ﴿استواء﴾ د افتعال د باب مصدر دی: برابرېدل، ﴿هبة﴾ حالت، صورت،

﴿مذكرة﴾ د تمغیل د باب اسم فاعل دی: په ياد وړ وېستل، ور په يادول.

تشریح: صورت د منطبي: دای که يو روژتي په هېره خوراک يا چنباک وکړی، يايې په هېره دخپلي ښځي سره جماع وکړه، نو استحساناً د هغه روژه نه ماتيږي، لېکن قیاساً د هغه روژه ماتيږي، دامام مالک قول هم دغه دی چي ماتيږي، او د

دې قول دلیل دادی چي روژه اساک ته ويل کيږي، او خوراک، چنباک يا جماع کول د اساک ضد دي، او قاعده داده چي يو شی هم د خپل ضد سره پاته کېدای نه سي، نو که خوراک او چنباک وسي، نو اساک ختمیږي، او کله چي اساک ختم سي، نو ښکاره ده چي روژه هم ماتېږي، او څرنگه چي يو سړی په هېره په لماتځه کي خبري وکړي نو دغه لمونځ باطلیږي، همدارنگه به په هېره په خوراک، چنباک سره هم روژه فاسدیږي.

۵ استحصان هليل: دادی چي يو صحابي دروژې په حالت کي په هېره څخه خوراک وکړی، او بيا د نبي ﷺ په خلعت کي حاضر سو، وې ويل: يا رسول الله ﷺ إِنْ أَكَلْتَ وَشَرِبْتَ لَسْنَا وَأَنَا صَالِمٌ (آي د الله رسول! زما روژه وه، لېکن په هېره مي څخه خوراک، چنباک وکړی)، نو نبي ﷺ وفرمايل: الله أطعمت وسقك، يا ايها ناسي وفرمايل: تر حل صومنت ډېر أطعمت الله وسقك، (ته خپل روژه پوره کړه! په تا خو الله خوراک او چنباک وکړی)، له دې حديث څخه دا خبر، څرگنديږي چي په هېره په خوراک، چنباک سره روژه نه ماتېږي، ددې حديث د مطابق نور هم ډېر حديثونه سته، او ټوله هملغه راښيي چي نسيان معاف دی، او په هېره خوراک، چنباک دروژې پر صحت هيڅ اغېزه نه کوي.

وإذا ثبت هذا إلخ ددې حاصل دادی چي دا خو په حديث سره ثابت سو چي په هېره په خوراک، چنباک سره روژه نه ماتېږي، او څرنگه چي دروژې بل فرض له جماع څخه هم منع کيدل او اساک کول دي، او د اساک په مجموعه کي جماع هم سته، نو ځکه به په هېره په جماع سره دروژې نه ماتېدلو حکم په دلالت النص سره ثابتېږي، ځکه چي د منع کېدلو په حکم کي جماع د خوراک، چنباک په ډول ده، او څرنگه چي په هېره په خوراک، چنباک سره روژه نه ماتېږي، نو ځکه به په هېره په جماع کولو سره هم روژه نه ماتېږي، او د جماع حکم به په دلالت النص سره ثابت وي.

بخلاف الصلاة إلخ له دې حايه صاحب د هدايې د امام مالک رحمه الله د قياس جواب وړکوي، د جواب حاصل دادی چي روژه پر لماتځه قياس مع الفارق دی، په دې توگه چي د لماتځه حالت په ياد ورسټونکی حالت دی، يعني د لماتځه په ټوله وخت کي د انسان دا په ياد وي چي زه په لماتځه کي يم، ځکه چي د لماتځه حالت د عادي او د غير لماتځه له حالت څخه بالکل جلا او مختلف دی، نو د لماتځه په حالت کي هېره او نسيان نه سي غالبېدلای، ددې په خلاف دروژې حالت په ياد ورسټونکی نه دی ځکه چي دروژي او غير روژي دواړو حالت برابر دی، ځکه دروژې تعلق د باطن سره دی، نه د ظاهر سره، نو پر روژي د هيري غالبېدل ډېر ممکن او اکثر دي، اوس تاسو وگورئ چي دومره فرق بلوجود به روژه پر لماتځه قياسول څرنگه صحيح وي.

ولافراق إلخ فرمايي چي روژه که نفلي وي، او که فرضي، په دواړو صورتونو کي په هېره خوراک، چنباک او جماع کولو سره روژه نه فاسدوي، ځکه په حديث کي د فرضي او نفلي روژې هيڅ تفصيل او فرق نه دي ذکر سوی، بلکي په دې باره کي حديث مطلق دی والعلق جبري علی إطلاعه.

په غلطۍ يا د بل چا په زور سره دروژې ماتولو حکم

وَلَوْ كَانَ مُحْتَاطًا أَوْ مَكْرَهًا او که روژي خطا کونکی وي او يا زور پر سوی وي (يعني مجبوره سوی وي) فَكَلِمَةُ الْقَضَاءِ
 نو پر هغه قضاء واجب ده خِلَافًا لِلْإِسْأَافِي رَجَعَهُ الله د امام شافعي رحمه الله اختلاف دی قَائِلًا يَغْتَبِرُهُ بِالْأَيُّ ځکه
 چي امام شافعي رحمه الله خطا کونکی پر هيري والا قياسوي وَلَكِنْ أَنَّهُ لَا يَغْلِبُ رُجُوءُهُ او زموږ دليل دادی چي د خطا

وجوه خالف نه دی وَخُذُوا النِّسْيَانَ خَالِثًا او دھیری هلد خالف دی زَلَّ الْإِنْسَانُ مِنَ قَبْلِ مَنْ لَهُ الْبَلَاءُ او په دې وجه (هم) چي هېره د هغه چاله طرفه ده چي هغه لره حق ثابت دی (يعني هېره د الله ﷻ له طرفه راځي) وَالْإِنْسَانُ مِنْ قَبْلِ غَيْرِهِ او اکراه د بل چاله طرفه دی (يعني بنده را ولا پرې او بل بنده مجبوره کوي) كَيْفَ تَرَكَا نُونِسيان او اکراه به دواړه سره جلا وي کَالْمُرْتَدِّ وَالْزَّانِي فِي قَضَاءِ الصَّلَاةِ لکه ترل سوی انسان او مريض انسان د لمانعې په حق کي.

اللفاظ: «مستند» د تفصيل اسم مفعول دی، ترل سوی سړی (مثلاً په زولنو ترل سوی).

تشریح: د نسيان او خطاء په مینځ کي فرق دا دی چي د نسيان په صورت کي خو ناسي (هېرونکی) د فعل اراده کوي، لېکن روژه يې په یاد نه وي، يعني ناسي خو د خوراک، چنډاک اراده کوي، لېکن خپله روژه ورته ياد نه وي، او خاطي (خطاء والا) ته خو روژه ياد نه وي، لېکن د فعل اراده يې نه وي، مثلاً روژتي په خوله لوبه غرضه کړې، او بې له لوبه لوبه ستوني ته ولاړې، نو دلته خو د هغه روژه په ياد وه، لېکن لوبه د هغه په اراده سره ستوني ته نه ولاړې، بلکي په خپله او بې له ارادې ستوني ته ولاړې.

صورت ۳ مستطی، دا دی که يو روژتي په غلطي او خطاء سره یو شی وخورې یا يې وچينې، یا يې جماع وکړه، یا يو چا په زوره خوراک، چنډاک په وکړی، نو زموږ په نېز د هغه روژه ماتېږي، او پر هغه دې روژې قضاء واجب ده، لېکن امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي چي څرنگه د هيري په خوراک، چنډاک سره روژه نه ماتېږي، او د هغه قضاء نه واجبيږي، هملارنگه په خطاء يا زور (اکراه) سره هم د خوراک، چنډاک په صورت کي روژه نه ماتېږي، او کله چي روژه نه ماتېږي، نو د هغه قضاء به هم واجب نه وي.

زموږ دليل او امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ د قياس جواب دا دی چي په نسيان، خطاء او اکراه کي د مخکي او آسمان فرق دی، او يو پر بل قياسول صحيح نه دي، ځکه چي نسيان کثير الوقوع دی، لېکن خطاء او اکراه دواړه قليل الوقوع دي، دويمه خبره دا ده چي نسيان د صاحب حق يعني د الله طرفه راځي، لېکن خطاء او اکراه د بندگانو له طرفه ثابتېږي، نو په نسيان، خطاء او نورو کي ډېر فرق دی، لهذا دوی احکام به هم جلا جلا وي، او د دواړو په باره کي به يو حکم کول صحيح نه وي، لکه يو سړی چي په زولنو کي بندي وي، او په ناسته لمونځ کوي، او بل سړی مريض وي او هغه هم په ناسته لمونځ کوي، نو د مريض لمونځ خو په ناستي سره صحيح کيږي، او د راگرځولو ضرورت يې نسته، لېکن په زولنو کي بندي سړی چي کله آزاد کړی سي، نو پر هغه به د لمانعې راگرځول واجب وي، ځکه چي بندول او قيډول د بندگانو فعل دی، او مريض کو (ناروغه کول) د الله فعل دی، او د بنده او د الله په فعل کي فرق دی، نو د هغو د افعلو په احکامو کي به هم فرق وي.

په روژه کي د احتلام حکم

قُلْ كَلِمَةً فَإِنْ أَنْتُمْ لَمْ يَفْقَهُوا سَوْا او که روژتي بيده سو او احتلام ورته راغلی نو روژه يې نه ماتېږي يَقُولِهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: **ثَلَاثٌ لَا يُفْطِنُ الصَّيَّامَ** ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي: چي درې شيان روژه نه ماتوي **الْكَلِمَةُ وَالْحَبَامَةُ وَالْإِخْتِلَامُ** قی، بنکر لگول او احتلام **وَلَا تَوَجَدُ صُرَّةَ الْجَنَابِ وَلَا مَغْتَاةً** او په دې وجه (هم) چي نه د جماع

صورت پيدا سو او نه د جماع معنی: وَهُوَ الْإِنْزَالُ عَنْ شَهْوَةٍ بِالنَّبَاشَةِ او د جماع معنی: د کوروالي په ذریعہ په شهوت سره انزال دې.

اللفظ: «النباشه» جماع، کوروالی.

تشریح: مسئله: داده چي په احتلام سره روژه نه فاسدېږي، لهندا که یو روژتي بیده سو، او شیطان خطا ایستی، نو دغه روژه نه فاسدېږي، ځکه په حدیث کي ذکر سوي دي چي درې شیان روژه نه ماتوي: (۱) بې اختیاره قی وهل، (۲) بنکر لگول، (۳) احتلام کېدل. عقلي دلیل دادی چي روژه خو ماتېږي په جماع سره، او په احتلام کي نه صورتاً جماع سته. او نه معنا، صورتاً جماع خو بنکاره ده چي نسته، او د معنا جماع کیفیت دادی چي دخول نه وسي، لېکن بیا هم د بنخي او نر د یو ځوالي په وجه په شهوت سره انزال وسي، نو معنا جماع هم نسته، ځکه چي دلته خو نه نر او بنخه سره یوځای سوي دي، او نه په شهوت سره انزال سته، نو ځکه به جماع نه ثابتېږي، او کله چي جماع ثابت نه سوه، نو روژه به هم نه فاسدېږي.

په روژه کي بنخي ته په کتلو سره یا په موب وهلو (استبراء بالید) سره د انزال حکم

وَكَلَّاهُ إِذَا أَكْبَلَ إِذَا مَرَّ أَكْمَلُ او همدارنگه که روژتي یو بنخي ته وکتل او انزال سو (نوروژه یې نه ماتېږي) إِنَّا يَنْبَغُ د هغه دلیل په وجه کوم چي موب بیان کړی فَصَارَ كَالْمُسْتَقْبِرِ إِذَا أَمْنَى او دا داسي سو لکه (د بنخي په باره کي) سوچ کونکی سړی چي کله هغه انزال سي وَكَالْمُسْتَقْبِرِ يَأْتِيكَ عَلَى مَا قَالُوا او لکه په ورغوي سره د منی وورا ایستونکي سړی لکه څرنگه چي قهقار ویلي دي.

اللفظ: «أمنی» د افعال د باب ماضي ده: مني وتل، انزالېدل، «مستقبر» د استعمال د باب اسم فاعل دی: مني را ایستل.

تشریح: مسئله: داده که روژتي یوه بنخه ولیدله، او انزال سو، یا روژتي د یوې بنخي د بنکلا او بنایست په باره کي سوچ کوی، او انزال سو، یا یو چا په خپله په لاس مني راوستله، نو په دې ټولو صورتونو کي روژه نه فاسدېږي، ځکه چي په یوه صورت کي هم نه صورتاً جماع سته او نه معنا، نو کله چي هېڅ ډول جماع نسته، نو روژه به هم نه فاسدېږي، ځکه چي روژه فاسدېږي په جماع سره.

بنخي ته په کتلو یا د هغې په باره کي په سوچ سره د انزال په صورت کي روژه نه ماتېدل خو د قیاس مطابق دي، لېکن په موب وهلو سره د روژې ماتېدل یا نه ماتېدل مختلف فیہ دي، صاحب د هدایې چي کومه رایه ذکر کړې ده، هغه د بعضي مشائخو ده، لېکن د اکثره مشائخو رایه داده چي موب وهل روژه فاسدوي، او همدا محقق او مختاره قول دی.

په روژه کي د تېلو، رانجو او بنکر لگولو حکم

وَكَلَّاهُمْ كَمُ يَطْلُ او که روژتي تېل ولگوي نو روژه یې نه ماتېږي لَعَدِمِ الشَّائِبِ ځکه د روژې (یو) منافي (شي) نسته وَكَلَّاهُ إِذَا أَكْبَلَ او همدارنگه چي کله بنکر ولگوي (نوروژه یې نه ماتېږي) لَهَذَا وَإِنْ تَارَوْنَا د دې دلیل په وجه او د هغه حدیث په وجه کوم چي موب روایت کړی وَكَلَّاهُ كَمُ يَطْلُ او که سترگي رانجه کړي نو (هم) یې روژه نه

ماتيري: لَا تَكُنْ كُنُوسَ بَنَاتِ الْعَوْنِ وَالْذِمَامِ مَنْكُتٌ حُكْمٌ چي دسترگي او دماغ په مينځ کي هيڅ لاره نسته وَالْذِمَامُ يَتَرْتَمُ کانهږي او اوبنکي د خوځو په ډول رهاڅي وَالْذَاهِلُ مِنَ الْمَسَارِ لَا يَتَانُ او په مسام کي داخلېدونکي شي د روژې منافي نه دی كَأَنَّهُ اخْتَسَلَ بِالنَّاءِ الْهَارِدِ لکه يو څوک چي په يخو اوبو سره غسل وکړي.

اللفات: ﴿الاهن﴾ د افتعال د باب ماضي ده، په اصل کي ادهن وو ا تېل او غوړي لگول. ﴿اجتمع﴾ مخکنی صيغه ده: بنکر لگول، ﴿اتكل﴾ مخکنی صيغه ده: رانجه لگول، ﴿منكذ﴾ لاره، ﴿دمع﴾ اوبنکي، ﴿ترتم﴾ د تفعّل د باب مضارع ده: خشېدل، بهېدل ﴿عرق﴾ خوله، ﴿مسار﴾ د وېستو په بڼه کي هغه نری سوري چي خوله ځني راوځي، جمع يې مسامات راځي. **تشریح:** مسئله: دا ده چي د روژتي لپاره تېل، بنکر، او رانجه لگول ټوله صحيح او جائز دي، او له دې شيانو څخه يو شي هم روژه نه فاسدوي، حُکْم نه خو تېل لگول د روژې منافي دي، او نه بنکر او رانجه لگول د روژې منافي دي، او بيا د بنکر لگولو په باره کي خو په دې حديث: ثلاث لا يضرن الصيام المجامعة والاحتلام، کي دا صراحت هم سوي دی چي هغه روژه نه ماتوي، همدارنگه په رانجه لگولو سره هم د روژې پر صحت هيڅ اغېزه نه پرېوځي، حُکْم چي رانجه په سترگو کي لگيږي، او د سترگو او دماغ په مينځ کي هيڅ لاره نسته، چي په هغه سره رانجه سيده دماغ يا ستوني ته ولاړ سي، او قاعده دا ده چي کله يو شي دماغ يا ستوني يانس ته ورسېږي، نو هغه روژه فاسدوي، او که دا سوال وسي چي کله د دماغ او سترگو په مينځ کي لاره نسته نو اوبنکي له کومه راوځي، جواب دا دی چي اوبنکي هم د خوځې (عرق) په ډول له مساماتو او له کوچنيو سوريو څخه راوځي، لهذا په دې سره پر لاره دليل نيول صحيح نه دي. او د مساماتو له لاري څخه چي يو شي داخل سي، نو په هغه سره د روژې په صحت کي هيڅ اثر نه راځي، لکه يو څوک چي په يخو اوبو سره ولمبيري، نو د مساماتو په ذريعه هغه په بدن کي دننه يخوالي او تازگي احساسوي، او په ټوله بدن کي يې يو ډول سېرابي او چستي راسي، لېکن بيا هم په دې سره روژه نه ماتيري، همدارنگه که د رانجو اثر هم د مساماتو په ذريعه تر ستوني پوري ورسېږي، نو په دې سره به روژه نه ماتيري.

په روژه کي د مچي اخيستلو حکم

وَلَوْ قِيلَ امْرَأَةً لَا يَكْفُلُ صَوْمُهُ او که روژتي خپله بنځه مچ کړي نو روژه يې نه فاسديږي يُرِيدُ بِهِ إِذَا لَمْ يُنْزَلْ مراد دا دی چي کله انزال نه سي لِعَدَبِ الثَّنَائِ صُورَةً وَمَعْنَى حُکْم چي منافي نه صورتاً مته او نه معنا يَخْلَافِ الرَّجْعَةُ وَالْمَصَاهِرَةُ په خلاف درجعت او مصاهرت لَأَنَّ الْعُكْمَ هُنَاكَ أَوْيَرَّ عَلَى السَّبَبِ حُکْم چي هلته د حکم مدار پر سبب دی عَلَى مَا يُبَيِّنُ لِيُؤْضِحَهُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ چي پر خپل ځای به (د هغه تفصيل) راسي انشاء الله تعالى.

اللفات: ﴿قيل﴾ د تفعيل د باب ماضي ده: مچول، ﴿مصاهرة﴾ هغه قربت چي د زوم له طرفه وي، (حرمت مصاهرت)، ﴿ايدبر﴾ د افعال د باب ماضي مجهوله ده: مدار کېدل.

تشریح: مسئله: دا ده که يو روژتي سړي له خپلي بنځي څخه په شهوت مچ و اخيستله، او انزال نه سو، نو د هغه روژه نه فاسديږي، حُکْم چي په مچولو کي نه صورتاً جماع سته، او نه معنا، او جماع روژه فاسدوي، نو کله چي د جماع هيڅ احتمال او شبهه نسته، نو ښکاره ده چي روژه به هم نه فاسديږي، د دې په خلاف که يو سړي په خپله طلاقه سوي

باب ما يوجب القضاة والفتوى

بنسخه) چي هغه په رجعي طلاق سره طلاقه سوي وه په عدلت کي) په شهوت سره مچ کړه، نو رجعت ثابتیږي، هماغه ډول که يوه پردی بنسخه يې په شهوت سره مچ کړه، نو حرمت مصاهرت ثابتیږي، ځکه په رجعت لو مصاهرت کي د حکم دارو ملار د جماع پر سبب دی، نو څرنگه چي په جماع سره رجعت لو مصاهرت ثابتیږي، هملارنگه به د جماع په سبب يعني په مچه اخيستلو سره هم ثابتیږي.

په روژه کي په مچه اخيستلو يا مسه کولو سره د انزال حکم

وَلَوْ أَكَلُ بِمَنْعَةٍ أَوْ لَيْسَ لَوْ رُوِيَ انزال سو په مچه اخيستلو يا مسه کولو سره لَعَلَّيْهِ الْقَضَاءُ مَقْدُونُ الْكَفَارَةِ نو پر هغه قضاء واجب ده نه كفاره. لَوْ جُودَ مَقْعُ الْجَمَاعِ ځکه چي د جماع معنی پيدا سوه وَوُجُودُ الْفَنَاءِ صَوْرَةً أَوْ مَقْعٌ يَكُونُ لِجَمَاعٍ الْقَضَاءُ اجْتِبَاءً او صورتاً يا معنا د منفي پيدا کېدل د قضاء واجبولو لپاره کافي دی أَمَّا الْكَفَارَةُ فَتَحْتَاجُ إِلَى كَمَالِ الْجَنَائَةِ هر چي كفاره ده نو هغه بشپړ جنایت (جرم) ته احتیاج لري لَا كَفَّارَةَ لِرَأْيٍ بِالشَّهَوَاتِ كَالْحُدُودِ ځکه چي كفاره د شبهاتو په وجه سره ساقطیږي لکه حدود چي د شبهاتو په وجه ساقطیږي.

الفتا، ﴿قبلة﴾ مچه، ﴿تفتقر﴾ د افتعال باب مضارع ده: محتاجه کېدل، موقوفه کېدل، ﴿تندرون﴾ د انفعل باب مضارع ده: ختمېدل، ساقطېدل، ليري کېدل.

تقريب: مسئله: داده که روژتي يوه بنسخه مچ کړه، يا يې مسه کړه، او انزال سو، نو د هغه روژه فاسده سوه، خو پر هغه روژي قضا واجب ده، او كفاره پر واجب نه ده، قضاء خو ځکه واجب ده چي جماع که څه هم صورتاً ناسته، لېکن معاً جماع ته چي ډولره په شهوت سره يوځای سول، او انزال وسو، که څه هم دخول نه دي سوی، دي ته معاً جماع ويل کيږي، او احتیاطاً قضاء د واجبولو لپاره د روژي د منفي پيدا کېدل کافي دي، هغه که صورتاً پيدا سي، او که معاً پيدا سي، او کفارې ځکه واجب نه ده چي كفاره هغه وخت واجبېږي، چي کله جرم په بشپړه توګه ثابت سي، او دلته د صورتاً جماع د نشتوالي په وجه جرم سپک سو، بلکي يو ډول د جماع د نشتوالي شبهه پيدا سوه، او دا خبره تسليم سوي ده چي د شبهاتو په وجه کفارې ساقطیږي، لکه څرنگه چي د شبهاتو په وجه حدود ساقطیږي.

په روژه کي د مچي اخيستلو تفصيلي حکم

وَلَا يَأْتِي بِالْفَتْوَى إِذَا أَمِنَ عَلَى نَفْسِهِ لَوْ مَحَ اخيستلو کي هيڅ پروا نسته چي کله پر خپل ځان د روژتي قابو وي أَيُّ الْجَمَاعَةِ أَوْ الْإِنْزَالِ يعني له کوروالي يا انزال څخه (يې پر ځان قابو وي) وَيُفْتَرَى إِذَا لَمْ يَأْمَنْ او مکروه دي که پر خپل ځان د هغه قابو نه وي لَأَنَّ عَيْنَهُ لَيْسَ بِمُفِطٍ ځکه چي په خپله مچه اخيستل روژه نه ماتوي وَرُبَّمَا يَصِيرُ فِطْرًا بِمَا يَتَّبِعُهُ (بلکي) کله نا کله د هغه په انجام (يعني په جماع) سره روژه ماتيږي فَإِنْ أَمِنَ يُغْتَرَّ عَيْنُهُ وَأَيْبَمَ لَهُ نو که روژتي په لمن (لو قابو کي) وي نو د خاص مچي اعتبار به کيږي او د هغه لپاره به مچه مباح وي وَإِنْ لَمْ يَأْمَنْ تُغْتَرَّ عَيْنُهُ وَكُرِّهَ لَهُ او که په لمن کي نه وي نو د هغه د انجام اعتبار به کيږي او د هغه لپاره به مچه مکروه وي وَالشَّاهِدُ أَلْفَقٌ يَنْبَغِي لِلْحَالَتَيْنِ او امام شافعي رحمه الله په ډولو حالاتو کي مچه اخيستل جائز کړي دي وَالْحُكْمُ عَلَيْهِ مَا لَا كَرِهَ لَهُ او د امام

شافعي رحمه الله په خلاف هغه دليل حجت دی کوم چې موږ ذکر کړی أَلْبَاسُهُ أَلْفَاخُهُ وَمِنْ الْقَبِيلِ فِي كَاهِرِ
الرَّيَّةِ او مباشرت فاحشه د مچي اخيستلو په غير دی (يعني جائز دی) په ظاهر روايت کې وَأَنْ مَخْلُوقَ اللَّهِ كَرِيحًا
بِالْبَاسَةِ أَلْفَاخُهُ او له امام محمد رحمه الله هغه روايت دی چې مباشرت فاحشه مکروه دی لَأَنَّهَا قُلُوبُ الْفِتْنَةِ
 حکه چې مباشرت فاحشه ډېر لږ له فتني هغه خلې وي.

الطَّلَعُ، حَالَةُ، انجام، بِالْبَاسَةِ أَلْفَاخُهُ مباشرت فاحشه دې ته ويل کېږي چې نر د ښمې په فرج (شرمگاه) کې
 دخول نه وکړي بلکې صرف فرجونه سره ونږي.

تَقْرِيجٌ، صَوْتُ، مَسْطَبٌ، دا دی چې د روژې لپاره خو نه مطلقاً مچي اخيستل جائز دي، او نه مطلقاً مکروه او ممنوع
 دي، بلکې اصل حکم دا دی چې که روژې ته پر خپل نفس قابو (لو کنترول) وو، او د مچو د اخيستلو په صورت کې دا
 پیره ودرته نه وه چې له حد هغه به تېر سي، او جماع به وکړي، نو د هغه لپاره مچي اخيستل جائز دي، لېکن که په مچو
 اخيستلو سره د جماع يا انزال اندېښنه وه، نو په دې صورت کې د هغه لپاره مچي اخيستل مکروه دي.

د دې تفصيل علت صاحب د هدايي د ياتوي چې فی نفسه مچو اخيستل روژه نه ماتوي، لېکن کله نا کله په مچولو
 مچولو کې له انسان هغه جماع کېږي، يا انزاليږي، نو د آخري انجام په اعتبار سره مچو اخيستل مفسد د روژې
 جوړېږي، له امله کوم انسان چې له جماع او انزال هغه په امن وي، د هغه په حق کې به خاص د مچي اعتباره کېږي او د
 مچولو اجازته به ورکول کېږي، حکه چې فی نفسه مچو روژه نه ماتوي، او کوم سړي ته چې د جماع او انزال پېره وي، د
 هغه په حق کې به د مچي د انجام اعتبار کېږي، او د هغه لپاره به د روژې په حالت کې مچو اخيستل مکروه وي، له دې
 هغه د حضرت ام سلمه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا د حديث مفهوم هم شرکندېږي چې هغه فرمايي: "نبی ﷺ به د روژې په حالت کې
 له ما هغه مچو اخيستل"، نو د نبی ﷺ په حق کې به هم خاص د مچي اعتبار وو، حکه چې په ټوله مخلوق کې له نبی
 ﷺ هغه زيات بل غټ صابر او پر نفس قابو لرونکی نه وو.

وَالشَّافِعِيُّ الْإِمَامُ فرمايي چې امام شافعي رحمه الله مطلقاً د خاص مچي اعتبار کړی دی، او د امن او غير امن په دواړو حالتونو
 کې يې مچو اخيستل يې له کراهته جائز کړي دي، لېکن زموږ بيان سوی دليل د امام شافعي رحمه الله په خلاف حجت او
 دليل دی.

وَالْبَاسَةُ أَلْفَاخُهُ فرمايي چې د ظاهر الرواية مطابق مباشرت فاحشه هم د مچولو په غير دی، يعني جائز دی که يې پر خپل
 قابو وو، او مکروه دی که قابو نه وو، مباشرت فاحشه دا دی چې نر او ښځه د لڅوالي په حالت کې د خپلو شرمگلو
 سر پرني حصې سره ومېړي او دخول نه وکړي.

لېکن امام محمد رحمه الله مباشرت فاحشه مطلق مکروه کړی دی، حکه مباشرت فاحشه په علمه توګه له انسان هغه ورځ
 ډډي، او څه نا څه په انسان خلعتاً کوي، نو حکه دا صورت مطلقاً مکروه دی، او په دې زمانه کې احتياط هم په دې کې
 دی چې پر دې قول فتوی ورکول سي، حکه د روژې مقصد د الله تعالی عبادت دی، نه عيش او مستي.

د روژني ستوني نه د هج، گرز او د داسي نورو د فنونو حکم

وَلَوْ كُنَّ حَلَقَةُ دُهَاثٍ أَوْ كَهْدُ رُتِي سَتُونِي تَه مَج تَوَخِي وَهَذَا كَرِي يَصْرُوه لَمْ يَلِطُوا أَوْ د هغه خپله روژه په ياد (هم) وي نو روژه يې نه ماتېږي وَلِ الْقِيَاسِ يَفْسُدُ صَوْمُهُ او قياس دای چي روژه يې ماتېږي لِيُؤْصَلَ الْفُلُيَالُ جَزَلُهُ ځکه چي د روژې ماتونکی شی د هغه نس ته ورسېدی إِنْ كَانَ لَا يَنْكَلِي بِه كَالْعَرَابِ وَالْحَصَا که څه هم په داسي شي سره غذا نه حاصلېږي لکه خاوره او شكي وَجَه الْإِسْتِخَانِ أَنَّهُ لَا يُسْتَقَامُ الْإِسْتِمَارُ عَنْهُ د استحسان دليل دای چي له مچ څخه ځان خوندي کول ممکن نه دي فَأَشْبَهَ الْفَيَّازَ وَالذَّخَانَ نو دا د گرز او دود سره مشابه سو وَأَسْتَفْتُوا لِي السَّطْرِ وَالشُّلُجِ او مشاخصو په باران (يعني د باران په شاخصو) او اوږه کي اختلاف کړی دی وَالْأَمْرُ أَنَّهُ يُفْسَدُ او صحيح دا ده چي (په هغو سره) روژه ماتېږي لَا مُمْكَانَ الْإِسْتِمَارَ عَنْهُ ځکه چي له هغو څخه خوندي کېدل ممکن دي إِذَا آوَاةَ خَيْبَةً أَوْ سَقَفَ چي کله روژتي ته خېمه يا بام (چت) پناه ورکړي.

اللفات: ﴿دېلب﴾ مچ، ﴿جوف﴾ خالی ځای، نس، ﴿قرباب﴾ خاوري، ﴿حصا﴾ شكي، کوچنی ډبري، ﴿مفلح﴾ دود، ﴿لثه﴾ اوږه، ﴿ژلی﴾، ﴿اوی﴾ پناه ورکول، ځای ورکول، ﴿مقف﴾ بام (چت).

توضیح: مسئله: داده که دروژتي په ستوني مچ دننه سو او معدې ته يې ورسېدی، نو استحساناً د هغه روژه نه ماتېږي، لو قیاساً يې روژه ماتېږي، د قیاس دليل دای چي معدې ته د روژې ماتونکی شی ورسېدی، نو ځکه به روژه ماتېږي، که څه هم په دې شي سره غذا نه حاصلېږي، او نه د غذا په توگه استعمالېږي، لېکن بیا هم معدې ته به د هغه په رسېدلو سره روژه فاسدېږي، لکه څرنگه چي په هغه صورت کي هم روژه فاسدېږي چي کله شکه، يا کوچنی لوته، يا خاوري تيري سي، حال دا چي داشيان هم د غذا په توگه نه استعمالېږي.

د استحسان دليل دای چي له مچ څخه خوندي کېدل ناممکن دي، ځکه ډېر ځله مچ په خپله بې له ارادې د انسان په خوله ننوځي، او معدې ته رسېږي، نو ځکه مچ د گرز او دود سره مشابه سو، او گرز او دود که بې اختياره ستوني ته ننوځي نو بالاجماع په هغه سره روژه نه فاسدېږي، لهذا د بې اختياره مچ ننوتلو په صورت کي به هم روژه نه فاسدېږي.

واعتلغو الخ فرمايي که ديو روژتي په خوله کي د باران شاخصي، ژلی يا د اوږي توکړه ولوېږي، او معدې ته ورسېږي، نو آیا په دې سره روژه ماتېږي، که نه؟ په دې باره کي د مشاخصو څو قولونه دي: (۱) اول قول دای چي په خوله کي دې شيانو په لوېدلو سره د روژې پر صحت هيڅ اغېزه نه پرېوځي، او روژه نه ماتېږي، (۲) دوم قول دای چي د باران شاخصي خو روژه ماتوي، لېکن ژلی او د اوږي توکړه روژه نه ماتوي، (۳) دريم او تر ټولو صحيح قول دای چي د اشيان روژه ماتوي، دليل دای چي د باران له شاخصو، ژلی او اوږي څخه ځان ساتل ممکن دي، په دې توگه چي کله باران، ژلی يا اوږه کيږي، نو يوې خېمې يا بام لرونکي ځای ته دي پناه يووسي، لهذا کله چي له دې شيانو څخه ځان ساتل ممکن دي، نو دا د گرز او دود سره مشابه نه سول، صاحب دفتح القدير فرمايي چي که علت دايان سي نو ډېره به غوره وي چي: "د خولې په بندولو له باران، ژلی او اوږي څخه ځان ساتل ممکن دي"، ځکه چي کله نا کله يو څوک مسافر وي، او هغه ته نژدې هيڅ خېمه، چترۍ (سايه وان) او بام لرونکی ځای نه وي، نو د هغه لپاره به له دې شيانو څخه

لما خولني كول ممكن نه وقي. لهما كه ما پورتني علت بيان سي، نو دهره به غره وي، شكه چي ه علت جامع دي، او ميغ ستونزه پكني نه راخي.

به روزه كي د غابو د غوبو او د درو د تپولو حكم

وَأَمَّا لِكُلِّ لَحْدَةٍ أَشْكَاهُ أَوْ كِه رُوْتِي د خپلو غابو په مينځ كي (بندي سوي) غوبني و خوري كُلُّ كَانٍ لِكُلِّ كَانٍ يَلِيْلِي
 نو كه هغه لږ وي نو روزه نه ماتيږي وَأَنَّ كَانٍ كَثِيْرًا يَلِيْلِي * او كه ډېري وي نو روزه ماتيږي وَقَالَ زُفَرٌ: يَغْفِرُ لِي التَّوْبَتَيْنِ
 او امام زفر رحمه الله وايي: په دواړو صورتونو كي روزه ماتيږي لَأَنَّ الْقَمَّ لَهُ حُكْمُ الظَّاهِرِ شكه چي خولې ته د بدن د ظاهر
 حكم حاصل دي حَتَّى لَا يَفْسُدَ صَوْمُهُ بِالتَّخَصُّصِ تردې چي په غره كولو سره د هغه روزه نه فاسديږي وَلَنَا أَنَّ
الْقَبِيلَ تَابِعًا لِأَشْتَابِهِ بِشَرْطِ رَيْفِهِ او زموږ دليل دا دي چي لږ شي د هغه د غابو تابع دي (او) د هغه د ناوړو په درجه
 كي دي بِخِلَافِ الْكَثِيرِ لَأَنَّهُ لَا يَتَلَيَّ فِيمَا بَيْنَ الْأَشْتَانِ په خلاف د ډېر شي شكه چي هغه د غابو په مينځ كي نه
 پاتيږي (بنديږي) وَالْقَاصِلُ وَقَدَارُ الْحِصَّةِ او (د ډېر او لږ په مينځ كي) فصل كوونكي د نخود مقدار دي وَمَا ذُوْنَهَا
قَلِيْلٌ او تر نخود كم شي لږ دي.

اللفظ: «كُلِّ» جمع د سن ده: غابونه، «مضففة» خوله پړبول، په خوله اوبه غره كول، «ريق» ناري،
 لاري، «حصة» نخود، په كسره دميم سره هم ويل كېلای سي.

توضيح: مسئله: دا ده كه دروټي په غابو كي د غوبو يوه رېښه يا د يوه بل شي ذره بنده سوه، او هغه دې شي ته په ډېره
 سره حركت وركړي، او تېرې كړي، نو رېښه او ذره كه په لږ اندازه وه (يعني كوچنې وه)، نو روزه نه فاسديږي، او كه په
 ډېره اندازه وه، نو فاسديږي امام زفر رحمه الله فرمايي چي په دواړو صورتونو كي روزه فاسديږي.
 د امام زفر دليل: دا دي چي دننه خولې ته د ظاهري (دبانديني) بدن حكم حاصل دي، يعني كوم حكم چي د ښكاره او
 دباندي بدن دي، هغه حكم به د دننه خولې هم وي، او دباندي بدن حكم دا دي چي كه لږ شي هم له دباندي څخه خولې ته
 واچول سي، او تېر سي نو روزه فاسديږي، لهذا كه په خوله كي لږ شي وو او تېر سو، نو هم به روزه فاسديږي، ددې دليل
 چي دننه خولې ته د ظاهري بدن حكم حاصل دي، دا دي چي كه يو څوك دروټې په حالت كي اوبه غره كړي او بيرته
 يې تو كړي، نو د هغه روزه نه ماتيږي، نو كه خولې ته د ظاهري بدن حكم حاصل نه وي، نو روزه به يې خلمخا ماتېدلای،
 لهذا كله چي معلومه سوه چي دننه خولې ته د ظاهري بدن حكم حاصل دي، نو د غوبو رېښه يا يوه ذره چي په خوله كي
 وي، د هغه تېرول به داسي وي لكه له خولې څخه دباندي چي يوشی راوخيستل سي، او تېر سي، او له دباندي څخه د لږ
 شي خوړل هم روزه فاسلوي، نو ځكه به د كوچنې رېښې يا ذرې په خوړلو سره هم روزه فاسديږي.

زموږ دليل: دا دي چي د غوبو رېښه يا د يوه بل شي ذره كه په لږ اندازه وه (يعني كوچنې وه)، نو د هغه د غابونو تابع ده،
 ځكه چي له هغه څخه غابونه ساتل ممكن نه دي، لهذا لږ شي د ناوړو په درجه كي سو، او په ناوړو تېرولو سره روزه نه

فلسفېږي. لهذا په دې له انفرادي رېښه يا فزوه سره به هم روژه نه فلسفېږي. لېکن زياته انفرادي يعني خپله رېښه او فزوه په خپله توگه د ځانېونو په مينځ کې نه پاتېږي. او له هغه څخه ځان ساتل ممکن دي. نو ځکه به هغه د نورو په حکم کې نه وي. و الفاصل الم فرمايي چې دلې او ويري انفرادي په مينځ کې فاصل او پېلونکي شي د ننځو د انفرادي نه. نو کومه رېښه يا فزوه چې د ننځو په انفرادي وي يا تر هغه څخه وي. نو هغه به څه رېښه يا فزوه وي. او روژه به ماتوي. او که تر ننځو لم وي. نو هغه به که انفرادي يعني کوچنی رېښه يا فزوه وي. او روژه به نه ماتوي.

واجم قول په پورتني مسئله کې زموږ قول راجع دی يعني که په ځانېو کې بند سوی شي په لم انفرادي وو. نو روژه نه ماتېږي. او که په زياته انفرادي وو. نو روژه ماتېږي. پاته سوه دا خبره چې په زياته انفرادي کې کفارو و اجيبيږي. که نه؟ نو په دې بله کې غلطو قولونه دي. خو په دې تولو کې راجع قول د امام ابو يوسف رحمه الله دی. يعني کفارو نه و اجيبيږي. چې په راروان هېلت کې به هم ذکر سي. کما قال في الهندية و اب اکل ما بين نسلة لمفسدات کات فیللا و اب کف

کفر افسد ولی الکفارۃ افاضل (أریمة) والأصح أنه لا يجب الکفارۃ (حنيفة ج ۱، ص ۲۰۲). القول الرابع ج ۱، ص ۱۸۷.

د پورتنۍ مسئلې څه نور وضاحت

وَالْأَمْرُ بِزَكَاةٍ وَأَعْلَىٰ مِن دُونِهَا او که روژتي داسې له (له ځانېو څخه) رلوستی او په لاس کې يې ونيوی **ثُمَّ أَصْلَحَ لِنَفْسِهِ أَنْ يَقُولَ إِنَّهُ بَشَرٌ خَلِقَ كَمَا خَلَقَ رَبُّهُ فَذُرُّهُ وَاصْبِرْ** او بيا يې وخوړی نو مناسب دا ده چې د هغه روژه فلسفه سي **لِيَأْزُوكَ عَنْ مُخَلَّيْ لَكَ شَرْكًا** چې روايت سوی دی له امام محمد رحمه الله څخه **أَنَّ الشَّيْخَ إِذَا اسْتَلَمَ سِنِينَ بَيْنَ أَشْيَاءِهِ لَا يَقْسُدُ صَوْمَهُ** چې که روژتي د خپلو ځانېو په مينځ کې (بنده سوي) کونجه تېره کړي نو د هغه روژه نه فلسفېږي **وَلَوْ أَصْلَحَ لِنَفْسِهِ أَنْ يَقُولَ إِنَّهُ بَشَرٌ خَلِقَ كَمَا خَلَقَ رَبُّهُ فَذُرُّهُ وَاصْبِرْ** او که هغه ابتداء کونجه وخوړي نو د هغه روژه فلسفېږي **وَلَوْ مَضَىٰ لَا يَقْسُدُ** او که ورې ژوي (او تېره يې کړي) نو نه فلسفېږي **لَا كُنْهَا تَتَلَاوِي** ځکه چې د ژولو په وجه کونجه بالکل نيت و نابود کيږي **وَلِي مَقْدَارِ الْحِمْمَةِ عَلَيْهِ الْقَضَاءُ** او د ننځو په انفرادي کې پر هغه قضاء واجب ده **وَدُونَ الْكُفَّارَةِ** نه کفارو **جِدَّ أَنْ يُؤْسَفَ** دا حکم د امام ابو يوسف رحمه الله په نېز دی **وَجِدَّ زُفْرَ عَلَيْهِ الْكُفَّارَةَ أَيْضًا** او د امام زفر رحمه الله په نېز پر هغه کفارو هم واجب ده **لَا كُنْهُ فَكُلَا مَتَّكِرًا** ځکه چې دا خراب سوي خواره دي **وَلَا أَنْ يُؤْسَفَ**: **أَنَّهُ يَمَالُهُ الظُّلُمُ** او د امام ابو يوسف رحمه الله دليل دا دی: چې دا طبيعت ناخوښه کني (يعني طبيعت له دې څخه نفرت کوي).

اللفظان **«الاعتدال»** د افتعال ماضي ده: تېرول. **«سمة»** کونجه. **«ضعف»** د فتح ماضي ده: ژورول. **«تلاهي»** د تفاعل مضارع ده: لا شی کېدل، بالکل ختمېدل، **«مخال»** له سَمَح او ضَرْب دواړو بابونو څخه راځي: ناخوښه او نورو گڼل.

توضیح مسئله: دا ده که روژتي په ځانېو کې بند سوی شي په خپل لاس له خولې څخه د باندې رلوستی. بيا يې وخوړی. نو مناسب دا ده چې په دې صورت کې روژه فلسفه سي. که څه هم داسې د ننځو له دانې څخه کم وي. لکه څرنگه چې د امام محمد رحمه الله روايت هم داسې دی چې که روژتي په ځانېو کې بنده سوي کونجه تېره کړه. نو روژه

یہ نہ فاسدیڀري، او که کونجته یی ابتداءً په خوله کي و اچوله (یعني په غاښو کي کونجته نه وه، بلکي له د باندې څخه یی راواخیستله او په خوله کي یی و اچوله)، نو روژه فاسدیڀري، او که کونجته یی په خوله کي و اچوله او ورپې ژوله، بیا یی تېره کړه، نو په دې سره هم روژه نه فاسدیڀري، ځکه چي د ژوولو په وجه د کونجتي دانه بالکل ختمیږي، او د غاښو، ژبي او وږی سره مېنلي، او تر معدې پوري نه رسیږي، حال دا چي تر معدې پوري د غذا رسېدل روژه فاسدوي، او هغه دلته نسته، نو ځکه به روژه نه فاسدیڀري.

د مقدار الحصة الخ او که یو روژتي د نخود په اندازه په غاښو کي بند سوی شی تېر کړی (یعني په لاس یی دباندې نه راوېستی)، نو روژه یی فاسدیڀري، لکه څرنگه چي مخکي هم د دې حکم تېر سو، او د روژې قضاء پر واجب ده، اوس دلته دا بیان کوي چي آیا کفار پر واجبیږي، که نه؟ نو فرمایي چي د کفارې په واجبېلو کي اختلاف دی، د امام ابو یوسف رحمه الله په نېز کفار نه واجبیږي، او امام زفر رحمه الله فرمایي چي کفار واجبیږي. (مخکي په راجح قول کي هم په اجمالي توگه د دې بیان وسو)

د امام زفر رحمه الله دلیل دا دی چي د نخود په اندازه چي کوم شی په غاښو کي بند سوی وي، د هغه په غذائیت کي نقصان او خرابي پیدا سي، ځکه چي ډېر حمله په هغه کي داسي ناوړه بوی پیدا کیږي چي طبیعت له هغه څخه نفرت کوي، نو داسي شي خوړل خو جنایت سو، لېکن ناقص جنایت سو، او په ناقص جنایت سره کفار نه واجبیږي، لهذا په دې صورت کي به هم کفار نه واجبیږي.

په روژه کي د قی وهلو صورتونه او د هغو احکام

فَإِنْ ذَرَعَهُ الْغُلِّيَّ يُمْطَرُ او که روژتي ته په خپله قی راغلی نو روژه یی نه ماتیږي لَقَوْلِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ①: مَنْ قَامَ فَلَا قَضَاءَ عَلَيْهِ ځکه نبي ﷺ کرم فرمایلي دي: "چا چي قی وکړی پر هغه قضاء واجب نه ده وَ مَنْ اسْتَقَامَ حَامِدًا فَعَلَيْهِ الْقَضَاءُ او که یو چا قصداً قی وکړی نو پر هغه قضاء واجب ده" وَيَسْتَرْجِي فِيهِ مِنَ الْقِمِّ قَمًا ذُوَنَهُ او په دې کي ډکه خوله او له دې څخه کم (دواړه) برابره دي فَلَوْعَادَ بیا که قی په خپله دننه ولاړی وَكَانَ مِنَ الْقِمِّ او په ډکه خوله وو فَسَدَ عِنْدَ أَنْ يُوسِفَ رحمه الله نو د امام ابو یوسف رحمه الله په نېز روژه فاسدیږي لِأَنَّهُ حَارِجٌ ځکه چي هغه خارج دی (یعني څو اړکي له خولې څخه راوتلی دی) حَتَّى اسْتَقْصَى بِهِ الظَّهَارَةَ همدا وجه ده چي په هغه سره اودس ماتیږي وَقَدْ دَعَلَ او (تر راوتلو وروسته بیرته) دننه ولاړی وَعِنْدَ مُحَمَّدٍ لَا يَقْضَى او د امام محمد رحمه الله په نېز روژه نه فاسدیږي لِأَنَّهُ لَمْ تُوجَدْ مُؤَرَّةُ الْفِطْرِ ځکه چي د افطار صورت پیدا نه سو وَهُوَ الْإِبْتِلَاءُ او افطار تېرول دي وَكَذَا مَقْنَاءُ او همدارنگه د افطار معنی هم پیدا نه سو لِأَنَّهُ لَا يُتَعَدَّى بِهِ عَادَةً ځکه چي په دې سره عادتاً غذا نه حاصلیږي إِنْ أَعَادَ فَسَدَ بِإِلْجَامٍ او که روژتي (قصداً) قی راوگرځوی (یعني په خپله دننه نه ولاړی بلکي تېر یی کړی) نو بالاتفاق روژه

① تخریج: أخرجه ابو داود فی کتاب الصیام، باب الصائم یسقی عامداً، حدیث رقم: ۲۳۹، و الترمذی فی کتاب الصوم، باب ما جاء فیمن استقام علی

فلسفیه یی لِیُجْزَئَ الْإِذْعَالَ بِخَدِّ الْخُرُوبِ حکمہ چي ترا وتلو وروست داخلول پیداسوہ فَتَسْتَقْبِلُ صُورَتَا الْفِطْرِ نو داخلول صورت متحقق سو إِنْ كَانَ أَكْلٌ مِنْ وَلَدِ الْفَمِ او کہ له دکي خولې شخه کم قی وو فَقَاءٌ او دننه ولاړی لَمْ يَلْسُدْ صَوْمُهُ نو د هغه روژه نه فلسفیه یی لَا تَكْفُرُ فَرْجَارِهِمْ حکمہ چي داخلول نه دی وَلَا تُنْتَمِلُهُ لِي الْإِذْعَالَ او نه د دې په داخلول کي دروژتي شه فعل ستہ إِنْ أَعَادَهُ او کہ روژتي هغه راوگرځوی (یعني تېرې کړی) فَكَذَلِكَ جُنْدٌ أَنْ يُسَلَفَ نو د علم ابو یوسف رَجَعَهُ الله په نېز هم دغه حکم دی لِيَقْدِرَ الْخُرُوبِ حکمہ چي خروج پیدانه سو وَجُنْدٌ مُحْكَبٌ رَجَعَهُ اللهُ يَلْسُدُ صَوْمُهُ او د امام محمد رَجَعَهُ الله په نېز د هغه روژه فلسفیه یی لِیُجْزَئَ الشَّيْءِ مِنْهُ لِي الْإِذْعَالَ حکمہ چي په داخلول کي دروژتي فعل پیداسو.

الفتاوی: **«درع»** قی غلبه کېدل، خوا گرځی زیاتېدل، **«استفاء»** قی کول، په تکلف قی کول، **«عمله الفم»** په دې

خوله، **«صنع»** کوښښ، کار.

تشریح: مسئله: داده که یو سړي ته په خپله قی راغلی، نو د هغه روژه نه ماتېږي، او که یو چا قصداً قی وکړی، نو د هغه روژه ماتېږي، او قضاء پر واجب ده، حکم په حدیث کي ذکر سوي دي: من قاء فلاقضاء علیه ومن استفاء عاصدا فله القضاء، (یعني چا ته چي په خپله قی راسي پر هغه قضاء نسته، او څوک چي په قصد (او اراده سره) قی وکړي نو پر هغه قضاء سته).

ويستوی لیه الخ فرمایي: که په خپله قی راغلی یعني غیر اختیاري وو نو هغه روژه نه فلسوي، هغه که په ډکه خوله وي، یا لږ وي، په هر صورت کي روژه نه فلسوي، حکم چي دا حدیث من قاء فلاقضاء علیه مطلق دی، او په دې کي دلېلو ډېر هیڅ تفصیل ذکر سړی نه دي.

فروع الخ د دې حاصل دا دی چي که یوه سړي ته په خپله په ډکه خولې قی راغلی او بیا په خپله دننه ولاړی، نو د علم ابو یوسف رَجَعَهُ الله په نېز روژه فلسفیه یی، حکم چي دا قی خارج (یعني ګواکي له خولې شخه راوتونکی) قی دی، تردې چي په دې سره اودس ماتېږي، لهذا کله چي هغه تر خارجېلو وروسته بیرته دننه ولاړی، نو داسي سو لکه د بېلګي شخه چي یوشی دننه ولاړ سي، او له دباندې شخه که یوشی دننه ولاړ سي، نو په هغه سره روژه فلسفیه یی، هسلسې به دلته هم روژه فلسفیه یی، لېکن د امام محمد رَجَعَهُ الله په نېز په دې صورت کي روژه نه فلسفیه یی، حکم چي دروژي د فلسفېلو لپاره صورتاً یا معناً افطار (روژه ماتول) ضروري دي، او دلته نه صورتاً افطار سته او نه معناً، صورتاً افطار خو حکم نسته چي د افطار معنی ده: یوشی په خوله کي اچول او تېرول، او په پورتنۍ مسئله کي خو قی په خپله دننه تللی دی، روژتي نه دي تېر کړی، او معناً افطار حکم نسته چي د معنوي افطار مطلب دی: یوشی د غذاء په توګه خوړل، او قی د غذاء په توګه نه خوړل کیږي، لهذا کله چي نه صورتاً افطار سته او نه معناً، نو موږ به روژه ولي فلسوو؟

وإن أعاد الخ فرمایي: که روژتي په خپله قی دننه کړی (یعني تېرې کړی)، نو بالاتفاق د هغه روژه فلسفیه یی، حکم په دې صورت کي تر خروج وروسته دخول راغلی، نو صورتاً افطار پیداسو، او صورتی افطار دروژي فلسولو لپاره کافي دی، نو حکم به روژه ماتېږي.

این کان ادم دهی حاصل مادی چي که قی تر دکي خولې کم وو. او تر را وتلو وروسته په خپله دننه ولاړی. نو هم پلا تقي روژه نه فاسديږي. ځکه چي دکي خولې د نشتوالي په وجه هغه قی د غیر خارج په ډول دی. او د هغه په تېرولو کي دوژني شخه حمل هم نسته. نو ځکه به روژه نه فاسديږي.

په ان احاد ادم فرمایي: که تر دکي خولې کم قی راغلی او روژتي په خپل حمل او اختیار سره هغه واپس وگرځوی (یعني تېرې کړي). نو د امام ابو یوسف رحمه الله په نېز په دې صورت کي روژه نه فاسديږي. ځکه چي خروج ثابت نه سی. او د امام محمد رحمه الله په نېز روژه فاسديږي. ځکه چي د هغه په څرځولو او تېرولو کي دوژني حمل راغلی. نو ځکه به په دې صورت کي روژه فاسديږي.

د قی وهلو ټوله صورتونه په یوه نقشه کي

نمبره	په خپله قی راغلل یا قصدا وهل	په خپله نېرېدل (د دننه تلل) یا قصدا تېرول	د امام ابو یوسف په نېز روژه ماتوي، که نه!	د امام محمد په نېز یې ماتوي که نه!
۱	که په خپله قی راسي	دنه نس ته ولاړ نه سي	روژه نه ماتوي	روژه نه ماتوي
۲	که په خپله قی راسي	په خپله دننه ولاړ سي	که په دکي خوله وي روژه ماتوي	روژه نه ماتوي
۳	که قصدا قی ووهي	لېروي او که ډېر	روژه ماتوي	روژه ماتوي
۴	که په خپله قی راسي	قصدا یې تېر کړي	که په دکي خوله وي روژه ماتوي	روژه ماتوي
۵	که په خپله قی راسي	قصدا یې تېر کړي	که تر دکي خولې کم وي روژه نه ماتوي	روژه ماتوي

په روژه کي د قصدا قی وهلو حکم

لَإِنْ اشْتَكَاهُ حَتَّى أَهْلَ بِهِ بِيَاكِهِ رَوَّيْتِي قِي وَكُرِي (يعني قی یې ووهی) قصدا په دکي خوله لَقَوْلِهِ الْقَضَاءُ نو پر هغه قضاء واجب ده لِأَنَّ رَوَّيْنَا د هغه حدیث په وجه کوم چي موږ روایت کړی وَالْقِيَّاسُ مُتَذَكِّرٌ بِهِ او د هغه (حدیث) په وجه قیاس پرېښوول سوی دی وَلَا كَفَّارَةَ عَلَيْهِ لِقَدَمِ الشُّرَّةِ او پر هغه کفارو واجب نه ده د افطار د صورت د نشتوالي په وجه (یعني ځکه چي صورتا افطار نسته) وَإِنْ كَانَ أَقَلَّ مِنْ مِلَّةِ الْقَمِ او که تر دکي خولې کم وو فَكَذَلِكَ حَتَّى مُحْتَبِ رَجِه الله نو هم دغه حکم دی د امام محمد رحمه الله په نېز (یعني روژه یې فاسديږي او قضاء پر واجب ده) لِإِطْلَاقِ الْحَدِيثِ د حدیث د مطلق کېدلو په وجه وَعِنْدَ أَنْ يُؤْتَفَ رَجِهَ الله لَا يُفْسَدُ او د امام ابو یوسف رحمه الله په نېز روژه نه فاسديږي لِقَدَمِ الْخُرُوجِ حُكْمًا ځکه چي حکما خروج (یعني د قی بېاندی راوتل) نسته ثُمَّ إِنَّ عَادَتَهُ يَفْسَدُ عِنْدَهُ بیا که هغه لېر قی په خپله دننه ولاړی نو روژه نه فاسديږي د امام ابو یوسف رحمه الله په نېز لِقَدَمِ سَبْتِ الْخُرُوجِ ځکه چي مخکي له خولې شخه بېاندی راوتل نسته وَإِنْ عَادَتُهُ فَفَعَلَهُ: أَنَّهُ لَا يَفْسَدُ لَنَا ذَكَرْنَا او که روژتي (په خپله) لېر وگرځوی (یعني

تبرې كړې) نو د امام ابو يوسف رحمه الله يو روايت د ادى: چې روژه نه فاسديږي **وَعَنْهُ: أَنَّهُ يُقْسَدُ** او دويم روايت يې د ادى: چې روژه فاسديږي **فَالْحَكُّهُ بِإِلَاءِ الْقِيَمِ لِكُلِّهَا الشُّنْخُ** نو (په دويم روايت كې) امام ابو يوسف رحمه الله د اېر قى د ډكي خولى سره يو ځاى كړى د فعل د كثير والي (دېرښت) په وجه.

تشرېح: صورت د مسئلې: د ادى كه يو روژتي قصداً په ډكه خوله قى وكړى، نو د هغه روژه فاسديږي، او دروژي قصداً پر واجب ده، ځكه تر دې مخكې چې موږ كوم حديث بيان كړى يعنې: من استقاء فعليه القضاء، له هغه څخه همدغه مفهوم څرگنديږي، او دې حديث ته په كتنې سره قياس پرېښوول سوى دى، ځكه د قياس تقاضا خو دا ده چې په دې صورت كې به روژه نه فاسديږي، ځكه چې روژه د يو شي په داخلولو او تېرولو سره فاسديږي، نه په را ايستلو او خارجولو سره، همدا وجه ده چې دروژي په حالت كې په غايظه موادو او متيازو سره روژه نه فاسديږي، لهذا په قى كولو سره هم روژه نه فاسدېدل پكار دي، خو څرنگه چې په حديث كې په قصداً قى كولو سره قضاء واجب سوې ده، نو بېكاره ده چې قضاء په هغه صورت كې واجبيږي چې كله روژه فاسد سي، نو ځكه به د دغه حديث په وجه قياس پرېښوول كېږي، او قضاء به واجبيږي، خو په ډكه خوله قى كولو سره صرف قضاء واجبيږي، كفاره نه واجبيږي، ځكه چې په دې كې صورتاً افطار نسته، ځكه د صورتاً افطار لپاره د يو شي دننه داخلول او تېرول ضروري دي، نو دلته د هېڅ شي دخول هم نسته، لهذا كله چې صورتاً افطار نه راغلى نو بېكاره ده چې جنايت (جرم) ناقص سو، او د ناقص جنايت په وجه كفاره نه واجبيږي.

وان كان الخ فرمايي: كه يو چا قصداً قى وكړى، لېكن دا قى په ډكه خوله نه وو، بلكې تر ډكي خولې كم وو، نو په دې لړ كې د صاحبينو رايې جلا جلا دي. د امام محمد رحمه الله وايه دا ده چې په دې صورت كې هم روژه فاسديږي، او د هغه قضاء واجب ده، ځكه چې دا حديث من استقاء عامداً الخ مطلق دى، او په دې كې دلېر او ډېر هېڅ تفصيل نه دي ذكر سوى، لهذا څرنگه چې قصداً په ډكه خوله قى قضاء واجبيږي، همدا ډول به تر هغه كم قى هم قضاء واجبيږي، د امام ابو يوسف رحمه الله وايه دا ده چې كه قى تر ډكي خولې كم وو، نو روژه نه فاسديږي، لهذا قضاء به هم نه واجبيږي، ځكه د لېر قى په صورت كې حكماً خروج (د قى دباندې راوتل) نسته، او كله چې خروج نسته، نو بېكاره ده چې روژه به هم نه فاسديږي، ځكه روژه فاسديږي د قى په راوتلو سره.

ثم ان عاد الخ د دې حاصل د ادى كه يو چا قصداً لېر قى وكړى، او بيا هغه په خپله دننه سو (يعنې هغه تېر نه كړى بلكې په خپله تېر سو)، نو د امام ابو يوسف رحمه الله په نېز روژه نه فاسديږي، ځكه چې د قى د لېر والي په وجه خروج ثابت نه سو، او څرنگه چې په خپله دننه ولاړى، نو دخول هم ثابت نه سو، او كله چې دخول ثابت نه سو، نو ولي به روژه فاسديږي، لېكن كه روژتي په خپله قى تېر كړى، نو په دې صورت كې له امام ابو يوسف رحمه الله څخه دوه روايتونه دي: (١) لول روايت د ادى چې په دې صورت كې هم د هغه روژه نه فاسديږي، ځكه د قى د لېر والي په وجه دخول ثابت نه سو، (٢) دويم روايت د ادى چې په دې صورت كې روژه فاسديږي، ځكه قصداً قى كول او بيا قصداً هغه تېرول داسې سولكه ډېر قى، يعنې د روژتي ډېر فعل هغه لېر قى د ډېر قى سره لاحق كړى، نو ځكه به روژه فاسديږي، ځكه چې ډېر قى روژه فاسدوي.

د شكي يا د اوسپني د نوکړي تېرولو حکم

قَالَ: وَمَنْ اَبْلَغَ الْكُفَّاءَ اَوْ الْكَلْبَ الْكَلْبَ اَوْ كُومَ رُوْثِي چي شكه يا لوسپنه تېره كړي نو د هغه روژه ماتېږي لَوْجُوْدُ مَوْرَا الْبَطْنِ حَكَم چي صورتاً افطار پيدا سو وَلَا تَكْفَارَةَ عَلَيْهِ لِغَيْرِ الْبُغْيَانِ او پر هغه كفاره واجب نه ده حكه چي معنا افطار پيدا نه سو.

اللفاظ: «اَبْلَغَ» د افتعال د باب ماضي ده: تېرول، «حَكَم» حكه، «كَلْبَ» اوسپنه.

تشرېح: مسئله داده كه يو روژتي شكه يا د لوسپني ټوكړه تېره كړي، نو د هغه روژه ماتېږي، او قضاء پر واجب ده، لېكن كفاره پر واجب نه ده، قضاء خو حكه واجب ده چي د افطار صورت پيدا سو، حكه چي يوشی له مبتديي څخه په خولې فته سو، او نس ته ورسول سو، او كفاره حكه واجب نه ده چي معنا افطار پيدا نه سو، حكه د معنا افطار مطلب دا دی چي يو نفع رسونكي شي انسان نس ته داخل كړي، هغه كه د غذا له قبيلې څخه وي او كه د دواء، نو د معنا افطار د نشتوالي په وجه جنايت ناقص سو، نو حكه به كفاره واجب نه وي.

په روزه كي قصداً د ښغي سره د جماع حكم

وَمَنْ جَامَعَ رَجُلًا اَوْ امْرَأَةً اَوْ كُومَ رُوْثِي چي جماع وكړي له دوو لارو څخه په يوه لار كي په قصد سره فَكَلْبِهِ الْقَضَاءُ نو پر هغه قضاء واجب ده اِنْ شَرَّكَ اَوْ اَكَلَ اَوْ لَمَسَ لَحَافَتَهُ د فوت سوي مصلحت د تلانې (راگر خولو) لپاره. وَالْكَفَّارَةُ او كفار (هم) واجب ده لِيَكْمُلَ الْجَنَائِيَّةُ د جرم د كمل والي (بشپړ والي) په وجه وَلَا يُشْتَرَطُ الْاِنْزَالُ لِيَالْتَحِلَّ اَوْ اِنْزَالُ اِلَى الْاُخْرَى اَوْ اِنْزَالُ اِلَى الْاُخْرَى او په دواړو لارو كي انزال بل شرط نه دي پر غل په قياسولو سره وَمَنْ اَرَادَ اَنْ يَنْزِلَ اَوْ اِنْزَالُ اَوْ اِنْزَالُ اَوْ اِنْزَالُ او دا په دې وجه چي له انزال څخه بغير هم د شهوت پوره والی ثابتېږي اَوْ اِنْزَالُ اَوْ اِنْزَالُ او له امام صاحب خو د موږ والي لپاره دى وَعَنْ اَبْنِ حَنِيفَةَ رَجَعَهُ اللهُ: اَكْثَرُ لَا تَجِبُ الْكَفَّارَةُ اِلَّا بِالْجَنَائِيَّةِ اَوْ اِنْزَالُ اَوْ اِنْزَالُ او له امام صاحب رَجَعَهُ اللهُ څخه روايت دى: چي په ناخوښ ځاى كي به (يعني د غائطو په ځاى كي به) په جماع كولو سره كفاره نه واجبيږي اَوْ اِنْزَالُ اَوْ اِنْزَالُ اَوْ اِنْزَالُ پر حد باتدي په قياسولو سره د امام صاحب رَجَعَهُ اللهُ په نېز وَالْاَكْثَرُ اَنَّهَا تَجِبُ خو صحيح داده چي كفاره واجبيږي اَوْ اِنْزَالُ اَوْ اِنْزَالُ اَوْ اِنْزَالُ حكه چي جرم كمل سو د شهوت د پوره والي په وجه.

اللفاظ: «اَبْلَغَ» د استعمال د باب مصدر دى: تلانې، فوت سوي شى راگر خول، «كَمَل» د تفاعل د باب مصدر

دى: پوره كېدل، كمل كېدل، «شَبَّحَ» د فتح د باب مصدر دى: مړېدل، خواش پوره كېدل، «جَنَائِيَّةُ» جرم.

تشرېح: صورت د مسئلې: دادى كه يو روژتي په قصد او اراده سره جماع وكړي نو پر هغه قضاء هم واجب ده، او كفاره هم، برابر د جماع كه يې د منع په خوا (فَيْل) كي كړې وي، يا د شا په خوا (فَعْل) كي، قضاء خو حكه واجب ده، چي د جماع كولو په وجه د هغه روژه ماته سوه، او دروژې چي كوم مصلحت او مقصد وو، يعني د نفس لماره مغلوبه كول هغه هم فوت سو، نو د مصلحت د تلانې لپاره پر هغه قضاء واجب ده، او كفاره حكه واجب ده چي د جماع كولو په صورت

کي جنایت کمال دی، حُکمه کله چي یوه شرمگاه په بله شرمگاه کي داخله سي، نو ښکاره ده چي صورت او معنا ډولر ډوله جماع ثابتیږي، نو حُکمه به په دې صورت کي خلصا کفاره واجبیږي.

ولایشتط الإنزال الم فرمایي چي په پورتنی مسئله کي د کفارې د واجبهلو لپاره انزال شرط نه دی. اوله انزال څخه بشپړ هم کفاره واجبیږي، حُکمه چي دخول راغلی، او څرنګه چي یولزي دخول دغسل دوجوب لپاره کافي دی، هملرنگه به د کفارې دوجوب لپاره هم کافي وي. او انزال به شرط نه وي. حُکمه چي د جماع مقصد شهوت پوره کول دي، او داله انزال څخه بشپړ هم حاصلیږي، دا جلا خبره ده چي په انزال سره کما حقه شهوت حاصلیږي، او د انسان شهوت به هر ډول سره پوره کیږي، لهذا کله چي به له انزاله هم جماع ثابتیږي، نو کفاره به هم واجبیږي. صاحب دبنایې رحمه الله پر دې موقع یو ډېر ښه مثال ذکر کړی دی، لیکلي یې دي چي که روژتي قصداً یوه ګوله وځووه، نو د هغه روژه فلسیږي، او پر هغه به دروژي قضاء او کفاره ډولر، واجب وي، حال دا چي په یوه ګوله سره دروژتي خپته نه مریږي، لېکن بیا هم په دې سره خپول ثابتیږي، همداسي به په پورتنی مسئله کي هم په دخول سره جماع ثابتیږي، او هغه به د کفارې دوجوب لپاره کافي وي. (په ج ۲، ص ۲۰۹)

ومن اب حنیفة الم له امام صاحب رحمه الله څخه روایت دی چي که یو سړي په ناخوښه ځای کي جماع وکړي، یعني یو بدبخته سړي د شا (تبر) په لار کي خپل شهوت پوره کړي، نو پر هغه به کفاره نه واجبیږي، حُکمه چي پر دې ډول حرکت کونکي بلندي د امام صاحب رحمه الله په نیز حد نه واجبیږي، نو پر هغه قیاس کوي چي کفاره به هم نه واجبیږي، حُکمه چي په دې ځای کي د شهوت پوره کولو څخه طبیعت نفرت کوي، نو د شهوت په پوره کولو کي شبهه پیدا سوه، او په شهبی سره کفاره ساقطیږي، نو دلته به هم کفاره ساقطیږي.

لېکن په دې لړ کي صحیح قول دا دی چي په تبر کي په جماع سره کفاره واجبیږي، حُکمه چي په دې صورت کي هم شهوت پوره کیږي، او د شهوت په پوره والي سره جنایت کمال ګرځي، او کمال جنایت د کفارې دوجوب سبب دی.

په روژه کي د حیوان یا مړې ښځي سره د جماع کولو حکم

وَلَوْ جَاءَتْ مَيِّتَةً أَوْ بَهِيمَةً أَوْ كَرِي د مړې ښځي سره یا د څاروي سره فَلَا كَفَّارَةَ أَوْلَىٰ لَهُمْ بِهَا (نو (پر هغه) کفاره واجب نه ده هغه که روژتي انزال سي، او که انزال نه سي خِلَافًا لِلشَّافِعِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ په خلاف د امام شافعي رحمه الله لَأَنَّ الْجَنَابَةَ تَكَامُلُهَا بِقَضَاءِ الشَّهْوَةِ فِي مَحَلِّ مُشْتَقٍّ حُکمه چي د جرم کمال والی د شهوت په ځای کي په شهوت پوره کولو سره کیږي (یعني جرم او جنایت هغه وخت کمال او بشپړ ګرځي چي انسان په داسي ځای کي خپل شهوت پوره کړي چي هغه ځای د شهوت قابل وي) وَلَمْ يَوْجَدْ او هغه (دلته) پیدا نه سو ثُمَّ عَشَدْنَا كِتَابُ الْكَفَّارَةَ بِالْوِقَاعِ عَلَى الرَّجُلِ بیا چي څرنګه زموږ په نیز کفاره پر سړي په جماع کولو سره واجبیږي تَجِبُ عَلَى الْمَرْأَةِ (همداسي) به پر ښځې هم واجبیږي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ قَوْلًا: لَا تَجِبُ عَلَيْهَا او امام شافعي رحمه الله په یوه قول کي فرمایي: چي پر ښځې به کفاره نه واجبیږي لِأَنَّهَا مُتَعَلِّقَةٌ بِالْجَنَابِ حُکمه چي کفاره د جماع سره تعلق لري وَهُوَ لِفُعْلِهِ او جماع کول د سړي کار دی رَأَيْتَاهُمْ مَحَلَّ الْفِعْلِ او ښځه (خو فقط) د کار ځای دی وَلَا قَوْلًا: تَجِبُ او په بل

قول کی فرمائی: چي (پر بنیٰ) به هم) واجبیہی وَيَسْحَتِلُ الرَّجُلُ عَلَيْهَا احْتِذَا اِسَاءَةِ الْاَغْتِسَالِ (خو) د بنیٰ له طرفه به سری کفارہ زخمی (یعنی د بنیٰ کفارہ به سری و رکوی) د غسل پر او بو پہ قیاسولو سره وَلَكَا قَوْلُهُ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: **● مَنْ اطْعَمَ رَمَافًا فَعَلَيْهِ مَا عَمِلَ الظَّاهِرُ** او زموږ دلیل د بنی **لَا يَكْفُرُ** (دا) قول دی: شوک چي په رمضان کی روژه ماته کړي نو هغه شی به پر واجب وي کوم چي پر مظاهر واجب دی **وَكَيْفَهُ مَنْ تَنَتَّلَمَ الدُّكُوْرَ وَالْاِنَاثَ** او کلمه د "من" بنحو او نارینه وو دواړو ته شاملیږي **وَلَا يَكْفُرُ السَّهْبُ جَنَائَةِ الْاِفْسَادِ لَا نَفْسُ الْوَقَامِ** او په دې وجه (هم) چي د کفارې (د وجوب) سبب د روژې فاسدولو جرم دی نه په خپله جماع **وَقَدْ شَارَكْتُهُ فِيهَا** او په دې جرم کی بنیٰ هم د سری سره شرکت کړی دی (یعنی بنخه هم ودرسه شریکه ده) **وَلَا يَسْحَتِلُ** او سری به (د بنیٰ کفارہ) نه زخمی **لَا يَكْفُرُ جَنَائَتُهُ اَوْ عَقْبَتُهُ** ځکه چي کفارہ جلدت ده یا سزا ده **وَلَا يَغِيْرُ فِيْهَا السَّحْلُ** او په یوه کی (هم) د بل یار پورته کول (د غسل) نه جاري کیږي.

اللفاظ: **«حیة»** مړه بنخه، **«بیمه»** څاروی، **«مستحی»** شهوت والا، هغه چي په لیلني سره یې شهوت راپورته کیږي، **«وقار»** جماع، **«مظاهر»** ظاهر کونکی، **«التحش»** برداشتول، زغمل، گال، جذبول.

تشریح: **صوت د مستحی:** دا دی که یو روژتي سری د مرې بنیٰ سره یا د یو حیوان سره جماع وکړي، نو پر هغه کفارہ واجب نه ده، برابره ده که روژتي انزال سوی وي، او که نه وي، هو! که انزال سو، نو پر هغه قضاء واجب ده، او بې له انزاله قضاء هم واجب نه ده، لېکن امام شافعي رحمه الله فرمایي چي پر هغه کفارہ واجب ده.

د امام شافعي دلیل: دا دی چي د کفارې د وجوب سبب جماع ده، او جماع دلته ست، نو ځکه به کفارہ واجب وي. **زموږ دلیل:** دا دی د چي د کفارې د وجوب سبب کامل جنایت دی، او په جماع کی جنایت هغه وخت کاملیږي چي کله شهوت په ځای کی شهوت پوره کړی سي، او په پورتنی صورت کی مړی یا حیوان د شهوت ځای نه دي، ځکه چي د جماع دارو مندر طبیعت پر خوشالی او نشاط دی، حال دا چي د فطرت سلیمه خاوند د مرې بنیٰ او حیوان سره جماع کول خو لا پریږده په دې باره کی سوچ هم نه سي کولای، لهندا د هغو سره د جماع کولو په صورت کی جنایت کامل نه سو، او کله چي جنایت کامل نه سو، نو کفارہ به هم واجب نه وي.

ثم منبدا الخ د دې حاصل دا دی چي څرنګه زموږ په نیز د جماع په وجه سره پر سری کفارہ واجبیږي، هملارنګه به پر بنیٰ هم واجبیږي، په دې شرط چي هغې په رضا او خوښه جماع کړې وي، په جبر او زور د هغې سره جماع سوې نه وي، له امام شافعي رحمه الله څخه په دې باره کی دوه قوله دي: (۱) پر بنیٰ کفارہ واجب نه ده، ځکه چي د کفارې تعلق د جماع سره دی، او جماع د نارینه فعل دی، نه د بنیٰ، بنخه خو فقط د فعل محل او ځای دی، نو ځکه به پر هغې کفارہ واجب نه وي، (۲) دویم قول دا دی چي پر بنیٰ هم کفارہ واجب ده، لېکن د هغې له طرفه به سری کفارہ اداء کوي، او د دې قول لپاره یو مثال ذکر کوي، هغه دا چي که یو خاوند او بنخه جماع وکړي، او د غسل اوبه په قیمت وي (یعنی خرڅیږي)، نو د بنیٰ د غسل د اوبو قیمت به سری اداء کوي، لهندا په دې صورت کی به هم د بنیٰ کفارہ سری اداء کوي.

ولنا الله ۛ په دې بلره کي زموږ دليل فاحديث دى، عن افطرك رمضان فعله ما حل الظاهر (يعني شوک چي په رمضان کي روژه ماته کړي، نو هغه شى به پر واجب وي کوم چي پر مظاهر واجبېږي)، او په حديث کي د عن لفظ ښخېږي، نظرنه دواړو ته شامل دى. نو ځکه به د روژې فاسدولو په صورت کي کفار هم پر سرې واجب وي، او هم پر ښخې. دواړو دليل فادى چي د کفارې د وجوب سبب د روژې فاسدولو جنايت او جرم دى، نه په خپله جماع، او په دې جرم کي سره له دې ښځه دواړه يو ډول شريک دى، نو څرنگه چي پر سرې کفار واجب ده، همداسي به پر ښخې هم واجب وي.

ولايتحتل الم امام شافعي رحمه الله په خپل دويم قول کي دا خبره کړې وه چي د بشخي کفره به سړي اداء کوي. صاحب هدايه د هغې خبري جواب ورکوي، فرمايي چي د بشخي کفره به سړي نه اداء کوي، ځکه چي کفره خو يا عبادت نه يا حقوت او سزا ده. او نائب کېدل (نيابت) نه په عبادت کي جاري کېدای سي، او نه په حقوت کي، نو کوم عبادت يا حقوت چي پر کوم انسان واجب وي، هغه به انسان په خپله اداء کوي، (هغه که نروي، که بنځه)، او هيڅوک به د هغه طرفه دا عبادت يا حقوت نه زغمي.

یہ روزہ کی غذا یا دوا، خور و حکم

وَلَوْ أَكَلُ أَوْ شَرِبَ مَا يَنْتَهِي بِهِ أَوْ يُنَادَى بِهِ أَوْ كَه رَوَيْتِي يُو دَاسِي شَي وَخَوْرِي يَاسِي وَچېنې چي په هغه سره غذا.
حاصلېږي يا په هغه سره علاج کېږي فَعَلَيْهِ الْقَضَاءُ وَالْكَفَّارَةُ نو پر هغه قضاء او كفاره دواړه واجب دي وَقَالَ
الْحَافِظُ رَحِمَهُ اللَّهُ: لَا كَفَّارَةَ عَلَيْهِ او امام شافعي رحمه الله فرمايي: چي پر هغه كفاره واجب نه ده لَا كَفَّارَةَ عَلَيْهِ لِأَنَّهَا شَرِبَتْ لِي الرِّقَامِ
بِخِلَابِ الْقِيَاسِ حكه چي كفاره په جماع كي خلاف القياس مشروع سوې ده لَا زِتْفَاعُ الذَّنْبِ بِالشُّبُوبِ حكه (د
جماع) گناه خو په توبه سره ليري سو. فَلَا يَقَاسُ عَلَيْهِ غَيْرُهُ لهذا پر دې به بل شي نه قياسيږي وَلَنَا أَلِ الْكَفَّارَةِ
تَعَلَّقَتْ بِجَنَائَةِ الْإِفْكَارِ لِي زَمَّانَ عَلَى وَجْهِ الْكَمَالِ زموږ دليل دادي چي كفاره په رمضان كي په كعله توگه دروځي
ماتولو د جرم سره تعلق لري وَقَدْ تَحَقَّقَتْ او دا جرم ثابت سو (نو حكه به كفاره واجب وي) وَيَلْبَسُ الْإِنْسَانُ تَكْفِيرًا غَيْرَ
او د كفارې په توگه (د غلام) د آزادولو په واجبولو سره دا معلومه سو. أَلِ الشُّبُوبِ غَيْرُ مُكْفَرَةٍ لِهَذَا الْجَنَائَةِ چي توبه د
دې جرم لپاره پتونكي (معافونكي) نه ده (يعني كفاره نه ده).

الفاظ: ﴿ما پختی به﴾ د تغفل دباب مضارع مجهوله ده: هغه چي دغذاء او خوراک په توګه استعمالیږي، ﴿پناو﴾ به، د مفاعله دباب مضارع مجهوله ده: هغه چي ددواء او درمل په توګه استعمالیږي، ﴿ار قلع﴾ دافعال معلوی: پورته کېدل، لیري کېدل، ﴿ذنب﴾ ګناه، ﴿مکفرة﴾ دتفعیل دباب مؤنث اسم فاعل دی: کفارو وړکول، پتول. **تشریح:** مسئله: داده که روژتي سري یو ناسي شی وخوړی چي په هغه سره غذاء حاصلیږي، یا هغه شی ددواء په توګه استعمالیږي، نو په دې سره د هغه روژه فاسدیږي، او پر هغه قضاء او کفارو دواړه واجبیږي، امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمایي چي پر هغه صرف قضاء واجبیږي، کفارو نه واجبیږي.

و امام شافعی هلیل، فادی چي په جماع کي خلاف القیاس کفارہ مشرود ده. حکمه چي د جماع کولو گناه خو په توبه سره لیري کیږي او معافېږي (یعني په اصل کي توبه د جماع لپاره کفارہ ده). مگر بیا هم په جماع کي د توبې باوجود د کفارې وجوب له قیاس مخه خلاف په حدیث سره ثابت دي. حکمه نبي ﷺ پر یو صحرايي د توبې باوجود کفارو واجب کړي وه، نو کله چي د کفارې وجوب خلاف القیاس په حدیث سره ثابت دی، نو پر هغه به خوراک، چنک او نور نه قیاسیږي، حکمه قاعده داده چي، ثابت عل خلاف القیاس فمؤد لا یقاس علیه، او په خوراک، چنک سره به صرف قضاء واجبیږي، نه کفارو.

زموږ هلیل، فادی چي د کفارې تعلق په کلمه توگه د انظار د جنایت سره دی، یعني که یو سړی په کامل جنایت سره روژه ماته کړي، نو پر هغه به کفارو واجب وي، او کامل جنایت صرف د جماع سره خاص نه دی، بلکي څرنگه چي په جماع کي جنایت کامل دی، همدارنگه په خوراک، چنک کي هم جنایت کامل دی، او جماع کفارو واجبي، نو حکمه به خوراک، چنک هم کفارو واجبي.

و بیلابیل الإحتاق الم په دې عبارت سره د امام شافعی رحمه الله د دلیل جواب ورکوي، هغه فرمایلي وو چي په توبه سره گناه لیري کیږي (یعني په اصل کي توبه د گناه لپاره کفارو ده، او په توبې سره گناه معافېږي). خو بیا هم د کفارې ورکول خلاف القیاس دي، د هغه جواب ورکوي چي د شریعت له طرفه د جماع په کفارو کي غلام واجبول د دې خبري دلیل دی چي صرف په توبه سره د جماع گناه نه معافېږي، لکه څرنگه چي په توبې سره د زنا او غلا حد هم نه معافېږي، بلکي د توبې باوجود حد پر لگيږي، نو له دې څخه معلومه سوه چي د امام شافعی رحمه الله دا خبره صحیح نه ده چي توبه د جماع د گناه لپاره کفارو ده، او د کفارې ورکول خلاف القیاس دي.

د روژې د کفارې پوره تفصیل

ثُمَّ قَالَ: وَالْكَفَارَةُ مِثْلُ كَفَارَةِ الظَّهَارِ بَيَّا فَرَمَايې: چي د روژې کفارو د ظهار د کفارې په څیر ده لِسَا رَوَيْتَا د هغه حدیث په وجه کوم چي موږ روایت کړی رَلِحْدِيثِ الْأَعْرَابِ^{۱۰} او د صحرايي د حدیث په وجه فَإِنَّهُ قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ هَلَكْتُ وَأَهْلَكْتُ حُكْمَ صَحْرَائِي وَوَيْلَ: اې د الله رسولو! زه هم هلاک سوم او بل مي هم هلاک کړی فَقَالَ: سَادَا صَنَعْتَ نُونِي ﷺ و فرمایلي: تا څه وکړه. قَالَ: وَاقَعْتُ امْرَأَتِي فِي نَهَارٍ رَمَضَانَ مُتَعِدًّا هغه وویل: چي د روژې په ورځ مي د خپلي ښځي سره قصدا جماع وکړه. فَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَمْتِيقْ رَقَبَةً نُونِي ﷺ و فرمایلي: یوه غاړه (یعني غلام) آزاد کړه. فَقَالَ: لَا أَمْلِكُ إِلَّا رَقَبَتَيْنِ هُنَا هغه وویل: زه فقط د دې خپلي غاړي مالک یم (یعني یو غلام هم په ملکیت نه لرم). فَقَالَ: مِنْ شَهْرَيْنِ مُتَابِعَتَيْنِ نُونِي ﷺ و فرمایلي: دوې میاشتي پر لپسې روژې ونیسې فَقَالَ: وَهَلْ جَاءَكَ مَا جَاءَ الْأَمِينَ الْمُؤْمِرَ هغه وویل: څه چي پر ماراغله هغه د روژې په وجه سره پر ماراغله فَقَالَ: أَطْعِمُ سِتِّينَ وَسِكِينًا نُونِي ﷺ و فرمایلي: شپږو مسکینانو ته خوراک ورکړه. فَقَالَ: لَا أَجِدُ هغه وویل: هغه (هم) نه لرم فَأَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى

• ترمذی: أخرجه البحاری فی کتاب الصوم، باب الجماع فی رمضان، حدیث رقم: ۱۹۳۷، و ابو داؤد فی کتاب الصیام، باب کفارة من أتی أهله فی رمضان، حدیث رقم: ۲۳۹۰.

الله عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُؤَلِّمَ بِمَنْزِلٍ مِنْ تَنْبُو نُوْنِي ﷺ حَكَمَ وَكَرَىٰ فِي يَوْمِ فُرْقٍ كَجَوْدِي دِي رُلُوْلُ سِي وَتِيْزِي بِخَرَقِي لِيْهِ
 غَسَقَةً صَحَاًا او په يوه روايت كي (د فُرْق پر خای) عَزَق رانقل سوی دی چي په هغه كي پنځلس صاعه كجوري
 وې وَقَالَ: فَرَّقَهَا عَلَى السَّكَاكِينِ اَوْ نَبِي ﷺ وَفَرَمَائِل: دا پر مسكينانو تقسيم كړه فَقَالَ: وَاللَّهِ مَا يَزِيْنُ لَا يَهَيِّجُ السَّكِيْنَةَ
 أَحَدًا لَأَوْنَهُ وَلِيْنُ وَمِنْ جِيَالِ هغه وويل، په الله دي مي قسم وي چي دمدينې د دواړو ډاگونو (يا د دواړو طرفونو) په مينځ
 كي زما او زما تر بچو زيات محتاجه بل شو ك نسته فَقَالَ: كُلُّ أَنْتَ وَجِيَالُكَ نُوْنِي ﷺ وَفَرَمَائِل: ته او ستا بچيان يې
 وخوړئ يُمْزِلُكَ وَلَا يُمْزِلُ أَحَدًا بَعْدَكَ دا خو ستا لپاره كافي (او جائز) دي لېكن تر تا وروسته به د بل هيجا لپاره
 كافي (او جائز) نه وي وَهُوَ حَبَّةٌ عَلَى الشَّافِعِيِّ بْنِ قَزَلِهِ يَخُوُّ او دا حديث د امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ په خلاف حجت دی د هغه
 په دې قول كي چي كفاره وركونكي ته اختيار دی لِأَنَّ مُقْتَضَا التَّرْتِيبِ ځكه چي د دې حديث مقتضا ترتيب
 دی (يعني) د ترتيب تقاضا كوي وَعَلَى مَا لَيْكُ لِنَا نَحْنُ التَّشَابُعِ او د امام مالك رَحْمَةُ اللهِ په خلاف حجت دی د پرلپسې والي په
 نفي كولو (يعني) د امام مالك په نيز پرلپسې دوي مياشتي روژې نيول ضروري نه دي، خو دا حديث د هغه په خلاف هم حجت دی لِإِلْجَاسِ
 عَلَيْهِ ځكه چي د پرلپسې والي په باره كي (په دې حديث كي) صراحت سوی دی.

اللفظ: ﴿اهلك﴾ د افعال د باب ماضي واحد متكلمه صيغه ده: هلاكول، ﴿واقض﴾ د مفاعله د باب مخكني
 صيغه ده: جماع كول، ﴿ورقة﴾ غاره، مراد خني غلام او مينځه ده، ﴿متابع﴾ پرلپسې، بې له وقفې، ﴿فوق﴾ ټوكړي،
 ﴿عزق﴾ خلت، تېلې، ﴿صر﴾ كجوري، خرماوي.

توضيح: د عبارت مطلب بلكل آسان دی، په عبارت كي صرف دا نبول سوې ده چي دروژې كفاره د ظهار د كفارې په
 ډول ده، يعني څرنګه چي د ظهار په كفاره كي ترتيب واجب دی، او تر ټولو مخكني د غلام د آزادولو حكم سوی دی، بيا
 تر دوو مياشتو پوري د روژو د نيولو حكم سوی دی، او دريم شپېتو (۶۰) مسكينانو ته د خوراك وركولو حكم سوی
 دی، همدارنګه به د روژې په كفاره كي هم دغه ترتيب واجب وي، او د دې ترتيب مطلب به د هغې اداء كول ضروري وي.

دليل: په دې باره كي خو اول دليل هغه حديث دی كوم چي مخكني ذكر سو، يعني: من أفطر في رمضان فليمه ما عل
 النظام (يعني څوك چي په رمضان كي روژه ماته كړي، نو د ظهار كونكي په ډول كفاره پر واجب ده)، او پر مظهر د
 مخكني ترتيب مطابق كفاره واجب ده، نو پر روژه ماتونكي به هم د هغه ترتيب مطابق كفاره واجب وي، د مظاهر په حق
 كي د كفارې دا ترتيب د قرآن كرم په دې دوو آيتونو سره ثابت سوی دی: وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ بَيْنِهِمْ ثُمَّ يَعْوَدُونَ لَنَا
 قَالَوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِّن قَبْلِ أَنْ يَتَّخِذَ أَذْيَكُمْ تُوعِظُونَ بِهِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ۝ فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامٌ شَهْرَيْنِ
 مُتَتَابِعَيْنِ مِّن قَبْلِ أَنْ يَتَّخِذَ أَذْيَكُمْ فَمَنْ لَّمْ يَسْتَطِعْ فَاِطْعَامُ سِتِّينَ مِسْكِينًا المائدة: ۲-۴، دويم دليل: په دې باره كي دوم
 دليل صحرايي هغه حديث دی كوم چي په ترجمه كي په تفصيلي توګه بيان سو، په دې حديث سره موږ دليل په دې
 توګه نيسو چي نبي ﷺ صحرايي ته په څرګنده توګه تر ټولو مخكني د غلام آزادولو حكم كړی دي، تر هغه وروسته يې

د هغو میاشتو د روژو نیولو حکم کړی دی، بیا یې په دریم وار شپږو مسکینانو ته د خوراک وړ کولو حکم کړی دی، چې له هغه څخه دا خبره ثابتېږي چې د کفارې په اداء کولو کې ترتیب واجب دی.

د هر حجة منى الشافعی رحمه الله د دې حاصل دا دی چې د امام شافعی په نیز په کفاره کې ترتیب واجب نه دی، بلکې هغه په دې شیانو کې اختیار وړ کوي، یعنې که یو سړی پر غلام آزادولو قدرت لري، نو هغه په روژو سره کفاره اداء کولای سي، همداسې که پر غلام آزادولو او د روژو پر نیولو د قدرت سره سره شپږو مسکینانو ته خوراک وړ کړي، نو هم صحیح دي، او د امام مالک رحمه الله په نیز د کفارې په روژو کې تسلسل او تسامع (پرلپسې والي) واجب نه دی، بلکې که یو سړی په بېلابېلو ورځو کې روژه ونیسي، نو د هغه روژه به اداء کیږي، د امام شافعی رحمه الله دلیل د حضرت سعد بن ابی وقاص رحمه الله دا حدیث دی: «أَبُو رَجُلَانِ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ لِي أَفْطَرْتُ فِي رَمَضَانَ، فَقَالَ أَهْتَقُ رَقَبَةً أَوْ صَرْمَةً مِنْ تَبْلَمِينَ أَوْ أَطْعَمَتَيْنِ مَسْكِينًا، هُنَا لَمْ يَذْكُرْ حَدِيثَ شَخْصٍ فِي دَفْعِ تَوَكُّعٍ دَلِيلَ نَيْسِي فِي دَفْعِ كَيْدٍ «أَوْ» فِي فَرْعِهِ دَ كَفَارَةِ أَقْسَامِ بَيَانِ سَوِي دِي، لَوْ دَ «أَوْ» كَلِمَةً دَ تَخْيِيرٍ لِفَارِهِ رَاشِي، نُو لَمْ يَذْكُرْ شَخْصًا دَ مَعْلُومِيَّيْ فِي دَفْعِ كَفَارَاتُو كِي تَرْتِيبُ وَاجِبُ نَهْ دِي، بَلْ كِي دَ حَكْمُ دَ تَخْيِيرٍ فِي تَوَكُّعٍ دِي، لَوْ دَ إِمَامُ مَالِكُ رَحِمَهُ اللَّهُ دَلِيلَ قِيَاسٍ دِي، يَعْنِي إِمَامُ مَالِكُ رَحِمَهُ اللَّهُ دَ عِلْمُ تَسَامُعٍ فِي لَمْ كِي دَ رُوْزِي كَفَارَةٍ فِي قَضَائِي رُوْزُو قِيَاسُ كَرِي دَ، يَعْنِي خَرْنَكَةُ فِي رَمَضَانَ فِي قَضَائِي رُوْزُو كِي هُمُ تَسَامُعُ وَاجِبُ نَهْ دِي، هَمْدَانَكَةُ فِي رُوْزِي فِي كَفَارَةٍ كِي هُمُ تَسَامُعُ وَاجِبُ نَهْ دِي، لَوْ فِي جَلَا جَلَا تَوَكُّعُ فِي رَمَضَانَ فِي رُوْزُو نِيُولُو اجْزَاءُ وَي، لَكِنْ دِي دَوَاوُ حَضَرَاتُو فِي خِلَافٍ دَ صَحْرَائِي حَدِيثِ حُجَّتْ أَوْ دَلِيلِ دِي، حُكْمُ فِي هُنَا فِي تَرْتِيبِ رَعَايَتِ هُمُ سَوِي دِي لَوْ دَ تَسَامُعُ وَضَاحَتُ هُمُ سَوِي دِي.

پاته سو د حضرت سعد رحمه الله حدیث، نو د هغه جواب دا دی چې هغه خبر واحد دی، او زموږ بیان سوي حدیث یعنې د صحرايي حدیث، حدیث مشهور دی، او خبر واحد د حدیث مشهور سره مقابله نه سي کولای، دویم جواب دا دی چې د سعد رحمه الله حدیث د تخيير يا د ترتيب لپاره نه دي بيان سوي، بلکې په دې کې هغه شيان بيان سوي دي چې په هغو سره کفاره اداء کېدای سي، لهذا په دې سره د تخيير يا علم ترتيب په بله کي دليل نيول صحيح نه دي، او د امام مالک رحمه الله د قیاس جواب دا دی چې زموږ دليل حدیث دی او ته په قیاس سره دليل نیسي، نو قیاس د حدیث په مقابله کې څه ارزښت لري.

له فرج څخه علاوه په بل ځای کې د انزال البدلو حکم

وَمَنْ جَاءَهُ مِمَّا دُونَ الذَّهْرِ فَكُلٌّ أَوْ خَوْكٌ فِي غَيْرِ فَرْجٍ كِي جَمَاعُ وَكُرِي لَوْ (په هغه سره) انزال سي فَكُلُّهُ الْقَضَاءُ
نو پر هغه قضاء واجب ده لِوُجُودِ الْجَمَاعِ مَعْفَى حُكْمُ فِي مَعْنَى جَمَاعٍ بَيِّنَا سَوِ وَلَا كَفَّارَةً عَلَيْهِ او پر هغه کفاره واجب نه ده لِإِنْعِدَائِهِ مَوْزَّةٌ حُكْمُ فِي صَوْرَتِ جَمَاعٍ نَسْتَه.

اللفظ: ﴿فَرْجٌ﴾ د بڼې شرم ځای (دلته ځنې مراد قُبُل لَو ډېر دي).

تشریح: مسئله: دا ده که یو روژتي د خپلې بڼې له قُبُل لَو ډېر څخه علاوه د بدن په یوه بله برخه کې مثلاً په وږنيانوس کې خپل فرج استعمال کړي، او انزال سي، نو پر هغه قضاء واجب ده، او کفاره واجب نه ده، قضاء خو حُکْمُ واجب ده

چي معنا جماع پيدا سوه، او كفاره حكه واجب نه ده چي صورتاً جماع پيدا نه سوه، حكه صورتاً جماع دا ده چي فرج په فرج كې داخل كړي سي، او هغه دلته نسته.

له رمضان څخه علاوه په نورو روزو كې د كفاري حكم

وَلَيْسَ بِالْمَأْثُورِ مَنْ رَمَضَانَ كَفَّارَةً او له رمضان څخه علاوه د بلي روژې په فاسدولو كې كفاره نسته لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ رَمَضَانَ أَهْلُ الْهَيْئَةِ حكه چي په رمضان كې روژه ماتول ډېر غټ جنايت (جرم) دی فَلَا يُلْعَقُ بِهِ لَعْنَةُ نو د هغه سره به نوري روژې نه لاحقېږي.

تشرېح: مسئله: دا ده كه يو روژتي سړي له رمضان څخه علاوه يوه بله روژه فاسد كړي، نو پر هغه فقط قضاء واجب ده، كفاره واجب نه ده، حكه چي كفاره د رمضان د روژې سره خاص ده، حكه د رمضان روژه ماتول ډېر غټ جرم دی، او په هغه كې د روژې سره سره د مباركي او سپېڅلي مياشتې بې حرمتي هم سته، لېكن له رمضان څخه علاوه د روژې د ماتولو په صورت كې فقط د روژې بې حرمتي ده، لهذا د غير رمضان روژې به د رمضان پر روژو نه قياسيږي، نو د غير رمضان د روژې په فاسدولو سره به كفاره نه واجبېږي.

په روژه كې دامالي كولو، يا په پزه او غوږ كې د دواو اچولو حكم

وَمَنْ اشْتَكَىٰ أَوْ شَرِكَ فِي إِمَالِهِ وَكَرِهِي أَوْ اشْتَكَىٰ يَا بِهْ پزه كې دواو واچوي أَوْ أَفْطَرَ فِي أَهْلِهِ يا په غوږ كې دواو وشخوي أَفْطَرَ نو روژه يې ماته سوه لَقَوْلِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ٥: أَفْطَرْتُ مِمَّا دَخَلَ حَكَّهُ نَبِيٌّ ﷺ فرمايلي دي: چي افطار (يعني روژه ماتېدل) به په هغه شي سره وي كوم چي (په نس كې) داخل سي وَلَوْ جُودَ مَضَىٰ الْفِطْرِ او په دې وجه (هم) چي د افطار معنى پيدا سوه وَهُوَ مُؤَلَّاهٌ مَّا فِيهِ صَلَاحُ الْهَدَنِ إِلَى الْعَزَابِ او هغه رسېدل دي ونس (گيلې) ته د هغه شي چي په هغه كې د بدن گټه وي وَلَا كَفَّارَةً عَلَيْهِ لِإِعْدَامِهِ صُورَةً او پر هغه كفاره واجب نه ده حكه چي صورتاً افطار پيدا نه سو.

اللفات: ﴿احتقن﴾ د استعمال د باب ماضي ده: اماله كول، يعني دشا (ډېر) دلاري دواو نسته رسول، ﴿استط﴾ د استعمال

د باب ماضي ده: په پزه كې دواو اچول، ﴿وصل﴾ د ضرب د باب مصدر دی: رسېدل.

تشرېح: مسئله: دا ده كه يو روژتي اماله وكړه يعني دشا په لاره كې يې نس ته دواو دغه كړه، يا يې په پزه كې دواو واچوله، يا يې په غوږ كې دواو واچوله، نو په دې هر صورت كې روژه ماتېږي، دليل دا حديث دی الْفطر مما دخل الفطر مما دخل ولس ما خرج، (يعني روژه هغه وخت ماتېږي چي يوشى نس ته داخل سي، او د يوشى په واوتلو سره روژه نه ماتېږي)، دويم دليل دا دی چي په دې صورتونو كې د افطار معنى پيدا سوه، حكه چي د افطار معنى ده: يوشى د بدن د گټې او فايدي لپاره معدې ته رسول.

په خوږ کي د اوبو ننوتلو حکم

وَلَا يَكْفُرُ الْفَرَسُ أَذْكَهُ الثَّلَاةُ او که روژتي په خپلو خوږو کي اوبه وخشوي **أَوْ دَحَلَهُمَا** يا اوبه په خپله خوږو ته ننوځي **لَا يَكْفُرُ صَوْمُهُ** نو د هغه روژه نه فاسديږي **لِإِنْجِدَامِ الثَّمَلِ وَالْمَوَرَا حُكْم** چې نه معنا افطارسته او نه صورتاً افطارسته **بِخِلَابٍ مَا إِذَا دَحَلَهُ الدُّفْنُ** په خلاف د هغه صورت چې کله تېل په خوږ کي داخل کړي.

الطَّلَاتُ : **«الطَّلِبُ»** د افعال د باب ماضي ده؛ شخول، «دهن» تېل.

تقریح : مسئله : داده که یو روژتي په خپل خوږ کي لوبه واچوي، یا په خپله په خوږ ننوځي، په دې توګه چې په درېاب یا حوض کي ولسبيږي، او اوبه په خوږو ننوځي، نو په دواړو صورتونو کي روژه نه فاسديږي، ځکه چې افطار نه معنا، او نه صورتاً، صورتاً افطار خو ځکه نسته چې دخولي د لاري یو شی داخل نه سو، او معناً افطار ځکه نسته چې د بدن د اصلاح لپاره یو شی بدن ته داخل نه سو، نو کله چې نه صورتاً افطارسته، او نه معناً، نوروژه به هم نه فاسديږي.

بِخِلَابِ الدُّفْنِ فرمایي که روژتي په خوږ کي تېل وخشوي نو روژه فاسديږي او پر هغه به قضاء واجب وي، ځکه په دې صورت کي معناً افطار پیدا سو، ځکه چې تېل د بدن د اصلاح لپاره په خوږ کي شخول کیږي.

د سر یا د نس په زور زخم کي د دوا د اچولو حکم

وَلَوْ دَلَى جَانِبَهُ أَوْ أَمْتَهُ بَدَأَ او که روژتي د نس پر زخم یا د سر پر زخم یوه دوا ولګوي **فَوَصَلَ إِلَى جَوْرِهِ أَوْ وَمَالِهِ** او دوا د هغه نس یا دماغ ته ورسېږي **أَلْطَمَ جُنْدٌ أَنْ حَيَنَافَةَ رَجَعَهُ اللَّهُ** نو روژه یې ماتېږي د امام صاحب رَجَعَهُ الله په نېز **وَالَّذِي يَصِلُ هُوَ الرُّطْبُ** او کومه دوا چې رسیږي هغه لنډه وي (له دې جملې څخه یې مطلب دا دی چې د دوا کوم چې پر زخم لګولې نه، لډه به وي ځکه چې لنډه دوا جوف ته رسیږي، او په وچه دوا کې ځمکې اختلاف نسته) **وَقَالَ** : **لَا يَفْطُرُ** او صاحبین رَجَعَهُ الله فرمایي : چې روژه یې نه ماتېږي **لِعَذَابِ الثَّيْنِ بِالْوُضُوءِ** ځکه چې د دوا رسېدلو یقین نسته **لِإِنْجِدَامِ الثَّمَلِ مَرَّةً وَارْتِسَامِهِ أُخْرَى** ځکه چې د زخم سوړی کله بندېږي او کله خلاصېږي **كَأَيِّ الْيَابِسِ مِنَ الدَّوَا** لکه په وچه دوا کي (چې هم روژه نه فاسديږي) **وَلَهُ أَلْ رُطْبَةُ الدَّوَا ثَلَاثُ رُطْبَةٍ الْجَرَاخَةِ** د امام صاحب رَجَعَهُ الله دلیل دا دی چې د دوا د لوندوالي د زخم د لوندوالي سره یوځای کیږي **فَيَزِيدُ أَدْمِيلًا إِلَى الْأَسْفَلِ** نو لاندې طرف ته د دوا میلان (نور) زیات سي **فَيَصِلُ إِلَى الْجَوِّ** او نس ته ورسېږي **بِخِلَابِ الْيَابِسِ** په خلاف د وچې دوا **لِأَنَّهُ يُنْتَشِفُ رُطْبَةُ الْجَرَاخَةِ** ځکه چې هغه د زخم لوندوالی وچوي **فَيَنْشُدُ فَتَهَا** چې (په هغه سره) د زخم خوله بندېږي.

● **القول الرابع** : په دې مسئله کي نه د امام صاحب رَجَعَهُ الله قول راجع دی، او نه د صاحبینو بلکې د اکثر مشائخو قول راجع دی، هغوی فرمایي چې د دوا د رسېدلو اعتبار به کیږي، یعنې که دوا نس یا دماغ ته ورسېږي که څه هم وچه دوا وي نو روژه ماتېږي، کنه نه ماتېږي، کما قال العلامة اکمل الدین الباری رَجَعَهُ الله : و اکثر مشائخنا علی أن المرة للوصل حتی إذا علم أن الدواء اليابس وصل إلى جوفه فقد صومه وإن علم أن الرطب لم يصل إلى جوفه لم يفسد صومه، الصلابة ج: ٢٠، ص: ٢٦٦. [القول الرابع، ج: ١١، ص: ١٩٨]

اللغات، **جائله** د نس هغه ژور زخم ته ویل کیږي چي نس ته رسېږي وي. **کله** د سر هغه ژور زخم ته ویل کیږي چي دماغ ته رسېږي وي. **د رطب** لوند، خيشت. **الفسلر** د انفعال مصدر دی؛ زخم جوړېدل، وېدل، **منفل** لاره، سړی. **السلح** د انفعال مصدر دی؛ پراخه کېدل، خلاصېدل، **پهاس** وچ، **د رطوبه** لوندوالی، خيشتوالی، **پهش** د تفصیل مضارع ده، وچول.

تشریح صورت د مسئلې؛ دا دی که یو روژتي په جائفه یا آلمه زخم کي لنډه دوا و اچوله، او دوا سرایت وکړی، تر نس یا دماغ پوري ورسېدله، نو د امام صاحب رحمه الله په نېز د هغه روژه فلسدېږي، او د صاحبینو رحمه الله په نېز نه فلسدېږي. د صاحبینو دلیل؛ دا دی چي د زخم هغه سوري کوم چي نس یا دماغ ته تللی وي، هر وخت خلاص نه وي، بلکي کله خلاص وي، او کله بند وي، او ډېره ممکنه ده چي کله دې سري دوا زخم ته وړ اچولې وي، په هغه وخت کي دې سوري بند وي، لهذا په دې صورت کي په دوا ورسېدلو کي یقین پیدا نه سو، بلکي شک پیدا سو (چي دوا به رسېدلې که نه وي)، او د شک په وجه سره روژه نه فلسدېږي، نو ځکه به په دې صورت کي هم روژه نه فلسدېږي، لکه څرنګه چي پر زخم دوچي دوا د لګولو په صورت کي روژه نه فلسدېږي.

د امام صاحب دلیل؛ دا دی چي د دې خبري یقيني علم او خبر مشکل او ناممکنه دی چي آیا دوا نس یا دماغ ته ورسېدله، که نه؟ ځکه چي دا یو باطني شی دی، لېکن دا خبره ښکاره ده چي کله د دوا رطوبت د زخم د رطوبت سره یو ځای سي، نو لاندې طرف ته د دوا میلان زیاتېږي، او کله چي لاندې طرف ته د دوا میلان زیات سي، نو هغه بالیقین نس او دماغ ته رسېږي، او کله چي نس او دماغ ته ورسېږي، نو روژه به فلسدېږي، د دې په خلاف وجه دوا چي کله پر زخم و اچول سي، نو هغه د زخم رطوبت په خپل ځان کي جذب کړي، او د زخم خوله بنده کړي، او کله چي د زخم خوله بنده سي، نو تر نس او دماغ پوري د دوا ورسېدلو امکان بالکل پاته نه سي، لهذا لنډه دوا به پر وچه دوا قیاسول صحیح نه وي، او د وچي دوا په صورت کي به روژه نه فلسدېږي.

د ذکر په سر کي د دوا اچولو حکم

وَلَوْ أَكْثَرُ الْأَعْيُنِ أَوْ كَ رَوَّيْتِي د ذکر په سوري کي دوا و خڅوي لَمْ يُقْبَلْ جَنْدٌ • أَنْ حَبْنَفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ نُو د هغه روژه نه ماتېږي د امام صاحب رحمه الله په نېز وَقَالَ أَبُو يُونُسَ: يُقْبَلُ او امام ابو یوسف رحمه الله فرمایي: چي روژه سې ماتېږي وَقَوْلُ مُحَبَّبٍ: مُضْطَرَبٌ فِيهِ او د امام محمد رحمه الله قول په دې مسئله کي مختلف دی فَكَأَنَّهُ وَقَعَ جَنْدٌ أَنْ يُوَسَّطَ أَنْ بَيِّنَهُ وَبَيِّنَ الْجَوَابَ مَقْنَدًا ځواکي د امام ابو یوسف رحمه الله په نېز دا خبره ثابته ده چي د سوري لو نس په مینځ کي یوه لاره سته وَلِهَذَا يُطْرَقُ وَهُوَ الْبُزْلُ همدل وجه ده چي له نس څخه متیازي (بولي) رلوحي وَوَقَعَ جَنْدٌ أَنْ حَبْنَفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ او د امام صاحب رحمه الله په نېز دا ثابته ده أَنَّ الْمَسَاءَةَ يَنْتَهِي حَائِلٌ چي د ذکر د سوري لو نس په مینځ کي شاته واقع ده وَالْبُزْلُ يَنْتَهِي مِنْهُ او متیازي له مثلي څخه راڅخېږي وَهَذَا أَلَيْسَ مِنْ بَابِ الْفَقْهِ او دا (بحث) د فقهې نه باب څخه نه دی (بلکي دا طبابت سره تعلق لري).

• القول الرابع: قول أبي حنيفة رحمه الله، كما قال العلامة ابن نجيم رحمه الله قوله وإن قطر في إبطه لا، أي لا يطرأ أظفله فتنسل الماء والدهن، البحر الرائق ج: ٢٢، ص: ٢٧٩. [القول الرابع، ج: ١، ص: ١٩٩]

اللفاظ: ﴿احليل﴾ د نارینه اندام (د ذكر) سوري، ﴿مشقة﴾ د متيازو پوځنۍ (خلته، تېلۍ)، ﴿مترشح﴾ د تفعل د باب مضارع ده، شخېدل، ﴿حائل﴾ پرده، بنديز، خنډ.

تشرېح: صورت د مسئلې، دا دی که روژتي خپل د ذکر په سوري کي دواړه واچوله، نو د امام صاحب رحمه الله په نېز دهغه روژه نه فاسديږي، لېکن د امام ابو يوسف رحمه الله په نېز دهغه روژه فاسديږي، او له امام محمد رحمه الله څخه په دې لمړ کي يو حتمي قول نه دي راغلل سوي، د امام طحاوي رحمه الله رايه دا ده چې هغه د امام ابو يوسف رحمه الله سره دی، او په مبسوط کي دي چې هغه د امام اعظم رحمه الله سره دی، (ګواکي د امام محمد رحمه الله په نېز دا ثابته نه ده چې د سوري او نس په مينځ کي لاره سته، که نه، لېکن ظاهر روايت دا دی چې امام محمد رحمه الله د امام صاحب رحمه الله سره دی).

خو په هر حال د دې اختلاف بنياد پر دې خبره دی چې د ذکر د سوري او د نس په مينځ کي يوه داسي لاره سته، که نسته، چې د هغې لاري په نریمه يو بهېنونکی شی نس ته داخل سي، نو امام ابو يوسف رحمه الله فرمايي چې د سوري او نس په مينځ کي داسي لاره سته، دهغه دليل دا دی چې متيازي هم له هغې لاري څخه راوځي، او که لاره نه وای، نو متيازي به څرنگه راوتلاي؟، نو ثابته سوه چې د نس او د ذکر د سوري په مينځ کي لاره سته، لهذا کومه دواړه چې د ذکر په سوري کي واچول سي، هغه به تر نس پوري رسيږي، او نس ته د بدن د اصلاح لپاره د يوشي وړ رسول روژه فاسلوي، نو ځکه به په دې سره هم روژه فاسديږي، لکه څرنگه چې په امالي کولو سره فاسديږي.

امام صاحب رحمه الله فرمايي چې د ذکر د سوري او د نس په مينځ کي مثانه حائل ده، پاته سوې متيازي نو هغه له مثانې څخه راڅخېږي (اصلي مطلب يې دا دی چې متيازي له نس څخه مثانې ته راڅخېږي، او له مثانې څخه بيا د ذکر په سوري کي راځي)، لهذا کله چې د امام صاحب د تحقيق مطابق د نس او سوري په مينځ کي مثانه حائل ده، نو د ذکر په سوري کي به اچول سوې دواړه تر نس پوري نه رسيږي، او کله چې تر نس پوري نه رسيږي، نو روژه به هم نه فاسديږي.

وهذا ليس الخ صاحب د هدايې فرمايي چې د امام صاحب رحمه الله او د امام ابو يوسف رحمه الله دا اختلاف او د احليل او نس په مينځ کي د لاري وجود يا د مثانې وقوع د فقهې سره تعلق نه لري، بلکي دا د طب (ډاکټري) د فن، او د علم تشرېح الا بديان سره تعلق لري.

فایده: صاحب د اثمار الهدايې وايي چې د امام صاحب رحمه الله مذهب د طب مطابق دی، ځکه چې ډاکټرانو دا څېړنه کړې ده چې د ذکر سوري سیده نس ته نه ځي، بلکي تر مثانې پوري ځي، او د مثانې په خلته کي متيازي په څاشکو څاشکو له نس څخه (يعني له هغه کولمې څخه چې په نس کي د متيازو لپاره لوی څښتن ﷻ جوړه کړې ده) راڅخېږي.

په روژه کي د بوشي د ځکلو (خوند کتلو) حکم

وَمَنْ ذَاكَ شَيْطَانِيٍّ لَمْ يَلْعَلْ او کوم روژتي چې په خوله سره يوشی وڅکي نو روژه يې نه ماتېږي لَعْدِمِ الْفَطْرِ صُورَةً وَمَعْنَى ځکه چې صورت او معنا انظر نسته وَيَنْكُرُ كَالَهُ ذَلِكَ لېکن دهغه لپاره داسي کول مکروه دي لِإِفَائِهِ مِنْ تَغْرِضِ الشُّمْرِ مَعْلُ الْفَسَادِ ځکه چې په دې کي پرفساد روژې وړ اړول دي.

اللفاظ: ﴿ذالك﴾ ځکلی، د بوشي خوند کتل، ﴿نصره﴾ وړاندي کول، مخته راوړل، پېشول (وړاړول).

تشریح: مسئلہ: دادہ چي دروژتي لپاره د يو شي خوند کتل او شکل مکروه دي. خو په دې شکلو سره د هغه روژه نه فاسديږي، ځکه چي په شکلو کي نه صورتاً افطار سته، او نه معناً افطار، حال دا چي دروژې د فساد لپاره صورتاً يا معناً افطار ضروري دی، خو د هغه دا عمل ځکه مکروه دی، چي په دې کي يې له ضرورته روژه د فساد پر طرف کشول او د فساد مخته ايښول راشي.

د خپل بچي لپاره د دودۍ ژوولو حکم

وَمَنْكُمُ الَّذِي لَا أَنْ تَحْتَمِلَ بِسَبْعَةِ الْفَكَارِ او مکروه دي د بنځي لپاره چي د خپل بچي لپاره خواړه وژووي إِذَا كَانَ لَهَا مِائَةٌ بُرْدًا خو چي کله بنځي ته له ژوولو څخه څه چاره وي (يعني بل څوک وي چي د کوچني لپاره خواړه وژووي) إِنَّمَا يَزِيلُ د هغه دليل په وجه کوم چي موبيان کړي وَلَا يَكُنْ إِذَا لَمْ تَحْمِلْ مِائَةً او کله چي د بنځي لپاره څه چاره نه وي نو (بيا) پروا نه لري مِائَةً لِنُكُلٍ د زوی د ساتني لپاره أَلَا تَرَى أَنَّ لَهَا أَنْ تُفْطِنَ إِذَا خَافَتْ عَلَى وَلَدِهَا آيا ته نه گورې چي بنځي ته هغه وخت روژه ماتول جائز دي کله چي د زوی پر ضايع کېدلو ويږيږي.

اللفات: ﴿تضع﴾ د فتح مضارع ده: ژوول، ﴿صيلة﴾ د نصر مصدر دی: ساتنه، حفاظت.

تشریح: مسئلہ: دادہ که د يوې بنځي کوچنی زوی وي، او په خپله خوراک نه سي کولای، او د دې لپاره يو بل څوک وي، چي خواړه وژووي او کوچني ته يې ورکړي، نو په دې صورت کي دروژتي مور لپاره د کوچني خواړه ژوول مکروه دي، ځکه په دې کي هم روژه پر فساد پېښول لازميږي، او دا صحيح نه دي، هو! که يو بل ژوونکی نه وو، نو بيا په دې صورت کي د دې روژتي بنځي لپاره خواړه ژوول او کوچني ته ورکول صحيح دي، او په دې کي هيڅ حرج نسته، ځکه که هغه داسي نه وکړي، نو د بچي د مرگ يا د سخت مرض خطره ده، همدا وجه ده چي شريعت بنځي ته دا اختيار ورکړی دی چي که په روژه نيولو سره د هغې په شيدو کي کمي راتله، او بچي يې له لوړي څخه متاثر کېدلی، نو بيا دې روژه نه نيسي، لهذا کله چي د بچي د حفاظت په خاطر شريعت روژه ماتول جائز کړي دي، نو ژوول خو به حتماً جائز وي.

د کنډورو (گوند) د ژوولو حکم

وَمَنْكُمُ الَّذِي لَا يَكُلُّ الشَّيْءَ او د گوند (کنډورو) ژوول دروژتي روژه نه ماتوي لَا كُنْ لَا يَصِلُ إِلَى جَوَازِهِ ځکه چي گوند د هغه تر نسه پوري نه رسيږي وَقِيلَ: إِذَا لَمْ يَكُنْ مُلْتَمِثًا يَفْسُدُ او ويل سوي دي: چي کله گوند سره موبنسي نه وي نو روژه فاسدي (ځکه بيا د غلبو سره نه مېلي او په ژوولو سره توکم، توکم، کيږي او نس ته رسيږي) لَا كُنْ يَصِلُ إِلَيْهِ بَعْضُ أَجْزَائِهِ ځکه چي د هغه بعضي اجزاء نس ته رسيږي وَقِيلَ: إِذَا كَانَ أَشَدَّ يَفْسُدُ او ويل سوي دي: چي کله گوند تور وي نو روژه فاسدي إِنْ كَانَ مُلْتَمِثًا که څه هم سره موبنسي وي لَا كُنْ يَفْسُدُ ځکه چي تور گوند ذره ذره کيږي وَلَا كُنْ يَفْسُدُ خود دروژتي لپاره د گوند ژوول مکروه دي لَا يَفْتِنُ مِنَ تَغْرِضِ الشُّوْرِ لِلْفَسَادِ ځکه چي په دې کي روژه پر فساد پېښول دي وَلَا كُنْ يَفْسُدُ بِالْإِفْكَارِ او په دې وجه (هم) چي روژتي به افطار سره متهم سي (يعني خلک به دا تهمت پر لغوي چي هغه روژه خوري) وَلَا يَكُنْ يَفْسُدُ إِذَا لَمْ تَكُنْ صَائِتَةً لِقِيَامِهِ مَقَامَ السَّوَالِكِ فِي حَتْمِهِ او د بنځي لپاره گوند ژوول

مکروه نه دي (خو) چي کله يې روژه نه وي ځکه د بنځو په حق کي گوند ژوول د مساوک پر ځای ولاړ دي وَيُنْكَرُ
لِلزَّجَّالِ عَلَى مَا قِيلَ او د خلکو لپاره مکروه دي لکه څرنګه چي ويل سوي دي إِذَا لَمْ يَكُنْ مِنْ عِلَّةٍ په دې شرط چي
 ژوول د يو مرض په وجه نه وي وَقِيلَ: لَا يَسْتَحِبُّ لَنَا فِيهِ مِنَ الشَّيْءِ بِالْبَسَاءِ او ويل سوي دي: چي د خلکو لپاره د
 گوند ژوول بڼه نه دي ځکه چي په دې کي د بنځو سره مشابهت راځي.

اللفات: ﴿مضغ﴾ د فتح د باب مصدر دی: ژوول، ﴿علت﴾ په کسره د عین سره يو ډول کنه پوري (گوند) دی چي بنځي
 يې د غائبونو د صفا کولو لپاره ژووي، او په فتح د عین سره يعني علت بيا مصدری د ضرب او نصر له باب څخه، او معنی
 يې ده: ژوول، غائبونه چيچل، ﴿متعلا﴾ د افتعال د باب اسم فاعل دی: سره موبستي، سره يو ځای سوي، ﴿تفتت﴾ د
 تفعّل د باب مضارع ده: میده میده کېدل، ذره ذره کېدل.

تشریح: مسئله: داده که روژتي گوند (کنه پوري) وژووي، نو د هغه روژه نه فاسديږي، ځکه گوند د خپل سربښوالي په
 وجه د غائبو سره مبلي او نس ته نه رسيږي، او کوم شی چي ته نه رسيږي، هغه روژه نه فاسدوي. او بعضي فقهاو
 فرمایلي دي چي که گوند سربښتی نه وي، بلکي باریک او نرم وي، نو د هغه په ژوولو سره روژه فاسديږي، ځکه په دې
 صورت کي د گوند ځیني اجزاء نس ته رسيږي، او بعضي فقهاو فرمایلي ده که تور گوند وي نو د هغه په ژوولو سره روژه
 فاسديږي، که څه هم سره موبستي وي، ځکه چي د تور رنگ گوند میده میده او ټوکه ټوکه کيږي، او د ټوکه کېدلو
 په وجه د هغه بعضي اجزاء نس ته رسيږي.

إلا أنه يكره الخ صاحب د هدايې فرمایي چي که گوند سره موبستي وي، او تر نسه پوري د هغه در سپدلو اندېښنه کمه وي،
 نو هم د روژتي لپاره گوند ژوول مکروه دي، ځکه چي په دې کي پر فساد دروژې پېښول راځي، ځکه دا امکان سته چي
 څه اجزاء دي له روژتي څخه تېر سي، بل دا چي خلګ به پر ده دروژې خوړلو ته متهم لګوي، يعني کله چي خلګ دی
 وورني چي یو شی ژووي، نو دروژې په خوړلو سره به يې متهم کړي، او خلګ هم داسي کول (يعني په روژه کي یو شی
 ژوول) بد گڼي، او کوم کار چي خلګ بد گڼي هغه مکروه وي، نو په دې ټولو وجه به هم دا کار مکروه وي.

ولایک: للسراة الخ فرمایي: که د بنځي روژه نه وه، نو هغې لره گوند ژوول مکروه نه دي، ځکه د بنځي په حق کي گوند
 ژوول د مساوک قائم مقام دي، او گوند د مساوک قائم مقام ځکه دی چي بنځي ډېري کمزوري او نازکي دي نو غائبونه او
 وری يې هم نازکي وي، لهذا هغوی د مساوک په ډول سخت شی نه سي زغملای، نو په دې وجه گوند د هغوی په حق
 کي د مساوک په ډول دی، لېکن د خلکو لپاره گوند استعمالول مکروه دي، هو! که د يو مرض په وجه يې استعمال کړي
 نو بيا مکروه نه دي، او يو قول دا دی چي د خلکو لپاره گوند استعمالول مباح دي، لېکن بڼه کار او مستحب نه دي، ځکه
 په دې کي د بنځو سره مشابهت راځي، او خلګ د بنځو له مشابهت څخه منع سوي دي.

د رانجو لگولو او د برېنو غوړولو حکم

وَلَا تُنْسِيَنَّ بِالْكُحْلِ وَدُمْنِ الشَّارِبِ او څه پروانسته په رانجو لگولو کي او د برېنو په غوړولو کي (يعني پر برېنو د تېل په
 لگولو کي) لَأَنَّهُ نَوْمٌ إِزْنَقَانِي ځکه چي دا يو ډول راحت دی وَهُوَ لَيْسَ مِنْ مَخْطُورَاتِ الصَّوْمِ او راحت د روژې له

معوهاٲو شخه نه دی وَقَدْ كَذَبَ الْيَهُیُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ۝ إِلَى الْإِیْتِخَالِ بِتَرَعَاشُورَاءَ ۝ قَالَ الصُّورِیْنِ او نبی ﷺ د عاشوراء په ورځ روژه نیول او راتځه لگول مستحب ګرځولو دي وَلَا يَأْتَسُ بِالْإِیْتِخَالِ لِلْمِیْخَالِ إِذَا أَقْصَدَ بِهِ الشَّدَاوِیُّ اود خلکو لپاره په راتځو لگولو کي شخه حرج نسته په دې شرط چي مقصد یې علاج وي دُونَ الْیْتِنَةِ نه ټکلا وَيَسْتَشْفِیْنَ دَهْنَ الشَّارِبِ او پر برټو ټپل لگول غوره دي إِذَا لَمْ یُکُنْ مِنْ قَضِیَةِ الْیْتِنَةِ خو چي کله یې اراده ټکلا نه وي لَکِنَّ یَفْعَلُ مَعْلَ الْخِطَابِ ځکه چي دا د نکریزو کار کوي وَلَا یَفْعَلُ لِتَطْوِیْلِ الْیَتِیَةِ إِذَا کَانَ یَقْدِرُ النُّسُوتُ اود ډیری داوډولو لپاره دي ټپل نه لگوي چي کله ږیره د سنت په اندازه وي وَهُوَ الْقُبْحَةُ او سنت اندازه یو موټ ده.

اللفات: «کحل» راتځه، «دهن» ټپل، «شارب» برټونه، «ارتقاء» د افتعال د باب مصدر دی: د ژوند راحت او سکون حاصلول، نفع اخیستل، «مظور» اسم مفعول دی: منع کړی سوی، «ندب» د نصر ماضی ده: مستحب ګرځول، ترغیب ورکول، «اکتعال» د افتعال د باب مصدر دی: راتځه لگول، «لمیة» ږیره «قبضة» یو موټ. **تشریح:** مسئله: داده چي د روژتي لپاره راتځه لگول او برټونه غوړول جائز دي، ځکه چي د شیان د ژوند له آسایو او راحتونو شخه دي، او د روژې په حالت کي آسایي او راحت تر لاسه کول مکروه نه دي، بلکي راتځه لگول خولا مستحب او غوره کار دی، ځکه نبی ﷺ د عاشوراء په ورځ روژه نیول او راتځه لگول مستحب ګرځولي دي. همدول د خلکو لپاره د علاج په توګه په راتځه لگولو کي شخه حرج نسته، لېکن د ټکلا او زنت لپاره د خلکو په حق کي راتځه لگول مکروه دي، ځکه چي ټکلا او ځان ښائسته کونه د ټنځو خاصه ده، نه د خلکو (خو په ځانګړو حالاتو کي مستحسن دي)، همدارنګه که ټکلا او ښائست مقصود نه وي، نو د برټو په غوړولو کي هم شخه حرج نسته، ځکه چي ټپل د نکریزو کار کوي، او نکریزي لگول سنت او غوره دي.

ولا یفعل الخ فرمایي: که د یو سړي ږیره په سنت اندازه یعنی یو موټ وي، نو د ږیري داوډولو په غرض ټپل لگول پکار نه دي، ځکه دا هم په ټکلا او زنت کي داخل دي.

په روژه کي د مسواک وهلو حکم

وَلَا يَأْتَسُ بِالْمِسْوَاكِ الرُّطْبِ بِالْقَدَاةِ وَالْعُشَنِ لِلصَّائِمِ او د روژتي لپاره سهار او ماښام دلانده مسواک په وهلو کي شخه پروا نسته يَقُولُهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ۝: خَيْرُ غِلَالِ الصَّائِمِ الْمِسْوَاكُ ځکه نبی ﷺ فرمایلي دي: چي د روژتي غوره خصلت مسواک دی مِنْ غَيْرِ قُضْلِ بغیر له شخه تفصیل شخه وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: يَكْرَهُ بِالْعُشَنِ لېکن امام شافعي رحمه الله فرمایي: چي د ماښام په وخت کي مکروه دی لِإِنِّيهِ مِنْ إِذِ الْآثَرِ الْأَثَرِ الْحَنُونِ ځکه په دې سره خوښ (او غوره) اثر

• تخریج: أخرجه البيهقي في شعب الإيمان في كتاب الصيام، حديث رقم: ٣٧٩٧، والبخاري في كتاب الصوم، باب إذا توى بالهار صوماً، حديث رقم: ١٩٦٧.

• تخریج: أخرجه ابن ماجة في كتاب الصيام، باب ما جاء في السواك والكحل للصائم، حديث رقم: ١٩٧٧.

لیري کول دي هُوَ الْغُلُوفُ او ښه اثر خلوف (يعني دروژتي دخولې بوی) دی فَسَاهُهُ وَهُوَ الشَّهيدُ نو دا د شهيد د وړنو سره مشابه سو قُلْنَا: هُوَ أَثَرُ الْمَيَادَةِ اللَّاتِي بِهَ الْإِنْفَاءِ موږ وايو چي خلوف د عبادت اثر دی او د عبادت سره لا ټک پتول دي (يعني د عبادت پتول زيات غوره دي) بِخِلَافِ ذِمِّ الشَّهيدِ په خلاف د شهيد د وړنو لَا كُنْ أَثَرُ الظُّلْمِ ځکه چي هغه د ظلم اثر دی وَلَا ذَرَقَ بَيْنَ الرُّطْبِ الْأَخْضَرِ وَبَيْنَ السُّنْبُلِ بِالنَّاءِ او څه فرق نسته د ښه (زرغونه) لاندۀ سواک او په اوبو سره د لاندۀ سوي سواک په مينځ کي لَنَا زَوْنًا دهغه حديث په وجه کوم چي موږ روايت کړی.

اللفات: ﴿سواک﴾ سواک وهل، ﴿غذاء﴾ د سهار وخت، ﴿عش﴾ ماښام، د شپې وخت، ﴿حلال﴾ جمع د خلۀ ده؛ خصلت، ﴿خلوف﴾ دخولې بوی، ﴿مهلول﴾ اسم مفعول دی: لوند سوی، ﴿أخضر﴾ شين، زرغون. **تشریح:** صورت د مستطبي: دا دی چي زموږ په نېز د روژتي لپاره سهار، ماښام هر وخت د سواک وهلو اجازه سته، او سواک که په اوبو لوند وي، يا په خپله لوند وي، په هر صورت کي دهغه استعمالول روا دي، او هيڅ کراهت او قباحت پکښي نسته، امام شافعي رَحْمَةُ الله فرمايي چي له سهاره څخه تر زواله پوري د سواک وهلو اجازه سته، لېکن تر زوال وروسته سواک وهل مکروه دي.

د امام شافعي دليل: دا حديث دی کوم چي طبراني روايت کړی دی: لَخُلُوفٌ مِّنَ الصَّائِمِ أَطْيَبُ عِنْدَ اللَّهِ مِنْ رِيحِ الْبُسْتِكِ، (يعني دروژتي دخولې بوی د الله ﷻ په نېز تر مشکوزيات ښه دی)، او ښکاره ده چي په سواک وهلو سره دا بوی ليري کيږي، نو ځکه تر زوال وروسته د روژتي لپاره سواک وهل مکروه دي، او دا بوی د شهيد د وړنو سره مشابه دی، يعني څرنگه چي د شهيد وړني نه پرېولل کيږي، او د خپلو وړنو سره په قبر کي پټيږي، همدارنگه به د روژتي لپاره هم خلوف ليري کول مناسب نه وي، بلکي هغه ته به په همدغه حالت کي روژه پوره کول پکار وي.

زموږ دليل: دا حديث دی: خير حلال الصائم السواک، (يعني دروژتي غوره خصلت سواک وهل دي)، په دې حديث سره موږ په دې توگه دليل نيسو، چي په دې حديث کي سواک وهل د روژتي لپاره ښه خصلت گرځول سوی دی، او د سهار او ماښام هيڅ قيد او تفصيل پکښي بيان سوی نه دی، نو څرنگه چي د سهار په وخت کي سواک وهل مباح دي، همدارنگه به د ماښام په وخت کي هم سواک وهل مباح وي، زموږ دويم دليل دا دی چي نبي ﷺ په بعضي حديثونو کي د هر لماتځه لپاره سواک وهل سنت کړي دي، او د سواک والا لمونځ يې اورا (۷۰) چنده تر بل لماتځه افضل گرځولی دی، او په دې حديثونو کي د رمضان او غير رمضان همدارنگه د ماښام او غير ماښام هيڅ تفصيل نسته، نو له دې حديثونو څخه هم هر وخت د سواک وهلو اباحت ثابتيږي.

قلنا هو الآخر امام شافعي رَحْمَةُ الله خلوف د شهيد پر وړنو قياس کړی وو، د هغه جواب ورکوي، فرمايي چي خلوف د شهيد پر وړنو قياسول صحيح نه دي، ځکه چي روژه عبادت دی، نو خلوف د عبادت اثر سو، او د عبادت لپاره اخفاء او پتول زيات مناسب دي، او اخفاء هغه وخت امکان لري چي کله خلوف ليري کړی سي، د دې په خلاف د شهيد وړني دي، نو د هغو څرگندول او پرېښودل مناسب دي، ځکه چي هغه د ظلم اثر دي، او د شهيد لپاره د قيامت په ورځ د خپل خصم په خلاف د وړنو پاته کېدل زيات ضروري دي.

ولا فرق البتة في الرطب الأخضر شخه مراد هغه مسواک دی چي په خپله لوند وي، وچ نه وي، نو فرمایي چي مسواک ی په خپله لوند وي، یا په اوبو سره لوند سوی وي، په دواړو صورتونو کي د هغه استعمالول مباح دی، او هیش کرهښ پکښي نسته، ځکه چي ذکر سوی حدیث: غير خلال الصائم الا مطلقا دی، او په هغه کي دلانده یا وچ مسواک هیش تفصیل نسته.

په اصل کي دا عبارت د امام ابو یوسف رحمه الله د هغه قول په رد کي ذکر سوی دی چي په هغه کي یې ويلي دي، چي ی مسواک په اوبو کي ایښول سوی وي، او په اوبو سره لوند سوی وی، نو د هغه استعمالول مکروه دی، لېکن زموږ بیان سوي حدیث د هغه په خلاف حجت دي، والله اعلم بالصواب

فَصْلٌ فِي أَعْذَارِ الْإِفْطَارِ

(دا) فصل دروژي ماتولو د عذرنو (په بیان کي) دی

د مريض لپاره دروژي حکم

وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا مَضَىٰ أَوْ خُوكَ فِي رَمَضَانَ كَيْ مَرِيضٍ وَيَقَالُ إِنَّ صَائِمًا إِذَا دَامَ مَرَضُهُ أَوْ وَهَرِيْرِي فِي كِي رُوْهُ وَنِيْسِي نُوْمَرَضُ بِهِي زِيَاتِ سِي أَفْطَرُ وَقَطْعِي نُو رُوْهُ دِي مَاتِه كَرِي أَوْ قَضَاءِ دِي يِي رَاوِي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَجَعَهُ اللهُ لَا يُقْطَرُ أَوْ إِمَامُ شَافِعِي رَجَعَهُ اللهُ فَرَمَائِي: فِي رُوْهُ دِي نَه مَاتُوِي هُوَ يَغْتَبِرُ خَوْفَ الْهَلَاكِ أَوْ قُوَاتِ الْغَضَبِ هَغِه دِهْلَاكِتِ دِي بِيْرِي يَادِيُو اِنْدَامِ دَضَائِعِ كِهْدَلُو اَعْتِبَارِ كُوِي كَبَا يَغْتَبِرُ فِي النَّبِيِّ لَكِه پِه تِيْمَمِ كِي چي هِم دَغِه اَعْتِبَارِ كُوِي وَنَحْنُ نَقُولُ: إِنَّ زِيَادَةَ الْمَرَضِ وَامْتِدَادَهُ قَدْ تَقْضِي إِلَى الْهَلَاكِ مَوْجِبُ جَوَابِ وَرَكُوو: چي د مَرَضِ زِيَاتِهْدَلِ أَوْ دِ هَغِه اُوْبِدِهْدَلِ كَلِه نَا كَلِه تَرِهْلَاكِتِه رَسُوْلِ كُوِي (يْمَنِي كَلِه نَا كَلِه دِهْلَاكِتِ سَبَبِ جَوْرِيْرِي) فَيَجِبُ الْاِحْتِرَازُ عَنْهُ نُو ځكه به له هغه شخه (هم) ځان ساتل واجب وي.

اللفظ: ﴿ازداد﴾ د افعال د باب ماضي ده: زياتېدل، ﴿قوات﴾ ضايع كېدل، فوتېدل، ﴿امتداد﴾ د افعال د باب مصدر دی: پريز كول، دی: اوږدېدل، غوږېدل، ﴿قطعي﴾ د افعال د باب مضارع ده: رسول، ﴿احتراز﴾ د افعال د باب مصدر دی: پريز كول، ځان ساتل.

تشریح: صورت د مسئلې: دادي كه يو سړی په رمضان کي مريض وو، او هغه ته دا بېره سوه چي كه روژه ونسيم، مرض به مي زيات سي، نو زموږ په نېز د هغه لپاره حکم دادي چي روژه دي نه نيسي، او هر وخت چي جوړ سو، د هغه قضاء دي راوړي، امام شافعي رحمه الله فرمايي چي په معمولي غوندي او سپک مرض کي روژه ماتول جائز نه دي، بلکي كه دروژي نيولو په وجه د انسان د هلاکت او مرگ خطر وه، يا يې د يو اندام د تلف كېدلو خطر وه، نو بيا د هغه لپاره دروژي نه

نيولو اجازه سته، کنې نسته، لکه په تیمم کي چي هم امام شافعي رَجَنَهُ الله دغه قید لگولی دی چي که داوبو په استعمال د هلاکت یا دیواندام د ضایع کېدلو پیره وه، نو بیا تیمم جائز دی، کنې د زکام، تoux او یخ په ډول د معمولي مرضونو په وجه نه تیمم جائز دی، او نه د روژې ماتول جائز دي.

په دې لړ کي زموږ دلیل د قرآن کریم دا آیت دی: فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ البقرة: ١٨٢، په دې آیت سره موږ په دې توگه دلیل نیسو، چي په دې کي په مطلق توگه د هر مریض لپاره د روژې نه نیولو اجازه سوې ده، خو څرنگه چي په قیاس او قرینې سره په سخت او زیات مرض کي د روژې نه نیولو اجازه سته، او د مرض د زیاتېدلو پیره هم په دې ډول معمولي مرضونو کي سته، نو ځکه به د هر ډول مرضونو په خاطر د روژې نه نیولو اجازه وي، په دې شرط چي د مرض د زیاتېدو پیره پکښي وي.

د نحن نقول الخ د دې حاصل دا دی چي د امام شافعي رَجَنَهُ الله دا خبره چي روژه ماتول به د هلاکت یا دیواندام د ضایع کېدلو سره خاص وي، صحیح نه ده، بلکي کله نا کله د مرض زیاتېدلو او اوږدېدل هم د هلاکت سبب جوړېږي، لهذا په دې صورتونو کي هم احتیاط کول ضروري دي.

د مسافر لپاره د روژې حکم

وَإِنْ كَانَ مُسَافِرًا لَا يَسْتَحِبُّ بِالضَّوْمِ او که مسافر په روژې نیولو سره نه په تکلیف کېدی فَصَوْمُهُ أَفْضَلُ نو د هغه لپاره روژه نیول افضله دي وَإِنْ أَفْضَلُ جَاءَ او که روژه یې ماته کړه نو (هم) جائز دي لَأَنَّ السَّفَرَ لَا يَحْزِي عَنِ التَّشَقُّعِ ځکه چي سفر له تکلیف څخه خالي نه وي فَحِيلُ نَفْسُهُ عُدْرًا نو په خپله سفر عذر وگرځول سو بِخِلَافِ التَّرَضِّي فَإِنَّهُ قَدْ يُخَفَّفُ بِالضَّوْمِ په خلاف د مرض ځکه چي مرض کله نا کله په روژې سره سپکېږي فَسِرَّطُ كَوْنِهِ مُفْضِيًا إِلَى التَّخَرُّجِ نو ځکه په مرض کي دا شرط ولگول سو چي تر حرج پوري به رسونکی وي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَجَنَهُ الله: أَلْفِعْلُ أَفْضَلُ او امام شافعي رَجَنَهُ الله فرمایي: چي روژه ماتول افضله دي لِقَوْلِهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا يَسْ مِنْ الْيَوْمِ يُبَايِرُ السَّفَرَ ځکه نبي ﷺ فرمایلي دي: په سفر کي روژه نیول نیکي نه ده وَلَنَا أَنَّ رَمَضَانَ أَفْضَلُ التَّوَقُّتَيْنِ او زموږ دلیل دا دی چي رمضان له دوو وختونو څخه یو افضل وخت دی فَكَانَ الْأَدَاءُ فِيهِ أَزْلً نو په رمضان کي به اداء کول غوره وي وَمَا زَوَاةٌ مَخْتُونٌ عَلَى حَالَةِ الْجُهْدِ او کوم حدیث چي امام شافعي روایت کړی دی هغه د تکلیف (او مشقت) پر حالت حمل سوی دی.

اللفات: ﴿لا یضر﴾ د استعمال د باب مضارع منفي ده: په تکلیف کېدل، تکلیف محسوسول، ﴿لا یحزی﴾ مضارع منفي ده: خالي کېدل، ﴿یخفف﴾ د تفعیل د باب مضارع ده: سپکول، ﴿یز﴾ نېکي، ﴿یجهد﴾ تکلیف، مشقت، ستونزه.

تشریح: صورت د مسئلې: دای که مسافر په روژې سره نه په تکلیف کېلی، نو د هغه لپاره روژه نیول افضله دي، لېکن که بیا هم هغه روژه نه ونیوله، نو جائز دي، او هغه ته دا اختیار سته چي روژه نه ونیسي، ځکه په سفر کې عموماً ستونزي او تکلیفونه وي، او ډېر کم له مشقت څخه خالي وي، نو ځکه شریعت نفس سفر عذر وگرځوي، په خلاف د مرض، ځکه چې مرض کله نا کله په روژې سره سپکېږي، تر دې چي ډېرو مرضونو ته روژه گټه کوي، نو ځکه به په مرض کې مطلقاً د افطار رخصت نه وړکول کېږي، بلکي دا شرط به لگېږي چي که مرض مقضی الی الحرج وو، نو په هغه کې به دروژې نه نیولو اجازه وي، لېکن که مقضی الی الحرج نه وو، نو بیا به روژه نیول ضروري وي.

وقال الشافعي رَحِمَهُ اللهُ الْخَيْرُ فرمائي چي دامام شافعي رَحِمَهُ اللهُ په تېر د مسافر لپاره مطلقاً روژه نه نیول افضله دي، برابره ده که په سفر کې هغه ته تکلیف وي، که نه وي، دامام شافعي رَحِمَهُ اللهُ دليل دا حديث دی: ليس من البر الصيام في السفر (يعني په سفر کې روژه نیول نېکي نه ده)، په دې حديث سره امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ په دې توگه دليل نيسي چي په دې حديث کې د تکلیف او غیر تکلیف هېڅ قيد نسته، او مطلقاً د مسافر روژه له نېکي څخه ایستل سوې ده، نو ځکه به د مسافر لپاره مطلقاً روژه نه نیول افضله وي.

ولنا الْخَيْرُ مَزِيدٌ لِدَلِيلِ دَايِ چي درمضان دروژو د اداء کولو لپاره دوه وخته دي: (۱) لول وخت دای چي هغه درمضان په میاشت کې اداء کړی سي، او دویم وخت دای چي هغه له رمضان څخه ملسوا په بل وخت کې را وگرځول سي، لکه څرنگه چي په قرآن کې راځي: فَتَنَ شَيْطَانُكُمْ أَلْهَمَهُمْ فَلْيَصْنَعُوا فَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ (البقرة: ۱۸۵)، د دې آیت له لول څخه په رمضان کې د اداء کولو معنی فهمول کېږي، او د آیت له آخر څخه په غیر رمضان کې د اداء کولو جواز ثبتېږي، او دا خبره تسلیم سوې ده چي درمضان روژې په رمضان کې اداء کول ډېر افضله دي، ځکه چي دا تر ټولو زیاته مقصد او ډېر برکت والا میاشت ده، او یوه میاشت هم د فضیلت او برکت په حواله درمضان سره نه سي برابریلی، نو ځکه موږ وایو که دروژې په نیولو کې مسافر ته په رمضان کې څه سختي او ستونزه نه وه، نو د هغه لپاره روژه نیول افضله دي.

وما رواه محمول الْخَيْرُ پاته سو دامام شافعي رَحِمَهُ اللهُ حديث نو د هغه جواب دای چي هغه د تکلیف او ستونزي پر حالت محمول دی، او د تکلیف په صورت کې څو موږ هم دا وایو چي د مسافر لپاره دروژې نه نیول جائز او افضله دي.

که د مرض یا د سفر په وخت کې روزتي مړ سو نو څه حکم دی؟

وَإِذَا مَلَكَ التَّبَاطُثُ أَوْ التَّسْلُفُ أَوْ كَلَهُ فِي مَرِيضٍ يَاسِفٍ مَرِيضٍ وَهَذَا عَلَى حَالَيْهَا (د مرگ په وخت کې) پر خپل (منځني) حال وي (يعني مضي د مرض یا سفر په حالت کې وي) كَمْ يَلْزَمُهَا الْقَضَاءُ نو پر هغوی قضاء نه لازميږي رَاكِبًا لَمْ يَذَرَ كَاعِدَةً مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ ځکه چي مريض او مسافر له نورو ورځو څخه د قضاء وړولو په اتنازه ورځي نه دي نیولي.

اللفات: ﴿عِدَّة﴾ تعداد، شمېر، ﴿المر﴾ جمع د آخره: نوري.

تشریح: مسئله: داده که مريض او مسافر د مرض او سفر په وجه روژې نه ونیسي، او د دې مرض یا سفر په حالت کې هغوی مړه سي، نو د هغو له دمې څخه فريضه ساقطېږي، او پر هغو قضاء یا فديه نه لازميږي، ځکه له مرض او سفر څخه ملسوا هغو ته دومره وخت پېدا نه سو، چي په هغه کې دوی د قضايي روژو قضاء راوړي، نو کله چي دوی ته د قضاء

موقع پیدا نه سوه، نو بښکاره ده چي ددوی له طرفه د قضاء په باره کي هڅه یې پروایی نه وسوه، نو حکم به قضاء یا فدیة پر لازم نه وي.

که د مرض یا د سفر تر ختمېدلو وروسته روزني مړ سو نو څه حکم دی؟

وَلَوْ تَمَّ الرِّجُلُ وَأَمَّا الْمَسْكِينُ او که مریض جوړ سي او مسافر مقيم سي **ثُمَّ مَاتَ** بیا مړه سي **لَمْ يَتِمَّ الْقَضَاءُ بِقَدَرِ**
الْيُسْبُلَةِ وَالْكَفَّارَةِ نو د صحت او اقلت په تلتزه پر هغو قضاء لازميږي **لَوْ جُزِيَ الْإِذْرَ الْبَيْدَا** د معلومه اندازه
د وخت نیولو په وجه **وَلَا يَنْتَهِي وَجُوبُ الْوَصِيَّةِ بِالْإِطْعَامِ** او د دې فایده به دا وي چي د خوراک په نریمه د فدیې وړ کولو
وصیت به (پر هغو) واجب وي **وَذَكَرَ الطَّحَاوِيُّ فِيهِ عِلَاقًا بَيْنَ أَنْ حَبِطَتْ وَأَنْ يُؤَسَّفَ وَيَتَوَكَّلُ** او امام طحاوي رحمه
الله په دې باره کي د شیخینو او د امام محمد رحمه الله په مینځ کي اختلاف ذکر کړی دی **وَأَيُّنَ بِصَحِيحٍ** لېکن دا
صحيح نه ده **وَأَيُّنَ الْخِلَافُ** لې الخلف بلکي اختلاف د نذر په مسئله کي دی **وَالْقَرْنِيُّ لَهَا أَنَّ النَّذْرَ سَبَبٌ** او د
شیخینو رحمه الله لپاره د فرق وجه دا ده چي نذر سبب دی **فَيُكْفَرُ الْوُجُوبُ فِي حَقِّ الْخَلْفِ** نو د خليفه په حق کي به
وجوب بڼکاره کيږي **وَلِي هَذِهِ السَّأَلَةُ السَّبَبُ إِذْ رَأَى الْعِدُوَّ** او په دې مسئله کي (يعني) د رمضان په مسئله کي (د
ورځو نیول سبب دی **فَيَتَعَدَّدُ بِقَدَرِ مَا أَذْرَكَ** نو څومره ورځي چي ونیسي هغومره به وجوب مقدر وي (يعني) هغومره
ورځي به روځه نیول واجب وي).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو مریض یا مسافر په رمضان کي روژې نیولای نه سوي، او تر رمضان وروسته
مریض جوړ سو، او مسافر مقيم سو، بیا دواړه مړه سول، نو پر دوی به د صحت او اقلت د ورځو په تلتزه د هغو روژو
قضاء واجب وي، نو که هغوی تر مریض یا سفر وروسته د ټولو قضاء سوو روژو د ورځو په تلتزه ژوندي پاته سول، نو پر
هغو به د ټولو روژو قضاء واجب وي، او که تر هغه کم ژوندي پاته سول، يعني څومره روژې چي قضاء سوي وي،
هغومره ژوندي پاته نه سو، مثلاً پنځلس (۱۵) روژې ځني قضاء سوي وي، او تر صحت او اقلت وروسته دوی ۸
ورځي ژوندي پاته سول، او بیا مړه سول، نو اوس به پر دوی صرف ۸ روژو قضاء واجب وي، ځکه چي له ایلر آخر
څخه هغوی صرف ۸ ورځي ژوندي پاته سول، يعني صرف ۸ ورځي یې ونيولې، لهذا د قرآن کریم د دې آیت فسخه من
ایلر آخر په وجه به د ایلر آخر د نیولو مطابق قضاء واجب وي.

اوس که په دې ۸ ورځو کي هغو د قضایي روژو قضاء راولول، نو ډېر ښه، که قضاء یې نه راولول، نو پر هغو به د مرګ په
وخت کي دا وصیت واجب وي: "چي زما مال له دریمي حصې څخه دي د دې قضایي روژو فدیة اداء کړی سي"، او دا
فدیة به انشاء الله د هغه له طرفه کافي سي، او د هغو په سزا به انشاء الله نه نیول کيږي، د ظاهري مذهب مطابق دا مسئله د
حنفي فقهو په مینځ کي متفق علیه ده، لېکن امام طحاوي رحمه الله په دې کي اختلاف ذکر کړی دی، هغه شیخین
رحمته الله یو ځای او متفق ذکر کړي دي او د هغو مسلک یې دا ښوولی دي چي که مریض او مسافر تر مریض او سفر

• القول المرجح: فی هذه المسئلة قول أبي حنيفة وأبي يوسف رحمتهما الله، كما قال في المبدية: لو قال المريض على أن أصوم شهراً فمات قبل أن يصوم
لا يلزم شيء، ولو صح يوماً لزمه أن يصوم بجميع الشهر، المبدية ج: ۱۱، ص: ۲۱۰. [القول المرجح، ج: ۱۱، ص: ۲۰۰]

وروستہ ہر سومرہ ژوندی پاتہ سول، او پہ دے وخت کی ہغو د قضائی روژو قضاء نہ راوړل، نو پر هغو به د ټولو قضاء سوو روژو لپاره وصیت کول ضروري وي. او دامام محمد زینہ الله په نېز چي سومرہ ورځي ژوندی پاتہ سي، صرف د هغومرہ ورځو د فدیې وصیت کول به ضروري وي، ار د نورو ورځو لپاره به وصیت ضروري نه وي. لېکن صاحب هدایې فرمایي چي دا اختلاف صحیح نه دی، بلکي په دې مسئلہ کی د ټولو یوه فیصلہ دا ده چي له آیام آخر یعنی د صحت او اقامت له ورځو څخه چي یې سومرہ ورځي نیولي وي، د هغو په اندازہ به وصیت واجب وي.

آخر تیا: صاحب د اثمار الهدایې وایي چي ما په طحاوي شریف کی یو داسي عبارت پیدا نه کړی چي په هغه سره دي د شیخینو او دامام محمد په منځ کی اختلاف ثابت سي، والله أعلم. (اثمار الہدایہ، ج ۳، ص ۱۰۴)

وإنما الخلاف في النذر فرمایي چي د شیخینو او دامام محمد زینہ الله اختلاف د نذر په مسئلہ کی دی، یعنی که پر سري دا نذر ومنی "چي که جوړ سوم، نو انشاء الله ۱۰ روژې به نیسم". او تر جوړېدلو وروسته هغه صرف دوې ورځي ژوندی پاتہ سو، نو د شیخینو زینہ الله په نېز به پر هغه د ټولو لسو ورځو د فدیې ورکولو وصیت ضروري وي. او د امام محمد زینہ الله په نېز به صرف د صحت د بقا په اندازہ یعنی د دوو ورځو د فدیې ورکولو وصیت ضروري وي (یعني سومرہ ورځي چي جوړ پاتہ سوی وي، د هغومرہ ورځو د فدیې وصیت به کوي). امام محمد زینہ الله د بنده ایجاب، د الله تعالیٰ پر ایجاب قیاس کړی دی، یعنی شرنګه چي د رمضان روژه د الله له طرفه پر بندګانو واجب ده، او په رمضان کی د قضاء حکم د صحت د ورځو په اندازہ دی، همدارنګه به په نذر سوو روژو کی هم د قضاء حکم د صحت د ورځو او له آیام آخر څخه د نیول سوو ورځو په اندازہ وي. (نذر د بنده ایجاب دی، ځکه په دې کی بنده پر ځان یوشی واجبوي، د الله له طرفه پر واجب نه وي).

والفرق الخ د شیخینو زینہ الله د مسلک مطابق د قضائي روژو او د نذر سوو روژو په منځ کی د فرق وجه دا ده چي د نذر په روژو کی د وجوب سبب نذر دی، او نذر هر وخت موجود وي، لهذا کله چي مرض ختم سي، نو د روژو اداء کول به واجب وي، او د نه اداء کولو په صورت کی به د اداء خلیفه یعنی فدیہ واجب وي، او تر مرګ وروسته به د ټولو نذر سوو روژو د فدیې وصیت کوي ځکه چي تر مرګ وروسته هم نذر پاتہ وي، د دې په خلاف د رمضان د قضائي روژو سبب د آیام آخر نیول دي، نو سومرہ چي هغه سري تر جوړېدلو وروسته ژوند پاتہ سوی وي، او سومرہ ورځي چي یې نیولي وي، د هغه په اندازہ به روژې پر واجب وي، نو که هغه دا روژې اداء کړې، نو ډېر ښه، کنې د دې ورځو د فدیې وصیت به پر واجب وي.

د رمضان د قضائي روژو د قضاء راوړلو حکم

وَقَضَاءُ رَمَضَانَ إِذَا شَأَهُ فَرَقَهُ او د رمضان (د روژو) قضاء که وغواړي نو جلا جلا دي یې راوړي (یعني که خوب یې وي نو د رمضان قضائي روژې دي جلا جلا ونیسي) وَإِنْ شَأَهُ تَأَهُهُ او که وغواړي نو پرلپسې دي یې ونیسي لَا طَلَّاقَ لِلنَّصِّ ځکه چي نص مطلق دی لَكِنَّ الْمُسْتَحَبَّ التَّبَاعَةَ لېکن مستحب پرلپسې والی دی مُسَارَعَةً إِلَى إِشْقَاطِ التَّوَابِعِ د واجب په ساقطولو کی د تلوار (او چټکتیا) کولو لپاره.

اللفظ: ﴿لَوْلَا﴾ د تفعلیل د باب ماضی ده: جلا جلا کول. ﴿وَابْعَ﴾ د مفاعله د باب ماضی ده: یو کار پرلپسې کول. متواتر کول. بلاناغه کول. ﴿مَسَارَعَةً﴾ د مفاعله مصدر دی: تېزي کول، چابکي او تلوار کول.

تشریح: فرمایي له کوم سري څخه چې د رمضان روژې قضاء سوي وي، او قضاء یې راوړل وغواړي، نو هغه ته اختیار دی، که غواړي نو په جلا جلا ورځو کې دې روژې ونیسي، او که غواړي نو پرلپسې دې یې ونیسي، نه پر هغه تفریق واجب دی، او نه تتابع، ځکه په کوم آیت سره چې د رمضان د قضائي روژو حکم سوی دی یعنې: فَمَنْ أَمَرْنَا آیت مطلق دی، او په دې کې د تفریق یا تتابع هیڅ تفصیل نسته. هو! دومره څه به چې له چا څخه د رمضان روژې قضاء سوي وي، نو د هغه لپاره مستحب او غوره داده چې پرلپسې او بلاناغه یې قضاء راوړي، د دې لپاره چې ژر تر ژره د واجب له اداء څخه فارغه سي، او یو بل داسې عذر مخته را نه سي، چې هغه په اداء کې خلل جوړ سي، او اداء نوره وځنډول سي.

که قضائي روژې بل رمضان ته وځنډول سي نو څه حکم دی؟

لَنْ أَمَرَ أَحَدًا بِمَعْلُومٍ وَلَا بِمَعْلُومٍ او که یو سري قضاء وځنډوله تر دې چې بل رمضان راغلی صَامَ الشَّاهِدُ نو هغه دې د دویم رمضان روژې ونیسي لَا تَنْهَى عَنْهُ ځکه چې دا په خپل وخت کې دې (یعنې دایم خپل وخت دی) وَقَضَى الْأَوَّلَ بَعْدَهُ او تر دې وروسته دې د اول رمضان قضاء راوړي لَا تَنْهَى عَنْهُ وَقَضَى الْقَضَاءَ ځکه دا د قضاء وخت دی (یعنې وروست د قضاء وخت دی) وَلَا تَنْهَى عَنْهُ او پر هغه فدیة نسته لَا تَنْهَى عَنْهُ وَقَضَى الْقَضَاءَ عَلَى التَّرَاخِي ځکه چې د قضاء وجوب په تراخي سره دی حَتَّى كَانَتْ لَهُ أَنْ يَتَكَوَّمَ همدا وجه ده چې د هغه لپاره جائز دي چې نفلي روژه ونیسي.

اللفظ: ﴿أَلْهَر﴾ د تفعلیل ماضی ده: ځنډول، ﴿فَدِيَةً﴾ جرمانه (مالي سزا)، ﴿تَرَاخَى﴾ د تفاعل مصدر دی: وروسته

کول، ځنډول، التواء، ﴿يَتَلَوَّعُ﴾ د تفعل ماضی ده: نفلي عبادت کول.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که پر یو سري د یوه رمضان روژې پاته سوې، او هغه یې دومره وځنډولې چې دویم رمضان راغلی، نو اوس د هغه لپاره حکم دا دی چې اول دې د دویم رمضان روژې اداء کړي، او بیا دې د تېر سوي رمضان د قضائي روژو قضاء راوړي، ځکه دویم رمضان په خپل وخت کې راغلی، او داسې په دې دویم رمضان کې پر روژو قدرت هم لري، نو ځکه به هغه د دې رمضان تغدي روژې نیسي، او د نورو روژو قضاء به وروسته راوړي، ځکه چې ټوله ژوند د قضاء وخت دی، او د دې ځنډولو په وجه به پر هغه فدیة او نور هم واجب نه وي، ځکه چې د رمضان دروژو قضاء فی الفور او سمدستي نه واجبيږي، بلکې په هغو کې د تراخي او ځنډولو گنجائش سته، همدا وجه ده چې تر قضاء راوړلو مخکې د دې سري لپاره نفلي روژې نیول جائز دي، که قضاء علی الفور واجبيدی، نو ده لپاره به تر قضاء راوړلو مخکې نفلي روژې نیول هیڅکله صحیح نه وای، لهذا تر قضاء مخکې د نفلي روژو جواز د دې خبرې دلیل دی چې قضاء سمدستي نه واجبيږي.

د حاملې او د مريضې ښځې لپاره د روزې حکم

وَالْعَامِلُ وَالْمُزِيحُ إِذَا خَالَطَ أَنْفُسَهُمَا أَوْ وَلَدَيْهِمَا حَلَّ لَهُ بَشْعُهُ أَوْ شَيْءٌ يَدْرِيهِ وَوَدَّ أَنْ يَكُنِيَ فِي بَشْعِهِ كَلَهُ وَبِهِ يَدْرِيهِ بِرِخْلِهِ
وَأَمَّا يَدْرِيهِ بِرِخْلِهِ بِجَوِّ الْفَرْكَاتِ وَفَتْحًا لِمَا نُوْرُوْهُ دِي مَاتَهُ كَرِي لَوْ (وَرُوْست دِي) قَضَاءِ وَادْرِي دِ تَكْلِيْفِ لِيَدْرِي
كُولُو لِيَارَهُ وَلَا كَلَّارَ عَلَيْهِمَا أَوْ بِرِ مَنُو كَفَارَهُ نَسْتِ بَلَّغَهُ إِفْكَارًا بِمَنْدَرٍ حَكْمَه چي دَارُوْهُ مَاتُول دِي دَعْلَرِ پَه وَجِهَ وَلَا
فِيْهِنَّ عَلَيْهِمَا أَوْ بِرِ مَنُو نَدِيَه (هَمْ) نَسْتِ إِلَّا قَالُوا لِلشَّائِئِينَ رَحِمَهُ اللَّهُ فَيَا إِذَا خَالَطَ حَلَّ الْوَلَدُ دِلَمَامِ شَعْمِي رَجَعَهُ اَللّهُ
اِخْتِلَافِ دِي پَه هِنَه صَوْرَتِ كِي چي كَلَه بَشْعُهُ پَر خِيْل چي وَبِيْرِي هُوَ يُعْتَبَرُ بِالشَّيْءِ الْقَائِي هِنَه دَا مَسْئَلَه پَر دِي
بُوَا قِيَسُوِي وَكُنَّا أَلْأَنْبِيَاءُ بِخِلَابِ الْقِيَاسِ لِي الشَّيْءِ الْقَائِي أَوْ زَمُوْږ دِلِيلِ دَا دِي چي فِدِيَه پَه دِيْر بُوَا كِي خِلَافُ
لِلْقِيَاسِ وَاجِبُ دَه وَالْفِطْرُ بِسَبَبِ الرُّوْلِدِ لَيْسَ بِمُتَنَاءٍ اَوْ دِي چي پَه سَبَبِ رُوْزَه مَاتُول دِي دِيْر بُوَا پَه مَعْنَى كِي نَه دِي بَلَّغَهُ
حَاجَرُ تَعْدُ الْوُجُوْبُ حَكْمَه چي بُوَا تَر وَجَرِبِ وَرُوْست عَاجَزَه سُوِي رِي وَالرُّوْلِدُ لَا يُجُزَّبُ عَلَيْهِ أَضْلًا اَوْ پَر چي خُوْد سِرَه
وَجُوبِ سَتَه نَه.

الفاظ: **حامل** هغه ښځه چې پېښې يې په نس دي، **مرضع** هغه ښځه چې پېچي ته شيلې ولاړ کوي، **شما** **حامل** هغه سپين پړوري (بويا) چې د پرضيقه وي. عمر خورولې.

تشریح: صورت د مسئلې: دای که حاملې یا عرضې به ټپي ته یا پوره وډ چې که روژه ونیسم نو بیچي ته به می نقصان ورسیږي، یا ضایع به سي، نو د هغو پلره د اشتیاق سره چې د رمضان روژې دي نه نیسي، او وروسته دي د قضاء سره روژه قضا وړاوي، ځکه په حمل لور ضلعت کې د روژ د نیولو په وجه هغو ته تکلیف او حرج پېښیږي، او شریعت حرج لیري کړی دی، لهذا د حرج لیري کولو په خاطر به د هغو پلره روژې خوړل جائز وي، نو زموږ په تېز نه پر هغو کفارو واجب ده، او نه یو ډول فدیة، واجب ده، ځکه د حاملې او مرضې پلره روژې نه نیول د هغو په وجه سره دي، او د هغو په وجه روژه نه نیول هېڅ جنایت او جرم نه دی، از کفار د جنایت په وجه سره واجبېږي، د دې په خلاف د علم شافعي رحمه الله مسلک دای چې که حمله یې یا ورسې ټپي یا ټپي د بیچي د بیچي په وجه روژه نه ونیوله، نو پر هغې د قضاء سره سره فدیة هم واجب ده (څرکه چې د روژې په نه نیولو کې د ټپي پلره فاتی فقه هم نه د وېچي پلره هم، نو د فاتی فقه په وجه به د روژې قضاء پر واجب وي، او د بیچي د فدیة په وجه فدیة پر واجب وي)، امام شافعي رحمه الله د مسئله د شیخ فاتی والا پر مسئله قیاسوي، یعنی څرنگه چې پر شیخ فاتی د فدیة واجب ده، همدارنگه به پر حاملې او مرضې هم فدیة واجب وي.

ولنا انهم زموږ دليل مادي چي د شيخ فاني په حق کي فديره ډډيښ په خلاف له نص شخصه ثابت ده، نو پر هغه به حمله او مرضه نه قيسېږي، ځکه چي دا د فقد قاعده ده: مايت عل هلال القياس فخير لا يقاس عليه، دويم او عقلي دليل مادي چي د بچي په وجه د حملې يا مرضې روژه نه نيول د شيخ فاني په معني کي هم نه دي، ځکه شيخ فاني د روژه تر واجبللو وروسته د هغو له اداء شخصه حاجزه کيږي، او حمله يا مرضه د بچي په وجه روژه نه نيسي، حال دا چي پر بچي له سره روژه واجب نه دي، نو ځکه به يو پر بل قيسول صحيح نه وي.

د ډېر بوجا (سپين ږړي) سړي لپاره د روزي حکم

وَالْحَقُّ الْقَائِلُ الَّذِي لَا يَنْقُذُ عَلَى الْبَيْتِ اَوْ هغه ډېر بوجا سړی چې د روژو پر نیولو قدرت نه لري يَكُونُ رِزْقُهُ يَوْمَ مَسْكِنَتِهِ هغه به روژه خوري او د هرې ورځې په بله کې به يوه مسکين ته خوراک ورکوي كَمَا يَتَكَلَّلُ الْفَكَارَاتِ لکه غرنګه چې په کفلاتو کې خوراک ورکول کېږي وَالْأَصْلُ فِيهِ قَوْلُهُ تَعَالَى: وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامَ مَسْكِينٍ ۱۱۸۲ هـ. ل. او په دې باره کې اصل د الله تعالیٰ (خا) فرمان دی: وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ... إِمَّا قَبْلُ مَضَاءَ: لَا يُطِيقُونَهُ ويل سوي دي: چې د دې معنی ده: "څوک چې د روژې طاقت نه لري" وَلَوْ قَدَّرَ عَلَى الصَّوْمِ تَكُلُّ حُكْمُ الْفِدْيَةِ او که ډېر بوجا سړی پر روژې قدرت پيدا کړي نو د فديې ورکولو حکم باطلیږي لَأَنَّ شَرْطَ الْخَفَافَةِ اسْتِثْنَاءُ الْعَجْزِ ځکه چې د خليفه والي شرط د عاجزۍ همېشه پاته کېدل دي (او دلت عاجزي پاته نه سوه نو ځکه به فديې باطلیږي).

الفتا: «بطم» د انفعال مضارع ده: خوراک ورکول، «لا يطيقون» د انفعال مضارع منفي ده: وس او طاقت لرل، «فداه» فديې ورکول، «استمرار» د استعمال مصدر دی: همېشه کېدل، په ولولو کېدل.

تشریح: مسئله: دا ده چې هغه ډېر ضعیفه او ناتوانه بوجا چې د روژو نیولو قدرت نه لري، د هغه لپاره حکم دا دی چې روژې دي نه نیسي، او د هرې روژې په هوض کې دې یوه مسکین ته خوراک ورکوي، لکه غرنګه چې په کفلاتو کې خوراک ورکول کېږي، او په دې مسئله کې اصل او اساس د قرآن کریم دا آیت دی: وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامَ مَسْكِينٍ، او مفسرین فرمایي چې يطيقونه لا يطيقونه په معنی سره دی، چې ښکاره مفهوم یې دا دی: "کوم خلک چې د روژو تب او طاقت نه لري، پر هغو به د هرې روژې په بله کې د فديې په توګه یوه مسکین ته خوراک ورکول ضروري وي"، همدا به د هغه د روژې فديې وي.

ولو قدر علی الصوم الخ فرمایي: که شیخ فقي پر روژو قدرت پيدا کړی، نو پر هغه د روژو قضاء واجبېږي، او فديې ځنې ساقطېږي، ځکه چې روژه اصل ده، او فديې د روژې بدل او خليفه دی، او د خليفه د وجوب لپاره له اصل څخه دائمی او همېشه عجز شرط دی، خو کله چې شیخ فقي پر روژو قدرت پيدا کړی، نو ښکاره ده چې د هغه په حق کې عجز ختم سو، او کله چې عجز ختم سو، نو د خليفه يعنې د فديې حکم به هم باطلیږي، او د روژو قضاء به راږي.

که مړي د روژو د فديې وصیت وکړی نو د وصي لپاره څه حکم دی؟

وَمَنْ صَامَ لَوْ څوک چې مړ سي (يعني مړ ته ژدې سي) وَعَلَيْهِ قَضَاءُ رَمَلَانَ او پر هغه درمضان قضایي روژې پاته وي فَلَوْ هُوَ يَوْمَ او د هغو (د اداء کولو) وصیت (هم) وکړي أَطْعَمَهُ حَتَّى يَمُوتَ نو د هغه له طرفه به خپل ولي خوراک ورکوي يَكُنْ يَوْمَ مَسْكِنَتِهِ د هرې ورځې په بله کې يوه مسکين ته يُطْعَمُ صَاعٌ مِّنْ بُرِّ أَوْ صَاعًا مِّنْ تَمْرٍ أَوْ شِعِيرَةٍ نیم صاع د خنویا یو صاع د کجور ویا د لوریشو لِأَنَّهُ عَجَزَ عَنِ الْأَذْيَانِ آخِرَ حَيَاتِهِ ځکه چې هغه له لاهه څخه عاجزه سو په آخر د خپل عمر کې فَصَارَ كَالشَّيْخِ الْقَائِلِ نو د ډېر بوجا په ډول سو ثُمَّ لَا يَدْرِي مِنَ الْإِنْسَانِ مَسْكِنًا بیا وصیت کول ضروري دي

زموږ په نېز جَلَاءُ لِلشَّاهِدِ رَحْمَةُ اللَّهِ د امام شافعي رَحْمَةُ اللَّهِ اختلاف دی وَعَلَى هَذَا الرِّكَاعُ او زکاة هم پر دغه اختلاف دی هُوَ يُغْتَبَرُ بِدَيُونِ الْعِبَادِ امام شافعي رَحْمَةُ اللَّهِ دا (فديه او زکاة) د بندگاتو پر قرضو بلندي قياسي اِذْ كُلُّ ذَلِكَ عَلَى مَالٍ حُكْمِ چې دا هر يو مالي حق دی يَخْرُجُ فِيهِ النَّبَاهَةُ او په مالي حق کي نابوالی جاري کيږي وَلَكِنْ أَكْثَرُ مَا يَرَى زموږ دليل دا دی چې فديه ورکول يو عبادت دی وَلَا يَدْخُلُ فِيهِ مِنَ الْإِغْتِيَارِ نو په هغه کي اختيار ضروري دي وَذَلِكَ لِإِلْتِمَاعِ دُونَ الزَّوَانَةِ او دا اختيار په وصيت کي سته (لېکن) په وراثت کي نسته لِأَنَّهَا جَنْبِيَّةٌ حُكْمِ چې وراثت جبري شی دی ثُمَّ هُوَ تَكْرَرٌ ابْتِدَاءً بَيَانِ د وصيت په شروع کي تېر دی حَتَّى يُغْتَبَرَ مِنَ الثَّلَاثِ همدا وجه ده چې دمل له درسمې څخه به معتبر وي وَالصَّلَاةُ كَالصَّوْمِ بِاسْتِخْصَانِ الشَّاهِدِ او لمونځ د روژې په ډول دی د مشاهعو په استحسان سره وَكُلُّ صَلَاةٍ تُغْتَبَرُ بِصَوْمٍ يَوْمٍ او د هر لماتځه اعتبار به کيږي د يوې ورځي په روژې سره (يعني د نېمې په حق کي هر لمونځ د يوې ورځي په ډول دی) هُوَ السَّحِيحُ همدا صحيح ده.

اللائعات: ﴿اَوْطَى﴾ د افعال ماضي ده: وصيت کول، ﴿بَزَّ﴾ غنم، ﴿اَصْرَ﴾ خرما، ﴿اِهْمَاءَ﴾ د افعال مصدر دی: وصيت کول، ﴿تَفَعَّلَ﴾ د تفعل مصدر د: نفل، يو غير لازمي شی له خپله ځانه کول، ﴿فَلَثَ﴾ د ډښه حصه. **تشریح:** صورت د مسئلې: دا دی که يو داسې سړی مرگ ته نژدې سو چې پر هغه د رمضان قضائي روژې پاته وي، نو هغه خپلو ميراث خواوو (ورثه وو) ته د فديې ورکولو وصيت وکړی، نو د مري ولي به د هغه له طرفه د هري روژې په بدله کي يوه محتاج سړي ته د غمونيم صاع ورکوي. يابه د اوربشويا کجورو يو صاع ورکوي. (موږ دلته د آسانۍ لپاره اول د صاع وزن ذکر کوو، وروسته به دليل ذکر کړو)

صاع	رطل	وسق	کيلو	گرام	لېتو
يو صاع	۸ رطله کيږي	۳،۵۳۸ (يعني ۳ کيلو او ۵۳۸ گرامه کيږي)	۳۵۳۸	۵،۸۸
نيم صاع	۴	۱،۷۶۹ (يعني يو کيلو او ۷۶۹ گرامه کيږي)	۱۷۶۹	۲،۹۴
۶۰ صاعه	يو وسق	۲۱۲،۲۸	۳۵۲،۸۰

دليل: دا حديث دی: عَنْ ابْنِ عَسَرَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ مَنْ مَاتَ وَعَلَيْهِ صِيَامٌ شَهْرٍ فَلْيَطْرَعْنَهُ مَكَاتٍ كُلَّ يَوْمٍ مَسْكِيًا. له دې حديث څخه معلومه سوه چې د مري له طرفه به د هري ورځي په بدله کي يوه مسکين ته خوراک ورکوي. بل دليل دا دی چې که يو سړی د رمضان د روژو قضاء راوړی سوه، لېکن د ستې په وجه يې نه راوړه، او مړ سو، نو اوس به هغه د شيخ فاني په ډول وي، او د شيخ فاني حکم په تېره مسئله کي ذکر سو چې هغه به فديه ورکوي، نو دلته به هم د مري ولي فديه ورکوي.

ثم لا بد الخ که پر مري قضائي روژې پاته وي، يا زکاة پاته وو، نو د هغه د اداء کولو وصيت کول پر مري ضروري دي، او کله چې مړی وصيت وکړي، نو پر وارث به د هغو اداء کول هم واجب سي، او که وصيت يې نه وکړی، لېکن ولړث په

خپله خوښه اداء کول غوښتل، نو اداء کولای یې سي، خو پر وارث اداء کول واجب نه دي، نو تر وصیت کولو وروست هم صرف د مري د مال له دریمې حصې څخه اداء کول واجب دي، له ټوله مال څخه یې اداء کول واجب نه دي، او که دومره فدیة وه چي له دریمې حصې څخه نه اداء کېدله، نو له دریمې حصې څخه زیات مال مصرفول هم پر ولي واجب نه دي (ماذهب زموږ دی)، او دامام شافعي رحمه الله په نېز پر ولي مطلقاً فدیة ورکول واجب دي، هغه که مري وصیت کړي وي، که نه وي، او له ټوله مال څخه ورکول واجب دي، امام مالک رحمه الله هم دا خبره کوي.

د امام شافعي دلیل: امام شافعي رحمه الله فرمایي چي فدیة او زکاة د الله قرض دی، نو څرنګه چي د بندګانو قرض د مري له وصیت څخه بغیر د هغه اداء کول پر ولي ضروري دي، او له ټوله مال څخه ضروري دي، همدارنګه به د الله قرض هم بغیر له وصیت څخه اداء کول ضروري وي، او له ټوله مال څخه به اداء کول ضروري وي، نو امام شافعي رحمه الله مالي عبادتونه د بندګانو پر قرض قیاسوي.

زموږ دلیل: دا دی چي درمضان قضاء راوړل عبادت دی، نو د هغه فدیة ورکول هم عبادت دی، او عبادت هغه وخت اداء کیږي، کله چي یې یو څوک په خپل اختیار سره اداء کړي، نو اوس که یو څوک د فدیې ورکولو وصیت وکړي، نو د هغه په اختیار سره به فدیة اداء سي، او که وصیت نه وکړي، نو د هغه له طرفه به اختیار نه وي، لهذا فدیة به عبادت هم نه وي، نو په دې وجه موږ وویل که ولي وصیت وکړي نو پر ولي به فدیة اداء کول واجب وي. کنه به نه وي. او دا اداء کول به د مال له دریمې حصې څخه وي.

وذلك ان الإيصال فرمائي چي اختیار د وصیت سره تعلق لري، د وراثت سره هیڅ تعلق نه لري، ځکه چي وراثت یو غیر اختیاري او جبري شی دی، په هغه کي د هیچا اختیار نه چلیږي، (بلکي هر وخت چي سړی مړ سي، نو د هغه له وصیت څخه بغیر وارث ته نقل کیږي)، همدا وجه ده چي که یو څوک د مرګ په وخت کي خپلو وارثانو ته دا وایي: "چي فلانکې به زما وارث (میراث خور) نه وي او هغه ته به په میراث کي حصه نه ورکول کیږي" نو د هغه تر مرګ وروسته به بیا هم د سړي د هغه میراث خور وي، او د هغه خبره به صحیح نه وي، ځکه چي وراثت یو غیر اختیاري شی دی، او په دې کي د هیچا اختیار نه چلیږي، نه د مري، نه د بل چا، نو ځکه وصیت کول ضروري دي.

ثم هو تبرع الخ وصیت کول په شروع کي تبرع او احسان دی، همدا وجه ده چي د مال له دریمې حصې څخه به فدیة اداء کول واجب وي، او په آخرت او قیامت کي به دا فدیة د واجب پر بنوولو بدله او عوض سي.

والصلاة كالصوم الخ په عامو احادیثو کي راځلي دي چي که یو څوک د ډېري مجبوري په وجه دروژې قضاء نه راوړي، نو د هغه په بدله کي به فدیة ورکوي، لېکن دا خبره نسته چي که د لماتخه قضاء نه راوړي نو فدیة به ورکوي، لېکن مشائخو لمونځ پر دروژې قیاس کړی دي فرمایي چي که له مري څخه لمونځونه قضاء سوي وي، نو د هر لماتخه په بدله کي به یوه مسکین ته خوراک ورکوي، لکه څرنګه چي د یوې روژې په بدله کي هم یوه مسکین ته خوراک ورکول کیږي، صحیح خبره همدغه، ځینو حضراتو ويلي دي چي د ټولي ورځي د پنځو لمونځونو په بدله کي به یوه مسکین ته خوراک ورکوي، لېکن دا صحیح نه ده.

به روزہ کی دیابت حکم

وَلَا يَسُومُ حَلَّةَ الْحِلَّ او دمري له طرفه به ولي روزہ نه نيسي وَلَا يُصَلِّي او نه به (دهنه له طرفه) لمونخ كوي يَقُولُهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا يَسُومُ أَحَدٌ عَنْ أَحَدٍ حَكَّهُ نَبِي ﷺ فرمايلي دي: چي نه به يو شوک دبل له طرفه روزہ نيسي وَلَا يُصَلِّي أَحَدٌ عَنْ أَحَدٍ او نه به يو شوک دبل له طرفه لمونخ كوي.

تشریح: مسئلہ: فادہ چي دمري ولي خود دمري له طرفه دروژي، لماتخه فديه وړ کولای سي، لېکن په خپله دمري له طرفه نه روزہ نيولای سي، او نه لمونخ کولای سي، دليل هغه حديث دي کوم چي په کتاب کي ذکر سو، په دې حديث کي په ښکاره توګه دبل له طرفه دروژي او لمونخ کولو څخه منع سوې ده، او بيا عقلاً هم دا خبره په ذهن کي راځي چي روزہ او لمونخ دالله ﷻ د نژدېکت لودالله ﷻ درحمت ذريعه ده، نو ښکاره ده چي دبل چا په کرني سره دا مقصود نه سي تر لاسه کېدای.

د نفلي روزې يا د نفلي لماتخه د ماتولو حکم

وَمَنْ دَعَلَ صَلَاةَ الشَّكْلِ أَوْ لَمْ يَسُومِ الشَّكْلَ او شوک چي په نفلي لماتخه يا نفلي روزه کي داخل سي ثُمَّ الْكَسَدَةُ فَكَلَامُ ياييې فلسف کړي نو د هغه قضاء به ولويي عِلَالًا لِلشَّافِعِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ دلعلم شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ اختلاف دی لَهْ أَكَّهُ تَسُومُ بِالْمُؤَدَى د هغه دليل دا دی چي هغه په مؤدى سره تبرع وکړه (يعني لاه کړی سوي لمونخ يا روزه يې تبرع ده) فَلَا يَلْزَمُهُ مَاتَم يَتَبَرَّكُم بِهِ نو هغه شی به نه پر لازميږي چي په هغه سره يې تبرع کړې نه وي وَكُنَّا أَلِ الشُّؤْدَى فَرُبَّكَ وَهَكَذَا نو په پوره کولو سره به د هغه ساتل له باطلولو څخه واجب وي (بعضي شارحينو يې معنی منلي کړې ده، چي له لېږل څخه به د تېر سوي لماتخه يا روزې ساتل واجب وي) كَذَا وَجَبَ الْبُطُونُ وَجَبَ الْقَضَاءُ بِتَحَكُّمِهِ او کله چي پوره کول واجب سو نو د هغه په پرېښولو سره به قضاء (هم) واجب وي ثُمَّ جَنْدًا لَا يَسَاءُ الْإِقْطَارُ فِيهِ بِخَيْرٍ حَذَرُ بيا زموږ په نهز په نفلي روزه کي يې له هغه افطار کول (يعني ماتول) روا نه دي لِ اِخْدَى الرَّوَايَتَيْنِ په يو دودو روايتونو کي (يعني زموږ په نهز ديو روايت مطابق په نفلي روزه...) إِيَّائِنَا د هغه دليل په وجه کوم چي موږ بيان کړی وَبِإِسْنَادٍ بَعْدُ او د هغه په وجه روا دي وَالْبَيَاقَةُ حَذَرُ او مېلمستيا يو عذر دی يَقُولُهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَقْبِلْ وَأَقْبِضْ يَوْمًا مَكَانَهُ "څکه نبي ﷺ فرمايلي دي: چي روزه ماته کړه او د هغه پر ځای يوه ورځ قضاء ولويه".

• تخریج: أخرجه الطرمذي في كتاب الصوم، باب ما جاء في الكفارة، حديث رقم: ۷۱۸.

• تخریج: أخرجه البيهقي في السنن الكبرى في كتاب الصوم، باب من رأى عليه القضاء، حديث رقم: ۸۳۶۳.

الفصل: در قضا و نفلی عبادت کول ﴿وادی﴾ ﴿تسبیح سمعوا﴾ دی همه چي اناه سوی وی.
فصل: نکی، حقیقت، ساته، حفاظت، ﴿مغن﴾ معارفی تپان، حریر ساق، پوره لول (دوی باب دی

معنوی راخی، خولت بی مضی و پوره کولو لو جاری (آه، ۱۰) ﴿ضیافت﴾ بهاستا دانه کابل
تقریب: صفت، فاده که یو سری بعلی روژه یا نفلی لمونخ شروع لری و تپوره کولو محنتی بی لمونخ فلسد بی
 کری یا بی روژه ماته کمره، نوزموه په بیز پر هغه دساتنه یا دروژي قضاء لول واجب دی، امام شافعی سهانه فرمایي
 چي پر هغه قضاء نته.

ه امام شافعی دلیل: دای چي دروژي او لماتنه شومره حبس چي دسری اناه کپ ده، همه دده له طرفه تبرع ده، لوده
 په خپل رضاو خوښه سره اناه کړي ده، لهندا کومه حصه چي وس پاته ده، او نه کم ټي پي نه ده نو د هغه حصي قضاء
 به پر ده واجب نه وي، ځکه چي قرآن داسي اعلان کړی دی: ﴿مَنْ مِّنْكُمْ مَّرِضًا أَوْ كَانَ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمًا﴾ (یعني په تبرع کونکو بقلدي هېڅ
 زور او نیوکړه نته)، او ښکاره ده چي په قضاء واجبوی کي یو دوا شرعي حقه وروردی چي هغه دې آیت د عموم
 مخالف دي، صاحب د بنایي دشوافعهو له طرفه یو نه مثال دا ذکر کړی دي چي که یو سري د صدقې په نیت په خپل
 جب کي دوه درهمه کنېښول، لېکن وروسته یې صرف یو درهمه صدقه کړی او دوهم یې صدقه نه کړی، نو پر هغه به د
 دوهم درهم صدقه کول ضروري نه وي ځکه چي فاتحه د خداوند وټې پر شمسې شته کي هم د نفلي لماتنه یا
 نفلي روژي پاته حصه نه پر هغه سري واجب وي، لونه د ساتنه وروژي ده، او په صورت کي پر هغه سري قضاء
 واجب وي.

زموږ دلیل: دای چي د نفلي لماتنه او روژي چي کومه حصه هغه اناه کړي ده، هغه یو عبادت او عمل دی، او عمل له
 باطلولو څخه ساتل ضروري دي، ځکه په قرآن کریم کي ذکر سوي دي: ﴿لَا تَبْطُلُوا الصَّلاَةَ﴾ (ای خلغو! خپلو عملونه
 مه باطلوئ)، نو له ابطال څخه دساتلو لپاره د عمل پوره کول واجب سو، او کله چي یې پوره کول واجب سو، نو ښکاره
 ده چي د هغه د پرېښوولو په وجه به د هغه قضاء هم واجب وي، نو په دې وجه مود وایو چي که یو چا نفلي لمونخ یا روژه
 شروع کړه او بیا یې فاسد کړه، نو پر هغه به دې قضاء واجب وي.

زموږ د مسلک تائید په دې حدیث سره هم کیږي چي وروسته به ذکر سي يعني: أَفْطَرُ وَأَفْضُ يَوْمًا مَّكَانَهُ، دا جمله نبي
 ﷺ د یو نفلي روژي والا صحابي ته فرمایلي وه، او نبي ﷺ په صراحت سره هغه ته د نفلي روژي د ماتولو او بیا یې د
 قضاء لولولو حکم کړی وو، نو له دې څخه هم دا خبره شرعاً کیږي چي د نفلو پوره کول ضروري دي، او د باطلولو په
 صورت کي به د هغه قضاء واجب وي.

شمه دندنا الفرمایي چي په دوو روایتونو کي دیو روایت مطابق زموږ په تېز بې له غلره نفلي روژه ماتول روانه دي،
 ځکه چي د لا تبطلوا الصلاة څخه هم دغه ثابتیږي، دسوم روایت دای چي بې له غلره هم نفلي روژه ماتول روادې، لود
 غلره په صورت کي خوبالاتفاق نفلي لمونخ او روژه ماتول روادې، او ضیافت هم په غلره کي داخل دی، ځکه د نبي ﷺ
 په بلره کي دا راغلې سي دي: أَنَّهُ كَانَتْ لِي صِيَاةٌ رَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ فَاسْتَبَعَ رَجُلٌ مِنَ الْأَكْلِ وَقَالَ إِنَّ صَاحِبَهُ فَقَالَ لَقَدْ إِنْشَاءً عِلَّتْ
 أَمْوَالُكَ لَكَ كَرَمَهُ فَإِنَّهُ رَفَضَ يَوْمًا مَّكَانَهُ، (یعني نبي ﷺ د یو انصاري صحابي په مېلمستیا کي وو، چي یو سري له
 خوراک کولو څخه منع سو، او ورپه وړل نه روژي یم، نو نبي ﷺ وفرمایلي ستا ورو تاته ځکه دعوت درکړی چي ته د

هغه اکرام او عزت وکړې، نو روژه ماته کړه، او د هغه پر ځای بله ورځ قضاء رواړه. له دې حديث څخه دوی خبرې معلومي سوې، (۱) اوله دا خبره دا معلومه سوه چې مېلمستيا يو عذر دی. او د هغه په وجه نفلي روژه ماتول جائز دي. (۲) دومره خبره دا معلومه سوه چې که یو سري د عذر په وجه نفلي روژه ماته کړه، نو وروسته به د هغه قضاء واجب وي.

د رمضان په ورځ کې د کوچني د بلوغت او د کافر د اسلام حکم

وَإِذَا يَدُكُمُ الشَّيْءُ أَوْ أَنْتُمْ الْكَافِرُونَ وَمَنْ كَانَ او کله چې په رمضان کې کوچنی بالغ سي یا کافر مسلمان سي أَمْسَكَ بِرُؤُوسِهِمَا نو په پاته ورځ کې به هغوی (له خوراک، چنباک څخه) منع کېږي قَضَاءً لِحَقِّ التَّوْبَةِ بِالشَّيْءِ چې د روژتیاو سره د مشابهت په وجه د وخت حق اداء سي وَلَوْ أَطْعَمُوا فِيهِ لَا قَضَاءَ عَلَيْهِمَا او که هغوی په پاته ورځ کې (هم) افطار وکړي نو پر هغو به قضاء واجب نه وي لِأَنَّ الصَّوْمَ غَيْرُ ذَا جِبْتٍ ځکه چې روژه په دې ورځ کې واجب نه ده وَصَامًا بِقَدَرٍ او تر دې ورځې وروسته به نورې روژې نيسي لِتَحْقِيقِ السَّبَبِ وَالْأَهْلِيَّةِ ځکه چې سبب او اهليت (دواړه) ثابت دي وَلَمْ يَكُنْ يَتَوَقَّعُهَا وَلَا مَا مَطْعَى او د دغه ورځې او د تېرو سوو ورځو قضاء به نه راوړي لِعَدَمِ الْخَطَابِ ځکه چې (هغوی ته) خطاب نه وو وَهَذَا بِخِلَافِ الصَّلَاةِ او دا د لماتڅه په خلاف دي لِأَنَّ السَّبَبَ فِيهَا الْجُزْءُ الشَّيْءُ بِالْأَدَاءِ ځکه چې په لماتڅه کې سبب هغه جزء دی کوم چې د اداء سره متصل (جوخت) وي فَوُجِدَتِ الْأَهْلِيَّةُ عِنْدَهُ نو په دغه وخت کې اهليت پيدا سو وَلِلصَّوْمِ الْجُزْءُ الْأَوَّلُ او په روژه کې سبب اول جزء دی وَالْأَهْلِيَّةُ مُنْقَدِمَةٌ عِنْدَهُ او په هغه وخت کې اهليت نسته (نو ځکه به روژه واجب نه وي) وَعَنْ أَبِي يُوسُفَ أَنَّهُ إِذَا زَالَ الْكُفْرُ أَوْ السَّبَابُ قَبْلَ الزَّوَالِ اوله امام ابو يوسف رحمه الله څخه روايت دی چې کله کفر یا کوچيتوب تر زوال مخکې ختم سي فَعَلَيْهِ الْقَضَاءُ نو پر هغه به قضاء واجب وي لِأَنَّهُ أَدْرَكَ وَقْتُ النِّيَّةِ ځکه چې هغه د نيت وخت ونيوی وَجَهْلُ الظَّاهِرِ أَنَّ الصَّوْمَ لَا يَتَجَرَّأُ وَجُوبًا د ظاهر روايت دليل دا دی چې روژه د وجوب په اعتبار سره نه ټوکړې کېږي (بيني محمې نه کېږي) وَأَهْلِيَّةُ التَّوَجُّبِ مُنْقَدِمَةٌ أَوَّلِيَّةٌ او د ورځې په اول کې د وجوب اهليت نسته (نو ځکه به روژه نه وايږي) إِلَّا أَنْ يُلْشِعَ أَنْ يَتَوَقَّعَ الشَّكْرَ فِي هَذِهِ الصُّورَةِ دُونَ الْكَافِرِ خو د کوچني لپاره په دې صورت کې د نفلي روژې نيت کول جائز دي، نه د کافر لپاره عَلَى مَا قَالُوا لکه څرنگه چې مشاخصو ويلي دي لِأَنَّ الْكَافِرَ لَيْسَ مِنْ أَهْلِ الشَّكْرِ أَيْضًا ځکه چې کافر د نفلي عبادت اهل (لايق) هم نه دی وَالشَّيْءُ أَهْلٌ لَهُ او کوچنی د هغه اهل دی.

اللفات: ﴿ينلع﴾ د نصر ماضي ده: بالغه کېدل، د بالغتوب عمر ته رسېدل، ﴿تحقق﴾ د تفعل مصدر دی: ثابتېدل،

﴿ينوي﴾ د ضرب مضارع ده: نيت کول، ﴿اتصلوع﴾ د تفعل مصدر دی: نفل، نفلي عبادت.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که دروژې د مياشتې په هسې يوه ورځ کې کوچنی بالغ سو، یا يو کافر په اسلام مشرف سو، نو د هغو لپاره حکم دا دی چې د روژه مات تر وخته دي-پاته ورځ له خوراک، چنباک څخه منع سي، او د علمو روژتیاو په ډول دي امساک وکړي، او د هغو مشابهت دي اختيار کړي، د دې لپاره چې د رمضان له مقدس، بابرکت او

سپېڅلي شېبو څخه چې هغو غومره وخت نیولی وي، د هغه قدر وکړي. لېکن که بیا هم دې خلکو پاته ورځ اساک نه وکړي، او څه خوراک، چنباک یې وکړي، نو شرعا هیڅ حرج نسته، ځکه چې پر دې خلکو ددې ورځې روژه واجب نه سوه، لهندا په دې ورځ پر هغو دروژې په باره کې نه څه نیوکره سته، او نه پر هغو ددې ورځې قضاء لازم ده، لېکن درواړي ورځې څخه پر دواړو روژه نیول فرض او لازم دي، ځکه چې اوس په دوی کې دروژې نیولو وړتیا او قابلیت هم پیدا سو، او دروژې د واجبدلو سبب یعنی د رمضان میاشته هم پیدا سوه، نو ځکه به د دوی لپاره روژه نیول فرض او واجب وي.

او پر دې خلکو نه د هغې ورځې قضاء واجب ده، او نه د تېرو سوو ورځو قضاء واجب ده، ځکه چې کوچنی تر بلوغت مخکې او کافر تر اسلام مخکې بالکل د شریعت د احکامو مکلف او مخاطب نه وي، نو ځکه به پر هغو روژې واجب نه وي، او کله چې واجب نه دي، نو قضاء به د څه شي واجبیږي؟

بغلاف الصلاة الخ دې حاصل دا دی چې د لمانځه مسئله له روژې څخه جلا ده، ځکه چې د لمانځه د واجبدلو سبب هغه وخت دی، کوم چې د اداء سره متصل وي، نو که د اداء سره متصل وخت تنگ هم وو، نو هم به لمونځ واجب وي (ځکه چې سبب پیدا سو)، که څه هم وروسته به د هغه قضاء لازم وي، نو که د تنگ جزء او بالکل د لمانځه په آخرې وخت کې یو کوچنی بالغ سو، یا کافر مسلمان سو، نو پر هغو به د دې لمانځه قضاء لازم وي، ځکه چې په دې خلکو کې اهلیت هم سته، او د لمانځه د وجوب سبب هم ثابت دی، ددې په خلاف دروژې مسئله ده، نو په روژه کې د واجبدلو سبب د ورځې اوله او د شروع حصه ده، او د ورځې د شروع حصه د صبح صادق (سپېدې چاود) سره متصله ده، او د صبح صادق په وخت کې په دې خلکو کې قابلیت او اهلیت نه وو، نو ځکه به پر دوی د دغه ورځې روژه واجب نه وي، او کله چې روژه واجب نه سوه، نو قضاء به یې هم لازم نه وي.

ومن أبی یوسف رحمه الله الخ فرمایي په دې لړ کې د امام ابو یوسف رحمه الله رایه داده چې که تر زوال مخکې کوچنی بالغ ځي، یا کافر مسلمان سي، نو پر هغو به د دې ورځې قضاء واجب وي، ځکه چې دوی ته دروژې د نیت وخت حاصل سو، ځکه زموږ په نېز تر زوال مخکې دروژې نیت کول صحیح دي، او کله چې د نیت د مکلف او د شریعت د احکامو په حق کې صحیح دی، نو کوم یو چې نن مکلف او مخاطب سوی وي، د هغه له طرفه به هم نیت صحیح وي، لهندا که دوی پاته ورځ دروژې په نیت سره اساک وکړي، نو د هغو روژه به صحیح وي، او که اساک نه وکړي، نو پر هغو به د دې روژې قضاء واجب وي.

وجه الظاهر الخ د ظاهر روایت دلیل دا دی چې روژه د وجوب په اعتبار نه متجزی کیږي (یعني حصه او حصه او توکره توکره نه کیږي)، یعني په روژه کې داسي نه سي کېدلای چې د ورځې په اوله حصه کې دي واجب نه وي، او د ورځې په نصف (نیمې) کې دي واجب سي، بلکې دروژې د وجوب به د ورځې د شروع په حصه کې کیږي، او دا خبره ښکاره ده چې د ورځې په شروع کې دا خلک مکلف نه ول، لهندا د دغه ورځې روژه پردوی د سره واجب نه سوه، او کله چې روژه واجب نه سوه، نو ښکاره ده چې د هغې قضاء به هم واجب نه وي.

إلا أن للصبی الخ فرمایي: که کوچنی تر زوال مخکې بالغ سو، او په دې ورځ یې د نفلي روژې نیت وکړي، نو د هغه نیت به معتبر وي، او دا روژه به یې نفلي وي، ځکه چې کوچنی تر بلوغت مخکې هم د دې اهلیت لري چې نفلي روژه

ونيسي، خود د کافر نيت به معتبر نه وي، ځکه کافر د کفر په حالت کي د نفلي روژې اهليت نه لري، نو ځکه به تر زوال مخکي د هغه نيت معتبر نه وي.

د رمضان په ورځ کي د سفر د ختمېدلو حکم

فَإِذَا كُنِيَ الْمُسَافِرُ الْإِقْدَارَ او کله چي مسافر د روژې ماتولو نيت وکړي ثُمَّ كَلِمَةً يُشِيرُ بِهَا إِلَى الزَّوَالِ بيا تر زوال مخکي بشار ته راسي (يعني راورسېږي) فَتَوَسَّطَ الشُّعْرَةَ أَجْزَاءً بيا د روژې نيت وکړي نو دا روژه د هغه لپاره کافي کيږي لِأَنَّ الشُّعْرَةَ لَا يَتَأَلَّاهُ أَهْلِيَّةُ الْوُجُوبِ ځکه سفر (خو) نه (د روژې) د واجېدلو د اهليت منافي دی وَلَا صِحَّةَ الشُّعْرَةِ او نه (د روژې) د شروع کولو د صحيح والي منافي دی فَإِنْ كَانَ فِي رَمَضَانَ فَعَلَيْهِ أَنْ يَصُومَ او که په رمضان کي وو نو پر هغه واجب دي چي روژه ونيسي لِزَّوَالِ التَّرْخِصِ فِي وَقْتِ النِّيَّةِ ځکه چي (د روژې) د نيت په وخت کي رخصت زائل سو أَلَّا تَرَى أَنَّهُ لَوْ كَانَ مَعَيْنًا فِي الْأَوَّلِ يُؤَيِّرُ ثُمَّ سَاءَ آيا ته نه رسې چي که هغه د ورځي د شروع په حصه کي مقيم وي بيا سفر وکړي لَا يَسَاءُ لَهُ الْفِعْلُ نو د هغه لپاره به روژه ماتول روانه وي تَرْجِيحًا لِجَانِبِ الْإِقَامَةِ د مقيم کېدلو وړ څخه ته د ترجيح ورکولو لپاره لَهَذَا الْأَوَّلِ نو دا صورت خو به زيات غوره وي (يعني په دې صورت کي خو به په طريقه اولي سره روژه ماتول روانه وي) إِلَّا أَنَّهُ إِذَا أَلْغَى لِي الْمُسَافِرُ لَيْكُنَ که هغه په دواړو صورتونو کي روژه ماته کړه لَا تَلْزَمُهُ الْكِفَارَةُ نو پر هغه به کفار نه لازميږي لِقِيَامِ شَهَةِ النَّبِيِّ ځکه چي د مېبع (يعني د حلالونکي شي) شبهه ست.

اللفظ: «مرخص» درخست سبب، «لا يعل» مباح او حلال نه دي، روانه دي، «يجب» حلالونکی، روا کونکی.

توضیح: صورت د مسئلې: فادی که یو سړی له رمضان څخه علاوه په بل وخت کي مسافر وو، او د سفر په وجه یې د نفلي روژې نیت نه وکړی، لېکن تر زوال مخکي د هغه سفر ختم سو، او خپل کور ته راوړسېدی، او د نفلي روژې نیت یې وکړی، نو د هغه د نیت به صحیح وي، او روژه به یې اداء کيږي، ځکه چي سفر نه د روژې د اهليت او قابليت منافي دی، او نه د روژې د شروع کولو منافي دی، نو ځکه به تر زوال مخکي د هغه له طرفه نیت هم صحیح او جائز وي، همدا وجه ده چي که په رمضان کي دا قصه پېښه سوه، او یو مسافر په رمضان کي تر زوال مخکي مقيم سو، نو پر هغه به دې ورځي روژه نیول واجب وي، ځکه چي تر زواله پوري د نیت وخت وی، او تر زوال مخکي درخست سبب (يعني سفر) ختم سو.

أَلَّا تَرَى أَنَّهُ دا عقلي دليل دی چي که یو سړی مثلاً تر نهو بجو پوري په کور کي وو، نو د هغه خو به خلمغا روژه وي ځکه چي مقيم دی، اوس که تر نهو بجو وروسته مسافر سو، نو د سفر په وجه به روژه نه ماتوي، ځکه چي په شروع کي اقامت موجود وو، نو د اقامت اړخ ته به د ترجيح ورکولو لپاره روژه نيسي. يعني کله چي په شروع کي مقيم وو نو روژه به نيسي، لهذا پر هغه باندي په قیاسولو سره چي کله تر زوال مخکي مقيم سي، نو هم به د اقامت اړخ ته ترجيح ورکول کيږي او روژه به نيسي.

پہ رمضان کی دہی ہونی حکم

وَمَنْ أَفْسَى عَلَيْهِ رَمَضَانَ أَوْ خُوكَ فِيهِ فِي رَمَضَانَ كِي يَهْوِيهِ سِي لَمْ يَكُنْ الْيَزَمَ الَّذِي حَدَّثَ فِيهِ الْإِفْخَاءَ نُو دَهْنَه
ورخي قضاء به نه راوري چي په هغه کي يې هوښي پښه سوې وي لَوْ جُودَ الصُّومِ فِيهِ ځکه چي په هغه ورځ کي روژه
ست (يعني دې سري روژه ده ځکه چي هغه نيت کړی دي او د نيت سره يې اساک هم کړی دی) وَهُوَ الْإِنْسَانُ الْمُتَعَزُّونَ بِالنِّيَّةِ او
هغه د نيت سره متصل (جوخت) اساک دی إِذَا الظَّاهِرُ جُودَهَا وَنُهُ ځکه چي ښکاره همدغه ده چي نيت له سري
څخه دی (يعني ښکاره همدغه ده چي نيت يې کړی دی) وَقَطُّ مَا بَعْدَهُ لَا يُعِيدُ إِلَّا النِّيَّةَ او د نورو ورځو قضاء به راوري ځکه
چي نيت نسته.

اللفات: ﴿اغشى عليه﴾ د افعال ماضي مجهوله ده: بې هوښه کېدل، ﴿حدث﴾ د فتح ماضي ده: واقع کېدل، منته
را تلل، پېښېدل، ﴿انقضاء﴾ د افعال مصدر دی: پېښېښي، بې حسي، بې سدي، ﴿اساک﴾ د افعال مصدر دی: منع کېدل،
بندېدل، ﴿مقرون﴾ د نصر اسم مفعول دی: يو ځای سوی، متصل.

تشریح: مسئله: داده که در رمضان په میاشت کي یو سري پېښه سو، نو د هغه لپاره شرعي حکم دای چي ددې ورځي
قضاء دي نه راوري، او که په نورو ورځو کي هم پېښه پاته سو نو د هغو قضاء دي راوري، ددې ورځي قضاء خو دي
ځکه نه راوري چي په دې ورځ کي ددې سري روژه ثابته سو، ځکه چي د مسلمان ښکاره حال همدغه دی چي هغه به د
روژې نيت کړی وي، ځکه هغه در رمضان په ټوله میاشت کي هره ورځ دروژې نيت کوي، نو د مسلمان ښکاره حال به د
هغه په حق کي ثابت منل کيږي او د هغه ددې ورځي روژه به معتبره منل کيږي، نو ځکه به يې قضاء هم نه راوري، او
څرنگه چي تردې ورځي وروسته داسی بالکل د نيت اهل پاته نه سو، ځکه چي پېښه دی، او پېښه نيت نه سي کولای، نو کله
چي د هغه له طرفه نيت نسته، نو روژې به يې هم معتبري نه وي، او کله چي معتبري نه دي، نو قضاء به يې هم راوري.

د رمضان په اوله شپه کي د بې هوښي تفصيلي حکم

فَإِنْ أَفْسَى عَلَيْهِ أَوَّلَ لَيْلَةٍ مِنْهُ أَوْ كَهَ كَلَهُ فَمِنْ يَوْمٍ تِلْكَ اللَّيْلَةِ نُو د ټوله رمضان
قضاء به راوري ماسوا دغه شپې دروځي لَسْنَا قُلْنَا د هغه دليل په وجه کوم چي موږ بيان کړی وَقَالَ مَالِكٌ لَا يَقِضُنْ
مَا بَعْدَهُ او امام مالک رحمه الله فرمايي: تردې ورځي وروسته به د نورو ورځو قضاء نه راوري إِنَّ صَوْمَ رَمَضَانَ عِنْدَهُ
يَتَأَدَّى نِيَّتَهُ وَاحِدَةً ځکه چي د امام مالک رحمه الله په نېز در رمضان روژې په يوه نيت سره اداء کيږي بِشَرْطِ الْإِغْتِكَافِ
لکه اعتکاف (چي په يوه نيت سره اداء کيږي) وَعِنْدَنَا لَا بُدَّ مِنَ النِّيَّةِ لِكُلِّ يَوْمٍ او زموږ په نېز د هري ورځي لپاره نيت کول
ضروري دي إِنْ كُنَّا عِبَادًا مَّتَعَرِفَةً ځکه چي روژې جلا جلا عبادتونه لَأَنَّهُ يَتَخَلَّلُ بَيْنَ كُلِّ يَوْمَيْنِ مَا لَيْسَ بِزَمَانٍ
لِهَذِهِ وَالْعِبَادَةِ ځکه د هرو دوو ورځو په مېنځ کي داسي زمانه (يعني شپه) راځي چي هغه ددې عبادت (يعني دروژې)
زمانه نه وي بِخِلَافِ الْإِغْتِكَافِ په خلاف د اعتکاف (چي شپه، ورځ دواړه د اعتکاف زمانه ده).

اللفات: «بتلاي» د تفعل مضارع ده؛ اداء كېدل، «زمت» وخت، «تخلل» د تفعل مضارع ده؛ په مينځ كې راتلل، خلل اچول.

تشرېح: صورت د مسئلې؛ دادي كه يو سړی درمضان په اوله شپه كې پېښه سو، او ټوله رمضان پېښه وو، نو زموږ په نېز به له اولي روژې څخه ماسوا پر هغه د ټوله رمضان دروژو قضاء واجب وي، ځكه چې هغه مسلمان دی، او د مسلمان ښكاره حال همدغه دی چې هغه به اوله شپه د روژې نيت كړی وي، نو ځكه به د اولي ورځي قضاء ساقطه وي، لږ وروستۍ روژو قضاء به واجب وي، د دې په خلاف د امام مالك رحمه الله ملك دادي چې پر دې سړي د يوې ورځي قضاء هم واجب نه ده، بلكي دده په حق كې به درمضان ټولې روژې معتبره وي (يعني داسي به گڼل كېږي چې دې سړي د ټوله رمضان روژې نيولي دي).

د امام مالك دليل: دادي چې كله داسړی په اوله شپه كې پېښه سو، او دده له طرفه نيت په اوله شپه كې پېدا سو، نو دا يو نيت به د ټوله رمضان دروژو لپاره كافي وي، ځكه چې د امام مالك رحمه الله په نېز په يوه نيت سره د ټولي مياشتي روژې اداء كېږي، نو د هري روژې لپاره د جلا نيت ضرورت نسته، لكه څرنگه چې په يوه نيت سره ټوله څلور (يعني پوره لس ورځي) اعتكاف صحيح دی، همدارنگه به په يوه نيت سره د ټولي مياشتي روژې نيول هم صحيح وي، نو څرنگه چې په اوله شپه كې د دې سړي له طرفه نيت ثابت سوی دی، نو گواكي ټوله مياشت د هغه له طرفه نيت ثابت دی، نو ځكه به پر هغه د يوې ورځي قضاء هم واجب نه وي.

زموږ دليل: دادي چې دروژو تعلق د ورځي سره دی، او تر هري ورځي وروسته يو داسي زمته راځي چې په هغه كې نيت نه سي ثابتېدلاى، او نه په هغه كې روژه نيول كېداى سي (چې هغه شپه ده)، نو معلومه سوه چې د هري ورځي روژه جلا جلا عبادت دی، نو د هري روژې لپاره به جلا نيت ضروري وي، او په پورتۍ مسئله كې صرف اوله ورځ د پېښه سړي له طرفه نيت ثابت دی، نو د هغه له طرفه به هغه روژه ثابته وي، او پر هغه به صرف د دې يوې روژې قضاء واجب نه وي، او څرنگه چې په پاتو ورځو كې هغه سړی بې هوښه دی، نو په هغو ورځو كې به د هغه له طرفه نيت هم ثابت نه وي، او كله چې نيت ثابت نه سو، نو ښكاره ده چې د هغو ورځو روژې به هم معتبري نه وي، لهندا هغو قضاء به پر واجب وي.

بخلاف الإعتكاف الخ د امام مالك د قياس جواب وركوي فرمايي چې د دې په خلاف د اعتكاف مسئله ده، ځكه چې په اعتكاف كې شپه او ورځ ټوله برابر دي، او ټوله څلور شپه (۲۴) ساعته اعتكاف عبادت دی، او په دې كې يو گړی هم له عبادت څخه جلا نه دی، نو ځكه به د اعتكاف لپاره فقط يو نيت كافي وي، او هر ورځ به د اعتكاف لپاره جلا نيت ضروري نه وي.

ټوله رمضان د بې هوښۍ حكم

وَمَنْ أَقْبَلَ عَلَى رَمَضَانَ كَلِمَةً او څوك چې ټوله رمضان پېښه سي **قَسَاءً** نو د ټوله رمضان قضاء به راوړي **لَا كَلِمَةً** **مَرَضٍ** ځكه چې پېښي يو ډول مرض دی **يُضَعِفُ الْقَوَى وَلَا يُزِيلُ الْحُجَّتَ** چې هغه قوتونه كمزوري كوي خو عقل له منځه نه وړي (پسې په بې هوښي كې عقل نه خستېږي، بلكي د خوب په ډول بې حسه كېږي) **فَيَكُونُ عَدُّ رَأَى الشَّاهِدِ لِأَلِ الْإِسْقَابِ** نو بې هوښي به د روژې په ځنډولو كې غږ شمارل كېږي خو په ساقطولو كې به غږ نه شمارل كېږي (ځكه چې روژه هغه وخت ساقطېږي چې عقل بلکل ختم سي).

اللفات: «قوى» انساني او جسماني قوتونه، جسماني اندامونه، «جلى» عقل.

تشریح: صورت د مسئلې: دای که یو سری د روژې ټوله میاشت بهیونه وو، یعنی له اوله څخه تر آخره پوري د بهیونۍ په حالت کي وو، نو پر هغه د ټوله رمضان قضاء واجب ده، ځکه چي په بهیوني سره خو د انسان قواوي کمزوري کیږي، او د هغه طاقت او همت سستېږي، همدارنگه د هغه عقل پتیري خو زایلېږي نه، او بالکل له منځه نه شي، نو په دې وجه به له هغه څخه د روژې اداء په وختي توگه ختمیږي، خو څرنگه چي په اغماه کي عقل نه زایلېږي او بالکل له منځه نه شي، نو ځکه به له بهیونه سري څخه روژې نه ساقطیږي، بلکي د هغه پر نځه به پاته وي، او تر صحت وروسته به د هغو قضاء واجب وي.

ټوله رمضان د لېونتوب حکم

وَمَنْ جُمِرَ رَمَضَانَ كَلَّمَ يَكْفِيهِ اَوْ حُكِيَ چي ټوله رمضان لېونی سي نو د هغه قضاء به نه رولري خِلَافًا لِإِبْرَاهِيمَ دامام مالک رحمه الله اختلاف دی هُوَ يَقْتَضِي بِإِلْغَاءِ امام مالک رحمه الله لېونتوب پر بهیوني قیاسوي وَلَكِنْ أَنَّ الْمُحِيطَ هُوَ الْعَرَبُ او زموږ دليل دای چي ساقطونکی أَشْخَا حَرَجَ دى وَالْإِغْثَاءُ لَا يَسْتَوْعِبُ الشَّهْرَ عَادَةً او بهیوني په علمه توگه ټوله میاشت نه نیسي فَلَا حَرَجَ نو [په دې کي] به میخ حرج نه وي وَالْجُزْءُ لَا يَسْتَوْعِبُ او لېونتوب ټوله میاشت نیسي فَيَكْتَفِي الْعَرَبُ نو حرج به ثابتیږي إِلْهَذَا دېوې میاشتي په جنون کي به روژه نه واجبیږي.

اللفات: ﴿جُمِرَ﴾ د نصر ماضي مجهوله ده: لېونی کېدل، ﴿يَسْتَوْعِبُ﴾ د استعمال مضارع ده: کنبېاسل، ټوله نیول، له هر طرف څخه راگرځېدل.

تشریح: مسئله: داده که یو سری د روژې په ټوله میاشت کي لېونی وو، نو زموږ په نېز له هغه څخه د رمضان روژې ساقطیږي، او پر هغه بالکل دروژو قضاء واجب نه ده، لېکن دامام مالک رحمه الله په نېز پر هغه قضاء واجب ده. دامام مالک دليل: قیاس دی، یعنی لېونتوب پر بهیوني قیاسوي، فرمایي: چي څرنگه یو سری ټوله میاشت بهیونه وي (یعني د روژې په اوله شپه کي یې هم نیت کړی نه وي)، نو پر هغه د ټولي میاشتي قضاء واجب ده، همداسي که یو سری ټوله میاشت لېونی وي، نو پر هغه به هم د ټولي میاشتي قضاء واجب وي.

زموږ دليل: او دامام مالک رحمه الله د قیاس جواب دای چي په بهیوني او لېونتوب کي فرق دی، ځکه چي لېونتوب په علمه توگه یوه میاشت یا تر هغه زیات پاتیږي، او بې هوښي په علمه توگه تر یوې میاشتي ډېره کمه وي، بلکي ډېر ځله تریوې، دوو ورځو وروسته هم بې هوښي ختمیږي، نو د بهیونۍ په صورت کي د قضاء په واجبولو کي میخ حرج نسته، لهذا په دې صورت کي به قضاء واجب وي، او د لېونتوب په صورت کي دروژو د قضاء په واجبولو کي حرج او تکلیف دی، او شریعت له بنده گانو څخه حرج لیري کړی دی، نو ځکه به یو پر بل قیاسول صحیح نه وي، او د لېونتوب په صورت کي به قضاء واجب نه وي.

در رمضان په دوران کي د لېونتوب د ختمېدلو حکم

فَرَأَى أَكْثَرَ الْمَشْكُونِينَ بِعَمَلِهِ او که لېونی در رمضان په یوه حصه کي جوړ سي **قَطْعُ مَا مَطْلُ** نود تېرو ودرخو قضاء به راوړي **جَلَا قَالِرْزُ الشَّامِي رَجَبَهُمَا اللَّهُ** امام زفر او امام شافعي رَجَبَهُمَا اللَّهُ اختلاف دی **فَمَا يُقُولَانِ: لَمْ يَجِبْ عَلَيْهِ الْأَدَاءُ** دوی فرمایي: چي پر هغه اداء واجب نه سوه **لَا نَعْدَامُ الْأَهْلِيَّةَ** حکه چي اهليت (پکبي) نسته **وَالْقَضَاءُ مَرْتَبٌ عَلَيْهِ** او قضاء پر اداء مرتب کيږي **وَصَارَ كَالْمُسْتَوْعِبِ** نو داسي سولکه ټوله رمضان چي لېونی وو **وَلَنَأْتِي الشَّهْرَ قَدْ وَجَدَ** او زموږ دليل دای چي سبب پيدا سو **وَهُوَ الشَّهْرُ** او هغه (در رمضان) مياشته ده **وَالْأَهْلِيَّةُ بِالْأَهْلِيَّةِ** او اهليت د ذمې (او غاري) سره تعلق لري **وَلِالْوُجُوبِ قَائِدٌ** او په وجوب کي فايده (هم) ده **وَهُوَ صَيْرُوتُهُ مَطْلُوبًا عَلَى وَجْهِ** او هغه د وجوب پر داسي طريقه مطلوب کېدل دي **لَا يُخْرِجُ بَلَدٌ** چي د هغه په اداء کولو کي حرج نه وي **بِخِلَافِ الْمُسْتَوْعِبِ** په خلاف په ټوله رمضان کي د لېوني سري **لَأَنَّهُ يُخْرِجُ بَلَدٌ الْأَدَاءَ** حکه چي هغه ته په اداء کولو کي حرج دی **فَلَا قَائِدٌ** نو (د هغه پر ذمې په وجوب کي) هيڅ فايده نسته **وَسَامِعُ الْخَلَفِيَّاتِ** او د دې پوره بحث په کتاب الخلافات کي دی **ثُمَّ لَا تَرَى بَيْنَ الْأَصْلَيْنِ وَالْعَارِضَيْنِ** بيا د اصلي او عارضي لېونتوب په مينځ کي څه فرق نسته **قِيلَ: هَذَا فِي ظَاهِرِ الرَّوَايَةِ** ويل سوي دي: چي دا په ظاهر روايت کي **وَعَنْ مُحَمَّدٍ رَجَبَهُ اللَّهُ أَنَّهُ تَرَكَ يَنْتَهَبُ** او له امام محمد رَجَبَهُ اللَّهُ شخه روايت دی چي هغه د اصلي او عارضي لېونتوب په مينځ کي فرق کړی دی **لَأَنَّهُ إِذَا بَلَغَ مَجْنُونًا** حکه کله چي يو څوک د لېونتوب په حالت کي بالغ سي **إِلْتَحَقَ بِالسَّيِّئِ** نو هغه د کوچني سره لاحق سي **فَانْعَدَمَ الْخُطَابُ** نو (له هغه شخه) خطاب ختم سي **بِخِلَافِ مَا إِذَا بَلَغَ عَاقِلًا** په خلاف د هغه صورت چي د عقل په حالت کي بالغ سي **ثُمَّ جُنَّ** او بيا لېونی سي **وَهَذَا مُخْتَارُ بَعْضِ الْمُتَأَخِّرِينَ** او دا د بعضي متأخرينو خوښ روايت دی.

اللغات: «أَفَاء» د افعال ماضي ده: جوړېدل، په هوبښ کي راتلل **«مَجْنُونٌ»** لېونی، **«سُوءُ وَدَعَةٍ»** د ضرب مصدر دی: کېدل، گرځېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که درمضان په یوه حصه کي دیو سري لېونتوب ختم سو، نو زموږ په نېز به هغه د تېرو ودرخو قضاء هم راوړي، يعني د لېونتوب په حالت کي چي شومره روژې ځني قضاء سوي وي، د هغو ټولو قضاء به پر واجب وي، لېکن امام زفر او امام شافعي رَجَبَهُمَا اللَّهُ فرمایي چي پر هغه به دیوې روژې قضاء هم واجب نه وي، حکه چي د لېونتوب په حالت کي د روژې نیولو اهليت او قابليت په هغه کي نه وو، نو پر هغه به بالکل اداء واجب نه وي، او څرنګه

• القول الرابع: قول الجمهور يعني: فصل ما مضى، كما قال شيخ الحلواني رَجَبَهُمَا اللَّهُ: وهو الصحيح، الكفاية ج: ١١، ص: ٢٠١. [القول الرابع، ج: ١، ص: ٢٠١]

• القول الرابع: هو ظاهر الرواية (يعني لا فرق بين الأصل والعارض)، كما قال العلامة عابدين رَجَبَهُمَا اللَّهُ: قوله لا يقضى مطلقاً أى سواء كان المجنون أصلاً أو عارفاً بعد الطوع، رد المحتار ج: ٢، ص: ١٣٢. [القول الرابع، ج: ١، ص: ٢٠١]

چې قضاء پر اداء مرتب کيږي، ځکه کله چې اداء واجب نه سي، نو قضاء به د څه شي واجب سي. لهذا دا سړی به د مستوعب په ډول شمارل کيږي، يعني څرنگه چې يو سړی ټوله رمضان لېونی وي، نو د هغه له څاري څخه به د ټولو روژو قضاء ساقطیږي، همدارنگه به د دې سړي له څاري څخه هم د لېونتوب دروژو قضاء ساقطیږي، ځکه چې پر هغه هم په دې ورځو کې لېونتوب سپور وو.

زموږ دليل: دا دی چې د قرآن په دې آيت: فمن شهد منكم الشهر فليصمه سره پر هغه سړي روژه فرض گرځول سوې ده. چې هغه درمضان مياشت ونيسي، او څرنگه چې مجنون (لېونی) هم درمضان مياشت نيولې ده. نو پر هغه هم د دې آيت په روی سره درمضان روژې فرض سوې، او څرنگه چې د هغه جنون (لېونتوب) تريوې مياشتې کم وو، نو پر هغه به را رواني روژې اداء کول او د پاتو روژو قضاء راوړل واجب وي، او په دې وجوب کې فايده هم ده. ځکه کله چې د هغه پر څاره تريوې مياشتې کمې روژې پاته وي، نو ښکاره ده چې د هغو په قضاء راوړلو او اداء کولو کې به هغه ته هيڅ تکليف او حرج نه وي، او د قضاء ساقطونکی شی حرج دی، لهذا کله چې په دې صورت کې حرج نسته، نو ښکاره ده چې پر هغه به د تېرو ورځو قضاء هم واجب وي، د دې په خلاف که يو سړی ټوله مياشت لېونی وي، نو پر هغه به قضاء واجب نه وي، ځکه چې په هغه صورت کې د قضاء په واجبولو کې هيڅ فايده نسته، په دې توگه چې د يوې مياشتې د روژو په قضاء راوړلو کې حرج دی، او حرج قضاء ساقطوي، نو ځکه به په دې صورت کې قضاء ساقطیږي، فلا فائدة في وجوبه، وتمامه في الاخلاقيات.

والأهلية بالذمة الخ له دې ځايه د يو مقرر سوال جواب ورکوي، سوال دا دی چې فقط درمضان مياشتې وجود دروژې د وجوب لپاره کافي نه دی، بلکې د مياشتې سره سره دروژې د نيولو اهليت (قابليت) هم ضروري دی، او په پورتني مسئله کې دا سړی درمضان په تېرو ورځو کې د لېونتوب په وجه دروژو نيولو اهل نه وو، لهذا پر هغه د تېرو ورځو اداء واجب نه سوه، او کله چې اداء واجب نه سوه، نو قضاء به هم نه واجبيږي، حال دا چې تاسو پر دې سړي د تېرو ورځو قضاء واجبيو؟ جواب دا دی چې د اهليت تعلق د ذمه واری سره دی، او مجنون که څه هم بالفعل دروژې پر اداء کولو قدرت نه لري، خو په هغه کې دننه دومره اهليت سته چې پر هغه دي روژه واجب او لازم کړی سي، نو په دې وجه به پر مجنون هم روژې لازمي وي، خو څرنگه چې هغه يې اداء کولای نه سي، نو دا به کتل کيږي، چې د هغه جنون اوږد دی، که نه؟ نو که اوږد وو، نو د هغه له ذمې څخه به قضاء ساقطیږي، ځکه چې په دې صورت کې حرج دی، او که د هغه جنون لږ او کم وو، نو په دې صورت کې به پر هغه د لېونتوب د ورځو قضاء واجب وي، ځکه دروژو د قضاء راوړلو په صورت کې هيڅ حرج نسته.

ثم لافرق الخ فرمايي چې پورته بيان سوي احکام هر ډول جنون ته شامل دي، هغه که اصلي او که عارضي، په دې دواړو کې هيڅ فرق نسته، ځينې خلک وايي چې دا حکم د ظاهر روايت مطابق دی، کنې امام محمد رَجَعَهُ الله خو په دې دواړو کې فرق کړی دی، هغه دا چې که د جنون اصلي په صورت کې هغه درمضان په يوه حصه کې جوړ سو، نو پر هغه به د تېرو ورځو قضاء واجب نه وي، او که د جنون عارضي په صورت کې جوړ سو، نو پر هغه به د تېرو ورځو قضاء واجب وي، ځکه که جنون اصلي وي، او يو سړی د جنون اصلي په حالت کې بالغ سي، نو هغه به د کوچني سره لاحقیږي، نو که يو نابالغه کوچنی درمضان په يوه حصه کې بالغ سي، پر هغه به د تېرو ورځو قضاء واجب نه وي، نو ځکه به پر مجنون اصلي هم د تېرو ورځو قضاء واجب نه وي (ځکه هغه هم د نابالغه کوچني سره لاحق سو) او نابالغه کوچنی د

شرعت تر خطاب لاندی نه راخي، د دې په خلاف که يو څوک د عقل په حالت کي بالغ سو، او بيا لهوني سو (يعني مجنون عارضي وو) او د رمضان په يوه حص کي جوړ سو، نو پر هغه به د امام محمد رحمه الله په نيز د تېرو ورځو قضاء واجب وي، ځکه چي هغه د بلوغت په وخت کي د شريعت تر خطاب لاندی وو، بمضي ستاخرنو فقهاء د امام محمد دا روايت خوښ کړی دی.

په ټوله رمضان کي د نيت نه کولو حکم

وَمَنْ لَمْ يَطْرُقَ رَمَضَانَ كَلِّهِ لَصَوْمًا وَلَا طَعَامًا او څوک چي په ټوله رمضان کي نه دروژي نيت وکړي او نه دروژي دنه نيولو (يعني نه د نيت وکړي چي روژه نيسم او نه د نيت وکړي چي روژه نه نيسم) فَعَلَيْهِ قَضَاءُ نو پر هغه به د رمضان قضاء واجب وي وَقَالَ زُفَرٌ رَجَبَهُ اللَّهُ: يَتَأَذَى صَوْمُ رَمَضَانَ بِذُنُوبِ النَّبِيِّ فِي حَتَّى الصَّحِيحِ الْبُغِيمِ او امام زفر رحمه الله فرمايي: چي د رمضان روژه د روغ (جوړ) مقيم په حق کي بې له نيت اداء کيږي لَأَنَّ الْإِمْسَاكَ مُسْتَحَقَّ عَلَيْهِ ځکه چي اساک (يعني له خوراک، چنباک او جماع څخه منع کېدل) پر هغه واجب دي فَعَلَى أَيِّ وَجْهٍ يُؤَدِّيهِ يَقَعُ عَنْهُ نو پر کومه طريقه چي يې اداء کوي د هغه له طرفه به واقع کيږي كَأَيِّ إِذَا وَهَبَ كُلَّ النَّصَابِ لِلْفَقِيرِ لکه يو څوک چي ټوله نصاب فقير ته هبه کړي وَلَنَا أَنَّ السُّتَحَقَّ الْإِمْسَاكَ بِجَهَةِ الْعِبَادَةِ او زموږ دليل دا دی چي واجب هغه اساک دی چي په طريقه د عبادت وي وَلَا عِبَادَةً إِلَّا بِالنِّيَّةِ او عبادت بې له نيت نه ثابتيږي وَفِي هَيْئَةِ النَّصَابِ وَجْدِيَّةُ الْقَرْيَةِ عَلَى مَا مَرَّلِي الزَّكَاةُ او د نصاب هبه کولو په صورت کي د عبادت نيت سته لکه څرنګه چي په کتاب الزکوة کي دامثله تېره سوه.

اللفظ: (لصوم) د ضرب ماضي جحد معلوم صيفه ده: نيت کول، (جهه) طرف، توګه، طريقه، (قرية) ښکې، عبادت. **تشریح:** مسئله: داده که يو چا د رمضان په ټوله مياشت کي له خوراک، چنباک او جماع څخه ځان نيولی وو، لېکن هغه نه دروژي نيت کړی وو، او نه يې د روژې نه نيولو، نو داسې که مسافر يا مريض وو، نو بالاتفاق قضاء پر واجب ده، او که روغ او مقيم وو، نو زموږ په نيز قضاء پر واجب ده، لېکن د امام زفر رحمه الله په نيز قضاء پر واجب نه ده، د امام زفر رحمه الله مذهب دا دی چي د رمضان روژه دروغ مقيم په حق کي له نيت څخه بغير هم اداء کيږي.

د امام زفر دليل: دا دی چي د رمضان په ورځو کي له خوراک، چنباک او جماع څخه منع کېدل واجب دي، نو برابره ده که هغه هر ډول هم دا واجب اداء کوي، اداء کيږي به، هغه که يې نيت کړی وي که نه وي، لکه يو سړی چي د نصاب ټوله مال تر کال تېر بدل وروسته يو فقير ته هبه کړي، او د زکاة اداء کولو نيت نه وکړي، نو زکاة به يې اداء کيږي، همدارنګه که د رمضان په ورځو کي يې له نيت له خوراک، چنباک او جماع څخه منع سو، نو په دې سره به د هغه د رمضان روژه اداء کيږي.

زموږ دليل: دا دی چي د رمضان په ورځو کي مطلقاً له خوراک، چنباک او جماع څخه منع کېدل واجب نه دي، بلکي د عبادت په توګه منع کېدل واجب دي، او بې له نيت له خوراک، چنباک او جماع څخه منع کېدل عبادت نه سي کېدلاي، او دلته هغه نيت کړی نه دي، نو له دې څخه دا لازمه سوه چي هغه بالکل دروژي عبادت اداء کړی نه دي، او کله چي داسي ده، نو پر هغه به قضاء واجب وي، او پاته سو د ټوله نصاب هبه کول، نو په هغه کي د عبادت نيت سته، په دې توګه چي هغه د ثواب حاصلولو په نيت سره فقير ته مال ورکړی دی، نو کله چي د عبادت نيت سته، نو زکاة به هم اداء کيږي، د دې پوره تفصيل په کتاب الزکوة کي تېر سو.

وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ لَا يُلَاحِظُ أَوْ شَرَّكَ فِيهِ بِهٖ فَاسِي حَالٍ كَيْ سَهَرَ كَرِي جِي دروژې نيت كونكى نه وي (يعني دروژې نيت
بې عمر نه وي) لَا تَكُنْ نُو خَوْرَاك و كړي لَا تَكْفَارًا عَلَيْهِ حَنْدٌ • أَنْ حَنِيفَةً رَّجَعَهُ اللهُ نُو پَر هغه كفاره واجب نه ده دامام
صاحب رَجَعَهُ اللهُ په نېز وَقَالَ زُفَرٌ: عَلَيْهِ الْكُفَّارَةُ او امام زفر رَجَعَهُ اللهُ فرمايي: چي پر هغه كفاره واجب ده إِلَّا لَمْ يَتَّذَرِ
بَقَرَةُ الْبَيْتَةِ حَنْدٌ ځكه چي دهغه په نېز روژه بې له نيت اداء كيږي وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ وَمُحَمَّدٌ رَجَعْنَاهُ اللهُ: إِذَا أَكَلَ قَبْلَ
الرَّوَالِ تَجِبَ الْكُفَّارَةُ او صاحبين رَجَعْنَاهُ اللهُ فرمايي: چي كه هغه تر زوال مخكي خوراك كړي وي نو كفاره واجبيږي
لَكِنَّهُ فَوَكَهُ إِسْكَانَ الشَّحِيلِ ځكه چي هغه دروژې نيولو امكان فوت كړى فَصَارَ كَفَّارِيصَ الْقَاصِيصِ نو داسي سولكه د
خاصب څخه غصب كونكى وَلَأَنْ حَنِيفَةً رَّجَعَهُ اللهُ: أَنَّ الْكُفَّارَةَ تَعَلَّقَتْ بِالْإِفْسَادِ او دامام صاحب رَجَعَهُ اللهُ دليل دا
دى: چي كفاره دروژې فاسدولو سره تعلق لري وَهَذَا إِمْتِنَانٌ او داله روژې نيولو څخه منع كېدل دي إِذَا لَا صَوْمَ إِلَّا
بِالْبَيْتَةِ ځكه چي روژه بغير له نيت نه ثابتيږي.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو سړی د روژې په میاشته کي یوه ورځ مثلاً تر لسو (۱۰) بجو پوري میخ خوراک، چښاک نه وکړي، لېکن د روژې نیت هم نه وکړي، تر هغه وروسته قصداً خوراک وکړي، نو دامام صاحب رَجَنَه اَیْثُ په نېز پر هغه صرف قضاء واجیږي، د روژې ماتولو کفار ه پر واجب نه ده، دلیل دا دی چي کفار ه هغه وخت لازمیږي، چي انسان روژه ونیسي او بیا یې ماته کړي، او دې سړي خو بالکل د روژې نیت کړی نه دی، نو داسي سولکه روژه چي یې بالکل نیولې نه وي، نو کفار ه به هم نه لازمیږي، او قضاء په دې وجه واجب ده چي د رمضان روژه یې نه ونیوله، دامام زفر رَجَنَه اَیْثُ په نېز پر هغه کفار ه سته، د هغه دلیل دا دی چي د هغه په نېز د رمضان روژه یې له نیته هم روژه اداء کیږي، نو کله چي هغه تر لسو بجو پوري له خوراک، چښاک څخه ځان منع کړی وو، نو روژتي سو، او بیا یې قصداً روژه ماته کړه، نو ځکه به کفار ه هم پر واجب وی.

و قال ابو يوسف الخ صاحبين رَجَمَنا الله فرمايې چې که تر زوال مخکې يې خوراک وکړی، نو کفار له لازميږي، د هغو دليل دا دی چې تر زوال مخکې د دې خبرې امکان وو چې هغه به دروژې نيت وکړي، او روژه به ونيسي، لېکن هغه ماته کړه، نو دروژې نيولو امکان يې فوت کړی، نو که څه هم روژه يې نيولې او ماته کړې نه ده، لېکن په خوراک سره يې دروژې نيولو امکان ختم کړی، نو دروژې د امکان په ختمولو سره به هم کفار له لازميږي، د دې يو مثال داسې ذکر کوي چې مثلاً زيد له خالد څخه توره غصب کړه، نو خالد به له زيد څخه توره اخلي، او که توره ور سره نه وه، نو تاوان به يې ځنې اخلي. لېکن په دې دوران کې نصير له زيد څخه توره غصب کړه، او هغه يې ضايع کړه، نو خالد ته دا حق ته چې

له زید شخه د تالوان اخیستلو پر ځای له نصیر شخه تالوان واخلي، ځکه چې نصیر توره ضایع کړه، او د هغې دور کولو امکان یې ختم کړی. لهذا کله چې نصیر دور کولو امکان ختم کړی، نو ځکه به له هغه شخه خالد تالوان اخلي، همدارول په پورتنۍ مسئله کې هم هغه سړي په خوراک کولو سره د روژې نیولو امکان ختم کړی، نو ځکه به د روژې کفار، ورکوي، (له غاصب شخه د غصب کونکي صورت همدغه دی کوم چې موږ د زید او نصیر په مثال کې ذکر کړی).

ولې حنیفة الیم د کفارې د نه واجبدلو لپاره د امام صاحب زینه انه دلیل دا دی چې کفار هغه وخت واجبيږي، چې کله یو شوک د روژې په نیت سره روژه ونیسي او بیایې ماته کړي، دله خو هغه بالکل نیت کړی نه دي، هو! دا ول کېدای سي چې هغه روژه نه نه نیولې، او د روژې په نه نیولو سره صرف قضاء واجبيږي، کفار نه واجبيږي، نو ځکه به پر هغه کفار ه واجب نه وي.

په رمضان کې د حیض او د نفاس حکم

وَإِذَا حَاضَتِ الْمَرْأَةُ أَوْ قَفَسَتْ او که چېرې ښځه د حیض یا نفاس والا سي أَطْلَعَتْ وَكَلَفَتْ نو روژه به ماتېوي او (وروسته به د هغې) قضاء راوړي بِخِلَافِ الصَّلَاةِ په خلاف د لماتځه لَا تَهْتِكُ غَيْرَ مِنْ قَضَائِهَا ځکه چې د لماتځه په قضاء کې هغه په تکلیف کیږي وَقَدْ مَرَّتْ الصَّلَاةُ او دا بحث د لماتځه په بیان کې تېر سو.

الغایات: **حاضت** حیض راتلل، حیض والا کېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یوې ښځې ته په رمضان کې حیض راسي، یا یوه ښځه په رمضان کې د نفاس والا سي، نو حکم دا دی چې روژې دي نه نیسي، او کله چې له حیض او نفاس شخه فارغه سي، نو تر رمضان وروسته دي د هغو قضاء راوړي، لېکن په دې حالت کې چې کوم لمونځونه فوت سوي دي د هغو قضاء دي نه راوړي، ځکه چې د لمونځو د پېریت په وجه د هغو په قضاء راوړلو کې حرج او تکلیف دی، حال دا چې روژې په یوه میاشت کې صرف ۷ یا ۸ فوټیږي، او په ټوله کال کې د هغو قضاء راوړل آسانه دي، نو څرنگه چې د روژو په قضاء کې څه حرج نسته، نو ځکه به د هغو قضاء واجب وي.

د روژې په دوران کې د سفر یا حیض د ختمېدلو حکم

وَإِذَا كَانَتْ الْمَرْأَةُ فِي مَهْرَجِ الْمَهْرَجِ او کله چې مسافر راسي یا حائضه ښځه په یوه دورځي په یوه حصه کې أَمْسَكَ بِبَيْتِهِ يَوْمَهَا نو هغوی به پاته ورځ اساک کوي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَجَعَتْ إِلَيْهِ لَا يَجِبُ الْإِمْسَاكُ لِمَا لَمْ شافعي رینه الله فرمایي: چې اساک واجب نه دی وَعَلَى هَذَا الْخِلَافِ كُلُّ مَنْ صَارَ أَهْلًا لِلرَّوْزَةِ او هم پر دې اختلاف هر هغه سړی دی چې (دورځي په مینځ کې) د روژې د لازمه لامل (قابل) سي وَلَمْ يَكُنْ كَذَلِكَ فِي أَوَّلِ الْيَوْمِ حال دا چې د ورځي په شروع کې داسي نه وي فَوَيَقُولُ: أَلَسْتُ بِهٖ خَلَفْتُ امام شافعي رینه الله فرمایي: چې د روژې مشابېت د روژې خليفه دی فَلَا يَجِبُ إِلَّا عَنِ مَنْ يَتَحَقَّقُ الْأَصْلُ فِي حَقِّهِ نو خليفه نه واجبيږي خو پر هغه سړي چې د هغه په حق کې اصل (يعني روژه) ثابت سي كَأَنَّهُ سَيُتَعَبَّدُ أَوْ مُخْطَأٌ لکه په قصد یا خطا سره روژه ماتونکي وَلَا أَنَّهُ وَجِبَ

قَسَاةُ بَعْثِ الزَّوْثِ او زموږ دليل دادي چي امساک د وخت د حق د اداء کولو لپاره واجب سوی دی لَا غَلْفًا نه د خليفه والي لپاره **لَا تَكُهُ وَفَتْ مَعْظَمُ** ځکه چي درمضان ورځ د تعظيم لائق وخت دی بِخِلَالِ الْعَائِضِ وَالْقَسَاةِ په خلاف د حيض او نفاس والا بڼې وَالْمَرْيُوسِ وَالْمَسَافِرِ او د مريض او مسافر حَيْثُ لَا يَجِبُ عَلَيْهِمْ خَالِ قِيَامِ هَذِهِ الْأَعْدَارِ ځکه چي دې علرونو په وجود کي پر هغو امساک نه واجبيږي لِتَحَقُّقِ الْمَنَاسِكِ عَنِ الشُّكِّ ځکه چي دروژني له مشابهت څخه مانع سته حَسَبَ تَحَقُّقِهِ عَنِ الْقُبُورِ لکه څرنګه چي دروژني له ثبوت څخه مانع سته.

اللغات: (تثنيه) د تفعل مصدر دی: مشابهت اختيارول، **(متعدد)** د تفعل اسم فاعل دی: په قصد سره کار کونکی، **(مضارع)** د افعال اسم فاعل دی: په خطا او غلطۍ سره کار کونکی.

تشریح: صورت د مسئلې: دادي که مسافر درمضان په يوه ورځ کي خپل وطن ته واپس راغلی، يا ښځه له حيض څخه پاکه سوه، نو زموږ په نېز پر دواړو دورځي په پاته حصه کي له خوراک، چنباک او جماع څخه امساک واجب دی، که څه هم دورځي په تېره حصه کي واجب نه وو، امام شافعي رَجَعَهُ الله فرمايي چي پر دوی پاته ورځ کي امساک واجب نه دی، همدا اختلاف د هر هغه سړي په باره کي دی چي هغه دورځي په يوه حصه کي دروژني اهل سي، مثلاً کافر مسلمان سي، يا کوچنی بالغ سي، يا لېونی جوړ سي، نو زموږ په نېز به پر دوی دورځي په پاته حصه کي امساک واجب وي، لېکن دامام شافعي رَجَعَهُ الله په نېز به واجب نه وي.

د امام شافعي دليل: دادي چي دروژنيانو سره مشابهت اختيارول دروژني خليفه دی، او قاعده دا ده چي خليفه پر هغه چا واجبيږي چي پر هغه اصل واجب وي، او پر چا چي اصل واجب نه وي، پر هغه خليفه هم نه واجبيږي، نو کله چي پر مسافر او حائضې ښځې اصل يعني روژه واجب نه ده، نو د هغه خليفه يعني امساک به څرنګه پر واجب وي، لېکن که يو چا په رمضان کي قصداً روژه ماته کړه، يا يې خطاءً روژه ماته کړه، په دې توګه چي د شک په ورځ کي يې يوشی وخوړی، بيا معلومه سوه چي نن خو رمضان دی، يا يې پېشلمی په دې گومان وکړی چي تر اوسه شپه لا پاته ده، وروسته معلومه سوه چي شپه پاته نه وه، بلکي سهار وو، نو څرنګه چي پر دې قصداً يا خطاءً روژه ماتونکي باندي اصل يعني روژه واجب ده، نو تر روژې ماتولو وروسته به پر دوی د هغه خليفه يعني امساک هم واجب وي (لنډه دا چي دامام شافعي په نېز پر قصداً يا خطاءً روژه ماتونکي په پاته ورځ کي امساک واجب دی، بل پر هيچا واجب نه دی، دليل تېر سو).

زموږ دليل: دادي چي دروژنيانو مشابهت اختيارول دروژني خليفه نه دی، ځکه چي دروژنيانو سره مشابهت دورځي په بعضي حصه کي پيدا سو، او روژه ټوله ورځ وي، او د يو شي بعض د کل خليفه نه سي کېدلای، نو ثابت سوه چي د ورځي په بعضي حصه کي امساک دروژني د خليفه والي په وجه واجب نه دی، بلکي د وخت يعني درمضان د حق د اداء کولو لپاره واجب دی، ځکه چي درمضان ورځ يوه ډېره سپېڅلې او د ډېر عظمت والا ورځ وي، همدا وجه ده چي په رمضان کي د قصداً روژې فاسدولو په وجه کفارو واجبيږي، او په غير رمضان کي په فاسدولو سره کفارو نه واجبيږي، او درمضان تعظيم هغه وخت کيږي چي انسان روژه ونيسي او په عباداتو کي مشغول پاته سي، اوس که يو سړی دروژني اهل نه وي، نو په امساک سره دي د هغې حق اداء کړي، او څرنګه چي دا امساک دروژني خليفه نه دی، نو ځکه به د هغې وجوب د اصل يعني دروژني پر وجوب مبني نه وي، او کله چي د امساک وجوب د روژې پر وجوب مبني نه دی، نو امساک به پر هغه چا هم واجبيږي چي پر هغه روژه واجب نه وي.

بغلاف الحائض الم دې په خلاف حيض او نفاس والا بشخه، مريض او مسافر دي، چي پر هغو دې هلرونو د وجود په حالت كي اساك واجب نه دى، ځكه دا عذرونه (حيض، نفاس، سفر، مرض) چي څرنگه له روژې نيولو څخه منع دي، همدارنگه د روژتيانو له مشابهت اختيارولو څخه هم منع دي، ځكه چي د حائضې او نفاسې په حق كي مشابهت اختيارول په دې وجه ممنوع دى چي پر دې دواړو روژه حرامه ده، او د حرام فعل سره تشبيه هم حرامه ده، او د مريض او مسافر په حق كي مشابهت اختيارول ځكه ممنوع دى، چي دې دواړو ته د روژې ماتولو رخصت د تكليف او حرج ليري كولو لپاره دى، نو كه پر دوى د روژتيانو مشابهت اختيارول لازم سه نو د موضوع ماتول او نقض به لازم سي، ځكه چي همدغه نقض د موضوع دى چي يو طرف دوى ته د روژې ماتولو رخصت وركول سي، او بل طرف پر دوى مشابهت اختيارول لازم كړى سي.

كه څوك په دې گومان پېشلى وگړي چي وخت لا پاته دى، لېكن داسي نه وي نو څه حكم دى؟

قَالَ: فَإِذَا تَسَمَّيْهِ امَام قُدُورِي رَحِمَهُ اللهُ فَرَمَايِي: اَوْ كِه يُو څوك پېشلى وگړي وَهُوَ يَكُنْ اَنَّ الْقَهْرَ كُنْ يَتَلَمَّ اَوْ د هغه دا گومان وي چي سهار راختلى نه دي (يعني تر اوسه سپېدې چاودلي نه دي) لَمَّا دَاوُ كُنْ يَتَلَمَّ خوييا معلومه سي چي سهار راختلى دى اَوْ اَكْفَرُ وَهُوَ يَكُنْ اَنَّ الشَّمْسَ قَدْ غَرَبَتْ ياروژه ماته كړي او هغه دا فكر كوي چي لمر لوېدلى دى لَمَّا دَاوُ كُنْ خوييا معلومه سي چي لوېدلى نه دى اَمْسَكَ بِحَبِيَّةٍ يَوْمَهُ نو داسې به په خپله پاته ورځ كي اساك كوي قَسَا لَعَنَ النَّوْثَ بِالْقَدْرِ اَلْبُكْرَ اَوْ نَفْيًا لِلشُّهَةِ په ممكنه اندازه د وخت د حق د پوره كولو لپاره يا د تهمت د ليري كولو لپاره وَعَلَيْهِ الْقَضَاءُ او پر هغه قضاء واجب ده لِأَنَّهُ حَقٌّ مَضْمُونٌ بِالْإِشْل ځكه چي دا حق مضمون بالمثل دى (يعني داسي حق دى چي د هغه په ضمان كي د هغه د مثل راغړول واجب دي) كَمَالُ الْمَرِيضِ وَالْمُسَافِرِ لكه په مريض او مسافر كي (چي دا حكم دى) وَلَا تَهَارَاكَ عَلَيْهِ او پر هغه كفاره واجب نه ده لِأَنَّ الْجَنَائَةَ قَابِرَةٌ لَا يَغْدِرُ الْقَضْد ځكه چي دلاري د نشتوالي په وجه جرم ناقص دى وَفِيهِ قَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ: مَا تَجَانَفْنَا قَضَاءَ يَوْمٍ عَلَيْهِ تَائِبٌ اَوْ هم د دغه په باره كي حضرت عمر ؓ فرمايلي دي: چي موږ هيڅ گناه ته ميلان كړى نه دي (او) پر موږ د يوې ورځي قضاء راوړل آسانه دي وَالْمُرَادُ بِالْفَجْرِ الْفَجْرُ الشَّامِ او له سهار څخه مراد دويم سهار (يعني صبح صادق (رون گهټ)) دى وَقَدْ بَيَّنَّا فِي السَّلَاةِ اَوْ موږ دا (خبره) په كتاب الصلاة (باب مواقيت الصلاة) كي بيان كړې ده.

اللفات: (تسخر) پېشلى كول، په پېشلي كي خوراك كول، (جنائيه) جرم، قصور، (قاصر) ناقص، كم، نا بشپړ، (ما تجانفنا) د تفاعل له باب څخه ماضي منفي ده: ميلان كول، ما ټلېدل.

تشرېح: مسئله: داده كه يو سړي په دې گومان سره پېشلى وگړى چي تر اوسه صبح صادق (رون گهټ) نه دي، لېكن وروسته معلومه سوه چي صبح صادق وو، يا يو چا په دې گومان روژه ماته كړه چي لمر لوېدلى دي، حال دا چي لمر لوېدلى نه وو، نو په دې دواړو صورتونو كي د هغه روژه فاسده سوه، لېكن څومره وخت چي پاته دى، پر هغه دډومره وخت اساك واجب دى، چي دوس او امكان په اندازه درمضان د سپېڅلي او برکتمن وخت تعظيم او احترام وسي، او

له هغه څخه تهمت هم ليري سي، ځكه كه څه هم هغه په اراده او قصد سره روژه ماته كړې نه ده، خو جاهل خلك به دا تهمت پر وايي چي قصدا يې روژه ماته كړې ده، او داسي نوري ډول ډول خبري به كوي، نو له دې خرافاتو څخه د ځان ساتلو لپاره پر هغه لاسك واجب دي، او وروسته به د دې روژې قضاء راوړي، ځكه چي روژه يو داسي شرعي حق دي چي هغه مضمون بالمثل دي، يعني ادا په فوتېدلو سره نه ساقطېږي، بلكي شرعا د دې ضمان بالمثل واجب دي، يعني د دې په ضمان كي به د دې په مثل بله روژه نيسي، لكه يو څوك چي مريض سي، يا مسافر سي، نو ښكاره ده چي د هغه په حق كي اداء فوت سو، خو تر سفر او مرض ختمېدلو وروسته به پر هغه قضاء بالمثل واجب وي، لېكن په دې صورت كي پر هغه كفاره واجب نه ده، ځكه چي د هغه جنايت كم او قاصر دي، ځكه د صبح صادق او تر لمر لوېدلو مخكي دې سړي قصدا خوراك نه دي كړي، بلكي داسي په اندازه لگولو كي غلط سوي دي، لهدا په دې دواړو صورتونو كي د روژې ماتولو په حواله دهغه له طرفه هيڅ تعذري نه راغله، نو ځكه به كفاره هم پر واجب نه وي.

والبراد بالفقر الخ فرمايي چي په متن كي له سهار راختلو څخه مراد دويم سهار دي، چي د هغه نوم صبح صادق (ربنوني سهار يا سپېدې چاود يا روڼ گهيځ) دي.

د پېشلمې شرعي حيثيت

ثُمَّ السَّحَرُ مُنْتَكَبٌ يا پېشلمې كول مستحب دي **يَقُولِيهِ ٥ عَلَيْهِ السَّلَامُ: تَسَحَّرُوا فَإِنَّ فِي السَّحَرِ بَرَكَتَةً** ځكه نبي ﷺ فرمايلي دي، پېشلمې كوي ځكه چي په پېشلمې كي بركت دي **وَالسَّحَرُ تَأْخِيرُهُ** او پېشلمې ځنډول مستحب دي **يَقُولِيهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ٥: ثَلَاثٌ مِنْ أَخْلَاقِ الْمُرْسَلِينَ** ځكه نبي ﷺ فرمايلي دي: چي درې شيان د رسولانو له اخلاق څخه دي **تَفْعِيلُ الْإِقْفَارِ وَتَأْخِيرُ السَّحَرِ وَالسَّوَاكُ** ١١ روژه مات په تلوار (او چابكي) سره كول [٢] او پېشلمې په ځنډ سره كول [٣] او سواك وهل **إِلَّا أَكَلَهُ إِذَا شَكَّ فِي الْقَعْرِ** خو كله چي هغه په سهار كېدلو كي شك وكړي (چي آيا سهار به وي كه نه؟) **وَمَعْنَاهُ تَسَاوَى الظَّنَّيْنِ** او د شك معنى داده چي دواړه گومانونه برابر سي **فَلَا أَكُلُ أَنْ يَذِمَّ الْأَكْلُ** نو (بيا) افضله داده چي خوراك پر پردي **تَحَرُّزًا عَنِ السَّحَرِ** له حرام شي څخه د ځان ساتلو لپاره **وَلَا يَجِبُ عَلَيْهِ ذَلِكَ** خو پر هغه خوراك پرېښودل واجب نه دي **وَلَوْ أَكَلَ نَقَمُومُهُ تَأْمُرُ** او كه هغه خوراك وكړي نو روژه يې پوره ده **لَأَنَّ الْأَمْلَ هُوَ اللَّيْلُ** ځكه چي اصل خو شپه ده **وَعَنْ أَبِي حَنِيفَةَ رَجَعَهُ اللَّهُ: إِذَا كَانَ فِي مَوْضِعٍ لَا يَسْتَبِينَ الْقَعْرِ** اوله امام صاحب رَجَعَهُ اللَّهُ څخه روايت دي: چي كه داسي په داسي ځاى كي وي چي هلته سهار نه ښكاره كيږي او كَانَتِ اللَّيْلَةُ مُقْبِرَةً يا د سپوږمۍ شپه وي او مُتَقَبِّضَةً يا ورځمنه شپه وي (يعني پر آسمان ورځ غوړېدلې وي) **أَوْ كَانَ بِهَضْرٍ أَوْ جِلَّةٍ** يادده په سترگو كي يو مرض وي **وَهُوَ يَشْكُ** او ده ته (د سهار په راختلو كي) شك وي **لَا يَأْكُلُ** نو خوراك

٥: تخریج: أخرجه البخاري في كتاب الصوم، باب بركة السحور من غير إجماع، حديث رقم: ١٩٣٣، ومسلم في كتاب الصيام، حديث رقم: ٢٥، والترمذي في كتاب الصوم، باب: ١٧، حديث رقم: ٧٠٨.

٥: تخریج: أخرجه الترمذي في كتاب الصوم، باب ما جاء في تأخير السحور، حديث رقم: ٧٠٤، فقط في تأخير السحور.

دي نه کوي: وَتَوَكَّلْ فَقَدْ أَشَاءَ او که خوراک يې وکړی نو بد کار يې وکړی (يعني نه کار يې نه وکړی) يَقُولُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَمَنْ مَاتَ يُرِيدُ إِلَى مَا لَا يُرِيدُكَ حُكْمُ نَبِيِّكَ فرمايلي دي: "پرېرېده! هغه شی کوم چي تا په شک کي اچوي د هغه شي و طرف ته کوم چي تا په شک کي نه اچوي" (يعني شک پرېرېده! پر يقين عمل کو،) وَإِنْ كَانَ أَكْبَرَ زَايَةٍ أَفْكَانَ وَالْفَجْرُ طَائِعًا او که د هغه غالب گومان دا وي چي هغه په داسي حال کي خوراک وکړی چي سهار راخستلی وو فَقَضَاؤُهُ غَلَا بِقَابِ الرَّاْيِ وَفِيهِ الْإِخْبَاتُ نو پر هغه د دې روژې قضاء راوړل واجب دي په غالب گومان باندي د عمل کولو لپاره او هم په دې کي احتياط دی وَعَلَّ ظَاهِرُ الرِّوَايَةِ لَا قَضَاءَ عَلَيْهِ او د ظاهر روايت مطابق پر هغه قضاء واجب نه ده لَأَنَّ التَّيَمُّنَ لَا يُزِيلُ إِلَّا بِشَيْءٍ حُكْمُ چي يقين نه زائلېږي خو په خپل مثل سره (يعني يقين صرف په يقين سره زائلېږي).

اللفات: تسخر د تفعل مصدر دی: پېشلی کول، شکور پېشلی، تجمل د تفعل مصدر دی: تلور کول، نواى د تفاعل مصدر دی: برابرېدل، مقصر سپرېمیزه شپه، د سپرېم شپه، مفتحة وروښ والا، لما د افعال ماضي ده: بد کار کول، لمرب د افعال مضارع ده: په شک او شبهه کي اچول، تشریح صورت د مطلب: دا دی چي دروژې په مياشت کي د شپې په آخره حصه کي پېشلی کول مستحب دي، حکمه په دې کي برکت هم دی، او دروژې د نيولو قوت هم په دې کي زیات دی، په حديث کي راغلي دي: تسروا فلب في السحور بركة، (يعني پېشلی کوئ، حکمه چي په دې کي برکت دی)، نو د دې حديث په وجه پېشلی کول مستحب دي. حکمه چي په حديث کي د امر په صيغه سره د پېشلي حکم سوی دی، اولته امر پر وجوب نه سي حمل کېدای، کنه امت به په مشقت کي مبتلا سي، لهذا دلته به امر پر نذب او استحباب حمل کېږي، فرمايي چي خرنگه پېشلی کول مستحب دي، همدارنگه په خند سره کول مستحب دي، حکمه همدغه د نيوانو او رسولانو طريقه وه، چي هغوی به بالکل د شپې په آخري حصه کي پېشلی کوی، نو د عامو خلکو په حق کي به هم دا طريقه غوره او مستحب وي.

إلا أنه الخ د دې حاصل دادی که يو سري پېشلی کوی، خو د هغه دا يقين نه وو چي شپه ده، بلکي په دې شک کي وو چي شايد سهار به وي، يا شايد شپه به وي، او سهار به نه وي، نو د هغه لپاره غوره او افضله دا ده چي خوراک، چنباک بند کړي، چي له حرام فعل څخه وژغورل سي، حکمه چي دروژې په مياشت کي قضا خوراک، چنباک کول حرم دي، لو ډېره ممکنه ده چي د هغه شک په يقين بدل سي، او هغه په حرام کار مبتلا سي، خو بيا هم پر هغه خوراک، چنباک پرېښوول واجب او ضروري نه دي، همدا وجه ده که د شک په وخت کي هغه يو څه شی وخوړی، نو روژه يې نه ماتېږي، حکمه چي د سهار کېدلو تر يقين مخکي د شپې کېدل اصل دي، او داسي ده لکه بالکل چي يې په شپه کي پېشلی کړي وي، نو حکمه به د هغه روژه پوره وي.

دعن أبي حنيفة الخ فرمايي چي له امام اعظم رَجَنَ الله څخه په نواړ کي يو روايت دا رانقل سوی دی چي که يو سري په داسي ځای کي وي. چي هلته انسان په دې نه خبرېږي چي سهار سوی دي، که نه دي، يا شپه داسي روښانه او سپوږمېره

وي جی دستور او سپردمی په رڼا کي د سهار د سپېدو آثار نه ښکاره کیږي. باشپه و، بخښنه وي. او د سهار وخت په صحیح توګه نه معلومېږي، یاد یو سري نظر ډېر کمزوری وي. یاد سترګو په یو مرص مبتلا وي او د سهار صحیح اندازه نه ور معلومېږي، یعنې د سهار په کېدلو او نه کېدلو کې ورته شک او شبهه وي. نو هغه ته پېشلمی نه کول پکار دي. بلکې څرنګه چې د هغه په زړه کې د سهار کېدلو خیال راسې، نو هغه ته پکار ده چې خوراک، چنباک دي پرېږدي، او پېشلمی دي نه کوي، خو که هغه په دې حال کې هم پېشلمی وکړي، نو بد کار یې وکړی، ځکه نبي کریم ﷺ فرمایليدي: مع ما لم يربك ال ما لا يربك، (یعنې شکمن شی پرېږده! هغه شی اختیار کړه چې یقیني وي). او څرنګه چې په پورتني صورتونه شکمن دي، نو ځکه به پر هغه د پېشلمې پرېښودل ضروري وي.

وإن كان الغم او که د دې سري غالب گومان دا وو چې تر سهار کېدلو وروسته یې پېشلمی کړی دی، نو پر هغه به د دې روژې قضاء راوړل واجب وي، ځکه چې دا د فقهې قاعده ده: أكبر الرأي بسننة اليقين (یعنې غالب گومان د یقین په درجه کې دی)، نو پر دې سري به د غالب گومان مطابق عمل کول واجب وي. او په دې کې احتیاط هم دی، لېکن په ظاهر روایت کې پر دې سري قضاء واجب نه ده، ځکه که څه هم دده غالب گومان د سهار کېدلو دی، خو بیا هم دده په حق کې د شپې وجود اصلي او یقیني دی، او قاعده دا ده: اليقين لا يزول إلا بشئ. او څرنګه چې دلته د سهار کېدلو یقین نسته، نو ځکه به د هغه پېشلمی هم په شپه کې وي، او د هغه روژه به پوره وي، او کله چې روژه پوره ده، نو قضاء به د څه شي واجب وي؟

که تر پېشلمې وروسته معلومه سوه چې صبح صادق راختلی وو نو څه حکم دی؟

وَلَوْ كَفَرَ أَنْ الْقَمَرَ طَالِمًا او که (وروسته) دا ښکاره سوه چې سهار راختلی وو وَلَا كَفَرَ رَأْيُهُ نو پر هغه کفارو واجب نه ده لَأَنَّهُ بَيِّنُ الْأَمْرِ عَلَى الْأَصْلِ ځکه چې هغه خپله معامله پر اصل مبني کړه فَلَا يَتَحَقَّقُ الْعَمْدَةُ نو عمداً روژه ماتول به نه ثابتېږي.

تشریح: مسئله: دا ده که تر پېشلمې کولو وروسته انسان ته معلومه سوه چې پېشلمی یې د سهار (صبح صادق) په وخت کې کړی دی، نو پر هغه قضاء واجب ده، لېکن کفارو واجب نه ده، ځکه چې هغه په دې گومان پېشلمی وکړی چې تر اوسه شپه لا پاته ده، نو کله چې یې په دې گومان پېشلمی کړی دی، نو قصداً روژه ماتول ثابت نه سو، نو کفارو به هم نه واجبېږي.

به لمر لوېدلو کې د شک حکم

وَلَوْ شَكَّ فِي غُرُوبِ الشَّمْسِ او که د لمر په لوېدو کې شکمن سو لَا يَحِلُّ لَهُ الْفِطْرُ نو د هغه لپاره روژه ماتول حلال نه دي لَأَنَّ الْأَصْلَ هُوَ الشَّهَادَةُ ځکه چې اصل خوږوخ ده وَلَوْ أَكَلَ فَعَلَيْهِ الْقَضَاءُ او که خوراک یې وکړی نو پر هغه قضاء واجب ده عَمَلًا بِأَصْلِ په اصل باندې د عمل کولو لپاره وَإِنْ كَانَ أَكْبَرَ رَأْيِهِ أَنَّهُ أَكَلَ قَبْلَ الْغُرُوبِ او که د هغه غالب گومان دا وو چې تر لمر لوېدلو مخکې یې خوراک کړی دی فَعَلَيْهِ الْقَضَاءُ رَأْيَةً وَاجِدَةً نو په یوه روایت کې پر هغه قضاء واجب ده لَأَنَّ الشَّهَادَةَ هُوَ الْأَصْلُ ځکه چې ورځ اصل ده وَلَوْ كَانَ شَاكَ فِيهِ او که هغه په دې کې شکمن وو وَتَكْبِيرُ أَنَّهَا لَمْ تَغْرُبْ

لو ښکله سوه چې لمر لوېدلى نه وو پهلېن ان شېب الخمار او مناسب ماته چې کفارو واجب سي ځکه اېن ماته تاښان
وَهُوَ الشَّاهِدُ اَصْلُ يَمْنِي د ورځي و طرف ته په نظر کولو سره.

تشرېح، صنفه، ماته که يو روژتي په دې بله کي شکمن سو چې لمر به لوېدلى وي، که نه وي، نو د هغه لپاره روژ،
ماقول جائز نه دي، ځکه چې اصل خو ورځ ده، ځکه ورځ له مخکي شخه راروانه ده، نو د ورځي کېدل يقيني سو، يو
يقين صرف په يقين سره مزانليري، په شک سره يقين نه سي زائلېدى، لهندا کله چې د ورځي وجود يقيني دى، نو ځکه
به روژه ماتول هم حلال نه وي، او که بيا هم هغه خوراک وکړى، نو پر هغه قضاء واجب ده، چې پر اصل عمل وسي،
ځکه اصل خو همدغه دى چې ورځ پاته ده، او که د هغه غالب گومان دا وو چې تر لمر لوېدلو مخکي يې خوراک کړى
دى، نو د ټولو په اتفاق پر هغه قضاء واجب ده، ځکه د ورځي پاته کېدل خو اصل دي، لېکن د هغه سره غالب گومان هم
يو ځاى سو، نو يقينا به قضاء واجب وي.

ولو کان شا کا انم او که په لمر لوېدلو کي د هغه شک وو، او روژه يې ماته کړه، او بيا په دليل ورته معلومه سوه چې لمر
لوېدلى نه وو، نو مناسب ماته چې پر هغه به د قضاء سره کفارو هم واجب وي، ځکه اصل همدغه دى چې ورځ پاته ده، او
په دليل سره هم د ورځي پاته کېدل ثبت سو، نو گواکي هغه قصداً په ورځ کي روژه ماته کړه، او په ورځ کي روژه
ماتول قضاء او کفارو دواړه واجبي، نو ځکه به د قضاء سره کفارو هم واجب ولسب وي.

که څوک په هېره خوراک وکړي او بيا قصداً خوراک وکړي نو څه حکم دى؟

وَمَنْ أَكَلَ مِنْ رَحَقَانِ قَائِمًا او چا چې خوراک وکړى په رمضان کي په هېره سره وَكُلُّ مَنْ أَكَلَ مِنْ رَحَقَانِ قَائِمًا او (بيا) يې دا
گومان وکړى چې په هېره خوراک روژه ماتوي فَلَمْ يَكُنْ بِمَدِّ لَيْلٍ مُتَعَيِّنًا نو تر هغه وروسته يې قصداً خوراک وکړى
عَلَيْهِ الْقَضَاءُ مَدَّ اللَّيْلِ نو پر هغه قضاء واجب ده، نه کفارو إِنَّهُ إِشْتِبَاهٌ إِلَى الْقِيَاسِ ځکه چې شېبه د
قياس و طرف ته منسوبه ده فَتَحَقَّقَ الشُّبْهَةَ نو (په دې سره) شېبه ثابت سوه وَإِنْ بَلَغَهُ الْحَدِيثُ وَعَلَيْهِ او که هغه ته
(دا) حديث رسېلى وو (چې په هېره روژه نه ماتيري) او په پوه هم وو فَكَذَلِكَ فِي ظَاهِرِ الرَّوَايَةِ نو د ظاهر روايت
مطابق هم دغه حکم دى (چې کفارو واجب نه ده) وَعَنْ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ أَنَّهَا تَجِبُ او له امام صاحب رَحِمَهُ اللَّهُ (يو) روايت
دا دى چې کفارو واجبيري وَكَذَا عَنَّا او همدارنگه له صاحبينو شخه روايت سوي دي إِنَّهُ لَا إِشْتِبَاهَ ځکه چې (په
حديث تر پوهېدلو وروسته) هيڅ اشتباه نسته فَلَا شُبْهَةَ نو هيڅ شېبه به (هم) نه وي وَهُوَ الْأَوَّلُ د لول روايت
وجه (يعني د کفارې نه واجېدلو وجه) قِيَامُ الشُّبْهَةِ الْحُكْمِيَّةِ بِالظَّنِّ إِلَى الْقِيَاسِ قياس ته په نظر کولو سره د حکمي
شېبي موجودېدل دي فَلَا يَنْتَفِي بِالْعِلْمِ نو (په حديث) په پوهېدلو سره شېبه نه ليري کيږي كَوْظِهِ الْأَبِ جَارِيَةِ ابْنِهِ
لکه پلار چې دخپل زوى دمنځني سره وطني وکړي (نو د هغه په وجه به حد نه لازميږي).

اللفات: (وطل) جماع کول، (جماعه) مينځه.

تشریح: صورت د مسئلې، دای که یو روژتي درمضان په یوه ورځ کې په هره خوراک وکړی. بیا یې دا خیال سو چې په هره خوراک کولو سره روژه ماتېږي. او قصداً یې نور خوراک هم وکړی. نو پر هغه فقط قضاء واجب ده. کفارو واجب نه ده. دلیل دای چې په هره خوراک کولو سره دروژې ماتېدلو شک او شبهه د قیاس په وجه پیدا سوې ده. ځکه د قیاس تقاضا دا ده چې په هره خوراک کولو سره دي روژه ماته سي. ځکه چې په دې صورت کې هم دروژې رکن بني لساک ختم سو. نو کله چې دا شبهه د قیاس و طرف ته منسوبه ده. نو په هره خوراک کولو سره دروژې په ماتولو کې شبهه پیدا سوه. او د شهبې په وجه کفارات ساقطېږي.

ران بنده الحديث الثم او که دې سړي ته دا حدیث رسېدلی وو چې: من نسی وهو صائم فأکل أو شرب فیندر صومه فإنما أطعمه الله وسفاه. او د دې حدیث په معنی پوهېدی هم چې په نسیاً خوراک سره روژه نه فاسدېږي. خو بیا هم هغه قصداً خوراک وکړی. نو د ظاهر روایت مطابق هم پر هغه کفارو نه واجبیږي. لېکن په نوادر کې له امام صاحب رحمه الله څخه روایت دی چې په دې صورت کې کفارو واجبیږي. او همدا حکم له صاحبینو رَجَبُنَا الله څخه روایت سوی دی. د امام صاحب رحمه الله د دې روایت دلیل دای چې کله هغه ته دا حدیث معلوم دی چې د هیري په صورت کې روژه نه فسدېږي، او دا هم معلومه خبره ده چې د حدیث په مقابله کې به قیاس پرېښوول (متروک) کیږي. او متروک شی هیڅ ډول شبهه نه پیدا کوي. انهدا په دې صورت کې د عدم صوم شبهه ثابت نه سوه. او کله چې شبهه ثابت نه سوه. نو کفارو به هم نه ساقطېږي. او د ظاهر الروایة مطابق د کفارې د عدم وجوب دلیل دای چې قیاس ته په نظر کولو سره هم دلته حکماً شبهه ست. ځکه په هره د خوراک په کولو سره هم اساک فوت سو او یوشی هم دخپل رکن تر نو تېدلو وروسته نه پاتېږي. او په دې مسئله کې عالم او جاهل ډولونه برابر دي. یعنې په دې عالم هم خبر دی چې دیو شي رکن چې کله فوت سي نو هغه شی نه پاتېږي. او جاهل هم په خبر دی. نو ځکه به په دې حدیث من نسی الخ تر پوهېدلو وروسته هم قیاس نه منتفي کیږي. لکه پلار چې د زوی د مینځي سره وطي وکړي. نو پر پلار به حمله نه واجبیږي. هغه که پلار د دې په حرمت خبر وي. او که نه وي. ځکه د دې حدیث انت ومالت لا یبیت په وجه سره د ملکیت شبهه ست. همدارنگه قیاس ته په نظر کولو سره په نسیاً خوراک کې هم دروژې ماتېدلو شبهه ست. نو کله چې شبهه ست. نو کفارو به نه واجبیږي. ځکه چې کفارو د شهبې په وجه ساقطېږي.

که څوګ بنګر ولګوي او په دې ګومان نور خوراک وکړي چې روژه ماته سوه نو څه حکم دی؟

وَلَوْ اسْتَحْتَمَ أَنْ يَكُونَ بَنَكْرًا وَلِغَوِيٍّ وَكَانَ أَنَّ ذَلِكَ يُفْطَرُّهُ او دا ګومان وکړي چې بنکر لګول روژه ماتوي **ثُمَّ أَكَلَ مُتَعَبِدًا عَلَيْهِ الْقَسَاءُ وَالْكَفَارَةُ** بیا په قصداً خوراک وکړي نو پر هغه قضاء او کفارو ډولونه واجب دي **لَأَنَّ الْقَسَاءَ مَا اسْتَعْدَّ إِلَ ذَلِيلٍ شَرَعِي** ځکه چې د هغه ګومان دیو شرعي دلیل و طرف ته منسوب نه سو **إِلَّا إِذَا أَفْتَأَتْ قَفِيَةً بِالْقَسَاءِ** لېکن کله چې یو فقیه دروژې د فسدېدلو فتوی ورکړي **لَأَنَّ الْقَفِيَّةَ دَلِيلٌ شَرَعِيٌّ فِي حَقِّهِ** ځکه چې د هغه په حق کې فتوی شرعي دلیل دی **وَلَوْ بَقِيَ الْحَدِيثُ فَأَسْتَدَّ** او که ده ته حدیث رسېدلی وو او ده پر هغه اعتماد وکړی (او خوراک یې وکړی) **فَكَذَلِكَ مِنْهُ مُخَيَّرٌ رَجَعَهُ اللَّهُ تَعَالَى** نو د امام محمد رحمه الله په نېز همدغه حکم دی (چې کفارو نه لازمیږي) **لَأَنَّ قَوْلَ رَسُولِ عَلَيْهِ**

السَّلَامُ وَالسَّلَامُ لَا يَنْزِلُ عَنْ قَوْلِ النَّبِيِّ مُحَمَّدٍ فِي دِينِي ﷺ قَوْلُ دِيُو مُفْتِي لَهُ قَوْلُ شَخْصٍ كَمْ نَهَى عَنْ أَنْ يُؤْسَفَ رَجَعَهُ
 اللَّهُ تَعَالَى عِلَالٌ ذَلِكَ أَوْ لَهْ إِمَامُ أَبُو يُوسُفَ رَجَعَهُ اللَّهُ شَخْصَهُ دِيُو فِي خِلَافِ رَوَايَتِ سُوِي دِيُو لِأَنَّ عَلَى الْعَاقِبَةِ الْإِثْمَانَةَ
 بِالْفَقْهَاءِ مُحْكَمَةٌ فِي بَرَامِ سَرِي دَقَقَهُوا اقْتِدَاءَ كَوْلِ ضَرُورِي دِيُو لِيَعْدَمَ الْإِفْتِدَاءُ إِلَى حَقِّهِ إِلَى مَعْرِفَةِ الْأَعَادِيثِ مُحْكَمَةٌ فِي
 دَهْنَه فِي حَقِّ كِي دَا حَادِيثُو مَعْرِفَتِ تِر لَاسَه كَوْلِ مَعْلُومِ دِيُو (بَعْنِي دَهَامِ سَرِي لِپَارَه فِي حَدِيثُو پُو هِدَلِ نَمَسْكَنِ دِيُو) وَإِنْ عَرَفَ
 تَأْوِيلَهُ أَوْ كَهْ هَنْغَه دَحْدِيثِ فِي تَأْوِيلِ پُو هِدَلِي نَجِبَ الْكَفَّارَةُ نُو كَفَّارَه وَاجِبِي رِي لِإِسْتِفَاءِ الشُّبْهَةِ مُحْكَمَةٌ فِي شَبْهَه
 خَتَمَه سُوِه وَكَوْلِ الْأَوْرَاقِ رَجَعَهُ اللَّهُ لَا يَزِيْرُ الشُّبْهَةَ أَوْ دَامَامِ أَوْزَعِي رَجَعَهُ اللَّهُ قَوْلِ شَبْهَه نَهْ پِيْدَا كُوِي لِشَخْصَاتِهِ الْقِيَاسِ
 مُحْكَمَةٌ فِي هَنْغَه دَقِيَاسِ مُخَالَفِ دِيُو.

اللُّغَاتُ، (الْعَلَمِيُّ) عَامِ سَرِي فِي عَالَمِ نَهْ وَي، مَرَادِ حُضْرِي عَامِ خَلْقِ يَعْنِي عَوَامِ دِيُو، (إِهْتِدَاءٌ) دَا قِتْمَالِ مَصْدَرِ دِيُو، لَارَه
 پِيْدَا كَوْلِ، هِدَايَتِ تِر لَاسَه كَوْلِ.

تَشْوِيحٌ، صَوْتٌ دَسْطَلِي: دَا دِيُو كَهْ يُو رُوژْتِي بَنَكِرْ وَلَكُوِي، أَوْ دَا خِيَالِ يِي وَكُرِي فِي بَنَكِرْ لِكُولِ رُوژَه مَاتُوِي، نُو مُحْكَمَةٌ
 يِي قَصْدًا يُو شِي وَخُوِي، أَوْ رُوژَه يِي مَاتَه كَرَه، نُو پَرِ هَنْغَه قَضَاءِ هَمِ وَاجِبِ دَه، أَوْ كَفَّارَه هَمِ وَاجِبِ دَه، مُحْكَمَةٌ فِي لَنَهْ
 هَنْغَه دَا كُومَانِ فِي بَنَكِرْ لِكُولِ رُوژَه مَاتُوِي دِيُو شَرْعِي دَلِيلِ وَطَرَفِ تَه مَسْنُوبِ نَهْ سُو (لَكِهْ پَه تَبَرَه مَسْئَلَه كِي فِي دَقِيَاسِ وَطَرَفِ
 تَه مَسْنُوبِ سُو)، مُحْكَمَةٌ فِي رُوژَه خُونَسِ تَه دِيُو شِي پَه نُو تَلُو سَرَه مَاتِي رِي، نَهْ دِيُو شِي پَه وَتَلُو سَرَه، أَوْ پَه بَنَكِرْ لِكُولِ كِي
 خُو وَنِي لَهْ بَدَنِ شَخْصَه رَاوُخِي، نُو مُحْكَمَةٌ فِي دَا رُوژَه نَهْ مَاتُوِي، لَهَذَا دِيُو سَرِي دَا خِيَالِ بَهْ قَصْدًا وَي فِي بَنَكِرْ لِكُولِ رُوژَه
 مَاتُوِي، أَوْ دَا سَرِي بَهْ دَهْنَه سَرِي پَه دُولِ وَي فِي پَه رَمَضَانَ كِي قَصْدًا خُورَاكِ، چَنَآكِ كُوِي، أَوْ پَه رَمَضَانَ كِي پَه قَصْدًا
 خُورَاكِ سَرَه دُرُوژِي قَضَاءِ هَمِ وَاجِبِي رِي، أَوْ كَفَّارَه هَمِ.

إِلَّا إِذَا الْخُ فَرَمَايِي: كَهْ دِيُو سَرِي تَه يُو مَعْتَمِدِ أَوْ مَنَلِي مُفْتِي دَا فَتَوِي وَرَكِرِي وَهْ فِي بَنَكِرْ لِكُولِ رُوژَه مَاتُوِي، أَوْ تَرِ هَنْغَه
 وُورَسْتَه هَنْغَه خُورَاكِ كُرِي وَي، نُو پَرِ هَنْغَه صَرَفِ قَضَاءِ وَاجِبِ دَه، نَهْ كَفَّارَه، مُحْكَمَةٌ فِي فَتَوِي دَهْنَه پَه حَقِّ كِي شَرْعِي
 دَلِيلِ دِيُو، نُو دَفْتَوِي پَه وَجَه سَرَه قَصْدًا دَهْنَه خُورَاكِ كَوْلِ دَاسِي دِيُو لَكِهْ تَرِ شَرْعِي دَلِيلِ وُورَسْتَه رُوژَه مَاتُولِ، أَوْ پَه دِيُو
 سَرَه كَفَّارَه نَهْ وَاجِبِي رِي.

وَلَوْ بَلَغَهُ الْحَدِيثُ الْخُ فَرَمَايِي فِي كَهْ بَنَكِرْ لِكُونَكِي تَه دَا حَدِيثِ رَسِيدَلِي وَوِ أَفْطَرِ الْحَاجِرِ وَالْحَجُورِ (بَعْنِي دِيُو بَنَكِرْ
 لِكُونَكِي أَوْ پَرِ چَاچِي بَنَكِرْ لِكِيدَلِي دِيُو دَوَاوِ رُوژَه مَاتَه سُوِه)، أَوْ هَنْغَه دَحْدِيثِ پَرِ صَحِيحِ وَآلِي اعْتِمَادِ هَمِ وَكُرِي، أَوْ يَا
 يِي تَرِ بَنَكِرْ لِكُولِ وُورَسْتَه قَصْدًا خُورَاكِ وَكُرِي، نُو هَمِ دَامَامِ مُحَمَّدِ رَجَعَهُ اللَّهُ پَه نَبَزِ پَرِ دِيُو سَرِي كَفَّارَه وَاجِبِ نَهْ دَه، مُحْكَمَةٌ
 كَلَهْ فِي دِيُو مُفْتِي قَوْلِ دَهْنَه پَه حَقِّ كِي شَرْعِي دَلِيلِ دِيُو، نُو دِيُو ﷺ قَوْلِ بَهْ دَرَجَه أَوَّلِي سَرَه شَرْعِي دَلِيلِ وَي، مُحْكَمَةٌ
 نَبَوِي فَرَمَانِ دِيُو مُفْتِي لَهُ قَوْلِ شَخْصٍ بِالْكُلِّ كَمْ نَهَى.

وَعَنْ أَبِي يُوسُفَ الْخُ فَرَمَايِي فِي پَه دِيُو لَرِ كِي دَامَامِ أَبُو يُوسُفَ رَجَعَهُ اللَّهُ رَايَه دَا دَه چِي دِيُو سَرِي لِپَارَه دَا حَادِيثِ
 پِيُونْدِ كَلُوِي أَوْ پَه حَادِيثُو پُو هِدَلِ نَمَسْكَنِ دِيُو، مُحْكَمَةٌ فِي عَامِ سَرِي دِيُو، لَهْ كُنْ دِيُو پَه خِلَافِ دَعْتَمَدِ مُفْتِي پَه خَبَرَه
 عَامِ سَرِي پَه آسَاتَه پُو هِي رِي، نُو مُحْكَمَةٌ فِي دَهْنَه پَه حَقِّ كِي مُفْتِي قَوْلِ شَرْعِي دَلِيلِ وَي، لَهْ كُنْ حَدِيثِ بَهْ شَرْعِي دَلِيلِ نَهْ

وي، او په بنكر لگولو سره د روژې د فاسدېدلو شبهه هم نسته، او كله چي د روژې د فساد شبهه نسته، نو كفاره به هم نه ساقطېږي، بلكي واجب به وي.

وإن عرف تأويل الخ فرمائي كه بنكر لگونكي ته د دې حديث أفطر الحاجم والحجور تأويل معلوم وو، او هغه په ښه توگه په دې خبر وو چي په بنكر لگولو سره روژه نه ماتېږي، بيا يې تر بنكر لگولو وروسته قصداً خوراك وكړي، نو پر هغه كفاره واجب ده، ځكه چي د حديث په تأويل تر پوهېدلو وروسته دا شبهه ختمېږي چي په بنكر لگولو سره روژه ناسديږي، او كله چي شبهه نسته، نو ښكاره ده چي كفاره به هم نه ساقطېږي.

وقول الأوزاعي الخ له دې حياه د يو مقرر سوال جواب وركوي، سوال دا دی چي د علمای په اختلاف سره هم شبهه پيدا كېږي، او په پورتني مسئله كي د علامه اوزاعي رحمه الله اختلاف دی، ځكه چي د هغه په نېز په بنكر لگولو سره روژه ناسديږي، نو په دې اختلاف سره هم د روژې په فساد كي شبهه پيدا سوه، او په شېهي سره كفاره ساقطېږي، لهذا په دې صورت كي هم دامام اوزاعي رحمه الله د اختلاف په وجه كفاره ساقطېدل پكار دي، حال دا چي داسي نه ده؟ جواب دا دی چي دامام اوزاعي اختلاف شبهه نه پيدا كوي، ځكه چي اختلاف هغه وخت شبهه پيدا كوي چي كله د قياس سره موافق وي، لېكن دامام اوزاعي رحمه الله اختلاف د قياس مخالف دی، ځكه چي د قياس تقاضا دا ده كه يو شی نس ته داخل سي نو د هغه په وجه به روژه ماتېږي، او كه يو شی دباندې راوځي په هغه سره به روژه نه ماتېږي، او څرنگه چي په بنكر لگولو كي له بدن څخه خرابه وينه راوځي، نو ځكه به د قياس مطابق په هغه سره روژه نه ماتېږي، لهذا دامام اوزاعي قول به د قياس د مخالفت په وجه شبهه نه پيدا كوي، او كله چي دا اختلاف شبهه نه پيدا كوي، نو ښكاره ده چي كفاره به هم نه واجبيږي.

فایده: زموږ په نېز بنكر لگول روژه نه فاسدوي، او د حنبله وو په نېز يې فاسدوي، د حنبله وو دليل خو همدغه حديث أفطر الحاجم والحجور دی، او زموږ دليل احتجج وهو صائر او داسي نور حديثونه دي، لهذا په رواياتو كي تعارض راغلی، نو په رواياتو كي به د تعارض په وجه د قياس و طرف ته رجوع كوو، او قياس دا دی چي په بنكر لگولو سره روژه نه فاسديږي. د أفطر الحاجم والحجور تأويل دا دی چي غيبت روژه ماتوي، ځكه دا جمله نبي ﷺ هغه وخت وفرمايله چي كله يوه سړي بل سړي ته بنكر لگوي، او په دې دوران كي يې غيبت هم كوي، نو نبي ﷺ په دې حديث كي غيبت د روژې ماتېدلو سبب وگرځوي، لېكن راوي دا پر بنكر لگولو حمل كړي چي بنكر لگول روژه ماتوي، لېكن داسي نه ده، بلكي له دې څخه غيبت مراد دی، يعني غيبت د روژې ثواب بالكل ختموي.

تر غيبت وروسته د خوراك كولو حكم

وَكُلُّكُمْ بِمَدَامَا اقْتَابَ مُتَعِدًّا اَوْ كِهْ يَوْ شُوكَ تَرِ غَيْبَتِ كُولُو وَرَوَسْتَهْ قَصْدًا خَوْرَاك وَكُرِي فَقَلْبِيهِ الْقَضَاءُ وَالْكَفَارَةُ نُو
پر هغه قضاء او كفاره (دواړه) واجب دي كَيْفَمَا كَانَ څرنگه چي هم وي لِأَنَّ الْفِطْرَ يُخَالِفُ الْقِيَاسَ ځكه چي روژه ماتول د قياس مخالف دي وَالْحَدِيثُ مُؤَدَّاهُ بِالْإِجْمَاعِ او په حديث كي بالا جماع تأويل سوی دی.

اللفات: ﴿اقتاب﴾ د افتعال د باب ماضي ده: غيبت كول، ﴿مؤداه﴾ د تفعيل اسم مفعول دی: هغه چي تأويل يې سوی وي.

تشریح: مسئله: داده که یو چا دروژې په حالت کې غیبت وکړی، او خیال یې داسو چې په غیبت سره روژه نلیدلایي. او قصداً یې خوراک وکړی، نو پر هغه قضاء هم واجب ده، او کفار هم، برباره ده که هغه ته دا حدیث رسېدلی وي چې په غیبت سره روژه ماتېږي، یا رسېدلی نه وي، او دې حدیث په تأویل سره خبر وي، او که نه وي، او یو مفتي د فساد فتنې وړ کړې وي، که نه وي، ځکه چې د غیبت په وجه د روژې ماتېدل د قیاس مخالف دی، او دې حدیث النبیة تغفل الصائم بالإجماع تأویل سوی دی، یعنې د حدیث مطلب دا دی چې د غیبت کولو په وجه د روژې اجر او ثواب ختمیږي، نو کله چې بالاتفاق دا حدیث مؤول دی، نو په دې سره به د روژې په فساد او ماتېدلو کې شبهه نه پیداکېږي، او کله چې شبهه نه پیداکېږي، نو ښکاره ده چې کفار به هم واجبیږي، ځکه چې کفار د شېې په وجه ساقطیږي.

صاحب د کفایې دا حدیث په دې الفاظو سره ذکر کړی دی: ثلاث یفطرن الصائم ویقطن الوضوء ویهدمن العقل النبیة والنیبة والنظر إلی محاسن المرأة (د رې شیان روژه او اودس ماتوي، او عقل بریادوي: ① غیبت، ② چغل خوري (چغلماړي)، ③ د ښځې و ښکلاؤ ته کتل)، مطلب دا دی چې په دې شیانو سره د روژې او د اودس ثواب ختمیږي، او د عقل ښکته له منځه شي.

د بیدي یاد لېونی روژني ښځې سره د جماع حکم

قَوْلُهُ جُمُعَتِ الثَّانِيَةِ أَوْ الْمَجْنُونَةِ که د بیدي ښځې یا لېونی ښځې سره جماع وسي **وَمِنْ صَاحِبَاتِهِ** حال دا چې هغه روژني وي **عَلَيْهَا الْقَضَاءُ مَدَنَ الْكُفَّارَاتِ** نو پر هغې قضاء واجب ده نه کفار، **وَقَالَ زُفَرٌ وَالشَّافِعِيُّ رَجِمَتْهُمَا اللَّهُ تَعَالَى: لَا قَضَاءَ عَلَيْهُمَا** امام زفر او امام شافعي رَجِمَتْهُمَا الله فرمایي: چې پر دواړو قضاء (هم) واجب نه ده **إِعْتِبَارًا بِالنَّاسِ** پر هرونکي په قیاسولو سره **وَالْعَدُّ هُنَا أَبْلَغُ لِمَقْدَرِ الْقَضَاءِ** او عنر دلته (له هیري څخه) زیت غټ دی ځکه چې اراده نسته **وَلَنَا أَلَّ الْبَشِيَّانَ يَغْلِبُ جُودُهُ** او زموږ دلیل دا دی چې د هیري وجود غالب وي (یعنې مېړه مروغت پېښیږي) **وَهَذَا نَادِرٌ لَوْ دَخَلَ بَنُو سَرَّةَ د جَمَاعٍ مَثْلُهُ نَادِرٌ هُوَ** (یعنې کله کله پېښیږي) **وَلَا تَجِبُ الْكُفَّارَةُ** او کفار به نه واجبیږي **لِإِنْعَادِ الْجَنَائَةِ** ځکه چې جنایت (جرم) نسته.

اللفات: ﴿جومت﴾ د مفاعله باب ماضي مجهوله ده: جماع کول، ﴿نائمة﴾ بیده ښځه، ﴿نساء﴾ د ضرب د باب مصدر دی: مېړېدل.

تشریح: د عبارت تر تشریح مخکې په دې خبره پوه سو چې په متن کې د "مجنونة" پر لفظ دا اعتراض کېدای سي چې پر مجنون او مجنونه خو روژه فرض نه ده، او که روژه ونیسي هم، نو د هغو روژه به معتبره نه وي، نو په دې وجه د بعضو حضراتو رایه داده چې دا لفظ مخکې "مجبورة" وو (یعنې هغه ښځه چې په زور او جبر جماع سره وسي)، لېکن د کتاب په غلطی سره "مجنونة" ولیکل سو، او په زیاتره نسخو کې دا لفظ همدغسې خور سو، لېکن دا رایه قوي نه معلومېږي، ددې غوره او ښځه توضیح داده چې دا لفظ په اصل کې هم "مجنونة" دی، خو له دې څخه مراد هغه ښځه ده چې د ورځې په شروع کې عاقله او جوړه وي، او دروژې نیولونیت وکړي، بیا مثلاً د ورځې په منځ کې لېونی سي، او په دې حالت کې د هغې سره جماع وسي، او تر دې وروسته د هغې لېونتوب ختم سي (بنا ٥، ج ٢، ص ٢٢٩)، نو داسې ښځې

او پیدې ښځې سره که یو څوک جماع وکړي، او دا دواړه روژتیاڼي وي، نو پر دې ښځو زموږ په نهز قضاء واجبېږي، کفارو نه واجبېږي.

امام شافعي او امام زفر رَحْمَتُ اللَّهِ فَرَمَائِي چې پر دوی قضاء هم نه واجبېږي، د هغو دلیل قیاس دی. یعنی هغوی نائم او مجنون نه ښځې پر ناسي یعنی پر هغه سړي قیاسوي چې په هېره یې خوراک کړی وي. یعنی څرنگه چې پر ناسي دروژې قضاء نه واجبېږي، همدا ډول که د نائم او مجنون ښځې سره جماع وسي، نو پر هغو به هم قضاء نه واجبېږي. ځکه چې د خوب او لېونتوب عذر د هیري تر عذر زیات او غټ دی، په دې توګه چې د ناسي په فعل کې د هغه دارادې څه ناڅه عمل داخل وي، لېکن د نائم او مجنون ښځې له طرفه خو اراده هم نه وي، نو ځکه به د دوی عذر د ناسي له عذر څخه زیات او غټ دی، او پر ناسي قضاء نه واجبېږي، نو پر دې ښځو به په درجه اولی قضاء نه واجبېږي.

ولنا الخ زموږ دلیل دا دی چې نائم او مجنون پر ناسي قیاسول صحیح نه دي، ځکه چې دوی په هر اعتبار سره د ناسي په معنی سره نه دي، ځکه چې هېره هر وخت پېښېږي، او د نائم یا مجنونې سره جماع کله نا کله او ډېر کم پېښېږي، اوس که موږ د هیري په صورت کې قضاء واجب کړو، نو خلګ به په حرج او تکلیف کې مبتلا سي، او شریعت حرج لیري کړی دی، لېکن که د نائم او مجنونې سره جماع وسي، نو پر هغو به د قضاء په واجبولو کې هېڅ حرج نه وي، ځکه چې دا مسئله نادر الوجود ده، نو ځکه به قضاء پر واجب وي، او کفارو پر واجب نه سوه، ځکه چې د کفارې د وجوب لپاره دا ضروري دي چې جرم به کامل او قوي وي، او په پورتنۍ مسئله کې د نائم او مجنونې له طرفه ګردسره جنایت او جرم نسته ځکه چې د دوی له طرفه فقط د جماع اراده هم سوې نه ده، نو ځکه فقط قضاء واجب سوه، او کفارو ساقطه سوه. **والله اعلم بالصواب**

فَصْلٌ فِيمَا يُوجِبُهُ عَلَى نَفْسِهِ

(دا) فصل د هغو روژو (په بیان کې) دی چې بنده یې پر خپل ځان واجبوي

تشریح: تر اوسه پورې د هغو روژو بیان وو چې الله تعالیٰ پر خپلو بندګانو واجب کړي وې، له دې ځایه د هغو روژو بیان دی چې بنده یې پر خپل ځان د نذر او نورو په ذریعه واجبوي، او څرنگه چې د الله تعالیٰ ایجاب اصل دی او د بنده ایجاب فرع دی، نو ځکه مخکې د اصل احکام بیان سول، اوس د فرعي احکام بیانېږي.

د نذر تعریف او قسمونه: نذر دې ته ویل کېږي چې بنده پر خپل ځان یو شی واجب او لازم کړي، د نذر دوه قسمونه دي: ① منجز، ② معلق، منجز هغه نذر دی چې پر یو شرط موقوف نه وي، مثلاً یو څوک داسې نذر وکړي "چې سبا به زه یوه روژه نیسم"، دې ته نذر معین هم ویل کېږي. نذر معلق او نذر غیر معین دا دی چې یو څوک داسې ووايي "که زما دا کله وسو، نو زه به یوه روژه نیسم"، بیا هر ډول نذر هم نه صحیح کېږي، بلکې د نذر د صحیح کېدلو لپاره یو څو شرطونه دي: (۱) اول شرط دا دی چې نذر سوی شی به له هغه جنس څخه وي، چې د هغه جنس شی په شریعت کې واجب وي، مثلاً د لمانځه نذر، دروژې نذر او داسې نور، (۲) دوم شرط دا دی چې نذر به په خپل ذات کې مقصود وي.

دېل شي لپاره به واسطه او وسيله نه وي، خو که يو سړی د اودس يا سجده تلاوت نذر ومني، نو د هغه نذر معتبر نه دی. حکم که چي اودس او سجده تلاوت په خپل ذات کي مقصود نه دي، بلکي دېل شي لپاره ذريعه او وسيله دي، (۳) درم شرط دای چي نذر سوی شی به پر دې سړي واجب نه وي، نه فی الحال او نه فی المال، مثلاً که يو شوک د نن ورځي د ماپښين د لمانځه نذر ومني، نو د هغه نذر هم شرعاً معتبر نه دی، حکم که چي د ماپښين لمنوخ خو فی الحال پر ده واجب دی، او د فی المال مثال دلکه درمضان روژې.

د لوی اختر د روژې د نذر منلو حکم

قَالَ قَالَ: وَلَمْ يَلَمْ صَوْمُ يَوْمِ النُّحْرِ او که يو چا وويل: چي د الله جلّ و علا لپاره پر ما د لوی اختر د ورځي روژه ده **الْكَفَرُ وَكُلُّ** نوروژه دي نه نيسي او د هغې قضاء دي راوړي **فَهَذَا النُّذْرُ صَحِيحٌ مَعْنَا** او دا نذر زموږ په نېز صحيح دی **غَلَا رِزْقُ** **وَالشَّافِعِيُّ رَحِمَهُمَا اللَّهُ** د امام زفر او امام شافعي رَحْمَةُ اللَّهِ اختلاف دی **هُمَا يَقُولَانِ: إِنَّهُ نَذْرٌ بِمَا هُوَ مَعْصِيَةٌ** دوی فرمايي: چي دا نذر په هغه شي سره دی چي هغه گناه ده (يعني دا نذر د معصيت دی) **لِيُؤْذِيَ الشَّيْءَ عَنْ صَوْمِ هَذِهِ الْأَيَّامِ** حکم که چي د دې ورځو له روژو څخه نه وي راغلي دي **وَلَكِنْ أَنَّهُ نَذْرٌ بِصَوْمِ مَشْرُوعٍ** او زموږ دليل دای چي دې سړي د مشروعې روژې نذر منلی دی **وَالشَّيْءُ لِيَقْتَرِبَ** او نه وي د غير په وجه سره دي **وَهُوَ تَرْكُ إِجَابَةِ دَعْوَةِ اللَّهِ تَعَالَى** او هغه د الله جلّ و علا دعوت قبوليت پرېښوول دي **فَيَصِحُّ نَذْرُهُ** نو د هغه نذر به صحيح وي **لِكَفَّةِ يَفِطْرِ** لېکن روژه به نه نيسي **إِسْتِثْنَاءً عَنِ الشَّيْءِ** **الْبَحَارِ رَقَّ** له هغه گناه څخه د ځان ساتلو لپاره کوم چي د روژې سره متصل ده **ثُمَّ يَقْضِي إِسْقَاطًا لِلْوَأْجِبِ** بيا به (د دې روژې) قضاء راوړي د واجب د ساقطولو لپاره **وَأَنَّ صَامَ فِيهِ** او که هغه په دې ورځ روژه ونيسي **يُخْرِجُهُ عَنِ الْعَهْدَةِ** نوله ذمه واری څخه وي **لَا أَنَّهُ أَذَاهُ كَمَا التَّزَمَهُ** حکم که چي هغه روژه داسي اداء کړه لکه څرنگه چي يې واجب کړې وه.

اللغات: «يوم النحر» د ذی الحجه لسمه ورځ، «معصية» گناه، نافرمانی، «إجابة» جواب وړکول، قبول، «البحار» متصل، يو ځای کېدل، «عنه» ذمه واري.

تشریح: صورت د مسئلې: دای که يو سړي دا نذر ومني چي زه به د لوی اختر په ورځ روژه نيسم، نو زموږ په نېز د هغه نذر صحيح دی، لېکن هغه به د دې ورځي روژه نه نيسي، بلکي په دې ورځ به روژه خوري او وروسته به يې قضاء راوړي، لېکن د امام زفر او امام شافعي رَحْمَةُ اللَّهِ مسلك دا د چي د دې سړي نذر صحيح نه دی.

د امام زفر او امام شافعي دليل: دای چي د لوی او کوچني اختر په ورځو کي روژه نيول معصيت او گناه ده، حکم که په حديث شريف کي د دې ورځو له روژو څخه منع سوې ده، لکه څرنگه چي په حديث کي راځي: **أَلَا لَا تَصُومُوا فِي هَذِهِ الْأَيَّامِ فَإِنَّهَا أَيْامُ أَكْلِ وَشَرَبٍ وَبَعَالٍ** (يعني په دې ورځو کي روژه مه نيسئ دا څو د خوراک، چنډاک او عيش و عشرت ورځي دي)، او د معصيت نذر منل صحيح نه دي، لکه څرنگه چي حديث دی: **لَا نَذْرَ فِي مَعْصَاةٍ** (يعني په معصيت کي به نذر نه وي)، نو حکم که په دې ورځو کي د روژې نذر منل هم صحيح نه وي.

زهد لعل، دادی چي د لوی او د کوچني اختر په ورځو کي روژه دخپل ذات په اعتبار سره مشروع ده، او په دې ورځو کي چي کوم منع راځي ده، هغه د یو بل شي يعني د الله جل جلاله دعوت له قبولیت څخه د اراض کولو په وجه راځي ده، ځکه چي ټوله بندگان په دې ورځو کي د الله تعالی مهلمانه دي، او پر بندگانو او مهلمندو د الله تعالی دعوت قبول لازم دی، لېکن که یو سړی په دې ورځو کي روژه نیسي، نو ښکاره ده چي هغه د الله جل جلاله دعوت له قبولولو څخه اراض کوي، او د معصیت مرتکب کیږي، لهدا په دې ورځو کي د روژې نیولو معصیت د بل سبب په وجه راځي. نو د هغه سړي نذر به صحیح وي، خو څرنگه چي په دې ورځو کي روژه نیول معصیت دي (ځکه چي د الله جل جلاله دعوت پرېښوول هم معصیت دی)، او د مسلمان لپاره له معصیت ځان ژغورل ضروري دي، نو ځکه د هغه لپاره حکم دادی چي په دې ورځ کي دي روژه نه نیسي، بلکي وروسته دي د هغې قضاء راوړي، چي د هغه له نهي څخه واجب نذر ساقط سي.

ران صام لیه الخ فرمایي چي په لوی او کوچني اختر کي خو روژه نیول منع دي، لېکن که بیا هم یو چا په دې ورځو کي د نذر روژه ونیوله، نو د هغه نذر پوره سو، او روژه یې صحیح سوه، ځکه چي هغه واجب هغسي اداء کړی څرنگه چي یې د هغه اداء کول پر ځان لازم کړي وو، او په داسي اداء کولو سره انسان بری الذمه کیږي، نو په ځکه داسی بری الذمه وي.

د لوی اختر د روژې د نذر منلو مختلفه صورتونه او حکمونه

وَإِنْ كُنِيَ يَمِينًا او که روژتي د قسم نیت کړی وو فَكَفَّرَ بِهَا يَمِينًا نو پر هغه كفاره یمین (د قسم كفاره) واجب ده يَعْرِفُ إِذَا أَقْطَرَ يعني كله چي روژه ماته کړي وَهَذِهِ السَّأَلَةُ عَلَى وَجْهِ سِتَّةٍ او د مسئله پر شپږو صورتونو ده إِنْ لَمْ يَنْتَهِ سِتَّةً (۱) که روژتي هيڅ نیت (هم) کړی نه وو أَوْ كُنِيَ الشَّدْرَ لَا غَيْرَ (۲) یا یې د نذر نیت کړی وو نه د نورو أَوْ كُنِيَ الشَّدْرَ وَتَوَلَّى أَنْ لَا يَكُونَ يَمِينًا (۳) یا یې د نذر نیت کړی وو او دانیت یې (هم) وو چي د بيمين نه وي يَكُونُ نَذْرًا نو (د هغه د کلام به) نذروي لَأَنَّهُ نَذْرٌ بِمَعْنِيَّتِهِ ځکه چي د کلام دخپلي صيغې په اعتبار سره نذر دی كَانَتْ وَقَدْ كَرَّرَ لَا يَعْنِيَّتِهِ او څرنگه به نذر نه وي حال دا چي هغه په خپل نیت سره د کلام ثابت کړی (او مضبوط کړی) دي وَإِنْ كُنِيَ الْيَمِينَ وَتَوَلَّى أَنْ لَا يَكُونَ نَذْرًا (۴) او که د قسم نیت یې کړی وو او دانیت یې (هم) وو چي د بيمين نه وي يَكُونُ يَمِينًا نو د بيمين وي لَأَنَّ الْيَمِينَ مُحْتَمَلٌ كَلَامُهُ ځکه چي د هغه په کلام کي د قسم احتمال سته وَقَدْ عَيَّنَتْ وَتَوَلَّى غَيْرَهُ او هغه قسم متعین (هم) کړی او د غیر (يعني نذر) نفي یې (هم) وکړې وَإِنْ تَوَاضَعَا يَكُونُ نَذْرًا وَيَمِينًا عِنْدَ * أَنْ حَيَّنَتْهُ وَحَدَّثَ رَجَعَهَا اللَّهُ (۵) او که دنذر او قسم دواړو نیت یې کړی وو نو نذر او قسم به دواړه وي د طرفینو رجعت الله په نذر عِنْدَ أَنْ يُؤَسَّفَ رَجَعَهُ اللَّهُ يَكُونُ نَذْرًا او د امام ابو یوسف رجعت الله په نذر به نذروي وَلَوْ كُنِيَ الْيَمِينَ فَكُنْ لَكَ عِنْدَهُمَا (۶) او که (فقط) د قسم نیت یې کړی وو نو د طرفینو رجعت الله په نذر همدغه حکم دی (يعني قسم او نذر به دواړه وي) وَعِنْدَ لَا يَكُونُ

* القول الرابع: قول الطرفين رجعت الله، كما قال العلامة قاضيهان رجعت الله: ومن نوى بالدرهما فأفطر فعليه القضاء والكفارة، ح: ۱، ص:

يُسَيِّئًا او دامام ابو يوسف رحمه الله په نهز به قسم وي إِلَّا أَنْ يُؤْسَفَ أَنْ الشَّرَّ لَيْبَهُ حَقِيقَةً وَالْيَمِينُ صَحَالٌ دامام ابو يوسف رحمه الله دليل دادی چي په دې کلام کي (خو) نذر حقیقت دی او یمین مجاز دی حَتَّى لَا يَتَوَقَّفَ الْأَوَّلُ عَلَى الثَّانِي همدا وجه ده چي نذر پر نیت موقف نه دي وَيَتَوَقَّفُ الثَّانِي او یمین (پر نیت) موقوف دي فَلَا يَنْتَظِمُهَا نو دا کلام به دواړو ته نه شاملیږي (یعني په دې کلام کي به دواړه نه راځي) ثُمَّ السَّجَّازُ يَتَعَيَّنُ بِنَيْتِهِ بیا به مجاز په نیت سره متعین کیږي وَعِنْدَ يَنْتَظِمُهَا تَتَرَجُّعُ الْحَقِيقَةُ او دواړو د نیت په وخت کي به حقیقت ته ترجیع ورکول کیږي وَلَهَا أَنْ لَا تَكُنْ بَيْنَ الْيَمِينَيْنِ او د طرفینو دلیل دادی چي دواړو جهتونو (یعني د نذر او قسم) په منځ کي هیڅ منافات نسته وَلَهَا يَتَعَيَّنُ الْوُجُوبُ ځکه چي دا دواړه جهتونه د وجوب تقاضا کوي إِلَّا أَنْ الشَّرَّ يُقْتَضِيهِ لِعَيْنِهِ خو نذر د وجوب تقاضا دخپل ذات لپاره کوي وَالْيَمِينُ لِعَيْنِهِ او یمین د غیر لپاره (د وجوب تقاضا کوي) فَجَبَتْهَا يَنْتَظِمُهَا عَمَلًا بِالدَّلِيلَيْنِ نو موږ په دواړو دلیلونو باندې د عمل کولو لپاره دواړه جمع کړي دي كَمَا جَمَعْنَا بَيْنَ جَهَتِي الشَّرِّ وَالْعَمَلِ وَصَلِ إِلَيْهِ بِشَرْطِ الْيَمِينِ لکه د ترجیع او معاوضې دواړه جهتونه چي موجه کړي دي په هه کي په شرط دعوض.

اللفات: «یمن» قسم، «عزيمة» پخه اراده، نیت، قصد، «لا يتوقف» د تفعل مضارع منفي ده: موقوف کېدل، «لا

ينتظمها» د افتعال مضارع منفي ده: شاملېدل، «تزوج» د تفعل مصدر دی: نقل، هغه کار کول چي لازمي نه وي.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که یو سړي په الله عن صور یوم النحر سره د یمین نیت وکړی، او په یوم النحر (دلری اختر په ورځ) کي یې روژه نه ونيوله، نو پر هغه د قضاء سره سره کفارۀ یمین هم واجب ده، او د دې مسئلې ټوله شپږ صورتونه دي: (۱) اول صورت دادی چي داسې په دې جمله الله عن صور... الخ سره هیڅ نیت نه وکړي، (۲) په دې جمله سره صرف د نذر نیت وکړي، (۳) یا د یمین استثناء وکړي او د نذر نیت وکړي، (۴) د دریم صورت برعکس وکړي، یعنی د یمین نیت وکړي، او د نذر استثناء وکړي (چي نذر به نه وي)، (۵) د نذر او یمین دواړو نیت وکړي، (۶) صرف د یمین نیت وکړي، دا ټوله شپږ صورتونه دي، له دې شپږو څخه به په اولو دریو صورتونو کي دا جمله د نذر لپاره وي، ځکه چي په دې کلام کي نذر حقیقت دی، او یمین مجاز دی، او د حقیقت لپاره د نیت ضرورت نسته، او مجاز نیت ته ضرورت لري، نو کله چي هغه بالکل نیت نه وکړي، یا صرف د نذر نیت وکړي، یا د نذر نیت وکړي سره د یمین نه کېدلو، نو ښکاره ده چي په دې دریو سره صورتونو کي به د هغه دا قول الله عن صور... الخ د نذر لپاره وي، او د یمین لپاره به نه وي، ځکه کله چي یې له نیت دا کلام د نذر لپاره حقیقت دی، نو د نذر د نیت سره به په درجه اولی د نذر لپاره وي.

او په څلورم صورت کي چي کله هغه د نذر نفي وکړي، او د یمین نیت وکړي، نو د هغه کلام به د یمین لپاره وي، ځکه چي په دې کلام (الله عن... الخ) کي (مجازاً) د یمین احتمال هم سته، ځکه چي په الله کي "ل" کله د "ب" په معنی سره هم راځي، نو "الله عن" به د "بالله أي أقرب بالله" په معنی سره وي، نو کله چي دا ثابتۀ سوه، چي د دې سړي په دې کلام

کي ديمين احتمال هم سته، او هغه د نذر نفی وکړي، او ديمين نیت يې وکړي، نو د هغه نیت به صحيح وي، او دا کلام به ديمين لپاره وي.

په پنځم صورت کي د دې سري قول د طرفينو زحمتا الله په نذر او يمين دواړو لپاره دی، او دامام ابو يوسف زحمت الله په نذر او يمين دواړو لپاره دی، او په شپږم صورت کي هم د طرفينو زحمتا الله په نذر او يمين دواړو لپاره دی، او دامام ابو يوسف زحمت الله په نذر او يمين لپاره دی.

لاريوسف الخ په پنځم صورت کي دامام ابو يوسف زحمت الله دليل دا دی چي په دې کلام کي نذر حقيقت دی. او يمين مجاز دی، همدا وجه ده چي د نذر کېدلو لپاره دا کلام پر نیت موقوف نه دی، لېکن ديمين کېدلو لپاره پر نیت موقوف دی، او په يوه لفظ کي حقيقت او مجاز دواړه جمع کول ناجائز دي، اوس که دې سري صرف د نذر نیت وکړي، نو نذر به متعين کيږي، او که يې صرف ديمين نیت وکړي، نو يمين به ثابتيږي، او که دواړو نیت يې وکړي، نو په حقيقت او مجاز کي به حقيقت ته ترجيح ورکول کيږي، او حقيقت نذر دی، نو ځکه به په پنځم صورت کي د دې سري کلام نذر لپاره وي.

ولهذا انه الخ د طرفينو زحمتا الله دليل دا دی چي په دې کي هيڅ خرابي نسته چي په الله على صور الخ کي حقيقت او مجاز دواړه مراد کړی سي، ځکه خرابي هغه وخت راځي، چي کله په يوه جهت سره دواړه مراد کړی سي، حال دا چي په پورتي صورت کي د حقيقت او مجازو دواړو جهتونه جلا جلا دي، او د هغه تفصيل دا دی چي د الله على الخ جمله د وجوب لپاره استعمال سوي ده، او په وجوب کي د حقيقت يعني د نذر او مجاز يعني ديمين دواړو احتمال سته، خو څرنگه چي دا کلام د نذر لپاره "بالذات" د وجوب تقاضا کوي، ځکه چي د دې آيت وليفوانذوهم په روی سره د نذر

پوره کول واجب سوي دي، او ديمين لپاره "لغيره" (يعني د مجاز لپاره) د وجوب تقاضا کوي، يعني چي په قسم ماتولو سره د الله ﷻ د ناهه يې حرمتي نه وسي، نو د دې کلام اصل موجب خو وجوب دی، لېکن وجوب د دوو جلا جهتونو يعني د نذر او يمين تقاضا کوي، او په دواړو عمل کول ممکن دی، نو موږ د وجوب په دواړو جهتونو د عمل کولو لپاره دا صورت د حقيقت او مجاز يعني د نذر او يمين دواړو لپاره متعين کړی، د دې لپاره يو مثال ذکر کوي چي مثلاً که چا په دې شرط يو شى بل چاته هبه کړی چي دومره درهم به راکوي، بيا به يې په هبه کي درکوم (د هغه دا کلام صحيح دی)، نو اوس تاسو وگورئ چي دا کلام خود الفاظو په اعتبار سره هبه، تبرع او احسان دی، لېکن درهم د شرط په وجه دا کلام معاوضه او بيع هم وگرځېدلی، او دواړه جمع سوه، نو څرنگه چي په دې مسئله کي د تبرع او معاوضې دواړه جهتونه جمع سوي دي، هملارنگه به په پورتي صورت کي هم دواړه جهتونه يعني نذر او يمين جمع کيږي.

د ټوله کال د روژې د نذر منلو حکم

وَلَوْ قَالَ: لَوْ عَلَيَّ صَوْمُ هَذِهِ الشَّئَةِ او که (حاشي) ووايي: ۱۱ چي د الله لپاره پر مال د دې کال روژې دي أَفْطَرُ يَوْمَ الْفِطْرِ وَيَوْمَ النُّحْرِ وَأَيَّامَ الشُّبُهَاتِ وَلَقَدْ أَهَأَ نو (د ايام منهيه يعني) د کوچني او لوی اختر او د تشریق د ورځو روژې به نه نيسي او (وروسته) به يې قضاء واورې لِأَنَّ النَّذْرَ بِالشَّئَةِ الْمَعْيُتَةِ نَذْرٌ بِهَذِهِ الْأَيَّامِ ځکه چي د متعين کال نذر منل د دې ورځو نذر (هم) دی وَكَذَلِكَ إِذَا أَتَى يَكُونُ ۱۲ او هملارنگه چي کله (کال) متعين نه کړي لَكِنَّهُ شَرَطَ الشُّبُهَاتِ لېکن د

پرلېسې روژو شرط ولگوي (چې پرلېسې به يو کال روژې نسيم نو هم به د ايام منډه روژې نه نيسي، وروسته به يې قضاء راوړي) لَا تَقْرَأُ عَنْهَا حُكْمٌ چې تتابع له ايام منډه څخه خالي نه دی (يعني د کال په پرلېسې ولې کي ايام منډه هم راځي) لَكِنْ يُقْبَلُ فِي هَذَا الْفَصْلِ مَوْضِعُهُ لېکن په دې صورت کي به د ايام منډه قضاء متصلاً راوړي تَحْقِيقًا لِلشَّاهِدِ بقدر الإمكان دامکان په اندازه د تتابع ثابتولو لپاره وَيَتَأَكَّلُ فِي هَذَا عِلَافُ رُفٍّ وَالشَّاهِدِ او په دې صورت کي د لامل زفر او امام شافعي زېنبا الله اختلاف پيدا کېږي (يعني دوی فرمايي چې په ايام منډه کي هر سره، ندر صحيح نه دی، نو ځکه يې وروسته قضاء ضروري نه ده) يُدْفَعُ عَنِ الشُّمْرِ فَيَنْهَا ځکه چې په ايام منډه کي له روژو څخه منع سوې ده وَهُوَ كَوَلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ : أَلَا لَا تَصُومُوا فِي هَذِهِ الْأَيَّامِ او هغه د نبې ﷺ (دا) قول دی: "خبردار! په دې ورځو کي روژه مه نيسئ فَإِنَّهَا أَيَّامُ أَكْلِ وَشُرْبٍ وَهَيْالٍ ځکه چې دا د خوراک، چنک او جماع کولو ورځي دي" وَقَدْ بَيَّنَّا الْوُجُوهَ فِيهِ او موږ په دې باره کي وجه بيان کړې ده وَالْعُدَّةُ عَنْهُ او د دې لپاره مو عذر (هم) بيان کړی دی وَلَوْ لَمْ يَشْتَرِطِ الشَّاهِدُ [۳] او که هغه د تتابع شرط نه ولگو لَمْ يُجْزِهِ صَوْمُ هَذِهِ الْأَيَّامِ نو د هغه لپاره د دې ورځو روژه جائز نه ده لِأَنَّ الْأَصْلَ فِيهَا يَنْتَزِمُهُ الْكَمَالُ ځکه هغه چې پر ځان کوم څه لازمي په هغه کي کمال (کاملېدل) اصل دي وَالْمَوْدِيُّ نَاقِصٌ او (په دې ورځو کي) اداء کړی سوې روژه ناقصه ده لِمَكَانِ الشَّيْءِ ځکه چې (په حديث) کي منع سوې ده بِخِلَافِ مَا إِذَا عَيَّنَهَا په خلاف د هغه صورت چې کله هغه کال متعين کړي لِأَنَّهُ التَّزَرُّعُ بِوَصْفِ الْقَصَانِ ځکه چې هغه د نقصان د وصف سره (کال پر ځان) لازم کړی دي فَيَكُونُ الْأَدَاءُ بِالْوَصْفِ الْمُتَّزِرِ نو اداء به په هغه وصف سره ثابتېږي کوم چې هغه (پر ځان) لازم کړی دی.

اللفات: ﴿أيلم التشریق﴾ تر لوی اختر مخکي او وروسته هغه ورځي چې تر لمونځونو وروسته په لوړ آواز سره تکبیرونه پکښي ويل کېږي، ﴿تتابع﴾ د تفاعل مصدر دی، پرلېسې کېدل، جوختېدل، ﴿لا تقرأ﴾ مضارع منفي ده: خالي کېدل، ﴿هېال﴾ جماع، کوروالی.

تشریح: په دې عبارت کي د دې جملې لله علی صوم هذه السنة درې صورتونه بيان سوي دي، چې په ترجمه کي هم موږ لنډه اشاره ورته وکړه.

صورت د مطلب: دادی که یو سري یو کال متعين کړی او داسي يې وويل چې پر ماد الله لپاره د دې کال روژې لازمي دي، نو پر هغه به پوره د یوه کال روژې لازمي وي، چې په هغه کي ايام منډه يعني د لوی اختر او کوچني اختر لو د ايام تشریق ورځي هم داخلي دي، لېکن پر دې سري په دې ورځو کي (يعني په ايام منډه کي) روژې نیول لازم نه دي، بلکي هغه ته پکار ده چې په ايام منډه کي دي روژې نه نيسي، او وروسته دي د هغو قضاء راوړي، ځکه چې کله هغه د

* تخریج: أخرجه الطبرانی فی معجمه لمطبع ج: ۳، ص: ۲۰۳؛ ومسلم فی کتاب الصیام، قال رسول الله ﷺ «ایام تشریق ایام اکل و شرب، حدیث

يوه متعين کال د روژو نذر ومنی نو ښکاره ده چي په هغه کال کي د کوچني او لوی اختر او د آیام تشریق ورځي هم شاملې دي، خو څرنگه چي په دې ورځو کي له روژې نيولو څخه منع سوې ده، نو ځکه به نذر کونکي په دې ورځو کي روژه نه نيسي، او وروسته به يې قضاء راوړي (قضاء که يې هر وخت راوړي صحيح ده، يعني که تر کال پوره کېدلو وروسته يې سمدستي متصلاً قضاء راوړي، يا يې بل وخت راوړي، هر وخت يې قضاء صحيح ده).

وَكَلَّا إِذَا لَمْ يَمُوتِ الْخُ مَا تَفْصِيلُ خُو په لول صورت کي دی يعني چي کله دې سړي د يوه متعين کال نذر منلی وي، دويم صورت دا دی چي هغه د کال تعيين ونه کړي، او داسي ووايي "چي پر ما الله لپاره د يوه کال روژې لازمي دي"، نو دې دوه صورتونه دي: (۱) هغه به د تتابع او پرلپسې والي شرط لگولی وي، او داسي به يې ويلي وي چي پر ما پرلپسې د يوه کال روژې لازمي دي، (۲) يا به يې د تتابع شرط لگولی نه وي، که اول صورت وي، يعني د تتابع شرط يې لگولی وي، نو دې حکم هم هغه دی کوم چي د کال متعينولو دی، يعني د پوره کال روژې لازمي دي، لېکن په کوچني اختر او داسي نورو کي به روژه نه نيسي، او وروسته به متصلاً پرلپسې د هغو قضاء راوړي، يعني کله چي يو کال پوره سي، نو سمدستي به د کوچني اختر، لوی اختر او د آیام تشریق د روژو قضاء راوړي، چي د تتابع د شرط فايده حاصله سي، او د امکان په اندازه د تتابع رعايت وسي.

(مخکي دوه صورتونه ذکر سول چي په هغو کي دا وويل سوه چي په آیام منهيه کي به روژې نه نيسي، بلکي وروسته به يې قضاء راوړي، خو که هغه په دې دوو صورتونو کي په آیام منهيه کي روژې ونيسي نو هم صحيح دي، ځکه کله چي کال متعين کړي، يا د تتابع شرط ولگوي، نو په هغه کي آیام منهيه هم راځي لېکن د حديث د منع په وجه ناقصي لازميږي، لهذا غوره دا ده چي وروسته يې قضاء راوړي، لېکن په دريم صورت کي بالکل په دې ورځو کي روژه نيول صحيح نه دي چي هغه صاحب د هدايې د ولوم يشترط التاهاهم... څخه بيان کړی دی).

وَيَتَأَلَّلُ هَذَا الْخُ او په دويم صورت کي د امام زفر او امام شافعي زجنانا اختلاف دی، هغوی فرمايي چي پر دې سړي د آیام تشریق او نورو قضاء واجب نه ده، ځکه په حديث کي د دې ورځو له روژو څخه منع سوې ده، حديث دا دی: أَلَا لَا تَصُومُوا فِي هَذِهِ الْأَيَّامِ... الخ، نو د ټوله کال په نذر منلو کي به د دې ورځو نذر صحيح نه وي، او کله چي د دې ورځو نذر صحيح نه دی، نو د دې ورځو قضاء به هم واجب نه وي.

وقد بينا الوجه الخ صاحب د هدايې فرمايي چي د فصل په شروع کي موږ د دي حديث جواب هم بيان کړی دی، او په دې بڼي مودعمل نه کولو غلرم هم بيان کړی دی (هغه دا چي د لوی او د کوچني اختر او د آیام تشریق په ورځو کي روژه دخپل ذات په اعتبار سره مشروع او عبادت ده، او په دې ورځو کي چي کوم منع راغلې ده، هغه د يو بل شي يعني د الله جل جلاله دعوت له قبوليت څخه د اعراض کولو په وجه راغلې او دا هم مصعبت دی..... الخ).

ولوم يشترط التاهاهم الخ (له دې ځايه دريم صورت بياتيږي) د دې حاصل دا دی چي که نذر منونکي کال متعين نه کړی، او د تتابع شرط يې هم نه ولگوي، نو ټولي روژې کلمي لازم سوې، نو په دې پنځو ورځو کي به روژې نه نيسي، ځکه چي په حديث کي د دې ورځو له روژو څخه منع سوې ده، نو که په دې ورځو کي روژې نيول سي، نو د حديث د منع په وجه به ناقصي اداء سي، او دا صحيح نه ده چي کلمي روژې دي ناقصي اداء سي، او که بيا هم هغه روژې ونیولې، نو نه اداء کيږي (بلکي حتماً به يې قضاء راوړي، او د رمضان په روژو سره هم دا نذر نه اداء کيږي، يعني په دې دريم

صورت کي به در رمضان پر حای ددرو شو نو رو و رخو قضاء هم راووي، څکه چي هغه په دې صورت کي کال متعین نه کړی او د اتباع شرط یې هم نه ولگوي. نو پوره ۱۲ میاشتي روژې واجب سوې، یعنی آیام منهیه او رمضان به په دې کي داخل نه وي).

بغلاف مال دې په خلاف که هغه کال متعین کړي، نو ښکاره ده چي په دې متعین کال کي آیام خمسة هم شغل او داخل دي، او د دې ورځو وجوب ناقص دی، او کوم شی چي ناقص واجب وي، هغه په ناقصه توگه اداء کېدای سي. څکه چي داد فقهي قاعده ده ما وجب ناقصا جاز أن يتأخر ناقصا.

که به نذر کي د قسم نیت وکړي نو د کفارة یمین حکم

قَالَ: وَمَلَيْهِ كَفَارَةُ يَمِينٍ إِنْ أَرَادَ بِهٖ يَمِينًا فرمایي: چي پر نذر کونکي به کفارة یمین واجب وي که هغه په نذر سره د یمین نیت وکړي وَقَدْ سَبَقَتْ وَجُوهُ او د دې صورتونه مخکي تېر سول.

اللفاظ: «سبقت» د نصر ماضي ده: مخکي کېدل، تېرېدل، «وجوه» جمع د وجه ده: شکل، صورت، مخ.

تشریح: مسئله: داده که نذر کونکی په خپل دې کلام الله علی صور. هذه السنة سره د یمین نیت وکړي، نو پر هغه حادث کېدلو په وجه کفارة یمین هم واجبېږي، (څکه کله چي هغه د ټوله کال دروژو قسم وکړي، او په آیام منهیه کي روژې نه ونیسي، نو په خپل قسم کي حادث سويعني قسم یې وخوړی، څکه چي آیام منهیه هم په ټوله کال کي داخلي دي، نو کله چي په خپل قسم کي حادث سو نو کفاره به هم واجبېږي.) او د دې مسئلې شپږ صورتونه مخکي تېر سول، هلته په ښه توگه ځان په پوه کړئ!.

که د لوی اختر په ورځ روژه شروع کړي بیا یې ماته کړي نو د هغه حکم

وَمَنْ أَصْبَحَ يَوْمَ النَّحْرِ صَائِتًا او څوک چي د لوی اختر په ورځ دروژې په حالت کي سهار کړي ثُمَّ أَقَامَ لَأَقِيَّ عَلَيْهِ بِيَا روژه ماته کړي نو پر هغه یو شی واجب نه دی (نه قضاء او نه کفاره) وَعَنْ أَبِي يَسْفٍ وَمَعْنَاهُ رَجَعَتْهَا إِلَهُ الْمَوَاطِرِ أَنْ يَكُونَ الْقَصَا او له صاحبینو رَجَعَتْهَا څخه د نوادر روایت دای چي پر هغه قضاء واجب ده لِأَنَّ الشَّرْءَ مُلْزِمٌ كَالنَّذْرِ څکه چي (روژه) شروع کول د نذر په ډول (دروژې) لازمونکی شی دی وَصَارَ كَالشَّرْءِ عَنِ الصَّلَاةِ الْوَقْتِ الْكُرْءِ او داسي سولکه په مکروه وخت کي لمونځ شروع کول وَالْفَرْقُ الْأَنْ حَبِيفَةُ رَجَعَتْهُ اللَّهُ وَهُوَ ظَاهِرُ الرِّوَايَةِ او دامام صاحب رَجَعَتْهُ الله په نېز د فرق وجه او ظاهر روایت دای أَنَّ يَنْقُصُ الشَّرْءُ عَنِ الصَّوْمِ يُسْتَعْنَى صَائِتًا چي محض دروژې په شروع کولو سره هغه ته روژتي وړل کيږي حَتَّى يَخْتَلِفَ بِهِ الْخَالِفُ عَلَى الصَّوْمِ تر دې چي په دې سره دروژې قسم خوړونکی حاشيېږي (یعني څوک چي د قسم وخوړي چي روژه به نه نیسم، هغه محض دروژې په شروع کولو سره حاشيېږي) فَيَجِبُ مُرْتَكِبًا لِلنَّحْرِ لهذا په شروع کولو سره هغه د نهي مرتکب کيږي فَيَجِبُ إِطْلَاُهُ نو څکه به د هغه باطلول واجب وي فَلَا تَجِبُ صِيَاةُهُ او د هغه ساتنه به واجب نه وي وَدُجُوبُ الْقَصَا يَبْتَنِي عَلَيْهِ او د قضاء وجوب هم پر ساتني مبني دی وَلَا يَصِيرُ مُرْتَكِبًا

بِاللَّغَةِ بِتَغْيِيسِ الشُّذْرِ او محض په نذر سره د نهی نه مرتکب کیږي زَهْوُ الْمُؤْجِبِ او همدا نذر واجبیونکی دی وَلَا يَنْقُصُ الشُّذْرُ جُلَّ الشَّلَاةِ او نه محض د لمانځه په شروع کولو سره (د نهی مرتکب کیږي) حَتَّى يَتِمَّ رُكْعَتُهُ تر دې چي یو رکعت پوره کړي (نویا مرتکب کیږي) وَلِهَذَا لَا يَخْشَتْ بِهِ الْخَالِفُ عَلَى الشَّلَاةِ او همدا وجه ده چي د لمانځه په شروع کولو سره د لمانځه قسم خوړونکی نه حاشیږي (یعني څوک چي دا قسم وغوري چي لمونځ به نه کوم هغه محض د لمانځه په شروع کولو سره نه حاشیږي تر دې چي یو رکعت پوره نه کړي) فَتَجِبُ صِيَانَةُ الْوُدَى نو د مؤدې (اداء کړی سوي) ساتنه به واجب وي وَيَكُونُ مَقْضُونًا بِالْقَضَاءِ او (د هغه په وجه سره به) د قضاء راوړلو ضامن وي وَعَنْ أَنْ حَيِّفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ: أَنَّهُ لَا يَجِبُ الْقَضَاءُ فِي قَسْرِ الشَّلَاةِ أَيْضًا او له امام صاحب رَحِمَهُ اللَّهُ څخه روایت دی چي د لمانځه په صورت کي هم قضاء نه واجبیږي وَالْأَقْوَمُ هُوَ الْأَوَّلُ (لېکن) اول قول زیات ښکاره دی، والله أعلم بالصواب.

اللفاظ: «ملزم» د افعال اسم فاعل دی: لازمونکی. «يجت» د فتح مضارع ده: قسم ماتول، «صيانة» ساتنه، ژغورل، خوندي کول، حفاظت، «يہتی» د افعال مضارع ده: مښي کېدل.

تشریح: مسئله: داده که یو چا د آیام خمسہ منہي عنها (یعني د پنځو منع سوو ورځو) په یوه ورځ کي روژه شروع کړه او بیا یې فاسده کړه، نو د امام صاحب او صاحبینو ټولو په نېز پر دې سري قضاء او کفارہ واجب نه دي، او همدا ظاهر روایت دی، لېکن له صاحبینو رَحِمَهُمُ اللَّهُ څخه د نوادر یو روایت دا دی چي پر دې سري قضاء واجب ده، ځکه چي نفلي روژه تر شروع کولو وروسته لازمیږي، لهذا که شروع کونکي دا روژه پوره کړه خو صحیح ده، لېکن که فاسده یې کړه، نو قضاء یې واجب ده، لکه یو څوک چي په دې ورځو کي دروژې نیولو نذر وکړي، نو په نورو ورځو کي به د دې قضاء راوړي (لکه مخکي چي ذکر سوو)، یا لکه یو څوک چي په مکروه وخت کي نفلي لمونځ شروع کړي، او بیرته یې فاسد کړي، نو پر هغه د لمانځه قضاء واجب ده، نو څرنگه چي په دې صورتونو کي د نذر کولو او تر شروع کولو وروسته د فاسدولو په صورت کي قضاء واجبیږي، همداسي به په پورتنی صورت کي هم قضاء واجب وي.

ولاب حنیفة الخ فرمایي چي دلوی اختر په ورځ روژه شروع کول، او په دې ورځ دروژې نذر منل، همدارنگه په اوقات مکروهه وو کي لمونځ شروع کول، د دې ټولو په مینځ کي د امام صاحب رَحِمَهُمُ اللَّهُ په نېز فرق سته، یعني دروژې او د لمانځه او د نذر منلې جلا جلا دي، فرق دا دی چي فقط دروژې په شروع کولو سره انسان روژتي کیږي، همدا وجه ده که یو سري د نفلي روژې نه نیولو قسم کړی وي، او دلوی اختر په ورځ روژه شروع کړي او بیا یې فاسده کړي نو دروژې په شروع کولو سره به هغه حاشیږي، او د قسم کفارہ به ورکوي، لنډه دا چي دلوی اختر په ورځ په روژه شروع کولو سره انسان روژتي کیږي، خو څرنگه چي دلوی اختر په ورځ روژه نیول ممنوع دي، نو ځکه به دروژې په شروع کولو سره هغه د منہي عنه عمل ارتکاب کونکی وي، او له منہي عنه عمل څخه خپل ځان ساتل او منہي عنه عمل باطلول ضروري دي، او د هغه پوره کول یا ساتنه ضروري نه ده، او د کوم شي باطلول چي ضروري وي، د هغه قضاء نه واجبیږي، نو ځکه به دلوی اختر په ورځ دروژې په شروع کولو او فاسدولو سره قضاء نه واجبیږي، ځکه چي د قضاء وجوب پر ساتني مښي دی، یعني د ساتني او پوره کولو په خاطر قضاء واجبیږي، نو کله چي ساتنه او پوره کول ضروري نه دي، نو قضاء به هم نه واجبیږي.

دې په خلاف د لوی اختر په ورځ د نذر مسئله ده. نو نفس نذر ممنوع نه دی. هو! د روژې نذر منل او د هغه پوره کول ممنوع دي. نو کله چې نفس نذر ممنوع نه دی، نو فقط د نذر په منلو سره به انسان د نهي نه مرتکب کېږي. او کله چې نهي نه مرتکب کېږي، نو د نذر منل به صحيح وي. خو څرنگه چې د لوی اختر په ورځ دې نذر پوره کول ممنوع دي. نو ځکه دغه سړي ته پکار ده چې په بله ورځ دي د هغې قضاء راوړي.

همدارنگه د لمانځه مسئله ده چې هيڅ سړی هم په مکروه وخت کې د لمانځه په شروع کولو سره لمونځ گزاره نه شمېرل کېږي. بلکې تر څو چې يې د اول رکعت سجده کړې نه وي. تر هغه وخته د هغه لمانځه ته لمونځ هم نه ويل کېږي. همدا وجه ده که يو څوک قسم وکړي چې لمونځ به نه کوم، لېکن لمونځ شروع کړي او تر رکوع پورې يې وکړي. نو هغه به خپل قسم کې نه حاشيږي (ځکه چې اول رکعت ته تر سجده مخکې لمونځ هم نه ويل کېږي). لهذا په لمانځه کې به فقط په شروع کولو سره يو سړی د منهي عنه فعل نه مرتکب کېږي، او د شروع کړی سوي شي ساتنه به واجب وي. او د کوم شي ساتنه چې واجب وي، د فلسلولو په صورت کې به د هغه قضاء هم واجبېږي. نو ځکه به په مکروه وخت کې د لمانځه تر شروع کولو وروسته د هغه د فلسلولو په صورت کې د هغه قضاء واجبېږي.

وعن أبي حنيفة الخ فرمايې چې له امام صاحب رَجَته الله يو روايت دا دی چې که يو سړی په مکروه وختونو کې لمونځ شروع کړي او بيا يې فلسد کړي، نو پر هغه هم قضاء واجب نه ده، لېکن صاحب د هدايې رَجَته الله وايي چې د امام صاحب رَجَته الله اول قول زيات صحيح او ښکاره دی. والله أعلم بالصواب

بَابُ الْإِعْتِكَافِ

(ا) باب د اعتکاف (په بيان کې) دی

تشرېح: روژه پر اعتکاف ځکه مخکې بيان سوه چې روژه د اعتکاف لپاره شرط ده (او اعتکاف مشروط دی)، او شرط پر مشروط مخکې وي، نو په دې وجه روژه هم مخکې بيان سوه.

اعتکاف له عکف څخه مشتق دی، او د افتعال د باب مصدر دی، د عکف معنی ده: پاته کېدل، درنگ کول، او د اعتکاف شرعي معنی ده: هو اللبث فی السجد مع النية، "يعني په مسجد کې (د روژې او عبادت) په نيت سره پاته کېدل".

د اعتکاف شرعي حیثیت

قَالَ: الْإِعْتِكَافُ مُشْتَبَهٌ امام قنوي رَجَته الله فرمايې: اعتکاف مستحب دی وَالْمَحْتَجِمُ أَنَّهُ سُنَّةٌ مُؤَكَّدَةٌ (خو) صحيح دا ده چې اعتکاف سنت مؤکده دی لِأَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالْعَلَبَ عَلَيْهِ فِي الْعَشْرِ الْأَوَاخِرِ مِنْ رَمَضَانَ ځکه چې نبي ﷺ د رمضان په آخري لسیزه کې پر اعتکاف همېشېتوب کړی دی وَالْمَوَاقِفَةُ دَلِيلُ السُّنَّةِ او همېشېتوب سنت والي دليل دی.

اللفظ: «مؤكده» تأكيد والا، تينگ، «واظب» د مفاصلې ماضي ده؛ همشټوب كول، پابندي كول، «واهر» جمع د آخره ده؛ آخري.

تشرېح: مسئله: دا ده چي امام قلوري رحمه الله احتكاف مستحب گرځولی دی، لېکن صحيح خبره دا ده چي احتكاف مستحب نه دی، بلکي سنت مؤكده دی، ځكه نبي ﷺ به هر کال په مدينه منوره کي احتكاف کوي، لکه څرنگه چي په بخاري او مسلم کي له حضرت عائشې رضي الله عنها څخه روايت دی: كان رسول الله ﷺ يمتكف في العشر الاخر من رمضان حتى توفاه الله، او په بعضي روايتونو کي د حين قدم المدينة الفاظ هم ذکر سوي دي، يعني نبي ﷺ چي کله مدينې منورې ته راغلی نو هر کال به يې احتكاف کوي، او پر کوم عمل چي نبي ﷺ هميشټوب کړی وي، هغه د دې عمل دستوالي دليل دی، نو ځکه به احتكاف سنت مؤكده وي.

د احتكاف تعريف، رگونه او شرطونه

وهو التمسك بالسنن من الصوم والاعتكاف او احتكاف پاته کېدل (او اوسېدل) دي په مسجد کي دروژې سره او د احتكاف په نيت سره أما التمسك فتركه هر چي پاته کېدل دي نو هغه د احتكاف رکن دی لأنه ينهي عنه ځکه چي احتكاف د لټ خبر ورکوي فكان وجوده به نو د احتكاف وجود به هم په دې (لټ) سره وي والصوم من شرطه مؤكدًا او روژه زموږ په نېز د احتكاف لپاره شرط ده خلافا للشافعي رحمه الله دامام شافعي رحمه الله اختلاف دی والبيهقي سائر العبادات او نيت په ټولو عبادتونو کي شرط دی هو يقول: إن الصوم عبادات امام شافعي رحمه الله فرمايې: چي روژه يو عبادت دی وهو أصل بنفسه او روژه په خپله اصل ده فلا يكون شرطاً لغيره نو د بل عبادت لپاره به شرط نه وي ولنا قوله عليه الصلاة والسلام: لا إعتكاف إلا بالصوم او زموږ دليل د نبي ﷺ (دا) قول دی: چي احتكاف (معتبر) نه دی مگر د روژې سره والقياس في مقابلة النص المتقول غير مقبول او قياس به د نص منقول (يعني د حديث) په مقابله کي مقبول نه وي (يعني پرېنيول کيږي) به) ثم الصوم شرط لصفة الواجب منه رواية واحدة بيا روژه د واجب احتكاف د صحيح کېدلو لپاره شرط ده د يوه روايت مطابق ولصفة الشكوك فيما روى الحسن عن ابن حنيفة رحمه الله تعالى او د نفلي احتكاف د صحيح کېدلو لپاره (شرط ده) د هغه روايت مطابق کوم چي حسن بن زياد رحمه الله له امام شخه روايت کړی دی لقاهر ما روي د هغه حديث د ظاهر په وجه کوم چي موږ روايت کړی وعلى هذه الرواية لا يكون أقل من يومين نو د دې روايت پر بنياد به احتكاف تر يوې ورځي کم نه وي ولي رواية الأصل وهو قول محكي رحمه الله تعالى: أقله ساعة او د مبسوط په روايت کي (راغلي) دي او همدا دامام محمد رحمه الله قول دی چي د (نفلي)

• تخریج: أخرجه البيهقي في السنن الكبرى في كتاب الصيام، باب المتكف بصوم، حديث رقم: ٨٥٨٣.

• القول الرابع: رواية الأصل و قول محمد رحمه الله يعني أقله ساعة، كذا في الدر المختار ج: ٢، ص: ١٢٢. [القول الرابع، ج: ١، ص: ٢٠٥]

اعتكاف ڪمه اندازہ يو ساعت (ڪري) ڏي (يعني يو ڪري هم اعتكاف ڪهاڙي سي) فَيَكُونُ مِنْ فَرَعِهِمْ نو دا اعتكاف به ٻه له روڙي وي لِأَنَّ مَنَاقِلَ اللَّيْلِ عَلَى السَّاعَةِ حڪم ڇي د نفلو بنياد پر آساني ڏي أَلَا تَرَى أَنَّهُ يَقْعُدُ عَلَى الصَّلَاةِ مَنْ الْقَدْ زَالَ عَلَى الْقِيَامِ آيا ته نه ڪورڙي ڇي لمونڻ ڪزاره پر ولاڙي د قدرت سره هم په نفلي لماتحه ڪي ڪنهنستلاي سي وَلَوْ شَرَّمْ لَهُ ثُمَّ قَطَعَهُ لَا يَلْزَمُهُ الْقَضَاءُ فِي رَوَايَةِ الْأَصْلِ او ڪه نفلي اعتكاف ٻي شروع ڪري بيا ٻي ختم ڪري نو پر هغه به قضاء ضروري نه وي د مبسوط د روايت مطابق لِأَنَّهُ غَيْرُ مَقْدَرٍ حڪم ڇي د نفلي اعتكاف هيڻ اندازہ معلومه نه ده فَلَمْ يَكُنِ الْقَطْعُ إِتْمَالًا نو (داعتكاف) ختمول به (داعتكاف) باطلول نه وي وَلِ رَوَايَةِ الْحَسَنِ يَلْزَمُهُ او د حسن بن زبيل په روايت ڪي پر ڊي سري قضاء ضروري ده لِأَنَّهُ مَقْدَرٌ بِالنُّمُورِ كَالنُّمُورِ حڪم ڇي داعتكاف اندازہ يوه ورځ نه لڪ روڙه ثُمَّ الْإِعْتِكَافُ لَا يَصِحُّ إِلَّا فِي مَسْجِدٍ جَمَاعَةٍ بيا اعتكاف نه صحيح ڪيري مگر د جماعت والا په مسجد ڪي (يعني په ڪوم مسجد ڪي ڇي لمونڻونه په جماعت سره ڪيري) لِقَوْلِ حَدِيثِهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ : لَا إِعْتِكَافَ إِلَّا فِي مَسْجِدٍ جَمَاعَةٍ حڪم ڇي حديثه عليه السلام فرمايلي دي: "اعتكاف نه ڪيري مگر د جماعت په مسجد ڪي" وَعَنْ أَبِي حَنِيفَةَ رَجَعَهُ اللَّهُ : أَنَّهُ لَا يَصِحُّ إِلَّا فِي مَسْجِدٍ يُصَلِّي فِيهِ السُّلُوكُ الْخَبَرُ اوله امام صاحب رَجَعَهُ اللَّهُ روايت ڏي: ڇي اعتكاف نه صحيح ڪيري خو په داسي مسجد ڪي ڇي په هغه ڪي پنڻه سره لمونڻونه ڪيري لِأَنَّهُ جَمَاعَةٌ يُتِظَارُ الصَّلَاةَ حڪم ڇي اعتكاف دلمنڻه د انتظار عبادت ڏي فَيَتَحَقَّنُ بِمَكَانٍ تَوَدَّى فِيهِ نو داسي حَيَ سره به خاص وي ڇي په هغه ڪي لمونڻ اداء ڪيري أَمَّا الْمَرْأَةُ فَتَعْتَكِفُ فِي مَسْجِدٍ يُبْتَغَى او هر ڇي بنڄه ده نو هغه به د خپل ڪور په مسجد ڪي اعتكاف ڪوي لِأَنَّهُ هُوَ الْمَوْضِعُ لِصَلَاتِهَا حڪم ڇي د هغې د لماتحه حَيَ هغه ڏي فَيَتَحَقَّنُ بِمَكَانٍ تَوَدَّى فِيهِ نو د هغې انتظار به په هغه حَيَ ڪي ثابتيري وَلَوْ لَمْ يَكُنْ لَهَا الْبَيْتُ مَسْجِدٌ او ڪه د بنڄي لپاره په ڪور ڪي مسجد نه وو تَجْعَلُ مَوْضِعًا فِيهِ فَتَعْتَكِفُ فِيهِ نو په ڪور ڪي به يو حَيَ وٽا ڪي او په هغه ڪي به اعتكاف ڪوي.

اللفات: ﴿لَبث﴾ پاته ڪپڙل، درنگ ڪول، درٻڙل، ﴿بَنِي﴾ د افعال مضارع ده: خبر ورڪول، ﴿مَسْأَلَةٌ﴾ د مفاصلې مصدر ڏي: آسانه ڪپڙل.

تشریح: په ڊي عبارت ڪي امام قلوري رَجَعَهُ اللَّهُ اول داعتكاف تعريف او حقيقت بيانوي، او بيا تر هغه وروسته صاحب د هنليې تفصيلي ڪلام ذڪر ڪوي، فرمايي ڇي د روڙي په حالت ڪي په مسجد ڪي په نيت سره پاته ڪپڙلو ته اعتكاف ويل ڪيري، حڪم پاته ڪپڙل داعتكاف رڪن ڏي. حڪم ڇي اعتكاف د لبث او د پاته ڪپڙلو خبر ورڪوي، نو داعتكاف وجود به په لبث سره ثابتيري، لڳن داعتكاف لپاره د روڙي شرط ڪپڙل صرف زموږ په نڙ ڏي، ڪنې د امام شافعي رَجَعَهُ اللَّهُ په نڙ داعتكاف لپاره روڙه شرط نه ده، او ٻي له روڙي هم د هغه په نڙ اعتكاف صحيح ڏي، خو داعتكاف لپاره نيت

بالإتفاق شرط دی، حُکْم شَرْنِگه چي نور عبادتونه د عادت او عبادت په مینځ کي دائر دی، او فقط په نیت سره د عبادت لږخ ته ترجیح ورکول کیږي، همدا ډول اعتکاف هم د عبادت او عادت په مینځ کي دائر دی، او په نیت سره به د اعتکاف عبادتوالی معلومیږي.

د امام شافعي د دلیل، دادی چي روژه یو عبادت ده، او په خپل ذات کي اصل ده، یعنی د بل شي په تابع کېدلو سره عبادت نه ده، نو کله چي روژه په عبادت کېدلو کي اصل ده، نو هغه به د بل شي یعنی د اعتکاف لپاره نه شرط کیږي، حُکْم چي په شرط کېدلو کي د تابع کېدلو مفهوم پروت دی، چي هغه دروژې د اصلیت منافي دی.

زموږ د دلیل، هغه حدیث دی کوم چي په کتاب کي ذکر سو یعنی لا إعتکال إلا بالصوم، (یعني له روژې څخه بغیر اعتکاف صحیح نه دی)، نو کله چي په حدیث کي صراحتاً له هغه اعتکاف څخه نفی سوي دي چي په هغه کي روژه نه وي، نو ښکاره ده چي د اعتکاف لپاره به روژه شرط او ضروري وي، او د حدیث په مقابله کي به قیاس پرېښوول کیږي.

د اعتکاف په دوران کي د روژې د نیولو شرعي حیثیت: ثمر الصوم... الله فرمایي چي روژه د واجب اعتکاف لپاره شرط ده، او په دې کي صرف یو روایت دی چي هغه متفق علیه دی، او حسن بن زیاد له امام صاحب رَجَّه الله څخه د نفلي اعتکاف لپاره هم د روژې د شرط کېدلو روایت بیان کړی دی، او د دې حدیث: لا إعتکال إلا بالصوم په ظاهر او اطلاق سره یې دلیل نیولی دي، یعنی په دې حدیث کي د واجب او غیر واجب اعتکاف هیڅ تفصیل نسته، او د مطلق اعتکاف لپاره روژه شرط سوې ده، نو حُکْم به د هر ډول اعتکاف لپاره روژه شرط وي، هغه که واجب وي، که نفل، او د دې روایت مطابق به د اعتکاف کومه موده او اندازه یوه ورځ وي، حُکْم چي د اعتکاف لپاره روژه شرط ده، او دروژې که اندازه یوه ورځ ده، نو د مشروط اندازه به هم یوه ورځ وي.

او د مبسوط د روایت مطابق د نفلي اعتکاف لپاره هیڅ معلومه موده او اندازه نسته، بلکي که یو سری دیو گړي لپاره هم د اعتکاف په نیت سره په مسجد کي پاته سي، د هغه اعتکاف صحیح کیږي د امام محمد رَجَّه الله قول هم دادی، نو د دې قول مطابق د نفلي اعتکاف لپاره روژه شرط نه ده، حُکْم چي روژه یو گړی او ساعت نه نیول کیږي، د دې قول دلیل دادی چي د نفل او تطوع دارومدار پر آسانی او سهولت دی، او په نفلو کي له هر طرفه د خلکو لپاره آسانی ست، همدا وجه ده که یو سری پر دې قدرت لري چي په ولاړي لمونځ وکړي، نو د هغه لپاره نفلي لمونځ هم په ناسته کول صحیح دي، لهذا معلومه سوه چي د نفلو دارومدار پر آسانتیا دی، او په نفلي اعتکاف کي هغه وخت آسانی راځي چي کله په هغه کي نه روژه فرض وي، او نه د هغه لپاره څه وخت مقرر او متعین وي.

ولو شرفه الخ صاحب د هدایې د مبسوط او د حسن بن زیاد د روایتونو په مینځ کي د اختلاف ثمره څرگندوي، فرمایي که یو چا نفلي اعتکاف شروع کړی او بیا یې پرېښوی، او یوه ورځ یې پوره نه کړی، نو د مبسوط د روایت مطابق پر هغه د دې ورځي د اعتکاف قضاء راډول واجب نه دي، حُکْم چي د مبسوط د روایت مطابق د اعتکاف لپاره د وخت هیڅ اندازه نسته، لهذا د مبسوط د روایت مطابق چي شروع کونکي څومره وخت هم اعتکاف وکړي، نو هومره وخت یې ترجیح لو نېکي وکړه، او کله چي هم اعتکاف پرېږدي، نو قضاء نه پر واجبیږي، حُکْم قضاء خو په هغه صورت کي واجبیږي، کله چي ابطال راسي (یعني د اعتکاف باطلول راسي، او دلته ابطال نسته حُکْم چي تر یوه گړي وروسته بیا پر هغه اعتکاف لازم نه دی، نو ابطال نه راغلی، لهذا قضاء به هم واجب نه وي)، لېکن د حسن بن زیاد رَجَّه الله د روایت مطابق په دې صورت کي پر دې سري د اعتکاف قضاء واجب ده، حُکْم چي د روژې په ډول د اعتکاف اندازه هم یوه ورځ ده، او

دلته تر یوې ورځې مخکې هغه خپل اعتکاف ختم کړی دی، نو ځکه به پر هغه قضاء واجب وي، ځکه چې قاعده داده چې نفلی عبادت تر شروع کولو وروسته واجبېږي، او که تر پوره کولو مخکې هغه فاسد کړی سي، نو د هغه قضاء واجبېږي.

اعتکاف به په کوم مسجد کې کېږي؟ ثمر الاعتکاف... الله فرمایي چې د اعتکاف د صحیح کېدلو لپاره داسې مسجد ضروري دی چې په هغه کې به لږ تر لږه درې ورځې په جماعت سره لمونځ کېږي، ځکه د حضرت حذیفه رضی الله عنه قول دا دی چې لا اعتکاف الا لى مسجد جماعة، (يعني فقط د جماعت والا په مسجد کې اعتکاف صحیح دی)، په دې لړ کې حسن بن زياد رحمه الله له امام اعظم حنبل څخه دا رانقل کړي دي چې اعتکاف به صرف په هغه مسجد کې صحیح وي چې په هغه کې پنځه ورځې لمونځ په جماعت سره کېږي، ځکه چې اعتکاف د لماتځه د انتظار عبادت دی، يعني کله چې معتکف په مسجد کې مقيم وي، نو د هغه اقامت د لماتځه د انتظار لپاره وي، نو ځکه به اعتکاف په داسې ځای کې صحیح وي، چې هلته هر لمونځ په جماعت اداء کېږي، چې د معتکف په حق کې د لماتځه د انتظار عبادت ثابت سي.

بنځه به چېرې اعتکاف کوي؟ أما السرعة... الله د بنځې لپاره افضله داده چې په هغه ځای کې اعتکاف وکړي چېرې چې دا په کور کې لمونځونه کوي، ځکه چې اعتکاف د لماتځه د انتظار عبادت دی، او بنځه په کور کې خپل د لماتځه په ځای کې د لماتځه انتظار کوي، نو ځکه به د هغې د لماتځه ځای د هغې په حق کې د اعتکاف ځای وي، او که هغې په کور کې د لماتځه لپاره یو ځانګړی ځای ټاکلی نه وو، نو بیا به د خونې (کمرې) په یوه حصه او کونج کې د اعتکاف لپاره ځای ټاکي او هلته به اعتکاف کوي؛ أصلاً په دې عبارت سره پر امام شافعي رحمه الله وکړي، ځکه چې امام شافعي رحمه الله د سړي په ډول د بنځې لپاره هم په کور کې اعتکاف جائز نه گڼي، او فرمایي چې نه د سړي لپاره په کور کې اعتکاف جائز دی، او نه د بنځې لپاره، لېکن دا صحیح نه ده، او شاید هغه به زموږ دلیل په غوره سره مطالعه کړی نه وي.

د کومو شیانو لپاره معتکف له مسجد څخه وتلای سي؟

وَلَا يَحْرُمُ مِنَ الْمَسْجِدِ إِلَّا يَحَاجَةُ الْإِنْسَانِ أَوْ الْجُبْنَةُ او اعتکاف کونکی به له مسجد څخه نه وځي مګر د انساني حاجت لپاره یا د جمنې د لماتځه لپاره **أَمَّا الْحَاجَةُ فَلِحَدِيثِ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا** هر چې د انساني حاجت لپاره وتل دي نو هغه د حضرت عائشې رضي الله عنها د حديث په وجه سره دي **كَانَ النَّبِيُّ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ لَا يَحْرُمُ مِنَ مُسْتَكْبِهِ إِلَّا يَحَاجَةُ الْإِنْسَانِ** (چې) نبي صلی الله علیه و آله به خپل د اعتکاف له ځایه څخه نه وتی مګر د انساني حاجت لپاره **وَلَا يُهْرَفُ مَقْلُوبًا وَتَوَعُّدًا** او په دې وجه چې د انساني حاجت واقع کېدل معلوم دي **وَلَا بُدَّ مِنَ الْخُرُوجِ فِي تَقْصِيَّتِهَا** او د هغه د پوره کولو لپاره وتل ضروري دي **فَيُصِِّرُ الْخُرُوجُ لَهَا مُسْتَقْنًى** نو د انساني حاجت لپاره وتل به (د نه وتلو له حکم څخه) مستثنی وي **وَلَا يَتَكُفُّ بَعْدَ فَرَاغِهِ مِنَ الظُّهُورِ** او نه به ایسارېږي له پاکۍ څخه تر فراغت وروسته **لِأَنَّ مَا تَبَتْ بِالْأُتْرُوقِ يَتَقَدَّرُ بِقَدَرِهَا** ځکه کوم شی چې د ضرورت په وجه ثابت سي هغه به د ضرورت په اندازه متعین کېږي **وَأَمَّا الْجُبْنَةُ فَلِأَنَّهَا مِنْ أَهَمِّ حَوَائِجِهِ** او هر چې جمنه ده نو هغه د معتکف له مهمو حاجتونو څخه ده **وَلَمْ يَمْلُوكُوا**

وَقَدْ نَهَا لَوْ دَجْمِي واقع كېدل (هم) معلوم دی. وَقَالَ السَّادِسُ رَحِمَهُ اللهُ: الْخُرُوجُ إِلَيْهَا مُلْسَدٌ أَوْ لِمَامٌ شَاغِي رَحِمَهُ اللهُ
 فَرَامِي، چي د ججمي لپاره وتل اعتكاف فاسدوي لَأَنَّهُ يُبَكِّنُهُ الْإِسْتِكَافُ فِي الْهَامِ حكه چي د هغه لپاره په جامع
 مسجد كي اعتكاف كول ممكن دي. وَنَحْنُ نَقُولُ: الْإِسْتِكَافُ فِي كُلِّ مَسْجِدٍ مَشْرُوعٌ او موږ وايو، چي اعتكاف په هر
 مسجد كي مشروع دی. وَأَدَاءُ الشُّرُومِ فَالْمَرْؤَةُ مُطْلَقَةٌ فِي الطَّرِيقِ او كله چي (په هر مسجد كي د اعتكاف) شروع
 صحيح سوه نو ضرورت (خو) د وتلو اجازه وركوي. وَيُلْغِي جَزَاءُ تَزَوُّلِ الشُّنْسِ او معتكف به وځي (د ججمي د
 ساتنې لپاره) كوم وخت چي لمر تر سر واوړي (يعني تر زوال وروسته). لَأَنَّ الْخُطَابَ يَتَوَجَّهُ بَعْدَهُ حكه چي خطب تر
 زوال وروسته متوجه كيږي. لَإِنْ كَانَ مَتَزِلُّهُ يَبْعِيذًا عَنْهُ او كه د هغه د اعتكاف ځاي له جامع مسجد څخه ليري وي
يَلْغِي لَوْ وَفَّقَتْ يُبَكِّنُهُ إِذْ رَأَى أَنَّهَا نو په داسي وخت كي به وځي چي د هغه لپاره د ججمي نيول ممكن وي. وَيُصْنَفُ قَبْلَهَا
أَرْبَعًا او چي تر ججمي مخكي څلور ركعت (سنت) كولاي سي. وَلِي رِوَايَةٍ بِهَا او په يوه روايت كي دي چي شپږ
 ركعت كولاي سي. الْأَرْبَعُ سُنَّةٌ وَالرُّكْعَتَانِ تَحِيَّةُ الْمَسْجِدِ (چي له هغو څخه) څلور ركعت سنت دي او دوه ركعت
 تحية المسجد دي. وَيُعَدُّهَا أَرْبَعًا أَوْ سِتًّا او تر ججمي وروسته به څلور ركعت سنت وكرې يا شپږ ركعت سنت. حَسَبَ
الْإِسْتِكَافِ فِي سَلَاةِ الْجُمُعَةِ د ججمي په ستونو كي د اختلاف مطابق. وَسُنَّتُهَا تَوَابِعُ لَهَا او د ججمي ستونه د
 ججمي تابع دي. فَالْحَقُّ بِهَا نو حكه د ججمي سره لاحق كړي سول. وَلَوْ أَقَامَ فِي مَسْجِدِ الْهَامِ أَكْثَرُ مِنْ ذَلِكَ او كه
 معتكف په جامع مسجد كي تر دې زيات قيام وكړي. لَا يَفْسُدُ اسْتِكَافُهُ نو د هغه اعتكاف نه فاسد كيږي. لَأَنَّهُ مُؤَيَّدٌ
بِاسْتِكَافِ حَكَمِ چي جامع مسجد (هم) د اعتكاف ځاي دی. لَأَنَّ اللَّهَ لَا يُسْتَعْبَضُ خو دا مستحب نه دي (يعني نه كار نه دی).
لَأَنَّهُ النَّزَرُ أَدَاءُ فِي مَسْجِدٍ وَاحِدٍ حكه چي هغه په يوه مسجد كي د اعتكاف د اداء كولو التزام كړي دی. فَلَا يَتَبَيَّنُ
مَسْجِدَيْنِ مِنْ غَيْرِ مَرَّةٍ نو بې له ضرورته به هغه په دوو مسجدونو كي نه پوره كوي.

توضيح: صورت د مسئلې: دا دی چي د معتكف لپاره له مسجد څخه وتل جائز نه دي، ماسوا له دوو ضرورتونو څخه يو
 طبعي او انساني ضرورت دی، لكه د كوچني او غټ اودس ماتي ضرورت، دويم ديني ضرورت دی، لكه د ججمي او د
 جنابت د غسل ضرورت.

د طبعي او انساني ضرورت لپاره دليل د حضرت عائشې رَأَتْهُنَّ عَنْهَا حديث دی، يعني: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ لَا يَخْرُجُ مِنْ
مَسْكَنِهِ إِلَّا لِحَاجَةِ الْإِنْسَانِ، له انساني حاجت څخه مراد غټ او كوچنی اودس مات دی، دويم دليل دا دی چي د غټ او
 كوچني اودس ماتي واقع كېدل له مخكي څخه معلوم دي (چي انسان ته ځلمغا دا ضرورت وړ پېښيږي)، او دا هم
 معلومه ده چي د هغو د پوره كولو لپاره له مسجد څخه وتل ضروري دي، حكه له هغو څخه بغير خلاصون نسته، نو د دې
 ضرورتونو لپاره وتل به له اعتكاف څخه مستثنى وي، حكه چي انسان د غير اختياري كمورو مكلف نه دی، خو دا
 ضروري نه چي اعتكاف كونكي به له انساني ضرورت او طهارت څخه تر فراغت وروسته سمدستي د اعتكاف ځلي ته

حی، له طهارت شخه تر فراغت وروسته به په هغه حای کې نه درېږي، ځکه چې د انساني ضرورتونو لپاره وتل د ضرورت په وجه ثابت دي، او کوم شی چې د ضرورت په وجه ثابت وي، هغه به د ضرورت په اندازه ثابتېږي، لهذا د ضرورت په اندازه به د وتلو اجازه وي، او له ضرورت شخه به د لږاتو وتلو اجازه نه وي.

وأما الجمعة فالم پاته سو د جمعې د لماتځه لپاره د وتلو جواز، نو دا زموږ مذهب دی، دامام شافعي او امام مالک (رحمهما الله) په نېز د جمعې لپاره وتل جائز نه دي، تر دې که د جمعې لپاره ووتی، نو اعتکاف یې فاسد سو.

دلیل: دامام شافعي او امام مالک دلیل دادی چې خروج د اعتکاف ضد دی، او شی د خپل ضد په وجه فاسدېږي، نو په دې وجه به اعتکاف په خروج من المسجد سره فاسدېږي، خو په هغه صورتونو کې به نه فاسدېږي، چې په هغو کې خروج د سخت ضرورت په وجه وي، لکه کوچنی او غټ اودس مات، او د جمعې د لماتځه لپاره د خروج هېڅ ضرورت نسته، ځکه چې د معتکف لپاره په داسې مسجد کې اعتکاف کول ممکن دي چې هلته د جمعې لمونځ کېږي، او هر کله چې دا ممکن دي، نو ضرورت ثابت نه سو، لهذا د جمعې د لماتځه لپاره به وتل هم جائز نه وي.

زموږ دلیل: دادی چې په دلیل سره دا خبره ثابت ده چې اعتکاف په هر مسجد کې مشروع دی، لکه څرنگه چې په آیت کې راځي: ولا تبشروهن وأنتن عاکفون فی الساجد، نو کله چې په هر مسجد کې اعتکاف مشروع دی، نو د جمعې د لماتځه لپاره وتل به د هغه له اعتکاف شخه داسې مستثنی وي لکه څرنگه چې د انساني ضرورت لپاره وتل مستثنی دي، او د انساني ضرورت لپاره وتل جائز دي، نو د جمعې د لماتځه لپاره به وتل هم جائز وي.

ویخړ: حین الم اوس پاته سوه دا خبره چې د جمعې د لماتځه لپاره به څه وخت وځي، نو په دې باره کې حکم دادی چې د اعتکاف حای که د جامع مسجد سره نژدې وو، نو تر زوال وروسته به وځي، ځکه چې د جمعې د اداء کولو خطاب تر زوال وروسته بنده ته متوجه کېږي، او هر کله چې دا خطاب متوجه سي، نو هلته به ضرورت ثابتېږي، او هر کله چې ضرورت ثابت سي، نو په هغه وخت کې به د جمعې د لماتځه لپاره وځي، خو که د اعتکاف حای له جامع مسجد شخه لیري وو، نو د معتکف به د زوال وخت ته نه گوري، بلکې دومره مخکې به وځي چې په آساني سره مسجد ته ورسیږي او هلته ۴ رکعت سنت وکړای سي او د هغه سره د جمعې خطبه او لمونځ هم ونیسي، بعضي حضراتو ویلي دي چې شپږ رکعت وکړای سي، څلور رکعت سنت او دوه رکعت تحیه المسجد؛ او د اعتکاف کونکي لپاره دا اجازه سته چې د جمعې تر لماتځه وروسته څلور رکعت سنت په جامع مسجد کې وکړي، لکه څرنگه چې د امام صاحب رحمه الله قول دی، یا شپږ رکعت سنت وکړي، لکه څرنگه چې د امام ابو یوسف رحمه الله قول دی.

له دې تقریر شخه ښکاره سوه چې د معتکف لپاره په جامع مسجد کې د جمعې د خطبې او د جمعې د لماتځه او ستونو په اندازه د قیام کولو اجازه سته، لېکن که تر دې یې زیات قیام وکړی، نو د هغه اعتکاف خو فاسد نه سو، لېکن دا کله خلاف اولی او غیر مستحب دي، اعتکاف خو ځکه فاسد نه سو، چې جامع مسجد هم د اعتکاف حای دی، او خلاف اولی ځکه دی چې هغه فقط په یوه مسجد کې د اعتکاف اداء کول پر خپل ځان لازم کړي دي، نو بې له ضرورت به اعتکاف په دوو مسجدونو کې نه پوره کوي، له دې عبارت شخه معلومیږي، چې که بالفرض هغه خپل اعتکاف په جامع مسجد کې پوره کړی، یا زیات وخت په جامع مسجد کې ایسار سو، نو اعتکاف خو یې صحیح سو، لېکن مکروه سو، او دا هم معلومه سوه چې د غږ په وجه له یوه مسجد شخه بل مسجد ته نقل کېدل جائز دي، د مثال په توګه د مسجد بام راولوېږي، یا په مسجد کې بله یوه غټه د مرګ خطر وي، نو د معتکف لپاره بل مسجد ته نقل کېدل جائز دي.

بې له عذرې يو گړى هم له مسجد څخه وتل اعتكاف فاسدوي

وَأَمَّا مَنْ مَرَّ مِنَ الْمَسْجِدِ سَاعَةً بِغَيْرِ عَذْرٍ أَوْ كَمَعْتَكِفٍ لِمَسْجِدٍ شَخْهَ بِهِ لَمْ يَزِدْ هُنَا اعتكاف فاسد سو لَوْ جُودَ الْبَنَاتُ حُكْمٌ فِيهِ د
اعتكاف منافي پيدا سو وَهُوَ الْقِيَاسُ او هغه قياس دی وَقَالَا: لَا يَفْسِدُ حَتَّى يَكُونَ أَكْثَرُ مِنْ نِصْفِ يَوْمٍ او صاحبين رَحِمَهُمَا
الله فرمايي: چي نه فاسديږي تر دې چي له نيمې ورځې څخه زيات (بې له عذرې ووخې) وَهُوَ إِلَّا شَتَّخَسَانُ لِأَنَّ لِي
الْقَبِيلَ مَكْرُورَةً او همدا استحسان دی حُكْمٌ چي په لږ (گړي وتلو) كي ضرورت سته.

اللفات: «ساعة» يو گړى، يوه لمحه (يوه ثانيه).

تشرېح: مسئله: دا ده كه معتكف له مسجد څخه بې له عذرې د لږ گړي لپاره هم ووتى، نو دامام صاحب رَحِمَهُ الله په نېز د هغه اعتكاف فاسديږي، حُكْمٌ چي د اعتكاف حقيقت پاته كېدل او ايسار بدل دي، او وتل د هغه منافي دي، او قاعده دا ده چي الشئ لا يقو مع عذر، "يعني هيڅ شى هم دخپل ضد سره نه پاتېږي"، لهذا د بې له عذرې وتلو په صورت كي به اعتكاف فاسديږي، هغه كه لږ گړى وي، كه ډېر، او د قياس تقاضا همدغه ده چي په محض وتلو سره دي اعتكاف فاسد سي، لكه څرنگه چي دروژې مسئله ده يعني څرنگه چي په زيات خوراك سره روژه فاسديږي، همدارنگه په لږ خوراك سره هم روژه فاسديږي، صاحبين رَحِمَهُمَا الله فرمايي كه معتكف تر نيمې ورځې زيات بې له عذرې له مسجد څخه ووتى، نو بيا د هغه اعتكاف فاسديږي، كې نه فاسديږي، او همدا د استحسان تقاضا ده، حُكْمٌ چي دانسان ضرورتونه بې شمېره دي، او د هر ضرورت لپاره د لږ او ډيرو وتلو حاجت پيدا كيږي، خو څرنگه چي تر نيمې ورځې زيات وتل كثير دي، او تر هغه كم قليل دي، نو حُكْمٌ به تر نيمې ورځې زيات وتل معاف نه وي، او په هغه سره به اعتكاف فاسديږي.

د كومه شيانو لپاره معتكف له مسجد څخه وتلاى نه سي؟

قَالَ: وَأَمَّا الْأَكْلُ وَالشُّهْبُ وَالنُّومُ يَكُونُ فِي مُعْتَكِفِهِ فرمايي: چي د معتكف خوراك، چنباك او خوب به د هغه د اعتكاف په حاي كي وي لِأَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ لَمْ يَكُنْ لَهُ مَأْوَى إِلَّا الْمَسْجِدَ حُكْمٌ چي د نبي ﷺ لپاره به له مسجد څخه مساو بله (هيڅ) ټكانه (آرام حاي) نه وو وَلَئِنَّهُ يُنْكَرُ قَضَاءُ هَذِهِ الْحَاجَةِ إِلَى الْمَسْجِدِ او په دې وجه (هم) چي دا حاجتونه په مسجد كي پوره كول ممكن دي فَلَا فَرُورَةَ إِلَى الْخُرُوجِ نو د وتلو ضرورت نسته.

اللفات: «مأوى» پناگه، آرامگاه، ټكانه.

تشرېح: مسئله: دا ده چي د معتكف استوگنه، خوراك، چنباك ټوله به په مسجد كي وي، حُكْمٌ د الله نبي چي به كله اعتكاف كوي، نو ټوله ضرورتونه به يې په مسجد كي پوره كول، او بيا په مسجد كي د دې ضرورتونو پوره كول ممكن هم دي، نو حُكْمٌ به د خوراك، چنباك لپاره وتل بې له ضرورته وي، او بې له ضرورته وتل جائز نه دي.

په مسجد کي درانيولو او د خرخولو حکم

وَلَا تَأْتِ بِكُلِّ لَيْعَةٍ وَرِيحٍ مِّنَ السُّجْدِ مِنْ فَرْوَانٍ يُخْفَى السُّلْعَةُ او هيخ پرواست چي معتكف په مسجد کي خرخول يا رانيول وکړي بې له دې چي سلمان حاضر کړي لِأَنَّهُ قَدْ يَخْتَارُ إِلَى ذَلِكَ بَأَن لَا يَجِدَ مَنْ يَقُومُ بِحَاجَتِهِ حُكْم چي کله نا کله معتكف دې ته مجبوره کيږي په دې توگه چي هغه داسي شوک پيدا نه کړي چي د هغه حاجت وړ پوره کړي إِلَّا أَنَّهُمْ قَالُوا: يَكْرَهُ الْخُضَارُ السُّلْعَةُ لِلْبَيْعِ وَالشِّرَاءِ خو مشائخو ويلي دي: چي د خرخولو او رانيولو لپاره سلمان مسجد ته راوړل مکروه دي لِأَنَّ السُّجْدَ مُخْتَارٌ عَنْ حُقُوقِ الْعِبَادِ حُكْم چي مسجد د بندگانو له حقونو څخه خوندي (محفوظ) دی وَبِهِ شَفْلُهُ بِهَا او په سامان راوړلو کي مسجد په سلمان سره مشغوله کول دي وَبِهِ الْإِلْفُ الْمُنْتَكِفُ النَّبِيُّ وَالشِّرَاءُ فِيهِ او له معتكف څخه علاوه د بل چا لپاره په مسجد کي خرخول او رانيول مکروه دي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ ١٠: جَنَّبُوا مَسَاجِدَكُمْ مِثْلَ بَيْتِكُمْ إِلَى أَنْ قَالَ: وَيَعْنِيكُمْ وَشِرَاءُكُمْ حُكْم نبي ﷺ و فرمايل: خپل مسجدونه له کوچنيانو څخه وساتئ تر دې چي ورسې فرمايل: له خپلو خرخولو او رانيولو څخه (هم).

اللفات: ﴿يَتَج﴾ د افتعال مضارع ده: رانيول، ﴿سُلْعَة﴾ سلمان، ﴿احضار﴾ د افعال مصدر دی: حاضرول، ﴿مصرع﴾ د افعال اسم مفعول دی: خوندي سوی، محفوظ سوی، ﴿جنتوا﴾ د تفعیل جمع امر حاضر دی: ليري ساتل، خوندي کول. **تشریح:** صورت د مسئلې او دليلونه ښکاره دی.

د اعتكاف په حالت کي د چپ پاتېدلو حکم

قَالَ: وَلَا تَسْكُنُ إِلَّا بِغَيْرِ فرمايي: چي روژتي به خبري نه کوي مگر (صرف) ښکي خبري وَبِهِ الْكُلُّ لَوْدُهُ لپاره چپ پاته کېدل مکروه دي لِأَنَّ صَوْمَ الضَّحَى لَيْسَ بِقِيَّةٍ شَرِيعَتَنَا حُكْم چي د چپ پاته کېدلو روژه (د خاموشۍ روژه) زموږ په شريعت کي عبادت نه ده لِأَنَّهُ يَتَجَانَّبُ مَا يَكُونُ مَأْتِيًا لِهَکِن له داسي خبرو څخه به پرېز کوي چي هغه گناه وي.

اللفات: ﴿صمت﴾ خاموشي، چپتيا، ﴿قرية﴾ عبادت، ښکي، ﴿يتجانب﴾ د تفاعل مضارع ده: ليري وسېدل، پرېز کول، ځان ساتل، ﴿مأتم﴾ مصدر ميمي دی: گناه.

تشریح: مسئله: داده چي معتكف به د اعتكاف په دوران په ذکر و نو، تسيحاتو او عبادتونو کي مشغول لووسي، لو نقط ښه او ښکي خبري به کوي، نه به د جاپان او دوې خبري کوي، او نه به د يو چاغيت او چغلي کوي، لېکن داسي به هم نه کوي چي بالکل چپ او خاموش وي، حُكْم زموږ په شريعت کي د خاموشۍ روژه عبادت نه ده، بلکي دا د مجوسينو طريقه ده، نو روژتي ته پکار ده چي له هغه څخه ځان وساتي، او د روژي په دوران کي به صرف غوره لو ښکي خبري کوي، لېکن له هغو خبرو څخه به پرېز کوي چي هغه د گناه لامل وي.

د اعتكاف په حالت كې د وطي (كوروالي) حكم

وَيُحَرِّمُ عَلَى الْمُعْتَكِفِ الْوُطْىَ او پر اعتكاف كونكي وطي كول حرام دي لَقَوْلِهِ تَعَالَى: وَلَا تَبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ حَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ الْبَرَةِ، ۱۱۸۷ حكه الله تعالى فرمايلي دي: "د بنحو سره مباشرت مه كوي په داسي حال كې چې تسويست په مسجدونو كې اعتكاف كونكي" وَكَذَلِكَ اللَّسُّ وَالْقَبْلَةُ همدارنگه مه كول او مچه اخيستل (حرام دي) لِأَنَّهُ مِنْ دَوَائِهِ فَيُحَرِّمُ عَلَيْهِ حكه چې دا وطي له دوايعو څخه دي نو حكه به پر هغه حرام وي إِذْ هُوَ مَحْظُورٌ حكه چې وطي د اعتكاف له ممنوعاتو څخه دي كُنَائِي الْإِخْرَافِ لكه څرنگه چې په احرام كې (ممنوع) دي بِخِلَافِ الصُّورِ لِأَنَّ الْكَفَّ زُكْنُهُ په خلاف دروژې حكه چې له وطي څخه ځان نيول دروژې ركن دى لَا مَحْظُورَةٌ نه دروژې ممنوع قَدْ يَتَعَدَّى إِلَى دَوَائِهِ نو حكه به وطي (په روژه كې) تر دوايعو پورې نه متعدي كيږي.

اللفات: اعتكاف كونكى، «قبلة» مچه، «دواعي» جمع د داعية ده: خواهش زياتونكى شى، رابلونكى شى (مراځني هغه شيان دي چې بنده وطي كولو ته اماده كوي)، «محظور» ممنوع.

توضيح: مسئله: دا ده چې د معتكف لپاره وطي كول حرام دي، دليل دا آيت دى: وَلَا تَبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ، په دې آيت كې هغو صحابه وو ته خطاب دى چې هغوى به د اعتكاف په حالت كې له مسجد څخه خپلو كورونو ته را تلل، او له خپلو بنحو سره به تر كوروالي وروسته واپس مسجد ته تلل، په دې آيت كې هغوى له دې حركت څخه منع سوي دي، او په حالت د اعتكاف كې وطي حرام گرځول سوي دي.

وكذا اللبس الخ فرمايي چې څرنگه د اعتكاف په حالت كې وطي كول حرام دي، همدارنگه بنحو په شهوت سره مسول او مچول هم حرام دي، حكه چې داشيان د جماع دواعي دي، نو څرنگه چې د احرام په حالت كې جماع او دواعي د جماع دواړه حرام دي، همدارنگه به د اعتكاف په حالت كې هم دواړه حرام وي.

بخلاف الصور الخ فرمايي چې په روژه كې دواعي د جماع حرام نه دي، حكه چې له جماع څخه ځان ساتل دروژې ركن دى، دروژې محظور او ممنوع دى، نو له جماع څخه به ځان ساتل خو فرض وي، لېكن د هغه دواعي به حرام نه وي، حكه چې د جماع دواعي دروژې له ممنوعاتو څخه نه دي، او كله چې داسي ده، نو په روژه كې به جماع د دوايعو طرف ته نه متعدي كيږي، يعني داسي به نه كيږي چې څرنگه له جماع څخه منع كېدل ركن دي، نو داسي به له د جماع له دوايعو څخه هم منع كېدل ركن وي.

په جماع سره د اعتكاف د باطلوالي تفصيلي حكم

لَنْ جَامِعَةٍ لَمْ يَلَاَوْهَا أَوْ عَامِدَةً أَوْ نَاسِيًا نو كه معتكف جماع وكړي په شپه يا ورځ كې په قصد يا په هېره سره بَطَلُ إِعْتِكَافِهِ نو د هغه اعتكاف باطل سو لِأَنَّ اللَّيْلَ مَحَلُّ الْإِئْتِكَافِ حكه چې شپه د اعتكاف محل دى بِخِلَافِ الصُّورِ په خلاف دروژې وَحَالَةَ الْعَاكِفِينَ مُذَكَّرَةٌ او د معتكفينو حالت په ياد ورسنونكى دى فَلَا يُعَدُّ بِالْإِنْسِيَانِ نو حكه به په هېره سره معلومه نه گنل كيږي.

تشریح: صورت د مسئلہ او دلیل بالکل بشکارہ دی، خو شہ خور او فکر ته اړتیا لري.
په مادون الفرج کې د جماع حکم

وَلَوْ جَامَعَهُ فِي دُونَ الْفَرْجِ فَاتَّزَلَّ او که احتکاف کونکي په ماسوا د فرج کې جماع وکړي او انزال سي أَوْ كَثُرَ لَوْ لَمْ يَنْسُ
فَإِنَّهُ يَأْتِي (له ښځې څخه) مچ په داخلې يا (ښځه) مښه کړي يَكُنْ لَاحِقًا لَهُ نو د هغه احتکاف باطلیدي لِأَنَّهُ لَمْ يَنْسُ
الْجَمَاعَ ځکه چې دا (شیان) د جماع په معنی کې دي حَتَّى يَفْسُدَ بِهِ السُّمُرُ تر دې چې په دې سره روژه فاسدېږي وَلَا
يُتَزَلُّ لَوْ يَفْسُدُ او که انزال نه سي نو احتکاف نه فاسدېږي وَإِنْ كَانَ مُعْرِضًا که څه هم دا حرام دي لِأَنَّهُ لَمْ يَنْسُ فِي مَعْنَى
الْجَمَاعِ ځکه چې دا د جماع په معنی کې نه دي (یعنې که ښځه مچ کړي یا یې مښه کړي او انزال نه سي نو دا د جماع په معنی کې نه
 دي) وَهُوَ الْفُسْدُ او جماع (د احتکاف) فاسدونکې ده وَلِهَذَا لَا يَفْسُدُ بِهِ السُّمُرُ همدا وجه ده چې په دې سره روژه نه فاسدېږي.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که معتکف له فرج څخه علاوه په ورون یا یو بل ځای کې جماع وکړه او انزال سو، یا یې ښځه مښه کړه یا یې مچ کړه او انزال سو، نو په دې ټولو صورتونو کې احتکاف باطلیدي، ځکه په دې توګه شهوت پوره کول د جماع په معنی کې دي، همدا وجه ده چې په دې سره روژه فاسدېږي، او جماع کول احتکاف فاسدوي، نو کوم چې د هغه په معنی کې دي، هغه هم احتکاف فاسدوي، او که په دې صورتونو کې انزال نه سو، نو احتکاف نه فاسدېږي، که څه هم د احتکاف په حالت کې لمسي کول حرام دی، دلیل دا دی چې بې له انزاله دا فعل د جماع په معنی کې نه دی، حال دا چې جماع احتکاف فاسدوي، همدا وجه ده چې د روژې په حالت کې مجول او مښه کول جائز دي.

صرف دورخو د احتکاف د نذر منلو حکم

وَمَنْ أَذْهَبَ عَلَى نَفْسِهِ اجْتِنَابَ آيَاتِهِ او که یو سړي پر خپل ځان د یو څو ورځو احتکاف واجب کړي لِيَمْتَنِعَ اجْتِنَابُهَا
بِلَيْلَاتِهَا نو پر هغه د دې ورځو احتکاف د شپو سره لازم دی لِأَنَّهُ ذَكَرَ الْآيَاتِ عَلَى سَبِيلِ الْجَمْعِ يَتَكَاوَلُ مَا يَرَى الْآيَاتِ
الْبَيِّنَاتِ ځکه د جمع په توګه د ورځو یادول و هغو شپو ته (هم) شاملېږي کوم چې د دې ورځو په مقابل کې وي
يَقَالُ: مَا أَرَيْتَكَ مِنْهُ آيَاتِهِ وړل کېږي: له څو ورځو څخه مي لیدلی نه یې وَأَمَّا زَادَ بِلَيْلَاتِهَا او مراد یې دا دی چې د
 هغو په شپو کې مي هم لیدلی نه یې وَكُنْتُ مَكْتَابَةً وَإِنْ لَمْ يَشْرَطِ الشَّابِعُ او دا ورځي به پرلپسې وي که څه هم هغه
 د تابع (پرلپسې والي) شرط لګولی نه وي لِأَنَّهُ مَبْنَى الْاجْتِنَابِ عَلَى الشَّابِعِ ځکه د احتکاف بنیاد پر تابع دی لِأَنَّ
الْأَوَاقَاتَ كُلَّهَا قَابِلَةٌ ځکه چې ټوله وختونه د احتکاف قابل دي بِخِلَافِ السُّمُرِ لَأَنَّ مَبْنَاهُ عَلَى الشَّرْطِ په خلاف د
 روژې ځکه چې د روژې مدار پر تفریق دی لِأَنَّ الْبَيِّنَاتِ غَيْرُ قَابِلَةٍ لِلسُّمُرِ ځکه چې شپې د روژې قابلې نه دي يَجِبُ عَلَى
الشَّرْطِ نو په متفرقه توګه به روژې واجبيږي حَتَّى يَنْسُ عَلَى الشَّابِعِ تر دې چې هغه (په نذر کې) د تابع صراحت وکړي (ښي
 تر څو چې په نذر کې د پرلپسې روژه صراحت نه وکړي، تر هغه وخت به روژې په متفرقه توګه واجبيږي) وَإِنْ كُنِيَ الْآيَاتُ غَالِضَةً او که هغه په
 ځانګړې توګه د ورځونیت وکړي صَلَتْ لَيْلَتُهُ نو د هغه نیت صحیح دی لِأَنَّهُ نَوَى الْحَقِيقَةَ ځکه چې هغه د حقیقت نیت وکړی.

اللفظ: ﴿لَلَّ﴾ جمع دلته ده، شپه، ﴿لِلَّاء﴾ په مقابل کې، په برابر.
تشریح: اوله مسئله او دلیل ښکاره دی.

ول نوی الایام الم دې حاصل دای چې مثلاً که یو چا د نذر ومنی چې دیو شو ورځو اعتکاف به کوم، یعنی صرف د ورځو نیت یې وکړی، او شپې یې له نیت څخه وایستلې، نو د هغه نیت صحیح دی، او پر هغه به صرف د ورځو اعتکاف واجب وي، د دې وجه داده چې د یوم حقیقي معنی د ورځې ده، نو که یو څوک له یوم څخه د شپې نې وکړي، صرف د ورځې نیت وکړي، نو هغه د لفظ د حقیقي معنی اعتبار وکړی، نو داصحیح ده، لهندا په دې صورت کې به صرف د ورځې اعتکاف لازم وي.

صرف د دوو (۲) ورځو د اعتکاف د نذر منلو حکم

وَمَنْ أَذَّجَبَ عَلَى نَفْسِهِ اِعتكافَ يَوْمَيْنِ او کوم سړی چې پر ځان دوې ورځې اعتکاف واجب کړي يَلْزَمُهُ اِعتكافُ نو پر هغه سړي به د هغو دوو (۲) ورځو د شپو اعتکاف (هم) لازم وي وَقَالَ ابُو يُوْسُفَ رَحِمَهُ الله: لَا تَدْخُلُ اللَّيْلَةَ الْاَوَّلَ لوامام ابو یوسف رحمه الله فرمایي: چې اوله شپه به (په دې کې) نه داخلېږي لَا اِلَّ اِلَّا مَتَى غَيْرُ الْجَنَبِ ځکه چې تشبه له جمعي څخه ملسواده وَلِ اِلَّا مَتَى مَتَى فَزَوْزَةُ الْاِصْطِلَالِ او په مینځو شپه کې د اتصال ضرورت دی وَجَهَ الظَّاهِرِ اِلَّا اِلَّا مَتَى غَيْرُ الْجَنَبِ د ظاهر روایت دلیل دای چې په تشبه کې د جمعي معنی است فَيَلْحَقُ بِهِ اِعتكافًا لِأَمْرِ الْعِبَادَةِ نو تشبه به د جمعي سره احتیاطاً یو ځای کېږي د عبادت د تعلق په وجه، والله اعلم.

اللفظ: ﴿مَتَى﴾ تشبه، د دوو (۲) معلود.

تشریح: صورت د مسئلې: دای که یو سړي پر خپل ځان د دوو (۲) ورځو اعتکاف واجب او لازم کړی، نو د طرفینو رحمه الله په تېز پر هغه د دوو ورځو او دوو شپو اعتکاف واجب دی، لېکن امام ابو یوسف رحمه الله فرمایي چې اوله شپه به په اعتکاف کې نه داخلېږي، لهندا پر هغه به د دوو ورځو او یوې شپې اعتکاف واجب وي.
وامام ابو یوسف دلیل: دای چې تشبه له جمع څخه علاوه ده، لهندا څرنگه چې د جمع معنی د ډېرو ورځو په ذکر کې شپې داخلېږي، هغسې به د دوو ورځو په ذکر کې شپې نه داخلېږي، ځکه چې تشبه له جمع څخه علاوه ده، او کله چې په دوو ورځو کې شپې نه داخلېږي، نو د قاعدې مطابق به د یوې شپې اعتکاف هم پر هغه واجبېدل پکار نه وي، خو څرنگه چې په اعتکاف کې اتباع ضروري دی، او د اتباع لپاره اتصال ضروري دی، نو د ضرورت په وجه به مینځو شپه په اعتکاف کې داخلېږي، لېکن اوله شپه به نه داخلېږي، ځکه چې اوله شپه د اتصال سره هېڅ تعلق نه لري، لهندا په اعتکاف کې به د هغې د داخلولو هېڅ ضرورت هم نه وي.

د طرفینو دلیل: د ظاهر روایت او د طرفینو دلیل دای چې په تشبه کې د جمع معنی است، ځکه چې ډېر ځایونه تشبه د جمع په معنی کې وي، او اعتکاف د عبادت سره تعلق لري یعنی عبادت دی، او په عبادت کې به د احتیاط اړخ ته کتل کېږي، نو دلته د احتیاط تقاضا داده چې تشبه د جمع په معنی وگرځوو، ځکه چې د ډېرو ورځو په اعتکاف کې د هغو شپې هم داخلې دي، نو کله چې په جمع کې شپې په ورځو کې داخلې دي، نو په تشبه کې هم د شپو داخلول پکار دي.

کتاب الحج

(دا) کتاب د حج (دا حکامو په بیان کي) دی

تشریح: صاحب د هدايې تر کتاب الصوم وروسته کتاب الحج بيانوي، وجه داده چي روژه خالص بلني عبارت دی. لېکن حج بلني او مالي دواړه قسمه عبادت دی، او له دواړو څخه مرکب دی، او ښکاره ده چي مفرد تر مرکب مخکي وي. نو ځکه صاحب د هدايې اول د مفرد يعني د "صوم" احکام بيان کړل، وروسته د مرکب يعني د "حج" احکام بيانوي. دويمه وجه داده چي روژه هر کال راځي، لېکن حج د هر سري په حق کي هر کال نه راځي، نو د حج په نسبت درلودل مسائلو ته زيات ضرورت دی، نو په دې حواله سره هم د صوم احکام د حج تر احکامو مخکي بيان سول.

ښکاره دي وي چي د "حج" لفظ د حاء په کسره او فتحه دواړو سره استعمالیږي، په قرآن کریم کي د کسري مثال دا آیت دی: **وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيْلًا** (المعرن، ۱۹۷)، او د فتحې مثال دا آیت دی: **اَلْحُجُّ اَشْهُرٌ مَّعْلُوْمَةٌ** (البقره، ۱۹۷)، وگورئ! په اول آیت کي د لفظ په کسره د حاء حج دی، او په دویم آیت کي په فتحه د حاء حج دی.

د حج لغوي او اصطلاحي معنی: د حج لغوي معنی ده: قصد کول، اراده کول، او د حج اصطلاحي معنی ده: قصد الی مکات مخصوص فی اوان مخصوص مع فعل مخصوص علی وجه التعميم (يعني د تعظيم په توگه په ځانگړو وختونو کي د ځانگړو فعلونو سره د ځانگړي ځای اراده کولو ته او د هغه پر طرف سفر کولو ته د شریعت په اصطلاح کي حج وبل کیږي).

فروضیت: د حج فرضیت په کتاب، سنت او اجماع ټولو سره ثابت دی. په کتاب الله کي خو د حج فرضیت په دې آیت سره ثابت دی: **وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيْلًا** (المعرن، ۱۹۷)؛ او په سنت کي په ډېرو حدیثونو سره د حج فرضیت ثابت دی چي له هغو څخه دوه حدیثونه دا دي: (۱) **بنی الإسلام علی الخمس...** الحديث، په دې حدیث کي د اسلام له پنځونو بناگانو څخه یوه بناء حج هم شمارل سوی دی، (۲) **من مات ولم یحج فلیت ابن شاء یهودياً أو نصرانياً؛ او اجماع خو ښکاره چي د نبی ﷺ له زمانې څخه واخله تر نن پوري پر حج د ټولو مسلمانو اتفاق او اجماع راروانه ده.**

د فرضیت وخت: د حج د فرضیت په باره کي ډېر قولونه دي، خو د جمهورو په نېز راجع قول دا دی چي د هجرت په شپږم (۶) کال حج فرض سوی دی.

د حج شرعي حيثيت او د حج شرطونه

الْحَجُّ وَاجِبٌ حج واجب دی **حَلَّ الْأَعْرَابِ الْبَالِغُ الْقَلْبُ الْأَيْسَرُ** پر داسي خلکو چي هغوی آزاد، بالغ، عاقلان، روغ وي **إِذَا كُنْزُوا عَلَى الْأَوْدِ وَالْإِجْلَةِ** په دې شرط چي کله هغوی پر داسي توبه او سپرلي قدرت پيدا کړي **لَا فَيْلًا مِّنَ الْمُسْكِينِ** چي هغه زيات وي داستوگني له ځای څخه **وَمَا لَا يُلْهُمُهُ** او له ضروري شيانو څخه **وَعَنْ لَفَقَةٍ جَبَالِيَةٍ** چي د اهل و عيال له نفقي څخه د هغه تر واپس راتللو پوري **وَكَانَ الطَّرِيقُ آوِنًا** او لاره به (هم) په امن وي **وَمَقَّه بِالْوُجُوبِ** امام قنوري رحمه الله حج په وجوب سره متصف کړی **وَهُوَ تَرِيضَةٌ مُّخْتَكَةٌ** حال دا چي حج يوه مستحکمه فريضه ده **فَبَيَّنَتْ تَرِيضَتُهَا بِالْكِتَابِ** چي د هغې فرضيت په کتاب الله سره ثابت سوی دی **وَهُوَ قَوْلُهُ تَعَالَى: وَيَتَوَعَّلَى النَّاسُ حِجَّ الْبَيْتِ... (الْبَيْتَةُ ١٨٧، عمران ١٧٦)** او هغه دباري تعالیٰ (دا) قول دی: **وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ** من استطاع إليه سبيلاً.

اللفات: **﴿أعمرار﴾** جمع د غزه ده: آزاد خلک، **﴿أصغام﴾** جمع د صبح ده: روغ رمت او سلامت خلک، **﴿راحتة﴾** کجاوله، (سپرلی)، **﴿عیال﴾** بال بچ، اولاد، تر پالنې لاندې اهل و عيال، **﴿طريق﴾** لاره.

تشریح: امام قنوري رحمه الله فرمایي: چي حج پر هغه سري واجبېږي چي هغه آزاد، بالغ، عاقل، روغ او سلامت وي، په دې شرط چي د لاري پر توبې او سپرلي قدرت لري، او دا توبه او سپرلي به داستوگني له ځای، له کورني او تیاو، او د اهل و عيال له دومره نفقي څخه زياته وي چي هغه له حج څخه ده تر راتکه پوري د اهل و عيال کافي سي، او لاره به په امن وي.

وصفه بالوجوب الخ صاحب د هدايي وايي: امام قنوري د حج لپاره د وجوب لفظ استعمال کړی دی، حال دا چي حج قطعي فرض دی، د هغه فرضيت په دې آيت: **وَلْيَذَّكَّرْ عَلَى الْأَنْبِيَاءِ حِجَّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا** [آل عمران: ۹۷] سره ثابت دی، نو څه وجه ده چي امام قنوري د وجوب لفظ استعمال کړی دی؟ د دې جواب دا دی چي د قنوري په عبارت کي له وجوب څخه اصطلاحي وجوب مراد نه دی، بلکي دلته وجوب په معنی د ثبوت او لزوم سره دی، يعني حج ثابت او لازم دی پر آزاد، بالغ، الخ باندې، ځکه چي لفظ د واجب د ثابت او لازم لپاره هم استعمالېږي، نو په دې صورت کي به دا لفظ فرضو ته هم شامل وي، ځکه چي فرض هم ثابت او لازم دي.

حج په زوند کي يو وار فرض دی

وَلَا يَجِبُ لِلْمُتْرِكِ أَوْ لِلْمَرْءِ أَوْ لِلْمَرْءِ أَوْ لِلْمَرْءِ او حج نه واجبېږي په (توله) عمر کي مکر (فقط) يو وار **لَا يَجِبُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ** **يَنْبَغِي لَهُ: الْحَجُّ فِي كُلِّ عَامٍ أَوْ مَرَّةً وَاحِدَةً** ځکه نبي ﷺ ته وريل سوه: حج په هر کال کي سته يا (صرف) يو وار سته **قَالَ: لَا يَلَزَمُ مَرَّةً وَاحِدَةً نُونِي ﷺ** وفرمايل: نه! بلکي يو وار سته **فَمَا زَادَ فَهُوَ تَكْرُرٌ** نو کوم چي (تريو و وار) زيات سي

هغه نفل دی وَلَا سَبَّهَ الْبَيْتُ او په دې وجه (هم) چي د حج سبب بیت الله (کعبه) ده وَأَلَّهُ لَا يَتَعَدَّدُ او کعبه متعدده (مکرره) نه ده (يعني بیت الله صرف يوه د) فَلَا يَتَكَرَّرُ الْوُجُوهُ نو وجوب به (هم) نه مکرر کيږي.

اللفات: ﴿مرة﴾ يو وار، ﴿طلوع﴾ نفل، غير واجب، ﴿لا يتعدد﴾ د تفعل د باب مضارع منفي ده: له يوه وار څخه زياتېدل، څو ځله کېدل، ﴿يتكرر﴾ د تفعل مضارع ده: مکرر کېدل، دويم وار کېدل. **تفسير:** حج په ټوله عمر کي يو وار فرض دی، تر هغه وروسته به حج نفلي وي، ځکه کله چي له نبي ﷺ څخه په دې باره کي پوښته وسوه، نو نبي ﷺ وفرمايل: چي نه! حج په ټوله عمر کي يو وار دی (يعني يو وار فرض دی)، پوره حديث داسي دی: عن ابن عباس أن الأقرع بن حابس سأل النبي ﷺ فقال يا رسول الله الحج في كل سنة أو مرة واحدة؟ قال بل مرة واحدة فمن زاد فهو تطوع.

ولأن سببه الخ په ټوله عمر کي يو وار د حج د فرضيت عقلي دليل دا دی چي د حج سبب بیت الله الحرام دی، او څرنگه چي بیت الله يو دی، نو ځکه به حج په ټوله عمر کي يو وار فرض وي، ددې په خلاف د لمانځه ظاهري سبب وخت دی، او هغه ورځ پنځه واره بدلېږي، نو ځکه به هره ورځ پنځه لمونځونه فرض وي، او د رمضان د روژو سبب مياشته ده، او هغه هر کال راځي، نو ځکه به هر کال د رمضان روژې فرض وي.

حج فوراً واجبيږي که يې د خنډولو څه گنجائش سته

ثُمَّ هُوَ وَاجِبٌ عَلَى الْفَوْرِ عِنْدَ أَنْ يُوشَفَ رَجَعَهُ اللَّهُ بِيَا دَامَ أَبُو يُوسُفَ رَجَعَهُ اللَّهُ بِه نَهْزَ حَجَّ فَوْراً (سملستي) واجب دی وَعَنْ أَبِي حَنِيفَةَ رَجَعَهُ اللَّهُ * مَا يَذُلُّ عَلَيْهِ اَوَلَه امام صاحب رَجَعَهُ اللَّهُ څخه داسي روايت سوی دی چي هغه (هم) پر دغه دلالت کوي (چي حج فوراً واجب دی) وَعِنْدَ مُحْتَدٍ وَالشَّافِعِيِّ رَجَعَهُمَا اللَّهُ عَلَى التَّرَائِي او د امام محمد او امام شافعي رَجَعَهُمَا اللَّهُ په نېز په تراخي (تاخير) سره واجب دی لَأَنَّهُ وَظِيفَةُ الْغُبَرِ ځکه چي حج خود (ټوله) عمر وظيفه ده فَبَكَانَ الْغُبَرُ فِيهِ كَأَنُوقِتِ لِلِالسَّلَاةِ نو (ټوله) عمر د حج په باره کي داسي دی لکه د لمانځه په باره کي چي وخت دی وَهُوَ الْأَوَّلُ اَلهُ يُعْصَى بِوَقْتِ غَايِ داول (قول) وجه داده چي حج د يو ځانگړي وخت سره خلاص دی وَالنُّوْتُ فِي سَنَةٍ وَاحِدَةٍ غَيْرَ تَأْوِيرٍ او د يوه کال په دوران کي مرگ واقع کېدل نادر نه دي فَيَتَسَيَّقُ اجْتِبَاً نو د احتياط لپاره به تنگي اختيارېږي (يعني سملستي به حج واجبيږي) وَلِهَذَا كَانَ الشَّافِعِيُّ أَفْضَلَ هم په دې وجه حج ژر کول افضل دي بِخِلَافِ وَقْتِ السَّلَاةِ لَأَن النُّوْتُ فِي وَفْقِهِ تَأْوِيرٌ په خلاف د لمانځه دوخت چي په دومره وخت کي مرگ واقع کېدل نادر دي.

اللفات: ﴿على الفور﴾ فوراً، سملستي، بې له خنډه، ﴿على الترائي﴾ په خنډ او تاخير سره، ﴿وظيفه﴾ واجب کار، معمول، ﴿يتساق﴾ د تفعل د باب مضارع ده: تنگېدل، (تنگي واوستل).

تشریح: امام ابو یوسف رَحِمَہُ اللہ وایہ دادہ چي کله ہم حج فرض سي، نو سمدستي دهنه اداہ کول واجب دي، که بهي له عنده يہ وخنلوي، نو گنہگارہ کيږي، خو کله چي يہ ہم اداہ کړي، نو اداہ کيږي، په دې کي قضاء نسته، او امام صاحب له روايت څخه معلوموي چي دهنه ميلان هم ودي طرف ته دی چي حج سمدستي اداہ کول واجب دي، امام محمد او امام شافعي رَحِمَہُمَا اللہ فرمايې چي حج علی التراخي واجب دی، نو که يو شوک په اول کال حج نه وکړي، بلکي ورپه ځنلوي، نو دوی په نيز هغه نه گنہگارہ کيږي.

وأنه وظیفۃ الخ د امام محمد او امام شافعي دليل دا دی چي حج د ټوله عمر کار دی، او ټوله عمر، د حج وخت دی، همدا وجه ده چي هر کله حج وسي، نو قضاء کيږي نه، بلکي اداہ به وي، د دې يو مثال ذکر کوي چي مثلاً له يوې (۱) بجې څخه تر درېو (۳) بجو پوري د ماښين وخت دی، نو که تر درېو بجو مخکي په هر وخت کي د ماښين لمونځ وسي، نو اداہ کيږي، لمونځ گزاره نه گنہگارہ کيږي، که څه هم په اول وخت کي يې کول افضله دي، همدا سي حج هم دی يعني چي کله هم حج وکړي نو نه گنہگارہ کيږي.

وجه الأول الخ د امام ابو یوسف او امام صاحب دليل دا دی چي حج ذیو ځانگړي وخت سره خاص دی، يعني د ذی الحجه په نهمه او لسمه ورځ حج کيږي، تر دې وروسته په ټوله کال کي حج نه سي کېدلی، لهندا که يو شوک تر فرضيت وروسته په اول کال کي حج نه وکړي، نو راروان کال به يې کوي، او دا معلومه ده ده چي تر راروان کاله پوري به هغه ژوندي پاته وي، او که مړ به وي (ځکه چي په يوه کال کي د مرگ واقع کېدل شاذ و نادر نه دي)، او که له حج څخه بنځير مړ سو، نو گنہگارہ به وي، نو په دې وجه حج علی الفور واجب دی، همدا وجه ده چي علی الفور حج کول د ټولو اهلانو په نيز افضله او غوره کار دی.

بغلاف وقت الصلاة الخ د امام محمد او امام شافعي رَحِمَہُمَا اللہ د مثال جواب ورکوي فرمايې چي د دې په خلاف د لمانځه د وخت مسئله ده، ځکه د لمانځه وخت اوږد نه دی، او دومره کوچنی دی چي په هغه کي د مرگ راتلل شاذ و نادر دي، نو په دې وجه د لمانځه په آخري وخت کي هم بهي له عنده لمونځ اداہ کول جائز دي، او په هغه کي د ځنلولو گنجائش نسته، لهندا حج په مثال کي به لمونځ ذکر کول صحيح نه وي.

د آزادي او د بلوغت د شرطيت (شرط کېدلو) بيان

وَالْحُرِّيَّةُ وَالْأَهْلُومُ آزادي او بلوغت په دې وجه شرط کړی سو **يَقُولُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ** ۰: **أَيُّهَا عِبَادَ اللَّهِ عَشْرٌ حُجَجٌ ثُمَّ أُعْتِقَ قَلْبِي حُجَّةُ الْإِسْلَامِ** ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي: "که يو غلام لس حجه کړي وي بيا آزاد کړی سي نو پر هغه د اسلام حج (دويم وار) فرض دی **وَأَيُّهَا عِبَادَ اللَّهِ عَشْرٌ حُجَجٌ ثُمَّ يَكُونُ قَلْبِي حُجَّةُ الْإِسْلَامِ** او که يو کوچني لس حجه کړي وي بيا بالغ سي نو پر هغه د اسلام حج (دويم وار) فرض دی " **وَلَأَنَّهُ عِبَادَةٌ** او ځکه چي حج يو عبادت دی **وَالْعِبَادَاتُ بِأَنْفِهَا مَرْضُوعَةٌ مِنَ الْعِبَادِيَّاتِ** او ټوله عبادتونه له کوچنيانو څخه پورته سوي دي **وَالْعَقْلُ شَرْطٌ لِمَصْئَةِ الشُّكُونِ** او عقل شرط دی د تکليف (مكلف کېدلو) د صحيح کېدلو لپاره **وَكَذَا سِخَةُ الْجَوَارِحِ** او همدا ډول د

اندامونو صحيح ڪڍڻ (هم شرط دي) لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ شڪه د اندامونو له صيغت شهنه بنير حاجزي ضروري ده (يعني) كه يو چا اندامونه روځ نه وي، نو هغه به د حج له اداء شهنه خالصا عاجزه وي).

تشریح: له دې غايه صاحب د هدايې د حج د شرطونو وجهي بيانوي فرمايي چي تر ټولو اول شرط آزادېدل دي، پر غلام حج فرض نه دی، او كه يو غلام لس حجونه هم وکړي، نو بيا هم تر آزادېدلو وروسته پر هغه د اسلام حج کول فرض دي، (او مخکي حجونه به يې نفلي شمارل کيږي). شکه په حديث کي راغلي دي: أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَشْرُ حَجَجٍ لِرَأْسِ أَحَدٍ فَلَهُ حُجَّةُ الْإِسْلَامِ، همدا ډول د حج د فرضيت لپاره بالغ ڪډل هم شرط دي، او دې شرط وجه دا ده چي تر بلوغت مخکي د کوچنيانو حج معتبر نه دی، شکه چي حديث دی: أَبَا سَعْدٍ عَشْرُ حَجَجٍ لِرَأْسِ أَحَدٍ فَلَهُ حُجَّةُ الْإِسْلَامِ، يعني تر بلوغت وروسته دويم وار پر نابالغه کوچني حج کول فرض دي، او بيا خو حج يو عبادت دی، او له کوچنيانو شهنه ټوله عبادتونه ساقط سوي او معاف سوي دي، شکه چي هغوی د شريعت د خطاب او د شريعت د عباداتو مکلف او اهل نه دي.

والعقل الخ فرمايي چي د حج د فرضيت لپاره عاقل ڪډل هم شرط دي، شکه چي له عقل شهنه بنير يو شوک مکلف جوړول صحيح نه دي، همدارنگه د اندامونو صحيح او سالم ڪډل هم شرط او ضروري دي، شکه كه د انسان اندامونه صحيح او سالم نه وي، نو هغه به د حج د اړکاتو له اداء کولو شهنه عاجزه وي، او پر عاجزه سړي هم حج فرض نه دی، لهذا حج د فرضيت لپاره د اندامونو سلامتيا هم ضروري ده.

د رانده سړي د حج بيان

وَالْأَعْمَى إِذَا وَجَدَ مَنْ يَكْفِيهِ مُؤَنَةً سَفَرًا او روند سړی چي کله يو داسي شوک پيدا کړي چي هغه د رانده سړي د سفر د مشقت کفايت وکړي (يعني براشت يې کړي) وَوَجَدَ زَاوَا وَرَاحِلَةً او توبه او سپرلي (هم) پيدا کړي لَا يَجِبُ عَلَيْهِ الْحَجُّ عِنْدَ أَنْ حَتِيفَةَ رَجَتِهِ اللَّهُ نو (بيا هم) د امام صاحب رَجَتُهُ الله په نېز پر هغه حج نه واجبيږي عِلَاقًا لَهُنَا د صاحبينو رَجَتُهُ الله اختلاف دی وَقَدْ مَرَّ كِتَابُ السَّلَاةِ او (بحث) په کتاب الصلاة (باب الجمعة) کي تېر سو.

اللغات: ﴿أَعْمَى﴾ روند، بې ديد، د سترگو له ديد شهنه بې برخي، ﴿مُؤَنَةً﴾ بار، خرچه، مشقت.

تشریح: **صورت د مسئلې:** دا دی كه يو سړی روند وي، او يوبل داسي شوک د هغه لپاره پيدا سي، چي د حج په سفر کي د هغه مرسته وکړي، او د هغه د پېولو او راوستلو تکليف برداشت کړي، او په خپله هغه روند دومره سرمايه لري چي د خپل ځان او د هغه سړي د توبې او سپرلي لپاره کفايت وکړي، نو د صاحبينو رَجَتُهُ الله په نېز پر داسي رانده سړي حج فرض دی، لېکن د امام اعظم رَجَتُهُ الله په نېز فرض نه دی، په اصل کي دا اختلاف د دوی حضراتو پر خپلو اصولو بني دی. د امام اعظم رَجَتُهُ الله اصل او قاعده دا ده چي د بل چا په قدرت او مرستي سره حاصل سوی استطاعت معتبر نه دی، لېکن د صاحبينو رَجَتُهُ الله په نېز داسي استطاعت معتبر دی، همدا وجه ده چي د صاحبينو رَجَتُهُ الله په نېز كه د رانده

• القول الرابع: قول أبي حنيفة رَجَتُهُ الله في أداء الحج بنفسه، كما قال العلامة ابن عابدن: فلا يجب على مقعد إلى أن قال: وأعمى وإن وجد قائلاً... لا بأنفسهم ولا بالنهابة في ظاهر المذهب عن الإمام. رد المحتار ج: ٢، ص: ١٥٢. (القول الرابع، ج: ١، ص: ٢٠٨)

سري لپاره يو لارښوونکی او مرستيال پيدا سو، نو پر هغه حج فرض دی، لېکن دامام صاحب رَجَعَهُ الله په نېز بيا هم فرض نه دی. ځکه چي امام صاحب رَجَعَهُ الله د بل چا په لارښوونې او مرستې سره حاصل سوی استطاعت معتبر نه گڼي، د قاعدې عبارت دا دی: الأصل عند أبي حنيفة رَجَعَهُ الله اب كل من لا يقدر بنفسه فوسع غيره لا يكون وسعاً له. و عندهما يكون وسعاً له.

د گوډ (شل) سري د حج بيان

وَأَمَّا التَّعَدُّ فَقَدْ بَيَّنَّ أَنَّ حَنِيفَةَ رَجَعَهُ الله أَكْثَرُ يَجِبُ او هر چي شل سري دی نو له امام صاحب رَجَعَهُ الله څخه روايت دی چي پر هغه حج واجب دی لِأَنَّهُ مُسْتَطِيعٌ بِفَرْزِهِ ځکه چي هغه د بل چا په ذريعه قدرت لرونکی دی فَأَشْبَهَهُ السُّتَيْطِيْعُ بِالزَّاحِلِ نو د هغه سري سره مشابه سو چي هغه پر سپرلي قدرت لري وَعَنْ مُحَمَّدٍ رَجَعَهُ الله تَعَالَى أَنَّهُ لَا يَجِبُ لِأَنَّهُ غَيْرُ قَادِرٍ عَلَى الْإِدَاءِ بِنَفْسِهِ او له امام محمد رَجَعَهُ الله څخه روايت دی چي پر شل سري حج واجب نه دی ځکه چي هغه په خپله پر اداء کولو قدرت نه لري بِخِلَافِ الْأَعْمَى لِأَنَّهُ لَوْ هَدَى يُوَدِّي بِنَفْسِهِ په خلاف د رانده سري ځکه که د هغه لارښوونه (او لاس نيونه) وسي نو هغه په خپله (هم) حج اداء کولای سي فَأَشْبَهَهُ النَّالَ عَنْهُ نو دا د هغه سري سره مشابه سو چي د حج لاره ځني ورکه وي.

الفتاوى: (مقدمه) شل، فلج، گوډ، په پښو معيوب، (هدی) د ضرب ماضي مجهوله ده: لار ښوول، (لاس نيول)، (ضل) بې لاري، له لاري څخه ورک.

تشریح: د عبارت تر تشریح مخکي په دې خبره پوه سو چي دلته دامام صاحب رَجَعَهُ الله کوم روايت بيان سوی دی، دا د امام صاحب اصل او مستند روايت نه دی، بلکي د حضرت حسن بن زباد رَجَعَهُ الله روايت دی، حاصل يې دا دی چي پر شل، فلج سوي او پر هغه چي له دواړو پښو څخه خلاص وي، حج واجب دی، ځکه چي دا د بل چا د استطاعت او مرستې په ذريعه مستطیع او قدرت لرونکی دی، يعني د بل چا په ذريعه دارکاتو پر اداء کولو قدرت لري، نو دا سري د هغه سري په ډول سو کوم چي پر سپرلي باندي د حج کولو قدرت لري (يعني د سپرلي په ذريعه د سپر تيا په حالت کي حج کولای سي)، او پر هغه سري حج فرض دی چي د سپرلي په ذريعه پر حج قدرت لري، نو ځکه به پر مفلوج، او شل هم حج فرض وي، لېکن دامام صاحب رَجَعَهُ الله اصل روايت دا دی چي پر مفلوج او شل حج فرض نه دی، ځکه کله چي د هغه په نېز د رانده سري په حق کي د بل چا استطاعت معتبر نه دی، نو بيا شل او مفلوج د کوم باغ مولی ده.

دامام محمد رَجَعَهُ الله رايه دا ده چي پر شل حج فرض نه دی، ځکه چي داسې په خپله د حج دارکاتو پر اداء کولو قدرت نه لري، نو پر هغه حج فرض کول بې فائدي دي، د دې په خلاف د رانده سري مسئله ده، نو هغه له شل څخه بېل او عليحده دی، ځکه چي د رانده لپاره که يو لارښوونکی او مرستيال پيدا سي، او هغه دارکاتو په اداء کولو کي د هغه لارښوونه او لاس نيونه وکړي، نو هغه په خپله ارکان اداء کولای سي، نو وړند سري د ضال يعني د هغه سري په ډول سو چي د حج لاره ځني ورکه سوې وي، او د ضال لپاره که لارښوونکی پيدا سي، نو پر هغه حج فرض دی، لهذا پر رانده سري به هم حج فرض وي، په دې شرط چي د هغه لپاره هم يو لارښوونکی او مرستيال پيدا سي.

د توبني او سپرلي د شرطيت بيان

وَلَا يَدْرِي مِنَ الْقُدْرَةِ الرَّادِّ وَالرَّاجِعَةِ اَوْ پَر توبنه او سپرلي قدرت (لړل) ضروري دي وَهُوَ كَذَلِكَ مَا يَكْتَرِي بِهِ شَيْءٌ مَحْتَمِلٌ
او هغه پر دومره انداز مال قدرت لړل دي چي په هغه سره حاجي د كجاوې يوه حصه په كرايه اخيستی سي اَوْ رَأْسُ
رَاجِعَةٍ يَا يَوْ بَار وړونكي حيوان په كرايه اخيستی سي وَقَدَّرَ الثَّقَفَةَ ذَاهِبًا وَجَائِثًا او د تگ راتگ پر خرڅه (هم
قدرت لړل ضروري دي) لِأَنَّهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ^۱ سَمِعَ عَنِ السَّيِّدِ بْنِ حَكَمٍ چې له نبي ﷺ څخه د (دې آيت)
من استماع إله سبيلاً په باره كي پوښتنه وسوه قَعَالَ: الرَّادُّ وَالرَّاجِعُ نُونِي ﷺ وفرمايل: چي (له دې څخه مراد)
توبنه او سپرلي دي وَإِنْ أَمْنَكُنَّ أَنْ يَكْتَرِيَ عَقِبَةً او كه د هغه لپاره په واري (او نوبت) سره په كرايه د سپرلي اخيستل
ممکن وو فَلَا شَيْءَ عَلَيْهِ نو پر هغه هيڅ شی واجب نه دی (بني پر هغه حج واجب نه دی) لِأَنَّهُمَا إِذَا كَانَا يَتَعَاثَرَانِ لَمْ تُوجِبِ
الرَّاجِعَةُ فِي جَبْجَبِ السَّفَرِ حُكْمَ چې كله دواړه په واري (او نوبت) سره سپرېږي نو په ټوله سفر كي به (د يوه لپاره پوره)
سپرلي پيدا نه سي (بني په ټوله سفر كي به سپر تيار نه سي حال دا چي د حج شرط دا دی چي په ټوله سفر كي به پر سپرلي او سپر تيار
انسان قدرت وي).

اللفات: «يكتري» د افتعال مضارع ده: په كرايه اخيستل، «شق محمل» پر اوښ چي كومه كجاوه پرته وي د هغې
دوې حصې وي او په هره حصه كي يو، يو سړي كښني، يوې حصې ته شق محمل وايي (نو كه يو چا دومره قدرت
درلودی چي يوه حصه په كرايه واخلي نو هم حج پر واجب دی)، «زامله» بار وړونکی اوښ، «غلبة» نوبت، وار.
تشریح: د عبارت تر حل مخکي په دې خبره پوه سئ چي د شق محمل اصلي معنى هغه ده كوم چي په لغاتو كي بيان
سوه، خو اوس مراد ځني د طيارې، موټر او داسي نورو يو (۱) سيټ دی، او له رأس زامله څخه مراد بار وړونكي اوښ دی،
زامله هغه اوښ ته ويل كيږي چي پر هغه د حج په سفر يا په بل سفر كي سلمان وړل كيږي.

صورت د مسئلې: دا دی كه يو سړی دومره مالداره وي چي د اوښ يو سيټ يا پوره اوښ يا زامله اوښ^۲ په كرايه
اخيستلای سي، همدارنگه د حج د سفر پر نفقه هم قدرت لري، نو پر هغه حج كول فرض دي، حُكْمَ چي د حج د
فرضيت لپاره د آزادۍ، عقل او بلوغت سره سره پر توبنه او سپرلي هم قدرت شرط دی، حُكْمَ له نبي ﷺ څخه چي كله
يو چاد من استطاع إله سبيلاً په باره كي پوښتنه وكړه، نونبي ﷺ وفرمايل چي له دې څخه توبنه او سپرلي مراد دي.

وإن أمنك الخ فرمايي كه يو سړي په نوبتي سپر تيار سره د سپرلي په كرايه اخيستلو قدرت درلودی، په دې توگه چي تر
يو ځايه پوري به هغه پر سپرېږي، بيا به دی په پښو روانيږي، او له هغه ځايه څخه تر بل ځايه پوري بل سړي پر
سپرېږي، (او پر داسي مضبوطه سپرلي يې قدرت نه درلودی چي دواړه په يوه وخت كي پر سپاره وي)، نو پر داسي

• مخيخ: أخرجه الترمذي في كتاب الحج، باب ما جاء في إيجاب الحج بالزاد والراحلة، حديث رقم: ۸۱۳، وابن ماجة في كتاب اللباس، باب: ۱۶، حديث: ۲۸۹۶.
• پر زامله اوښ قدرت لړل دا دي چي حاجي سلمان پر اوښ بار کړي، او په خپله په پښو وړ سره روان سي، نو كه سړی طاقتمن وي، د پښو د تگ
وس لري، او مكه مباركه هم نژدې وي، نو فقط پر زامله اوښ [رأس زامله] قدرت لړل هم حج واجبوي.

سري حج فرض نه دی، ځکه کله چي دوه خلک د حج په سفر کي پريوه سپرلي په نوبت سره سپرېږي. نو ښکاره ده چي په ټوله سفر کي به د يوه سري په حق کي هم په بشپړه توگه سپرلی را نه سي. (بلکي تريو ځايه پوري به د يوه په حق کي وي او تر بل ځايه پوري به د بل په حق کي وي). حال دا چي په ټوله سفر کي پر بشپړه سپرلي قدرت ضروري دی، نو ځکه به په دې صورت کي حج فرض نه وي.

توبه او سپرلی به له ورځني اړتياوو څخه زيات وي

وَيُشْتَرَطُ أَنْ يَكُونَ قَاضِيًا عَنِ السَّكَنِ وَعَنَّا لَا بُدَّ مِنْهُ أَوْ شَرَطَ دِي چي دا مال به د هغه داستوگني له ځای او له ورځني اړتياوو څخه زيات وي كَالْعَادِي وَأَثَاثَ الْبَيْتِ وَبِشَايِهِ لکه خادم، د کور سامان او جامې (کالي) لِأَنَّ هَذِهِ الْأَشْيَاءَ مُشْتَرُكَةٌ بِالْحَاجَةِ الْأَصْلِيَّةِ ځکه چي دا شيان په اصلي حاجت (حاجت اصليه) سره مشغول دي وَيُشْتَرَطُ أَنْ يَكُونَ قَاضِيًا عَنِ نَفَقَةِ عِيَالِهِ إِلَى حَوْنِ عَوْدِهِ او دا (هم) شرط دي چي دا مال به د هغه تر راتگه پوري د هغه د عيال له خرچې څخه زيات وي لِأَنَّ النَّفَقَةَ حَتَّى مُسْتَحَقِّ لِنَزَائِهِ ځکه چي نفقه د ښځي لپاره واجب حق دی وَحَقُّ الْعَيْدِ مَقْدَرُ عِلِّ حَتَّى الشَّرْعِ بِأَمْرِهِ او د شريعت په حکم د بنده حق د شريعت پر حکم مخکي دی.

اللفات: ﴿أَثَاث﴾ سامان، ﴿عود﴾ د نصر مصدر دی: واپس راتلنه، راگرځېدنه.

تفريح: مسئله: داده چي د حج د فرضيت لپاره پر زاد (توبه) او راحله (سپرلي) قاهره کېدل شرط دي (لکه څرنگه چي مخکي ذکر سو)، په دې عبارت کي دا بيانوي چي په کوم مال سره زاد او راحله حاصلوي، هغه مال به دانسان له ورځني او شخصي ضرورتونو څخه زيات وي، يعني داستوگني له کور، خادمان، او جامو څخه د زاد او راحلې زياتېدل شرط دي، همدارنگه دا هم شرط دي چي دا مال به دانسان تر واپس راتگه پوري د هغه د اهل و عيال له نفقې څخه زيات وي، ځکه چي پر خاوند د ښځي نفقه واجب ده، او شريعت پر خپل حق د بندگانو حق مخکي کړی دی، او څرنگه چي حج د شريعت حق دی، نو ځکه شريعت دا شرط لگوي چي د ښځي او عيال نفقه به مخکي اړدي، بيا به په زائد مال د شريعت حق يعني د حج د زاد او راحلې بندوبست کوي.

د کومو خلکو لپاره توبه او سپرلي شرط دي؟

وَأَيْسَ مِنْ شَرِّهِ الْوُجُوبُ عَلَى أَهْلِ مَكَّةَ وَمَنْ حَوْلَهُمُ الرَّاحِلَةُ او د حج د واجېدلو لپاره د مکې پر خلکو او د هغو د اطرافو پر خلکو سپرلي شرط نه ده لِأَنَّهُ لَا تَلَحُّقَهُمْ مَشَقَّةُ زَائِدَةٍ فِي الْأَدَاءِ ځکه چي دې خلکو ته د حج په اداء کولو کي څه زيات تکليف نه لاهقيږي فَأَشْبَهَ السَّاعِيَ إِلَى الْجُمُعَةِ نو دا د جمعي و لمانځه ته د تگ کولو سره مشابه سو (يعني د هغو لپاره حج ته تلل داسي سو لکه نور خلک چي د جمعي لمانځه ته ځي) وَلَا بُدَّ مِنْ أَمْنِ الطَّرِيقِ او د لاري په امن کېدل (هم) ضروري دي لِأَنَّ الْإِسْتِطَاعَةَ لَا تَكْتَفِي دُونَهُ ځکه چي له هغه څخه بغير استطاعت نه ثابتېږي ثُمَّ قِيلَ: هُوَ شَرِّطَ الْوُجُوبَ بيا ويل سوي دي: چي د لاري په امن کېدل د حج د وجوب شرط دی حَتَّى لَا يَجِبَ عَلَيْهِ الْإِسَاءُ تر دې چي پر هغه وصيت کول واجب نه دي وَهُوَ مَرْغَبٌ عَنْ أَنْ خَيِّفَةَ رَجَاهُ اللَّهُ او دا له امام صاحب رَجَاهُ الله څخه روايت سوي دي

وَقِيلَ: هُوَ شَيْطَانُ الْاَدَاةِ دُونَ الْوُجُوْبِ او ويل سوي دي: چي دا حج دااء شرط دي نه دوجوب لِأَنَّ الْيُسْرَةَ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ ۝ فَكُنْ الْاِسْتِطَاعَةَ بِالرَّادِ وَالرَّاجِلَةَ لَا غَيْرَ حُكْمَ چي نبي ﷺ استطاعت تفسير (فقط) په توبه او سپرلي سره کړی دی نه په نورو سره.

اللغات: ﴿إِصْءاء﴾ د افعال مصدر دی: وصیت کول.

تشریح: مخکي تېر سو چي د حج د وجوب په شرطونو کي پر زاد او راحلې قدرت لرل هم دي، خو د مکې او د مکې پر شاوخوا اوسېدونکو باندې د حج د فرضيت لپاره راحله شرط نه ده، لهذا که په دې خلکو کي يو څوک د راحلې قدرت نه لري، نو بيا هم پر هغه حج واجب دی، خو په دې شرط چي د پښو پر تگ قدرت لري، او دا شرط دلته هم ضروري دی چي د هغه تر واپس راتلو پوري به د اهل و عيال لپاره نفقه کافي وي.

پاته سو دا چي د مکې له اطرافو څخه مراد څه دي؟ نو په دې کي دوه قولونه دي: يو دا چي کوم خلک د مکې او ميقات په مينځ کي آباد دي، هغو ټولو ته د مکې اطرافو خلک وايي، دويم دا چي له اطرافو څخه مراد هغه سيمه ده چي د هغې لور د مکې په مينځ کي له درېو ورځو څخه کمه مسافه وي، نو د دې سيمي د خلکو لپاره سپرلي شرط نه ده.

دليل: دا دی چي دې خلکو ته بغیر له سپرلي څخه حج کول هيڅ تکليف نه لري، لهذا حج ته د هغو تلل د جمعې د لماتځه د تگ سره مشابه سو، او د جمعې لماتځه ته د تللو لپاره سپرلي شرط نه ده، که څه هم تکليف وي، هملارنگه به د مکې او د مکې اطرافو د خلکو لپاره هم د حج د فرضيت لپاره سپرلي شرط نه وي.

ولا بد من أمن الطريق الخ فرمايي چي د حج د وجوب لپاره د لاري په امن کېدل هم شرط دي، يعني په دغه لاره کي به غالب گومان د امن او سلامتيا وي، ځکه که لاره په امن نه وي، نو قدرت نه ثابتېږي، بيا په دې کي اختلاف دی چي د لاري امنيت د حج د وجوب لپاره شرط دی، او که د حج دااء لپاره، نو بعضي مشائخو فرمايلي دي چي د لاري امنيت د حج د وجوب لپاره شرط دی، په نوادر کي همدا روايت له امام صاحب رَجَعَهُ الله څخه را نقل سوی دی، او همدا د علم کرخي رَجَعَهُ الله او امام شافعي رَجَعَهُ الله قول دی، بعضي مشائخو فرمايلي دي چي د لاري امنيت د حج دااء کولو لپاره شرط دی، او دا امام احمد رَجَعَهُ الله قول دی.

د دويم قول دليل دا دی چي نبي ﷺ د دې آيت **وَلَهُ عَلَى النَّاسِ حَجُّ الْبَيْتِ مِنْ اسْتِطَاعٍ اِلَيْهِ سَبِيْلًا** تفسير صرف په زاد او راحله سره کړی دی، که د لاري امنيت د حج د وجوب لپاره شرط وای، نو رسول الله ﷺ به د زاد او راحلې سره د لاري امنيت هم ذکر کړی وای، نو کله چي نبي ﷺ د زاد او راحلې سره د لاري امنيت ذکر کړی نه دي، نو دا د دې خبري دليل دی چي د لاري په امن کېدل د زاد او راحلې په څير د حج لپاره شرط نه دی، بلکي د حج دااء کولو لپاره شرط دي.

د اختلاف نمره: ثمره د اختلاف په دې صورت کي ښکاره کيږي چي که په يو سري کي د حج ټوله شرطونه جمع وي، لېکن د لاري دنه امنيت په وجه هغه حج نه وکړی سي، تر دې چي مرگ ته نژدې سي، نو دا ول قول د مشائخو په نېز پر هغه د حج وصيت واجب نه دی (يعني دا وصيت پر واجب نه دی چي زما تر مرگ وروسته دي زما پر ځای بل څوک حج وکړي)، ځکه چي پر هغه گړد سره حج واجب سوی نه دی، (هغه په دې وجه چي دا ول قول د مشائخو په نېز د لاري امنيت د حج د وجوب شرط دی، او امنيت نسته، نو حج واجب نه سو، نو د حج وصيت به څرنگه واجب وي)، او د دويم

قول و مشائحو په نېز پر هغه د حج وصيت واجب دی. (ځکه چې د هغه په نېز د لاري په امن کېدل د حج د اداء کولو لپاره شرط دي، نه د حج د وجوب لپاره) نو کله چې نفس حج پر هغه واجب سو، لېکن د لاري د نه امنيت په وجه هغه اداء نه کړی سو، نو ځکه به له خپلي غاري څخه د حج د فرضي د ساقطولو لپاره پر هغه په خپل مال کي د حج د اداء کولو وصيت واجب او ضروري وي.

د بنځي لپاره د محرم يا خاوند د شرطيت بيان

قَالَ: وَبَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِمَامَ قُدُورِي رَجُلَهُ اللَّهُ فَرَمَائِي: فِي دَبْنِي فِي حَقِّ كَيْ بَدَدِي خَبَرِي اِجْتِبَارِ كَيْبَرِي أَنْ يَكُونَ لَهَا مَحْرَمٌ تَحْتَهُ بِهَذَا رُؤْمٍ فِي دَبْنِي لپاره به يو محرم وي چې د هغه سره به دا حج کوي يا د بنځي خاوند به وي وَلَا يَجُوزُ لَهَا أَنْ تَحْتَهُ بِغَيْرِهَا إِذَا كَانَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ مَكَّةَ مَسِيرٌ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ او بنځي ته له دې دواړو څخه علاوه د بل چا سره حج کول جائز نه دي چې کله د بنځي او مکې تر مینځ د درېو ورځو مسافه وي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: يَجُوزُ لَهَا الْحَجُّ إِذَا خَرَجَتْ مِنْ رُقْفَةٍ وَمَعَهَا نِسَاءُ رِقَاتٍ او امام شافعي رَجُلَهُ اللَّهُ فَرَمَائِي: چې د بنځي لپاره حج کول جائز دي چې کله هغه (د سفر) د ملګرو سره ووځي او د هغې سره باوري (د اعتماد وړ) بنځي وي لِحُصُولِ الْأَمْنِ بِالْمِرَاقَةِ ځکه چې د ملګرتيا په وجه امن حاصل سو وَلَكِنَّا قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ: لَا تَحْجُنَّ امْرَأًا إِلَّا وَمَعَهَا مَحْرَمٌ او زموږ دليل د نبی ﷺ (دا) قول دی: چې بنځه به (بالکل) حج نه کوي خو (هله) چې د هغې سره محرم وي وَرَأَيْتُهَا بِدُونِ النَّحْرِ بِخَافٍ عَلَيْهَا الْفِتْنَةُ او په دې وجه (هم) چې بغیر له محرم څخه پر هغې دفتې بېر ده وَتَرَدَّدَا دُيَانِصَارَ غَيْرِهَا لَأَيُّهَا او د هغې سره د بلي بنځي په يو ځای کېدلو کي دفتې بېر (نوره) زیاتېږي وَلِهَذَا تَحْرُمُ الْخَلْوَةُ بِالْأَجْنَبِيَّةِ همدا وجه ده چې د پردۍ بنځي سره خلوت حرام دی وَإِنْ كَانَ مَعَهَا غَيْرُهَا که څه هم د هغې سره بله بنځه وي بِخِلَافِ مَا إِذَا كَانَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ مَكَّةَ أَقَلَّ مِنْ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ په خلاف د هغه صورت چې کله د هغې او مکې تر مینځ له درېو ورځو څخه کمه مسافه وي لِأَنَّهُ يَسَاهِلُ لَهَا الْخُرُوجُ إِلَى مَا دُونَ السَّيْرِ بِغَيْرِ مَحْرَمٍ ځکه چې د سفر له مسافې څخه په کمه مسافه کي د بنځي لپاره به له محرمه وتل جائز دي.

اللفات: ﴿رفقة﴾ قافله، د سفر ملګري، ﴿فلت﴾ جمع دفتې ده: د اعتبار وړ، معتبر، باوري.

تفريغ: صورت د مسئلې: دادي که د بنځي د ښار او دمکې مکرمې په مینځ کي د درېو ورځو یا تر دې زیاته مسافه وه، نو د بنځي لپاره د حج لپاره تلل په هغه وخت کي جائز دي، چې د هغه سره محرم وي، يا خاوند وي. محرم هغه سړي ته وړل کېږي چې د هغې سره د بنځي نکاح د همېشه لپاره حرامه وي، هغه که د قربت په وجه وي، او که د رضاعت په وجه وي، او که د مصاهره (خسرګنۍ) په وجه وي، خو د محرم لپاره شرط دا دي چې هغه به عاقل، بالغ، آزادي، نور که غلام وي، که مسلمان وي، که کافروي؛ خو که محرم فاسق، يا مجوسي يا کوچنی يا لېونی وي، نو

د هغه سره د ښځې تلل صحيح نه دي، امام شافعي رحمه الله فرمايي که ښځه د نورو ښځو سره يو ځای د حج په سفر ووځي، او د هغې سره باوري او د اعتبار وړ ښځې وي، نو د هغې لپاره حج ته تلل جائز دي، که څه هم د هغې سره معمر او خلودنه وي، ځکه چې د نورو ښځو سره د ملګرتيا په وجه امن حاصل سو.

زموږ دليل: د نبی ﷺ دا قول دی: چې بغیر له محرم څخه به هیڅکله ښځه د حج لپاره نه ځي، په مسلم او ابو داؤد کې راځي: لا یحل للإمرأة تؤمن بالله واليوم الآخر تسافر بسراً بکون ثلاثة أيام فصاعداً إلا ومعها أبوها أو ابنها أو زوجها أو أخوها أو محرر منها، له دې حدیث څخه دا ثابتیږي چې بغیر له محرم څخه د ښځې لپاره درې ورځې یا له دریو ورځو څخه زیات سفر کول جائز نه دي، نو معلومه سوه چې به له محرمه د ښځې سفر جائز نه دی، که څه هم د حج سفر وي.

ولأنها بدون الخ بل دليل دا دی چې به له محرمه پر ښځې باندې د فتنې پوره ده، او کله چې ښځې ډېرې سره ملګري سي (او سره ګډې سي، لکه امام شافعي چې فرمايي)، او دا معلومه ده چې ښځې د عقل په اعتبار سره هم ناقصي دي، او د دين په اعتبار سره هم ناقصي دي، نو ځکه به فتنه نوره زیاته سي، همدا وجه ده چې د سړي لپاره د پردې ښځې سره یوازې والی حرام دی، که څه هم د هغې سره بله ښځه وي، ځکه چې اول یوه فتنه وه، اوس دوې فتنې سوي، نو حاصل دا سو چې به له محرمه به د ښځې لپاره د دریو ورځو په سفر تلل جائز نه وي.

بخلاف ما إذا كان الخ لکن که د ښځې او مکې مکرمې په مینځ کې تر دریو ورځو کمه مسافه وي، نو بیا د ښځې لپاره به له محرمه او به له خاوندنه حج ته تلل جائز دي، ځکه چې شریعت ښځې ته هغه وخت به له محرمه د سفر اجازه ورکړې ده چې د سفر اندازه د سفر له مسافې څخه کمه وي (یعني تر دریو ورځو د سفر مسافه کمه وي)، او په دومره لږ موده کې د فتنې پوره هم نسته.

د محرم په شتون کې خاوند ښځه له حج څخه منع کولای سي، که نه؟

وَإِذَا وَجَدَ مَحْرَمًا لَمْ يَكُنْ لِرَأْسِهِ مَنَعُهَا او کله چې ښځه یو محرم پیدا کړي نو خاوند ته د هغې د منع کولو اختیار نسته وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: لَهُ أَنْ يَنْتَعَهَا او امام شافعي رحمه الله فرمايي: چې خاوند ته د هغې د منع کولو اختیار ته لَأَنَّ بِلِ الْخُرُوجِ تَغْيِيرَ حَقِّهِ ځکه (د حج په سفر کې) د ښځې په وتلو کې د خاوند حق فوتول دي وَلَكِنَّا أَنَّ حَقَّ الرَّؤُوسِ لَا يُلْغَى بِلِ حَقِّ الْفَرَأِضِ او زموږ دليل دا دی چې د خاوند حق د فرائضو په حق کې نه ښکاره کیږي وَالْحَجُّ مِنْهَا او حج (هم) له فرائضو څخه دی حَقٌّ لَوْ كَانَ الْحَجُّ نَفْلًا لَهُ أَنْ يَنْتَعَهَا تر دې که نفلي حج وو نو خاوند ته د هغې د منع کولو اختیار نسته وَلَوْ كَانَ الْخُرُوجُ فَرِيضَةً قَالُوا: لَا يَجِبُ عَلَيْهَا او که د ښځې محرم فاسق (ګنهاره) وو نو فقهاؤ فرمایلي دي: چې پر ښځې حج واجب نه دی لَأَنَّ النِّسْبَ لَا يَحْضُرُ بِهِ ځکه چې په فاسق محرم سره مقصود نه حاصلیږي.

اللغات: ﴿تلویت﴾ د تمغیل مصدر دی: فوتول، ضایع کول، ﴿فاسق﴾ بدلاری او بدکاری سړی، ګنهاره.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چې د حج داراده لرونکي ښځې لپاره که یو محرم پیدا سي، نو خاوند ته دا اختیار نسته چې هغه له حج اداء کولو څخه منع کړي، دامام احمد رحمه الله مسلک هم دا دی، او امام شافعي رحمه الله فرمایي چې خاوند ته دا اختیار نسته.

۱. امام شافعي هليل، دادي چي که بنحی د محرم سره په سفر ولاړه سي، نو د خاوند حق فوتیږي، او مخکي ذکر سو چي د بنده حق د شریعت پر حق مخکي وي، نو ځکه به خاوند د خپل حق په خاطر بنحی د حج له اداء کولو څخه منع کولای سي، لهذا داسي سولکه یوه بنحی چي د حج نذر ومني (چي که زما دا کار وسو نوز به حج کوم)، نو د خاوند لپاره دا اختیار سته چي هغه له نذر پوره کولو څخه منع کړي.

۲. زهرو هليل، دادي، چي د خاوند حق د فرائضو په حق کي نه ښکاره کیږي، همدا وجه ده چي خاوند ته دا اختیار نسته چي هغه خپله بنحی له لمونځ کولو او د رمضان له روژو نیولو څخه منع کړي، نو څرنگه چي حج هم د دين له فرائضو څخه دی، نو له حج څخه د منع کولو اختیار هم خاوند ته حاصل نه دی، هو! که بنحی د نفلي حج اراده کړي وي، نو خاوند هغه منع کولای سي، ځکه چي نفلي حج له فرائضو څخه نه دی.

۳. ولکان السحر فاسقا الخ او که د بنحی محرم فاسق وو، يعني د حلال او حرام یې هیڅ فرق نه کوی، او په بدکاری کي یې باک نه وي، نو مشائخو ويلي دي چي داسي فاسق محرم په وجود کي پر بنحی حج فرض نه دی، ځکه چي د محرم مقصد له فتنې څخه حفاظت دی، او کله چي محرم په خپله د فتنو مرکز وي، نو د بنحی به څه حفاظت وکړي؟

د محرم تفصيلي بيان

وَلَهَا أَنْ تَلْمِزَ مَنْ كَرِهَ مَحْرَمٌ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَعْزُومًا أَوْ يَكُونَ مَحْرَمًا (د حج په سفر کي) د هر محرم سره ووشي خو دا چي هغه مجوسي وي إِنَّهُ يَعْتَقِدُ بِإِحَادَةٍ مَنَافِعَهَا ځکه چي مجوسي د هغې سره نکاح روا گڼي وَلَا جِبْرًا بِالْبَيْتِ وَالْمُتَجَنِّبُونَ او د کوچني او لېوني اعتبار نسته إِنَّهُ لَا تَنَاقُلُ مِنْهَا الْبَيِّنَاتُ ځکه چي له هغو څخه حفاظت حاصلېدای نه سي وَالْبَيِّنَةُ الَّتِي بَلَغَتْ حَدَّ الشَّهَادَةِ بِتَزْوِجِ الْبَالِغَةِ او هغه کوچنۍ نجلی چي د شهوت حد ته رسېدلې وي د بالغې بنحی په درجه کي ده حَتَّى لَا يَسَافِرَ بِهَا مِنْ غَيْرِ مَحْرَمٍ تر دې چي یې له محرمه به د هغې سره سفر نه کوي وَنَفَقَةُ الْمَحْرَمِ عَلَيْهَا او د محرم نفقه پر بنحی واجب ده لَأَنَّهَا تَتَوَسَّلُ بِهِ إِلَى آدَاءِ الْحَجِّ ځکه چي بنحی د حج د اداء کولو ذریعه محرم جوړي وَاخْتَلَفُوا فِي أَنَّ الْمَحْرَمَ شَرِطُ الْوُجُوبِ أَوْ شَرِطُ الْأَدَاءِ او په دې باره کي مشائخو اختلاف کړی دی چي محرم (د حج) د وجوب شرط دی که د اداء عَلَى حَسَبِ اخْتِلَافِهِمْ فِي أَمْنِ الطَّرِيقِ او دا اختلاف د مشائخو د هغه اختلاف په ډول دی کوم چي دلاري دامن په باره کي وو.

اللفات: ﴿إِلْحَادٌ﴾ د افعال مصدر دی: حلال کېدل، ﴿لَا عِوَاذَ﴾ اعتبار نسته، ﴿تَوَسَّلَ﴾ د تفعل د باب مضارع ده: ذریعه جوړول، وسیله جوړول.

تشریح: صورت د مسئلې: دادي چي بنحی ته د هر محرم سره د حج پر سفر تلل جائز دي، هغه که آزادي وي که غلام، مسلمان وي که کافر او ذمي، ځکه چي د دې ټولو خلکو سره د فتنې او فساد هیڅ پېره نسته او په دوی سره حفاظت ممکن دی، او له محرم څخه مقصود همدغه دي، هو! د مجوسي محرم سره تلل جائز نه دي، ځکه چي د مجوسیاتو په نېز د محارمو سره نکاح کول، او د مور او لور سره یې له نکاحه جماع کول صحیح دي، نو د مجوسي محرم په وجود کي د فتنې او فساد قوي خطر سته، لهذا د محرم کوم مقصد چي دی، هغه به خپله د مجوسي له طرفه فوت سي، همدارنگه

کوچنی لو لونی که دیوې بنځي محرم وي، نو د هغو سره هم د حج پر سفر تلل جائز او صحیح نه دي، ځکه چې د محرم مقصد د بنځي ساتنه او حفاظت دی، او هغوی په خپله حفاظت ته ضرورت لري، نو د نورو به څه حفاظت وکړي؟

والصبيۃ الخ فرمایي چې که یوه نجلی بالغه سوې نه وي، لېکن د شهوت حد ته رسېدلې وي، نو هغه د بالغې بنځي په حکم کې ده، او د هغې لپاره هم بغیر له محرمه دباندې وتل او سفر کول جائز نه دي.

ونفقة الصحراء الخ ددې حاصل دادی چې کوم محرم د بنځي سره د حج په سفر ځي، د هغه ټوله خرچه به پر دې بنځي واجب وي، ځکه چې بنځي داسې د حج د اداء کولو ذریعې جوړه کړې ده، نو د هغه نفقه به هم بنځه زغمي، همدارنګه ده که یوه بنځه پر خپله نفقه قدرت لري، لېکن د محرم پر نفقې قدرت نه لري، او پر محرم هم حج فرض نه وي، نو پر هغې بنځي به حج فرض نه وي، ځکه چې د محرم پر نفقې د قدرت نه لرلو په صورت کې به دا بنځه په پوره زاد او راحله باندې قدرت لرونکې نه شمارل کېږي، حال دا چې د حج د وجوب لپاره په زاد او راحله باندې په بشپړه توګه قدرت شرط دی.

واختلفوا الخ فرمایي چې آیا د بنځي د حج په لړ کې د محرم وجود د حج د وجوب شرط دی، که د حج د اداء کولو؟ نو په دې باره کې هغه اختلاف دی، کوم چې د لاري د امنیت په باره کې وو، یعنې د امام اعظم رَجَته الله د روایت مطابق د محرم وجود د حج د وجوب شرط دی، او د امام محمد رَجَته الله د قول مطابق د محرم وجود د حج د اداء کولو شرط دی، ثمره، اختلاف مخکې تېره سوه، هلته یې مطالعه کړئ.

نو احرام تر لږ وروسته د بلوغت یا د آزادېدلو حکم

وَإِذَا كَانَ الصَّبِيُّ بَعْدَ مَا أَحْرَمَهُ أَوْ حَقَّقَ الصَّبِيُّ يَاسْلَامَ أَوْ حَقَّقَ الصَّبِيُّ يَاسْلَامَ (خپل) حج پوره کړي لَمْ يَزِمُهُمْ أَنْ حَجَّوْا الْإِسْلَامَ نو دا حج د هغو لپاره د اسلام له حج (یعنې له فرضي حج) څخه کفایت نه کوي لَأَنَّ إِحْرَامَهُمَا انْتَقَدَ إِذَا دَاءِ النَّفْلِ ځکه چې د هغو احرام د نفلي حج د اداء کولو لپاره تر لږ سوې دی فَلَا يَنْقَلِبُ إِلَّا دَاءِ الْفَرَضِ نو هغه به د فرضي حج د اداء کولو لپاره نه اوږي.

اللفات: ﴿منها﴾ د ضرب د باب تشبیه غائب ماضی ده، د صلب په فرق سره د دې باب ډیرې معنوي راځي: جلري کول،

پوره کول، تېرېدل، ﴿لا ینقلب﴾ د انفعال د باب مضارع منفي ده: او نېتل، ګرځېدل.

تشریح: مسئله: داده که یو کوچنی یا غلام احرام و تړي، د حج افعال شروع کړي، بیا کوچنی بالغ سي، یا غلام آزاد کړي سي، او هغوی په همدغه احرام کې حج پوره کړي، نو د هغو دا حج به نفل وي (لکه څرنگه چې یې شروع کړی وي)، او له فرضي حج څخه کفایت نه کوي، ځکه چې د احرام د تړلو په وخت کې دا دواړه د فرضي حج قابل (أهل) نه وو، بلکه د هغو احرام د نفلي حج لپاره تر لږ سوې وو، لهدذا وروسته به هغه احرام په فرضي احرام سره نه بدلېږي، او پر هغو به فرضي حج پاته او لازم وي، په راروان وخت کې چې کله هم قدرت پیدا کړي نو فرضي حج به اداء کوي، او دا حج به د فرضي حج لپاره کافي نه وي.

که تر وقوف عرفه مخکي کوچني دويم وار احرام وتري نو څه حکم دی؟

وَلَوْلَا إِحْرَامُ الْإِحْرَامِ قَبْلَ الْوُكُوفِ او که کوچنی تر وقوف عرفه مخکي د احرام تجدید وکړي (یعنې دوباره یې وتري)
وَلَوْلَا إِحْرَامُ الْإِسْلَامِ او د اسلامي حج (فرضي حج) نیت وکړي **حَالًا** نو جائز دي **وَالْعَهْدُ لَوْلَاكَ لَمْ يَهْزُ** او که غلام
 داکل وکړي نو جائز نه دي **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْعَبْدُ لَوْلَا لَمْ يَهْزُ** ځکه چې د کوچني احرام (پر کوچني) لازم نه
 دی د اعلیت د نشتوالي په وجه **أَمَّا إِحْرَامُ الْعَهْدِ لَوْلَا** او د غلام احرام خو (پر غلام) لازم دی **فَلَا يَكُنْهُ الْخُرُوفُ عَنْهُ**
بِالشَّرْطِ نو د غیر په شروع کولو سره د هغه لپاره له احرام څخه وتل ممکن نه دي، والله أعلم.

اللفظ: «جند» نوی کول، له سره کول، دوباره کول.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که نابالغه کوچني احرام وتري، بیا بالغ سو، او بیا هغه تر بلوغت وروسته له وقوف عرفه څخه مخکي لول احرام ختم کړی، دویم احرام یې د فرضي حج د اداء کولو لپاره وتري، نو فرضي حج یې جائز دی، لېکن که غلام احرام وتري، او تر آزادېدلو وروسته یې له وقوف عرفه څخه مخکي اول احرام ختم کړی، او بل احرام یې د فرضي حج په نیت وتري، نو دا جائز نه دي.

د فرق وجه دا ده چې د نابالغه کوچني احرام د هغه د عدم قابلیت او د شریعت د احکامو د نه مکلف کېدلو په وجه غیر لازم وو (یعنې پر هغه لازم نه وو)، همدا وجه ده که هغه د احرام په حالت کې د یو ممنوع کار اکتاب وکړي، نو پر هغه هیڅ دم او نور څه نه واجبیږي، نو کله چې د هغه احرام غیر لازم دی، نو د هغه فسخ کول به هم جائز وي، او پاته سو غلام نو د هغه احرام (پر هغه) لازم دی، ځکه چې غلام د شرعي احکامو مکلف وي، همدا وجه ده که غلام د احرام په حالت کې ښکار وکړي، نو پر هغه خودم نه واجبیږي، ځکه چې مالک نه دی، خو روژې حتماً پر واجبیږي، لېکن پر کوچني هیڅ شی نه واجبیږي، له دې څخه معلومه سوه چې د غلام احرام لازم دی، او د کوچني احرام لازم نه دی. والله أعلم بالصواب

فَصْلٌ فِي الْمَوَاقِيتِ

(دا) فصل د حج د میقاتونو (په بیان کې) دی

تشریح: تر دې مخکي صاحب د هدایې د حج او د حج د واجبهیلو شرطونه بیان کړل، اوس له دې ځایه د حج اول منزل او پر لوی معنی میقاتونه بیانوي، ښکاره دي وي چې مواقیت جمع د میقات ده، او د میقات معنی ده: ټاکلی وخت، خودلته مجازاً له میقات څخه هغه ټاکلی ځای او مقام مراد دی چې له هغه ځایه حاجیان احرام تري

د میقات نعرف، شهر او ځایونه

وَالْمَوَاقِيتُ الْعِنَ لَا يَجُوزُ أَنْ يَهَاجِرَهَا الْإِنْسَانُ إِلَّا مُعَرِّمًا غَسَّهٗ او هغه میقاتونه چي تر هغو د انسان لپاره به له احرام نه تېرېدل جائز نه دي پنځه دي لَأَهْلِ الْمَدِينَةِ ذُو الْحَلِيفَةِ وَلَأَهْلِ الْعِرَاقِ ذَاتُ عَرَقٍ وَلَأَهْلِ الشَّامِ جُحْفَةُ د مدینې د خلکو لپاره ذو الحلیفه دی او د عراق د خلکو لپاره ذات عرق دی او د شام د خلکو لپاره جحفه دی وَلَأَهْلِ كُتَيْبَةَ بْنِ لُؤْلَؤٍ د کتیبې بن لؤلؤ د خلکو لپاره وَلَأَهْلِ الْيَمَنِ يَمْلَمُ او د نجد د خلکو لپاره قرب دی او د یمن د خلکو لپاره یلملم دی هَكَذَا وَكُنْتُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دا میقاتونه د دغه خلکو لپاره ټاکلي دي وَقَائِدَةُ الشَّالِيتِ د شالیت د خلکو لپاره الْمُسَمَّ عَنْ تَأْخِيرِ الْإِحْرَامِ عَنْهَا او د میقات ټاکلو فایده له دې میقاتونو څخه د احرام تأخیر منع کول دي (یعنې د میقات ټاکلو فایده دا ده چي له دې میقاتونو څخه احرام ځنډول منع دي) لَأَنَّهُ يُجُوزُ الشَّقْدِيمُ عَلَيْهَا بِالْإِثْقَائِ حُكْمٌ چي تر دې میقاتونو احرام مخکي کول بالا تفاق جائز دي.

اللفاظ: «میقات» له کوم ځای څخه چي حاجیان احرام تري هغه ته میقات ویل کیږي، «هجاوز» د مفاصلې مضمر ده: تېرېدل، «وَقَائِدَةُ» د تفعیل مصدر دی: میقات جوړول، (میقات ټاکل).

تشریح: مکې مکرمې ته د راتلونکو خلکو لپاره نبي ﷺ پنځه ځایونه ټاکلي دي، او حاجیانو ته یې دا هدایت کړی چي دې ځایو ته به په رسېدلو سره حتماً احرام تري، او بغیر له احرام څخه به تر دې ځایونو تېرېږي، ځکه چي بغیر له احرام څخه تر میقات تېرېدل جائز نه دي، (۱) له دې پنځو ځایو څخه د مدینې د خلکو میقات ذو الحلیفه دی، د دې میقات د مدینې تر مینځ ۶ یا ۷ میله فاصله ده، (۲) د عراقیانو میقات ذات عرق دی، دا ځای له مکې څخه د مشرق او شمال په مینځ کي واقع دی، او په قول د علامه کرمانی د دې میقات او مکې تر مینځ تر مینځ ۴۲ میله فاصله ده، (۳) د شام د خلکو میقات جحفه دی، دا له مکې څخه د مغرب او شمال په مینځ کي د یو کلي نوم دی، په قول د صاحب د بنایې دې میقات او مکې تر مینځ ۸۲ میله فاصله ده، خو د دې او مدینې تر مینځ درې منزله دي، (۴) د نجد د خلکو میقات قرن دی، عرب دې ته قرن المنازل ویي، دا یو جگ غر دی چي له عرفات څخه ښکاره کیږي، او د مشهوره تابعي حضرت اوس قرني نسبت هم دې غره ته کیږي، (۵) د یمن د خلکو لپاره میقات یلملم دی، چي دا له مکې څخه د جنوب پر طرف د دېرشو (۳۰) میلو پر فاصله یو مشهور غر دی، او دا د هندوستان د خلکو او نورو میقات هم دی.

هكذا وقت الخ صاحب د هدایي فرمایي چي د میقاتونو دا تفصیل له نبي ﷺ څخه را نقل سوی دی، او د دې میقاتونو فایده دا ده چي هېڅ سړی به هم له احرام څخه بغیر تر دې میقاتونو نه تیرېږي، یعنې که یو څوک مخکي احرام نه وتړي، نو هغه ته پکار ده چي دې میقاتونو ته په رسېدلو سره حتماً احرام وتړي، او به له احرامه دي تر دې نه تېرېږي، همدارنګه ده چي فقهاؤ دا فیصله کړې ده چي تر دې میقاتونو مخکي احرام ترل بالا تفاق صحیح او جائز دي.

توله میقاتونه په یوه نقشه کې

ذوالحلیفه	داد مدینو دخلکو میقات دی	د شمال پر طرف له مکې مکرمې څخه ۴۱۰ کیلو متره لیرې دی (یو کیلو متر ۱۰۰۰ متره کیږي)
ذات عرق	داد عراق دخلکو میقات دی	د مشرق پر طرف له مکې مکرمې څخه ۹۰ کیلو متره لیرې دی
جحفه	داد شام دخلکو میقات دی	د شمال، مغرب پر طرف له مکې مکرمې څخه ۱۸۲ کیلو متره لیرې دی
قرن	داد نجد دخلکو میقات دی	د مشرق پر طرف له مکې مکرمې څخه ۸۰ کیلو متره لیرې دی
یللمر	داد یمن دخلکو میقات دی	د مشرق پر طرف له مکې مکرمې څخه ۱۳۰ کیلو متره لیرې دی
تنمیر	داد مکې دخلکو میقات دی	د شمال، مغرب پر طرف له مکې مکرمې څخه ۷،۵ (یعنې اووه نیم) کیلو متره لیرې دی

د اطرافي سړي لپاره د احرام حکم

ثُمَّ الْاَقَامَ اِذَا اَتَىٰ اَيُّهَا اَمَلٌ قَصْدٌ دُفْعِلَ مَكَّةَ بِيَا چي کله اطرافي سړی مکې ته د داخلېدو په اراده سره میقات ته ورسېږي عَلَيْهِ اَنْ يُحَرِّمَ نو پر هغه احرام ترل واجب دي قَصْدُ الْعَمَلِ اَوْ الْعَمَلُ اَوْ لَمْ يَقْصُدْ حُدُودًا (برابر ده) که یې د حج اراده کړې وي یا د عمرې دا حکم زموږ په نېز دی لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ ①: لَا يَجَاوِزُ اَحَدُ الْبَيْتَاتِ اِلَّا مُحَرِّمًا ځکه نبي ﷺ فرمایلي دي: "هیڅوک به له میقات څخه نه تیرېږي مګر د احرام په حالت کې" وَلَا اَنْ يُّجُوبَ الْاِحْرَامَ اِلَّا بِتَعْظِيمٍ هَذِهِ الْبَيْتَةُ الشَّرِيفَةُ او ځکه چي د احرام واجبېدل د دې شریفې (او سپېڅلې) ټوټې د تعظیم لپاره دی فَيَسْتَوِي فِيهِ الْحَاجُّ وَالْمُعْتَمِرُ وَغَيْرُهُمَا نو په دې کې به حج کونکی او عمره کونکی او نور ټوله برابر وي.

الافات: ﴿آفَاتٍ﴾ کوم سړی چي له میقات څخه دباندې په اطرافو کې اوسېږي هغه ته آفاتي ویل کیږي، اطرافي، **بقعة:** د مخکي ټوټه (ټوکره)، د مخکي حصه.

تشریح: د عبارت تر حل مخکي په دې خبره پوه سئ چي آفاتي هغه سړي ته ویل کیږي چي له میقات څخه بهر اوسېږي، او کوم چي په میقات کې دننه اوسېږي، هغه ته مکې ویل کیږي، مخکي چي د میقاتونو کوم تفصیل بیان سو، هغه د آفاتیانو لپاره وو، لېکن په میقات کې د اوسېدونکو خلکو او د مکې دخلکو میقات "جل" دی. (له حرم څخه وتلې او حرم ته څیرمه سیمي ته جل ویل کیږي، همدارنګه د میقات سیمي ته جل ویل کیږي، یعنې دا دوی سیمي دهغو میقات دی).

مسئله: داده که یو سړی اطرافي وو، او د مکې د تګ په اراده سره میقات ته ورسېدی، نو زموږ په نېز پر هغه احرام ترل فرض دي، هغه که د حج یا عمرې په اراده سره ځي، یا د تجارت یا د بل غرض په اراده سره ځي، ځکه د نبي ﷺ فرمان

• تلخ: أخرجه البيهقي في السنن الكبرى في كتاب الحج، باب من مر بالمقات يرد حراً أو عمراً، حديث رقم: ۸۹۲۲.

دی: "چي هيڅ سري به هم له احرام څخه بغير تر ميقات نه تيرېږي"، څرنگه چي دا حديث مطلق دی، او په دې کې د حج يا د عمرې يا د تجارت او د نورو هيڅ تفصيل نسته، نو کله چي د حج يا د عمرې په نيت سره مکې ته د تلونکي سري لپاره له احرام څخه بغير تر ميقات تېرېدل جائز نه دي، همداسي به د تجارت او نورو په نيت سره د تلونکي سري لپاره هم له احرام څخه بغير تر ميقات تجاوز کول جائز نه وي.

ولأن وجوب الـخ به دې باره کي عقلي دليل دا دی چي تر ميقات مخکي د احرام واجبېدل د مکې مکرمې د تعظيم او احترام په خاطر دي، نو څرنگه چي د حج يا د عمرې په نيت سره د تلونکي سري لپاره د مکې تعظيم کول واجب دي، همدارنگه د تجارت په غرض سره د تلونکي سري لپاره هم د مکې تعظيم کول واجب دي، او په دې حکم کي ټوله برابر دي، نو ځکه به احرام دواړه تړي.

د ميقات د اوسېدونکو لپاره د احرام حکم

وَمَنْ كَانَ دَاخِلَ الْمِيَقَاتِ اَوْ حُوكِ چي په ميقات کي دننه وي لَهُ أَنْ يَدْخُلَ مَكَّةَ بِغَيْرِ احْتِرَامٍ لِحَاجَتِهِ نو هغه ته د خپل ضرورت لپاره به له احرامه مکې ته داخلېدل جائز دي لَئِنَّهُ يَكُونُ دُخُولُهُ مَكَّةَ ځکه چي په مکه کي د هغه داخلېدل ډېر واقع کيږي ذِي الْحِجَابِ الْاِخْرَاقِ كُلِّ مَقَّةَ حَرَمٍ يَبْتَغِي اَوْ هر وار د احرام په واجبولو کي ښکاره خرج (تکليف) دی فَصَارَ كَافِلٌ مَكَّةَ نو داسې د مکې د خلکو په ډول سو حَيْثُ يَسَافِرُ لَهُمُ الْخُرُوجُ مِنْهَا ثُمَّ دُخُولُهَا بِغَيْرِ احْتِرَامٍ لِحَاجَتِهِمْ او د مکې خلکو ته د خپلو اړتياوو لپاره له مکې څخه وتل او بيا داخلېدل به له احرامه روا دي بِخِلَافِ مَا إِذَا قَصَدَ آدَاءَ السُّلُكِ په خلاف د هغه صورت چي کله د حج (يا د عمرې) د آداء کولو قصد وکړي لَئِنَّهُ يَتَحَقَّقُ أَحْيَانًا ځکه چي دا قصد (خو) کله نا کله متحقق کيږي فَلَا حَرَجَ نو (په دې صورت کي د احرام په واجبولو کي) هيڅ حرج نسته.

اللفاظ: ﴿يَحَاجُّ﴾ حلال کېدل، روا کېدل، ﴿نَسَكَ﴾ حج (يا عمره)، ﴿أَحْيَانًا﴾ کله نا کله (کله کله).

تشرېح: مسئله: داده که يو سري په ميقات کي دننه وي، که څه هم د ميقات اوسېدونکي نه وي، لېکن بيا هم هغه ته د خپلو ضرورتونو لپاره بغير له احرامه مکې ته تلل راتلل جائز دي، ځکه چي ډېر ځله د انسان ضرورتونه به شمېره وي، او له انسان څخه په يوه ورځ کي څو ځله تگ راتگ غواړي، اوس که موږ هر وار پر هغه احرام لازم او واجب وگرځوو، نو هغه سري به په حج کي مبتلا سي، او شريعت له بنديگانو څخه حج ليري کړی دی، نو ځکه به پر دې سري احرام تړل ضروري نه وي، او څرنگه چي د مکې خلکو ته د خپلو ضرورتونو لپاره له مکې څخه وتل او په مکه کي داخلېدل به له احرامه جائز دي، همدارنگه به د ميقات د اوسېدونکي لپاره هم جائز، پاته سوه د مکې د تعظيم او احترام مسئله، نو په ميقات کي د دننه اوسېدلو په وجه پر دې سري به ښکاره بدن سره د مکې تعظيم کول ضروري نه دی، بلکي په زړه کي مکه مبارکه محترمه گڼل او په اعتقاد سره يې تعظيم کول د هغه په حق کي کافي دي.

بخلاف الـخ د دې حاصل دا دی که يو سري د حج يا د عمرې په اراده سره مکې ته داخلېدل غواړي، نو که څه هم هغه په ميقات کي دننه وي، لېکن بيا هم هغه ته احرام تړل او مکې ته داخلېدل ضروري دي، او له احرام تړلو څخه بغير د هغه لپاره مکې ته داخلېدل جائز نه دي، ځکه چي انسان هميشه او هر وخت د حج يا د عمرې په اراده مکې ته نه داخلېږي، بلکي کله ناکله داخلېږي، نو څرنگه چي په دې صورت کي د احرام په واجبولو کي څه حرج نسته، نو ځکه به د حج يا

همري په اراده سره پر داخلېدونکي سري احرام ترل او مکې مکرمې ته داخلېدل واجب وي. هغه که د ميقات استوگن وي، که نه وي.

تر ميقات مخکې د احرام ترلو حکم

قُلْ قُلُوبُ الْإِنْسَانِ أَعْمَىٰ عَلَىٰ مَا وَالْمَوَاقِيتُ جَاهِلٌ بيا که يو سړی پر دې ميقاتونو احرام مخکې کړي نو جائز دي لِقَوْلِهِ تَعَالَىٰ: وَأَتَمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ (١١٩٦) حکه الله تعالى فرمايلي دي: د الله لپاره حج او عمره پوره کړئ وَأَتَمُّوا هُنَا أَنْ يَخْرُجَ بِهِمَا مِنْ دُوْرَةِ أَهْلِهِ او د حج او عمرې پوره کول دا دي چې احرام د خپلې کورنۍ له جونگري (يعني له خپل کور) څخه وتري كَذَا قَالَ عَلِيٌّ وَأَبْنُ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا همداسې حضرت علي او ابن مسعود رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا ويلي دي وَالْأَفْضَلُ الشَّعْبِيُّ عَلَيْهِمَا او پر دې ميقاتونو احرام مخکې کول افضل دي لِأَنَّ أَتَمَّ الْحَجِّ مُقْتَضٍ بِهِ حکه چې د حج د پوره کولو تفسير (هم) په دغه سره سوی دی (چې له کوره د حج ياد عمرې احرام وتري) وَالشَّعْبَةُ فِيهِ أَكْثَرُ وَالشَّعْبِيُّ أَذْوَنُ او په دې کې زيات تکليف دی او بشپړ تعظيم دی وَعَنْ أَبِي حَنِيفَةَ رَجَعَهُ اللَّهُ لِأَنَّهُ إِذَا كَانَ يَدُوكَ نَفْسَهُ أَنْ لَا يَتَمَّ لِي مَحْظُورٍ او له امام صاحب رَجَعَهُ الله څخه روايت دی چې پر ميقات احرام مخکې کول هغه وخت افضله دي چې کله محرم ته پر خپل ځان دا قابو وي چې په يو ممنوع (او ناروا) کار کې به نه ولوړي.

اللفاظ: **«دوېره»** د دار تصغير دی، کورگي، جونگره، مراد ځني کور او داستوگني ځای دی، **«اولهر»** اسم تفضيل دی: زيات بشپړ (پوره)، **«محظور»** د ضرب اسم مفعول دی: منع کړی سوی شی يا کار، نارواشی يا کار. **تشریح:** فرمايي چې د اطرافي (آفاقي) خلکو لپاره خو شرعي حکم همدغه دی چې ميقات ته په رسېدلو سره احرام وتري، او تر احرام ترلو وروسته تر ميقات تېر سي، او که يو سړی په خپل کور کې احرام وتري، راووشي، نو دا ډېر افضله او غوره دي، حکه د دې آيت وَأَتَمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ... الخ يو تفسير دا هم سوی دی چې له اتمام (يعني د حج او د عمرې له پوره کولو) څخه مراد دا دي چې حج يا عمره کونکی له خپل کور څخه احرام وتري، او دا تفسير له حضرت علي عليه السلام او حضرت ابن مسعود رضي الله عنهما څخه را نقل سوی دی، چې دا د دې خبرې ښکاره دليل دی چې له کور څخه د حج يا عمرې احرام ترل افضل او غوره دي.

ومن أبي حنيفة رَجَعَهُ اللَّهُ الخ له امام صاحب رَجَعَهُ الله څخه يو روايت دا دی چې تر ميقات احرام مخکې کول هغه وخت افضله دي چې کله محرم ته پر خپل ځان دا قابو (او کنترول) وي چې تر ميقات مخکې به په يو ممنوع کار کې مبتلانه سي، چې د هغه په وجه پر هغه دم او نور واجب سي، کنې دا مخکې والي به د هغه لپاره د سردرد جوړ سي.

د ميقات د اوسېدونکو لپاره د ميقات حکم

وَمَنْ كَانَ دَاخِلَ الْمَيْمَاتِ فَوَضَعَهُ الْجِلَّ او څوک چې په ميقات کې دننه وي نو د هغه ميقات حِلٌّ دی مَقْنَأُ الْجِلِّ الَّذِي يُبْنَى الْمَوَاقِيتُ وَبَيْنَ الْحَرَمِ د دې معنی دا ده چې هغه حِلٌّ کوم چې د ميقاتونو او د حرم په مينځ کې دی لِرَأْيِهِ يَجُوزُ إِخْرَاجُهُ مِنْ دُوْرَةِ أَهْلِهِ حکه چې د هغه لپاره له خپل کور څخه احرام ترل جائز دي وَمَا وَرَاءَ الْمَيْمَاتِ إِلَى الْحَرَمِ

مَكَانٍ وَاحِدٍ او د ميقات له دننه څخه تر حرمه پورې يو ځای دی (يعني له دننه ميقات څخه واخله تر حرمه پورې دې ټولې سيمې ته حل ويل کيږي).

اللفات: «وقت» ميقات، «حل» د حرم او ميقات په مينځ کې واقع سيمې ته او دننه ميقات ته حل ويل کيږي.

تشرېح: مسئله: داده چې کوم سړی د ميقات او سېلونکي وي، د هغه ميقات يعني د احرام د ترلو ځای حل دی، لږيل دا دی چې مخکې تېر سو چې د حج يا د عمرې کونکي لپاره له خپل وطن څخه احرام ترل جائز دي، او څرنگه چې د هغه وطن ميقات دی، نو ځکه به د هغه لپاره له ميقات يعني له حل څخه احرام ترل جائز وي.

د مکې د خلکو لپاره د ميقات حکم

وَمَنْ كَانَ بِمَكَّةَ او څوک چې په مکه کې وي لَوْ تَنَهَّيَ فِي الْحَجِّ الْحَرَامُ نو د هغه ميقات په حج کې حرم دی بِلِ الْغُرْمِ الْحِلِّ او په عمره کې حل دی لِأَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَأَمْرُ أَصْحَابِهِ أَنْ يُخْرِجُوا بِالْحَجِّ مِنْ جَوِبِ مَكَّةَ ځکه نبي ﷺ خپلو صحابه وو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ ته (دا) حکم کړی وو چې هغوی دي د حج احرام په مکه کې دننه وتړي وَأَمْرًا عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنْ يُغَيِّرَهَا مِنَ التَّنْعِيمِ او د حضرت عائشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا وروړو ته يې (دا) حکم کړی وو چې په عائشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا دي له تنعيم څخه عمره وکړي وَهُوَ فِي الْحِلِّ او تنعيم په حل کې دی وَلَأَنَّ أَدَاءَ الْحَجِّ فِي عَرَفَةَ او په دې وجه (هم) چې حج په عرفات کې اداء کيږي وَهُوَ فِي الْحِلِّ او عرفات په حل کې دی فَيَكُونُ الْإِحْرَامُ مِنَ الْحَرَمِ لِيَتَحَقَّقَ كَوْنُ سَفَرٍ لهدا د حج احرام به له حرم څخه وي چې يو ډول سفر ثابت سي وَأَدَاءُ الْغُرْمِ فِي الْحَرَمِ او عمره په حرم کې اداء کيږي فَيَكُونُ الْإِحْرَامُ مِنَ الْحِلِّ لهدا نو د عمرې احرام به په دې وجه له حل څخه وي إِلَّا أَنَّ التَّنْعِيمَ أَفْضَلُ خو (له تنعيم څخه احرام ترل) افضل دي لِيُؤْزِدَ الْأَكْثَرِيَّةَ ځکه په دې باره کې حديث راغلی دی. والله اعلم

اللفات: «جوف» مينځ، (دنه)، «اثر» د صحابي قول ته ويل کيږي، خو دلته ځنې مراد حديث دی.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی چې کوم سړی په مکه کې اوسيږي، هغه که د مکې استوګن وي، يا د يو څو وخت لپاره په مکه کې مقيم وي، نو د حج کولو په صورت کې د هغه ميقات حرم دی، يعني چيري چې د حرم په حدودو کې وغواړي، هلته دي احرام وتړي، او د عمرې کولو په صورت کې د هغه ميقات حل دی، يعني که د عمرې احرام ترل وغواړي، نو د حرم له حدودو څخه دي ووځي، او احرام دي وتړي.

دليل: دا دی چې د حجة الوداع پر موقع نبي ﷺ صحابه وو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ ته وفرمايل: "په تاسو کې چې کوم چاد ځان سره هډي نه وي راوستې، هغه دي عمره وکړي او ځان دي حلال کړي"، نو هغوی همدا سي وکړل، بيا چې کله د تروږم ورځ سوه (يعني د نبي ﷺ اته ورځ سوه)، نو نبي ﷺ صحابه وو ته حکم وکړی: "چې په مکه کې دننه احرام وتړئ"، هغوی ته يې له مکې څخه دباندې د تلو حکم نه وکړی، نو له دې څخه معلومه سوه چې څوک په مکه کې وي، هغه ته په مکه

کې د حج احرام ترل جائز دي. او ښکاره دي وي چې حضرت عائشې رضي الله عنها هم د نورو صحابه وو رضي الله عنهم سره د عمرې احرام ترلې وو، خو هغې ته حیض راغلی. نو نبي ﷺ حکم وکړی چې د عمرې احرام ختم کړه (ليږي کړه)، بیا چې کله د تروپ ورځ راغله، نو د حج د احرام حکم یې ورته وکړی. کله چې حج ختم سو، نو عائشې رضي الله عنها وویل: یا رسول الله ﷺ! نطلقوه بمجة وعصرة و أنطلق بمجة فأمر عبد الرحمن بن أبي بكر أن يخرج معها إلى النخيلة فاعتسرت من الحج، (يعني حضرت عائشې رضي الله عنها وویل: ای رسول الله ﷺ! تاسو او صحابه وو خو حج او عمره دواړه وکړه اوس روانیږئ، او ما فقط حج وکړی روانیږم، نو نبي ﷺ د حضرت عائشې رضي الله عنها دا غوښتنه پوره کړه. او د هغې ورورو عبدالرحمن رضي الله عنه ته یې حکم وکړی چې هغه دي په خپل خور له تنعيم څخه عمره وکړي، يعني له تنعيم څخه دي د عمرې احرام په وتړي)، او تنعيم د حرم له حدودو څخه دباندي په حل کي دی، له دې څخه معلومه سوه چې عمره کونکي به د عمرې لپاره حل ته ځي، او احرام به تړي، بیا به حرم ته راځي او د عمرې ارکان به اداء کوي.

وَأَن أَدَاءَ الْحَجِّ دُورِمَ دَلِيلَ دَا دِي چي د حج يا د عمرې د اداء کولو لپاره يوشه اندازه سفر متحقق کېدل پکار دي. اوس تاسو وویل چې حج د عرفات په ميدان کي اداء کېږي، او عرفات حل دی، نو ځکه به د حج احرام په حرم کي ترل کېږي چې يو قسم سفر متحقق سي، يعني د احرام په حالت کي له حرم څخه حل ته تلل متحقق سي، او څرنگه چې عمره صرف په حرم کي اداء کېږي، نو ځکه به د عمرې احرام په حل کي ترل کېږي، چې يو قسم سفر متحقق سي، هسي خو د عمرې احرام په ټوله حل کي هر ځای ترل جائز دی، لېکن په تنعيم کي ترل افضله دي، چې په پوره توګه د نبي ﷺ د اثر پيروي وسي، ځکه نبي ﷺ حضرت عائشې رضي الله عنها ته له تنعيم څخه د عمرې د احرام ترلو حکم کړی وو. والله أعلم بالصواب

بَابُ الإِحْرَامِ

(دا) باب داحرام (په بيان كي) دی

تشریح: صاحب د هدایې چي کله د میقات له بیان څخه فارغ سو، نو اوس هغه شی بیانوي کوم چي پر میقات لاه کيږي، یعني احرام. نو څرنگه چي پر میقات احرام ترل واجب دي، نو ځکه تر میقات وروسته د سمسټي د احرام احکام او مسئلې بیانوي.

ښکاره دي وي چي احرام د افعال د باب مصدر دی، لغوي معنی یې ده: په حرمت کي داخلېدل، او اصطلاحی معنی یې ده: د حج یا عمرې په نیت سره یو څو مباحات (رواشیان) پر ځان حرامول.

تر احرام مخکې د غسل حکم

وَإِذَا أَرَادَ الإِحْرَامَ لِقَسَلٍ أَوْ تَوْبًا او کله چي د احرام د ترلو اراده وکړي نو غسل دي وکړي یا دي اودس وکړي وَالْقَسَلُ الْقَسَلُ او غسل افضله دی لِأَرْوَى أَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِنَّمَسَلْ لِحِرَامِهِ ځکه روایت سوی دی چي نبی ﷺ د خپل احرام لپاره غسل وکړی إِلَّا أَنَّهُ لِيَتَنَظَّفَ خو دا غسل د پاکۍ حاصلولو لپاره دی حَقٌّ تَوْبَتُهُ بِهِ الْعَائِضُ تر دې چي حائضه ښځي ته به (هم) د غسل حکم کيږي وَإِنْ لَمْ يَقَعْ فَرَضًا عَنْهَا که څه هم په دې غسل سره د هغې فرض غسل نه اداء کيږي فَيَتَوَضَّعُ الْمَوْضِعَ لهذا اودس به هم د غسل قائم مقام وي كُنَّا فِي الْجُبَّةِ لکه څرنگه چي په جمعه کي اودس د غسل قائم مقام دی لِكَرْنِ الْقَسَلِ خو غسل کول افضله دي لِأَنَّ مَعْنَى التَّطَاةِ فِيهِ أَنَّهُ ځکه چي په غسل کي د پاکۍ معنی پوره ده وَلَا أَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ اخْتَارَهُ او په دې وجه (هم) چي نبی ﷺ (په خپله) غسل اختیار کړی دی.

اللفات: «تنظيف» د تمغیل مصدر دی: پاکول، پاکي حاصلول، «نظافة» پاکي، «توضوء» اسم تفصیل دی: زيات بشپړ، زيات پوره.

تشریح: مسئله: داده چي کله یو سړی د حج یا د عمرې د احرام د ترلو اراده وکړي، نو هغه ته پکار ده چي غسل وکړي، که غسل نه سي کولای، نو اودس خودي حتماً وکړي، خو افضل او غوره داده چي غسل وکړي، ځکه له نبی ﷺ څخه هم تر احرام ترلو مخکي غسل را نقل سوي دي، نو د نبی ﷺ د پیروي کولو لپاره هم حاجي ته غسل کول پکاري دي، دویمه خبره داده چي غسل واجب یا فرض نه دی، بلکي د دې تعلق د نظافت او پاکي حاصلولو سره دی، نو په دې وجه د اوداسه په نسبت غسل زيات غوره دی (ځکه چي په غسل کي د اوداسه په نسبت زیاته پاکي مته)، او څرنگه چي دا غسل د پاکي حاصلولو لپاره کيږي، نو که یوه حائضه ښځه د احرام ترلو اراده وکړي، نو هغې ته د دې غسل تلقین وړ

کول پکاري دي، او د هغه په حق کي هم دا د نظافت غسل غوره دي، که څه هم په دې سره د هغه فرض غسل نه اداء کېږي، ځکه چي فرض غسل د وښي تر بندېدلو وروسته لازميږي، او دا غسل تر وښو بندېدلو مخکي دي. نو ځکه به هغه صرف د نظافت او پاکۍ لپاره دا غسل کوي.

د احرام جامې (کپړي)

قَالَ: وَلَيْسَ قَوْلُكُمْ جَدِيدٌ أَوْ قَسِيحٌ: إِذَا رَأَى رَدَاءَهُ امام قلدوري رحمه الله فرمايي: او احرام تر ونکي به دوې (داسي) جامې واغوندي چي دواړي به نوي وي يا دواړي به پرېولل سوي وي: يولنگ او بل شادر (پټو) لَا تُكْفَى عَلَيْهِ السَّلَافَةُ وَالسَّلَامُ * اِنْ تَزَوَّجَ وَارْتَدَى عِنْدَ إِخْرَاجِهِ ځکه چي نبي ﷺ د خپل احرام په وخت کي لنگ ترلی وو او شادر يې اغوستی وو وَلَا تُكْفَى مَنُوعٌ عَنْ لُبْسِ الْبَخِيطِ او په دې وجه (هم) چي محرم له گنډل سوو جامو څخه منع سوي دی وَلَا يَدْخُلُ مِنْ سَتْرِ الْعَوْرَةِ وَدَفْعِ الْخَبَرِ وَالْبِرْوِ او عورت (ستر) پټول او گرمي او يخ ليري کول ضروري دي وَذَلِكَ قِيَامٌ عَيْنًا او دا خبره په هغه صورت کي حاصليږي کوم چي مود متعين کړی وَالْجَدِيدُ أَفْضَلُ او نوي جامې (اغوستل) افضله دي لَا تُكْفَى أَكْبَرُ إِلَى الطَّهَارَةِ ځکه چي د طهارت ته زيات نژدې دي.

اللفظ: «غسلين» تشنيه د غېل ده پر وزن د غېل: پرېولل سوی، «إزار» لنگ، «رداء» شادر (پټو)، «التزندق» د افتعال ماضي ده: لنگ ترل، «ارتدى» د افتعال ماضي ده: شادر پر اوږه کول (د احرام شادر اغوستل)، «منهط» گنډل سوی، «عورة» د پټولو ځای، عورت.

تفريع: مسئله: دا ده چي محرم دي تر غسل وروسته د احرام دوې جامې لنگ او شادر واغوندي، هغه دواړي جامې که نوي وي او بالکل پرېولل سوي نه وي، او که زړې پرېولل سوي وي، لنگ يعني إزار خو به له نامه څخه تر زنگونو پوري وي، او شادر به داسي وي چي پر شا او دواړو اوږو او سينه باندي راسي، دليل دا دی چي نبي ﷺ هم په احرام کي همدغه دوې جامې استعمال کړي دي، او عقلي دليل دا دی چي د محرم لپاره گنډل سوي جامې اغوستل ممنوع دي، او دا خبره هم تسليم سوې ده چي گرمي او يخ ليري کول هم ضروري دي، نو دا دواړه خبري په هغه صورت کي حاصليږي سي، کوم چي مود بيان کړی، يعني چي لنگ او شادر دواړه استعمال کړي، ځکه چي په دې صورت کي له گنډل سوو جامو څخه خلاص سو، او عورت هم پټ سو، او تر څه اندازې پوري له گرمۍ او يخ څخه هم وژغول سو.

والجديد أفضل الخ فرمايي چي د احرام د جامو لپاره که څه هم پرېولل سوي جامې کافي دي، خو افضل نوي جامې اغوستل دي، ځکه نوي جامې پاکۍ ته زياتي نژدې وي، ځکه چي تر اوسه پر هغه يو نجاست هم لگېدلی نه وي.

تر احرام مخکي د عطر لگولو حکم

قَالَ: وَمَنْ لَبَسَ لِبَاسًا امام قلدوري فرمايي: چي محرم دي عطر ولگوي إِنْ كَانَ لَهُ که د هغه سره عطروي وَعَنْ مُحَبِّدٍ رَجَعَهُ الله أَنَّهُ يَكْرَهُ إِذَا تَلَبَّسَ بِهَا يَتَلَبَّسُ عَنْهُ بَعْدَ الْإِخْرَاجِ او له امام محمد رَجَعَهُ الله څخه روايت دی چي داسي عطر لگول مکروه

دي چي د هغه عين (ذات) تر احرام وروسته هم پاته سي وَهُوَ قَوْلُ مَا لَيْكَ وَالشَّاهِدِ رَجَعَهَا اللَّهُ همدا قول د امام مالک او امام شافعي رَجَعَهَا اللَّهُ دی لَأَنَّهُ مُتَّفَعٌ بِالطَّبِيعِ بَعْدَ الْإِحْرَامِ ځکه چي داسي به تر احرام وروسته هم له عطرو څخه نفع حاصلونکی وي وَوَجَّهَ الشُّهُورَ حَدِيثُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا او مشهوره قول دليل د حضرت عائشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا حديث دی قَالَتْ: كُنْتُ أَطِيبُ ۝ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِخْرَامِهِ قَبْلَ أَنْ يُحْرِمَ حضرت عائشه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا وايي: "ما به پر نبي ﷺ د احرام د تړلو په خاطر عطر لگول مخکي تردې چي نبي ﷺ احرام وتړي (يعني تر احرام تړلو مخکي)" وَلَأَنَّ الْمُنْعُونَ عَنْهُ التَّكْلِيفُ بَعْدَ الْإِحْرَامِ او په دې وجه (هم) چي ممنوع خو تر احرام وروسته عطر لگول دي وَالْبَاقِ كَالشَّاهِدِ لَهُ او (مخکي) پاته کېدونکي عطر د بدن د تابع په ډول دي لِإِتِّصَالِهِ بِهِ ځکه چي هغه د بدن سره متصل (او موبستي) وي بِخِلَافِ الشُّبُوبِ لِأَنَّهُ مُبَايِنٌ عَنْهُ په خلاف د جامو ځکه چي جامې له بدن څخه جلا وي.

اللفات: ﴿طيب﴾ خوشبويي، عطر، ﴿تطيب﴾ د تغفل د باب ماضي ده: عطر لگول، ﴿منتفع﴾ د انفعال اسم فاعل دی:

فايده اخيستونکی، ﴿مباين﴾ د مفاعلي اسم فاعل دی: جلا، بېل.

توضيح: مسئله: دا ده چي زموږ په نېز تر احرام تړلو مخکي د حج يا د عمرې د اراده لرونکي سړي لپاره عطر لگول صحيح او جائز دي، که څه هم تر احرام تړلو وروسته د عطرو د ښه بوی او وېږم اثر پاته سي، لېکن د امام محمد، امام مالک او امام شافعي رَجَعَهَا اللَّهُ قول دا دی چي که تر احرام تړلو وروسته د محرم پر بدن د عطرو عين پاتېدی، نو داسي عطر لگول مکروه دي (لکه مشک او څنډه گاته) (عطر).

دليل: د دې حضراتو دليل دا دی چي په دې صورت کي به داسي تر احرام وروسته هم له خوشبويي او عطرو څخه فايده اخيستونکی شمارل کېږي، او تر احرام وروسته له خوشبويي څخه فايده اخيستل حرام او ناجائز دي.

زموږ دليل: دا دی چي له حضرت عائشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا څخه د نبي ﷺ پر سپېڅلي بدن عطر لگول ثبت دي، او په يوه بل روايت کي ذکر دي چي دا عطر به دومره زوړو او اثر لرونکي وو: كَأَنِّي أَنْظُرُ وَبِصَ الطَّبِيعِ فِي مَفْرَقِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وهو محرم، (يعني حضرت عائشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا به فرمايل چي ما به د نبي ﷺ د سر د ورېښتانو په لاره کي د احرام تر تړلو وروسته (هم) د عطرو ځلا ليدله)، له دې حديث څخه معلومېږي چي د نبي ﷺ پر سپېڅلي بدن چي به کرم عطر لگېدل هغه به گاته او سخت ول، او د هغه اثر به تر ډېره وخته پوري پاته وو، او له دې حديث څخه دا خبره هم ښکاره کېږي چي تر احرام مخکي داسي گاته عطر لگول مکروه يا ممنوع نه دي چي اثر يې تر احرام وروسته هم پاته وي.

وَلَأَنَّ الْمُنْعُونَ عَنْهُ الخ عقلي دليل دا دی چي په اصل کي خو تر احرام وروسته عطر لگول ممنوع دي، لېکن کوم عطر چي تر احرام مخکي لگېدلي وي، او تر احرام وروسته د هغه اثر باقي وي، هغه به تابع وي، ځکه چي هغه د بدن سره مېني وي، او د تابع به هيڅ اعتبار نه کېږي.

بخطاف الهم دې په خلاف که يو سړی تر احرام مخکې گنډل سوي جامې (کالي) واخوندي. او بيا تر احرام مخکې هغه جامې نه وکاږي. بلکې د هغو سره احرام وتړي، نو دا ممنوع دي، او که ورپه نه کاږي نو دې جامو په وجه به پر محرم د جنايت جزاء واجبيږي، ځکه چې هغه خو د انسان د بدن سره متصل او موبنستي وي، نو ځکه هغه د محرم د بدن تابع وي، لېکن جامې له بدن څخه جلا وي، نو جامې به نه تابع کيږي، او کله چې جامې نه تابع کيږي، نو د جامو حکم به هم جلا ووستل وي، او تر احرام وروسته به گنډل سوي جامې اخوستل حرامي وي.

تر احرام مخکې د دوو رگتونو حکم

قال: وَصَلْتُ رُكُوتَيْنِ فرمايي: احرام تړونکي دي (تر احرام تړلو مخکې) دوه رکعت لمونځ وکړي لِيَا زَوْجِي جَابِرٌ رَوَى اللَّهُ تَعَالَى ځکه حضرت جابر رَوَى كَرَى دى اَلَّ النَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ صَلَّى بِذِي الْحُلَيْفَةِ رُكُوتَيْنِ وَفَدَّ إِخْرَافِهِ جِي نَبِي ﷺ په ذوالحليفه کي د احرام د تړلو په وخت کي دوه رکعت لمونځ کړی وو.

تشریح: مسئله: داده چې کوم سړی د احرام د تړلو اراده لري، هغه ته پکار ده چې تر غسل يا اودس کولو وروسته او تر احرام تړلو مخکې دوه رکعت لمونځ وکړي، ځکه کله چې نبي ﷺ له مدينې منورې څخه خپل حج سفر شروع کړی، نو ذوالحليفه ته را ورسېدی (کوم چې د مدينې د خلکو ميقات دی)، نو تر احرام مخکې يې دوه رکعت لمونځ وکړی، لهذا امتياتو ته هم پکار ده چې د نبي ﷺ د عمل اقتداء وکړي، يعنې چې کله د احرام د تړلو اراده ولري، نو تر هغه مخکې دې دوه رکعت لمونځ وکړي.

د احرام دعاء

قال: وَقَالَ: اَللّٰهُمَّ اِنِّىْ اُرِيدُ الْعَمَّ فَيَسِّرْ لِّىْ وَتَقَبَّلْهُ مِنِّىْ فرمايي: چې احرام تړونکي دي ووايي: اې الله! زه د حج اراده لرم، هغه زما لپاره آسانه کړه او زما له طرفه هغه قبول کړه. لِأَنَّ اَدَاءَهَا اِنْ اُرْمَتْ مُتَقَرَّةً وَأَمَّا كَيْنَ مُتَجَايِئَةً ځکه چې د حج اداء کول په مختلفه زمانو او مختلفه (او ليري) ځايونو کي کيږي فَلَا يَفْرُقُ عَنِ الشَّقَّةِ عَادَةً لهذا په علمه توگه به له تکليف څخه خالي نه وي فَيَسْأَلُ التَّيْسِيْرَ نو ځکه به احرام تړونکى د آسانه کېدلو غوښتنه کوي وَفِي السَّلَاةِ لَمْ يَذْكُرْ وَشَلْ هَذَا الدُّعَاءُ او په لمانځه کي داسي دعاء ذکر سوې نه ده لِأَنَّ مُذَتَّهَا يَسْبِقُهُ ځکه چې د لمانځه د اداء کولو موده ډېره لږ ده وَأَدَاءُهَا عَادَةً مُّبَيَّنَةٌ او د هغه اداء کول په علمه توگه آسانه دي.

اللفات: ﴿پسره﴾ د تفصيل امر دی: آسانه کول، ﴿اُزمت﴾ جمع د زمت دی: وخت، زمانه، ﴿اماکن﴾ جمع د مکان ده: ځای، ﴿لايمرئ﴾ د فتح مضارع نفي ده: خالي کېدل.

تشریح: په دې عبارت کي امام قدوري رَحْمَةُ اللَّهِ محرم ته د حج د نيت طريقه ورښيي، فرمايي: محرم چې کله احرام وتړي، نو که يې صرف د حج احرام تړلی وي، نو داسي نيت دي وکړي چې: "اې الله! ما په دې احرام سره د حج اراده کړې ده، ته زما لپاره حج آسانه کړه، او زما له طرفه دا قبول کړه". د آسانۍ دعاء خو به ځکه کوي چې حج په يوه وخت

کي نه اداء کيږي، بلکي په غوړو وڅو کي اداء کيږي، او په ليري ليري او بېلابېلو ځايو کي اداء کيږي، او ښکاره ده چې په دومره ډېر وخت او ليري بېلابېلو ځايو کي صرف يو عبادت اداء کول څه معمولي کار نه دی، نو د لوی څښتن ﷻ څخه د آسانی او سهولت خواست کول پکار دي، او د قبوليت خواست هم کول پکار دي، ځکه چې د هر عبادت تېلېدل ضروري دي، نو ځکه به د عبادت په پېل د قبوليت دعاء هم کوي چې محنت ضايع نه سي.

ول الصلاة الخ فرمايي چې په لمانځه کي او د لمانځه په نيت کي يوه داسي دعاء او خواست نسته لکه په حج کي چې ذکر سوه، وجه داده چې فرضي لمونځ په ډېر لږ وخت کي اداء کيږي چې ډېر وخت واخلي تر لسو دقيقو زيات وخت نه اخلي، دويم دا چې لمونځ په يوه وخت او په يوه ځای کي اداء کيږي، نو په عامه توگه د لمانځه اداء کول د خلکو لپاره ستونزمن او سخت نه وي، نو ځکه به د لمانځه په پېل کي داسي دعاء هيڅ ضرورت نه وي.

د تلبیه د شروع کولو وخت

قَالَ: ثُمَّ يُكَبِّرُ كَبْرًا فَرَمَائِي: بَيَا بَهْ مُحْرَمٌ (احرام تر ونکي) تلبیه وويي تر خپل لمانځه وروسته لَا رَوَى عَنْ الْبَيْهَقِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ ٥ لَبَّى لِي دُبُرَ صَلَاتِهِ ٥ ځکه روايت سوی دی چې نبی ﷺ تر خپل لمانځه وروسته تلبیه وويله وَإِنْ لَبَّى بَعْدَ مَا اسْتَوَتْ بِهِ رَأْسَتُهُ او که هغه تلبیه وويي وروسته تر دې چې پر هغه د ده سپرلي برابرې سي (مطلب دا که هغه پر سپرلي سپوري سي بيا تلبیه وويي) جَازَ نُو (دا هم) جَازَ دِي وَلَكِنْ الْأَوَّلُ أَفْضَلُ لَنَا رَوَيْنَا لېکن اول (يعني) تر لمانځه وروسته تلبیه ويل (افضل دي د هغه حديث په وجه کوم چې موږ روايت کړی.

اللفات: «بَيَا» د تفعليل مضارع ده: تلبیه ويل، «دُبُرَ» وروسته، «اسْتَوَتْ» د استفعال ماضي ده: سيده کېدل، برابرېدل.

تشریح: مسئله: داده چې د حج يا د عمرې د احرام د تر ونکي لپاره پکار ده چې له دوو رکعتو څخه وروسته سمدستي تلبیه وويي، ځکه چې نبی ﷺ تر لمانځه وروسته سمدستي تلبیه ويلې وه، لهذا داسي کول افضل دي، لېکن که يو سړی تر لمانځه وروسته او پر سپرلي تر سپرېدلو وروسته تلبیه وويي نو هيڅ حرج نسته، لېکن د نبی ﷺ په اقتداء کي تر لمانځه وروسته فوراً ويل پکار دي.

د مفرد لپاره د تلبیه حکم

وَإِنْ كَانَ مُفْرِدًا بِالْحَجِّ يَتَوَلَّى بِتَلْبِيَّتِهِ الْحَجَّ او که داسړی فقط د حج اراده کونکی وي نو په خپله تلبیه سره به (فقط) د حج نيت کوي لَا تَكُنْ عِبَادَةً ځکه چې حج يو عبادت دی وَلَا عَمَالًا بِإِنِّيَاتٍ او د اعمالو (او عبادتونو) دار و مدار پر نيتونو دی.

اللفات: «مفرد» افراد کونکی، مفرد بالحج هغه چاته ويل کيږي چې په يوه احرام سره يوازي حج کوي.

تشریح: مسئله: داده که يو سړی مفرد بالحج وي يعنې د هغه اراده فقط د حج کولو وي، د عمرې کولو اراده يې نه وي، نو هغه دي په خپل تلبیه سره فقط د حج نيت وکړي، ځکه حج يو عبادت دی، او د عباداتو دار و مدار او صحت پر نيت موقوف وي.

د تليبي الفاظ او په دې کي د کمي يا زيانوب حکم

وَاللَّيْلَةُ اَنْ يَكُونَ او تليبه دا ده چي محرام (داسي) روايي لَيْلِكَ اللَّهُمَّ لَيْلِكَ (چي) زه حاضریم اي الله! حاضریم لَيْلِكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَيْلِكَ حاضریم ستا هيڅ شريک نسته حاضریم اِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ توله حمدونه او نعمتونه ستا لپاره دي وَالْمُلْكُ او باچاهي (هم ستا لپاره ده) لَا شَرِيكَ لَكَ ستا هيڅ شريک نسته وَقَوْلُهُ: اِنَّ الْحَمْدَ يَكُنْهُ الْاَلِفُ لَا يَفْتَحُهَا او (په متن کي) دامت (دا) قول: اِنَّ الْحَمْدَ دالف په کسره سره دی نه په فتحه سره لِيَكُونَ اِبْتِدَاءً لَا يَنْتَهَاءُ چي په حمد ابتداء وسي، (پر مخکي) بناء نه سي (يعني چي دا جلا جمله سي. د مخکي جملې سره متصله نه سي) اِذْ الْفَتْحَةُ صِفَةُ الْاَوَّلِ حکه چي فتحه دا ولي کلمې صفت کيږي (يعني دفتحې په صورت کي به دا جمله دا ولي جملې صفت جوړه سي) وَهُوَ اِجَابَةٌ لِدَعَايِ الْغَوِيلِ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ او دا کلام (يعني لبيک... تر آخره پوري) د حضرت ابراهيم عليه السلام دعاء د قبوليت جواب دی عَلَي مَا هُوَ الْمَعْرُوفُ فِي النِّقْصَةِ لکه په قصه کي چي دا خبره مشهوره ده وَلَا يَنْتَهِي اَنْ يَخْلُ بِشَيْءٍ مِنْ فُرْجِ الْكَلِمَاتِ او مناسب نه دي چي له دې کلماتو څخه يو شی کم کړي لِأَنَّهُ هُوَ الْمَقُولُ بِإِثْقَائِ الرُّوَاةِ حکه چي دا کلام دراويانو په اتفاق سره رانقل سوی دی فَلَا يَنْقُصُ عَنْهُ نو له دې څخه به (يو شی) نه کموي وَلَوْ رَأَوْا فِيهَا جَارًا او که په دې کي اضافه وکړي (يعني څه کلمې زياتي کړي) نو جائز دي خِلَافًا لِلشَّافِعِيِّ رَجَعَهُ اللَّهُ إِلَى رِوَايَةِ الرَّبِيعِ رَجَعَهُ اللَّهُ عَنْهُ په خلاف د امام شافعي رَجَعَهُ اللَّهُ دربيع دروايت مطابق هُوَ اعْتَبَرَهُ بِالْأَذَانِ وَالشَّهَادَةِ امام شافعي رَجَعَهُ اللَّهُ تليبه پر اذان او تشهد قياس کړي ده مِنْ حَيْثُ أَنَّهُ ذِكْرٌ مَنظُورٌ په دې اعتبار سره چي تليبه (هم) منظوم ذکر دی وَلَكِنَّا أَنْ أَجْلَاءَ الصَّخَابَةِ كَابْنِ مَسْعُودٍ وَابْنِ عُثْمَرَ وَأَبْنِ هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمْ رَأَوْا عَلَى النَّبِيِّ اَو زموږ دليل دا دی چي غټو صحابه وو لکه ابن مسعود، ابن عمر او ابو هريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ پر متقولي تليبي اضافه کړې ده وَلَئِنْ اَلْقَصُودَ الشَّأْنُ وَأَفْظَاهُ اَلْمُبْهُوِيَّةُ او په دې وجه (هم) چي د تليبي مقصد د الله تعالی ثنا او د بندگۍ څرگندونه ده فَلَا يَنْتَهِي مِنَ الرِّبَاذَةِ عَلَيْهِ نو پر دې به له اضافې کولو څخه منع نه کيږي.

اللفاظ: ﴿لَيْلِكَ﴾ زه ستا لپاره حاضریم، ﴿حَمْدٌ﴾ تعريف، ﴿مُلْكٌ﴾ سلطنت، باچاهي، بادشاهي. ﴿لَا يَنْقُصُ﴾ د

نصر دباب مضارع منفي ده: کمول، ﴿مَانُورٌ﴾ منقول (رانقل سوي دعاگاني)، ﴿عِبُودِيَّةٌ﴾ بنده کېدل، غلام کېدل.

تشریح: امام قدوري رَجَعَهُ اللَّهُ په دې متن کي د تليبي کلمات بيانوي، نو د تليبي لپاره سنت کلمې دا دي: لبيک اللهم

لبيک، لبيک لا شريک لک نبيک، اِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكُ لَا شَرِيكَ لَكَ، صاحب د هدايي دلته يو وضاحت

کړی دی هغه دا چي تر الحمد مخکي د اِنَّ حرف دالف او د همزې په کسره سره دی، حکه چي د کسري په صورت کي

به دا جمله د حمد لپاره مستقله سي، لېکن که دالف په فتحه سره اِنَّ وويل سي، نو دا جمله به د حمد لپاره مستقله نه

سي، او پر مخکي به مبني سي، او ښکاره ده چي مستقل حمد له غير مستقل حمد څخه افضل او غوره دی، پاته سوه دا

خبره چي تلبیه شه شي ده؟ په حج کي ولي داخله سوه. او د دې قصه شه ده؟ نو په دې لړ کي صاحب د هدايې رَحْمَةُ اللهِ وَايې چي دا ټوله جمله د حضرت ابراهيم عليه السلام د غوښتل سوي دهاء د قبوليت جواب دی، او د دې مشهوره قصه دا ده چي کله حضرت ابراهيم عليه السلام د کعبې شريفې له تمميز څخه فارغ سو، نو هغه ته د الله له طرفه دا حکم وسو چي خلکو ته د حج کولو دعوت ورکړه. نو ابراهيم پر جبل ابو قبيس وختی، او خلکو ته يې د کعبې د حج دعوت ورکړی، نو الله تعالی په خپل قدرت سره دا آواز تر قیامته پوري د راتلونکو خلکو غوږو ته ورسوی، تر دې چي د پلرونو شاهانو او د منسو رحمونو ته هم دا آواز ورسېدی، نو چا چي په هغه وخت کي څو واره پر دې آواز لیک ويلي وي، هغه به دې دنیا ته په راتگ سره هغومره حجونه کوي.

ولا ینفی اللم فرمایي چي د تلبیې له کلمو څخه یوه کلمه هم کمول صحیح او مناسب نه دي، ځکه چي دا کلمې له ټولو راویاتو څخه یو ډول رانقل سوي دي، لهذا په دې کي به هیڅ ډول کمي مناسب نه وي، هو! که یو څوک پر دې کلمو اضافه وکړي، نو زموږ په نېز هیڅ حرج نسته، او د اضافې او زیاتوب اجازه سته، لېکن له امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ څخه درېع بن سلیمان د روایت مطابق رانقل سوي دي چي د هغه په نېز نه کمي کول جائز دي، او نه زیاتوب، په دې باره کي د هغه دلیل قیاس دی، هغه د تلبیې کلمې داډان او د تشهد پر کلمو قیاس کړي دي، یعني څرنګه چي داډان او د تشهد کلمې په اتفاق د راویاتو رانقل سوي دي، او په هغو کي هیڅ ډول کمي، زیاتوب صحیح نه ده، همدارنګه د تلبیې کلمې هم په اتفاق د راویاتو رانقل سوي دي، لهذا په هغو کي به هم کمي، زیاتوب صحیح نه وي.

ولنا اللم زموږ دلیل دا دی چي له غټو صحابه وولکه د ابن مسعود، ابن عمر او ابو هريره رَضِیَ اللهُ عَنْهُمْ څخه د تلبیې پر کلمو اضافه او زیاتوب رانقل سوي دي، لکه څرنګه چي صاحب د بنایې لیکلي دي چي ابن عمر رَضِیَ اللهُ عَنْهُمْ په خپله تلبیه کي دا اضافه کړې وه: "کَبِیکَ وَعَمْدَکَ وَالْکَیْزَ بَعْدَکَ وَرُغْبَتَیْ اِلَیکَ"، او ابن مسعود رَضِیَ اللهُ عَنْهُمَا دا اضافه کړې وه: "کَبِیکَ عَدَدَ النُّجُومِ"، له دې څخه معلومېږي چي په دې کلمو کي اضافه کول صحیح او جائز دي، او په دې کي هیڅ حرج نسته، عقلي دلیل دا دی چي د دې کلمو مقصد د الله جلَّوَاللهُ تعالیٰ حمد او ثناء او دخپل بندګۍ اظهار کول دي، او ښکاره ده چي د نورو کلمو په اضافه کولو سره په دې مقصد کي نوره اضافه راځي، نو په دې حواله سره به هم د تلبیې په کلمو کي اضافه او زیاتوب صحیح او جائز وي.

دا حرام د شروع کولو وخت

قَالَ: إِذَا أَلْفَى قَدْ أَحْرَمَ امام قدوري فرمایي: چي کله هغه تلبیه ووايي نو محرم سو يَعْنِي إِذَا نَوَى یعني که هغه نیت وکړي لِأَنَّ الْعِبَادَةَ لَا تَشْأَدُ إِلَّا بِالنِّيَّةِ ځکه چي له نیت څخه بغیر عبادت نه اداء کېږي إِلَّا أَنَّهُ لَمْ يَنْزُ كُرْهًا خو اهل قدوري نیت نه دي ذکر کړی يَتَقَدَّرُ الْإِشَارَةُ إِلَيْهَا بِقَوْلِهِ اَللّٰهُمَّ اِنِّ اُرِيدُ الْحَجَّ ځکه چي مخکي د هغه په دې قول اللهم إِنِّي ارید الحج کي نیت ته اشاره وسوه.

تشریح: فرمایي چي د سړي د محرم کېدلو لپاره تلبیه او نیت دواړه ضروري دي، لهذا نه یو سړی فقط په تلبیه سره محرم کېږي، او نه صرف په نیت سره، نو ځکه فرمایي: که په نیت سره یو څوک تلبیه ووايي نو هغه محرم ګرځي، ځکه چي حج یو عبادت دی، او یو عبادت هم بغیر له نیت څخه نه اداء کېږي، پاته سو دا سوال چي کله د عبادت دا

کولو لپاره نيت مهم دی، نو بيا امام قنوري رحمه الله د نيت يادونه ولي نه وکړه؟ جواب دای چې مخکې دامام قنوري رحمه الله په دې عبارت: اللهم اني ارید المحرم... الم کي نيت ته هم اشاره وسوه (څکه چې د اهد معنی هم د نيت ده)، نو په دې وجه امام قنوري رحمه الله جلاد نيت يادونه ضروري نه وکنله.

د احرام د شروع کولو لپاره څه شي ضروري دي؟

وَلَا يَصِحُّ شَارِعًا اِلَّا اِحْرَامًا بِشُرُوطِ النَّيَّةِ او محض په نيت سره يو څوک د احرام شروع کونکي نه گرځي مَا لَمْ يَلْتَ
بِالنِّيَّةِ تر څو چې تلبیه نه ووايي عِلَّا قَالَا لِلشَّاهِدَيْنِ رَجَعَهُ الله دامام شافعي رحمه الله اختلاف دی لَا كَلِمَةً مَعْلَى الْأَدَاءِ
څکه چې احرام يو عقد دی پر اداء فَلَا بُدَّ مِنْ ذِكْرٍ نو ځکه ذکر ضروري دی كَبَائِلِ تَغْيِيَةِ الصَّلَاةِ لکه د لماتڅه په
تحریمه کي (چې ضروري دی) وَيَصِحُّ شَارِعًا بِذِكْرٍ يُقْصَدُ بِهِ التَّعْظِيمُ او گرځي (د احرام) شروع کونکی په (هر)
هغه ذکر چې په هغه سره مقصد تعظیم وي سِوَى الثَّلْبِيَّةِ مساو له تلبیه څخه فَارِسِيَّةٌ كَانَتْ أَوْ عَرَبِيَّةٌ (هغه که
ذکر) فارسي وي، که عربي هَذَا هُوَ الشُّهُورُ عَنْ أَصْحَابِنَا رَجَعَهُ الله تَعَالَى زموږ له ملگرو څخه همدغه
مشهور (روایت) دی وَالْفَرْقَى بَيْنَهُ وَبَيْنَ الصَّلَاةِ عَلَى أَصْلِهِمَا او د صاحبینو پر قاعده د لماتڅه او د حج په مینځ کي فرق
دای أَلْ بَابُ الْحَجِّ أَوْ سَمٌّ مِنْ بَابِ الصَّلَاةِ چې د حج باب د لماتڅه له باب څخه زيات وسع (پراخ) دی حَقٌّ يَقَامُ غَيْرُ
الْبَدَلِ مَقَامَ الْبَدَلِ تر دې چې (په حج کي) غیر ذکر (هم) د ذکر (یعني د تلبیه) قائم مقام کيږي كَتَلْبِئِدِ الْهُدَيْنِ
لکه د بدلنې په غاړه کي طوق اچول (یعني که یو حاجي د حج څاروي ته محض طوق واچوي نو دا که څه هم غیر ذکر دی لکن بیا هم دا
د تلبیه قائم مقام دي، او په دې سره هغه محرم گرځي) فَكَذَا غَيْرُ الثَّلْبِيَّةِ وَغَيْرُ الْعَرَبِيَّةِ نو همداسي به له تلبیه او عربي څخه
مساو (بل ذکر د تلبیه او ذکر قائم مقام کيږي).

اللفات: ﴿شارع﴾ شروع کونکی، ﴿مجرد﴾ فقط، محض، یوازي، ﴿تقلید﴾ د څاروي غاړي ته طوق یا رسی وړاچول،
﴿وسع﴾ زيات پراخ، ﴿الثلث﴾ څاروی، بڼه (د حج څاروی).

توضیح: مخکې موږ وویل چې د حج د شروع کولو او د انسان د محرم کېدلو لپاره صرف تلبیه یا صرف نيت کافي نه دی،
بلکي نيت او تلبیه دواړه ضروري دي، لپکن امام شافعي رحمه الله فرمایي چې که صرف نيت وسي، نو هم انسان محرم
کيږي، هغه که تلبیه ووايي، که نه ووايي، دامام شافعي رحمه الله دليل دلته هم قياس دی، او حج پر روژه قياسوي فرمایي
چې څرنګه د روژې د شروع کولو لپاره (او د صائم کېدلو لپاره) صرف نيت کافي دی، د بل شي ضرورت نسته، همدا
ډول به دلته هم نيت کافي وي، زموږ دليل دا دی چې احرام د داسي عبادت د اداء کولو لپاره ترل کيږي چې په هغه کي
پلايل ارکان د مثال په توګه طواف، سعي، رمي او داسي نور شامل دي، نو څرنګه چې لمونځ پر پلايلو ارکانو مشتمل
دی، او د هغه د شروع کولو لپاره له نيت څخه علاوه يو بل ذکر يعني تکبير تحریمه هم ضروري دی، همدارنګه به د حج
د شروع کولو او د محرم کېدلو لپاره هم د نيت سره سره يو بل ذکر يعني تلبیه ضروري وي، لپکن د تلبیه رانقل سوي
کلمې اداء کول یا په عربي کي تلبیه وبل ضروري نه دي، بلکي که یو سړی د تلبیه له کلماتو څخه علاوه يوه بله داسي

دهاء و کړي، چي په هغې کي د الله عزوجل حمد او ثناء او دخپل بندگي اظهار هم وي، نو فارسي دهاء هم کافي ده، هغه که په عربي وي، يا په فارسي وي، همداد حنفي فقهه مشهور او معتقد قول دی.

و تفرق العلم دا عبارت د يو سوال جواب دی، هغه دا چي دامام صاحب په نېز په غير عربي کي الله اکبر ويل يعني تحریم تهل جائز وو (لکه په کتاب الصلاة کي چي تېر سو)، نو پر هغه باندې په قياسولو سره به په غير عربي کي تلبیه ويل هم جائز وي، لېکن د صاحبينو مسلک دا وو چي په غير عربي کي تحریمه جائز نه ده، نو دلته د هغو په نېز په غير عربي کي تلبیه څرنگه جائز سوه (حال دا چي دوی هم دلته احرام پر لمانځه قياسي). نو د هغه جواب ورکوي چي د حج بېر لمانځه په مقابله کي زيات پراخ دی، او په حج کي غير ذکر هم د ذکر قائم مقام گرځي، لهدا که يو سړی د احرام په نيت سره د څاروي غاړي ته طوق ور واچوي، روان يې کړي، نو هغه په دې سره هم محرم کېږي، که څه هم هغه تلبیه ويلې نه وي، ځکه چي دلته ذکر قلبي (د زړه ذکر) پيدا سو، که څه هم ذکر لاسي نسته، نو کله چي په حج کي غير ذکر يعني طوق ور اچول د ذکر يعني د تلبیې قائم مقام گرځي، نو له مقولې تلبیې څخه علاوه به بل ذکر خو په درجه اولی د تلبیې قائم مقام گرځي، هغه که په عربي وي، که په فارسي وي، لېکن په لمانځه کي دومره پراخي نسته، نو ځکه به په لمانځه کي تکبير او عربي ضروري وي.

د حج د ممنوعاتو بيان

قَالَ: وَيُحْتَجُّ مَا دَعَى اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ فَرَمَائِي: چي محرم به له هغو شيانو څخه ځان ساتي چي له هغو څخه الله تعالى نهې کړي دي مِنَ الرِّفَثِ وَالْفُسُوقِ وَالْجِدَالِ (يعني) له رِفَث، فسوق او جدال څخه وَالْأَصْلُ فِيهِ قَوْلُهُ تَعَالَى: فَلَا رِفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ لِلْحَجِّ الْبَقَرَةِ ۱۱۹۷ او په دې باره کي اصل الله تعالى (دا) قول دی: چي په حج کي نه رِفَث سته، نه فسوق او نه جدال فَهَذَا دَعَا بِيَمِينَةِ النَّفْيِ نو دا د نفې په صيغه سره نهې دي وَالرِّفَثُ الْجِنَاءُ أَوْ الْكَلَامُ الْفَاحِشُ أَوْ ذِكْرُ الْجِنَاعِ بِحَضْرَةِ النِّسَاءِ او رِفَث يا جماع ده يا بدي خبري (او سپکه وينا) ده يا د بنځو په حضور کي د جماع يادونه ده وَالْفُسُوقُ النِّعَاصُ اوله فسوق څخه مراد گناوي (کول) دي وَهُوَ حَالُ الْإِخْرَافِ أَشَدُّ حُرْمَةً او دا (گناوي بيا) د احرام په حالت کي ډېر زيات حرمت لري وَالْجِدَالُ أَنْ يُجَادَلَ رَفِيقَهُ او جدال دا دی چي محرم د خپل ملگري سره نېسته (او مباحثه) وکړي وَقِيلَ: مَجَادَلَةُ النَّاسِ كَيْفَ تَقْدِيمُ وَقَتِ الْحَجِّ وَتَأْخِيرُهُ او يو قول دا دی: چي له جدال څخه مراد حج د وخت په تقديم او تأخير کي د مشرکينو سره نېسته او (مباحثه) کول دي وَلَا يَقْتُلُ صَيْدًا او محرم به بنکار نه قتلوي لِقَوْلِهِ تَعَالَى وَلَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ ۱۹۵ ځکه الله تعالى فرمايلي دي: "او تاسو د احرام په حالت کي بنکار مه وژنئ!"

اللفات: ﴿رِفَث﴾ جماع يا د جماع خبري، ﴿فُسُوق﴾ بدکاري، گناه، ﴿جِدَال﴾ جگړه، نېسته، زيات بحث او تکرار کول، فساد جوړول، ﴿صَيْد﴾ بنکار.

تشرېح: فرمايي چي کله يو سړی احرام وتړي او د حج نيت وکړي، نو هغه ته پکار ده چي د هر ډول لغوه، چټلو (و پالتو) کارو څخه ځان وساتي، اوله هغو ټولو شيانو څخه پرېز وکړي چي الله تعالى په خپل دې قول کي له هغو څخه د

جان ساتلو او د احتياط کولو حکم کړی دی، لکن فرض يېمن الحام فلا رفت ولا فسوق ولا جدال فی الحام الله، يعني محرم خو به نه رفت کوي، او نه به په فسوق او فجور کي مبتلا کيږي، او نه به د حج په دوران کي جنگ او نښت کوي. صاحب د هدايي فرمايي چي په فلا رفت الله سره چي کوم حکم بيان سوی دی، هغه پر نهي او معانعت محمول دی، نو ځکه به محرم له دې شيانو څخه په ډېر ټينگار ځان ژغوري.

والرفث الله فرمايي چي له رفت څخه يا جماع مراد ده، لکه په دې آيت کي چي له رفت څخه جماع مراد ده: احل لکم ليله الصبر الرفث الی نساءکم، يا له رفت څخه سپکه وينا، بدي او چتلي خبري مراد دي. يا له دې څخه د بنحو په شتون کي د جماع ذکر کول مراد دي، او له فسوق څخه معاصي او گناوي مراد دي، او د گناه کار خو په هر حال کي حرام او ناجائز دی. لېکن د احرام په حالت کي نور هم دروند جرم دی.

والجدال الله فرمايي چي له جدال څخه مراد دا دي چي انسان خپل د حج د ملگري سره جنگ او نښت وکړي، يا له جدال څخه د حج د وخت په باره کي د مشرکينو سره جنگ او مباحثه کول مراد دي، صاحب د بنيابي د علامه زمخشري رحمه الله په حواله سره ليکلي دي چي قرشو به په خپله زمانه کي د حج دارکاتو په باره کي د ټولو عربو مخالفت کوی، نورو عربو به په عرفات کي وقوف کوی، دوی به په مشعر حرام کي وقوف کوی، همدارنگه به مشرکينو په خپله زمانه کي دوه کاله په ذوالقعدة کي حج کوی، او دوه کاله به يې په ذو الحجه کي حج کوی، لېکن الله تعالی حکم وکړی چي د دوی سره په دې باره کي بحث ومباحثه مه کوئ، تاسو خپله د ذو الحجه په مياشت کي حج کوئ. (بنابه ۴: ۲۰، ص: ۵۲)

ولا يقتل صيدا الله فرمايي چي د محرم لپاره د وچي (مخکي) حيوان ښکارول هم ممنوع او حرام دي، ځکه په دې آيت ولا تقتلوا الصيد وانتحر حرر کي د وچي او لنډې دواړو د حيوان ښکار حرام سوی دی، لېکن په بل آيت وحزره عليکرم صيد البر ما دمتر حرما کي صرف د وچي مخکي ښکار حرام سوی دی، چي په هغه سره د دريايي او سمندري حيوان د ښکار حلالوالی ثابتيږي.

د محرم لپاره د ښکار مسئله

وَلَا يَسْتَحْيِيهِ وَلَا يَذْلُ عَلَيْهِ او محرم به د ښکار و طرف ته نه اشاره کوي او نه به پر هغه دلالت کوي (يعني نه به د ښکار خبر بل چا ته ورکوي) لِيَحْدِثَ أَنْ تَتَذَادَّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د ابو قتاده رضي الله عنه د حديث په وجه أَنَّ أَصَابَ جَبَّارَ وَخَشٍ چي هغه وحشي خر ښکار کړی وَهُوَ حَلَالٌ په داسي حال کي چي هغه حلال وو (يعني ابو قتاده محرم نه وو) وَأَصْحَابُهُ مُخْرِجُونَ (لېکن) ملگري يې محرم وو فَقَالَ النَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ ﷺ رَأَيْتُكُمْ نَوْبِي د هغه ملگرو ته وويل هَلْ أَتَيْتُمْ هَلْ دَلَلْتُمْ هَلْ أَعْتَمْتُمْ آيا تاسو (د وحشي خرو و طرف ته) اشاره کړې وه؟ آيا تاسو ورښوولی وو؟ آيا تاسو مرسته کړې وه؟ فَقَالُوا لَا نَوْ هَعُورَى وَوِيلَ چي نه! فَقَالَ: إِذَا فَكَلْتُمْ نو نبي ﷺ و فرمايل: چي بيا يې نو خورئ! وَلَكُمْ إِنْ أَلَا الْأَمْنِ عَنِ الصَّيْدِ او په دې وجه چي (په دې حرکتونو سره) له ښکار څخه امن ليري کول دي رَكْنَهُ آمِنٌ بِتَوَحُّدِهِ وَبُعْدِهِ عَنِ الْأَعْيُنِ ځکه چي ښکار د خپل وحشي کېدلو او له سترگو څخه دليري کېدلو په وجه په امن وي.

اللفات: ﴿بدل﴾ دلالت کول، د دې باب په صله کي چي علي راسي نو معنی يې دا کيږي، خبر وړ کول، وړ نيول، **﴿حرام وحش﴾** وحشي خر، څنگلي خر.

تشریح: مسئله: داده چي څرنګه دمحرم لپاره ښکار کول ممنوع دي، هملارنګه په بل ښکار کول، يا يو غير محرم ته د ښکار خبر وړ کول، يا د ښکار و طرف ته اشاره کول، يا په ښکار کولو کي مرسته وړ سره کول ټوله معنی او حرام دي. دليل دا دی چي يو وار حضرت ابو قتاده رضي الله عنه محرم نه وو، خو ملګري يې محرم وو، نو هغه د سفر په دوران کي وحشي خر ښکار کړی، او ټولو په ګډه وخورئ، نبي کریم صلی الله علیه و آله ته چي کله د دې خبر ورسېدی، نو نبي صلی الله علیه و آله د ابو قتاده له ملګرو څخه پوښتنه وکړه، چي آيا تاسو د ښکار و طرف ته اشاره کړې وه؟ آيا تاسو ابو قتاده ته د دې خبر وړ کړی وو؟ آيا تاسو د دې په نيولو کي دهغه مرسته کړې وه؟ نو ټولو وويل: لا يا رسول الله، (يعني اي د الله نبي! له دې شيتو څخه موږ يو شی هم کړی نه دی)، نبي صلی الله علیه و آله وفرمايل: نو بيا هيڅ حرج نسته، کوم څه چي مو و خوړل هغه حلال دي، او کوم څه چي پاته سول هغه هم و خوړئ، له دې څخه معلومه سوه چي دمحرم لپاره د ښکار و طرف ته اشاره کول، يا دهغه خبر وړ کول ټوله حرام او ممنوع دي، کنه نبي صلی الله علیه و آله به د دې شيانو په باره کي د ابو قتاده رضي الله عنه له ملګرو څخه پوښتنه نه کولای.

دا حرام په حالت کي کومي جامې اغوستل ممنوع دي؟

قَالَ: وَلَا يَلْبَسُ كَيْبَسًا وَلَا سَرَاوِيلَ وَلَا حِمَامَةً وَلَا خُفَّيْنِ فَرَمَائِي: چي محرم به نه قميص اغوندي، نه پرتوګ، نه لنګوته او نه موزې، إِلَّا أَنْ لَا يَجِدَ نَعْلَيْنِ فَلْيَعْظُمَهُمَا أَشْفَلَ مِنَ الْكَعْبَيْنِ خو که خپلۍ پيدانه کړي نو موزې به تر بجلکو لاندي پرېکوي لَبَا رَوَى أَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالْأَنْ يَلْبَسَ الْبُخْرَامَ هَذِهِ الْأَشْيَاءُ څکه روايت سوی دی چي نبي صلی الله علیه و آله محرم د دې شيانو له اغوستلو څخه منع کړی دی وَقَالَ فِي آخِرِهِ او د دغه روايت په آخر کي يې فرمايلي دي وَلَا خُفَّيْنِ إِلَّا أَنْ لَا يَجِدَ نَعْلَيْنِ فَلْيَعْظُمَهُمَا أَشْفَلَ مِنَ الْكَعْبَيْنِ او نه به موزې اغوندي خو دا چي خپلۍ پيدانه کړي نو هغه به تر بجلکو لاندي پرېکړي وَالْكَعْبُ هَذَا الْبِفَصْلِ الَّذِي فِي وَسْطِ الْقَدَمِ عِنْدَ مَقْعَدِ الشَّرَاكِ او له بجلکي څخه مراد د هغه بند (جور) دی چي هغه د تسمې د تړلو د ځای سره د پښې په مينځ کي دی فَيَبَا رَوَى وَشَارَعَ عَنْ مُحَمَّدٍ رَحِمَهُ اللَّهُ د هغه (روايت) مطابق کوم چي هاشم له امام محمد رَحِمَهُ اللَّهُ څخه را نقل کړی دی.

اللفات: ﴿سراويل﴾ جمع د سروال ده: پرتوګ. سروالۍ: د پرتوګ يوه توکړه، **﴿حِمَامَة﴾** په کسره د عين سره: لنګوته، **﴿خف﴾** موزه، **﴿کعب﴾** بجلکه، د پښو هلوکۍ، **﴿مقعد﴾** د نصر د باب اسم ظرف دی: د تړلو ځای، **﴿مفصل﴾** بند، **﴿شرک﴾** تسمه.

تشریح: مسئله: داده چي دمحرم لپاره ګنډل سوي جامې اغوستل ممنوع دي، نو په دې وجه امام قنوري رَحِمَهُ اللَّهُ فرمايي چي محرم به نه قميص اغوندي، نه پرتوګ، نه لنګوته او نه موزې، څکه چي دا شيان ګنډل سوي وي، او دهغه لپاره

گنبد سوي جلمې اخوستل ممنوع دي، لېکن که هغه څپلی نه لرلې، نو بیا د هغه لپاره د فاسي موزو د په پښو کولو اجازت ده چې تر بجلکو لاندې پرېکړل سوي وي (ځکه کله چې موزې تر بجلکو لاندې پرېکړل سي، نو موزې هم د څپلې په ډول سي، او د هغه لپاره څپلې په پښو کول جائز دي). د دې ټولو دليل هغه حديث دی کوم چې له حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنهما څخه را نقل سوی دی، هغه فرمايي: قال رجل يا رسول الله ما تأمرنا ان نلبس من الثياب الا حريرة قال لا نلبسوا القميص ولا السراويلات ولا الصلابة ولا البراس ولا الخفاف الا ان يكون احد لیس له مئذنة فلبس الخفی ولبطع لفل من الکعبین. الله (يعني يوه سړي له نبي ﷺ څخه پوښتنه وکړه چې موږ د احرام په حالت کې کوم شيان اغوندو، نو نبي ﷺ وفرمايل چې قميصان، پرتوگان، لنگوتي، خوليتي او موزې مه اغوندئ. هو! که د يو چا سره څپلې نه وي، نو هغه دي موزې په پښو کړي او تر بجلکو لاندې دي يې پرېکړي). له دې څخه معلومېږي چې د محرم لپاره گنبد سوي شيان او گنبد سوي جلمې اخوستل جائز نه دي.

والکعب هنا الله دا جمله څه ستونزمنه ده، په پښه کې دوه ځايه کعب يعني را پورته سوي هډوکي وي: ۱) او د پښې هډوکي چې چيري ختم سي، هله دوه (۲) را پورته سوي هډوکي وي چې هغه ته موږ په پښو کې بجلکي وايو، او په کتاب الطهارات کې له ارجلکمال الکعبين څخه هم دغه اصلي بجلکي مرادي. ۲) دويم د پښې په مينځ کې يو هډوکى سته چې هغه د بجلکو په نسبت لږ را پورته سوي دی، هلته له کعب څخه همدغه هډوکى مراد دی، دې ته که څه هم په پښو کې بجلکه نه وايي، لېکن په عربي کې د کعب دا دواړه تفسيره سوي دي، نو ځکه موږ د عربي په مناسبه په عبارت او تشريح کې د دې ترجمه په بجلکي سره وکړه. نو فرمايي چې محرم به تر دغه ځايه پورې موزې پرېکړي چې د څپلې په ډول سي، له امام محمد څخه حضرت هشام هم دغه را نقل کړي دي چې موزې به تر دغه هډوکي پورې پرېکړي.

د احرام په حالت کې به د بدن کومې حصې نه پټوي؟

قال: وَلَا يُكْمَلُ وَجْهَهُ وَلَا رَأْسُهُ او محرم به نه خپل مخ پټوي او نه خپل سر وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَجَعَهُ اللَّهُ تَعَالَى: يَجُوزُ لِلرَّجُلِ تَغْطِيَةُ الرُّجُلِ او امام شافعي رَجَعَهُ اللَّهُ فرمايي: چې د سړي لپاره مخ پټول جائز دي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ: إِخْرَافُ الرُّجُلِ رَأْسُهُ ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي: د سړي احرام د هغه په سر کې دی وَإِخْرَافُ الرُّجُلِ رَأْسُهُ او د ښځې احرام د هغې په مخ کې دی وَلَا تَخْبِرُ رَأْسَهُ وَجْهَهُ وَلَا رَأْسَهُ او زموږ دليل د نبي ﷺ (ا) قول دی: "چې تاسو د هغه مخ مه پټوئ او نه د هغه سر فَإِنَّهُ يُبْعَثُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مُلَبَّيًّا ځکه چې هغه به د قيلت په ورځ تلبيه ويونکى را پورته سي" قَالَ لِي مُحَمَّدُ بْنُ يُزَيْدٍ دا حديث نبي ﷺ (د حج په دوران کې) د مړه سوي محرم په باره کې فرمايلي وو وَلَا تَغْطِي رَأْسَهُ وَلَا تَغْطِي وَجْهَهُ او په دې وجه (هم) چې ښځه خپل مخ نه پټوي مَنْ أَمَّنَ إِلَى الْكَشْفِ فَتَتَّ سره د دې چې په لڅولو کې (يې) فتنه ده فَالرَّجُلُ بِالطَّرِيقِ الْأَوَّلِ نو سړى خو به په طريقه اولي (خپل مخ نه پټوي) وَقَائِدَةُ مَا رَوَى الْقُرَافِيُّ فِي تَغْطِيَةِ الرَّأْسِ او د امام شافعي رَجَعَهُ اللَّهُ د روايت سوي حديث فايده په سر پټولو کې فرق کول دي.

• ترجم: امرجه البيهقي في السنن الكبرى في كتاب الحج، باب المرأة لا تنقب في احرامها، حديث رقم: ۹۰۲۸.

• ترجم: امرجه مسلم في كتاب الحج، باب ما يفعل بالمحرم إذا مات، حديث رقم: ۹۳.

اللغات: ﴿لا یغسل﴾ د تفعیل د باب مضارع منفي ده: پتول، ﴿لا یغتسلوا﴾ د تفعیل د باب مضارع منفي ده: پرېوشې کپړه او جملہ اچول (تر کپړې لاندې کول، پتول)، ﴿کشف﴾ لثول، پرده لیرې کول.

تشریح: مسئلہ: داده چي زموږ په نېز د محرم لپاره خپل مخ او سر پتول جائز نه دي، لېکن امام شافعي رحمه الله فرمایي چي د محرم سري لپاره خو سر پتول جائز نه دي لېکن مخ پتول جائز دي، همدا امام مالک رحمه الله او د امام احمد رحمه الله قول دی.

د امام شافعي دليل: دا حديث دی: إحصاء الرجال في رأسه وإحصاء المرأة في وجهها، (يعني د سري احرام د هغه په سر کي دی، او د بنخي احرام د هغه په مخ کي دی)، امام شافعي رحمه الله په دې سره په دې توگه دليل نیسي چي په حديث کي وویل سوه چي د سري احرام د هغه په سر کي دی او داسي نه وویل سوه چي د هغه په مخ کي دی، نو ځکه به د هغه لپاره خو سر پتول جائز نه وي، لېکن مخ پتول به جائز وي.

زموږ دليل: د ابن عباس رضي الله عنهما حديث دی: أن رجلاً وقفت راحته وهو محرم فقلت فقال رسول الله ﷺ اغسلوا به، وسدر وكفتموه في ثوبيه ولا تمسوه طياً ولا تحمروا رأسه ولا وجهه فله يبعث يوم القيامة ملبياً، (يعني يو سري د احرام په حالت کي سپرلي وغورځوي مغزی يې ورمات کړی، او مړ سو، نو نبی ﷺ وفرمايل چي هغه ته د په لوبو او د بېرو په پاڼو سره غسل ورکړئ او په خپلو جامو کي يې پټ کړئ او عطر مه پر لگوئ، او مه د هغه سر پټوئ، مه د هغه مخ، ځکه چي هغه به د قیامت په ورځ تلبیه وپوښکي راپورته سي)، له دې حديث څخه معلومېږي چي د محرم سري لپاره خپل سر او مخ پتول جائز نه دي، دوم دليل دا دی چي بنځه لا د احرام په حالت کي لڅ مخ گرځي، حال دا چي د هغې د مخ په لڅوالي کي ښته ده، نو د سري د مخ په لڅوالي کي خو هيڅ فته هم نسته، لهذا سري به په درجه اولی خپل مخ نه پټوي.

وفائدة الخ: صاحب د هدايې فرمایي چي د امام شافعي رحمه الله د حديث (يعني چي د سري احرام د هغه په سر کي دی، او د بنخي احرام د هغې په مخ کي دی) مطلب دا دی چي په سر پتولو کي د سري او بنخي په مینځ کي فرق وسي، يعني د بنخي لپاره خپل سر پتول جائز دي، ځکه چي د هغې د احرام اثر د هغه په مخ کي دی، نه په سر کي، او د سري لپاره سر پتول جائز نه دي، ځکه چي د هغه د احرام اثر د هغه په سر کي دی.

د محرم لپاره د عطر لگولو او نورو حکم

قَالَ: وَلَا يَكُنْ طَيِّبًا فرمایي: او محرم به عطر (هم) نه لگوي لَقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ: أَلْحَائِمُ السَّيِّئَاتِ الشَّيْلِ حُكْمُهُ نَبِي ﷺ فرمایلي دي: چي حاجي د خورو (منشرو) ورېښتیاو والا (بیر سري) او د عطرو پرېښوونکی وي وَكَذَلِكَ لَا يَذْهَبُ او تېل به (هم) نه لگوي لِمَا رَوَيْنَا د هغه حديث په وجه کوم چي موږ روايت کړی وَلَا يَخْلُقُ رَأْسَهُ وَلَا شَعْرَهُ بِكَذِبِهِ او د خپل سر او بدن ورېښتيان به هم نه خړي لَقَوْلِهِ تَعَالَى: وَلَا تَخْلُقُوا رُءُوسَكُمْ البقرة، ۱۸۵ حُكْمُهُ الله تعالى فرمایلي دي: او سرونه مه خړوئ وَلَا يَكُنْ مِنَ الْخَائِبِينَ او نه به خپله بڼه کوچنۍ کوي (غچي کوي) لِأَنَّهُ لَمْ يَمُغْنِ

اَنْخَنِ حُكْمُهُ (هم) د خړلو په معنى كي دي وَلَا فِيهِ اِلَّا اَلَةُ الشَّمْتِ وَكَفَاءُ الشَّمْتِ او حُكْمُهُ چي په دې كي د ورېښتيانو منشر والى او د خړو ليري كولو دي.

اللفات: **«شمت»** هغه شوک چي ورېښتيان يې خواړه او منشر وي، بير سړى، **«نفل»** هغه شوک چي عطر نه لگوي، **«لا ينفض»** مضارع منفي ده: پرې بکول، غچي کول، کوچني کول (مراد خښي پرېره غچي کول دي)، **«خلق»** خړول (خړېل).

تفريح: فرمايي چي د محرم لپاره عطر لگول، د سر او بدن ورېښتيان خړېل يا کوچني کول يا پرېره کوچني کول دا ټول منع دي، حُكْمُهُ چي نبي ﷺ فرمايلي دي: الْحَاجُّ الشَّمْتُ النَّفْلُ، "شمت" په فتحه د شين او کسره د عين سره هغه سړي ته ويل کيږي چي ورېښتيان يې منشر (خواړه) او په گرز ککړ وي، يعني حاجي هغه دی چي ورېښتيان يې خواړه او منسي ککړ پاته وي، او عطر يې نه وي لگولي، لهندا د دې حديث په وجه به ټېل هم نه استعمالوي، او د ورېښتيانو د خړلو په باره كي دليل دا آيت دی: وَلَا تَحْقِرُوا رُؤُسَكُمْ او پرېزه به هم نه غچي کوي حُكْمُهُ چي غچي کول هم د خړلو په معنى كي دي، او په دې وجه چي د ورېښتيانو په خړلو او غچي کولو سره هغه منشر والي ليري کيږي کوم چي د حاجي لپاره (په حديث كي) مطلوب او مقصود دی، نو په دې وجه به هم ورېښتيان نه خړوي او نه به يې غچي کوي.

د احرام په حالت كي د رنگداره جامو حکم

قَالَ: وَلَا يَلْبَسُ ثَوْبًا مَصْبُوعًا يَرْؤُسُ او محرم به نه اغوندي په ورس رنگول سوي جامې وَلَا زَعْفَرَانًا وَلَا حَصْرًا او نه (به) اغوندي) په زعفران او ژړ رنگ رنگول سوي جامې يَقُولُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ: لَا يَلْبَسُ الْمُحْرِمُ ثَوْبًا مَسَّهُ زَعْفَرَانٌ وَلَا زَرْعٌ حُكْمُهُ نبي ﷺ فرمايلي دي: چي محرم به داسي جامې نه اغوندي چي هغه ورس يا زعفران مسه کړي وي إِلَّا أَنْ يَكُونَ حَصْرًا لَا يَنْفُضُ مگر دا چي هغه داسي پرېولل سوي وي چي ښه بوی نه کوي (يعني چي تر پرېولو وروسته يې خوشبوي پاته نه سي) إِنْكَارُ الشَّمْتِ لِلطَّيِّبِ لَا لِلزَّنْ حُكْمُهُ چي ممانعت د خوشبويي په وجه دی نه د رنگ په وجه وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَجَمَهُ اللَّهُ: لَا يَأْتِي يَلْبَسُ الْمُحْصَرَّ او امام شافعي رَجَمَهُ الله فرمايي: چي په ژړ رنگ رنگول سوو جامو كي څه حرج نسته لَأَنَّهُ لَوْ كَانَ لَا طَيِّبَ لَهُ حُكْمُهُ هغه داسي رنگ دی چي خوشبويي نه لري وَلَنَا أَنَّ لَهُ رَائِحَةً طَيِّبَةً او زموږ دليل دا دی چي هغه ښه بوی لري.

اللفات: **«مصبوع»** اسم مفعول دی: رنگول سوي، **«ورس»** زعفران ته ورته يو ډول ښه بوی لرونکی بوټی دی چي په يمن كي پيدا کيږي، **«حصر»** ژړ رنگ، يو ډول گل دی چي پژورنگ خښي راوځي، **«لا ينفض»** د نصرد باب مضارع منفي ده: د دې اصلي معنى ده: د کپړې يا جامې رنگ خامېدل (کمزوري کېدل)، لېکن دلته يې معنى 'په ښه بوی کولو سره سوې ده'.

تشریح: فرمایي چي دمحرّم لپاره په زعفران، ورس، او په ژړ رنگ يا عصف سره رنگول سوي جلبي اغوستل جائز نه دي، ځکه نبي ﷺ دمحرّم لپاره له داسي جامو څخه منع کړې ده چي په دې شيانو سره رنگول سوي وي. حديث ۶ کتاب کي ذکر سو، لېکن که په دې شيانو سره رنگول سوي جلبي په ښه توگه پرېولل سي، تر دې چي په هغ کي خوشبوري پاته نه سي، نو بيا يې په اغوستلو کي څه حرج نسته، ځکه چي درنگول سوو جامو د اغوستلو ممانعت خوشبوري په وجه دی، نو که په پرېولو سره د دې جامو خوشبوري ختمه سي، بيا د جامو په اغوستلو کي مخ پروا نسته دامام شافعي رحمه الله رايه داده چي په داسي جامو کي هيڅ حرج نسته چي د عصف گل په رنگ سره رنگول سوي وي، ځکه د هغه خيال دای چي په عصف گل کي صرف رنگ وي، خوشبوري نه وي، لېکن زموږ په نېز تحقيق دای چي په عصف گل کي درنگ سره سره خوشبوري هم وي، نو ځکه زموږ په نېز د عصف گل په ژړ رنگ سره رنگول سوي جلبي اغوستل دمحرّم لپاره صحيح نه دي.

د احرام په حالت کي د غسل حکم

قَالَ: وَلَا تَلَسْ بِأَنْ يُلْقِيَ لَ وَتَدْخُلَ الْحَائِمْ فرمایي: او څه حرج نسته چي محرم غسل وکړي او حمام ته داخل سي **لَا أَعْمَرُ رِضَى اللَّهِ عَنْهُ اِفْتَسَلَ وَهُوَ مُخْرَجٌ** ځکه حضرت عمر رضي الله عنه داسي حال کي چي هغه محرم وو.

اللفات: ﴿حلمر﴾ غلخانه (دلېدلو ځای).

تشریح: مسئله: داده چي دمحرّم لپاره غسل کول او حمام ته داخلېدل صحيح او جائز دي، که څه هم په دې سره د وړښتاتو منتشر والی او گرز ليري کيږي، ځکه چي داشيان د احرام منافي نه دي، او بل داچي حضرت عمر رضي الله عنه د احرام په حالت کي غسل کړی دی، داده دې خبري ښکاره دليل دی چي دمحرّم لپاره غسل جائز دی.

له کور يا کجاوې څخه د سایې حاصلولو حکم

وَلَا تَلَسْ بِأَنْ يُمْسِتَ بِالْبَيْتِ وَالْمُحْمَلِ او دمحرّم لپاره (په دې کي) څه باک نسته چي په کور يا کجاوې سره سایه حاصله کړي **وَقَالَ مَالِكٌ: يَكْرَهُ أَنْ يُمْسِتَ بِالْفُسْطَاطِ وَمَا أَشْبَهَ ذَلِكَ** او امام مالک رحمه الله فرمایي: په غټه خېمه لود هغې په ډول (په بل شي) سره سایه حاصلول مکروه دي **لَأَنَّهُ يُشْبِهُ تَفْطِيَةَ الرَّأْسِ** ځکه چي دا د سر پټولو سره مشابه دي **وَلَنَا أَنَّ عُثْمَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ كَانَ يُغْرِبُ لَهُ فُسْطَاطَيْنِ إِخْرَامِيَهُ** او زموږ دليل دای چي د حضرت عثمان رضي الله عنه لپاره به د هغه د احرام په حالت کي غټه خېمه، درېله **وَلَأَنَّهُ لَا يَمَسُّ بَذَنَّهُ قَاشِبَةُ الْبَيْتِ** او په دې وجه (هم) چي غټه خېمه د محرم بدن نه مه کوي نو هغه د کور سره مشابه سو.

اللفات: ﴿يمسّئل﴾ د استعمال د باب مضارع ده: (د يو شي) سایه حاصلول، (د يو شي په سایه کي کېښتل)، ﴿محمل﴾ کجاوه، هودج، ﴿فسطاط﴾ غټه خېمه.

تشریح: مسئله: داده چي زموږ په نېز دمحرّم لپاره د يوې خونې (کمرې) يا يو کور په بام سره يا د لوښ او نورو په کجاوې سره سایه حاصلول صحيح او جائز دي، لېکن دامام مالک رحمه الله په نېز په غټه خېمه لو غټو شيانو سره سایه حاصلول مکروه دي، ځکه چي دا د سر پټولو سره مشابه دي، او دمحرّم لپاره سر پټول جائز نه دي، او کوم شی چي د هغه

سره مشابه وي، نو هغه که ناجائز نه سي، مکروه خو به خامخا، ځکه چې د ممنوع او ناروا شي مشابهت هم ناخوښه او مکروه کار دی.

و**بنا** امام زموږ دليل دادی چې د مردم خليفه سيلنا حضرت عثمان بن عفان رضي الله عنه لپاره به د احرام په حالت کې يوه خټه خپه مړېدله، او هغه به په دې سره سایه حاصلول، دا ددې خبرې دليل دی چې محرم نه له گرمي څخه د ځان ساتلو لپاره بيا حاصلول صحيح او جائز دي، هغه که په بام سره سایه حاصله کړي، او که په غټې خپې سره، ځکه که د غټې خپې بيا حاصلول ممنوع وای، نو حضرت عثمان رضي الله عنه به هيڅکله په خټه خپه کې دښېستې نه وای.

و**د** لایس امام په دې لړ کې عقلي دليل دادی چې جامې د انسان مخ او بدن سره کوي، لېکن خټه خپه له بدن څخه لیرې او لوړه وي، نو دا بام سره مشابه سوه، او په بام سره بالاتفاق بيا حاصلول صحيح دي، نو په داسې خپې سره به هم بيا حاصلول صحيح وي.

د کعبې په پردو کې د سر پټولو حکم

وَلَوْ دَعَلَ ثَمْتُ أَشَارِ الْكَفَّةِ او که محرم د کعبې په پردو کې داخل سي (يعني په تنوخي) **حَلَّ قَفْطُهُ** تر دې چې پردې هغه پټ کړي **إِنْ كَانَ لَا يُصِيبُ رَأْسَهُ وَلَا وَجْهَهُ** نو که پردې د هغه د سر او د مخ سره نه لگېدې **لَا يَأْتِي بِهِ لَكُمْ اسْتِطْلَاقٌ** نو په دې کې څه حرج نسته ځکه چې دا بيا حاصلول دي.

اللفات: **﴿أشار﴾** جمع د سره ده؛ پرده، **﴿خلته﴾** د تفميل د باب ماضي ده؛ پټول.

تفريغ: **مسئله:** داده که يو محرم د کعبې شريفې تر پردې لاندې سو، او په پرده کې پټ سو، نو ددې دوه صورتونه دي: (۱) که پرده د هغه د مخ او د سر سره نه لگېدله نو په دې کې څه حرج نسته، ځکه چې دا بيا حاصلول سو، او په بيا حاصلولو کې څه حرج نسته، (۲) او که پرده د هغه د سر يا د مخ سره لگېدله نو مکروه دي، ځکه چې اوس دا د سر د پټولو سره مشابه سو، نو په داسې صورت کې محرم ته پکار ده چې له پردو څخه سمدستي لیرې سي.

د محرم لپاره د هميانۍ (د پيسو د بټوې) تر لور حکم

وَلَا يَأْتِي بِأَنْ يَشُدَّ وَيَسْلِبَ الْهَمِيَانِ او د محرم لپاره (په دې کې) څه باک نسته چې پر ملا هميانۍ وټري **وَقَالَ مَا لِكِ رَحِمَهُ الله: يَكُنْ إِذَا كَانَ فِيهِ نَفَقَةٌ غَيْرُهُ** او امام مالک رحمه الله فرمايي: چې که په دې کې د بل چا نفقه وي نو مکروه دي **إِنَّهُ لَا فَرْوَ رَأً** ځکه چې ددې هيڅ ضرورت نسته **وَلَكِنَّهُ لَيْسَ فِي مَعْنَى لَيْسَ الْمَخِيطُ** او زموږ دليل دادی چې هميانۍ تر لور د گنډل سوو جامو دا غوستلو په معنی کې نه ده **فَاسْتَوْثَقَ فِيهِ الْخَالَتَانِ** نو په هغې کې به دواړه حالتونه برابر وي.

اللفات: **﴿يسلب﴾** د نصر مضارع ده؛ ترل، **﴿هميان﴾** هميانۍ، د پيسو بټوه، د پيسو خلته (ټپلۍ).

تفريغ: **مسئله:** داده چې د محرم لپاره هميانۍ، بټوه، يا خلته پر ملا ترل او په هغه کې د خپلې خرچې لپاره پيسې اېښودل جائز دي، امام مالک رحمه الله فرمايي چې که محرم د خپلې نفقې او خرچې اېښولو لپاره هميانۍ او نور وټري خو صحيح دي، لېکن که په دې کې د بل چا خرڅه اېږدي نو مکروه دي، ځکه چې هغه ته د بل د چا د خرچې لپاره د هميانۍ ترلو هيڅ ضرورت نسته، او د محرم لپاره غير ضروري کار کول مکروه دي.

ولنا ان لم زمره دلیل دادی د محرم لپاره گنبدل سوي جلمې افوستل منع دي. او همیای او بتوه د گنبدل سوو جلمو په معنی کي نه ده. لهذا کله چي د هغه په معنی کي نه ده، نو د هغه افوستل به هم جائز وي. او په هغه کي به خپله نفعه تر خرچه ایښوول هم صحیح وي او د نورو خرچه ایښوول به هم صحیح او جائز وي. ځکه چي دایو ډول مرسته او تعاون دی. او قرآن په دې فرمان تعاونوا علی البر والتقوى سره د داسي تعاون حکم کړی دی.

د محرم لپاره په خطمي گل (خبرو گل) او په صابون سره د سر پرېولو حکم

وَلَا يَسْلُ رَأْسَهُ وَلَا يَمْسُكُ بِالْيَمِينِ او محرم به خپل سر او ږیره په خطمي گل سره نه پرېولي لَكِنَّهُ كَوْمُ يَنْبُ ځکه چي دایو ډول عطر (خوشبويي) ده وَلَا تَقْتُلْ هَوَازَ الرَّأْسِ او په دې وجه چي خطمي گل د سر خرندي (يعني سپړي) وږني.

اللفات: ﴿خطمي﴾ خبرو گل، توت کله، یو بوتی دی چي سور او سپین گل لري او د صابون په توگه استعمالیږي. ﴿هواز﴾ خرندي، سپړي.

تشریح: مسئله: داده چي د محرم لپاره خو د لمېدلو او غسل کولو اجازه مته، لېکن د هغه لپاره سر یا ږیره په گل خطمي، خوشبوداره صابون (یا شامپو) سره پرېولل جائز نه دي، ځکه چي گل خطمي هم یو ډول خوشبويي ده، او د محرم لپاره خوشبويي استعمالول منع دي، دویمه خبره داده چي گل خطمي د سر سپړي مرادوي، حال دا چي د محرم لپاره یو ژوندی شی مړ کول او له منځه وړل حلال نه دي، نو په دې حواله سره هم د هغه لپاره گل خطمي، صابون او نور استعمالول جائز نه دي.

محرم به تلبیه ډېره وایي

قَالَ: وَيَكْفُرُونَ الشَّيْطَانَهُ كَيْفَ الطُّوَاتِ فرمایي: او محرم به تر لمونځونو وروسته تلبیه ډېره وایي وَكَلَّمَاعِلَاهُمَا أَوْهَكَ وَأَوَيَا او هر کله چي لوړ ځای ته وخیږي یا لاندي ځای ته شوه سي أَوَلَكِنْ رُكْعَاتًا یا د سپرو خلکو سره یو ځای سي (نو تلبیه به وایي) وَبِالْأَشْخَارِ او د سهار په وخت (کي به هم تلبیه وایي) لِأَنَّ أَصْحَابَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانُوا يُكَبِّرُونَ فِي هَذِهِ الْأَحْوَالِ ځکه چي د نبی ﷺ صحابه وو به په دې حالتونو کي تلبیه وېله وَالتَّائِبِينَ إِلَى الْإِحْرَامِ عَمَلٍ وَمَالِ الشَّكْبَرِ إِلَى الصَّلَاةِ او په احرام کي تلبیه وېل په لماتځه کي د تکبیر وېلو په ډول دي فَيُؤْتِلُ بِهَا عِنْدَ الْإِحْتِمَالِ مِنْ خَالٍ إِلَى خَالٍ نو (دلته به هم) له یوه حالت څخه بل حالت ته د نقل کېدلو په وخت کي تلبیه وېل کیږي.

اللفات: ﴿علا﴾ ختل، ﴿شرقا﴾ لوړوالی، غونډی، لوړ ځای، ﴿هبط﴾ کښت کېدل، شوه کېدل، ﴿رکعت﴾ جمع د راکب ده: سپور، ﴿أشجار﴾ سحرگاه، کهیخ، سهار (يعني کله چي شپه آخري ته ورسیږي).

تشریح: مسئله: داده چي محرم دي تر لمونځونو وروسته تلبیه ډېره وایي، هغه که فرضي لمونځونه وي او که نفلي، قضائي وي او که وختي، امام طحاوي رحمه الله فرمایي: چي تر وختي فرضي لمونځونو وروسته به تلبیه وېل کیږي، تر قضائي او نفلي لمونځونو وروسته به نه وېل کیږي.

وَلَمَّا دَلِمَ إِلَىٰ كَلَّةٍ لَّوٍ خَلَّىٰ تَهْ وَغِيهِي، يَا لَانْدِي خَلَّىٰ تَهْ كُنْتِ سِي، يَا لَه سِيرُو خَلْگُو سره ملاقي سِي، نو په دې حالتونو كې به هم تلبیه وېره وايي، او د سهار په وخت كې به هم تلبیه وېره وايي، دليل دا دی چې صحابه وو به په دې حالتونو كې تلبیه وېره وبله، دومر دليل دا دی چې په احرام كې د تلبیې مثال داسې دی لكه په لمانځه كې چې تكبير دی، نو هرنگه چې په لمانځه كې له يو حال څخه د بل حال و طرف ته د منتقل كېدلو په وخت كې تكبير ويل كېږي، مملدنگه به احرام كې هم تلبیه ويل كېږي.

محرم به په لور آواز سره تلبیه وايي

رَبُّكَ مَوْلَىٰكَ بِالشَّيْبَةِ او محرم به په تلبیې سره خپل آواز لوړوي (يعني محرم به تلبیه په زورده وايي) **لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَاةُ وَالسَّلَامُ** : **أَفْضَلُ الْحَجِّ الْعَمِّ وَالشَّعِّ** ځكه نبي ﷺ فرمايلي دي: "چې افضله حج آواز لوړول او ونه بيول دي" **قَالَعَمٌّ رَفَعَهُ الْعُرْوَةُ بِالشَّيْبَةِ** د حج معنى ده: په تلبیه سره آواز لوړول **وَالشَّعِّ إِسَالَةُ الدُّبُرِ** او د حج معنى ده: ونه بيول.

اللفات: **﴿عَمٌّ﴾** په لور آواز سره تلبیه ويل، **﴿شَّعٌّ﴾** ونه بيول، قرباني كول.

تشریح: مسئله، دا ده چې محرم به په لور آواز سره تلبیه وايي، ځكه چې په لور آواز سره تلبیه ويل د حج د غوره والي اود افضل والي فریمه ده، لكه هرنگه چې په حديث پاك كې راځي: **أَفْضَلُ الْحَجِّ الْعَمِّ وَالشَّعِّ**، (يعني افضله حج هغه دی چې په هغه كې حج او شج وي)، صاحب د هدايې فرمايي چې له حج څخه مراد په لور آواز سره تلبیه ويل دي، او له شج څخه مراد د هدي څاروی قربانول او ونه بيول دي، لهذا هر حاجي ته پكار ده چې د تلبیې په وخت كې د آواز د لوړوالي هم خاص خيال وساتي.

مكې ته د داخلېدو اولنی ادب

قَالَ: فَإِذَا دَخَلَ مَكَّةَ ابْتَدَأَ بِالسَّجْدِ الْحَرَامِ فرمايي: او كله چې محرم مكې ته داخل سي نو له مسجد حرام څخه دي شروع وكړي **يَا رُوِيَ أَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَاةُ وَالسَّلَامُ** **لَمَّا دَخَلَ مَكَّةَ دَخَلَ الْمَسْجِدَ** ځكه روايت سوی دی چې كله نبي ﷺ مكې ته داخل سونو مسجد حرام ته ولاړی **وَلَأَنَّ الْمُقْصُودَ زِيَارَةُ الْبَيْتِ** او ځكه چې مقصود د كمې زيارت دی **وَهُوَ بَيْتُهُ** او كمبه په مسجد حرام كې ده **وَلَا يَضُرُّهُ لَيْلًا دَخَلَهَا أَوْ نَهَارًا** او محرم ته (دا څه) ضرر نه رسوي كه د شپې مكې ته داخل سي او كه د ورځې **لَأَنَّهُ دُخُولٌ بِلَدٍّ** ځكه چې دا په ښار كې داخلېدل دي **فَلَا يَخْتَصُّ بِأَحَدٍ مِنْهَا** نو خاص به نه وي په يوه پوري له شپې او ورځې څخه.

اللفات: **﴿لا يضر﴾** د نصر مضارع نفي صيغه ده: ضرر نه رسوي، مضر نه دي.

تشریح: محرم چې كله مكې مكرمې ته داخل سي، نو د هغه لپاره تر ټولو مخكې هدايت دا دی چې سيده دي مسجد حرام ته ولاړ سي، او د بيت الله (كمې شريفي) ديدار دي وكړي، ځكه چې نبي ﷺ هم د حجة الوداع پر موقع مكې ته په داخلېدلو سره (اول) مسجد حرام ته ولاړی، او هلته يې اودس وكړی، د بيت الله طواف يې وكړی، نو امتياتو ته هم پكار

دي چي د نبوي طريقي اقتداء وکړي، او په مسجد حرام سره شروع وکړي، دويمه خبره داده چي د سفر مقصد د بيت الله زيارت او د هغې ديدار دی. او شرنګه چي بيت الله په مسجد حرام کي واقع ده، نو په دې وجه هم حاجي ته تر ټولو مخکي مسجد حرام ته منع کول پکار دي؛ او له باب السلام څخه داخلېدل مستحب او غوره دي. ځکه چي نبي ﷺ له دې دروازي څخه مسجد حرام ته داخل سوی وو.

ولايضه العلم د دې حاصل دادی چي محرم هر وخت مکې مکرمې ته داخلېدی سي. هغه که شپه وي که ورځ وي. ځکه چي دا په ښار کي داخلېدل دي، او ښار ته داخلېدل د ورځي يا د شپې سره خاص نه دي، نو مکې ته به داخلېدل هم د شپې يا ورځي سره خاص نه وي. او هغه روايت کوم چي به ابن عمر رضي الله عنهما د شپې په وخت کي له داخلېدلو څخه منع کوله، نو هغه به يې د سنت والي په وجه نه کوله، بلکي په دې وجه به يې منع کوله چي حاجيان له خلو او ډاکه مارانو څخه خوندي سي.

لايدنه: علمائو ليکلي دي چي مسجد حرام ته د اول محل راټللو په وخت کي هر سړي ته پکار ده چي خپل ځان، قريبانو متعلقينو ته دعاء وکړي، ځکه پر کعبې چي د نظر لگېدلو په وخت کي کومه دعاء وغوښتل سي هغه عموماً قبلېږي.

د کعبې د ليدلو په وخت کې به څه وايي؟

وَإِذَا حَمَلَ إِلَيْكَ الْبَيْتَ كَرُّهُ وَهَلَلْ او محرم چي کله کعبه وويني نو تکبير او لا إله إلا الله دي ووايي وَكَانَ ابْنُ حَزْرَجٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا يَقُولُ: إِذَا لَرَى الْبَيْتَ بِإِسْمِ اللَّهِ أَكْبَرُ او ابن عمر رضي الله عنهما چي به کله کعبه وليدله نو (دا) به يې ويل: بِسْمِ اللَّهِ وَاللَّهُ أَكْبَرُ وَمُحَمَّدٌ رَجُلُهُ اللَّهُ لَمْ يُحَوِّنْ لِي الْأَمَلِ لِشَاهِدِ الْحَجِّ شَيْئًا مِنَ الدُّعَوَاتِ او امام محمد رحمته الله د حج د خاصو (ځانګړو) ځايونو لپاره په مبسوط کي هيڅ يوه (ځانګړې) دعاء متعينه کړې نه ده لَأَنَّ الشَّوْكَتَ يُذْهِبُ بِالرَّوْثَةِ ځکه چي د دعاء متعينول (يعني متعينه دعاء) د زړه نرمي ختموي وَإِنْ تَبَرَّكَ بِأَلْتَقَوْلِ مِنْهَا لَحَسَنٌ او که محرم په راتقل سوو د دعاو سره تبرک حاصل کړی نو ډېره ښه ده.

اللفات: «عابن» د مفاعلي ماضي ده: ليدل، مخته راټلل، «هلل» کلمه طيبه ويل، «مشاهد» له ښۀ څخه مشتق دی: هغه خاص او مهم شی يا ځای کوم چي يې خلک ليدل غواړي (يعني ځانګړي ځايونه)، په حج کي ځني مراد کعبه شريفه، حجر أسود، عرفات، مزدلفه، منی او داسي نور دي.

تشریح: مسئله: فرمايي د محرم نظر چي کله پر بيت الله (کعبې شريفې) پرېوځي نو سمنستي دي الله اکبر او لا إله إلا الله ووايي، او په خپل ظاهر او باطن سره دي د الله جل جلاله د کور د عظمت او د هغه د سپېڅلتيا څرګندونه وکړي، او د دې وخت سره مناسب دعاء دي وکړي، ځکه چي د بيت الله د ليدلو په وخت کي دعاء قبلېږي، امام شافعي رحمته الله له سعيد بن جبیر څخه او هغه له ابن جريج څخه دا دعاء رانقل کړې ده: أَبُ التَّيِّبِ رضي الله عنه قَالَ إِذَا رَأَى الْبَيْتَ رَفَعَ يَدَيْهِ وَقَالَ: اللَّهُمَّ زِدْ هَذَا الْبَيْتَ تَشْرِيفًا وَتَعْظِيمًا وَتَكْرِيمًا وَمَهَابَةً وَزِدْ مِنْ شَرَفِهِ وَكَرَمِهِ مِنْ حُجَّتِهِ أَوْ اعْتَمَرَ تَشْرِيفًا وَتَعْظِيمًا وَتَكْرِيمًا وټرا، او له عطاء څخه روايت دی چي کله به رسول الله صلی الله علیه و آله کعبه وليدله، نو و به يې فرمايل: أَعُوذُ بِرَبِّ الْبَيْتِ مِنَ الْكُفْرِ

والعمر ونسب الصدر وعذاب القبر، او پر تکبير او تهليل باندي دليل د عبد الله بن عمر رهن الله علینا روايت دی چي هغه به کله د بیت الله زیارت کوی نو بسم الله والله اکبر به یې وایی.

و محمد لم یمنع الم صاحب د هدایې فرمایي چي د حج د مشاهدو او خاصو حیایونو لپاره له امام محمد رَجَنَه الله شخه یوه خاصه دعاء رانقل سوي نه ده (بلکي هلته دا اشاره تر لاسه کيږي چي مره دعاء که یې خوښه وي، هغه دي ووايي)، ځکه که یوه دعاء متعین او خاصه کړی سي نو په دې سره د زړه نرمي ختمیږي (ځکه چي زړه به په هغه کي مصروفه وي)، حال دا چي د حج د مشاهدو د لیکنې په وخت کي د زړه نرمي مطلوب ده (یعني پکار دا ده چي د حج د خاصو حیایونو د لیکنې په وخت کي په زړه کي نرمي پیلایي، لېکن که یو څوک په یوه ځانگړې دعاء کي مشغول وي، نو نرمي خو پرېږد، د حج مشاهد به لا ځني هر سي)، لېکن که له رانقل سوو دعااتو شخه (کوم چي اوس ذکر سوي) یوه دعاء تېر کاو ویل سي، نو دا د محرم لپاره غوره دي، او که د دې سره سره په زړه کي نرمي هم پیلایي، نو نور هم غوره او افضله دي.

د حجر اسود د مجولو او استلام حکم

قال: ثُمَّ ابْتَدَأَ بِالْحَجَرِ الْأَسْوَدِ فرمایي: بیا دي له حجر اسود شخه شروع وکړي فَاسْتَحَبَّهُ وَكَرِهَهُ نو حجر اسود ته دي مخامخ سي او تکبير او تهليل دي ووايي (يعني الله اکبر او لا اله الا الله دي ووايي) لَمَّا رَوَى أَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ ځکه روايت سوی دی چي نبي ﷺ مسجد حرام ته داخل سو فَابْتَدَأَ بِالْحَجَرِ فَاسْتَحَبَّهُ وَكَرِهَهُ نو له حجر اسود شخه یې شروع وکړه او حجر اسود ته مخامخ سو او تکبير او تهليل یې ووايي قَالَ: وَرَفَعَهُ يَدَيْهِ امام قسوي رَجَنَه الله فرمایي: او خپل دواړه لاسونه به پورته کړي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ: لَا تَرْفَعُ الْأَيْدِيَّ إِلَّا فِي سَبْعَةِ مَوَاطِنَ ځکه نبي ﷺ فرمایلي دي: "لاسونه به نه پورته کيږي مگر په اوو (۷) حیایونو کي" وَذَكَرَ مِنْ مُجْتَمِعَاتِهَا اسْتِغْلَامَ الْحَجَرِ چي د هغو له مجموعي شخه یې استلام حجر (هم) ذکر کړی وَاسْتَحَبَّهُ ابْنُ اسْتِغْلَامٍ مِنْ قَبْلِهِ أَنَّ يَدَيْهِ مَسْرُومَتَا او حجر اسود دي مچ کړي که ممکنه وه بغیر له دې شخه چي یو مسلمان ته تکلیف ورکړي لَمَّا رَوَى أَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ قَتَلَ الْحَجَرَ الْأَسْوَدَ وَوَضَعَ شَفَتَيْهِ عَلَيْهِ ځکه روايت سوی دی چي نبي ﷺ حجر اسود مچ کړه او خپل دواړه شونډوان یې پر هغې کېښلول وَقَالَ لِعُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: إِنَّكَ رَجُلٌ أَبْدَى تُؤَدِي السَّعْيَ لَوْ حضرت عمر رضی الله عنه ته یې وفرمایلي: چي ته زورور (طاقتور) سړی یې کمزورو خلکو ته به تکلیف ورکړي فَلَا تَرَاجِمِ النَّاسَ عَلَى الْحَجَرِ نو پر حجر اسود د خلکو لپاره خنډ (او مانع) مه جوړېږه وَلَكِنْ إِنْ وَجَدْتَ فُرْجَةً فَاسْتَلِمَهُ لېکن که تا

• تخریج: أخرجه البعاري في كتاب الحج، باب استلام الركن بالمحجن، حديث رقم: ۱۶۰۷.

• تخریج: قد مرّ تخریجه.

• أخرجه ابن ماجة في كتاب المناسك، باب استلام الحجر، حديث رقم: ۲۹۲۵.

• أخرجه البيهقي في سنن الكبرى في كتاب الحج، باب الاستلام في الزحام، حديث رقم: ۹۲۶۱.

پراخي پيدا ڪرہ نو مڃ يہ ڪرہ وَالَا فَاسْتَقْبَلُوْهُ وَهَلَّلَ وَكَبَّرَ ڪنہ ھنہ ته مخامخ سہ تهليل او تکبير ووايه وَالَا
اَلْاِسْتِغْلَامَ سَلَامًا وَالتَّعَرُّزُ عَنْ اَدْوَى السُّلَمِ وَاجِبٌ او پە دې وجہ (ھم) چي (د حجر اسود) مڃول سنت دي لو د مسلمان
 لہ تکليف څخہ ځان ساتل واجب دي.

اللفات: **﴿استقبل﴾** مخامخ ڪېدل (استقبال ڪول)، **﴿مواطن﴾** ځايونہ، **﴿استلام﴾** مڃول، مڃہ اخيستل، **﴿هتئين﴾**
 دواړہ شونہان، **﴿هرجة﴾** پراخي، گنجائش، **﴿تعزز﴾** پرېز ڪول، ځان ساتل.

تشریح: پە دې عبارت کي د محرم لپارہ ھنہ ارکان او افعال بيانېري چي ھنہ د حج پہ شروع کي تر سرہ کيږي. دھنر
 ترتيب او تفصيل دادی چي پە بيت الله کي داخلېدونکي سري لپارہ اول کار دادی چي طواف دي وکړي، او د طواف
 شروع دي لہ حجر اسود څخہ وکړي، او څرنگہ چي د طواف ارادہ وکړي، نو د حجر اسود استلام يا استقبال، تکبير او
 تهليل دي وکړي، او دواړہ لاسونہ دي تر اوږو پوري پورته کړي، ځکه نبي ﷺ ھم دا ډول خپل طواف شروع کړی وو. او
 ھنہ اووہ ځايونہ چي ھلتہ نبي ﷺ د لاسونو پورته کولو حکم کړی دی، پە ھنو کي يو ځای د حجر اسود د استلام پر
 وخت لاسونہ پورته کول دي، نو د استلام حجر پہ وخت کي به ھم محرم لاسونہ پورته کوي.

واستلمہ الخ فرمايي اصل حکم خودادی چي کہ گنہ گونہ نہ وي، او يو چا ته لہ تکليف ورکولو څخہ بغير د حجر
 اسود مڃول ممکن وي، نو محرم ته پکار دي چي پە خولہ سرہ يہ مڃ کړي، لېکن کہ گنہ گونہ وي، يا بل چا ته لہ
 تکليف ورکولو څخہ بغير مڃول ممکن نہ وي، نو پە دې صورت کي د استلام حکم دی، د استلام معنی ده پە لاس يا
 ورغوي سرہ د حجر اسود مس کول، او د حجر اسود د مڃولو پہ بارہ کي لہ نبي ﷺ څخہ رانقل سوي دي چي نبي ﷺ
 حجر اسود مڃ کړہ، يعني پە خپلہ خولہ مبارکہ يہ مڃ کړہ، او خپل دواړہ مبارک شونہان يہ پر کنبښول، ھملرنگہ دا
 روايت ھم سوی دی چي يو وخت نبي ﷺ حضرت عمر رضی اللہ عنہ ته داسي وفرمايل: "چي ته ډېر غټ او طاقتور سړی يہ، نو
 د حجر اسود د مڃولو پہ وخت کي دخلکو لپارہ څنډہ جوړېږہ، ڪنہ دوی ته به تکليف ورکړي، او دست د اداء کولو
 لپارہ به واجب پرېږدي"، ځکه چي استلام سنت دی، لېکن مسلمان ته تکليف نہ ورکول واجب دي، نو دست د اداء
 کولو لپارہ به واجب نہ پرېښوول کيږي، او بيا يہ حضرت عمر رضی اللہ عنہ ته وفرمايل: "چي کہ د تکليف رسولو خطرہ نہ
 وي، نو بيا يہ پە خولہ سرہ مڃوہ، او کہ دا خطرہ وہ نو بيا استقبال کوہ، او تکبير و تهليل وايہ".

پہ يو شي سرہ د حجر اسود مسه کولو مسئلہ

قَالَ: فَإِنْ امْتَكَنَهُ أَنْ يَمَسَّ الْحَجَرَ بِشَيْءٍ يَدِيهِ فرمايي: او کہ ممکنہ وي چي حجر اسود پہ داسي شي سرہ مسہ کړي
 چي ھنہ د محرم پہ لاس کي وي **كَالْعُرْجُونِ وَغَيْرِهِ** لکه بناخ (يالرغمی) او داسي نور شئ **قَبْلَ ذَلِكَ** بيا يہ مڃ کړي (يعني
 کہ ممکنہ وي چي پە بناخ يا بل شي سرہ حجر اسود مسہ کړي او بيا دا بناخ يا بل شئ مڃ کړي) **فَعَلَهُ** نو داسي دي وکړي **لِإِسْرَؤَيْلَ أَنَّهُ**
عَلَيْهِ السَّلَامُ ①: **طَافَ عَلَى رَأْسِهِ وَاسْتَلَمَ الْأَزْكَانَ بِخَبْجَتِهِ** ځکه روايت سوی دی: چي نبي ﷺ پر خپل
 سپرلي طواف وکړی او پە خپلہ لکړہ (امسا) يہ دار کاڼو استلام وکړي (يعني حجر اسود او رکښم يمي يہ پە لکړي سرہ مسہ

كَمْ) وَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ شَيْئًا مِنْ ذَلِكَ أَوْ كَهَ مَحْرَمٍ بِهِ دَيْ شَيَانُو كِي پَر هَيْش شي قدرت نه درلودی اِسْتَقْبَلَهُ وَكَتَبَ وَهَلَّلَ نو حجر اسود ته دي مخامخ سي او تكبير او تهليل دي ووايي وَحَمِدَ اللَّهَ وَصَلَّى عَلَى النَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ او دالله حمد دي بيان كړي او پر نبي ﷺ دي درود ووايي.

الطَّلَاتُ: «هرجوت» بناخ، نری لرگی، په اصل کي د کجورو بناخ ته ویل کیږي، یعني هغه بناخ چي د کجورو ښوړي په راڅرګړي، دابناخ چي کله وچ سي نو لږ غونډي کوږ سي، «محجن» امسا (لکړه کوم چي یې ضعیفه خلک په لاس کي نیسي)، کوږ سړی، لرگی، «ارکات» جمع درکن ده: دیت الله په خلور سره کونجانو کي خلور ارکان دي، چي له هغو څخه حجر اسود او رکن یماني مچول سنت دي.

تشریح: مسئله: داده که یو سړی د ګڼي ګوڼي (رش) په وجه حجر اسود مچ او مسه نه کړی سي، نو هغه ته پکار ده چي یو لرگی دي راواخلي، او په هغه سره دي حجر اسود مسه کړي، او بیا دي هغه لرگی مچ کړي، ځکه د نبي ﷺ په باره کي دارانقل سوي دي چي نبي ﷺ پر خپل سپرلي طواف وکړی، او په خپله لکړه (امسا) یې دارکانو استلام وکړی (او په استلام الارکات کي یې ارکان ځکه جمع ذکر کړل چي نبي ﷺ په خوشو طونو کي دا استلام وکړی).

وإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ الْخُ فَرَمَائِي كَه مَحْرَمٍ پَر دې هم قاده نه وو په یو لرګي یا لکړي سره استلام وکړي، نو د حجر اسود مخ ته دي ودرېږي او الله اکبر او لا اله الا الله دي ووايي او دالله حمد دي بیان کړي، او پر رسول الله ﷺ دي درود ووايي.

د حجر اسود د مچولو پنځه (۵) طریقې

په پورتني عبارتونو کي د حجر اسود د مچولو تقریباً درې طریقې ذکر سوې، لېکن صاحب د اثمار الهدایې پر دې موقع پنځه طریقې ددلائلو سره بیان کړي دي، هغه دادي: [۱] اوله طریقه داده چي که ګڼه ګوڼه نه وي، نو حجر اسود دي مچ کړي. [۲] او که ګڼه ګوڼه وي نو په لاس سره دي یې مسه کړي، او بیادي لاس مچ کړي. [۳] او که دا هم نه وکړای سي، نو په یو لرګي یا لکړي سره دي یې مسه کړي او بیادي لرگی یا لکړه مچ کړي. [۴] او که په لکړي او لرګي سره یې هم مسه نه کړای سي، نو په لکړي یا لرګي سره دي د حجر اسود و طرف ته اشاره وکړي، بیادي هغه مچ کړي. [۵] او که لکړه یا لرگی هم نه وي، نو په لاس دي د حجر اسود و طرف ته له لیري څخه اشاره وکړي او لاس دي مچ کړي، تکبیر او تهلیل دي ووايي، او پر نبي ﷺ دي درود ووايي، او طواف دي شروع کړي.

د طواف او اضطباع طریقه

قَالَ: ثُمَّ أَخَذَ عَنْ يَمِينِهِ وَمَا يَلِي الْهَابَ فَرَمَائِي: بِيَا دِي (طواف) شروع کړي له راسته طرف څخه یعني له هغه طرف څخه چي (د کعبې) دروازې ته نژدې دی وَقَدْ اضْطَبَعَ رِدَاءَهُ په داسي حال کي چي د خپل څادر (پټو) اضطباع به یې کړې وي فَيَكُونُ بِالْبَيْتِ سَمْعًا أَشْوَاطًا نو پر کعبه به اووه (۷) دوره (شوطه) را وګرځیږي لَبَا رَوَى أَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ ①: اِسْتَمَّ الْحَجَرَ ځکه روایت سوی دی: چي نبي ﷺ د حجر اسود استلام وکړی ثُمَّ أَخَذَ عَنْ يَمِينِهِ وَمَا يَلِي

الْحَابِّ يَبِيبُ لَهُ خَيْلٌ رَاسَةً طَرَفَهُ شَخْخَعٌ يَعْنِي كَوْمٌ فِي دُرُوازِيٍّ تَهْ تَزْدِي دِي (طواف) شروع کری كَلَامَ سَهْفَةِ الْحَرَامِ نو اووه (۷) دوره طواف یې وکړی وَالْإِطْلَامُ أَنْ يَجْعَلَ رِءَاةً تَحْتَ إِبْطِهِ الْأَيْمَنِ او اضطباع داده چي محرم خپل پټوله خپل راس ته بغل شخه راوباسي وَيُلْقِيهِ عَلَى كَيْفِهِ الْأَيْمَنِ او پر خپله چپه اوږه یې واچوي وَهُوَ سَلَمٌ وَكَذَلِكَ نَقْلُ ذَلِكَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ او اضطباع سنت ده او له رسول الله ﷺ شخه رانقل سوي ده.

اللفظ: (إط) بغل، (إس) د افعال مضارع ده: اچول.

تشریح: مسئله: داده چي محرم کله د طواف کولو اراده وکړي، نو له راسته طرفه دي یې شروع کړي، يعني د حجر اسود د راست طرف کومه حصه چي د بیت الله سره څیرمه او تړدې ده، له هغه حصې شخه دي طواف شروع کړي، ځکه له نبي ﷺ شخه همدلسي رانقل سوي دي، او همدا طريقه سنت ده، او تر طواف مخکي اضطباع کول هم سنت دي، اضطباع داده چي محرم به خپل څلور (پټو) له راسته بغل شخه راوباسي او پر چپه اوږه به یې واچوي، ځکه چي همداسي نبي ﷺ کړي (و)، او پر کعبې به اووه (۷) وړه، را وگرځي، یو وار راگرځېدلو ته "یو شوط" وايي.

په طواف کي د حطيم شاملولو حکم

قَالَ: وَيَجْعَلُ طَوَافَهُ مِنْ ذَرَاهِ الْحَطِيمِ فرمايي: او محرم به خپل طواف له حطيم شخه دباندې کوي (يعني د حطيم شاته به یې کوي) وَهُوَ اسْمٌ لِمَنْزِلَةٍ فِيهِ الْبَيْتُ او حطيم د یو ځای نوم دی چي په هغه کي میزاب رحمت (د رحمت نلوه) واقع ده سُمِّيَ بِهِ لِأَنَّهُ حُطِمَ مِنَ الْبَيْتِ أُنْى كَيْسٍ دې ځای ته ځکه حطيم ویل کیږي چي دا حصه له کعبې شخه حطير يعني ماته سوي (او جلا سوي) ده وَسُمِّيَ حِجْرًا لِأَنَّهُ حُجِرَ مِنْهُ أُنْى مَنِيَةٍ او حطيم ته حجر په دې وجه ویل کیږي چي دا حصه له کعبې شخه معجوره يعني منع سوي (او بنده سوي) ده وَهُوَ مِنَ الْبَيْتِ لېکن حطيم له کعبې شخه دی لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ **•** فِي حَدِيثِ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا: قَالَتْ الْخَطِيمُ مِنَ الْبَيْتِ ځکه د حضرت عائشې رضى الله عنها په حديث کي دي چي نبي ﷺ وفرمايل: يَشْكُهُ حَطِيمٌ لَهْ كَعْبٍ شَخْخَعٌ دى قَلِيلًا يُجْعَلُ الطَّوَافُ مِنْ ذَرَائِهِ نو ځکه به طواف له حطيم شخه دباندې کیږي حَتَّى تَوْخَلَ الْفُرْجَةَ الَّتِي بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْبَيْتِ لَا يَجُوزُ تر دې که طواف کونکى په هغه پراخه حصه کي داخل سو کوم چي د حطيم او د کعبې په مېنځ کي ده نو جائز نه دي إِلَّا أَنَّهُ إِذَا اسْتَحْبَلَ الْخَطِيمَ وَحْدَهُ خو که لمونځ گزاره فقط حطيم ته مېلځ سي لَا يُجْزِيهِ السَّلَامُ نو د هغه لمونځ (هم) نه جائز کیږي لَأَنَّ فَرَسِيَّةَ الشَّوْهِ ثَبَتَتْ بِنَصِّ الْكِتَابِ ځکه (قبلې ته) د مېلځ کېدلو فرضيت د قرآن په نص سره ثابت دی فَلَا يَأْذَى بِمَا ثَبَتَ بِخَبَرِ التَّوَّاجِدِ اجْتِذَاحًا نو احتياطاً به پر هغه طرف لمونځ نه اداء کیږي چي د هغه ثبوت په خبر واحد سره سوي وي وَالْاجْتِذَاحُ لِيَالِ الطَّوَافِ أَنْ يَكُونَ رِءَاةً او په طواف کي احتياط دا دی چي تر حطيم شاته (يعني له حطيم شخه دباندې) وي.

* احره ابو داود فی کتاب المناسک، باب الإضطباع فی الطواف، حديث رقم: ۱۸۸۴.

* لمخرج: احره مسلم فی کتاب الحج، باب صلب الکعبة وبها، حديث رقم: ۲۰۵، وبخاری فی کتاب الحج، باب رقم: ۲۲.

الطَّلَاتُ : (حجرات) نلوه (پرنلوه).

تفريغ : په دې عبارت کې دا خبره کېږي چې طواف کونکي به د حطيم شاته يعني له حطيم څخه دباندې طواف کوي د دې لپاره چې د حطيم طواف هم وسي، دليل دا دی چې حطيم هم د بيت الله (کعبې شريفې) حصه ده، قرشو چې کله کعبه جوړوله نو د خرڅ د کمښت په وجه يې دا حصه پرېښووله، لهدا دا حصه هم له کعبې څخه ده، لکه څرنگه چې دا په حديث سره هم ثابت دي، نو ځکه به له دې حصې څخه دباندې طواف کوي، په يواثر کې راشي، هن طواف لې رجل ملک فکات من طوافه دحوال لا المجبر، قال لا يمتد بها کات من دخول المجبر له دې اثر څخه معلومه سوه چې حطيم ته حجر هم ويل کېږي، او په حطيم کې دننه طواف هم صحيح نه دی.

درواس لموضع الخ حطيم هغه ځای ته ويل کېږي چې په هغه کې د کعبې شريفې د بام لوبه راټوپيږي، لودې ته ځکه حطيم ويل کېږي چې د حطير معنى ده؛ ماتېدل، او مشرکينو د خرڅ د کمښت په وجه دا حصه له کعبې څخه راماته او جلا کړه، او د حطيم دويم نوم حجر هم دی، او حجر ځکه ورته ويل کېږي چې د حجر معنى ده؛ منځ کړى سوى، ليري سوى، او حطيم هم له کعبې شريفې څخه د خرڅ د کمښت په وجه ليري سو، او په کعبه شريفه کې داخل نه سو، او دويم نوم يې حجر هم دی؛ يعنې کوچنى دېوال.

وه من البيت الخ حضرت عائشه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا فرمايي چې حطيم له کعبې څخه دی، لهدا تر حطيم به دباندې طواف کول ضروري وي، نو که يو څوک د کعبې او حطيم په مينځ کې د طواف لپاره تېر سي، نو د هغه طواف نه صحيح کېږي، ځکه چې هغه د کعبې د يوې حصې طواف پرېښوى.

إلأنه إذا استقبل الخ دا عبارت د يو اشکال جواب دی، اشکال دا دی چې کله حطيم د کعبې يوه حصه ده، نو فقط حطيم ته په منځ کولو سره لمونځ صحيح کېدل پکار دي، حال دا چې فقط حطيم ته په منځ کولو سره لمونځ نه جائز کېږي، جواب دا دی چې د لمانځه په حالت کې د کعبې و طرف ته د منځ کولو فرضيت د کتاب الله په دې آيت فول وجوهکه شطره څخه ثابت دی، او دا خبره په خبر واحد سره ثابته ده چې حطيم د بيت الله حصه ده، نو د احتياط تقاضا دا ده چې کوم شى په قطعي نص سره ثابت وي، هغه به پر خبر واحد په عمل کولو سره نه اداء کېږي، او په طواف کې احتياط په دې کې دی چې له حطيم څخه دباندې طواف وکړي، ددې لپاره چې حطيم هم په طواف کې شامل سي او پر حديث هم عمل راسي، او هيڅ شبهه پاته نه سي.

په اولو دريو دورو (شوطونو) کې د رَمَل حکم

قَالَ: وَيَمْلِكُ فِي الثَّلَاثِ الْأُولَى مِنَ الْأَشْوَاطِ فرمايي: چې طواف کونکي به په اولو دريو دورو کې رمل کوي **وَالرَّمْلُ أَنْ يَهْزُلَ مَسِيرُهُ الْكَثِيرُ** او رَمَل دا دی چې په خپل مزل کې به دواړې اوږې (داسې) ښووري **كَأَنَّهُمَا يَتَخَفَرَانِ** الشَّوْطَيْنِ لکه جنگ کونکى چې د دواړو صفونو په مينځ کې په فخر (او ناز) روان وي **وَذَلِكَ مَعَ الْإِضْطِطَامِ** او دا به د اضطباع سره کوي **وَكَانَ سَبَبُهُ إِظْهَارُ الْجِدْلِ لِلْمُشَاكِرِينَ** او د رَمَل سبب مشرکينو ته د طاقت (او مړانې) ښکاره کول وو

اللغات: ﴿برمل﴾ په خیال او غرور سره تګ کول، ﴿اشواط﴾ جمع د شوط ده: پر کمې شریفې یو ځل راګرځېدلو ته یو شرط، دور ریل کیږي، ﴿همز﴾ د نصر مضارع ده: حرکت ورکول، ښورول، ﴿کتف﴾ اوږه، ﴿مبارز﴾ پلوان، جنگ کونکی، جنگ ته رابلونکی، ﴿بستقر﴾ د ثقلل د باب مضارع ده: په ناز او فخر سره تلل، ﴿مجلد﴾ طاقت، قوت، ﴿اضاهر﴾ د افعال مانې ده: ناتوانه او کمزوری کول، ﴿حی﴾ تبه، ﴿مشرېب﴾ مدینه منوره.

به آخری دورونو کی د طواف د حالت حکم

تشریح: عبارت خوبالکل ښکاره دی چې رمل به صرف په اولو دریو دورونو کې کیږي، او په پاته څلورو دورونو کې به طواف کونکی د خپل عام حالت او عادت مطابق په سکون سره تګ کوي، ځکه څومره صحابه وو چې د نبی ﷺ د حج افعال بیان کړي دي، هغو ټولو همداسې ذکر کړي دي، چې رمل به صرف په اولو دریو دورونو کې کیږي، او دارمل به له حجر اسود څخه شروع کیږي او پر حجر اسود به ختمیږي، ځکه چې له نبی ﷺ څخه هم من المجرال المجر رمل راتقل سوی دی، نو اوس به هم ددغه مطابق عمل کوی.

که په رمل کې سختې او ګڼه ګڼه وي نو څه حکم دی؟

قوله لَا يَحْتَبِرُ إِلَّا بِرَأْيِ الرَّائِي او که خلک پر محرم په رمل کولو کې خنډ واچوي (يعني ګڼه ګڼه او رش وي او محرم رمل نه سي کولای) **قوله** نو ودي درېږي (يعني ولاړ دي اوسې) لَمَّا دَاوَدَ مَسْلُكًا رَمَلَ او کله چې (هم) لاره پيدا کړي نو رمل دي وکړي بَلَدًا لَا يَدْرِي لَهُ ځکه چې درمل لپاره (هيڅ) بدل نسته فَيَقِفُ حَتَّى يَقْبِضَهُ عَلَى وَجْهِ السُّلَّةِ نو درېږي به تر دې چې د سنت مطابق رمل اداء کړي بِخِلَالِ الْإِسْتِلَامِ لَأَنَّ الْإِسْتِقْبَالَ يَدُلُّ لَهُ په خلاف د استلام ځکه چې استقبال (مخامخ کېدل) دهغه بدل دی.

الطَّلَات ﴿زحمة﴾ ګڼه ګڼه (رش) جوړول، خنډ اچول، ﴿مسلك﴾ د تګ ځای، لاره.

تفريع مخکې ذکر سوه چې په اولو دريو دورونو کې به رمل کيږي، نو که درش او دخلکو د ډېر نېست په وجه رمل کول ممکن نه وو، نو ودي درېږي، او بغير له رمله دي طواف نه کوي، کله چې لږ پراخي وويني او پوه سي چې رمل کولای سي، نو رمل دي وکړي، دليل هادي چې درمل هيڅ بدل نسته، نو که په اولو دريو دورونو کې رمل کول ممکن نه وو، نو په ولاړه به انتظار کوي، چې د سنت مطابق طواف اداء کړي، د دې په خلاف د حجر اسود استلام دی، نو که استلام ستونزمن او ناممکن سو، نو په ولاړه به انتظار نه کوي، بلکې استقبال به کوي يعني حجر اسود ته به مخ کوي، ځکه چې د استلام بدل سته، او هغه استقبال دی.

په هر دور (شوط) کې د حجر اسود د مجولو حکم

قَالَ: وَيَسْتَلِمُ الْحَجَرُ كَلَّمَا مَرَّ بِهِ فرمايي: او مجوي به حجر اسود کله چې هم ورسره تېر سي إِنْ اسْتَكَّامَ په دې شرط چې طاقت يې لري لَأَنَّ أَشْوَاطَ الطَّوَافِ كَرَكَاتِ الصَّلَاةِ ځکه چې د طواف دورونه د لماتځه درکعتونو په ډول دي فَكَلَّمَا يَنْتَبِهُ كُلُّ رَكْعَةٍ بِالشُّكْبِيرِ نو څرنگه چې د هر رکعت شروع په تکبير سره کوي يَقْبِضُ كُلُّ شَوْطٍ بِاسْتِلَامِ الْحَجَرِ هنداسي به د هر فوژ شروع د حجر اسود په استلام (مجولو) سره کوي وَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ الْإِسْتِلَامَ او که يې د استلام طاقت نه درلودی اسْتَقْبَلَ وَكَبَّرَ وَهَلَلَ عَلَى مَا ذَكَرْنَا نو حجر اسود ته دي مخامخ سي تکبير او تهليل دي ووايي لکه څرنگه چې موږ ذکر کړه وَيَسْتَلِمُ الرُّكْنَ الْهَيْكَلِ او درکن يمانې استلام به (هم) کوي وَهُوَ حَسَنٌ لِّقَابِهِ الرَّوَايَةِ ١٠ داسي کول د ظاهر روايت مطابق مستحب دي وَعَنْ مُحَمَّدٍ رَجَعَهُ اللَّهُ أَنَّهُ سَأَلَ او له امام محمد رَجَعَهُ الله څخه روايت دی چې داسي کول سنت دي وَلَا يَسْتَلِمُ قَوْمَهُمَا او له حجر اسود او رکن يمانې څخه به ماسو اوبل رکن استلام نه کوي فَإِنَّ الْيُسْبِي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ ١١ كَانَ يَسْتَلِمُ هَذَيْنِ الرُّكْنَيْنِ ځکه نبي ﷺ به د دې دوو رکتونو استلام کوی وَلَا يَسْتَلِمُ غَيْرَهُمَا او د نورو رکتونو استلام به نه کوی وَلَيَحْتَبِرُ الطَّوَافُ بِالْإِسْتِلَامِ يعنې استلام حجر اسود پر استلام.

١٠ القول الرابع: ظاهر الرواية، كذا في رد المحتار ج: ٢، ص: ١٨٢. [القول الرابع، ج: ١، ص: ٢٠٩]
١١ صحيح: أخرجه مسلم في كتاب الحج، باب استحباب استلام الركن اليماني، حديث رقم: ٢٢٢٢، ٢٢٢٣.

تشریح: امام قدوري رحمه الله فرمايي چي که طواف کونکی قدرت لري نو هغه ته پکار ده چي کله هم د حجر اسود سره تهر سي، نو هغه دي مچوي، ځکه چي د طواف دورونه (شوطونه) د لمانځه درکتونو په څير دي. لکه څرنگه چي نبي ﷺ فرمايلي دي: ان الطواف بالبيت صلوة، نو څرنگه چي د لمانځه هر رکعت په تکبير سره شروع کيږي. همدارنگه د هر دور (شوط) شروع له اسلام او مچولو څخه کيږي، د دې تائيد د بخاري په دې حديث سره هم کيږي: ان نبي ﷺ طاف على بصر كذا على الركن اثار اياه بشئ لي يده؛ او که د اسلام او مچولو قدرت يې نه وو نو د حجر اسود استغفار به کوي، او تکبير و تهليل به وايي، لکه مخکي چي ذکر سوه.

ويستلم الركن الخ فرمايي چي طواف کونکی به رکن يمني هم مچوي. او د ظاهر روايت مطابق د هغه اسلام او مچول مستحب او غوره دي، او د امام محمد رحمه الله د قول مطابق د هغه اسلام او مچول سنت دي.

ولا يستلم الخ فرمايي چي طواف کونکي ته پکار ده چي له حجر اسود او رکن يمني څخه به ماسوا درکن شمي لور کي هراقي اسلام نه کوي، ځکه ﷺ چي نبي ﷺ به صرف د حجر اسود او رکن يمني اسلام کوي، دنورو اړکتو اسلام به يې نه کوي، او کله چي طواف کونکی طواف ختمول وغواړي، نو پکار ده چي د حجر اسود پر اسلام طواف ختم کړي، نه درکن يمني پر اسلام.

د مقام ابراهيم سره دوه رکعت کول

قَالَ: ثُمَّ بَيْنَ النَّقْمَةِ فَبَيْنَ حَيْثُ رُكْعَتَيْنِ فرمايي: بيا به مقام ابراهيم ته راسي او د هغه سره به دوه رکعت لمونځ وکړي
أَوْ حَيْثُ نَبِيٍّ مِنَ الْمَسْجِدِ يَأْخِذُ بِحَبْلِ يَدِي (هله به يې وکړي) وَهِيَ وَاحِدَةٌ حَيْثُ لَوْ دَا
زموږ په نېز واجب دي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ: سُنَّةٌ أَوْ إِمَامٌ شَافِعِي رَحِمَهُ اللَّهُ فرمايي: چي سنت دي لِإِنْعَادِمْ دَلِيلِ
الْوُجُوبِ ځکه چي د وجوب دليل نسته وَلَمَّا قَوْلُهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ ① وَيَصِلُ الطَّائِفُ لِكُلِّ أَسْبُوعٍ رُكْعَتَيْنِ لَوْ
زموږ دليل د نبي ﷺ (دا) قول دی: چي طواف کونکی دي د هرو اوو (۷) دورونو (شوطونو) لپاره دوه رکعت کوي
وَالْأَمْرُ لِلْوُجُوبِ او امر د وجوب لپاره دی.

اللفظ: ﴿مقام﴾ مقام ابراهيم، ﴿طائف﴾ طواف کونکی، ﴿اسبوع﴾ اووه دوره (شوطه)، هر اووه شمېره لرونکي شي ته ويل کيږي.

تشریح: مسئله: داده چي کله طواف کونکی طواف پوره کړي، نو هغه ته پکار ده چي د مقام ابراهيم سره دوه رکعت لمونځ وکړي، او که د مقام ابراهيم سره ځای نه وو، نو په مسجد حرام کي چي هر ځای پيدا سي هله دي لمونځ وکړي، او دا دوه رکعت زموږ په نېز واجب دي، لېکن د امام شافعي رحمه الله په نېز سنت دي، د امام شافعي رحمه الله دليل دا دی چي د يوشمې د واجبلو لپاره صريح نص ضروري دی، او د طواف د دوو رکعتونو پر وجوب هيڅ دليل نسته، نو ځکه به دا واجب څو نه وي، لېکن سنت به وي.

وَأَمَّا زَمْرُوهَ فَلَيْلٍ نَامُوا فِيهَا فَمَا يَذَّكَّرُ لَهُمْ يَوْمَ هُمْ كَاذِبُونَ (يعني طواف کونکي دي د هرو ورو ورو نو پر سر دوه رکعت کوي). په دې حديث سره زموږ استدلال په دې توگه دی چې نبي ﷺ د وینس لمر په فریمه د لمونځ کولو حکم کړی دی. او لمر د وجوب لپاره راځي. نو ځکه به د طواف دوه رکعتونه واجب وي. دوسم دلیل دایم چې په خپله دې آیت د اتخذه اس مقام ابراهیم مصل په فریمه د مقام ابراهیم سره د لمونځ کولو د وجوبي حکم سوی دی. نو په دې آیت سره هم دې دور رکعتونو وجوب ثابتیږي.

تر طواف وروسته دویم وار د حجر اسود د مجولو حکم

ثُمَّ يَمْشِي بِالْحَجَرِ الْكَبِيرِ يَمِينًا وَحَجَرِ اسود و طرف ته راوگرځيږي او هغه به مچ کړي لِيَنَازِلَ إِلَيْكَ لَيْلٍ مِّنْهُ انْشَاءً وَالسَّلَامُ * لَكَ أَسْلَى رُكْعَتَيْنِ مَا ذَلَّ النَّحْبُ حُكْمَهُ رَوَايَتِ سَوِي دى چې كله نبي ﷺ دوه رکعت وکړل نو د حجر اسود و طرف ته واپس راغلی. وَأَسْلَى أَنْ كُلَّ طَوَافٍ بَعْدَهُ سَعْيٌ يَغُوزِلُ النَّحْبُ او قاعده داده چې تر هر طواف وروسته سعي وي. په هغه طواف کي به حجر اسود ته واپس راځي لِأَنَّ الطَّوَافَ لَنَا كَانَ يَفْتَتِحُهُ بِالْإِسْتِغْلَامِ ځکه څرنگه چې طواف په استلام سره شروع کېدی فَكَذَلِكَ الشَّيْءُ يَفْتَتِحُهُ بِهِ همدارنگه به سعي هم په استلام سره شروع کېږي بِخَلَابِ مَا إِذَا لَمْ يَكُنْ بَعْدَهُ سَعْيٌ په خلاف د هغه صورت چې كله تر طواف وروسته سعي نه وي.

تشریح: مسئله: داده چې د طواف او د طواف تر لماتځه وروسته که د محرم د سعي اراده وي، نو تر لماتځه وروسته دي واپس حجر اسود ته راسي او مچ دي يې کړي، ځکه چې له نبي ﷺ څخه همدا ثابت دي، نو د امتي په حق کي به هم دا عمل سنت لود نه کېځي. سبب وي.

صاحب د هدايې يوه قاعده بيانوي فرمايي چې هر هغه طواف چې تر هغه وروسته سعي وي، په هغه کي به طواف کونکي د حجر اسود و طرف ته واپس راځي، او تر کوم طواف چې وروسته سعي نه وي، تر هغه وروسته به واپس نه راځي، د واپس راتللو وجه داده چې څرنگه په استلام حجر سره د طواف شروع کېږي، همدارنگه به د سعي شروع هم په استلام حجر سره کېږي.

د طواف قدوم بيان او شرعي حيثيت

قَالَ: وَهَذِهِ الطَّوَافُ الْقُدُومِ فرمايي: چې دا طواف طواف قدوم دی (يعني محرم چې كله اول وار كمې ته راسي او کوم طواف چې اول وار کوي هغه طواف قدوم دی) وَيُسْتَفْتَى طَوَافُ الشَّجِيَةِ او طَوَافُ التَّحِيَةِ (هم) ورته ويل کېږي وَهُوَ سَعْيٌ وَكَيْسَ يَوَاجِبُ او دانست دی واجب نه دی وَقَالَ مَا لَيْتَ رَجَعَهُ اللَّهُ: إِنَّهُ وَاجِبٌ او امام مالک رَجَعَهُ الله فرمايي: چې واجب دی لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ: مَنْ أَقْبَلَ الْبَيْتَ * فَلْيُحْيِهِ بِالطَّوَافِ ځکه نبي کریم ﷺ فرمايلي دي: څوک چې کمې ته

* ترمذی: أخرجه مسلم في كتاب الحج، باب حجة النسي ﷺ، حديث رقم: ۱۲۷.

* ترمذی: قال الزهلي حرب جدا لم أحده.

راسي نو په طواف سره دي دهغه تحيه اداء كړي وَلَمَّا اَنَّ اللهَ تَعَالَى اَمَرَ بِالطَّوْفِ او زموږ دليل دا دی چې الله تعالى د طواف امر كړی دی وَالْأَمْرُ الْمُنْطَلَقُ لَا يَقْتَضِي الشُّكَّارَ او مطلق امر د تكرار تقاضا نه كوي وَكَذَلِكَ تَعَوَّنَ طَوَافُ الْبَيِّنَاتِ بِالْإِجْمَاعِ او بالاتفاق طواف زیارت متعین سوی دی وَفِيهَا رَوَاةٌ سَنَاءٌ تَحِيَّةٌ او دامام مالک په روایت سوي حدیث کې نبی ﷺ دې نوم طواف التحية ایښی دی وَهُوَ دَلِيلُ الْإِسْتِحْبَابِ او دا داستحباب دلیل دی وَلَكِنَّ عَلَى أَهْلِ مَكَّةَ طَوَافُ الْقُدُومِ او دمکې پر خلکو طواف قدوم نسته لِإِنْصَادِ الْقُدُومِ لِجَوَّهِهِمْ ځکه چې دهغو په حق کې قدوم (یعني مکې ته راتګ) نسته.

اللفات: ﴿قدوم﴾ راتګ (راتلل)، ﴿تحية﴾ د ادب څرګندونه.

تشریح: مسئله: دا ده چې اطرافي او بهرني خلک چې کله مکې مکرمې ته ورسېږي، نو د هغو لپاره طواف قدوم کول سنت دي، د طواف قدوم دویم نوم طواف تحیه او دریم نوم طواف لقاء، او څلورم نوم طواف اول عهد دی، دامام مالک رحمه الله په نیز دا طواف واجب دی. دهغه دلیل دا حدیث دی: من ألقى البيت فليحيه بالطواف (یعني څوک چې بیت الله ته راسي نو په طواف سره دي هغه ولماڅي)، لکه د مؤمن سره د ملاقات تحیه چې په سلام سره اداء کوي، په دې حدیث کې په طواف سره د تحیه اداء کولو حکم د امر په صیغه سره سوی دی، او امر د وجوب لپاره وي.

ولنا الخ زموږ دليل دا دی چې الله تعالى په دې آيت وليطوافوا بالبيت العتيق كي د طواف امر كړی دی، او مطلق امر د تكرار تقاضا نه كوي، او د طواف زیارت فرضیت او وجوب بالاجماع معلوم سوي دي، نو كله چې طواف زیارت د وجوب لپاره متعین سو، نو اوس به یو بل طواف نه واجبېږي، ځنې د وجوب تكرار به لازم سي.

وقها رواه الخ دامام مالک رحمه الله د ذکر سوي حدیث جواب دا دی چې په حدیث کې دې طواف ته تحیه ويل سوي دي، او تحیه کېدل د استحباب دلیل دی، ځکه چې په لغت کې تحیه دهغه اکرام او کار نوم دی کوم چې د تبرع په توګه وسي، او ښکاره ده چې د تبرع په توګه مستحب او مندوب کار کېږي، واجب کار خو دې لپاره کېږي چې له څاري څخه واجب شی ساقط سي، نو ځکه به طواف قدوم واجب نه وي، بلکې سنت به وي.

وليس على الخ فرمائي چې دمکې د اوسېدونکو په حق کې طواف قدوم سنت نه دی، ځکه چې دا طواف د "قدوم" یعني له بهر څخه د راتللو په وجه سنت سوی دی، او دمکې د خلکو په حق کې قدوم نسته، نو ځکه به د هغو په حق کې دا طواف هم نه وي.

د سعي د شروع کولو طريقه

قَالَ: ثُمَّ يَمْشِي إِلَى الشَّعَا فرمايي: چې بيا به محرم د صفا و طرف ته ووځي فَيَسْعُدُ عَلَيْهِ وَيَسْتَكْبِلُ الْبَيْتَ نو پر صفا به وخيږي او د كمبې و طرف ته به مخ كړي وَيَكْبِرُ وَيَمْلِكُ وَيُسَلِّى عَلَى الْبَيْتِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ او تكبير، تهليل او پر

نبی ﷺ به درود و وایي وَيَذْكُرُ يَذْكُرُهُ اللَّهُ وَيَذْكُرُهُ لِحَاجَتِهِ او خپل دواړه لاسونه به پورته کړي او دخپل ضرورت لپاره به الله ته دعاء وکړي لِيَا رُوِيَ أَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ مُحَمَّدَ الصَّفَا حُكْمَ رَوَايَتِ سَوِي دِي چي نبی ﷺ پر صفا وختی حَتَّى إِذَا نَظَرَ إِلَى الْبَيْتِ تر دې چي کله نبی ﷺ کعبه وليدل قَامَ مُسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةِ يَذْعُو اللَّهُ نو مخ پر قبله ودرېدی الله ته يې دعاء وکړه وَلَزَّاقَ الشَّأْنَ وَالصَّلَاةَ يَقْدَمَانِ عَلَى الدُّعَاءِ او په دې وجه چي ثناء او درود به دواړه پر دعاء مخکي کيږي تَقْرِيئًا إِلَى الْإِجَابَةِ قبوليت ته دنژدې کولو لپاره (يعني چي دعاء ژر قبوله سي) كَثَرَتْ غَيْرُهُ مِنَ الدُّعَوَاتِ لکه په نورو دعاگانو کي چي (مخکي) کيږي وَالرَّفْعُ سُنَّةُ الدُّعَاءِ او لاسونه پورته کول دعاء سنت دي وَأَيْضًا يَصْعَدُ بِقَدَرِ مَا يَصِيرُ الْبَيْتُ بِنَظَرِ مَنْهُ او پر صفا به دومره اندازه خيږي چي کعبه دهغه په سترگو سي (يعني کعبه ده ته ښکاره سي) لِأَنَّ الْإِسْتِقْبَالَ هُوَ الْمَقْصُودُ بِالْمَعْنُو حُكْمَ چي (له ختلو څخه) استقبال مقصود دی وَيَخْرُجُ إِلَى الصَّفَا مِنْ أَيِّ بَابٍ شَاءَ او وځي به د صفا و طرف ته چي له هري دروازې څخه وغواړي وَأَيْضًا خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ بَابِ بَنِي مُغَزَزٍ او نبی ﷺ له باب بنی مغزوم څخه وتلی وو وَهُوَ الَّذِي يُسَمَّى بَابَ الصَّفَا چي هغه ته باب الصفا (هم) ويل کيږي لِأَنَّهُ كَانَ أَقْرَبَ الْأَبْوَابِ إِلَى الصَّفَا حُكْمَ (نبی ﷺ وتلی وو) چي دادروازه صفا ته تر ټولو زياته نژدې وه لَا أَنَّهُ سُنَّةٌ نه په دې وجه چي له دې دروازې څخه وتل سنت دي.

الفتاوى: ﴿بصمد﴾ دفتح مضارع ده: ختل، ﴿تقريب﴾ دتفعيل مصدر دی: نژدې کول، ﴿مرأى﴾ دسترگو حد.

توضيح: مسئله: داده چي کله محرم له طواف قدوم څخه فارغه سي نو هغه ته پکار ده چي بيا صفا او مروه ته مخ کړي، او د صفا پر غره دي وخيږي، او قبلې ته دي مخ کړي، تکبير او تهليل دي ووايي، او پر نبی کریم ﷺ دي درود ووايي، او بيا دي دخپل ضرورتو لپاره دعاء وکړي، او لاسونه دي پورته کړي حُكْمَ چي لاسونه پورته کول دعاء سنت دي، د دې اعمالو دليل دا دی چي زموږ ستر لارښود حضرت محمد ﷺ د صفا پر غره هم داسي اعمال کړي وو، نو دا زموږ حق هم جوړيږي چي خپل دنبي ﷺ سنت او طريقې خپلي کړو.

فرمايي چي تر دعاء مخکي دي حمد، ثناء او درود حُكْمَ وایي چي دعاء قبوليت ته نژدې سي، همدا وجه ده چي په نورو دعاگانو کي هم دا عمل کيږي، يعني حمد او درود پر دعاء مخکي کيږي، او محرم دي د صفا پر غره دومره وخيږي چي بيت الله بالکل په نظر راسي، د دې لپاره چي د بيت الله استقبال وکړي، حُكْمَ چي پر صفا د ختلو مقصد د بيت الله استقبال دی.

ويخرج الخ او کله چي له مسجد حرام څخه د صفا د غره لپاره راووځي نو هغه ته اختيار دی چي له هري دروازې څخه راوځي، په حديثو کي د يوې ځانگړي دروازې هيڅ تعيين نسته، بلکي د ټولو دروازو حکم برابر دی، پاته سوه دا چي نبی ﷺ ولي له باب بنی مغزوم څخه راوتلی وو، نو دهغه وجه داده چي دادروازه د ټولو دروازو په نسبت صفا ته زياته

* تلخیص: أخرجه مسلم في كتاب الحج، باب حجة الی ﷺ، حديث رقم: ۱۲۷.

* أخرجه النسائي في سنن الکبری، ج: ۱۲، باب رقم: ۲۱۰، حديث رقم: ۳۹۸۵.

نژدې ده، او څرنګه چې نبي ﷺ ډېر ضعیف سوی وو، نو د نژدېکت په وجه یې له دې دروازې څخه وتل خوښ کړه، لهذا په دې سره دانه سې ثابتېدای چې له باب بني مخزوم څخه وتل سنت دي، بلکې دا حکم مطلق او عام دی، اوله مري دروازې څخه وتل برابر دي.

د میلین اخضرین په مینځ کې د خفستلو حکم (او د مروه اعمال)

قَالَ: ثُمَّ يَخْطُ نَحْوَ الْمَزْوَةِ فرمایي: چې بیا به د "مروه" و طرف ته شوه (کښته) سي وَتَيْشِي عَلَى هَيْئَتِهِ او د خپل حالت (او عادت) مطابق به تګ وکړي فَإِذَا بَلَغَ بَطْنَ الْوَادِي يَسْتَلِي بَيْنَ الْبَيْتَيْنِ الْأَخْضَرَيْنِ سَعْيًا او کله چې مینځ د "وادي" ته ورسېږي نو د دوو زرغونو میلونو په مینځ کې به په زوره وځغلي ثُمَّ يَتَيْشِي عَلَى هَيْئَتِهِ بیا به د خپل حالت (او عادت) مطابق روان سي حَتَّى يَأْتِيَ الْمَزْوَةَ وَيَصْعَدُ عَلَيْهَا تر دې چې مروه ته راسي او پر هغه به وڅیږي وَيَكُنْ كَمَا كُنَ عَلَى الصَّفَا او (پر مروه به هم) داسې (تکبیر، تهلیل، دعاء او نور) وکړي لکه څرنګه چې یې پر صفا کړي وو لِإِنَّا رَوَيْنَا أَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ ۱ نَزَلَ مِنَ الصَّفَا وَجَعَلَ يَتَيْشِي نَحْوَ الْمَزْوَةِ ځکه روایت دی چې نبي ﷺ له صفا څخه راشوه سو او د مروه و طرف ته روان سو وَسَعَى بَيْنَ الْوَادِي او د وادي په مینځ کې یې سمي وکړي حَتَّى إِذَا خَرَبَ مِنْ بَطْنِ الْوَادِي مَشَى حَتَّى صَعِدَ الْمَزْوَةَ تر دې چې کله د وادي له مینځ څخه ووتی نو تګ یې وکړی (د خپل عادت مطابق) تر دې چې مروه ته وختی وَطَافَ بَيْنَهُمَا سَبْعَةَ أَشْوَاطٍ او د صفا او مروه په مینځ کې یې اووه (۷) دوره (شوطه) طواف وکړي وَهَذَا شَوْطٌ وَاحِدٌ او د یو (بشپړ) شوط دی.

اللفات: «ينحط»: د انفعال مضارع ده: کښته کېدل، شوه کېدل، «ميل»: هغه ښه او علامه چې په لاره کې درول سوي وي، «يسلي»: د فتح مضارع ده: سمي کول (يعني تېز تلل او سمي کول)، «بطن الوادي»: د صفا او مروه په مینځ کې څه کښته ځای راځي، دې ځای ته بطن الوادي وايي، اوس پر دې ځای زرغونې بتياني درول سوي دي، دلته حاجيان ځغلي، دې زرغونو بتيانو ته میلین اخضرین وايي.

تشریح: مسئله: داده چې محرم کله پر صفا له دعاء او نورو څخه فارغه سي، نو له صفا څخه دي راکښته سي، او د خپل عادت مطابق او په سکون سره دي روان سي، کله چې د وادي مینځ (بطن وادي) ته ورسېږي نو د میلین اخضرین په مینځ کې دي سمي وکړي او په کراره دي وځغلي، بیادي په سکون سره مروه ته راسي او پر ودي څیږي، او کوم کار چې یې پر صفا کړی وو، هغه دي پر مروه هم وکړي، دلیل هغه حدیث دی کوم چې په کتاب کې ذکر سو.

قال: وهذا شوط الخ صاحب د هدايې رَجَعَهُ الله فرمایي چې له صفا څخه مروه ته تلل یو شوط (دور) دی، او له مروه څخه صفا ته تلل دویم شوط دی، امام طحاوي رَجَعَهُ الله فرمایلي دي چې له صفا څخه مروه ته تلل او له مروه څخه صفا ته تلل یو شوط دی، لېکن صحیح قول اول يعني د علامه مرغیناني رَجَعَهُ الله دی، ځکه چې د نبي ﷺ د حج روایاتو پر دې اتفاق

کری دی چي نبي ﷺ د صفا او مروہ په مينځ کي اووه (٧) شوطه پوره کړه، او د امام طحاوي رحمه الله د بيان مطلبکې بحواله (١٢) شوطه کيږي، نو ځکه اول قول صحيح معلومېږي.

د سعي اندازه او شرعي حيثيت

لَا يَكُونُ سَعْيُ الْفَرَسِ نو اووه (٧) دوره طواف به وکړي **يَتَذَكَّرُ بِالشَّعَائِرِ وَتَغْتَمِبُ بِالنَّزْوَةِ** له صفا څخه به يې شروع کړي او پر مروہ به يې ختم کړي **وَيَسْتَلِمُ بِلِطْنِ الْوَادِي فِي كُلِّ شَوْتٍ** او په مينځ د وادي کي به په هر شوط کي سعي وکړي **لِيَاذَرَيْنَا** د هغه حديث په وجه کوم چي موږ روايت کړي **وَإِذَا يَتَذَكَّرُ بِالشَّعَائِرِ يَقُولُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ** ^١ **فِيهِ** اول له صفا څخه به ځکه شروع کوي چي نبي ﷺ په دې باره کي فرمايلي دي **إِنْبَدُّوا بِمَا بَدَأَ اللَّهُ تَعَالَى بِهِ** تاسو په هغه سره شروع کوئ چي په هغه سره الله شروع کړې ده (يعني چي په هغه سره الله په آيت کي شروع کړې ده) **ثُمَّ السَّعْيُ بَيْنَ الشَّعَائِرِ وَالنَّزْوَةِ وَاجِبٌ** بيا د صفا او مروہ په مينځ کي سعي کول واجب دي **وَلَيْسَ بِرُكْنٍ** او رکن نه دي **وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ: إِنَّهُ رُكْنٌ** او امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ فرمايي: چي دارکن دي **لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ** ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي **إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى كَتَبَ عَلَيْكُمْ** ^٢ **السَّعْيَ فَاسْعَوْا** چي الله تعالى پر تاسو سعي ليکلې ده نو تاسو سعي وکړئ **وَلَمَّا قَوْلُهُ تَعَالَى فَلَا جَنَاءَ عَلَيْهِ أَنْ يَطُوفَ بِهِمَا** ^٣ **الْبَقَرَةُ: ١١٥٨** او زموږ دليل دای چي الله تعالى فرمايلي دي: پر محرم څه گناه نسته چي هغه د صفا او مروہ طواف وکړي **وَمَثَلُهُ يُسْتَعْمَلُ لِلِإِجَابَةِ** او دا ډول کلام د اجابت لپاره استعمالېږي **فَيَنْفِي الرُّكْنِيَّةَ وَالْإِجَابَ** نور کنيت او اجاب به ډولره متفي کيږي **إِلَّا أَنَا عَدَلْنَا عَنْهُ لِلِإِجَابِ** لېکن موږ له اجاب څخه عدول وکړی (يعني موږ له اجابت څخه د اجاب و طرف ته منتقل سو) **وَلَزَّكَ الرُّكْنِيَّةَ لَا تَنْفِي إِلَّا بِذَلِيلٍ مَقْظُومٍ بِهِ** او ځکه چي رکنيت نه ثابتېږي مگر په قطعي دليل سره **وَلَمْ يَوْجَدْ** او هغه نسته (نو ځکه به رکن نه وي) **ثُمَّ مَعْنَى مَا رَوَى كُتِبَ اسْتِخْبَاتُهَا** د امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ د روايت سوي حديث معنی (يعني د دې حديث: **إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى كَتَبَ عَلَيْكُمْ** معنی) دا ده: چي د مستحب په توگه سعي ليکل سوي ده **كَتَبَ اللَّهُ تَعَالَى: كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدُكُمْ الْمَوْتُ (البقرة: ١٨٠)** لکه د الله تعالى په دې قول کي (چي کتب د مستحب په معنی دی): **کتب عليكم إذا حضر أحدكم الموت...**

اللفظ: ﴿الطواف﴾ دورونه (شوطونه)، ﴿الاجتاع﴾ هېڅ گناه نسته، ﴿مقطوع به﴾ يقيني، قطعي.

تشریح: امام قسري رَحِمَهُ اللَّهُ فرمايي چي طواف اووه شوطه (دوره) دی، طواف به له صفا څخه شروع کيږي، او پر مروہ به ختمېږي، او په هر شوط کي به په بطن وادي کي سعي کوي، دليل هغه حديث دی چي په تېره مسئله کي تېر سو، يعني: **أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ نَزَلَ مِنَ الصَّفَا وَجَمَلَ يَمِينَهُ نَحْوَ الْمِرْوَةِ،** اول له صفا څخه د سعي شروع کولو دليل دا حديث دی: **ابْدُوا بِمَا**

* تخریج: أخرجه مسلم في كتاب الحج، باب حجة النبی ﷺ، حديث رقم: ١٢٧.

* تخریج: أخرجه يهني في سننه في كتاب الحج، باب وجوب الطواف بين الصفا والمروة، حديث رقم: ٩٣٦٥، ٩٣٦٦.

بدان الله تعالى به، يعني په کوم ځای سره چې الله (په آيت کې) شروع کړې ده تاسو هم په هغه سره شروع وکړئ. او الله (په آيت کې) په صفا سره شروع کړې ده، آيت دا دی: **اِنَّ الصَّافَا وَالْمَرْوَةَ مِنَ الشَّامِلِ الْاَبَدِيْنِ**. او په دې حديث کې لفظ د ابدو صيغه د اهره ده، نو ځکه به په صفا سره شروع کول واجب وي.

ثم السال الخ پاته سوه دا خبره چې د صفا او مروه په مينځ کې سمې کول واجب دي، که رکن. نو په دې باره کې اختلاف نه دی، زموږ په نيز رکن نه دي، بلکې واجب دي، او د امام شافعي رحمه الله په نيز رکن دي، همدا د امام مالک رحمه الله له لور د امام احمد رحمه الله قول دی.

د امام شافعي دليل: دا حديث دی: **اِنَّ الله تعالى كتب عليكم السعي فاسعوا**. (يعني الله تعالى پر تاسو سعي کول ليکلي دي نو تاسو سعي کوئ) او ليکل په فرض او رکن کې استعمالېږي، نو ځکه به سعي کول رکن وي.

زموږ دليل: دا آيت دی: **فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اَنْ يَلْبُغُوا**، په دې آيت سره زموږ استدلال په دې توگه دی چې د **لَا جُنَاحَ** لفظ د اباحت (او روايت) لپاره استعمالېږي، او کوم لفظ چې د اباحت لپاره وي، هغه د رکن او وجوب نفي کوي، نو له آيت څخه په ښکاره دا ثابت سوه چې سعي بين الصفا والمروة نه رکن دی او نه واجب، لېکن د وجوب په حق کې موږ د آيت له ظاهر څخه عدول (انتقال) وکړی، يعني د وجوب د نفي په باره کې مو د آيت پر ظاهر عمل پرېښوی، ځکه ظاهر د آيت خو پر دې دلالت کوي چې سعي بين الصفا والمروة مباح دي واجب هم نه دي، او دا مو ځکه وکړه چې دا حديث **اِنَّ الله كتب عليكم السعي فاسعوا** خبر واحد دی، او خبر واحد پر وجوب دلالت کوي، دريمه وجه دا ده چې د دې آيت اول داسې دي: **اِنَّ الصَّافَا وَالْمَرْوَةَ مِنَ الشَّامِلِ الْاَبَدِيْنِ**، او شاعر جمع د شيعه ده، او شيعه علامه او نبی ته ويل کيږي، او د دين ښه او علامه فرض وي، لهذا د آيت دا حصه د سعي پر فرضيت او رکنيت دلالت کوي، او د آيت آخري حصه: **فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اَنْ يَلْبُغُوا** بېوا د سعي پر اباحت دلالت کوي، نو موږ پر دواړو عمل وکړی، او د وجوب قائل سو، ځکه چې واجب خو اعتقاداً فرض نه وي، لېکن عملاً فرض وي. دريمه وجه دا ده چې د وجوب پر نفي مو عمل کول د اجماع په وجه پرېښوی، ځکه چې د سعي بين الصفا والمروة د اباحت هيڅوک هم قائل نسته.

د سعي پر واجبهلو او رکن نه کېدلو زموږ دويم دليل دا دی چې رکنيت په قطعي دليل سره ثابتېږي، او قطعي دليل دلته نسته، نو ځکه به سعي رکن هم نه وي.

ثم معنی ما روى الخ د امام شافعي رحمه الله د حديث **اِنَّ الله كتب عليكم السعي فاسعوا** جواب دا دی چې په دې کې له کتب عېکه څخه استحباب مراد دی، نه فرضيت، لکه څرنگه چې له دې آيت کتب عېکه راځي حضرت احدکرم السوت څخه مراد هم دا دی چې د مرگ په وخت کې وصيت کول مستحب دي، نه فرض، نو څرنگه چې دلته د کتب عېکه لفظ د استحباب لپاره دی، همدا ډول به په حديث کې هم لفظ د کتب عېکه د استحباب يعني د غير فرض لپاره وي.

د هغو اعمالو بيان کوم چې تر طواف قدوم وروسته کيږي

قال: ثُمَّ يَكُونُ مِنْكُمْ حَرَامًا فرمايي: بيا به داسې په مکه کې پاته سي د احرام په حالت کې **لَا تَكُونُ مُخْرِجًا مِنَ الْحَجِّ** ځکه چې داسې د حج احرام تر ونکې دی **فَلَا يَتَحَلَّلُ قَبْلَ الْإِثْبَانِ بِأَقْعَابِهِ** نو دی به نه حلالېږي د حج د افعالو تر اداء کولو

منحكي وَتَكْرَفُ بِالْبَيْتِ لَمَّا بَدَأَهُ او (د كعبې) طواف به كوي كله چي دهغه زړه وغواړي لَأَنَّهُ يُشَبُّهُ الشَّلَاةُ ځكه چي طواف د لماتخه سره مشابه دى قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ^۱: الطَّوْفُ بِالْبَيْتِ صَلَاةٌ نبي ﷺ فرمايلي دي: پر كعبه طواف كول لمونځ دى وَالصَّلَاةُ عَزِيزٌ مُّؤَمَّرٌ او لمونځ ښه موضوع ده (يعني ښه كار دى) فَكَذًا الطَّوْفُ نو همداسي طواف هم (ښه موضوع ده) إِلَّا أَنَّهُ لَا يَسْتَلِي عَقِبَ هَذِهِ الْأَطْرِفَةِ فِي هَذِهِ النِّدَاءِ لېكن داسې به په دې موده كي تر دې (نقلي) طوافونو وروسته سمى نه كوي لَأَنَّ السَّغْنَ لَا يَجِبُ فِيهِ إِلَّا مَرَّةً ځكه چي په حج كي سمى صرف يو وار واجب ده وَالسَّكَلُ بِالسَّغْنِ عَزِيزٌ مُّشْرُومٌ او په نقلي توگه سمى كول مشروع نه دي وَيُضَنُّ بِكُلِّ أَشْبُومٍ رُكْعَتَيْنِ او د هرو اوو (۷) شوطونو لپاره به دوه ركعت كوي وَمِنْ رُكْعَتَا الطَّوْفِ او داوه ركعت د طواف دي عَلَى مَا بَيَّنَّا لكه (منحكي) چي مود بيان كړه.

اللفظ: **«احرام»** د احرام حالت، **«هدا»** ښكاره كېدل، مخه راتلل، **«عقب»** وروسته، **«أطرفة»** جمع د طواف ده: طوافونه.

تفريع: مسئله: دا ده چي كوم چا صرف د حج احرام تړلى وي، نو هغه دي تر طواف قلم او سمى وروسته د احرام په حالت كي په مكه مكرمه كي مقيم پاته سي، او د حج په ورځو كي دي د حج افعال اداء كړي، ځكه هغه د حج د احرام تړلى دي، نو تر څو چي د حج ټوله افعال په بشپړه توگه اداء نه كړي، تر هغه وخته نه حلاليري، او په دې موده كي چي كله هم موقع په لاس ووسي، د كعبې مباركي طواف دي كوي، ځكه په دې حديث الطواف بالبيت صلاة كي طواف د لماتخه سره مشابه گرځول سوى دى، نو څرنگه چي له دريو وختونو څخه علاوه نور په هروخت كي لمونځ جائز دى، او لمونځ غوره نيكې دي، همداسي به ډېر طوافونه كول هم غوره نيكې او ښه خبره وي، او كله چي هم وخت پيدا كړي، طواف دي كوي، خو څرنگه چي دهغه په حق كي دا ټوله طوافونه نفل دي، نو ځكه به تر دې طوافونو وروسته پر هغه سمى كول واجب نه وي، ځكه چي د حج په احرام كي صرف يو وار سمى واجبيري، چي هغه دې سري تر طواف قلم وروسته كړې ده، نو اوس دې سري ته د سمى كولو هيڅ ضرورت نسته، او داسي هم نه سي كولاى چي نقلي سمى وكړي، ځكه چي نقلي سمى مشروع او صحيح نه ده.

ويصل الخ فرمايي چي په نقلي طواف كي دي هم د هرو اوو (۷) شوطونو پر سر دوه ركعت لمونځ كوي، او دې دوو ركعتو ته صلوٰة طواف ويل كيږي، لكه منحكي چي تېر سو.

د اوومي ذى الحجة د اعمالو بيان

قَالَ: لَمَّا كَانَ كَمَلُ يَوْمِ التَّوْبَةِ يَوْمَ امَام قُدُورِي رَجَعَهُ اللهُ فَرَمَايِي: نُو كَلِه چي تر يوږ تر يوه يوه ورځ منحكي وي (يعني يوم التَّوْبَةِ ته يوه ورځ پاته وي) حَطَّابُ الْإِمَامِ خُطْبَةً نو امام به خطبه ووايي يُحَلِّمُ فِيهَا النَّاسَ الْحُرُوجَ إِلَى مَنَى وَالصَّلَاةَ بِعَرَفَاتٍ وَالْوُكُوفَ وَالْإِقَامَةَ چي په هغه كي به خلكو ته ورښيي د منى طرف ته وتل، په عرفات كي لمونځ كول، او په

عرفات کي در پندل، اوله عرفات ششمه روانپدل، وَالْحَاصِلُ أَنَّ الْغَيْبَ ثَلَاثَ مَطْلَبٍ حاصل دادی چي په حج کي درې خطبې دي: أُولَاهَا مَا ذُكِّرْنَا اوله خطبه خو هغه ده کوم چي موبه ذکر کړه، وَالثَّانِيَةُ بِعَزَلَاتٍ يَوْمَ عَزَلَةٍ او دویمه خطبه و عرفات په ورځ و عرفات په میدان کي ده، وَالثَّالِثَةُ بِسَبَلِ الْخَادِمِ عَشْرًا او دریمه خطبه په منی کي په یوولسمه ورځ ده، فِيصَلُّ بَيْنَ كُلِّ مَخْطُومٍ يَتَوَجَّه نو د هر دوو خطبو په منځ کي به په یوې ورځي سره فصل کوي، وَقَالَ رُوِيَ رَجَعَهُ اللهُ: يَخْطُبُ فِي ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ مَتَوَالِيَةٍ او امام زفر رَجَعَهُ اللهُ وايي: چي پرلپسې به درې خطبې وايي: أُولَاهَا يَوْمَ التَّوْبَةِ بِأَيَّامِ التَّوْبَةِ وَمُخْتَصِمَ الْحَجِّ اوله خطبه به د ترويه په ورځ کي (وايي) ځکه چي دا د حج د موسم ورځي لود حاجيانو د راجمع کېدلو ورځي دي، وَلَنَا أَنَّ التَّقْصُودَ مِنْهَا التَّغْلِيظُ او د ترويه او نعر ورځي د مشغولیت ورځي دي، فَكَانَ مَا ذُكِّرْنَا أَنْفَعُ لِلْقُلُوبِ أَنْتَهُمْ نو کوم چي موبه ذکر کړه هغه به زیات فايده من او په زړو کي زیات اغېزمن وي.

اللفات: «يوم التوبة» د ذی الحجې اتمه (۸) ورځ، «الافضة» روانپدل، «متوالية» پرلپسې، بې له فصله.

«موسم» د حج موسم، د حج ورځي، «مجمع» د جمع کېدلو وخت، «الجمع» زیات اغېزمن، زیات مؤثر.

تشریح: یو ترويه د ذی الحجې اتمې ورځي ته ورل کيږي.

صورت د مسئلې: دادی چي امام دي تر یو ترويه یوه ورځ مخکي یعنی په اوومه ورځ دي د تر ما پېښ تر لماتنه وروست خلکو ته خطبه ووايي، په خطبه کي دي هغو ته د حج د ورځو افعال وربښي، مثلاً د منی و طرف ته دروانپدلو حکم لود هغه وخت، په عرفات کي د ما پېښ او د مازيگر د لماتنه د جمع کولو حکم، او په عرفات د وقوف حکم، اوله عرفات څخه دروانپدلو حکم.

والحاصل الخ صاحب د هدايي فرمایي چي د حج په ورځو کي ټولي درې خطبې دي: (۱) د ذی الحجې په اوومه ورځ، (۲) د ذی الحجې په نهمه ورځ په عرفات کي، (۳) د ذی الحجې په یوولسمه ورځ په منی کي د ما پېښ تر لماتنه وروسته، نو په دې ټولو خطبو کي به زمونږ په نېز یوه یوه ورځ فصل او وقفه کوي، لېکن امام زفر رَجَعَهُ اللهُ په دې درې خطبو کي فصل او فرق نه مني، بلکي د هغه مسلک دادی چي خطبې به درې ورځي پرلپسې وايي، نو د هغه په نېز لوله خطبه په اتمه ورځ ده، او دویمه په نهمه او دریمه په لسمه ورځ ده.

لأنها أيام الخ د امام زفر رَجَعَهُ اللهُ دليل دادی چي دا درې سره د حج ورځي دي، او په دې ورځو کي حاجيان جمع کيږي، نو که په دې ورځو کي خطبه ورل سي، نو زیاته فايده به وکړي، او ټولو حاجيانو ته به د زده کړي او تعلیم موقع په لاس ورسي.

ولنا الخ زمونږ دليل دادی چي په دې ورځو کي د خطبو مقصد خلکو ته د حج د افعالو تعلیم ورکول دي، او دا مقصد په ۷/۹ او ۱۱ تاریخونو کي په ښه توګه سره حاصلیږي، ځکه په دې تاریخونو کي د حج افعال کم وي، او خلګ زیات مشغول نه وي، نو هغوی به په ښه اطمینان او غور سره د خطبې مفهوم او مطلب واورې، د دې په خلاف په یوم الترويه کي

ځانګړو په زړو کې مني ته د تللو فکر وي، او په لسم تاریخ یعنی د لوی اختر په ورځ خلګ په سر غږیږي. شیطان ورځنځو او نوږو کې مشغول وي، نو که په دې تاریخونو کې هم خطبه وویل سي، نو ښکاره ده چې خلګ به کما حقہ له خطبې څخه فایده نه واخلي، لہذا فایدمني او اخبرمني ورځې هغه دي کوم چې موږ بیان کړې.

د ذی الحجې د اتمې ورځې (یوم الترویہ) د اعمالو بیان

د ذی الحجې د اتمې ورځې (یوم الترویج) د اعمالو بیان

لَقَدْ أَصْلَ الْقَهْرِيَّةَ الثَّوْرِيَّةَ بِسَكَّةَ بِيَا جِي كُلَّه پَه اَتَم دَ ذِي الْحَجَّيْ پَه مَكَه مَكْرَمَه كِي لَمَوْنُخ وَكْرِي خَرَبَل وَفِي نَو دَمْنِي
و طَرَف تَه بَه وَوَحِي قَوْنِيْمُ بِهَاعَلِي بِسَلِّ الْقَهْرِيْمُونِ تَوْرَه رَكَّة او پَه مَنِي كِي بَه قِيَام وَكْرِي تَرَدِي چِي دَعْرِفَات دَوْرَحِي
(يعني دَ ذِي الْحَجَّيْ دَنَهِي وَرَحِي) دَسَهَار لَمَوْنُخ وَكْرِي لِيَا رَوِي أَلَّ الشَّيْ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ صَلَّ الْقَهْرِيْمُونِ
الثَّوْرِيَّةَ بِسَكَّةَ حَكَه رَوَايَت سَوِي دِي چِي نَبِي ﷺ پَه اَتَم دَ ذِي الْحَجَّيْ دَسَهَار لَمَوْنُخ پَه مَكَه كِي وَكْرِي قَلْنَا طَلَقْتِ
الشَّمْسُ بِيَا جِي كُلَّه لَمَرَاوَحْتِي رَاعِيَالِ مَنِي نَو مَنِي تَه رَوَان سَو قَصَلِي بِيْنِي الثُّهْرَةَ وَالْقَهْرَةَ وَالْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ وَالْقَهْرَ او
بَه مَنِي كِي يِي دَا پَنِيْنِ، مَازِئِگَر، مَابَنَام، مَآخُوسْتَن او سَهَار لَمَوْنُخُونَه وَكْرَل ثُمَّ رَاعِيَالِ عَرَقَات بِيَا عَرَفَات تَه رَوَان سَو.

اللغات، ﴿راح﴾ روانېدل، تلل.

تشریح: په دې عبارت کې د حج د افعالو اداء کول او د هغو وختونه بیان سوي دي، فرمایي چې کله دیوم الترویبه لمر را وځي، یعني د ذی الحجې د اتمې ورځې د سهار تر لمانځه وروسته لمر راوځي، نو محرم دي د منی او طرف ته روان سي، او د ذی الحجې د نهمې ورځې تر سهاره پوري دي په منی کې پاته سي، او د سهار تر لمانځه وروسته دي له منی څخه عرفات ته روان سي، حکه چې نبی ﷺ هم د دې ترتیب مطابق د حج افعال اداء کړل، او په دې ترتیب سره په منی لوهرفات کې پاته سو، په کتاب کې ذکر سوی حدیث په دې باره کې بالکل واضح او څرگند دی.

بہ منی کی دقامت کولو شرعی حیثیت او عرفات نہ د تللو حکم

وَكُنْتُ بِمَكَّةَ لَيْلَةً عَرَفَةً اَوْ كه حاجي د عرفات شپه په مکه کي تېره کړي وَصَلْتُ بِهَا الْقَبْرَ اَوْ دسهار لمونځ په مکه کي وکړي ثُمَّ هَذَا اِلَى عَرَفَاتٍ بيا سهار عرفات ته روان سي وَمَرَرْتُ بِأَجْرَاءَ اَوْ دمنی سره تېرسي نو دا د هغه لپاره کافي دي لَوْكُهُ لَا يَتَعَلَّقُ بِشَيْءٍ فِي هَذِهِ الْيَوْمِ اِقَامَةً نُسُكٍ خکه چي په دې ورځ کي د حج (هيڅ) يو نسک اداء کول دمنی سره تعلق نه لري وَلَكِنَّهُ اَسَاءَ بِتَرْكِهِ الْاِحْتِدَاءَ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لېکن هغه د نبي ﷺ د اقتداء د پرېښولو په وجه بد کار وکړی قَالَ: ثُمَّ يَرْجِعُ اِلَى عَرَفَاتٍ فرمايي: بيا به د عرفات و طرف ته متوجه سي فَيَقِفُ بِهَا اَوْ په عرفات کي به قيام وکړي (يعني په عرفات کي به پاته سي) اِنَّمَا رَوَيْنَا د هغه حديث په وجه کوم چي موږ روايت کړی وَهَذَا بَيَانٌ اَنْزَلَ لَكُمُ اَوْ دا د اولي کيدلو بيان دی اَمَّا لَوْ دَقَعَ قَبْلَهُ جَارٌ لېکن که تر لمر راختلو مخکي عرفات ته روان سي نو جائز

دې ډاگه لا ښکلی په دې التفات حکم څکه چې د دې مقام سره يو حکم (هم) تعلق نه لري قَالَ لِ الْأَصْلِ: وَيُتَلَبَّ بِهَامَةٍ
الْإِسْمِ امام محمد رحمه الله په مبسوط کې فرمايلي دي، چې حاجي به د خلکو سره عرفات ته ورشوې سي لَا الْإِنْجَاءَ
تَكْبِيرٌ څکه چې يوازي کېدل (جلا کېد) تَكْبَرُ دِي وَالْحَالُ حَالٌ تَضَرُّعٍ او دا حالت د عاجزۍ دی وَالْإِعْجَالُ فِي التَّحِيمِ
أَرْجَى او په جماعت کې د قبوليت زيات اميد دی وَقِيلَ مُرَادُهُ او ويل سوي دي چې د امام محمد رحمه الله مراد دا دی أَنْ
لَا يُتَلَبَّ عَلَى الْمَرْبُوعِ لَئِنْ لَمْ يَنْقُضْ عَلَى النَّاسِ چې هغه به لاري ته نه راشو کيږي چې پر تېرېدونکو خلکو لاره تنگه نه سي.

اللفظ: «تلبت» د ضرب ماضي ده: شپه تېرول، «غنا» د نصر ماضي ده: سهار کېدل، «مؤ» د نصر ماضي ده: تېرېدل، «اسم»
 د افعال ماضي ده: بد کار کول، ناوره کار کول، «انتباه» د افتعال مصدر دی: جلا کېدل، يوازي وسېدل، «تجبر» د تفعّل مصدر دی:
 تکبر کول، «تضرع» د تفعّل مصدر دی: زاری کول، عاجزي کول، «أرجى» اسم تفضيل دی: زيات اميد والا، «مال» د مال اسم
 فاعل جمع ده: تېرېدونکي.

تشریح: مسئله: دا ده که بالفرض يو سړی د ذی الحجې په اتمه ورځ منی ته نه ورسېدی، او دا ورځ يې په مکه کې تېره
 کړه تر دې چې د ذی الحجې په نهمه يعني د عرفات ورځ د سهار تر لمانځه وروسته عرفات ته روان سو، او د منی سره تېر
 سو، نو د هغه دا تېرېدل د منی قائم مقام کيږي، ځکه چې په اتمه ورځ په منی کې د حج يو فعل هم اداء کول مشروع نه
 دي، خو شرنګه چې دا عمل د نبی ﷺ د عمل خلاف دی، نو ځکه به دا سړی د نبی ﷺ د اقتداء د پرېښوولو په وجه د
 سنت پرېښوونکی گنل کيږي، او د هغه دا فعل به ښه نه گنل کيږي.

قال ثم الخ امام قلوري رحمه الله د اصل مسئلې و طرف ته رجوع کوي فرمايي: کوم حاجي چې د ذی الحجې په اتمه ورځ
 منی ته ورسېږي، او هلته د ذی الحجې د نهمي ورځي د سهار لمونځ وکړي، نو اوس به تر لمر را ختلو وروسته عرفات ته
 روان سي، دليل مخکنی حديث دی، لېکن ښکاره دي وي چې تر لمر را ختلو وروسته وتل فقط اولی دي، او که تر لمر را
 ختلو مخکي روان سي، نو هم جائز دي، ځکه چې د عرفات د ورځي سره په منی کې د سهار له لمانځه څخه علاوه بل
 هيڅ حکم تعلق نه لري، نو په دې کې هيڅ حرج نسته چې تر لمر را ختلو مخکي عرفات ته روان سي.

قال في الأصل الخ صاحب د هدايې فرمايي چې په مبسوط کې امام محمد رحمه الله فرمايلي دي چې حاجي به د عرفات
 ميدان ته د خلکو سره ورشوې کيږي، يعني له خلکو څخه به نه جلا کيږي، ځکه له خلکو څخه جلا او ليري لوسېدل
 تکبر دی، حال دا چې دا وخت د عاجزۍ او تضرع دی، دويمه وجه دا ده چې په جماعت سره د دعاء د قبلېلو اميد زيات
 سته، بعضي خلکو ويلي دي چې د امام محمد رحمه الله مراد دا دی چې حاجي به لاري ته نه راشو کيږي، ځکه په دې سره
 په لاره کې د تلونکو خلکو لپاره ستونزه او خنډ پيدا کيږي.

د نهمي ذی الحجې د اعمالو بيان

قَالَ: فَإِذَا آتَيْتَ الشَّمْسَ فرمايي: او کله چې لمر زاځل سي (يعني تر سروبدي) يُصَلِّيُ الْإِمَامُ بِالنَّاسِ الطُّهْرَ وَالْعَصَا نو امام
 به خلکو ته د ماښپين او د ماښکر لمونځ ورکړي فَيُكَبِّرُ بِهَا خُفْيَةً نو په خطبه سره به شروع وکړي فَيُغْلِبُ عَصَا نو

فاسي خطبه به ووايي يُكَلِّمُ فِيهَا النَّاسَ الْمُؤْمِنُونَ بِعَزَّةَ وَالْزُّوْلَةَ وَزَيْنَ الْجَبَارِ وَاللَّهْمَ وَالْعَلَى وَطَوَافَ الْجِبَالِ چي په هغه کي به خلکو ته په عرفات او مزدلفه کي درېدل، د شيطانانو ورستل، قرباني کول، سرخړېدل او طواف زيارت وربښي يُخَاطَبُ خُطْبَتَيْنِ او امام به دوي خطبې ووايي لِيُحْلِلَ لَكُمْ مَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْحِلِّ د هغو دوو په مينځ کي به په ناستي سره فصل وکړي (بښي) دواړو خطبو په مينځ کي به کښېني) لکه څرنګه چي په جمعه کي دي هَكَذَا كَعَلَهُ رَسُولُ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ همدارنګه نبي ﷺ کړي دي وَقَالَ مَا لَيْكَ رَجَعْتَ اللَّهُ: يَخْطُبُ بَعْدَ الصَّلَاةِ او امام مالک رَجَعْتَ الله فرمايلي دي: چي تر لمانځه وروسته به خطبه وايي لَأَنَّهَا خُطْبَةٌ وَعِظٌ وَتَذَكُّرٌ ځکه چي دا خطبه د وعظ او نصيحت ده فَأُشِيبَةُ خُطْبَةِ الْعِيدِ نو داختر د خطبې سره مشابهه سو وَلَكِنَّا مَا رَوَيْنَا او زموږ دليل هغه حديث دی کوم چي موږ روايت کړی وَلَاكِنَّا السُّنَنُوهَا تَعْلِيمُ النَّاسِ او په دې وجه (هم) چي د خطبې مقصد حج د مناسکو تعليم دی وَالْجَنَمِ ونښا او جمع بين الصلاتين هم له مناسکو څخه ده وَلِي ظَاهِرِ الْأَمْرِ: إِذَا صَعِدَ الْإِمَامُ الْبُسْرَ فَبَلَّسَ أَذُنَ الْمُؤَدِّثُونَ او په ظاهر د مذهب کي دي: چي کله امام منبر ته وخيږي نو مؤذنان دي اذان وکړي گڼالي الْجُنبَةَ لکه څرنګه چي په جمعه کي دي وَعَنْ أَبِي يُونُسَ رَجَعَهُ اللَّهُ تَعَالَى أَنَّهُ يُؤَدِّثُ قَبْلَ خُرُوجِ الْإِمَامِ او له امام ابو يوسف رَجَعَهُ الله څخه روايت دی چي مؤذن به د امام تر راوتلو مخکي اذان کوي وَعَنْهُ أَنَّهُ يُؤَدِّثُ بَعْدَ الْخُطْبَةِ او له امام ابو يوسف رَجَعَهُ الله څخه (بل) روايت دا دی چي تر خطبې وروسته به اذان کوي وَالصَّحِيحُ مَا ذَكَرْنَا او صحيح روايت هغه دی کوم چي موږ ذکر کړی لَأَنَّ النبي ﷺ عَلَيْهِ السَّلَامُ لَمَّا خَرَجَ وَاسْتَوَى عَلَى نَاقَتِهِ ځکه نبي ﷺ چي کله (له خېمې څخه) راووتی او پر اوښي سپور سو أَذَّنَ الْمُؤَدِّثُونَ بَيْنَ يَدَيْهِ نو مؤذنانو د نبي ﷺ مخ ته اذان وکړی وَيُعِيقُ الْمُؤَدِّثُونَ بَعْدَ الْفَرَاحِ مِنَ الْخُطْبَةِ او اقلمت به وکړي مؤذن له خطبې څخه تر فراغت وروسته لَأَنَّهُ أَوَّانَ الشُّرْعِ فِي الصَّلَاةِ ځکه چي همدا د لمانځه د شروع کولو شېبې دي فَأُشِيبَةُ الْجُنبَةَ نو دا د جمعي (د خطبې) سره مشابهه سو.

اللغات: ﴿رى﴾ د ضرب مصدر دی: ورستل، ﴿حرج﴾ د فتح مصدر دی: حلالول (ذبح کول)، قرباني کول، ﴿خلق﴾ د ضرب مصدر دی: خړېدل، ﴿وعظ﴾ نصيحت، ﴿تذكير﴾ د تنغیل مصدر دی: په یاد ورستل، نصيحت کول، ﴿صمد﴾ د سماع ماضي ده: ختل، ﴿ناقة﴾ اوښه، ﴿أوان﴾ شېبې، وخت.

تشریح: امام قدوري رَجَعَهُ الله فرمايي چي د ذی الحجې په نهمه ورځ به امام المسلمین یا د هغه نائب د عرفات په میدان کي د لمر تر زوال وروسته د ماښین او د مازيګر لمونځونه د ماښین په وخت کي اداء کړي، په دې ترتیب سره چي اول به خطبه ووايي، په خطبه کي به خلکو ته د حج د افعالو تعليم ورکړي، او د جمعي په ډول به دوي خطبې ووايي، او د

• تخریج: قد مرَّ غریبه فی حدیث رقم: ۹۲، والحاکم فی المستدرک ج: ۱، ص: ۲۶۱.

• قال الربيعي غريب هذا أول الحديث أخرجه البيهقي في سه، باب رقم: ۱۸۲، حديث رقم: ۹۲۵۴، و آخر الحديث غريب.

دواړو خطبو په مينځ کي به فصل کوي. همدا نبي ﷺ معمول وو. لېکن امام مالک رحمه الله فرمايي چي د عرفات خطبه به تر لمانځه وروسته وي. نه مخکي.

د امام مالک دليل: دا دى چي دا خطبه د وعظ او نصيحت ده. نو دا اخترونو د خطبې سره مشابه سوه. نو دا اخترونو خطبه تر لمانځه وروسته ويل کيږي. لهندا دا خطبه به هم تر لمانځه وروسته ويل کيږي.

د هوم دليل: دا روايت دى: خطب رسول الله ﷺ بحرفة قبل صلاة الظهر په دې حديث کي په صراحت سره دا ذکر سوي دي چي نبي ﷺ په عرفات کي د ماښين تر لمانځه مخکي خطبه وويله. هوم دليل: دا دى چي په عرفات کي د خطبې مقصد خلکو ته د حج د مناسکو تعليم ورکول دي. او جمع بين الصلاتين هم د حج له مناسکو څخه ده. نو دلته د تعليم مقصد تر لمانځه مخکي د خطبې په ويلو سره حاصل کيږي. نه وروسته. نو ځکه زموږ په نيز د ماښين تر لمانځه مخکي د خطبې ويلو حکم سوي دى.

راځا احمد الم فرمايي: څرنگه چي د جمعې په لمانځه کي مؤذن هغه وخت اذان کوي کله چي امام پر منبر کښيږي. همدا ډول به د عرفات په ميدان کي هم مؤذن هغه وخت اذان کوي کله چي امام پر منبر کښيږي. ځکه د عرفات خطبه تر لمانځه د مخکي والي په وجه د جمعې د خطبې سره مشابه ده. نو په اذان کي به هم د عرفات خطبه د جمعې د خطبې سره مشابه وي. او له امام ابو يوسف رحمه الله څخه په دې لړ کي دوه روايتونه راټول سوي دي: (١) اول روايت دا دى چي مؤذن به هغه وخت اذان کوي چي امام لا په خپل ځاى او څپه کي وي او راوتلى نه وي. ځکه چي دا اذان د ماښين د لمانځه پيل و کيږي. نو څرنگه چي په نورو ورځو کي د امام تر راوتلو مخکي اذان کيږي. همدا ډول به د عرفات په ورځ هم د امام تر راوتلو مخکي اذان کيږي. (٢) دويم روايت دا دى چي کله امام خطبه ووايي. فارغ سي. نو اذان به کيږي. صاحب د هدايې فرمايي چي صحيح خبره هغه ده کوم چي موږ بيان کړه. يعني د امام مخ ته به اذان کيږي. ځکه کله چي نبي ﷺ له خپلي څپې راووتى او په اطمينان سره پر خپلي اوبښي مبارکي کښيښتى. نو مؤذنانو د نبي ﷺ مخته اذان وکړي. دا روايت د دې خبرې ښکاره دليل دا دى چي اذان به تر خطبې مخکي کيږي. او د امام مخته به کيږي. او کله چي امام له خطبې څخه فارغ سي. نو بيا به مؤذن اقامت کوي. ځکه چي همدا لمانځه د شروع کولو وخت دى. او دا خطبه د جمعې د خطبې سره مشابه ده. او په جمعه کي تر خطبې وروسته اقامت کيږي. نو په دې کي به هم تر خطبې وروسته اقامت کيږي.

به عرفات کي د ماښين او د مازيگر د لمانځه د يو ځاى کولو حکم

قَالَ: وَيُصَلُّ بِهِنَّ الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ وَقَدْ أَقَامَ بِأَذَانٍ وَقَامَتَيْنِ فرمايي: او امام به خلکو ته د ماښين په وخت کي په يوه اذان او دوو اقامتونو سره د ماښين او مازيگر لمونځونه ورکړي وَقَدْ وَرَدَ النَّفْلُ السُّنَنِيُّ بِإِتِّفَاقِ الرُّوَاةِ بِالْجَمْعِ بَيْنَ السَّلَاتَيْنِ او د رواياتو په اتفاق سره د جمع بين الصلاتين په باره کي نقل مشهور (يعني مشهوره حديثونه) راغلي دي وَفِيهِ زَوْي جَابِرٌ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ او د جابر رضي الله عنه په روايت سوي حديث کي دي أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى بِأَذَانٍ وَأَقَامَتَيْنِ چي نبي ﷺ دا دواړه لمونځونه په يو اذان او دوو اقامتونو سره وکړل ثُمَّ بَيَّأَنَهُ أَنَّهُ يُؤَدِّنُ لِلظُّهْرِ وَيَقِيْمُ

بَيِّنَاتٌ بيا د جمع بين الصلوتين وضاحت دا دی چي د ماپنين د لمانخه لپاره به اذان وکړي او د هغه لپاره به اقامت وکړي (يعني د ماپنين د لمانخه لپاره به اذان او اقامت دواړه وکړي) ثُمَّ يُبَيِّنُ لِلْمُفَضِّلِ بيا به د مازيگر د لمانخه لپاره اقامت وکړي بِأَنَّ الْمُفَضِّلَ لَا يَلْزِمُ قَبْلَ وَقْتِهِ الْمُفَضَّلُوهُ ځکه چي (دلته) د مازيگر لمونځ تر خپل متمين وخت مخکي اداء کيږي لِيَلْزِمَ پاتې امانه ائلا مالئاس نو د خلکو د خبرولو لپاره به يوازي (فقط) اقامت کيږي.

الصلوات، **نقل مستفيض** د حديثو يو قسم دی، حديث مشهور، **معمود** معلوم، متمين، **باهره** د افعال مضارع ده، يوازي کول، يوازي اداء کول، **اعلام** د افعال مصدر دی، خبر ورکول. **تشریح**، صورت د مسئلې خوبالکل ښکاره دی چي په عرفات کي به امام خلکو ته د ماپنين او د مازيگر دواړه لمونځونه د ماپنين په وخت کي ورکړي، په دې باره کي ډېر حديثونه راغلي دي، او ټوله روايان پر دې خبره متفق دي، چي نبي ﷺ په عرفات کي جمع بين الصلوتين کړې ده، بيا حضرت جابر رضی الله عنه هم په يوه اذان او دوو اقامتونو سره د نبي ﷺ د ماپنين او د مازيگر لمونځ و نقل کړی دی، د جمع بين الصلوتين تفصيل دا دی چي د ماپنين د لمانخه لپاره به اذان او اقامت دواړه کيږي، او د مازيگر د لمانخه لپاره به صرف اقامت کيږي، ځکه چي د جمع بين الصلوتين په وجه د مازيگر لمونځ له خپل معلوم وخت څخه مخکي اداء کيږي، نو فقط د خلکو د خبرولو لپاره به د مازيگر د لمانخه لپاره يوازي اقامت کيږي.

د ماپنين او د مازيگر په مينځ کي د نفلي لمانخه حکم

وَلَا يَتَكُونُ بَيْنَ الصَّلَاتَيْنِ او د دواړو لمونځونو په مينځ کي به نقل نه کوي تَخْصِيْلًا لِيَقْتَضِيَهُ الْقَوْلُ د وقوف عرفه د مقصد د حاصلولو لپاره (يعني چي د وقوف عرفه مقصد حاصل سي) وَلِهَذَا أَقْدِمَ الْقَضَاءُ عَلَى وَقْتِهِ هم په دې وجه د مازيگر لمونځ پر خپل وخت مخکي سوی دی فَلَوْ أَنَّهُ فَعَلَ نو که هغه نقل وکړل فَعَلَ مَكْرُهَا نو مکروه کاريې وکړي وَأَعَادَ الْأَذَانَ لِلْمُفَضِّلِ فِي ظَاهِرِ الرَّوَايَةِ او د ظاهر روايت مطابق دي د مازيگر د لمانخه لپاره اذان را وگرځوي غَلَاظًا إِنَّا رَوَيْنَاهُ عَنْ مُحَمَّدٍ رَجُلَهُ په خلاف د هغه کوم چي له امام محمد رَجُلَهُ الله څخه روايت سوي دي لِأَنَّ الْإِسْتِقَالَ بِالشَّكْرِ أَوْ بِعَمَلٍ آخَرَ يَتَعَلَّقُ قَوْلُ الْأَذَانِ الْكَوْلُ ځکه چي په نفلو يا په بل کار مشغولېدل اول اذان اتصال ختموي فَيُعِيدُهُ لِلْمُفَضِّلِ نو د مازيگر د لمانخه لپاره به يې راگرځوي.

تشریح، مسئله: دا ده چي د عرفات په ورځ به امام يا مقتدی د دواړو لمونځونو يعني د ماپنين او د مازيگر د لمونځونو په مينځ کي هيڅ نفلي لمونځ نه کوي، يعني له فرضي لمانخه څخه علاوه به بل هيڅ سنت او نفلي لمونځ نه کوي، ځکه په دې ورځ مقصد وقوف عرفه (د عرفات درېدل) دي، نو د دې مقصد د حاصلولو لپاره به خپل وخت په نفلي لمونځ او نورو کارو کي نه مصرفوي، هم د دې مقصد په وجه د مازيگر لمونځ تر خپل وخت مخکي اداء کيږي، لېکن که د دې باوجود امام يا مقتدي د دواړو لمونځونو په مينځ کي نفلي لمونځ وکړي، نو د ظاهر روايت مطابق به د مازيگر د لمانخه لپاره اذان راگرځوي، د امام محمد رَجُلَهُ الله مسلک دا دی چي اذان به نه راگرځوي، د ظاهر روايت دليل دا دی چي د ماپنين تر

لمنتخه وروست په نفلي لمانځه يا په نورو كارو كې مشغوله كېدل د مازيگر د لمانځه سره د لول افان اتصال او تړلو ختموي، نو ځكه به د مازيگر د لمانځه لپاره ان راکړي.

د خطبې شرعي حيثيت

لَا يَنْبَغُ صَلَاةٌ بِغَيْرِ خُطْبَةٍ او كه بغير له خطبې يې لمونځ وكړي أَهْرَاقًا نو دا (هم) د هغه لپاره كافي دي (يعني جائز دي) بِأَنَّ فِدَا الْخُطْبَةِ لَيْسَتْ بِفَرِيضَةٍ ځكه چې دا خطبه فرض نه ده.

تشرېح: يعني كه امام د عرفات په ورځ خطبه نه وويله، او بغير له خطبې يې لمونځ وكړي نو هم جمع بين صلاتين جائز ده، ځكه چې خطبه فرض نه ده.

د عرفات په ورځ د يوازي لمونځ كونكي لپاره د جمع صلاتين په مسئله كې مختلفه قولونه

قَالَ: وَمَنْ صَلَّى الْفَرِيضَةَ رَحْلَهُ وَحْدَهُ فرمايي: او چا چې د ماپښين لمونځ په خپل منزل (او خېمه) كې يوازي وكړي صَلَّى الْعَصْرِ وَفِيهِ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى نو د امام صاحب رَحِمَهُ اللَّهُ په نېز به د مازيگر لمونځ په خپل وخت كې كوي وَقَالَا: يَجْتَمِعُ بَيْنَهُمَا التَّغَرُّدُ او صاحبين رَحِمَهُمَا اللَّهُ فرمايي: چې يوازي لمونځ كونكي به هم دواړه لمونځونه جمع كوي لَأَنَّ جَوَازَ الْجَمْعِ لِلْحَاجَةِ إِلَى امْتِدَادِ الْوُقُوفِ ځكه چې د جمع كېدلو جواز د وقوف عرفه د لوېدېدلو د ضرورت په وجه دي (يعني دواړو لمونځونو جمع كول په دې وجه جائز دي چې د وقوف عرفه لپاره وخت زيات پاته سي) وَالْمُتَغَرِّدُ مُخْتَارٌ لِنَفْسِهِ او منفرد (هم) دې ته محتاج دی (لهنا منه به هم جمع بين الصلاتين كوي) وَلَأَنَّ حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ: أَنَّ السَّاقَطَةَ عَلَى الْوَقْتِ فَرَضٌ بِالنَّصِّ د امام صاحب رَحِمَهُ اللَّهُ دليل دادی: چې دوخت ساتنه (او دوخت پابندي كول) په قرآني آيت سره فرض دي فَلَا يَجُوزُ تَرْكُهُ نو د هغه پرېښودل به جائز نه وي وَالْإِفْتَاءُ وَرَدَ الشَّرَاءُ بِهِ خو په هغه صورت كې چې د هغه په باره كې شريعت وارد سوي وي وَهُوَ الْجَمْعُ بِالْجَمَاعَةِ مَعَ الْإِمَامِ او هغه د امام سره په جماعت (د دواړو لمونځونو) جمع كول دي وَالْتَّجْدِيْمُ لِصَيَانَةِ الْجَمَاعَةِ او (د مازيگر لمونځ) مخكې كول د جماعت د ساتنې لپاره دي (چې جماعت فوت نه سي) لَأَنَّهُ يَنْصَرُّ عَلَيْهِمُ الْاجْتِمَاعُ لِلْعُمْرَةِ يُقَدِّمُ مَا تَقَرَّرُوا فِي الْوُقُوفِ ځكه پر خلكو راجمع كېدل ستونزمن كيږي وروسته تر هغه چې د عرفات په ميدان كې خواړه سي (يعني كه حاجيان د عرفات په ميدان كې خواړه لوستي سي نو د مازيگر د لمانځه لپاره بيا راجمع كېدل دغو لپاره ستونزمن دي) لَا لِيَا ذَكَرَاهُ نه په هغه وجه كوم چې صاحبينو ذكر كړې ده إِذَا مَنَافَاةً ځكه هيڅ منافات نسته (په دې كې چې د وقوف عرفه لپاره وخت هم زيات پاته سي او د هغه سره لمونځ هم وسي) ثُمَّ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ الْإِمَامُ شَرَّاهُ فِي الصَّلَاتَيْنِ جَمِيعًا بيا د امام صاحب رَحِمَهُ اللَّهُ په نېز به دواړو لمونځونو كې امام

• القول الرابع: قول أبي حنيفة رَحِمَهُ اللَّهُ، كذا في رد المحتار ج: ٢، ص: ١٨٩. [القول الرابع، ج: ١، ص: ٢١٠]

• القول الرابع: قول الإمام أبي حنيفة رَحِمَهُ اللَّهُ، كذا في رد المحتار ج: ٢، ص: ١٨٩. [القول الرابع ج: ١، ص: ٢١١]

شرط دی وَقَالَ زُحْرٌ رَجَعَهُ اللَّهُ إِلَى الْقَضْرِ خَالَةً او امام زفر رَجَعَهُ الله فرمائي: چي خاص د مازيگر په لماتحه کي شرط دی وَلَا هُوَ الْمُتَوَضَّعُ عَنْ وَقْتِهِ حکه چي د مازيگر لمونځ له خپل وخت څخه بدل سوی دی وَعَلَى هَذَا الْخِلَافِ الْإِخْرَاجُ بِالْعَجَمِ او پر دې اختلاف د حج احرام (هم) دی وَلَا يَنْتَفِعُ رَجَعَهُ اللَّهُ أَلِ الشُّدَّيْمِ عَلَى خِلَافِ الْقِيَّاسِ د امام صاحب رَجَعَهُ الله دليل دای چي د مازيگر لمونځ مخکي کول خلاف القياس دی غَرِبَ شَرْعُهُ فَمَا إِذَا كَانَتْ الْقَضْرُ مُرْتَبَةً عَلَى ظَهْرِ مُؤَدَى بِالْجَمَاعَةِ مَعَ الْإِمَامِينَ خَالَةَ الْإِخْرَاجِ بِالْعَجَمِ (حکه) د هغه مشروعيت داسي معلوم سوی دی چي د مازيگر لمونځ به د ماپښين پر داسي لماتحه مرتب وي چي هغه به د حج د احرام په حالت کي د امام سره په جماعت اداء سوی وي فَيَنْتَفِعُ عَلَيْهِ نو د مازيگر د لماتحه مخکي کول به پر دې (شرطونو) منحصر وي ثُمَّ لَا يَدْخُلُ مِنَ الْإِخْرَاجِ بِالْعَجَمِ قَبْلَ الْوَلَايَةِ رَوَايَةٍ بيا په يوه روايت کي تر زوال مخکي د حج احرام ضروري دی تَقْدِيمًا لِلْإِخْرَاجِ عَلَى وَقْتِ الْجَنَةِ چي احرام د جمع کېلو تر وخت مخکي سي وَلَا أُخْرَى يَكْتَفِي بِالشُّدَّيْمِ عَلَى السَّلَاةِ او په دويم روايت کي پر لماتحه (د احرام) مخکي کول کافي دی لَا أَنْ الشُّدَّيْمُ هُوَ السَّلَاةُ حکه مقصود خو لمونځ دی.

اللفظ: «رحل» کبلوه، منزل، پرلو، «منفرد» يوازي، «امتداد» لوړېدل، غوړېدل، «بسر» سختېدل، ستونزمن کېدل. **تشریح:** صورت د مسئلې: دای که يو حاجي د عرفات په ورځ د ماپښين لمونځ په خپل تم ځای (منزل) کي يوازي وکړي، نو د امام صاحب رَجَعَهُ الله په نېز به داسي د مازيگر لمونځ په خپل وخت کي اداء کوي، يعني د ماپښين او مازيگر لمونځ به د ماپښين په وخت کي نه جمع کوي، صاحبين فرمايي چي يوازي لمونځ کونکي به هم دواړه لمونځونه جمع کوي، يعني د جمع بين الصلاتين په حکم کي منفرد او په جماعت سره لمونځ کونکی دواړه برابر دي. **د صاحبينو دليل:** دای چي په عرفات کي حاجي ته د ماپښين او د مازيگر د لمونځونو د جمع کولو اجازه حکه ورکول سوې ده چي وقوف عرفات اوږد او ډېر وسي، يعني د وقوف عرفه د اوږدېدلو په وجه د جمع بين الصلاتين اجازه ورکول سوې ده، همدا وجه ده چي پر چا وقوف فرض نه وي، د هغه لپاره جمع بين الصلاتين هم جائز نه ده، او په دې ضرورت کي منفرد او په جماعت سره لمونځ اداء کونکی دواړه برابر دي، نو حکه به د جمع بين الصلاتين حکم د دواړو لپاره برابر وي. **د امام صاحب دليل:** دای چي په وخت کي دننه د لماتحه محافظت او ساتنه فرض ده، لکه څرنگه چي په آيت کي راځي: حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ، او إِنَّ السَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى السُّوْمِيَيْنِ كِتَابًا مَوْفُورًا، او کوم شی چي په قرآني نصوصو سره ثابت وي، د هغه پرېښول جائز نه دي، خو دا چي د هغه په خلاف شريعت وارد سوی وي، او د شريعت ورود په هغه صورت کي سوی دی چي کله د امام سره په جماعت لمونځ اداء کړی سي، نو ثابت سوه چي که حاجي د عرفات په ورځ د ماپښين او د مازيگر لمونځ په جماعت سره اداء کوي، نو د هغه لپاره به د مازيگر لمونځ پر خپل وخت مخکي کول يعني د جمع بين الصلاتين اجازه وي، کنې نه به وي.

والتقديم لصيانة الخ له دې ځايه د صاحبينو د دليل جواب ورکوي، د جواب حاصل دای چي د مازيگر لمونځ پر خپل وخت مخکي کول د وقوف د امتداد (اوږدېدلو) په وجه سره نه دي، لکه څرنگه چي تاسو وايست، حکه د لماتحه او د وقوف په مينځ کي هيڅ منافات نسته، دواړه جمع کېدلای سي (حکه په يوه ميدان کي کيږي، او د لماتحه وخت هم د

وقوف عرفه وخت دی، لهذا که د مازيگر لمونځ مخکې هم سي، نو په وقوف عرفه کې هيڅ زياتوب نه راشي. نو د مازيگر د لمناڅه د مخکې کولو اصلي وجه د جماعت حفاظت دی، ځکه که خلک د ماپښين تر لمناڅه وروسته د عرفات په ميدان کې خواره سي، نو د مازيگر د لمناڅه د جماعت لپاره به د هغو را جمع کېدل ستونزمن او سخت وي، نو دې سختي په وجه او د جماعت د فضيلت د حاصلولو په وجه دا حکم سوی دی چې د مازيگر لمونځ به پر خپل وخت مخکې کيږي او د ماپښين د لمناڅه سره به يو ځای کيږي.

ثم عند ابن حنيفة الخ دې حاصل دای چې د امام صاحب رَجَعُ الله په نېز د ماپښين او د مازيگر په دواړو لمونځونو کې د امام المسلمين يا د هغه د نائب وجود شرط دی، او د امام زفر رَجَعُ الله په نېز خاص د مازيگر په لمناڅه کې شرط دی (نو که د ماپښين لمونځ يوازې وکړي نو هم صحيح دي)، او همدا اختلاف د حج په احرام کې دی، يعنې د امام اعظم رَجَعُ الله په نېز په دواړو لمونځو کې د حج احرام شرط او ضروري دی، او د امام زفر رَجَعُ الله په نېز صرف د مازيگر په لمناڅه کې د حج احرام شرط دی، د امام زفر رَجَعُ الله دليل دای چې د مازيگر لمونځ له خپل وخت څخه بدل سوی دی، نو ځکه به د امام ياد هغه د نائب شرطيت او د حج د احرام شرطيت خاص د مازيگر په لمناڅه کې وي، او څرنگه چې د ماپښين په لمناڅه کې هيڅ بلون راغلی نه دي، لهذا د اشيان به د ماپښين په لمناڅه کې شرط نه وي.

د امام صاحب رَجَعُ الله دليل دای چې د مازيگر لمونځ تر خپل وخت مخکې اداء کول د قياس خلاف دي، نو دا مخکې اداء کول د ماپښين پر داسې لمناڅه مرتب دي چې هغه د حج د احرام په حالت کې د امام سره په جماعت اداء سوی وي، نو د جمع بين الصلاتين لپاره په دواړو لمونځونو کې دا شرطونه ضروري او لازمي دي، ځکه چې دا قاعده خو تسو ته معلومه ده چې کوم شی د قياس خلاف ثابت وي، هغه به پر خپل مورد منحصر وي، نو د عرفات په ورځ خلاف قياس جمع بين الصلاتين مع وجود الاحرام والامر ثابت دي، نو ځکه به د هر سړي او د هر حاجي په حق کې او په دواړو لمونځونو کې دا شرطونه ضروري وي، او صرف د مازيگر يا د ماپښين لمونځ به دې شرطونه سره خالص صحيح نه وي.

ولا يهد من الاحرام الخ دې حاصل دای چې د جمع بين الصلاتين د جوړ لپاره تر زوال مخکې د حج احرام ضروري دی، لېکن يو بل روايت دای چې تر زوال مخکې احرام ضروري نه دی، بلکې د ماپښين تر لمناڅه مخکې که يو چا د حج احرام وتری نو هم جائز دي، ځکه چې لمونځ اصل او مقصود دی، نو پر لمناڅه به مخکې کول کافي وي، او پر وخت به مخکې کول څه ضروري نه وي.

په عرفات کې به د کوم غره سره نژدې درېږي؟

قال: ثُمَّ يَتَوَقَّفُ إِلَى الْمُتَوَقَّفِ فرمايي: چې بيا به متوجه سي ځای د درېدلو ته فَيَقِفُ بِقَرْيَةِ الْجَبَلِ نو د غره سره به نژدې ودرېږي وَالْقَوْمُ مَعَهُ عَقِيبَ إِنْصَارِ الْهَمَمِ مِنَ الصَّلَاةِ او (توله) خلک به د لمناڅه څخه تر فراغت وروسته د امام سره يو ځای سي لَأَنَّ الْبَيْتَ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ ^١ رَأَى إِلَى الْمُتَوَقَّفِ عَقِيبَ الصَّلَاةِ ځکه چې نبي ﷺ تر لمناڅه وروسته د درېدلو ځای ته ولاړی وَالْجَبَلُ يُسَمَّى جَبَلُ الرَّحْمَةِ او دې غره ته جبل الرحمة ويل کيږي وَالْمُتَوَقَّفُ مَوْقِفُ الْأَعْظَمِ او د درېدلو ځای ته موقف اعظم ويل کيږي.

اللفات: ﴿موقف﴾ د ضرب د باب اسم ظرف دی، د درېدلو ځای.

تشریح: مسئله: داده چي کله امام او خلک په مسجد نمره کي د ماښکونو لرونکو نه یو ځای وکړي، نو امام او ټوله خلک به موقف ته روان سي، او د غره سره به نژدې ودرېږي، د دې غره نوم جبل رحمت او د موقف نوم موقف اعظم دی، نبي ﷺ هم د دې غره سره وقوف کړی وو.

ټوله میدان د درېدلو ځای دی

قال: وَكَرِهْتُ لَكُمْ مَوْقِفَ الْإِبْرَةِ فرمایي: او عرفات ټوله د درېدلو ځای دی ماسو له بطن غرنه څخه لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: عَرَفَاتٌ كَلِمَةٌ مَوْقِفٌ وَأَرْتَفَعُوا عَنْ بَطْنِ عَرَفَةَ حکه نبي ﷺ فرمایلي دي: "چي عرفات ټوله د درېدلو ځای دی او له بطن غرنه څخه پورته اووسئ (لیري اووسئ) وَالْأَزْدُفَةُ كَلِمَةٌ مَوْقِفٌ وَأَرْتَفَعُوا عَنْ وَادِي مُحَسَّبٍ او ټوله مزلفه د درېدلو ځای دی او له وادي محسر څخه پورته اووسئ".

اللفات: ﴿موقف﴾ د ضرب د باب اسم ظرف دی: د درېدلو ځای.

تشریح: مسئله: داده چي له بطن غرنه څخه علاوه ټوله عرفات موقف او د درېدلو ځای دی، يعني حاجي به په بطن غرنه کي نه ودرېږي، نور په هر ځای کي درېدلی سي، (بطن غرنه په عرفات کي د یو شېلې نوم دی)، بعضي حضراتو فرمایلي دي چي نبي ﷺ حکه په بطن غرنه کي له درېدلو څخه منع کړې ده چي په هغه کي یې شیطان لیدلی وو؛ همدارنگه نبي ﷺ فرمایلي دي چي له وادي محسر څخه علاوه ټوله مزلفه موقف دی.

د حج د امیر لپاره په عرفات کي د درېدلو مستحب صورت

قال: وَيَكُونُ لِلْإِمَامِ أَنْ يَكْفَ بِعَرَفَةَ عَلَى رَاحِلَةٍ فرمایي: او امام ته پکار ده چي په عرفات کي پر (خپل) سپرلي ودرېږي (يعني وقوف عرفه دي پر خپل سپرلي وکړي) لَأَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَقَفَ عَلَى نَاقَتِهِ حکه نبي ﷺ (هم) پر خپلي اوبسي ودرېدی وَلَمَّا وَقَفَ عَلَى كَدَمَيْهِ جَلَّ او که پر پښو ودرېدی نو (هم) جائز دي وَالْأَوَّلُ أَفْضَلُ او اول افضل دي لِإِسَائِيَّتَا د هغه دليل په وجه کوم چي موږ بيان کړی وَيَكُونُ أَنْ يَكْفَ مُسْتَحْبَبُ الْقِبْلَةِ او مناسب داده چي مخ پر قبله ودرېږي لَأَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَقَفَ كَذَلِكَ حکه نبي ﷺ هم مخ پر قبله ودرېدی وَقَالَ النَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ: خَيْرُ التَّوَاقِفِ مَا اسْتَقْبَلْتُ بِهِ الْقِبْلَةَ او نبي ﷺ فرمایلي دي: "غوره موقف هغه دی چي په هغه سره د قبلې استقبال وسي (يعني غوره درېدنه هغه دي چي د قبلې طرف ته وي)".

اللفات: ﴿يكنى﴾ د انفعال مضارع ده: مناسب ده، پکار ده، ﴿راحلة﴾ سپرلي، ﴿ناقته﴾ اوبسه.

• تخریج: أخرجه ابن ماجه فی کتاب المناسک، حدیث رقم: ۳۱۰، ۳۱۲.

• قد مر تخریجه تحت حدیث رقم: ۹۸.

• قد مر تخریجه تحت حدیث رقم: ۹۸.

• غريب لهذا اللفظ ولكن بمعناه أخرجه الحاكم فی المستدرک ج: ۴، ص: ۲۷۰.

تشریح: مسئلہ: دا دہ چي دامامُ المسلمين او د خليفه لپاره پر سپرلي وقوف كول افضل دي، حُكْمه چي دا د نبي ﷺ سنت دي، لېكن كه هغه په پښو ودرېدى نو هم جائز دي او مخ پر قبله وقوف كول هم افضل دي، حُكْمه د نبي ﷺ عمل او فرمان دواړه همدا ډول دي، لكه خرنګه چي په حديث كي راځي: ان لكل شئ شرفاً وإن شرف المجالس ما استقبل به القبلة، او په يوه روايت كي راځي: أكرم المجالس ما استقبل به القبلة.

د امام لپاره مستحب عملونه

وَيَذْهَبُ وَيَعْلَمُ النَّاسُ النَّاسِيكَ او امام به دعاء و كړي او خلكو ته به د حج احكام وروښيي لِيَأْزُورَ أَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ ۱۰ كَانَ يَذْهَبُ يَوْمَ عَرَفَةَ حكه روايت سوي دى چي نبي ﷺ به د عرفات په ورځ دعاء كوله مَاذَا يَذْهَبُ كَانَتْطَعِمِ الْبُسْكِينِ (او) لاسونه به يې داسي غوړولي (او پورته كړي) ول لكه (خيرات) غوښتونكى مسكين وَيَذْهَبُ بِهَا شَاءَ او كومه دعاء چي غواړي هغه به كوي وَإِنْ رَدَّ الْأَثَرُ بِهَفِيفِ الدُّعَوَاتِ كه شه هم آثار (حديثونه) د بعضي دعاگانو په باره كي وارد سوي دي وَقَدْ أُرِدْنَا تَفْصِيلَهَا لِكِتَابِنَا او موږ دې تفصيل په خپل كتاب كي ذكر كړى دى الْمُتَرَجِّمُ بِحَدِّثِ النَّاسِيكَ فِي عِدَّةٍ مِنَ النَّاسِيكَ چي هغه نومول سوي دي په عدة الناسك في عدة من الناسك سره بِتَوْفِيقِ اللَّهِ تَعَالَى دا الله په توفيق سره.

اللغات: ﴿مستطعم﴾ خوراك غوښتونكى (خيرات غوښتونكى).

تشریح: د كومو دعاگانو په باره كي چي حديثونه راغلي دي، له هغو څخه يو حديث د حضرت على عليه السلام دى: عن علي أنه عليه السلام قال أكثر دعائي ودعاء الانبياء من قبل عشة عرفة: لا إله إلا الله وحده لا شريك له له الملك وله الحمد يحيي ويميت وهو حي لا يموت بيده الخير وهو على كل شيء قدير اللَّهُمَّ اجْعَلْ فِي قَلْبِي نُورًا وَفِي سَمْعِي نُورًا وَفِي بَصَرِي نُورًا اللَّهُمَّ اشْرِحْ لِي صَدْرِي وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي وَأَعِزِّدْ بَكَ مِنْ سُوَاسِ الصَّدْرِ وَشَتَاتِ الْأُمْرِ وَفِتْنَةِ الْقَبْرِ اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا يَلِجُ فِي الْبَحْرِ وَشَرِّ مَا تَهْبِطُ بِهِ الرِّيَّاحُ ۱۱ (تايه ج ۴، ص ۱۰۲، منابه ج ۲).

امام ته د نژدې درېدلو حكم

وَيَسْتَقِيمُ لِلنَّاسِ أَنْ يَكُونُوا يَتَقَرَّبُ إِلَى الْإِمَامِ او خلكو ته پكار دي چي امام ته نژدې ودرېږي لَأَنَّهُ يَذْهَبُ وَيَعْلَمُ حكه چي امام دعاء كوي او (د حج احكام) ښيي فَيَكُونُوا وَيَسْتَقِيمُوا نو خلك به دا ياد كړي او په غور سره به يې واوري وَيَسْتَقِيمُ أَنْ يَكُونُوا وَرَأَى الْإِمَامُ او پكار دي چي دامام شاته ودرېږي يَكُونُ مُسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةِ چي مخ پر قبله سي وَهَذَا بَيَانُ الْأَفْضَلِيَّةِ او دا بيان د افضليت دى لَأَنَّ عَرَفَاتَ كُلَّهَا مَوْقِفٌ حكه چي عرفات ټوله د درېدلو محلى دى عَلَى مَا ذَكَرْنَا لكه خرنګه چي موږ ذكر كړه.

• تخریج: أخرجه البيهقي في مسند في كتاب الحج، باب أفضل الدعاء دعاء يوم عرفة، حديث رقم: ۹۲۷۲.

تشریح: پہ دے جلوت کی دوی لاریونی ذکر سوي دي، (۱) یوہ دا چي حاجي به د عرفات په میدان کی د امام سره تړي دهرې، چي د هغه خبري واورې او یادي یې کړي، (۲) بله دا چي د امام په ډول دي حاجي هم مخ پر قبله سي، خو دا لاریونی واجب نه دي، بلکې د افضلیت درجه لري.

د عرفات په ورځ دوه مستحب عملونه

قَالَ: وَنُسْتَعَبُ أَنْ يُلَاحِظَ قَتْلَ الْكُفْرِ فرمایي، او (د حاجي لپاره) مستحب دا ده چي (په عرفات کی) تر درېدلو مخکې غسل وکړي **وَيَجْتَنِبُ الدَّعَاءَ** او په دعاء کی ښه کوښښ وکړي **أَمَّا الْإِمْتِسَالُ فَهُوَ سُنَّةٌ** کوم چي غسل دی نو هغه سنت دی **وَلَيْسَ بِوَاجِبٍ** او واجب نه دی **وَلَوْ اُكْتُفِيَ بِالْوُضُوِّ جَازٌ** او که په اولسه اکتفاء وکړي نو جائز دي **نَكَالِ الْهَيْمَةِ وَالْعَيْنَيْنِ وَمَعْدُ الْإِخْرَارِ** لکه په جمعه، اخترونو او د احرام په وخت کی (چي هم واجب نه دي) **وَأَمَّا الْإِجْتِهَادُ** او هر چي په دعاء کی کوښښ کول دي **فَلَا تُكْفَى صَلَّ اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** **اجْتَنِبْ الدَّعَاءَ فِي هَذَا الْمَوْقِفِ لِأُتَيْتِهِ** نو ځکه چي نبي ﷺ په دې ځای کی د خپل امت لپاره په دعاء کی کوښښ کړی وو **فَاشْتَجِبَ لَهُ إِلَّا لِإِي الدِّمَاءِ وَالنَّكَالِيمِ** چي هغه دعاء (د ټولو شیانو په باره کی) د نبي ﷺ لپاره قبوله سوه ماسوا په خونونو او ظلمونو کی (یعني له ټولنو او ظلمونو څخه علاوه نور د ټولو شیانو په باره کی د نبي ﷺ دعاګانې الله تعالی قبولي کړې).

تشریح: مسئله: دا ده چي تر وقوف عرفه مخکې د حاجي لپاره غسل کول او ښه په عاجزي او تضرع سره دعاء کول مستحب یعنی غیر واجب دي، صاحب د هدایې د مستحب وضاحت کوي فرمایي چي تر وقوف عرفه مخکې غسل کول سنت دي، واجب نه دي، نو که پر اولسه یې اکتفاء وکړه نو هم جائز دي، لکه د جمعي، اخترونو او د احرام په وخت کی چي غسل کول سنت دي، لېکن که پر اولسه اکتفاء وکړي نو هم جائز دي، او په دعاء کی کوښښ او مبالغه کول مستحب دي، ځکه چي نبي ﷺ د خپل امت لپاره په دې مقام کی په ډېر کوښښ او ژړا سره دعاء کړې ده، او د نبي ﷺ ټولي دعاګانې قبلي سوي هم دي، لېکن د ناحق قتل او د حقوق العباد سره متعلق دعاګانې پر دې موقع رد سوي دي، ځکه چي له ظالم او جابر څخه به خامخا الله جلّ و علا د مظلومانو او د خپلو بندګانو د حقونو بدله اخلي.

د عرفات په ورځ د تلبیې ویلو حکم

وَيُكَبِّرُ فِي مَوْجِبِهِ سَاعَةً بَعْدَ سَاعَةٍ او حاجي به په خپل موقف (یعني د درېدلو په ځای کی) گري په گري سره تلبیه وایي **وَقَالَ مَالِكٌ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى: يَقْتَضِي التَّلْبِيَةُ كَمَا يَقْفُ بِعَرَفَةَ** او امام مالک رَحِمَهُ اللَّهُ فرمایي: چي کله په عرفات کی ودرېږي نو (مسلمستي) به تلبیه ختموي **لَأَنَّ الْإِجَاهَةَ بِاللِّسَانِ قَبْلَ الْاِسْتِغْثَالِ بِالْأَزْكَانِ** ځکه چي په ژبه سره (د حاضرېدلو) جواب ورکول مخکې دي په ارکاتو سره تر مشغوله کېدلو (لهذا کله چي وقوف عرفه شرع کړي، نو په ژبه سره بیا د لېک ویلو ضرورت نسته) **وَلَنَا مَا رَوَى أَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ مَا رَأَى** **يُكَبِّرُ حَتَّى آتَى جُمُرَةَ الْعَقَبَةِ** او زموږ دلیل دا

• تخریج: أخرجه ابن ماجة فی کتاب المناسک، باب الدعاء بعرفة، حديث رقم: ۳۰۱۳.

• تخریج: أخرجه الامة السنة فی کتبهم أخرجه ابن ماجة فی کتاب المناسک، باب متى يقطع الحاج التلبية، حديث رقم: ۳۰۳۹، وبخاری فی کتاب الحج، باب رقم: ۱۱، ومسلم فی کتاب الحج، حديث رقم: ۲۶۶، و ابو داود فی کتاب الحج، باب رقم: ۲۷، حديث رقم: ۱۸۱۵.

دی چي نبي ﷺ مسلسل تلبیه وبله تر دې چي جمره المعبة ته راو رسېدی وَلَا تِلْكَ التَّلْبِيَةُ فِيهِ كَالشُّكْرِ لِلَّهِ وَلَا تِلْكَ
چي په حج كي تلبیه داسي ده لكه په لماتخه كي چي تكبير دی تِلْكَ بِهَا إِنْ آتَيْتُمْ جُلَّةَ مِنَ الْإِحْرَامِ نو محرم به تلبیه
وايي دا حرام تر آخري جزء پوري.

الفتاوى: (ساعة بعد ساعة) ساعت په ساعت، گمري په گمري.

تشریح: مسئله: داده چي حاجي به د عرفات په ميدان كي په خپل موقف كي هر گمري تلبیه وايي تر دې چي د جمره
عقبه رمی وکړي، امام مالک رَحِمَهُ اللهُ فرمايي چي کله حاجي په ميدان د عرفات كي وقوف وکړي، نو مسلمتي به تلبیه
بنده کړي، د امام مالک رَحِمَهُ اللهُ دليل دا دی چي تلبیه په ژبه سره د حاضري جواب دی (حکه د ليک معنی ده: زه حاضر
يم، يعني زه عرفات ته حاضر ېږم)، او په ژبه سره د حاضري جواب د حج په اړکانو تر مشغوله کېدلو مخکي دي، يعني
"زه حاضر یم" هلته ويل پکار دي چي تر اوسه عرفات نه وي حاضر سوی، او تر اوسه لا په وقوف عرفه نه وي مشغوله
سوی، لېکن کله چي په وقوف عرفه مشغول سي، او عرفات ته حاضر سي نو بيا دې يعني د ليک د ويلو ضرورت
نست.

ولنا ما روى الشيخان في صحيحيهما حديثاً في حديثي رسول الله ﷺ تر رمي جمره پوري مسلسل تلبیه وبله، دوم دليل دا دی چي
تلبیه په حج كي داسي ده لكه په لماتخه كي چي تكبير دی، او په لماتخه كي تكبير مكرر ويل كيږي، تر دې چي د
لماتخه تر آخره پوري پاتېږي، نو پر دې به په قياسولو سره تلبیه هم دا حرام تر آخره پوري پاتېږي، لېکن سوال دا كيږي
چي دې قياس تقاضا خو داده چي درمی جمره په وخت كي به هم تلبیه ويل كيږي، حال دا چي داسي نه ده، بلكي د
جمره عقبه دا ولي ډېري په وخت كي به تلبیه خامخا ختمېږي (يعني کله چي حاجي جمره عقبه ته لوله ډېره وړ خود بخوي نو حتماً
به تلبیه بندوي)، جواب دا دی چي د قياس تقاضا خو همدغه وه، لېکن د اجماع او حديث په وجه به دا قياس پرېښوول
كيږي.

مزدلفي ته درواښدلو وخت

قَالَ: وَقَدْ أَخْبَرَنِي الشُّيْخُ فَرَمَايِي: چي کله لمر ولوېږي أَلْأَلَسُ الْإِمَامُ نو امام دي را وگرځيږي (يعني له عرفات څخه
دي روان سي) وَالْأَلَسُ مَعَهُ عَلَى هَيْئَتِهِ او خلک دي وړ سره وي په سکون سره حَتَّى يَأْتُوا الْمُزْدَلِفَةَ تر دې چي مزدلفه
ته راسي لَأَنَّ الْبَيْتَ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ * دَقَعَ بَعْدَ غُرُوبِ الشُّيْخِ حکه چي نبي ﷺ تر لمر لوېدلو وروسته روان سو
وَلَأَنَّ فِيهِ إِفْهَارَ مُخَالَفَةِ الشُّيْخِ كَيْنَ او په دې وجه (هم) چي په داسي کړنې كي د مشر کينو د مخالفت څرگندونه ده
وَكَانَ الْبَيْتُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ يَشِينُ عَلَى رَأْسِهِ الطَّرِيقَ عَلَى هَيْئَتِهِ او نبي ﷺ به (هم) پر خپله لوبڼه په لاره
کي په سکون سره تلئ.

* تخریج: أخرجه ابو داود فی کتاب المساک، باب الإفاضة من عرفة، حديث رقم: ١٩٢٢.

* تخریج: أخرجه ابو داود فی کتاب المساک، باب الدفع من عرفة، حديث رقم: ١٩٢، وقد مرّ تخرجه تحت حديث رقم: ٩٨.

الطهات: «الطهات» د افعال ماضي ده؛ واپس روانېدل، راګرځېدل، «حل مېشته» په سکون (او وقار) سره.
تفريع: مسئله: داده چې د ذی الحجه په نهمه ورځ دې حاجيان تر لمر لوېدلو وروسته سمدستي مزدلفې ته په ډېر سکون او ادب سره روان سي، او د ماښام لمونځ دې نه کوي، ځکه چې نبي ﷺ هم تر لمر لوېدلو وروسته له عرفات څخه روان سوی وو، دويم دليل دادی چې په دې کې د مشر کيڼو مخالفت دی، ځکه چې په جاهليت کې به مشر کيڼ له عرفات څخه تر لمر لوېدلو مخکې روانېدل، او څرنگه چې نبي ﷺ په لاره کې پر خپله فصوا اوبه په ډېر سکون او وقار سره روان وو، نو امتي ته هم پکار ده چې په سکون او اطمينان سره ځان بنایسته کړي.
 تر امام مخکې د تللو حکم

لَا تَأْتِي الْإِمَامَ بِيَا كَه حَاجِي لَه ګڼي (اورش) څخه ويريږي فَكَلِمَةً كَلِمَاتِ الْإِمَامِ او تر امام مخکې (له عرفات څخه) روان سي **وَلَمْ يَكُنْ لَهُ حُلَّةٌ حَرَكَةُ أَهْوَاءٍ** لېکن د عرفات تر حدودو تېر نه سي نو دا د هغه لپاره جائز دي **لَأَنَّهُ لَمْ يُغِضْ مِنْ حَرَكَةٍ** ځکه چې هغه له عرفات څخه نه ووتی **وَالْأَكْثَلُ أَنْ يُقِفَ فِي مَقَامِهِ** او افضل داده چې پر خپل ځای ودرېږي **كُنْ لَا يَكُونُ أَحَدًا إِلَّا الْأَذَاهُ كَلِمَةً وَتَمْتِهَا** چې تر وخت مخکې د اداء شروع کونکی نه سي **وَلَكُمْ مَكْتُبٌ قَلِيلًا يَكُونُ فِي رُؤُوسِ الشَّيْخِ** **رُؤُوسِ الْإِمَامِ** او که تر لمر لوېدلو او د امام تر روانېدلو وروسته لو ګری ودرېږي **لِيُغْوِبَ الْإِمَامُ د ګڼي (اورش) د بيړي په وجه فَلَا يَكُنْ يَوْمَ يَدِي** نو په دې کې څه حرج نسته **لَمَّا رَوَى أَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا بَعَثَتْ بِشَرَابٍ** ځکه روایت سوی دی چې حضرت عائشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا د امام تر روانېدلو وروسته اوبه راوغوښتلې **فَأَقْطَرَتْ ثُمَّ أَقْأَشَتْ** او روژه يې ماته کړه بيا روانه سوه.

الطهات: «زحمر» ګڼه ګوڼه، رش، ازدحام، «دفع» له عرفات څخه وتل (تلل)، «شراب» د چيښلو شی (اوبه).
تفريع: مسئله: داده که حاجي د ګڼي ګوڼي او ازدحام په پېره د امام تر روانېدلو مخکې عرفات ته روان سو، او د عرفات له حدودو څخه نه ووتی نو جائز دي، ځکه چې دې ته «له عرفات څخه روانېدل او وتل» نه ويل کيږي، خو بيا هم دا خلاف اولی دی، لهذا افضل داده چې پر خپل ځای پاته سي، د دې لپاره چې تر وخت مخکې اداء يعني له عرفات څخه روانېدل ثابت نه سي، له ذکر سوي عبارت څخه دا معلومه سوه چې که حاجي د امام تر روانېدلو مخکې او تر لمر لوېدلو مخکې د عرفات تر حدودو تېر سي، نو پر هغه قرباني واجب ده، لېکن که د عرفات و طرف ته بيرته راوګرځيږي، بيا د امام سره تر لمر لوېدلو وروسته روان سي، نو قرباني ساقطېږي، او که تر لمر لوېدلو وروسته راوګرځيږي، نو نه ساقطېږي.
 لکم مکت قليلاً الخ فرمايي که حاجي تر لمر لوېدلو او د امام تر روانېدلو وروسته د ازدحام د بيړي په وجه څه ودرېږي، نو په دې کې څه حرج نسته، ځکه روایت سوی دی چې حضرت عائشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا له عرفات څخه د امام تر روانېدلو وروسته اوبه طلب کړې او روژه يې ماته کړه، بيا روانه سو، ښکاره خبره ده چې د اوبو په راغوښتلو د روژې په ماتولو کې څه ځنډ او وخت ځلمنځا لګيږي، نو ثابته سوه چې په څه ځنډېدلو او درېدلو کې هيڅ حرج نسته.

په مزدلفه کې د درېدلو مستحب ځای

باب الإصرام

قَالَ: قَوْلَا لَيْلٍ مُّزْدَلِفَةٍ فرمایي، چې کله حاجي مزدلفې ته راسي لَا تُسَبِّحُ أَنْ يَكْفَ بِرَبِّكَ الْجَبَلِ الدِّينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ نو مستحب داده چې د هغه غره سره نژدې ودرېږي چې پر هغه نغري (داود بلولو ځای) دى يَكُنْ لَهُ قَوْمٌ چې هغه غره ته لَيْلٍ ويل كيږي لَيْلٍ الْبَيْتِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ وَكَفَ جِدَّ هَذَا الْجَبَلِ ځكه چې نبي ﷺ (هم) د دې غره سره نژدې درېلى وو وَكُنَّا مُتَرَدِّدِينَ اللَّهُ مَنَّهَا همدارنگه حضرت عمر بن خطاب رضي الله عنه هم وَيَسْكُرُ زَيْلُ الشُّؤْلِ عَنِ الطَّرِيقِ او ځان به ساتي له دې څخه چې لاري ته راشو سي كَيْ لَا يَشْرِبَ بِالنَّارِ چې تېرېدونكو ته تكليف وده نه كړي كَيْ يَنْزِلَ عَنْ بَيْتِهِ أَوْ يَسَارِيَ لهذا دلاري راسته يا چپه طرف ته دي شوه سي وَيُسْتَحَبُّ أَنْ يَكْفَ زَرَأَ الْإِمَامِ او مستحب داده چې امام شاته ودرېږي لِإِيَّائِي الْقُتُوبِ بِعَرَفَةَ د هغه دليل په وجه كوم چې موږ په وقوف عرفه كې بيان كړى.

اللفات: «الليلة» له وقد څخه مشتق دى؛ داوږبلولو ځاى، نغري، اوږغلى (د جاهليت په زمانه كې به پر دې غره اوږ بلولو ځاى وو چې هغه ته به مقيده ويل كېده، دلته به اوږ ځكه بېلېدې چې رڼا به خوره سي او تر ليري پوډي ورسېږي، ځكه چې ما غره ډېر جگ دى، د هارون رشيد په زمانه كې به په دې ځاى كې شمعي لگېدلې، او تر هغه وروسته څه څه خرافونه شروع سول)، «فزع» د قاف په ضمه او د زاء په فتحه سره دى، معنى يې ده جگ، لوږ، د جگوالي او لوږي په وجه دې غره ته قزع ويل كيږي.

تشرېح: د حاجي لپاره په مزدلفه كې د جبل قزع سره نژدې درېدل مستحب دي، ځكه چې نبي ﷺ هم د دې غره سره نژدې درېلى وو، او حضرت عمر رضي الله عنه هم د دې سره نژدې وقوف كړى وو. همدارنگه حاجي ته پكار ده چې لاري ته راشو نه سي، بلكې دلاري راسته يا چپه طرف دي شوه سي، ځكه لاري ته د راشو كېدلو په صورت كې خلگو ته تكليف رسېږي، همدا راز د حاجي لپاره په مزدلفه كې هم تر امام شاته درېدل مستحب دي، دليل هغه دى كوم چې د وقوف عرفه په باره كې مخكې تېرسو.

په مزدلفه كې د جمع بين الصلاتين بيان

قَالَ: وَيَسْتَلِي الْإِمَامُ بِالنَّاسِ الْمَطْرِبَ وَالْعِشَاءَ بِأَذَانٍ وَإِقَامَةٍ فرمایي: او امام به خلگو ته د ماښام او د ماڅلوس لمونځ په يوه اذان او يوه اقامت سره وركړي وَقَالَ دُفْرٌ رَجَبَهُ اللَّهُ: بِأَذَانٍ وَإِقَامَتَيْنِ او امام زفر رَجَبَهُ الله فرمایي: چې په يوه اذان او دوو اقامتونو سره به لمونځ وركړي إِعْتِبَارًا بِالْجَنَمِ بِعَرَفَةَ په عرفات كې پر جمع بين الصلاتين په قيسولو سره وَكُنَّا رَايَةً جَابِرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ او زموږ دليل د حضرت جابر رضي الله عنه روايت دى أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَمَعَ بَيْنَهُمَا بِأَذَانٍ وَإِقَامَةٍ وَاحِدَةٍ چې نبي ﷺ دواړه په يوه اذان او اقامت سره جمع كړل وَلَأَنَّ الْعِشَاءَ لَيْلٍ وَقَتِهِ او ځكه چې د

* تخریج: أخرجه الترمذي في كتاب المحج، باب ما جاء أن عرفه كلها موقوف، حديث رقم: ۸۸۵.

* تخریج: أخرجه ابن أبي شيبة في مصنفه.

ماخوستن لمونخ په خپل وخت کي دى لَا يَلْزَمُ بِالْإِقَامَةِ إِغْلَامًا نو د اطلاع ورکولو لپاره به يوازي اقامت نه کيږي
بِحَلَالِ الْقَبْرِ بِعَرَفَةَ په خلاف په عرفات کي د مازيگر د لمانځه لَهُ مَقْدَرٌ عَلَىٰ وَقْتِهِ ځکه چې هغه پر خپل وخت
 مخکي دى قَائِمٌ وَبِهِ لِيَرَادَ الْإِخْلَافُ نو د اطلاع د زياتوالي لپاره به اقامت يوازي کيږي.

تشرېح: مسئله: دا ده چې امام به د مابنام او د ماخوستن لمونځونه په مزدلفه کي د ماخوستن په وخت کي په يوه اذان او
 اقامت سره ورکړي، دامام زفر رَجَعَهُ الله مذهب دا دى چې په يوه اذان او دوو اقامتونو سره به يې ورکړي، امام زفر رَجَعَهُ الله په
 مزدلفه کي جمع بين المغرب والمشاء قياس کړې ده په عرفات کي پر جمع بين الظهر والعصر باندي، يعنې څرنگه چې
 په عرفات کي د ماښپن او مازيگر لمونځونه په يوه اذان او دوو اقامتونو سره جمع کيږي، همدارنگه به په مزدلفه کي د
 مابنام او ماخوستن لمونځونه په يوه اذان او دوو اقامتونو سره جمع کيږي، زموږ دليل د حضرت جابر رَضِيَ الله عنه حديث دى چې
 نبى ﷺ په مزدلفه کي د مابنام او ماخوستن لمونځونه په يو اذان او يو اقامت سره جمع کړل، دويم دليل دا دى چې د
 ماخوستن لمونځ په خپل وخت کي دى، نو د خلکو د خبرولو لپاره د جلا اقامت بالکل ضرورت نسته، په خلاف د
 مازيگر د لمانځه چې د عرفات په ميدان کي د مازيگر لمونځ تر خپل وخت مخکي کيږي، نو ځکه به د خلکو دلا خبرتيا
 لپاره د مازيگر د لمانځه لپاره اقامت کيږي.

د دواړو لمونځونو په مينځ کي د نفلي لمانځه حکم

وَلَا يَكُونُ بَيْنَهُمَا او دې دواړو په مينځ کي به نفل نه کوي لَأَنَّهُ يُغْلُ بِالْجَنِيمِ ځکه چې هغه په جمع کي خلل اچوي
وَلَوْ تَطَوَّعَ أَوْ تَشَاقَلَ بِغَيْرِهِ او که نفل وکړي يا په بل شي مشغوله سي أَعَادَ الْإِقَامَةَ لِيُؤْتِيَ الْقَبْلُ نو اقامت دي را
 وگرځوي د فصل (بيلتون) واقع کېدلو په وجه وَكَانَ يُبَيِّنُ أَنْ يُعِيدَ الْأَذَانَ او مناسب خو دا وه چې اذان (هم)
 راوگرځوي كَمَا فِي الْجَنِيمِ الْأَوَّلِ لکه په اوله جمع کي (يعنې لکه د عرفات په جمع بين الصلاتين کي) إِلَّا أَنَّا أَكْتَفَيْنَا بِإِعَادَةِ
الْإِقَامَةِ خو موږ (په دې وجه فقط) د اقامت په راگرځولو اکتفاء وکړه لِأَنَّ رُؤْيَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى
الْعُشْرَ بِمُزْدَلِفَةَ ځکه روایت سوى دى چې نبى ﷺ په مزدلفه کي د مابنام لمونځ وکړى ثُمَّ تَعَثَّى بيا يې د ماخوستن
 ډوډۍ وخوړل ثُمَّ أَزْدَدَ الْإِقَامَةَ لِيُعْشَاءَ بيا يې د ماخوستن د لمانځه لپاره يوازي اقامت وکړې.

اللفات: **﴿يُغْلُ﴾** د افعال مضارع ده: خلل اچول، خلل راوستل، **﴿تَشَاقَلَ﴾** د تفاعل مضارع ده: مشغوله کېدل،
﴿تَعَثَّى﴾ د تفعل ماضي ده: د ماخوستن ډوډۍ خوړل.

تشرېح: مسئله: دا ده چې څرنگه په عرفات کي د جمع بين الظهر والعصر په دوران کي د حاجي لپاره نفل کول يا په يو بل
 کار مشغوله کېدل مناسب نه دي، همدارنگه په مزدلفه کي هم د جمع بين المغرب والمشاء په دوران کي نفل کول مناسب نه
 دي، ځکه په نفلو سره په جمع بين الصلاتين کي خلل واقع کيږي، خو که هغه نفل وکړل، يا يې بل کار وکړى، نو په
 دې سره په دواړو لمونځونو يعني د مابنام او د ماخوستن په لمونځونو کي فصل واقع سو، نو ځکه به اقامت راگرځوي،

مناسب خو داده چي اذان هم راوگرځوي، لکه څرنګه چي په عرفات کي دظهر او دعصر په مینځ کي د فصل واقع کېدلو په صورت کي اذان هم راوگرځول کېږي، خو موږ فقط د اقامت په راوگرځولو اکتفاء ځکه وکړه چي نبي ﷺ یو وار په مزدلفه کي د ماښام لمونځ وکړی، بیا یې څوراک وکړی، بیا د ماخوستن لپاره جلا اقامت وکړی، يعني اذان یې نه را وگرځوی فقط اقامت یې راوگرځوی.

د جمع بین الصلاتین لپاره د جماعت حکم

وَلَا تُسَلِّمُوا الْجَمَاعَةَ لِهَذَا السَّبَبِ حَتَّى تَأْتِيَ الْخُفَاةُ او د دې جمع (يعني د مزدلفه د جمع بین الصلاتین) لپاره جماعت شرط نه دی د امام صاحب رحمه الله په نېز **لَأَنَّ التَّغَرُّبَ مُؤَخَّرٌ عَنْ وَقْتِهَا** ځکه (دلته) د ماښام لمونځ له خپل وخت څخه ځنډول سوی دی **بِخِلَافِ الْجَنَّةِ بِعَرَلَةٍ** په خلاف د عرفات په جمع کي **لَأَنَّ الْعَصْرَ مُقَدَّمٌ عَلَى وَقْتِهِ** ځکه (هلته) د مازيګر لمونځ پر خپل وخت مخکي سوی دی.

تشریح: مسئله: داده چي د امام صاحب رحمه الله په نېز په مزدلفه کي د ماښام او د ماخوستن د لمونځونو د جمع کولو لپاره جماعت شرط نه دی، او په عرفات کي د جمع بین الظهر والعصر لپاره جماعت شرط دی، د فرق وجه داده چي په مزدلفه کي د ماښام لمونځ له خپل وخت څخه وروسته کېږي، او تر وخت و تلو وروسته لمونځ د قیاس موافق دي، ځکه چي د ټولو لمونځونو قضاء راوړل صحیح او مشروع دي (ځکه په قضاء کي تر سبب يعني تر وخت وروسته مسبب يعني لمونځ راځي، او دا د قیاس موافق دي)، نو د قیاس د موافقت په وجه به د ما ورد به النص رعایت کول واجب نه وي (د ما ورد به النص مطلب دا دی چي په مزدلفه کي د جمع بین الصلاتین د جماعت په باره کي نص او حدیث راغلی، نو دلته به د هغه اعتبار نه کېږي، ځکه د ما ورد به النص به هلته پوره اعتبار کېږي چي مسئله بالکل د قیاس مخالفه وي)، او څرنګه چي په عرفات کي د مازيګر لمونځ تر وخت مخکي اداء کېږي، او تر وخت مخکي لمونځ کول په هر اعتبار سره د قیاس خلاف دي (ځکه چي سبب کوم چي وخت دی تر مسبب ورسته راځي، او دا د قیاس خلاف دي)، او کوم شی چي د قیاس خلاف وي، په هغه کي به د ما ورد به النص کوم چي جماعت دی پوره پوره رعایت کېږي، نو په دې وجه به په جمع بین الظهر والعصر کي جماعت شرط وي.

مزدلفه تر رسېدلو مخکي د ماښام د لمانځه حکم

قَالَ: وَمَنْ صَلَّى التَّغَرُّبَ فِي الطَّرِيقِ فَرَمَائِي: أَوْ خَوَّكُ چي د ماښام لمونځ (د مزدلفه) په لاره کي وکړي لَمْ تُجْزِئْ عَنْكَ أَنْ حَتِيفَةً وَمُحْتَبَةً رَجَعَهُ اللَّهُ نو د طرفینو په نېز دا لمونځ د هغه لپاره کافي نه دی **وَعَلَيْهِ إِعَادَتُهَا** او پر هغه یې راوگرځول واجب دي **مَا لَمْ يَطْلُبِ الْعَجْرَ** تر څو چي سهار سوی نه وي **وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ رَجَعَهُ اللَّهُ: يُجْزِئُهُ** امام ابو یوسف رحمه الله فرمایي: چي د هغه لپاره کافي دی **وَقَدْ أَسَاءَ** لېکن هغه بد کار وکړی **وَعَلَى هَذَا الْخِلَافِ إِذَا صَلَّى بِعَرَفَاتٍ** او همدغه اختلاف دی چي کله هغه په عرفات کي لمونځ وکړي **لَأَنَّ يُوسُفَ أَنَّهُ أَذَاهَا فِي وَقْتِهَا** د امام ابو یوسف رحمه الله دلیل دا

دی چي هغه د ماښام لمونځ په خپل وخت کي اداء کړی فَلَا تَجِبُ إِعَادَتُهَا نو د هغه راډرځول به واجب نه وي كَتَابُ
طَائِفَةِ الْقَبْرِ لکه تر سهار راختلو وروسته (چي راډرځول واجب نه دي) إِلَّا أَنْ الشَّاعِرُ مِنَ الشُّعْرِ خو ځنډول سنت دي
لِيَصِيرَ مِثْلًا بِتَرْكِهِ نو د سنت په پرېښوولو سره به هغه گنهکاره وي وَلَهُمَا مَا رَوَى أَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ *
رَأَيْتُمَا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ لِي طَرِيقَ الْمَزْدَلِيقَةِ او د طرفينو دليل هغه روايت دی چي نبي ﷺ اسامه بن زيد رضي الله عنه ته د مزدلفې په
لاره کي وفرمايل الصَّلَاةُ أَمَامَكَ "لمونځ ستا مخته دی" مَعْنَاهُ وَقْتُ الصَّلَاةِ مطلب يې دا دی چي د لماتځه وخت ستا
مخته دی وَهَذَا إِشَارَةٌ إِلَى أَنَّ الشَّاعِرَ وَاجِبٌ او دا اشاره ده (د دې خبري و طرف ته) چي ځنډول واجب دي وَإِنْ شَاءَ جَبَّ
يَبْنِيكُنَّ الْجَنَّةَ بَيْنَ الصَّلَاتَيْنِ بِالْمَزْدَلِيقَةِ او ځنډول په دې وجه واجب سو چي د هغه لپاره په مزدلفه کي دواړه لمونځونه
سره جمع کول ممکن وي فَكَانَ عَلَيْهِ الْإِعَادَةُ مَا لَمْ يَطْلُعِ الْقَبْرُ نو (تر هغه وخته) پر هغه (د سهار لمونځ) راډرځول
واجب دي تر څو چي سهار سوی نه وي لِيَصِيرَ كَمَا مِثْلَهُنَّ چي د ماښام او ماخوستن دواړو لمونځونو جمع کونکی
سي وَإِذَا طَلَعَ الْقَبْرُ لَا يُبْنِيكُنَّ الْجَنَّةَ خو کله چي سهار سي نو د هغه لپاره جمع کول ممکن نه دي فَسَقَطَتِ الْإِعَادَةُ نو
ځکه (بيا) راډرځول ساقط سو.

تشریح: **صورت ۵ منسلک:** دا دی که يو حاجي عرفات يا مزدلفې ته تر رسېدلو مخکي په يو ځای کي د ماښام لمونځ
وکړی، نو د طرفينو په نېز د هغه لمونځ نه صحيح کيږي، بلکي تر سهار کېدلو مخکي پر هغه د لماتځه راډرځول واجب
دي، همدا مسلک د امام زفر او حسن بن زياد دی، او امام ابو يوسف فرمايې چي لمونځ خويې صحيح کيږي، لېکن د
سنت د مخالفت په وجه گنهکاره کيږي، همدا اختلاف په هغه صورت کي دی چي کله د ماښام لمونځ په عرفات کي
اداء کړي يعني په دې صورت کي هم د طرفينو په نېز د ماښام لمونځ نه صحيح کيږي، او د امام ابو يوسف رَجَبُ الله په نېز
صحيح کيږي، خو گنهکاره به وي.

د امام ابو يوسف دليل: دا دی چي دې سړي د ماښام لمونځ په خپل وخت کي اداء کړی دی او کوم سړی چي لمونځ په
خپل وخت کي دننه اداء کړي پر هغه د لماتځه راډرځول واجب نه دي، لکه په هغه صورت کي چي هم (د امام صاحب په
نېز) راډرځول واجب نه دي چي کله سهار سي (يعني په خپله د امام صاحب مسلک دا دی چي که عرفات يا مزدلفې ته تر رسېدلو مخکي د
ماښام لمونځ په خپل وخت کي وکړي نو تر سهار مخکي به يې راډرځوي، خو که سهار سو بيا يې د راډرځولو ضرورت نسته، امام ابو يوسف
نيس کوي يعني شرنګه چي يې تر سهار وروسته ضرورت نسته، نو مخکي به يې هم ضرورت نه وي، هو! دا خبره ده چي پر دې موقع د
ماښام لمونځ ځنډول سنت دی، نو د سنت د پرېښوولو په وجه به حتماً گنهکاره وي.

د طرفينو دليل: دا دی چي اسامه بن زيد رضي الله عنه مزدلفې ته د تللو په وخت کي نبي ﷺ ته وويل چي اي الله رسول! د ماښام
لمونځ وکړه، نو نبي ﷺ وفرمايل: الصَّلَاةُ أَمَامَكَ (يعني د لماتځه وخت ستا مخته دی) يعني اوس د ماښام وخت نه دی،
بلکي هغه مخته په مزدلفه کي دی، له دې څخه معلومېږي چي د ماښام لمونځ ځنډول واجب دي، او د ماښام لمونځ
ځنډول فقط په دې وجه واجب سوي دي چي د ماښام او ماخوستن دواړه لمونځونه په مزدلفه کي جمع کړي سي، او دا تر

سهار كېدلو مخكې كېدای سي، نو ځكه به تر سهار مخكې مخكې د ماښام لمونځ را ګرځوي او د ماخوستن د لمانځه سره به يې جمع كوي، خو كله چې سهار سي، نو د ماخوستن د لمانځه سره به د هغه جمع كول او يو ځای كول ممكن نه سي، او كله چې جمع نللمكته سي، نو ځكه به اعاده ساقط وي، او بيا به يې نه را ګرځوي.

د لسمې ورځې د سهار د لمانځه مستحب وخت

قال: فَإِذَا ظَلَمَ الْقَهْرُ فرمايي: او چې كله سهار سي يُسَلِّىَ الْإِمَامُ بِالنَّاسِ الْقَهْرَ بِكُلِّ نو امام به خلگو ته د سهار لمونځ په تياره كې وركړي لِرَوَايَةٍ ^١ أَنَّ مَسْعُودَ بْنَ رَبِيعٍ أَخْبَرَهُ د عبد الله ابن مسعود عَلَيْهِ دروايت په وجه أَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ صَلَّاهُ يَوْمَئِذٍ بِكُلِّ چې نبې ﷺ په دې ورځ د سهار لمونځ په تياره كې وركړي رَأَى الْثَّلَاثِينَ دَفْعَةً حَاجَةً الْوُقُوفِ او ځكه چې په تياره كې (د لمانځه په كولو) د وقوف مزدلفه حاجت پوره كيږي فَيَسْجُدُ نو ځكه به دا جائز وي كَتَبْتُهُمْ بِمَرْكَةِ لکه په عرفات كې د مازيګر لمونځ مخكې كول (چې جائز دي).

اللفات: ﴿غسل﴾ تياره، هغه وخت چې د سهار رڼا لا خوره سوې نه وي.

تشرېح: مسئله: دا ده چې د لوی اختر د ورځې په سهار به امام د سهار لمونځ خلگو ته وختي او په تياره كې وركړي، دليل د عبد الله بن مسعود عَلَيْهِ روايت دی چې نبې ﷺ په دې ورځ د سهار لمونځ په غس كې اداء كړی، دويم دليل دا دی چې په مزدلفه كې د سهار لمونځ په غس كې اداء كول د وقوف مزدلفه د ضرورت په وجه دي (يعني چې په دې ورځ وقوف تر ډېره وسي)، نو كله چې د وقوف عرفه د ضرورت په وجه د مازيګر لمونځ پر خپل مباح وخت مخكې كول جائز دي، نو د وقوف مزدلفه په وجه به د سهار لمونځ هم پر خپل معتاد وخت يعني پر اسفار مخكې كول په درجه اولی جائز وي.

د سهار تر لمانځه وروسته عملونه

ثُمَّ وَقَفَ وَوَقَفَ مَعَهُ النَّاسُ وَكَمَا بيا دي امام وقوف وكړي او د هغه سره دي (ټوله) خلگ وقوف وكړي او دعاء دي وكړي لَأَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ ^٢ وَقَفَ فِي هَذَا التَّوْبِيعِ يَدْعُو ځكه چې نبې ﷺ په دې ځای كې وقوف وكړی په داسې حال كې چې دعاء يې كوله حَتَّى رُويَ لِي حَدِيثُ ابْنِ عَبَّاسٍ تر دې چې د عبد الله ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا په حديث كې روايت سوی دی قَاتِلَيْبُ لَهُ دَعَاؤُهُ إِذْ مَتَّيْهَ چې دنبي ﷺ دعاء د خپل امت په حق كې قبوله سوه حَتَّى الْإِمَامِ وَالنَّكَالِمْ حتی د خونونو او د ظلمونو په حق كې (هم دنبي ﷺ دعاء قبوله سوه).

تشرېح: فرمايي: كله چې امام د سهار له لمانځه څخه فارغ سي، نو د جبل فزح سره دي نژدې ودرېږي، او ټوله خلگ دي د هغه تر شا ودرېږي، بيا دي امام د كمبې (شريفي) و طرف ته مخامخ سي، په پوره توجه او په بشپړ اخلاص سره دي دعاءي وكړي، ځكه چې نبې ﷺ پر دې موقع د خپل ټوله امت لپاره دعاءي وكړې، او د ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا په روايت

• تخریج: أخرجه مسلم في كتاب الحج، باب استحباب زيادة التعليل بصلاة الصبح، حديث رقم: ٢٩٢.

• قد مر تخرجه تحت حديث رقم: ٩.

هي ذكر سوي دي چي د نبي ﷺ تولي دهگاتي قبولي سوي، تر دې چي د ناحقه قتلونو او د ظلمونو سره اړوند دهگاتي خو په هرفات کي رد کړي سوي، لېکن په مزدلفه کي الله تعالى قبولي کړې.
په مزدلفه کي د وقوف شرعي حيثيت

ثُمَّ هَذَا الْوُقُوفُ وَاجِبٌ جَلَدًا بَيَّا دَا وَقُوفَ (يعني په مزدلفه کي درېدل) زموږ په نېز واجب دی وَلَيْسَ بِرُكْنٍ او رکن نه دی حَتَّى تَوْتِرَكَ بِقَوْلِهِ خُذْ يَلُزِمُهُ الدُّمْرُ تر دې که بې له هذره يې پرېښووی نو پر هغه دم لازميږي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَجَنَهُ الله: إِنَّهُ رُكْنٌ او امام شافعي رجنه الله فرمايلي دي: چي دارکن دی لِقَوْلِهِ تَعَالَى: قَدْ ذُكِّرُوا اللَّهَ عِنْدَ الشَّهْرِ الْخَامِ الْبَقَرَةِ هَذَا حُكْمُ اللَّهِ تَعَالَى فَرَمَايِلِي دې: "نو د مشعر حرام سره د الله ذکر کوئ" وَيَسْتَلِيمُ يَشْتُرُ الرُّكْنِيَّةُ او په داسي آيت سره فرضيت ثابتيږي وَلَنَا مَا رَوَى آلَهُ الْقَتَنِ: قَدَّمَ * صَفَقَةَ أَهْلِهِ بِاللَّيْلِ او زموږ دليل دا دی چي نبي ﷺ دخپلي کوندي کمزوري انسان د شېې مخکي واستول وَلَوْ كَانَ رُكْنًا لَنَا فَعَلْنَا ذَلِكَ نو که وقوف مزدلفه (په مزدلفه کي درېدل) رکن وای نو نبي ﷺ به داسي کړي نه وای (يعني د شېې به يې دوی استولي نه وای) وَالنَّذْ كُورُ قِيَمَاتِ تَلَا إِلَهُ كُرُ او د امام شافعي رجنه الله په تلاوت سوي آيت کي "ذکر کول" ذکر سوي وَهُوَ لَيْسَ بِرُكْنٍ بِالْإِجْمَاعِ او ذکر کول په اتفاق سره رکن نه دي (نو وقوف به هم رکن نه وي) وَأَنَّا عَرَفْنَا الْوُجُوبَ بِقَوْلِهِ * عَلَيْهِ السَّلَامُ او موږ د وقوف مزدلفه وجوب د نبي ﷺ له (دې) قول څخه معلوم کړی دی مَنْ وَقَفَ مَعَنَا هَذَا الْوُقُوفَ "چا چي زموږ سره په دې موقف (يعني مزدلفه) کي وقوف وکړی وَقَدْ كَانَ أَقْصَى قَبْلَ ذَلِكَ مِنْ عَرَفَاتٍ په داسي حال کي چي تر دې مخکي له عرفات څخه راغلی وي (يعني وقوف هره يې هم کړی وي) فَقَدْ تَمَّ حُجُّهُ نو د هغه حج پوره سو" عَلَّقَ بِهِ تَسَامُ الْخَيْمِ (وگورئ!) نبي ﷺ د حج پوره کېدل په وقوف مزدلفه پوري معلق کړي دي وَهَذَا يَصْلُحُ أَمَارَةً لِلْوُجُوبِ او تعليق د وجوب د نښه والي لياقت لري (يعني معلق کول د وجوب نښه ده) غَيْرَ أَنَّهُ إِذَا تَرَكْتَهُ بَعْدَ رُ (لېکن) بغير له دې څخه چي کله يې وقوف مزدلفه د هذر په وجه پرې ايښی وي بِأَنْ يَكُونَ بِهِ صَعْفٌ أَوْ عَلَّةٌ په دې توگه چي په هغه کي ضعف يا مرض وي أَوْ كَانَتْ امْرَأَةً تَخَافُ الرَّجَاةَ يا بښحه وي (او) له گني گوني څخه بېرېږي لَأَشْيَاءَ عَلَيْهِ (نو) پر هغه هيڅ شی واجب نه دی لِئَا رَوَيْنَا د هغه حديث په وجه کوم چي موږ روايت کړی.

اللفات: ﴿صَفَقَةَ﴾ جمع د ضميم ده: کمزوري خلک، ﴿أَمَارَةً﴾ نښه، علامه، ﴿تَحْلَمُ﴾ گنه گونه (رش).

* لمخرج: أخرجه مسلم في كتاب الحج، باب استحباب تقديم دفع الصفة من النساء، حديث رقم: ۲۹۲.

* لمخرج: أخرجه أبو داود في كتاب المساك، حديث رقم: ۱۹۵۰، باب من لم يدرک عرفة.

تشریح: مسئلہ: مادہ چي زموږ په نېز په مزدلفه کي وقوف کول (درېدل) واجب دي. رکن نه دي، لېکن امام شافعي رحمه الله په نېز رکن دی. لهندا که يو چا يې له حنره دا وقوف پرېښوی، نو زموږ په نېز پر هغه دم واجبېږي، او د شوافعو په نېز د هغه حج خرابېږي.

د امام شافعي دليل: دا آيت دی: **لَمَّا أَفْتَمْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ لَأَذْكُرَنَّ اللَّهَ عِنْدَ الشَّعَرِ الْحَرَامِ** (او کله چي تاسو له عرفات څخه واپس راسئ، نو د مشعر حرام سره د الله ذکر وکړئ). په دې آيت سره په دې توگه دليل نيسي، چي په دې کي د مشعر حرام په وخت کي د الله ذکر کولو حکم سوی دی، او مشعر حرام په مزدلفه کي دی، نو له دې آيت څخه د ذکر رکن کېدل ثابت سو. او څرنگه چي دا ذکر په مزدلفه کي کېږي، نو په مزدلفه کي به درېدل او وقوف کول هم رکن وي.

زموږ دليل: چي نبي ﷺ د خپلي کورنۍ ضعیفه او کمزوري وگړي د مزدلفې په شپه مني ته واستول، يعني يې له وقوف مزدلفه څخه يې مني ته واستول، او دا حکم يې ورته وکړی چي د جمره عقبه رمي مه کوئ، تر دې چي لمر راوځيږي. لهندا که وقوف مزدلفه رکن وای، نو نبي ﷺ به داسي نه کولای، ځکه چي د رکن رکنيّت د صحيح او ضعیف دواړو په حق کي برابر دی. او د حنره په وجه به هم د رکن پرېښودل جائز نه وي.

جواب: د امام شافعي د دليل جواب دا دی چي په دې آيت کي ذکر کول مذکور دي، او ذکر کول بالا جماع رکن نه دي، نو پر کوم شي چي ذکر موقوف وي يعني وقوف مزدلفه، هغه به هم رکن نه وي، او د وقوف مزدلفه واجبېدل په حديث سره ثابت دي، نبي ﷺ فرمايلي دي: "چا چي زموږ سره په مزدلفه کي وقوف وکړی، په داسي حال کي چي په عرفات کي يې هم وقوف کړی وي، نو د هغه حج پوره سو"، په دې حديث کي د حج بشپړتيا په وقوف مزدلفه پوري معلقه سوي دي، او معلق کېدل د وجوب علامه ده، نو ځکه به په مزدلفه کي وقوف واجب وي، هو! که د حنره په وجه يې وقوف مزدلفه پرېښوی، نو پر هغه دم او هيڅ شی نه واجبېږي، لکه څرنگه چي په دې حديث قدر ضحفة أهله الخ کي هم ذکر سو، د حنره مثال د حاجي ضعیفه کېدل، مريض کېدل يا بنجته له گټي گوني څخه پرېدل او داسي نور دي.

په مزدلفه کي د وقوف (درېدلو) ځای

قَالَ: وَالْمُزْدَلِفَةُ كُلُّهَا مَوْقِفٌ فرمایي: او مزدلفه ټوله د درېدلو ځای دی **إِلَّا دَاوِيَّ مُحْطًا** ماسوا له وادی محسر څخه **إِلَّا رَاوِيًا مِنْ قَبْلُ** د هغه حديث په وجه کوم چي موږ مخکي روايت کړی.

تشریح: دا خبره خو مخکي تېره سوه چي له وادی محسر څخه علاوه ټوله مزدلفه د وقوف (درېدلو) ځای دی، يعني نور چي هر ځای حاجي ودرېږي، د مزدلفې وقوف اداء کېږي، دليل مخکي تېر سو.

له مزدلفې څخه مني ته د (واپس) راتګ بيان

قَالَ: لَمَّا أَفْتَمْتُمْ الشَّيْخُ فرمایي: او کله چي لمر راوځيږي **أَفَاضَ الْإِمَامُ وَالنَّاسُ** نو روان دي سره امام او (ټوله) خلګ **حَتَّى يَنْتَوُوا وَفِي** تر دې چي مني ته راسي **قَالَ الْعَبْدُ الضَّعِيفُ عَمَهُ اللَّهُ: هَكَذَا وَقَعَتْ نُسْخَةُ الْمُخْتَصَرِ** ضعیف بنده (يعني صاحب د هدايې رجه اته) فرمایي: همدارنگه د قلوري په نسخو کي واقع سوي دي **وَهَذَا غُلَطٌ** او دا غلط دي **وَالْحَبِيبُ أَنَّهُ إِذَا أَشْفَى** او صحيح داده چي کله به رها سي **أَفَاضَ الْإِمَامُ وَالنَّاسُ** نو امام او خلګ دي روان سي **لِأَنَّ**

الْبُيْنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ ۝ وَقَدْ كُنْتُ طَلُومَ الشَّيْئِ حَكَّةً فِي نَبِيٍّ ۝ (هم) تر لمر را ختلو مخکي روان سو.

اللغات: ﴿السَّلام﴾ د افعال ماضي ده؛ ښه رڼا کېدل، ښه شکر ګندېدل.

تفريع: امام قنوري رحمه الله فرمايي کله چې دلوی اختر د ورځې لمر راوځيږي، نو امام او ټوله خلګ دي له مزدلفې څخه روان سي مني ته دي ولاړ سي، لېکن صاحب د هدايې فرمايي چې د مختصر القنوري دا عبارت غلط دی، او د مختصر قنوري په زياترو نسخو کې همدا غلطې شايع سوې ده، صحيح داده چې د سهار تر لمانځه وروسته دي په ښه رڼا کې تر لمر را ختلو مخکي روان سي، ځکه نبي ﷺ تر لمر را ختلو مخکي مزدلفې ته روان سوې وو، نو د هلمو خلګو په حق کې به هم دا حکم وي.

درمي د طريقي او د شروع کولو بيان

قَالَ: فَهَبْكَ مِنْ بَيْتِ الْعَقَبَةِ فرمايي: او شروع به وکړي له جمره عقبه څخه فَيَكُونُهَا مِنْ بَيْتِ الْوَأَوْتِ نو له بطن وادی څخه به يې اوولي يَسْتَوِي حَصَاتٍ په اوو (داسې) کانو سره وَمِنْ حَصَى الْغَذَفِ لکه د ویشلو کاني (يعني په داسې کانو سره چې هغه کوچني وي لکه مرده او په دوو ګوتو غورځول کېدای سي، په لنډه توګه دا چې په اوو کوچنيو ډبرو سره دي جمره عقبه اوولي) لِأَنَّ الْبَيْتَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ۝ لَمَّا قَالَ مَنَى لَمْ يَعْزِزْ عَلَى شَيْءٍ ځکه کله چې نبي ﷺ مني ته راغلی نو د هيڅ شي سره نه ودرېدی حَتَّى رَمَى جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ تر دې چې جمره عقبه يې وويشتله (يعني مني ته تر راتګ وروسته نبي ﷺ بل هيڅ کار نه وکړی، اول يې جمره عقبه وويشتله) وَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ۝: عَلَيْكُمْ بِحَصَى الْغَذَفِ او نبي ﷺ فرمايلي دي: "پر تاسو لازم دي کوچنۍ ډبرې لَا يُؤْذِي بَعْضُكُمْ بَعْضًا (او) بعضي ستاسو دي تکليف نه رسوي بعضو ته".

اللغات: ﴿حَصَاتٍ﴾ جمع د حصاة ده: کاني، کوچنۍ ډبره، شګه، ﴿غَذَفٍ﴾ دا په اصل کې د ضرب د باب مصدر دی: مراد ځني په ګوتو سره د کاني غورځول (ويشتل) دي، اوله حصی الخذف څخه مراد د ويشتلو (او غورځولو) کاني دي، يعني هغه کوچنۍ ډبرې او کاني ځني مراد دي چې په دوو ګوتو سره نيول کېدای او غورځول کېدای سي (او دومره وي لکه مرده يا څه غټ)، ﴿لَمْ يَعْزِزْ﴾ د تفعليل د باب جحد معلوم دی: درېدل، توقف کول.

تفريع: صوت د هسلي: دا دی چې مني ته په رسېدلو سره د حاجيانو لپاره تر ټولو اول عمل دا دی چې هغوی دي د جمره عقبه رمي وکړي، اوله بطن وادي څخه دي شيطان اووه (۷) کاني اوولي، چې هغه به دومره کوچني وي چې د ګوتو په سرونو کې به نيول کېږي، د نيولو طريقه يې داده چې کاني به د بټي ګوتي او د شهادت د ګوتي په سرونو سره ونيول

• تفريع: امر حه ابر دلاؤ في كتاب المناسك، باب الصلاة بمجمع، حديث رقم: ۱۹۳۸.

• تفريع: قدر مرعجه تحت حديث رقم: ۹۸.

• تفريع: امر حه ابر دلاؤ في كتاب المناسك، باب في رمي الجمار، حديث رقم: ۱۹۶۶.

سي او شيطان دي په وريشتل سي، د دې مسئلې دليل دادی چي نبي ﷺ کله منی ته راغلی، نو تر ټولو مخکي يې جمره عقبه وريشته، نو ځکه به منی ته په رسېدلو سره هر حاجي هم جمره عقبه اولي.

د رمي ادبونه او د تلبیې د بندولو وخت

وَكُذِّبَ بِهَا كَرُمُهُ جَاوَزَ او که حاجي تر هغه په غټ کافي وريشتل وکړي نو (هم) جائز دي (يعني که حاجي تر هغو په منبر کابو سره جمره عقبه اولي نو هم جائز دي) لِحْصُولِ الرِّثَى ځکه چي وريشتل حاصل سو غَيْرَ أَنَّهُ لَا يَزِيْرُ بِأَلْكَوْبَرِ مِنَ الْأَخْبَارِ خودا چي غټي ډبري به نه غورځوي كُنْ لَا يَبْدَأُ بِهٖ غَيْرُهُ چي بل چاته په دې سره تکليف نه ورسېږي وَكُذِّبَ بِهَا مَا هُوَ قَوِي الْعَقْبَةُ أَهْرَءُ او که حاجي له جمره عقبه څخه لوړ وريشتل وکړي نو (هم) کافي دي لَأَنَّ مَا حَوْلَهَا مَوْضِعُ الشَّيْطَانِ ځکه چي د جمره عقبه شاوخوا (هم) دنسک (يعني د حج د عبادت) ځای دی وَالْأَفْضَلُ أَنْ يَكُونَ مِنْ بَطْنِ الرَّأْوِي او افضل داده چي (وريشتل) له بطن وادي څخه وي لِبَارِئُونَا د هغه حديث په وجه کوم چي موږ روايت کړی وَكُنْ قَرْمًا كُنْ حَصَاً او د هري ډبري سره به تکبير وايي كَذَّارَوِي ^۱ ابْنُ مَسْعُودٍ وَابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا همداسي له ابن مسعود او ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا څخه روايت سوي دي وَلَوْ سَمِعْتُمْ مَكَانَ الشُّكْرِ أَهْرَءُ او که د تکبير پر ځای تسبيح ووايي نو (هم) کافي دي لِحْصُولِ الذِّكْرِ ځکه چي (دالله) ذکر حاصل سو وَهُوَ مِنْ آدَابِ الرِّثَى او ذکر کول درمي له ادبونو څخه دي وَلَا يَقِفُ جَنْدَهَا او د جمره عقبه سره به نه درېږي لَأَنَّ النَّبِيَّ ^۲ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَقِفْ عِنْدَهَا ځکه چي نبي ﷺ د جمره عقبه سره نه ودرېدی وَيَقَطُّمُ الثَّلْبِيَّةَ مَعَ أَوَّلِ حَصَاً او تلبیې به ختموي داوول کافي سره لِبَارِئُونَا عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د هغه حديث په وجه کوم چي موږ له ابن مسعود رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ څخه روايت کړی وَرَزَى جَابِرٌ او جابر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روايت کړی دی أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَطَّمَ الثَّلْبِيَّةَ عِنْدَ أَوَّلِ حَصَاً چي نبي ﷺ تلبیې ختمه کړه داوول کافي په وخت کي رَمَى بِهَا جَمْرَةَ الْعَقْبَةِ چي په هغه سره يې جمره عقبه وريشته (يعني نبي ﷺ داوول کافي د غورځولو په وخت کي تلبیې ختمه کړه).

اللفات: ﴿قطع﴾ د فتح ماضي ده: بندول، ختمول، پرېکول.

تشریح: مخکي د طول او عرض په اعتبار سره د کابو اندازه بيان سوه، چي هغه په دومره کوچنۍ وي چي په دوو گوتو سره به غورځول کېدای سي، لېکن که تر دې په غټ کافي سره رمی وسي نو هم جائز دي، ځکه چي مقصود حاصل سو، او مقصود وريشتل دي، هو! دا خبره ده چي غټي ډبري به نه غورځوي، کنې خلکو ته به تکليف ورسېږي، او افضل داده

• تخریج: أخرجه البخاری فی کتاب الحج، باب یکر مع کل حصاة، حديث رقم: ۱۷۵۰.

• تخریج: أخرجه البخاری فی کتاب الحج، باب من رمى جمره العقبة ولم يقف، حديث رقم: ۱۷۵۱، ۱۷۵۹.

• قد مر تخریجه تحت حديث رقم: ۱۰۵.

جی رمی لہ بطن وادی شخہ وکری، خو کہ د عقبہ جمرہ لہ لور طرف شخہ راسی اورمی وکری نو ہم جائز دی، شحکہ جی د عقبہ جمرہ محلول سرہ طرفہ د نسک او د عبادت تحایونہ دی.

دیکر اہم لو حاجی بہ د هر کانی سرہ الله اکبر وایی، لکه خرننگہ جی دابن مسعود او ابن عمر رضی اللہ عنہما لہ حدیث شخہ معلومیدی، لہکن کہ د تکبیر پر خای یوہ بلہ تسبیح وایی، نو ہم صحیح دی، شحکہ جی د الله ذکر حاصل سو، او درمی لہ لایونو شخہ یو اداب د الله ذکر ہم دی. او حاجی بہ د جمرہ عقبہ سرہ نہ دربري، شحکہ جی نبی ﷺ ہم درپلی نہ وو. او د اول کانی سرہ بہ تلبیہ بندوی، د هغه حدیث پہ وجہ کوم جی ابن مسعود رضی اللہ عنہ روایت کری دی، او جابر رضی اللہ عنہ روایت کری دی جی نبی ﷺ د اول کانی سرہ تلبیہ ختمہ کرہ.

بہ رمی گی د کانو د ویشتلو طریقہ

ثُمَّ كَتَبَ الرُّمِّيَّ بیا طریقہ د (شیطان) وریشتلو دادہ **أَنْ يُقِمَّ الصَّاعِلَ فَهُوَ ابْنُ الْبَنِي** جی کانی بہ د خپل راسته بتي گوتي پر شا کنبیردي **وَيُسْتَعِينُ بِالسَّحَابَةِ** او د شهادت لہ گوتي شخہ بہ کار واخلی (یعنی د شهادت پہ گوتہ بہ ییہ ونیسی) **وَمُقَدَّارُ الرُّمِّيِّ** او درمی اندازہ (دادہ) **أَنْ يَكُونَ بَيْنَ الرَّاوِي وَبَيْنَ مَوْضِعِ السَّقْوِ خَمْسَةُ أَذْرَمٍ** جی د ویشتونکی او د کانی دایله کپللو د خای تر مینخ بہ پنخہ لاسہ فاصله (واتن) وی (جی پہ لوسنی حساب سرہ اووہ نیم فوٹہ کیږي) **كَذَا رَوَى** **الْحَسَنُ عَنْ أَبِي حَنِيْفَةَ رَجَعَهُ** الله همدا ټول امام حسن رَجَعَهُ الله له امام صاحب رَجَعَهُ الله شخہ روایت کری دی **لِأَنَّ مَا دُونَ ذَلِكَ يَكُونُ طَرَحًا** شحکہ تر دې خو کم ایله کول (او غورخول) دی (یعنی کہ تر دې نزدې ورته ودربري نو هغه ته کانی ایله کول یا کانی د غورخول وایی. پہ ویشتل نہ ورته وایی) **وَلَوْ طَرَحَهَا طَرَحًا أَجْزَأُ** او کہ کانی یی (د جمرې خواته) ایله کری نو (هم) کانی دی **لِأَنَّهُ رَمَى إِلَى قَدَمَيْهِ** شحکہ (گواکي) هغه د خپلو پښو و طرف ته رمی وکړي **إِلَّا أَنَّهُ مُيَوَّنٌ لِيُخَالِقَتِهِ السَّنَّةُ** خو فاسری بہ د سنت د مخالفت پہ وجہ گنہگارہ وی **وَلَوْ وَضَعَهَا وَضْعًا** او کہ هغه (فقط د جمرې سرہ) کانی کنبیوی **لَمْ يُجْزَأْ** نو (دا) کانی نہ دی **لِأَنَّهُ لَيْسَ بِرُمِّيٍّ** شحکہ جی دا ویشتل نہ دی.

اللفظ: **﴿إِيمَل﴾** بته گوتہ، **﴿مِسْحَة﴾** د شهادت گوتہ، **﴿يَسْتَمِين﴾** د استعمال مضارع ده: مرسته اخیستل، د مرستی طلب کول، **﴿طَرَحًا﴾** دفتح مصدر دی: ایله کول، غورخول، لیري کول.

تشریح: په دې عبارت کي د رمی جمار (یعنی د شیطانانو د ویشتلو) کیفیت او طریقہ بیان سوې ده جی حاجی بہ کانی د خپلي بتي گوتي پر شا کنبیردي او د شهادت د گوتي پہ مرسته بہ یی غورخوي. د حاجی او د کانی د لوبلو د خای یعنی د جمرې پہ مینخ کي بہ لږ تر لږه پنخہ لاسہ فاصله وی، جی هغه اووہ نیم (۷:۵) فوٹہ کیږي، حسن بن زیاد له امام صاحب رَجَعَهُ الله شخہ همدغه روایت کری دی، دلیل دا دی جی لہ دې شخہ د کمی فاصلې پہ صورت کي رمی او ویشتل نہ متحقق کیږي، بلکي ایله کول متحقق کیږي، حال دا جی د شیطان ویشتل سنت دی، نہ کانی ایله کول، او کہ حاجی د ویشتلو پر خای کانی قصداً ایله کری، نو هم کانی دی، شحکہ جی هغه گواکي کانی د خپلو پښو و طرف ته

و غورځوی، لېکن د سنت د مخالفت په وجه گنهکاره کېږي. او که هغه کانی د جمرې سره کښېښوی، نو دا کافي نه دي. ځکه چې دا په هېڅ ډول هم رمی او ورشتل نه دي.

جمري ته د کاني د نژدې کېدلو حکم

وَلَوْ زَمَّاهَا او که حاجي کانی و غورځوی لَوَقَعَتْ قَرْنِيَا مِنَ الْجَبَرَةِ (لېکن) هغه د جمرې سره نژدې ولوېدی بَلَّغْتِهِ (دا) د هغه لپاره کافي دي لَإِنَّ هَذَا الْقَدْرَ مِمَّا لَا يُبَيِّنُ الْإِخْتِرَاءَ عَنْهُ ځکه چې له دومره اندازې څخه ځان ساتل ممکن نه دي وَلَوْ وَقَعَتْ بَعِيدًا مِنْهَا لَا يُجْزِيهِ او که کانی له جمرې څخه لیري ولوېږي نو د هغه لپاره (دا) کافي نه دي لَإِنَّهُ لَمْ يُعْرِفْ قُرْبَهُ إِلَّا مَكَانَ مَخْصُومٍ ځکه چې درمی عبادت کېدل صرف په ځانگړي ځای کې معلوم سوي دي (يعني فقط د يو ځانگړي ځای يعني د جمرې ورشتل عبادت دي) وَلَوْ زَلَّ بِسَبْعِ حَصَيَاتٍ جُنَّةً او که حاجي اووه سره کاني يو ځای (يعني په يوه وار) و غورځوي فَهَذِهِ وَاحِدَةٌ نو دا (فقط) يو کانی دی (يعني فقط يو وار به شمارل کېږي) لَإِنَّ السَّخُوصَ عَلَيْهِ تَقَرُّؤُ الْأَفْعَالِ ځکه چې منصف ص عليه جلا افعال دي (يعني په حديث کې راغلي دي چې اووه کاني به جلا جلا غورځوي).

تشرېح: عبارت واضح او څرگنده دی.

کاني به له کوم ځايه را اخیستل کېږي؟

وَيَأْتِي الْعَصَا مِنْ أَيْ مَوْضِعٍ شَاءَ او له کوم ځايه چې وغواړي کاني به راواخلي إِلَّا مِنْ حَيْثُ الْجَبَرَةِ خو له جمرې څخه به نه راخلي لَهُ، ذَلِكَ يَكْرَهُ ځکه چې دامکروه دي لَإِنَّ مَا عِنْدَهَا مِنَ الْخَطِّ مَرْدُودٌ ځکه د جمرې سره چې کوم کاني (پراته) دي هغه مردود (رد کړی سوي) دي فَكَذَا جَاءَ فِي الْأَكْثَرِ همداسې په اثر کې راغلي دي فَيُنْشَأُ مِنْهُ نُوْد هغو په (نو) به منحوس سي (يعني د هغو په اخیستلو کې نحوست نه) وَمَعَ هَذَا لَوْ فَعَلَ أَجْزَأَهُ څر که دې بلوجود حاجي داسې وکړي نو (هم) د هغه لپاره کافي دي لِيُؤْتِيَ فِعْلَ الرُّبِّي ځکه چې د ورشتلو فعل موجود سو (يعني که څه هم دا کاني منحوس دي خو بيا هم جمره اشيطان په ورشتل کېږي).

اللفاظ: ﴿يُنْشَأُ﴾ د تفاعل مضارع مجهول ده: فال نيول، په بد فالي او نحوست سره نيول.

تشرېح: مسئله: داده چې له هر ځای څخه حاجي وغواړي کاني دي راواخلي، خو غوره داده چې له مزدلفې څخه به راواخلي، لېکن له جمرې څخه دي کاني نه راخلي (يعني په کومو کانو چې يو وار جمره ورشتل سوي وي او د جمرې سره پراته دي هغه دي نه راخلي)، ځکه په حديث کې راغلي دي چې د جمراتو سره پراته کاني مردود سوي وي، لهذا د هغو په اخیستلو کې نحوست نه، نو ځکه به هغه نه راخلي. خو که بيا هم حاجي له جمره څخه کاني راواخلي، او په هغو سره رمي وکړي، نو هم صحيح دي، ځکه چې د کاني د ورشتلو فعل خو راغلی، او مقصود همدغه فعل دی.

په رمي كې له ډېرو څخه علاوه نور شيان استعمالول

فَيَسْأَلُ الْمَرْءَ بِمَنْ مَا كَانَ مِنْ أَجْزَائِهِ أَوْ جَائِزِ دِي وَشْتَلْ په هر هغه شي سره چي د مخكې له جنس څخه وي جَلْبَتَا (ما حكم) زموږ په نېز جَلْبَتَا لِلشَّافِعِيِّ رَحِمَهُ اللهُ په خلاف د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ إِنَّهُ السَّقُودُ فَيُفْلُ الْمَرْءُ خُكْهُ چي اصل مقصود خو وشتل دي وَأُولَئِكَ يَخْضُلُ بِالْيَدَيْنِ كَمَا يَخْضُلُ بِالْحَجَرِ او دا په خټو سره (هم) حاصليري (يعني دا په لوتو سره هم حاصليري) لكه څرنگه چي په ډېرو سره حاصليري بِخَلَابٍ مَا إِذَا رَأَى بِالْهَيْبِ أَوْ الْفَيْطَةِ په خلاف د هغه صورت چي كله هغه په سرو يا سپينو زرو وشتل وكړي لَا كُهُ يُسْتَلَى بِنَتْمَا لَا رَمْيَا ځكه چي دې ته خوړول (او شيندل) ويل كيږي نه وشتل.

اللفات: «طين» خټي، «خاوري»، «نثر» مصدر دی: خوړول، خوړول.

توضيح: فرمايي چي زموږ په نېز په هر هغه شي سره رمي كول جائز دي چي د مخكې له جنس څخه وي، هغه كه لوته وي، كه ډېره وي، لېكن د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ په نېز صرف په ډېري سره رمي كول جائز دي، د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ دليل د اثر اتباع ده، يعني هغه درواياتو تابعنداري كوي ځكه په رواياتو كي په ډېره سره رمي كول له نبي ﷺ څخه ثابت دي، او زموږ دليل دا دی چي مقصود رمي او وشتل دي، او رمي چي څنگه په ډېرو سره حاصليري، همدارنگه په لوته او نورو سره هم حاصليري، نو په رمي كولو كي په ډېره، لوته او داسي نور برابر وي، خو په سرو او سپينو زرو سره رمي كول جائز نه دي، ځكه د رمي مقصد د شيطان ذليله كول دي، خو كه په سرو يا سپينو زرو يې اوولي نو دا خو د شيطان عزت سو، او د سرو يا سپينو زرو غوړ څولو ته هم خلك غوړ څول نه وايي بلكي په عزت سره خوړول او پاشل ورته وايي (يعني مثلاً كه پريو چا يا پريو شي سره زړو غوړ څول سي، نو خلك وايي چي سره زړه يې پر و شيندل)، حال دا چي مقصود رمي يعني وشتل دي.

د ذبيحي، حلق او قصر حكم

قَالَ: ثُمَّ يَذْبَحُهُمْ إِنَّ أَحَبَّ فرمايي: بيا به (هډي) ذبحه كړي كه يې خوښه وي ثُمَّ يَخْلُقُ أَوْ يَقَصِّرُ بيا به سر وڅيري يا به وږبښتيان كوچني كړي لِمَا رَوَى عَنْ رَسُولِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ ځكه له نبي ﷺ څخه روايت سوي دي أَنَّهُ قَالَ چي نبي ﷺ وَفَرَمَالِ إِنَّ أَوَّلَ نُكْتَاتِي يَوْمَئِذٍ أَنْ تَرَى ثُمَّ يَذْبَحُهُمْ ثُمَّ يَخْلُقُ "په دې ورځ كي زموږ اول نوك دادی چي وشتل وكړو بيا ذبح (هډي) حلاله كړو بيا سر وڅيرو" وَرَأَى الْخَلْقَ مِنْ أَشْبَابِ الشَّحْلِ او ځكه چي سر څرمل د حلال والي له اسبابو څخه دي (يعني په دې سره انسان حلال كيږي) وَكَذَا الذَّبْحُ او همداسي ذبحه كول (هم د حلالوالي له اسبابو څخه دي) حَتَّى يَسْحَلَ بِهِ النُّخَصُ تر دې چي په دې (دواړو) سره محصر حلاليري فَيَقْدَرُ الْمَرْءُ الرَّئِ عَلَيْهِمَا نو وشتل به پر دې دواړو مخكې كيږي ثُمَّ الْخَلْقُ مِنْ مَخْطُورَاتِ الْإِخْرَارِ بيا سر څرمل د احرام له منوعاتو څخه دي فَيَقْدَرُ عَلَيْهِ الذَّبْحُ نو پر سر څرملو به (دهډي) ذبحه كول مخكې كيږي وَأَشْأَعْلَقُ الذَّبْحُ بِالنَّجَبَةِ او ذبحه كول په دې وجه

پر خوښي معلق کړی سو لَا اِلٰهَ اِلَّا الَّذِيْ يَلْبَسُ بِهٖ السُّلْبُ وَتَطْلُوْهُ حُكَّةٌ چې هغه قرباني کوم چې يې لمخه د بالجم کوي نفلي قرباني ده وَالْكَلْبُ فِي الْاُتْلُوْ او خبره هم د لمخه د بالجم په باره کي ده. (لمخه د بالجم هغه چا ته ويل کيږي چې صرف د حج احرام يې ترلی وي)

اللفاظ: ﴿حلال﴾ د تفعل مصدر دی؛ احرام ختمول، حلال کېدل، ﴿محصر﴾ هغه چې له حج څخه بند سوی (منع سوی) وي، يعني حج نه سي کولای، ﴿مخلوقات﴾ هغه شيان کوم چې د احرام په حالت کي ممنوع وي، ﴿حلق﴾ سر خړل، ﴿فهر﴾ ورېښتيان کوچني کول.

تشریح: صورت د مسئلې: دادي چې د جمره عقبه تر ورشتلو وروسته لمخه د بالجم حاجي ته اختيار دی، که خواړي، نو قرباني دي وکړي، بيا دي سر و خړي يا دي ورېښتيان کوچني کړي، او که خواړي، نو قرباني دي نه کوي (او که حاجي متمتع يا قارن وو نو قرباني کول واجب دي)، دليل دا دی چې نبي ﷺ فرمايلي دي: "په دې ورځ يعني د لوی اختر په ورځ زموږ لپاره اول عبادت دا دی چې رمی وکړو، بيا قرباني وکړي، بيا حلق وکړو"، دويم دليل دا دی چې حلق له هغه اسبابو څخه يو سبب دی کوم چې حاجي له احرام څخه باسي، يعني حلق د تحلل له اسبابو څخه دی، او قرباني هم د تحلل له اسبابو څخه ده، لکه څرنګه چې محصر هم په قرباني او حلق سره حلایږي، نو کله چې حلق او قرباني دواړه د تحلل له اسبابو څخه دي، نورمی کول به پر دواړو مخکي کيږي، او څرنګه چې حلق د احرام له منوعاتو څخه دی، نو حلق به پر قرباني مخکي کيږي (ځکه که مخکي نسي نو د احرام په حالت کي به حلق راسي او دم به پر واجب سي، لېکن که اول قرباني وکړي نو دا ستونزه نه راشي، ځکه چې هغه د احرام له منوعاتو څخه نه ده).

واضا علق الخ او قرباني ځکه پر مشيئت او خوښي معلق کړی سوه چې مفرد بالحج کومه قرباني کوي، هغه نفلي وي، نه واجب، او اوس زموږ خبره هم د مفرد بالحج په باره کي ده، لهذا پر هغه به قرباني واجب او لازم نه وي، بلکي د هغه په خوښي پوري به معلقه وي.

حلق افضل دي

وَالْحَلْقُ أَفْضَلُ او سر خړل افضل دي لَقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ: رَجَمَ اللهُ الْمُحَلِّقِينَ ① ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي: "الله تعالیٰ دي پر سر خړونکو رحم وکړي" قَالَ ثَلَاثًا نَبِيٌّ ﷺ دا جمله درې واره و فرمايله الْحَدِيثُ قَائِمٌ بِالرُّحْمِ عَلَيْهِمْ (دا) حديث پر محلقينو د رحم په باره کي ښکاره (دليل) دی (نو ځکه به سر خړل افضل وي) وَلَا اِلٰهَ اِلَّا الَّذِيْ اَكْلَ لِرِ قَضَاءِ النَّفْسِ او ځکه چې سر خړل ډېر بشپړ دي د خيرو په پاکولو کي (يعني سر خړل په بشپړه توګه د سر خيري له منځه وړي) وَهُوَ الْقَصُّوْدُ او همدغه مقصود دي وَالْتَقْصِيرُ بَعْضُ التَّقْصِيرِ او په ورېښتيانو کوچني کولو (غچي کولو) کي څه نقص سته فَأَشْبَهَ الْاِغْتِسَالَ مَعَ الْوُضُوْءِ نو دا د غسل او اوداسه سره مشابه سو وَيَكْتَفِيْ فِي الْحَلْقِ بِزَيْغِ الرَّأْسِ او

(حاجي) په حلق کي د سر پر خلورمي حصې اقتداء کولای سي اِجْتِازًا بِالنَّسَبِ (د سر) پر مسحي باندي په قياسولو سره. وَحَلَقُ الْكَفِّ اَوَّلُ او د ټوله سر څرېل غوره دي اِقْتِدَاءً بِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ د نبي ﷺ په اقتداء کولو سره. التَّقْصِيرُ: أَنْ يَأْخُذَ مِنْ رُؤُوسِ شَعْرَةٍ مَقْدَارَ الْأُنْصَلَةِ او د ورېښتيانو د کوچني کولو معنی داده، چي د ورېښتيانو له سر څخه د گوتي د سر په اندازه (ورېښتيان) واخلي (يعني غچي يې کړي يا يې په يو ماشين غني واخلي).

اللُّحَاتُ: ﴿حلق﴾ سر څرېل، ﴿ثَلَثٌ﴾ خيري، چټلتا، ﴿تَقْصِيرٌ﴾ د تفصيل مصدر دی، ① ورېښتيان کوچني کول (غچي کول، پرېکول)، ⑦ کمي، کوتاهي، ﴿أَنْصَلَةٌ﴾ د گوتي سر.

تشرېح: مسئله: داده چي د حاجي لپاره سر څرېل او ورېښتيان کوچني کول دواړه جائز دي، لېکن سر څرېل افضل او لوی دی. د افضليت يې دوي وجهي دي: (۱) اوله وجه داده چي نبي ﷺ په حديث کي د سر څړونکو لپاره دوي وراره د الله ﷻ د رحمت ددها کړې ده، او د ورېښتيانو کوچني کونکو لپاره يې صرف يو وار ددها کړې ده. (۲) دويمه وجه داده چي د حلق يا قصر مقصد پاکي حاصلول دي، او دا مقصد په سر څړلو سره په بشپړه توگه حاصلېږي، نو په دې حواله سره هم حلق افضل دي، د دې په خلاف په ورېښتيانو کوچني کولو کي د پاکۍ په اعتبار سره کمي او نقص شته (يعني په هغه کي کمه پاکي حاصلېږي). لهذا دا د اوداسه او غسل سره مشابه سو، يعني قصر د اوداسه په څير دی، او حلق د غسل په څير دی، نو څرنکه چي غسل تر اوداسه افضل دی، همدارنگه به حلق هم تر قصر افضل وي.

ويکتفي في الحلق الخ فرمايي چي څرنکه په اوداسه کي د سر په مسح کولو کي د سر پر خلورمي حصې مسح کول کافي دي، همدارنگه په حلق کي هم د سر خلورمه حصه څرېل کافي دي، خو څرنکه چي نبي ﷺ ټوله سر څړلې وو. نو د هغه په اقتداء کي به ټوله سر څرېل افضل وي.

والتقصير الخ فرمايي چي د ورېښتيانو کوچني کول دا دي چي حاجي د خپل سر له ورېښتيانو څخه د گوتي د سره په اندازه ورېښتيان واخلي (هغه که په هر شي سره وي).

فر حلق وروسته د احرام مسائل

قَالَ: وَقَدْ حَلَّ لَهُ كُلُّ شَيْءٍ إِلَّا النَّسَاءَ فرمايي: او (تر حلق او قصر وروسته) د حاجي لپاره هر شی حلال سو ماسواله بنحو څخه. وَقَالَ مَالِكٌ رَجَعَهُ اللَّهُ: وَالْأَلْيَبِيُّ أَيْضًا او امام مالک رَجَعَهُ اللَّهُ فرمايي: او ماسواله عطر و څخه هم لِأَنَّهُ مِنْ دَوَائِصِ الْجَبَامِ ځکه چي عطر د جماع له دواعيو څخه دي وَلَنَّا قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ ﷺ فِيهِ: حَلَّ لَهُ كُلُّ شَيْءٍ إِلَّا النَّسَاءَ او زموږ دليل په دې باره کي د نبي ﷺ (دا) قول دی: "چي د حاجي لپاره هر شی حلال سو ماسواله بنحو څخه" وَهُوَ مَقْدَرُ عَنِ الْقِيَّاسِ او دا حديث پر قياس منځي دی وَلَا يَحِلُّ لَهُ الْجِمَامُ قِيَّاسًا دُونَ الْقَرْنِ وَجُنْدًا او زموږ په نيز د هغه لپاره له فرج څخه په علاوه کي جماع کول حلال نه دي خِلَافًا لِلشَّافِعِيِّ رَجَعَهُ اللَّهُ دامام شافعي رَجَعَهُ اللَّهُ اختلاف

دې إِنَّهُ قَسَاءُ الشَّهْوَةِ بِالنِّسَاءِ ځکه چې دا (هم) له ښځو څخه شهوت پوره کول دي فَيُؤْخِرُ إِلَى تَصَارِ الْإِحْلَالِ نو تر بشپړ حلالېدلو پوري به ځنډول کيږي.

اللغات: ﴿طوب﴾ عطر، خوشبويي.

تشرېح: مسئله: دا ده چې تر حلق او قصر وروسته زموږ په نېز د حاجي لپاره له جماع څخه ماسوا هر شی حلالیږي، لېکن جماع او دواعي د جماع نه حلالیږي، تر هغه وخته چې په بشپړه توګه له احرام څخه نه ووځي، امام مالک رحمه الله فرمایي چې د جماع په ډول عطر لګول هم نه حلالیږي، ځکه چې عطر لګول د جماع له دواعيو څخه دي، لکه څرنګه چې د ښځې مښه کول او مچول د جماع له دواعيو څخه دي، زموږ دليل د نبی ﷺ دا قول دی: حل له کل شی إلا النساء، (يعني له ښځو څخه ماسوا د حاجي لپاره (تر حلق وروسته) هر شی حلالیږي)، او دا حديث د امام مالک رحمه الله پر قياس مخکې دی (يعني دامام مالک قياس د دې حديث مقابله نه سي کولای).

ولا يحل له الخ فرمایي چې زموږ په نېز له فرج څخه په علاوه کي هم جماع حلاله نه ده، که څه هم دامام شافعي رحمه الله په نېز حلاله ده، زموږ دليل دا دی چې له فرج څخه په علاوه کي جماع کول هم د شهوت پوره کول دي، نو ځکه به دا هم تر کامل حلت پوري يعني تر بعد الطواف پوري ځنډول کيږي.

رمی (ويشتل) د حاجي د حلالېدلو سبب دي، که نه؟

ثُمَّ الرُّؤْيَى لَيْسَ مِنْ أَشْهُابِ الشَّحْلِ بيا رمی (ويشتل د حاجي) د حلالېدلو له سببونو څخه نه دي حِينَكَذَا زموږ په نېز خِلَافًا لِلشَّافِعِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ دامام شافعي رحمه الله اختلاف دی هُوَ يَقُولُ: إِنَّهُ يَتَوَقَّعُ بَيُّومَ الشَّحْلِ كَالْحَلْقِ امام شافعي رحمه الله فرمایي: چې رمی هم د سر خړولو په ډول د لوی اختر د ورځې سره خاص دي فَيَكُونُ بِمَنْزِلَتِهِ فِي الشَّحْلِ نورمی به (هم) په حلالولو کي د سر د خړولو په درجه کي وي وَلَنَا أَنَّ مَا يَكُونُ مُحَلَّلًا يَكُونُ جَنَابَةً فِي غَيْرِ أَوَانِهِ او زموږ دليل دا دی چې کوم شی حلالونکي وي هغه به تر وخت مخکې (يعني د احرام په حالت کي) جرم وي كَالْحَلْقِ، الرُّؤْيَى لَيْسَ بِجَنَابَةٍ لکه سر خړول او (شیطان) ويشتل چې (د احرام په حالت کي) جرم نه دي بِخِلَافِ الطَّوَافِ په خلاف د طواف لِأَنَّ الشَّحْلَ بِالْحَلْقِ السَّابِقِ لَابِهِ ځکه چې (دلته) حلالېدل د مخکې سر خړولو په وجه دي نه د طواف په وجه.

اللغات: ﴿جَنَابَةً﴾ جرم، ﴿أَوَانٍ﴾ وخت، ځانګړی وخت.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی چې زموږ په نېز د جمره عقبه په رمی سره حاجي نه حلالیږي، بلکې د حلالېدلو لپاره، حلق يا قصر ضروري دي، لېکن دامام شافعي رحمه الله مسلک دا دی چې د حلالېدلو لپاره حلق يا قصر ضروري نه دي، بلکه که حاجي جمره عقبه اوولي، نو هغه حلالیږي، د هغه دليل دا دی چې د جمره عقبه رمی د يوم النحر (د لوی اختر د ورځې) سره خاص دي، او کوم شی چې د يوم النحر سره خاص وي، هغه به محلل يعني له احرام څخه ایستونکي وي، لکه څرنګه چې حلق د يوم النحر سره خاص دی، او محلل دی، نو همداسې به رمی جمار هم محلل وي، زموږ دليل دا دی چې کوم شی محلل وي، هغه تر حلالېدلو مخکې جرم وي، لکه حلق چې د احرام په حالت کي جرم دی، او رمی جمل

جرم نه دی، نو که د احرام په حالت کي یو شوک رمی جمار وکړي، نو هیڅ جرم نه دی. لهندا د دې ضابطې په وجه به رمی جمار نه محلل کیږي.

بغلاف الطواف الخ له دې ځایه د یو سوال جواب ورکوي، سوال دا دی چي تر دې ضابطې لاندې طواف هم د احرام په حالت کي جرم کېدل پکار دي، ځکه چي په طواف زیارت سره هم د بشپړو سره جماع حلالیږي. نو طواف زیارت محلل سو. او ستاسو په قول چي کوم شی محلل وي، هغ تر حلالېدلو مخکي جرم وي، لهندا طواف د احرام په حالت کي جرم کېدل پکار وو، حال دا چي داسي نه ده، د دې جواب دا دی چي طواف زیارت محلل نه دی، ځکه چي طواف زیارت تر حلق وروسته کیږي، او حلق محلل دی، نو د طواف زیارت کونکی حاجي تر دې مخکي د حلق په وجه حلالیږي. او د هغه په حلالېدلو کي د طواف زیارت هیڅ دخل نسته.

د طواف زیارت بیان

قَالَ: ثُمَّ يَنْحَلُّ مِنْ يَوْمِهِ ذَلِكَ فَرَمَائِي: يَبَا هَاجِي مَكِّي (مبارکي) ته راسي په دغه ورځ أَوْ مِنَ الْقَدِ أَوْ مِنْ بَعْدِ الْقَدِ یا په سبا ورځ یا په بل سبا ورځ فَيَكُونُ بِالْبَيْتِ طَوَافُ الْإِثَارَةِ سَبْعَةً أَشْوَاطٍ نو پر کعبې (شریفي) به طواف وکړي اووه دوره (شوطه) لِسَا رَوَى أَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ ۞ لَمَّا حَلَّتْ ځکه روایت سوی دی چي کله نبي ﷺ سر و خړوی أَنَافَ إِلَى مَكَّةَ (نو) مکي ته روان سو فَطَافَ بِالْبَيْتِ او پر کعبه یې طواف وکړی ثُمَّ عَادَ إِلَى مَنَى بیا منی ته واپس راغلی وَصَلَّى الظُّهْرَ بِمَنَى او د ماښین لمونځ یې په منی کي وکړی.

اللفظ: «غد» سبا، راروانه ورځ.

تشریح: فرمایي چي دلوی اختر د ورځي تر افعالو يعني تر رمی، قربانی او حلق وروسته دي حاجي په دغه ورځ يعني د لوی اختر په اوله ورځ یا دلوی اختر په دویمه یا په دریمه مکې مبارکي ته راسي او طواف زیارت دي وکړي، ځکه نبي ﷺ مکې ته د طواف زیارت لپاره دلوی اختر په ورځ راغلی، تر هغه وروسته واپس منی ته ولاړی، او هلته یې د ماښین لمونځ وکړی، ښکاره دي وي چي طواف زیارت د حج رکن دی، او د هغه اداء کول ضروري دي، نو که یو چا پرېښوی، د هغه حج نه پوره کیږي.

د طواف زیارت د وخت بیان

وَوَقْتُهَ أَيَّامُ النَّحْرِ او د طواف زیارت وخت د قربانی ورځي دي لَأَنَّ اللَّهَ تَعَالَى عَطَفَ عَلَى النَّبِيِّ ۞ ځکه الله تعالی پر قربانی طواف عطف کړی دی قَالَ: فَكُلُُّوا مِنْهَا ۝۱۲۸ فرمایلي یې دي: فکلوا منها ثُمَّ قَالَ: وَنُيَظَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ ۝۱۲۹ بیا یې فرمایلي دي: ویظفوا... الخ فَكَانَ وَقْتُهَا وَاحِدًا نو د دواړو وخت به یو وي وَأَوَّلُ وَقْتِهِ بَعْدَ طُلُوعِ الْقَهْرِ مِنْ يَوْمِ النَّحْرِ او د طواف زیارت اول وخت د یوم النحر په ورځ تر سهار راختلو (يعني تر صبح صادق) وروسته دی لَأَنَّ مَا قَبْلَهُ مِنَ اللَّيْلِ وَقْتُ التَّوَكُّفِ بِعَرَكَةَ ځکه تر سهار مخکي خو د شپې وخت په عرفات کي د درېدلو

وخت دی وَالطَّوَافُ مُرْتَبٌ مَخْتَبٍ او طواف پر هغه مرتب دی وَالْفَضْلُ هَذِهِ الْاَلْيَا بِرِ اَوْلَهَا او په دې ورځو کې اوله ورځ
افضله ده كَتَابُ الشَّجَرَةِ لکه په قرباني کولو کې چې (اوله ورځ افضل ده) ذَلِ الْحَدِيثِ: اَلْفَضْلُ اَوْلَهَا او په حديث
کې (هم راځي) دي، "چې په دې ورځو کې اوله ورځ افضل ده".

اللفات: «تفسيح» د تفصيل مصدر دی، قرباني کول.

تقويح: امام قدوري رحمه الله فرمايي چې د طواف زیارت وخت د قرباني ورځې دي، یعنې د لوی اختر اوله، دوسمه او
درسمه ورځ، ځکه د الله تعالیٰ په دې قول فَكُلُوا مِنْهَا وَاشْرَبُوا مِنْ لَبَنِهَا الْفَوِيْءِ لَوْ لَبَسُوا ثِيَابَهُمْ وَلَوْ لَبَسُوا ثِيَابَهُمْ وَلَوْ لَبَسُوا ثِيَابَهُمْ
الْمُتَّقِيْنَ کې طواف پر قرباني عطف سوی دی، او د معطوف او معطوف علیه دواړو وخت یو وي، لهذا د قرباني او د طواف
زیارت دواړو وخت به هم یو وي، هو! دا خبره سته چې قرباني تر دریو ورځو وروسته جائز نه ده، خو طواف تر دریو ورځو
وروسته هم مع الکراهت صحیح دی.

و أول الب او د طواف اول وخت د لوی اختر په ورځ تر سهار راختلو وروسته شروع کیږي، ځکه چې تر سهار راختلو
مخکې وخت یعنې د شپې وخت د وقوف عرفه وخت دی، او طواف به پر وقوف مرتب وي، یعنې تر وقوف عرفه
وروسته به طواف کیږي، او د وقوف وخت د لوی اختر د ورځې تر طلوع فجر پورې دی، نو په دې وجه به تر طلوع فجر
وروسته د طواف وخت شروع کیږي، خو په دې ورځو کې اوله ورځ د طواف زیارت لپاره افضله ده، لکه څرنگه چې په دې
ورځو کې اوله ورځ د قرباني لپاره هم افضله ده، او په حديث کې هم دغه ذکر سوي دي چې افضل په دې ورځو کې اوله ورځ ده.

په طواف زیارت کې د سعی او د رمل بیان

فَإِنْ كَانَ سَعَى بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ حَقِيبَ طَوَافِ الْقُدُومِ او که حاجي تر طواف قدوم وروسته د صفا او مروه په مینځ کې
سعی کړې وي لَمْ يَزَلْ فِي هَذَا الطَّوَافِ نو په دغه طواف زیارت کې به رمل نه کوي وَلَا سَعَى عَلَيْهِ او پر هغه سعی (هم)
نسته وَإِنْ كَانَ لَمْ يَكْتُمِرِ السَّعَى او که هغه مخکې سعی کړې نه وي رَمَلَ فِي هَذَا الطَّوَافِ نو په دې طواف کې دي رمل
وکړي وَسَعَى بَعْدَهُ او تر هغه وروسته دي سعی وکړي لَأَنَّ السَّعَى لَمْ يُشْرَأْ إِلَّا مَرَّةً ځکه سعی مشروع سوي نه ده
خو (فقط) یو وار وَالرَّمْلُ مَا شَرِئَ إِلَّا مَرَّةً فِي طَوَافٍ بَعْدَهُ سَعَى او رمل مشروع سوی نه دی خو (فقط) یو وار په داسې
طواف کې چې تر هغه وروسته سعی وي.

اللفات: «حقيب» وروسته.

تقويح: مسئله: دا ده که حاجي تر طواف قدوم وروسته سعی بین الصفا والمروه کړې وي، نو په طواف زیارت کې به
رمل نه کوي، او سعی هم پر واجب نه ده، او که مخکې یې سعی بین الصفا والمروه کړې نه وي، نو په دې طواف کې به
رمل کوي، او تر هغه وروسته به سعی هم کوي، ځکه چې سعی هم فقط یو وار مشروع سوي ده، او رمل هم تر داسې
طواف وروسته یو وار مشروع سوی دی چې تر هغه وروسته به سعی وي.

تر طواف زیارت وروسته د دوو رکعتو بیان

قَالَ: وَلَمْ يَكُنْ يَكْفُلْ هَذَا الطَّوْفَ. او حاجي به تر دغه طواف وروسته دوه رکعتو لمونځ وکړي. إِنْ كُنْتَ كُنْ فِي طَوَافٍ بِرُكْعَتَيْنِ ځکه چې د هر طواف ختمول به پر دوو رکعتو وي. فَرَضَ كَانَ الطَّوْفُ أَوْ نَفَلًا هغه که طواف فرض وي که نفل يَتَأْتِيَا د هغه دليل په وجه کوم چې موږ بيان کړی قَالَ: وَكَذَلِكَ لَمْ يَنْصَأْ فرمايي، چې (تر طواف زیارت وروسته) د حاجي لپاره بنهي حلالې سوي. وَلَكِنْ بِالْعَلَقِ السَّابِقِ لېکن د مخکي سر څرېلو په وجه إِذَا هُوَ السَّحْلُ ځکه چې هغه حلالونکي دي لَا بِالطَّوْافِ نه په طواف سره إِلَّا أَنَّهُ أَخْرَجَهُ عَنْ حَقِّ النَّصَاءِ خو دا چې د هغه عمل د بنهي په حق کې (تر طوافه پوري) ځنډول سوی دی (پسې تر طواف زیارت مخکي څو قطر، ښکار او داسې نور شيان حلالېږي، لېکن جماع به تر طوافه پوري ځنډول کېږي او تر طواف وروسته به حلال وي).

الفتا: ﴿محل﴾ د تفعیل اسم فاعل دی: حلالونکی.

تشریح: صورت د مسئلې او دليل ښکاره دی.

د طواف زیارت شرعي حیثیت

قَالَ: وَهَذَا الطَّوْفُ هُوَ الطَّوْفُ فِي الْحَجِّ. فرمايي: چې دا طواف په حج کې فرض دی وَهُوَ رُكْنٌ فِيهِ او دا (له دریو ارکانو څخه) په حج کې یو رکن دی إِذَا هُوَ التَّامُّورُ بِدِينِ قَوْلِهِ تَعَالَى: وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ (الحج، ۱۲۹) ځکه همدې حکم سوی دی د الله تعالیٰ په (دې) قول کې: وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ ... وَيَكْسُوا طَوَافَ الْإِقَاصَةِ وَطَوَافَ يَوْمِ النَّحْرِ او دې طواف ته طواف افاضه او طواف یوم النحر (هم) ویل کیږي وَيَكْمُرُ تَأْخِيرًا عَنْ هَذَا الْكَيْفَارِ او تر دې ورځو دا طواف وروسته کول مکروه دي لَنَا بَيِّنَاتٌ مَوْقُوتٌ بِهَا د هغه دليل په وجه کوم چې موږ بيان کړی چې دا طواف د همدې ورځو سره خاص دی وَأَنْ أَخْرَجَ عَنْهَا او که (بیا هم) حاجي دا طواف تر دې ورځو وروسته کړی لَزِمَهُ وَفَرَعْنَا أَنْ حَيْثُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ نو د امام صاحب رحمه الله په نېز پر هغه یو دم لازم سو وَسَيَبْيُتُّهُ فِي بَابِ الْجَنَابَاتِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى او موږ به دا په باب الجنایات کې بیان کړو، انشاء الله تعالیٰ.

الفتا: ﴿العتیق﴾ پخوانی، محترم.

تشریح: مسئله: داده چې په حج کې طواف زیارت رکن او فرض دی، او د هغه اداء کول ضروري دی، ځکه د الله تعالیٰ په دې قول ولیطوفوا بالبیت العتیق کې د طواف زیارت امر سوی دی، د دې دویم نوم طواف افاضه او دریم نوم یې طواف یوم نحر دی، امام قدوري رحمه الله فرمايي چې طواف زیارت له ایام نحر څخه ځنډول مکروه تحریمي دي، دليل د طواف قدوم په ضمن کې تېر سو چې طواف زیارت د ایام نحر سره خاص دی، خو که بیا هم هغه له دې ورځو څخه طواف زیارت وځنډوي، نو د امام صاحب رحمه الله په نېز پر هغه دم لازمیږي، چې د هغه تفصیل به انشاء الله په کتاب الجنایات کې راسي.

تر طواف زیارت وروسته درمی بیان

قَالَ: ثُمَّ يَقُودُ إِلَى مَلَىٰ فَرَمَائِي: بِيَا بِيَا مَنِيَّ تَهْ وَاپس راسي فَيَكْبِتُ بِهَا او هلته به قیام وکړي رَكَعَ الْبَيْتِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ ۝ رَجَعَهُ إِلَيْهَا حُكَّه چي نبي ﷺ (هم) مَنِيَّ تَهْ وَاپس تللی وو کُتَا رَوَيْنَا لکه څرنگه چي موږ روایت بیان کړی وَلَا تَهْ بَعَثَ عَلَيْهِ الرَّؤُفُ او په دې وجه (هم) چي پر هغه (تر اوسه) رمي جمار پاته دي وَمَوْضِعُهُ بَيْتُی او د هغه ځای مَنِيَّ دَهْ (نو حکه به په مَنِيَّ کي قیام کوي) فَإِذَا رَأَيْتَ الشَّمْسَ مِنَ الْيَمِينِ الثَّلَاثَ مِنْ أَجْلِ الشَّرِّ بِيَا چي کله لمر زاتل سي د قربانی له ورځو څخه په دویمه ورځ (یعني دلوی اختر په دویمه ورځ چي کله لمر تر سر واوړي) رَكَعَ الْجَمَارِ الثَّلَاثَ نو دې سره جمرات به اولوي فَيَبْدَأُ بِالرَّكْعَةِ تِلْكَ مَسْجِدُ الْغَيْثِ او په هغه جمرې سره به شروع وکړي چي د مسجد خیف سره نژدې ده (یعني په اولي جمرې سره) فَيَكْبِتُ بِهَا بِسَمْعِ حَصَاتٍ نو هغه به په اوو (۷) کانو سره اولوي يَكْبِتُ مَعَ مَنْ حَصَا (او) د هر کاني سره به تکبیر وایي وَيَكْفُفُ جُنْدَهَا او دې (اولي) جمرې سره به ودرېږي ثُمَّ يَسِي الْقِيَمَةَ وَفَلَ ذَلِكَ بِيَا به هغه جمره چي د اولي جمرې سره نژدې ده (یعني دویمه جمره) همدغه ډول اولوي وَيَكْفُفُ جُنْدَهَا او دې (دویمي) جمرې سره به ودرېږي ثُمَّ يَسِي جَمْرَةَ الْقَبِيلَةِ كَذَلِكَ بِيَا به همدغه ډول جمره عقبه اولوي وَلَا يَكْفُفُ جُنْدَهَا او د جمره عقبه سره به نه ودرېږي هَكَذَا رَوَى جَابِرٌ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَمَا نَقَلَ ۝ مِنْ نُسُكٍ رَسُولُ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ مَقْفَرًا همداسي حضرت جابر ؓ په تفصیلي توګه سره په هغه حدیث کي روایت کړي دي چي هغه حضرت جابر ؓ د نبي ﷺ دنسک په باره کي را نقل کړی دی وَيَكْفُفُ جُنْدَ الْجَمْرَتَيْنِ إِلَى الْقِيَامِ الَّذِي يَكْفُفُ فِيهِ الثَّلَاثُ او د دواړو جمرو سره به په هغه ځای کي ودرېږي چي په هغه کي خلک ودرېږي وَيَعْتَمِدُ اللَّهُ وَيُثْقِلُ او د الله حمد او ثناء به ووايي وَيَعْلَلُ وَيَكْبِتُ او لا إله إلا الله او الله أكبر به ووايي وَيُصَلِّي عَلَى الْبَيْتِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ او پر نبي ﷺ به درود ووايي وَيَذْهَبُ لِحَاجَتِهِ او د خپل حاجت لپاره به دعاء وکړي.

اللفاظ: ﴿كَلِمَةً﴾ د ضرب مضارع ده: نژدې کېدل، متصل کېدل، ﴿حَصَاتٍ﴾ جمع د حصاة ده: کاني، کوچنۍ ډبري، ﴿يَسِي﴾ د افعال مضارع ده: تعريف بيانول، ثناء ويل، ﴿يَعْلَلُ﴾ د تفعیل مضارع ده: کلمه طيبه ويل.

تشریح: فرمايي چي کله حاجي له طواف زیارت څخه فارغه سي، نو سيده دي مَنِيَّ تَهْ روان سي، او هلته دي قیام وکړي، حُكَّه مخکي حدیث تېر سو چي نبي ﷺ تر طواف زیارت وروسته مَنِيَّ تَهْ ولاړی او په مَنِيَّ کي يې د ماښین لمونځ وکړی، دویم دلیل دا دی چي پر حاجي تر اوسه لا رمي جمار پاته دي، او درمی جمار ځای مَنِيَّ دَهْ، نو په دې وجه به هم مَنِيَّ تَهْ واپس تلل او هلته پاته کېدل ضروري وي، بیا چي د ذوالحجې په یوولسمه ورځ لمر تر سر واوړي، نو دې

• تخریج: أخرجه مسلم في كتاب الحج، باب استحباب طواف الإفاضة يوم النحر، حديث رقم: ۳۳۵.

• تخریج: أخرجه أبو داود في كتاب المناسك، باب رمي الجمار، حديث رقم: ۱۹۷۳.

سره جمرات دي اولوي، شروع به له هغه جمرې څخه کوي. چي د مسجد خيف سره نژدې ده. دا جمره به اووه کاني اولوي. او در کاني سره به الله اکبر وايي، او ددې جمرې سره به ودرېږي. بيا به همداسي د هغه جمرې رمی وکړي چي د دې جمرې سره نژدې ده يعني دريمه جمره، او ددې دريمي جمرې سره به هم ودرېږي. بيا به همداسي د جمره عقبه رمی وکړي. خو د جمره عقبه سره به نه درېږي، د حضرت جابر رضي الله عنه په حديث کي همدغه ډول ذکر سوي دي.

ويقف عند الباء او اولوي او درومي جمرې سره به هلته ودرېږي چي خلک درېږي، هلته به الله حمد او ثناء ووايي. تکبير او تهليل به ووايي، درود او دعاء به وکړي. لېکن د جمره عقبه سره به نه درېږي او نه به هلته دعاء کوي. چي گنه گونه جوړه نه سي.

نور رمي وروسته د دعاء بيان

وَيَقْرَأُ بِكَيْدَيْهِ او خپل دوا له لاسونه به (تر اوږو پوري) پورته کړي **لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ** ^①: **لَا تَرْفَعُ أَيْدِيَكَ إِلَّا بِنِيَّةٍ** **سُبْحَانَ مَوَاطِنَ** ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي: لاسونه به نه پورته کيږي خو په اوو (۷) ځايونو کي **وَذَكَرَ مِنْ جُمْلَتِهَا عُنْدَ الْجَبْرِتَيْنِ** او د هغو له مجموعې څخه يې د جمرتين سره (هم د لاسو پورته کول) ذکر کړل **وَالْمَرَادُ رَفْعُ الْأَيْدِي** **بِالدَّعَاءِ** او مراد په دعاء سره د لاسونو پورته کول دي **وَيُنَبِّئُ أَنْ يَسْتَغْفِرَ لِلْمُؤْمِنِينَ فِي دُعَائِهِ فِي هَذِهِ السَّوَاقِفِ** او پکار ده چي په دې ځايونو کي په خپله دعاء کي د مؤمنانو لپاره طلب د بخښني وکړي **لِأَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ** ^②: **اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِلْحَاجِّ ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي: اي الله! حاجي ته بخښنه وکړه. وَلَيْسَ اسْتَغْفَرَ لَهُ الْحَاجُّ** او هغه چا ته (بخښنه وکړه) چي د هغه لپاره حاجي بخښنه طلب کړي **ثُمَّ الْأَرْضُ أَنْ كُلَّ رَمِي بَعْدَهُ رَمُو** بيا قاعده داده چي هره هغه رمي چي تر هغه وروسته (بله) رمي وي **يَقِفُ بَعْدَهُ** تر هغه وروسته به درېږي **لِأَنَّ فِي وَسْطِ الْعِبَادَةِ ځکه چي دا (وقوف) د عبادت په مينځ کي دی **فَيَأْتِي بِالدَّعَاءِ فِيهِ** نو په دې (وقوف) کي به دعاء کوي **وَكُلُّ رَمِي لَيْسَ بَعْدَهُ رَمُو** او هره هغه رمي چي تر هغه وروسته رمي نه وي **لَا يَقِفُ** (هلته به) نه درېږي **لِأَنَّ الْعِبَادَةَ قَدْ اشْتَهَتْ ځکه چي عبادت ختم سو **وَلِهَذَا لَا يَقِفُ بَعْدَ جَمْرَةِ الْعَقَبَةِ يَوْمَ النَّحْرِ** ايضا همدا وجه ده چي دلوی اختر په ورځ به تر جمره عقبه وروسته نه درېږي.****

اللغات: (آيدی) جمع ديد ده: لاس. (مواطن) جمع د موطن ده: ځايونه.

تشریح: مسئله: داده چي کله حاجي د جمره اولی او وسطی درمي کولو په وخت کي دعاء کوي. نو خپل دواړه لاسونه به پورته کوي. لکه په مشهوره حديث کي چي را نقل سوي دي. صاحب د هدايې فرمايي چي په دې ځايونو کي به د دعاء کولو پر وخت د ټولو مسلمانانو لپاره بخښنه غواړي. ځکه نبي ﷺ فرمايي دي: "الهي! حاجي ته هم بخښنه وکړي. او حاجي چي د چا لپاره بخښنه غواړي. هغه ته هم بخښنه وکړي. له دې حديث څخه معلومه سوه چي حاجي به دنورو لپاره هم د بخښني دعاء کوي.

①: ترمذی: قد مرّ ترمذی فی باب صفة الصلاة ج: ١١.

②: ترمذی: أخرجه إمامكم فی المستدرک، باب النحر، حديث رقم: ١٦١٢، ج: ١١.

والأصل **الرم** صاحب د هدايا يوه قاعده بيان كړې ده چي تر كومي رمي وروسته بله رمي وي. تر هغه رمي وروسته به حاجي درېږي او وقوف به كوي، ځكه چي حاجي اوس هم د عبادت په مينځ كي دي، نو په وقوف كي به دهام هم كوي. او تر كومي رمي چي وروسته بله رمي نه وي، تر هغه وروسته به وقوف او دهام نه كوي، ځكه چي اوس عبادت ختم سو. همدا وجه ده چي په يوم النحر كي به تر جمره عقبه وروسته وقوف نه كيږي، او تر اولي او دويمي جمرې وروسته به وقوف او دهام كيږي ځكه چي تر هغو وروسته نوري جمرې سته.

د ذى الحجې په دولسمه ورځ درمي بيان

قَالَ: فَإِذَا كَانَ مِنَ الْقَدَمِ فَرَمَايَ: أَوْ چي كله سبا سي (يعني ذى الحجې دولسمه ورځ سي) رَمَى الْجِمَارَ الثَّلَاثَ بِكَدَرٍ أَوِ الشَّيْءِ كَذَلِكَ. نو درې سره جمرات دي همدغه ډول (يعني د مخكي مطابق) تر زوال وروسته اولي **قَالَ: أَرَادَ أَنْ يُحْتَمِلَ الثَّلَاثَ لَكَدَرٍ أَوْ مَكَّةَ** او كه د ژر روانېدلو اراده يې وه نو دمكې و طرف ته دي روان سي **قَالَ: أَرَادَ أَنْ يُحْتَمِلَ** او كه د پاتېدلو اراده يې وه **رَمَى الْجِمَارَ الثَّلَاثَ فِي الْيَوْمِ الرَّابِعِ بِكَدَرٍ أَوِ الشَّيْءِ** نو څلورمه ورځ دي (هم) تر زوال وروسته درې سره جمرات اولي **يَقُولُ: تَعَجَّلْ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ** ځكه الله تعالى فرمايلي دي: "څوك چي په دوو ورځو كي تلوار (ژر والي) وكړي نو پر هغه څه گناه نسته **وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ** او څوك چي تاخير (ځنډوالی) وكړي نو پر هغه (هم) څه گناه نسته **لَيْسَ أَتَى الْبَيْتَ: ۱۲۰۲** د هغه چا لپاره چي تقوى اختيار كړي" **وَالْأَكْفَلُ أَنْ يُحْتَمِلَ** او افضل داده چي حاجي قيام وكړي (يعني په څلورمه ورځ هم په مني كي پاته سي) **لَيْسَ رُؤْيَ أَنَّ الْبَيْتَ عَلَيْهِ السَّلَامُ** ځكه روايت سوى دى چي نبي ﷺ پاته سو تر دې چي په څلورمه ورځ يې (هم) درې سره جمرات وويشتل.

اللغات: ﴿نفر﴾ كوچ كول، كډه كول، روانېدل، ﴿تعجل﴾ د تفعل ماضي ده: تلوار كول، يو كار ژر كول، ﴿المر﴾ گناه، ﴿اتى﴾ د افتعال ماضي ده: پر هېز گاري او تقوى اختيارول.

تشرېح: مسئله: داده چي د ذى الحجې په ۱۱ ورځ دي حاجي په مني كي پاته سي، او په ۱۲ ورځ چي كله لمر تر سر واوړي، نو د مخكي په څير دي درې سره جمرات اولي، بيا كه د هغه تلوار وي، نو تر رمي وروسته دي په ۱۲ ورځ مكې مكرمې ته روان سي، او كه د پاته كېدلو اراده يې وي، نو رادوانه ورځ يعني په ۱۳ ورځ دي هم تر زوال وروسته درې سره جمرات اولي، او بيا دي مكې ته ولاړ سي، همدا وجه ده چي دولسمي ورځي ته يوم النفر 'لاؤ' او ديارلسمي ورځي ته يوم النفر الثاني ويل كيږي. دليل د الله تعالى دا قول دى: **فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ...** الآية، (يعني څوك چي په دولسمه ورځ ژر روان سي پر هغه هيڅ گناه نسته، او څوك چي تر ديارلسمي ورځي پوري يعني د ايام النحر تر څلورمې ورځي پوري) ايسار سي پر هغه هم هيڅ گناه نسته، خو افضل داده چي تر ديارلسمي

ورځي پوري په مني کي پاته سي، ځکه نبي ﷺ هم په مني کي تر هغه وخته پاته سو، تر څو چي يې د يام النحر په څلورمه ورځ يعني ذوالحجې په ديارلسمه ورځ يې درې سره جمرات وويشتل.

د ذی الحجې په ديارلسمه ورځ تر سهار مخکي د کوچ کولو بيان

وَلَهُ أَنْ يَنْتَهِيَ او حاجي ته درواښدلو (کوچ کولو) اختيار ته مَا لَمْ يَطْلُبِ الْقَهْرُ مِنَ الْيَوْمِ الرَّابِعِ تر څو چي د څلورمي ورځي سهار راختلی نه وي (يعني د څلورمي ورځي تر صبح صادق مخکي) فَإِذَا طَلَبَ الْقَهْرُ لَمْ يَكُنْ لَهُ أَنْ يَنْتَهِيَ خو کله چي سهار راوخيري نو (بيا) د هغه لپاره درواښدلو اختيار نسته لِدُخُولِ وَقْتِ الزَّيْتِ ځکه چي درمي وخت داخل سو وَفِيهِ خِلَافُ الشَّافِعِيِّ رَجَعَهُ اللَّهُ او په دې کي دامام شافعي رجه الله اختلاف دی.

تشرېح: مسأله: داده که يو حاجي ذوالحجې په دولسمه ورځ مکې ته روان نه سو، او په مني کي پاته سو، نو تر څو چي د ديارلسمي ورځ سهار سوي نه وي، تر هغه وخته د هغه لپاره له مني څخه درواښدلو اختيار نسته، لېکن که د ديارلسمي ورځي سهار سو، نو د هغه لپاره درواښدلو اختيار نسته، تر څو چي رمي نه وکړي، ځکه چي درمي وخت شروع سو، لېکن په دې کي دامام شافعي رجه الله اختلاف دی، هغه فرمايي چي په دولسمه ورځ تر لمر لوېدلو وروسته درواښدلو او کوچ کولو اختيار ختميري.

د ذی الحجې په ديارلسمه ورځ تر زوال مخکي درمي بيان

إِنْ كَذَرَ الزَّمَنُ فِي هَذَا الْيَوْمِ او که حاجي په دې ورځ مخکي رمي وکړي يَغْفِرُ الْيَوْمَ الرَّابِعَ كُلَّ الْإِذْوَالِ بِمَعْدِ طُلُوعِ الْقَهْرِ يعني په څلورمه ورځ تر زوال مخکي (او) تر صبح صادق وروسته رمي وکړي هَلَّا جُنْدٌ * أَلَيْسَ خَيْفَةً رَجَعَهُ اللَّهُ نو جائز دي دامام صاحب رجه الله په نهز وَهَذَا اسْتِخْصَانٌ او دا استحسان دی وَقَالَا: لَا يَجُوزُ اعْتِبَارُ إِسَاءَةِ الْأَيَّامِ او صاحبين فرمايي: جائز نه دي پر نورو ورځو په قياسولو سره وَأَشَأَ التَّقَاؤُ فِي رَخْصَةِ النَّفَرِ او فرق صرف درواښدلو (کوچ کولو) په رخصت (اوجازه) کي دی فَإِذَا لَمْ يَتَرَخَّصْ نو کله چي حاجي درواښدلو رخصت اختيار نه کړي التَّخَفُّ بِهَا نو څلورمه ورځ به (هم) په نورو ورځو پوري ملحقه کيږي وَمَذْهَبُهُ مَرْوِيُّ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ او دامام صاحب رجه الله مذهب له ابن عباس زين الله عنها څخه زوايت سوي دی وَلَأَنَّهُ لَنَا قَهْرٌ أَثَرُ الشَّخْفِ فِي هَذَا الْيَوْمِ فِي حَتَّى الشَّرَكِ او په دې وجه چي کله په دې ورځ کي درمي د پرېښولو په حق کي د تخفيف اثر ښکاره سو فَلَأَنْ يَطْلُبُ فِي جَوَازِ الْأَوْقَاتِ كُلِّهَا اول نو په درجه اولي سره به په ټولو وختونو کي درمي په جواز کي د تخفيف اثر ښکاره کيږي بِخِلَافِ الْيَوْمِ الْأَوَّلِ وَالثَّانِي په خلاف داوولي او دويمي ورځي حَيْثُ لَا يَجُوزُ الزَّمَنُ فِيهِمَا إِلَّا بَعْدَ الزَّوَالِ فِي الشُّهُورِ مِنَ الرِّوَايَةِ ځکه چي په دې دوو ورځو کي رمي جائز نه دي مگر تر زوال وروسته د مشهور روايت مطابق لَأَنَّهُ لَا يَجُوزُ تَرْكُهُ فِيهِمَا ځکه

چي په دې دوو ورځو كي رمي پرېښوول جائز نه دي فَبَلَىٰ عَلَى الْأَصْلِ الْتَوَيَّ نو پر هغه اصل به باقي پاته وي كوم چي روايت سوي دى.

تشرېح: مسئله: داده كه يو حاجي د ذو الحجه په ديارلسمه ورځ تر صبح صادق وروسته او تر زوال مخكي رمي وكړي. نو دامام صاحب رَجَنَهُ الله په نېز د هغه رمي جائز دي، او همدا استحسان دى، او صاحبين فرمايي چي جائز نه دي (بلكي تر زوال وروسته به يې كوي)، همدا مسلك دامام شافعي رَجَنَهُ الله دى. صاحبينو درمي په لږ كي ديارلسمه ورځ پر نورو ورځو قياس كړې ده، يعني څرنگه چي د ذو الحجه په يوولسمه او دوولسمه ورځ تر زوال مخكي رمي كول جائز نه دي. همداسي به په ديارلسمه ورځ هم جائز نه وي. خو فقط دومره فرق سته چي په ديارلسمه ورځ به له رمي روانېدل جائز دي، او نوري ورځي به له رمي روانېدل جائز نه دي، لهذا كله چي هغه ته په ديارلسمه ورځ به له رمي د كوچ كولو او روانېدلو رخصت وو. لېكن هغه له دې رخصت څخه فايده نه واخيستله، نو ديارلسمه ورځ به هم د نورو ورځو سره لاحقېږي. او كوم حكم چي د نورو ورځو وي. چي تر زوال مخكي به رمي جائز نه وي، همدا حكم به د ديارلسمي ورځي هم وي.

د امام صاحب دليل: دا دى چي له ابن عباس څخه هم دا روايت سوي دي چي د ذو الحجه په ديارلسمه ورځ تر زوال مخكي رمي كول جائز دي. دويم دليل دا دى چي كله په دې تاريخ رمي پرېښوول او او به له رمي مكې ته روانېدل جائز دي. نورمي كول به په درجه اولي جائز وي (هغه كه په هروخت كي يعني د ورځي په هره حصه كي وي)، ځكه چي د رمي نه پرېښوول تر پرېښوولو ډېر غوره دي. د دې په خلاف په ١١/ او ١٢/ ذى الحجه كي رمي پرېښوول جائز نه دي، نو ځكه به په دې ورځو كي تر زوال مخكي رمي كول جائز نه وي. او پر دې ورځو به ١٣ ورځ قياسول صحيح نه وي.

د لوى اختر (يوم النحر) په ورځ درمي د شروع كولو وخت

فَأَمَّا يَوْمَ النِّحْيِ فَكُلُّ مَنْ وَقَّعَ الرِّمِيَّ مِنْ وَقْتِ طُلُوعِ الْفَجْرِ پاته سو يوم النحر نو په دې ورځ د رمي اول وخت له سهار راختلو (صبح صادق) څخه (شروع كيږي) وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَجَنَهُ اللَّهُ تَعَالَى: أَوَّلُهُ بَعْدَ نِصْفِ اللَّيْلِ او امام شافعي رَجَنَهُ الله فرمايي: چي د دې اول وخت تر نيمې شپې وروسته (شروع كيږي) لَبَّازِي أَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَفَعَ لِرَأْيِهِ أَنْ يَرْمُوا لَيْلًا ځكه روايت سوي دى چي نبى ﷺ شپيانو (شپانو) ته اجازه وركړه چي د شپې رمي وكړي وَلَنَا قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ: لَا تَرْمُوا جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ إِلَّا مُصْبِحِينَ او زموږ دليل دا دى چي نبى ﷺ فرمايلي دي: "تاسو جمره عقبه مه اولئځ خو دا چي په سهار كي داخل سئ (يعني د سهار په وخت كي يې اولئځ)" وَيُرَوَّى: حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ او (بل) روايت سوي دى: "(چي جمره عقبه مه اولئځ) تر دې چي لمر راوخپړي" فَيُثْبِتُ أَصْلَ الْوَقْتِ بِالْأَوَّلِ نو اصل وخت په اول حديث سره ثابتېږي وَالْأَفْضَلُ بِالثَّانِ او فضليت په دويم حديث سره ثابتېږي وَتَأْوِيلُ مَا

• تخرېج: أخرجه دار فطنى فى السرس فى كتاب الحج، باب المواقف، حديث رقم: ٣٤٥٩.

• تخرېج: أخرجه الترمذى فى كتاب الحج، باب ما جاء فى تقديم الغنمة من جمع بين، حديث رقم: ٨٩٣.

رَوَى الثَّلَاثَةُ وَالْثَالِثَةُ او د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ د روایت سوي حدیث تأویل دا دی چي له دې شخصه دویمه او دریمه شپه مراد ده وَلَأَنَّ لَيْلَةَ النَّحْرِ وَفَتْهُمُ التَّوْقُوفِ او حُکْمه چي د یوم النحر شپه (په عرفات کي) د وقوف وخت دی وَالزَّيْنُ يَتَرْتَّبُ عَلَيْهِ او رمی پر دغه وقوف مرتب کیري فَيَكُونُ وَفْتُهُ بَعْدَ فَرْزَةِ نو حُکْمه به درمی وخت خامخا تر وقوف وروسته وي ثُمَّ عِنْدَ أَنْ حَزِنَفَهُ رَحِمَهُ اللهُ يُنْتَدُ هَذَا الْوَقْتُ إِلَى غَرْبِ الشَّمْسِ بیا د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نیز دا وخت تر لمر لوېدلو پوري اوبدیري لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ : إِنَّ أَوَّلَ نُسُكِنَا فِي هَذَا الْيَوْمِ الزَّيْنُ حُکْمه نبي ﷺ فرمایلي دي: چي په دې ورځ زموږ اول عبادت رمي دي جَعَلَ الْيَوْمَ وَقْتُهَا لَه (نو) نبي ﷺ ورځ درمي وخت وگرځوله وَأَمَّا هَذِهِ بِغَرْبِ الشَّمْسِ او ورځ ختمیري په لمر لوېدلو سره وَعَنْ أَنْ يُوسُفَ رَحِمَهُ اللهُ أَنَّهُ يُنْتَدُ إِلَى وَقْتِ الزَّوَالِ اوله امام ابو یوسف رَحِمَهُ اللهُ شخصه روایت دی چي دا وخت تر زوال پوري اوبدیري وَالْحُجَّةُ عَلَيْهِ مَا رَوَيْنَا او د هغه په خلاف زموږ روایت کری سوی حدیث حجت دی.

اللفات: ﴿يوم النحر﴾ د قربانی ورځ. يعني ذو الحجې لسمه او دلوی اختر ورځ. ﴿رعاء﴾ جمع د راعي ده: شپانه، ﴿مصحف﴾ د افعال جمع اسم فاعل دی: د سهار په وخت کي داخلېدونکي خلک.

تشریح: صورت ه مسئلې: دا دی چي زموږ په نیز په یوم النحر يعني ذو الحجې په لسمه ورځ تر صبح صادق وروسته د جمره عقبه درمي وخت شروع کیري، د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ په نیز د شپې تر نیمي حصې وروسته درمي وخت شروع کیري (که څه هم د هغه په نیز تر لمر راختلو وروسته رمی مستحب ده، لېکن وخت یې شروع کیري تر نیمي شپې وروسته).

د امام شافعي دلیل: دا دی چي نبي ﷺ شپیانو ته د شپې درمي کولو اجازه ورکړه (او د نیمي شپې په باره کي په بل حدیث سره دلیل نيسي).

زموږ دلیل: هغه حدیث دی کوم چي په کتاب کي ذکر سو. په هغه کي نبي ﷺ تر صبح صادق مخکي له رمي کولو شخصه منع کړې ده، په بل روایت کي راغلي دي چي "تر لمر راختلو وروسته رمی وکړئ": له دې دواړو روایتونو شخصه دا خبره ښکاره کیري چي په یوم النحر کي درمي وخت شپه نه ده، بلکي درمي وخت تر صبح صادق وروسته شروع کیري. نو د احتیافو د مسلک په تأیید کي دوه روایتونه ذکر سول. په اول روایت کي تر صبح صادق وروسته درمي وخت ښوول سوی دی، په دویم روایت کي تر لمر راختلو وروسته درمي وخت ښوول سوی دی، نو صاحب د هدایې په دواړو روایتونو کي تطبیق کوي چي له اول روایت شخصه د جمره عقبه اصل وخت مراد دی، او له دویم حدیث يعني له حتی تطلع الشمس شخصه مراد افضل وخت دی.

جواب: د امام شافعي د دلیل جواب دا دی چي له دې حدیث شخصه مراد د یوولسم او دوولسم شپه ده.

ولأن ليلة الخ په دې ٲاره كي زموږ دويم دليل دادى چي د جمره عقبه رمى پر وقوف هره مرتب دي، او كوم شى چي پر بل شي مرتب وي، هغه به تر دې بل شي وروسته ثابتيږي، او څرنگه چي د يوم النحر شپه د وقوف هره وخت دى، نو ځكه به په دې شپه كي رمى كول جائز نه وي، او تر دغه شپې وروسته به يعني د يوم النحر له صبح صادق څخه به درمي وخت شروع كيږي.

ثم عند أبي حنيفة رحمه الله فرمائي چي دامام صاحب رحمه الله په نېز په يوم النحر كي د جمره عقبه درمي وخت تر لمر لوېدلو پوري دى، ځكه نبي ﷺ فرمايلي دي چي په دې ورځ يعني په يوم النحر كي زموږ اول عمل رمي كول دي، په دې حديث كي نبي ﷺ درمي وخت ورځ گرځولې ده، او دورځي اطلاق تر لمر لوېدلو پوري كيږي، نو ځكه به درمي وخت تر لمر لوېدلو پوري وي، لېكن په يوم النحر كي درمي وخت په ٲاره كي تفصيل دادى چي د يوم النحر تر صبح صادق وروسته تر تر لمر راځتلو پوري مع الكراهت د جواز وخت دى، او له لمر راځتلو څخه تر زوال پوري سنت وخت دى، او تر زوال وروسته تر لمر لوېدلو پوري بلا كراهت د جواز وخت دى، او تر غروب وروسته د شپې تر آخره پوري مع الكراهت د جواز وخت دى، له امام ابو يوسف رحمه الله څخه روايت دى چي په يوم النحر كي درمي وخت تر زواله پوري دى، ځكه چي نبي ﷺ تر زوال مخكي رمي كړي دي، لېكن دامام ابو يوسف رحمه الله په خلاف هغه حديث حجت دى كوم چي موږ مخكي روايت كړى.

د لوى اختر (يوم النحر) په ورځ درمي نه كونكي حكم

وَأَنَّ أَحْرَمَ اللَّيْلِ أَوْ كَهَاجِي رَمِي تَر شَيْبِ پوري وځنډوي رَمَاءُ نو د شپې دي رمي وكړي وَلَا شَيْءَ عَلَيْهِ او پر هغه هيڅ شى واجب نه دى لِحَدِيثِ الرَّعَاءِ د شپنيانو حديث په وجه (كوم چي په تېر عبارت كي ذكر سو) وَأَنَّ أَحْرَمَ اللَّيْلِ أَوْ كَهَاجِي رَمِي تَر سبَا (يعني تر دويمي ورځي) پوري وځنډوي رَمَاءُ نو (هم) دي رمي وكړي لِأَنَّهُ وَقَّتْ جَنْسَ الرَّزْيِ ځكه چي دا وخت هم درمي له جنس څخه دى وَعَلَيْهِ دَمْرَعُنْدَ أَنْ حَنِيفَةُ رَجَعَتْهُ اللهُ او پر هغه دم واجب دى دامام صاحب رحمه الله په نېز لِتَأْخِيرِهِ عَنْ وَقْتِهِ ځكه چي رمي له خپل وخت څخه وځنډېدلې كُتَاهُ مَذْهَبُهُ لكه څرنگه چي دامام صاحب رحمه الله مذهب دى.

اللغات: ﴿غذ﴾ سبا ورځ، راروانه ورځ.

تشرېح: مسئله: داده كه يو حاجي د يوم النحر يعني ذوالحجې په ورځ رمي نه وكړي، تر دې چي شپه سي، نو هغه دي د شپې رمي وكړي، او دم او هيڅ شى پر واجب نه دى، دليل د شپنيانو حديث دى چي په هغه كي نبي دوى ته د شپې د رمي كولو رخصت وركړى دى، او كه د شپې هم رمي نه وكړي، تر دې چي يوولسمه ورځ سي، نو په دې ورځ دي رمي وكړي، ځكه چي د يوولسمي ورځي وخت هم درمي له جنس څخه دى، خو دامام صاحب رحمه الله په نېز پر هغه دم واجبيږي، ځكه چي د جمره عقبه رمي يې له خپل وخت څخه وځنډولې، او دامام صاحب رحمه الله مذهب دادى چي د حج نېك له خپل وخت څخه ځنډول دم واجبيوي.

د سپر تيا په حال كي د رمي حكم

قال: لَمَّا رَمَاكَ رَاكِبًا أَهْرَاقَ فرمايي: كه حاجي د سپر تيا په حال كي رمي وكړي نو كافي دي لِخُضُولِ لِفْعَلِ الرُّمِي خكه چي فعل درمي حاصل سو وَكُلُّ رَمِي بِعَدَّةٍ رَمْعٍ او هره هغه رمي چي تر هغه وروسته (نوري) رمي وي فَالْأَكْفَلُ أَنْ يَرْمِيَ مَا شِئَا نو افضل داده چي هغه رمي پياده وكړي وَالْأَكْفَلُ مَرْمِيَةُ رَاكِبًا كنه د سپر تيا په حال كي دي هغه رمي وكړي لِأَنَّ الْأَوَّلَ بَعْدَهُ وَقُوفٌ وَدُعَاءٌ خكه چي تر اولي رمي وروسته درېدل او دعاء كول سته عَلَى مَا ذَكَرْنَا لكه (منځكي) چي موږ ذكر كړه فَوَيْزٌ مَا شِئَا نو پياده به رمي وكړي يَكُونُ أَقْرَبَ إِلَى الشَّعْرَةِ چي تضرع ته زيات نژدې سي وَيَبَيِّنُ الْأَكْفَلُ مَرْمِيَةً عَنْ أَنْ يُؤَسِّفَ رَجْعَهُ الله او (ب) د افضليت بيان له امام ابو يوسف رحمه الله شخه روايت سوي دى.

اللفظ: راكباً د سپر تيا په حال كي، ماشيّاً پياده، (په داسي حال كي چي سپور نه وي)، تضرعاً عاجزي ښكاره كول، زاري كول.

تفريع: مسئله: داده كه يو حاجي د سپر تيا په حال كي د جمره عقبه رمي وكړي نو هم جائز دي، خكه اصل مقصد خو رمي كول دي، او هغه د سپر تيا په حال كي هم حاصليري. په دې عبارت كي درمي يوه قاعده هم ذكر سوي ده: چي هره هغه رمي چي تر هغه وروسته رمي وي، په هغه كي پياده رمي كول افضل او غوره دي، او كه نه وي، نو د سپر تيا په حال كي رمي كول افضل دي. خكه تر رمي وروسته چي رمي وي نو په هغه صورت كي خو د دواړو په مينځ كي وقوف او دعاء سته، نو خكه به پياده رمي كول افضل وي، خكه چي په دې كي خضوع: توجه او تضرع زياته ده، صاحب د هدايي فرمايي چي د افضليت قول له امام ابو يوسف رحمه الله رانقل سوي دى.

په مني كي د شپي تېرولو حكم

وَيُفَرِّقُ أَنْ لَا يَتِمَّتَ بَيْنَ لَيْلَتَيْنِ الرُّمِي او مكروه دي چي درمي په شپو كي په مني كي شپه تېره نه كړي لِأَنَّ الشَّيْءَ عَلَيْهِ الْعَلَاةُ وَالسَّلَامُ يَا بَنِي خكه چي نبي ﷺ په مني كي شپه تېره كړې وه وَعَزَّزُوا اللَّهَ عَنْهُ كَانَ يُؤَدِّبُ عَلَى تَرْكِ النَّعَامِ بِهَا او حضرت عمر رضي الله عنه به په مني كي د قيام پر پرېښوولو تاډيب وركوي وَلَوْ أَنَّكَ فِي غَيْرِهَا مُتَعَبِدًا لَا يَكْرَهُهُ شَيْءٌ مِنْكُمْ او كه حاجي قصد له مني خخه په علاوه كي شپه تېره كړي نو زموږ په نېز پر هغه هيڅ شى نه واجبيري عَلَاةً لِلشَّافِعِيِّ رَجْعَهُ الله په خلاف د امام شافعي رحمه الله لَأَنَّهُ وَجَبَ لِيَسْهَلَ عَلَيْهِ الرُّمِي فِي أَيَّامِهِ خكه (په مني كي) قيام په دې وجه لازم سوي دى چي پر حاجي درمي په ورځو كي رمي كول آسانه سي فَلَمْ يَكُنْ مِنْ أَفْعَالِ الْحَجِّ نو قيام د حج له افعالو خخه نه سو فَتَرَكَهُ لَا يَرْجِبُ الْجَابِرُ نو د هغه پرېښوول به يو نقصان پوره كونكى (شى) نه واجبيوي.

اللفظ: يسهل د فتح مضارع ده: آسانه كېدل، جابر اسم فاعل دى: نقصان پوره كونكى شى، د نقصان تلاني كونكى او پوره كونكى شى.

تشریح: مسئلہ: دادہ چي زومرږ په نيز درمي په شپو کي په مني کي شپه تېرول سنت دي، لېکن شپه نه تېرول مکروه دي. او دامام شافعي رحمه الله په نيز واجب دي. دليل دادی چي نبي ﷺ هم درمي په شپو کي شپه په مني کي تېره کړې وه، او که يو حاجي به په مني کي قيام پرېښووی، نو حضرت عمر رضی الله عنه به هغه ته تنبيه ورکوله. لهندا که يو حاجي له مني څخه ماسوا په بل ځای کي قصدأ شپه تېره کړې. نو زومرږ په نيز پر هغه دم او هيڅ شی نه واجبيږي. لېکن دامام شافعي رحمه الله په نيز دم واجبيږي. زومرږ دليل دادی چي د حاجي لپاره په مني کي قيام کول ځکه ثابت دي. چي د هغه لپاره رمي کول آسانه سي، نو معلومه سوه چي په مني کي قيام کول د حج فعل نه دی، او کله چي د حج فعل نه سو. نو د هغه پرېښوولو په وجه به جابر يعني دم هم نه واجبيږي.

نو رمي وروسته مکي ته د سامان استولو او په خپله په مني کي د پاتېدلو حکم

قَالَ: وَزَكَرَهُ أَنْ يَقْدَرَ الرَّجُلُ لِقَعْلِهِ إِلَى مَكَّةَ فَرَمَايِي: اَوْ مَكْرُوهُ دِي چي حاجي خپل سامان مخکي مکې ته واستوي وَلِيَكُنَّ مَعَكُمْ حَقٌّ يَوْمَئِذٍ او (په خپله په مني کي) پاته سي تر دې چي رمي وکړي لِأَنْ يَرَوْا أَنَّ عَمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ كَانَ يَنْتَمِئُ مِنْهُ ځکه روايت سوی دی چي حضرت عمر رضی الله عنه به له دې څخه منع کوله وَيُؤَدَّبُ عَلَيْهِ او پر دې به يې تأديب ورکوي وَلَا كُنْهُ يُوَجِّبُ شَقْلَ قَلْبِهِ او په دې وجه (هم) چي دا عمل د هغه زړه مشغوله کوي.

اللفات: ﴿قتل﴾ بار، سامان، ﴿يؤدب﴾ د تفصيل مضارع ده: تأديب ورکول، تنبيه ورکول، ﴿شغل﴾ مصدر دی، بوختيا، مصروفيت.

تشریح: مخکي به حاجيانو خپل سامان د ځان سره خوندي کوی، چي هر ځای به تلل سامان به ور سره وو، لېکن اوس يې په د مکې مبارکي په هوټلونو کي خوندي ساتي، نو د مخکيني حاجيانو په باره کي فرمايي چي د حاجي لپاره دا مکروه ده چي له مني څخه اول خپل سامان واستوي، او په خپله درمي لپاره په مني کي پاته سي، ځکه چي دی به په مني کي وي، او زړه به يې د سامان سره وي. او د حج عبادت به ځني هېر وي، خو که د نن سبا په ډول يې مخکي ټوله سامان د مکې مبارکي په يو هوټل يا په بل ځای کي ايښی وي. نو هيڅ حرج نسته.

په وادي محصب کي د درېدلو حکم

قَالَ: نَكَرَ إِلَى مَكَّةَ ذَكَرَ بِالنَّحْبِ اَوْ کله چي حاجي مکې ته روان سي نو په محصب کي دي کښته سي (يعني له سېرلي څخه دي راشوه سي) وَهُوَ الْأَطْحَمُ او هغه ابطح دی وَهُوَ اسْمٌ مُؤَنَّثٌ قَدْ نَزَلَ ١ په رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ او محصب د يو ځای نوم دی چي په هغه کي نبي ﷺ کښته سوی وو وَكَانَ نَزْوُهُ قَصْدًا او هلته د نبي ﷺ کښته کېدل قصداوو هُوَ الْأَصَحُّ همدا صحيح ده حَتَّى يَكُونَ السُّؤَالُ بِهِ سُنَّةً تر دې چي په محصب کي کښته کېدل سنت دي عَلَى مَا رَوَى أَنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ٢ قَالَ لِأَصْحَابِهِ لکه څرنګه چي روايت دی چي نبي ﷺ (په مني کي) خپلو صحابه وو ته

• تخریج: أخرجه مسلم فی کتاب الحج، باب إستیجاب نزول المحصب يوم الفجر، حديث رقم: ۳۲۲.

• تخریج: أخرجه ابوداؤد فی کتاب الماسک، باب التحصیب، حديث رقم: ۲۱۰.

و فرمايل إِنَّ نَازِلُونَ هَذَا بِالْغَيْفِ يُخَيِّبُ بَنِي كِنَانَةَ "چي موږ به سبا په خيف بني كنانه كي كښته سو حيث تحت
الْغَيْفِ كُونُ فِيهِ عَمَلٌ شَرِكُهُمْ چي هلته مشر كينو پر خپل شرک قسمونه كړي ول" يُشْرِكُونَ فِيهِ عَمَلٌ شَرِكُهُمْ
 هاشم نبي ﷺ (په دې كلام سره) اشاره كوله د مشر كينو و پوره كوښښ ته د بنو هاشمو پر پرېښوولو ايمني په دې خبرو
 سره د نبي ﷺ اشاره دا وه چي مشر كينو د بنو هاشمو سره د تعلق په پرېكولو كي كوښښ كړي وو) فَقَرَرْنَا أَنَّهُ نَزَلَ بِهِ إِزَاءَ الْقُرَيْشِ لَكَيْنَ
لَيُخَيِّبَنَّ اللَّهُ تَعَالَى بِهِ نو موږ پوه سو چي نبي په محصب كي مشر كينو ته د الله ﷻ د هغه زياتي مهرباني د وړ
 ښكاره كولو لپاره كښته سو كوم چي الله تعالى پر نبي ﷺ كړې ده (يعني موږ به پوه سو چي په محصب كي د نبي ﷺ درېدلو
 راشو، كېدل په دې وجه دي چي د لوی څښتن ﷻ مهرباني مشر كينو ته وډ ښكاره كړي) فَصَارَ سُنتٌ نو ځكه دا كښته كېدل سنت سو
 كَالرَّمْلِ فِي الطَّوَابِ لكه په طواف كي چي رمل (سنت سو).

اللفات: «نفر» روانېدل، «ابطح» ډېرته مخكه، «نزل» پړاو كول، شوه كېدل، «جهد» كوښښ، زيار،
 «تقاسم» د تفاعل مضارع ده: په خپل مينځ كي قسمونه كول (خوړل)، «هجران» بياكېت، اړيكه پرېښوول،
 تعلق ختمول، «صنع» كار، كارنامه.

تفسير: په عبارت كي د بيان سوي مسئلې حاصل دا دی چي كله حاجي له مني څخه مكې ته روان سي، نو په وادي
 محصب كي دي ضرور پړاو و كړي، ځكه نبي ﷺ هم هلته پړاو و كړی، او صحابه وو ته يې له مخكي څخه هلته د پړاو
 كولو او د كښته كېدلو خبر ور كړی، نو كله چي نبي ﷺ هلته ورسېدی، او پړاو يې و كړی، صحابه فرمايي چي موږ پوه
 سو چي د نبي ﷺ مقصد د اسلام په طاقت او قوت سره په كفارو باندي رعب اچول دي او هغو ته پر مسلمانانو د الله له
 طرفه رحم او كرم ښوول مقصد دي (يعني چي الله تعالى پر مسلمانانو ډېر رحم او مهرباني كړې ده)، او خاص د دې مقصد
 لپاره نبي ﷺ هلته را كښته سو او پړاو يې و كړی، او نن كه څه هم د عربو سپېڅلې مخكه له كفارو او مشر كينو څخه
 صفا سوې ده، خو څرنگه چي په طواف كي تر سقوط علت وروسته نن هم رمل كول سنت دي، همدا ډول به په محصب
 كي پړاو كول، او كښته كېدل نن هم د هر حاجي لپاره سنت وي.

د طواف صدر حكم

قَالَ: ثُمَّ دَخَلَ مَكَّةَ فرمايي: بيا دي حاجي داخل سي مكې (مباركي) ته وَطَأَ بِالْبَيْتِ سَبْعَةَ أَشْوَاطٍ او پر كعبه دي
 طواف وكړي اووه (۷) دوره لَا يَزِمُ فِيهَا (او) په هغو كي به رمل نه كوي وَهَذَا طَوَافُ الصَّدْرِ دا ضواف صدر دی
وَيُسَمَّى طَوَافَ الْوَدَاعِ او طواف وداع (هم) ورته ويل كيږي وَطَوَّافٌ آخِرُ عَهْدٍ بِالْبَيْتِ او د كعبې د آخري عهد طواف
 (هم ورته ويل كيږي) لِأَنَّهُ يُؤَدِّمُ الْبَيْتَ وَيُصَدِّرُ بِهِ ځكه چي په دې طواف سره حاجي كعبه پرېږدي (رخښتېږي) او

تشریح: په دې عبارت کې حاجیانو ته دا لارښوونه شوې ده چې کله هغوی د منی له ټولو مناسکو او افعالو څخه فارغه سي، او د محصّب پر لار مکې ته داخل سي. نو تر ټولو ښځې دې پر کعبې مبارکې اووه (۷) دوره طواف وکړي، په دې طواف کې به رمل نه کوي. د دې طواف نوم طواف صدر، طواف وداع او طواف آخر عهده دی. طواف وداع ځکه ورته وایي چې تر دې طواف وروسته حاجیان کعبې ته خدای په امان وایي او رخصتېږي، او طواف صدر او طواف آخر عهده ځکه ته ورته وایي چې په دې طواف سره حاجیان له کعبې څخه روانېږي. او د هغو آخرې عمل دا طواف دی، زموږ په نېز دا طواف واجب دی، او د امام شافعي رحمه الله په نېز سنت دی.

د امام شافعي دليل: دا دی چې طوافِ صبر د طوافِ قنوم په منزله دی، همدا وجه ده چې دواړه طوافونه آقاقي حاجي کوي، او دمکې اوسېدونکي حاجي یې نه کوي. حال دا چې د حج په واجباتو کې آقاقي او مکي دواړه برابر دي، لهذا کله چې دمکې حاجي دا طوافونه نه کوي، نو دا ددې خبرې دلیل دی چې دا طوافونه واجب نه دي.

زهوډ دليل: دا حديث دی: "خوک چي ديبټ الله حج کوي، نو دهغه آخري عمل دي ديبټ الله طواف وي..."، او ددې حديث په آخري جمله کي نبي ﷺ حائضې بنحو ته رخصت ورکړی دي. يعني د حيض او نفاس والا بنحو ته له طواف صدر څخه بغير هم روانېدل جائز دي. په دې حديث کي فليکن امر دی، او بې له قرینې امر د وجوب لپاره راځي، نو ثابته سوه چي دا طواف واجب دی، دويمه وجه داده چي نبي ﷺ حائضو بنحو ته له طواف صدر څخه بغير درواښلو اجازه او رخصت ورکړی دی، دا هم د وجوب دليل دی، کنه د رخصت د تخصيص به څه فايده وي. فافهرو تدبر

● **مخرّيج:** أخرجه الترمذي في كتاب الجمع، باب ما جاء في المرأة تنحبس بعد الإفاضة، حديث رقم: ٩٢٢، و ابن داود في كتاب المساك، باب تلواذع،

إلا على أهل مكة الخ امام قدوري رحمه الله وايي چي د مکې پر خلکو طواف صدر واجب نه دی. ځکه چي د مکې اوسېدونکي نه له مکې څخه وځي او نه له مکې څخه رخصتېږي، په دې طواف کي رمل ځکه نسته چي رمل صرف يو ځل په طواف قدوم يا طواف زيارت کي مشروع دی، لهذا دوم وار د هغه ضرورت نسته، خو تر طواف صدر وروسته به هم د طواف دوه رکعت کوي، ځکه چي د باب په اول کي تېر سو چي هر طواف به په دوو رکعتونو سره ختمېږي، طواف که فرض وي، که غير فرض وي.

د زمزم د اوبو حکم

ثُمَّ يَلِي ذَلِكَ أَوْ يَأْبَاهُ حَاجِي زَمَزَمَ تَه رَاسِي قَبَسَبُ مِنْ مَازِيهَا أَوْ لَه زَمَزَمَ څخه به اوبه وچيښي لَمَّا رَوَى أَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ ۞ اسْتَقَى دَلْوًا بِنَفْسِهِ ځکه روایت سوی دی چي نبي ﷺ په خپله يوه سولاغه راو کبله قَسَبَابُ مِنْهُ اَوْ لَه هغې څخه يې اوبه وچيښلې ثُمَّ أَفْرَغَ بَاقِيَ الدَّلْوِ الْبُيُوتِ بِيَايې د سولاغې پاته اوبه شاه ته واچولې.

اللغات: «استقى» د استعمال ماضي ده: اوبه را کبل، اوبه غوښتل، «دلو» سولاغه (سلاوغه)، «افرق» توبول، اچول، «بشر» شاه.

تشریح: صورت د مسئلې او دليل ښکاره دی.

تر طواف وداع وروسته اعمال

وَيُسْتَحَبُّ أَنْ يَلِيَ الْبَابَ اَوْ مُسْتَحَبُّ دِي چي حاجي (د مکې) دروازې ته راسي وَيَقْبِلُ الْعَتَمَةَ اَوْ د هغې چوکاټ مچ کړي وَيَلِي الْمُنْتَزِعَ اَوْ ملتزم ته راسي وَهُوَ مَا بَيْنَ الْحَجَرِ إِلَى الْبَابِ اَوْ ملتزم له حجر اسود څخه (د مکې) تر دروازې پوري دی قَبَسَمُ صَدْرَةً وَوَجْهَهُ عَلَيْهِ نو پر ملتزم به خپله سينه او مخ کښېږدي وَيَسْتَحَبُّ بِالْأَشَارِ سَلَامَةً اَوْ څه کړي به د مکې په پردو پوري ومښلي ثُمَّ يَخُودُ إِلَى أَهْلِهِ بيا به خپل اهل و عيال ته را واپس سي هَكَذَا رَوَى أَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ ۞ فَعَلَ بِالْمُنْتَزِعِ ذَلِكَ همدا ډول روایت سوی دی چي نبي ﷺ د ملتزم سره دغسي وکړه قَالُوا: وَيَنْبَغِي أَنْ يُتَصَرَّفَ وَهُوَ يَشِينُ زَوَاعِدَ مَشَاخُو فَرَمَايِلِي دي: مناسب داده چي په داسي حال کي واپس سي چي دشا پر طرف روان وي وَوَجْهَهُ إِلَى الْبَيْتِ اَوْ د هغه مخ د مکې (مبارکي) و طرف ته وي مُتَجَاكِيًا مُتَحَيِّرًا اَعْلَى فَرَاقِ الْبَيْتِ (او) په داسي حال کي چي په ژباړي او د مکې پر پيلتون افسوس (او غم) کونکي وي حَتَّى يَخْرُجَ مِنَ الْمَسْجِدِ تر دې چي له مسجد حرام څخه ووځي فَهَذَا بَيَانُ تَسَاوِيرِ الْحَجِّ نودا د پوره حج بيان سو.

تعلیح: اخرجه ابن سعد فی طبقات الکبریٰ، باب حجة الوداع، ج: ۲، ص: ۱۲۰، دار الکتب العلمیة بیروت.

تعلیح: اخرجه ابو داؤد فی کتاب المناسک، باب الملتزم، حدیث رقم: ۱۸۹۹.

الفاظ:

تفعل مضارع

﴿عَبَّ﴾

﴿يَتَشَبَّ﴾ د

ده: موبشل،

فَصْلٌ

﴿يَتَقَبَّلُ﴾ د

ده: مچول،

چوکاټ،

تفعل مضارع

څاره په څاره

کېدل، ﴿استار﴾ پردې، ﴿متباي﴾ د تفاعل اسم فاعل دی: ژبېدونکې، ﴿متحسر﴾ د تفعل اسم فاعل دی: حسرت او افسوس کونکې.

تشرېح: امام قلوري او صاحب د هدايې رَجَعْنَا الله حَاجِيَانُو ته آخري وصيت او نصيحت کوي فرمايي چي د زمزم تر چينلو وروسته حاجي ته پکار ده چي د کعبې دروازې ته راسي او د هغې چوکاټ دي مچ کړي. او بيادي ملتزم ته (کوم چي له حجر اسود څخه د کعبې تر دروازې پوري دی) راسي او پر هغه دي خپله سينه او مخ کښېږدي، او يو څه وخت دي د کعبې د پردو سره ومنځلي او د الله ﷻ په مينه او دعاء کي دي مصروف سي. تر هغه وروسته دي خپل وطن راروان سي، ځکه چي په دې کي دنبي ﷺ اتباع ده.

د بعضي مشائخو رايه داده چي له کعبې څخه دي حاجي د شا پر طرف راروان سي، مخ دي يې د کعبې و طرف ته وي، او د کعبې پر جلايې او فراق دي افسوس کوي، او ژاري دي. او په دغه حال کي دي له مسجد حرام څخه ووځي.

فهذا بيان الخ فرمايي چي تر دې ځايه پوري د بشپړ حج تفصيلي بيان وسو. او په بڼه تشرېح سره موږ ذکر کړی، لوس داستاسو ډمه واري ده چي په خپله سينه کي يې خوندي کړی، او د حج په سپېڅلو ورځو کي فايده ځني واخلي او نور هم له دې فايدي څخه برخمن کړی. الله ﷻ دي موږ ټولو ته دخپل مقدس کور ديلار را نصيب کړي، آمين.

تفريع: په دې فصل کې چې کومې مسئلې بيانېږي، د هغو تعلق هم د حج او د حج د اعمالو سره دی، لهذا د باب د تکميل په توګه دا فصل جلا بيانېږي.

مګې ته له تګ څخه بغير عرفات ته د تګ حکم

وَأَنَّكَ تَنْظُرُ إِلَيْهِمْ مِنْ مَكَاتٍ او که احرام تر ونکې مګې ته داخل نه سي **وَتَوَكَّلْ عَلَىٰ هَٰؤُلَاءِ** او عرفات ته ولاړسي **وَوَقَّفْ بِهَا عَلَىٰ مَا يَأْتِيكَ** او په عرفات کې زموږ د بيان سوي تفصيل مطابق وقوف وکړي **سَقَطَ عَنْهُ طَوَافُ الْقُدُومِ** نو له هغه څخه طواف قدوم ساقطېږي **لَأَنَّهُ شَرَعَ لِيُتَذَكَّرَ بِهِ عَلَىٰ عِلَّةٍ يَخْتَصِبُ عَلَيْهَا الْأَفْعَالُ** ځکه چې طواف قدوم د حج په پېل کې داسې مشروع دی چې د حج ټوله افعال به پر هغه مرتب وي **فَلَا يَكُونُ الْإِتْيَانُ بِهِ عَلَىٰ غَيْرِ ذَلِكَ التَّوَجُّهُ** شته نو له دې څخه علاوه به په بله طريقه طواف قدوم اداء کول سنت نه وي **وَلَا شَيْءَ عَلَيْهِ بِتَرْكِهِ** او د طواف قدوم په پرېښولو سره پر حاجي هيڅ شی نه واجبيږي **لَأَنَّهُ شَرَعَ** ځکه چې دا طواف سنت دی **وَبِتَرْكِ الشُّعْبِ لَا يَجِبُ الْجَاهِرُ** او د سنت پرېښولو په وجه نقصان پوره کونکی (يعني دم) نه واجبيږي.

الفتا: «شرح» مشروع سوی دی، «سالم» ټوله، «جابر» د نقصان تلافی کونکی شی.

تفريع: مسئله: دا ده که يو محرم مګې ته داخل نه سو، او طواف قدوم يې هم نه وکړی، بلکې له ميقات څخه سيده عرفات ته ولاړی، او د شريعت د بيان سوي طريقې مطابق يې هلته وقوف وکړی، نو د هغه له غاړې څخه طواف قدوم ساقط سو، ځکه چې طواف قدوم د حج په شروع کې په دې توګه مشروع سوی دی چې د حج ټوله افعال به پر هغه مرتب وي، لهذا په بله توګه به طواف قدوم سنت نه وي، او د طواف قدوم په وجه دم او هيڅ شی هم نه واجبيږي، ځکه چې طواف قدوم سنت دی، او د سنت د پرېښولو په وجه دم او هيڅ د نقصان پوره کونکی شی نه واجبيږي.

د وقوف عرفات د کمې اندازې حکم

وَمَنْ أَدْرَكَ الزَّوَالَ يُعْرَفُ مَا تَبَيَّنَ كَوَالِ الشَّمْسِ مِنْ يَمِينِهِ إِلَىٰ طُلُوعِ الْقَمَرِ مِنْ يَمِينِ الشَّامِ او څوک چې د عرفات په ورځ د لمر د زوال او د يوم النحر د صبح صادق په مينځ کې وقوف عرفه ونيسي **فَقَدْ أَدْرَكَ الْحَجَّ** نو هغه حج ونيوی **فَأَوَّلَ وَقْتِ الْوُقُوفِ بَعْدَ الزَّوَالِ عِشْرَتًا** نو زموږ په نېز د وقوف اول وخت د لمر تر زوال وروسته دی **لِإِسْرَائِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ وَقَفَ بَعْدَ الزَّوَالِ** ځکه روايت سوی دی چې نبی ﷺ تر زوال وروسته وقوف وکړي **وَهَذَا بَيَانُ أَوَّلِ الْوَقْتِ** او دا د اول وخت بيان دی **وَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ: مَنْ أَدْرَكَ عَرَفَةَ بِكَيْلٍ فَقَدْ أَدْرَكَ الْحَجَّ** او نبی ﷺ فرمايلي دي: "څوک چې د شېبې عرفات ونيسي هغه حج ونيوی **وَمَنْ قَاتَهُ عَرَفَةَ بِكَيْلٍ فَقَدْ قَاتَهُ الْحَجَّ** او له چا څخه چې د شېبې (هم) عرفات فوت سي نو له هغه څخه حج فوت سو" **وَهَذَا بَيَانُ آخِرِ الْوَقْتِ** او دا د آخري وخت بيان دی

* تفريع: امرحه ابوداؤد فی کتاب المناسک، باب صفة حجة النبي ﷺ، حديث رقم: ۱۹۰۵.

* تفريع: امرحه الترمذي فی کتاب الحج، باب ما جاء فی من أدرك الإمام لجمع.

وَمَالِكٌ رَجَعَهُ اللَّهُ إِنْ كَانَ يَقُولُ: إِنَّ أَوَّلَ وَقْتِهِ بَعْدَ طُلُوعِ الْقَبْرِ أَوْ بَعْدَ طُلُوعِ الشَّمْسِ او امام مالک رحمه الله که خه هم ما وایي: چي د وقوف عرفه اول وخت تر سهار یا لمر راختلو وروسته دی فَهُوَ مَحْجُوزٌ عَلَيْهِ بِمَا رَوَيْنَا خو د هغه په خلاف زموږ روایت سوی حدیث حجت دی.

اللغات: (ادرک) د افعال ماضي دي: نیول، پیدل کول، **(ممجوج علیه)** د نصر اسم مفعول دی: هغه چي حجت پر قائم کړی سي.

تشریح: مسئله: داده چي زموږ په نېز د عرفات په ورځ تر زوال وروسته د وقوف عرفه وخت شروع کیږي، او دیوم النحر تر صبح صادق (یعني د سهار تر سپېلو) پوري پاتېږي، نو څوک چي هم په دې وختونو کي هر وخت په عرفات کي وقوف وکړي، د هغه حج اداء کیږي، ځکه نبي ﷺ هم تر زوال وروسته وقوف وکړی، او دا دې خبري دلیل دی چي تر زوال وروسته د وقوف وخت شروع کیږي، بیا په یو بل روایت کي د نبي ﷺ دا فرمان را نقل سوی دی چي څوک د شپې وقوف عرفه وکړي هغه حج ونيوی، او څوک چي یې د شپې هم نه ونیسي، هغه حج هم نه ونيوی، او دا د آخري وخت بیان دی، نو ځکه موږ وایو چي د عرفات دورځي له زوال څخه دیوم النحر تر صبح صادق پوري د وقوف وخت دی.

ومالك الخ فرمائي چي امام مالک رحمه الله رايه داده چي د عرفات دورځي تر صبح صادق وروسته یا په دې ورځ دلهر تر راختلو وروسته د وقوف عرفه وخت شروع کیږي، لېکن صاحب د هدايې فرمائي چي د نبوي عمل سره متعلق زموږ بیان سوی حدیث د هغه په خلاف حجت او دلیل دی، ځکه په هغه کي د دې خبري ښکاره صراحت سوی دی چي نبي ﷺ تر زوال وروسته وقوف وکړی، نو که د وقوف وخت تر دې مخکي وای، نو نبي ﷺ به په خپل فرمان سره د هغه وضاحت حتماً کړی وای، لېکن له نبي ﷺ څخه په دې باره کي د نبي ﷺ میخ فرمان را نقل سوی نه دي، او دا دې خبري دلیل دی چي د وقوف عرفه وخت به تر زوال وروسته شروع کیږي.

که تر زوال وروسته لږ وخت وقوف عرفه وکړي او بیا کوچ وکړي نو څه حکم دی؟

ثُمَّ إِذَا وَقَفَ بَعْدَ الرَّأْيِ وَأَقَامَ مِنْ سَاعَتِهِ بیا که حاجي تر زوال وروسته وقوف عرفه وکړي او په هغه ګڼي روان سي أَجْرَاهُ عِنْدَنَا نو زموږ په نېز د هغه لپاره دا کافي دي لَأَنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ * ذَكَرَ بِكَتَبَةِ أَوْ ځکه چي نبي ﷺ کله د "أو" ذکر کړې ده (په راوان حدیث کي) قَالَ: أَلَحْتُ عَرَفَةَ (لو هغه ما چي) نبي ﷺ فرمایلي دي: "حج عرفات دی فَمَنْ وَقَفَ بِعَرَفَةَ سَاعَةً مِنْ لَيْلٍ أَوْ نَهَارٍ لهندا که یو څوک په عرفات کي یو ګڼی د شپې یا ورځي وقوف وکړي فَقَدْ تَمَّ حَجُّهُ نو د هغه حج پوره سو" وَمِنْ كِتَابَةِ التَّخْيِيرِ او (په دې حدیث کي) لفظ د "أو" د تخيير لپاره دی وَقَالَ مَالِكٌ: لَا يُجْزِيهِ او امام مالک رحمه الله فرمائي: چي د هغه لپاره وقوف کافي نه دی إِلَّا أَنْ يُقِفَ فِي الْيَوْمِ وَجُزْءٍ مِنَ اللَّيْلِ خو دا چي د دورځي هم او د شپې په یوه جزء کي هم وقوف وکړي وَلَكِنْ الْحُجَّةُ عَلَيْهِ مَا رَوَيْنَاهُ لېکن د هغه په خلاف زموږ روایت سوی حدیث حجت دی.

اللفظ: ﴿افاض﴾ د افعال ماضی ده؛ واپس روانېدل. ﴿تخیر﴾ اختیار ورکول.

تفريع: مسئله: داده که یو حاجي تر زوال وروسته لږ گړی و قوف عرفه وکړی. تر دې وروسته له هغه ځای څخه روان سو، نو د هغه و قوف هم اداء کيږي، او حج یې هم پوره کيږي. ځکه په دې حديث لمب و قف بعرفة الله کي د شپې یاد ورځي په هره حصه کي په و قوف کولو سره د حج د پوره کېدلو حکم سوی دی. او څرنگه چي په حديث کي کلمه د "أو" د تخيير لپاره ده، نو ځکه به د ورځي یا شپې په هره حصه کي په و قوف سره حج پوره کيږي. او فقط د شپې یاد ورځي سره به و قوف خاص نه وي. د دې په خلاف امام مالک رحمه الله فرمايي چي په شپه او ورځ دواړو کي و قوف ضروري دي، نه يوازي د ورځي په و قوف سره حج پوره کيږي. او نه فقط د شپې. بلکي د شپې او ورځي په دواړو جزؤنو کي به په و قوف کولو سره حج پوره کيږي، لېکن صاحب د هدايي فرمايي چي زموږ بيان سوی حديث د امام مالک رحمه الله په خلاف حجت دی، ځکه نبي ﷺ په کلمه د "أو" په و قوف عرفه سره د حج د پوره کېدلو حکم کړی دی. چي هغه د شپې یا د ورځي یاد دواړو د تعيين او تخصيص منافي دي.

د خوب، بې هوښۍ یا ناخبرۍ په صورت کي د عرفات سره د تېرېدلو حکم

وَمَنْ اجْتَلَا بِعَرَفَةَ نَائِيًا او څوک چي د عرفات سره د خوب په حالت کي تېر سي أَوْ مُغْنِي عَلَيْهِ یا د بې هوښۍ په حالت کي (تېر سي) أَوْ لَا يَعْلَمُ أَكْثَرَهَا یا هغه ته دا خبر نه وي چي دا عرفات دی جَاازَ هُنَّ الْوُقُوفُ نو دا تېرېدل د و قوف عرفه لپاره کافي دي لَأَنَّ مَا هُوَ الرُّكْنُ قَدْ وَجَدَ ځکه کوم شی چي رکن دی هغه پیدا سو وَهُوَ الْوُقُوفُ او رکن و قوف دی وَلَا يَتَيَقَّنُ ذَلِكَ بِالْإِغْتَاءِ وَالنُّومِ كَرُكْنِ الصُّوْبِ او دا و قوف د بې هوښۍ او خوب په وجه نه ممتنع کيږي لکه دروژې رکن چي دی بِخِلَابِ السَّلَاةِ په خلاف د لمانځه لَأَنَّهَا لَا تَبْقَى مَعَ الْإِغْتَاءِ ځکه چي لمونځ د بې هوښۍ سره سره نه پاتېږي وَالْجَهْلُ يَخْلُ بِالْبَيِّنَةِ او ناخبري په نيت کي خلل راولي وَمَنْ لَيْسَتْ بِشَرْطٍ لِكُلِّ رُكْنٍ او نيت د هر رکن لپاره شرط نه دی.

اللفظ: ﴿اجتاز﴾ د افتعال ماضی ده؛ تېرېدل، ﴿مغنى عليه﴾ بې هوښه سړی.

تفريع: صورت د مسئلې: دا دی که یو حاجي د خوب یا د بې هوښۍ په حالت کي د عرفات په ورځ د عرفات د میدان سره تېر سو، یا هغه ته دا معلومه نه وه چي دا عرفات دی، نو په دې درېو سره صورتونو کي و قوف عرفه اداء سو. ځکه چي د حج رکن و قوف دی، او هغه پیدا سو، پاته سوېې هوښي او خوب نو هغه د و قوف لپاره مانع نه دي، لکه څرنگه چي یو څوک د سهار په اوله حصه کي دروژې نيت وکړي، بیا ټوله ورځ بیده یا بې هوښه پروت وي، نو د هغه روژه اداء کيږي، په خلاف د لمانځه ځکه چي لمونځ د بې هوښۍ په حالت کي نه پاتېږي، او پاته سو نه خبرېدل، نو دا په نيت کي خلل پیدا کوي، يعني د کوم شي علم چي نه وي، د هغه نيت به معتبر نه وي، خو د هر رکن لپاره جلا جلا نيت شرط نه دی، بلکي دلته دا اصول دی چي د و قوف عرفه لپاره اصل نيت (يعني د حج نيت) هم کافي دی، لېذا د و قوف لپاره هم نيت شرط نه سو، او کله چي نيت شرط نه سو، نو عرفات ته به له تگ څخه بغير فقط د عرفات سره تېرېدل و قوف شمارل کيږي.

دې هوبه سري له طرف خفه د بل جا د احرام تر لو حکم

وَمَنْ أُلْهِىَ عَلَيْهِ أَوْ شَوَّكَ فِي بَيْتِ هَوْبَةٍ سَيُكْفَرُ عَنْهُ زَكَاةً أَوْ دَهْنًا لِمَنْ خِطْلَ مَلَكْرِي تَلْبِيَةٍ وَوَابِي جَلِيلٌ
 لَمْ يَنْفَقَ نُو دَا جَائِز دِي دَامَام صَاحِب رَجْنَه اَنه په نېز وَقَالَا لَا يَجُوزُ او صاحبين فرمايي: چي جائز نه دي وَلَوْ أَقْرَبَ
إِنْ شَاءَا يَكُنْ يَحْرَمُ عَنْهُ إِذَا أُلْهِىَ عَلَيْهِ أَوْ فَاتَرَ او که هغه يو سري ته حکم کړی وي چي داسري دي د هغه له طرفه احرام
 وتري کله چي هغه بې هوبه سي يا بيده سي فَأَحْرَمَ النَّاسُ عَنْهُ صَمَّ بِالْإِنْجَاعِ او داسري (هم) د هغه له طرفه احرام
 وتري نو د ابالاجماع صحيح دي حَتَّى إِذَا أَتَاكَ أَوْ اسْتَيْقَفَ وَأَلَّ بِأَفْعَالِ الْعَجِّ جَائِزٌ تردې که هغه جوړ سي (يعني په سري
 راسي) يا راونېس سي او د حج (نور) افعال اداء کړي نو حج يې جائز (او صحيح) دی لَهُنَّ أَنْتَهُ لَمْ يَحْرَمَ بِنَفْسِهِ د
 صاحبينو دليل دا دی چي هغه نه په خپله احرام ترلی دی وَلَا إِذْ يَنْفَعُهُ بِهِ او نه يې بل چاته د احرام د ترلو اجازه
 ورکړې ده وَهَذَا لِأَنَّهُ لَمْ يَحْرَمْ بِالْإِذْنِ او دا ځکه چي هغه په صراحت سره اجازه ذکر کړې نه ده وَاللَّاتِلَةُ تَقِفُ عَلَى
الْعِلْمِ او دلالتا اجازه پر علم موقوف وي وَجَوَّازُ الْإِذْنِ بِهِ لَا يَحْرَمُهُ كَيْفَ يُؤْمِنُ الْفَقَّاهُ او د احرام د اجازې جواز ډېر علماء
 نه پېژني (يعني په دې ډېر علماء هم خبر نه دي چي د بل چاله طرف احرام ترل جائز دي) فَكَيْفَ يَحْرَمُهُ الْعَوَامُّ نو عوام به يې څرنگه
 وپېژني بِخِلَافِ مَا إِذَا أَمَرَ غَيْرُكَ بِذَلِكَ صَرِيحًا په خلاف د دې صورت چي کله هغه په صراحت سره بل سري ته دې
 حکم کړی وي وَلَهُ أَنْتَهُ لَنَا عَاقِدَهُمْ عَقْدُ الْفَقْهَةِ او د امام صاحب رَجْنَه اَنه دليل دا دی چي بې هوبه سري چي کله د
 ملگرو سره د ملگرتيا تړون وکړی فَقَدْ اسْتَعَانَ بِكَ وَاجِدٍ مِنْهُمْ فِيمَا يَفْجُرُ عَنْ مَبَاطَرَتِهِ بِنَفْسِهِ نو هغه (گواکي) په
 خپلو ملگرو کي له هر يوه څخه داسي کار په باره کي د مرستي غوښتنه وکړه چي هغه يې له کړني څخه عاجزه سي
وَالْإِغْرَاءُ هُوَ التَّغَيُّدُ بِهَذَا الشَّرِّ او احرام د دې سفر مقصد دی فَكَانَ الْإِذْنُ بِهِ ثَابِتًا وَلَا تِلَا نو دلالتا به د احرام اجازه ثابت وي
وَالْعِلْمُ ثَابِتٌ نَظَرًا إِلَى الدَّلِيلِ او دليل په کتني سره به علم (هم) ثابت وي وَالْحُكْمُ يَذَارُ عَلَيْهِ او د حکم مدار پر علم دی.

اللفات: ﴿اهل﴾ د افعال ماضي ده: تلبیه ویل، د احرام نیت کول. ﴿افاق﴾ جوړېدل، بې هوښي ختمېدل. ﴿استغفل﴾
 د استعمال ماضي ده: وښېدل، له خوږه راپورته کېدل، د تفعیل جحد صیغه ده: تصریح نه کول. په
 صراحت سره نه ذکر کول، ﴿عاقده﴾ د مفاعلي ماضي ده: تړون او عقد کول، معامله کول، ﴿استعمل﴾ د استعمال
 ماضي ده: مدد غوښتل، ﴿مدار﴾ مضارع مجهول ده: مدار کېدل.
تشریح: په دې عبارت کي د یوې مثلي نوې حصې بیان سوي دي: (۱) اوله حصه داده چي که یو سري بې هوبه
 سو، او د هغه له طرفه د هغه ملگري احرام وتړی. تلبیه یې وویل. نو دا د امام صاحب رَجْنَه اَنه په نېز جائز دي لېکن
 صاحبين رَجْنَه اَنه فرمايي چي جائز نه دي. (۲) دویمه حصه داده که یو سري خپل یو ملگري ته حکم وکړي چي که زه

• القول الرابع: هر هدا قول می حبیة رَجْنَه اَنه، که می رد استخار ح: ۲۰۰، ص: ۲۰۰، [القول الرابع ح: ۱۰، ص: ۲۱۳]

بې هوښه سوم يا بیده سوم. نو زما له طرفه احرام و تړه. او دا سړی بې هوښه سو. يا بیده سو. او د هغه له طرفه ملګري احرام و تړی نو بالاتفاق جائز دي. تر دې چي کله دا سړی په هوښ کي راغلی. يا راوښ سو. او د حج افعال يې اداء کړل. نو د هغه حج اداء کيږي.

له اَنَّهُ الخ په اوله حصه کي د صاحبينو رَجْعَتَا الله دليل دادی چي نه دې سړي په خپله احرام تړلی دی. او نه يې بل ته د احرام د تړلو اجازه ورکړې ده، ځکه په خپله احرام نه تړل خو ښکاره دي، او بل ته اجازه نه ورکول په دې وجه دي چي اجازه خو يا صراحتاً وي يا دلالتاً وي، او دلته دواړه صورتونه نسته. صراحتاً اجازه ځکه نسته چي هغه په صريح الفاظو کي بل چا ته اجازه ورکړې نه ده، او دلالتاً ځکه نسته چي اجازه پر علم موقوفه ده. نو که يو چا ته له مخکي څخه دا معلومه وه چي په اجازه ورکولو سره اجازه ثابتيږي. او بيا د بل چا له طرفه احرام تړل کېدای سي. نو دا دلالتاً اجازه سوه. لکن دا خبره سترو علماؤ او فقهاؤ ته معلومه نه ده. نو عوام او جاهلانو ته به څرنگه معلومه سي. نو ځکه دلالتاً اجازه هم پيدانه سوه، لهندا د بل سړي احرام تړل به صحيح نه وي. د دې په خلاف که هغه يو چا ته صراحتاً د احرام د تړلو اجازه ورکړه. نو د بل سړي لپاره به د هغه له طرفه احرام تړل صحيح او جائز وي.

له اَنَّهُ الخ د امام صاحب رَجْعَتَا الله دليل دادی چي کله دا سړی د يو څو ملګرو سره د حج په سفر روان سو. نو هغه په دې سفر کي له ملګرو څخه په هر هغه کار کي مرستي غوښته وکړه چي د هغه له اداء کولو څخه هغه عاجز او بې وسه سي. او څرنگه چي د حج د سفر اصلي مقصد احرام دی. او د بې هوښي يا د خوب په وجه دا سړی د احرام له تړلو څخه قاصره او عاجزه سو. نو د احرام په باره کي دلالتاً اجازه پيدا سوه، او د دليل يعني د ملګرو د تړون په وجه علم هم حاصل سو. او د حکم مدار پر علم وي، نو کله چي علم حاصل سو. نو حکم به هم حاصليږي. او د بل سړي لپاره به احرام تړل صحيح وي.

ښځه په ټولو احکامو کي د نر په څير ده ما سوا له يو څو احکامو څخه

قَالَ: وَالْمَرْأَةُ لَيْسَ بِهَا ذَلِكَ كَالرَّجُلِ فرمايي: ښځه په دې ټولو مسئلو کي د سړي په څير ده لَأَنَّهَا مُخَاطَبَةٌ كَالرَّجُلِ ځکه

چي ښځه (هم) د سړي په څير (د شريعت د احکامو) مخاطبه ده غَيْرَ أَنَّهَا لَا تَكْشِفُ رَأْسَهَا خو ښځه به سر نه لڅوي

إِنَّهُ عَوْرَتُهَا ځکه چي د هغې سر عورت دی وَتَكْشِفُ وَجْهَهَا او خپل مخ به لڅوي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ ①: إِخْرَافُ

الْمَرْأَةِ وَجْهَهَا ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي: "چي د ښځي احرام د هغې په مخ کي دی" وَلَوْ سَدَّكَ شَيْتَانُ عَيْنَ وَجْهَهَا او

که ښځه يوش پر مخ راوځروي وَمَا قَاتَهُ عَنْهُ جَاهٌ او له مخ څخه يې ليري کړي نو جائز دي كَذَلِكَ رَوَى عَنْ عَائِشَةَ

رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا همداسي له حضرت عائشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا څخه روايت سوي دي وَلَأَنَّهُ بِسَبْرَةٍ لِّلْإِسْتِفْذَالِ بِالنَّحْلِ او په

دې وجه (هم) چي دا داسي دي لکه په کجاوې سره سایه حاصلول وَلَا تَرْلَهُمْ صَوْتُهَا بِالنَّحْبَةِ او ښځه به په تلبیه کي

خپل آواز نه پورته کوي (يعني تلبیه به په زوره نه وايي) لِيَأْتِيَهُ مِنَ الْفِتْنَةِ ځکه چي په دې کي فتنه ده وَلَا تَرْمَلُ او نه به

رمل کوي وَلَا تَسْلِي بَيْنَ الْيَمِينَيْنِ او نه به د ميلين اخضرين په مينځ کي ځغلي لَأَنَّهُ مُخْلِ بِسَبْرِ الْعَوْرَةِ ځکه چي

حُفِّلَ د عورت په ستر کي خلل پيدا کوي وَلَا تَخْلُقِي وَلَكِنْ لَقَعِي او سر به نه خړي لېکن قصر به کوي (بني وړېښيان به کوچني کوي) لَيَا رُؤْيَا أَلِ الْبَيْتِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ عَلَى النَّسَاءِ مِنَ الْخَلْقِ حکه روايت سوي دي چي نبي ﷺ د نبغي له سر خړيلو څخه منع کړي دي وَأَمَرُنُ بِالْخَفِضِ او هغو ته يې د قصر حکم کړی دی وَلَا خَلْقَ الشَّعْرِ مِنْهَا مُنْكَةً او حکه چي د نبغي په حق کي سر خړيل (يو ډول) مثله ده كَخَلْقِ الْبَيْغَةِ فِي حَقِّ الرَّجُلِ لَكَدَ خلکو په حق کي چي ډيره خړيل (يو ډول مثله ده) وَتَلْبَسُ مِنَ الْخَفِضِ مَا يَكُونُ لَهَا او اخوندي به له کنډل سوو جلمو څخه هغه چي د هغې خوبه سي لَا رَأْيَ لِنَيْسٍ غَيْرِ الْخَفِضِ كَلْفُ الْغَوْرَةِ حکه چي دنا کنډل سوو جامو په اغوستلو کي د عورت لږېدل سته قَالُوا: وَلَا تَسْتَلِمُ الْحَجَرَ (متأخرينو) مټاخو فرمايلي دي: چي نبغه به د حجر اسود استلام (هم) نه کوي إِذَا كَانَ هَذَا جَنْبُ چي کله هلته گڼه گوڼه (رش) وي لَا تَكُنْ مُنْوَغَةً مِّنْ مَّنَاسَةِ الرِّجَالِ حکه چي نبغه له دې څخه منع سوي ده چي د خلکو بدن مه کړي إِلَّا أَنْ تَجِدَ التَّوَضُّعَ غَايَةً او چي نبغه خالي ځای پيدا کړي.

اللفات: ﴿عورة﴾ ستر، د پټولو ځای، ﴿تکشف﴾ د ضرب مضارع ده: لڅول، پرده ليري کول، ﴿سلسل﴾ د نسر ماضي ده: پرده خړول، ﴿جاءت﴾ د مفاعله ماضي ده: ليري ساتل، ﴿استظلال﴾ د استفعال مصدر دی: د يوشې سایه حاصلول، په سایه کي کښېستل، ﴿محمل﴾ کجاوه، ﴿مسلة﴾ د مفاعله مصدر دی: يو تر بله مه کول.

تفريخ: امام قنوري رحمه الله فرمايي چي نبغه د حج په ټولو مناسبو کي د نر په څير ده، حکه د الله تعالیٰ د اخطاب ولله علی الناس حج البيت دواړو ته شامل دی، لهذا کوم کار چي نر کوي هغه به نبغه کوي، ماسوا له يو څو شيانو څخه، مثلاً د نبغي لپاره سر لڅول جائز نه دي، حکه چي د نبغي سر هم عورت يعني واجب الستر دی، خو نبغه به خپل مخ لڅ ساتي، حکه په حديث کي دي چي د نبغي احرام په مخ کي دي، هو! که نبغي پر خپل مخ يوشی راوڅړی لوهغه يې له مخ څخه ليري وساتي نو جائز دي، حکه د حضرت عائشه رضي الله عنها په حديث کي همداسي را نقل سوي دي، او دويم دليل دا چي کپړه يا بل شی راڅړول له محمل څخه د ساپي حاصلولو په ډول دي، او سایه حاصلول جائز دي، نو پر مخ به د کپړي يا بل شي راڅړول هم صحيح وي.

ولا ترفع صوتها إلخ او نبغه به د تليبي په وخت کي خپل آواز هم نه پورته کوي، حکه د هغې په آواز کي دفتي پړه ده، او په طواف کي به رمل هم نه کوي، او نه به سعی کوي، حکه چي دا دواړه شيان د عورت په پټولو کي خلل راولي، او نبغه به سر هم نه خړي، بلکي وړېښيان به کوچني کوي، حکه د الله رسول ﷺ د نبغي له خلق څخه منع کړي دي او د قصر حکم يې کړی دی، دويم دليل دا چي د نبغو په حق کي خلق يو ډول د تلبي په څير دی، مثله ويل کيږي: "تر ممنوع حد پوري د شکل خرابول"، لکه څرنگه چي د خلکو په حق کي ډيره خړيل يو ډول مثله ده.

وتلبس من المخيط إلخ او نبغه د احرام په حالت کي هر ډول کنډل سوي جامي اغوستلای سي، حکه په ناکنډل سوو جامو کي د نبغي عورت ښکاره کيږي، چي هغه شرعاً ممنوع دی، او نبغه به د احرام په حالت کي د حجر اسود د مچولو

کونین هم نه کوي، ځکه په دې صورت کي د هغې بدن دخلکو بدن سره لگيږي، او داممنوع دي، خو که ځای خالي وي نو په استلام او مچولو کي څه حرج نسته.

څوک چې د بدن (خاروي) غاري ته رسی و اچوي نو هغه محرم دی

قَالَ: وَمَنْ قَلَّدَ بُدْنَهُ إِمَامَ مُحَمَّدٍ (په جامع صغیر کي) فرمایي: او څوک چې بدنې ته طوق و اچوي تَكَلَّمَ أَوْ كَذَّرَا (برابره ده) نفلي بلنه وي او که د نذر وي أَوْ جَزَاءً صَحِيحًا او که د ښکار جزاء (جرمانه) وي أَوْ شَيْئًا مِنَ الْأَشْيَاءِ یا دیوبل شي (بلنه) وي وَوَكَّعَهُ مَعَهَا يُرِيدُ الْحَجَّ او د بدنې سره روان سي په داسي حال کي چي اراده یې د حج وي قَلَّدَ آخِرَهُ نو هغه محرم سو لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ: مَنْ قَلَّدَ بُدْنَهُ قَلَّدَ آخِرَهُ ځکه نبي ﷺ فرمایلي دي: "چا چي بدنې ته طوق و اچوي نو هغه محرم سو" وَأَنَّ سَوْقَ الْهَدْيِ فِي مَعْنَى الثَّلْبَةِ لِإِظْهَارِ الْإِجَابَةِ او په دې وجه (هم) چي د څاروي (او بدنې) بېول د تلبیې معنی لري د قبولیت د جواب ورکولو په اظهار کي لَأَنَّهُ لَا يَقْعَلُهُ إِلَّا مَنْ يُرِيدُ النِّعَمَ أَوْ النُّعْمَةَ ځکه چي دا کار نه کوي مگر هغه څوک چي د حج یا د عمرې اراده لري وَإِظْهَارِ الْإِجَابَةِ كَذِيكُونُ بِالْفِعْلِ كَمَا يَكُونُ بِالْقَوْلِ او د قبولیت اظهار کله ناکله په فعل سره کيږي لکه څرنګه چي په قول سره کيږي فَيَصِيرُ بِهِ مُعْرِمًا نو ځکه به انسان په طوق اچولو سره محرم کيږي لِإِثْصَالِ الْبَيِّنَةِ بِفِعْلِ هُوَ مِنَ خَصَائِصِ الْإِخْرَارِ ځکه چي نیت د داسي فعل سره متصل سو چي هغه د احرام له ځانګړنو څخه دی وَصِفَةُ التَّقْيِيدِ أَنْ تَنْزِطَ عَلَى عُنُقٍ بُدْنَهُ قِطْعَةً تَعْلُ أَوْ هَرْدَةً مَرَادَةً أَوْ لِحَاةَ شَجَرَةٍ او د طوق اچولو صورت دادی چي انسان د خپلي بدنې پر غاړه د خپلې توتې یا د بدنې (لوتې) لاسی یا د درختي پوستکي و تړي.

اللفات: ﴿قَلَّدَ﴾ د تمعیل ماضي ده: د څاروي غاري ته رسی او طوق اچول، **﴿بُدْنَهُ﴾** څاروی، **﴿سَوْقَ﴾** د ضرب مصدری: شړل، بېول، **﴿هَرِطَ﴾** د ضرب مضارع ده: تړل، **﴿عُنُقَ﴾** غاړه، **﴿قِطْعَةً﴾** توتې، توکړه، **﴿عَرْدَةً﴾** د نیولو ځای، لاسی، **﴿مَرَادَةً﴾** بدنې، لوتې، د سفر د سلمان د ایښوولو لوبښی، **﴿لِحَاةَ﴾** د درختي سربړن پوستکي.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که یو څوک د خپلي بدنې غاري ته رسی و اچوي، (بدنه که نفلي وي، که د نذر وي، او که د تېر احرام په حالت کي د ښکار کولو په وجه د جرمانې څاروی وي، یا دم تمتع او داسي نور وي)، او داسی د حج په لاره د خپلي بدنې سره دمکې مکرمې و طرف ته هم روان سي، نو دامحرم سو، که په ژبه سره تلبیه ووايي او که نه ووايي، اول دلیل خو دا حدیث دی: من قلد بدنة فقد أحرم.

وَأَنَّ سَوْقَ الْهَدْيِ الْخِ دَا عَقْلِي دَلِيلُ دِي چي حضرت ابراهيم عليه السلام خو ټولو انسانانو ته د حج بلنه ورکړه (لکه مخکي چي ذکر سوه)، او تلبیه خلګ د هغه په جواب کي وایي، چي "موږ د حج لپاره حاضر يو"، لېکن دا تلبیه چي څرنګه په قول سره ده، همدارنګه کله ناکله په فعل سره هم وي، يعني داسي حرکت کول هم د تلبیې په معنی دی چي

له هغه شخصه " په حج کي د حاضر بدلو " خبره معلومه سي؛ او هدي ته طوق اچول د دې خبرې علامه ده چي هغه حج يا عمرې ته حاضر ږي، بل کار نه کوي، نو ځکه ورپل سوو چي که د حج يا د عمرې په نيت سره څاروي ته طوق واچوي، نو محرم گرځي.

وصفة التقليد الخ صاحب د هدايي فرمايي چي د طوق او رسي اچولو صورت او طريقه ده دا چي انسان د خپلي بدنې په څاره کي د خپلې يوه توبه راوڅروي، يا د هغې په څاره کي د لوتې (يا يو لوبښي) لاسي يا د درختي پوستکي را وڅروي، ځکه چي په دې سره دا څاروی د الله جل جلاله لپاره خاص کيږي، او بيا هيڅوک کار نه په لري، ځکه خلکو ته معلومه سي چي دا بدنې يعني د حج څاروی دی.

حج ته له روانېدلو څخه بغير د بدنې (څاروي) استولو حکم

إِنْ قُلِدَمَا بيا که هغه بدنې ته طوق واچوي وَهَكَذَا او (مکې مکرمې) ته يې واستوي وَلَمْ يُسْقَهَا (لېکن) په خپله يې نه بوځي لَمْ يَصْنُ مُحْرَمًا نو محرم نه گرځي إِنَّا رَوَيْ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا ځکه له حضرت عائشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا څخه روايت دی أَنَّهَا قَالَتْ: كُنْتُ أَقْبِلُ ۖ قَلَّيْدَ هَذِي رَسُولَ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ هغه فرمايي: "ما به د نبي ﷺ د هدي طوقونه وودل (يعني ما به د نبي ﷺ بعدې د طوق لپاره رسي وودله) فَبَعَثَ بِهَا وَأَقَامَنِي أَهْلِيهِ حَلَالًا بيا به نبي ﷺ هدي واستوله او په خپل کور کي به د حلال والي په حالت کي پاته سو" إِنْ تَوَجَّهْتَ بَعْدَ ذَلِكَ لَمْ يَصْنُ مُحْرَمًا بيا که تر هغه وروسته په خپله (هم) روان سو نو محرم نه گرځي حَتَّى يُلْبِغَهَا تر څو چي د هدي د څاروي سره يو ځای نه سي رَأَى عِنْدَ التَّوَجُّهِ إِذَا لَمْ يَكُنْ يَدْرِي يَدَّيْهِ هَذِي يُسَوِّفُهُ ځکه د روانېدلو په وخت کي چي کله د هغه مخته هدي نه وي چي ورپې شري (يعني هدي ور سره نه وي چي هغه بوزي) لَمْ يُوجَدْ مِنْهُ إِلَّا مُجَرَّدَ النَّيَّةِ نو (په دې وخت کي) د هغه له طرفه فقط نيت پيدا سو وَبُجِّرَ النَّيَّةَ لَا يَصِيرُ مُحْرَمًا او يوازي په نيت سره محرم نه گرځي فَإِذَا أَذَرَ كَهَا وَسَاقَهَا أَوْ أَذَرَ كَهَا بيا که هدي (په لاره کي) پيدا کړي (يعني ور سره يو ځای سي) او ورپې شري (يعني هدي بوزي) يا يې (فقط) پيدا کړي فَقَدْ أَفْتَرَنَتْ نَيْتَهُ بِعَبَلٍ هُوَ مِنْ خَصَائِصِ الْإِحْرَامِ نو د هغه نيت د داسي عمل سره يو ځای سو چي هغه عمل د احرام له خصوصياتو څخه دی فَيَصِيرُ مُحْرَمًا نو محرم به گرځي كَمَا لَوْ سَاقَهَا إِلَى الْإِبْتِدَاءِ لکه (په هغه وخت کي چي محرم گرځي) چي په شروع کي يې بوزي قَالَ: (إِلَّا بِذَلِكَ التَّشْعُقِ فرمايي: مگر د تمتع په بدنه کي فَلِلَّهِ مُحْرِمٌ حِينَ تَوَجَّهَ ځکه چي (په هغې کي صرف) په روانېدلو سره محرم گرځي مَعْنَاهُ إِذَا تَوَيَّ الْإِحْرَامَ مطلب دا چي کله (د روانېدلو په وخت کي) د احرام نيت وکړي وَهَذَا اسْتِحْسَانٌ او دا استحسان دی وَجْهٌ الْقِيَّاسِ فِيهِ مَا ذَكَرْنَا د قياس وجه په دې کي هغه ده کوم چي موږ ذکر کړه وَوَجْهٌ الْإِسْتِحْسَانِ او دا استحسان وجه داده أَنَّ هَذَا الْهَدْيَ مَشْرُوعٌ عَلَى

الْإِبْتِدَاءِ نُسْكَاً مِنْ مَنَائِكَ الْعَجْزِ وَنُسْكَاً فِي هَدْيٍ (يعني د تمتع هدى) له شروع شخه د حج په عبادتونو كي د يو
 عبادت په توگه مشروع ده لَأَنَّهُ يُفْتَضِّلُ بِمَكَّةَ ځكه چي دا هدى دمكې (مباركي) سره خاص ده وَيَجِبُ شُكْرُ الْإِلَهِ عَلَيْهِ
أَوَّاهُ السُّكُونِ او د حج د دوو عبادتونو (يعني د حج او د عمرې) د جمع كولو په وجه د شكرانې په توگه واجب ده
وَعَلَمُهُ قَدْ يَجِبُ بِالْجَنَائَةِ او له تمتع (او قرآن) شخه علاوه (نوري هدي) كله د جنايت كولو په وجه واجبيږي وَإِنْ لَمْ
يَعْلَمْ إِنْ مَكَّةَ كه څه هم هغه مكې ته نه ورسېږي فَلِهَذَا اِئْتَى فِيهِ بِالشُّكْرِ نو ځكه په دې كي په روانېدلو اكتفاء
 وسوه وَلَمْ يَزِدْ وَتَوَقَّفَ عَلَى حَقِيقَةِ الْفِعْلِ او په نورو هديو كي به د فعل پر حقيقت هدى موقوفه وي.

السلام: د نصر واحد متكلم مضارع صيغه ده: وودل (اوبدل)، «هدى» د حج د قربانى څاروى، «هنة»
 التمتع» د حج تمتع څاروى.

تشرېح: صورت د مسئلې: دادى كه يو چا د هدي څاروي ته طوق واچوى او دمكې مكرمې ته يې واستوى، خو په خپله
 يې نه بوتى، بلكي په كور كي مقيم پاته سو، نو هغه په دې سره نه محرم كيږي، دليل د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا
 حديث دى، هغه فرمايي چي مابه د نبي ﷺ د هدي طوق جوړ كړى، او نبي ﷺ به هغه د هدي په غاړه كړى او هدى به يې
 مكې ته واستوله، او په خپله به د مخكي مطابق په كور كي خلال پاته سو، له دې شخه معلوميږي چي د محرم كېدلو
 لپاره فقط د هدي څاروى استول كافى نه دي. بلكي هغه په خپله پېول ضروري دي، او كه د هدي تر استولو وروسته په
 خپله روان سو نو فقط په روانېدلو سره هم نه محرم كيږي، بلكي هغه وخت محرم كيږي چي د هدي سره يو ځاى سي،
 ځكه چي دروانېدلو په وخت كي د هغه مخته هېڅ هدى نه وي چي هغه يې بوزي او وېې شري، نو كله چي د هغه سره
 هېڅ هديه نه وي، نو د هغه له طرفه صرف نيت پيداسو، او صرف په نيت سره هغه نه محرم كيږي، تر څو چي د هغه سره
 د هدي څاروى نه وي، هو! كه د هدي د څاروى سره يو ځاى سو، او هغه يې روان كړى، يا يې فقط پيدا كړى نو د هغه
 نيت د يو داسي عمل سره متصل سو كوم چي د احرام له خصوصياتو شخه دى، نو ځكه به هغه په دې عمل سره محرم
 كيږي، لكه څرنگه چي په شروع كي هم د هدي په روانولو او پېولو سره محرم كيږي.

إلا بهنة الخ امام محمد رَحِمَهُ اللهُ يَوْ استثنائي صورت بياتوي فرمايي چي د تمتع او قرآن له هديو شخه علاوه د نورو
 هديو حكم دادى چي كه هدى واستوي او وروسته په خپله روان سي، نو په روانېدلو سره نه محرم كيږي، تر دې چي د
 هدي سره يو ځاى نه سي، لېكن د تمتع د هدي حكم دادى چي كه هدي واستوي، او بيا روان سي، نو صرف په روانېدلو
 سره محرم كيږي، په دې شرط چي د احرام نيت وكړي، دا حكم استحساني دى، كنې قياس هغه دى چي په محض
 روانېدلو سره نه محرم كيږي، لكه په نورو هديو كي چي دا حكم دى.

وجه القياس الخ صاحب د هدايې فرمايي چي د قياس دليل موږ مخكي بيان كړى. د استحسان دليل دادى چي د تمتع
 او قرآن هدى له شروع شخه د شرعي وضعي په اعتبار سره د حج د افعاليو فعل دى، د حج فعل ځكه دى چي دا هدى د
 مكې سره خاص ده، او هلته د هغې رسول ضروري دي، همدارنگه د دوو نعمتونو يعني د حج او د عمرې د يو ځاى كولو
 لپاره د شكرانې په توگه دا هدى واجب سوې ده، نو ځكه په دې كي فقط په روانېدلو اكتفاء وسوه، لېكن له دې شخه
 علاوه په نورو هديو كي كوم چي د جنايت او داسي نورو په واجب سوي وي مكې ته رسول ضروري نه دي، نو ځكه به د

تمتع او قرآن له هدي شخه علاوه نوري هدي د فعل پر حقيقت يعني پر سوق (پولو او روانېدلو) موقوف وي، يعني كله چي د هدي سره يو ځای او هدي روانه کړي، نو بيا به محرم کيږي.

پر څاروي د زل (خل) اچولو او د اشعار په ذريعه د محرم والي بيان

لَنْ يَجْلَلَ بَذْكَةً او که يو څوک پر بلنه زل واچوي **أَوْ أَشْعَرًا** يا هغه شعار کړي **أَوْ قَلْدًا شَاةً** يا بزې (وزې) ته طوق واچوي **لَمْ يَكُنْ مُحَرَّمًا** نو نه محرم کيږي **لَأَنَّ الشَّعْلِيلَ يُدْفَعُ الْخَبْرَ وَالْبَرْدَ وَالْبَيَانَ** ځکه چي زل اچول د گرمۍ، يخ او مچياتو ليري کولو لپاره دي **لَمْ يَكُنْ مِنْ خَصَائِصِ الْحَرَجِ** نو ځکه به د حج له خصوصياتو شخه نه وي.

اللفات: «جلال» د تمثيل ماضي ده: پر څاروي زل (خورجين) اچول، «اشعار» د څاروي بوک څيرل او ورته را ايستل، د جاهليت په زمته کي به ډاکوگان ډېره ول، نو ځکه به حاجي خپله بلنه شعار کوله چي دانبيان تر ډېره پاته سي او هيڅوک تکليف ور نه کړي، او طوق به يې ځکه نه ور اچوي چي هغه ژر پر پکېدې، «بلال» جمع د ډاب ده: مچيان.

تفسير: صورت د مسئلې: دا دی که يو سړي پر بلنې زل واچوي، يا يې د بلنې بوک څيري کړي، يا يې بزې ته طوق واچوي، او بلنه يا بزې يې مکې ته روانه کړه، نو په دې صورتونو کي نه محرم کيږي، که څه هم د احرام نيت وکړي، ځکه چي زل كله نا كله د يخ او د گرمۍ د ليري کولو لپاره پر اچول کيږي، لهذا دا عمل د حج له خصوصياتو شخه نه سو، حال دا چي د احرام هغه نيت به معتبر وي، چي د داسي عمل سره يو ځای سي چي هغه د حج له خصوصياتو شخه وي.

د اشعار شريحي حېثيت

وَالْإِشْعَارُ مَكْرُوهٌ أَجْزَأُ مِنْ حَبْنَةٍ او اشعار د امام صاحب رحمه الله په نېز مکروه دی **فَلَا يَكُونُ مِنَ التَّسْلِيكِ لِنَ شَيْءٍ** نو ځکه به د حج له عبادتونه شخه نه وي **وَعِنْدَهُمَا إِنْ كَانِ حَسَنًا فَقَدْ يُفْعَلُ لِمُعَاَلَجَةٍ** او د صاحبينو رحمه الله په نېز که څه هم اشعار ښه دی لېکن كله نا كله د علاج لپاره هم کيږي (نو ځکه به د حج له خصوصياتو او عبادتونو شخه نه وي) **بِخِلَافِ الشَّعْلِيلِ** په خلاف د طوق اچولو **لَأَنَّهُ يُخْتَصُّ بِالْهَدْيِ** ځکه چي هغه د هدي سره خاص دی **وَتَقْلِيدُ الشَّاعِ غَيْرُ مَعْنَاوٍ** او بزې ته طوق اچول (د خلکو) عادت نه دي **وَلَيْسَ بِسُنَّةٍ أَيْضًا** او سنت هم نه دي (نو ځکه به د حج خصوصيت نه وي).

اللفات: «اشعار» د اشعار تفصيلي معنی د تېر عبارت په ضمن کي ذکر سوه، «غير معتاد» غير عادت، غير معروف.

تفسير: صاحب د هدايې فرمايي چي په اشعار کولو سره انسان ځکه نه محرم کيږي چي اشعار د امام صاحب رحمه الله په نېز مکروه دی، او کوم فعل چي مکروه وي، نو هغه د حج له افعالو شخه نسي کېدلای، او كله چي اشعار د حج فعل نه سو، نو د هغه په کولو سره به انسان څرنگه محرم کيږي؟ او د صاحبينو رحمه الله په نېز که څه هم اشعار مباح او ښه دی، لېکن كله نا كله د څاروي د علاج لپاره هم اشعار کيږي، نو ځکه به د حج له خصوصياتو شخه نه وي. حال دا چي د محرم والي لپاره د حج د يو ځانگړي او مخصوص عمل سره د نيت اتصال ضروري دي.

تقليد الشاة الخ دا هجرت ديو سوال جواب دی، سوال دا دی چي کله تقليد د حج يو مخصوص عمل دی، نو بزې ته په طوق اچولو سره انسان بايد محرم سي، حال دا چي په دې سره انسان نه محرم کيږي، جواب وړکوي چي دبزې تقليد يعني بزې ته طوق اچول نه عادت دي، او نه له حدیشو څخه ثابت دي، بلکي تقليد فقط د بدنې يعني داوښ او خوا سره خاص دی، نو ځکه به بزې ته په طوق اچولو سره انسان نه محرم کيږي.

قَالَ: وَالْحَمْدُ مِنَ الْإِسْلَامِ وَالْحَمْدُ لِإِمَامِ مُحَمَّدٍ رَحِمَهُ اللَّهُ فَرَمَايِي: اَوْ بَنِي لَهُ اَوْبِيْن اَوْ فَوَا (دواړو) شَخْه رَاخِي وَقَالَ السَّابِقُ رَحِمَهُ اللَّهُ: مِنَ الْإِسْلَامِ عَامَّةً اَوْ اِمَامِ شَاغَمِي رَحِمَهُ اللَّهُ فَرَمَايِي: چي بڼې خاص له اوبڼ شخه راخي يَقُولِيهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ ﴿١﴾ فِي حَدِيثِ النُّجْمَةِ حَكَاهُ نَبِي ﷺ د جَمْعِي په حَدِيث كِي فَرَمَايِي دِي فَالْمُسْتَقْبَلُ مِنْهُمْ كَالْمُهْدِي بِذُنَّةٍ "چي په خلكو كي (د جمعې لماتخه ته) ژور اتلونكي سړی د بڼې د هدي داستونكي په ډول دی وَالْبَذِي يَلِيهِ كَالْمُهْدِي بِعَرَّةٍ اَوْ كَوْم چي د هغه سره جوخت (متصل راخي) هغه د دواړو هدي داستونكي په ډول دی " قُلْ يَنْهَيْهُمَا (وگورئ!) نبي ﷺ د بڼې او د دواړو په مينځ كي فرق كړی دی وَلَنَا اَلْهُدَى تَنْبِيْهِ عَنِ الْهَدَايَةِ او زموږ دليل دا دی چي بڼه خبر وركوي د بڼات وَمِنْ الصَّخَامَةِ او بڼات غټوالي (اولوی والي) ته وړيل كيږي وَقَدْ اَشْرَكَ كَانِي هَذَا الْمَغْفِي او اوبڼ او فوا دواړه په دې معنی كي مشترك دي وَلِهَذَا اِيْخِرْنِي كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا عَنْ سَبَقِهِ همدا وجه ده چي له دواړو شخه هر يو (داختر په قرباني كي) داوړو (۷) خلكو له طرفه كافي كيږي وَالْمُحْجَمُ مِنَ الْبِرَةِ اَيُّ قِيَالِي الْحَدِيثِ كَالْمُهْدِي جُزُورًا او (په كتاب كي د بيان سوي حديث) صحيح روايت كالهمدي جزور دی وَاللَّهُ تَعَالَى اعْلَمُ او (په صحيح خبره) الله زيات خبر دی.

[illegible]

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی چې د امام محمد رحمه الله په نېز په بدنه کې اوبښ او غوا دواړه مشترک دي. او پر دواړو د بدنې اطلاق کېږي، امام شافعي رحمه الله فرمایي چې د بدنې اطلاق فقط پر اوبښ کېږي.

د امام شافعي دلیل: د جمعې حديث دی چې په هغه کې دا حکم هم ذکر سوی دی: فالستجعل منه كالمهدي بدنه والذي يليه كالمهدي بقرة (يعني د جمعې د لمانځه لپاره اول راتلونکې سړی په ثواب کې د هغه سړي په ډول دی چې د اوبښ هدی یې مکې ته استولې وي او تر هغه وروسته راتلونکې سړی د هغه سړي په ډول دی چې د غوا هدی یې استولې وي)، په دې حديث کې د بدنې او غوا په مینځ کې فرق سوی دی، نو معلومه سوه چې غوا له بدنې څخه علاوه جلا شوی دی.

زموږ دلیل: دا دی چې د بدنې لغوي معنی ده: بدانت يعني غتوالی، مطلب دا چې د غټ بدن او جسم والا څاروي ته بدنه ویل کېږي، او دا معنی په اوبښ او غوا دواړو کې سته. نو ځکه به د بدنې اطلاق پر دواړو کېږي، همدا وجه ده چې په قرباني کې اوبښ او غوا هریو داوو^(۷) خلکو له طرفه کافي کېږي.

والصحيح الخ د امام شافعي رحمه الله د حديث جواب دا دی چې د دې حديث په صحيح روايت کې د کالهدی بدنه پر ځای کالهدی جزوراً راغلي دی، او جزور اوبښ ته ویل کېږي. يعني څوک چې اول جامع مسجد ته راسي هغه ته به د اوبښ په اندازه ثواب رسیږي. او څوک چې تر هغه وروسته راسي هغه ته به د غوا په اندازه ثواب رسیږي. نو ښی ښودل اوبښ او غوا په مینځ کې فرق کړی دی، نه د بدنې او غوا په مینځ کې. والله أعلم بالصواب

بَابُ الْقُرْآنِ

دا باب د (حج) قرآن په بیان کې دی

تشرېح: تر دې مخکې صاحب د هدایې د مفرد حج (يعني د حج افراد) او د مفرد حاجي احکام بیان کړل، اوس له دې ځايه د مرکب حج احکام بیانوي، او څرنگه چې مفرد له مرکب څخه مخکې وي، نو ځکه یې د مفرد حج احکام مخکې ذکر کړل، او حج قرآن ځکه مخکې بیانوي چې زموږ په نېز د حج له دریو سره قسمونو څخه يعني له افراد، تمتع او قرآن څخه تر ټولو افضل حج قرآن دی، نو په دې وجه د مرکب حج په بیان کې حج قرآن تر حج تمتع مخکې بیانوي.

ښکاره دي وي چې قرآن د ضرب د باب قرآن یقیناً مصدر دی، لغوي معنی یې ده: یو ځای کول، جمع کول، اود شریعت په اصطلاح کې په یوه احرام سره د حج او د عمرې دواړو اداء کولو ته قرآن ویل کېږي.

د حج "قرآن" حثیت او کوم حج الفضل دی؟

الْقُرْآنُ أَفْضَلُ مِنَ الشَّيْءِ وَالْإِثْرِ او قرآن له تمتع او افراد شخه افضل دی وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ: الْإِثْرُ أَذْأَفْضَلُ او امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ فرمایي: چي افراد افضل دی وَقَالَ مَا لَيْكَ رَحِمَهُ اللَّهُ: الشَّيْءُ أَفْضَلُ مِنَ الْقِرَانِ او امام مالک رَحِمَهُ اللَّهُ فرمایي: چي تمتع له قرآن شخه افضل دی لَأَنَّ لَهُ ذِكْرَ الْإِثْرِ الْقُرْآنِ حکه چي په قرآن کي د تمتع ذکر سته وَلَا ذِكْرَ الْقِرَانِ فِيهِ (لېکن) د قرآن ذکر په قرآن کي نسته وَلِلشَّافِعِيِّ قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ: الْقِرَانُ رُخْصَةٌ او د امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ دلیل د نبی ﷺ (دا) قول دی: "چي قرآن رخصت دی" وَلَأَنَّ فِي الْإِثْرِ وَزِيَادَةَ الشُّبُهَةِ وَالشَّفَرِ وَالْخَلْقِ او حکه چي په افراد کي د تبلیې، سفر او حلق زیاتوب سته (یعني په افراد کي تبلیې، سفر او حلق زیات سوي دي) وَلَنَا قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ: يَا آلَ مُحَمَّدٍ أَهْلُوا بِحَبَّةٍ عُمُرًا مَعًا او زموږ دلیل د نبی ﷺ (دا) قول دی: اې آل محمد! "تاسو د حج او عمرې دواړو احرام یوځای وتری" وَلَأَنَّ فِيهِ جَمْعًا بَيْنَ الْعِبَادَتَيْنِ او حکه چي په دې کي دوه عبادتونه جمع کيږي فَأَشْبَهَ الصَّوْمَ مَعَ الْإِسْتِكَافِ نو دا د روژې او د اعتکاف د جمع کولو سره مشابه سو وَالْحِرَاسَةُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ مَعَ صَلَاةِ اللَّيْلِ او د الله په لار کي د پیره دارۍ او د تهجد د جمع کولو سره مشابه سو وَالشُّبُهَةُ غَيْرُ مَحْضُورَةٍ او د تبلیې شخه اندازه معلومه نه ده وَالشَّفَرُ غَيْرُ مَقْصُودٍ او سفر غیر مقصود دی وَالْخَلْقُ خُرُوجٌ عَنِ الْعِبَادَةِ او حلق له عبادت شخه وتل دي (یعني سر خړل له حج شخه د وتلو لپاره دي) فَلَا يَتَرْتَّبُهَا بِنَاءٌ ذَكَرَ نو په ذکر سوو شيانو سره به افراد نه راجع کيږي وَالْمَقْصُودُ بِنَاءٌ رُوي نَقْلُ قَوْلِ أَهْلِ الْجَاوِلِيَّةِ او د امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ د روایت سوي حدیث مقصد د جاهلیت د دې قول نفی کول دي إِنَّ الْعُمُرَةَ فِي أَشْهُرِ الْحَجِّ مِنْ أَفْجَرِ الْفُجُورِ "چي د حج په میاشتو کي عمره کول غټه گناه ده" وَلِلْقِرَانِ ذِكْرُ الْقُرْآنِ او په قرآن پاک کي د قرآن ذکر هم سته لَأَنَّ الْمُرَادَ مِنْ قَوْلِهِ تَعَالَى وَأَتَيْتُمُ الْحَجَّ وَالْعُمُرَةَ لِلَّهِ الْبَرَةُ ۱۱۹۶ حکه د الله تعالی له دې قول و اتموا الحج والعمرة لله شخه مراد دادي أَنْ يُخَيَّرَ بَيْنَهُمَا مَنْ ذُو رِيَّةٍ أَهْلُهُ چي هغه له خپل کور شخه د حج او عمرې دواړو احرام وتری عَلَى مَا ذُوَيْنَا مِنْ قَبْلُ لکه مخکي چي موږ روایت کړل ثُمَّ فِيهِ تَعْجِيلُ الْإِخْرَاجِ بیا په قرآن کي د احرام تعجیل دی وَأَسْتِدْمَاةُ إِخْرَاجِهِمَا مِنَ السِّيَقَاتِ اِلَّا أَنْ يُفَرِّغَ مِنْهُمَا او د دواړو احرام له میقات شخه تر هغه وخته (مسلسل) پاتېږي چي له دواړو شخه فارغه سي وَلَا كَذَلِكَ الشَّيْءُ او تمتع داسي نه دی فَكَانَ الْقِرَانُ أَوَّلَ مِنْهُ نو حکه به قرآن له تمتع شخه افضل وي وَقِيلَ الْإِخْتِلَافُ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الشَّافِعِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ بِنَاءً عَلَى أَوْ بَلِ سَوِي دِي چي زموږ او د امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ په مینځ کي اختلاف پر دې (خبره) مبني دی أَنَّ الْقَارِنَ

* تخریج: قال الربيعي هذا الحديث عرب حذا لم اجد.

* تخریج: أخرجه الطحاوي في شرح معاني الآثار ج: ١، ص: ٣٧٩.

جُنْدًا يَكُونُ طَوَافًا وَيَسْلُ سَفِيرَيْنِ چي زموږ په نېز به قارن دوه طوافه او دوی سمي کوي وَجُنْدًا طَوَافًا وَاجِدًا وَسَفِيرًا وَاجِدًا امام شافعي رحمه الله په نېز به يو طواف او يوه سمي کوي.

الاحکام: د افعال جمع امر حاضر معلوم دی؛ د احرام نیت وکړئ، تلبیه ووايست، ﴿غور محصور﴾ بې شمېره، بې اندازې، ﴿الجم﴾ اسم تفضیل دی؛ ډېر بد، ډېره غټه گناه، ﴿دودرا﴾ کور، ﴿استدامة﴾ د استعمال مصدر دی، باقي ساتل.

تشریح: د حج درې قسمه دي: (۱) افراد، (۲) قران، (۳) تمتع، د دوی په افضلیت کې اختلاف دی، نو فرمایي چي زموږ په نېز قران افضل دی، او د امام شافعي رحمه الله په نېز افراد افضل دی، او د امام مالک رحمه الله په نېز تمتع افضل دی.

د امام مالک دلیل: دا دی چي په سپېڅلي قرآن کې د تمتع ذکر سوی دی فمن تمتع بالعمرة إلى الحج، او د قران ذکر نسته، او دا خبره تسلیم سوې ده چي کوم شی په قرآن کې ذکر سوی وي، هغه به افضل وي په نسبت و هغه ته چي په قرآن کې ذکر سوی نه وي.

د امام شافعي دلیل: د حضرت عائشې رضي الله عنها حديث دی: القرات رخصة والإفراد عزيمة، (يعني قران رخصت دی، افراد عزیمت دی)، او ښکاره ده چي عزیمت اختیارول غوره دي په نسبت د رخصت و اختیارولو ته، نو ثابته سوه چي افراد افضل دی، دویم دلیل دا دی چي په حج افراد کې تلبیه، سفر او حلق درې سره زیات سوي دي، په دې توګه چي قران د حج او عمرې دواړو لپاره یو سفر کوي، د دواړو لپاره یوه تلبیه وایي، او د دواړو لپاره یو محل سر خړي، او مفرد د یوازې حج لپاره سفر کوي، او د یوازې حج تلبیه وایي او سر خړي.

زموږ دلیل: دا دی چي نبی ﷺ فرمایلي دي: "أَيُّ دِمَحْمَدٍ كُورُنِي! تأسود حج او عمرې دواړو احرام یو ځای تړئ"، غور وکړئ چي د الله رسول ﷺ خپل اولاد ته دا حکم کړی دي چي د حج او عمرې دواړو احرام یو ځای تړئ، او یو ځای د دواړو احرام تړلو ته قران وبل کيږي، نو معلومه سوه چي نبی ﷺ خپل اولاد ته د قران امر کړی دی، او دا هم ښکاره ده چي نبی ﷺ خپل اولاد ته د افضل شي امر کوي، نه د مفضل، لهندا ثابته سوه چي قران افضل دی، دویم دلیل دا دی چي د قران په صورت کې دوه عبادتونه يعني حج او عمره دواړه جمع کيږي، نو قران داسي سولکه یو سړی چي روژه او احتکاف دواړه جمع کړي، یا یو مجاهد په سنگر کې تهجد هم کوي او پر مجاهدينو پیره هم کوي.

والتبعية الخ د امام شافعي د عقلي دلیل جواب دا دی چي د تلبیې هیڅ اندازه معلومه نه ده، نو ځکه قارن ته هم پکړ ده چي د مفرد په مقابله کې زیاته تلبیه ووايي، او پاته سو سفر نو هغه مقصود نه دی، مقصود خو حج دی، او سفر د هغه اداء کولو وسیله ده، لهندا سفر به د ترجیح وجه نه وي، او پاته سو سر خړل نو هغه بنفسه عبادت نه دی، بلکې له عبادت يعني له حج څخه د وتلو لپاره دی، نو ځکه به سر خړل هم د ترجیح وجه نه وي.

والمقصود الخ د امام شافعي د نقلي دلیل جواب دا دی چي په دې حديث القرات رخصة کې د قران رخصت او د افراد عزیمت بیا ټول مقصود نه دي، بلکې د جاهلیت د زمانې د یوې باطلې عقیدې ترديد کول مقصود دي، هغه عقیده دا وه چي د حج په میشتو کې عمره کول غټه گناه ده، نو د الله رسول ﷺ د دې عقیدې په ترديد کې و فرمایلي چي دا عقیده خلطه ده، او دا حکم یې وکړی چي قران مطلق رخصت نه دی، بلکې رخصت اسقاط دی، او زموږ په شریعت کې په

رخصت اسقاط باندې عمل کول عزیمت دي، لکه د سفر په وخت کي چي په لمانځه کي قصر کول رخصت دي، خو عزیمت نه دي، همداسي به د حج په میاشتو کي عمره نه کول رخصت وي، خو عزیمت به نه وي.

وللقران الخ امام مالک د دلیل جواب ورکوي فرمایي چي د امام مالک دا خبره چي د قران ذکر په قرآن مجید کي نسته غلطه ده، ځکه چ د الله تعالی له دې قول وأتوا الحج والعمره الله شخه همدغه مراد دي چي د حج او عمرې دواړو احرام له خپل کور شخه وتری، او قران هم دا دی چي انسان د حج او عمرې دواړو احرام یو ځای وتری، نو ځاکي د قران ذکر هم په قرآن پاک کي سته.

ثم لیه الخ له دې ځایه صاحب هدایې د قران د ترجیح وجهي بیانوي فرمایي چي څرنگه په قران کي د عمرې سره د حج احرام هم یو ځای ترل کیږي، نو ځکه به د حج په احرام کي تمجیل او تلوار وي، او تلوار کول به صفت دی (تمجیل او تلوار په قران کي ځکه سته چي په قران کي د حج او عمرې احرام یو ځای ترل کیږي، او له حج او عمرې دواړو شخه تر فراغت وروسته احرام خلاصیږي، نو په دې کي احرام ژر وترل سو، او تر دېره پوري پاته سو، لېکن په تمتع کي اول فقط د عمرې احرام ترل کیږي، او له عمرې شخه تر فراغت وروسته احرام خلاصیږي، بیا د ذوالحجې په اتمه ورځ د حج احرام ترل کیږي، نو په دې کي خویو د حج احرام وځنډول سو، او بل تر دېره پوري پاته نه سو)، نو په دې وجهو به قران افضله وي.

وقيل الخ فرمایي چي د بعضي حضراتو رایه دا ده چي زموږ او د امام شافعي رحمه الله په مینځ کي چي د قران او د افراد د انفضیل په باره کي کوم اختلاف دی، هغه پر دې خبره بني دی چي زموږ په نېز به قارن دوه طوافه او دوې سعی کوي (يعني د عمرې لپاره به جلا طواف او جلا سعی کوي، او د حج لپاره به جلا عمره او جلا سعی کوي)، لېکن د شوافعو په نېز به یو طواف او یوه سعی کوي (يعني د عمرې او حج دواړو لپاره به یو طواف او یوه سعی کوي، جلا جلا به یې نه کوي)، نو کله چي په افراد کي هم یو طواف یوه سعی ده، او په قران کي هم یوه طواف او یوه سعی ده، نو بیا به د قران په نسبت افراد افضل وي، ځکه چي په دې اعتبار سره په قران کي دوه عبادتونه یو ځای اداء کیږي، او اعمال د یوه عبادت اداء کیږي کېږي، نو ځکه به د دواړو يعني د حج او د عمرې له یو ځای اداء کولو شخه دواړه جلا جلا اداء کول غوره وي.

د حج "قران" طریقه

قَالَ: وَصِفَةُ الْقِرَانِ أَنْ يُهْلَ بِالْمَنْزِلَةِ وَالْحَجَّ مَعَ مِنَ الْبَيْتَاتِ فرمایي: او د قران طریقه دا ده چي له میقات شخه د عمرې او حج دواړو لپاره یو ځای تلبیه ووايي وَيَكُونُ حَتَّى الصَّلَاةِ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَرِيدُ الْحَجَّ وَالْمَنْزِلَةَ فَيَتَرْتَبُهَا وَتَقَعُ لَهَا وَحْيٌ او تر لمانځه وروسته (داسي) ووايي: ای الله! زه د حج او عمرې لراډه کوم نو دواړه زما لپاره آسانه کړه. إِنَّ الْقِرَانَ هُوَ الْجَنَمُ بَيْنَ الْحَجِّ وَالْمَنْزِلَةِ ځکه چي قران د حج او د عمرې سره جمع کول دي مِنْ قَوْلِكَ كَرِهْتُ الشُّقَّ بِالشُّقِّ (چي هغه) ستا له دې قول قرنت الشئ بالشئ شخه مشتق دی إِذَا جَنَعَتْ يَنْتَهِيَا (دا جمله هغه وخت ويل کیږي) چي کله ته دوه شيان سره یو ځای کړي وَكَذَا إِذَا أَدْخَلَ حَبْلَهُ عَلَى حَبْلٍ قِيلَ أَنْ يَكُونَ لَهَا أَرْبَعَةُ أَشْوَاطٍ او همدارنگه چي کله داخل کړي حج په عمره باندې منځکي تر دې چي د عمرې لپاره څلور دوره طواف وکړي (نو دا به هم قران وي) إِنَّ الْقِرَانَ قَدْ تَعَلَّقَ ځکه جمع کېدل خو ثابت سو إِذَا الْاَكْتَرُ مِنْهَا قَاتِمٌ ځکه چي له اوو (۷) دورو شخه اوس (هم) زیاتره پاته

دي وَمَتَى عَزَمَ عَلَ ادَّاهِمَا يَسْأَلُ التَّيْسِيْرَ فَيُهَيِّمُهُمَا او كله چي د دواړو د اداء كولو اراده وكړي نو د دواړو د آسانۍ لپاره به دعاء وكړي وَقَدَّمَ الْعُمُرَةَ عَلَى الْحَجِّ فِيْهِ او په اداء كولو كي به عمره پر حج مخكي كړي وَكُلِّيكَ يَقُولُ: لَيْسَكَ بِمُحْتَمِلٍ وَصَلَّةٌ مَعًا او داسي به ووايي: لَيْسَتْ بِمُحْتَمِلَةٍ وَحِجَّةٌ مَعًا (يعني عمره او حج دواړه به يو ځای ذكر كړي خو عمره به لول ذكر كړي) لِأَنَّهُ يَنْبَغُ أَنْ يَأْتِيَ الْعُمُرَةَ حُكْمًا چي هغه (مخكي) د عمرې په افعالو شروع كوي فَكَذَلِكَ يَنْبَغُ أَنْ يَنْتَهِيَ بِه د عمرې په افعالو شروع كوي وَإِنْ أَمَرَ بِإِلِكِ الْإِلَاحَةِ وَالْثَلَاثَةِ او كه هغه په دعاء او تلبيه كي عمره وځنډوي لَا يَأْتِي بِهِ نو (هم) څه حرج نسته لِأَنَّ الْوَأْدَ لِلْجَنَّةِ حُكْمًا چي واو د جمعي لپاره راځي وَلَوْ ذَكَرَ بِقَلْبِهِ او كه هغه په زړه كي نيت وكړي وَلَمْ يَذْكُرْ هَذَا فِي الثَّلَاثَةِ او په تلبيه كي حج او عمره ذكر نه كړي أَجْزَاءُ نو دا (هم) د هغه لپاره كافي دي إِشْتِبَاهًا بِالْإِسْلَاحَةِ په لمانځه باندې په قياسولو سره.

اللفات: ﴿قرنت﴾ يو ځای كول. ﴿عزم﴾ پخه اراده كول، نيت ترل.

تشرېح: امام قنوري رَحِمَهُ اللهُ فرمايي چي د قران طريقه او كيفيت دا دی چي قران كونكي دي له ميقات څخه د حج او عمرې دواړو لپاره يو ځای احرام وتړي او تلبيه دي ووايي. او د احرام تر لمانځه وروسته دي دا دعاء وكړي: "اي الله! زه د حج او عمرې اراده لرم. ته زما لپاره دواړه آسانه كړې، او زما څخه يې قبول كړې، دليل دا دی چي قران يعني حج او عمره جمع كول له قرنت الشئ بالشئ څخه راخيستل سوی دی، دا محاوره هغه وخت ويل كيږي چي كله ته دوه شيان يو ځای سره جمع كړې.

و كذا الخ امام قنوري رَحِمَهُ اللهُ فرمايي كه يو سري فقط د عمرې احرام وتړي او د طواف له اوو (۷) دورونو (شوطونو) څخه صرف درې دوره پوره كړي، بيا د حج نيت وكړي، نو بيا هم داسې قارن گرځي، او د هغه حج به حج قران وي، ځكه چي تر اوسه لا د طواف زيات دورونه پاته دي، نو اكثر به د كُمل قائم مقام كيږي او ويل كيږي به چي تر اوسه يې د عمرې طواف نه دي كړي، او كله چي يې د عمرې طواف كړی نه دي، نو د عمرې او د حج دواړو جمع كول متحقق سو، او دواړو جمع كولو ته قران ويل كيږي، لهذا په دې صورت كي به هم قران متحقق كيږي.

ومتى عزم الخ او كله چي د دواړو د اداء كولو اراده وكړي، نو د دوی د آسانۍ لپاره دي دعاء وكړي، او د عمرې افعال دي مخكي اداء كړي او د حج افعال دي وروسته اداء كړي، او په تلبيه كي دي داسي ووايي: لَيْسَتْ بِمُحْتَمِلَةٍ وَحِجَّةٌ مَعًا، يعني عمره او حج دواړه به يو ځای ذكر كړي، لېكن په ذكر كي به عمره مخكي كړي، ځكه د قران په صورت كي چي كله شروع د عمرې په افعالو كيږي، نو په ذكر كي به هم هغه مخته كيږي، لېكن كه د دې باوجود يې په دعاء او تلبيه كي عمره وځنډله نو هيڅ پروا نه لري، ځكه چي په حجة و عسرة كي واو د جمع لپاره دی، خو عمره مخكي كول اولی دي، ځكه چي د الله تعالیٰ په دې قول فمن تمتع بالعمرة إلى الحج كي هم عمره مخكي ذكر سوي ده.

اولوي الامام قدوري رحمه الله فرمايې ڪه يو سري په زړه سره نيت وکړي، او په ژبه سره يې په تلبيه کي حج او عمره ذکر نه کړل، نو هم جائز دي، لکه په لمانځه کي چي په ژبه سره نيت کول شرط نه دي. همداسي به دلته هم په ژبه سره نيت کول شرط نه وي.

قارن حاجي چي کله مکې ته داخل سي نو کوم اعمال به کوي؟

لَا إِذَا دَخَلَ مَكَّةَ بيا چي کله قارن مکې ته داخل سي إِبْدَأْ وَطَافَ بِالْبَيْتِ سَبْعَةً أَشْوَاطًا نو (د حج افعال دي) شروع کړي او پر کعبه دي اووه دوره طواف وکړي يَزِمُّ لِي السَّكَّاتِ الْأُولَى وَمِنْهَا له هغو څخه به په اولو دريو کي رمل وکړي وَيَسْلِي بِحَدِّهَا بَيْنَ الشَّعَاءِ وَالْمَرْوَةِ او تر هغه وروسته به د صفا او مروه په مينځ کي سمی وکړي وَلَبَّيْ وَأَقْعَالُ الْعُمْرَةِ او دا د عمرې افعال دي ثُمَّ يَسْبُغُ بِالْأَعْيَالِ الْحَجِّ بيا به د حج افعال شروع کړي فَيَكُونُ طَوَافُ الْقُدُومِ سَبْعَةً أَشْوَاطًا نو اووه دوره به طواف قدوم وکړي وَيَسْلِي بِحَدِّهَا او تر هغه وروسته به سمی وکړي كَمَا بَيَّنَّا فِي الْبُفْرِدِ لکه موږ چي په مفرد بالحج کي بيان کړل وَيَكُونُ أَقْعَالُ الْعُمْرَةِ او د عمرې افعال به منځکي کړي لِقَوْلِهِ تَعَالَى: فَمَنْ تَشَتَّمْ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ الْبَتَّةَ: ۱۱۹۶ ځکه الله تعالی فرمايلي دي: "څوک چي په عمره تمتع وکړي تر حجه پوري" وَالْقِرَانُ فِي مَعْنَى الشُّعَةِ او قران د تمتع په معنی کي دی وَلَا يَخْلُقُ بَيْنَ الْعُمْرَةِ وَالْحَجِّ او د عمرې او حج په مينځ کي به سر نه خړي لَأَنَّ ذَلِكَ جَنَاحَةٌ عَلَى إِخْرَاجِ الْعَجَمِ ځکه چي حلق د حج پر احرام جرم دی وَإِنَّمَا يَخْلُقُ فِي يَوْمِ النَّحْرِ بلکي دلوی اختر په ورځ به سر خړي كَمَا يَخْلُقُ الْبُفْرِدُ لکه څرنګه چي مفرد (هم دلوی اختر په ورځ) سر خړي.

تفريع: صورت د مسئلې: دا دی چي قارن کله مکې مبارکي ته داخل سي، نو طواف قدوم دي نه کوي. بلکي د عمرې افعال دي شروع کړي، لهذا اول دي طواف عمره وکړي. او د طواف په درې دورونو کي دي رمل وکړي، تر هغه وروسته دي د صفا او مروه په مينځ کي سمی وکړي، داڅو د عمرې افعال سول، بيا دي د حج افعال شروع کړي، نو د مفرد بالحج په ټول دي اول طواف قدوم وکړي، او تر هغه وروسته دي سمی وکړي، امام قدوري رحمه الله فرمايې چي قارن دي د عمرې افعال منځکي لږه کړي او د حج افعال دي وروسته اداء کړي، دا ترتيب له قرآن کریم څخه را اخيستل سوی دی، ځکه الله تعالی هم په دې آيت فَمَنْ تَشَتَّمْ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ کي عمره پر حج منځکي کړې ده، او قران د تمتع په معنی سره دی، يعني په قران او تمتع دواړو کي دوه دوه عبادتونه يعني عمره او حج دواړه په يوه سفر کي جمع سوي دي. نو کوم ترتيب چي په تمتع کي وي هغه ترتيب به په قران کي هم وي (چي هغه د عمرې منځکي کول او د حج وروسته کول دي).

ولا يعلق الهم فرمايې قارن دي د عمرې د افعالو تر اداء کولو وروسته حلق يا قصر نه کوي، ځکه چي د عمرې د افعالو تر اداء کولو وروسته هم قارن محرم وي، نو که هغه حلق يا قصر وکړي، نو د حج د احرام په حالت کي به دا جرم سي. او دم به لازم سي، او ښکاره ده چي دا صحيح نه دي، لهذا په يوم النحر به د مفرد بالحج په ټول حلق يا قصر کوي.

قارن حاجي په خلق سره حلالېږي، كه په ذبحي سره؟

باب القسوان

وَيَحْلُلُ بِالْحَلْقِ جِلْدَكَ او زموږ په نېز قارن په خلق سره حلالېږي لا يهللهم نه په ذبحي سره كَمَا يَحْلُلُ الْبِلْدُ لَكَ څرنگه چي مفرد (په خلق سره) حلالېږي ثُمَّ هَذَا مَذْهَبُنَا بيا دا زموږ مذهب دی وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ: يَكُونُ طَوَافًا وَاحِدًا وَيَسْتَعْلَى سَعْيًا وَاحِدًا او امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ فرمايلي دي: چي قارن به (د عمرې لپاره يو طواف او يوه سعي کوي لَقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: دَخَلْتُ الْغُرَّةَ فِي الْحَجِّ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ حُكْمَ نَبِيِّ ﷺ فرمايلي دي: چي تر قيامت پوري عمره په حج کي داخله سوه وَلَأَنَّ مَبْنَى الْقِرَانِ عَلَى الشَّاذِلِ او حکم چي د قران بنياد پر تداخل دی عَنْ أَكْثَرِ قَوْمِهِ بِتَلْبِيَةٍ وَاحِدَةٍ وَسَعْيٍ وَاحِدٍ وَحَلْقٍ وَاحِدٍ تر دې چي په دې کي پر يوه تلبيه، يوه سفر او يوه خلق باتلي اکتفاء سوي ده (نو کله چي په دې شياتو کي تداخل سو) فَكَذَلِكَ فِي الْأَرْكَانِ نو همداسي به په ارکاتو کي (هم تداخل کيږي) وَلَنَا أَنَّهُ لَمَّا طَافَ صَبَّأُ بْنُ مَعْبُدٍ طَوَافَيْنِ وَسَعَى سَعْيَيْنِ او زموږ دليل دا دی چي کله هُي بن معبد دوه طوافه او دوې سعي وکړې قَالَ لَهُ: عَزَّ وَجَلَّ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ: هَدَيْتَ لِسُنَّةِ نَبِيِّكَ نو عمره ورته وفرمايل: "تا ته بنوونه وسوه د خپل نبي د طريقې" وَلَأَنَّ الْقِرَانَ صَمَّ عِبَادَةٍ إِلَى عِبَادَةٍ او حکم چي قران يو عبادت د بل عبادت سره يوځای کول دي وَذَلِكَ لِإِشَاقِ تَحْقِيقِ بَأْدَاءِ عَمَلٍ كُلِّ وَاحِدٍ عَلَى الْكَمَالِ او داسي هغه وخت ثابتېږي چي د هريوه عمل په بشپړه توگه ادا سي وَلَأَنَّهُ لَا تَدْخُلُ فِي الْعِبَادَاتِ او حکم چي په عبادات (مقصوده وو) کي تداخل نسته وَالسَّعْيُ لِلتَّوَسُّلِ وَالتَّلْبِيَةِ لِلشَّغْرِيمِ وَالْحَلْقُ لِلتَّحْلِيلِ او سفر د وسيلې (فرعي) لپاره دی، او تلبيه د تحریم لپاره ده، او خلق د حلالېدلو لپاره دی فَلَيْسَتْ هَذِهِ الْأَشْيَاءُ بِتَقَايِدٍ نو داسيان مقصود بالذات نه دي بِخِلَافِ الْأَرْكَانِ په خلاف د ارکاتو (چي هغه مقصود بالذات دي) أَلَا تَرَى أَنَّ شَفْعِي الشُّعْرَ لَا يَتَدَاخَلَانِ آيا ته نه گوري! چي دغلي لمونځ دوې شععي نه سره متداخل کيږي وَبِتَخْرِيسَةٍ وَاحِدَةٍ يُؤَدِّيَانِ حال دا چي دواړه په يوه تحریمه سره اداء کيږي وَمَعْفَى مَا رَوَاهُ دَخَلَ وَقْتُ اللَّهِ بِرُفْقٍ وَقْتُ الْحَجِّ او امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ دروايت سوي حديث معنی 'دا ده چي "د عمرې وخت د حج په وخت کي داخل سو".

اللفات: ﴿يَحْلُلُ﴾ د تفعل مضارع ده: حلالېدل، احرام خلاصول، ﴿تداخل﴾ يو په بل کي داخلېدل، ﴿اکثري﴾ د افعال ماضي مجهول ده: کافي گڼل، اکتفاء کول.

تفريغ: صورت د مسئلې: دا دی چي زموږ په نېز قارن په خلق سره حلالېږي، نه په ذبحي (يعني د څاروي په .. لالولو) سره، مطلب دا چي څرنگه مفرد په خلق سره حلالېږي، همدارنگه به قارن هم په خلق سره حلالېږي، او د قارن لپاره د

• تفريغ: أخرجه الترمذي في كتاب الحج، باب دخلت العمرة في الحج إلى يوم القيامة، حديث رقم: ٩٣٢.

• تفريغ: أخرجه ابوداود في كتاب المناسك، باب في القران، حديث رقم: ١٧٩٨.

عمرې او د حج د افعالو د جلا جلا اداء کولو حکم هم زموږ مذهب دی، کښې د امام شافعي رَجْزَةُ الله مسلک دا دی چې قرآن به د عمرې او حج افعال جلا جلا نه اداء کوي، بلکې د دواړو لپاره به یو طواف او یوه سعی کوي.

د امام شافعي دلیل: دا حدیث دی: دخلت المصرة فی الحج النعم (یعني عمره په حج کې داخله سوه)، او د داخلېدلو مطلب دا دی چې د یو شي افعال او افعال په بل شي کې داخل سي، ځواکي د حدیث شریف مفهوم دا سو چې د عمرې افعال د حج په افعالو کې داخل سول، او د حج طواف او سعی به د عمرې د طواف او سعی لپاره کافي وي.

ولأن مبنی الخ د امام شافعي رَجْزَةُ الله دویم دلیل دا دی چې د قرآن دارومدار پر تداخل دی، همدا وجه ده چې په قرآن کې د حج او عمرې دواړو لپاره یوه تلبیه، یو سفر او یو حلق کیږي، او د جلا جلا تلبیې، سفر یا حلق ضرورت نسته، لهذا کله چې د افعالو په حواله سره په قرآن کې تداخل سته، نو دارکاتو په حواله سره به هم په هغه کې تداخل کیږي. یعني د حج طواف او سعی به د عمرې لپاره هم کافي وي.

زموږ دلیل: دا دی چې حضرت صبی بن مبد ۱۰۰۰ په حج قرآن کې دوه طوافه او دوې سعی وکړې، نو حضرت عمر ۱۰۰۰ و فرمایل: هدیت لسته نښت، (تاته د خپل نبي طریقو وښوول سوه)، یعني تا دخپل نبي سنت پیدا کړی، مطلب دا چې د الله رسول ۱۰۰۰ هم حج قرآن کړی وو، او رسول الله ۱۰۰۰ هم دوه طوافه او دوې سعی کړې وې، او همدا سنت دي.

ولأن القرآن ضم دویم دلیل دا دی چې قرآن دې ته ویل کیږي چې یو عبادت د بل عبادت سره یو محلی کړی سي، او دا مفهوم هغه وخت اداء کیږي، چې کله له دواړو څخه د هر هر عبادت افعال په پوره توګه اداء کړی سي، او د عمرې او حج دواړو لپاره جلا جلا طواف او سعی وکړی سي.

ولأنه لاتداخل الخ زموږ دویم دلیل او د امام شافعي جواب دا دی چې په عبادات مقصوده کې تداخل نه کیږي، او تا چې کوم شيان ښوولي دي هغه غیر مقصوده دي، نو خود به تداخل کیږي ځکه سفر تر مکې پورې درسېدلو ذریعه ده، او تلبیه له احرام څخه ماسوا د نورو شيانو د حرامولو لپاره ده، او حلق له احرام څخه د وتولو لپاره دی، لهذا دا ټوله شيان مقصود نه سو، بلکې وسائل دي، نو ځکه به په دوی کې تداخل کیږي.

بغلاف الأركان الخ د دې په خلاف د ارکاتو مسئله ده، ځکه ارکان مقصود بالذات دي، نو پر ارکاتو به وسائل او فرائع تیسول صحیح نه وي، د دې مثال دا دی چې که یو څوک د خلورو رکعتو یعني دوو شفعونیت وکړي، نو هغه به پوره خلور رکعت کوي، داسې به نه کوي چې صرف دوه رکعت وکړي، ځکه چې خلور سره رکعت عبادت مقصوده دي، نو ځکه به تداخل نه پکښې کیږي، که څه هم دواړي شفعي سره جلا دي، او په یوه تحریمه سره شروع سوي دي، همدا سې دلته طواف او سعی هم عبادت مقصوده دي، نو ځکه به د حج او عمرې دواړو په طوافونو او سعیو کې تداخل نه کیږي، بلکې جلا جلا به اداء کیږي.

ومعنى ما رواه الخ فرمایي چې د امام شافعي رَجْزَةُ الله د روایت سوي حدیث دخلت المصرة الخ صحیح مفهوم دا دی چې د عمرې وخت د حج په وخت کې داخل سو، یعني د جاهلیت په زمانه چې کومه دا عقیده وه چې د حج په میاشتو کې عمره کول لویه او ستره ګناه ده، په دې حدیث سره د هغه خرابي عقیدې او خام خیالی تردید وسو.

د دوو (۲) طوافونو او دوو (۲) سعيو حكم

قَالَ: إِنْ طَافَ طَوَافَيْنِ لِمَنْزِلَتِهِ وَحَاجَّتِهِ فرمايي: او كه قارن د خپلي عمرې او د حج لپاره دوه طوافه وكړي وَسَعَى سَعَتَيْنِ يُجْزِيهِ او دوي سعي وكړي نو دا هغه لپاره كافي دي لَأَنَّهُ أَلَّ بِهَا هُوَ السَّعْيُ عَلَيْهِ ځكه چي ده هغه شي اداء كړي كوم چي پرده واجب وو وَقَدْ أَسَاءَ بِتَأْخِيرِ سَعَى الْعُمْرَةِ وَتَقْدِيمِ طَوَافِ الشَّجِيئَةِ عَلَيْهِ خو (دا) ده بد كار وكړي چي د عمرې سعي يې وځنډوله او طواف قديم يې پر سعي مخكي كړي وَلَا يَنْزِمُهُ شَيْءٌ او پر ده هيڅ شي نه لازميږي أَفْجَأَهُنَا فَكَافِرٌ د صاحبنو په نېز خو ښكاره دي لَأَنَّ التَّقْدِيمَ وَالتَّأْخِيرَ لِلنَّسَائِكَ لَا يُوجِبُ الدَّمَ عِنْدَهُمَا ځكه چي د دوي په نېز د حج په عبادتونو كي تقديم او تاخير دم نه واجبي وَعِنْدَهُ طَوَافُ الشَّجِيئَةِ سَنَةٌ او د امام صاحب رحمه الله په نېز طواف قديم سنت دى وَتَرْكُهُ لَا يُوجِبُ الدَّمَ لهذا (په خپله) د هغه پرېښودل دم نه واجبي فَتَقْدِيمُهُ أَوَّلُ نو د هغه مخكي كول خوبه په درجه اولي (دم نه واجبي) وَالسَّعَى بِتَأْخِيرٍ بِالْإِسْتِقْبَالِ يَسْتَلِ أَحْسَنَ لَا يُوجِبُ الدَّمَ او په بل كار كي د مشغولېدلو په وجه د سعي ځنډ ول دم نه واجبي فَكَذًا بِالْإِسْتِقْبَالِ بِالطَّوَّافِ نو همداسي به په طواف كي د مشغولېدلو په وجه (دم نه واجبيږي).

توضيح: صورت د مسئلې: دا دى كه قارن دوه طوافه وكړي، يو د عمرې لپاره، او بل د حج لپاره (طواف قديم وكړي)، او بيا دوي سعي وكړي، يوه د عمرې لپاره او بله د حج لپاره. نو دا جائز دي، ځكه چي پر هغه دوه طوافونه او دوي سعي واجب وي، او ده هغه اداء كړل، خو څرنگه چي ده په ترتيب سره اداء نه كړل. نو دا يې بد كار وكړى، په ترتيب سره اداء كولو مطلب دا دى چي اول د عمرې طواف كول پكار وو، او تر هغه وروسته د عمرې سعي كول پكار وو. او بيا طواف قديم كول پكار وو، خو څرنگه چي هغه د عمرې سعي تر طواف قديم وروسته وكړه، او طواف قديم يې تر عمرې مخكي وكړى، نو د ترتيب اوښتولو په وجه لږ نقص راغلى، خو بيا هم دا غټ نقص نه دى، لهذا د دې په وجه به پر قارن دم او هيڅ شي نه واجبيږي، نه د امام صاحب په نېز او د صاحبنو په نېز.

وعنده طواف التحية الخ امام صاحب رحمه الله په نېز ځكه تاوان نه واجبيږي، چي د هغه په نېز طواف قديم سنت دى، لهذا په خپله د هغه پرېښودل دم نه واجبي، نو د هغه مخكي كول خوبه په درجه اولي دم نه واجبي.

والسعي الخ او پاته سوه د عمرې سعي تر طواف قديم وروسته كول، نو په دې سره هم دم نه واجبيږي، ځكه چي له طواف څخه ماسو په بل كار كي د مشغولېدلو په وجه د سعي وروسته كېدل دم نه واجبي، مثلاً يو څوك د عمرې تر طواف وروسته په خوراك يا خواب مشغول سو، بيا يې د عمرې سعي وكړه، نو هيڅ شي نه واجبيږي، نو همدا ډول كه د حج په طواف قديم باندي د مشغولېدلو په وجه د عمرې سعي وروسته سي، نو په دې سره به هم دم نه واجبيږي.

د دم قران بيان

قَالَ: وَإِذَا رَمَى الْجَمْرَةَ بِرَمِيٍّ فرمايي: او كله چي قارن د قرباني په ورځ (داختر په ورځ) د جمره عقبه رمي وكړي ذَبْهُمَ شَأْنًا أَوْ بَكْرَةً نو حلال دي كړي يو بزه (وزه) يا يوه غوا أَوْ بُنْتَنَةً أَوْ سَهْمًا بُنْتَنَةً يا يوه بدننه يا د يوې بدنې اوومه حصه

الْهَدْيُ مِنَ الْقَرَانِ نو دادم قران دى **لَأَنَّهُ فِي مَعْنَى الشُّعْبَةِ** حكه چي قران د تمتع په معنى سره دى **وَالْهَدْيُ مَنْصُوصٌ عَلَيْهِ** **بَيْنَهَا** او په تمتع كي د هدي قرباني كول منصوص عليه دي (يعني په تمتع كي د هدي په باره كي نص رافلى دى) **وَالْهَدْيُ مِنَ الْإِبِلِ وَالْبَقَرِ وَالنَّعَمِ** او هدى په اوبس، غوا او بزې سره كيږي **عَلَى مَا نَذَرَ كُرْبًا** بابه **إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى** چي هغه به مود انشاء الله د هدى په باب كي ذكر كړو **وَأَرَادَ بِالْهَدْيَةِ هُنَا الْبَعِيْرَ** او دلته له بدنې شخه مراد اوبس دى **وَإِنْ كَانَ اسْمُ الْهَدْيَةِ يَقَعُ عَلَيْهِ وَعَلَى الْبَقَرَةِ** كه شخه هم د بدنې لفظ پر اوبس او غوا دواړو واقع كيږي **عَلَى مَا ذَكَرْنَا** لكه **خَرْنَكِه** چي مود ذكر كړه **وَكَمَا يَجُوزُ سُبُّ الْبَعِيْرِ جُوزُ سُبِّ الْبَقَرَةِ** او **خَرْنَكِه** چي د اوبس اوومه حصه جائز ده همدارنگه د غوا اوومه حصه (هم) جائز ده.

اللفات: ﴿سبع﴾ اوومه حصه، ﴿بغير﴾ اوبس.

تفريع: فرمايي قارن چي كله په يوم النحر كي د جمره عقبه رمي وكړي، نو هغه دي يوه بزه، يا غوا، يا اوبس يا د بدنې اوومه حصه قرباني كړي. ددې نوم دم قران دى، ددې د واجبدلو دليل دادى چي قران د حج او دمعي په جمع كولو كي د تمتع په معنى سره دى (يعني لكه **خَرْنَكِه** چي په تمتع كي حج او عمره سره جمع كيږي. همدارنگه په قران...)، او په تمتع كي د هدي قرباني منصوص عليه ده، لكه **خَرْنَكِه** چي په نص يعني آيت كي راځي: **فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْمَرَّةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَسْرَمَ مِنَ الْهَدْيِ**. نو كله چي په حج تمتع كي قرباني واجب ده، نو په قران كي به هم واجب وي.

والهدى الـخ صاحب هدايې فرمايي چي په اوبس، غوا او بزې ټولو سره هدى كېداى سي، تفصيل به په باب الهدى كي ذكر سي، او دلته له بدنې شخه اوبس مراد دى، كه شخه هم د بدنې لفظ پر اوبس او غوا دواړو ويل كيږي. نو **خَرْنَكِه** چي د اوبس داوومي حصې قرباني جائز ده، همدارنگه به د غوا داوومي حصې قرباني جائز وي.

كه د قارن سره د حلالولو لپاره خاړوى نه وي نو د روزو حكم

لَمَّا كَانَتْ يَكُنْ لَهُ مَا يَذْكُرُهُمْ بيا كه د قارن سره د حلالولو لپاره يوشى نه وي **صَامَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ مِنَ الْحَجِّ** نو هغه دي د حج په دوران كي درې ورځي روژې ونيسي **أَخْبَاهَا يَوْمَ عَرَفَةَ** چي د هغو آخري ورځ به عرفات وي **وَسَبْعَةَ أَيَّامًا إِذَا رَجَعْتَ إِلَى أَهْلِكَ** او اووه روژې دي ونيسي كله چي خپل اهل و عيال ته راسي **يَقُولُهُ تَعَالَى: فَتَنْ لَمْ يَجِدْ فَعِصَامَ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ مِنَ الْحَجِّ** حكه الله تعالى فرمايي دي: "او څوك چي هدى پيدا نه كړي نو هغه دي په حج كي درې ورځي روژې ونيسي **وَسَبْعَةَ إِذَا رَجَعْتَ إِلَى عَشْرَةِ كَامِلَةٍ** البقرة: ۱۱۶ او اووه روژې دي (هغه وخت ونيسي) چي كله تاسو واپس راسئ (نو) داپوره لس (روژې) سوي" **قَالَ تَعَالَى إِنَّ وَدَّ أَنْ الشَّمْسُ قَالِقَرَانٌ** **وَمِثْلُهُ** لهذا نص كه شخه هم د تمتع په حق كي وارد سوي دى لېكن قران هم د تمتع په خيږ دى **لَأَنَّهُ مُرْتَفِقٌ بِأَدَاءِ السُّكُكَيْنِ** حكه چي قارن هم د دوو عبادتونو (يعني د حج او دمعي) شخه فايده اخلي **وَالْمُرَادُ بِالْحَجِّ وَاللَّهُ أَعْلَمُ وَقَتُهُ** او له حج شخه مراد (والله أعلم) د هغه وخت كېداى سي **لَأَنَّ نَفْسَهُ لَا يَصْلَحُ ظَنًّا حَكَا** چي نفس حج د ظرف جوړ بدلولى صلاحيت نه لري **إِلَّا أَنْ الْأَفْضَلُ أَنْ يُصَوِّرَ قَبْلَ يَوْمٍ**

الثَّوْبَةُ بِثَوْبٍ وَثَوْبُ الثَّوْبَةِ وَثَوْبُ عَزْلَةٍ خَوِ افْضَلُ مَا هُوَ فِي ثَوْبٍ تَرُدُّهُ مَخْكِ يَوْمَ وَدَعُ اوْ پِه يَوْمِ تَرُدُّهُ اوْ پِه يَوْمِ عَرْمِه
روژه ونيسي لِأَنَّ الثَّوْبَةَ بَدَلٌ مِنَ الْهَذِي حُكْمٌ فِي رَوْذَةٍ دِهْدِي بَدَلُ هُوَ فَيَسْتَحَبُّ تَأْخِيْرُهُ إِلَى آخِرِ وَقْتِهِ نَوْحُكُ
مستحب داده چي تر خپل آخري وخته پوري روژې وځنډ ول سي رَجَاءُ أَنْ يَنْقُذَ عَلَى الْأَصْلِ په دې اميد چي پر
أَصْل (هډی) به قدرت پيدا کړي.

اللفظ: ﴿م ٢٢٢﴾ د استعمال اسم فاعل دی: آساني او فايده حاصلونکی.

تشریح: صورت ه مستحب: دادی که يو قارن د قربانۍ وس نه لري، يا وس خو لري، لېکن څاروی نه پيدا کيږي، نو بيا د
هغه لپاره حکم دادی چي د قربانۍ په بله کي دي لس روژې ونيسي، په دې تر تيب چي درې روژې دي تر يوم النحر
مخکي ونيسي، او اووه (٧) روژې دي هغه وخت ونيسي چي کله کور ته راسي، دليل الله تعالى دا قول دی: فمن لم يجد
فصيل ثلاثة أيام في الحج وسبعة إذا رجعتم تلك عشرة كاملة، دا آيت که څه هم د تمتع په حق کي وارد سوی دی، خو قرآن
هم د تمتع په څير دی، په دې توگه چي قارن او تمتع دواړه دوه عبادتونه يعني حج او عمره سره جمع کوي، نو دې
مشابهت په وجه چي کوم حکم د تمتع دی، هغه به د قرآن وي.

والمراد بالغ صاحب د هدايې فرمايې چي په دې آيت فصيل ثلثة أيام في الحج کي له حج څخه مراد د حج وخت او د حج
زمانه ده، حُکْمٌ چي حج د افعالو د مجموعې نوم دی (يعني د وقوف عرفه او د طواف زیارت نوم دی)، او يو فعل د بل فعل
لپاره د ظرف جوړېدلو وړتيا نه لري (يعني درې روژې په وقوف عرفه او طواف زیارت کي نه سي اداء کېدلای)، له ناله
دې څخه به د حج وخت مراد وي، او څرنگه چي د حج زمانه له شوال څخه شروع کيږي، نو تر احرام تړلو وروسته چي
کله هم وغواړي درې روژې دي ونيسي، لېکن افضل داده چي د ذوالحجې په ٧، ٨، ٩ روژې ونيسي، حُکْمٌ چي روژه د
هډی په بله کي واجب سوې ده، نو په دې هيله تر آخري وخته پوري دروؤو ځنډول مستحب دي، چي کېدای سي پر
اصل يعني پر هډی قدرت پيدا سي، لکه څرنگه چي داوبو د نه لرونکي سري لپاره په تيمم سره لمونځ تر آخري وخته
پوري ځنډول مستحب دي (په دې هيله چي اوبه به پيدا سي).

د کفارې روژې به جبري نيول کيږي؟

وَلَنْ صَامَهَا بِتَكْلِ بَعْدَ تَرَاوَعِهِ مِنَ الْحَجِّ جَلَّ اوْ که قارن اووه (٧) روژې په مکه کي له حج څخه تر فراغت وروسته ونيسي
نو جائز دي وَمَعْنَاهُ بَعْدَ مُغَيَّرِ أَيَّامِ الشَّهْرِ دې معنی داده چي د أيام تشریق تر تېرېدلو وروسته لِأَنَّ الثَّوْبَةَ فِيهَا
مَنْعٌ عَنْهُ حُكْمٌ چي په ایام تشریق کي روژه ممنوع ده وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى: لَا يَجُوزُ او امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ
فرمايې چي جائز نه دي لِأَنَّهُ مُعَلَّقٌ بِالرُّجُومِ حُكْمٌ چي اووه سره روژې معلقي دي په رجوع باندې إِلَّا أَنْ يَتَوَقَّعَ النُّقَارَ
خودا چي هغه سړی په مکه کي د پاته کېدلو نیت وکړي فَيَجِئُ بِذِي بَيْزْنِهِ لِيَتَعَدَّرَ الرُّجُومَ نو په هغه وخت کي جائز دي
د رجوع د متعذر کېدلو په وجه وَلَكِنْ أَنْ مَعْنَاهُ: رَجَعْتُمْ عَنِ الْحَجِّ أَيْ فَرَّغْتُمْ او زموږ دليل دادی چي د رجعت معنی ده:
رجعت عن الحج يعني فرغتم إِذِ الْفَرَاغُ سَبَبُ الرُّجُومِ إِلَى أَهْلِهِ حُكْمٌ چي (له حج څخه) فراغت خپل اهل و عيال ته د

راستېدللو سبب دى فَكَانَ الْأَذَاهُ بَعْدَ السَّهَبِ فَيَجُوزُ لهذا (دروژو) اداء كول به تر سبب وروسته سي نو ځكه به جائز وي.

تشرېح: په مخكښ مسئله كي وويل سوه چي اووه (۷) روژې به قارن هغه وخت نيسي چي كله خپل وطن ته راسي، خو كه قارن له حج څخه تر فراغت وروسته په مكه كي اووه روژې ونيولې نو جائز دي، خو شرط دا دى چي دايام تشرېق تر تېرېدلو وروسته به يې نيسي، ځكه په ايام تشرېق كي روژه نيول منع دي، امام شافعي رَجَعَهُ الله فرمايي چي د قارن لپاره په مكه مكرمه كي د دې اووه (۷) روژو نيول جائز نه دي، ځكه الله تعالى په دې قول وسېمه اِذَا رَجَعْتُمْ كِي د اووه روژې په رجوع پوري معلقې سوي دي، او رجوع هغه وخت ثابتېږي، چي كله دا سړى خپل وطن ته واپس راسي، نو ځكه به په مكه كي د دې روژو نيول جائز نه وي، هو! كه هغه په مكه كي د قيام نيت وكړي، نو بيا په مكه كي هم نيول جائز دى، ځكه چي په دې صورت كي رجوع ناممكن ده.

ولنا الخ زموږ دليل دادى چي الله تعالى د دې قول رجعت معنى ده: فرغت. "يعني كله چي تاسو له حج څخه فارغ سى نو اووه روژې ونيسئ"، هغه كه په مكه كي وي، كه په لاره كي وي، او كه وطن ته ورسېږي. صاحب د هدايې وايي چي له حج څخه فارغېدل هم خپل اهل و عيال ته د واپس راتللو سبب دى، لهذا كله چي هم له حج څخه تر فراغت وروسته اووه روژې ونيسي، نو تر سبب وروسته روژې راځي، او تر سبب وروسته چي كوم شى هم راسي، هغه اداء كيږي، نو ځكه به له حج څخه تر فراغت وروسته دا اووه روژې اداء كيږي، كه څه هم په مكه كي يې اداء كړي.

تر ايام نحر مخكي د روژو نه نيولو حكم

زَيْنُ قَاتَةَ الصُّومِ او كه له قارن څخه (درې) روژې فوت سي حَقُّ أَلَى يَوْمِ النُّحْرِ تر دې چي يوم نحر راسي (يعني دلوى اختر ورځ راسي) لَمْ يَجُزْ إِلَّا الذُّمُّ نو د هغه لپاره هيڅ شى نه كافي كيږي مگر دم وَقَالَ السَّائِقِيُّ رَجَعَهُ اللهُ: يَصُومُ بَعْدَ هَذِهِ الْأَيَّامِ او امام شافعي رَجَعَهُ الله فرمايلي دي: چي تر ايام تشرېق وروسته به روژې ونيسي لَأَنَّهُ صَوْمٌ مُؤَقَّتٌ ځكه چي دا متعيني روژې دي (يعني دخپل وخت سره خاصي دي) فَيَقْطَعُ كَصَوْمِ رَمَضَانَ نو د رمضان د روژو په څير به د هغو قضاء هم راوړل كيږي وَقَالَ مَالِكٌ رَجَعَهُ اللهُ: يَصُومُ فِيهَا او امام مالك رَجَعَهُ الله فرمايي: چي هغه سړى به په ايام تشرېق كي روژې ونيسي لِقَوْلِهِ تَعَالَى: فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ الْحَجَّ ۱۱ بقره: ۱۱۹۶ ځكه الله تعالى فرمايلي دي: او څوك چي هلې پيدانه كړي هغه دي د حج په وخت كي درې روژې ونيسي وَهَذَا وَقْتُهٗ او د تشرېق زمانه د حج وخت دى وَلَنَا الثَّمَنُ الشُّهُورُ عَنِ الصُّومِ فِي هَذِهِ الْأَيَّامِ او زموږ دليل په دې ورځو كي له روژې نيولو څخه هغه مشهوره نهې دي فَيَتَقَيَّدُ بِهِ النَّصُّ نو په دې نهې سره به نص مقيد كيږي أَوْ يَذْخُلُهُ النَّصُّ يا په دې روژو كي به نقصان داخلېږي فَلَا يَتَأَذَى بِهِ مَا وَجَبَ كَامِلًا نو په دې ناقصو روژو سره به هغه روژې نه اداء كيږي چي هغه په كامله توگه واجب سوي وي.

اللفات: ﴿فاته﴾ د نصر ماضي دي: نو تېدل، قضاء كېدل، ﴿صوم مؤقت﴾ د ځانگړي او معلوم وخت روژې.

تشریح: منہ کی ذکر سہ کہ قارن پر ہدی قدرت نہ لری، نو لس روژې دي ونیسي، درې له یوم النحر څخه منځکې، او اووه له حج څخه تر فراغت وروسته، خو که هغه درې روژې تر یوم النحر منځکې نه ونيولې، تر دې چې یوم النحر راغلی، نو زموږ په نېز پر هغه دم واجبيږي، روژې کافي نه دي. امام شافعي فرمایي چې دا روژې دي تر ایام تشریق وروسته را وگرځوي، او امام مالک فرمایي چې دا روژې دي په ایام تشریق کي را وگرځوي.

د امام شافعي دلیل: دا دی چې دا روژې د یو وخت سره خاصي او متعیني دي، الله جلّ و علا فرمایي: فسیار ثلاثة أيام فی الحج او کومي روژې چې متعیني وي، هغه که په خپل متعین وخت کي اداء نه کړی سي. نو د هغو قضاء به راوړل کیږي. لکه درمضان روژې چې په رمضان کي اداء نه کړی سي، نو وروسته به د هغو قضاء راوړل کیږي، لهدا دا روژې به همدا سي وي، چې کله تر یوم نحر منځکي اداء نه کړی سي، نو تر ایام تشریق وروسته به د هغو قضاء راوړل کیږي.

د امام مالک دلیل: دا دی چې الله تعالی فرمایلي دي: فمن لم يجد فسیار الله، "یعني څوک چې د هدي څاروی پیدا نه کړي، نو هغه دي د حج په وخت کي درې روژې ونیسي". او ایام تشریق هم د حج وخت دی، ځکه چې په دې ورځو کي رمي کیږي، نو کله چې ایام تشریق د حج وخت دی. نو د قرآن په حکم به دا درې روژې په ایام تشریق کي هم صحیح وي.

زموږ دلیل: دا دی چې په ایام تشریق کي له روژو نیولو څخه منع سوې ده، لکه په حدیث کي چې راځي: لا تصوموا فی هذه الأيام. او دا حدیث مشهور دی، او په مشهور حدیث سره کتاب الله مقید کېدای سي، نو ځکه به نص یعنی ثلاثة

ایام فی الحج د ایام تشریق څخه علاوه په نورو ورځو مقید کیږي، یعنی له ایام تشریق څخه علاوه د حج په نورو ورځو کي د دې دریو روژو حکم سوی دی، خو که نص په دې حدیث سره مقید نه سي، نو د نهی په وجه به د دې ورځو په روژو کي نقصان بالیقین پیدا سي، او پر قارن چې دم قران پر ځای کومي روژې واجب سوي دي، هغه کلملي دي، او قاعده داده چې کامل به په ناقص سره نه اداء کیږي. لکه څرنګه چې د تېري ورځي دماز بګر لمونځ بله ورځ د لمر لوړېدل په وخت کي نه سي اداء کېدلای، لنډه دا چې په ایام تشریق کي دا روژې نه سي اداء کېدلای، او تر ایام تشریق وروسته هم نه سي اداء کېدلای، ځکه چې دم په بدله کي دروژو وجوب خلاف قیاس ثابت دی، او خلاف قیاس چې کوم شی ثابت وي، هغه به تر خپل مورد پوري منحصر وي، او د هغه مورد د حج ورځي دي (او د حج په ورځو کي تر یوم النحر منځکي ورځي دي، ځکه چې تر ایام تشریق وروسته د حج ورځي ختمیږي. او په ایام تشریق کي روژې صحیح نه دي، نو ځکه به تر یوم النحر منځکي دروژو مورد وي). لهدا تر خپل وخت او مورد وتلو به دروژو نیول صحیح نه وي، بلکي حکم به د خپل اصل یعنی د هدي د څاروي و طرف ته ګرځي، نو د هدي څاروی چې کله هم په لاس ورسي، د هغه قرباني کول به پر واجب وي.

نو ایام تشریق وروسته دروژو د قضاء حکم

وَلَا تَلْبَسُوا بَعْدَهَا او تر ایام تشریق وروسته (هم) روژې نه اداء کیږي لِأَنَّ السُّؤْمَرَ بَدَلٌ ځکه چې روژه بدل ده وَالْأَهْدَاءُ لَا تُلْبَسُ إِلَّا شَرْعًا او بدل نه متعین کیږي مګر (صرف) د شریعت له طرفه (یعني بدل فقط شریعت معلومولای سي د هر چا کله نه دی) وَاللَّحْظُ خَصَّهُ بِوَقْتِ الْحَجِّ او نص روژه د حج د وخت سره خاص کړې ده وَجَوَّزُ الدَّمِ عَلَى الْأَمَلِ او د قرباني جائز کېدل پر خپل اصل دي (نو ځکه به تر حج وروسته هم جائز وي) وَعَنْ عُمَرَ أَنَّهُ أَمَرَ فِي وَثِيلِهِ بِذَبْحِ الشَّاةِ او له حضرت عمر رضی الله عنه څخه روایت دی چې هغه په داسي واقعه کي د بزې ذبحه کولو حکم وکړی.

اللفات: ﴿لَا تَلْبَسُ﴾ د نصر مضارع منفي مجهول ده: درول، متعینول.

تشریح: په دې عبارت کي د امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ رَدَّ سَوِي دى، په دې توگه چي د مذکور د ربو روژو قضاء تر ايام تشریق وروسته هم صحيح نه ده، ځکه چي روژه د دم قران بدل ده، او بدل د الله له طرفه ثابتېږي. او شريعت يعني آيت بدل يعني روژه د حج دوخت سره خاص کړې ده، نو کله چي د حج دوخت سره خاص ده، نو د حج تر وخت وروسته به يعني تر ايام تشریق وروسته به د روژې اداء کول جائز نه وي، او د قرباني جائز کېدل د روژې بدل نه دي. بلکي هغه پر خپل اصل پاته دي. لهذا کله چي روژې فوت سي، نو حکم به د خپل اصل و طرف ته راگرځي، او قرباني به پر واجب وي.

ومن هيرالخم زمود تأييد په دې سره هم کيږي چي د حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په زمانه کي يو قارن د هدي څاروی نه درلودی. او د حج د ورځو درې روژې هم ځني قضاء سوې، او يوم النحر راغله، نو حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د فتوی وړکړه چي بزه قرباني کړه، نو له دې څخه هم دا خبره ثابت سوې چي که دروژو وخت تېر سي، نو حکم به د اصل و طرف ته راگرځي او قرباني به واجبېږي.

د قارن حاجي د حلال کېدلو وخت

لَقَوْلِهِمْ يَقْدِرُ عَلَى الْهَذِي تَحَلَّلَ بيا که قارن پر هدي قدرت پيدا نه کړي نو حلال دي سي وَعَلَيْهِ دَمَان او پر هغه به دوې قرباني. واجب وي دَمُ الشَّيْءِ وَدَمُ الشَّحْلِ قَبْلَ الْهَذِي [١] يوه د تمتع قرباني [٢] او بله تر هدي مخکي د حلالېدلو قرباني فَإِنْ لَمْ يَذْهَبِ الْقَارِنُ مَكَّةَ وَتَوَجَّهَ إِلَى عَرَفَاتٍ او که قارن مکې ته داخل نه سي (بلکي) عرفات ته متوجه سي فَقَدْ صَارَ زَائِفًا لِمُتَرَبِّهِ بِالْمُتَوَلَّى نو هغه د وقوف عرفه په وجه دخپلي عمرې پرېښوونکي سو لَأَنَّهُ تَعَدَّى عَلَيْهِ أَذَاؤًا ځکه پر هغه د عمرې اداء کول ناممکن سو لَأَنَّهُ يَصِيرُ بَيْنَا أَفْعَالِ الْمُتَرَبِّ عَلَى أَفْعَالِ الْحَجِّ ځکه چي هغه به د حج پر افعالو د عمرې د افعالو بناء کونکی سي وَذَلِكَ خِلَافُ الْمُشْرُوعِ او دا خلاف مشروع دي.

اللفات: ﴿بل﴾ بناء کونکی، ﴿رافض﴾ پرېښوونکی.

تشریح: په دې عبارت کي دوې مسئلې بيان سوي دي: (١) اوله مسئله داده چي هغه قارن (يا تمتع) چي درې روژې ځني فوت سوي وي که پر قرباني هم قدرت پيدا نه کړي نو د هغه لپاره حکم دا دی چي تر قرباني کولو مخکي دي حلال سي، او وروسته دي دوه دمه يعني دوې قرباني وکړي، يو دم تمتع او دويم تر قرباني مخکي د حلالېدلو دم، ځکه چي قرباني هم د حج له افعالو څخه يو فعل دی، نو ځکه به د هغې پرېښوول دم واجبوي.

(٢) دويمه مسئله داده که قارن د دې پر ځای چي د عمرې ارکان اداء کړي سیده عرفات ته ولاړ سي، نو فقط په وقوف عرفه کولو سره د عمرې پرېښوونکي سو (لهذا اوس به قارن نه وي، او د قران دم به هم پر واجب نه وي، بلکي د عمرې قضاء به پر واجب وي او بل به د عمرې د پرېښوولو دم پر واجب وي)، ځکه چي تر وقوف عرفه وروسته د هغه لپاره عمره اداء کول متعذر سو، عمره اداء کول ځکه متعذر سو چي که هغه اوس هم عمره وکړي، نو تر حج وروسته به وي، تر حج مخکي نه سي کېدلای، نو په دې صورت کي به د عمرې د افعالو ترتب به د حج پر افعالو وي، حال دا چي دا خلاف مشروع دي. مشروع دا دي چي د حج د افعالو ترتب به د عمرې پر افعالو وي، يعني اول به عمره اداء کوي، وروسته به حج اداء کوي.

که قارن فقط د عرفات و طرف نه متوجه سي نو څه حکم دی؟

وَلَا يَصِحُّ رَأْفًا بِمَجْرُو الطَّوْحَةِ او قارن فقط (عرفات ته) په روانېدلو سره د عمرې پرېښوونکي نه گرځي هُوَ الْحَيِّزُ مِنْ مَذْهَبِ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ أَيْضًا همدا د امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللَّهُ صحيح مذهب هم دی وَالْفَرْقُ لَهُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ مُصَلِّي الطَّوْحَةِ إِذَا تَوَجَّهَ إِلَيْهَا او د امام صاحب رَحِمَهُ اللَّهُ پر مسلک د قارن او د هغه سري په مينځ کي چي د جمعي په ورځ د ماپنين لمونځ وکړي او (بيا) د جمعي (لمناڅه) ته روان سي فرق دا دی اَنَّ الْأَمْرَ هُنَا لِكَ بِالتَّوَجُّهِ مَتَوَجَّهٌ بَعْدَ أَدَاءِ الطَّوْحِ چي د جمعي په ورځ د ماپنين د لمناڅه تر اداء کولو وروسته (هم) د جمعي لمناڅه ته د تللو حکم (هغه) ته متوجه دی وَالتَّوَجُّهُ فِي الْقِرَانِ وَالشَّيْءُ مَتَوَجَّهٌ عَنْهُ قَبْلَ أَدَاءِ الْعُمْرَةِ او په قرآن او تمتع کي د عمرې تر اداء کولو مخکي له تللو څخه نه سي دي قَافِرًا نو دواړي مسئلې جلا سي (يعني په دواړو مسئلو کي فرق راځي).

اللغات: ﴿مجروح﴾ محض، فقط.

تشریح: مسئله: داده چي قارن د عمرې له اداء کولو څخه بغير فقط د عرفات و طرف ته په متوجه کېدلو او روانېدلو سره د عمرې پرېښوونکي او ختمونکي نه شمارل کيږي، بلکي د عمرې پرېښوونکي هغه وخت شمارل کيږي، چي کله هغه د نو الحجې په نهمه ورځ تر زوال وروسته عرفات ته ورسېږي او وقوف وکړي، د امام صاحب رَحِمَهُ اللَّهُ صحيح مذهب همدا دی، لېکن له امام صاحب رَحِمَهُ اللَّهُ څخه د حضرت حسن په روايت کي دا رانقل سوي دي چي د عرفات و طرف ته په متوجه کېدلو سره عمره ختميږي او پر هغه به د عمرې د پرېښوونکي حکم لگيږي، او قياس هم دا دی چي څرنگه د جمعي په ورځ په کور کي د ماپنين د لمناڅه تر کولو وروسته د جمعي و طرف ته محض په روانېدلو سره د ماپنين لمونځ فاسديږي، همداسي به په دې مسئله کي هم محض د قارن په روانېدلو سره عمره ختميږي.

والفرق له الخ خو د امام صاحب رَحِمَهُ اللَّهُ پر مذهب د فرق وجه دا ده چي د جمعي په مسئله کي چي کله يو څوک د ماپنين لمونځ وکړي او د جمعي و طرف ته متوجه او روان سي، نو د هغه دا روانېدل صحيح او جائز دي، ځکه چي اوس هم هغه د الله ﷻ د دې خطاب فاسحوالی ذکر الله مستحق دی، او دا خطاب د ماپنين د لمناڅه تر اداء کولو وروسته هم د هغه په حق کي ثابتيږي، او د قرآن او تمتع په مسئله کي هغه د عمرې تر اداء کولو مخکي د عرفات و طرف ته له روانېدلو څخه منع سوي دی، نو په دې دواړو مسئلو کي به دومره فرق باوجود يوه پر بله قياسول څرنگه صحيح وي.

که عمره پرېږدي نو له قارن څخه د قرباني د ساقطېدلو حکم

قَالَ: وَسَقَطَ عَنْهُ ذِمَّةُ الْقِرَانِ فرمايي: چي له قارن څخه د قرآن قرباني ساقطه سوه لِأَنَّهُ لَنَا اِزْتَفَعَتِ الْعُمْرَةُ لَمْ يَرْفُقْ لِأَدَاءِ السُّكُوتِ ځکه کله چي عمره پرېښوول سوه نو هغه ته د دوو عبادتونو د اداء کولو آساني تر لاسه نه سوه (و بعضي شارحينو يې معنی 'دا کړې ده: او کله چي له هغه څخه عمره پاته سوه نو هغه د دوو عبادتونو له اداء کولو څخه فايده نه واخيستل، په دې صورت کي به له يرفق معلومه صيغه وي) وَكَذَلِكَ دگر او پر هغه به قرباني واجب وي لِطَرَفِ هُمُرَتِهِ بَعْدَ الشَّرَافِ فِيهَا دخپلي عمرې د پرېښوولو په وجه وروسته تر شروع کولو په هغې سره وَكَذَلِكَ فَكُلَا لَهَا او پر

هغه به د عمرې قضاء (هم) واجب وي لِصَلَةِ الشَّوْمِ فِيهَا د عمرې د شروع كولو د صحت په وجه كَأَشْبَةِ الْإِنْخُسَ نو هغه د محصر سره مشابه سو، والله أعلم بالصواب.

الامثلة: «ارلفقت» د افتعال ماضي ده: پاته كېدل، ختمېدل، پرېښوول، «لمرهرفق» آساني حاصلول، فايده اخيستل، «محصر» هغه سړی چې له حج كولو څخه منع سوی وي.

تفريع: مسئله: دا ده چې قارن كله د عمرې داركانو له اداء كولو څخه بغير سيده عرفات ته ولاړ سي، نو د هغه له ذمې څخه دم قران هم ساقطېږي (لكه مخكې چې موږ ذكر كړه)، ځكه چې د عمرې د پرېښوولو په وجه هغه د حج او د عمرې دواړو عبادتونو جمع كونكي نه سو، نو كله چې د دواړو جمع كونكي نه سو، نو دم شكر يعني دم قران به هم نه واجبيږي، لېكن پر هغه د عمرې قضاء واجبيږي، او د عمرې د پرېښوولو په وجه يو دم هم پر واجبيږي، دم خو ځكه واجبيږي، چې هغه تر احرام تړلو وروسته عمره پرې ايښي ده، او قضاء ځكه واجبيږي، چې عمره شروع كول يې صحيح دي (ځكه كله چې هغه د عمرې احرام وتړی، نو عمره كول يې صحيح سو، خو بيرته يې پرېښووله نو ځكه به قضاء هم پر واجب وي).

فأشبه المحصر الخ او دا سړی د محصر مشابه سو، محصر هغه سړی ته ويل كيږي چې احرام وتړي، خو د ښمن يا د يو بل شي په وجه د حج له افعالو څخه منع كړی سي، نو پر محصر قرباني مع القضاء واجب ده (يعني يوه قرباني به كوي او چې كله احصار ختم سي نو د حج قضاء به هم راوړي)، همدا چول به د عمرې پر پرېښوونكي هم قرباني مع القضاء واجب وي.

بَابُ التَّمَتُّعِ

(دا) باب د (حج) تمتع (په بيان كي) دی

تشرېح: تر باب القرآن لاندې ذکر سوه چي زموږ په نېز حج قرآن تر ټولو افضل دی، نو ځکه يې هغه تر تمتع مخکې بيان کړی، اوس تمتع بيانوي، ښکاره دي وي چي د تمتع لغوي معنی ده: فايده اخيستل، گټه پورته کول، هغه که مړ ډول فايده او گټه وي، او په اصطلاح کي د تمتع مفهوم دا دی چي يو سړی د حج په مياشتو کي له ميقات څخه د عمرې احرام وتړي، مکې ته داخل سي، او د عمرې تر بشپړتيا وروسته احرام خلاص کړي، او تر هغه وروسته د حج په ورځو کي د حج لپاره دويم احرام وتړي، نو څرنگه چي داسې په يوه سفر کي له حج او عمرې دواړو څخه فايده اخيستونکی سو، نو ځکه د هغه دې فعل ته تمتع ويل کيږي، او هغه ته تمتع ويل کيږي، د تمتع د ثبوت لپاره تر ټولو ښکاره دليل دا آيت دی: **فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ... الخ.**

د تمتع شرعي حثيت

الْشَّهْدَةُ أَفْضَلُ مِنَ الْإِمْرَادِ تمتع له افراد څخه افضل دی **وَعَنْ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ أَنَّ الْإِمْرَادَ أَفْضَلُ** او له امام صاحب رَحِمَهُ اللَّهُ روايت دی چي افراد افضل دی **لِأَنَّ الشَّهَادَةَ إِقَامَ لِعُمْرَتِهِ** ځکه چي د تمتع کونکي سفر د عمرې لپاره واقع کيږي **وَالْفَرْقَةُ إِقَامَ لِحَجَّتِهِ** او د افراد کونکي سفر د حج لپاره واقع کيږي **وَجُعْ ظَاهِرُ الرَّوَايَةِ أَنَّ فِي الشَّهَادَةِ جَمْعًا بَيْنَ الْعِبَادَتَيْنِ** دظاهر روايت وجه دا ده چي په تمتع کي دوه عبادتونه سره جمع کيږي **فَأَشْبَهَ الْقَرَانَ** نو دا قرآن سره مشابه سو **ثُمَّ فِيهِ زِيَادَةُ نُسُكٍ** بيا په تمتع کي يو نسک (عبادت) زيات دی **وَهِيَ إِزَاقَةُ الدَّيْرِ** او هغه ويني بيول (يعني قرباني کول) دي **وَسَفَرُهُ إِقَامَ لِحَجَّتِهِ** او د تمتع سفر د حج لپاره واقع کيږي **وَإِنْ تَخَلَّدَتِ الْعُمْرَةُ** که څه هم په مينځ کي عمره راځي **لِأَنَّهَا تَبْنِي الْعَجَّ** ځکه چي عمره د حج تابع ده **كَتَخَلَّلَ السَّنَةَ بَيْنَ الْجُمُعَةِ وَالسَّحَرِ** لکه څرنگه چي د جمعي د لمانځنه او هغې ته د تگ په مينځ کي سنت راځي.

اللفات: ﴿إِزَاقَةُ﴾ بيول، ﴿نُسُكٌ﴾ عبادت.

تشرېح: **صورت د مسئلې:** دا دی چي د معتمد قول او د معتبر مذهب پر بنسټ تمتع له افراد څخه افضل او غوره دی. لېکن په نوادر کي د امام اعظم رَحِمَهُ اللَّهُ يو روايت دا دی چي حج افراد له تمتع څخه افضل دی، د دې روايت دليل دا دی چي د تمتع سفر د عمرې لپاره وي، ځکه چي هغه له ميقات څخه مخکي د عمرې احرام تړي، او بيا چي مکې ته ولاړ سي، نو اول د عمرې افعال اداء کوي. او عمره سنت ده، د دې په مقابل کي د مفرد سفر د حج لپاره وي، ځکه چي هغه له ميقات څخه د حج احرام تړي، او کله چي مکې ته ورسېږي، نو د حج افعال اداء کوي، او حج فرض دی. او ښکاره ده

چي کوم سفر د فرضو لپاره وي، دا تر هغه سفر ډېر افضل او غوره دی کوم چي دست لپاره وي. نو په دې حواله سره به افراد تر تمتع افضل وي.

وجه ظاهر الرواية الخ د ظاهر روايت دليل دادی چي د قرآن په ډول په تمتع کي هم دوه عبادتونه دي. او بيا په تمتع کي بل زيات نسک يعني قرباني هم سته. نو ځکه به د دوو عبادتونو په اجتماع او د قرباني په اضافې سره تمتع تر افراد افضل او غوره وي، او څرنگه چي دا د قرآن په معنی سره دی، او قرآن افضل دی، نو تمتع به هم افضل او غوره وي.

وسفره واقم الخ د نواهد د روايت جواب ورکوي فرمايي چي د تمتع سفر هم د حج لپاره دی، که څه هم په مينځ کي عمره راسي، ځکه چي عمره د حج تابع ده. لکه د جمعې د لمانځه او د سې إلى الجمعة په مينځ کي چي سنت راحي. نو دا نه ويل کيږي چي داسی دست و طرف ته دي، بلکي دا ويل کيږي چي داسی د جمعې د لمانځه و طرف ته دي، همدا ډول به د تمتع سفر هم د حج لپاره وي، که څه هم د سفر او حج په مينځ کي عمره راسي.

د تمتع د دوو قسمونو بيان

وَالسَّيِّئَةُ عَلَى وَجْهَيْنِ او تمتع پر دوه قسمه دی مُتَّعَتُهُ بِسُورَةِ الْهَدْيِ يو هغه چي هدی بيايي وَمُتَّعَتُهُ لَا يَسُوقُ الْهَدْيَ او بل هغه چي هدی نه بيايي وَمَقَرَّ الشَّعِيرُ التَّرْقِيُّ بِأَذَاءِ السُّكَيْنِ سَقًى وَاحِدٌ او د تمتع معنی ده: په يوه سفر کي د دوو عبادتونو په اداء کولو سره نفع پورته کول (يعني په يوه سفر کي عمره او حج دواړه کول) مِنْ غَيْرِ أَنْ يَلْمَ بِأَهْلِيهِ بَيْنَهُمَا إِلَهًا مَّا صَحِيحًا بغير له دې څخه چي د دواړو په مينځ کي دخپل اهل و عيال سره صحيح الامام وکړي وَيَذْخُلُهُ اخْتِلَافًا او په دې تعريف کي ډېر اختلافات داخل دي يُبَيِّنُهَا إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى چي هغه به موږ انشاء الله بيان کړو.

اللفات: ﴿يسوق﴾ بول، شړل، ﴿ترقق﴾ آساني او فايده حاصلول، گټه تر لاسه کول. ﴿يلم﴾ د افعال مضارع ده: خپل وطن ته واپس راتلل (راستېدل).

تشریح: د عبارت تر حل مخکي په دې خبره پوه سو چي د الامام معنی ده: د عمرې تر احرام تر ټولو وروسته خپل وطن ته راتلل بغير له دې څخه چي احرام باقي وساتل سي، بيا الامام پر دوه قسمه دی: (۱) الامام فاسد، (۲) الامام صحيح، الامام فاسد هغه ته ويل کيږي چي تمتع مخکي د هدي څاروی بېولی وي. بيا يې الامام کړی وي (دې ته الامام فاسد ځکه ويل کيږي چي د هدي د بېولو په وجه اول احرام نه سي ختمولای، لهذا که څه هم خپل کور او وطن ته راسي نو دا به ويل کيږي چي خپل کور ته راغلی نه دی، نو ځکه دې ته الامام فاسد ويل کيږي). او الامام صحيح هغه دی چي مخکي يې د هدي څاروی بېولی نه وي.

صورت د مسئلې: دادی چي د تمتع دوه قسمونه دي: (۱) يو هغه تمتع دی چي سوق د هدي وکړي (يعني له ميقات څخه هدی واخلې او د ځان سره يې بوزي)، او (۲) دويم هغه تمتع دی چي هدی نه بوزي (يعني له ميقات څخه هدی د ځان سره نه بوزي بلکي وروسته يې رانيسي او ذبحه يې کړي)، او د تمتع شرعي او اصطلاحی معنی ده: "په يوه سفر کي د دوو عبادتونو په جمع کولو سره فايده او نفع اخيستل، او د دې دوو عبادتونو په مينځ کي: په خپل وطن کي صحيح الامام نه کول"، صاحب د هدايې فرمايي: د تمتع په تعريف کي ډېر اختلاف دی، چي هغه به موږ انشاء وروسته بيان کړو.

د تمتع طريقه

وَصَفْنَهُ أَنْ يُتَدَبَّرَ مِنَ الْبَقَاةِ لِأَشْهُرِ الْحَجِّ او د تمتع طريقه داده چې تمتع د حج په مياشتو کې له ميقات څخه شروع وکړي فَيُحْرِمُ بِالْعُمْرَةِ نو د عمرې احرام وټري (يعني د تمتع طريقه داده چې تمتع د حج په مياشتو کې له ميقات څخه د عمرې احرام شروع ټري) وَيَذْهَبُ مَكَّةَ او مکې ته داخل سي فَيُكْوِفُ لَهَا وَيَسْهَلُ او د عمرې لپاره طواف او سعی وکړي وَيُحِلِّقُ أَوْ يَقَصِّرُ او حلق يا قصر وکړي وَقَدْ حَلَّ مِنْ حُمْرَتِهِ او له خپلې عمرې څخه حلال سي وَهَذَا هُوَ تَقْصِيرُ الْعُمْرَةِ او همدا تفسير د عمرې دی.

تشرېح: مخکې معلومه سوه چې په تمتع کې دوه عبادتونه اداء کېږي: عمره او حج، اول عمره کېږي، نو په دې عبارت کې د عمرې طريقه راښيي چې په عمرې کې به څلور کاره کېږي: (۱) د حج په مياشت کې د عمرې احرام ټول، (۲) اووه ^(۷) شوطه طواف کول (۳) د صفا او مروه په مېنځ کې اووه ^(۷) شوطه سعی کول، (۴) تر هغه وروسته حلق يا قصر کول، او حلالېدل.

د عمرې طريقه

وَكَذَلِكَ إِذَا أَرَادَ أَنْ يُحْرِمَ بِالْعُمْرَةِ او همدا ډول چې کله يو څوک اراده وکړي چې يوازي به عمره کوي فَقَلَّ مَا ذَكَرْنَا نو هغه دي وکړي کوم چې موږ ذکر کړل كَذَلِكَ فَعَلَ ^۱ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي عُمْرَةِ الْقَضَاءِ همدارنگه نبي ﷺ په قضايي عمره کې وکړل وَقَالَ مَا لَيْتُ لَا خَلْقَ عَلَيَّ او امام مالک رحمه الله فرمايي: چې پر عمره کونکي حلق نسته إِنَّمَا الْعُمْرَةُ الطَّوْفُ وَالسَّعْيُ عمره خو صرف طواف او سعی (ته ويل کېږي) وَحُجَّتُنَا عَلَيْهِ مَا رَوَيْنَا او د امام مالک په خلاف هغه حديث حجت دی کوم چې موږ روايت کړی وَقَوْلُهُ تَعَالَى مُخَلِّقِينَ رُغُوسَكُمْ ^{الفتح: ۲۷} نَزَّكَتْ فِي عُمْرَةِ الْقَضَاءِ أَرَادَ اللَّهُ تَعَالَى (د) قول محققين زسکه د قضايي عمرې په باره کې رانازل سو وَأَنَّهُ لَأَنَا كَانَ لَهَا تَحْرُمُ بِالشَّيْءِ كَانَ لَهَا تَحْتَلُّ بِالْخَلْقِ او ځکه کله چې د عمرې تحریم په تلبیه سره دی نو په حلق سره به د هغې تحليل کېږي (يعني کله چې د تلبیه په ندرمه د عمرې احرام ټول کېږي نو د حلق په ندرمه به يې حلالول هم پکار وي) كَالْحَجِّ لکه په حج کې (چې د حلق ياد قصر په ندرمه حلالېږي).

تشرېح: فرمايي د عمرې کوم کیفیت او کومه طريقه چې د تمتع ده، هغه طريقه د يوازي عمره کونکي سرې لپاره هم ده، يعني هغه سرې چې فقط د عمرې په غرض احرام وټري، او مکې مبارکې ته ولاړ سي، هغه به هم مخکې څلور اعمال کوي: (۱) د عمرې احرام به ټري، (۲) طواف به کوي، (۳) سعی به کوي، (۴) حلق يا قصر به کوي، ځکه چې نبي ﷺ هم په عمره القضاء کې دغه ډول طواف، سعی او حلق وکړل، امام مالک رحمه الله فرمايي چې پر عمره کونکي حلق نسته، او عمره خو صرف طواف او سعی ته ويل کېږي، لېکن په عمره القضاء کې د نبي ﷺ معمول د هغه په خلاف حجت دی، ځکه چې نبي ﷺ په عمره القضاء کې له طواف او سعی څخه ماسوا حلق هم کړی وو، همدارنگه په

محقق روڪر ومقصرين کي هم د عمره القضاء په باره کي حلق او قصر وارد سوى دى. چي له دې څخه هم په عمره کي د حلق کول ضروري معلومېږي.

ولانها الخ په دې لم کي دريم دليل دا دى چي کله په تلبیه سره عمره کونکى محرم کېږي. نو په حلق يا قصر سره به هغه ته حلالېدل پکار وي. لکه په حج کي چي حاجي په تلبیه سره محرم کېږي. او په حلق يا قصر سره حلالېږي (همدا ډول په عمره کي هم په حلق يا قصر سره حلالېدل پکار دي).

د طواف په شروع کي د تلبیه د ختمولو حکم

وَقَالُوا الشَّيْءُ إِذَا أُنْكِدَ بِالطَّوَافِ او تلبیه به پرېږدي چي کله طواف شروع کړي وَقَالَ مَا لَكَ رَجَعَهُ اللَّهُ: كُنَّا وَفَقَ بَصَرًا عَلَى الْبَيْتِ او امام مالک رَجَعَهُ الله فرمايي چي هر کله د هغه نظر پر کعبې (مبارکي) پرېوځي (نو تلبیه به پرېږدي) لَأَنَّ الْعُمْرَةَ زِيَارَةُ الْبَيْتِ ځکه چي عمره خو د کعبې زیارت دی (یعنې د کعبې زیارت ته ویل کېږي) وَتَبَيَّنَ بِهِ او په نظر پرېوتلو سره زیارت پوره کېږي وَلَنَا أَنَّ الْبَيْتَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِي عُمْرَةَ الْقَضَاءِ قَطْعُ الشَّيْءِ جَرِينِ اسْتَلَمَ الْحَجَرُ او زموږ دليل دا دى چي نبي ﷺ په قضايي عمره کي تلبیه هغه وخت پرېښووله څه وخت چي يې حجر اسود مچ کړه وَلَأَنَّ النِّقْصُودَ هُوَ الطَّوَافُ او ځکه چي مقصود طواف دی فَيَقْطَعُهَا عِنْدَ إِفْتِتَاحِهِ نو ځکه به د طواف د شروع کولو په وخت کي تلبیه پرېږدي وَلِهَذَا يَقْطَعُهَا الْحَاجُّ عِنْدَ افْتِتَاحِ الرُّكْنِ همدا وجه ده چي حاجي درمي د شروع کولو په وخت کي تلبیه پرېږدي.

اللفات: ﴿يَقْطَعُ﴾ دفتح مضارع ده: پرېکول، ختمول، پرېښول.

تشریح: امام قسري رَجَعَهُ الله فرمايي چي عمره کونکي به د طواف د شروع کولو په وخت کي سمدستي تلبیه پرېږدي. او امام مالک رَجَعَهُ الله فرمايي چي کله د هغه نظر پر کعبې مبارکي پرېوځي، نو سمدستي به تلبیه پرېږدي. د امام مالک رَجَعَهُ الله دليل دا دى چي عمره د کعبې زیارت کولو ته ویل کېږي، او د کعبې زیارت په نظر پرېوتلو سره پوره کېږي، نو ځکه به پر کعبې مبارکي په نظر پرېوتلو سره سمدستي تلبیه پرېږدي.

ولنا الخ زموږ دليل دا دى چي نبي ﷺ د عمره القضاء په وخت کي تلبیه هغه وخت پرېښووله، کله چي يې حجر اسود مچ کړه، نو ثابت سوه چي د طواف شروع کولو په وخت کي به تلبیه پرېږدي، نه پر کعبې د نظر پرېوتلو په وخت کي، دويم دليل دا دى چي د عمرې مقصود طواف دى، نو ځکه به د طواف د شروع کولو په وخت کي تلبیه پرېږدي، همدا وجه ده چي کله په حج کي هم حاجي د طواف زیارت تياري شروع کړي يعنې رمي شروع کړي نو سمدستي به تلبیه پرېږدي.

د تمتع لپاره تر عمرې وروسته اعمال

قَالَ: وَلَكُمْ بِمَكَّةَ حَلَالًا فرمايي: او په مکه کي به حلال پاته سي لَأَنَّهُ حَلَّ مِنَ الْعُمْرَةِ ځکه چي هغه له عمرې څخه حلال سو قَالَ: لَمَّا دَاكُنَ يَوْمُ التَّوْبَةِ أَشْرَفَهُ بِالْحَجِّ مِنَ الْمَسْجِدِ بيا چي کله یو بترتوبه سي نو له مسجد حرام څخه دي د

* تخریج: أخرجه الترمذي في كتاب الحج، باب ما جاء مني يقطع التلبية في العمرة، حديث رقم: ۳۱۹.

حج احرام وتري وَالشُّرْطُ أَنْ يُحْرِمَ مِنَ الْحَرَمِ او له حرم شخه احرام ترل شرط دي أَمَّا التَّسْبِيحُ فَلَيْسَ بِلَاذِرٍ اوله مسجد شخه ترل لازم نه دي وَهَذَا لِأَنَّهُ لِي مَعْنَى التَّكْوِينِ او دا خكه چي داسري دمخي په حکم کي دي وَيَتَقَاتُ التَّكْوِينُ الْحَرَمِ الْحَرَمِ او دمخي ميقات په حج کي حرم دي عَلَى مَا بَيَّنَّا لکه شرننگه چي (دا خبره) موږ بيان کړه وَلَقَدْ مَا يَفْعَلُهُ الْعَالَمُ الْمَلُودُ او داسري دي هغه افعال وکړي کوم چي يې مفرد بالحج کوي لِأَنَّهُ مُؤَدِّي لِنَجْعٍ خکه چي هغه حج اداء کونکي دي إِلَّا أَنَّهُ يَزْمِلُنْ طَوَافَ الْبَيِّنَاتِ لېکن هغه به په طواف زيارت کي رمل کوي وَيَسْتَلِي بَعْدَهُ او تر طواف وروسته به سعی کوي لِأَنَّهُ هَذَا أَوَّلُ طَوَافٍ لَهُ لِي الْحَجِّ خکه چي دا په حج کي د هغه اول طواف دی بِخِلَالِ الْمَلُودِ په خلاف دمفرد لِأَنَّهُ قَدْ سَلَى مَرَّةً خکه چي هغه يو وار سعی کړې ده.

تشریح: مسئله: دا ده چي متمتع کله د عمرې له افعالو شخه فارغه سي، نو اوس هغه ته حکم دا دی چي احرام دي خلاص کړي، او د حلالوالي په حالت کي دي په مکه کي پاته سي، بيا چي کله يوږت ترويه يعني د ذی الحجه اتمه ورځ راسي، نو د حج احرام دي وتري، دا احرام به له حرم شخه تري، خکه چي له حرم شخه د دې احرام ترل شرط دی، اوله مسجد حرم شخه ترل افضل دي، همدارنگه له يوږت ترويه شخه مخکي احرام ترل افضل دي، دليل دا دی چي داسري دمکې داوسېدونکي سري په حکم کي دي، او په حج کي دننه دمکې داوسېدونکي ميقات حرم دی، لکه مخکي چي د مواقيتو په بيانو کي دا خبره ذکر سوه، نو که داسري د حرم په هره حصه کي احرام وتري، صحيح دي، خو له مسجد حرام شخه ترل افضل دي.

د فعل الخ امام قدوري رَحِمَهُ اللهُ فرمايي چي د متمتع دي هغه افعال وکړي، کوم چي يې مفرد بالحج کوي، خکه چي اوس هغه د حج افعال اداء کوي، هو! دومره فرق سته چي داسري دي په طواف زيارت کي رمل وکړي، او تر هغه وروسته دي د صفا او مروه په مينځ کي سعی وکړي، خکه چي په حج کي دا د هغه اول طواف دی، په خلاف دمفرد چي هغه مخکي په طواف قدوم کي سعی کړې ده، او سعی صرف يو ځل مشروع ده.

که متمتع مني ته تر تللو مخکي طواف وکړي نو څه حکم دی؟

وَلَوْ كَانَ هَذَا اِئْتِيَتْكُمْ بَعْدَ مَا أَحْرَمَ بِالْحَجِّ طَافَ وَسَلَى قَبْلَ أَنْ يُؤَدِّيَ او که دغه متمتع د حج د احرام تر ترو وروسته (او) مني ته تر روانېدلو مخکي طواف او سعی وکړي لَمْ يَزِمْلُنْ طَوَافَ الْبَيِّنَاتِ وَلَا يَسْتَلِي بَعْدَهُ (نو) په طواف زيارت کي به رمل نه کوي او نه به تر هغه وروسته سعی کوي لِأَنَّهُ قَدْ أَتَى بِذَلِكَ مَرَّةً خکه چي هغه يو وار (رمل او سعی) وکړل وَعَلَيْهِ دَمُ السَّخِيرِ او پر هغه د تمتع قرباني واجب ده لِلنَّحْلِ الذِّي تَكُونُ نَاهُ د هغه آيت په وجه کوم چي موږ تلاوت کړی قُرْآنَ لَمْ يَجْعَلْ صَامَةً ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ لِي الْحَجِّ بيا که هغه (د قرباني خاړوی) پيدانه کړی نو د حج (په وخت) کي دي درې روژې ونيسي وَسَمِعَهُ إِذَا رَجَعَ إِلَى أَهْلِهِ او اووه (۷) روژې دي (هغه وخت) ونيسي چي کله خپل اهل و عيال ته راستن سي عَلَى التَّوَجُّهِ الذِّي بَيَّنَّا فِي الْقُرْآنِ د هغه طريقې مطابق کوم چي په موږ په حج قرآن کي بيان کړه.

تشریح: مخکي ذکر سوه چي متمتع به له عمرې څخه تر فراغت وروسته احرام خلاص کړي. او په مکه کي به په حلال حالت کي مقيم پاته سي، او کله چي د نو الحجه اتم تاریخ سي. نو د حج احرام به وټري، نو اوس که متمتع د حج احرام وټري، او مني ته تر تللو مخکي يې طواف قدوم اوسمی وکړه، نو هغه به په طواف زیارت کي نه رمل کوي، او نه به تر هغه وروسته سمی کوي، برباره ده که په طواف قدوم کي يې رمل کړی وي، که نه وي. تر طواف زیارت وروسته به سمی ځکه نه کوي، چي هغه خو تر طواف قدوم وروسته یو وار سمی وکړه، نو تر طواف زیارت وروسته به سمی نه کوي، او په طواف زیارت کي به رمل ځکه نه کوي چي رمل په داسي طواف کي مشروع دی چي تر هغه وروسته سمی وي، اولته تر طواف زیارت وروسته سمی نسته، ځکه چي سمی یو وار وسوه، نو ځکه به په طواف زیارت کي رمل نه کوي.

عليه وقر التمتع الخ امام قنوري رَحْمَةُ اللهِ فرمايې چي پر تمتع د تمتع قرباني واجب ده، دليل دا آيت دى: فمن تمتع بالسرعة إلى الحج فاستبرأ من الهدى، او که تمتع د هدي پر قرباني قادر نه وو. نو د قارن په ډول به د حج په موسم کي درې لږلږ ونيسي، او اووه روژي به له حج څخه تر فراغت وروسته ونيسي، تفصيل او دليل په حج قران کي تېر سو.

فان صام الخ ددې حاصل دادی که دیو سري اواره د حج تمتع وه، او دشوال په میاشت کي یې درې روژې ونيولې. بیا یې د عمرې احرام وتری، او قرباني یې پیلانه کړه، نو دادرې روژې د تمتع د قربانی لپاره کافي نه دي. بلکي د عمرې تر احرام وروسته به دویم وار درې روژې نیسی، ځکه چي دادرې ورځي د تمتع د قربانی په بلنه کي دي، او تمتع د عمرې

تر احرام وروسته شروع كيږي، نو تر احرام مخکې د روژو سبب پيدا نه سو، نو ځکه به دا روژې کافي نه وي، ځکه چې تر سبب مخکې د هغو وجود نه سي راتلاى.

وإن صامها الخ او که تر احرام وروسته او تر طواف مخکې هغه درې روژې ونيولې، نو زموږ په نېز جائز دي، او د امام شافعي رحمه الله په نېز جائز نه دي، د امام شافعي رحمه الله دليل دا آيت دى: فصيام ثلاثة أيام في الحج، په دې توگه چې په دې آيت کې د حج په حالت کې د روژو نيولو ذکر سوي دى، او د حج حالت هغه وخت شروع كيږي چې کله د حج احرام وتړل سي، نو ځکه به د حج د احرام تر تړلو وروسته دا روژې جائز وي، د عمرې تر احرام وروسته به جائز نه وي.

ولنا الخ زموږ دليل دا دى چې دې سړي د سبب يعنې د تمتع تر وجود وروسته درې روژې اداء کړي دي، او تر سبب وروسته اداء کول شرعاً صحيح دي، نو ځکه به د عمرې تر احرام وروسته دا روژې هم معتبرې او صحيح وي.

والسراة بالحج الخ د امام شافعي رحمه الله دليل جواب ورکوي فرمايي چې په دې آيت کې له حج څخه مراد نفس حج نه دى، بلکې د حج وخت مراد دى، او د حج وخت شوال، ذوالقعدة او د ذوالحجې لس ورځې دي، نو په پورتنۍ صورت کې هم د حج په وخت کې دا روژې راغلې، لېکن افضل داده چې دا روژې تر آخرې وخته پورې وځنډول سي، چې دې روژو آخرې روژه د عرفات په ورځ راسي، په دې توگه چې د ذوالحجې په ۷، ۸ او ۹ دې روژه ونيسي، ځکه دا اميدست چې قرباني به په لاس ورسي، لکه مخکې چې هم په باب القرآن کې دا خبره په تفصيل سره ذکر سوه.

د تمتع لپاره د هدي د بېولو حکم او طريقه

وَلَنْ أَزَادَ التَّمَتُّعَ أَنْ يَسُقَى الْهَدْيُ او که تمتع وغواړي چې د هدى څاروى بوزي أَحْرَمَ وَسَأَقَى هَدْيَهُ نو احرام دي وتړي او خپل هدى دي بوزي وَهَذَا أَفْضَلُ او دا افضل دي لَأَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَأَقَى الْهَدْيَا مَعَ نَفْسِهِ ځکه نبي ﷺ (هم) دخپل ځان سره د هدي څارويان بوتله وَلَأَنَّ فِيهِ اسْتِغْفَارًا وَمُسَارَعَةً او ځکه چې په هدى بېولو کې د (عبادت لپاره) تيارېدل او تېزي کول دي فَلَنْ كَانَتْ بَذْنَةً فَلَدَهَا بِمَرَاةٍ أَوْ نَعْلٍ بيا که هدى بدنه وي نو هغې ته دي د څرمني د توکړې (توتې) طوق واچوي يا دې دخپلۍ (نال) طوق ور واچوي بِحَدِيثٍ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا د حضرت عائشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا حديث په وجه عَلَى مَا رَوَيْنَاهُ لکه څرنگه چې موږ (مخکې) روايت کړى وَالشَّجَلِيلُ أَوَّلُ مِنَ الشَّجَلِيلِ او طوق اچول ډير غوره دي تر ځل (خورجين) اچولو لَأَنَّ لَهُ ذِكْرًا لِي الْكِتَابِ ځکه چې د طوق اچولو ذکر په قرآن کې سته وَلَا تَنْتَهِ لِي الْعَلَامِ او ځکه چې طوق اچول دخبر ورکولو لپاره دي وَالشَّجَلِيلُ لِلزَّيْنَةِ او ځل اچول د ښکلا لپاره دي وَلِيْلَيْكُمْ ثُمَّ يَكُونُ او تمتع به تبليې ووايي بيا به طوق ور واچوي لَأَنَّهُ يَمِيزُ مُمْرَ مَا يَتَقَلَّبُ الْهَدْيُ وَالشَّوْجُ مَعَهُ ځکه چې هغه هدي ته په طوق اچولو او د هدى سره په روانېدلو محرم كيږي عَلَى مَا سَبَقَ لکه

• لمخرج: أخرجه البخارى فى كتاب الحج، باب من ساق البدن معه، حديث رقم: ١٩٩١.

• لمخرج: أخرجه ابو داود فى كتاب المناسك، باب من بعث هديه و أقام، حديث رقم: ١٧٥٨.

مخکي چي (دا بيان) تېر سو وَالْأَوَّلُ أَنْ يُعْقِدَ الْإِخْرَاقَ بِالشَّيْبَةِ نو ځکه غوره دا ده چي په تلبیه سره احرام وتړي رَبِّكَ الْهَدَىٰ او هدی به وشړي (بوزي) وَهُوَ الْفَصْلُ مِنْ أَنْ يُقَوِّدَهَا او د هدي شړل (پول) افضل دي تر دې چي کش يې کړي إِنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخْرَجَ يَدَيَّ الْحُلَيْفَةِ وَهَذَا يَأْتِي تَسَاقُ يَدَيَّ ځکه نبي ﷺ په ذوالحليفه کي احرام وتړي او د نبي ﷺ هدايا د نبي ﷺ مخته شړل کېدې (پول کېدې) وَلَا تُكْفَرُ أَيْدِي الشُّهَدَاءِ او ځکه چي دا طریقه (د هدي) په مشهوره کولو کي زياته بلیغه ده إِلَّا أَنْ لَا تَنْقَادَ مگر که هدی غاړه نه کېږدي (بلکي شوخي کوي) فَعَيْنَيْهِ بِقَوْدَمَا نو په دې وخت کي به يې کشوي.

الفتات: ﴿هدایا﴾ جمع د هدي ده: هغه څاروی چي د حج په وخت کي په حرم کي قرباني کيږي. ﴿استمداد﴾ د استعمال مصدر دی: تيار کول، ﴿سارعة﴾ د مفاصلې مصدر دی: تېزي او چابکي کول، ﴿مزاغة﴾ بدنې، هغه لوبنۍ چي د سفر سلمان پکښي ايښودل کيږي، ﴿نعل﴾ څپلۍ، نال (هغه اوسپنيزه حلقه چي د آس او غويي او د نورو پر ښونکرو لکيږي)، ﴿تفعليل﴾ د تفعليل مصدر دی: طوق وړ اچول، رسي وړ اچول، غاړۍ وړ اغوستل، ﴿اعلار﴾ د افعال مصدر دی: خبر ور کول، ﴿يقود﴾ د نصر مضارع ده: کشول، ﴿تساق﴾ مضارع مجهول صیغه ده: شړل، پول، ﴿بين يديه﴾ مخته، ﴿لا تنقاد﴾ د افعال نفي صیغه ده: غاړه ايښودل، تابع کېدل.

تشریح: **صورت د مسئلي:** دا دی چي کله متمتع هدی يې پول وغواړي، نو هغه ته پکار ده چي احرام وتړي او هدی روانه کړي، دا طریقه يعني د ځان سره د هدي پول افضله دي، ځکه چي نبي ﷺ په حجه الواع کي خپلي هدايا د خپل ځان سره پولي وې، نو د نبي ﷺ په اقتداء کي هر حاجي ته هدی پول افضل او غوره دي، په دې لړ کي دوم دليل دا دی چي د خپل ځان سره د هدي په پولو کي دخیر او د عبادت تيار دي او د واجب په اداء کولو کي تېزي او تلوار دی، او دا دواړه شراخوښ شيان دي.

لن کانت الخ اوس که د هدي څاروی اوښ يا غوا وي، نو د هغه غاړي ته دي د څرمني د ټوټې يا د څپلۍ د ټوکې طوق وړ واچوي، لکه مخکي چي حديث د عائشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا په دې باره کي تېر سو: کنت أقتل قلائد هدى رسول الله ﷺ... الخ.

والتقليد أول الخ فرمايي هدي ته طوق وړ اغوستل غوره دي تر دې چي پر هدي ځل (خورجين) واچوي، ځکه چي د طوق ذکر په قرآن کي هم سوی دی، په آيت کي راحي: والهدى والقلائد، دويمه خبره دا ده چي د طوق وړ اچول صرف دا خبر ورکوي چي دا څاروی د هدي دی، لېکن ځل د ښکلا لپاره هم پر اچول کيږي، او ډېر ځله د یخ او د گرمۍ ليري کولو لپاره هم پر اچول کيږي، لهذا تجليل خاص د هدي د څاروي د خبر ور کولو لپاره نه سو، نو ځکه به تنقيد غوره او افضله وي.

ويلى ثم الخ مخکي دا بيان تېر سو چي که يو سړی هدي ته طوق وړ واچوي او د احرام په نيت د هغې سره روان سي. نو احرام ترل کيږي، يعني هغه محرم کيږي، نو په دې وجه غوره دا ده چي د تلبیې په ذریعې احرام وتړي، ځکه چي تلبیه اصل ده، او تر هغه وروسته دي طوق وړ واچوي او روان دي سي، نو په دې توگه به د تلبیې په ذریعې احرام هم وتړل سي، او طوق به هم وړ واچول سي.

ويستوي الهدى العلم يو د هدي شوق يعني شرل او بول دي، او بل قود او قنادة يعني د هدي كشول دي. "شرل" فادي چي هدى مخته روانه وي، او محرم د شاد خوا په پسې وي او شري يې، "كشول" فادي چي هدى د محرم شاته وي. او محرم يې را كشوي، نو فرمايي چي د هدي خاړوى د شال له طرفه شرل (هشه كول) او بول غوره دي د هغه له كشولو څخه. ځكه كله چي رسول الله ﷺ له ذوالحليفه څخه احرام وتړى، نو د نبي ﷺ د هدي څارويان د نبي ﷺ مخته شرل كېدل، دوم ليل فادي چي د هدي په شرلو او بولو سره هدى په هواسو كي مشهوره كيږي، او په دې سره هر سړي ته فاضله معلومېږي چي دا د هدي خاړوى دى (نو هيڅ غل او ډاكو به هيڅ ډول كار هم نه په لري، او كه ورك سي نو بيرته به يې خلك مالك ته سپاري)، لهذا شرل افضله دي، هوا كه د هدي خاړوى شوخ وي، او په شرلو سره نه ځي، نو په داسي صورت كي يې كشولای سي، او په دې كي هيڅ حرج نسته.

د هدي او د بدنې د اشعار حكم (او د فهاؤ قولونه)

قَالَ: وَأَشْعَرُ الْمُدَّةِ حَيْثُ أَنْ يُسْفَ وَمَحَلِّ رَجْعَتِهَا اللَّهُ فَرَمَائِي: چي محرم دي د بدنې اشعار وکړي د صاحبينو په نيز وَلَا يُشْعِرُ حَيْثُ أَنْ حَيْثُ رَجَعَتْهُ اللَّهُ او د امام صاحب په نيز به اشعار نه کوي وَيُكْرَهُ الْأَشْعَارُ او اشعار مکروه دى هُوَ الْإِدْمَاءُ بِالْجَزِيرَةِ لَعَنَهُ او اشعار په لغت كي (ويل کيږي) په زخمي کولو سره وینه را ايستل (يعني د بدنې په بوک كي چاره وهل او وینه را ايستل) وَصَفَتْهُ أَنْ يُشَقَّ سَتَامَهَا او د اشعار طريقه داده چي د بدنې بوک څيري کړي بِأَنْ يَطْلَعَنَّ فِي أَشْفَلِ السَّائِرِ مِنَ الْجَانِبِ الْأَيْمَنِ په دې توگه چي له راسته طرف څخه بوک په لاندي حصه كي وهي قَالُوا: وَالْأَشْيَةُ هُوَ الْأَيْسَرُ متاخرينو ويلي دي: چي زيات مشابه (يعني زيات غوره) چه طرف دى لِأَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَعَنَ فِي جَانِبِ الْيَسَارِ مَقْصُودًا حُكْمَ نَبِيِّ ﷺ په چه طرف كي قصد انيزه وهلې وه وَفِي جَانِبِ الْأَيْمَنِ اتِّفَاقًا او په راسته طرف كي يې اتفاقا (يعني بېله قصد) نيزه وهلې وه وَيَطْلَعُ سَتَامَهَا بِالْأَمْرِ غَلَامًا او د هدي بوک دي په وينو ولري د خبر ورکولو لپاره (چي فادي خاړوى دى) وَهَذَا الْقَتْلُ مَكْرُوهٌ عِنْدَ أَنْ حَيْثُ رَجَعَتْهُ اللَّهُ او د اعمل د امام صاحب رَجَعَتْهُ اللَّهُ په نيز مکروه دى وَعِنْدَ هُنَا حَسَنٌ او د صاحبينو رَجَعَتْهُ اللَّهُ په نيز به دى وَعِنْدَ الشَّافِعِيِّ رَجَعَتْهُ اللَّهُ سُنَّةٌ او د امام شافعي رَجَعَتْهُ اللَّهُ په نيز سنت دى لِأَنَّهُ مَرْوِيُّ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعَنِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ حُكْمَ چي اشعار له نبي ﷺ او له خلفاء راشدينو څخه (هم) رانقل سوى دى وَلَهُمَا أَنْ الْقَصْدُ مِنَ التَّغْلِيظِ أَنْ لَا يَهْجُرَا إِذَا رَزَا مَاءً أَوْ كَلًّا او د صاحبينو دليل فادي چي د طوق وړ اچولو مقصد دا دى چي كله د هدي خاړوى او بوليا وينو ته راسي نو نه دي بنرل كيږي أَوْ يُزَادُ أَصْلًا يا چي كله ورك سي نو واپس دي كړى سي وَإِنَّهُ فِي الْأَشْعَارِ أَتَمُّ او دا معنى په اشعار كي پوره ده لِأَنَّهُ أَكْثَرُ حُكْمَ چي اشعار (داويز سره) لازم (يعني متصل) دى فِيمَنْ قَدْ أَلُوهُ يَكُونُ سُنَّةٌ نو په دې وجه به سنت وي إِلَّا أَنَّهُ عَارِضٌ جَهَةٌ كَوْنِهِ مُثَلَّةٌ خو د اشعار سره د مثله كېدلو اړخ (هم) معارض سوى دى فَقُلْنَا بِخُسْنِهِ نو

حکمه مود وويل چي اشعار حسن (يعني غوره) دى وَلَا يَنْ حَنِيفَةً اَنْتَ مُثَلَّةٌ او د امام صاحب رَجَنَةُ الله دليل دادى چي اشعار مثله ده وَأَنْتَ مِنْهُمْ عَنْهُ او له مثلي شخه منع سوي ده (نو حکه به اشعار مکروه وي) وَلَوْ وَقَمَ الشَّعَارُضُ قَالَتَرَجِيحُ لِلْغَابِرِ او که (د حرمت لوايحت په مينځ کي) تعارض واقع سي نو ترجيح حرمت لره وي وَالْإِشْعَارُ الْبَيْنُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ لِيَصَانَةِ الْهَدْيِ او د نبي ﷺ اشعار د هدي د ساتني لپاره وو لَأَنَّ الشُّرَكَاءَ لَا يَنْتَبِهُونَ عَنْ تَعَرُّضِهِ إِلَّا بِهِ حکه چي مشرکين به په هدي له لاس وهلو شخه نه منع کېدل مگر په اشعار سره (يعني کومه هدي چي به اشعار سوي نه وه مشرکينو به په هغه خامخا کار درلودى يعني هغه به يې نبحه کوله) وَقِيلَ: إِنَّ أَبَا حَنِيفَةَ كَرِهَ إِشْعَارَ أَهْلِ مَآئِنِهِ او ويل سوي دي: چي امام صاحب د خپلي زمانې د خلکو لپاره اشعار مکروه کړي دى لِبَالَقَتِهِمْ فِيهِ عِلٌّ وَجِبُّهُ يُخَافُ مِنْهُ السَّيَّائَةُ حکه چي هغوى به په اشعار کي دومره مبالغه کوله چي (د زخم) د سرايت کولو پېره به ځني وه وَقِيلَ: إِنَّا كَرِهَ إِشْعَارَ عِلٍّ التَّغْلِيْدِ او ويل سوي دي: چي اشعار ته پر تقليد ترجيح ورکول مکروه دي.

اللفات: «أشعر» د افعال ماضي ده: اشعار کول، «إدعاء» د افعال مصدر دى: وینه را ایستل، په وینه لرل، «جرح» د نصر مصدر دى: زخمي کول، زخم لگول، «يشق» د نصر مضارع ده: څیرل، «سنم» بوک، داوبن يا غواييې داوبې راوتلې برخه، «يطعن» د فتح مضارع ده: په نېزه وهل، «أسفل» لاندينى حصه، «لا يهيج» د فتح نفي مجهوله ده: شړل، ایستل، پرېشاته کول، «يرى» د نصر مضارع مجهوله ده: راگرځول، واپس راوړل، بیرته ورکول، «تموض» د تفعل مصدر دى: لاس وهنه (يوشي ته ضرر رسول).

تشریح: صورت د مسئلې: دادى که د هدى څاروى بزه يا پسه وي، نو په اتفاق سره د هغه اشعار کول مکروه دي، او که بلنه يعني اوبن يا غوا وي، نو د صاحبينو په نېزه د هغه اشعار کول جائز او بڼه دي، او د امام صاحب په نېزه د هغه اشعار کول مکروه دي، په لغت کي اشعار دې ته ويل کيږي چي مجرم په هدى کي داسي زخم جوړ کړي چي وینه ځني را ووشي، طریقه يې دا ده چي له راسته طرف شخه بوک په لاندي حصه کي په نېزه وهل سي، او څيري کرل سي، متاخرين علماء فرمايي چي د بوک په چپه طرف کي نېزه وهل غوره دي، حکه نبي کریم ﷺ په چپه طرف کي قصداً او په اراده نېزه وهلې وه، او په راسته طرف کي يې نابیره او بېله ارادې نېزه وهلې وه، او ښکاره ده چي د نبي ﷺ قصداً عمل به دامت لپاره د عمل او تقليد وړ وي.

ويطبخ الخ فرمايي چي د اشعار کولو په وخت کي به په راوتونکو وينو سره د څاروي بوک ولړل سي، چي خلک پوه سي چي دا څاروى د هدي دى.

وعند الشافعي الخ د امام شافعي رَجَنَةُ الله په نېزه اشعار سنت دى، حکه چي دا عمل له نبي ﷺ او خلفاء راشدينو شخه راورت سوي دى.

ولهذا الخ د صاحبين دليل دادی چي د هدي څاروي ته د طوق وړ اچولو مقصدا دادی چي خلگ د هغه احترام وکړي، او چي کله هغه وښويا او بو ته راسي، نو خلگ په هغه کار نه ولري، او له وښويا او بو څخه يې نه وشري، او له تقليد څخه بشپړ په اشعار کي هم دامقصد په پوره توگه حاصليري، ځکه چي اشعار هم داوښ سره لازم دی، يعني د اشعار زخم هم ژر نه جوړيري، او هر وخت په اوښ کي هغه زخم معلوميري (لېکن طوق پرېکډای هم سي)، لهذا اشعار خو ست کېدل پکار وو، لېکن څرنگه چي په اشعار کي يو ډول د مثلي معنی هم سته (ځکه څرنگه چي په مثله کي تکليف سته، مناسي په دې سره هم څاروی په تکليف کېږي)، نو ځکه به سنت نه وي، خو حسن او غوره به خامخاوي.

ولأبي حنيفة الخ دامام صاحب دليل دادی چي څاروی اشعار کول په حقيقت کي څاروی مثله کول دي (يعني په دې سره څاروي ته تکليف رسول دي)، او په حديث کي له مثلي څخه منع سوې ده، نو ځکه به اشعار نه سنت وي. او نه حسن، بلکي مکروه به وي، ځکه چي دلته دوه ډوله حديثونه راغله له يوه څخه د اشعار جواز ثابتيري، او له بل څخه د مثلي حرمت ثابتيري او قاعده دا ده چي کله محرم او مبيح دواړه جمع سي، نو ترجيح او غوره والي به محرم لره وي، لهذا د اشعار جواز که څه هم ثابت دی، خو د حرمت جانب ته به په ترجيح ورکولو سره هغه مکروه وي، او که دا وريل سي چي کله اشعار مکروه دی، نو بيا نبي ﷺ ولي اشعار وکړي؟ د دې جواب دا دی چي د نبي ﷺ اشعار د هدي د څاروي د حفاظت لپاره وو، ځکه چي مشرکينو او کفارو به هغه څاروی ذبحه کوی چي اشعار سوی به نه وو، خو کله چي به څاروی اشعار سوی وو، نو په هغه به يې لاس نه وهی، نو په دې وجه به د نبي ﷺ هدايا اشعار کېدلې، لهذا کوم عمل چي د مجبوري او اړتيا په وجه صادر سوی وي، هغه سنت نه دی. نو ځکه به اشعار هم سنت نه وي.

وقيل الخ امام طحاوي رحمه الله فرمايي چي امام صاحب رحمه الله د ټولو خلگو اشعار ته مکروه ويلي نه دي، بلکي امام صاحب رحمه الله په خپله زمانه کي (د عراق) د خلگو لپاره اشعار مکروه مقرر کولی وو، ځکه چي هغوی به په اشعار کي دومره مبالغه کوله چي ډېر ځله به د زخم د سرايت په وجه د هدي د هلاکېدلو خطر په پيدا سوه. او بعضي حضراتو فرمايلي دي چي دامام صاحب رحمه الله په نېز اشعار مکروه نه دی، بلکي مکروه دا دي چي اشعار ته پر تقليد يعني پر طوق اچولو ترجيح ورکړل سي، او تقليد ناقص وگڼل سي، ځکه اصل عمل خو طوق وړ اچول دي. نو پر دې به اشعار مخکي کول خلاف الاولی وي، لهذا په يوه درجه کي مقررول پکار دي.

د متمتع سائق الهدی او غیر سائق الهدی په تحليل کي فرق

قال: لَمَّا دَخَلَ مَكَّةَ طَافَ وَسَلَّى فرمايي: بيا چي کله متمتع مکې ته داخل سي نو طواف او سعی دي وکړي وَلَهُذَا لِنُعْتَمِرَ اَوْ دَا طَوَافٍ اَوْ سَعًى د عمرې لپاره دي عَلَى مَا بَيَّنَّا فِي مَسْئَلَةِ لَيْسُوْهُ الْهَدْيُ لکه موږ چي د هغه متمتع په باره کي (دا خبره) بيان کړه چي هلې نه بيايي اَلَا اَنَّهُ لَا يَكْتَلِفُ خَوْفًا چي هغه دي نه حلاليري حَتَّى يُغَيِّرَ هَالِكُهُمْ يَوْمَ التَّوْبَةِ تر دې چي په يوم توبه کي د حج احرام وتري لَقَوْلِهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي اَوْ اسْتَقْبَلْتُ مِنْ أَمْرٍ مَّا اسْتَدْبَرْتُ مَا اشْفَقْتُ الْهَدْيُ که په خپل باره کي ماته مخکي دا خبره معلومه وی کوم چي

وروسته راته معلومه سوه نو مابه هدی بیولې نه وای (یعني کومه خبره چې ماته وروسته معلومه سوه که اول راته معلومه وای نو مبه
مدی نه بیولای) وَلَمْ يَحْلُثْهَا حُمْرَةً او مابه دا احرام د عمرې احرام جوړ کړی وای وَتَحَلَّلْتُ بِهَا او له دې شخه به حلال
سوی وای وَهَذَا يَنْتَهِى التَّحَلُّلُ جَنْدَ سَوَاقِ الْهَذِي او دا حدیث د هدی دیبولو په وخت کې د حلالېدلو نفي کوي.

الفتاوى «استنبط» استعمال ماضي متکلمه ده: (که) ماته مخکې راغلي وای (که ماته مخکې معلومه وای). «استدبرث»
مخکې صیغه ده: (کوم چې) وروسته راته راغله (کوم چې) وروسته راته معلوم سوه. «تخلت» مخکې صیغه ده: احرام به مې
خلاص کړی وای.

تشریح مسئله: دا ده چې کله تمتع هدی د ځان سره بوزي، او مکې ته ورسېږي، نو طواف او سعی دي وکړي، او د هغه
طواف او سعی به د عمرې لپاره وي، لکه د هدی د نه پېونکي تمتع په باره کې چې موږ دا خبره بیان کړه، چې هغه به هم
مکې ته په رسېدلو سره اول د عمرې طواف او سعی کوي، خو هغه په عمره کولو سره حلالېږي، لېکن داسې په عمره
کولو سره نه حلالېږي، بلکې محرم پاتېږي. او بیا به په یوړتړیه کې د حج احرام وتړي، ځکه چې نبي ﷺ د حجة الوداع
پر موقع د فرمایلي وو: "که ماته مخکې د دې خبرې علم وای چې د هدی پېول له حلالېدلو شخه انسان منع کوي. نو مابه
هدی نه راوستلای، خو څرنګه چې ما اوس هدی راوستې ده. نو ځکه اوس زه نه حلالېږم، او تر یوړتړیه پوري به محرم
پاتېږم. او بیا په یوړتړیه کې د حج احرام تړم". له دې فرمان شخه دا خبره ښکاره کېږي چې د هدی راوستونکی تمتع
د عمرې د افعالو تر اداء کولو وروسته نه حلالېږي.

په یوړتړیه کې د تمتع لپاره حکم

وَيُحْرِمُ بِالْحَجِّ يَوْمَ التَّوْبَةِ او د دې الحجې په اتمه ورځ به تمتع د حج احرام وتړي كُنَا يُحْرِمُ أَهْلُ مَكَّةَ لکه د مکې
خلګ چې احرام تړي عَلَى مَا بَيْنَنَا لکه مخکې چې (دا خبره) موږ بیان کړه فَإِنْ قُدِّرَ الْإِحْرَامُ قَبْلَهُ جَاءَ او که تر یوړ
تړیه مخکې احرام وتړي نو جائز دي وَمَا عَجَلَ التَّيْتِيمَ مِنَ الْإِحْرَامِ بِالْحَجِّ فَهَوَ أَفْضَلُ او تمتع چې څومره ژر د حج
احرام وتړي لَبَا فِيهِ مِنَ الْمُسَارَعَةِ وَزِيَادَةِ الشَّقَةِ ځکه په دې کې (د عبادت و طرف
ته) تېزي (چلېکي) او زیات تکلیف دی وَهَذِهِ الْأَفْضَلِيَّةُ فِي حَقِّ مَنْ سَأَلَ الْهَذِي او دا فضلیت د هغه تمتع په حق
کې دی چې هدی یې بیولې وي وَفِي حَقِّ مَنْ لَمْ يَسْأَلْ او د هغه په حق کې (هم) دي چې هدی یې بیولې نه وي وَطَلَبِهِ
وَلَمْ او پر دې تمتع (هم) قرباني واجب ده وَهُوَ ذَرُّ الشَّيْخِ او دا قرباني د تمتع ده عَلَى مَا بَيْنَنَا لکه مخکې چې موږ
بیان کړه فَإِذَا حَلَقَ يَوْمَ النَّحْيِ فَقَدْ حَلَّ مِنَ الْإِحْرَامَيْنِ او کله چې په ورځ د نحر (یعني د دې الحجې په لسمه ورځ) سر
وغربې نو له دواړو احرامونو شخه حلال سو إِذَاكَ الْحَلَقُ مُحَلِّلٌ لِي الْحَجِّ ځکه چې سر خړل حلالونکي دي په حج
کې کَالسَّلَامِ لِي السَّلَاةِ لکه سلام چې په لمانځه کې (حلالونکی دی) فَيَتَحَلَّلُ بِهِ عَنْهُمَا نو په سر خړلو به د حج او د
عمرې دواړو له احرام شخه حلالېږي.

اللغات: «يوم التروية» د ذو الحجة اتمه ورځ، «عجل» د تفعیل ماضي ده: تلوار کول، (يو کار ژر کول)، «محل» احرام ختمونکی.

تشرېح: صورت د منطبي: دا دی چې دا تمتع به د عمرې تر اداء کولو وروسته د عمرې په احرام کې پاته سي، او مکې چې د ذو الحجة اتمه يعني ورځ د ترويه سي، نو د مکې د خلکو په ډول به داسې هم د حج احرام وتړي، ځکه چې اوس هغه په حرم کې دی او مکې دی، نو د حج د احرام کوم وخت چې د مکې د خلکو لپاره وي، هغه به د دې لپاره هم وي، او د مکې خلک په يوم ترويه کې د حج احرام تړي، نو داسې به هم په يوم ترويه کې احرام تړي، خو که چيرې هغه يوم ترويه څخه مخکې احرام وتړي نو دا هم جائز دي، بلکې افضل دي، ځکه چې په دې کې د نېکۍ او عبادت و طرف ته وړاندیتوب او تېزي ده، او په تکليف کې زیاتوالی دی، نو په دې وجه به د احرام مخکې کول افضل وي.

وهذه الخ فرمايي چې په دې افضلیت کې د هدی پېونکی او نه پېونکی دواړه برابر دي، يعني د دواړو لپاره د حج په احرام کې تلوار کول افضل دي، او پر دې تمتع دم تمتع هم واجب ده، ځکه چې دا دم د جمع بين العبادتين شکرانه ده، او دا سړی له دوو عبادتونو څخه يو ځای نفع اخلي، (لکه مخکې چې په دې باره کې آيت تېر سو: فمن تمتع الى الحج ...) نو ځکه به پر هغه دم واجب وي.

واذا حلق الخ فرمايي چې کله تمتع په يوم نحر کې حلق يا قصر وکړي، نو هغه په دې سره د حج او د عمرې دواړو له احرام څخه حلال سو، ځکه چې حلق کول په حج کې محرم حلالوي، لکه په لمانځه کې چې سلام حلالونکی دی، نو د حلق په ذریعې به د عمرې او د حج دواړو له احرام څخه وځي.

د مکې د اوسېدونکو لپاره د تمتع او قران حکم

قَالَ: وَلَيْسَ لِأَهْلِ مَكَّةَ تَمَتُّعٌ فرمايي: او د مکې د خلکو لپاره نه حج تمتع ته ولاړان او نه حج قران ته وَأَهْلَاهُمْ الْأُمَمُ وَأَهْلَامُهُ بلکې د هغوی لپاره خاص حج افراد دی خِلَافًا لِلشَّافِعِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ د امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ اختلاف دی وَالْحُجَّةُ عَلَيْهِ قَوْلُهُ تَعَالَى: ذَلِكَ لِمَنْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ابتره: ۱۱۹۶ د امام شافعي په خلاف الله تعالی (دا) قول حجت دی: ذَلِكَ لِمَنْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَأَهْلَاهُمْ لِشَرْقِهِ بِإِسْقَاطِ اخْتِزَانِ السُّفَرِ تَزِينِ او ځکه چې د قران او د تمتع مشروعیت د راحت (او آسانی) حاصلولو لپاره دی په دوو سفرونو کې د یوه سفر په ساقطولو سره. وَهَذَا إِنْ حَتَّى الْأَقَاتِ او دا (آسانی او) راحت د آفاقي (اطرافي) په حق کې سته وَهَذَا كَانَ دَاحِلَ الْبَيْتَيْنِ فَهُوَ بِشَرْقِهِ الْمَسْجِدِ او څوک چې په میقات کې دننه وي هغه (هم) د مکې سړي په درجه کې دی حَلَقٌ لَا يَكُونُ لَهُ مُتَمَتُّعٌ وَلَا قِرَانٌ تر دې چې د هغه لپاره (هم) نه متعه سته او نه قران بِخِلَافِ الْمَكِّي إِذَا خَرَجَ إِلَى الْكُوفَةِ وَكَرَّمَنَ په خلاف د مکې سړي چې کله هغه کوفې ته ولاړ سي او قران وکړي حَيْثُ لَيْسَ نُو دَا صَحِيحٌ دِي رَأَى عُمَرَةَ وَحَبِشَةَ وَبَنَاتَيْهِمَا ځکه چې د هغه عمره او حج دواړه میقاتي دي (يعني دواړه له میقات څخه کېږي) فَصَارَ بِشَرْقِهِ الْأَقَاتِ نو د اطرافي په درجه کې سو.

اللفظ: «ترفعه» د تغفل مصدر دی، راحت او آسانی حاصلول، «آفاق» اطرافني یعنی هغه سړی چې په مکه کې نه اوسېږي، بلکې له میقات څخه بهر او په اطرافو کې اوسېږي.

تشریح مسئله: داده چې زموږ په نېز دمکې سړي او په میقات کې د اوسېدونکي سړي لپاره نه حج قرآن سته او نه حج تمتع سته، بلکې د هغه لپاره صرف حج افراد مشروع دی، د دې په خلاف د امام شافعي رَجَه الله مسلک دا دی چې د هغه لپاره قرآن او تمتع کول صحیح دي، او پر هغه د قرآن او تمتع دم هم نه واجبېږي، لکه څرنګه چې پر آفاقي واجبېږي.

د امام شافعي دلیل: دا دی چې دا آیت فمن تمتع بالمرءة إلى الحج... الخ مطلق دی، او په دې کې د مکې او آفاقي هېڅ تفصیل نسته، نو څرنګه چې د آفاقي لپاره قرآن او تمتع جائز دي، همداسې به د مکې او میقاتي لپاره هم دا دواړه حجونه جائز او مشروع وي.

زموږ دلیل: دا آیت دی: ذلک لمن لم یکن أهله حاضري المسجد الحرام... الخ یعنی دا تمتع د هغه چا لپاره ده چې د هغه کورنۍ د مسجد حرام سره نه اوسېږي، یعنی حج تمتع د غیر مکې سړي او د آفاقي سړي لپاره دی، نو ثابت سوه چې د مکې لپاره تمتع نسته، په دې آیت کې د ذلک مشار الیه زموږ په نېز تمتع دی، او د امام شافعي رَجَه الله په نېز د وجوب هدي حکم دی.

ولأن شرعها الخ زموږ عقلي دلیل دا دی چې حج تمتع او حج قرآن ځکه مشروع سوي دي چې د حج او د عمرې دواړو لپاره جلا جلا دوه سفرونه نه وکړي سي. بلکې یو سفر ساقط کړی سي، او فقط په یوه سفر کار وسي، او حاجي ته آساني او راحت ورپه برخه سي، او له تکلیف څخه وژغورل سي. ځکه چې سفر له تکلیف او ستونزو څخه ډک دی، لکه په حدیث کې چې راځي: السفر قطعة من العذاب، او د سفر تکلیف صرف د آفاقيانو په حق کې سته، نو ځکه به د سفر د ساقطولو راحت هم صرف د آفاقيانو لپاره وي.

ومن كان الخ فرمایي: کوم سړی چې په میقات کې اوسېږي، هغه هم د مکې سړي په حکم دی، او د هغه لپاره هم تمتع او قرآن نسته، خو که یو مکې سړی د حج له میاشتو څخه مخکې کوفې ته ولاړ سي، نو بیا د هغه لپاره هم تمتع او قرآن دواړه صحیح دي، ځکه چې اوس د هغه حج او عمره دواړه میقاتي دي، یعنی دواړه له میقات څخه تری، لهذا دا سړی د آفاقي په درجه کې سو، او د آفاقي لپاره قرآن او تمتع دواړه جائز دي، نو ځکه به د هغه لپاره هم دواړه حجونه جائز وي.

تر عمرې وروسته د تمتع لپاره خپل وطن ته د راتګ حکم

وَأَذَا حَادَ الْمُتَمَتِّعِينَ إِلَى بَيْتِهِمْ يَوْمَ تَقْدَرُ لَهُمْ مِنَ الْعُمْرَةِ او که تمتع له عمرې څخه تر فراغت وروسته خپل وطن ته واپس راسي وَلَمْ يَكُنْ سَائِلًا الْهَدْيَ او هدی یې (هم مخکې) بېولي نه وي بِكُلِّ تَشْتَعُهُ نو د هغه تمتع باطلېږي لِأَنَّهُ أَلَمَّ بِأَهْلِهِ لَمَّا بَوَّأَ السُّكُونِ أَلَمَّا صَحِيحًا ځکه چې هغه د دوو نسکوي یعنی د حج او د عمرې په مینځ کې د خپلي کورنۍ سره صحیح العام وکړی وَبِذَلِكَ يَنْطَلُ التَّشْتَعُ او په داسې کولو سره تمتع باطلېږي كَذَا رَوَى عَنْ عِدَّةٍ مِنَ الشَّابِعِيِّينَ هملارنګه له یو شمېر تابعینو څخه روایت سوي دي.

اللفظ: «الو» د افعال ماضي ده: کور ته واپس راتلل (راستېدل)، «عدة» یو شمېر، ډېر.

تشرېح: مخکې د امام دوه قسمونه او د امام معنی بیان سوه. نو د آسانی لپاره اوس بیا ذکر کېږي: د امام معنی ده، د عمرې تر احرام تر لور وروسته خپل وطن ته راتلل بغیر له دې څخه چې احرام باقي وساتل سي، بیا امام پر دوه قسمه دی: (١) امام فاسد، (٢) امام صحیح. امام فاسد هغه ته ویل کېږي چې متمتع مخکې د هدی څاروی پېولی وي. بیا یې امام کړی وي (دې ته امام فاسد ځکه ویل کېږي چې د هدی د پېولو په وجه اول احرام نه سي ختمولای. لهندا که څه هم خپل کور او وطن ته راسي نو دا به ویل کېږي چې خپل کور ته راغلی نه دی، نو ځکه دې ته امام فاسد ویل کېږي). او امام صحیح هغه دی چې مخکې یې د هدی څاروی پېولی نه وي.

مسئله: داده که د یو سړي اراده د تمتع وه، او هغه د حج په میاشتو کې تر عمرې کولو وروسته خپل وطن ته واپس راغلی، او هدی یې هم پېولی نه وه، نو وطن ته په واپس راتللو سره د هغه تمتع باطلېږي، ځکه چې هغه د حج او عمرې په مینځ کې د خپل اهل و عیال سره صحیح امام وکړی. او په صحیح امام سره تمتع باطلېږي، نو ځکه به د دې سړي تمتع هم باطلېږي، لکه څرنګه چې د تابعینو له یوې ډلې څخه هم دا حکم راتلل سوی دی چې د هغو له لړلیک څخه سعید بن المسیب، عطاء بن ابي رباح، مجاهد او ابراهیم نخعی رحمهم الله هم دي. (بنا به ج: ٢٠، ص: ٢٢٧)

او که متمتع ساقی الهدی وو نو څه حکم دی؟

وَأَذَا سَاقِ الْهَدَىٰ لِمَا تَمَامُهُ لَا يَكُونُ صَحِيحًا او که متمتع د هدی څاروی بوځي نو د هغه امام به صحیح نه وي وَلَا يَتِمُّ لَهُ عِنْدَ * أَنْ حَبِثَتْ وَأَنْ يُؤَسَفَ رَجَعَهَا اللَّهُ او د شیخینو رجعت الله په نېز د هغه تمتع نه باطلېږي وَقَالَ مُحَدَّثٌ: رَجَعَهُ اللَّهُ يَتِمُّ او امام محمد رجعت الله فرمایي: باطلېږي لَأَنَّهُ أَذَاهَا بِسَفَرٍ تَرَيْنَ ځکه چې هغه عمره او حج په دور سفرونو کې اداء کړه وَلَهُمَا أَنَّ الْقَوَدَ مُسْتَحَقٌّ عَلَيْهِ مَا دَامَ عَلَى رَيْبَةِ الشُّبُهَةِ او د شیخینو دلیل دا دی چې تر څو د هغه نیت د تمتع وي پر هغه واپس راتلل واجب دي لَأَنَّ الشَّوْقَ يَنْتَعُهُ مِنَ الشَّحْلِ ځکه چې د هدی بیول هغه له حلال کېدلو څخه منع کوي فَلَمْ يَصَحَّ إِتِمَامُهُ نو د هغه امام به صحیح نه وي بِخِلَافِ النِّكَاحِ إِذَا خَرَجَ إِلَى الْكُوفَةِ وَأَخَّرَ رَجْعَتَهَا وَسَاقِ الْهَدَىٰ په خلاف د مکې سړي چې کله کوفې ته ولاړ سي او د عمرې احرام وتړي او هدی یې یوزي حَيْثُ لَمْ يَكُنْ مُتَمَتِّعًا نو هغه نه متمتع کېږي لَأَنَّ الْقَوَدَ هُنَاكَ غَيْرُ مُسْتَحَقٍّ عَلَيْهِ ځکه چې پر هغه دلته واپس راتلل واجب نه دي فَصَحَّ إِتِمَامُهُ بِأَفِيلِهِ نو په خپله کورنۍ کې د هغه امام صحیح سو.

تشرېح: په دې عبارت کې چې کومه مسئله بیان سوې ده، داله مخکنۍ مسئلې څخه بالکل علیحده ده، حاصل یې دا دی که تر عمرې کولو وروسته خپل وطن ته واپس راتلونکي سړي هدی یې پېولی وي، نو د شیخینو رجعت الله په نېز د هغه تمتع نه باطلېږي، او د امام محمد رجعت الله په نېز په دې صورت کې د هغه تمتع باطلېږي، ځکه چې دې سړي په دور سفرونو کې حج او عمره اداء کړل، حال دا چې متمتع به په یوه سفر کې دواړه اداء کوي، نو د سفر د اختلاف په وجه دا سړی متمتع نه سو.

ه شېخونو لپاره، دا دی چې تر څو دا سړی د تمتع پر نیت وي، تر هغه وخته د هغه لپاره مکې مکرمې ته واپس تلل واجب او ضروري دي، ځکه چې هغه مخکې هلې بېولې ده، او د همدې بېول له جلاېدلو څخه محرم منع کوي، نو ځکه به وطن ته تر راتګ وروسته هم د دې سړي المام نه صحيح کېږي، او کله چې المام نه صحيح کېږي، نو تمتع به يې هم نه باطلېږي.

بغلاف البغل الخ د دې په خلاف که يو مکي سړی کوفې ته يعني له ميقات څخه دباندې ولاړ سي، او بيا ميقات ته راسي د عمرې احرام وتړي او هلې هم د ځان سره بوځي، نو هغه نه تمتع کېږي، ځکه چې د هغه وطن مکه ده، نو کله چې خپل کور ته (يعني مکې ته) راسي، نو المام يې صحيح سو، ځکه چې واپس کوفې ته نه ځي، بلکې د هغه ځای مکه ده، نو داسي سو چې په خپل اهل کي تر المام کولو وروسته کوفې ته گردسره تللی نه دی، او مکې ته واپس راځي نه دی، بلکې په خپل کور (يعني په مکه) کي وو، نو د هغه المام صحيح سو، نو ځکه به يې تمتع صحيح نه وي.

د تمتع لپاره د حج په مياشتو کي د عمرې د شرط بيان

وَمَنْ أَمَرَ بِمَنْعَةِ قَبْلِ أَشْهُرِ الْحَجِّ او څوک چې د حج تر مياشتو مخکې د عمرې احرام وتړي **فَلَا لَهَا أَكْلٌ مِنْ أَزْبَكَةِ أَشْهُرِ** او د عمرې لپاره له څلورو دورونو څخه کم طواف وکړي **ثُمَّ دَعَلَتْ أَشْهُرُ الْحَجِّ** بيا د حج مياشتي راسي **فَكَتَبَهَا وَأَمَرَ بِالْحَجِّ** او هغه عمره پوره کړي او د حج احرام وتړي **كَانَ مُتَمَتِّعًا** نو دا سړی به تمتع وي (يعني داسې تمتع دی) **لَأَنَّ الْإِخْرَاقَ عِنْدَنَا شَرْطٌ** ځکه چې زموږ په نيز احرام شرط دی **فَيَصِحُّ تَقْدِيمُهُ عَلَى أَشْهُرِ الْحَجِّ** نو د حج پر مياشتو به د احرام مخکې کول صحيح وي **وَأَيُّهَا يَتَضَرَّعُ أَذَاءُ الْأَفْعَالِ فِيهَا** او معتبر د حج په مياشتو کي د عمرې افعال اداء کول دي **وَقَدْ وَجَدَ الْآكْثَرُ** او د زياتره (اکثره) افعالو اداء کول پيدا سو **وَلِلْآكْثَرِ حُكْمُ الْكُلِّ** او اکثر لره حکم د کُل دی **وَلَنْ طَافَ بِمَنْعِهِ قَبْلَ أَشْهُرِ الْحَجِّ أَزْبَكَةُ أَشْهُرِ قَصَاصًا** او که هغه د عمرې لپاره د حج له مياشتو څخه مخکې څلور دوره يا تر دې زيات طواف وکړي **ثُمَّ حَجَّ مِنْ عَامِهِ ذَلِكَ** بيا په دغه کال حج وکړي **لَمْ يَكُنْ مُتَمَتِّعًا** نو تمتع به نه وي **لَأَنَّهُ أَذَى الْآكْثَرِ قَبْلَ أَشْهُرِ الْحَجِّ** ځکه چې هغه د حج تر مياشتو مخکې اکثره دورونه اداء کړل **وَهَذَا لِأَنَّهُ صَارَ بِحَالٍ لَا يَفْسُدُ نُسْكَهُ بِالْجَنَاحِ** او دا حکم په دې وجه دی چې دا سړی په داسي حالت کي سو چې په جماع کولو سره د هغه عمره نه باطلېږي **فَصَارَ حُكْمًا إِذَا تَحَلَّلَ مِنْهَا قَبْلَ أَشْهُرِ الْحَجِّ** نو داسي سو لکه د حج تر مياشتو مخکې چې له عمرې څخه حلال سي **وَمَا لِكَ رَجْعَةِ اللَّهِ يَغْتَبِرُ الْإِحْسَامُ مِنْ أَشْهُرِ الْحَجِّ** او امام مالک رجعه الله د حج په ورځو کي د عمرې د پوره کولو اعتبار کوي **وَالْحُجَّةُ عَلَيْهِ مَا ذَكَرْنَا** او د هغه په خلاف زموږ ذکر سوی دليل حجت دی **وَلَأَنَّ الشَّرْكَى بِأَذَاءِ الْأَفْعَالِ** او ځکه چې نفع اخيستل د افعالو په اداء کولو سره راځي **وَالْمُتَمَتِّعُ الْمُتَرْقِي بِأَذَاءِ الْمُسْكِنِينَ سَفَرًا وَاجِدًا قَبْلَ أَشْهُرِ الْحَجِّ** او تمتع هغه دی چې نفع واخلي د دوو عبادتونو په اداء کولو سره په يوه سفر کي په مياشتو د حج کي.

تفويح: صورت د مسئلې: دا دی که يو سړی د حج له مياشتو څخه مخکې د عمرې احرام وتړي، او بيا يې د عمرې لپاره درې دوره (شوطه) طواف هم وکړي، او تر درې شوطه طواف وروسته يې عمره موقوفه کړه، تر دې چې کله د حج

مياشتي راغلي، نو عمره يې پوره کړه. او بيا يې د حج احرام وتری، نو زموږ په نېز داسې هم متمتع دی، ځکه چې زموږ په نېز د عمرې د صحيح کېدلو لپاره احرام شرط دی. او احرام دلته سته، پاته سوه د حج پر مياشتو د عمرې د احرام مخکې کولو مسئله، نو څرنگه چې طهارت د لمانځه شرط دی، او د لمانځه پر وخت د هغه مخکې کول جائز دي، همداسې احرام هم د عمرې شرط دی، نو دا به هم د حج پر مياشتو مخکې کول جائز وي، خو دا ضروري ده چې څرنگه لمنوخ تر خپل وخت داخلېدلو وروسته اداء کېږي، همدا ډول به د حج افعال هم د خپل وخت تر داخلېدلو وروسته اداء کېږي، او په پورتني مسئله کې دې سړي د حج تر مياشتو مخکې د عمرې د طواف لپاره فقط درې شوطه کړي دي، او څلور شوطونه يې د حج په مياشتو کې کړي دي، او څلور د اوو (۷) اکثر دي، نو ځکه به د لاکثر حکم الکمل د قاعدې پر بنیاد د فيصله کېږي چې دې سړي ټوله طواف د حج په مياشتو کې کړي دی، او تر هغه وروسته يې مسلمستي د حج احرام ترلی دی، لهذا هغه د دواړو عبادتونو يعني د حج او د عمرې جمع کونکي سو، نو ځکه به هغه متمتع وي.

وان طاف الخ او که د حج له مياشتو څخه يې مخکې څلور شوطه طواف وکړی، او بيا په دغه کال کې حج هم وکړی، نو متمتع نه دی، ځکه چې هغه د حج له مياشتو څخه مخکې د طواف اکثره حصه اداء کړه، او څرنگه چې اکثر لره حکم کړی دی، نو ځکه يې هغه ټوله طواف د حج له مياشتو څخه مخکې وکړی.

وهذا الخ صاحب د هدايې فرمايي چې داسې په دغه دويم صورت کې ځکه نه متمتع کېږي چې تر څلور شوطه طواف وروسته عمره د جماع کولو په وجه بيا نه فاسدېږي، نو داسې د هغه سړي په ډول سو چې د حج له مياشتو څخه مخکې د عمرې له احرام څخه حلال سي، او د حج له مياشتو څخه مخکې چې څوک د عمرې له احرام څخه حلال سي، هغه بالکل نه متمتع کېږي، نو ځکه به داسې هم متمتع نه وي.

ومالک رَجَعَهُ اللهُ الخ د امام مالک رَجَعَهُ اللهُ رايه دا ده چې که څه هم دې سړي د حج تر مياشتو مخکې احرام ترلی دی، او په هغه کې يې څلور شوطه طواف هم کړی دی، خو بيا هم عمره يې د حج په مياشتو کې پوره کړه، لهذا داسې به شامل کېږي چې عمره يې د حج په مياشتو کې پوره کړې ده، نو ځکه به تمتع صحيح وي، ځکه چې د امام مالک رَجَعَهُ اللهُ په نېز پوره کول معتبر دي، لېکن زموږ بيان سوی دليل د هغه په خلاف حجت دی، او د هغه د مسلک د ترديد لپاره کافي دی.

ولأن الترتي الخ زموږ دويم دليل او د امام مالک جواب دا دی چې ترفق يعني نفع او راحت د افعالو په اداء کولو سره اخيستل کېږي، او متمتع به هم د حج په مياشتو کې په يوه سفر کې د حج او د عمرې دواړو په اداء کولو سره نفع او راحت حاصلوي، او دغه سړي د حج په مياشتو کې عمره او حج جمع کړې نه دي، بلکې عمره يې د حج تر مياشتو مخکې اداء کړه (ځکه چې اکثر لره هم د حکم د کلي وي)، نو ځکه به تمتع صحيح نه وي.

د حج د مياشتو بيان

قَالَ: وَأَشْهُرُ الْحَجِّ سَوَالٌ وَذُو الْقَعْدَةِ وَعَشْرٌ مِنْ ذِي الْحِجَّةِ فرمايي: چې د حج مياشتې شوال، ذوالقعدة او ذوالحجه لس ورځې دي كَذَا رَوَى عَنْ الْعَبَادِلَةِ السَّلَاطَةِ وَعَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ أَجْمَعِينَ همداسې له دريو عبدالله وو (عبدالله گانو) او له عبد الله ابن زبير رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ څخه (هم) روايت سوي دي وَارَأَى الْحَجَّ يُفَوِّتُ بِضْعَ عَشْرٍ ذِي الْحِجَّةِ او ځکه چې حج فوتېږي د ذوالحجه د لسو ورځو په تېرېدلو سره وَمِمَّا بَقَاءِ الزَّمَانِ لَا يَتَحَقَّقُ الْفَوَاتُ او د وخت د بقا

په وخت کي فوتېدل نه ثابتېږي وَهَذَا يَدُلُّ عَلَى أَنَّ الْمَزَادَ مِنْ قَوْلِهِ تَعَالَى: الْحَجُّ أَشْهُرٌ مُمْتَلِكَةٌ البقرة، ١١٧٧. شَهْرَانِ وَتَبَعُ الشَّائِثِ او دا دلالت کوي پر دې چي الله تعالى له (دې) قول، الحج اشهر معلومات څخه دوي مياشتي او د دريمي مياشتي بعضي حصه مراده لا کله نه ټوله مياشته.

اللفظ: «اشهر» جمع د شهره: مياشت، «معي» د ضرب مصدر دی: تېرېدل، «لا يتحقق» د تفعل مضارع منفي دي: ثابتېدل، پوره کېدل.

تشرېح: فرمايي چي د سوال، ذوالقعدة او ذوالحجه اولي لس ورځي اشهر حجه يعني د حج مياشتي او وختونه دي، ځکه چي همدارنگه له عبدالله ثلاثه (عبد الله بن مسعود، عبد الله بن عباس، عبد الله بن عمر) او له عبد الله بن زبير رضي الله عنهم څخه را نقل سوي دي، او ښکاره ده چي کوم څه له هغو څخه را نقل سوي دي، هغو به دا له نبي ﷺ څخه اورېدلي وي، لهنا په دې لړ کي به دهغو قول او روايت د اعتماد وړ دی.

ولأن الحج الخ په دې لړ کي دويم دليل دای چي که ذوالحجه ټوله مياشته اشهر حج وای، لکه امام مالک رحمه الله چي فرمايي، نو ذوالحجه د لسو ورځو تر تېرېدلو وروسته به د يو چا حج صحيح کېدلای او فوتېدلای به نه، ځکه چي د وخت په بقاء کي هيڅ شی نه فوتېږي، لهذا ذوالحجه تر لسو ورځو تېرېدلو وروسته د حج فوتېدل ددې خبري ښکاره دليل دی چي ذوالحجه ټوله مياشت په اشهر حجه کي داخله نه ده، بلکي د دې مياشتي صرف لس ورځي په اشهر حجه کي داخل دي، او له دې څخه دا خبره هم ښکاره کيږي چي په الحج اشهر معلومات کي که څه هم لفظ د اشهر جمع ده، خو بيا هم له دې څخه د سوال او ذوالقعدة پوره دوي مياشتي او ذوالحجه لس ورځي مراد دي.

د حج تر مياشتو مخکي د احرام د تړلو حکم

قَالَ قَدِمَ الْإِسْلَامَ بِالْحَجِّ عَلَيْهَا بَيَاكَةٌ يَوْ شُحُوكَ دَحِجٍ لَمْ يَاشْتَوْ شَخْهَ مَخْكِ أَحْرَامٍ وَتَرَى جَمَالَ أَحْرَامُهُ وَالْعَقْدَ حَمَلًا نو دهغه احرام جائز دی او د حج لپاره وټرل سو (يعني د حج لپاره يې ټول صحيح سو) عِلَالًا لِكُلِّ شَاغِيٍّ رَجَعَهُ اللَّهُ د امام شافعي رحمه الله اختلاف دی قَالَ عِنْدَهُ لَا يَسِيْرُ مُغْرِمًا بِالْمَنْعَةِ ځکه دهغه په نېز په عمرې سره محرم کيږي لَأَنَّهُ رُكْنٌ عِنْدَهُ ځکه چي د امام شافعي رحمه الله په نېز احرام يو رکن دی وَهُوَ شَرْطٌ عِنْدَنَا لِهَكُنْ زَمُودٍ په نېز احرام شرط دی قَاسَمُهُ الظُّهَارَ أَنِّي جَوَّازُ التَّحْدِيْمِ عَلَى التَّوَقُّتِ نو احرام د طهارت سره مشابه سو پر خپل وخت د مخکي کولو په جواز کي (يعني څرنگه چي اوس پر خپل وخت مخکي کول جائز دي همداسي به احرام هم پر خپل وخت مخکي کول جائز وي) وَلَأَنَّ الْإِسْلَامَ تَحْرِيْمُ أَشْيَاءَ وَلِيَجَابَ أَشْيَاءَ او ځکه چي احرام د يو څو شيانو حرامول او د يو څو شيانو واجبول دي وَذَلِكَ لِيَصْلُحَ لِي كُلِّ رَمَانٍ او دا په هره زمانه کي صحيح دي فَصَارَ كَالْتَّحْدِيْمِ عَلَى الْبَكَاةِ نو داسي سو لکه احرام پر مکان (يعني پر ميقات) مخکي کول.

اللفظ: «تحریم» د تفعليل مصدر دی: حرامول، «إيجاب» د افعال مصدر دی: واجبول، «مکات» ځای.

تشریح: صورت و مسئلہ: دادی کہ یو سري له اشهر حج (يعني د حج له مياشتو) شخه مخکي احرام وتړی، لو تر اشهر حج پوري يې تړلی وو، نو زموږ په نېز دا احرام جائز دی، او په دې احرام سره د هغه لپاره حج اداء کول صحيح دي، لښم شافعي رحمه الله فرمايي چي د هغه لپاره په دې احرام سره حج کول صحيح نه دي، خو څرنګه چي د هغه په نېز احرام يو رکن دی، نو د لغو کېدلو شخه د خوندي کېدلو لپاره د امام شافعي رحمه الله په نېز دا احرام د عمرې لپاره منعقد کېږي. او په دې سره عمره اداء کولو صحيح کېږي، خو د حج لپاره دا احرام نه منعقد کېږي، ځکه څرنګه د حج نور ارکان پر اشهر حج مخکي کول صحيح نه دي، همداسي به احرام هم پر اشهر حج مخکي کول صحيح نه وي.

دو شرط الخ زموږ دليل دادی چي زموږ په نېز احرام شرط دی، او شرائط پر مشروط به وختونو مخکي کول جائز دي، لکه اودس چي د لمانځه شرط دی، نو څرنګه چي اودس د لمانځه پر وخت مخکي کول جائز دي، همداسي به احرام هم د حج پر وخت مخکي کول جائز وي.

ولأن الإحرام الخ زموږ دويم دليل دادی چي په احرام سره يو څو شيان (مثلاً بنکار کول، عطر لګول او سرخړل) حرامېږي، او يو څو شيان (مثلاً ناکنډل سوي جامې اغوستل، رمی او سعی کول) په واجبېږي، او د شيان په هره زمانه کي اداء کېدای سي، نو ځکه به احرام په هره زمانه کي تړل کېدای سي، لکه څرنګه چي احرام پر مکات يعني پر ميقات مخکي کول جائز دي، همداسي به احرام پر زمانه يعني پر اشهر حج مخکي کول هم جائز وي. او په دې کي به څه حرج نه وي.

د حج تمتع يو ځانګړی صورت

قَالَ: وَإِذَا قَدِمَ الْكُوفَةَ بِعُمْرَةٍ أَوْ أَشْهُرٍ الْحَجِّ امام محمد رحمه الله فرمايي: او کله چي کوفي د حج په مياشتو کي د عمرې لپاره راسي وَفَرَّغَ مِنْهَا او له عمرې شخه فارغه سي وَحَلَّقَ أَوْ قَصَرَ او حلق وکړي يا قصر وکړي ثُمَّ اتَّخَذَ مَكَّةَ أَوِ الْبُغْدَادَ وَأَرَا بِيَامِكِهِ يا بصره استوګن ځای جوړ کړي (يعني وطن ځني جوړ کړي) وَحَجَّ مِنْ حَامِهِ ذَلِكَ او په دغه کال حج وکړي فَهُوَ مُتَمَتِّعٌ نو هغه تمتع دی أَمَّا الْأَوَّلُ فَلِأَنَّهُ تَرَفَّقَ بَيْنَ مَكَاتَيْنِ سَفَرٍ وَاحِدٍ أَشْهُرٍ الْحَجِّ هر چي اول دي نو په دې وجه چي هغه د حج په مياشتو کي په يوه سفر کي د دوو عبادتونو نفع واخيستله (نو ځکه به تمتع وي) وَأَمَّا الشَّانِ ثَقِيلٌ هُوَ بِالْإِيقَاقِ او هر چي دويم دی نو ويل سوي دي: چي هغه بالاتفاق دي وَقِيلَ: هُوَ قَوْلُ أَنَّ حَنِيفَةَ رَجَعَهُ اللَّهُ او ويل سوي دي: چي دا امام صاحب قول دی وَعِنْدَهُمَا لَا يَكُونُ مُتَمَتِّعًا او د صاحبينو په نېز نه تمتع کېږي لِأَنَّ الْمُسْتَعْتِمَ مَنْ تَكُونُ عُمْرَتُهُ مِيقَاتِيَّةً وَحَجَّتُهُ مَكِّيَّةً ځکه چي تمتع هغه څوک دی چي عمره يې ميقاتي وي او حج يې مکي وي وَسُكَّاهُ هَذَا مِيقَاتِيَّانِ (لېکن) د دغه سري دواړه عبادتونه ميقاتي دي وَلَهُ أَنَّ السَّفَرَةَ الْأُولَى قَائِمَةٌ مَا لَمْ يُغْزِلْ

● القول المرجح: هو هذا قول أبي حنيفة رحمه الله أي يكون تمتعاً في الصورتين سواء اتخذ مكة داراً أو البصرة، كذا في رد المحتار ج: ٢، ص: ٢١٦

[القول المرجح ج: ١١، ص: ٢١٦]

وَيُطَبِّعُ دَامَمَ صَاحِبَ رَجَعَةِ اللَّهِ دَلِيلَ دَا دِي چي اول سفر (تر هغه وخته) پاته دی تر څو چي هغه خپل وطن ته واپس رانه سي وَقَدْ اجْتَمَعَ لَهُ نُسْكَانٌ فِيهَا او په دې سفر کي د هغه لپاره دوه عبادتونه جمع سول فَوَجَبَ ذَرُ الشُّعْبِ لهذا د تمتع قرباني به پر واجب وي.

الملك: «تَرْفُقُ» د تغفل ماضي ده: فايده اخيستل، نفع پورته كول.

تشریح: صورت د مسئلې: دادي که د کوفي او سېلنکي سړی په اشهر حج کي د عمرې لپاره مکې شريفې ته ولاړ سي. او هلته عمره اداء کړي، بيا په حلق يا قصر سره ځان حلال کړي. تر هغه وروسته مکه يا بصره (يعني له ميقات څخه دباندې بل ښار) وطن اقامت جوړ کړي يعني هلته مقيم سي، او په دغه کال د حج په ورځو کي حج هم اداء کړي. نو هغه تمتع دی، او په دويم صورت کي يعني چي کله له عمرې څخه تر فراغت وروسته په بصره (يا په بل ښار) کي مقيم سي نو د بعضي حضراتو په نېز په دې صورت کي د کوفي د سړي تمتع کېدل متفق عليه دي، يعني د امام صاحب او صاحبينو ټولو په نېز دا سړی تمتع دی، لېکن د بعضي حضراتو رايه دا ده چي په دې صورت کي هغه صرف د امام صاحب په نېز تمتع دی، د صاحبينو په نېز هم تمتع نه دی.

لأن التمتع الخ په قول د بعضو د صاحبينو دليل دا دی چي د تمتع عمره ميقاتي او حج مکي وي، يعني تمتع خود د عمرې احرام له ميقات څخه تړي، او د حج احرام له مکې يعني له حرم څخه تړي، او دلته داسي نه ده، بلکي د عمرې او حج دواړو احرام يې له ميقات څخه تړلی دی، په دې توگه چي کوفي سړی کله د عمرې کولو لپاره له کور څخه روان سو، نو د عمرې احرام يې له ميقات څخه و تړی، او د عمرې له ارکانو څخه تر فراغت وروسته په بصره کي مقيم سو. نو دا هغه د حلالوالي په حالت کي له ميقات څخه تجاوز وکړی، ځکه بصره له ميقات څخه دباندې د يو ښار نوم دی. نو کله چي هغه د حج لپاره واپس راځي، نو هغه به بيا له ميقات څخه د حج احرام هم تړي، نو معلومه سوه چي هغه د عمرې او د حج دواړو احرام له ميقات څخه تړي، نو ځکه به نه تمتع کيږي.

وله أن السفر الخ د امام صاحب دليل دا دی چي کوم سفر کوفي سړی له کوفي څخه د مکې و طرف ته وکړی، بصرې ته تر واپس تللو وروسته او په بصره کي تر مقيم کېدلو وروسته هغه سفر اوس هم پاته دی، تر څو چي خپل اول وطن يعني کوفي ته واپس ولاړ نه سي، ځکه دا اصول دي "چي تر څو يو سړی خپل اول وطن ته نه ورسېږي، د هغه اول سفر به پاته وي" لهذا دا سړی د هغه سړي په څير سو چي تر اوسه له ميقات څخه وتلی نه وي، او واپس راسي حج وکړي، لږه دا چي د هغه هم دوه عبادتونه يعني عمره او حج په يوه سفر کي جمع سول، او په يوه سفر کي د دې دوو عبادتونو جمع کونکي ته تمتع ويل کيږي، لهذا دا سړی به هم تمتع وي، او پر هغه به د تمتع دم واجب وي.

د حج تمتع بل ځانگړی صورت

لَنْ يَكُنْ يَحْتَمِلُ او که يو کوفي سړی د عمرې لپاره راسي **فَلْيَسْتَحِ** او عمره فلسده کړي **وَلَمْ يَمْشِهَا وَكَلَّمَ** او له هغې څخه فلان سړی او قصر وکړي **ثُمَّ اتَّخَذَ الْمَسْرَةَ دَارًا** بيا بصره استوگن ځای جوړ کړي **ثُمَّ امْتَرَى أَشْهُرَ الْعَمَةِ** بيا د حج په مياشتو کي عمره وکړي **وَعَمَّ مِنْ حَامِهِ** او په دغه کال حج وکړي **لَمْ يَكُنْ مُسْتَقِيمًا عِنْدَ** **أَبْنِ حَنِفَةَ رَجَعَهُ اللَّهُ** نو د

امام صاحب په نېز نه تمتع کيږي وَقَالَ: هُوَ مُتَمَتِّعٌ او صاحبين فرمايي، چي تمتع دی لَأَنَّهُ إِنْ شَاءَ سَفَرٌ ځکه چي دا د سفر نوي کول (ایجاد) دی وَقَدْ تَرَلَّقَ إِلَيْهِ بِنُسْكَانٍ او هغه د دواړو عبادتونو نفع واخیستل وَلَهُ أَثَمٌ بَاقِي مَلِّ سَفَرٍ ما لَمْ يَزَجْمِ إِلَيْهِ وَطَنُهُ او د امام صاحب دلیل دا دی چي دا سړی پر خپل (اول) سفر پاته دی تر څو چي خپل وطن راستن نه سي.

اللفاظ: ﴿إِنْ شَاءَ﴾ د افعال مصدر دی: ایجاد، نوي کول، پیدا کول.

تشریح: مسئله: داده که یو کوفي سړی د عمرې احرام وتری مکې ته راسي، او د عمرې د افعالو د اداء کولو په وخت کي د بښخي سره جماع وکړي یا په بل ډول عمره فاسد کړي، خو بیا هم د عمرې افعال پوره کړي، حلق یا قصر وکړي، اوله عمرې څخه ځان فارغه کړي، تر دې وروسته بصري ته ولاړ سي، او بصره وطن اقامت جوړ کړي، يعني هلته مقيم سي. بیا یو څو ورځي وروسته په اشهر حج کي دویم ځل عمره وکړي، او په دغه کال کي حج هم وکړي، نو هغه تمتع دی که نه؟

په دې لړ کي د امام صاحب رَجَعَهُ الله رايه داده چي دا سړی تمتع نه دی، لېکن صاحبين فرمايي چي دا سړی تمتع دی، د صاحبينو دلیل دا دی چي کله دې سړي اوله عمره فاسد کړه بصري ته ولاړی او بیا یې له بصري څخه د عمرې احرام وتری مکې ته ولاړی او په دغه کال یې حج او عمره دواړه وکړه، نو دا سړی په یوه سفر کي د دوو عبادتونو جمع کونکي سو، ځکه چي له بصري څخه مکې ته تلل مستقل او علیحده یو سفر دی، او په دې سفر کي هغه حج او عمره دواړه پوره کړل، نو ځکه به هغه تمتع وي.

وله اَنَّهُ بَاقِي الْمَلِّ د امام صاحب دلیل دا دی چي تر څو دا کوفي سړي خپل وطن يعني کوفي ته واپس ولاړ نه سي تر هغه وخته د هغه اول سفر پاته دی، او د دویم سفر يعني له بصري څخه تر مکې پوري د دغه سفر هیڅ اعتبار نسته، بلکي د هغه په حق کي اول سفر معتبر دی (لکه مخکي چي د امام صاحب اصول هم تېر سو)، او څرنگه چي په دې سفر کي هغه عمره فاسد کړه، لهدا اوس هغه د دوو عبادتونو جمع کونکي نه سو، نو تمتع به هم نه وي.

د پورتنۍ مسئلې سره اړوند یو وضاحت

فَإِنْ كَانَ رَجَعَهُ إِلَى أَثَمِهِ بیا که هغه خپل وطن ته واپس راسي ثُمَّ امْتَنَزَلَ أَشْهُرَ الْعَجَمِ بیا د حج په میاشتو کي عمره وکړي وَعَمَرَهُ مِنْ حَامِيهِ او په دغه کال کي حج وکړي يَكُونُ مُتَمَتِّعًا لِكُلِّهِمَا نو د احنافو په اتفاق هغه تمتع کيږي لَأَنَّ هَذَا إِنْ شَاءَ سَفَرٌ لِإِنْشَاءِ السَّفَرِ الْأَوَّلِ ځکه چي دا د اول سفر د ختمېدلو په وجه (له نوي سره) د سفر ایجاد دی وَقَدْ اجْتَمَعَ لَهُ نُسْكَانٌ صَحِيحَانِ فِيهِ او د هغه لپاره په دې دویم سفر کي دوه عبادتونه په صحیح توګه سره جمع سول.

تشریح: مسئله خو بالکل ښکاره ده چي که تر عمرې فاسلولو وروسته دا سړی خپل وطن ته (يعني کوفي ته) واپس ولاړ سي او بیا په اشهر حج کي راسي عمره او حج پوره کړي، نو د امام صاحب او صاحبينو ټولو په نېز هغه تمتع دی، ځکه چي وطن ته د واپس تللو په وجه د هغه اول سفر ختم سو، او دویم سفر متحقق سو، او څرنگه چي په دې دویم سفر کي هغه دوه عبادتونه پوره کړل، نو ځکه به تمتع وي.

په پورتنۍ مسئله کې په مکه کې باندېدل

وَلَوْ بَلَغَ مَكَّةَ أَوْ كَهْفَهُ بِه مَكَّةَ كَيْ يَأْتِيَ سِي وَكَمْ يَطْلُقُ إِلَى الْبَيْتِ أَوْ بَصْرَى تَه وَلَا رَه سِي حَتَّى اسْتَمَرَّ أَشْهُرَ الْحَجِّ تَر دې چې د حج په مياشتو کې عمره وکړي وَحَجُّ مِنْ عَامِهِ اَوْ په دغه کال حج وکړي لَا يَكُونُ مُتَمَتِّعًا بِالْإِقْفَاقِ نَو (هم) بِالْإِقْفَاقِ نَه مَتَمَتَّعَ كَبِيرِي لِأَنَّ مُتَمَتِّعَهُ مَكِّيَّةٌ حُكْمُ چې د هغه عمره مکي ده وَالسَّفَرُ الْأَوَّلُ اسْتَهْلَى بِالْفَيْتَةِ الْفَاسِدَةِ اَوْ اول سفرې د فاسدي عمرې په وجه ختم سو وَلَا تَسْتَمُّ الْأَهْلِي مَكَّةَ اَوْ دمکې دخلکو لپاره تمتع نسته.

تشرېح: صورت د مسئلې: دادی که یو کوفې سړی د عمرې تر فاسدولو وروسته په مکه کې مقيم سو. او بصرې ته نه ولاړی، بیا چې کله د حج میاشتي راغلې، نو عمره یې هم وکړه، او حج یې هم وکړی. نو په دې صورت کې هم نه تمتع کېږي، او دا صورت متفق علیه دی، ځکه چې په مکه کې د مقيم کېدلو په وجه د هغه عمره هم مکي سوه. حال دا چې د تمتع عمره به مکي نه وي، بلکې میقاتي به وي، او بیا د هغه اول سفر یعنی له کوفې څخه تر مکې پورې راتګ د فاسدي عمرې په وجه هم ختم او باطل سو، او داسې مکي سو، او دمکې دخلکو په حق کې تمتع نسته. نو ځکه به هغه په دې صورت کې تمتع نه وي.

د تمتع د قاعدې بیان

وَمِنْ اسْتَمَرَّ أَشْهُرَ الْحَجِّ وَحَجُّ مِنْ عَامِهِ اَوْ حُوكُ چې د حج په مياشتو کې عمره وکړي او (بیا) په دغه کال حج وکړي لَكُمُ الْفَسَادُ مَطْلُ فِيهِ نُو په حج او عمره کې چې هر یو فاسد کړي هغه دي پوره کړي لِأَنَّهُ لَا يَبْنِيهِ الْخُرُوجُ عَنْ عَهْدِهِ الْإِحْرَامِ ځکه چې د هغه لپاره د احرام له عهدې څخه وتل ممکن نه دي إِلَّا بِالْأَفْعَالِ مګر د افعالو په اداء کولو سره وَسَقَطَ دَمُ الْمُتَمَتِّعِ اَوْ د تمتع دم (قرباني څښه) ساقطه سوه لِأَنَّهُ لَمْ يَتَرْتَقِ بِأَدَاءِ سُكُكَيْنِ صَحِيحَيْنِ فِي سَفَرَةٍ وَاجِدَةٍ ځکه چې هغه په صحیح توګه په یوه سفر کې د دوو عبادتونو په اداء کولو سره نفع نه واخیستله.

اللفات: ﴿مطی فيه﴾ د ضرب ماضی ده: د دې باب ډیرې معنایو راځي، چې د صلی په بدلون یې معنی هم بدلېږي: تېرېدل، پوره کول، جاري ساتل.

تشرېح: مسئله: داده که یو چا په اشهر حج کې عمره وکړه، او په دغه کال یې حج وکړی. نو له دې دواړو څخه چې کوم فاسد کړي، د هغه پوره کول ضروري دي، ځکه چې د افعالو له اداء کولو څخه بفر له احرام څخه وتل ممکن نه وي. هو! خود تمتع دم ساقطېږي، او د تمتع دم پر هغه چا واجبېږي چې په یو سفر کې په صحیح توګه دوه عبادتونه (عمره او حج) جمع کړي، او څرنگه چې دلته یو فاسد سو، نو په صحیح توګه د دوو عبادتونو د نه جمع کولو په وجه تمتع نه سو.

په تمتع کې د بنخي د قرباني حکم

لَا تَأْكُلُ الْبُزْءَ لَقَدْ بَيَّنَّا اَوْ که بنخه تمتع وکړي او بزه (وزه) قرباني کړي لَمْ يَجْزِهَا عَنْ الْمُتَمَتِّعِ نو دا قرباني د هغې لپاره د تمتع له قرباني څخه کفایت نه کوي لِأَنَّهَا أَتَتْ بِغَيْرِ الْوَجَائِبِ ځکه چې بنخي غیر واجب اداء کړی وَكَذَلِكَ الْجَوَابُ لِلرَّجُلِ اَوْ د سړي په باره کې هم دغه حکم دی.

اللغات: ﴿عُصَّتْ﴾ د تفعیل ماضي ده: قرباني کول.

تشریح: مسئله: داده که یوې ښځې حج تمتع وکړی، او په یوم النحر کې یې قرباني وکړه، نو دا قرباني دم تمتع پر ځای نه سي درېدلای، ځکه چې د هغې د سفر په وجه پر هغې د یوم النحر قرباني واجب نه ده، او دم تمتع واجب دی، نو غیر واجب به شرنګه د واجب قائم مقام سي، همدا حکم د سري دي.

یادونه: په دې مسئله کې خاص د ښځې ذکر ځکه وسو چې په دې باره کې یوې ښځې له امام صاحب رحمه الله شخه پوښتنه کړې وه، کنې د سري هم دغه حکم دی.

د احرام په وخت کې د حیض حکم

وَإِذَا حَاضَتْ الْمَرْأَةُ جِئِدَ الْأَحْرَامِ او کله چې د احرام په وخت کې ښځه حائضه سي إِفْتَسَلَتْ وَأَعْرَمَتْ وَصَكَتْ كَمَا يَصْنَعُهُ الصَّالِحُ نو غسل دي وکړي احرام دي وتړي او څنگه عمل چې حاجیان کوي هغسي دي دا (هم) وکړي هَوَافِئُهَا لَا تَكْلُوفُ بِالْبَيْتِ حَتَّى تَكْهَرُ خو دا به پر کمې طواف نه کوي تر دې چې پاکه سي لِحَدِيثِ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا • جِئِدَ حَاضَتْ بِسَرَفٍ د حضرت عائشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا د حديث په وجه چې کله هغه په سرف نومي ځای کې حائضه سوه وَلَأَنَّ الْقَوَافِ فِي النُّسُجِ وَالْوُتُوفِ فِي الْمَقَازِ او ځکه چې طواف په مسجد کې کيږي او وقوف په بیابان (دښت) کې کيږي وَهَذَا الْإِفْتِسَالُ لِلْأَحْرَامِ لَا لِلْفَلَاحِ او دا غسل د احرام لپاره دی نه د لماتګه لپاره فَيَكُونُ مُفِيدًا نو ځکه به فایده من وي فَإِنْ حَاضَتْ بَعْدَ الْوُتُوفِ وَطَوَّافِ الْبِقَاعِ او که تر وقوف او طواف زیارت وروسته ښځه حائضه سي إِنصَرَفَتْ مِنْ مَكَّةَ نو له مکې شخه دي ولاړه سي وَلَا شَيْءَ عَلَيْهَا لِكَوَالِ الصَّدْرِ او د طواف صدر په وجه پر هغې هېڅ شی واجب نه دی لَأَنَّهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ • رُفِصَ لِلنِّسَاءِ الْعُحَيْشُ فِي تَرْكِ طَوَّافِ الصَّدْرِ ځکه چې نبي ﷺ حائضو ښځو ته د طواف صدر د پرېښولو اجازه ورکړې ده.

اللغات: ﴿حَاضَتْ﴾ ښځې ته حیض راتلل. ﴿مَقَازَ﴾ دښت، بیابان.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که د احرام د تړلو په وخت کې یوه ښځه حائضه سوه، نو هغې ته حکم دادی چې عمل دي وکړي او احرام دي وتړي، او له طواف شخه علاوه نور ټول د حج ارکان دي اداء کړي، او بیایي تر پاکېدلو وروسته طواف وکړي، په دې لړ کې اول دلیل د حضرت عائشې هغه حديث دی چې په هغه کې دا ذکر سوي دي چې کله حضرت عائشه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا په “سرف” نومي ځای کې حائضه سوه، نو نبي ﷺ هغې ته د غسل کولو او د احرام تړلو اد حج د ټولو افعالو د اداء کولو حکم وکړی، لېکن له طواف شخه یې منع کړه، نو د هري حائضې ښځې لپاره به دغه حکم وي چې په داسي حال کې به همدغه اعمال تر سره کوي.

• تفریح: أخرجه البخاری من کتاب الخیض، باب الأمر بالنساء إذا نفسن، حديث رقم: ۲۹۲.

• تفریح: أخرجه البخاری من کتاب الحج، باب طواف الوداع، حديث رقم: ۱۷۵۵.

وَلَا تَطَوَّفُ إِلَّا بِطَوَافٍ وَاحِدٍ دُورِمْ دَلِيلُ دَا دِي چي طواف په مسجد کي کيږي، او د بُنْخِي لپاره د حیض په حالت کي مسجد ته تلل منع دي، لېکن ووقوف په دښت کي کيږي، او له دې څخه حائضه بُنْخه نه ده منع سوې، نو ځکه به د هغې لپاره د وقوف او نورو اجازو وي، او بُنْخه چي کوم غسل کوي، هغه به مفید وي، ځکه چي د حیض په حالت کي غسل د نظافت او صفایي لپاره کيږي، دلمانځه لپاره نه کيږي، نو ځکه به مفید وي (چي نظافت او صفایي راسي).
او که یوه بُنْخه تر طواف زیارت او وقوف عرفه وروسته حائضه سوه، نو هغه د طواف صدر له کولو څخه بغیر له مکې څخه وتلاي سي، او د طواف صدر د پرېښوولو په وجه پر هغې دم او نور واجب نه دي، ځکه چي نبي ﷺ حائضو بُنْخو ته د طواف صدر د پرېښوولو رخصت ودرکړی دی.

د مکي سري لپاره د طواف صدر د عدم وجوب بیان

وَمِنْ أَهْلِ مَكَّةَ دَارًا فَلَيْسَ عَلَيْهِ طَوَافُ الصَّدْرِ او څوک چي مکه (مبارکه) کور (يعني وطن اقامت) جوړ کړي نو پر هغه طواف صدر نسته لَأَنَّهُ عَلَى مَنْ يُصَدِّرُ ځکه چي طواف صدر پر هغه چا واجب دی څوک چي (له مکې څخه خپل کور ته) روانيږي إِلَّا إِذَا اتَّخَذَهَا دَارًا بَعْدَ مَا حَلَّ النَّفَرُ الْأَوَّلُ خو دا چي هغه تر اول کوچ (يعني تر دولسمي ورځي) وروسته مکه (مبارکه) کور جوړ کړي فَيَتَأَيَّرُ عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ رَجَعَهُ اللَّهُ په هغه روايت کي کوم چي له امام صاحب څخه روايت سوی دی وَيَرْوِيهِ الْبَغْفِيُّ عَنْ مُحَمَّدٍ رَجَعَهُ اللَّهُ او ځيني حضرات دا روايت له امام محمد څخه روايت کوي لَأَنَّهُ وَجَبَ عَلَيْهِ بِدُخُولِ وَقْتِهِ ځکه چي طواف صدر پر هغه سري واجب سوی دي د وخت د داخلېدلو په وجه فَلَا يَنْقُطُ بَيِّنَةُ الْإِقَامَةِ بَعْدَ ذَلِكَ نو وروسته تر دې به د اقامت په نيت سره نه ساقطېږي، والله أعلم بالصواب.

اللفظ: «يصدِّر» دنصر مضارع ده: راستنېدل (واپس کېدل)، روانېدل، (صادرېدل).

تفريع: مسئله: دا ده چي طواف صدر پر هغه چا واجب دی چي له مکې مبارکي څخه ځي، لېکن چا چي مکه مبارکه کور جوړ کړی، نو پر هغه طواف صدر واجب نه دی.

إِلَّا إِذَا اتَّخَذَهَا دَارًا د نفر اول معنى ده: اول وار کوچ کول، د دې مطلب دا دی چي د ذو الحجې په دولسمه ورځ تر رمي کولو وروسته حاجيان له مني څخه کوچ کوي، او مکې مبارکي ته راځي، دې ته نفر اول ويل کيږي، د دې نفر اول په وخت کي طواف صدر کول واجب دي، نو که د طواف صدر تر وجوب وروسته يو څوک مکه مبارکه کور جوړ کړي، نو پر هغه هم طواف صدر واجب دی، ځکه چي هغه مخکي واجب سوی دی (يعني تر نفر اول وروسته واجب سو)، نو ځکه به نه ساقطېږي، ځيني حضراتو ويلي دي چي دا قول د امام صاحب رَجَعَهُ اللَّهُ دی، او ځيني حضراتو امام محمد رَجَعَهُ اللَّهُ ته منسوب کړی دی. والله أعلم بالصواب

بَابُ الْجِنَايَاتِ

(دا) باب د جرمونو (په بيان كي) دي

تشرېح: مصنف رَجَعُ الله د محرم له اقسامو او احكامو څخه تر فراغت وروسته لوس هغه عوارض ذكر كوي كوم چي احرام ته عارضېږي، او معلومه خبره ده چي عوارض وروسته پېښېږي، نو ځكه يې باب الجنائيات وروسته ذكر كړي؛ جنائيات جمع د جنايه ده، لغوي معني يې ده: جرم، او اصطلاحي معني يې ده: هغه كار چي په حالت د احرام كي شرعا حرام او منوع وي.

په احرام كي د عطرو د كفاري تفصيل

وَإِذَا تَكَلَّمَ الْمُبْرِمُ او كه محرم خوشبويي (عطر) ولگوي فَعَلَيْهِ الْكَفَّارَةُ نو پر هغه كفاره واجب ده فَإِنْ طَلَبَ طُفُوًا كَامِلًا كَفَّارَةً او كه پر بشپړ اندام يا تر هغه زيات عطر ولگوي فَعَلَيْهِ دَكْرٌ نو پر هغه يو دم واجب دي وَذَلِكَ بِشَلِّ الرَّأْسِ وَالسَّاقِ وَالْفَخِزِ وَمَا أَشْبَهَ ذَلِكَ او بشپړ اندام لكه سر، پڼډۍ، ورون او دې ته ورته لَأَنَّ الْجِنَايَةَ تَشْكَامِلُ بِتَكَامُلِ الْإِزْتِمَاقِ ځكه چي جرم پوره كيږي په پوره فايده اخيستلو سره وَذَلِكَ لِإِلْفُضِ الْكَامِلِ او پوره فايده اخيستل په بشپړ اندام كي دي فَيَتَرْتَّبُ عَلَيْهِ كَبَالُ الْمُؤْجِبِ نو پر بشپړ اندام به پوره سزا مرتبه وي.

اللغات: ﴿طَلَب﴾ د تفعل ماضي ده: خوشبويي او عطر او لگول، ﴿كامل﴾ بشپړ، پوره، ﴿ساق﴾ پڼډۍ، ﴿تكامل﴾ د تفاعل مضارع ده: پوره كېدل، بشپړېدل، ﴿ارتفاق﴾ فايده اخيستل، نفع پورته كول.
تشرېح: مسئله: دا ده چي د محرم لپاره د احرام په حالت كي عطر او خوشبويي استعمالول منوع دي، اوس كه يو محرم عطر استعمال كړي، نو هغه جنايت وكړي، لهذا د دې جنايت تاوان به وركوي، د هغه تفصيل دا دی كه يې لږ عطر ولگول او پر ټوله اندام يې نه ولگول نو پر هغه صدقه او كفاره واجبيږي، او كه پر ټوله اندام مثلاً پر بشپړ سر يا پڼډۍ يا ورون يې عطر ولگول نو په دې صورت كي پر هغه دم واجبيږي، دليل دا دی چي جرم پوره كيږي په پوره فايده اخيستلو سره او پوره فايده اخيستل په بشپړ اندام كي راځي، لهذا پر بشپړ اندام به پوره سزا وركول كيږي.

د پورتنۍ مسئلې څه نور وضاحت

وَإِنْ تَكَلَّمَ أَكْلٌ مِنْ طُفُوٍ او كه تر يوه اندام كم عطر ولگوي فَعَلَيْهِ الصَّدَقَةُ نو پر هغه صدقه واجب ده لِقُضْرِ الْجِنَايَةِ ځكه چي جرم كم دی وَقَالَ مُحَمَّدٌ رَجَعَهُ اللَّهُ: يَجِبُ بِقَدْرِ مِنَ الذَّبْرِ او امام محمد رَجَعَهُ الله فرمايي: چي د جرم په اندازه دم واجب دی إِعْتِبَارًا لِلْجُزْءِ بِالْكُلِّ پر كل د جزء په قياسولو سره وَقِيَ الْمُنْتَقَى: أَتَمُّ إِذَا طَلَبَ رُفْعَ الْفُضُوٍ او په منتقى كي دي: چي كه د اندام پر څلورمه حصه عطر ولگوي فَعَلَيْهِ دَكْرٌ نو پر هغه (هم پوره) دم واجب دی إِعْتِبَارًا

بِالْحَنَقِ په سر خړيلو باندې په قياسولو سره **وَنَحْنُ نَذْكُرُ الْفَرَاقَ بَيْنَهُمَا مِنْ بَعْدُ إِنَّ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى** او موږ به وروسته د ډولرو په مينځ کې فرق بيان کړو، انشاء الله تعالى.

اللفات: ﴿قصور﴾ ناقص کېدل، کمېدل.

تشرېح: **صورت د مسئلې:** دادي که محرم له يوه اندام څخه پر کمه حصه عطر ولگول، نو پر هغه صدقه واجب ده، څکه چې د هغه جرم کم دی، او امام محمد رحمه الله فرمايي چې پر هغه د جرم په اندازه و اجبيري، مثلاً که پر نيم اندام يې عطر ولگول نو نيم دم به واجب وي، او که د اندام پر څلورمه حصه يې عطر ولگول نو د دم څلورمه حصه به واجب وي علی هذا القياس.... امام محمد رحمه الله جزء پر کُل قياسوي، يعني کله چې په ټوله اندام کې دم سته، نو د اندام په جزء کې به هم د جرم په اندازه دم وي.

دل البنتی الخ صاحب د هدايې فرمايي چې په منتقى کې ذکر دي که يو محرم د اندام پر څلورمه حصه عطر ولگوي نو پر هغه هم پوره دم و اجبيري، او دايې په سر خړيلو باندې قياس کړي دي، يعني څرنگه چې د سر څلورمه حصه خړيل د ټوله سر خړيلو په درجه کې دي، همداسې به د اندام پر څلورمه حصه عطر لگول هم پر ټوله اندام د عطر لگولو په درجه کې وي، فرمايي چې موږ به انشاء الله وروسته درېع عضو او درېع حلق په مينځ کې فرق ذکر کړو.

د واجب دم گڼه اندازه

ثُمَّ وَاجِبُ الذَّمِّ يَتَأْدَى بِالْغَاةِ بيا واجب دم په بزې (وزې) سره اداء کيږي **لِي جَمِيعِ الْمَوَاضِعِ إِلَّا فِي مَوْضِعَيْنِ** په ټولو ځايونو کې مساو له دوو ځايونو څخه **نَذْكُرُهُمَا فِي بَابِ الْهَذْيِ إِنَّ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى** چې هغه به موږ په باب الهدى کې انشاء الله ذکر کړو.

تفريق: فرمايي: د احرام په دوران کې چې په کومو ځايونو کې دم و اجبيري، په هغه ټولو ځايونو کې واجب سوی دم په بزه سره اداء کيږي، لېکن دوه ځايونه داسې دي چې هلته بزه کفايت نه کوي، او په هغه کې اوبس يا غوا و اجبيري: (١) اول ځای دا دی که انسان په حالت د جنابت يا په حالت د حيض او نفاس کې طواف زيارت وکړي، نو پر هغه بڼه و اجبيري، (٢) دويم ځای دا دی که تر وقوف عرفه وروسته يو څوک جماع وکړي، نو پر هغه هم بڼه و اجبيري، د دې نور تفصيل به انشاء الله په باب الهدى کې راسي.

په احرام کې د واجبي صدقې اندازه

وَكُلُّ صَدَقَةٍ فِي الْإِحْرَامِ غَيْرُ مُقَدَّرَةٍ او د احرام هره هغه صدقه چې اندازه يې معلومه نه وي **فَهِيَ نَفْصُ صَاعٍ مِنْ بَرٍّ** نو هغه نيم صاع غم دي **إِلَّا مَا يَجِبُ بِقَتْلِ الْقَتْلَةِ وَالْجَزَاةِ** مگر هغه صدقه کوم چې د سپړي او ملخ په وژلو سره و اجبيري (نو د هغه اندازه معلومه نه ده) **هَكَذَا رَوَى عَنْ أَبِي يُوسُفَ رَجَعَهُ اللَّهُ تَعَالَى** همدارنگه له امام ابو يوسف رحمه الله څخه روايت سوي دي.

اللفات: ﴿غور مقدرة﴾ غير متعين، هغه چې اندازه يې معلومه نه وي، ﴿قملة﴾ سپړه، ﴿جرادة﴾ ملخ.

تشریح: مسئلہ: دادہ کہ پہ حالت داحرام کي داسي صدقه واجب سوہ چي دهنې هېڅ اندازہ معلومہ نہ وه، نو په داسي صورت کي به دغنوميس صاع ورکړي، هو! که يو چا په حالت داحرام کي سپړه يا ملخ مړ کړي، نو په دې کي دصدقې اندازہ معلومہ نہ ده، بلکي محرم ته اختيار دی چي څومره صدقه ورکوي، لهندا که يو موت يا دوه موته غنم يا بل شې ورکړي نو هم کافي دي، له امام ابو يوسف رحمه الله څخه همدغه مروی دي.

د نکريزو حکم

قَالَ: قُلْتُ خَصَبَ رَأْسِهِ بِحِلَالِهِ امام محمد فرمايي: او که محرم پر سر نکريزي ولگوي (يعني سر سوہ کړي) فَعَلَيْهِ ذَكَرُ نو پر هغه دم واجب دی لَا تَكُنْ يَطِبُّ ځکه چي نکريزي (هم يو ډول) خوشبويي ده قَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: * الْحِلَالُ يَطِبُّ نبي ﷺ فرمايلي دي: چي نکريزي خوشبويي ده وَأَنْ صَارَ مُلْتَبِّدًا او که سر په نکريزو پټ سو (يعني که محرم سر په نکريزو کي پټ کړي پوره يوه ورځ يا يوه شپه) فَعَلَيْهِ ذِمَانٌ: ذَكَرُ لِّلشَّكْطِ وَذَكَرُ لِّلشَّغِيطَةِ نو پر هغه دوه دمه واجب دي: يو دم د خوشبويي لگولو په وجه او بل دم د سر پټولو په وجه وَلَوْ خَصَبَ رَأْسَهُ بِالْوَسْمَةِ او که سر دنيل په پانو (وسمه) تور کړي لَأَشْنَاءَ عَلَيْهِ نو هېڅ شې پر واجب نه دی لَا تَكُنْهَا لَيْسَتْ بِطِبْطِ ځکه چي وسمه خوشبويي نه ده وَعَنْ أَبِي يُوسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ * أَنَّهُ إِذَا خَصَبَ رَأْسَهُ بِالْوَسْمَةِ لِأَجْلِ الْبُعَاجَةِ مِنَ الْعُدَاةِ او له امام ابو يوسف څخه روايت دی چي که محرم خپل سر دصداع د علاج لپاره (يعني دسر درد لپاره) دنيل په پانو تور کړي فَعَلَيْهِ الْجَزَاءُ نو پر هغه کفارہ واجب ده بِإِعْتِبَارِ أَنَّهُ يُغْلِقُ رَأْسَهُ په دې اعتبار سره چي هغه سر پټ کړی وَهَذَا صَحِيحٌ او همدا صحيح ده ثُمَّ ذَكَرَ الْأَصْلَ رَأْسَهُ وَلِخَيْتِهِ بيا (امام محمد رحمه الله) په مبسوط کي سر او ږيره دواړه ذکر کړي دي وَأَقْتَصَرَ عَلَى ذِكْرِ الرَّأْسِ الْجَامِعِ الصَّغِيرِ او په جامع صغير کي يې دسر پر ذکر اکتفاء کړې ده ذَلِكَ أَنَّ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مَضْمُونٌ (دا پر دې خبره) دلالت کوي چي له سر او ږيري څخه هر يو مضمون بالدم دی (يعني دهر يو ضمان جلا جلا واجبيږي).

اللفات: «خصب» د ضرب ماضي ده: نکريزي يا بل شې پر سر لگول، سر تورول، «حناء» نکريزي، «ملتبّد» دې معنی ده: يو شې پلستر کول او بالکل پټول، «تغطية» د تفعیل مصدر دی: پټول، «وسمه» د سين په سکون او کسره دواړو سره راځي: دنيل درخته چي په پانو سره يې سره سر تورېږي، وسمه، «صلح» دسر درد، «مضار» د ضرب مضارع ده: پټول، (بندول)، «لمية» ږيره.

تشریح: مسئلہ: دادہ که يو محرم خپل سر په نکريزو سوہ کړي، نو پر هغه يو دم واجبيږي، ځکه چي نکريزي يو ډول خوشبويي او عطر دي، لکه په حديث کي چي راځي: الحناء طيب، او دمحرم لپاره خوشبويي لگول جرم دي، نو ځکه به پر هغه دم واجبيږي، او که يو محرم په داسي توگه نکريزي يا بل شې پر سر ولگوي چي سر په پټ سي، او ټوله

* تخریج: قال الزيلعي أخرجه البيهقي في كتاب المعرفة في الحج والعمرة في الكبرج: ٤٢، ص: ٢١٨، وأخرجه في كسر الحاء، باب حرف الحاء، حديث رقم: ٢٢٢٢.

* اللؤلؤ الرابع: قول أبي يوسف رحمه الله، كذا في المذهب ج: ١٠، ص: ٢٢١. [القول الرابع ج: ١١، ص: ٢١٩]

وربښتياڼ سره وموښلي، نو پر هغه دوي قرباني، واجبيږي، يوه قرباني د عطر لگولو په وجه، او دويمه د سر د پټولو په وجه، ځکه په حالت د احرام چي څرنگه عطر لگول حرام دي، همدارنگه سر پټول هم حرام دي.

ورلغضب الخ او که يو محرم خپل سر په وسمه يعني دنيل د درختي په پانو سره تور کړي، نو هيڅ شی نه پر واجبيږي، ځکه چي دا عطر نه گڼل کيږي، او له امام ابو يوسف رحمه الله څخه روايت دی که يو چا په دې خاطر پر سر وسمه ولگوله چي د سر درد يې ليري سي، يعني د علاج په غرض يې وسمه استعمال کړه، او پوره يوه ورځ يا يوه شپه يې سر پټ کړي، نو پر هغه کفارو واجبيږي، خود کفارې وجوب به په دې وجه نه وي، چي هغه عطر استعمال کړه، بلکي په دې وجه به وي چي هغه د وسمې په ذريعه سر پټ کړي، او د احرام په حالت کي سر پټول بالاتفاق دم واجبي او همدا صحيح دي.

ثم ذکر الخ په دې عبارت سره صاحب د هدايې د مبسوط او د جامع صغير په روايتونو کي فرق ذکر کوي فرمايي چي په مبسوط کي د سر او ږيري دواړو ذکر سته، او په جامع صغير کي فقط د سر ذکر سته، د جامع صغير له روايت څخه معلوميږي چي دم د واجبهلو لپاره پر سر او ږيري دواړو نکريزي لگول شرط نه دي، بلکي فقط پر سر يا ږيره نکريزي لگول هم دم واجبي، همدا صحيح دي، ځکه چي هر يو جلا او کامل اندام دی.

په احرام کي د زيتون تېل لگول

فَإِنْ أَفْهَنْ يَرْبِطُ او که محرم د زيتون تېل ولگوي فَعَلَيْهِ دَمٌ جَدِيدٌ أَبَى حَنِيفَةَ نو پر هغه دم واجب دی دامام صاحب په نَزَّ وَقَالَ: عَلَيْهِ السَّلَاطَةُ او صاحبين فرمايي: چي پر هغه صدقه واجب ده وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ: إِذَا اسْتَعْمَلْتُمُ فِي الشَّعْرِ او امام شافعي فرمايي: که محرم د زيتون تېل په ورېښتياڼو کي استعمال کړي فَعَلَيْهِ دَمٌ نو دم پر واجب دی لِإِذَا لَمْ يَشَعْثْ د خرابوالي (او بېروالي) د ليري کولو په وجه (يعني ځکه چي په دې سره هغه د ورېښتياڼو ناسوالی او بېروالی ختم کړی) إِنْ اسْتَعْمَلْتُمْ فِي غَيْرِهِ او که له ورېښتياڼو څخه ماسوا (په بل ځای کي) يې استعمال کړي فَلَا شَيْءَ عَلَيْهِ نو پر هغه هيڅ شی واجب نه دی لِإِنْ عَدَاوِهِ ځکه چي (د ورېښتياڼو) خرابوالی ليري نه سو وَلَهُنَّ أَنْتَهُ مِنَ الْأَطْعَمَةِ د صاحبينو دليل دادی چي د زيتون تېل له خوراكي شيانو څخه دي إِلَّا أَنْ فِيهِ إِزْجَافًا خو په دې کي يو ډول نفع سته بِمَنْعِي قَتْلِ الْهَوَامِّ وَإِذَا لَمْ يَشَعْثْ په دې معنی چي سپړي وژني او د ورېښتياڼو خرابوالی ختموي فَكَانَتْ جَنَائَةً قَاصِرَةً نو جرم به ناقص وي (لهذا صدقه به واجب وي) وَلَا بِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ أَنَّهُ أَصْلُ الْبَيْطِ دامام صاحب دليل دادی چي د زيتون تېل د خوشبویي اصل دي (يعني په دې کي خلک يو شی اچوي او خوشبويي ځني تياروي) وَلَا يَخْلُو عَنْ نَوْعِ طَيْبٍ او (په خپله هم) له څه ډول خوشبويي څخه خالي نه دي وَيَقْتُلُ الْهَوَامَّ وَيُلْقِي الشَّعْرَ او سپړي وژني، ورېښتياڼو نرموي وَيُزِيلُ الشَّكَّ وَالشَّعَثَ او خيري او د ورېښتياڼو خرابوالی ليري کوي فَيَتَكَمَّلُ الْجَنَائَةُ بِهَذِهِ الْجُزْئَةِ نو په دې ټولو

سره به جرم کامل کیږي فَتَزَجِبُ الذَّمَّ نو ځکه به دم واجبوي وَكُونَهُ مَطْعُومًا لَا يَنْفِيهِ او د هغه خوراکي کېدل د خوشبوي کېدلو منافي نه دي كَالْزَعْفَرَانِ لکه زعفران وَهَذَا الْخِلَافُ فِي الرَّيِّثِ النَّهْتِ وَالْحَلِّ النَّهْتِ او دا اختلاف د زیتونو په خالص تېلو او د کنجتنو په خالص تېلو کې دی أَمَّا الْبُطْبُوبُ مِنْهُ كَالْبَنْفَسِ وَالرُّبِّيِّ وَمَا أَشْبَهَهُمَا پاته سر هغه شی چې د زیتونو په تېلو سره خوشبوداره سوی وي لکه (د) بنفشې او چمبېلي (تېل) او د دوی په ډول (نور) شیان يَجِبُ بِاسْتِعْمَالِهِ الذَّمُّ بِالتَّفَاقُ نو د هغه په استعمال سره بالاتفاق دم واجبیږي لَأَنَّهُ طَبِيبٌ حُكَّهُ چې هغه خوشبوي ده وَهَذَا إِذَا اسْتَعْمَلَهُ عَلَى وَجْهِ الشَّكَايِبِ او دا په هغه صورت کې چې کله یې د خوشبوي (عطر لگولو) په توګه استعمال کړي.

اللفاظ: **﴿زمت﴾** د زیتون تېل، **﴿عشت﴾** د ورېښتیانو بیروالی (خړابوالی او ناسموالی)، **﴿هوالر﴾** جمع د هامة ده؛ په اصل کې زهر لرونکو خزنلو ته ویل کیږي، لېکن دلته مجازاً سپړو ته ویل کیږي، **﴿بلقن﴾** د تفعیل مضارع ده؛ نرمول، **﴿تفت﴾** خیري، (د ښکلا پرېښوول)، **﴿هجت﴾** خالص (اصلي)، **﴿عل﴾** په فتحه د حاء سره؛ د کنجتنو تېل، **﴿بنفس﴾** د گل بنفشې تېل، **﴿زنبق﴾** د چمبېلي تېل.

تشریح: **صورت د مسئلې:** دا دی که محرم د زیتون تېل ولګول، نو د امام صاحب رَحْمَهُ الله په نېز دم پر واجب دی، او د صاحبینو رَحْمَتُ الله په نېز صدقه پر واجب ده، امام شافعي رَحْمَهُ الله فرمایي که محرم ورېښتیان د زیتون په تېلو غوړ کړل، نو دم پر واجب دی، او که بل ځای یې د زیتون تېل ولګول، نو هیڅ شی پر واجب نه دی.

د امام شافعي دلیل: دا دی چې په دې سره د ورېښتیانو بیروالی او خیره لیري کیږي، حال دا چې د محرم لپاره خیره او بیروالی لیري کول ممنوع دي، لهذا د دې لیري کول به جنایت وي، او جنایت دم واجبوي، نو ځکه به د زیتون د تېلو په ذریعه د ورېښتیانو په غوړولو سره هم دم واجب وي، لېکن که بل ځای د زیتون تېل ولګوي، نو هیڅ شی به نه واجبیږي، ځکه چې په دې صورت کې د خیري او بیروالي لیري کول نسته فلا یجب الذم لانعدام الجنایة.

د صاحبینو دلیل: دا دی چې د زیتون تېل له خوراکي شیانو څخه دي، د عطر او خوشبوي سره د دې هیڅ تعلق نسته، خو کله چې په دې سره د ورېښتیانو سپړي ختمیږي، او د سر بیروالی هم په لیري کیږي، نو په دې وجه د دې په استعمال کې لږ نفع او فایده هم سته، لهذا د محرم په حق کې خو به د دې استعمال جنایت وي، لېکن جنایت قاصره به وي، او جنایت قاصره صدقه واجبوي، دم نه واجبوي، نو ځکه موږ وایو چې په دې صورت کې پر محرم دم نه واجبیږي، بلکې صدقه واجبیږي.

د امام صاحب دلیل: دا دی چې پېشکه د زیتون تېل خوشبوي نه ده، لېکن د خوشبوي اصل دی، نو څرنگه چې د خوشبوي او عطر په استعمال سره دم واجبیږي، همدا ډول به د هغو د اصل په استعمال سره هم دم واجبیږي، همدارنگه د زیتون په تېلو کې یو ډول خوشبوي هم سته، او سپړي هم وژني، ورېښتیان هم نرموي، خیره هم لیري کوي، نو د دې ټولو شیانو په وجه به حتماً جنایت کامل وي، او جنایت کامله دم واجبوي، نو ځکه به د زیتونو په تېلو سره دم واجبیږي.

وګرته مطعمو الم له دې تخايه د صاحبينو د قياس جواب ورکوي، حاصل يې دا دی چې پېشکه د زیتون تېل له خوراکي شیانو څخه دي، خو له خوراکي شیانو څخه کېدل د ذکر سوو شیانو (يعني د نوع طيب، قتلِ هوام او نورو) منافي نه دي، لکه زعفران چې بالاتفاق د خوراک شي هم دی او خوشبويي هم ده.

وهذا الغلاف الخ فرمايي چې دا اختلاف د زیتونو او د کنجټو په خالص تېلو کې دی، لېکن که په دې تېلو خوشبوداره شي ګډ کړی سي، لکه بنفشه او چمبیلی، نو بیا د هغو په لګولو سره د ټولو په نېز دم واجبيږي، ځکه چې اوس دا مليحه خوشبويي سوه، هو! که دا تېل پر جسم نه ولګوي، بلکې د خوراک په توګه يې استعمال کړي، نو دم نه واجبيږي، ځکه چې دا خوشبويي په توګه استعمالول نه سو، بلکې خوړل سو.

د زیتون تېل د دوا په توګه پر زخمونو لګول

وَلَوْ دَاوَى بِهِ جُرْمَهُ أَوْ شَقَوقَ رَجُلٍ او که محرم د زیتون په تېلو سره د خپل زخم یا د پنبو د چلودو علاج وکړي كَلَّا تَلَا رَأَى عَلَيْهِ نو پر هغه كفاره نسته لَا كُنْه لَيْسَ بِطَيِّبٍ لِنَفْسِهِ ځکه چې د زیتون تېل بذاتِ خود خوشبويي نه ده إِنَّمَا هُوَ أَصْلُ الطَّيِّبِ بلکې هغه خو د خوشبويي اصل دی (يعني دېل شي په ګډون خوشبويي څڼي جوړيږي) أَوْ طَيِّبٌ مِّنْ وَجْهِ یا یو ډول خوشبويي ده فِي شَرَطٍ اسْتِغْنَاهُ عَلَى وَجْهِ التَّطَيُّبِ لهذا د خوشبويي په ډول د هغه استعمالول شرط دي بِخِلَافِ مَا إِذَا دَاوَى بِالنَّسِكِ وَمَا أَشْبَهَهُ په خلاف د هغه صورت چې کله محرم په مشک یا د هغه په ډول (بلي خوشبويي) سره علاج وکړي.

اللفات: «داوی» د مفاعلي ماضي ده: علاج کول، درملنه کول، «جرح» زخم.

تفريج: مسئله: دا ده که محرم د زخم یا د پنبو د چاودو لپاره د زیتون تېل استعمال کړه، نو پر هغه دم یا صدقه نه واجبيږي، ځکه چې اول خو د زیتون تېل بذاتِ خود خوشبويي نه ده، بلکې د خوشبويي اصل دی، یا یو ډول خوشبويي ده، لهذا دا شرط به لګيږي چې که د زیتون تېل د خوشبويي او عطر په توګه استعمال سوه، نو بیا به صدقه یا دم واجبيږي، او که د علاج په توګه استعمال سوه، نو پر هغه به كفاره نه واجبيږي، او که محرم مشک یا کافور د دوا په توګه استعمال کړل، نو بیا هم كفاره واجبيږي، ځکه چې دا شیان خالص خوشبويي او عطر دي، لهذا په دې کې به د کفارې د واجبدلو لپاره د خوشبويي په توګه د استعمالولو شرط نه وي.

په احرام کې ګندول سوي جامې اغوستل

وَلَا لَيْسَ ثَمَامًا مِّنْ ثَمَامٍ أَوْ عُلَى رَأْسَهُ يَمَامًا كَمَا وَلَا او که محرم پوره يوه ورځ ګندول سوي جامې (کالي) واغوندي یا سر پټ کړي فَعَلَيْهِ دَر نو پر هغه دم واجب دی وَلَا كَانَ أَكْلًا مِّنْ ذَلِكَ او که تر دې کم دا کارونه وکړي فَعَلَيْهِ صَدَقَةٌ نو پر هغه صدقه واجب ده وَعَنْ أَبِي يُونُسَ رَجَعَهُ اللَّهُ أَنَّهُ إِذَا لَيْسَ أَكْثَرُ مِنْ نِصْفِ يَوْمٍ فَعَلَيْهِ دَر او له امام ابو یوسف رَجَعَهُ الله څخه روایت دی چې که هغه تر نیمې ورځې زیات کالي واغوندي نو پر هغه دم واجب دی وَهُوَ قَوْلُ أَبِي حَنِيفَةَ رَجَعَهُ

الله اَوْلَا او همدا دامام صاحب اول قول دی وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللهُ: يَجِبُ الدُّمُ بِنَفْسِ الْكُفَّيْسِ او امام شافعي فرمايي: چي محض په کالو اغوستلو سره دم واجبيري لَأَنَّ الْإِزْتِمَالَ بِالِإِشْتِمَالِ عَلَى بَدَنِ حُكْمٌ چي "نفع اخيستل" کامليري پر بدن باندي د کالو په اشتمال سره (يعني چي کله کالي واغوستل سي او کالي بدن پټ کړي نو په هغه ګرمي فايده پوره سو) وَلَكِنَّا أَنْ مَعْنَى التَّرْتُّبِ مَقْصُودٌ مِنَ الْكُفَّيْسِ او زموږ دليل دا دی چي له اغوستلو څخه د راحت معنی مقصوده فَلَا يَدُّ مِنْ اغْتِبَارِ اَلْمُدَّةِ نو د يوې مودې اعتبار کول ضرور دي لِيُخْصَلَ عَلَى الْكَمَالِ چي راحت په پوره توګه حاصل سي وَيَجِبُ الدُّمُ او دم واجب سي فَقَدَرِ بِالْيُؤَرِّ نو هغه موده يوه ورځ وټاکل سوهُ لِأَنَّهُ يُلَبَّسُ فِيهِ ثُمَّ يُنَزَّمُ عَادَةً حُكْمٌ چي په عامه توګه کالي په يوه ورځ کي اغوستل کيږي او بيا کبل کيږي وَتَنْتَقِضُ عَنْهَا دُونَهُ الْجَنَائَةُ او تر يوې ورځي په کمه موده کي جنایت قاصر (او کم) دی فَتَجِبُ الصَّدَقَةُ نو حُكْمٌ به (تر يوې ورځي په کمه موده) کي صدقه واجب وي غَيْرَ أَنَّ أَبَا يُوسُفَ رَحِمَهُ اللهُ أَقَامَ الْأَكْثَرَ مَقَامَ الْكُلِّ لېکن ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ اکثر د کُل قائم مقام کړي دي.

اللفات: ﴿منهبط﴾ ګڼل سوي جامې (کالي).

تشریح: صورت د منسلې: دا دی که يو محرم ګڼل سوي جامې يوه ورځ يا يوه شپه واغوستلې، يا يې خپل سر يوه ورځ يا يوه شپه پټ کړی، نو پر هغه دم واجبيري. او که تر يوې ورځي يا يې تر يوې شپې کم دا عمل وکړی، نو صدقه پر واجبيري، لېکن امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ فرمايي چي که تر نيماي ورځي يې زيات دا عمل وکړی، نو دم پر واجبيري، کنې نه پر واجبيري، دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ اول قول هم دغه دی، بيا يې له دې څخه رجوع وکړه او هغه وروستی قول يې اختيار کړی چي که پوره يوه ورځ يا يوه شپه کالي واغوندي نو دم واجبيري، کنې صدقه واجبيري، او امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي چي محض د ګڼل سوو جامو په اغوستلو سره دم واجبيري.

د امام شافعي دليل: دا دی چي کله محض په جامو سره بدن پټ سي، نو فايده او راحت کامل سو، نو حُكْمٌ به پر هغه دم واجبيري.

زموږ دليل: دا دی چي له جامو اغوستلو څخه د راحت معنی مقصوده، يعني يخ او ګرمي ليري کول، حُكْمٌ چي د جامو اغوستل هم د دغه لپاره دي، الله ﷻ فرمايي: تَرَابِئِلُ تَقِيْكُمُ الْحَرَّ او دا معنی کامليري هم، او قاصر کيږي هم، او د کامل او قاصر په مينځ کي حد فاصل ضروري دی، چي جزاء د هغه مطابق وټاکل سي، نو حد فاصل يوه ورځ يا يوه شپه وټاکل سو، يعني يوه پوره ورځ يا يوه پوره شپه اغوستل کامل جرم دی، نو د دې په وجه سره به کامله جزاء يعني دم واجبيري، او تر دې کمه موده قاصر جرم دی، نو د دې په وجه به قاصر جزاء يعني صدقه واجبيري، او څرنگه چي امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ اکثر د کُل قائم مقام کوي، نو حُكْمٌ د هغه په نېز هم د ورځي دا کثرت حصې په اغوستلو کي کامله جزاء يعني دم واجبيري.

گندل سوي جامي د خادر (پتو) په ډول اغوستل او د لنگ په ډول تړل

وَلَمْ يَزِدْكَ بِالْقَبِيحِ اَوْ كَهْ مَحْرَمٍ كَالِي (كميس) د خادر په توگه واغوندي اَوْ اَلْتَمَسَ بِهِ يَا اَشْحَاحَ وَكُرِي (يعني له رات بغل څخه غلدر راوباسي او پر چپه اوږده يې واچوي) اَوْ اَلْتَمَزَ بِالنَّاسِ اَوَّلًا يا پر توگ د لنگ په ډول وتري فَلَا يَأْسُ بِهِ نو په دې كې څه حرج نسته لَاَنَّهُ لَمْ يَلْبَسْهُ لُبْسَ الْخَطِّ ځكه چې هغه دا گندل سوو جامو په ډول نه واغوستله وَكَذَلِكَ اَوَّلًا مَنْ يَكُونُ فِي الْقَبَاءِ همدارنگه كه هغه په چوغه (چپنه) كې خپلي اوږې دننه كړي وَلَمْ يَزِدْ يَلْبَسْ يَدِي الْكُفَّينِ او په لسټونو كې يې لاسونه دننه نه كړي (نو په دې كې هم څه حرج نسته) خِلَافًا لِرَجُلٍ * په خلاف د امام زفر رَجُلَهُ الله (امام زفر رَجُلَهُ الله فرمايي چې په چوغه كې اوږې دننه كول گواكي چوغه اغوستل دي، لېكن زموږ په نېز داسې نه ده) لَاَنَّهُ مَا لَبَسَهُ لُبْسَ الْقَبَاءِ ځكه چې هغه د چوغې اغوستلو په ډول چوغه نه واغوستله (يعني په عامه توگه چې څرنگه چوغه اغوستل كېږي هغسې يې نه واغوستله) وَلِهَذَا يَتَكَلَّفُ فِي حِفْظِهِ همدا وجه ده چې هغه د دې په ساتنه كې تكلف كوي وَالْتَقْدِيرُ تَغْطِيَةِ الرَّاسِ مِنْ حَيْثُ الْوَقْتُ مَا يَبْتَئُهُ او د سر د پټولو په باره كې به د هغه وخت په اعتبار سره اندازه لگيږي كوم، چې موږ بيان كړي (خپل مخكيني قول ته اشاره كوي چې كه ټوله ورځ سر پټ كړي نو دم به واچيږي، كنه صدقه به واچيږي) وَلَا خِلَافَ اَنَّهُ اِذَا غَطَّى جَبِيْنَهُ رَأْسَهُ يَوْمًا كَامِلًا يَجِبُ عَلَيْهِ الدُّمُّ او په دې باره كې هيڅ اختلاف نسته چې كله هغه ټوله ورځ خپل سر پټ كړي نو پر هغه به قرباني واجب وي لَاَنَّهُ مَبْنُوعٌ عَنْهُ ځكه چې محرم (په حديث كې) له دې څخه منع سوي دى وَلَوْ غَطَّى بَعْضُ رَأْسِهِ او كه هغه د سر بعضي حصه پټه كړي فَالْمَرْءُ عَنْ اَنْ خَفِيَ رَجُلَهُ الله * اَنَّهُ اُعْتَبِرَ الرَّؤْيُ نو له امام صاحب څخه روايت دى چې هغه د خلورمي حصې اعتبار كړى دى اِعْتِبَارًا بِاَلْحَلْقِ وَالْعَوْرَةِ پر حلق او عورت بلدي په قياسولو سره وَهَذَا لِاَنَّ سِتْرَ الْبَعْضِ اسْتِثْنَاءٌ مَقْضُودٌ او دا ځكه چې د بعضي سر پټول (هم) نفع اخيستل دي يَعْتَادُ بَعْضُ النَّاسِ (لكه څرنگه) چې دا د بعضو خلكو عادت دى وَعَنْ اَبْنِ يُوْسُفَ رَجُلَهُ الله اَنَّهُ يُعْتَبَرُ اَكْثَرُ الرَّاسِ او له امام ابو يوسف څخه روايت دى چې هغه د سر د اكثرې حصې اعتبار كوي اِعْتِبَارًا بِالنَّحِيْقَةِ د حقيقت په اعتبار كولو سره.

اللفظ: «اردئى» د افتعال ماضي ده: خادر پر اوږده كول، «التمس» د افتعال ماضي ده له وشه څخه مشتق دى: خادر له راسته بغل څخه را ايستل او دواړه طرفونه يې پر چپه بغل اچول، «التمز» دا هم د افعال ماضي ده: لنگ تړل، «منكب» اوږده، «قبا» چوغه، چپنه، «كشبن» دواړه لسټوني.

* القول الرابع: هر قول الجمهور اى: لا بأس به، كذا فى الهدية ج: ١، ص: ٢٢٢. [القول الرابع ج: ١، ص: ٢٢١]

* القول الرابع: قول ابى حنيفة رَجُلَهُ الله، كذا فى الهدية ج: ١، ص: ٢٢٢. [القول الرابع ج: ١، ص: ٢٢١]

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو محرم قمیص (کمیس) د خادر په ډول واغوستی، یا یې له راسته بغل څخه را وایستی او پر چپه اوږه یې واچوی، یا یې له پټ توگ څخه لنگ جوړ کړی، یعنې د لنگ په ډول یې پر پښور او پېچې، نو په دې صورتونو کې پر هغه صدقه او هیڅ شی نه واچیږي، ځکه چې محرم دا جامې د گنډل سوو جامو په ډول نه واغوستلې، حال دا چې گنډل سوي جامې اغوستل دم واچوي، نو ځکه به په دې صورتونو کې هم دم نه واچیږي. او که محرم په چوغه (قبا) کې صرف خپلې اوږې دننه کړې، او لاسونه یې په لستونو دننه نه کړه، نو هم زموږ په نېز پر هغه هیڅ شی نه واچیږي، لېکن دامام زفر رحمه الله په نېز په دې صورت کې پر محرم دم واچیږي.

د امام زفر دلیل: دا دی چې چوغه گنډل سوي جامې دي، لهذا کله چې محرم په هغې کې خپلې اوږې داخلي کړي نو هغه د گنډل سوو جامو اغوستونکی سو، او کله چې محرم گنډل سوي جامې واغوندي نو پر هغه به بالیقین د جنایت جزاء واجب وي.

زموږ دلیل: دا دی چې هغه قباء داسې نه واغوستله لکه څرنګه چې اغوستل کیږي، یعنې لکه څرنګه چې د هغې د اغوستلو عادت دی، ځکه قباء عادتاً په دا ډول اغوستل کیږي چې په لستونو یې لاسونه هم دننه کیږي، همدا وجه ده که یو څوک لاسونه په لستونو دننه نه کړي، نو هغه د قباء په ساتنه کې تکلف کوي، او ډېر کوبښن کوي چې قباء ورڅخه لیري نه سي، ځکه چې په دې صورت کې د هغه پر اوږو د قباء تکیه کېدل مشکل دي، لهذا کله چې یې قباء هغسې نه واغوستله څرنګه چې اغوستل کیږي، نو پر هغه به دم جزاء هم واجب نه وي.

والتقدير الخ فرمایي چې په سر پټولو کې به هم پوره د یوې ورځې اعتبار کیږي، نو که محرم پوره یوه ورځ خپل سر پټ کړی، نو بالاتفاق به پر هغه دم واچیږي، ځکه چې دا په احرام کې ممنوع دي.

ولوغنی الخ او که محرم د سر بعضي حصه پټه کړه، نو له امام صاحب رحمه الله څخه روایت دی چې که دا بعضي حصه د سر د څلورمې حصې په اندازه وه، نو پر هغه دم واچیږي، او دا به پر حلق او د عورت پر ستر قیاسیږي، یعنې څرنګه چې د سر د څلورمې حصې په خړلو سره دم واچیږي، او څرنګه چې په لمانځه کې د عورت د څلورمې حصې په ظهور سره لمنوخ فاسدیږي، همدا سبب به د سر د څلورمې حصې په پټولو سره دم واچیږي، ځکه چې دا هم مقصوده نفع ده، یعنې دا عادت هم په بعضي خلکو کې سته چې صرف د سر څلورمه حصه پټوي (لکه د ځینو هیوادونو او د ترکیې خلګ چې دومره کوچني خولۍ (ټوپۍ) پر سر کوي چې په هغه سره فقط د سر څلورمه حصه پټیږي)، او دا حرام په حالت کې له ممنوع شي څخه مقصوده نفع حاصلول دم واچوي، نو ځکه به د سر د څلورمې حصې پټول هم موجب دم وي؛ او امام ابو یوسف رحمه الله دلته هم د اکثر اعتبار کوي فرمایي چې که هغه د سر اکثره حصه پټه کړه، نو دم پر واچیږي، کنې نه پر واچیږي، ځکه د کثرت حقیقت همدغه دی چې د هغه مقابل کم وي، او دا په هغه صورت کې ممکن دي چې کله محرم له نیم څخه زیات سر پټ کړي.

د سر او ږيري د خړلو او کوچني کولو بیان

وَإِذَا حَلَقَ رُؤُسَهُ أَوْ رُؤُسَ نِسَائِهِ فَصَادَا وَخَرِبِي (یا تر هغه زیاته حصه) وخری (یا تر هغه زیاته حصه) فَصَادَا (یا ډیرې څلورمه حصه یا تر هغه زیاته حصه وخری) فَخَرِبِي (یا تر هغه دم واچې دی) فَإِنْ كَانَ أَكْثَرُ مِنَ الرُّؤُسِ فَصَادَا (یا تر څلورمې حصې کمه حصه وي نو پر هغه صدقه واجب ده) وَقَالَ مَالِكٌ رَحِمَهُ اللَّهُ: لَا يَجِبُ إِلَّا بِحَلَقِ الْكُلِّ أَوْ إِمَامٍ

مالک رَحْمَةُ اللَّهِ فرمایي؛ چي دم نه واجیبري مگر د ټوله سر په خريلو سره وَقَالَ السَّامِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ: يَجِبُ بِخَلْقِ الْقَلِيلِ
 او امام شافعي رَحْمَةُ اللَّهِ فرمایي؛ چي په لږ خريلو سره (هم) دم واجیبري إِغْتِبَارًا بِنَهْيِ النَّبِيِّ دَحْرَمٍ پر وښو باندي په
 قیاسولو سره وَلَنَا أَنْ حَلَقَ بَعْضُ الرُّؤَسَاءِ إِزْزِيقًا كَامِلًا او زموږ دليل دادی چي بعضي سر خريل پوره نفع اخیستل دي
رَأَيْتُمْ مُعْتَادًا ځکه چي دا (هم) عادت دي فَتَسْكَامَلُ بِهِ الْجَنَائِدُ لهذا په دومره اندازې به جرم کاملیږي وَتَتَقَاعَهُ فَيُنَا
دُونَهُ او له څلورمي حصې څخه به په کمه حصه کي جرم ناقص وي بِخِلَافِ تَطْلِيْبِ رُبَيْعِ الْعُقُورِ په خلاف د اندام پر
 څلورمي حصې د عطر لگولو رَأَيْتُمْ غَيْرَ مَقْصُودٍ ځکه چي هغه مقصود نه دي وَكَيْدًا حَلَقُ بَعْضِ الدِّخْيَةِ مُعْتَادًا بِالْعِرَاقِ
وَأُزْفِي الْعَرَبِ او همدارنگه د بېري څه حصه خريل په عراق او عربو کي عادت دي (نو پر هغه به هم دم واجب وي).

اللفات: ﴿لحمة﴾ بېره، ﴿نهات﴾ وانه، ټوټي (راښه کېدونکي شيان).

تشریح: مسئله: داده که محرم رُبع سر (د سر څلورمه حصه) یا د بېري څلورمه حصه یا تر دې زیاته حصه وخریله، نو
 زموږ په نېز پر هغه دم واجیبري، او که د خريلو اندازه له رُبع څخه کمه وه، نو پر هغه صدقه واجیبري، د امام مالک رَحْمَةُ اللَّهِ
 الله مسلک دادی چي بعض او رُبع په خريلو سره هيڅ شی نه واجیبري، هو! که محرم ټوله سر یا ټوله بېره وخری نو پر
 هغه دم واجیبري، امام شافعي رَحْمَةُ اللَّهِ فرمایي چي پر محرم دم د وجوب په باره کي د قلیل او کثیر په مینځ کي هيڅ
 فرق نسته، نو که محرم له رُبع څخه کم ورېښتیا یا بېره وخری، نو هم پر هغه دم واجیبري، حتی که درې یا څلور
 ورېښتیا وخری نو هم دم پر واجیبري، د امام شافعي دليل قیاس دی یعني ورېښتیا د حرم پر وښو قیاسوي یعني که
 محرم د حرم لږ وانه یا ټوټي راوکاږي نو پر هغه هم دم واجیبري، که څه هم دوه، درې تاره وي، همداسي به ورېښتیا
 هم وي.

ولنا أن الخ زموږ دليل دادی چي اصل مقصود انتفاع (نفع اخیستل) دي، او پر انتفاع د وجوب دارومدار دی، اوس موږ
 وینو چي د رُبع سر خريل هم پوره او کامله انتفاع ده، ځکه چي په څلگو کي د دې عادت هم سته، لکه د ترکیاتو عادت
 چي صرف د سر مینځ خريل دي، او د بعضي خلک عادت صرف د تندي د ورېښتیاو خريل دي، لنډه دا چي کله د رُبع سر
 په خريلو سره انتفاع کاملیږي، نو په دې سره به جنایت هم کاملیږي، او له رُبع څخه د کمي حصې د خريلو په صورت
 کي به جنایت ناقص وي، او څرنگه چي د کامل جنایت په صورت کي دم واجیبري، او د قاصر جنایت په صورت کي
 صدقه واجیبري، نو ځکه به د رُبع سر د خريلو په صورت کي دم او له رُبع څخه به د کم خريلو په صورت کي صدقه
 واجیبري، د دې په خلاف که یو سړی د یو اندام پر څلورمه حصه (رُبع) عطر ولگوي، نو پر هغه دم نه واجیبري، ځکه
 چي د اندام پر رُبع عطر لگول عادت هم نه دي، او مقصود هم نه دي، لهذا په دې کي جنایت پیدانه سو.

وَلَا حَلَقَ الخ فرمایي: د رُبع سر چي کوم حکم دی، هغه د رُبع لحيه هم دی، ځکه چي په عراقیانو او عربو کي د رُبع
 لحيه خريل هم معتاد دي، لهذا که یو محرم رُبع لحيه وخری نو پر هغه به هم دم واجیبري.

د خټ او بغلو نو د خړيلو حکم

وَإِنْ حَلَقَ الرَّقَبَةَ كُلَّهَا أَوْ كَهَ مَحْرَمٍ خِپَلٍ تَوَلَّاهُ خَتٌّ وَخَرِيٌّ فَعَلَيْهِ دَمٌ نُوْ پَر هغه دم واجب دی لِأَنَّهُ خُفُوْ مَقْصُوْدُ الْحَلْقِ
 ځکه چې دا اندام (هم) په خړيلو کي مقصود دی (يعني بعضي خلک يې خړي) وَإِنْ حَلَقَ الْإِطْلُقَ أَوْ أَحَدَهُمَا او که محرم
 دواړه بغلونه يا يو بغل و خړي فَعَلَيْهِ دَمٌ نو پر هغه دم واجب دی لِأَنَّ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مَقْصُوْدٌ بِالْحَلْقِ ځکه چې په
 دواړو کي مړيو په خړيلو کي مقصود دي لِإِدْفَاعِ الْأَذَى وَتَيْسِيرِ الزَّاحَةِ د گندگۍ ليري کولو او راحت د حاصلولو لپاره
فَأَشْبَهَ الْعَانَةَ نو دا د سپوڅسي (سپوڅتي) د ورېښتيانو سره مشابه سو ذَكَرَ الْإِطْلُقَ الْخَلْقَ هُنَا امام محمد رحمه
 الله دلته د بغلونو په باره کي لفظ د حلق (خړيلو) ذکر کړی دی وَلِي الْأَمْرِ التَّشْفُّ او په مبسوط کي يې لفظ د
 نتف (کنبلو) ذکر کړی دی وَهُوَ السُّنَّةُ او همدا کنبل سنت دي وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ وَمُحَمَّدٌ رَحِمَهُمَا اللَّهُ: إِذَا حَلَقَ خُفُوْ
فَعَلَيْهِ دَمٌ او صاحبين فرمايي: چې که محرم (پوره) اندام و خړي نو پر هغه دم واجب دی وَإِنْ كَانَ أَقْلٌ فَطَعَامٌ او که
 تر اندام کم وي نو طعام (صدقه) واجب ده أَرَادَ بِهِ الصَّدَرَ وَالسَّاقَ وَمَا أَشْبَهَ ذَلِكَ له دې څخه يې مراد سينه، پڼی، لور
 د دې په شير (نور اندامونه) دي لِأَنَّهُ مَقْصُوْدُ بَطْنِ الشَّوْرِ ځکه چې دا (هم) د چوڼي (پوډو) په لگولو سره مقصود
 دي فَتَسْكَا مَلُ بَخْلَقٍ كَلَيْهِ لهذا د دې په پوره حلق سره به جرم کلمليږي وَتَتَقَا عَزْدَ حَلْقٍ بَعْضِهِ او د بعضي په حلق
 سره به جرم قاصر کيږي.

اللفات: ﴿رقبة﴾ خټ، ﴿إبط﴾ بغل، ﴿نيل﴾ د فتح مصدر دی: حاصلول، ﴿عانة﴾ سپوڅته، تر نامه لاندې
 ورېښتيان، ﴿نتف﴾ ورېښتيان کنبل (کاږل)، ﴿شور﴾ د تغفل مصدر دی له نوزة څخه دی: د ورېښتيانو د صفا کولو
 او د ليري کولو لپاره چونه (پوډ) لگول.
تقريب: مسئله: داده که محرم خپل ټوله خټ و خړي يا يې خپل دواړه بغلونه يا يو بغل و خړي نو پر هغه دم واجب يږي،
 ځکه چې خټ هم په خړيلو کي مقصود دی، يعني بعضي خلک قصداً د ښکلا او زينت لپاره خپل څټونه خړي، په
 ځانگړې توگه انگرېزان، همدا ډول بغلونه هم د بدبويۍ د ليري کولو او راحت حاصلولو لپاره خړل کيږي، لهذا حلق
 الإبط د حلق العانة سره مشابه سو، او حلق العانة يعني تر نامه لاندې ورېښتيان خړل دم واجبوي، نو ځکه به د خټ يا بغل
 په خړيلو سره دم واجب يږي.

ذکر فی الخ د دې حاصل دا دی چې امام محمد رحمه الله د بغلونو په باره کي دلته يعني په جامع صغير کي لفظ د حلق ذکر
 کړی دی، او په مبسوط کي يې لفظ د نتف ذکر کړی دی، له دې څخه دا خبره څرگنديږي چې حلق او نتف دواړه جائز دي،
 خو نتف يعني کاږل سنت دي.

وقال الخ فرمايي چې په دې لړ کي د صاحبينو رحمه الله رايه دا ده چې که محرم خپل پوره اندام و خړي، نو پر هغه دم
 واجب دی، او که کم و خړي، نو صدقه پر واجب ده، او په متن کي له اندام څخه سينه، پڼی، ورون او داسي نور مرلا

دي، حُکمه چي سينه، پندی، او نور هم په نوزده لگولو سره مقصود دي، يعني دا اندامونه هم خلگ په پوږو سره صفا کوي، لهذا که ټوله اندام صفا کړی سي، نو جنایت به کامل وي، او که بمضي صفا کړی سي، نو جنایت به قاصر وي، جنایت کامله دم واجبوي، او جنایت قاصره صدقه واجبوي.

د برېتو د کوچني کولو حکم

لَنْ أَتَاكَ مِنْ شَارِبِهِ او که محرم خپل برېتونه کوچني کړي (غچي کړي) فَعَلَيْهِ طَعَامُ حُكْمَةٍ حَذَلٍ نو پر هغه د عادلانو د فیصلې مطابق طعام (غرم) واجب دي وَمَعْنَاهُ: أَنَّهُ يُنْظَرُ أَلْ هَذَا السَّخُودُ كَمْ يَكُونُ مِنْ رُبْعِ الْبَحِيَّةِ ددې معنی داده: چي دا به کتل کيږي چي کوچنی سوې حصه د برېري د خلورمي حصې په حساب سره خومره کيږي (يعني عادلله سړی دي وگوري چي د برېتو غچي سوي وړېښتيان د برېري د خلورمي حصې په حساب سره خومره دي، نو که د برېري د خلورمي حصې سره برابر وي نو يود معنی يوه بزه واجب ده او که تر هغه کم وي...) فَيَجِبُ عَلَيْهِ الطَّعَامُ بِحَسَبِ ذَلِكَ نو پر ده به د هغه حساب مطابق طعام واجبېږي حَتَّى لَوْ كَانَ مِثْلًا مِثْلَ رُبْعِ الرُّبْعِ تر دې که مثلاً (د برېتو غچي سوي وړېښتيان) د برېري د خلورمي حصې خلورمه حصه وي لِرُبْعِهِ قِيَمَةُ رُبْعِ الشَّاةِ نو پر هغه به د يوې بزې د خلورمي حصې قیمت لازم وي وَلَفْظَةُ الْأَخْذِ مِنَ الشَّارِبِ تَذُلُّ عَلَى أَنَّهُ هُوَ الشُّئَةُ فِيهِ دُونَ الْحَلْقِ او لفظ د الأخذ من الشارب دلالت کوي چي د برېتونو کوچني کول (غچي کول) سنت دي نه خرېدل وَالشُّئَةُ أَنْ يَقْصَّ حَتَّى يُوَازِيَ الْإِطَارَ او سنت دا دي چي برېتونه دومره کوچني کړی سي چي د اطار سره برابر سي.

اللفظ: «شارب» برېت، «يوازې» د مفاعلي مضارع ده: برابرېدل، «إطار» د لوړي شونډي غاړه (خنده، ژي)، «يقص» د نصر مضارع مجهوله ده: غچي کول (کوچني کول).

تشرېح: مسئله: داده که محرم خپل برېتونه غچي کړل، يا يې وخرېدل، نو دوه عادلله خلگ چي کومه فیصله وکړي، د هغه مطابق به کفارو واجب وي، لهذا عادلله خلگ به گوري چي د غچي کړی سوو برېتونو اندازه خومره ده، که د هغو اندازه د برېري د خلورمي حصې خلورمه حصه وه، نو پر هغه به د بزې خلورمه حصه واجب وي، او که د برېري د خلورمي حصې نیمه حصه وه، نو نیمه بزه به واجب وي، او که د برېري د خلورمي حصې سره برابر ول، نو يوه بزه به واجب وي.

ولفظه الأخذ الخ ددې حاصل دا دی چي په متن کي ددې لفظ اخذ من شارب مطلب دا دی چي د برېتونو غچي کول سنت دي، خرېدل د سنت خلاف دي، او بيا په برېتو غچي کولو کي سنت دا دي چي تر اطار يعني د لوړي شونډي تر لوړي غاړي پوري غچي کړی سي، ددې لپاره چي دا غاړه (خنده) بالکل صفاسي.

د ښکر لگولو د ځای د خړلو حکم

قَالَ: وَلَنْ يَكُنَّ مَوْضِعَ الْمَحَاجِمِ فرمایي: او که محرم د ښکر لگولو ځای وڅیږي فَعَلَيْهِ دَعْرُجُهُ وَأَنْ يَكُنَّ رَحِمَةُ اللَّهِ نود امام صاحب په نېز پر هغه دم واجب دی وَقَالَ: عَلَيْهِ صَدَقَةٌ او صاحبین فرمایي: چي پر هغه صدقه واجب ده لَأَنَّهُ إِنَّمَا يُخْلَقُ لِرَجُلٍ الْحَبَامَةِ ځکه چي محرم صرف د ښکر لگولو په وجه (دا ځای) څیږي وَهُوَ لَيْسَتْ مِنَ الْمَشْغُولَاتِ او ښکر لگول (دا احرام) له ممنوعاتو څخه نه دي فَكَذَا مَا يَكُونُ وَسِيلَةً إِلَيْهَا نو همدارنگه (په هغه شی هم دا حرام له ممنوعاتو څخه نه وي) چي د ښکر لگولو وسیله وي إِلَّا أَنْ فِيهِ إِزَالَةُ شَيْءٍ مِنَ الشَّقِثِ خو څرنگه چي په خړلو کي د څه گندگی (خیرو) ليري کول دي فَتَجِبُ الصَّدَقَةُ نو ځکه به صدقه واجب وي وَلَا يَنْبَغِي حَقَّ رَحِمَةِ اللَّهِ أَنْ يَخْلُقَهُ مَقْصُودٌ امام صاحب رَحِمَةُ اللَّهِ دليل دادی چي د ښکر د ځای خړل (هم) مقصود دي لَأَنَّهُ لَا يَتَوَسَّلُ إِلَى التَّقْصُودِ إِلَّا بِهِ ځکه چي له خړلو څخه بغير مقصود ته رسېدل نه سي کېدای وَقَدْ وَجِدَ إِزَالَةَ الشَّقِثِ عَنْ عَصَا كَامِلٍ او بیا له بشپړ اندام څخه گندگي ليري کول راغله فَيَجِبُ الدَّمُ نو ځکه به دم واجب وي.

اللغات: ﴿محاجم﴾ جمع د مجرده: د ښکر لگولو ځای، ﴿تفت﴾ خیره، گندگي (چټلتیا).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که یو محرم سړي د ښکر لگولو ځای وڅیږي، نو د امام صاحب رَحِمَةُ اللَّهِ په نېز پر هغه دم واجبيږي، او د صاحبینو رَحِمَتُ اللَّهِ په نېز پر هغه صدقه واجبيږي.

د صاحبینو دلیل: دادی چي د ښکر لگولو ځای فقط د ښکر لگولو لپاره خړل کیږي، او ښکر لگول دا حرام له ممنوعاتو څخه نه دي، نو کوم شی چي د ښکر لگولو ذریعه (وسيله) وي، هغه به هم دا حرام له ممنوعاتو څخه نه وي، له دې دلیل څخه ثابت سوې چي د ښکر لگولو د ځای د خړلو په وجه به پر محرم هېڅ شی واجېدل پکار نه وي، خو څرنگه چي د دې ځای په خړلو کي څه د خیري او د گندگي ليري کول راغله، نو دا جنایت او جرم سو، خو پوره خیره او تفت ليري نه سو، لهذا دا جرم ناقص سو، او د ناقص جرم په صورت کي صدقه واجبيږي، نو ځکه به په دې صورت کي هم صدقه واجبيږي.

د امام صاحب دلیل: دادی چي د ښکر لگولو د ځای خړل مقصود دي (یعني خلک داسي قصداً کوي)، ځکه چي له خړلو څخه بغير ښکر لگول ممکن نه دي، لهذا دا ځای خړل هم اصل مقصود سو، او وسیله نه سو، او عقلي دلیل دا دی چي دا ځای د ښکر لگولو په حق کي کامل اندام دی، نو ځکه له کامل اندام څخه تفت ليري کېږي سو، او دا حرام په حالت کي له کامل اندام څخه تفت ليري کول دم واجبيږي، نو ځکه به په دې صورت کي دم واجبيږي.

د احرام په حالت کې د بل محرم سر خړول

وَأَنْ حَلَّتْ رَأْسُ مُحْرِمٍ بِأَمْرٍ او که یو محرم د بل محرم سر د هغه په حکم وڅړي أَوْ يَحْزِرَ أَمْرِي یا د هغه له حکم څخه هلاک (د هغه سر وڅړي) لَعَلَّ الْحَالِقَ الصَّدَقَةَ نو پر څړونکي محرم صدقه واجب ده وَعَلَى الْمَخْلُوقِ وَكَر او د کوم محرم سر چي وڅړل سو پر هغه دم (قرباني) واجب ده وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: رَحِمَهُ اللَّهُ لَا يَجِبُ إِنْ كَانَ بِغَيْرِ أَمْرٍ او امام شافعي رحمه الله فرمايي: چي پر مخلوق دم واجب نه دی که د هغه په حکم سره نه وي بَلَى كَانَ نَائِبًا په دې توګه چي مخلوق بیده وي لَا يَنْبَغِي أَنْ يُكْرَاهَ يُحْرِمُ الْكُفْرَةَ مِنْ أَنْ يَكُونَ مُؤَاخَذًا بِحُكْمِ الْفِعْلِ ځکه د امام شافعي رحمه الله اصل دا دی چي اکره مکروه له دې څخه باسي چي د فعل په حکم دي ونيول سي (يعني د هغه اصل دا دی چي د یو چا سره که زده او جبروسي نو هغه به پر خپل فعل نه نیول کيږي نه په دنیا کي او نه په آخرت کي) وَالثَّوْمُ أَهْلُهُ مِنْهُ او خوب تر اکره زیات دی وَعِدْنَا بِسَبَبِ الثَّوْمِ وَالْإِكْرَاهِ يَنْتَفِي التَّائِمُ او زموږ په نېز په خوب او اکره سره ګناه ليري کيږي دُونَ الْحُكْمِ نه حکم (يعني په آخرت کي خو به نه نیول کيږي لېکن په دنیا کي به نیول کيږي) وَقَدْ تَقَرَّرَ سَبَبُهُ او دم سبب ثابت سوی دی وَهُوَ مَا نَالَ مِنَ الرَّاحَةِ وَالرَّيَّةِ او هغه راحت او ښکلا حاصلول دي فَيَلْزَمُهُ الدَّمُ حَتَّىٰ لهذا پر هغه به حتماً دم لازم وي بِغِلَابِ الْمُسْطَرِّ په خلاف د مضطر (يعني هغه چي د ځنايي مرض په وجه سر وڅړي) حَيْثُ يَخْزِرُ ځکه مضطر ته اختيار دی لَأَنْ أَلَا فَمَتَاكَ سَبَاوَةً ځکه چي هلته آت آسماني (يعني خدايي) دی وَهَهُنَا مِنَ الْعِبَادِ او دلته د بندګانو له طرف څخه دی ثُمَّ لَا يَرْجِعُ الْمَخْلُوقُ رَأْسَهُ عَلَى الْحَالِقِ بيا به مخلوق پر حالق رجوع نه کوي (يعني مخلوق به له حالق څخه خپل تلوان دوم نه اخلي) لَأَنَّ الدَّمَ رَأْسُ أَلَمِهِ بِنَا نَالَ مِنَ الرَّاحَةِ ځکه چي پر هغه دم د هغه راحت په وجه لازم سو کوم چي هغه حاصل کړی فَصَارَ كَالْتَفْرِؤِ رَيْنَ حَقِّ الْعَقْرِ نو مخلوق د هغه سړي په ډول سو چي د عقر په حق کي دوکه سوی وي وَكَذَا إِذَا كَانَ الْحَالِقُ حَلَالًا او همدارنګه چي کله حالق حلال وي لَا يَخْتَلِفُ الْجَوَابُ فِي حَقِّ الْمَخْلُوقِ رَأْسَهُ (نوم به) د مخلوق په باره کي حکم نه مختلف کيږي (بلکي په دې صورت کي به هم پر مخلوق دم واجب وي) وَأَمَّا الْحَالِقُ تَلْزَمُهُ الصَّدَقَةُ فِي مَسَائِلَتَيْنِ الْوَجْهَيْنِ او پاته سو حالق نو زموږ د مسئلې په دواړو صورتونو کي پر هغه صدقه واجبيږي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ: لَا شَيْءَ عَلَيْهِ او امام شافعي رحمه الله فرمايي چي پر هغه هيڅ شی نه واجبيږي وَعَلَى هَذَا الْغِلَابِ إِذَا حَلَّتْ الْخُرْمُ رَأْسَ حَلَالٍ او هم پر دې اختلاف هغه صورت (هم) دی چي کله محرم د حلال سړي سر وڅړي لَهُ أَنْ مَعْنَى الْإِزْتِغَابِ لَا يَتَحَقَّقُ بِحَلَّتْ شَعْرٌ غَيْرَهُ د امام شافعي رحمه الله دليل دا دی چي د فايدي (او راحت) اخيستلو معنی به د بل د وړښتياو په څرملو سره نه ثابتيږي وَهُوَ التَّوَجُّبُ او همدا (فايده او راحت اخيستل) فديده واجبي وَلَنَا أَنْ إِذَا لَمْ يَأْتِ مِنْ بَدَنِ الْإِنْسَانِ مِنْ مَحْظُورَاتِ الْإِحْرَامِ او زموږ دليل دا دی چي دانسان پر بدن چي

کوم څه راشنه کيږي د هغه ليري کول د احرام له منوعاتو څخه دي لَا يَسْتَحْقُّهُ الْإِمَانُ بِسَبْطِ نَهَاتِ الْحَرَمِ حُكْمٌ چي پر بدن راشنه کېدونکي شي د امن مستحق دي لکه د حرم واینه (او بوتې) فَلَا يَغْتَرِقُ الْحَالُ بَيْنَ شَعْرَةٍ وَشَعْرَةٍ نو ځکه به د خپل د ورېښتيانو او د بل د ورېښتيانو په حالت کي فرق نه وي إِلَّا أَنْ كَمَالَ الْجَنَائَةِ لَنْ شَعْرَةٍ خو دا چي کامل جنایت په خپلو ورېښتيانو کي دی (لهذا په دې کي به دم لازميږي، او د بل په ورېښتيانو کي به صدقه لازميږي).

اللفات: ﴿حالق﴾ خړبونکی، ﴿محلوق﴾ خړيل سوی، ﴿مالم﴾ گناه، ﴿منرور﴾ دوکه سوی (هغه څوک چي دوک ورکول سوې وي).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو محرم د بل محرم سر و خړی، برابره ده که د هغه په حکم سره وي، که نه وي، په دواړو صورتونو کي پر سر خړبونکي (حالق) صدقه او د چا چي سر و خړيل سو (يعني پر محلوق) دم واجب دی. امام شافعي فرمايي چي که د محلوق د حکم بغير د هغه سر و خړيل سو، نو پر هغه دم نه واجبېږي، د حکم بغير صورت دای چي محلوق بيده وي، یا بې هوښه وي، یا مجبوره کړی سي، نو په دې حالتونو کي د امام شافعي رَجْعَ الله په نېز پر محلوق دم او هيڅ شی نه واجبېږي، لېکن پر حالق صدقه واجب ده، همدا د امام مالک رَجْعَ الله او د امام احمد رَجْعَ الله قول هم دی.

لَأَنْ مِنْ أَصْلِهِ الخ امام شافعي رَجْعَ الله یو اصول بیان کړی دی فرمايي چي مکره (مجبور سړی) چي پر کوم فعل مجبور کړی سي، هغه به د دې فعل په وجه نه په دنیا کي مأخوذ (نیول) کيږي، او نه په آخرت کي، نو د کوم محرم سر چي جبراً او په زوره و خړيل سي، نو پر هغه به په دنیا کي په دم او قرباني سره نه مأخوذ کيږي، او نه به په آخرت کي په گناه او عذاب سره مأخوذ کيږي، بلکي هغه به په دنیا او آخرت دواړو کي بری او پاک وي، او خوب له اکراه او جبر څخه زیات دی، نو بیده انسان خوبه په درجه اولی نه مأخوذ کيږي، او زموږ په نېز په خوب او اکراه سره اخروي حکم يعني گناه خو ليري کيږي، لېکن دنیوي حکم يعني دم نه ليري کيږي، بلکي په دنیا کي به مأخوذ وي، ځکه چي سبب موجود دی، او سبب هغه ښکلا او راحت دی چي محلوق حاصل کړی، لهذا کله چي بیده او مکره په دنیا کي مأخوذ کيږي، نو پر پورتي محلوق به هم حتماً دم واجب وي.

بخلاف المضطر الخ په خلاف د هغه محرم چي د یو خدایي مرض یا د یو خدایي تکلیف په وجه د سر خړولو ته مجبور سي، نو د هغه حکم له بیده محرم څخه جلا دی، او هغه ته د درېو شیانو اختیار دی: (۱) که خواړي نو بزه يي په دم کي ورکړي (۲) یا دي شپږو مسکینانو ته خوراک ورکړي (۳) یا دي درې روژې ونیسي، او مضطر محرم ته د دغه شیانو اختیار ځکه ورکول کيږي چي د هغه آفت آسماني دی، او دلوی څښتن ﷻ له طرفه دی، نو ځکه به هغه ته اختیار وي، او دا اختیار هم په آیت کي دلوی څښتن ﷻ له طرفه ورکول سوی دی: أَوْ بِهٖ أَدَىٰ مِنْ رَأْسِهٖ فَفِدْيَةٌ مِّنْ صِّيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسْكَ (البقرة: ۱۷۹).

ثم لا يرجع الخ له دې ځايه دارايي چي په ذکر سوې مسئله کي محلوق له حالق څخه د قرباني او دم تاوان واپس نه سي اخيستلای، ځکه چي پر محلوق دم صرف په دې وجه واجبېږي چي د سر خړولو په وجه هغه ته راحت حاصلېږي، لهذا کله چي دم د راحت حاصلولو په وجه واجبېږي، نو ځوک چي راحت حاصل کړي، هغه به دم ورکوي.

لُصَّارٌ كَالْمَغْرُورِ الْخُ او دا مخلوق (يعني مُكْرَهٌ او نائم مخلوق) داسی دی لکه د عَقَر په حق کي چي دوکه ورکول سوې وي، د دې مطلب دا دی چي یو سري مينځه راټیوله، جماع یې ور سره وکړه، او یو بچی ځني پیدا سو، بیا له بائع او مُشتری څخه ماسوا دریم کس دا دعوی وکړه چي دا مينځه زما ملک ده. بائع دا زما له اجازې څخه بغیر خرڅه کړې ده، قاضي د مدعي يعني دریم سري لپاره فیصله وکړه، نو اوس پر مُشتری واجب سوه چي مينځه به مدعي ته ورکوي. او بچی به نه ورکوي بلکي قیمت به یې ورکوي، او عقر يعني دوطی په وجه سره واجب سوی بدل به هم ورکوي (ځکه چي مُشتری بدل چا يعني د مدعي د مينځي سره وطي کړي دي، نو دوطی بدل او قیمت به هم مدعي ته ورکوي چي منه ته عقر ویل کيږي) د مدعي او مُشتری خبره خلاصه سو، اوس چي څرنګه بائع مُشتری ته دوکه ورکړې ده، (يعني د بل چا په مينځه یې پر خرڅه کړې وه)، نو مُشتری به د کوچني او مينځي قیمت له بائع څخه اخلي، خو د عقر او وطي قیمت [نه سي ځني اخيستلای، ځکه چي عقر د وطي په وجه واجب سوی دی، او د وطي فايده او خوند خو په خپله مُشتری خيستی دی، نو ځکه به مُشتری له بائع څخه د وطي عوض نه سي اخيستلای، همدا ډول به په پورتنۍ ذکر سوې مسأله کي هم د راحت حاصلولو فايده او خوند صرف مخلوق اخيستی دی، نو به دم هم صرف پر مخلوق واجب وي، او پر حالت به يوه ذره قدر هم نه واجبيږي.

وَلَوْ اِذَا كَانَ الْخُ او که حالت غیر محرم وو، او مخلوق محرم وو، نو هم پر مخلوق دم واجبيږي، برابره ده که د هغه په حکم یې سر خړلی وي، یا د هغه د اجازې بغیر.

وَأَمَّا الْعَالِقُ الْخُ او که حالق محرم وي، نو په دواړو صورتونو کي پر هغه صدقه واجبيږي، يعني که د مخلوق اجازه او حکم وي، که نه وي، او امام شافعي فرمایي چي پر حالق هيڅ شی نه واجبيږي، د امام شافعي او زموږ په مينځ کي مذهب اختلاف هغه وخت هم دی کله چي محرم د بل غیر محرم سر وڅيري، نو زموږ په نېز پر حالق محرم صدقه واجب ده، او د امام شافعي په نېز هيڅ شی نه واجبيږي، د امام شافعي دليل دادی چي د بل چا د سر په خړلو کي راحت معنی نسته، يعني حالق ته د بل انسان د سر په خړلو کي هيڅ راحت نه حاصلیږي، حال دا چي په دې صورت کي صرف راحت فديیه واجبيږي، نو کله چي د فديې موجب پیدا نه سو، نو فديیه به هم نه واجبيږي.

وَلَنَا اِنَّ اَزَالَهَ الْخُ زموږ دليل دادی چي د انسان پر بدن راشنه کېدونکي شيان يعني ورېښتيان او نور ليري کول د احرام له منوهاتو څخه دي، ځکه چي پر بدن راشين کېدونکی شی د امان مستحق دی، لکه د حرم وابنه او بوتې چي د امان او احترام مستحق دي، نو څرنګه چي د حرم وابنه کارېل جزاء واجبيږي، همدا سي به د بل انسان د ورېښتيانو په خړلو سره هم پر څړونکي جزاء يعني صدقه واجبيږي، هو! که يو څوک دا سوال وکړي چي کله خبره داسي ده، نو د بل انسان د سر په خړلو بايد دم واجب کړی سي، لکه د خپل سر په خړلو سره چي دم واجبيږي، د دې جواب دادی چي د خپل سر په خړلو کي خو جنایت کامل دی (ځکه چي په دې کي ارتفاق کامل دی)، لهذا په دې صورت کي به جزاء کامل يعني دم واجبيږي، او د بل انسان د سر په خړلو کي جنایت قاصر دی، او د جنایت قاصره په وجه صدقه واجبيږي، لهذا په داسي صورت کي به پر هغه صدقه واجبيږي.

د احرام په حالت كې د بل حلال انسان وړېښتياں كوچني كول

فَإِنْ أَخَذَ مِنْ شَارِبٍ حَلَالٍ أَوْ كَهَ مَحْرَمٍ دَحَلَالٍ (يعني د غير محرم) برېتونه كوچني كړي (مېرې كړي) أَوْ قَلَّمَ أَظْفَارَهُ يا د هغه نوكان پرېكړي أَطْعَمَ مَا شَاءَ نو كوم طعام چي وغواړي هغه دي صدقه كړي وَالْوَجْهَ لِيَهْ مَا يَشَاءُ او په دې باره كي دليل هغه دى كوم چي موږ بيان كړى (چي د بل چا د بدن وړېښتيا يا نور شيان ليري كول د احرام له ممنوعاتو څخه دي نو د امن مستحق دي) وَلَا يَغْرَى عَنْ نَوْمٍ أَوْ تَقَاتِي او دا (د بل انسان برېتونه كوچني كول او نوكان پرېكول هم) له يو ډول راحت څخه خالي نه دي لَأَنَّهُ يَتَأَذَى بِتَقَفِّ غَيْرِهِ ځكه چي يو انسان د بل انسان په خيرو (او چټلى) سره تكليف محسوسوي وَإِنْ كَانَ أَقْلٌ مِنَ الشَّاذِي بِتَقَفِّ نَفْسِهِ كه څه هم دا تكليف د خپلو خيرو (او گندگي) له محسوس سوي تكليف څخه كم دى فَيَلْزَمُهُ الطَّعَامُ لهذا پر هغه به (څه) طعام لازم وي.

تشرېح : مسئله : داده كه يو محرم د بل غير محرم برېتونه كوچني كړل، يا يې د هغه نوكان پرېكړل، نو په دواړو صورتونو كي پر محرم د خپلي خوښي او رضا مطابق طعام او غنم صدقه كول واجب دي، دليل مخكي تېر سوي معني چي كوم شى د انسان پر بدن راشين كيږي، د هغه ليري كول د احرام له ممنوعاتو څخه دي، همدارنگه د غير محرم د برېتو په كوچني كولو او د نوكانو په پرېكولو كي محرم ته څه راحت هم حاصلېږي، په دې توگه چي يو انسان د بل انسان د نوكانو له خيروي او د برېتو له غټوالي او ناسموالي څخه تكليف او ناخوښي محسوسوي، كه څه هم دا تكليف له هغه تكليف څخه كم دى كوم چي له خپلو خيرو څخه محسوسېږي، لهذا محرم هم د غير محرم د برېتونو په كوچني كولو يا نوكانو پرېكولو سره خپل ځان ته څه راحت ورسوي، او په حالت د احرام كي خپل ځان ته راحت رسول جرم دي، خو څرنگه چي دا معمولي درجې جرم دى، نو ځكه به محرم هغه طعام په صدقه كي وركوي چي مناسب او د هغه خوښه وي.

د احرام په حالت كې د لاسو يا د پښو نوكان پرېكول

وَإِنْ قَلَّ أَظْفَارُ يَدَيْهِ وَرِجْلَيْهِ أَوْ كَهَ مَحْرَمٍ دَخِيلُو لَاسُيَا دَ پښو نوكان پرېكړي فَعَلَيْهِ دَمٌ نو پر هغه دم واجب دى لَأَنَّهُ مِنَ الْمَحْظُورَاتِ ځكه چي دا د احرام له ممنوعاتو څخه دي لِإِنْفِئِهِ مِنْ قَضَاءِ الشَّقِّ وَإِذَا أَلَيْهَ مَا يَنْتَبِهُ مِنَ الْبَدَنِ ځكه په دې كي (هم) د خيروي ختمول او پر بدن دراشنه كېدونكي شي ليري كول دي فَإِذَا قَلَّتْهَا كَلَّهَا فَهَوَازُ تَفَاتِي كَاهِرٌ نو كه محرم ټوله نوكان پرېكړي نو د بشپړ فايده اخيستل دي فَيَلْزَمُهُ الدَّمُ نو ځكه به (يو) دم پر واجب وي وَلَا يَزِيدُ أَهْلًا دَمٌ إِنْ كَانَ فِي مَجْلِسٍ وَاحِدٍ او پر يو دم به زياتوب نه كوي په دې شرط چي د ټولو نوكانو پرېكول په يوه مجلس كي واقع سوي وي لَأَنَّ الْجَنَائِيَّةَ مِنْ نَوْعٍ وَاحِدٍ ځكه چي جرم له يوه قسم څخه دى (يعني يو قسم جنائيت دى نو ځكه به تداخل پكښي كيږي) فَإِنْ كَانَ فِي مَجَالِسٍ او كه دا په بېلابېلو مجلسونو كي واقع سوي وي فَكَذَلِكَ عِنْدَ مُحْتَدٍ رَجِيَهُ الله نو د امام محمد په نېز هم دغه حكم دى (يعني يو دم به پر واجب وي) لَأَنَّ مَبْنَاهَا عَلَى الشَّدَاخِلِ ځكه چي د داسي كفاږې دارومدار پر تداخل دى فَأَشْبَهَ كَفَّارَةَ الْفَطْرِ لهذا دا مسئله د فطر د كفاږې سره مشابه سوه إِلَّا إِذَا تَخَلَّتْ أَنْكَارَةُ مگر

په هغه صورت کي چي کله کفار په مینځ کي واقع سي (نودوسه کفار به واجب وي) لَا تَقَامُ الْأَدُلُ بِالشَّكْفِيرِ ځکه چي اول جنایت د کفار په ورکولو سره پورته سو (ختم سو) وَعَلَى قَوْلِ أَنْ حَنِيفَةً وَأَنْ يُؤَسَفَ رَجْعُهَا اللَّهُ ځکه چې د یوه ویاړ او د شیخینو پر قول خلور قربانیاني واجبیږي إِنْ قُلْتُمْ لَنْ كُلِّ مَخْلُوسٍ يَدَا أَوْ رَجُلًا که هغه په هر مجلس کي د یوه لاس یا یوې پښې نوکان پرېکړي وي لَأَنَّ الْغَالِبَ فِيهِ مَعْنَى الْعِبَادَةِ ځکه چې په دې کفار کي د عبادت معنی غالب ده فَيَمْتَصِدُ الشَّادُّ اَخْلُ بِإِتِّحَادِ الْمَجْلِسِ نو تداخل به د مجلس په اتحاد سره مقید کیږي كَمَا فِي آيِ السَّجْدَةِ لکه څرنګه چې د سجدې په آیتونو کي (تداخل د مجلس په اتحاد سره مقید دی).

اللفظ: فَقَسْ غچي کول (کوچني کول)، اَضَافِر نوکان، تَغَلَّت د تفعل ماضي ده: په مینځ کي راتلل. **تفريع:** صورت د مسئلې: دادی که محرم خپل د لاسو او د پښو ټوله نوکان پرېکړل، نو پر هغه دم واجب دی، ځکه چې نوکان پرېکړل د احرام له ممنوعاتو څخه دي، او د احرام له ممنوعاتو څخه ځکه دي چې د نوکانو په پرېکولو سره خبره (او چټلي) هم ليري کیږي، او د بدن راشنه کېدونکي شيان هم ليري کیږي، او انسان ته په دې سره راحت او فايده هم حاصلیږي، لهذا کله چې يې ټوله نوکان پرېکړل، نو دا د کمالې درجې نفع اخيستل سو، او د احرام په حالت کي کله نفع اخيستل کامل جرم دی، او د کامل جرم په وجه دم واجبیږي، نو ځکه به په دې صورت کي دم واجب وي. ولايزداد الخ فرمايي که د ټولو نوکانو پرېکړل په يوه مجلس کي وو، نو يو دم به واجبیږي، او پر يوه دم به زياتوب نه کیږي، ځکه چې جنایت يو ډول دی، لهذا په ټولو کي به تداخل کیږي.

لأن كان الخ او که مثلاً په خلورو مجلسونو کي يې ټوله نوکان پرېکړل، نو دامام محمد رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز په دې صورت کي هم يو دم واجبیږي، ځکه چې د دې کفارې بنياد پر تداخل دی، په دې شرط چې جنس يو وي. نو په ټولو جنایتونو کي به تداخل کیږي، او يو دم به واجبیږي، لهذا دا مسئله د افطار د کفارې سره مشابه سو. يعني که يو سړی په رمضان کي قصداً يو څو روژې ماتي کړي، نو د جنس د متحد کېدلو په وجه به پر هغه په آخر کي يوه کفاره واجبیږي، همداسي به په دې مسئله کي په خلورو مجلسونو کي د خلورو نوکانو په پرېکولو سره د يوه جنس کېدلو په وجه يو دم واجبیږي.

لا إذا تغلَّت الخ هو! که کفار په مینځ کي واقع سو، مثلاً یو واریې د یوه لاس یا یوې پښې نوکان پرېکړل او کفار یې لږکړه، بیا يې د بل لاس یا پښې نوکان پرېکړل. نو د دویم لپاره به دویمه کفاره ورکوي، اوله کفاره کفایت نه کوي، ځکه چې اول جنایت د اولي کفارې په وجه ختم سو، لهذا دویم جنایت به د اول جنایت په کفار کي تداخل نه کوي، او که د اول لپاره يې کفار نه ورکړه، نو بیا به تداخل کیږي، او د ټولو لپاره به يو کفاره کافي وي.

وعلى قول أبي حنيفة الخ شيخین رَحْمَةُ اللَّهِ فرمايي: "که هغه د خلورو مجلسونو په هر مجلس کي د یوه لاس یا یوې پښې پنځه سره نوکان پرېکړل نو پر هغه خلور دم (قربانی) واجبیږي"، يعني د هر مجلس لپاره يو دم واجبیږي، ټوله په يو بل کي تداخل نه کوي، ځکه چې د قربانی په کفار کي د عبادت معنی غالب ده (نو څومره کفارې چې زياتیږي هغومره به جادونه زياتیږي)، لهذا په دې کي به تداخل کیږي. لېکن دا تداخل به د مجلس په اتحاد سره مقید وي، يعني که مجلس

یو وي، نو تداخل به کيږي او یو دم به واجیږي، او که مجلس یو نه وي، نو تداخل به نه کیږي، بلکې ډېر دمنه به واجیږي (چې عبادتونه ډېر سي)، لکه د سجدې په آیت کې چې همدغه حکم دی، یعنې که د سجدې یو آیت په یوه مجلس کې په وار وار تلاوت کړی سي، نو د ټولو وارونو لپاره به یوه سجده کافي وي، او که مجلسونه مختلف او بېلابېل وي، نو د هر وار لپاره به جلا سجده کوي.

فقط د یوه لاس یا د یوې پښې نوکان پرېکول

وَأَنْ كُنْ يَدًا أَوْ رِجْلًا او که محرم د یوه لاس یا د یوې پښې نوکان پرېکړل فَعَلَيْهِ دَمٌ (هم) پر هغه دم واجب دی إِقَامَةً لِلزَّيْمِ مَقَامَ الْكُلِّ د څلورمې حصې د کُل په قائم مقام کولو سره (یعنې ځکه چې څلورمه حصه د کُل قائم مقام ده) كَمَا فِي الْأَلْفِ لکه څرنګه چې په سر خړیلو کې (څلورمه حصه د کُل قائم مقام ده).

تشریح: مسئله: داده که یو محرم فقط د یوه لاس یا د یوې پښې پنځه نوکان پرېکړي، نو پر هغه هم دم واجیږي، ځکه چې یو لاس یا یوه پښه د څلورو سره وویښي د دواړو لاسو او دواړو پښو څلورمه حصه ده، او د دم د وجوب په حق کې څلورمه حصه د کُل قائم مقام ده، لکه د سر د څلورمې حصې خړیل چې د ټوله سر د خړیلو قائم مقام دي.

له پنځو څخه د ګډو نوکانو پرېکولو حکم

وَأَنْ كُنْ أَكْلًا مِنْ مَنَسَةِ أَظْفَارٍ او که محرم له پنځو نوکانو څخه کم پرېکړي فَعَلَيْهِ صَدَقَةٌ نو پر هغه صدقه واجب ده مَغْنَاهُ تَجِبُ بِكُلِّ ظَفَرٍ صَدَقَةٌ د دې معنی داده چې د هر نوک په بدله کې صدقه واجیږي وَقَالَ زُفَرٌ: يَجِبُ الدَّمُ بِقَبْضِ ثَلَاثَةٍ مِنْهَا او امام زفر رحمه الله فرمایي: چې د دریو نوکانو په پرېکولو سره به دم واجیږي وَهُوَ قَوْلُ أَنْ حَبِثَةً الْأَوَّلُ او همدا دامام صاحب رحمه الله اول قول دی لَأَنَّ فِي أَظْفَارِ الْيَدِ الْوَاحِدَةِ دَمًا ځکه چې د یوه لاس په نوکانو کې دم واجیږي وَالثَّلَاثُ أَكْثَرُهَا او درې نوکان د هغه اکثر دي (لهنا په اکثر کې به هم دم واجیږي) وَجَهَ الْمَذْكُورُ فِي الْكِتَابِ او په کتاب کې د ذکر سوې حکم دلیل دای أَنَّ أَظْفَارَ كَفِّ وَاحِدٍ أَقْلُ مَا يَجِبُ الدَّمُ بِقَبْضِهِ چې د یوه لاس نوکان د هغه مقدار کمه حصه ده چې د هغه په پرېکولو سره دم واجیږي وَقَدْ أَقْبَنَاهَا مَقَامَ الْكُلِّ او موږ یو لاس (مخکې) د کُل قائم مقام کړی دی فَلَا يَقَامُ أَكْثَرُهَا مَقَامَ كُلِّهَا لهذا د یوه لاس اکثر به د کُل نه قائم مقام کیږي لِأَنَّهُ يُؤَدِّي إِلَى مَا لَا يَتَنَاهَى ځکه چې دا به د لا متناهي شي سبب جوړ سي.

تشریح: صورت د مسئلې: دای که محرم د یوه لاس یا یوې پښې له پنځو څخه کم نوکان مثلاً درې نوکان پرېکړل نو پر هغه د هر نوک په بدله کې صدقه واجب ده، او امام زفر رحمه الله فرمایي چې که محرم درې نوکان پرېکړل، نو پر هغه دم واجیږي، دامام صاحب رحمه الله اول قول همدغه دی، ځکه چې د یوه لاس یا د یوې پښې په نوکانو کې درې نوکان اکثر دي، او اکثر د کُل قائم مقام وي، نو څرنګه چې د یوه لاس یا د یوې پښې په پنځو نوکانو سره دم واجیږي، همدا ډول به د دریو نوکانو په پرېکولو سره هم دم واجیږي.

درجه البذکور الخ او په کتاب کي ذکر سوی حکم دلیل او دامام زفر رَجَعَهُ الله د دلیل جواب دا دی چي په خومره اندازې نوکاتو سره چي دم واجیبري د هغه کمه درجه دیوه لاس یا دیوې پنبې پنځه نوکان دي، یعنی دیوه لاس یا دیوې پنبې پنځه نوکان د کُل قائم مقام دي، او څرنګه چي موږ دا قاعده لاکثر حکم الکلی یو وار جاري کړې ده، یعنی یو وار مو پنځه نوکان د کُل قائم مقام کړي دي لکه مخکي چي موږ وویل چي یو لاس یا یوه پنبه د څلورم سره وو څلورمه حصه ده، لهندا اوس به دیوه لاس د دریو نوکاتو په پرېکولو کي د لاکثر حکم الکلی قاعده نه جاري کیږي، کنې دا به د غیر منتهای امر سبب جوړ سي، ځکه که دا قاعده جاري سي، او درې ګوتي د پنځو ګوتو اکثر سي، نویا به دوې ګوتي د دریو ګوتو اکثر وي، لهندا په هغو کي به هم دم واجیبري، او بیا به یونیمه ګوته د دوو ګوتو اکثر وي او په هغه کي به هم دم واجیبري، همداسي به دا سلسله روانه وي، او غیر منتهای امر ناممکن دی، نو ځکه به تر دې وروست دا قاعده نه جاري کیږي.

له بېلابېلو ګوتو څخه د پنځو نوکانو پرېکولو حکم

لَا تَكُلْ خَسْبَةً أَكَا فِرْ مُتَفَرِّقَةً مِنْ يَدَيْهِ وَرَجُلٌ يَدِيهِ او که یو محرم د خپلو لاسو او پښو بېلابېل (جلا جلا) پنځه نوکان پرېکړي فَعَلَيْهِ صَدَقَةٌ مِنْدَا * أَنْ حَبِطَتْ وَأَنْ يُوَسَّفَ نو د شیخینو رَجَعَهُ الله په نېز پر هغه صدقه واجب ده وَقَالَ مُحَمَّدٌ : عَلَيْهِ دَمَرٌ او امام محمد رَجَعَهُ الله فرمایي: چي پر هغه دم واجب دی إِغْتِبَارًا بِأَنَّهُ لَوْ قَصَّهَا مِنْ كَيْفٍ وَاجِدَ پر هغه صورت په قیاسولو سره چي کله دیوه لاس پنځه نوکان پرېکړي وَبِنَا إِذَا حَلَقَ رُبْعَ الرِّأْسِ مِنْ مَوَاضِعَ مُتَفَرِّقَةٍ او پر هغه صورت په قیاسولو سره چي کله له بېلابېلو ځایونو څخه د سر څلورمه حصه وڅړي وَلَهُمَا أَنْ كَمَالَ الْجَنَائَةِ بِئِيلِ الرَّاحَةِ وَالزَّيْتَةِ د شیخینو رَجَعَهُ الله دلیل دا دی چي جنایت دراحت او زښت (ښکلا) په حصول سر کلمیږي وَبِالْقَلَمِ عَلَى هَذَا الرَّجُلِ يَتَأَذَى بِهِ او په دې ډول پرېکولو سره هغه په تکلیف کیږي وَيُشِينُهُ ذَلِكَ او دا طریقه هغه عیجن کوي (یعني په دې سره هغه بد کما معلومیږي) بِخِلَافِ الْحَلَقِ په خلاف د سر څړلو لَأَنَّهُ مُعْتَادٌ عَلَى مَا مَرَّ ځکه چي هغه عادت دي لکه مخکي چي تېر سو وَإِذَا تَقَاعَصَتِ الْجَنَائَةُ او کله چي جنایت ناقص وي تَجِبُ فِيهَا الصَّدَقَةُ نو په هغه کي به صدقه واجیبري فَيَجِبُ بِقَلَمٍ كُلِّ ظَفَرٍ طَعَامُ مِسْكِينٍ نو ځکه به د هر نوک په پرېکولو سره دیوه مسکین واجیبري وَكَذَلِكَ تَوَقَّلْ أَكْثَرُ مِنْ خَسْبَةٍ مُتَفَرِّقًا همدا ډول که هغه له پنځو څخه زیات بېلابېل نوکان پرېکړل (نو صدقه واجیبري) إِلَّا أَنْ يَتَمَدَّدَ ذَلِكَ وَمَا مَكَرَ دَا چي هغه دم ته ورسېږي (یعني نوکان دې اندازې ته ورسېږي چي د صدقې قیمت یې دم ته ورسېږي) فَيَحْتَبِزُ يَنْقُصُ عَنْهُ مَا شَاءَ نو په دې صورت کي چي له دې څخه خومره وغواړي هغومره دي کم کړي.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو محرم پنځه نوکان پرېکړل، خو په دواړو پښو او لاسو کي یې له بېلابېلو (متفرقو) ځایونو څخه پرېکړل، نو د شیخینو په نېز پر هغه صدقه واجب ده، یعنی د هر نوک په بدله کي به صدقه ورکوي. او امام محمد فرمایي چي په دې صورت کي دم واجیبري.

د امام محمد دلیل: قیاس دی یعنې څرنګه چې دیوه لاس یا دیوې پښې د پنځو نوکانو په پرېکولو سره دم واجبیږي، همداسې به په متفرقه توګه د پنځو نوکانو په پرېکولو سره هم دم واجبیږي، او څرنګه چې له متفرقو ځایونو څخه د سر څړلو په صورت کې دم واجبیږي، همداسې به په متفرق توګه د نوکانو په پرېکولو سره هم دم واجبیږي.

د شیخینو دلیل: دا دی چې جنایت په راحت او زینت (ښکلا) حاصلولو سره پوره کیږي، او په متفرقه توګه نوکان پرېکول د تکلیف او عیب سبب دي، لهذا کله چې په دې صورت کې راحت او زینت حاصل نه سو، نو ځکه به جرم کامل نه وي، او کله چې جرم کامل نه سو، نو دم به هم نه واجبیږي، په خلاف له متفرقو ځایونو څخه د سر څړلو صورت، ځکه چې هغه په خلکو کې عادت دی (لکه په انګرېزانو کې چې د زینت لپاره داسې کیږي)، لهذا هغه به د تکلیف او عیب سبب نه وي، او کله چې سبب د تکلیف نه سو، نو کامل جرم سو، او کله چې کامل جرم سو، نو ځکه به په دې ډول سر څړلو سره دم واجبیږي.

وإذا تقاصرت الخ فرمائي چې کله جنایت قاصر وي، نو په هغه کې به صدقه واجبیږي، او د هر نوک په بدله کې به یو مسکین ته خوراک ورکوي (یعنې پر هر نوک به نیم صاع غنم واجب وي)، همدارنګه که یو سړی له پنځو څخه زینت نوکان په متفرقه توګه پرېکړل، نو د هر نوک په بدله کې به صدقه واجبیږي، هو! که ټوله صدقات سره یوځای کړل سي، دیوه دم قیمت ته ورسیږي، نو په دې صورت کې به له صدقاتو څخه یو څه حصه کمه کړی سي چې د صدقې اندازې ته راوړسیږي، ځکه چې دم د کامل جرم په وجه واجبیږي، او دلته کامل جرم نسته، لهذا دم به نه واجبیږي.

د مات سوي نوک پرېکولو حکم

قَالَ: إِنْ أَكْتَمْتُمْ قَوْلَ الْمُخَرِّمِ فرمائي: او که د محرم نوک مات سي **وَتَعَلَّقَ** او را وڅړېږي **فَأَعْدَهُ** او محرم هغه پرېکړي (یعنې لیرې یې کړی) **فَلَا شَيْءَ عَلَيْهِ** نو پر هغه هیڅ شی نه واجبیږي **لَأَنَّهُ لَا يَنْتُوبُ بَعْدَ الْإِنْكَسَارِ** ځکه چې هغه تر ماتېدلو وروسته نه غټیږي **فَأَشْبَهَ الْيَاسَ مِنْ شَجَرِ الْخَرَمِ** نو د حرم د وچې درختي (او بوټي) سره مشابه سو.

اللفات: «انکسر» د انفعال ماضي ده: ماتېدل، «تعلق» د تفعّل ماضي ده: څړېدل، «ياس» وچ.

تشریح: مسئله: دا ده که د محرم نوک په خپله مات سو او را څوړند سو. بیا محرم هغه پرېکړی، نو پر محرم صدقه او هیڅ شی نه لازمیږي، ځکه چې نوک تر ماتېدلو وروسته نه غټیږي، لهذا اوس هغه د حرم د وچې درختي سره مشابه سو، او که د حرم وچه درخته وکښل سي، نو جائز دي، او هیڅ شی نه واجبیږي، نو همداسې به د مات سوي نوک په پرېکولو او لیري کولو سره هم هیڅ شی نه واجبیږي.

د احرام په حالت کې د عذر په وجه د یو ممنوع کار کولو حکم

وَإِنْ تَكَلَّمَ أَوْ لَوَسَ مَغْنَمًا أَوْ حَلَقَ مِنْ عُدَّارٍ او که محرم د عذر په وجه عطر ولګوي یا ګندل سوي کالي واغوندي یا سر وڅړي **فَهُوَ مُخَلِّدٌ إِنْ شَاءَ ذَكَرَهُ** نو محرم ته اختیار دی که وغواړي نویوه بزړه دي حلاله کړي **وَإِنْ شَاءَ تَصَدَّقَ عَلَى سِتَّةٍ مَسَاكِينَ بِثَلَاثَةِ أَصْرٍ مِنَ الطَّعَامِ** او که وغواړي نو درې صاعه غله دي پر شپږو مسکینانو صدقه کړي **وَإِنْ شَاءَ صَامَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ** او که وغواړي نو درې روژې دي ونیسي **لِقَوْلِهِ تَعَالَى: فِقْدَانِيَّةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٌ أَوْ نُسُكٌ** البقرة: ۱۷۶

خکه الله تعالى فرمایلي دي: "او پر هغه دروژو فديه ده يا د صدقې يا د قربانۍ" وَكَلِمَةُ أَوْ لِتُخَيَّرَ او كلمه د "او" د تخيير لپاره ده وَقَدْ كَلَّمَهَا رَسُولُ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِهَا د دې آيت تفسير زموږ د ذکر سوي تفصيل مطابق کړی دی وَالْأَكْبَرُ ذَرْكَتْ لِي الصَّغُورُ او د آيت د معذوره په حق کي نازل سوی دی ثُمَّ الشُّومُ يُغَيِّرُ نِيَّ أُنَى مَوْبِهِمْ شَاءَ بيا معذور محرم ته په هر هغه ځای کي روژه کافي ده چيري چي هغه وغواړي لَأَنَّهُ مَبَادِلُ كُلِّ مَكَانٍ خکه چي روژه په هر ځای کي عبادت ده وَكَذَلِكَ الصَّدَقَةُ عِنْدَنَا او صدقه هم زموږ په نېز همداسي ده لِأَنَّا بَيْنَنَا د هغه دليل په وجه کوم چي موږ بيان کړی وَأَمَّا السُّنْكَ فَيُخْتَصُّ بِالْحَرَمِ وَالْإِفْقَاقِ او پاته سوه قرباني نو هغه (د ټولو) په اتفاق د حرم سره خاص ده لَأَنَّ الْإِرَاقَةَ لَمْ تُعْرِفْ ثَرْبَةَ إِلَّا نِي زَمَانٍ أَوْ مَكَانٍ خکه چي ورته بيول صرف په زمان يا مکان کي عبادت پېژندل سوي دي (يعني په شريعت کي دروني بيولو عبادت د زمانې يا مکان سره خاص دي) وَهَذَا الدَّمُ لَا يُخْتَصُّ بِزَمَانٍ او دادم د زمانې سره خاص نه دی فَتَقَعْنَ اخْتِصَاصُهُ بِالْمَكَانِ لهذا د مکان سره د هغه خاصوالی متعين سو.

اللفات: ﴿إِرَاقَةَ﴾ د افعال مصدر دی: ورته بيول.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که یو محرم د عذر په وجه عطر ولگول، یا یې گنډل سوي کالي واغوستل، یا یې سر وڅړی، نو اوس د دم او د جزاء په باره کي هغه ته د درېو خبرو اختیار سته: (۱) که غواړي نو یوه بزه دي قرباني کړي (۲) یا دي پر شپږو مسکینانو درې صاعه غله صدقه کړي (۳) یا دي درې روژې ونیسي، د دې اختیار دليل د قرآن کریم د آیت فمن کانت مکره مریضا أو به أذى من رأسه ففدية من صیام أو صدقة أو نسک (يعني شوک چي له تاسو څخه ناروغه وي، یا یې په سر کي څه تکلیف وي هغه ته د فدیې د اداء کولو لپاره په روژو، صدقه او قربانۍ کي اختیار دی)، خکه چي د آیت د معذوره په حق کي را نازل سوی دی، او په دې کي د "او" کلمه د تخيير لپاره ده، او په خپله نبي کریم ﷺ دلت "او" پر تخيير حمل کړی دی، په حدیث کي ذکر سوي دي چي د کعب بن عجره ؓ په سر کي سپړي وې، او له هغو څخه ډېر په تکلیف وو، نو نبي ﷺ هغه ته د سر څړلو حکم وکړی، او بیا یې پوښتنه ځني وکړه: هل عند نسک. (آیا ته د قربانۍ طاقت لرې)، کعب بن عجره ؓ وفرمایل: لا أقدر علیه، (ای د الله نبي! زه د قربانۍ طاقت نه لرم)، نو نبي ﷺ هغه ته د "درو روژو نیولو" یا "شپږو مسکینانو ته د خوراک ورکولو" حکم وکړی. (بتابه ج: ۴، ص: ۲۴۲)

ثم الصور الخ د دې حاصل دادی چي په اتفاق د څلورو امامانو د محرم لپاره هر ځای روژه نیول جائز دي، خکه چي روژه یو داسي عبادت دی، چي هر ځای جائز دی، د هیڅ ځای او مقام سره خاص نه دی، او زموږ په نېز صدقه همدغه رنگه ده، يعني صدقه هم هر ځای جائز ده، نو که یو معذور محرم د روژې یا صدقې په ذریعه فديه اداء کول وغواړي نو د هغه خوښه ده که په حرم کي یې اداء کوي، او که له حرم څخه یې باندني اداء کوي، په هر صورت کي د هغه فديه اداء کیږي.

د دې په خلاف که یو محرم دم او قربانی په ذریعه فدیې اداء کول وغواړي، نو د هغه لپاره خاص په حرم کې قرباني کول ضروري دي، ځکه چې د قربانی عبادت توالی صرف د زمان او مکان سره خاص دی، د زمان سره په دې معنی خاص دی، چې قرباني په مخصوص زمان یعنی په ځانګړي ورځو یعنی په آیام نحر کې کیږي، او د مکان سره په دې معنی خاص دی چې د حج ټوله قرباني او هدایا په حرم کې قرباني کیږي، او د جنایت په وجه واجب د نیکي قرباني د زمان سره خاص نه ده، نو ځکه به حتماً د مکان معنی د حرم سره خاص وي، نو بیا به عبادت وي، او که د مکان سره خاص نه کړي سي، نو صحیح به نه وي.

د حج د جنایت د فدیې حکم

وَلَوْ اغْتَارَ الْكُفَّارُ او که معذوره محرم خوراک وړکول اختیار کړي **أَجْزَأُ فِيهِ التَّغْذِيَةُ وَالْفِدْيَةُ جُنْدُ الْيُوسُفَ** نو د هغه لپاره په دې باره کې سهار او ماښام خوراک وړکول کافي دي دامام ابویوسف رحمه الله په نیز **اِعْتَبَارًا بِكِفَارَةِ الْيَسِيرِينَ** پر کفار یمین په قیاسولو سره **وَعِنْدَ مُحَمَّدٍ لَا يُجْزِئُهُ** او د امام محمد رحمه الله په نیز دا هغه ته کافي نه دي **لَأَنَّ الصَّدَقَةَ تُبَيِّنُ عَنِ التَّغْذِيَةِ وَهِيَ الْبَذْلُ كَوْرُ** ځکه چې صدقه د تمليک خبر وړکوي او (په آیت کې) همدغه صدقه ذکر سوې ده.

اللفات: «اعتار» د افتعال ماضي ده: اختیارول، چل، «تغذیه» د تفعیل مصدر دی: د سهار خوراک وړکول، «تغذیه» د هم د تفعیل مصدر دی: د ماښام خوراک وړکول، «یمنی» د افعال مضارع ده: خبر وړکول، **تشریح:** صورت د مسئلې: دا دی که یو معذوره محرم په دریو شیانو (دم، صدقه او صیام) کې د صدقې په ذریعه فدیې وړکول وغواړي، نو دامام ابویوسف رحمه الله په نیز دا صحیح او جائز دي، او هغه ته پکار ده چې شپږو مسکینانو ته سهار او ماښام دواړه وختونه په ټک نس خوراک وړکړي، په داسې کولو سره د هغه غاړه خلاصیږي، او فدیې یې اداء کیږي، امام ابویوسف رحمه الله دا مسئله پر کفار یمین قیاس کړې ده، نو څرنګه چې په کفار یمین کې سهار او ماښام مسکینانو ته په خوراک وړکولو سره کفار اداء کیږي، همداسې به فدیې هم په دې سره اداء کیږي.

وعند محمد الخ د دې په خلاف د امام محمد رحمه الله رایه دا ده چې په فدیې کې هر مسکین ته خوراک وړکول کافي نه دي، بلکې هر مسکین ته نیم صاع غنم وړکول ضروري دي، ځکه د فدیې په آیت کې راغلي دي یا صدقه وکړئ، او د صدقې کولو معنی ده "مسکین مالک جوړول"، آیت دا دی: **فَفِدْيَةٌ مِّنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسْكَ** [البقرة: ۱۸۶]، لېکن په خوراک وړکولو کې د اباحت معنی 'سته' نه، د تمليک، نو ځکه به د خوراک په وړکولو سره صدقه نه اداء کیږي، او محرم به له فدیې څخه نه خلاصیږي.

فصل في مباهرة المرأة

(دا) فصل دبنخي سره دجماع كولو (په بيان كي) دی

د احرام په حالت كي بنخي ته د كتلو، مسه كولو او مجولو حكم

لَا يَحِلُّ لِمَرْأَةٍ مَبَاهِرَةٌ او كه محرم دخپلي بنخي فرج ته په شهوت سره وگوري فَأَمْنَى او انزال سي لَا فَرْجَ عَلَيْهِ نو پر هغه هيڅ شی واجب نه دی لِأَنَّ الْمُحْرَمَ هُوَ الْجِنَامُ ځكه چي حرام شی جماع ده وَلَمْ يَوْجَدْ او هغه (دلته) پيدانه سو فَصَارَ كَمَا تَوَفَّكُمُ فَأَمْنَى نو داسي سولكه محرم چي فكر وكړي او انزال سي فَإِنْ قَبِلَ أَوْ لَتَسَ بِشَهْوَةٍ فَصَلَّاهُ او كه محرم په شهوت سره مچه واخلي يا په شهوت سره بنځه مسه كړي نو پر هغه دم واجب دی وَلِي الْجَانِبِ الشَّيْءُ يَقُولُ: إِذَا مَسَّ بِشَهْوَةٍ فَأَمْنَى او په جامع صغير كي امام محمد رَجَّه الله فرمايي: چي كه محرم په شهوت سره بنځه مسه كړي او انزال سي (نو بيا دم واجبيري) وَلَا فَرْقَ بَيْنَ مَا إِذَا أُنْزَلَ أَوْ لَمْ يَنْزِلْ ذَكَرُهُ فِي الْأَمَلِ او په مبسوط كي يې ذكر كړي دي چي انزال سي او كه انزال نه سي په دواړو كي هيڅ فرق نسته وَكَذَا الْجَوَابُ لِلْجِنَامِ فِيمَا دُونَ الْقَرْجِ او همدا حكم له فرج څخه په علاوه كي دجماع دی وَعَنِ الشَّافِعِيِّ أَنَّهُ إِذَا نَفَسَ إِخْرَامَهُ فِي جَنْبِهِ ذَلِكَ إِذَا أُنْزَلَ او له امام شافعي رَجَّه الله څخه (يو) روايت (دا) دی چي په دې ټولو صورتونو كي د هغه احرام فاسديږي وَاغْتَبَرَهُ بِالشَّوْبِ هغه پر روډې قياس كوي وَلَنَا أَنَّ فَسَادَ الْحَبِّ يَتَعَلَّقُ بِالْجِنَامِ او زموږ دليل دا دی چي د حج فاسدېدل دجماع سره تعلق لري وَلِهَذَا لَا يَفْسُدُ بِسَائِرِ الْمَخْطُورَاتِ همدا وجه ده چي حج په نورو منوعاتو سره نه فاسديږي وَلَهَذَا أَيْسَرُ او دا كار مقصوده جماع نه ده فَلَا يَتَعَلَّقُ بِهِ مَا يَتَعَلَّقُ بِالْجِنَامِ لهذا ددې سره به هغه حكم متعلق نه وي كوم چي د جماع سره متعلق دی إِلَّا أَنْ فِيهِ مَعْنَى الْإِسْتِمَاءِ وَالْوَرْتَقَا بِالْمَرْأَةِ خو په دې كي له بنخي څخه د خوند اخيستلو او راحت حاصلولو معنى سته وَذَلِكَ مَخْطُورُ الْإِخْرَامِ او دا په احرام كي ممنوع دي فَيَلْزَمُهُ الدَّمُ نو ځكه به پر هغه دم لازميږي بِخِلَافِ الشَّوْبِ په خلاف دروډې لِأَنَّ الْمُحْرَمَ فِيهِ قَضَاءُ بِالشَّهْوَةِ ځكه چي په روډه كي شهوت پوره كول حرام دي وَلَا يَحْضُلُ بِذُنُوبِ الْإِنْزَالِ فِيمَا دُونَ الْقَرْجِ او دا خبره نه حاصلېږي (يعني په بشپړه توگه شهوت نه پوره كيږي) په ماسوا د فرج كي (په جماع كولو سره) يې له انزاله.

اللائ: ﴿فرج﴾ شرمگاه، دبنخي تناسلي آله، ﴿أمنى﴾ دافعال ماضي ده: انزالېدل، ﴿قبِلَ﴾ دتفعيل ماضي ده: مچه اخيستل، ﴿مخطور﴾ دضرب دباب اسم مفعول دی: ممنوع، مخطور مخطور: منع كول، ساتل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو محرم د خپلې ښځې فرج ته د شهوت په نظر سره وکتل، او په دې سره انزال سر، نو پر هغه دم یا صدقه او نور نه واجبیږي، ځکه چې حرام کار د احرام په حالت کې جماع کول دي، او هغه جماع کړې نه ده، بلکې دلیري څخه انزال سو، نو ځکه به د جماع دنه وجود په وجه په دې مسئله کې نه پر محرم دم واجبیږي، او نه صدقه، لکه څرنګه چې د یوې ښځې په تصور کولو سره د محرم د انزالدلو په صورت کې پر هغه دم او نور څه نه لازمیږي، همداسې به په دې مسئله کې هم پر محرم دم او نور نه لازمیږي.

وإن قبل الخ او که محرم په شهوت ښځه مچ کړه، یا یې مه کړه، نو پر هغه دم واجبیږي، هغه که انزال سي، که نه سي، په مبسوط کې همدغه ذکر دی، او په جامع صغیر کې انزال بدل شرط دی، لکه څرنګه چې په جامع صغیر کې فرمایي: "که په شهوت سره یې ښځه مه کړه او انزال سو، نو دم پر واجبیږي"، لهدذا د جامع صغیر له روایت څخه دا معلومیږي چې که انزال نه سو، نو پر محرم دم نه واجبیږي.

وكذا الجواب الخ صاحب د هدايې فرمایي چې که محرم په مادون الفرج يعني په ورون یا بل خای کې جماع وکړه، نو هم پر هغه دم واجبیږي، که انزال سي، که نه سي، لکه د مبسوط په روایت کې چې ذکر سوه.

وعن الشافعي الخ له امام شافعي رحمه الله څخه روایت دی چې په دې ټولو صورتونو کې يعني په شهوت سره د مچولو، مه کولو او په مادون الفرج کې په جماع کولو سره که انزال سو، نو احرام فاسدیږي، امام شافعي رحمه الله احرام پر روژې قیاسوي، يعني څرنګه چې په دې شيانو سره روژه فاسدیږي، په دې شرط چې انزال وسي، همداسې به په دې شيانو سره احرام هم فاسدیږي.

ولنا الخ زموږ دليل دا دی چې حج په جماع سره فاسدیږي، همدا وجه ده چې له جماع څخه علاوه په نورو منوعاتو سره حج نه فاسدیږي، مثلاً د عطرو، ګنډل سوو جامو او نورو په استعمال سره حج نه فاسدیږي، او ذکر سوي شيان يعني مه کول، مچول او په مادون الفرج کې جماع کول مقصودي جماع نه ده، بلکې یو ډول خوند اخیستل دي، نو کله چې دا شيان جماع نه سوه، نو د هغو سره به د حج فساد هم متعلق نه وي، لکه څرنګه چې د جماع سره د حج فساد متعلق دی، هو! دومره خبره سته چې په دې شيانو کې له ښځې څخه د خوند حاصلولو معنی سته، او له ښځې څخه خوند حاصلول د احرام له ممنوعاتو څخه دي، نو ځکه به پر هغه دم واجب وي، په خلاف د روژې، ځکه چې په روژه کې شهوت پوره کول حرام دي، او په مادون الفرج کې بغير له انزال څخه شهوت نه پوره کیږي، نو ځکه به بغير له انزال څخه روژه نه فاسدیږي، خو که انزال وسي، نو روژه به فاسدیږي.

تر حج پوره کولو مخکې د ښځې او خاوند د جماع حکم

وإن جامعاً في أحد السبيلين قبل الوكوف بعرفة أو که محرم په یو د سیلینو (دو لارو) کې تر وقوف عرفه مخکې جماع وکړي فَسَدَ حَجُّهُ نو د هغه حج فاسد سو وَعَلَيْهِ شَاءَ او پر هغه یوه بزه واجب ده وَيَتَوَقَّعُ فِي الْحَجِّ كَمَا تَعْلَمُونَ

یُقَسِّدُ او د حج افعال به داسي (پوره) کړي لکه د حج نه فاسدونکي سړی چي يې (پوره) کوي وَالْأَصْلُ لِيَهْ مَا رَوَى
أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ سُئِلَ عَنْهُ او په دې مسئله کي اصل هغه حديث دی چي له رسول الله ﷺ څخه
د هغه سړي په باره کي پوښتنه وسوه وَأَقَامَ امْرَأَتُهُ وَهَذَا مُخْرِجًا مَنِ الْإِسْلَامِ (چي) هغه د خپلي ښځي سره جماع وکړه
په داسي حال چي دواړه د حج په احرام کي ول قَالَ: يُرْتَقَانِ دَمًا وَيَنْبَغِيَانِ فِي حَجَّتَيْهِمَا (نو) نبي ﷺ وفرمايل: "چي
دواړه دي يو دم قرباني کړي او دواړه دي خپل حج پوره کړي وَعَلَيْهِمَا الْعَذَابُ بَن قَابِلٍ او پر دواړو آينده کال حج
واجب دی" وَهَكَذَا يُقَالُ عَنْ جَمَاعَةٍ مِنَ الصَّحَابَةِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمْ او همدارنگه د صحابه وو له يو جماعت څخه
را نقل سوي دي وَقَالَ السَّافِرِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ: تَجِبُ بِذَنْتِهِ او امام شافعي فرمايي: چي بدنه واجبيږي إِغْتِبَارًا بِمَا لَوْ جَاءَهُ
بَعْدَ الْوُقُوفِ پر هغه صورت باندي په قياسولو چي محرم تر وقوف عرفه وروسته جماع وکړي وَالْحُجَّةُ عَلَيْهِ إِطْلَاقُ
مَا رَوَيْنَا او د امام شافعي په خلاف د هغه حديث مطلق کېدل حجت دي کوم چي موږ روايت کړی وَرَأَى الْقَضَاءُ لَنَا
وَجِبَ او ځکه چي کله قضاء واجب سوه وَلَا يَجِبُ إِلَّا لِإِسْتِدْرَاكِ الْمَصْلَحَةِ او قضاء نه واجبيږي مگر د مصلحت د
حاصلولو لپاره خَفَّ مَعْنَى الْجَنَائِيَةِ (نو) د جنایت معنی سپکه سوه فَيَكْتَفِي بِالشَّأْنِ نو ځکه به پر بزې اکتفاء کوي
پخلاف مَا بَعْدَ الْوُقُوفِ په خلاف تر وقوف عرفه وروسته لَأَنَّهُ لَا قَضَاءَ ځکه چي (په دې صورت کي) قضاء واجب
نه ده ثُمَّ سَوَّى بَيْنَ السَّبِيلَيْنِ • بيا امام قلدوري رحمه الله په دواړو لارو کي جماع برابره څرځولې ده وَعَنْ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ
اللَّهُ أَنْ لَا يَغِيرَ الْقَبْلَ مِنْهَا لَا يُقَسِّدُ او له امام صاحب رحمه الله څخه (دويم) روايت دی چي له فرج څخه په علاوه کي
جماع کول حج نه فاسدوي لِتَقَاضَى مَعْنَى الطَّوَّءِ ځکه چي (په دې صورت کي) د وطي معنی ناقصه ده فَكَانَ عَنْهُ
رَوَايَتَانِ نو له امام صاحب رحمه الله څخه دوه روايتونه سول.

اللفات: ﴿يَقْسِدُ﴾ د ضرب مضارع ده: د دې باب اصلي معنی ده: تېرېدل خو کله ناکله د صلي په بدلون سره د دې باب
معنی په "کولو" او "پوره کولو" او "جاري ساتلو" سره هم راځي، ﴿وَأَقَامَ﴾ د مفاعلي ماضي ده: جماع کول،
معنی په "کولو" او "پوره کولو" او "جاري ساتلو" سره هم راځي، ﴿قَابِلٍ﴾ راتلونکی کال.
﴿يُرْتَقَانِ﴾ د افعال تشبيه مضارع غائب ده: ويښه بيول (قرباني کول)، ﴿قَابِلٍ﴾ راتلونکی کال.
تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که ښځه او خاوند دواړه يو ځای حج ته ولاړل او حج يې شروع کړی، خو له وقوف
عرفه (په عرفات کي له درېدلو) څخه مخکي خاوند د ښځي سره په قبل يا دېر کي جماع وکړه، نو د ښځي او د خاوند
دواړو حج فاسديږي، او پر هريوه د يوې يوې بزې قربانول اجب دي، يا په اوښ او غوا کي يوه يوه حصه قربانول واجب
دي، او د حج پاته افعال به هغه رنگه پوره کړي لکه څرنگه چي يې هغه سړی پوره کوي چي د هغه حج فاسد سوی نه

• تلمیح: أخرجه البيهقي في كتاب الحج، باب ما يفسد الحج، حديث رقم: ۹۷۷۸.
• القول الرابع: هذه الرواية بمعنى تسوية السبلين في الحكم، كذا في رد المحتار ج: ۲، ص: ۲۲۸. [القول الرابع، ج: ۱، ص: ۲۲۵]

وي، لپکن راروان کال به دې حج قضاء راوړي، ددې مسئلې اصل دا حدیث دی چې یو سړی د خپلې ښځې سره جماع وکړه، په داسې حال کې چې دواړه محرم ول، او دا قصه تر وقوف عرفه مخکې پېښه سوه، نو ښي قَالَ دواړو ته دم قریاتولو حکم وکړی (او له دم څخه زموږ په نېز مراد بزه ده، ځکه چې هغه دم کمه درجه ده)، او وېي فرمایلي، "چې د حج افعال پوره کړئ او راروان کال ددې قضاء راوړئ"، صحابه وولې یو جماعت څخه همدغسې راټول سوي دي.

او امام شافعي رَبَّنَّه الله فرمایي چې ددې غټ جرم په وجه بدلنه یعنې داوښ یا خوا قریاتول واجب دی، بزه کافي نه ده، لونه داوښ یا خوا یوه حصه کافي ده، د هغه دلیل قیاس دی یعنې لکه څرنګه چې تر وقوف عرفه وروسته ښځه او ځلوند جماع وکړي نو پر هغه بدلنه واجبیږي، او بزه کفایت نه کوي، نو تر وقوف عرفه مخکې به هم په جماع سره بدلنه واجبیږي.

والحجة الخ صاحب د هدایې فرمایي چې زموږ بیان سوی حدیث د امام شافعي په خلاف حجت دی، ځکه په دې حدیث کې د یرقات دماحکم مطلق دی، او په دې کې دبزې او بدنې هېڅ قید نسته، لپکن څرنګه چې بزه اقل ده، نو ځکه به هغه متعینه کیږي.

د بزې پر وجوب زموږ دویم دلیل دا دی چې د حج فاسدولو په وجه چې کله د حج قضاء واجب سوه، نو جرم سپک (خفیف) سو، او په سپک جرم کې بزه هم کفایت کوي، نو ځکه به بزه کافي وي.

بخلاف ما بعد الوقوف الخ او تر وقوف عرفه وروسته د جماع کولو په صورت کې چې څرنګه د حج نه فاسدېدلو په وجه قضاء واجب نه سوه، نو ځکه جرم سپک نه سو، بلکې سخت (غلیظ) سو، او په سخت جرم کې بدلنه واجبیږي، نو ځکه به تر وقوف عرفه وروسته د جماع په صورت کې بزه کافي نه وي.

ثم سؤی الخ صاحب د هدایې فرمایي چې امام قدوري د فی أحد السبلین په ویلو سره په قبل او قبر دواړو کې د جماع کولو حکم برابر ګرځولی دی، همدا د صاحبینو مذهب او د امام صاحب یو روایت دی، د امام صاحب دویم روایت دا دی چې تر وقوف عرفه مخکې په قبل کې وطی کول خو حج فاسدوي، لپکن په قبر کې په وطی کولو سره حج نه فاسدیږي، ځکه چې کامل وطی په قبل کې کیږي. په قبر کې وطی ناقصې وي، لهذا په قبر کې به په وطی کولو سره حج نه فاسدیږي. ګواکې په دې لړ کې له امام صاحب څخه دوه روایتونه دي، یو د فساد او دویم د عدم فساد، خو لول روایت زیات راجح دی (لکه موږ چې په قول راجح کې هم دې ته اشاره وکړه).

د حج په قضاء راوړلو کې ښځه جلا کول ضروري دي که نه؟

وَلَيْسَ عَلَيْهِ أَنْ يُقَارِقَ إِمْرَأَتَهُ لِقَضَاءِ مَا أَفْسَدَ إِثْمُهَا او زموږ په نېز پر محرم واجب نه دي چې خپله ښځه جلا کړي د هغه حج په قضاء راوړلو کې کوم چې دواړه (تېر کال) فاسد کړي وي خِلَافًا لِإِبَائِكَ د امام مالک رَبَّنَّه الله اختلاف دی إِذَا خَرَجَا مِنْ بَيْتِهِمَا په هغه صورت کې چې کله دواړه له کور څخه ووځي (یعنې امام مالک فرمایي چې کله دواړه له کور وځي نو دواړه به سره جلا کیږي) رَبَّنَّه إِذَا خَرَجَا او د امام زفر رَبَّنَّه الله اختلاف دی چې کله دواړه احرام وټري (نو دواړه به سره جلا کیږي) وَلَيْسَ عَلَيْهِ إِذَا اتَّهَبَا إِلَى الْمَكَانِ الَّذِي جَامَعَهَا فِيهِ او د امام شافعي رَبَّنَّه الله اختلاف دی چې کله دواړه هغه ځای ته ورسېږي چیرې چې یې جماع کړي وي (نو دواړه به جلا کیږي) لَهُمْ أَنْهَذَا يَنْدَأُ أَكْرَانَ ذَلِكَ دوی (ټولو) دلیل دا

دی چي خلوند او بنځه به تهره قصه ياده کړي لَيْتَقَنَّ إِلَى السُّوْاقَةِ نو په جماع کي به ولوېږي لَيْتَقَنَّ نو ځکه به سره جلا کيږي وَلَنَا أَلِ الْهَامِ يَنْتَهَمَا وَهُوَ النِّكَاحُ قَائِمٌ او زموږ دليل دا دی چي د دواړو جمع کونکی شی چي نکاح ده د هغو په مینځ کي قائم ده فَلَا مَعْنَى لِلْإِفْتِرَاقِ قَبْلَ الْإِحْرَامِ نو تر احرام مخکي جلا کېدل هيڅ معنی نه لري لِلْإِفْرَاقِ ځکه چي جماع کول روا دي وَلَا بَعْدَهُ او نه تر احرام وروسته (يعني تر احرام وروسته جلا کېدل هم هيڅ معنی نه لري) وَأَكْثَرُ مَا يَنْتَهَى عَنْهُ مِنَ الشَّقَةِ السَّيِّئَةِ بِسَبَبِ لَدَا يَسِيرَةٍ ځکه چي د دواړو به هغه تکليف په ياد وي کوم چي هغو ته د لږ غوندي خوند په سبب لاحق سوی وو فَيَزَادَانِ نَدَامًا وَتَعَزُّزًا نو د دواړو پښتاني او پرېز (پرېز) به نور (هم) زيات سي فَلَا مَعْنَى لِلْإِفْتِرَاقِ لهذا جلا کېدل هيڅ معنی او مطلب نه لري.

الفتات: «يفراق» د مفاعلي مضارع ده: جلا کېدل، «ندما» پښتاني، «افتراق» د افتعال مصدر دی: جلا کېدل. **تفريخ:** صورت د مسئلې: دا دی که هغه خلوند او بنځه کوم چي يې د تېر کال حج د جماع په وجه فاسد کړی وو، اوس دويم وار د حج لپار بيا روان سي، نو زموږ په نېز پر هغو دا واجب نه ده چي سره جلا سي، يا هر يو جلا لاره غوره کړي، د دې په خلاف امام مالک رحمه الله فرمايي چي هر وخت له کور څخه ووځي نو دواړه به سره جلا کيږي، او نه به سره يوځای کيږي، امام زفر رحمه الله فرمايي چي تر احرام تړلو وروسته به دواړه سره جلا کيږي، او د امام شافعي رحمه الله مسلک دا دی چي تېر کال پر کوم ځای دوی جماع کړي وه، کله چي هغه ځای ته نژدې ورسېږي، نو سره جلا کيږي به. **دليل:** د دې حضراتو دليل دا دی چي تېر کال يو وار دې سري او بنځي د حج په وخت کي جماع وکړه، نو ډېره ممکنه ده چي کله دوی د جماع د ځای سره تېرېږي، نو شهوت به بيا راپورته سي، او بيا به دا دواړه له قابو څخه ووځي او په جماع کي به مشغول سي، نو له جماع څخه د خوندي کېدلو لپاره غوره دا ده چي هغه ځای ته له رسېدلو څخه مخکي سره جلا سي.

زموږ دليل: دا دی چي حج کول او د حج لپاره سفر کول يو آسانه کار نه دی، بلکې هغه له تکليف او ستونزو څخه ډک دی، لهذا بنځه او سري به دې ځای ته په رسېدلو سره د جماع د تصور پر ځای دافوس او پښتاني او بنځي بيوي، او د حال په ژبه سره به دا آواز کوي چي همدا هغه ځای دی چيري چي موږ يې لاري سو، او د يو معمولي خوند په خاطر بيا يو ستونزمن سفر ته اړ سو، نو ځکه به دواړه نه له احرام څخه مخکي جلا کيږي، او نه تر احرام وروسته ځکه چي دواړه خلوند او بنځه دي، او د دوی نکاح پاته ده، لهذا تر احرام مخکي خو د هغو لپاره جماع کول صحيح دي، او تر احرام تړلو وروسته جماع ورته حلاله نه ده، او بيا د مخکني جرم ستونزي او پرېشاني د دوی د تنبيه او خبرتيا لپاره کافي دي، لهذا د دوی په حق کي به د بېلتون او جلاوالي هيڅ خبره نه کيږي، او نه دا هيڅ معنی لري.

تر وقوف عرفه وروسته د جماع حکم

وَمَنْ جَامَعَ بَعْدَ الْوُقُوفِ بِعَرَفَةَ او کوم محرم چي تر وقوف عرفه وروسته جماع وکړي لَمْ يُكْسِدْ حَاجَةً نو د هغه حج نه فاسدېږي وَعَلَيْهِ بَذَخٌ او پر هغه بدنه واجب ده عِلَافًا لِّلشَّافِعِيِّ فَإِنِ إِذَا جَامَعَ قَبْلَ الرُّمِيِّ د امام شافعي رحمه الله اختلاف

دی په هغه صورت کي چي کله تر رمي مخکي جماع وکړي لَقَوْلِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ وَقَفَ بِعَرْقَةٍ فَقَدْ تَمَّ حُكْمُهُ حُكْمُهُ حُكْمُهُ نبي ﷺ فرمایلي دي: "شوکه چي پر عرفات ودرېږي نو د هغه حج پوره سو" فَأَنشَأَتْجِبُ الْهَذَكَةَ لِقَوْلِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا او بدنه خو (يا) د ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا د قول په وجه و اجيږي أَوْ لَكِنَّهُ أَضَلَّ الْأَوَامِرَ الْإِزْتِمَاقِيَا يا شوکه و اجيږي چي جماع د خوند (او راحت) لوړه درجه ده فَيَتَقَلَّبُ مُوجِبُهُ لهذا د هغې موجب (او سزا) به هم سخت وي.

اللفات: ﴿يَتَقَلَّبُ﴾ د تفعل مضارع ده: سختېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو محرم تر وقوف عرفه وروسته د خپلي ښځي سره جماع وکړي، نو د هغه حج نه فاسدېږي، خو څرنگه چي هغه تر وقوف عرفه وروسته هم محرم دی، او پر هغه د حج ځيني افعال لکه طواف زیارت او نور پاته دي، نو ځکه به د دې جماع په وجه پر هغه یوه بدنه یعني اوبښ یا غوا واجب وي، امام شافعي فرمایي چي د هغه حج فاسد سو.

د امام شافعي دلیل: دا دی چي تر رمي مخکي د هغه احرام کامل دی، او په کامل احرام کي جماع حج فاسدوي، په خلاف تر رمي وروسته ځکه چي تر رمي وروسته د حلال کېدلو وخت راغلی، نو تر رمي وروسته احرام کامل نه سو، لهذا تر رمي وروسته به جماع حج نه فاسدوي.

زهود دلیل: دا دی چي نبي ﷺ فرمایلي دي: "چا چي وقوف عرفه وکړي (یعني پر عرفات ودرېږي) د هغه حج پوره سو"، له دې حدیث څخه بالاتفاق د حج پوره کېدل د افعالو د اداء کولو په اعتبار سره مراد نه دي، ځکه چي اوس هم بعضي ارکان پاته دي، لهذا اوس به یې مراد دا وي چي تر وقوف عرفه وروسته حج پوره سو، یعني له فاسدېدلو څخه په آمن سو.

وَأَنشَأَتْجِبُ الْخ او بدنه د ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا په دې قول سره و اجيږي: إِذَا جَامَعَ قَبْلَ الْوُقُوفِ بِعَرْقَةٍ فَسَدَ نِكَاحُهُ وَعَلَيْهِ دَمٌ و إِذَا جَامَعَ بَعْدَ الْوُقُوفِ فَجَحَّتْ تَامَةً وَعَلَيْهِ بَدَنَةٌ، دویم دلیل دا دی چي جماع د خوند حاصلولو لوړه درجه ده، نو د دې په وجه چي کوم شی و اجيږي، هغه به هم غلیظ او د لوړې درجې وي، او هغه بدنه ده، نو ځکه بدنه واجب سوه، دا روایت هم سوی دی چي په حج کي دننه بدنه فقط دوه ځای و اجيږي: یو په هغه وخت کي چي کله تر وقوف عرفه وروسته جماع وکړي، دویم په هغه صورت کي چي کله په حالت د جنابت کي طواف زیارت وکړي.

تر سر خړیلو وروسته د جماع حکم

وَإِنْ جَامَعَ بَعْدَ الْحُلُقِ او که محرم تر حلق وروسته جماع وکړي فَعَلَيْهِ شَأْنٌ نو پر هغه بزه واجب ده لِإِقْدَارِ إِخْرَافِ بُولِ حَتَّى النِّسَاءِ ځکه چي د هغه احرام د ښځو په حق کي پاته دی دُونَ لُبْسِ الْمَخِيطِ وَمَا أَشْبَهَهُ نه د گنبدل سوو جامو او د هغو سره د مشابه په حق کي (له مشابه څخه مراد عطر لکول او داسي نور دي) فَحَقَّتِ الْجَنَابَةُ لهذا جرم سپک سو فَأَكْثَرُ بِالنِّسَاءِ نو ځکه پر بږي اکتفاء وسوه.

اللفظ: ﴿حَقٌّ﴾ د ضرب مصدر دی: سر خرمل، ﴿مُخِطٌ﴾ گنډل سوي جامې، ﴿عَقَلْتُ﴾ د ضرب ماضي ده؛ سپکېدل.

تشریح: صورت ه مسئلې: دا دی که یو حاجي سر وڅړی. لېکن تر اوسه یې طواف زیارت کړی نه وو. چي جماع یې وکړه، نو نه د هغه حج فاسدېږي، او نه بدنه پر واجبېږي. خو څرنگه چي د بشپړ په حق کي هغه اوس هم محرم دی. نو ځکه به یوه بزه پر واجب وي، ځکه چي تر حلق وروسته په جنایت کي خفت او سپکوالی راغلی. او ښکاره ده چي په معمولي جنایت کي بزه کفایت کوي، نو ځکه پر بڼې اکتفاء وسوه. او په دې مسئله کي صرف د جماع په وجه سره پر هغه بزه واجبېږي، همدا وجه ده که هغه تر حلق وروسته گنډل سوي جامې واغونډي یا عطر استعمال کړي، نو پر هغه ښځی نه واجبېږي، ځکه ددې شيانو په حق کي هغه تر حلق وروسته حلال سو.

د عمرې تر څلورو شوطنو (دورونو) مخکي د جماع حکم

وَمَنْ جَامَعَ الْمَرْءَ قَبْلَ أَنْ يُطَوِّفَ أَرْبَعَةَ أَشْوَاطٍ أَوْ خَوَّكَ فِيهِ بِهَؤُلَاءِ شَوَاطِئِهَا (شوطه) طواف کولو مخکي جماع وکړي فَسَدَتْ حُرْمَتُهُ نو د هغه عمره فاسدېږي قَبْلَ أَنْ يَطُوفَ بِهَا نو عمره به پوره کړي وَيَقْبِضُهَا او قضاء به یې راوړي وَعَلَيْهِ شَاءُ او پر هغه یوه بزه واجب ده وَإِذَا جَامَعَ بَعْدَ مَا طَافَ أَرْبَعَةَ أَشْوَاطٍ أَوْ أَكْثَرَ او که هغه تر څلورو دوره یا تر زیات طواف کولو وروسته جماع وکړي فَقَلْبُهُ شَاءَ نو پر هغه یوه بزه واجب ده وَلَا تَقْسُدُ حُرْمَتُهُ او عمره یې نه فاسدېږي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: تَفْسُدُ الْوُجْهَيْنِ او امام شافعي رحمه الله فرمایي: چي په دواړو صورتونو کي عمره فاسدېږي وَعَلَيْهِ بِذُنَّةٍ اِعْتِزَا بِالنَّجَسِ او پر حج باندي په قیاسولو سره پر هغه یوه بدنه واجب ده إِذْ هُوَ فَرَضٌ عِنْدَهُ كَالْحَجِّ ځکه چي د امام شافعي رحمه الله په نیز عمره فرض ده لکه حج (چي فرض دی) وَلَنَّا أَنَّهَا سُنَّةٌ او زموږ دلیل دا دی چي عمره سنت ده لَكَانَتْ أَكْثَرُ رُتْبَةٍ مِنْهُ لِهَذَا عَمَرَهُ بِهِ لَهْ حَجٌّ شَخْخَه د کمي درجې وي فَتَجِبُ الشَّائِئُ فِيهَا وَالْبُذْنَةُ فِي الْحَجِّ اِفْهَازَ الْإِلْتِقَاؤِ نو د فرق د ښکاره کولو لپاره به په عمره کي بزه واجبېږي او په حج کي به بدنه واجبېږي.

اللفظ: ﴿أَحَقُّ﴾ اسم تفضیل دی: د کمي درجې، ﴿تَفَاوُتٌ﴾ د تفاعل مصدر دی: فرق.

تشریح: مسئله: داده که یو سړي د عمرې احرام وتری، او د عمرې طواف یې شروع کړی، او تر څلورو دوره (شوطه) پوره کولو مخکي یې جماع وکړه، نو زموږ په نیز د هغه عمره هم فاسدېږي. او یوه بزه هم پر واجبېږي، او د عمرې پاته افعال به پوره کړي، او که تر څلورو دوره (شوطه) وروسته یې جماع وکړه، نو عمره یې نه فاسدېږي، لېکن د جماع په وجه یوه بزه پر واجبېږي، او امام شافعي رحمه الله فرمایي چي په دواړو صورتونو کي پر دې سړي بدنه واجبېږي.

د امام شافعي دلیل: قیاس دی، یعني عمره پر حج قیاسوي. ځکه چي د هغه په نیز د حج په ټول عمره هم فرض ده. او د هغه په نیز د حج په فاسدېدلو کي بدنه واجبېږي، لهندا عمرې د فساد په صورت کي به هم بدنه واجبېږي. زموږ دلیل: دا دی چي عمره سنت ده، او حج فرض دی، نو عمره به په رتبه او درجه کي له حج شخه کمه وي، لهندا که سنت یعني عمره فاسده سي، نو بزه به واجبېږي، ددې لپاره چي د فرض او سنتو په مینځ کي فرق پاته سي.

په هېره یا په خوب کې یا بالجبر د جماع کولو حکم

وَمَنْ جَامَعَ نَاصِيحًا كَانَتْ جَامِعَةً مُتَّعِدَةً أَوْ شَوْكَ فِيْهِ هَبْرَةٌ جَمَاعٌ وَكَرِيْهُةٌ دَقِصًا جَمَاعٌ كَوْنُكِيْ فِيْ دَوْلٍ دَى
وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: جَمَاعُ الثَّانِي مُتَّعِدٌ لِلْحَبِّ أَوْ إِمَامٌ شَافِعِيٌّ رَجَعَهُ اللهُ فَرَمَايِي: چې د هېري والا جماع حج نه فاسديږي
وَكَذَا الْخِلَافُ فِيْ جَمَاعِ الثَّانِيَةِ وَالْمَكْرَهَةُ أَوْ هَمْدًا اخْتِلَافٌ د بِيْدِيْ بَنُخِيْ أَوْ د مَجْبُوْرِيْ بَنُخِيْ فِيْ جَمَاعِ كِيْ هُوَ يَقُولُ:
أَلْخَطَرُ يُنْبِذُ بِهَذَا الْعَوَارِ فِيْ إِمَامِ شَافِعِيٍّ رَجَعَهُ اللهُ فَرَمَايِي: چې حراموالی د دې عوارضو په وجه ختمیږي قَدْ يَمُتُّ
الْفِعْلُ جَنَائَةً لِهَذَا فاعمل (يعني جماع) به (گردسره) جنایت نه وي وَكُنَّا أَنْ الْقَسَادَ بِإِغْتِبَارِ مَغْنَى الْإِزْتِفَاعِ لِي
الْإِحْرَامِ إِنْ تِفَاعًا مَخْصُوصًا أَوْ زَمَوْدٍ د لیل دای چې فساد په احرام کې د مخصوص خوند حاصلولو په اعتبار سره دی
وَهَذَا لَا يُنْبِذُ بِهَذَا الْعَوَارِ فِيْ أَوْ دَا خُونَد د دې عوارضو په وجه نه ختمیږي وَالْحَبُّ لَيْسَ فِيْ مَغْنَى الصَّوْمِ أَوْ حَجٍّ د
روژې په معنی 'سره نه دی لَكُنْ حَالَاتِ الْإِحْرَامِ مُدْ كَرِهًا حُكْمٌ چې د احرام حالتونه ور په یادونکي دي بِمَنْزِلَةِ حَالَاتِ
الصَّلَاةِ لَكُمَا د لَمَاتَحَهُ حَالَاتُهُ بِخِلَافِ الصَّوْمِ فِيْ خِلَافِ د روژې، والله أعلم بالصواب.

اللفات: ﴿نسى﴾ د ضرب اسم فاعل دی: هرونکی، هيري والا، ﴿حظر﴾ د ضرب مصدر دی: حرمت، ممانعت.

﴿جنایة﴾ جرم.

تشریح: صورت د مسئلې: دای چې شرنگه زموږ په نېز په قصداً جماع کولو سره د محرم حج او نور فاسدیږي، همدارنگه په هېره په جماع کولو سره هم حج فاسدیږي، امام شافعي رَجَعَهُ اللهُ فَرَمَايِي چې په هېره سره جماع کول حج نه فاسدي، لکه شرنگه چې په هېره د جماع کولو په وجه روژه نه فاسدیږي، همدا اختلاف هغه وخت دی چې کله یو شوک د بیدې بنځي سره جماع وکړي، یا په زوره د یوې بنځي سره جماع وکړي، او دا بنځه محرمه هم وي، نو زموږ په نېز د محرمي بنځي حج فاسدیږي، که څه هم گنگهواره نه ده، لېکن دامام شافعي رَجَعَهُ اللهُ په نېز د هغې حج نه فاسدیږي.

والحج ليس الخ امام شافعي رَجَعَهُ اللهُ فَرَمَايِي چې حرمت (حرامېدل) د هيري او خوب او داسي نورو عوارضو په وجه ختمیږي، نو حرام فعل گردسره جنایت نه سو، او کله چې جنایت نه سو، نو حج به هم نه فاسدیږي، ځکه چې حج خو په جنایت کولو سره فاسدیږي.

ولنا أن الفساد الخ زموږ دليل دای چې حج او عمره د احرام په حالت کې د یو خاص ډول خوند حاصلولو په وجه فاسدیږي، یعنی د جماع په خوند سره حج فاسدیږي، او د جماع خوند د هيري، خوب او نورو عوارضو په وجه نه ختمیږي، یعنی هېره او خوب د حصول لذت منافي نه دي، لکه شرنگه چې په هېره یا په زوره د جماع په وجه غسل هم واجبیږي، او حرمت مصاهره هم ثابتیږي، نو کله چې د خوب، او هيري په حالت کې جماع په نورو مسئلو کې تاثیر کوي، نو په حج کې به هم تاثیر کوي، او حج به فاسدیږي.

والحج ليس الخ پاته سو دامام شافعي رَجَعَهُ اللهُ قیاس چې هغه حج پر روژې قیاسوي، نو د هغه جواب دای چې حج پر روژې قیاسول صحیح نه دي، ځکه چې د احرام ټوله حالتونه ور په یادونکي دي، او هر وخت محرم ته د جماع اوله

منوعات احرام خنجه د منع كېدلو تنبيه وركوي، لكه څرنگه چې د لمانځه حالتونه ور په يادونكي دي. نو ځكه به په احرام او لمانځه كې هېره هڅه نه گرځول كيږي، د دې په خلاف دروژې حالت دی، ځكه دروژې حالت روژني ته ور په يادونكي نه دی، ځكه چې روژه باطني شى ده، او ډېر ځله د هغه روژه په ياد نه وي، همدا وجه ده چې په روژه كې هېره هڅه نه كړي.

عن مَرْحُومِ سَوِي دِه. وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِالْقَوَابِ

فصل في جنائيات الطَّوَابِ

(دا) فصل په طواف كې د جنائيت كولو (په بيان كې) دی

تشرېح: په مخكني فصل كې ذكر سوي مسائل د دې فصل له مسائلو څخه جلا او عليحده دي، نو ځكه دا مسئلې په جلا وځانگړي فصل كې بيانېږي.

بغير له اودس څخه د طواف حكم

وَمَنْ طَافَ طَوَافَ الْقُدُومِ مُحْدِثًا اَوْ حُوكٍ طَوَافٍ قَدِّمَ بِيْ اَوْ سَهٍ وَّكِرِيْ لَقَلَّيْهِ صَدَقَةٌ نُّوْ بِرْ هُنَّ صَدَقَةٌ وَاجِبٌ دِه
وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: لَا يُغْتَدُّ بِهِ. او امام شافعي فرمايي: چې د داسي طواف اعتبار به نه كيږي لِقَوْلِهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: **•**
الطَّوَّافُ صَلَاةٌ ځكه نبي ﷺ فرمايلي دي: "چې طواف لمونځ دی" إِلَّا أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى أَبَا فَيْدٍ الْمُنْطِقِ لېكن الله ﷻ په طواف كې خبري روا گرځولي دي فَتَكُونُ الطَّهَارَةُ مِنْ شَرْطِهِ نو ځكه به د طواف لپاره طهارت شرط وي وَلَقَدْ قَالَ تَعَالَى: وَلَيَطْلُوفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ (ص ٢٩) مِنْ غَيْرِ قَيْدِ الطَّهَارَةِ زموږ دليل الله تعالى (دا) فرمان دی: وليطوفوا... الخ (چې دا آيت) د طهارت له قيد څخه خالي دی قَلَّمَ تَكُنْ فَرْضًا نو ځكه به طهارت فرض نه وي ثُمَّ قِيلَ: هِيَ سُنَّةٌ بِيَا
وَمِل سوي دي: چې طهارت سنت دی وَالْأَصَحُّ أَنَّهَا وَاجِبَةٌ (لېكن) صحيح دا ده چې طهارت واجب دی لِذَلِكَ يَجِبُ بِتَرْكِهَا التَّجَاوُزُ ځكه چې د طهارت په پرېښولو سره د نقصان پوره كونكى شى واجبيږي وَلَئِنْ أَخْبَرْتُكُمْ يُجِبُ الْعَمَلُ اَوْ
په دې وجه هم چې حديث عمل واجبي فَيُسَبِّحُ بِهِ الرَّؤُوسُ نو په هغه سره به وجوب ثابتېږي فَإِذَا شَرَعَ فِي هَذَا
الطَّوَّافِ وَهُوَ سُنَّةٌ نو كله چې څوك دا طواف شروع كړي حال دا چې دا طواف سنت دی لَيْصِرُ وَاجِبًا بِالشَّرْذِ (نو) په شروع كولو سره واجب گرځي وَبَدَلَهُ نَقْصٌ بِتَرْكِ الطَّهَارَةِ او د طهارت په پرېښولو سره په دې كې نقص داخلېږي
فَيُجْبَرُ بِالصَّدَقَةِ نو دا نقص به په صدقه سره پوره كيږي (يعني د هغه تلاني به په صدقه سره كيږي) إِظْهَارُ الدُّوْرِ زُشْبِيَه د دې
خبري د ښكاره كولو لپاره چې د دغه طواف رتبه كمه ده عَنِ الْوَجَابِ بِإِجَابِ اللَّهِ له هغه طواف څخه كوم چې د الله

تعالیٰ په واجبولو سره واجب سوی دی وَهُوَ طَوَافُ الزَّيَّارَةِ او هغه طواف زیارت دی وَكَذَا الْحُكْمُ لِكُلِّ طَوَافٍ هُوَ تَطَوُّعٌ او همدا حکم په هر هغه طواف کي دی چي نفلي وي.

اللفاظ: **﴿محدث﴾** بې اودسه سړی، **﴿لا یمتد به﴾** د افتعال نفی مضارع مجهوله ده: دا به نه شمارل کیږي (د دې اعتبار

به نه کیږي)، **﴿أبْلَح﴾** د افعال ماضي ده: روا کول، حلالول، **﴿ذَنَق﴾** کمي، سپکوالی، **﴿تَطْلُع﴾** نفلي.

تشریح: مسئله: دا ده چي د محدث (بې اودسه سړي) طواف زموږ په نیز معتبر او صحیح دی، خو صدقه پر واجیږي، او د امام شافعي په نیز معتبر نه دی.

د امام شافعي دلیل: دا حدیث دی: الطواف صلوة، یعنی نبی ﷺ طواف د لمانځه سره مشابه گرځولی دی، او دا خبره ښکاره ده چي د طواف او لمانځه په ذات کي هیڅ مشابهت نه سته، ځکه چي د طواف ذات دورات یعنی پر کعبه گرځېدل او دور لگول دي، او دا د لمانځه ذات منافي دي، لهذا د مشابهت مراد دا دی چي د طواف حکم د لمانځه د حکم په ډول دی، یعنی څرنګه چي لمونځ بغیر له طهارت څخه معتبر نه دی، همدارنګه به طواف هم بغیر له طهارت څخه معتبر نه وي.

زموږ دلیل: دا دی چي په قرآن کي د طواف دا آیت ویلږنوفا بالبيت العتيق مطلق دی، یعنی الله تعالیٰ فقط پر کعبې د طواف کولو حکم کړی دی، د اودس او طهارت هیڅ قید یې ذکر کړی نه دي، لهذا له دې آیت څخه د طهارت فرضیت نه ثابتیږي، او په خبر واحد سره پر کتاب الله زیاتوب کول هم جائز نه دي، حاصل دا چي د طواف لپاره طهارت فرض نه سو، لېکن د بعضي حضراتو په نیز سنت دی، لکه دا قول چي دابن شجاع هم دی، خو صحیح دا ده چي طهارت واجب دی، کوم چي د ابوبکر رازي قول دی، د واجېدلو دلیل یې دا دی چي په طواف قدم کي د طهارت پرېښوولو په وجه جابر (یعني د نقصان پوره کونکی شی) چي هغه صدقه ده واجیږي، او د کوم شي په پرېښوولو سره چي جابر واجیږي، هغه شی واجب وي، نو ځکه به طهارت واجب وي، دوم دلیل دا دی چي الطواف صلوة خبر واحد دی، اوله خبر واحد څخه وجوب ثابتیږي، لهذا له دې حدیث څخه به هم د طهارت وجوب ثابتیږي.

فإذا شرم الخ په طواف قدم کي د طهارت په پرېښوولو سره د صدقې د واجېدلو دلیل دا دی چي کله محرم طواف قنوم شروع کړي کوم چي سنت دی، نو دا په شروع کولو سره واجب سو، او د طهارت د پرېښوولو په وجه په دې کي نقصان داخل سو، نو د دې نقصان تلافي به په صدقه سره کیږي، پاته سوه دا خبره چي د دې نقصان تلافي به صدقه سره ولي کیږي؟ حال دا که طواف زیارت د بې اودسۍ په حالت کي وسي، نو د هغه تلافي به په دم سره کیږي، جواب دا دی چي د طواف قدم تلافي به په دې وجه په صدقه سره کیږي چي د ښکاره سي چي طواف قدم په مرتبه او درجه کي تر طواف زیارت کم دی، او همدا حکم په هر نفلي طواف کي دی، یعنی هر کله چي یو نفلي طواف بې اودسه وسي، نو د هغه په وجه به صرف صدقه واجیږي، طواف زیارت ځکه په مرتبه او درجه کي لوړ دی چي هغه د الله په فرضولو سره فرض سوی دی، لهذا په هغه کي به د بې اودسۍ په صورت کي دم یعنی بزه واجیږي.

بغير له اودس خغه د طواف زیارت حکم

وَكُلَّ طَوَافٍ الْيَمَامَةِ مُحْتَدًا او که محرم به اودس طواف زیارت وکړي لَعَلَّيْهِ شَأْنٌ نو پر هغه یوه بزه واجب ده لَا تُدْخِلُ النَّفْسَ فِي الرُّكْنِ ځکه چې هغه په رکن کې نقص داخل کړی فَكَانَ أَفْقَشَ مِنَ الْأَوَّلِ نو دا به تر مخکې لا (یعنې تر طواف قدم لا) بد حرکت وي فَيُجْزَى بِالذَّمِّ لهذا دې تلافی به په دم سره کیږي وَإِنْ كَانَ جُنْمًا او که محرم جنب وي (یعنې طواف زیارت د جنابت په حالت کې وکړي) لَعَلَّيْهِ بَذْنٌ نو بیا پر هغه بدنه واجب ده كَذَا رَوَى عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ همدارنگه له ابن عباس رضی الله عنهما خغه روایت سوی دی وَلَأَنَّ الْجَنَابَةَ أَغْلَظُ مِنَ الْحَدَثِ او ځکه چې جنابت له حدت خغه زیات غلیظ (سخت) دی فَيَجِبُ جَزَاءُ نَقْصَانِهَا بِالنَّدَمَةِ إِنْ هِيَ إِلَّا تَمَّازُ الشَّامُوتِ نو د جنابت د نقصان تلافی به په بُنْه سره کیږي (د دواړو په مینځ کې) د فرق د ښکاره کولو لپاره وَكَذَا إِذَا طَافَ أَكْثَرُ جُنْمًا أَوْ مُحْتَدًا او همدارنگه که محرم اکثره طواف د جنابت یا د بې اودسۍ په حالت کې وکړي (نو پر هغه به دم واجیږي) لَأَنَّ أَكْثَرَ الشَّيْءِ لَهُ حُكْمٌ كَلِمَةٍ ځکه چې د شي اکثر له حکم د کُل وي.

الغلات: ﴿الغش﴾ اسم تفضیل دی، ډېر بد، **﴿جور﴾** د نصر د باب مضارع مجهول ده: د تلافی کول، نقصان پوره کول، اصلي معنی یې ده: مات هلو کي جوړول، **﴿بدنه﴾** غټ څاروی (غوا، اوښ).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو محرم په حالت د بې اودسۍ کې طواف زیارت وکړي، نو پر هغه قریبي بزه واجیږي، ځکه چې په دې سره هغه په رکن یعنې په طواف زیارت کې نقصان پیدا کړی، او په رکن کې نقصان پیدا کول زیات بد دي په واجب کې له نقصان پیدا کولو خغه، نو کله چې په رکن کې نقصان پیدا کول زیات بد دي، نو د هغه تلافی به هم په غټ شي یعنې په بزې سره کیږي، او په واجب یعنې په طواف قدم کې به د پیدا کېدونکي نقصان تلافی په کوچني شي یعنې په صدقه سره کیږي، لهذا که طواف زیارت یې د جنابت په حالت کې وکړي، نو پر هغه به بنده یعنې اوښ یا غوا واجیږي، همدا له ابن عباس رضی الله عنهما خغه را نقل سوي دي، او دویم دلیل دا دی چې جنابت د بې اودسۍ په نسبت زیات غلیظ او سخت دی، نو د بې اودسۍ او جنابت په مینځ کې به د فرق ښکاره کولو لپاره د جنابت په وجه سره د پیدا کېدونکي نقصان تلافی به بنده سره کیږي، او په بې اودسۍ سره د پیدا کېدونکي نقصان تلافی به په بزې سره کیږي.

وَكَذَا إِذَا طَافَ او همدارنگه که د طواف زیارت اکثره حصه یې د بې اودسۍ په حالت کې وکړه، نو هم بزه واجیږي، او که د جنابت په حالت کې یې وکړه، نو بدنه واجیږي، ځکه چې د یو شي د اکثر هغه حکم وي، کوم چې یې د کُل وي، لکه خرنگه چې د مشهوره قاعده ده: وَلَا تَكْثُرْ حَكَمَ الْكُلِّ.

د مخکني سري لپاره د طواف راځړولو حکم

وَأَكْفَلُ أَنْ يُجْعَلَ الْكُفَافَ مَا دَارَ بِهِمْ أَوْ أَفْضَلُ دَادَهُ چې محرم طواف زیارت راوگرځوي تر څو چې په مکه کې وي وَلَا فَعْلَمَ عَلَيْهِ او پر هغه قرباني واجب نه ده وَقَدْ بَغِضَ النَّسِيخُ وَعَلَيْهِ أَنْ يُعِيدَ او په ځینې نسخو کې دي: چې پر محرم

طواف را اگر حوّل واجب دي وَالْأَصْلُ أَنَّهُ يُؤْتَرِبُ الْإِعَادَةَ اَلْحَدَّثِ اسْتِغْنَاءُهَا او صحيح داده چي په حدّث کي به هغه ته د استعجاب په توگه د راگر حوّل حکم کيږي وَلِالْجَنَابَةِ إِيحَاءُهَا او په جنابت کي به دايجب په توگه (د طواف د راگر حوّل حکم ورته کيږي) لَفُغْشِ النُّقْصَانِ بِسَبَبِ الْجَنَابَةِ ځکه چي د جنابت په سبب نقصان غټيږي وَقُصُورِهِ بِسَبَبِ النُّعْذَرِ او د بې اودسۍ په وجه نقصان کميږي ثُمَّ إِذَا أَعَادَهُ وَقَدْ طَافَهُ مُخْذِطًا بيا که هغه طواف راوگرځوي حال دا چي مخکي يې د بې اودسۍ په حالت کي طواف کړی وي لَا ذَنْبَ عَلَيْهِ نو پر هغه قرباتي واجب نه ده إِنْ أَعَادَهُ بَعْدَ أَيَّامِ الشُّعْرِ ځکه هم هغه تر ايام نحر وروسته راگر حوّل وي لَأَنَّ بَعْدَ الْإِعَادَةِ لَا تَبْتَلِي إِلَّا شُبُهَةَ النُّقْصَانِ ځکه چي تر راگر حوّل وروسته فقط د نقصان شبهه پاتېږي وَإِنْ أَعَادَهُ وَقَدْ طَافَهُ جُنُبًا لِي أَيَّامِ الشُّعْرِ او که هغه په ايام نحر کي طواف راوگرځوي حال دا چي مخکي يې د جنابت په حالت کي طواف کړی وي فَلَا شَأْنَ عَلَيْهِ نو پر هغه هيڅ شی واجب نه دی لَأَنَّهُ أَعَادَهُ قُلٌّ وَقُتْبِهِ ځکه چي هغه طواف په خپل وخت کي راگر حوّل دی وَإِنْ أَعَادَهُ بَعْدَ أَيَّامِ الشُّعْرِ نو که هغه طواف تر ايام نحر وروسته راوگرځوي (په هغه صورت کي چي مخکي يې د جنابت په حالت کي طواف کړی وي) لِرُبْعَةِ الدُّمْرِ عِنْدَ أَنْ حِينَئِذٍ رَجَعَهُ اللَّهُ بِالشَّأْخِيزِ نو د امام صاحب رَجَعَهُ الله په نېز پر هغه د تاخير (ځنډولو) په وجه دم واجبيږي عَلَى مَا عَرَفَ مِنْ مَذْهَبِهِ لکه څرنگه چي دا امام صاحب رَجَعَهُ الله له مذهب څخه معلوم سوي دي.

اللفات: ﴿فحش﴾ غټېدل، ښکاره کېدل.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی که یو محرم د بې اودسۍ یا د جنابت په حالت کي طواف زیارت وکړی، نو هغه به د طواف په راگر حوّل کي کومه طریقه اختیاري؟ فرمایي چي په دې باره کي ټوله درې قولونه دي: (۱) اول قول دا دی چي تر څو دا سړی په مکه کي مقيم وي، تر هغه وخته پوري ددغه طواف راگر حوّل افضل دي، (۲) دویم قول کوم چي د علامه مرغیناني رَجَعَهُ الله په نېز ډېر صحيح دی دا دی چي که هغه مخکي د بې اودسۍ په حالت کي طواف زیارت کړی وي، نو هغه ته به استعجاباً د طواف د راگر حوّل حکم کيږي، او که په حالت د جنابت کي يې کړی وي، نو هغه ته به وجوباً او لازماً د هغه د راگر حوّل حکم کيږي، ځکه چي د جنابت په وجه پيدا سوی نقصان د بې اودسۍ له نقصان څخه قوي او غټ دی، نو ځکه به په دې صورت کي راگر حوّل واجب وي، او د بې اودسۍ په صورت کي به راگر حوّل مستحب وي. ثُمَّ إِذَا اَلْخ له دې ځايه داراښي چي که یو محرم په حالت د بې اودسۍ کي طواف زیارت کړی وي، او بيا يې راوگرځوي، نو پر هغه هيڅ قرباتي او دم نه واجبيږي، هغه که يې په ايام نحر کي راوگرځوي او که تر ايام نحر وروسته، ځکه چي تر طواف راگر حوّل وروسته خو نقصان او کمی ليري سوه. اوس صرف د نقصان شبهه پاته سوه، او صرف د نقصان د شبهي په وجه هيڅ تاوان او دم نه واجبيږي.

د اِن اَعَادَهُ الخ د دې حاصل دا دی که یو محرم مخکي د جنابت په حالت کي طواف زیارت کړی وي، بيا يې په ايام نحر کي راوگرځوي، نو پر هغه هم هيڅ شی نه واجبيږي، نه قرباتي او نه صدقه، ځکه چي هغه طواف زیارت په خپل وخت کي راوگرځوی، او که تر ايام نحر وروسته يې طواف راوگرځوی، نو د امام صاحب رَجَعَهُ الله په نېز خو بڼه ساقطیږي،

لېکن دم يعني بزه واجبيږي. ځکه چي په راگرځولو سره خو بدنه بالاتفاق ساقطېږي. لېکن د امام صاحب رحمه الله مذهب دادي چي که د حج يو نسک له خپل وخت څخه وځنډول سي. نو پر هغه به دم واجبيږي. نو څرنگه چي دلته هم طواف زیارت له خپل وخت يعني له ایام نحر څخه وځنډول سوی دی. نو ځکه به د امام صاحب رحمه الله په نیز د هغه د ځنډولو په وجه دم لازمېږي.

د مخکني سړي لپاره د طواف د راگرځولو حکم

وَلَوْ رَجَعْتَ إِلَى أَهْلِيهِ وَكَانَ طَافُهُ حُجَّتًا أَوْ كَهَ مَحْرَمٍ خِطْلٍ وَطَنَ تَهْ وَابَسَ رَاسِيْ پَه دَاسِيْ حَالِ كِي چي طواف زیارت یې د جنابت په حالت کي کړی وي عَلَيْهِ أَنْ يُعَوِّدَ نو پر هغه ضروري دي چي راوگرځيږي لِأَنَّ الشَّصْنَ كَثِيرًا ځکه چي نقصان زیات دی فَيُؤْمَرُ بِالْعَوْدِ اسْتِذْرَاكَهُ نو د هغه د تلافی لپاره به د راگرځېدلو حکم کيږي وَيُعَوِّدُ بِإِحْرَامٍ جَدِيدٍ او داسې به په نوي احرام سره راگرځي وَإِنْ لَمْ يَحُدَّ وَبَكَتْ بِذِكْرِ أَهْوَاهُ او که هغه نه راوگرځيږي او یوه بدنه واستوي نو (هم) کافی دي لِأَيِّبًا أَنَّهُ جَائِزٌ لَهُ د هغه دلیل په وجه کوم چي موږ بیان کړی چي بدنه د نقصان پوره کونکې ده لِأَنَّ أَنْ أَتَمَّضَ هُوَ الْعَوْدُ خَوَافُضْ رَاغِرْ حُدْلُ دِي وَلَوْ رَجَعْتَ إِلَى أَهْلِيهِ وَكَانَ طَافُهُ مُحْدِثًا او که محرم خپل اهل ته واپس راسي په داسي حال کي چي طواف زیارت یې د بې اودسی په حالت کي کړی وي إِنْ عَادَ وَطَافَ حَلَالٌ نو که داسې راوگرځيږي طواف وکړي نو (هم) جائز دي وَإِنْ بَكَتْ بِالشَّاءِ فَهُوَ أَفْضَلُ او که بزه واستوي نو دا افضل دي لِأَنَّهُ خَفْتُ مَعْنَى الشَّصَانِ ځکه چي (په دې صورت کي) د نقصان معنی سپکه (کمه) ده وَفِيهِ نَفْعٌ لِلْفُقَرَاءِ او د بزې په استولو کي د فقيرانو فايده ده وَلَوْ لَمْ يَكُنْ طَوَافُ الْبَيَّارَةِ أَصْلًا حَتَّى رَجَعْتَ إِلَى أَهْلِيهِ او که هغه بالکل طواف زیارت کړی نه وي تر دې چي خپل وطن ته واپس راسي فَقَلْبُهُ أَنْ يُعَوِّدَ بِذَلِكَ الْإِحْرَامِ نو پر هغه واجب دي چي په دغه احرام سره (مکې ته) راوگرځيږي لِإِنْعَادَامِ التَّحَلُّلِ مِنْهُ ځکه چي هغه له دې احرام څخه حلال سوی نه دي وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَنِ النِّسَاءِ أَبَدًا حَتَّى يَطُوفَ او داسې به له ښځو څخه همېشه حرام وي تر دې چي طواف وکړي.

اللفاظ: ﴿يُؤْمَرُ﴾ د نصر مضارع مجهول ده: حکم کول. ﴿خَفْتُ﴾ د ضرب ماضي ده: سپکېدل.

تفريع: مسئله: داده که يو محرم په حالت د جنابت کي طواف زیارت وکړي. او خپل وطن ته واپس راغلی. نو اوس د هغه لپاره حکم دادي چي له خپل وطن څخه واپس مکې ته ولاړ سي. او طواف زیارت دي راوگرځوي. ځکه په حالت د جنابت کي طواف زیارت کول ډېر غټ عیب او نقصان دی. نو د دې عیب د تلافی لپاره به له وطن څخه واپس مکې ته تلل ضروري وي. او ښکاره خبره ده چي که له میقات څخه تېر سوی وي. نو په نوي احرام سره به راگرځي. کنې د نوي احرام هيڅ ضرورت نسته. او که مکې ته واپس نه ولاړی. بلکي د نقصان د تلافی لپاره یې یوه بدنه واستوله. نو دا هم جائز دي. ځکه چي بدنه هم د نقصان تلافی کوي. خو افضل واپس تلل دي. چي جابر (يعني د نقصان تلافی

کونکي) د مجبور (يعني د کوم شي تلافی چي کيږي) له جنس څخه سي، يعني افضل دا ده چي د طواف تلافی په طواف سره وسي.

ولو رجم الخ او که محرم طواف زیارت به اودسه کړی وو، او بیا خپل وطن ته واپس راغلی، نو اوس که هغه واپس راسي، دویم وار طواف وکړي، نو جائز دي، لېکن په دې صورت کي د تلافی لپاره بزه استول افضل دي، ځکه چي د حدث په وجه نقصان سپک او کم دی، او د بزې په استولو کي دمکې د فقيرانو نفع ده، نو په دې خاطر بزه استول افضل دي.

ولو لم یطلب الخ او که محرم بالکل طواف زیارت نه وکړی، او خپل وطن ته واپس راغلی، نو اوس د هغه لپاره په دغه احرام سره مکې ته واپس تلل لازم دي، ځکه د طواف زیارت په نه کولو سره داسې له خپل احرام څخه حلال نه سو، نو د حلالېدلو او د خپلي بنهي سره د واده داریکو د قاتمولو لپاره پر هغه واجب دي چي واپس مکې ته ولاړ سي اوله طواف زیارت څخه ځان فارغه کړي.

بغير له اودس څخه د طواف صدر حکم

وَمَنْ طَافَ طَوَافَ الصَّدْرِ مُحْدِثًا أَوْ كُومَ مُحْرَمٍ چي طواف صدر به اودسه وکړي فَعَلَيْهِ صَدَقَةٌ نو پر هغه صدقه واجب ده لَأَنَّهُ دَوَّنَ طَوَافَ الزِّيَارَةِ ځکه چي طواف صدر تر طواف زیارت کم دی وَإِنْ كَانَ وَاجِبًا که څه هم دا واجب دی فَلَا بُدَّ مِنْ إِتْقَانِ التَّحَاوُتِ خو (بیا هم) د فرق څرگندول ضروري دي وَعَنْ أَبِي حَنِيفَةَ أَنَّهُ تَجِبُ شَاةٌ او له امام صاحب زينه الله څخه روايت دی چي بزه واجبيږي إِلَّا أَنْ الْأَوَّلَ أَصَحُّ خو اول قول زیات صحيح دی وَلَوْ طَافَ جُنُبًا او که هغه د جنابت په حالت کي طواف صدر وکړي فَعَلَيْهِ شَاةٌ نو پر هغه يوه بزه واجب ده لَأَنَّهُ نَقَصَ كَيْفَرُ ځکه چي د زیارت نقصان دی ثُمَّ هُوَ دَوَّنَ طَوَافَ الزِّيَارَةِ بیا دا له طواف زیارت څخه کم دی فَيُكْتَفَى بِالشَّاةِ نو پر بزې به اکتفاء کيږي.

تشریح: مسئله: دا ده که محرم په حالت دې اودس کي طواف صدر وکړی، نو پر هغه صدقه واجبيږي، ځکه طواف صدر که څه هم واجب دی، خو په درجه کي له طواف زیارت څخه کم دی، نو د دواړو په مینځ کي به د فرق د ټکاره کولو لپاره دې اودس په حالت کي په طواف صدر کي صدقه او په طواف زیارت کي بزه واجبيږي.

وَعَنْ أَبِي حَنِيفَةَ الخ د امام صاحب زينه الله يو روايت دا دی چي دې اودس په حالت کي په طواف صدر کي هم بزه واجبيږي، لېکن اول روايت يعني د صدقې د وجوب روايت زیات صحيح دی.

ولو طاف جنباً الخ د دې حاصل دا دی که محرم طواف صدر د جنابت په حال کي وکړی، نو پر هغه بزه واجبيږي، ځکه چي د جنابت په حال کي طواف کول غټ جرم او غټ نقصان دی، خو په طواف زیارت کي له پېښونکي نقصان څخه کم دی، لهذا په دې کي به دم هم کوچنی واجبيږي، لېکن د جنابت په حالت کي به په طواف زیارت کي غټ دم يعني بلنه واجبيږي.

د طواف زیارت د پرېښوولو بېلابېل صورتونه او د هغو حکمونه

وَمَنْ تَرَكَ مِنَ طَوَافِ الْبَيْتِ ثَلَاثَةً أَشْوَاطٍ أَوْ شَوْكٍ ۖ فِي طَوَافِ زِيَارَتِ دُرِّي دَوْرَةٍ (شوطه) پرېږدي فَتَا حُدُوثَهَا يَأْتِرُ هُنَا كَمَ لَعَلَّيْهِ شَاءَ نو پر هغه یوه بزه واجب ده لِأَنَّ التَّغْصَنَ بِتَرْكِ الْأَكْثَرِ يَسِينُ ۖ حُكْمُهُ (له نیم شخه) د کم پرېښوولو په وجه نقصان معمولي دی فَأَشْبَهَ التَّغْصَنَ بِسَبَبِ الْحَدِّثِ نو دې اودسی په سبب چي کوم نقصان راځي د هغه سره مشابه سو فَتَنَزُّمُهُ شَاءَ لَهْذا پر هغه به بزه لازميږي فَتَوَرَّجَهُمْ لِي أَهْلِهِ بیا که داسې خپل اهل و حیل ته واپس راسي اَوْهَاءُ أَنْ لَا يَمُوتَ وَيَبْعَثُ شَاءَ نو د هغه لپاره دا کافي دي چي (مکې ته) واپس ولاړ نه سي او یوه بزه واستوي لِيَا يَبْنِيَا د هغه دلیل په وجه کوم چي مود بیان کړی وَمَنْ تَرَكَ أَرْبَعَةً أَشْوَاطٍ بَيْنَ مَخْرَجِ مَا أَبْدَا أَوْ شَوْكٍ چي شلور دوه (له طواف زیارت شخه) پرېږدي نو هغه د هېڅ لپاره (د ښځو په حق کي) محرم پاتېږي حَقٌّ يَتَوَلَّوْهَا تر دې چي طواف زیارت (پیر ته) وکړي لِأَنَّ التَّشْتَوُكَ أَكْثَرُ حُكْمُهُ پرېښوول سوی اکثر طواف دی فَصَارَ كَأَنَّهُ لَمْ يَتَلَفَ أَصْلًا نو داسي سولکه هغه چي بالکل طواف کړی نه وي.

اللفظ: «السر وک» د نصر اسم مفعول دی: پرېښوول سوی.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که محرم د طواف زیارت د درې دورونه (شوطونه) پرېښوول، یا یې تر دې کم پرېښوول نو پر هغه دم واجبيږي، ځکه چي درې دورونه داو (۷) دورونو اقل دي، نو د دې د پرېښوولو په وجه به پیلدا کېدونکي نقصان خفیف او کم وي، لهندا د هغه نقصان سره مشابه سو، کوم چي د حدث (بې اودسی) په وجه پیلدا کیږي، لود حدث په وجه د پیلدا کېدونکي نقصان تلاني په بزې سره کیږي، نو ځکه به دلته هم بزه واجب وي.

لرر جمع الخ او که داسې کوم چي یې د طواف زیارت درې یا کم دورونه پرې ایښي دي، خپل وطن ته ولاړ سي، نو د هغه لپاره دا خبره جائز ده چي مکې ته واپس ولاړ نه سي، او یوه بزه واستوي، دلیل مخکي تېر سو.

ومن ترك الخ او که یو سړي د طواف زیارت شلور دورونه یا تر دې زیات دورونه پرېښوول نو تر څو چي د طواف زیارت قضاء نه راوړي، تر هغه وخته د ښځو په حق کي محرم دی، ځکه چي له اوو (۷) شخه شلور یا تر دې زیات اکثر دي، او اکثر په حکم کي د کُل دي، نو هغه ګواکي بالکل طواف زیارت کړی نه دي، او د طواف زیارت دنه کولو په صورت کي هېڅ هغه محرم پاتېږي، تر څو چي طواف زیارت نه راوگرځوي.

د طواف صدر د پرېښوولو بېلابېل صورتونه او د هغو حکمونه

وَمَنْ تَرَكَ طَوَافَ الصَّدْرِ أَوْ أَرْبَعَةً أَشْوَاطٍ مِثْلَهُ أَوْ شَوْكٍ ۖ فِي طَوَافِ صَدْرِ پَرېږدي يَأْتِرُ هُنَا كَمَ لَعَلَّيْهِ شَاءَ نو پر هغه یوه بزه واجب ده لِأَنَّ تَرْكَ الْوَاجِبِ أَوْ الْأَكْثَرِ مِثْلُهُ حُكْمُهُ چي هغه واجب یا له واجب شخه اکثره حصه پرېښووله وَمَا دَامَ بِهِنَّ يُؤْمَرُ بِالْعَادَةِ او تر څو چي په مکه کي وي هغه ته به د طواف صدر دراکرځولو حکم کیږي إِتَامَةً لِلْوَاجِبِ وَفَتْحِهِ چي واجب په خپل وخت کي اداء سي وَمَنْ تَرَكَ ثَلَاثَةً أَشْوَاطٍ مِنْ طَوَافِ الصَّدْرِ لَوْ

خوک چي د طواف صدر درې دوره پرېږدي فَعَلَيْهِ الصَّدَقَةُ نو پر هغه صدقه واجب ده وَصَنَ طَافَ طَوَافَ التَّوَابِعِ جَوَافِ الْحَجَرِ او خوک چي واجب طواف په حطيم کي دننه وکړي فَإِنْ كَانَ بِسُكَّةٍ أَعَادَهُ نو که په مکه کي وي هغه دي راوگرځوي لِأَنَّ الطَّوْفَ رَأَى الْحَطِيمَ وَاجِبٌ ځکه چي طواف د حطيم شاته (يعني له حطيم څخه بهر) واجب دی عَلَى مَا قَدْ مَنَّا لکه مخکي چي موږ ذکر کړه وَالطَّوْفُ فِي جَوَافِ الْحَجَرِ أَنْ يَدْزَرَ حَوْلَ الْكَعْبَةِ او په حطيم کي دننه طواف دا دی چي طواف کونکي پر کعبه شاوخوا راوگرځي وَيَدْخُلُ الْفُرَجَتَيْنِ اللَّتَيْنِ بَيْنَهُمَا وَبَيْنَ الْحَطِيمِ او داخل سي په هغو دوو خالي ځايونو کوم چي د کعبې او حطيم په مينځ کي دي فَإِذَا فَعَلَ ذَلِكَ فَقَدْ أَذْخَلَ نَقْصَانِ طَوَافِهِ نو هغه چي کله داسي وکړي نو په خپل طواف کي يې نقص داخل کړی فَمَا دَامَ بِسُكَّةٍ أَعَادَهُ كُلَّهُ لهذا تر څو چي په مکه کي وي نو ټوله طواف دي راوگرځوي لِيَكُونَ مُؤَدِّيًا لِلطَّوْفِ عَلَى الْوُجْهِ الْمَشْرُوعِ چي پر مشروع طريقه د طواف اداء کونکي سي.

اللغات: ﴿جَوَافٍ﴾ مينځ، دننه، ﴿فُرَجَتَيْنِ﴾ د فرجه تشبیه ده: پراخي، خالی ځای.
تشریح: په دې عبارت کي څو مسئلې بيان سوي دي: (۱) که يو محرم طواف صدر پرېښوي، يا يې د طواف صدر شلور دورونه پرېښول او وطن ته ولاړی، نو پر هغه يوه بزه واجبيږي، ځکه چي هغه د واجب يا د واجب اکثره حصه پرېښوله او د واجب په پرېښولو کي په قرباني سره نقصان پوره کيږي، نو ځکه به په دواړو صورتونو کي قرباني واجبيږي، او تر څو چي هغه په مکه کي وي هغه ته به د طواف صدر د کولو حکم کيږي، د دې لپاره چي واجب په خپل وخت کي اداء سي، او د طواف صدر وخت له مکې څخه تر رخصتېدلو مخکي دی. (۲) درېمه مسئله داده چي که يو محرم د طواف صدر درې دورونه پرېښوله نو پر هغه صدقه واجبيږي، يعني د هر دور (شوط) په بدله کي به نيم صاع غنم ورکوي. (۳) درېمه مسئله داده چي که يو محرم په حطيم کي دننه واجب طواف وکړي، يعني د کعبې او حطيم په مينځ کي چي کوم دوه خالي ځايونه دي، په هغو کي هم د طواف په وخت کي تېر سو، نو هغه ته پکار ده چي تر څو په مکه کي مقيم وي، طواف دي راوگرځوي، ځکه حطيم په طواف کي داخلول او له حطيم څخه دباندې طواف کول واجب دي، لېکن دغه محرم په حطيم کي دننه د طواف کولو په وجه په شرعي طريقه سره طواف نه وکړي، لهذا ته به دويم وار په شرعي طريقه سره د طواف دراکړ ځولو حکم کيږي.

په طواف کي د پرېښول سوي حصې د راگرځولو حکم

وَإِنْ أَعَادَ عَلَى الْحَجَرِ غَامَةً او که هغه فقط د حطيم طواف راوگرځوي أَجْزَأَهُ نو (هم) کافي دي لِأَنَّهُ تَكَادَى مَا هُوَ التَّهَوُّنُ ځکه کوم څه چي پرېښول سوه د هغه (تدارک او) تلافی يې وکړه وَهُوَ أَنْ يَأْخُذَ عَنْ تَبْيِينِهِ خَارِجَ الْحَجَرِ او د حطيم طواف دا دی چي له حطيم څخه دباندې له راسته طرف څخه (طواف) شروع کړي حَتَّى يَنْتَهِيَ إِلَى آخِرِهِ تر دې چي د حطيم آخر ته ورسېږي ثُمَّ يَدْخُلُ الْحَجَرِ مِنَ الْفُرَجَةِ بيا له خالي ځای څخه حطيم ته داخل سي وَيَخْرُجُ مِنَ الْجَانِبِ الْآخَرِ او له بل طرف څخه يې راووځي هَكَذَا يَفْعَلُهُ سَبْعَ مَرَّاتٍ داسي به اووه (۷) واره وکړي فَإِنْ رَجَعَ إِلَى أَوَّلِهِ وَلَمْ

يُضْمَنُ أَوْ كَهْ هُنَّ خَيْلٍ وَطَنٍ تَهْ وَابَسَ رَاغِلِي أَوْ دَحْطِيمٍ طَوَافٍ يَهْ نَهْ رَاوْگَرْخَوِي فَعَلَيْهِ دَکَر نُو پَر هُنَه دَم وَاجِب دِي
 لِأَنَّهُ سَكَنَ نَقْصَانٍ لِي طَوَافِهِ بِتَرَكٍ مَا هُوَ قَرِيبٌ مِنَ الرُّيْخِ شُكْهَ چِي دَهْنَه پَه طَوَافِ کِي تَقْرِيبًا (دَکَمَبِي) دَخْلُورَمِي
 حَصْبِي دَ پَر بِنُورِلُو پَه وَجَه نَقْصَانِ پِيدَا سَو فَلَا تُخْزِنُهُ السُّدَّةُ نُو دَهْنَه لِپَارَه بَه صَدَقَه کَافِي نَه وَي (بَلْکِي دَم بَه وَاجِب دِي).

الطَّلَات، (قَسَب) نَزْدِي (تَقْرِيبًا).

تَفْصِيل: مَثَلَه: نَاه دَه چِي پَه حَطِيم کِي دَ طَوَافِ کُونْکِي لِپَارَه خَوِ افْضَل نَاه دَه چِي تَوَلَه طَوَافِ پَه شَرْمِي طَرِيقَه سَرَه
 رَاوْگَرْخَوِي، لَکِن کَه تَوَلَه طَوَافِ يَهْ نَه رَاوْگَرْخَوِي، اَوْ سَرَف دَحْطِيمِ طَوَافِ يَهْ رَاوْگَرْخَوِي، نُو هَم صَحِيح اَوْ جَائِز دِي.
 شُکْهَ هُنَه چِي کُوم شِي پَرِي اِيْنِسِي وَو، دَهْنَه تَلَانِي يَهْ وِکَرَه، لِهَذَا دَهْنَه پَر نَعْمَه اَوْ سَ يَوْ شِي پَاتَه نَه وَي.

وَمِنْ أَلَمْ صَاحِب دَهْنَايِي فَرْمَايِي چِي دَحْطِيمِ دَ طَوَافِ رَاوْگَرْخَوِلُو طَرِيقَه نَاه دَه چِي لَه حَطِيمِ شُخْهَ بَه دَبَانْدِي لَه رَاسْتَه
 طَرَفِ شُخْهَ طَوَافِ شُرُوعِ کَرِي، تَر دِي چِي دَحْطِيمِ آخِر تَه وَرْسِيْرِي، يِيَا بَه لَه پَرَاخِي (يَعْنِي لَه خَالِي خَالِي) شُخْهَ حَطِيمِ
 تَه دَاخِل سِي، تَر دُورِمِ خَالِي خَالِي بَه رَاوْخَوِي، دَايَوَه دُور (شُوط) سَو، هَمْدَارَنَگَه بَه اَوُوَه (٧) وَاوَرَه وِکَرِي.

وَمِنْ رَجَمِ أَلَمْ اَوْ کَه دَا سَرِي خَيْلٍ وَطَنٍ تَهْ وَابَسَ رَاغِلِي أَوْ دَحْطِيمٍ طَوَافٍ يَهْ نَه رَاوْگَرْخَوِي، نُو پَر هُنَه دَم وَاجِبِيْرِي،
 شُکْهَ پَه طَوَافِ کِي دَکَمَبِي دَخْلُورَمِي حَصْبِي پَر بِنُورِلُو پَه وَجَه دَهْنَه پَه طَوَافِ کِي نَقْصَانِ پِيدَا سَو، نُو دَهْنَه دَ تَلَارِکِ
 اَوْ تَلَانِي لِپَارَه صَدَقَه کَفَايَتِ نَه کُوي، بَلْکِي دَم بَه وَر کُوي.

بَه طَوَافِ زِيَارَتِ اَوْ طَوَافِ صَدَرِ کِي يَوْ پَه اَوْدَاسَه اَوْ دُورِمِ يِي اَوْدَسَه اَدَاءِ کُول

وَمَنْ طَافَ طَوَافَ الزِّيَارَةِ عَلَى غَيْرِ مَوْضِعٍ اَوْ شُحُوكٍ چِي طَوَافِ زِيَارَتِ يِي اَوْدَسَه وِکَرِي وَطَوَافُ السُّدْرِ اِلَّا آخِرَ اَيَّامِ الشَّهْرِ يَنْتَقِلُ
 مَکَلُورًا اَوْ طَوَافِ صَدَرِ دَ تَشْرِيقِ دُورِخَوِ پَه آخِرِ کِي پَه اَوْدَسَه وِکَرِي فَعَلَيْهِ دَکَر نُو پَر هُنَه يَوْ دَم وَاجِب دِي فَلَنْ كَانَ طَافَ
طَوَافَ الزِّيَارَةِ جُمُئًا يِيَا کَه هُنَه طَوَافِ زِيَارَتِ دَ جَنَابَتِ پَه حَالِ کِي کَرِي وَي فَعَلَيْهِ دَمَانِ مِئْدٌ * لَنْ حَقِيقَةً رَجَعَهُ اللهُ نُو
 دَامِ صَاحِبِ پَه نِيز پَر هُنَه دَوَه دَمَه وَاجِب دِي وَقَالَا: عَلَيْهِ دَکَر وَاجِدٌ اَوْ صَاحِبِيْنِ فَرْمَايِي: چِي پَر هُنَه يَوْ دَم وَاجِب دِي
إِلَّا فِي التَّوَجُّهِ الْأَوَّلِ لَمْ يَنْتَقِلْ طَوَافُ السُّدْرِ إِلَى طَوَافِ الزِّيَارَةِ شُکْهَ پَه اَوَّلِ صَوْرَتِ کِي طَوَافِ صَدَرِ دَ طَوَافِ زِيَارَتِ وَطَرَفِ
 تَه نَه مَتَقَلِ کِيْرِي لِأَنَّهُ وَاجِبٌ شُکْهَ چِي طَوَافِ صَدَرِ وَاجِب دِي وَرَاْعَادَةُ طَوَافِ الزِّيَارَةِ بِسَبَبِ الْحَدَثِ غَيْرُ وَاجِبٍ لُو دَ
 حَدَثِ پَه وَجَه دَ طَوَافِ زِيَارَتِ رَاوْگَرْخَوِلِ وَاجِب نَه دِي وَأَشَاهُ مُسْتَحَبٌّ بَلْکِي هُنَه مَسْتَحَبِ دِي فَلَا يَنْتَقِلُ إِلَيْهِ نُو شُکْهَ
 بَه طَوَافِ صَدَرِ دَ طَوَافِ زِيَارَتِ وَطَرَفِ تَه نَه مَتَقَلِ کِيْرِي وَيَ التَّوَجُّهِ الثَّانِي يَنْتَقِلُ طَوَافُ السُّدْرِ إِلَى طَوَافِ الزِّيَارَةِ اَوْ پَه
 دُورِمِ صَوْرَتِ کِي طَوَافِ صَدَرِ دَ طَوَافِ زِيَارَتِ وَطَرَفِ تَه مَتَقَلِ کِيْرِي لِأَنَّهُ مُسْتَحَبٌّ الْإِعَادَةُ شُکْهَ چِي دَ طَوَافِ
 زِيَارَتِ رَاوْگَرْخَوِلِ وَاجِب دِي فَيَمِيزُ تَارِكًا لَطَوَافِ السُّدْرِ نُو دَا سَرِي بَه دَ طَوَافِ صَدَرِ پَر بِنُورِنُکِي وَگَرْخَوِي مُؤَخَّرًا

لَيَكُونَنَّ الرَّجُلُ مِنَ الْيَوْمِ الْآخِرِ (او) له ایام نحر شخه به د طواف زیارت وروسته کونکی (وحرخي) فَتَجِبُ الدُّعَاءُ بِتَرْكِ الشُّرْبِ بِالْإِثْمَانِ نو د طواف صدر د پرېښوولو په وجه به بالاتفاق دم واجبیږي وَتَجِبُ لِغَيْرِ الْآخِرِ عَلَى الْغَلَابِ او د طواف زیارت په وروسته کولو سره به علی الاختلاف دم واجبیږي إِلَّا أَنَّهُ يُؤْمَرُ بِإِحَادَةِ طَوَافِ الشُّرْبِ مَا دَامَ بَشْكَةً خَوْفَ تَرْكِهِ چې په مکه کې وي هغه ته به د طواف صدر د راگرخولو حکم کیږي وَلَا يُؤْمَرُ بِتَعْدِ الْوُجُوهِ (لېکن وطن ته) تر واپس تللو وروسته به (د طواف راگرخولو) حکم نه ورته کیږي عَلَى مَا يَبَيِّنُهُ لَكُمُ (مخکي) چې مود بیان کړه.

تشریح: په دې عبارت کې دوی مسئلې بیان سوي دي، او پر دوو اصولو متفرع سوي دي: (۱) یو اصول دای که څوک طواف زیارت د جنابت په حالت کې وکړي، نو تر هغه وروسته چې کوم طواف صدر کوي هغه به د طواف زیارت و طرف ته نقل کیږي، یعنې له هغه شخه به طواف زیارت جوړیږي، ځکه هغه ګواکي طواف زیارت ګرځمده کړی نه دي (نو دا طواف صدر به د هغه پر ځای درېږي)، او که طواف زیارت یې د حدث په حالت کې کړی وي، نو طواف صدر به د طواف زیارت و طرف ته نه نقل کیږي، یعنې طواف صدر به طواف زیارت نه جوړیږي، بلکې هغسي طواف صدر به پاته وي. (۲) دویم اصول دای که یو څوک تر ایام نحر یعنې ذی الحجې تر دولسمې ورځې وروسته طواف زیارت وکړي، نو د امام صاحب په نیز د تأخیر په وجه دم لازمیږي، ځکه چې د هغه په نیز د طواف زیارت وخت د دولسمې ورځې تر منځه پوري پاتیږي، او د صاحبینو په نیز دم نه لازمیږي. او که یو څوک طواف صدر (چې هغه ته طواف و داع هم وایي) تر ایام نحر وروسته وکړي، نو هیڅ پروا نه لري، ځکه چې طواف صدر د طواف زیارت په ډول نه دی (اوس صورت د مسئلې ته ګورئ چې د هغه په ترڅ کې به دواړي مسئلې او دواړه اصول بیان سي).

صورت د مسئلې: دای که یو سړي طواف زیارت بې اودسه وکړی، او طواف صدر یې په اوداسه وکړی، لېکن دایم تشریق په آخر کې یې وکړی، نو بالاتفاق پر هغه یو دم واجبیږي (د بې اودسه طواف زیارت کولو په وجه)، د دې په خلاف که هغه طواف زیارت د جنابت په حالت کې وکړی، او طواف صدر یې دمخکي په خیر په اوداسه وکړی، او دایم تشریق په آخر کې یې وکړی، نو دا مسئله مختلف فیه ده، د امام صاحب رَجَعَهُ الله په نیز په دې صورت کې دوه ډمه واجبیږي، او د صاحبینو رَجَعَهُ الله په نیز په دې صورت کې یو دم واجبیږي.

صاحب د هدايې د دې دواړو مسئلو دلیل او د فرق وجه بیانوي فرمایي چې په اول صورت کې (یعنې کله چې یې طواف زیارت بې اودسه کړی وي) طواف صدر د طواف زیارت و طرف ته نه منتقل کیږي، یعنې دواړه طوافونه پر خپل ځای پاتیږي، ځکه چې طواف صدر واجب دی، او د حدث په وجه د طواف زیارت راگرخول واجب نه دي، صرف مستحب دي، نو ځکه به یو طواف د بل و طرف ته نه منتقل کیږي، او د بې اودسه طواف زیارت کولو په وجه به یو دم واجبیږي. د دې په خلاف چې څرنگه په دویم صورت کې هغه په حالت د جنابت کې طواف زیارت کړی دی، نو ځکه به دا طواف زیارت کالعدم وي، او طواف صدر کوم چې یې دایم تشریق په آخر کې اداء کړی دی، هغه به د طواف زیارت و طرف ته منتقل کیږي، او هغه سړی به د طواف صدر پرېښوونکی هم وي، او له ایام نحر شخه به د طواف زیارت ځنډونکی هم وي، او دواړه شيان دم واجبي، لهذا د امام صاحب رَجَعَهُ الله په نیز به په دې دویم صورت کې دوه ډمه واجبیږي، او د صاحبینو رَجَعَهُ الله په نیز به په دې صورت کې صرف یو دم واجبیږي.

إلا أنه يؤمر بالـ خو تر شو چي داسري په مکه کي وي، تر هغه وخته به د ټولو په نيز هغه ته طواف صدر راگرځولو حکم کيږي، ځکه چي د هغه طواف صدر د جنابت په وجه د طواف زیارت و طرف ته منتقل سو. يعني طواف زیارت ځني جوړ سو، لهذا داسي سو لکه طواف صدر چي يې کړی نه وي، نو ځکه به يې راگرځوي، او که بغير له طواف صدر څخه وطن ته ولاړی، نو اوس به هغه ته د واپس کېدلو حکم نه کيږي (چي مکي ته به واپس ځي). بس! بزه دي واستوي، دا افضله طريقه ده، ځکه چي صرف واجب پاته سوی دی، او په دې کي د فقير انو فائده هم ده.

په عمره کي بغير له اوداسه د طواف او سعي حکم

وَمَنْ طَافَ بِغَيْرِهِ وَسَلَى عَلَى قَبْرِ مُحَمَّدٍ او څوک چي د خپلي عمرې لپاره يې اودسه طواف او سعي وکړي وَحَلَّ او حلال سي فَمَا أَهْرَ بَعْدَهُمَا نو تر څو چي په مکه کي وي دواړه به راگرځوي وَلَا هِيَ عَلَيْهِ او پر هغه هيڅ شی واجب نه دی أَمَّا إِعَادَةُ الطَّوْفِ فَلْيَتِمَّ لَهُ النَّصُّ فِيهِ بِسَبَبِ الْحَدَثِ هر چي د طواف راگرځول دي نو هغه ځکه چي د حدث په وجه په هغه کي نقصان پيدا سو وَأَمَّا الشَّيْءُ فَلِأَنَّهُ تَبَيَّنَ لِلطَّوْفِ او کوم چي سعي ده نو ځکه چي هغه د طواف تابع ده وَإِذَا أَحَادَهُمَا لَا شَيْءَ عَلَيْهِ او کله چي هغه دواړه راوگرځوي نو (بيا) پر هغه هيڅ شی واجب نه دی لِإِزْتِمَاعِ النَّقْصَانِ ځکه چي نقصان ختم سو وَإِنْ رَجَعَ إِلَى أَهْلِهِ قَبْلَ أَنْ يُعِيدَ او که تر طواف راگرځولو مخکي هغه خپل وطن ته ولاړ سي فَعَلَيْهِ دَرَكٌ نو پر هغه قرباني واجب ده لِتَرَكِ الطَّهَارَةَ فِيهِ ځکه چي په طواف کي يې طهارت پرېښوی وَلَا يُؤْمَرُ بِالْعَوْدِ او (مکې ته) د واپس تللو حکم به نه ورته کيږي لِيُؤْتِمَرَ الشَّحْلُ بِأَدَاءِ الرُّكْنِ ځکه چي د رکن په اداء کولو سره حلالوالی واقع سو إِذَا النُّقْصَانُ يَسِيرٌ ځکه چي نقصان معمولي غوندي دی وَلَيْسَ عَلَيْهِ الشَّيْءُ او د سعي په باره کي پر هغه هيڅ شی واجب نه دی لَأَنَّهُ أُلِّيَ بِهِ عَلَى إِثْرِ طَوَافٍ مُقْتَدٍ بِهِ ځکه چي هغه تر معتبر طواف وروسته سعي وکړه وَكُلَّمَا إِذَا أَحَادَ الطَّوْفَ وَلَمْ يُعِدِ الشَّيْءَ فِي الضَّحِيحِ او همدارنگه د صحيح قول مطابق که هغه طواف راوگرځوي او سعي نه راوگرځوي (نو په دې صورت کي هم پر هغه هيڅ شی واجب نه دی).

اللفات: ﴿يعيد﴾ د افعال مضارع ده: راگرځول، ﴿على الر﴾ وروسته.

تشریح: مسئله: داده که یو چا د عمرې طواف او سعي بین الصفا والرويه يې اودسه وکړل، او حلال سو، يعني له احرام څخه ووتی، نو تر څو چي داسري په مکه کي وي، پر هغه د دې دواړو راگرځول واجب دي، او دم او بل هيڅ شی نه پر واجبيږي، د طواف راگرځول خو ځکه واجب دي چي د حدث په وجه په دې کي نقصان پيدا سو، نو د نقصان د ليري کولو لپاره به طواف راگرځوي، او سعي که څه هم د طهارت محتاجه نه ده، خو د طواف سره د سعي راگرځول ځکه واجب دي چي سعي د طواف تابع ده، نو کله چي طواف راگرځوي، نو سعي به هم تر طواف وروسته ورسره راگرځوي، او کله چي هغه دواړه راوگرځوي، بيا پر هغه د تاوان په توگه هيڅ شی نه واجبيږي، ځکه چي پيدا سوی نقصان په راگرځولو سره ليري سو.

وإن رجع الخ أو كهذا سرى تر طواف راگر خولو مخكي خيل وطن ته واپس راغلی نو پر هغه دم واجبيري، حكه په طواف كي يې طهارت پرې ايښی دی، حال دا چي طهارت واجب دی، نو دې نقصان د تلافی لپاره به دم پر واجب وي، او دا حکم به نه ورته کيږي چي له وطن څخه واپس مکې ته ولاړ سي، حكه چي هغه د عمرې ټوله افعال او ارکان اداء کړي دي، او د حدث کوم نقصان چي دی، هغه ممولي غوندي دی، لهذا په دم سره د هغه تلافی کيږي، د واپس تللو ضرورت نسته.

وليس عليه الخ او پر هغه د سعي په باره كي هيڅ شی نه واجبيري، حكه چي هغه سعي تر داسي طواف وروسته کړې ده چي هغه شرعاً معتبر دی (يعني دې اودس په حال كي هغه طواف کړی دی نه د جنابت په حال كي، او دې اودس په حال كي طواف شرعاً معتبر دی)، همدارنگه د سعي په باره كي هغه وخت هم هيڅ شی نه واجبيري، چي کله هغه طواف راوگرځوي، او سعي نه راوگرځوي، همدا صحيح قول دی (حكه مخكي يې د ترتيب مطابق سعي کړې وه، يعني تر طواف وروسته يې کړې وه)، که څه هم ځيني حضرات په دې صورت كي دم واجبيوي.

د سعي د پرېښولو جرمانه

وَمَنْ تَرَكَ السَّعْيَ بَيِّنَ الطَّهَارَةِ وَالْمَرْوَةِ او څوک چي په حج كي د صفا او مروه په مينځ كي سعي (حغستل) پرېږدي فَعَلَيْهِ ذَكَرٌ نو پر هغه يو دم واجب دی وَحَلُّهُ تَأْخَرُ او حج يې پوره دی لَأَنَّ السَّعْيَ مِنَ التَّوَابِعَاتِ عِنْدَنَا حكه چي سعي زموږ په نېز له واجباتو څخه ده فَيَلْزَمُ بِتَرْكِه الدَّمُ دُونَ الْفَسَادِ نو د هغې په پرېښولو سره به دم لازميږي نه (د حج) فساد.

تشرېح: صورت د مسئلې او دليل ښکاره دی.

له عرفات څخه تر امام د مخكي وتلو حکم

وَمَنْ أَكْفَأُ قَبْلَ الْإِمَامِ مِنْ عَرَكَاتٍ او څوک چي له عرفات څخه تر امام مخكي کوچ وکړي (روان سي) فَعَلَيْهِ ذَكَرٌ نو پر هغه دم واجب دی وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: لَا شَيْءَ عَلَيْهِ او امام شافعي رَجَعَهُ الله فرمايي: چي پر هغه هيڅ شی واجب نه دی لَأَنَّ الرُّكْنَ أَصْلَ التَّوَقُّفِ حكه چي اصل رکن وقوف عرفه دی فَلَا يَلْزَمُهُ بِتَرْكِ الْإِطَالَةِ شَيْءٌ لهذا (د وقوف) د لوړوالي د پرېښولو په وجه به پر هغه هيڅ شی نه واجبيري وَلَنَا أَنَّ الْإِسْتِدَامَةَ إِلَى عَرْوَةِ الشَّيْثِ وَاجِبَةٌ او زموږ دليل دا دی چي تر لمر لوړېدلو پوري مسلسل وقوف كول واجب دي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ: ① فَأَذَقُوا بَعْدَ عَرْوَةِ الشَّيْثِ حكه نبي ﷺ فرمايلي دي: "نو تاسو تر لمر لوړېدلو وروسته (له عرفات څخه) روان سي" فَيَجِبُ بِتَرْكِه الدَّمُ نو د هغه د پرېښولو په وجه به دم واجبيري بِخِلَافِ مَا إِذَا وَقَفَ كَيْلًا په خلاف د هغه صورت چي کله يو څوک د شپې وقوف وکړي لَأَنَّ اسْتِدَامَةَ التَّوَقُّفِ عَلَى مَنْ وَقَفَ نَهَارًا لَا كَيْلًا حكه چي مسلسل وقوف كول پر هغه سري لازم دي چي هغه درځي وقوف کوي نه د شپې لِإِنَّ عَادًا إِلَى عَرْفَةَ بَعْدَ عَرْوَةِ الشَّيْثِ بيا که هغه تر لمر لوړېدلو وروسته عرفات ته

① تخریج: أخرجه ابن أبي شيبه في مصنفه، باب في وقت الدفعة من الزدلفة، حديث رقم: ١٥٢٢٧ في معناه.

واپس راسي لَا يَسْقُطُ عَنْهُ الدَّمْرُ لِنَظَرِ الرَّايَةِ نو له هغه څخه به دم نه ساقطیږي د ظاهر روایت مطابق لَأَنَّ الشُّرُوكَ لَا يَمِيزُ مُسْتَنْدَرِكًا ځکه کومه حصه چي پرېښوول سوې ده د هغه تلاني (او تدارک) نه سي کېدلای وَاعْتَلَفُوا فَيَا إِذَا مَا قَبِلَ الْغُرُوبَ او په هغه صورت کي فقهاؤ اختلاف کړی دی چي کله هغه تر لمر لوېدلو مخکي عرفات ته واپس راسي.

اللفات: (الحاش) د افعال ماضي ده: کوچ کول، روانېدل، «استدماة» د استعمال مصدر دی: باقي پاته کېدل. مسلسل او پرېسې کول.

تفريع: صورت د مسئلې: دای که یو سړي وقوف عرفه وکړي (يعني په عرفات کي ودرېدی)، لېکن تر لمر لوېدلو او د امام المسلمين تر روانېدلو مخکي له عرفات څخه روان سو، نو زموږ په نېز پر هغه دم واجبیږي، امام شافعي رحمه الله فرمایي چي پر هغه هيڅ شی نه واجبیږي.

د امام شافعي دليل: دای چي په اصل کي رکن وقوف عرفه دی، تر مابنمه پوري د وقوف اوېدوالی رکن نه دی، بلکي هغه مستحب دي، لهندا د وقوف اوېدوالي د پرېښوولو په وجه به پر محرم دم نه واجبیږي.

زموږ دليل: دای چي تر لمر لوېدلو پوري وقوف اوېدول واجب دي، لکه څرنگه چي نبي ﷺ فرمایلي دي: فادفعوا بعد غروب الشمس، (يعني تاسو له عرفات څخه تر لمر لوېدلو وروسته روان سئ)، له دې حديث څخه معلومه سوه چي تر لمر لوېدلو پوري وقوف اوېدول واجب دي، او څرنگه چي داسې تر لمر لوېدلو مخکي روان سوي دی، نو ځکه به د واجب د پرېښوولو په وجه دم پر واجبیږي.

بغلاف ما إذا وقع الخ له دی ځايه د يو مقرر سوال جواب ورکوي، سوال دای که یو سړي ټوله ورځ وقوف عرفه وکړي، او تر لمر لوېدلو يو څو دقيقې مخکي له عرفات څخه روان سو، نو تاسو خو پر هغه دم واجبی، لېکن که یو سړي فقط د شپې وقوف عرفه وکړي، او دورځي عرفات ته ورژدې هم نه سو، نو تاسو پر هغه هيڅ شی نه واجبی، حال دا چي هغه تر مابنمه وقوف پرېښوي؟ صاحب د هدايې جواب ورکوي فرمایي چي تر لمر لوېدلو پوري وقوف اوېدول صرف پر هغه سړي لازم دی چي دورځي وقوف کوي، او کوم څوک چي دورځي وقوف نه کوي، پر هغه به تر لمر لوېدلو پوري وقوف اوېدول هم واجب نه وي، او د وقوف پرېښوولو جرمانه او دم به هم پر واجب نه وي.

فان عاد الخ فرمایي که داسې کوم چي تر امام مخکي روان سوي وو تر لمر لوېدلو وروسته عرفات ته واپس راغلی او بيا د امام سره روان سو، نو د ظاهر روایت مطابق له هغه څخه قرباني نه ساقطیږي، ځکه د مخکي تللو په وجه چي په کوم وخت او زمانه کي وقوف پرېښوول سو، د هغه تلاني ممکنه نه ده، نو ځکه به واجب سوي دم نه ساقطیږي، او که داسې تر لمر لوېدلو مخکي عرفات ته راغلی، او بيا تر لمر لوېدلو وروسته د امام سره روان سو، نو امام زفر رحمه الله فرمایي چي په دې سره هم قرباني نه ساقطیږي، او د امام صاحب رحمه الله او د صاحبينو رحمه الله په نېز ساقطیږي.

د وقوف مزدلفه د پرېښوولو حکم

وَمَنْ تَرَكَ الْوُقُوفَ بِالْمُزْدَلِفَةِ او څوک چي په مزدلفه کي درېدل پرېږدي فَعَلَيْهِ دَر نو پر هغه دم واجب دی لَأَنَّهُ مِنْ الْأَجَبَاتِ ځکه چي "په مزدلفه کي" درېدل له واجباتو څخه دي.

تشرېح: عبارت او ترجمه څرگنده دي.

ټوله ورځي درمي د پړېښوولو حکم

وَمَنْ تَرَكَ زَوْجَ الْجَارِ الْكَامِلَ كَلْهَا او څوک چې ټوله ورځي د جَمَرَزو درمي پرېږدي كَلْهَا دگر نو پر هغه دم واجب دی
لِيَتَحَقَّقَ تَرَكَ الزَّوْجَ ځکه چې د واجب پړېښوول متحقق سو وَيَكْفِيَهُ دگر و لاجد او د هغه لپاره يو دم کافي دی لِأَنَّ
الْجِنْسَ مُتَّحِدًا ځکه چې جنس يو دی كَبَايِ الحَلَقِ لکه په حلق کي (چې جنس يو دی) وَالْتَرَكَ الْجَارَ يَتَحَقَّقُ بِالْزَّوْجِ
السَّيْسِ مِنْ آخِرِ أَيَّامِ الزَّمَنِ او پړېښوول هغه وخت ثابتېږي چې کله درمي په آخري ورځ لمر ولوېږي (او تر هغه مخکي
يې راغړخول جائز دي) لِأَنَّهُ لَمْ يُعْرِفْ قُرْبَةً إِلَّا فِيهَا ځکه چې درمي عبادت والی پېژندل سوی نه دي مگر درمي په ورځو
کي وَمَا دَامَتِ الْإِيَّامُ بِأَقْبَةِ فَالْعَادَةُ مُبَيَّنَّةٌ او تر څو چې (درمي) ورځي پاته وي تر هغه وخته يې راغړخول ممکن
دي فَيَتَرْمِيهَا عَلَى السَّائِلِفِ نو په ترتيب سره به رمي وکړي ثُمَّ يَتَأَمَّرُ بِهَا يَجِبُ الدُّعَاءُ عِنْدَ • أَنْ حَنَفَةً بيا درمي په
ځنډولو سره قرباني واجبيږي دامام صاحب رَجَعَهُ الله په نېز خَلَاقًا لَهَا د صاحبينو رَجَعَهُ الله اختلاف دی.

اللفات: ﴿ما دامت﴾ تر څو چې پاته وي، ﴿إعادة﴾ د افعال مصدر دی: راغړخول، دویم ځل کول، ﴿تألف﴾ د تمغیل
مصدر دی: ترتيب.

تشرېح: درمي ورځي د ذوالحجې دا څلور ورځي دي: ۱۰/۱۱/۱۲/۱۳.

صورت د مسئلې: دادی که یو سړي په دې ټولو ورځو کي رمي پړېښوولې، نو پر هغه دم واجب دی، ځکه چې رمي واجب
دي، او د واجب په پړېښوولو سره دم واجبيږي، نو ځکه به پر هغه هم دم واجب وي، لېکن په دې ټولو ورځو کي درمي
د پړېښوولو لپاره يو دم کافي دی، د ټولو رمي شمېر اوږد (۷۰) دی، دليل دا دی چې د ټولو رميو جنس ذاتاً هم يو دی، او
محرکاً هم يو دی، نو دا ټولې به يوه رمي گرځول کيږي (يعني تداخل به پکښي کيږي)، او يو دم به واجبيږي، لکه د ټوله
بدن د ورېښتياو په څرېلو سره چې صرف يو دم واجبيږي.

والترك الخ فرمايي چې درمي پړېښوول هغه وخت ثابتېږي، کله چې د ذوالحجې د ديارلسمي (۱۳) ورځي لمر
ولوېږي، ځکه چې درمي عبادت کېدل په همدغه ورځو کي معلوم دي، نو تر څو چې ورځي پاته وي، درمي راغړخول
ممکن دي، لهذا که د ذوالحجې په ديارلسمه ورځ يې درمي کولو اراده وکړه، نو په دې ورځ به د ټولو ورځو رمي په
ترتيب سره راوگرځوي، او څرنگه چې په دې صورت کي رمي له خپل وخت څخه وځنډول سوې، نو ځکه به دامام
صاحب رَجَعَهُ الله په نېز دم واجبيږي، او د صاحبينو رَجَعَهُ الله په نېز به نه واجبيږي، ځکه چې دامام صاحب رَجَعَهُ الله په نېز
د واجب په ځنډولو سره هم دم واجبيږي، او د صاحبينو رَجَعَهُ الله په نېز نه واجبيږي.

در می د پربنولو ببلابل صورتونو او حکمونه

وَإِنْ تَرَكَ زَوْجًا وَمَوْلًا او که محرم دیوې ورځي رمي پرېږدي فَلَهُمَا دَرُّهُم نو پر هغه (هم) یو دم واجب دی لَأَنَّهُ نُسْكَ
تَارَ حُكْمَ جِي دِيوې ورځي رمي (هم) پوره یونسک (عبادت) دی وَمَنْ تَرَكَ زَوْجًا وَابْنًا او څوک چې
په دریو جمره کي دیوې جمرې رمي پرېږدي فَلَهُمَا الصَّدَقَةُ نو پر هغه صدقه واجب ده لَأَنَّ الْكُلَّ فِي هَذَا الْيَوْمِ نُسْكَ
وَإِنْ حُكِمَ جِي دِيوې سره جمره رمي په دې ورځ کي یونسک دی فَكَانَ التَّوْتُكَ أَقْلُ نو پربنولو سوې رمي (له
نصف څخه هم) کمه سوه (نو څکه به صدقه واجب وي) إِلَّا أَنْ يَكُونَ التَّوْتُكَ أَكْثَرَ مِنَ النِّصْفِ خو دا چې پربنولو سوې
رمي تر نصف زیاته سي فَعِدَّتُهُ يَلْزَمُهُ الدَّمُ نو په دې ورځ کي به پر هغه دم واجبيږي لِوُجُودِ تَرَكَ الْكَثَرِ څکه چې د
اکثر پربنولو راخله وَإِنْ تَرَكَ زَوْجًا وَابْنًا او که یو څوک په ورځ د نحر د جمره عقبه رمي پرېږدي
فَلَهُمَا دَرُّهُم نو پر هغه دم واجب دی لَأَنَّهُ تَرَكَ كُلَّ وَظِيْفَةٍ هَذَا الْيَوْمِ رَمِيًا څکه چې هغه ددې ورځي رمي ټوله وظیفه
پربنوله وَكَذَا إِذَا تَرَكَ الْكَثَرِ مِثْلَهَا او همدارنگه چې کله هغه (د جمره عقبه) درمي اکثره حصه پرېږدي وَإِنْ تَرَكَ
وَلَهَا حَصًّا أَوْ حَصَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا او که هغه له رمي څخه یو یا دوه یا درې کاني پرېږدي تَصَدَّقَ بِكُلِّ حَصٍّ أَنْصَفَ صَاعٍ نو د
هر کاني لپاره دي نیم صاع (غنم) صدقه کړي إِلَّا أَنْ يَتْلَمَّ دَمًا لکن که دا صدقه یو دم (یعني دیوې بزې قیمت ته) ته
درسيږي فَلْيُفَسَّحَ مَا شَاءَ نو څومره چې وغواړي هغه دي کم کړي لَأَنَّ التَّوْتُكَ هُوَ الْأَقْلُ څکه چې پربنولو سوې
رمي تر نصف کمه ده فَتَكْفِيهِ الصَّدَقَةُ نو صدقه به دهغه لپاره کافي وي.

الثلث: ﴿حَصًّا﴾ کاني (کوچنی ډبره)، **﴿تَصَدَّقَ﴾** د تغفل ماضي ده: صدقه کول (خیراتول).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو محرم او حاجي په څلورو ورځو کي یو ورځ رمي پربنولو نو پر هغه یوه
قرباني واجبيږي، څکه چې دا هم پوره یونسک دی، او د پوره یونسک یا د هغه د اکثر په پربنولو سره دم واجبيږي، نو
څکه به دلته هم پر هغه دم واجب وي، او د ټولو ورځو درمي په پربنولو سره یو دم څکه واجب سو چې د ټولو رمیو
جنس متحد دی، او په متحد جنس کي به تداخل کیږي.

ومن ترك الخ فرمایي که محرم دیوې ورځي درمي څه حصه پربنوله یعني له دریو جمره څخه یې دیوې جمرې رمي
پربنولې او د پاته دوو جمره رمي یې وکړې، نو پر هغه صدقه واجب ده، یعني د هر کاني په عوض کي به نیم صاع غنم
لڼه کړي، څکه چې د دریو سره جمره رمي په دې ورځ کي یونسک شمارل کیږي، او دیوې جمرې رمي تر نصف کمه
ده، او دیوې نسک تر نصف د کم پربنولو په صورت کي صدقه واجبيږي، نو څکه به دیوې جمرې درمي په پربنولو
سره پر هغه صدقه واجب وي. هو! که له دریو سره جمراتو څخه یې اکثره حصه پربنوله، مثلاً د دوو جمره رمي یې
پربنوله، یا یې مثلاً له (۲۱) کانو څخه ۱۲ یا ۱۳ کاني پربنول نو بیا پر هغه دم لازمیږي، څکه چې اکثر د کُل قائم
مقام دي او د کُل په پربنولو سره دم واجبيږي، نو د اکثر په پربنولو سره به هم پر هغه دم واجب وي.

وان ترك الخ او كه يو سرى په ورځ د نحر د جمره عقبه رمي پرېښوولې، نو پر هغه هم دم واجبيږي، ځكه چې د دې ورځي ټوله وظيفه صرف په جمره عقبه كې منحصر ده (يعني په دې ورځ حاجيان صرف د جمره عقبه رمي كوي)، نو ګواکي هغه د يوې ورځي رمي پرېښوولې، او د يوې ورځي درمي په پرېښوولو سره دم واجبيږي، نو د يوم النحر درمي په پرېښوولو سره به هم دم واجب وي، همدا راز كه هغه د جمره عقبه له اوو (٧) كانو څخه اكثر يعني څلورو يا پنځه كانې پرېښوول، نو هم پر هغه دم واجبيږي، ځكه چې اكثر د كل قائم مقام دي.

وان ترك الخ او كه محرم د يوې جمرې له رمي څخه يو يا دوه يا درې كانې پرېښوول يعني له څلورو څخه يې كم پرېښوول نو دهر كانې په بدله كې دې نيم صاع غنم صدقه كړي، لېكن كه كانې زيات سول او د صدقې قيمت د يوه دم يعني دبزې د قيمت سره برابر سو، نو څومره چې وغواړي هغومره قيمت دې ځنې كم كړي (د دې لپاره چې صدقه له دم څخه كمه سي)، ځكه چې پرېښوول سوې حصه خو له نصف څخه كمه ده، او له نصف څخه په كم كې دم نه واجبيږي، بلكې صدقه واجبيږي، او څرنگه چې دلته د صدقې قيمت دم سره برابر سو، نو ځكه به له هغه څخه څه كموي چې دم سره برابره نه سي.

د حج افعال خنډول يا يې ترتيب بدلول

وَمَنْ أَلْغَى الْحَلَقَ حَقًّا مَكَثَ أَيَّامَ الْعُمْرِ او څوك چې سر خړل وځنډوي تر دې چې د قربانۍ ورځي تيري سي فَعَلَيْهِ دَرَجَتَانِ * أَلِنْ حَبِيفَةً نو پر هغه د امام صاحب په نږيو دم واجب دی وَكَذَا إِذَا أَلْغَى طَوَافَ الْجَارِ او همدارنگه كله چې هغه طواف زيارت وځنډوي وَقَالَ: لَا شَيْءَ عَلَيْهِ فِي الْوُضُوءِ او صاحبين فرمايي: چې په دواړو صورتونو كې پر هغه هيڅ شى واجب نه دی وَكَذَا الْخَلَّافُ فِي تَأْخِيرِ الرِّمِيِّ وَفِي تَقْدِيمِ نُسُكٍ عَلَى نُسُكٍ او همدا اختلاف درمي په ځنډولو او پر يوه نسك د بل نسك په مخكې كولو كې دی كَالْحَلَقِ قَبْلَ الرِّمِيِّ وَنَحْرِ الْقَارِنِ قَبْلَ الرِّمِيِّ وَالْحَلَقِ قَبْلَ الذَّبْحِ لكه تر رمي مخكې سر خړل او تر رمي مخكې د قارن قرباني كول او تر ذبحه كولو مخكې سر خړل لَهُمَا أَثَقُ مَا قَاتَ مُسْتَدْرَكٌ بِالْقَضَاءِ د صاحبينو دليل دادى چې (دلته) كوم څه فوت سوي دي په قضاء سره دهغو تلافې (او تدارك) كېداى سي وَلَا يَجِبُ مَعَ الْقَضَاءِ شَيْءٌ آخَرٌ او د قضاء سره به بل شى نه واجبيږي وَلَهُ حَدِيثُ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ او د امام صاحب رحمه الله دليل د ابن مسعود رضي الله عنه (دا) حديث دی أَنَّهُ قَالَ: مَنْ قَدَّمَ نُسْكَاعًا عَلَى نُسُكٍ فَعَلَيْهِ دَرَجَتَانِ چې نبې ﷺ وفرمايل: "څوك چې يو نسك پر بل نسك مخكې كړي نو پر هغه دم واجب دی" وَلَأَنَّ الشَّائِخَ يُخْبِرُ عَنِ الْمَكَانِ يُوجِبُ الدَّمَ فَإِنَّمَا هُوَ مَوْكُتٌ بِالنُّسْكَانِ كَالْآخَرِ او ځكه چې كوم شى د مكان سره متعين وي لكه احرام نو له خپل مكان څخه د هغه وروسته كول دم واجبيوي فَكَذَا الشَّائِخُ يُخْبِرُ عَنِ الرُّمَّانِ فَإِنَّمَا هُوَ مَوْكُتٌ بِالرُّمَّانِ لهذا كوم شى چې د زمان سره متعين وي له خپلې زمانې څخه به د هغه وروسته كول هم دم واجبيوي.

په جبارت کي دييان سوي مسئلې حاصل دا دي که يو محرم سر خړل ياد سر کوچني کول (حلق او قصر) له ايلم نحر څخه وځنډول، يعني په دې ورځو کي يې نه حلق وکړی او نه قصر، نو د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز پر هغه يو دم واجبيږي، او همدارنگه که هغه طواف زيارت وځنډوی، نو هم دم واجبيږي، لېکن د صاحبينو په نېز په دې دواړو صورتونو کي قرباني نه واجبيږي، د امام صاحب او صاحبينو په مينځ کي همدا اختلاف هغه وخت دی چي کله يو څوک د جمره عقبه رمي له يومُ النحر يعني د ذوالحجې د لسمي ورځي څخه تر يوولسمي ورځي پوري وځنډوي، او د يوولسمي ورځي رمي تر دولسمي او د دولسمي رمي تر ديارلسمي او د ديارلسمي رمي تر څوارلسمي پوري وځنډوي، نو د امام صاحب په نېز د دې ځنډولو په وجه دم واجبيږي، او د صاحبينو په نېز نه واجبيږي، او که د حج يو نسک يې پر بل نسک مخکي کړی، مثلاً حلق يې پر رمي مخکي کړی، يا قارن يا تمتع تر رمي مخکي دم تمتع (د تمتع قرباني) حلاله کړه، يا محرم د قرباني تر حلالولو مخکي حلق وکړی، نو په دې ټولو صورتونو کي د امام صاحب په نېز دم واجبيږي، او د صاحبينو په نېز نه واجبيږي.

د ماښود لیل: دای چي دم د پربنولوپه وجه واجیږي، نه د ځنډولوپه وجه، اوله دې ذکر سوو مشلو څخه په یوه مسئله کي هم هیڅ واجب اونسک پربنول سوې نه دی، بلکي له خپل وخت څخه مخکي سوې یا وروسته سوې دی، او کوم شی چي له خپل وخت څخه وروسته یا مخکي سي، دهغه تلاني په قضاء سره کېلای سي، او د کوم شي تلاني چي په قضاء سره کېلای سي، په هغه کي به له قضاء څخه علاوه بل هیڅ شی نه واجیږي، نو ځکه به په دې ذکر سوو شیانو کي دم نه واجیږي.

۱۰ امام صاحب دلیل: د ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حدیث دی، او په حُثینی نسخو کې د ابن مسعود پر حُثای ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا لیکل سوی دی، حدیث دای چي کوم سړی یو نسک پر بل نسک مخکي کړي نو پر هغه دم واجبیږي.

وَلَا تَأْخُذْ بِالْخُيُومِ عَقْلِي دای: کوم نسک چي د یو مکان سره خاص وي، هغه که له خپل مکان څخه وروسته کړی سي، نو دم واجبیږي، مثلاً که حاجي بغیر له احرام څخه تر میقات تېر سي، او بیا احرام وټري، نو پر هغه دم واجبیږي، همداسي به کوم نسک چي د یوې زمانې سره خاص وي، هغه که له خپلې زمانې څخه وروسته کړی سي، نو پر هغه به هم دم واجبیږي، ځکه چي په علمه توگه د زمان او مکان حکم یو وي.

حلق یا قصر خندول یا له حرم خخه دباندی کول

لَئِنْ حَلَقَ فِي أَيَّامِ النُّحْيِ فِي غَيْرِ الْعَمَامِ بِمَا كِه مَحْرَم د قِرْمَانِي. پِه ورځو كي له حرم څخه ماسوا (بل ځای) سر وڅړي
لَكُمْ لِه دگر نو پر منه دم واجب دی وَمَنْ أَضْمَرَ لَكُمْ مِنَ الْعَمَامِ وَقَعَهُ اَوْ څوک چي عمره وکړي بيا له حرم څخه ووځي

او ورهښتيان کونچي کړي **فَلَعَلَّهِ وَكَرَجَلَدُ** **أَنْ خَنِيفَةً وَمُحَلَّلٌ** نو د طرفينو په نېز پر هغه (هم) دم واجب دی **وَلَمَّا أَمَرَ يُوسُفَ: لَا تَهِنَ عَلَيْهِ** او امام ابو يوسف فرمايي، چي پر هغه هيڅ شی واجب نه دی **قَالَ رَبِّي اللَّهُ عَلَيْهِ: لَا تَرْبِي الْحَامِيمُ الشَّيْءُ قَوْلُ أَنْ يُوسُفَ لِي الْمُشْغَبِ** صاحب د هدايي فرمايي، چي امام محمد په جامع صغير کي د امام ابو يوسف قول د حمزه کونکي په حق کي ذکر کړی دی **وَلَمْ يَذْكُرْ أَوْلِيَّ الْحَاثِمِ** او د حج کونکي په حق کي يې نه دي ذکر کړی **قِيلَ: هُوَ بِالْإِثْقَائِي** (او) ويل سوي دي: چي دا مسئله بالاتفاق ده (چي دم پر واجب دی) **لَأَنَّ السُّلَّةَ جَزْأٌ مِنَ الْحَبِّ بِالْحَلَقِ يَمْنَى حُكْمٌ** چي په حج کي د سر خړيلو سنت په مني کي جاري دی **وَهُوَ مِنَ الْخَبَرِ** او مني له حرم څخه ده **وَالْأَصَمُّ أَنَّهُ عَلَى الْخِلَافِ** او صحيح داده چي دا مسئله پر اختلاف ده **هُوَ يَقُولُ: أَلْحَلَقُ قَبْلَهُ مَخْتَصِبٌ بِالْخَبَرِ** امام ابو يوسف فرمايي: چي د سر خړيل د حرم سره خاص نه دي **لَأَنَّ الشَّيْءَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابَهُ أَصْحَابُهَا** **بِالْحُدُودِ حَلَقُوا فِي غَيْرِ الْخَبَرِ** حکه چي نبي ﷺ او صحابه په حديبيه کي ايسار کړی سول او هغوی له حرم څخه دباندې سرونه وڅړيل **وَلَهُمَا أَنْ أَلْحَقَ لَنَا جَمِيلٌ مُحَلَّلًا** او د طرفينو دليل دا دی چي کله حلق محلل وگرځېدی **صَارَ كَالسَّلَامِ فِي آخِرِ السَّلَاةِ** نو داسي سولکه د لمانځه په آخر کي چي سلام دی **فَإِنَّهُ مِنْ وَاجِبَاتِهَا** حکه سلام (هم) د لمانځه له واجباتو څخه دی **وَإِنْ كَانَ مُحَلَّلًا** که څه هم سلام حلالونکی دی **فَإِذَا صَارَ نُسْكَاً** نو کله چي حلق نسک دی **اِغْتَصَسَ بِالْخَبَرِ** نو د حرم سره به خاص وي **كَالَّذِي لَكَ (خاروی) حلالول وَبَعْضُ الْحُدُودِ مِنَ الْخَبَرِ** او د حديبيې بعضي حصه په حرم کي داخل ده **فَلَعَلَّهِمْ حَلَقُوا فِيهِ** نو کېدای سي چي هغو به په دې حصه کي سرونه څړيلي وي **قَالَ حَاصِلُ أَنَّ أَلْحَقَ يَتَوَقَّطُ بِالرَّيْمَانِ وَالنَّكَانِ عِنْدَ أَنْ خَنِيفَةً** حاصل دا چي د امام صاحب رَجَعَهُ الله په نېز سر خړيل د زمان او مکان دواړو سره خاص دی **وَعِنْدَ أَنْ يُوسُفَ لَا يَتَوَقَّطُ بِهِمَا** او د امام ابو يوسف رَجَعَهُ الله په نېز د دواړو سره خاص نه دي **وَعِنْدَ مُحَمَّدٍ يَتَوَقَّطُ بِالرَّيْمَانِ** او د امام محمد رَجَعَهُ الله په نېز د مکان سره خاص دي **دُونَ الرَّيْمَانِ** نه د زمانې سره **وَعِنْدَ زُفَرٍ يَتَوَقَّطُ بِالرَّيْمَانِ** **دُونَ النَّكَانِ** او د امام زفر رَجَعَهُ الله په نېز به د زمانې سره خاص وي، نه د مکان سره **وَهَذَا الْخِلَافُ فِي التَّوَقُّطِ فِي حَقِّ الشَّيْئِينَ بِالذَّمِّ** او دا د زمان يا مکان سره د خاصېدلو اختلاف د دم د واجېدلو په حق کي دی **وَأَمَّا فِي حَقِّ الشَّحْلِ فَلَا يَتَوَقَّطُ بِالْإِثْقَائِي** لېکن د حلال کېدلو په حق کي خوبالاتفاق خاص نه دي.

اللفاظ: ﴿جرت﴾ د ضرب ماضي ده: جاري کېدل، **﴿أحصرو﴾** منع کړی سول، بند کړی سول (ايسار کړی سول)، **﴿يتوقط﴾** د تفعل مضارع ده: متعين کېدل، موقت کېدل، (خاصېدل)، **﴿محلل﴾** د تفعل مصدر دی: احرام خلاصول.

• القول الرابع: هو هذا قول الطرفين رجعتنا الله، كذا في رد المحتار ج: ١١، ص: ٢٢٥. [القول الرابع، ج: ١١، ص: ٢٢٩]

• لمخرج: أخرجه البخاري في كتاب الشروط، باب الشروط في الجهاد والمصالحة، حديث رقم: ٢٧٣٢، ٢٧٣١.

فهرست: په دې جارت کې دوي مشلې بيان سوي دي: (۱) اوله مسئله داده که حاجي د نحر په ورغو کې له حرم څخه دباندې حلق وکړي (يعني سر وڅړي). (۲) دويمه مسئله داده که يو سړی عمره وکړي او تر طواف او سعی کولو وروسته له حرم څخه دباندې ولاړ سي، او هلته (د عمرې) حلق يا قصر وکړي، نو د طرفينو په نېز په دې دواړو مسئلو کې پر محرم دم واجبيږي، او دامام ابو يوسف په نېز په دواړو مسئلو کې هيڅ شی نه واجبيږي. صاحب د هدايې رحمه الله فرمايي: اصل دادی چي دادواړه مسئلې د طرفينو او دامام ابو يوسف رحمه الله په مينځ کې مختلف فهادي. که څه هم امام محمد په جامع صغیر کې دامام ابو يوسف دا قول لا ښی عليه د عمره کونکي سره خاص کړی دی، او د حاجي په باره کې هم د دم د وجوب يا عدم وجوب هيڅ صراحت کړی نه دي، په دې لړ کې د ځينو حضراتو رايه داده چي که حاجي له حرم څخه دباندې حلق وکړی، نو بالاتفاق پر هغه دم واجبيږي، د طرفينو په نېز هم او دامام ابو يوسف په نېز هم. ځکه چي په حج کې سنت همدغه ده چي حلق په مني کې وسي، او څرنگه چي مني په حرم کې ده. نو ځکه به له مني او حرم څخه خارج پر حلق کونکي دست پرېښوولو په وجه دم لازميږي.

والاستم الخ لېکن صحيح داده چي دامسئله مختلف فيه ده، او له حرم څخه خارج پر حلق کونکي د طرفينو په نېز خو دم لازميږي، لېکن دامام ابو يوسف په نېز نه لازميږي.

دامام ابو يوسف دليل: دادی چي حلق کول د حرم سره خاص نه دي، ځکه کله چي نبي ﷺ او صحابه په حديبيه کې له حج څخه منع کړی سول، نو نبي ﷺ او صحابه وو هلته حلق وکړی، او حديبيه له حرم څخه خارج ده، نو که له حرم څخه خارج د حلق په وجه دم واجبيدلای، نو نبي ﷺ او صحابه وو به په حديبيه کې حلق نه کولای، يا خو به يې دم (يعني قرباني) کولای، لېکن نبي ﷺ نه په خپله قرباني وکړه، او نه يې صحابه وو ته دې حکم وکړی، نو له دې څخه دا خبره څرگنديږي چي له حرم څخه خارج حلق کول جرم نه دي، او کله چي جرم نه دي، نو دم به هم نه واجبيږي.

د طرفينو دليل: دادی چي څرنگه سلام د لمانځه لپاره محلل دی، او د لمانځه له واجباتو څخه دی، همدا ډول حلق هم د حج لپاره محلل دی، او د حج له واجباتو او مناسکو څخه دی، او د حج ټوله افعال، ارکان، مناسک او واجبات د حرم سره خاص دي، او په حرم کې د هغو اداء کول ضروري دي، نو ځکه به له حرم څخه خارج او دباندې حلق کول جرم وي، لهذا موجب دم به هم وي، او دامام ابو يوسف دا وينا "چي نبي ﷺ او صحابه وو په حديبيه کې حلق کړی وو، او حديبيه له حرم څخه خارج ده" موږ نه منو، ځکه چي د حديبيې يوه حصه په حرم کې داخله ده، نو ډېره ممکنه ده چي نبي ﷺ او صحابه وو به دې په دې حصه کې حلق کړی وي، لهذا په دې قصې سر دليل نيول صحيح نه دي.

فالعاصل الخ د دې حاصل دادی چي دامام صاحب رحمه الله په نېز په حج کې حلق د زمان او مکان دواړو سره خاص دی، له زمان څخه مراد ايام نحر او له مکان څخه مراد حرم دی، او د حاجي لپاره په حرم کې او په ايام نحر کې حلق کول ضروري دي، نو که يو حاجي په ايام نحر کې حلق وکړي، لېکن له حرم څخه يې دباندې وکړي، يا له ايام نحر څخه ماسوا په نورو ورغو کې په حرم کې حلق وکړي، نو په دواړو صورتونو کې دامام صاحب رحمه الله په نېز پر هغه دم واجبيږي.

دې په خلاف دامام ابو يوسف رحمه الله په نېز حلق کول نه د زمان سره خاص دي، او نه د مکان سره، او دامام محمد رحمه الله په نېز خو د مکان يعني د حرم سره خاص دي، لېکن د زمان يعني د ايام نحر سره خاص نه دي، نو که يو سړی له حرم څخه دباندې حلق وکړي، نو پر هغه دم واجبيږي، هو! که يو سړی له ايام نحر څخه ماسوا په نورو ورغو کې په حرم کې حلق وکړي، نو پر هغه دم نه واجبيږي، ځکه چي د هغه په نېز حلق کول د زمان يعني د ايام نحر سره خاص نه دي.

وهذا الخلاف الخ فرمایي چي دامامانو دا پورتنی اختلاف صرف د دم د وجوب سره تعلق لري، نو کوم حضرات چي حلق د زمان يا د مکان سره خاصوي، د هغوی په نيز د مخالفت په صورت کي دم واجبيږي، او کوم حضرات چي حلق د يوه سره هم نه خاصوي، مثلاً امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ، نو د هغوی په نيز له ایام نحر شخه ماسوا يا له حرم شخه دباندې په حلق سره دم نه واجبيږي، لڼده دا چي د اختلاف تعلق صرف د دم د وجوب سره دی، د حلق د محلل کېدلو سره نه دی، نو لکه څرنگه چي په ایام نحر کي په حلق سره محرم حلالیږي، همدارنگه له ایام نحر شخه ماسوا په نورو ورځو کي له حرم شخه دباندې په حلق سره هم محرم حلالیږي، او دا حکم د ټولو په نيز دی.

د عمره کونکي لپاره د حلق يا قصر وخت

وَالْمُفْتَرِئَةُ الْحَقْلُ لِلْعُمْرَةِ لَا يَتَوَكَّفُ بِهِ حُكْمٌ چي اصل عمره د زمانې سره خاص نه ده بِخِلَافِ السَّكَّانِ په خلاف د مکان (حرم) لڼکه مَوَكَّفٌ بِهِ حُكْمٌ چي عمره د مکان (حرم) سره خاص ده.

تشریح: مسئله: دا ده چي عمره کونکي لره د حلق يا د قصر کولو لپاره هيڅ وخت متعين نه دی، بلکي عمره کونکي چي کله وغواړي حلق يا قصر کولای سي، ځکه کله چي په خپله عمره د زمان سره خاص نه ده، او علی الاطلاق د عمرې اداء کول جائز دي، نو دې ارکان به هم د زمان سره خاص نه وي، او هر وخت به د هغو اداء کول جائز وي، لېکن عمره د مکان يعني د حرم سره خاص ده، نو دې ارکان به هم د مکان يعني د حرم سره خاص وي، لهذا د عمرې حلق او قصر به په حرم کي کوي.

د مخکنی مسئلې څه نور وضاحت

قَالَ: لَمَّا لَمْ يَكُنْ عَلَى رَجَمٍ وَكَلَّمَ فَرَمَائِي: اَوَكه عمره کونکی قصر نه وکړي تر دې چي واپس راسي او قصر وکړي فَلَا شَيْءَ عَلَيْهِ فِي قَوْلِهِمْ جَمِيعًا نو د ټولو په اتفاق پر هغه هيڅ شی واجب نه دی مَعْنَاهُ: إِذَا خَرَجَ الْمُفْتَرِئُ ثُمَّ عَادَ د دې مطلب دا دی: چي کله عمره کونکی (له حرام شخه) راووي بيا (دوباره) حرم ته واپس راسي لَأَنَّهُ أَلْ بِوَيْ مَكَايِه ځکه (په دې صورت کي) هغه حلق يا قصر په خپل ځای کي اداء کړی فَلَا يَلْزَمُهُ ضَمَانُهُ نو پر هغه به د دې ضمان نه لازمېږي.

اللفات: ﴿ضَمَانٌ﴾ جرمانه.

تشریح: تر دې مخکي صاحب د هدايي فرمایلي وه چي د عمرې افعال د مکان يعني د حرم سره خاص دي، نو پر هغه يوه مسئله متفرع کوي فرمایي چي که عمره کونکی د عمرې د ارکانو تر اداء کولو وروسته له حرم شخه ووتی او له حرم شخه دباندې يې حلق يا قصر نه وکړی، بلکي حرم ته بيا واپس راغلی حلق يا قصر يې وکړی، نو پر هغه بالا اتفاق هيڅ شی نه واجبيږي، دليل دا دی چي هغه حلق يا قصر په خپل ځای يعني په حرم کي وکړی، نو ځکه به پر هغه فقط دې ځنډولو په وجه ضمان نه واجبيږي.

د قارن لپاره تر حلالولو مخکې د حلق حکم

فَلَمَّا حَلَقَ الْقَارَنُ قُلْنَا أَنْ يَنْذِبَهُمْ بِيَا كَه قارن د څاروي تر حلالولو مخکې سر وڅري فَعَلَيْهِ وَمَا يَنْذِبُ * أَنْ خَبِثَ رَجَعَهُ اللَّهُ نو پر هغه دامام صاحب په نېز دوي قرباني واجب دي وَكَبَّرَ بِالْحَلْقِ لَنْ يَغْيِرَ آيَاتِهِ يو دم دې وخته سر څرولو په وجه رَأَى أَنَّ أَتَانَهُ بَعْدَ الذَّبْحِ ځکه چې د سر څرولو وخت تر حلالولو وروسته دی وَدَكَرَ بِتَأْخِيرِ الذَّبْحِ عَنِ الْحَلْقِ او يو دم له حلق څخه د ذبحي د ځنډولو په وجه وَعِنْدَ هَذَا يَجِبُ عَلَيْهِ دَكْرُ وَاحِدٍ او د صاحبينو په نېز پر هغه يو دم واجب دی وَهُوَ الْأَوَّلُ او هغه اول دم دی وَلَا يَجِبُ بِسَبَبِ التَّأْخِيرِ شَيْءٌ او د تأخير په وجه (پر هغو) هيڅ شی نه واجبيږي عَلَى مَا قُلْنَا لکه څرنگه چې موږ (مخکې) وويل.

اللفظ: «آوان» ټاکلی وخت.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چې که قران کونکی سړي د هدي د څاروي تر حلالولو مخکې حلق وکړي، نو دامام صاحب رَجَعَهُ اللَّهُ په نېز پر هغه دوه دمه واجبيږي. يو دم خو په دې وجه واجبيږي، چې هغه حلق به وخته وکړي، ځکه چې د حلق وخت تر حلالولو وروسته دی، او دويم دم په دې وجه واجبيږي، چې هغه د هدي حلالول تر حلق وروسته کړه، ځکه چې دامام صاحب رَجَعَهُ اللَّهُ په نېز د واجب شي په ځنډولو سره هم دم واجبيږي، د دې په خلاف د صاحبينو رَجَعَهُ اللَّهُ په نېز په دې مسئله کي صرف يو دم واجبيږي، او هغه په دې وجه چې هغه حلق تر هدي حلالولو مخکې کړي، او څرنگه چې د صاحبينو په نېز د واجب په ځنډولو سره دم نه واجبيږي، نو ځکه به د هغو په نېز د حلالولو په ځنډولو سره پر هغه هيڅ شی نه واجبيږي.

صاحب د بنيانو او صاحب د عنايې وايي چې په دې عبارت کي له کاتب څخه سهوه سوې ده، صحيح مسلک دا دی چې دامام صاحب په نېز په دې صورت کي د حلق او ذبح په تقديم او تأخير سره دوه جلا جلا دمه نه واجبيږي، بلکي صرف يو دم واجبيږي، ځکه چې دا خبره تر لمر سپينه ده چې کله حلق تر حلالولو مخکې کړي سي، نو حلالول به ځلمنځا خپله وروسته کيږي، نو ځکه به يو دم واجبيږي، لهدا د قلدوري له دې عبارت فليده دمان څخه يو دم قران مراد دی، او دويم هغه دم مراد دی کوم چې په حلق او ذبح کي د تقديم او تأخير په وجه واجبيږي. او صاحب د ائمار الهدايې وايي چې د صاحبينو په نېز چې کوم يو اول دم واجبيږي، له هغه څخه هم مراد دم قران دی، کوم چې د قران په شکرانه کي واجب دی، ځکه د صاحبينو اصول تېر سو چې د هغو په نېز د يوه نسک په تقديم او تأخير سره پر محرم هيڅ دم نه لازميږي.

فصل فی الصید فی الإحرام

(دا) فصل د احرام په حالت کي د بنکار کولو (په بیان کي) دی

تشریح: د محرم لپاره دوچي حیوان بنکارول حرام دي، او په جنایت کي داخل دي، خو څرنگه چي ددې جنایت قسم له مخکنيو جنایاتو څخه جلا دی، نو ځکه په جلا فصل کي بیانېږي.

د محرم لپاره کوم بنکار حرام دی؟

إِخْلَمَ أَلْ صَيْدَ الْبَحْرِ عَلَى الْبَحْرِ بِرِ پوهه! چي دوچي (مخکي) بنکار پر محرم حرام دی وَصَيْدَ الْبَحْرِ حَلَالٌ او د دریاب (سمندر) بنکار حلال دی لِقَوْلِهِ تَعَالَى: أَحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ الْعَائِدَةِ، ۱۶، إِلَى آخِرِ آيَةِ حُكَمَ اللهُ تَعَالَى فَرَمَايَلي دي: "ستاسو لپاره د دریاب بنکار حلال دی" د آیت تر آخره پوري وَصَيْدَ الْبَحْرِ مَا يَكُونُ تَوَالِدُهُ وَمَشْوَاهُ إِلَى الْبَحْرِ او دوچي بنکار هغه دی چي زېږېدنه او استوگنه یې په وچه کي وي وَصَيْدُ الْبَحْرِ مَا يَكُونُ تَوَالِدُهُ وَمَشْوَاهُ إِلَى الْبَاو او داوبو بنکار هغه دی چي زېږېدنه او استوگنه یې په اوبو کي وي وَالصَّيْدُ هُوَ الْمُنْتَنِمُ الْمُسَوِّشُ فِي أَصْلِ الْخِلْقَةِ او د بنکار حیوان هغه دی چي خپل ځان له بنکاري څخه ژغوري او د اصل خلقت په اعتبار سره وحشي (او نااموخته) وي وَاسْتَشْفَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ۱۰ الْخَمْسَ الْقَوَاسِقَ او نبي ﷺ پنځه بد حیوانات (له بنکار څخه) جلا کړي دي وَهِيَ: الْكَلْبُ الْعَقُورُ او هغه (۱) د ارونکی سپی دی وَالذِّئْبُ (۲) او لېوه دی وَالْحِدَأَةُ (۳) او تپوس دی وَالْفَرَابُ (۴) او کارگه دی وَالْحَيَّةُ وَالْعَقْرَبُ (۵) او مار او لږم دي فَإِنَّهَا مُبْتَدِيَاتُ الْبِلَادِ حُكَمَ چي دا حیوانات (انسان ته) په تکلیف رسولو کي وړاندیتوب کوي وَالْمَرَادُ بِهِ الْفَرَابُ الَّذِي يَأْكُلُ الْجِنْفَ او له کارگه څخه مراد هغه کارگه دی چي مرداري خوري (بني مردار سوي حیوانات او گندمي خوري). هُوَ الْمَرْزُوقُ عَنْ أَبِي يُوسُفَ رَحِمَهُ اللهُ هَمْدًا لِمَا مِمَّا أَبُو يُوسُفَ رَحِمَهُ اللهُ څخه رانقل سوي دي.

اللفات: «صيد» بنکار، «بل» وچه مخکه، «توالد» د تفاعل مصدر دی: نسل زېږونه، «مشوی» ټکته، استوگن ځای، «مستع» ځان ساتونکی، (ځان ژغورنکی)، «متوحش» وحشي، ځنکلي، هغه حیوان چي دانسانانو سره نابلده او نااموخته وي، «الکلب العقور» داړه مار سپی، «ذئب» لېوه، «حداة» تپوس، «غراب» کارگه (کارغه)، «چیف» جمع د جيفة ده: مرادر سوي حیوانات.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي د محرم لپاره دوچي حیواناتو او مارغان بنکارول حرام او ناجائز دي، لېکن د دریابي حیواناتو او مارغانو بنکارول صحیح او جائز دي، دلیل دا آیت دی: أَحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ... الخ، صاحب د هدایې فرمایي

چي دو چي حيوان هغه ته ويل کيږي چي د هغه توالد او ټکانه په وچه کي وي، او د درياب ښکار هغه ته ويل کيږي چي د هغه توالد او ټکانه يې په اوبو کي وي، او ښکار هغه حيوان ته ويل کيږي، چي خپل ځان له ښکاري څخه ساتي، او په اصل فطرت کي وحشي او ترهېدونکی وي.

واستثنای الله اوس ذکر سوه چي دو چي حيوانات ښکارول د محرم لپاره ناجائز دي، خو نبي ﷺ له دې څخه پنځه يانې او سر ګڼه حيوانات مستثنی کړي دي، او د هغو وژل او نيول يې مباح ګرځولوي دي، هغه پنځه حيوانات دا دي: ① د پروونکي او خوله اچونکي سپی، ② لېوه، ③ ټپوس، ④ کارګه، ⑤ مار ⑥ لږم.

په حديث کي د فواسق لفظ راغلی دی، فواسق د فاسقة جمع ده، څرنګه چي دا خبيث او ناکاره حيوانات دي، نو ځکه هغو ته فواسق ويل سول، او بل دا چي په حديث کي د خمس لفظ راغلی دی، لېکن دا حيوانات شپږ دي، د دې جواب دا دی چي په حديث کي ذنب او کلب غفور دواړه يو دي، ليکن په شمېر کي دواړه جلا ذکر سول، دويم جواب دا دی چي له الخمس الفواسق څخه د پنځو انحصار او حصر بيانول مقصود نه دي، لهدا تر پنځو زياتېدل به د حديث منافي نه وي. (بنېه ۲۰۱ ج ۱، ص ۳۰۲)، حاصل دا چي د احرام په حالت کي د دې حيواناتو وژل په دې وجه جائز دي، چي دا حيوانات بغير له دې څخه چي انسان لاس په ووهي په تکليف ورکولو سره شروع کوي، او له کارګه څخه مراد هغه کارګه دی چي مرداري خوري، همدا له امام ابو يوسف رحمه الله څخه راټول سوي دي.

د احرام په حالت کي د ښکار د سزا بيان

قَالَ: إِذَا قُتِلَ الْمُحْرِمُ صَيْدًا فرمايي: او کله چي محرم د ښکار حيوان قتل کړي أَوْ ذَلَّ عَلَيْهِ مَن قَتَلَهُ يا داسي سړي ته ښکار ور ونيسي چي هغه يې قتل کړي فَعَلَيْهِ الْجَزَاءُ نو پر هغه جزاء واجب ده أَمَّا الْقَتْلُ فَلَيْقَوْبِهِ تَعَالَى: لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ هر چي قتل دی نو ځکه چي الله تعالی فرمايلي دي: "تاسو د احرام په حالت کي د ښکار حيوان مه وژئ وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَبِدًا فَجَزَاءُ" (المائدة: ۹۵) او که چا هغه قصداً قتل کړی نو (پر هغه) جزاء ده نَفْسٌ عَلَى نَفْسٍ الْجَزَاءُ آيت د جزاء په واجبولو کي صريح دی وَأَمَّا الدَّلَالَةُ فَفِيهَا خِلَافٌ الشَّافِعِي هر چي د ښکار ښوونه ده نو په هغه کي د امام شافعي رحمه الله اختلاف دی هُوَ يُقُولُ: الْجَزَاءُ تَعَلَّقَ بِالْقَتْلِ هغه فرمايي: چي جزاء د قتل سره تعلق لري وَالدَّلَالَةُ لَيْسَتْ بِقَتْلِ او د ښکار ښوونه قتل نه دی فَأُشْبِهَ دَلَالَةُ الْخَلَالِ خِلَافًا نو دا مشابه سو (د دې سره چي) يو حلال سړی بل حلال سړي ته (د ښکار) ښوونه وکړي وَلَنَا مَا رَوَيْنَاهُ مِنْ حَدِيثٍ ① أَنْ قَتَادَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ او زموږ (اول) دليل د ابو قتاده هغه حديث دی کوم چي موږ روايت کړی وَقَالَ عَطَاءٌ: أَجْنَبَ النَّاسُ عَلَى أَنْ عَلَى الدَّالِ الْجَزَاءُ اوسم دليل او عطاء رحمه الله ويلي دي: چي خلکو پر دې خبره اجماع کړې ده چي پر دلالت کونکي (ښوونکي) هم جزاء سته وَلَأَنَّ الدَّلَالَةَ مِنْ مَحْظُورَاتِ الْإِحْرَامِ ادریم دليل او ځکه چي دلالت کول د احرام له ممنوعاتو څخه دي وَلَأَنَّ

تَقْوِيَةُ الْأَمْنِ عَلَى الشَّيْبِ الْمَعْلُومِ دليل او حڪم چي دلالت كول د بڻكار امن فوتول دي إِذْ هُوَ آمِنٌ بِشَرْعِهِ وَتَوَارِيهِ حڪم چي بڻكار د خپل وحشت او پتېدلو په وجه په امن كي وي فَصَارَ كَالْإِحْلَالِ نو (ځا) د تلف كولو (هلاكلو) سره مشابه سو وَلَا أَلِ الْمَحْرَمِ بِإِخْرَاجِهِ التَّزَاوِيَةَ مِنَ الشَّعْرِ اېنهم دليل او حڪم چي محرم په خپل احرام سره (ځا) پر ځان لازمه كړې ده چي پر بڻكار به تعرض نه كوي (يعني په بڻكار به لاس نه وني) فَيُضْمَنُ بِتَرْكِ مَا التَّزْوِمَةُ نو د كوم شي التزام چي يې كړې دى دهغه په پرېښولو سره به ضامن كيږي كَالْمُؤَدَمِ لكه هغه څوك چي هغه ته امانت اېښوول سوې وي بِخِلَالِ الْخَلَالِ لِأَنَّهُ لَا التَّزَاوِيَةَ مِنْ جِهَتِهِ اښېم دليل او په خلاف د حلال سړي، حڪم چي د حلال سړي له طرفه هيڅ التزام نسته عَلَى أَنَّ فِيهِ الْجَزَاءُ اودم دليل او دا هم ده چي د حلال سړي په دلالت كولو كي جزاء (هم) سته عَلَى مَا رَوَى عَنْ أَبِي يُوسُفَ وَزَيْدٍ لكه څرنگه چي له امام ابو يوسف او امام زفر زجته الله څخه راويي سوي دي وَالدَّلَالَةُ الْمُوجِبَةُ لِلْجَزَاءِ او كوم دلالت چي جزاء واجبوي هغه داسي أَنْ لَا يَكُونَ الْبُدُولُ عَالِيًا بِكَانِ الشَّيْبِ چي بدلول به د بڻكار په ځاى خبر نه وي وَأَنْ يُصَدِّقَهُ الدَّلَالَةُ او دا چي بدلول په دلالت كي د ښوونكي تصديق (هم) وكړي حَتَّى لَوْ كَذَّبَهُ وَصَدَّقَ غَيْرُهُ تر دې كه هغه د ښوونكي تكذيب وكړي او د بل سړي تصديق وكړي لَا ضَمَانَ عَلَى الْمُكَذِّبِ نو د چا تكذيب چي سوې دى پر هغه ضمان نسته (يعني پر ښوونكي ضمان نسته) وَلَوْ كَانَ الدَّالُّ خَلَاةً فِي الْحَرَمِ او كه ښوونكى په حرم كي حلال وو لَمْ يَكُنْ عَلَيْهِ شَيْءٌ نو پر هغه هيڅ شى نسته لِإِقْلَانَا د هغه دليل په وجه كوم چي موږ ذكر كړى.

اللفات: ﴿دل﴾ د نصر ماضي ده: ښوونه (دلالت كول)، د بڻكار د ځاى خبر ور كول، ﴿تقويت﴾ د تفصيل مصدر دى: فوتول (فوت كول)، ﴿توارى﴾ د تفاعل مصدر دى: پتېدل، پټ او سېدل، ﴿كذب﴾ د تفصيل ماضي ده: درواجن گڼل، تكذيب كول، ﴿دال﴾ د بڻكار وښوونكى، ﴿مدلول﴾ هغه چي بڻكار وښوول سي. **تشرېح:** په دې اوږده عبارت كي صرف دوې مسئلې بيان سوي دي: (۱) اوله مسئله متفق عليه او اجماعي ده، هغه دا ده چي د محرم لپاره د وچي مځكي بڻكار قتلول حرام او ناجائز دي، دليل دا آيت دى: لَا تَقْتُلُوا الصِّدْقَ وَأَنْتُمْ حُرْمٌ وَمَنْ قَتَلَ مَنْكَرًا مَتَمِدًّا فجزاء مثل ما قتل من النعماء العائنه: ۱۹۲، نو دې فرمان ته په كتنې سره د محرم لپاره بذات خود بڻكار كول حرام دي، (۲) دويمه مسئله چي هغه مختلف فيّه ده، دا ده چي څرنگه زموږ په نېز د محرم لپاره بڻكار كول حرام دي، همدارنگه د محرم لپاره يو چا ته د بڻكار خبر ور كول او د بڻكار وښوول هم حرام دي، همدا وجه ده كه محرم بل سړي ته بڻكار وښووي او بل سړي بڻكار قتل كړى، نو پر دې محرم به د دلالت په وجه جزاء واجب وي، لېكن امام شافعي او امام مالك رجحنا الله دلالت جرم نه گڼي، او په دې صورت كي دهغه په نېز پر محرم جزاء نه واجبېږي.

دليل: د دې حضراتو دليل دا دى چي په دې آيت وَمَنْ قَتَلَ مَنْكَرًا مَتَمِدًّا كي د جزاء وجوب د بڻكار د قتل سره متعلق دي، او په دلالت كولو او ښوولو كي د قتل معنى نسته، نو داسي سو لكه يو حلال سړي چي بل حلال سړي ته په حرم

کے بنکار ورنہ بیسی، او ہفہ یی قتل کری، نو جزاء پر دال نہ واجبیہی، بلکی پر ملول واجبیہی، حکہ چي په حرم کي یی بنکار قتل کری، نو همدارنگه چي کله محرم دال وي، نو پر هغه به هم جزاء واجب نه وي.

زموډل: د حضرت ابو قتاده رضی اللہ عنہ د حدیث کوم چي د باب الإحرام په اول کي تهر سو: أنه أصاب حمار وحش وهو حلال وأصحابه محرمون فقال النبي ﷺ لأصحابه هل أشرتمه ولترمه أم أعتزفقالوا لا فقال إذا فكلوا، د حدیث ترجمه او طریقه استدلال هم د باب په اول کي ذکر سول.

دويم دليل: دای چي له حضرت عطاء ابن رباح رضی اللہ عنہ الله خنجه د ارا نقل سوي دي چي مسلمانانو پر دې خبره اجماع کړي ده چي پر دلالت کونکي جزاء واجب ده، صاحب د بنایي لیکلي دي: قال الطحاوی: هو مروی عن عدة من الصحابة ولم

یروی عنهم خلاقه فكان إجماعاً (بنایه ج ۲، ص ۳۰۷).

دويم دليل: دای چي دلالت کول د احرام له ممنوعاتو څخه دی، او کوم شی چي د احرام له ممنوعاتو څخه وي، د هغه او تکاب کول یقیناً جزاء واجبي.

غلورم دليل: دای چي هر بنکار او صید په امن کي وي، او خپل ځان له بنکارانو څخه خوندي ساتي، نو څرگنده خبره ده چي کوم سړی بل چاته د بنکار خبر ورکوي، او بنکار ورنیسي، هغه د بنکار امن فوتوي، او امن فوتول د هغه د هلاکولو او تلف کولو په څیر دي، او هلاکول جزاء واجبي، لهذا پر بنوونکي او دلالت کونکي به هم جزاء واجب وي. پنهم دليل: دای چي محرم د احرام په تړلو سره پر ځان د دې خبري التزام کړی دی، چي هغه به د احرام له ممنوعاتو څخه گوښه او سپري، بنکار او نورو ممنوعاتو ته به نه ور نژدې کیږي، لپکن کله چي هغه د بنکار خبر ورکړی، یا یې په خپله بنکار قتل کړی، نو خپل دغه التزام یې پرېښوی، او د التزام په پرېښولو سره جزاء واجبیږي، نو حکه به پر هغه هم جزاء واجب وي، لکه یو سړی چي خپل مال بل چاته په امانت کښیږي، نو مودع (چا ته چي امانت ایښوول سوی دي) پر ځان د دې خبري التزام کوي چي هغه به د دې مال حفاظت کوي، لپکن که مودع دا ضایع کړی، نو د التزام د پرېښولو په وجه به پر هغه ضمان واجبیږي، نو همداسي به په دې مسئله کي هم د التزام د پرېښولو په وجه پر محرم جزاء واجبیږي.

شپږم دليل: بخلاف الحلال الخ دا د امام شافعي رحمته الله جواب هم دی، هغه په دلیل کي ويلي وو چي که حلال سړی بل چا ته بنکار ورنیسي نو پر هغه ضمان نه لازمیږي، همداسي به پر محرم هم نه لازمیږي، نو د هغه جواب ورکوي چي فرمایي: که حلال سړی بل چا ته د بنکار ښوونه وکړي، نو پر هغه هیڅ جزاء نه واجبیږي، حکه چي هغه پر ځان د هیڅ شي التزام کړی نه دي، نو حکه به د ښوولو او دلالت کولو په وجه پر هغه جزاء نه واجبیږي، لهذا د امام شافعي رحمته الله لپاره محرم پر حلال قیاسول صحیح نه دي.

اووم دليل: علی أن فيه الخ دا د امام شافعي دویم جواب هم دی، فرمایي چي یو روایت دا هم دی چي د امام ابو یوسف او امام زفر رحمتهما الله په نهز که حلال دال د حرم پر بنکار دلالت وکړی، نو پر هغه هم جزاء واجب ده، نو په دې روایت سره د امام شافعي رحمته الله د قیاس گنجایش نور هم ختمیږي.

والدلالة الخ صاحب د هدایي فرمایي چي هغه ښوونه او دلالت کوم چي جزاء واجبي، دای چي ملول ته د بنکار ځای معلوم نه وي، خو که ملول ته د بنکار ځای معلوم وو، نو پر محرم دال جزاء نه واجبیږي، دویم شرط دای چي کله

دال و مدلول ته ښکار ور وښيي. نو مدلول به هغه رېښتونی گڼي. او د دال تصدیق به کوي. خو که مدلول دال درواغجن وگڼي. او دویم سری یې رېښتونی وگڼي. او د دویم سری په خوله یې ښکار قتل کړی. نو څوک چې یې درواغجن گڼلی دی. پر هغه جزاء نه واجبیږي. هو! که دا دویم سری محرم وو. نو پر هغه هم جزاء واجبیږي.

ولوکان الخ او که دال په حرم کې حلال وو. محرم نه وو. نو پر هغه جزاء نه واجبیږي. دلیل مخکې تېر سو چې هغه پر ځان دهیڅ شي التزام کړی نه دي.

د احرام په حالت کې به هیره او قصدا د ښکار کونکي حکم

وَسَوَاءٌ لَّكَ ذَلِكَ الْعَاوِدُ وَالْيَائِسُ او په ضمان کې قصداً (ښکار) کونکی. او په هیره (ښکار) کونکی. دواړه برابر دي لَأَنَّهُ ضَمَانٌ يَفْتَدٍ وَجُوبُهُ الْإِتْلَافُ ځکه چې جزاء داسې ضمان دی چې د هغه د وجوب دارومدار پر تلف کولو (او هلاکولو) دی فَأَشْبَهَ عَرَامَاتِ الْأَمْوَالِ نو دا مالي تاوانونو سره مشابه سو وَالْيَائِسُ وَالْعَاوِدُ سَوَاءٌ او اول وار حمله کونکی. او دویم وار حمله کونکی. دواړه برابر دي لَأَنَّ الْمَوْجِبَ لَا يَخْتَلِفُ ځکه چې واجبونکی شی مختلف نه دی.

اللفات: «سواء» برابر دي. «غرامات» تاوانونه. جرمانې. «عائد» دویم ځل د یو کار کونکی. راگرځېدونکی. «موجب» واجبونکی. د وجوب سبب.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چې قصداً قتل کونکی. او په هیره قتل کونکی. همدارنګه قصداً دلالت کونکی. او په هیره دلالت کونکی. ټوله د ضمان په وجوب کې برابر دي. یعنی څرنګه چې د قصداً قتل کولو او قصداً دلالت کولو په وجه جزاء واجبیږي. همدارنګه به د هیرې په صورت کې هم د دې دواړو په وجه جزاء واجبیږي. ځکه چې د ښکار جزاء داسې ضمان دی چې د هغه مدار پر اِتلاف او هلاک دی. یعنی د تلف کولو او هلاکولو په وجه جزاء واجبیږي. او تلف کول په قصداً او هیره دواړو کې سته. نو جزاء به هم په دواړو صورتونو کې واجب وي. او دا د مالي تاوان سره مشابه دي. نو که یو څوک د یو چا مال قصداً هلاک کړي یا په هیره. په دواړو صورتونو کې پر هغه تاوان واجبیږي.

والبیتدی الخ فرمایي چې د جزاء د وجوب په باره کې اول وار حمله کونکی. او تر یوه وار حمله کولو وروسته دویم وار حمله کونکی. دواړه برابر دي. نو څرنګه چې پر اول وار حمله کونکي جزاء واجبیږي. همدارنګه پر دویم وار حمله کونکي هم جزاء واجبیږي. ځکه چې د جزاء د واجبهلولو مدار پر اِتلاف دی. او اِتلاف په دواړو کې سته. (دا ول وار حمله کونکي صورت دا دی چې ښکار په یوه ځل غشي ویشلو مړ کړي. نو د دې جزاء هم واجب ده. او د دویم وار حمله کونکي صورت دا دی چې یو ځل ښکار په غشي اولوي. او هغه پر ښکار ولګیږي. لېکن ښکار مړ نه سي. بیا یې په دویم ځل غشي ویشلو مړ کړي. دې ته عائد یا دویم وار حمله کونکی. وایي. نو په دې صورت کې هم د ښکار جزاء واجب ده).

د ښکار د جزاء د اداء کولو طریقه

وَالْجَزَاءُ مِنْدَ ابْنِ حَبِئَةَ وَأَبْنِ يُوسُفَ رَحِمَهُمَا اللَّهُ او د ښکار جزاء (بدله) د شیعینو رَحِمَهُمَا اللَّهُ په نېز داده أَنْ يَكُونَهُ الْفَيْدُ لِلْمَكَانِ الَّذِي قُتِلَ فِيهِ چې د ښکار قیمت به په هغه ځای کې ائنازه کړی سي (معلوم کړی سي) چیرې چې هغه وژل سوی وي أَوَّلُ أَهْلِ الْمَوَاضِعِ مِنْهُ إِذَا كَانَ فِي بَرٍّ یا به (په هغه ځای کې معلوم کړی سي چې) د ښکار د وژلو ځای ته نژدې

(وي) كله چي بنڪار په دښت (او صحراء) کي وي فَيَكُونُ ذَا عَدَلٍ نو د هغه قيمت به اندازه کړي دوه عادل خلک (يعني دوه عادل خلک به د وژل سوي حيوان قيمت معلوم کړي) ثُمَّ هُوَ مَكْنُوزٌ لِّلْغَدَاءِ بيا وژونکي محرم ته په فديه ورکولو کي اختيار دی إِنْ شَاءَ اِبْتِئَامٌ بِهَا هَدْيًا که وغواړي نو په دغه قيمت سره دي د هدي څاروی رانيسي وَذَكَهُ او هغه دي حلال کړي إِنْ يَكُنْتَ هَدِيًّا په دې شرط چي دا قيمت د هدي د څاروي و قيمت ته رسيږي وَإِنْ شَاءَ اِسْتَلَىٰ بِهَا مَكْنَمًا او که وغواړي نو په دغه قيمت سره دي طعام رانيسي وَتَصَدَّقَ عَلَىٰ كُلِّ مَسْكِينٍ بِصَاعٍ مِّنْ بُرِّ أَوْ صَاعًا مِّنْ تَمْرٍ أَوْ شَعِيرٍ او پر هر مسکين دي د غمنيم صاع يا د کجورو او اوربشويو صاع صدقه کړي وَإِنْ شَاءَ صَامَ او که وغواړي نو (د هر نيم صاع غنمو په بدله کي دي يوه ورځ) روژه ونيسي عَلَىٰ مَا نَذَرُ چي هغه به موږ (وروسته) ذکر کړو (انشاء الله تعالىٰ).

اللفات: ﴿يَقُولُ﴾ د تفصيل مضارع مجهوله ده: قيمت لگول، قيمت معلومول، د قيمت اندازه کول، ﴿فَدَاءُ﴾ فديه ورکول، ﴿اِبْتِئَامٌ﴾ د افعال ماضي ده: رانيول، ﴿بُرٌّ﴾ غنم.

تفسير: په دې عبارت کي بيان سوي مسئله ډېره آسانه ده، تفصيل يې دا دی چي د شيخينو رَحْمَتُ الله په نېز د بنڪار جزاء دا ده چي په کوم ځای کي بنڪار قتل کړی سي، د هغه ځای دوه عادل خلک يا که په دښت او صحراء کي قتل کړی سي نو د دښت سره د نژدې ځای دوه عادل خلک دي د حيوان قيمت اندازه کړي، او هغه قيمت به محرم ته ور وبښي، وروسته بيا محرم ته د فديه ورکولو په باره کي د درېو خبرو اختيار سته: (۱) که دا قيمت د هدي د څاروي سره برابر وي، نو که د هغه خوښه وي په دې قيمت سره دي د هدي څاروی رانيسي، او غوښي دي يې پر مسکينانو تقسيم کړي، (۲) او که د هغه زړه غواړي نو په دې قيمت دي غله رانيسي، او د سرسايې په اندازه دي يې پر مسکينانو تقسيم کړي، يعني که غنم وي، نو هر مسکين ته دي نيم صاع ورکړي، او که کجوري يا اوربشي وي، نو يو صاع دي ورکړي، (۳) دريم اختيار دا دی چي د هر نيم صاع غنمو يا د يوه صاع کجورو... په بدله کي دي روژه ونيسي، د روژې تفصيلات به انشاء الله وروسته ذکر سي.

په بنڪار کي د حيوان د مثل د وجوب تفصيل

وَقَالَ مُحَمَّدٌ وَالسَّافِيُّ: تَجِبُ لِلصَّيْدِ الثَّلَاثُ فَيَأْتِي لَهُ ثَلَاثُ امام محمد او امام شافعي رَحْمَتُ الله فرمايي: چي د کومو حيوانانو مثل وي په بنڪار کي به د هغو مثل واجبيږي فَفِي الثَّلَاثِ شَاةٌ نو په هوسۍ کي به بزه واجب وي وَقَالَ السَّافِيُّ شاة او په کوږ کي به (هم) بزه واجب وي وَلِلْأَرْزَبِ عَنَّا او په سۍ کي به سپرلی (يعني د بزې بچی چي يوه کال ته نژدې وي) واجب وي وَلِلْكَبْهَرِ جَفْرٌ او په خاني کي به د بزې څلور مياشتنۍ بچی واجب وي وَلِلنَّعَامَةِ بَدْنَةٌ او په شتر مرغ کي به اوښ واجب وي وَلِلْجَارِ الْوُخْشِ بَقَرٌ او په وحشي خره کي به غوا واجب وي لِقَوْلِهِ تَعَالَى:

فَمَزَاةٌ وَمِثْلُ مَا قُتِلَ مِنَ النِّعَمِ العائده، ١٩٥ حُكِّه الله تعالى فرمايلي دي: "نو جزاء واجب ده په مثل د قتل سوي (حيوان) له خاوريانو څخه" وَمِثْلُهُ مِنَ النِّعَمِ مَا يُشْبِهُ النُّفْسَ صَوْرَةً او له خاوريانو څخه د قتل سوي (حيوان) مثل هغه دی چي په شکل کي د قتل سوي (حيوان) سره مشابه وي لَأَنَّ النِّعْمَةَ لَا تَكُونُ نَعْمًا حُكَّ چي قيمت خاوريان نه دي وَالصَّحَابَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ أَوْ جَبَّوْا الظِّلَّ مِنْ حَيْثُ الْخِلْقَةُ وَالنُّظُرُ إِلَى النِّعَامَةِ وَالطَّبْعُ وَجَنَابُ الرَّحْمَنِ وَالْأَرْزَاقُ او صحابه وو (هم) په شتر مرغ، موسی، وحشي خره او سوي کي د خلقت او شکل په اعتبار مثل واجب کړی دی عَلَى مَا بَيَّنَّا لکه موږ چي (اوس په خپل قول کي) بيان کړه (و دې قول ته اشاره کوي، فني الظبي شاع ال آخره...) وَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: النِّعَمُ صَيْدٌ أَوْ نَبِيٌّ ﷺ فرمايلي دي: "چي کوږښکار دی وَفِيهِ الشَّاةُ او په هغه کي بزه واجب ده" وَمَا لَيْسَ لَهُ نَظَرٌ عِنْدَ مُحَمَّدٍ رَجَحَهُ اللَّهُ تَجِبُ فِيهِ النِّعْمَةُ او د کوم ښکار مثل چي نه وي نو دامام محمد رَجَحَهُ الله په نيز د هغه قيمت واجبيږي وَمِثْلُ الْعُفْقُورِ وَالْحَمَارِ وَأَشْبَاهِهِمَا لکه مرغی، کوتره او د دوی مشابهه وَإِذَا وَجَّهَتِ النِّعْمَةُ كَانَ قَوْلُهُ كَقَوْلِهِمَا او کله چي قيمت واجب سي نو دامام محمد قول به د شيخينو د قول په څير وي (د قيمت په اندازه کولو او په هغه سره د هدي يا د طعام په را نيولو کي) وَالشَّافِعِيُّ رَجَحَهُ اللَّهُ يُوجِبُ لِلْحَمَامَةِ شَاةً او امام شافعي په کوتره کي بزه واجبيوي وَيُغَيِّثُ الشَّابَهَةَ بَيْنَهُمَا مِنْ حَيْثُ او په دواړو کي دا ډول مشابهت ثابتوي أَنَّ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا يَتَغَيَّبُ چي له دواړو څخه هريو په غرپ اوبه چيني وَيَهْدُرُ او (د چينلو په وخت کي) آواز کوي.

اللفات: ﴿ظبي﴾ موسی، وسی، غرخنی، ﴿ضبع﴾ کوږښ، ﴿عناق﴾ د بزې هغه سپرلی چي يوه کال ته نژدې وي، ﴿پروغ﴾ ځاني، ځنگلي او صحرايي موږک، ﴿جفرة﴾ د بزې د څلورو مياشتو ماده بچی (سپرلی)، ﴿نعلمة﴾ شتر مرغ، ﴿مصب﴾ د نصر مضارع ده: اوبه غرپل، يعني له څيښلو څخه بغير اوبه چينل، ابو عمر رحمه الله وايي: چي په مرغانو کي يوازي کوتره داسي اوبه چيني، ﴿يهدر﴾ آواز کول، آواز را ايستل.

توضيح: تر دې مخکي د ښکار د جزاء په باره کي د شيخينو مسلک بيان سو، اوس له دې حايه دامام محمد او امام شافعي مذهب بياتيږي، تفصيل يې دا دی چي د ښکار کوم حيوانان چي صورۀ مثل او نظير لري، د هغو په وژلو سره د هغو مثل واجبيږي، نو د سوي او ځاني مثل د بزې څلور مياشتنی ماده بچی دی، لهذا د دوی په وژلو سره به هغه واجبيږي، لو د شتر مرغ په جزاء کي به اوښ او د وحشي خره په جزاء کي به غوا واجبيږي، حُکَّه چي اوښ د شتر مرغ او غوا د وحشي خره په مثل دي، دليل دا آيت دی: فَجَزَاءُ مَثَلٍ مَقْتَلٍ مِنَ النَّعَمِ (يعني د قتل سوو حيوانانو جزاء به هغه خاوريان وي کوم چي صورتا د قتل سوو حيوانانو سره مشابه وي)، حُکَّه چي پر قيمت د نَعَمٍ اطلاق نه سي کېدلای، نو حُکَّه به قيمت نه واجبيږي، بلکي د قتل سوي حيوان په مثل به له خاوريانو څخه يو خاوری واجبيږي.

والصحابه الخ فرمایي چي دصحابه وويوخت جماعت لکه حضرت علي، ابن مسعود، ابن عباس زه الله عنهم او نورو هم دشر مرغ او نورو په جزاء کي داسي خاروی واجب کړی دي چي په شکل او صورت کي دهنغو په مثل وي، او په خپله د نبي ﷺ دا حدیث سنن اربعه وورانتقل کړی دی "چي کورې ښکار دی (او که یو محرم هغه قتل کړي) نو په هغه کي بزه ده"، لهندا تاسو غور وکړئ! که مثل د قیمت په توگه مراد وای لکه څرنګه چي د شیخینو مذهب دی، نو صحابه وو او نبي ﷺ به خاروی نه و اجبولای (بلکي قیمت به یې و اجبولای)، له دې دلائلو څخه ښکاره سوه چي د ښکار جزاء به قیمت نه وي، بلکي له خارویانو څخه به هغه خاروی وي چي صورۍ او حلقه، مقتول حیوان مشابه او مثل وي، هو! که یو حیوان حلقه مثل نه لري، نو دامام محمد په نیز د هغه قیمت و اجبیري، لکه د مرغی، کوتری او داسي نورو مثل په خارویانو کي نسته، نو د دې حیواناتو قیمت به و اجبیري، لهندا په داسي مرغانو او حیواناتو کي به دامام محمد قول د شیخینو د قول په څیر وي.

والشافعي الخ لېکن امام شافعي په کوتره کي بزه و اجبوي، او د دواړو په مینځ کي دامشابهت ثابتوي چي دا دواړه د علمو حیواناتو په خلاف په غرپ اوبه چيښي، او د چيښلو په وخت کي آواز راباسي، نو کله چي ددوی په مینځ کي مشابهت نسته، نو ددوی په جزاء کي به هم مشابهت وي، لهندا د کوتری په جزاء کي به بزه واجب وي.

د شیخینو په نیز د "مثل" مطلب

وَالَّذِينَ هَيَّئُوا لَكُمْ إِلَهُاتٌ مِّن دُونِ اللَّهِ قُلُوبُ غَائِبِينَ او د شیخینو دلیل دا دی چي مطلق مثل هغه دی چي په شکل او معنی دواړو کي مثل وي وَلَا يُكِنُّ الْعَصَلُ عَلَيْهِ او د (آیت شریف مثل) پر دې حمل کول ممکن نه دي فَقُحِّلَ عَلَى الْإِثْلِ مَغْفَى نو پر مثل معنوي به حمل کیږي لِيَكُونَهُ مَغْفَرًا لِلشَّارِعِ ځکه په شریعت کي مثل معنوي معهود (او متعین) وي كَمَا فِي حَقَّقِ الْبَيَادِ لکه څرنګه چي په حقوق العباد کي دي أَوْ لِيَكُونَهُ مَرَادًا بِالْإِجْمَاعِ یا ځکه چي مثل معنوي په اجماع سره مراد دی أَوْ لِإِثْنَيْهِ مِنَ الشُّعْبِ یا په دې وجه چي په مثل معنوي کي تعمیم دی رَبِّيَ صِدْقًا الشُّعْبِ او د هغه په ضد کي تخصیص دی وَالْمَرَادُ بِالْإِثْنِ وَاللَّهُ أَعْلَمُ فَجَزَاءُ قِتْلَةٍ مِّنَ النَّعْمِ الْوَحْشِ او د آیت مطلب به (والله اعلم) دا وي: "نو د قتل سوي وحشي حیوان جزاء قیمت ده" وَأَسْمُ النَّعْمِ يُطْلَقُ عَلَى الْوَحْشِيِّ وَالْأَهْلِيِّ (ځکه چي) لفظ د نمرود وحشي او کورني دواړو حیواناتو لپاره استعمالیږي كَذَا قَالَهُ أَبُو عُبَيْدَةَ وَالْأَصْبَحِيُّ همدارنګه ابو عبیده او اصمعي رَبَّنَا اللَّهُ فرمایلي دي وَالْمَرَادُ بِمَا رَوَى الشُّعْبِيُّ بِهِ دُونَ الْجَبَابِ الْمُتَوَكِّلِينَ او دامام محمد رَبَّنَا اللَّهُ له روایت سوي حدیث څخه مراد "اندازه کول" دي، د خاص (او متعین) شي و اجبول ځني مراده دي.

تشریح: په دې عبارت کي د شیخینو رَبَّنَا اللَّهُ دلیل بیان سوی دی، حاصل یې دا دی چي په دې آیت فجزاء مثل الله کي چي کوم د "مثل" لفظ راغلی دی، د دې مثل دوه قسمه دي: (۱) مثل حقیقي، یعني هغه چي د صورت او معنی دواړو په اعتبار سره د مقتول مثل او مشابه وي، (۲) مثل معنوي، یعني هغه مثل چي په صورت کي خود مقتول مثل نه وي،

لېکن په معنی کې یې مثل وي، او په دې آیت کې له مثل څخه مثل حقیقي مراد نه دی، ځکه چې بیا د دې آیت له مصداق څخه مرغی، کوتره او داسې نور وځي، نو حتماً به د آیت مثل پر مثل معنوي حمل کوو، او دایوه نوې خبره نه ده، بلکې په شریعت کې د دې نور مثالونه هم سته، مثلاً د حقوق المباد په مسئله کې په علمه توگه مثل معنوي واجیبري، مثلاً که یو سړی د بل سړي سامان ضایع او هلاک کړي، نو عموماً د قیمت په ذریعه د هغه تالان ورکول کیږي، هغسې سلمان نه ورکول کیږي.

أولکونه الخ د ښکار په جزاء کې د مثل معنوي د مرادولو دویم دلیل دا دی چې مثل معنوی بالاجماع مراد دی، او په خپله امام محمد رحمه الله هم په کوتره او مرغی کې مثل معنوي واجبوي، اوس که یو ځای مثل معنوي مراد کړی سي، او بل ځای مثل صوري مراد کړی سي، نو بیا به له یو لفظ څخه حقیقت او مجاز دواړه مراد کړی سي، کوم چې صحیح نه دي، نو ځکه به غوره دا وي چې له فجزاء مثل څخه مثل معنوی مراد کړی سي.

أولاً فیه الخ د مثل معنوي د مرادولو دریم دلیل دا دی چې په دې صورت کې تعمیم سته، ځکه چې د مثل معنوي د مرادولو په صورت کې دا آیت هغه حیواناتو ته هم شاملیږي چې د هغو مثل او نظیر وي، او هغو ته هم شاملیږي چې مثل یې نه وي، لېکن د مثل صوري د مرادولو په صورت کې فقط هغو حیواناتو ته شاملیږي چې مثل یې وي، او آیتونه او حدیثونه پر تعمیم حمل کول اولی دي تر دې چې پر تخصیص حمل کړی سي.

والبراد بالنص الخ له دې ځایه د امام محمد رحمه الله د دلیل جواب ورکوي، امام محمد رحمه الله د دې آیت فجزاء مثل ماقول من النمر ترجمه داسې کړې وه "چې د مقتول حیوان جزاء د نعم یعنی له څارویانو څخه ورکړی"، د هغه جواب ورکوي، د جواب حاصل دا دی چې له فجزاء مثل څخه فجزاء قیمة ماقول من النمر الوحش مراد دي، یعنی د آیت ترجمه دا ده: "کوم وحشي حیوان چې قتل کړی سي، د هغه په جزاء کې د هغه قیمت ورکړی"، یعنی د هغه قیمت اندازه کړی او بیا یې ورکړی، په دې صورت کې به له نمر څخه مقتول حیوان (یعني ښکار) وي، او د دې وجه دایاتوي چې لفظ د نمر د څارویانو لپاره هم استعمالیږي او د وحشي حیواناتو لپاره هم استعمالیږي، لکه څرنګه چې د لغت ماهر نواب عبیده او اصمعي رحمه الله هم فرمایلي دي، او کله چې نمر د وحشي حیواناتو لپاره هم استعمالیږي، نو په آیت کې به له "من النمر" څخه مراد وحشي ښکار وي، او د آیت مطلب به دا وي "چې کوم څوک وحشي ښکار قتل کړي د هغه جزاء دي په قیمت سره ورکړي".

والبراد بها روی الخ دا هم د امام محمد رحمه الله جواب دی، ځکه چې هغه په دې حدیث الضبع صید الخ او د صحابه وو په آثارو سره دلیل نیولی وو او فرمایلي وو "که مثل د قیمت په توګه مراد وای لکه څرنګه چې د شیخینو مذهب دی، نو صحابه وو او نبی ﷺ به څاروی نه واجبولای، بلکې قیمت به یې واجبولای"، نو جواب ورکوي چې د امام محمد رحمه الله خبره صحیح نه ده، بلکې د نبی ﷺ د حدیث او آثارو مقصد اندازه کول دي، یعنی مطلب یې دا دی چې تاسو د دې ښکار قیمت د دغه څاروي د قیمت سره اندازه کړی، او دایې مطلب نه دی چې خاص دغه معین څاروی ورکړی، بلکې اندازه ځني مراد ده.

به جزاء کی اختیار دے جا دی؟

ثُمَّ الْخِيَارُ لِلْقَاتِلِ أَنْ يَتَّخِذَ هَذِيحًا أَوْ طَعَامًا أَوْ صَوْمًا حَنْدٌ • إِنَّ حَنْفَةَ وَأَبُو يُوسُفَ بَيَا دِ شَيْخَيْنِ مِنْهَا اللَّهُ بِهِ نَبَزَ
اِخْتِيَارَ قَاتِلِ لَرِهِ دِي پِهِ دِي كِي چي دِ مَقْتُولِ قِيَمَتِ هَدِي كَرِي يَ بِي يَ طَعَامِ كَرِي يَ بِي يَ رَوْزِهِ كَرِي (يعني په قيمت كې قاتل
د ځان اختيار ته چي كه د همدې غاړوړي په رانيسي او كه غلځه په رانيسي او كه د قيمت د نشتوالي په صورت كې روزه نيسي) وَقَالَ مُخَنَّدٌ
وَالشَّافِعِيُّ: الْخِيَارُ لِلْحَكَمِيِّ فِي ذَلِكَ امام محمد او امام شافعي رَجَحْنَاهُ فرمايي: چي اختيار هغه دوو عادلو خلكو
لره دې چي په دې باره كې ټاكل سوي وي فَإِنْ حَكَمَا بِالْهَدْيِ يَجِبُ الْعُطْيَةُ نو كه هغو د هدي حكم وكړي نو د هغه مثل
به و اجيبي عَلَى مَا ذَكَرْنَا لَكَ خَرْنَكِ چي موږ ذكر كړه وَإِنْ حَكَمَا بِالطَّعَامِ أَوْ بِالصِّيَامِ او كه د طعام يا د روژې حكم
يې وكړي فَعَلَى مَا قَالَ أَبُو حَنِيفَةَ وَأَبُو يُوسُفَ نو د شيوخينو رَجَحْنَاهُ پر قول به (قيمت و اجيبي) لَهُمَا أَنْ الشَّيْخَيْنِ شَرَاءُ
رِقَاقَيْنِ عَلَيْهِ د شيوخينو دليل دا دې چي اختيار وركول پر هغه (قاتل) محرم د مهرباني لپاره مشرع سوي دې پر
كوم چي ضمان (واجب) دې فَيَكُونُ الْخِيَارُ إِلَيْهِ نو اختيار به هغه ته وي كَمَا فِي كَفَّارَةِ النَّبِيِّ لكه د قسم په كفاره كې
چي دې وَالْمُحْتَدِ وَالشَّافِعِيُّ قَوْلُهُ تَعَالَى: يَخْتُمُ بِهِ ذَا عَدْلٍ مِنْكُمْ هَذِيحًا [المائدة: ٩٥] او د امام محمد او امام شافعي رَجَحْنَاهُ
دليل د الله تعالى (دا) قول دې: يَحْكُمُ بِهِ ذَا عَدْلٍ مِنْكُمْ هَذِيحًا [المائدة: ٩٥] ذِكْرُ الْهَدْيِ مَنْصُوبًا لِرَأْيِهِ تَفْسِيرٌ لِقَوْلِهِ تَعَالَى يَخْتُمُ بِهِ (په دې آيت كې)
همدا بحكه منصوب ذكر كړي سو چي دا د يحكمه په تفسير دې (يعني په يحكمه كې د به تفسير دې) أَوْ مَفْعُولٌ لِيَحْكُمَ الْحَكَمُ
يا د حاكم د حكم مفعول دې (يعني د يحكمه مفعول دې) ثُمَّ ذَكَرَ الطَّعَامَ وَالصِّيَامَ بِكَيْفِيَّةٍ أَوْ بِيَا يِي طعام او صوم په كلمه د
"او" سره ذكر كړي دي فَيَكُونُ الْخِيَارُ إِلَيْهِمَا نو اختيار به دواړو عادلانو لره وي قُلْنَا: أَلْكَفَّارَةُ عُلِقَتْ عَلَى الْجَزَاءِ لَا عَلَى
الْهَدْيِ موږ جواب وركوو: چي كفار پر جزاء عطف سوي ده نه پر هدي بِذَلِكَ لَأَنَّهُ مَرْفُوعٌ په دې دليل چي لفظ د
هزاء (هم) مرفوع دې وَكَذَا قَوْلُهُ تَعَالَى أَوْ عَدْلٌ ذَلِكَ صِيَامًا [المائدة: ٩٥] مَرْفُوعٌ او همدارنگه د الله تعالى (دا) قول او
سل ثلاث صياما (هم) مرفوع دې فَلَمْ يَكُنْ فِيهِمَا دَلَالَةٌ لِاخْتِيَارِ الْحَكَمِيِّ نو په طعام او صيام كې به د عادلانو پر اختيار
دلت نه كيږي وَأَشْأَى رَجَعَ إِلَيْهِمَا لِي تَقَرِيرِ الْمُشْتَلَفِ بلكي د دواړو عادلانو د طرف ته به د تلف سوي (هلاكي سوي)
لكار د قيمت په اندازه كولو كې رجوع كيږي ثُمَّ الْإِخْتِيَارُ بَعْدَ ذَلِكَ إِلَى مَنْ عَلَيْهِ بيا به تر هغه وروسته اختيار هغه
لاره وي چي جزاء پر واجب سوي وي.

الفاظ: ﴿خيار﴾ اختيار، ﴿رفق﴾ مهرباني، نرمي، ﴿تقويم﴾ دفعيل مصدر دی: قیمت لگول، قیمت اندازہ کول، ﴿متلف﴾ دافعال اسم مفعول دی: تلف سوی، هلاک سوی، فوت سوی.

قشوريج، په دې عبارت كې د شېخينو او د امام محمد او امام شافعي په مينځ كې د اختيار په باره كې د اختلاف وضاحت كېږي، تفصيل يې دا دی چې كله دوو عادلو خلگو د مقتول حيوان قيمت اندازه معلومه كړه، نو اوس په دې قيمت سره د هدي د شاروي د رانيولو اختيار، يا د غلې د رانيولو او صدقه كولو اختيار، يا د روژې د نيولو اختيار د شېخينو په نېز من عليه الجزاء يعني محرم (قاتل) لره دی، لېكن د امام محمد او امام شافعي په نېز دا اختيار هغو دوو عادلانو لره دی چې د مقتول حيوان د قيمت اندازه يې معلومه كړې وي، نو د دوی په نېز به د هغو پر قول پرېكړه كېږي، كه هغو د هدي د شاروي د رانيولو حكم وكړی، نو من عليه الجزاء به په هغه عمل كوي، او كه هغو د طعام يا صيام پرېكړه وكړه، نو من عليه الجزاء به په هغه عمل كوي.

د شېخينو دليل: دا دی چې په شريعت كې چې كله او چيري د يو شي اختيار وركول سوی وي، نو هلته د من عليه الجزاء د آسانۍ لپاره اختيار وركول سوی وي، لكه په كفاره يمين كې چې كوم درې اختيارات وركول سوي دي (خودای وركول، جامې وركول او غلام آزادول)، هغه درې سره من عليه الجزاء يعني قسم خوړونكي ته وركول سوي دي، همداسې به په دې مسئله كې چې كوم درې اختيارات دي، د هغو تعلق او حق به هم د من عليه الجزاء يعني د محرم قاتل سره وي.

د امام محمد او امام شافعي دليل: دا آيت دی: فجزاء مثل ما قتل من النمر يحكم به ذوا عدل منكم هديا بالغ الكعبة أو كفارة طعام مساكين أو عدل ذلك صياماً ليدوق وبال أمره، دوی په دې آيت سره دليل په دې توگه نيسي چې لفظ د هديا حكم منصوب دی چې هغه په يحكم به كې د ضمير مجرور تفسير دی، نو په دې صورت كې به ترجمه دا سي چې: "د مقتول جزاء به هغه شی وي چې د هغه دوه عادل خلگ حكم وكړي او هغه شی به له هدي شخه وي (يعني محكوم به به هدی وي)"، او د عبارت دويمه توضيح دا ده چې هدياً د يحكم مفعول به دی، په دې صورت كې به ترجمه دا سي چې: "دوه عادل خلگ دي د هدي حكم وكړي"، نو په دې دواړو صورتونو كې د هدی د معلومولو (او متينولو) اختيار دوو عادلو خلگو ته وركول سوی دی، او بيا كفاره طعام او صيام (يعني أو كفارة طعام او عدل ذلك صياماً) د "أو" په ذريعه پر هديا عطف سوي دي، نو حكمه به د دې اختيار هم د دوو عادلانو لپاره وي، حكمه قاعده دا ده چې د معطوف عليه او معطوف حكم يودى.

قلنا الخ صاحب د هدايې د شېخينو له طرفه امام محمد او امام شافعي ته جواب وركوي فرمايي چې كفاره طعام او صيام پر هديا عطف كول صحيح نه دي، حكمه چې هديا منصوب دی، او دا دواړه مرفوع دي، حال دا چې دا ضروري ده چې د معطوف عليه او معطوف اعراب به يو وي، نو حكمه به پر هديا عطف د هغو عطف صحيح نه وي، لېكن پر فجزاء به د هغو عطف صحيح وي، حكمه چې فجزاء هم مرفوع دی، لهذا كله چې پر فجزاء د هغو عطف صحيح سو، نو اوس به له هغه شخه دا ثابتېږي چې د طعام او صيام اختيار به عادلو خلگو لره نه وي، نو كله چې هغو ته د طعام او صيام اختيار نسته، نو بيا به هغو ته د هدي د متينولو اختيار هم نه وي، حكمه چې په دې صورت كې به فصل في الاختيار لازم سي، او هغه قطعاً صحيح نه دی، حاصل دا چې دا ثابته سوه چې عادلانو ته به صرف د مقتول حيوان د قيمت د معلومولو (او اندازه كولو) اختيار وي، او د دې قيمت د مصرفولو اختيار به فقط قاتل او من عليه الجزاء لره وي.

په ښکار کې د قیمت د اندازه کولو د ځای بیان

وَيُؤْتِيهِمُ الْبَلَدَ الَّذِي أَصَابَهُ أَوْ دَوْلَهُ عَادِلَانِ بِهِ هَهُ خَاي كِي قِيَمَتِ اِنْدَازِه كړي چيري چي ښكار قتل سوي
وي لا خِيْلَابِ الْقِيَمِ بِاِخْتِلَافِ الْأَمَاكِينِ حُكْمُهُ چي د ځايونو په اختلاف سره قيمتونه مختلف كيږي لَئِنْ كَانَ التَّوْضِيْعُ
بِزَوَايَا هَهُ الشُّهُدُ نو كه د ښكار د قتل كېدلو ځاي دښت وي چي هلته د ښكار خرخلو نه كيږي يُغْتَبَرُ الْكُفْرُ
الْبَاطِلُ وَفِيهِ مَقَامٌ وَفِيهِ شُكْرٌ نو اعتبار به د هغه ځاي كيږي چي د دښت سره نژدې وي چي په هغه كي د ښكار
خرخول او رانيول كيږي قَالُوا: وَالْوَاحِدُ يَكْفِي وَالْمُتَشَاوِرُ أَثَلُ مَشَاخِرُ فَرِمَايلي دي: چي يو (عادل) سړي كافي دي او
دوه زيات غوره دي لِأَنَّهُ أَحْضَرُ حُكْمُهُ چي په دې كي ډېر احتياط دي وَأَيُّدُ عَنِ الْغَلِطِ او (داسي كول) له غلطۍ څخه
زيات ليري دي كُنَّا فِي حَقِّ الْعِبَادِ لكه څرنگه چي په حقوق العباد كي دي وَقِيلَ: يُغْتَبَرُ الْمُتَشَاوِرُ هَهُنَا بِالْبَلَدِ او ويل
سوي دي: چي دلته به د آيت په وجه د دوو (عادلانو) اعتبار كيږي.

اللفات: ﴿هَهُ﴾ وچه مخكه، دښت، ناآباد ځاي، ﴿مُتَشَاوِرُ﴾ دوه (د اثنان معدود).

تشریح: صورت د مسئلې او دليل ښكاره دی.

هډي به جبري حلالېږي؟

وَالْهَذِي لَا يُذَيِّمُ إِلَّا بِكَلَّةٍ او هډي به نه حلالېږي مگر په مكه كي لَقَوْلِهِ تَعَالَى: هَذَا بِأَلَمِ الْكَلْبَةِ (العنق: ١٩٥) حُكْمُهُ الله
تعالى فرمايلي دي: هډيا بالغ الكعبة وَيَجُوزُ الْإِطْعَامُ لَهَا او له مكې څخه ماسو (په بل ځاي) كي طعام وركول
(هم) جائز دي خِلَافًا لِلشَّافِعِيِّ امام شافعي رحمه الله اختلاف دي هُوَ يُغْتَبَرُ بِالْهَدْيِ هغه طعام پر هډي قياسيوي
وَالجَابِئُ التَّوَسُّعَةُ عَلَى سُكَّانِ الْخَبَرِ او جامع شى (يعني د قياس وجه) دا ده چي د حرم پر اوسېدونكو پراخي وي
وَنَحْنُ نَقُولُ: الْهَدْيُ ثَرْبَةٌ غَيْرُ مَعْقُولَةٍ او موږ وايو: چي هډي داسي عبادت دی چي په فهم كي نه راځي (يعني عبادت غير
معقوله دي) فَيُخْتَصُّ بِمَكَانٍ أَوْ زَمَانٍ نو حُكْمُهُ به د مكان يا زمانې سره خاص وي أَمَّا الْمَدَقَّةُ ثَرْبَةٌ مَعْقُولَةٌ لِي كُلِّ زَمَانٍ
وَمَكَانٍ هر چي صدقه ده نو هغه په هر زمان او مكان كي عبادت معقوله دي.

اللفات: ﴿سُكَّانِ﴾ جمع د ساكنه ده: اوسېدونكي.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی كه د ښكار په جزاء كي محرم هډي اختيار كړه، نو د هغه لپاره په حرم كي د هډي

حلالول لازم او ضروري دي، حُكْمُهُ په دې آيت هډيا بالغ الكعبة كي خاص كعبه مراد نه ده، بلكي حرم مرادي، او كه محرم
طعام وركول اختيار كړه، نو هغه ته په حرم او غير حرم دواړو كي اختيار سته، امام شافعي رحمه الله فرمايي چي طعام به
هم د مكې مباركي فقيرانو ته وركوي، بل ځاي جائز نه دي، امام شافعي دليل قياس دی يعني طعام وركول د هډي پر
حلالولو قياسيوي، او د هډي او طعام په مېنځ كي د قياس وجه او علت مشتركه دا دی چي د حرم پر اوسېدونكي پراخي
راسي، يعني څرنگه چي په مكه كي د هډي د حلالولو مقصد دا دی چي د حرم اوسېدونكي د دې له غوښو څخه فايده

واخلي. همدا مقصد به د حرم فقراؤ ته د طعام په ورکولو کې هم وي. زموږ له طرفه جواب دا دی چې هدی غیر معقول عبادت دی، نو ځکه به د یو زمان یا مکان سره خاص وي، او صدقه به هر زمان او مکان کې معقول عبادت دی، نو یو معقول شی به پر غیر معقول شي قیاسول صحیح نه وي. (هدی یعني څاروی قربانونو غیر معقول عبادت ځکه دی چې په دې کې یو حیوان ته تکلیف رسېږي او د هغه ونه بیول کېږي او وژل کېږي، نو باید هدی او قرباني ګناه وای، لېکن الله ﷻ هغه عبادت ګرځولېده، نو د هغې د عبادتوالي وجه په فهم کې نه راځي او نه د هغې عبادت کېدل د عقل مطابق دي. او صدقه ځکه معقول عبادت دی چې په دې سره د یو انسان زړه خوشاله کېږي، او دا د هر چا په عقل او فهم کې راځي چې د یو انسان په زړه خوشاله کولو سره به الله ﷻ هم خوشاله کېږي، او همداغه د عقل مطابق دي).

د روژو د نیولو د ځای بیان

وَالشُّهُورُ بِحُكْمِ فَتْرِ مَكَّةَ او روژې له مکې څخه علاوه (په بل ځای) کې (هم) جائز دي إِنْ كُنْتُمْ فِي سَفَرٍ أَوْ فِي مَكَانٍ خَلْعٍ چې روژه هر ځای عبادت ده.

تشریح: فرمایي چې څرنگه روژه هم د صدقې په ډول هر ځای معقول عبادت دی، نو هغه به هم د یو زمان یا مکان سره نه خاص کېږي، او په غیر حرم او غیر مکې یعني په هر ځای کې به جائز وي.

په غیر حرم کې د هدي د حلالولو بیان

فَإِنْ ذَبَحَ الْهَدْيَ بِالْكُوفَةِ نو که قاتل په کوفه کې څاروی حلال کړي أَجْزَأُكَ مِنَ الطَّعَامِ نو دا هغه ته له طعام څخه کفایت کوي مَعْنَاهُ إِذَا تَصَدَّقَ بِاللَّحْمِ وَفِيهِ وَقَاءٌ بِقِيَمَةِ الطَّعَامِ د دې معنی دا ده چې کله دومره غوښې صدقه کړي چې په هغه کې د طعام قیمت پوره کېږي إِنَّ الْإِرْقَاةَ لَا تَنْتَوِبُ عَنْهُ ځکه چې ونه بیول (په غیر حرم کې) د هدي نه سي قائم مقام کېدلای.

اللفظ: ﴿وَقَاءٌ﴾ په پوره توګه اداء کول، ﴿لَا تَنْتَوِبُ﴾ د نصر مضارع منفي ده: ناست کېدل، قائم مقام کېدل.

تشریح: مسئله: دا ده چې د ښکار په بدله کې واجب سوې هدی په حرم کې حلالول پکار دي، لېکن که یو څوک داسې نه وکړي بلکې د حرم له حلودو څخه دباندي مثلاً په کوفه کې هدی حلاله کړي، او غوښې یې پر فقيرانو تقسیم کړي، او د غوښو قیمت دومره وي څومره چې د ښکار قیمت وي، نو هدی اداء نه سوه، خو د طعام یعني د غنمو په بدله کې کافي سوه، او داسې به ګڼل کېږي چې د ښکار په قیمت سره یې غوښې رانیولې او د هر نیم صاع غنمو په برابرې غوښې تقسیم کړي، نو د غنمو د تقسیمولو په بدله کې به دا کافي وي. د دې وجه دا ده چې هغه د حرم له حلودو څخه دباندي د هدي څاروی حلال کړی دی، نو ځکه به یې ونه بیول عبادت نه وي، او د هدي قائم مقام به نه وي، خو د غنمو قائم مقام به وي.

د هدي د څارویانو بیان

وَإِذَا وَقَعَ الْإِخْتِيَارُ عَلَى الْهَدْيِ او کله چې د قاتل اختیار پر هدي واقع سي (یعني قاتل هدی ورکول اختیار کړي) يُجْزِيهِ مِنَ الْأَضْحِيَّةِ نو داسې څاروی به هدی کړي کوم چې په اضحیه (قرباني) کې د هغه لپاره جائز وي إِنَّهُ مُطْلَقٌ اسم الهدي مُنْصَرَفٌ إِلَيْهِ ځکه چې د هدي مطلق نوم د قرباني و طرف ته ګرځي وَقَالَ مُحَمَّدٌ وَالشَّافِعِيُّ: يُجْزِيهِ صَعَارٌ الثَّغَمَ فِيهَا امام محمد او امام شافعي رَجَعَهَا الله فرمایي: چې په هدی کې د څارویانو کوچني بچیان (هم) جائز دي

رَأَى الشَّاهِدَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ أَوْ هَيَّؤُا عَنَّا قَرْفَةً خُكَّةً ۖ وَهِيَ مِيَاثَتُو بَجِي او دبزې شلور مياشتنی بچی (د ښکار په بدله کي) واجب کړي دي وَعِنْدَ ۖ أَنْ خَنِيْفَةً وَأَنْ يُؤَسِّفَ يَجُوزُ الصَّغَارُ عَلَى وَجْهِهِ الْطَّعَامُ او د شيخي نو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ په نېز د څارويانو کوچني بچيان د طعام ورکولو په توگه جائز دي يَغْنَى إِذَا تَصَدَّقَ يعني چي کله هغه صدقه کړي.

اللغات: **«الکمر»** څارويان، **«عناق»** د بزې کم عمره بچی چي کال ته نژدې وي، **«جفرة»** د پسه يا بزې شلور مياشتنی بچی، يعني مينځور بچی.
تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که محرم قاتل له درې اختياراتو څخه هدی اختيار کړه، نو هغه ته پکار ده چي په هدی کي داسي څاروی حلال کړي چي د هغه قرباني صحيح کيږي. د مثال په توگه که اوښ وي نو د پنځو کالو به وي، که غوا وي نو د دوو کالو به وي، او که بزې وي نو د يوه کال به وي. ځکه په آيت کي لفظ د هدی مطلق دی، او په شريعت کي چي کله مطلق د هدي لفظ ويل کيږي، نو له هغه څخه د قرباني د عمر څاروی مراد پري، نه تر هغه کم. امام محمد او امام شافعي فرمايي چي د هدي په قرباني کي د کوچني عمر څارويان حلالول هم جائز دي، ځکه چي صحابه وو عناق او جفرو هم د هدي په قرباني کي واجب کړي دي، له دې څخه معلوميږي چي د هدي په باب کي کوچني بچيان حلالول هم جائز دي.

وعند أبي الخ د شيخي نو په نېز د څارويانو کوچني بچيان علی وجه الاطعام حلالول جائز دي، يعني تر حلالولو وروسته دي يې غوښي پر مسکینانو تقسيم کړي، او هر مسکين ته دي دومره غوښي ورکړي چي هغه د نیم صاع غمنو يا يو صاع اوربشو او کجورو سره برابري سي.
صاحب د هدايې په اصل کي په دې جمله سره امام محمد او امام شافعي ته يو ډول جواب ورکوي چي صحابه وو چي کوم د بزې د بچو فيصله کړې ده، هغه د ښکار د بدلې په توگه نه ده. بلکي د هغې مطلب دا دی چي د ښکار قيمت دي اندازه کړی سي، او په هغه سره دي دبزې بچی راټول سي، او هغه دي ذبح کړی سي. او د هغه غوښي دي مثلاً د نیم صاع غنمو په برابر تقسيم کړی سي، نو د غنمو د تقسيمولو پر ځای به غوښي تقسيم کړی سي (يعني دا به له طعام څخه کافي سي)، د صحابه وو فيصله داسي وه، لېکن که هغو به د هدي فيصله کوله، نو دبزې د يوه کال د بچي فيصله به يې کوله چي هغه په قرباني کي جائز دی.

د ښکار په کفاره کي د غلې د اندازې بيان

وَإِذَا وَكَمَ الْإِعْتِبَارُ عَلَى الطَّعَامِ او کله چي د قاتل اختيار پر طعام ورکولو واقع سي يَقْوَمُ التَّكْلُفُ بِالطَّعَامِ عِنْدَنَا نو زموږ په نېز به د هلاک سوي حيوان قيمت په طعام سره اندازه کيږي لَأَنَّهُ هُوَ الْمَضْرُونُ ځکه چي (نقط) ښکار مضمون دی (يعني د ښکار ضمان واجب سوی دی) فَتُعْتَبَرُ قِيَمَتُهُ نو د هغه د قيمت اعتبار به کيږي وَإِذَا اشْتَرَى بِالْغَنِيمَةِ طَعَامًا او کله چي د قيمت په بدله کي طعام راښيي تَصَدَّقَ عَلَى كُلِّ مَسْكِينٍ نِصْفَ صَاعٍ مِنْ بَرٍّ أَوْ صَاعًا مِنْ تَمْرٍ أَوْ شَعِيرٍ

نو پر هر مسكين دي نيم صاع غنم يا يو صاع كجوري يا يو صاع اورشي صدقه كړي وَلَا يَجُوزُ أَنْ يَتَّكِمَ بِسَكِينٍ أَوْ
مِنْ نَيْسَبٍ صَاعٍ او يوه مسكين ته (هم) تر نيم صاع كم وركول جائز نه دي لَأَنَّ الطَّعَامَ الْمَذْكُورَ يَنْصَرِفُ إِلَى مَا هُوَ
الْمَقْهُودُ فِي الشَّرَاحِ ځكه چي كوم طعام په آيت كي ذكر سوي دى هغه به په شريعت كي دمتعين طعام و طرف ته كړ شي.

اللفاظ: ﴿متلف﴾ د افعال اسم مفعول دى: هلاك سوي، ﴿مفسوم﴾ د ضرب اسم مفعول دى: ضمان وركول سوي.

﴿قصر﴾ كجوري، خرماوي، ﴿معمود﴾ متعين، معلوم، معروف.

تشرېح: صورت د مسئلې خو بالكل شر كنده او آسانه دي چي كه قاتل محرم د ښكار په جزاء كي غله وركول وغواړي، نو كوم حيوان چي يې قتل كړي وي، د هغه قيمت دي اندازه كړي، او په هغومره قيمت سره دي طعام او غله رانيسي، نو كه هغه غنم وي نو پر هر مسكين دي نيم صاع غنم صدقه كړي، او كه كجوري يا اورشي وي نو يو صاع دي صدقه كړي، او هيڅ مسكين ته دي هم تر نيم صاع غنم كم نه وركوي، ځكه په دې آيت او كفارة طعام مساكين كي چي كوم د طعام حكم سوي دى، هغه د شريعت د متعين سوي طعام و طرف ته منسوب كيږي، او په شريعت كي متعين سوي طعام همدغه دى چي غنم به د نيم صاع په اعتبار سره وي، او اورشي يا خرماوي به د يوه صاع په اعتبار سره وي.

د ښكار په كفاره كي دروزو بيان

وَأَنْ اخْتَارَ الصَّيَّامُ او كه (د ښكار) قاتل روژې اختيار كړي يَقُومُ الْقَتْلُ طَعَامًا نو د قتل سوي حيوان قيمت به په طعام سره اندازه كړي سي ثُمَّ يَصُومُ عَنْ كُلِّ نَيْسَبٍ صَاعًا مِنْ بَرٍّ أَوْ صَاعًا مِنْ تَمْرٍ أَوْ شَعِيرَةً يَمًا بيا به قاتل د هر نيم صاع غنم يا د هر يوه صاع كجوري يا اورشو په بدله كي يوه ورځ روژه نيسي لَأَنَّ تَقْدِيرَ الصَّيَّامِ بِالْقَتْلِ غَيْرُ مُبِينٍ ځكه چي په قتل سوي حيوان سره دروزو اندازه كول ممكن نه دي إِذْ لَا قِيَمَةَ لِلصَّيَّامِ ځكه چي روژې قيمت نه لري فَقَدَرْنَاهُ بِالطَّعَامِ نو ځكه موږ په طعام سره د قتل سوي حيوان اندازه وكړه وَالْتَّقْدِيرُ عَلَى هَذَا التَّوَجُّهِ مَقْهُودٌ فِي الشَّرَاحِ او پر دې طريقه اندازه كول په شريعت كي متعين دي كَتَابُ بَابِ الْفِدْيَةِ لكه د فديې په باب كي چي دي فَلِإِنْ قَتَلَ مِنَ الطَّعَامِ أَكْلًا مِنْ نَيْسَبٍ صَاعًا بيا كه تر نيم صاع كم طعام پاته سي فَهُوَ مُعْزًى بِإِنْ شَاءَ تَصَدَّقَ بِهِ وَإِنْ شَاءَ صَامَ عَنْهُ يَوْمًا كَامِلًا نو قاتل ته اختيار دى كه غواړي نو هغه دي صدقه كړي او كه غواړي نو د هغه په بدله كي دي پوره يوه ورځ روژه ونيسي لِأَنَّ الصَّوْمَ أَكْلًا مِنْ يَوْمٍ غَيْرِ مَشْرُوعٍ ځكه چي تريوې ورځي كمه روژه (په شريعت كي) مشروع نه ده وَكُلُّ ذَلِكَ إِنْ كَانَ الْأَوَّابُ قَتَلَ طَعَامًا وَسَكِينًا او همدارنگه كه واجب مقدار د يوه مسكن تر طعام كم وي يُطْعِمُ قَدْرَ الْأَوَّابِ نو واجب مقدار طعام به وركړي أَوْ يَصُومُ يَوْمًا كَامِلًا يا به پوره يوه ورځ روژه ونيسي لِإِقْلَتِنَا د هغه دليل په وجه كوم چي موږ بيان كړي.

اللفاظ: ﴿تقدير﴾ اندازه كول (اندازه لكول)، مقررول.

د بل چا ټوله مال هلاک کړي، نو د ټوله مال ضامن به وي، او که د مال یو څه حصه هلاک کړي، نو د هغه په اندازه به ضامن وي.

د لوست ریش الخ او که محرم د یوه مارغه د وزر بڼکي (بڼي) وکارولې، یا یې د ښکار د حیوان پښې پرېکړې، تر دې چې هغه مارغه او حیوان له دې څخه ووتی چې خپل ځان له خلکو څخه خوندي کړي، نو پر محرم د هغه ټوله قیمت واجبیږي، ځکه کله چې محرم د هغه د حفاظت آله ختمه کړه، نو گواکي د هغه امن یې ختم کړی، او کله چې یې د هغه امن ختم کړی نو گواکي هغه یې هلاک کړی، او د هلاکولو په صورت کې د مقتول ټوله قیمت واجبیږي، نو په دې صورت کې به هم پر هغه د ټوله قیمت ضمان واجب وي.

د مرغانو د هګۍ د ماتولو بیان

وَمَنْ كَسَبَ يَبْسَ نَعَامَةٍ او کوم محرم چې د شتر مرغ هګۍ ماته کړي فَعَلَيْهِ يَبْسُهُ نو پر هغه د هګۍ قیمت واجب دی وَهَذَا مَرْوُوقٌ عَنْ عَلِيٍّ وَابْنِ عَبَّاسٍ او دا له حضرت علي او ابن عباس رضی الله عنهما څخه روایت سوي دي وَلَأَنَّهُ أَصْلُ الْقَيْدِ او ځکه چې هګۍ د ښکار اصل دی (یعنې له هغه څخه ښکار پیدا کیږي) وَلَهُ عَرَضِيَّةٌ أَنْ يَمِيرَ صَيْدًا او په هګۍ کې دا وړتیا ده چې ښکار جوړ سي فَتَنَزَّلَ مِنْهُ الْقَيْدُ احْتِيَاظًا مَا لَمْ يُقْضَ لهذا هغه احتیاطاً د ښکار په درجه کې سوه (خو) تر څو چې خرابه سوې نه وي قُلَانِ حَرْبٍ مِنَ الْبَيْضِ قَرْمٌ مَيْثٌ بیا که له هګۍ څخه مړ چيچۍ راوځي فَعَلَيْهِ يَبْسُهُ نو پر محرم به د هغه قیمت واجب وي وَهَذَا اسْتِخْصَانٌ او دا استحسان دی وَالْقِيَاسُ أَنْ لَا يَفْرُغَ سَوَى الْبَيْضَةِ او قیاس دا دی چې له هګۍ څخه علاوه به (د بل شي) ضمان نه ورکوي لَأَنَّ حَيَاةَ الْفَرَسِ غَيْرُ مَعْلُومَةٍ ځکه چې د چيچي ژوند معلوم نه دی وَجَهْ الْاِسْتِخْصَانِ أَنَّ الْبَيْضَ مَعْدٌ لِيَخْرَجَ مِنْهُ الْفَرَسُ الْحَيُّ او د استحسان وجه (او دلیل) دا دی چې هګۍ د دې لپاره جوړه سوې ده چې له هغې څخه ژوندی چيچۍ راوځي وَالْكَسْبُ قَبْلَ اَوَائِهِ سَهْبٌ لِمَوْتِهِ او تر وخت مخکې د هګۍ ماتول د چيچي د مړګ سبب دی فَيُخَالِ بِهِ عَلَيْهِ احْتِيَاظًا نو احتیاطاً به د چيچي مړګ د هګۍ پر ماتولو حمل کیږي وَعَلَّ هَذَا إِذَا غَرِبَ بَطْنٌ ظَلِيَّةٌ او هم پر دغه حکم (دا مسئله مبني) ده چې کله محرم (بلاربه) هوسۍ پر نس ووهي فَأَلْقَتْ جَنِينًا مَيْثًا نو هغه مړ بچی وزېږوي وَمَاتَتْ او (په خپله هم) هوسۍ مړه سي فَعَلَيْهِ يَبْسُهُ نو به پر محرم به د بچي او هوسۍ دواړو قیمت واجب وي.

اللفات: ﴿کسر﴾ د ضرب ماضي ده؛ ماتول، ﴿یبس﴾ هګۍ، ﴿عرضية﴾ صلاحیت، وړتیا، ﴿فرخ﴾ د مارغه بچی (چيچۍ)، ﴿معد﴾ تیار سوی، جوړ سوی، ﴿ظلية﴾ هوسۍ.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو محرم د شتر مرغ هګۍ ماته کړه، نو پر هغه د هګۍ قیمت واجب دی، له حضرت علي او ابن عباس رضی الله عنهما څخه همدغه روایت سوي دي، دویم دلیل دا دی چې هګۍ د ښکار اصل دی، او په هګۍ کې د ښکار جوړېدل وړتیا هم ده (یعنې په هګۍ کې دا وړتیا ده چې تر شارېدلو وروسته د ښکار مرغه ځني جوړ سي)، نو

ترخو چي هغه هگي خرابه سوي نه وي، تر هغه پوري به هگي احتياطاً د ښکار په درجه کي گرځول کيږي. او څرنگه چي د ښکار په هلاکولو سره ضمان واجبيږي، نو د ښکار د اصل په ماتولو سره به هم ضمان واجبيږي.

لېان خراب الخ اوس که له ماتې سوي هگي څخه مړ چيچي راووتی نو پر محرم به د بچي قيمت واجب وي، او دا حکم استحساني دی، ځکه د قياس تقاضا دا ده چي فقط دهگي قيمت دي واجب سي، او د چيچي قيمت دي نه واجبيږي. ځکه په هگي کي د چيچي ژوند نه سي معلومېدای، ځکه ممکنه ده چي چيچي به له منځکي څخه مړ وي. دهگي د ماتولو په وجه به نه وي مړ سوي، نو د محرم له طرفه فقط دهگي ماتول راغله، نه د چيچي وژل. نو کله چي د چيچي وژل نه راغله، نو پر هغه به د چيچي ضمان هم واجب نه وي، خو دهگي ضمان به پر واجب وي.

وجه الاستحسان الخ د استحسان دليل دا دی چي الله ﷻ هگي د دې لپاره جوړه کړې ده چي له هغې څخه ژوندی چيچي راوځي (نو د هغې له ظاهري حالت څخه همدغه معلومېږي چي په هغې کي به چيچي وي)، نو کله چي محرم تر وخت منځکي هگي ماته کړه، نو دا ماتول به د چيچي د مړگ سبب وي، او کله چي دهگي ماتول د چيچي د مړگ سبب سو، نو ګواکي هغه چيچي هلاک کړی، او کله چي يې چيچي هلاک کړی، نو ځکه به د چيچي ضمان پر واجب وي.

وعلى هذا الخ هم پر دې استحسان دا مسئله متفرع ده چي که محرم يوه هوسۍ پر نس ووهله، او د هغه په سبب هوسۍ مړ بچي وغورځوي، بيا هوسۍ هم مړه سوه، نو پر محرم به د هوسۍ او بچي دواړو قيمت واجبيږي، ځکه چي دلته هم ظاهر آد هغه دا فعل د دواړو د مړگ سبب سو.

د هغه حيواناتو بيان چي به وژولو سره يې څه نه واجبيږي

وَلَيْسَ فِي قَتْلِ الْفَرَّابِ وَالْحِدَاةِ وَالْيَتْبِ وَالْحَيَّةِ وَالْعَقْرَبِ وَالْفَأْرَةَ وَالْكَلْبِ الْعَقُورِ جَزَاءٌ اَوْ نَسْتَهْ بِهٖ وُژولو د کارګره،

تپوس، مار، لړم، موبک او دارونکي سپي کي هيڅ جزاء (بدله) يَقُولِهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: خُمْسٌ مِنَ الْقَوَاسِقِ

يُقْتَلْنَ إِلَى الْجِلِّ وَالْخَرَابِ ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي: "چي پنځه خبيث حيوانات به په جل او حرام (دواړو) کي قتل

کيږي الْحِدَاةُ وَالْحَيَّةُ وَالْعَقْرَبُ وَالْفَأْرَةُ وَالْكَلْبُ الْعَقُورُ تپوس، مار، لړم، موبک او دارونکي سپي" وَقَالَ صَلَّى اللهُ

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَقْتُلُ الْمُخْرِمُ الْفَأْرَةَ وَالْفَرَّابَ وَالْحِدَاةَ وَالْعَقْرَبَ وَالْحَيَّةَ وَالْكَلْبَ الْعَقُورَ او (بل ځای) نبي ﷺ فرمايلي

دي: "چي محرم به موبک، کارګره، تپوس، لړم، مار او دارونکي سپي وژني" وَقَدْ ذَكَرَ الْيَتْبُ فِي بَعْضِ الرِّوَايَاتِ او په

ځيني رواياتو کي لپوه ذکر سوي دي وَقِيلَ: الْمَرَادُ بِالْكَلْبِ الْعَقُورِ الْيَتْبُ او ويل سوي دي: چي له دارونکي سپي

څخه مراد لپوه دی أَوْ يُقَالُ: أَنَّ الْيَتْبَ مَعْنَاهُ يَأْوِلُ كَبِيرِي به: چي لپوه د دارونکي سپي په معنى سره دی وَالْمَرَادُ

بِالْفَرَّابِ الَّذِي يَأْكُلُ الْجَيْفَ او له کارګره څخه مراد هغه دی چي مرداري (او نجاست) خوري وَيَخْلُطُ او دانه

ګلوي (يعني په خوشاښي يا نجاست کي چي کومي ډانې وي هغه د نجاست سره ګډي خوري) لِأَنَّهُ يُبْتَدِئُ بِالْأَذَى ځکه چي داسي

کارگه (انسان ته) په تکلیف رسولو شرع کوي أَمَّا الْعَقَقُ فَقَدْ مُسْتَفْتَى لېکن عقق مستثنی نه دی لَأَنَّهُ لَا يُسْتَفْتَى عَرَابًا ځکه چې هغه ته کارگه نه ویل کیږي وَلَا يَتَدَيُّ بِالْأَذَى او نه هغه په تکلیف رسولو شروع کوي وَعَنْ أَبِي حَنِيفَةَ رَجَعَهُ اللَّهُ إِلَى الْكَلْبِ الْعَقُورَ وَغَيْرِ الْعَقُورِ وَالْمُسْتَأْنَسَ وَالْمُسَوَّحَ مِنْهَا سَوَاءٌ او له امام صاحب رَجَعَهُ الله روایت دی چې سپی که دارونکي وي که نه وي اموخته وي که نه وي ټوله برابر دي لَأَنَّ الْمُفْتَبِرَ ذَلِكَ الْجَنْسُ ځکه چې په دې کې (د سپي) جنس معتبر دی وَكَذَا الْقَارَةُ الْأَهْلِيَّةُ وَالْوَحْشِيَّةُ سَوَاءٌ او همدارنگه کورنی او صحرايي موږک دواړه برابر دي وَالسَّبُّ وَالذُّبُّ لَيْسَا مِنَ الْخَنَسِ الْمُسْتَفْتَى او ګوه او ځانی له دې پنځو حیواناتو څخه نه دي د کومو استثناء چې وسو لَأَنَّهُمَا لَا يَتَدَيُّانِ بِالْأَذَى ځکه چې هغه (انسان ته) په تکلیف ورکولو شروع نه کوي.

اللفات: ﴿عقق﴾ ګیرکه، ګیرکه (یوه اوږده لکۍ لرونکۍ مارغه دی چې د افغانستان په زیاتره سیمو کې سته، او په باغونو او کښتونو کې

اوسېږي)، ﴿فسب﴾ ګوه (د سمارې په شکل خو تر سمارې کوچنی یو ځناور دی چې د هرې هیوادونو په دښتونو کې زیات پیدا کیږي، او حرب یې ښکاروي او خوري یې، او له دې څخه سماره بالکل مراد نه ده، لکه بعضي چې وايي، ځکه چې ګوه د جمهورو په نېز حلال دی، او سماره د جمهورو په نېز مرداره ده، او ګوه په اړوندېه کې ورته وايي خو څرنگه چې د پښتو په بعضي نامتو قاموسونو کې هم ګوه ورته ویل سوي دي نو ځکه موږ په ترجمه کې ګوه ولیکل)، ﴿یربوع﴾ ځانی (ځنګلي موږک).

تشریح: په عبارت کې بیان سوې مسئله بالکل آسانه ده، مختصره تشریح یې داده چې که یو محرم په احرام کې کارگه یا تپوس یا لږه یا دارونکۍ سپی یا مار او لږم ووژل، نو پر هغه هېڅ جزاء نه واجبیږي، دلیل دا دی چې نبی ﷺ له حیواناتو څخه پنځه خبیث او بد حیواناتان استثناء کړي دي، او د محرم لپاره یې د هغه د وژلو اجازه ورکړې ده، دویم حدیث دادی "چې موږک، کارگه، تپوس، مار لږم او دارونکۍ سپی محرم وژلای سي".

وقد ذکر الذئب الخ په دې سره د یو سوال جواب ورکوي، سوال دا دی چې په بخاري او مسلم کې د فواسقِ خمس په ضمن کې د ذئب ذکر نسته، لېکن ماتن رَجَعَهُ الله ذئب له فواسقِ خمس څخه شمار کړی دی، جواب دا دی چې د صحیحینو له روایت څخه ماسو! په نورو روایتونو کې ذئب ذکر سوی دی، دویم جواب دا دی چې د صحیحینو په حدیث کې چې کوم کلب عقور ذکر سوی دی، له هغه څخه مراد ذئب هم دی، او دواړه یو دي، نو په دې وجه په ځینې کتابو کې ذئب نه دي ذکر سوی.

والمراد بالغراب الخ صاحب د هدایې فرمایي چې په حدیث کې له غراب څخه مراد د کارگه هغه قسم دی چې مرداري خوري، او په نجاستونو او خوشایو کې چې کومې دانې وي هغه خوري او د دانو سره نجاست هم ګډوي، نو څرنگه چې دا کارگه په نجاست سره شروع کوي، او خلکو ته تکلیف ورکوي (یعني د هغوی له کورونو او لاسونو څخه شیان خغولي)، نو ځکه به د هغه په وژلو کې څه حرج نه وي.

أما العقق الخ او کارگه ته ورته بل قسم عقق مارغه دی، چې په رنگ تور او سپین دی (او په پښتو کې ګیرکه ورته وايي)، په حدیث د فواسق کې د دې استثناء نه ده سوې، ځکه چې دا په نجاست کې لوېږي، او نه په تکلیف ورکولو شروع کوي، بلکې فقط د کښت دانې او غله خوري.

رحمن ابن حنيفة الخ له امام صاحب رحمه الله شخه يوروايت داى چي د جزاء په نه واجبيللو كي كلب حقور او غير حقور، وحشي او غير وحشي هر ډول سپيان برابر دي، او هر سې په فواسق خمه كي شامل او داخل دى، ځكه چي په استثناء كي جنسيت معتبر او اصل دى، او په جنسيت كي هر ډول سې داخل دي، همدارنگه كورني او دښتي موډكان هم برابر دي، او د ټولو د وژلو اجازه سته.

والصب الخ همدارنگه گوه او خانې هم له فواسق خمه شخه جلا دي، او د هغو وژل جزاء واجبوي، ځكه چي هغه په تكليف او ضرر سره وړانديتوب نه كوي.

د احرام په حالت كي د خزندو د وژلو حكم

وَلَيْسَ بِكَتْلٍ الْقَتْلُ وَاللَّيْلُ وَاللَّيْلُ وَاللَّيْلُ وَاللَّيْلُ وَاللَّيْلُ او نسته په وژلو د غوماشي، مېړي، زغانخي او منگوب كي هېڅ شى لَا كُنْهَا يَسْتَبِيحُ ځكه چي دا خزندې ښكار نه دي وَلَيْسَتْ بِمُتَوَلَّدَةٍ مِنْ الْبَدَنِ او نه له بدن شخه پيدا سوي دي ثُمَّ هِيَ مُؤَيَّدَةٌ بِطَاعَتِهَا او بيا دا په خپل طبيعت كي (فطرتا) ضرر رسونكي دي وَالْمَرْءُ بِاللَّيْلِ السُّودِ أَوْ الْفُطْرِ الْبُيْضِ يُؤْذِي او له مېړي شخه مراد هغه تور يا ژړ مېړى دى چي ضرر رسوي وَمَا لَا يُؤْذِي لَا يَحِلُّ قَتْلُهَا او كوم چي ضرر نه رسوي د هغه وژل حلال نه دي وَلَكِنْ لَا يَجِبُ الْجَزَاءُ لِلْعَلَّةِ الْأُولَى لېكن جزاء نه واجبيږي د اول علت په وجه.

اللفات: ﴿بعض﴾ غوماش، ﴿براعث﴾ جمع د برغوثه ده؛ زغانخه (يو ډول تور رنگه خرنده ده)، ﴿قراة﴾ منگوب. **تفريح:** فرمايي چي د محرم لپاره د غوماشي، مېړي او داسي نورو وژل صحيح او حلال دي، او د دې شيانو په وژلو سره جزاء نه واجبيږي، ځكه چي جزاء د ښكار په وژلو سره واجبيږي، او دا شيان ښكار نه دي (ځكه ښكار فطرتا له انسان شخه ترهېلونكى وي او دا شيان راغب دي، او د انسان پر طرف ورغلي)، او بيا د دې پيداېښت هم د انسان له بدن شخه نه كيږي، چي موجب د جزاء دي سي، (لكه سپري چي د انسان بدن له خيرو شخه پيدا كيږي او د هغو وژل موجب د جزاء دي)، او بل دا شيان په فطري توگه ضرر رسونكي دي.

والمراد بالنمل الخ فرمايي چي له نمل شخه مراد هغه تو او ژړ مېړيان دي چي انسان ته تكليف وركوي، د هغو وژل د محرم لپاره جائز دي، خو هغه مېړيان چي انسان ته تكليف نه وركوي، د هغه وژل صحيح نه دي، خو كه بيا يې هم وژني، نو جزاء نه واجبيږي، ځكه چي دا خو نه د ښكار په حكم كي دي، او نه د انسان له بدن شخه پيدا كيږي.

د سپرو د وژلو حكم

وَمَنْ قَتَلَ قَتْلَةً او كوم محرم چي سپره قتل كړي تَصَدَّقَ بِهَا شَاةٌ نو څه چي وغواړي هغه دي صدقه كړي وَمَنْ قَتَلَ وَمَنْ الْقَتْلَ مَثَلًا يو موټ غله لَا كُنْهَا مُتَوَلَّدَةٌ مِنْ الثَّفَةِ الَّتِي عَلَى الْبَدَنِ ځكه چي سپره له هغه خيرو (او چتلي) شخه پيدا كيږي چي پر بدن وي وَلِلْمَتَاوَمِ الصَّغِيرِ أَقْتَمٌ قَيْشًا او په جامع صغير كي دي چي څه دي په غوري وَلَهَا اِدْكُلْ عَلَّ أَنْ يَخْرِجَهُ أَنْ يُطْعِمَ وسكيتا شيتا يسيرا على سبيل الاباحة او دا د جامع صغير قول پر دې خبره دلالت كوي چي درواېښت په توگه په مكين يو معمولي غوندي شى خوږل كافي دي وَإِنْ لَمْ يَكُنْ مُشْبِعًا كه څه هم هغه مړونكي (يعني په ډك نس) نه وي.

اللفات: ﴿قصة﴾ سپړه، ﴿فت﴾ خیره، ﴿مشع﴾ د افعال اسم فاعل دی: مړونکي، نس ټکونکي.

تشریح: مسئله: دا ده که یو محرم سپړه وژله، نو څه چي وغواړي هغه دي صدقه کړي، مثلاً یو ټک مړت غله دي صدقه کړي، او ځيني حضراتو فرمایلي دي چي که سپړي ډوې یا ډرې وي نو یو مړت غم دي صدقه کړي، او که تر ډې زیاتي سي، نو نیم صاع غم دي صدقه کړي، دلیل دا دی چي سپړه دانسان د بدن له خیرو شخه پیدا کیږي، او په احرام کي د خیرو په پاکولو سره صدقه واجیږي، نو د سپړي د وژلو په صورت کي به هم صدقه واجیږي.

وفي الجامع الصغير الخ فرمایي چي په جامع صغیر کي امام محمد رَحِمَهُ اللهُ داسي جمله ذکر کړې ده: أطلعنيأ، او په متن کي راغلي دي چي مثلاً یو مړت غم دي وړکړي، نو د جامع صغیر له عبارت شخه معلومیږي چي مسکین ته په لاس کي وړکول او مالک جوړول ضروري نه دي، بلکي د مباح کولو په توگه دي یو شی په وځوري، که څه هم په ماره نس نه وي، بیا هم کافي دي.

د ملخ د وژلو حکم

وَمَنْ قَتَلَ جَرَادًا أو کوم محرم چي ملخ قتل کړي تَصَدَّقَ بِهَا شَاءَ نو څه چي وغواړي هغه دي صدقه کړي لِأَنَّ الْجَرَادَ مِنْ صَنِيدِ النَّبَرِ ځکه ملخ د وچي بنکار دی فَإِنَّ الصَّيْدَ مَا لَا يُبَيِّنُ أَخْذُهُ إِلَّا بِحِيلَةٍ ځکه چي بنکار هغه (ته ویل کیږي) چي له یو چل (او حیلې) شخه بغیر د هغه نیول ممکن نه وي وَيَقْصُدُ الْآخِذُ او نیونکی د هغه د نیولو اراده وکړي وَتَرَى خَيْرَ مَنْ جَرَادًا او یوه خرما له یوه ملخ شخه غوره ده لِقَوْلِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: تَرَى خَيْرَ مَنْ جَرَادًا د حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د قول په وجه: "چي یوه خرما له یوه ملخ شخه غوره ده".

اللفات: ﴿جرادة﴾ ملخ، ﴿حيلة﴾ چل، کونښ (زیار).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو محرم ملخ مړ کړي، نو څه چي وغواړي هغه دي صدقه کړي، دلیل دا دی چي ملخ د وچي بنکار دی، ځکه چي بنکار هغه ته ویل کیږي چي د هغه نیول بغیر له حیلې او چل شخه ممکن نه وي، او نیونکی د هغه اراده هم وکړي.

صاحب د قدوري فرمایي چي یوه خرما غوره ده له یوه ملخ شخه، دا په اصل کي د حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قول دی، قصه داسي وه چي د حمص خلکو به د احرام په حالت کي ډېر ملخان وژل او د هر ملخ په بدله کي به یې یو درهم صدقه کوي، حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وفرمایل: "ای د حمص خلکو! ستاسو درهمونه ډېر دي، او یوه خرما له یوه ملخ شخه غوره ده"، يعني د یوه ملخ په بدله کي یو درهم صدقه کول بیخي ډېر دي، نو که تاسو د یوه ملخ په بدله کي یوه خرما صدقه کړی نو دا هم بالکل کافي دي.

د کیشپ (کیشو) د وژلو حکم

وَلَا تَنْهَى عَنْهُ دَبْحُ السُّلْعَةِ او هیڅ واجب نه دي پر محرم د کیشپ په وژلو کي لِأَنَّهُ مِنَ الْهَوَامِ وَالْعَصَائِبِ ځکه چي کیشپ (هم) له خزندو او حشراتو شخه دی فَأَشْبَهَ الْخَنَافَسَ وَالْوَرَعَاتِ نو د نجاست د چینجیانو او د خرمنکیانو سره مشابه سو وَيُبَيِّنُ أَخْذُهُ مِنْ غَيْرِ حِيلَةٍ او له یو چل شخه بغیر د هغه نیول (هم) ممکن دي وَكَذَلِكَ يَقْصُدُ بِالْآخِذِ همدارنګه د هغه د نیولو قصد هم نه کیږي فَلَمْ يَكُنْ صَيْدًا نو ځکه به بنکار نه وي.

اللغات: ﴿سَلَطَ﴾ کیشپ (کیشو)، ﴿هَوَام﴾ خزندی، ﴿عِطَاس﴾ د گندگی او غایطه مبادو چینیان، ﴿وَزَغَت﴾ جمع د وزغه ده؛ شرمبکیانی (چرمبکیانی).

تفريخ: مسئله: دا ده چې که یو محرم کیشپ قتل کړي، نو پر هغه هیڅ ضمان نه واچیږي. ځکه چې کیشپ له حشرات الارض څخه دی، نو دا د نجاست د چینجیانو او د شرمبکیانو سره مشابه سو. او د دې شیانو په وژلو سره ضمان نه واچیږي، نو د کیشپ په وژلو سره به هم ضمان نه واچیږي.

ويمکن الخ دومره خبره دا ده چې کیشپ بغیر له چل او حیلې څخه نیول ممکن دي. او څوک یې د نیولو اراده هم نه کوي، لهندا دا د ښکار حیوان نه سي شمارل کېدلای، حال دا چې جزاء هغه وخت واچیږي. چې د ښکار حیوان قتل کړی سي، نو په دې وجه به هم جزاء واجب نه وي.

د حرم د خاړوي د لوېشلو حکم

وَمَنْ حَلَبَ صَيْدَ الْهَرِيرِ او کوم محرم چې د حرم ښکار ولوېشي **فَعَلَيْهِ قِتْمَتُهُ** نو پر هغه د دې قیمت واجب دی **لَنْ** **الذَّبَنَ مِنْ أَجْزَاءِ الصَّيْدِ** ځکه چې شیدې د ښکار له اجزاؤ څخه دي **فَأُشِبَّهَ كَلَهُ** نو هغه د ښکار د کل سره مشابه سوې.

اللغات: ﴿حَلَب﴾ دنصر ماضي ده: شیدې لوېشل.

تفريخ: مسئله: دا ده که یو محرم د حرم د ښکار شیدې ولوېشي، نو پر هغه د شیدو قیمت واجب دی، ځکه چې شیدې د ښکار له اجزاؤ څخه دي، نو شیدې د ښکار مشابه سوې، او په ښکار کې جزاء واجب ده، نو د ښکار په جزء یعنې په شیدو کې به هم جزاء واجب وي.

د غیر ماکول اللحم حیوانانو د وژولو حکم

وَمَنْ قَتَلَ مَا لَا يَزُكُّ لَعْنُهُ مِنَ الصَّيْدِ او څوک چې داسې ښکار قتل کړي چې غوښي یې نه خوړل کیږي **كَالْبَيْهَاتِ** **وَتَعْرِهَا** لکه درندگان او دوی په خیر **فَعَلَيْهِ الْجَزَاءُ** نو پر هغه جزاء واجب ده **إِلَّا مَا اسْتَفْتَاءَ الشَّرْمَ** ماسواله هغه څخه چې شریعت مستثنی کړي وي **وَهُوَ مَا عَدَّ ذَنَاءً** او د شریعت مستثنی سوي حیوانان هغه دي کوم چې موږ شمار کړل **وَقَالَ السَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ: لَا يَجِبُ الْجَزَاءُ** او امام شافعي فرمایي: چې (په مالا یوکل لعه کې) جزاء نه واچیږي **لِأَنَّهَا جُعِلَتْ عَلَى الْإِنْدَاءِ** ځکه چې هغه د تکلیف رسولو لپاره پيدا سوي دي (یعنې د هغو په نظرت کې بل چاته ضرر او تکلیف رسول اغېزې دي) **فَدَخَلَتْ فِي الْفَوَاقِصِ الْمُسْتَفْتَاءَةِ** نو دا به په مستثنی سوو فواسقو کې داخل وي **وَكَذَا اسْمُ الْكَلْبِ يَسْأَلُ السَّبَاعَ بِأَسْمَاءِ لَفَةٍ** او همدارنګه لفظ د کلب د لغت له رويه ټولو درندګانو ته شامل دی **وَلَنَا أَنَّ السَّبَاعَ صَيْدٌ** او زموږ دلیل دا دی چې درنده ښکار دی **لِتَرَجُّشِهِ** ځکه چې هغه وحشي وي **وَكُونِهِ مَقْصُودًا بِالْأَخْذِ** او په نیولو سره مقصود (هم) وي **إِمَّا لِحِدِّهِ** یا د هغه د څرمي لپاره (مقصودوي) **أَوْ لِيُضْطَادَّ بِهِ** یا د دې لپاره (مقصودوي) چې ښکار په وسي **أَوْ لِيُذَمَّ أَذَاهُ** یا د هغه د ضرر دليري کولو لپاره (مقصودوي) **وَالْقِيَاسُ عَلَى الْفَوَاقِصِ مُنْتَبِهٌ** او قیاس پر فواسقو

ممتنع دی لِأَنَّهُ مِنْ إِنْطَالِ الْعَدُوِّ حُکمه چي په دې کي د عدد (شمبر) باطلول دي وَأَسْمُ الْكَلْبِ لَا يَنْقُصُ عَنْ السُّبُعِ عُرْفًا او د عرف له رويه لفظ د کلب د درنده لپاره نه استعمالیږي وَالْعُرْفُ أَمْلُكُ او هم دا عرف زیات قوی دی.

تشریح: صورت د مسئلې: دای که یو محرم له غیر ماکول اللحم حیواناتو څخه یو حیوان مثلاً له درندگانو څخه یې شېر یا پړانګ یا گیلږه ووژله، نو زموږ په نېز پر هغه هم جزاء واجبیږي، هو! د فواسقِ خمسہ وو په وژلو سره جزاء نه واجبیږي، کوم چي موږ منځکي ذکر کړل، امام شافعي فرمایي چي د غیر ماکول اللحم په وژلو سره جزاء نه واجبیږي، دلیل دا دی چي د دې درندگانو په خټه او فطرت کي د ضرر رسولو ماده پرته ده، نو حُکمه به درندگان هم په فواسقِ خمسہ وو کي داخلېږي، دویم دلیل دا دی چي په فواسقِ خمسہ وو کي نبي ﷺ د کلب عقور استثناء هم کړې ده، او لفظ د کلب د لغت له رويه ټولو درندگانو ته شامل دی، نو حُکمه به ټوله درندگان مستثنیٰ شمارل کیږي.

ولنا الخ زموږ دلیل دا دی چي درندگان وحشي او ترهیلونکي وي، له خلکو څخه خفلي، او خلک د هغوی د نیولو اراده هم کوي، او د هغو د نیولو اراده حُکمه کوي چي یا خو د هغو له شرمني څخه نفع واخلې لکه شېر یا پړانګ، یا حُکمه چي په هغو ښکار وکړي لکه تازي او داسي نور، یا خو د ضرر ليري کولو په غرض هغه نیسي لکه ځنگلي خنزیر او داسي نور، نو په کوم حیوان کي چي دا خبري پیدا سي، هغه ته به ښکار ویل کیږي، نو حُکمه به درندگان ښکار وي، او د ښکار په باره کي الله ﷻ فرمایلي دي: وَلَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرْمٌ، لهندا د هغو په وژلو سره به جزاء واجبیږي

والقیاس الخ د امام شافعي د قیاس جواب دا دی چي درندگان پر فواسقو قیاسول صحیح نه دي، حُکمه چي د قیاس په صورت کي د حدیث عدد او شمېر یعنی خمس باطلیږي، او د امام شافعي دا وینا چي کلب درندگانو ته ویل کیږي، صحیح نه ده، حُکمه لفظ د کلب په عرف کي د درندگانو لپاره نه کارول کیږي، او په دې ډول مسئلو کي عرف قوی دی او د عرف اعتبار کیږي، لهندا په دې حواله سره به هم درندگان په فواسقِ خمسہ کي نه شمارل کیږي، او د هغوی وژل به د محرم په حق کي د جزاء د وجوب سبب وي.

د جزاء قیمت به د بزې نور قیمت زیات نه وي

وَلَا يَجَاوُزُ بِحَبْنَةِ شَاةٍ او د جزاء قیمت به د بزې له قیمت څخه نه زیاتوي (دغه مرفوع دی حُکمه چي مسندایې دی) وَقَالَ زَوْجٌ: تَجِبُ بِالْقَةِ مَا بَلَغَتْ او امام زفر رحمه الله فرمایي: چي ټوله قیمت به یې واجب وي تر کومه ځایه چي ورسیري إِعْتِبَارًا بِأَكْوَلِ اللَّحْمِ پر ماکول اللحم څاروي په قیاسولو سره وَلَنَا قَوْلُهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: * أَلْصَبُّ صَيْدٌ وَفِيهِ الشَّاةُ او زموږ دلیل دا دی: چي نبي ﷺ فرمایلي دي: "کوږ ښکار دی او په هغه کي بزه واجب ده" وَلَا أَلَّ إِعْتِبَارًا بِحَبْنَةِ لِسَكَّانِ الْإِسْتِفَاعِ بِجَنْدِيَه او حُکمه چي د غیر ماکول اللحم د قیمت اعتبار د هغو له شرمني څخه د نفع اخیستلو په وجه دی لَا لِأَنَّهُ مُحَارَبٌ مُؤَدٍّ نه په دې وجه چي هغه جنگي (او) ضرر رسونکی دی وَمِنْ هَذَا الْوَجْهِ لَا يَزِيدُ أَدْعَى وَيُنْقِ الشَّاةَ قَاهِرًا او همدغه فایده یې په وجه به ظاهر او د جزاء قیمت د بزې پر قیمت نه زیاتیږي.

تشریح: صورت د مسئلې؛ دادی که یو محرم غیر ماکول اللحم درنده قتل کړی، نو پر هغه ددې درنده قیمت واجبیږي. لېکن په قیمت کې به ددې خبرې خیال ساتل کیږي چې دا قیمت د بزې له قیمت څخه زیات نه سي. امام زفر رحمه الله فرمایي چې د مقتول درنده ټوله قیمت واجبیږي، که هغه هر شو ته ورسیري، یعني که هر څومره وي. دامام زفر رحمه الله دلیل قیاس دی یعني غیر ماکول اللحم پر ماکول اللحم قیاسوي، او زموږ دلیل دا حدیث دی: الفسح صید وفيه شاة.

وَأَنَّ إِمْتِثَالَ الْخِ عَقْلِي دای چې د غیر ماکول اللحم یعني د درندگانو غوښې به کار نه راځي، صرف څرمنه یې په کار راځي، او د څرمني قیمت یې ظاهر له بزې څخه زیات نه وي، همدارنگه د غیر ماکول اللحم د قیمت اعتبار د جنگ او موزي کېدلو په وجه هم نه کیږي، نو ځکه موږ وایو چې د درنده ضمان او قیمت به د بزې تر قیمت زیات نه وي.

د حمله کونکي حیوان د وژلو حکم

وَإِذَا صَالَ السَّبَّاحُ عَلَى الْبُحْرِ او کله چې درنده پر محرم حمله وکړي **فَقَتْلُهُ** او محرم هغه قتل کړي **لَا شَرَّ لَهُ عَلَيْهِ** نو پر محرم هيڅ شی واجب نه دی **وَقَالَ زُفَرٌ: يَجِبُ** او امام زفر فرمایي: چې واجب دی **إِعْتِبَارًا بِالْجَمَلِ السَّائِلِ** پر حمله کونکي اوښ باندي په قیاسولو سره **وَلَكِنَّا مَا رَوَى عَنْ عُمَرَ أَنَّهُ قَتَلَ سَبُعًا** او زموږ دلیل هغه روایت دی کوم چې له حضرت عمر رضی الله عنه څخه روایت سوی دی چې هغه یو درنده قتل کړی **وَأَهْدَى كَبْشًا** او یو وزگرۍ (سېرلی) یې هدی کړی **وَقَالَ: إِنَّا إِنْتَدَأْنَا** او ویې فرمایل: "چې ما پر درنده وړاندیتوب وکړی (یعني اوله حمله ما پر وکړه)." **وَرَأَى الْبُحْرَ مَمْنُونًا عَنِ الشَّعْرِضِ** او ځکه چې محرم له تعرض (او لاس وهني) څخه منع سوی دی **لَا عَنْ دَفْعِ الْأَذَى** نه د ضرر له لیري کولو څخه **وَلِهَذَا كَانَ مَأْذُونًا فِي دَفْعِ الْمُتَوَهِّمِ مِنَ الْأَذَى** او هم په دې وجه محرم ته اجازه سته د داسي حیوان د دفع کولو (او وژلو) چې له هغه څخه د ضرر وهم وي **كَتَابِ الْقَوَاسِقِ** لکه څرنگه چې په خبیثو حیواناتو کې (اجازه سته) **فَلَا أَنْ يَكُونَ مَأْذُونًا فِي دَفْعِ الْمُتَحَقِّقِ مِنْهُ أَثَرٌ** نو د هغو حیواناتو د دفع کولو (او وژلو) اجازه (خو) به په درجه اولی وي چې له هغو څخه ضرر متحقق وي **وَمَعَ وَجُودِ الْإِذْنِ مِنَ الشَّارِعِ لَا يَجِبُ الْجَزَاءُ حَقًّا لَهُ** او د شارع له طرفه د اجازې باوجود د شارع د حق په وجه جزاء نه واجبیږي **بِخِلَافِ الْجَمَلِ السَّائِلِ** په خلاف د حمله کونکي اوښ **لَأَنَّهُ لَا إِذْنَ مِنْ صَاحِبِ الْحَقِّ** ځکه چې (قاتل ته ددې اوښ) د حقدار له طرفه اجازه نسته **وَهُوَ الْعَبْدُ** او داوښ حقدار بهنده دی.

اللفات: ﴿صال﴾ د نصر اسم فاعل دی: حمله کونکی، ﴿جمل﴾ اوښ، ﴿کبش﴾ مینده، وزگرۍ.

تشریح: صورت د مسئلې؛ دادی که یو درنده پر محرم حمله وکړي، او محرم هغه قتل کړي، نو زموږ په نېز پر هغه جزاء نه واجبیږي، لېکن د امام زفر په نېز پر هغه د حیوان قیمت واجبیږي، دامام زفر دلیل قیاس دی، یعني که پر یو انسان اوښ حمله وکړي، او بیا انسان داوښ قتل کړي، نو پر هغه ددې اوښ قیمت واجبیږي، که څه هم د خپل ځان د دفاع په خاطر داسي وکړي، نو همدارنگه به د درنده د قتلولو په صورت کې هم پر قاتل جزاء واجبیږي.

د مجبوري په وجه د بنکار کولو حکم

اللفات: ﴿اضطر﴾ دافتعال ماضی ده: مجبورہ کیدل.

د څارويانو د حلالولو حکم

وَلَا تَأْكُلْ لِنَفْسِكَ أَنْ يَقْدِرَ عَلَيْهِمُ الشَّقَاءُ وَالْمَغْرَقَةُ وَالْمَعْرُورَةُ وَالْحَاجَةُ وَالْهَظْ أَلْفَلِ اود معمرم لپاره دبزي، خوا، اوبن، چرگي اود
کورنی هیلۍ په حلالولو کي هیڅ پروا نسته لَآن هَذِهِ الْأَشْيَاءُ لَيْسَتْ بِصَيُورٍ لِعَدَمِ التَّوَكُّلِ ځکه چي داشیان د
وحشي نه کېدلو په وجه ښکار نه دي وَالْمَزَادُ بِالْهَيْطِ الَّذِي يَكُونُ فِي الْمَسَاكِينِ وَالْعِيَاضِ اوله هیلۍ څخه مراد هغه ده
چي په کورونو او حوضونو کي اوسېږي لِأَنَّهُ أَكْثَرُ أَصْلِ الْخَلْقِ ځکه چي هغه په اصل فطرت کي اموخته (او
روږده) ده.

اللفظ: «بجاجة» چرکه، «بط» هیلې (ایلی)، «حیاض» جمع د حوض ده؛ ډنډو، حوض، تالاو. «الوف» روږد (مینه لرونکی، دوحشی ضد).
تشریح: صورت د مسلې او دلیل ښکاره دی.

د بیر پښې کوتري د حلالو حکم

وَلَوْ أَنَّهُمْ كَانُوا مَسْرُورًا او که محرم بیر پښې کوتره حلاله کړي فَعَلَيْهِمُ الْكُفْرُ نو پر هغه جزاء واجب ده خِلَافًا لِأَيَّامِ رَجَعَةِ اللَّهِ دامام مالک رَجَعَةُ اللَّهِ اختلاف دی لَهُ أَنَّهُ الْوُفُّ مُسْتَأْنَسٌ دامام مالک دلیل دا دی چي بیر پښې کوتره (د خلگو) سره روږد او اموخته وي وَلَا يَنْتَبِهُ بِجَنَاحَيْهِ او په خپلو وزرو سره ځان نه سي ثُغُورًا لِيَنْظُرَ نُهُوضِهِ دخپل پورته کېدلو (او حرکت کولو) د ستوالي په وجه وَنَحْنُ نَقُولُ: الْحَصَامُ مَسْرُورٌ بِأَصْلِ الْخَلْقَةِ مُنْتَبِهُ بِطَيَرَانِهِ او موږ وایو: چي کوتره د اصل فطرت په اعتبار سره وحشي وي او په خپل الوتلو سره ځان ثُغُورًا لِيَنْظُرَ نُهُوضِهِ او د هغې اموخته والی عارضي دی فَلَمَّا يُشْتَبَرُ نو د هغه اعتبار به نه کېږي.

اللفظ: «حمامة» کوتره، «مسرور» هغه کوتره چي پښې یې په ورېښتیاو پټي وي. «الوف» روږد (د وحشي ضد).

تشریح: د عبارت تر حل مخکې په دې خبره پوه سئ چي مسرور له سروال څخه مأخوذ دی. او مسرور هغه کوتري ته ویل کېږي چي پر پښو یې ډېر ورېښتیاو وي، او داسي ښکاري لکه سروال (پرتوگ) چي یې اغوستی وي، او د هغه په وجه یې پښې پري معلومېږي، نو ځکه موږ د هغې ترجمه په "بیر پښې" کوتري سره وکړه، مسئله داده که یو محرم بیر پښې کوتره حلاله کړه، نو پر هغه جزاء واجب ده، امام مالک وایي چي جزاء واجب نه ده. دامام مالک دلیل دا دی چي بیر پښې کوتره اموخته او د خلگو سره بلده وي، او خپل ځان کما حقہ ساتلای هم نه سي، ځکه چي دا په پرواز کولو او پورته کېدلو کي ډېره سته وي، او داسي حیوان د دې حقداره نه دی چي ښکار ورته وویل سي. او کله چي ښکار نه دی، نو پر قتل کولو به یې جزاء هم واجب نه وي.

ونحن نقول الخ زموږ دلیل دا دی چي کوتره د خپل اصل خلقت او فطرت په اعتبار سره وحشي وي، که څه هم د هغې پورته کېدل سست وي، خو بیا هم دخپلو الوتلو په ذریعه د ځان ساتلو کوشش کوي، نو ځکه به د ښکار په تعریف کي داخله وي، پاته سو د هغې اموخته والی. نو هغه اصلي نه دي، بلکي عارضي دي، او په شرعي احکامو کي د اصل اعتبار کېږي، د عارضي اموخته والي پر بناء دامام مالک رَجَعَةُ اللَّهِ لپاره کوتره له ښکار څخه ایستل صحیح نه دي.

د اموخته هوسۍ د حلالو حکم

وَلَكُلِّ إِذَا قُتِلَ كَيْفًا مُسْتَأْنَسًا او همدارنگه چي کله محرم اموخته هوسۍ قتل کړي (نو جزاء واجبيږي) لَأَنَّهُ صَيْدٌ فِي الْأَصْلِ ځکه چي هغه د اصل فطرت په اعتبار سره ښکار ده فَلَا يُطْلَقُ إِلَّا شَيْئَانِ نو اموخته والی به ښکار کېدل نه

باطلوي ڳانڍاپراڏا نڌڙ لکه اوڻس چي ڪله و تريري (و ترهيري او وحشي سي) لَا يَأْتِيَهُمْ حُكْمُ الشَّيْءِ عَلَى الْبُخْرِ. نو هغه ٻه حرام ڪڍلو ڪي پر محرم د بڻڪار حڪم نه اخلي (چي پر محرم دي دهغه حلالو حرام سي).

اللفات: ﴿نُحْيِي﴾ هوسى، ﴿نُذِرُ﴾ ماضي ده: تُرِيدُ (ترهيدل)، تَبْتَدِلُ.

تشریح: مسئلہ: دا ده چي که محرم يوه اموخته هوسى قتل ڪړه، نو پر محرم جزاء واجب ده، ځکه چي هوسى د اصل خلقت په اعتبار سره بڻڪار ده، نو په عارضي توگه د هغې اموخته والى د هغې بڻڪار ڪېدل نه وړ باطلوي. لکه څرنګه چي اوڻس يو ګورنى او اموخته څاروى دى، لېکن که هغه و تريري او وحشي سي، نو بيا هم ګورنى دى، او د بڻڪار په حڪم کي نه داخليږي، او دمحرم لپاره به دهغه حلالول صحيح وي، ځکه چي ترهيدل (تُرِيدُ) عارضي توخښ دي.

د محرم د حلال سوي (ذبح سوي) بڻڪار حڪم

وَإِذَا ذَبَحَ الْبُخْرِيَّ مَبْدُودًا أَوْ كَلَهُ چي محرم يو بڻڪار حلال ڪړي قَدْ يَبْعَثُهُ مَيْتَةً نو دهغه ذبيحه مرداره ده (يعني داسي ده لکه حيوان چي په خپله مردار سي) لَا يَحِلُّ أَكْلُهَا د هغې خوړل حلال نه دي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ: يَحِلُّ مَا ذَبَحَهُ الْبُخْرِيُّ لِبَغِيْرِهِ او امام شافعي فرمايي: چي د محرم حلال سوي بڻڪار د غير محرم لپاره حلال دى لِأَنَّهُ عَاوِلٌ لَهُ ځکه چي محرم د بل (غير) لپاره کار کونکى دى فَاتَّحَقَّ فِعْلُهُ إِلَيْهِ نو دهغه کار به د بل و طرف ته منتقل ڪيږي وَلَنَأَنَّ الذَّكَاءَ فِعْلٌ مَشْرُوعٌ او زموږ دليل دا دى چي حلالول مشروع کار دى وَهَذَا فِعْلٌ حَرَامٌ او دمحرم دا کار حرام دى فَلَا يَكُونُ ذَكَاءَ نو دا به حلالول نه وي كَذَبِيْحَةِ الْمُجْرِمِينَ لکه دمجوسي ذبيحه وَهَذَا لِأَنَّ الشَّرْءَ هُوَ الَّذِي قَامَ مَقَامَ الْمَيِّتَيْنِ الدَّابِّ وَاللَّحْمِ او دا حڪم ځکه دى چي مشروع حلالېدل هغه دي چي د وښو او غوښو په مينځ کي د فرق کولو قائم مقام وي تَبَيَّنَا د آسانۍ لپاره (يعني مشروعه او مباحه ذبحه هغه ده چي د غوښي او د وښي په مينځ کي تميز او فرق وکړي د آسانۍ لپاره) فَيَنْقُذُ بِأَيْدِيهِمْ نو د مشروع فعل د نشتوالي په وجه به حلالول (ذبحه) (هم) معدومه وي.

اللفات: ﴿ذَكَاءٌ﴾ څاروى حلالول، ذبح کول، ﴿ذَبِيْحَةٌ﴾ حلال سوي څاروى، ﴿مَيْتَةً﴾ فرق کول.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دى چي د محرم لپاره بڻڪار قتل کول او حلالول جائز نه دي، او که هغه يو څاروى حلال ڪړي، نو دهغه ذبيحه مرداره ده، او د هېچا لپاره د هغې خوړل حلال نه دي، امام شافعي فرمايي که محرم د بل چا لپاره څاروى حلال ڪړى نو هغه حلال دى، ځکه چي محرم د بل چا لپاره حلال ڪړى دى، نو هغه د بل چا لپاره کار کونکى سو، نو ځکه به دهغه دا فعل د بل چا و طرف ته منتقل ڪيږي، او دا به وېل ڪيږي چي دغه بل دويم سري دا څاروى حلال ڪړى دى، او څرنګه چي د غير محرم ذبيحه حلاله او صحيح ده، نو ځکه به دمحرم ذبيحه هم د بل چا لپاره حلاله او جائز وي.

وهذا الخ دمحرم د ذبيحې د حرامېدلو دويم علت دا دى چي ذبحه ځکه مشروع سوي ده چي د هغې په ذريعه د څاروي د غوښو او د وښو په مينځ کي فرق او امتياز وکړى سي، ځکه چي د وښو تر وتلو وروسته هم څه ناڅه وښه په څاروي او د هغه په غوښو کي پاتېږي، نو د آسانۍ لپاره دانښه وگرځول سوه چي که پر مشروع طريقه ذبح وکړي، نو دا به وېل ڪيږي

چي وړني له غوښو څخه جلا سوي، او د محرم ذبحه پر مشروع طريقه نه ده، ځكه چي د آيت او حديث په وجه هغه حرامه سوي ده، لهذا دابه ويل كيږي چي وړني له غوښو څخه جلا نه سوي، نو ذبيحه به يې هم حلاله نه وي.
كه محرم له خپل ښكار څخه څه وخوري نو څه حكم دي؟

وَمَنْ أَكَلَ مِنَ الشَّيْءِ الدَّائِمِ مِنْ ذَلِكَ شَيْئًا او كه حلالونكي محرم له خپلي ذبيحې څخه څه وخوري **لَمْ يَكُنْ عَلَيْهِ مِثْقَلُ ذَرَّةٍ مِنْ حَبِيبَةِ اللَّهِ تَعَالَى** نو څه چي يې وخوړل د هغه قيمت به پر ده واجب وي دامام صاحب په نيز وكالا:
لَيْسَ عَلَيْهِ جَزَاءٌ مَا أَكَلَ او صاحبين فرمايي: چي څه يې وخوړل د هغه جزاء پر ده واجب نه ده **وَمَنْ أَكَلَ مِنْهُ مُعِيرًا آخَرَ** او كه له هغې څخه بل محرم څه وخوړل **فَلَا شَيْءَ عَلَيْهِ فِي قَوْلِهِمْ جَمِيعًا** نو پر هغه د ټولو په نيز هيڅ شي واجب نه دي
لَهُمَا أَنْ هَذِهِ مِثْقَلُ ذَرَّةٍ يَذَرُ بِأَكْلِهَا إِلَّا الْإِسْتِغْفَارُ د صاحبينو دليل دادي چي دامرداره ده نو د هغې په خوړلو سره به هيڅ شي نه لازميږي ماسو له استغفار څخه **وَصَارَ كَمَا إِذَا أَكَلَهُ مُعِيرًا غَيْرَهُ** او داسي سولكه يو بل محرم چي (له هغې څخه) خوراك وكړي **وَرَأَى حَبِيبَةَ رَحِمَةِ اللَّهِ أَنْ خَرَّمَتْهُ بِإِغْتِيَابِ كَرْنِهِ مِثْقَلُ ذَرَّةٍ** او دامام صاحب دليل دادي چي د محرم د ذبيحې حرامېدل د هغې د مردار بدلې په وجه دي (يعني په دې وجه دي چي هغه گواهي په خپله مرداره سوي ده) **كَأَنَّهُ ذَكَرْنَا لَكَ** موږ چي ذكر كړه **وَبِإِغْتِيَابِ أَنَّهُ مَحْظُورٌ إِخْرَاجِهِ** او په دې وجه چي ذبيحه د هغه د احرام له ممنوعاتو څخه ده **رَأَى** **إِخْرَاجَهُ هُوَ الَّذِي أَخْرَجَهُ الشَّيْءُ عَنِ التَّحْلِيلَةِ** ځكه چي د هغه احرام هغه شي دي چي ښكاري يې له خپل محل څخه وېستی (او مردار يې جوړ كړي) **وَالذَّائِبُ عَنْ الْأَهْلِيَّةِ فِي حَقِّ الذَّكَاةِ** او حلالونكي يې د حلالولو له اهليت (اولياقت) څخه وېستی **فَصَارَتْ خُرْمَةً التَّشَاوُلِ بِهَذِهِ النُّوَاسِيطِ مُصَافَةً إِلَى إِخْرَاجِهِ** نو په دې واسطو (او ذريعو) سره به د خوړلو حرامېدل د هغه د احرام و طرف ته منسوب وي **بِخِلَافِ مُعِيرِ آخَرَ** په خلاف د بل محرم **رَأَى تَنَاوُلَهُ لَيْسَ مِنْ مَحْظُورَاتِ إِخْرَاجِهِ** ځكه د بل محرم خوړل د هغه د احرام له ممنوعاتو څخه نه دي.

اللغات: ﴿وَسَائِطُ﴾ واسطي، ذريعي، ﴿تَنَاوُلُ﴾ د تفاعل مصدر دي: خوړل، خوراك كول، استعمالول.
تقريب: صورت د مسئلې: دادي كه يو محرم د ښكار حيوان حلال كړي، او د هغه جزاء يې هم اداء كړه، بيا يې له هغه څخه څه غوښي وخوړلې، نو څومره غوښي چي هغه خوړلي وي د هغه په اندازه قيمت پر هغه واجب دي دامام صاحب رښته الله په نيز، او صاحبين فرمايي چي په دې صورت كي پر محرم هيڅ شي نه واجبيږي، ماسو له استغفار څخه، لېكن كه د ښكار جزاء هغه اداء كړې نه وه، او بيا يې د هغه غوښي وخوړلې، نو د امام صاحب په نيز هم پر هغه فقط جزاء واجبيږي، او د غوښو قيمت به په جزاء كي تداخل كوي. (بنا ج ۲، ص ۲۲۲) او كه له دې حيوان څخه يو بل محرم څه خوراك وكړي، نو د ټولو په نيز پر هغه هيڅ شي نه واجبيږي.

د صاحبينو دليل: دا دی چي د محرم دا ذبيحه مرداره ده. او د مردار شي په خوړلو سره هيڅ تاوان نه واجبيږي، ماسوا له استغفار څخه. او دا داسي سولکه ددغه ذبيحې څخه چي بل محرم خوړاک کړی وي.

د امام صاحب دليل: دا دی چي محرم ذبيحه په دوو^(۲) وجوهو سره حرامه ده: (۱) يو خو ځکه چي د هغه ذبيحه مرداره ده. يعني داسي ده لکه حيوان چي په خپله مردار سي، لکه موږ چي ذکر کړه، (۲) او دويم ځکه چي د هغه ذبيحه د هغه د احرام له ممنوعاتو څخه ده يعني په حالت د احرام کي يې د هغه لپاره خوړل جرم او جنايت دی، د هغه وجه دا ده چي همد دغه احرام په وجه دا ذبيحه د ذبحي له محل څخه ووتله، او همد دغه احرام په وجه له محرم څخه د ذبحي اهليت ختم سو، نو ددې واسطو په وجه به ددې ذبيحې حرمت د هغه د احرام و طرف ته منسوبيږي، نو ثابته سوه چي د محرم لپاره له خپلي ذبيحې څخه خوړل د احرام له ممنوعاتو څخه دي، او د احرام له ممنوعاتو څخه يو ممنوع کار کول جزاء واجبيږي، نو په دې وجه به پر هغه د خوړل سوو غوښو قيمت واجب وي، په خلاف د بل محرم ځکه چي د هغه لپاره د بل محرم له ذبيحې څخه خوړل د احرام له ممنوعاتو څخه نه دي، نو کله چي د بل له ذبيحې څخه خوړل د احرام له ممنوعاتو څخه نه دي. نو ضمان به هم پر واجب نه وي.

د محرم لپاره د غير محرم د ښکار د خوړلو حکم

وَلَا تَأْكُلُ يَأْكُلُ الْبُخَيْرِ لَحْمَ صَيْدٍ اَوْ هَيْشَ پروانه لري چي محرم د داسي ښکار غوښي و خوري اَصْطَادَ كَحَلَالٍ وَذَبْحَهُ
چي هغه يو حلال سړي ښکار کړی او حلال کړی وي اِذَا لَمْ يَدُلَّ الْبُخَيْرُ عَلَيْهِ په دې شرط چي محرم دا ښکار ور ښوولی نه وي وَلَا اَمْرًا بِصَيْدٍ اَوْ هَيْشَ د هغه د ښکارولو حکم ور ته کړی وي خِلَافًا لِإِلَالِكَ قِيَمًا اِذَا اَصْطَادَهُ لِأَجْلِ
الْبُخَيْرِ د امام مالک رحمه الله په هغه صورت کي اختلاف دی چي کله حلال سړي د محرم لپاره ښکار کړی وي لَه قَوْلُهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا تَأْكُلُ يَأْكُلُ الْبُخَيْرِ لَحْمَ صَيْدٍ د امام مالک رحمه الله دليل د نبوي ﷺ (دا) قول دی: "هيڅ حرج نسته محرم لره د ښکار د غوښو په خوړلو کي مَا لَمْ يَصْطَدْهُ اَوْ يُصْطَدْ لَهُ تر څو چي خپله يې ښکار کړی نه وي ياد
هغه لپاره ښکار کړی سوي نه وي" وَلَنَا مَا رَوَى أَنَّ الصَّحَابَةَ رَضُوا اللَّهَ عَنْهُمْ تَذَاكُرُوا لَحْمَ الصَّيْدِ فِي حَقِّ الْبُخَيْرِ او
زموږ دليل هغه روايت دی چي صحابه وو د محرم په حق کي د ښکار د غوښو يادونه وکړه فَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
لَا تَأْكُلُ يَهْ نُونِي ﷺ وفرمايل: "چي ددي په خوړلو کي هيڅ پروانسته" وَاللَّامُ قِيَمًا رَوَى لَأَمْ تَتَلَيَّكُ او د امام مالک
په روايت کړی سوي حديث کي چي کوم لام دی هغه د تملیک لپاره دی فَيُحْتَلَّ عَلَى أَنْ يُقْدَى إِلَيْهِ الصَّيْدُ دُونَ اللَّحْمِ
نو هغه حديث به پر دې مفهوم حمل کيږي چي محرم لره ښکار په هدی کي ورکړل سي نه غوښي (يعني حديث مفهوم
به دا وي: "هيڅ حرج نسته محرم لره د ښکار د غوښو په خوړلو کي تر څو چي يې خپله ښکار کړی نه وي يا هغه ته بل چاژوندی ښکار په
هدي کي ورکړی نه وي) اَوْ مَعْنَاهُ أَنْ يُصَادَ بِأَمْرِهِ يا د هغه معنی دا ده چي د محرم په حکم سره ښکار کړی سوي وي ثُمَّ

* غورچ: أخرجه ابوداؤد في كتاب الحج، باب خذ انفسه للمحرم، حديث رقم: ١٧٥١.

* غورچ: أخرجه السائي في كتاب المساك، باب ما يجوز للمحرم أكله من الصيد، حديث رقم: ٢٨١٨، ٢٨١٩.

قِرَظًا عَدَمَ الدَّلَالَةِ بيا امام قدوري رَحْمَةُ اللهِ د (بنڪار) نه ور ورتوول شرط ڪري دي وَهَذَا تَلْوِيضٌ عَلَى أَنَّ الدَّلَالَةَ مُخْتَلَفَةٌ او دا جملو ددي خبري تصريح ده چي بنڪار ورتوول حرام دي قَالُوا: فِيهِ رَدَّائِشَانِ حلقو فرمايلي دي: چي په دي ڪي دوه روايتونه دي وَرَجُّهُ الْخُرَامَةَ حَدِيثُ أَبِي قَتَادَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ او د حرمت دليل د ابو قتاد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حديث دي وَقَدْ ذَكَرْنَاكَ او هغه موڊ (منڃڪي) ذڪر ڪري.

اللفاظ: **(اصطلاح)** د افتعال ماضي ده: بنڪار ڪول، **(تفاديڪروا)** د تفاعل ماضي ده: په خپل مينڃ ڪي ديو شي يادونه ڪول.

تشریح: **مسئله:** داده ڪه يو غير محرم بنڪار وکري، او حلال يې ڪري. او بل محرم سري هغه ته ددي بنڪار هيڃ نيوونه نه وکړه، او نه يې د هغه د بنڪارولو حکم ورته وکړي، نو زموږ په نيز ڪه دا محرم سري د داسي بنڪار غوښي وخورلې، نو پر محرم هيڃ ضمان نه واجبيږي، او امام مالڪ فرمايي چي ڪه غير محرم د محرم لپاره بنڪار وکړي په دي توگه چي دا نيت يې وکړي چي بنڪار به په محرم خورم، نو ڪه په دي صورت ڪي محرم له بنڪار څخه خوراڪ وکړي، نو پر محرم به دخورل سوو غوښو ضمان واجب وي، هغه ڪه محرم د بنڪار حکم ورته ڪري وي، ڪه نه وي.

امام مالک دليل: دا حديث دی چي د محرم لپاره د داسي بنڪار په خورلو ڪي هيڃ حرج نسته چي هغه نه محرم بنڪار ڪري وي، او نه د هغه لپاره بنڪار سوي وي، له دي حديث څخه معلومبيږي چي ڪه د محرم لپاره بنڪار سوي وي، نو هم به د محرم لپاره له هغه څخه خورل جائز نه وي.

زموږ دليل: دا دی چي يوار صحابه وو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ په دي باره ڪي مجلس کوی چي د محرم لپاره د بل غير محرم بنڪار خورل څرنگه دي؟ په دي مجلس ڪي د دوی آواز پورته سو چي په هغه سره سراج کونين رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ په خپل حجره ڪي له خوب څخه راپورته سو، او ورپي فرمايل په څه باره ڪي مجلس کوئ؟ صحابه وو مسئله ورته بيان کړه، نو نبي رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ فرمايل: لا بئس به، (يعني د هغه په خورلو ڪي څه پرانسته).

واللامر قيا روی الخ د امام مالک رَحْمَةُ اللهِ د حديث جواب دا دی چي په اويصاد له ڪي لام د تملیک لپاره دی، او د حديث مفهوم دا دی چي ڪه غير محرم بنڪار وکړي، او هغه بنڪار يې محرم ته هديه ڪري. نو بيا يې محرم نه سي خورلای، ځکه چي په دي صورت ڪي محرم د بنڪار مالک جوږيږي، او بنڪار ڪول يا د هغه مالک جوږيږي دواړه د محرم په حق ڪي صحيح نه دي، لږکن ڪه غير محرم يو محرم ته بنڪار نه بلڪي د بنڪار غوښي په هديه ڪي ورکري، نو د محرم لپاره د هغه خورل بالکل جائز دي، او دا حديث مطلب دانه دی چي ڪه د محرم په نيت يې بنڪار وکړي، نو هغه به حلال نه وي.

أرمناه الخ دويم جواب دا دی چي د حديث مطلب دا دی: ڪه غير محرم د يو محرم په حکم او امر سره بنڪار وکړي، نو څرگنده خبره ده چي دا بنڪار به د محرم وي، نو ځکه به د محرم لپاره له هغه څخه خورل صحيح نه وي.

ثم شرط الخ د دي حاصل دا دی چي امام قدوري رَحْمَةُ اللهِ چي په متن ڪي د اِذَا لَمَرَّ بِدَلِّ السَّحَرِ عَلَيْهِ الخ په عبارت سره د بنڪار د نه ورتوولو او دلالت نه ڪولو کوم شرط لگولی دی، له هغه څخه په ډاگه دا فهمول کيږي چي د محرم لپاره د بنڪار ورتوول هم حرام دي، او د ورتوول سي بنڪار غوښي خورل هم حرام دي. لږکن په دي مسئله ڪي د فقهاؤ دوه

نظرونه دي، لکه صاحب د بنايې چې هم ليکلي دي چې د حرمت نظر او روايت د امام طحاوي رحمه الله دی، او د حلت روايت د ابو حبيد الله جرجاني دی (يعني د هغه په نېز دور نيول سوي ښکار غوښي خوږل محرم ته روايتي). (پنځه ج ۲۰، ص ۲۲۷)

د غير محرم لپاره د حرم د حيواناتو د ښکارولو حکم

بَيِّحُ صَيْدُ الْخَمِيرِ إِذَا ذَبَحَهُ الْحَلَالُ او د حرم په ښکار کي چې کله يې حلال سړی ذبح کړي **فَتَشْتَرِي بِكَذَلِكَ بِحَاغِزِ الْفَقْرِ** نو د هغه قيمت واجبيږي چې هغه به پر فقيرانو تقسيموي **لَأَنَّ الشَّيْءَ اسْتَحَقَّ الْأَمْنَ بِسَبَبِ الْخَمِيرِ** ځکه چې ښکار د حرم په سبب د امن حقداره دی **قَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ۞ لِي حَدِيثٌ فِيهِ طَوْلٌ ۞ وَلَا يُنْفَرُ صَيْدَهَا نَبِيٌّ** په يوه اوږده حديث کي فرمايلي دي: او د حرم ښکار به نه تړول (پېرول) کيږي **وَلَا يُجْزِيهِ الصَّوْمُ** او د هغه لپاره روژه نيول کافي نه دي **لَأَنَّهَا غَرَامَةٌ** ځکه چې د ښکار قيمت تاوان دی **وَلَيْسَتْ بِكَفَّارَةٍ** او كفاره نه ده **فَأَشْبَهَ صَمَانَ الْأَمْوَالِ** نو دا د مالونو د ضمان سره مشابه سو **وَهَذَا لِأَنَّهُ يُجِبُ بِتَقْوِيَّتِهِ وَصِفَتِهِ الْحَلَّ وَهُوَ الْأَمْنُ** او دا (يعني د حلال سړي لپاره د روژې د نه صحيح کېدلو وجه داده) چې ضمان واجبيږي په محل کي د وصف يعني د امن په فوتولو سره **وَالْوَجِبُ عَلَى الْمُخْمِرِ بِطَرَبِ النَّكَارَةِ جَزَاءً عَلَى فَعْلِهِ** او پر محرم چې د كفارې په توگه کوم څه واجب سوي دي هغه د محرم د فعل جزاء ده **لَأَنَّ الْخُرْمَةَ بِإِغْتِبَارِ مَعْنَى فِيهِ وَهُوَ إِخْرَامُهُ** ځکه چې حرمت د داسي معنی په وجه دی کوم چې په محرم کي سته او هغه دده احرام دی **وَالصَّوْمُ يُضِلُّ جَزَاءَ الْأَفْعَالِ لَا صَمَانَ الْحَالِ** او روژه د افعالو جزاء جوړېدلای سي (لېکن) د محل ضمان نه سي جوړېدلای **وَقَالَ زَوْفَرٌ: يُجْزِيهِ الصَّوْمُ إِنْ جَاءَ بِمَا وَجَبَ عَلَى الْمُخْمِرِ** او امام زفر فرمايي: چې د حلال لپاره (هم) روژه نيول جائز دي پر هغه شي باندې په قياسولو سره کوم چې پر محرم واجب سوي وي **وَالْفَرْقُ قَدْ ذَكَرْنَاهُ** او فرق موږ (اوس) ذکر کړی (چې روژه د افعالو جزاء جوړېدلای سي لېکن... النخ) **وَمَنْ يُجْزِيهِ الْهَدْيُ؟ فَيَقِيهِ رِوَايَاتَانِ** او آیا د هغه لپاره هدۍ ورکول کافي دي؟ نو په دې لړ کي دوه روايتونه دي.

اللفات: ﴿لَا يُنْفَرُ﴾ د تفصيل نفي مجهوله صيغه ده: تړول، پارول، زغلول، ﴿غرامه﴾ تاوان، جرمانه.

تشرېح: مسئله: داده که یو غیر محرم یعنی حلال سړی د حرم ښکار قتل کړي، نو څرنګه چې د حرم هر شی د احترام وړ او د امن مستحق دی، نو ځکه به د قتل په وجه پر دې سړي د مقتول حیوان قیمت واجبيږي، او دا قیمت به پر فقيرانو لکه مکينانو تقسيموي، د دې حکم ښکاره دليل دا هم دی چې په يوه اوږده حديث کي د نبي ﷺ دا فرمان ذکر سړی دی: **وَلَا يُنْفَرُ صَيْدَهَا**، (يعني حرم دومره مقدس او سپېڅلی ځای دی چې د هغه د ښکار د پېرولو او شړلو اجازه هم هيچا ته نشته، د هغه وژل خو لا څه کوي؟!) لهذا که يو څوک د حرم ښکار قتل کړي، نو پر هغه به د دې ښکار ټوله قيمت واجبيږي.

ولايجزه الصوم الخ د دې حاصل داده که يو غير محرم سړي د ښکار تر قتلولو وروسته د هغه د قيمت ورکولو پر ځای د محرم په ډول روژې ونيولې، نو آیا دا روژې کافي دي؟، فرمايي چې د غير محرم په حق کي د ښکار په جزاء کي صرف

قيمت واجبيېږي، او روژې كفايت نه كوي، ځكه چې قيمت اداء كول تاوان دی. كفاره نه ده. نو دا تاوان د اموالو د ضمان سره مشابه سو، لهذا څرنګه چې د مالي ضمان اداء به صرف په مال سره كيږي، او په بل شي سره به نه كيږي، همدارنګه به د دغه ښكار ضمان هم صرف په قيمت سره اداء كيږي، په بل شي سره به نه اداء كيږي.

وهذا الخ او د محرم په ښكار كې د روژې د صحيح كېدلو او د غير محرم يعني د حلال سړي په ښكار كې د روژې د نه صحيح كېدلو په مينځ كې د فرق وجه دا ده چې پر محرم د خپل فعل په وجه جزاء واجبيېږي (ځكه چې د هغه په حق كې د ښكار د حراموالي وجه د هغه احرام دی). نو ځكه به د هغه لپاره روژې نيول كافي وي، او پر غير محرم په دې وجه جزاء واجبيېږي، چې هغه د محل يعني د حرم د ښكار صفت يعني امن او سكون فوت كړی، او روژه خو د فعل جزاء جوړېدای سي، لېكن د محل جزاء نه سي جوړېدای، نو ځكه به د محرم په حق كې روژه كافي وي، او د غير محرم په حق كې به كافي نه وي.

وقال زفر الخ امام زفر رَحِمَهُ اللهُ فرمايي چې د غير محرم لپاره هم روژه نيول جائز او صحيح دي، لكه څرنګه چې د محرم لپاره جائز دي، همدا د امام مالك او امام شافعي او امام احمد رَحِمَهُمُ اللهُ قول دی، صاحب د هدايې فرمايي چې د محرم په ښكار او د غير محرم په ښكار كې موږ د فرق وجه ذكر كړه، نو ځكه به يو پر بل قياسول صحيح نه وي.

د هل يجزيه الهدى الخ د دې عبارت دوه مطلبه دي: [۱] يو مطلب يې دا دی چې محرم چې كومه هدی د ذبحه كولو لپاره د ځان سره مكې مكرمې ته راوستې وي، نو كه هغه د ښكاره په بدله كې ذبحه كړي، كافي به وي، كه نه؟ نو په دې باره كې د مشائخو دوه روايتونه دي: (۱) يو دا چې دا هدی به د ښكار په بدله كې كافي وي، (۲) او دويم دا چې كافي به نه وي، ځكه چې دا خو د حج يا د عمرې هدی ده. [۲] دويم مطلب يې دا دی چې كه د حرم د ښكار په بدله كې يو څاروی ذبحه كړي نو دا به كافي وي، كه نه؟ نو په دې باره كې دوه نظرونه ده: (۱) يو دا چې كافي به وي، او دويم دا چې كافي به نه وي.

له دباندې څخه حرم ته د ښكار راوړلو حكم

وَمَنْ دَخَلَ الْحَرَامَ بِهَيْدٍ او څوك چې حرم ته ښكار راوړي فَعَلَيْهِ أَنْ يَرَسُلَهُ فِيهِ إِذَا كَانَ فِي يَدٍ نو پر هغه واجب دي چې دا ښكار په حرم كې ايله كړي په دې شرط چې ښكار د هغه په قبضه كې وي خِلَافًا لِلشَّافِعِيِّ رَحِمَهُ اللهُ په خلاف د امام شافعي قَائِلُهُ يَقُولُ: حَتَّى الشَّرْعُ لَا يَنْظُرُ فِي مَلَكُوتِ الْعَبْدِ لِحَاجَةِ الْعَبْدِ ځكه هغه فرمايي: چې د بنده د حاجت په وجه به د بنده په مملوك شي كې د شريعت حق نه ښكاره كيږي وَلَنَا أَنَّهُ لَمَّا حَصَلَ فِي الْحَرَمِ وَجَبَ تَرْكُ التَّعَرُّضِ لِحُرْمَةِ الْحَرَمِ او زموږ دليل دا دی چې كله دا ښكار په حرم كې داخل سو نو د حرم د احترام په وجه د تعرض (يعني د لاس وټي) پرېښوول واجب سو إِذَا صَارَ هُوَ مِنْ صَيْدِ الْحَرَمِ ځكه چې هغه (اوس) د حرم ښكار سو فَأَسْتَحَقُّ الْأَمْنُ نو د امن حقداره به وي لِمَا رَوَيْنَا د هغه حديث په وجه كوم چې موږ روايت كړی (يعني ولا يَنْفَرُ صيدها).

اللفات: ﴿يرسل﴾ د افعال مضارع ده: پرېښوول.

تشریح: مسئله: دا ده كه يو سړي د ښكار يو حيوان حرم ته راوستی، نو پر هغه واجب دي چې دا ښكار ايله كړي، ځكه چې حرم ته د داخلېدلو په وجه هغه ښكار په امن سو، او د حرم د احترام په خاطر نه پر هغه تعرض كول جائز دي، او نه د

هغه امن فوتول صحيح دي، لکه دا حديث چي په دې باره کي گواه دی: ولا یطرح صیدها، لهنما پر مالک به د هغه ايله کول، او له بند شخه آزادول ضروري وي.

د دې په خلاف امام شافعي رحمه الله فرمايي چي دا بنکار ايله کول او آزادول واجب نه دي، د هغه دليل دا دی چي حرم ته د تللو په وجه د بنکار ايله کول د شريعت حق دي، او هغه خپل په قبضه کي ساتل د بنده حق دي، او بنده خپل حق ته محتاجه دی (يعني حاجت ور ته لري)، خو شريعت هغه ته هيڅ حاجت نه لري، نو ځکه به د بنده حق د شريعت پر حق مخکي وي، او د بنکار ايله کول به صحيح نه وي. (دا حقاو دليل د مسئلې په اول کي بيان سو).

د بنکار د خرڅولو حکم

قُلْ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا بَيِّعُوا بَعْدَ الْحَرَامِ مَا بَاعْتُمْ يُبَيِّعُوا لَكُمْ تِلْكَ حَرَامٌ وَأَوْفُوا بِعَهْدِكُمْ إِذَا عَاهَدْتُمْ (په دې شرط چي بنکار موجود وي لَا أَلَّيْتُ الْبَيْعَ لَمْ يَجْزَلْنَا فِيهِ مِنَ التَّعَرُّضِ لِلضَّيْدِ ځکه بيع جائز نه ده ځکه چي په بيع کي په بنکار لاس وهل (او کار لرل) دي وَذَلِكَ حَرَامٌ او دا حرام دي وَإِنْ كَانَ قَائِمًا فَعَلَيْهِ الْجَزَاءُ او که بنکار موجود نه وي نو پر بائع جزاء واجبيږي لَأَنَّهُ تَعَرَّضَ لِلضَّيْدِ ځکه چي هغه په بنکار لاس ووهی بِتَفْوِيتِ الْأَمْنِ الَّذِي اسْتَحَقَّهُ د هغه امن په فوتولو سره چي د هغه بنکار مستحق وو وَكَذَلِكَ يَتَمُّ الْفِيضُ مِنَ الْمُخْرِجِ أَوْ حَلَالٍ او همدارنگه د محرم لپاره پر بل محرم يا حلال سړي بنکار خرڅول دي (يعني په هغه کي به هم بيع رد کيږي يا به جزاء واجبيږي) لِأَنَّا قُلْنَا د هغه دليل په وجه کوم چي موږ بيان کړی.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که يو حلال سړي حرم ته د بنکار يو حيوان راوستی، او هلته يې خرڅ کړی، نو دا بيع به رد کيږي، په دې شرط چي هغه بنکار موجود وي، ځکه چي دا بيع ناجائزه ده، او ناجائزه ځکه ده چي په دې کي پر بنکار تعرض کول او لاس وهل راځي، او په بنکار باندي په حرم کي دننه تعرض کول حرام دي، نو کله چي دا بيع ناجائزه سوه، نو ځکه به يې رد کول واجب وي. او که هغه بنکار موجود نه وي (بلکي فوت سي)، نو پر بائع به د هغه جزاء واجبيږي، ځکه بنکار چي د کوم امن مستحق وو، دغه سړي په بيع سره د هغه امن ضايع کړی (او پر هغه يې تعرض وکړی). وکذالك الخ فرمايي چي همدارنگه که يو محرم د بنکار حيوان پر بل محرم يا غير محرم خرڅ کړی، او هغه بنکار موجود وو، نو بيع به رد کيږي، او که موجود نه وو، نو د هغه قيمت به واجبيږي.

لما قلنا د هغه دليل په وجه کوم چي اوس دې ليکي مخکي تېر سو.

که د محرم سره په قفس (کبس) کي يا به کور کي بنکار وي نو د هغه حکم

وَمَنْ أَخْرَجَهُ مِنْ بَيْتِهِ أَوْ قَفْسٍ مَعَهُ صَيْدٌ أَوْ شَوْكٌ چي په داسي حال کي احرام وتړي چي د هغه سره په کور کي يا په کبس کي بنکار وي فَلَيْسَ عَلَيْهِ أَنْ يُرْسَلَهُ نو پر هغه د دې پرېښوول (ايله کول) واجب نه دي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ: يَجِبُ عَلَيْهِ أَنْ يُرْسَلَهُ او امام شافعي فرمايي: چي پر هغه د دې پرېښوول واجب دي لَأَنَّهُ مُتَعَرِّضٌ لِلضَّيْدِ بِإِمْسَاكِهِ فِي مَلِكِهِ ځکه چي هغه پر بنکار تعرض کونکی دی په خپل قبضه کي د هغه د نيولو په وجه فَصَارَ كَمَا إِذَا كَانَ فِي يَدِهِ

نو داسي سو لکه د هغه په لاس کي چي ښکار وي وَلَنَّا اَنَّ السَّحَابَةَ رَفِىَ اللهُ عَنْهُمْ كَانُوا يُخْرِمُونَ وَلِي يُبَيِّنَ لَهُمْ سُبُوحًا
وَدَوَاجِنَ او زموږ دليل دا دی چي صحابه وو به په داسي حال کي احرامونه ترل چي د هغوی په کورو کي به د ښکار
حيوانات او دواجن ول (له دواجن څخه مراد ځنگلي پالل سوي حيوانات دي) وَلَمْ يُنْقَلْ عَنْهُمْ اِزْسَالُهَا او له صحابه وو څخه د
هغو پرېښوول نه دي رانقل سوي وَبِهَذَا لِكَ جَزَتْ الْعَادَةُ الْقَاسِيَةُ او په کورو کي د هغو پر ساتلو عام (او مشهور) عادت
جاري وو وَهِيَ مِنْ اِخْدَى الْحُجَجِ او عام عادت (هم) له دليلونو څخه يو دليل دی وَلَئِنْ الْوَاجِبُ تَرَكَ التَّعَرُّضَ او ځکه
چي واجب تعرض پرېښوول دي وَهُوَ لَيْسَ بِتَعَرُّضٍ مِنْ جِهَتِهِ حال دا چي محرم له خپل طرفه تعرض کونکی نه دی
لَاَنَّهُ مَحْفُوظٌ بِالْبَيْتِ وَالْقَفْصِ ځکه چي ښکار په کور يا کپس کي خوندي دی لَا يَهْ نه په محرم سره (يعني محرم خود
خپل ځان سره خوندي کړی نه دي) غَيْرَ اَنَّهُ فِي مِلْكِهِ (او) دا بېله خبره ده چي ښکار د هغه په ملکيت کي دی وَلَوْ اُزْسَلَهُ فِي
مَقَارَةٍ فَهُوَ عَلَى مِلْكِهِ او (مثلاً) که محرم په يوه دښت (او ځنگله) کي ښکار ايله کړي نو بيا به (هم) هغه د ده په
ملکيت کي وي فَلَا مُعْتَبَرَ بِنَاءِ الْبَيْتِ نو د ملکيت د پاته کېدلو هيڅ اعتبار نسته وَقِيلَ: اِذَا كَانَ الْقَفْصُ فِي يَدِ لَزِمَهُ
اِزْسَالُهُ او ويل سوي دي: که کپس د هغه په لاس کي وي نو پر هغه د ښکار پرېښوول ضروري دي لَكِنْ عَلَى وَجْهِ لَا
يَعْنِي خَوْفَ داسي توگه چي ښکار ضايع نه سي.

اللفظ: «قفص» کپس: «دواجن» په کور کي پالل سوي ځنگلي او دښتي حيوانات، «فلاشي» عام، مشهور.
توضيح: صورت د مسئلې: دا دی که يو سړي په داسي حالت کي احرام وتری چي په کپس کي ښکار ور سره وو، يا د
هغه په کور کي ښکار وو، نو پر هغه د ښکار پرېښوول واجب نه دي، امام شافعي فرمايي چي پر هغه د ښکار پرېښوول
واجب دي، همدا قول د امام مالک دی.
د امام شافعي دليل: دا دی چي په خپل ملکيت او قبضه کي د ښکار په ساتلو سره محرم تعرض کونکی سو، او داسي
سو لکه ښکار چي يې په خپل لاس کي نيولی وي، او د محرم لپاره پر ښکار تعرض کول حرام دي، نو ځکه به د هغه
پرېښوول واجب وي.
زموږ دليل: دا دی چي صحابه وو به په داسي حالت کي احرامونه ترل چي د هغوی په کورونو کي به د ښکار حيوانات،
مارغان او دواجن هم ول، او له هغو څخه تر احرام ترلو وروسته د هغو ايله کول او پرېښوول رانقل سوي نه دي، بلکي په
شهرت سره د نه پرېښوولو عادت رانقل سوی دی، او عادت هم له شرعي دلائلو څخه يو دليل دی، نو ځکه به د دې شيانو
پرېښوول واجب نه وي.

ولأن الواجب الخ دوم دليل دا دی چي پر محرم واجب دا دي چي پر ښکار به تعرض نه کوي (يعني لاس به نه په وهي)،
او دلته محرم له خپل طرف څخه پر ښکار بالکل هيڅ تعرض کړی نه دي، ځکه چي د هغه سره خو ښکار په کور يا
کپس کي خوندي دی، او په لاس کي يې نه دی، هو! دا جلا خبره ده چي د هغه په ملکيت کي دی، نو که محرم دا ښکار
په دښت او صحراء کي پرېږدي (يعني ايله يې کړي) نو اوس که څه هم هغه متعرض نه دی، لېکن بيا هم ښکار د هغه
په ملکيت کي شمارل کېږي، نو معلوم سوه چي د ملکيت پاتېدل معتبر نه دي، او معلومه سوه چي د ملکيت سره سره

تعرض هم نه راشي، نو ځکه به د ښکار ايله کول پر هغه واجب نه وي، بس ا هغه به فقط ښکار د خپل ځان سره نه ساتي، او نه به لاس وړ وږي، چي تعرض ثابت نه سي.

وقيل إذا كان الخ حنيي حضراتو ويلي دي چي که کيس د محرم په لاس کي وي، نو د ښکار ايله کول او پرېښوول واجب دي، خو پر داسي طريقه به يې پرېږدي چي هغه ضايع او هلاک نه سي، ځکه چي د مال برابول حرام دي، نو ځکه به يې په يو خوندي ځای کي يا په خپل کور کي پرېږدي.

که څوک د حلال سړي ښکار ايله کړي نو څه حکم دی؟

قَالَ: فَإِنْ أَصَابَ حَلَالَ صَهِدًا فرمايي: که حلال سړی يو ښکار حاصل کړي ثُمَّ أَخْرَجَ بِيَا أَحْرَامٍ وَتَرَى (يعني محرم سي) فَأَرْسَلَهُ مِنْ يَدِهِ وَهُوَ بِيَا د هغه د لاس څخه يو بل څوک د ښکار ايله کړي يَقْتَضِي حُكْمَ الْخَيْطَةِ رَحِمَهُ اللَّهُ (نو) دامام صاحب په نېزه داسې (د تلوان) ضامن کيږي وَقَالَ: لَا يَقْتَضِي او صاحبين فرمايي: چي نه به ضامن کيږي لِأَنَّ الْمُرْسَلِ أَمْرًا بِالْعَزْوَاقِ عَنْ الْمُتَنَكَّرِ ځکه چي ايله کونکی د ښکار حکم کونکی او له بدو څخه منع کونکی دی وَمَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلِ التَّوْبَةِ: ۱۹۱ او پر ښکي کونکو هيڅ نيوکړه نسته (يعني پر ښکي کونکو هيڅ ضمانت ځکه چي هغوی د الله ﷻ درضا لپاره يو کار کوي) وَلَهُ أَنَّهُ مَلَكَ الصَّيْدَ بِالْأَخْذِ وَلَمَّا مُحْتَرَمًا او دامام صاحب دليل دا دی چي محرم په نيولو سره د ملک محترم په توگه د ښکار مالک سو فَلَا يَنْطَلِ احْتِرَامُهُ إِخْرَاجَهُ نو د احرام د تړلو په وجه به د هغه محترم ملک نه باطليږي وَقَدْ أَتَلَفَهُ الْمُرْسَلُ او ايله کونکي دا ملک محترم ضايع کړي فَيَقْتَضِيهِ نو ځکه به هغه ضامن ورکوي بِخِلَافِ مَا إِذَا أَخَذَهُ فِي حَالَةِ الْإِخْرَاجِ لَمْ يَتَلَفْ په خلاف د هغه صورت چي کله يې د احرام په حالت کي ښکار نيولی وي ځکه (په دې صورت کي) محرم (ګرډسره) د ښکار مالک نه جوړيږي وَالْوَاجِبُ عَلَيْهِ تَرْكُ الشَّعْرِ او پر هغه حلال سړي (کوم چي وروسته محرم سو) د تعرض پرېښوول واجب وو وَيُتَبَكَّرُ ذَلِكَ لَوْ د هغه لپاره ممکن (هم) وو بِأَنْ يُغْلَبَ فِي يَتَبَكَّرُ په دې توگه چي ښکاري يې په خپل کور کي پرې ايښي وای فَإِذَا قَتَلَهُ يَدًا عَنْهُ (لېکن) کله چي ايله کونکي د محرم قبضه له ښکار څخه ختمه کړه كَانَ مُتَعَذِّبًا نو هغه تعدی کونکي سو (لهنا ضمانت به پر هغه واجب وي) وَتَكْلِيْفُهُ الْإِخْتِلَافُ فِي كَسْبِ الْمُعَارِضِ او د دې مثال هغه اختلاف دی کوم چي د لويي او بازي د شيانو په ماتولو کي دی.

اللغات: ﴿أرسل﴾ د افعال ماضي ده: پرېښوول، ايله کول (خوشي کول)، ﴿عزل﴾ د تفصيل مضارع ده: پرېښوول، ﴿متمدى﴾ د تفعّل اسم فاعل دی: تجاوز او زياتي کونکی، ﴿معارف﴾ د عيش و عشرت او بازي سامان.

تشریح: صورت ۵ مسئلہ: دای کہ یو غیر محرم ښکار ونيوی، او تر هغه وروسته یې احرام وتړی او محرم سو، بیا یو بل سړي د هغه د لاس څخه ښکار ایله کړی، نو د امام صاحب په نیز دا دویم سړی ضامن کیږي، او د صاحبینو په نیز نه ضامن کیږي.

۵ صاحبینو دلیل: دای چي دا ایله کونکی. د امر بالمعروف او نهی عن المنکر کونکی دی، هغه په دې توګه چي د احرام تر تړلو وروسته ښکار نیول جرم دي، او شرعاً قبیح دي، او دې سړي د محرم د لاس څخه ښکار ایله کړی، نو امر بالمعروف او نهی عن المنکر یې وکړی، او په شریعت کي پر نیکی کونکو هیڅ نیوکره نسته، نو پر هغه به هم هیڅ نیوکره او ضمان نه وي.

۵ امام صاحب دلیل: دای چي کله دې سړي ښکار ونيوی، هغه حلال وو (او د حلال والي په وخت کي چي کوم ملک حاصل سي، هغه ته ملک محترم وایي) لهذا پر ښکار د هغه ملک محترم واقع سو، او احرام د هغه ملک محترم نه سي باطلوای، ځکه چي بالاتفاق اوس هم د هغه ملک هغسي پاته دی، لېکن د هغه ملک محترم ایله کونکي سړي د ښکار په ایله کولو سره ضایع کړی، او ملکیت په هلاکولو او ضایع کولو سره ضمان واجبیږي، نو ځکه به پر ایله کونکي ضمان واجب وي، په خلاف د هغه صورت چي کله یې د احرام په حالت کي نیولی نه وي، ځکه چي د احرام په حالت کي د ښکار په نیولو سره هغه د ښکار نه مالک کیږي، او کله چي نه مالک کیږي، نو ایله کونکي به هم نه ضامن کیږي، ځکه چي هغه ملکیت ضایع نه کړی.

والواجب علیه ترک الخ له دې حایه د یو مقدر سوال جواب ورکوي، سوال دای چي موږ دا منو چي کله هغه د حلالوالي په حالت کي ښکار ونيوی، نو د ښکار مالک سو، لېکن تر احرام تړلو وروسته د تعرض په وجه د هغه لپاره ضروري وه چي ښکار یې ایله کړی وای او له خپل ملک څخه یې ایستلی وای، حال دا چي هغه له خپل ملک څخه نه وستی، بلکي بل سړي ایله کړی او د هغه له ملک څخه یې وستی، لهذا پر دې ایله کونکي سړي ضمان واجبیږل پکار نه دي، ځکه کوم کار چي محرم ته کول پکار وو، هغه کار ده وکړی. جواب دای چي پر محرم د ښکار تعرض پرېښوول واجب وو، او له خپل ملک څخه یې ایستل واجب نه وو، او د تعرض پرېښوول په هغه وخت کي هم ممکن وو چي ښکار د محرم په ملک کي پاته وای، په دې توګه چي محرم دا ښکار په خپل کور کي یا په یو بل خوندي ځای کي پرې ایښی وای، نو په دې صورت کي به تعرض هم نه راتلی، او د محرم ملک به هم پاته وای، خو کله چي دویم سړي د محرم ملک او قبضه له ښکار څخه ختمه کړه، نو دا ایله کونکی تعدی کونکي سو، او پر تعدی کونکي ضمان واجبیږي، نو ځکه به پر هغه هم ضمان واجب وي.

وظهور الخ فرمایي چي د امام صاحب او د صاحبینو د دې اختلاف مثال داسي دی لکه د معازفو د ماتولو اختلاف چي دی، مثلاً که یو سړي د بل چا د لهرو ولعب شيان مات کړل، نو د امام صاحب په نیز پر هغه ضمان واجبیږي، لېکن د صاحبینو په نیز نه واجبیږي، ځکه چي هغه ناھي عن المنکر دی، او د نبی ﷺ په دې فرمان عمل کونکی دی: من رأى منكرا منكره

که خوگ د محرم ښکار ايله کړي نو څه حکم دی؟

إِذَا أَصَابَ مُحْرِمٌ صَيْدًا أَوْ كَهَ مَحْرَمٍ ښکار ونيوی فَأَرْسَلَهُ مِنْ يَدِهِ وَهَدَمَهُ او د هغه د لاس څخه بل سړي ايله کړی لَا مَمْلَكَ عَلَيْهِ بِالْإِثْمَانِ نو بالاتفاق پر هغه ضمان نسته لَأَنَّهُ لَمْ يَبْدَأْ بِالْأَخْذِ ځکه محرم په نیولو سره د ښکار مالک نه سو فَإِنَّ الصَّيْدَ لَمْ يَبْقَ مَحَلًّا لِلشُّكْلِ فِي حَقِّ الشُّبْهِ ځکه چې ښکار د محرم په حق کې د ملک جوړېدلو محل پاته نه سو لِقَوْلِهِ تَعَالَى: وَحَرَّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدَ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا (العنابد: ۱۹۶) ځکه د الله جلّ و علا فرمان دی: "او تر څو چې تاسو په احرام کې اووسئ تر هغه وخته پر تاسو د وچې ښکار حرام سوی دی" فَصَارَ كَمَا إِذَا اشْتَرَى الْخَمْرَ نو داسې سولکه مسلمان چې شراب رانیسي.

اللفظ: ﴿مَلَكَ﴾ د تفعل مصدر دی: مالک جوړېدل، ﴿خمر﴾ شراب.

تشریح: مسئله: دا ده که یو محرم ښکار ونيوی، او بل سړي دا ښکار ايله کړی، نو د امام صاحب او صاحبینو ټولو په نېز پر هغه ضمان نه واچيږي، ځکه محرم په نیولو سره د هغه مالک نه سو، ځکه چې د محرم په حق کې یو ښکار هم په ملک کې د راتللو محل نه دی، یعنې پر یوه ښکار هم د محرم ملکیت نه سي ثابتېدلای او نه یې هغه مالک جوړېدلای سي، ځکه الهي فرمان دی: حرر علیکم صید البر ما دمتم حرما، نو دا مسئله داسې سوله لکه یو مسلمان چې شراب رانیسي، او بل سړي یې چه کړي، نو بالاتفاق پر چه کونکي سړي تاوان او ضمان نه واچيږي، ځکه چې شراب حرام دي، او مسلمان د هغه مالک نه سي جوړېدلای.

که د محرم په لاس کې ښکار یو بل محرم قتل کړي نو څه حکم دی؟

فَإِنْ قَتَلَهُ مُحْرِمٌ آخَرَ مِنْ يَدِهِ بَيَّا كَهَ مَحْرَمٍ په لاس کې یو بل محرم ښکار قتل کړي فَقُتِلَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا جَزَاءً نو په دوی کې پر هر یوه جزاء واجب ده لَأَنَّ الْأَخْذَ مُتَعَرِّضٌ لِلصَّيْدِ بِإِذْنِ الْإِمْنِ ځکه چې نیونکی پر ښکار تعرض کونکی دی د ښکار دامن په ختمولو سره وَالْقَاتِلُ مُقَرَّرٌ لِذَلِكَ او محرم قاتل د دې ثابتونکی دی وَالشَّعْرُ يُرَكَّاهُ بِتَدَاوٍ فِي حَقِّ الشُّفَيْيْنِ او ثابتول د ابتداء په څیر دي د ضمان د واجېدلو په حق کې كَشُهُودِ الطَّلَاقِ قِيلَ الدُّخُولِ إِذَا رَجَعُوا لکه تر دخول مخکې چې کله د طلاق ګواهان رجوع وکړي وَيَرْجِعُ الْأَخْذُ عَلَى الْقَاتِلِ او د ښکار نیونکی به پر قتل کونکي رجوع کوي وَقَالَ زَوْجٌ: لَا يَرْجِعُ او امام زفر فرمایي: چې رجوع به نه کوي لَأَنَّ الْأَخْذَ مُؤَاخَذٌ بِمَنْعِهِ ځکه نیونکی به دخپل فعل په وجه سره مأخوذ وي فَلَا يَرْجِعُ عَلَى غَيْرِهِ نو ځکه به پر بل رجوع نه کوي وَلَمَّا أَنَّ الْأَخْذَ إِثْمًا يَصِيرُ سَبَبًا لِلضَّمَانِ عِنْدَ إِثْصَالِ الْهَلَاكِ بِهِ او زموږ دلیل دا دی چې نیول د ضمان سبب هغه وخت جوړېږي چې کله د هغه سره هلاکت متصل سي فَهُوَ بِالْقَتْلِ جَعَلَ فِعْلَ الْأَخْذِ عِلَّةً نو قاتل د قتل په وجه سره د نیونکي فعل علت وګرځوي فَيَكُونُ فِي مَعْنَى مُبَاشَرَةٍ عِلَّةً الْعِلَّةُ نو دا به د علت د علت د ارتکاب کولو په معنی کې وي (یعنې دا به داسې وي لکه یو څوک چې دیوه علت لپاره د بل علت مرتکب سي) فَيُحَالُ بِالضَّمَانِ عَلَيْهِ نو ځکه به ضمان پر قاتل وړاول کیږي.

اللفات: (مقرر) د تفضل اسم فاعل دی: ثابتونکی، پوره کونکی.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو محرم ښکار نیوی، او تر نیولو وروسته یې په قبضه کې وساتي، لېکن یو بل محرم د هغه په قبضه کې هغه قتل کړی، نو په دې صورت چي کوم چا مخکي ښکار نیولی وو، پر هغه پوره جزاء واجب ده، او چا چي قتل کړی پر هغه هم پوره جزاء واجب ده، دلیل دا دی چي ښکار نیونکي محرم پر ښکار په دې توګه تعرض وکړی چي د هغه امن یې زائل کړی، او تعرض د احرام له منوعاتو څخه دی چي ارتکاب یې جزاء واجبي، نو د تعرض په وجه به پر نیونکي محرم جزاء واجب وي، او د ښکار قتل کونکي محرم دا تعرض مستحکم کړی، ځکه که هغه ښکار قتل کړی نه وای نو ممکنه وه چي دې محرم به د ښکار په ايله کولو سره تعرض ختم کړي وای، لېکن د بل محرم د قتل په وجه دا امکان ختم سو، او تعرض متقرر او ثابت سو، او د ضمان د وجوب په حق کې تقرر او ثبوت هم د ابتداء په څیر دي، يعني د ښکار قتلول هم د تعرض کولو په څیر دي، او څرنگه چي په تعرض کولو سره جزاء واجبيږي، نو د قتلولو په وجه به هم جزاء واجبيږي.

كشهود الطلاق الخ د پورتنۍ مسئلې یو مثال دا دی چي مثلاً فاطمې دادعوی وکړه: "چي زما خاوند تر دخول وروسته ما ته طلاق را کړی دی، نو ځکه دي ماته پوره مهر را کول سي"، لېکن د فاطمې خاوند له دخول څخه انکار وکړی، او دوو گواهانو د خاوند په حق کې گواهي ورکړه يعني دا چي خاوند تر دخول مخکي طلاق ورکړی دی، نو فاطمې ته پوره مهر نه ورکول سو، وروسته گواهانو له خپلي گواهي څخه رجوع وکړه، نو هغوی چي په خپله گواهي سره فاطمې ته کوم تاوان ور رسولی وي، د هغه به ضمان وي، نو که څه هم د هغو ظلم کول د خاوند تر انکار وروسته دي، لېکن د هغو په ضمان کېدلو کې گواکي ابتداء ظلم دی، همداسي به قتل کونکی محرم گواکي د ابتدائي ظلم په وجه ضامن وي.

ويرجع الأخذ الخ فرمایي: ښکار نیونکی محرم چي کوم ضمان اداء کړي، هغه به له قتل کونکي څخه واپس اخلي، او امام زفر فرمایي چي نه به یې اخلي، همدا د صاحبینو قول دی، دامام زفر دلیل دا دی چي ښکار نیونکی به د خپل حرکت يعني د تعرض په وجه مأخوذ وي (يعني پر ښکار نیونکي چي کوم ضمان واجب سوی دی هغه د خپل حرکت او فعل يعني د نیولو په وجه واجب سوی دی)، او په دې کې د قاتل هېڅ لاس نسته، نو ځکه به له قاتل څخه هغه واپس نه اخلي، او زموږ دلیل دا دی چي نیونکي فقط ښکار نیولی دی، او فقط ښکار نیول جزاء نه واجبي، بلکي د هغه قتلول او له منځه وړل جزاء واجبي، او هغه کار خو قاتل وکړی چي ښکار یې قتل کړی، نو ځکه اصل مجرم قاتل سو، ځکه چي ډېره ممکنه وه چي نیونکي به ښکار ايله کړی وای، لېکن قاتل د هغه کار تمام کړی، د خپل ځان او د نیونکي تعرض یې مستحکم کړی، نو قاتل د قتل په وجه د نیونکي فعل علت يعني د قتل واسطه او ذریعه جوړ کړی، خو اصل قتل یې په خپله وکړی، نو گواکي قاتل د علت علت مرتکب سو، نو ځکه به د نیونکي ضمان او تاوان هم قاتل ورکوي.

د حرم د بوټو او د درختو د پرېکولو حکم

لَنْ يَكْلَمَ حَيْشَ الْخَيْرِ او که یو څوک د حرم وابنه پرېکړي **أَوْ شَجَرًا كَيْسَتْ يَمْشُو كَذِبًا** یا داسي درخته پرېکړي چي د یو چا په ملک کې نه وي **وَهُوَ مَالًا يَنْتَبِئُهُ النَّاسُ** او هغه (وابنه یا درخته) له داسي قسم څخه وي چي خلک یې نه راشنه کوي (بلکي په خپله راشنه کېږي) **فَعَلَيْهِ نَيْسُهُ إِلَّا يَنْتَابُ وَنُهُ** نو پر پرېکونکي د هغه قیمت واجب دی مسأله وچو وښو څخه **لَاَنْ خَرَّ مَتْنُهُا كَيْسَتْ بِسَبَبِ الْخَيْرِ** ځکه چي د وښو او درختي حرمت د حرم په سبب ثابت دی **قَالَ**

عَنْهُ السَّلَامُ: «لَا يُغْتَسَلُ غَلَاها وَلَا يُغْفَدُ شَوْكُها نبي ﷺ فرمايلي دي، "د حرم شنه وابنه به نه پرېكول كيږي
 لو نه به د هغه خوزان (ازغیان) ماتول كيږي" وَلَا يَكُونُ لِلْمُزَوَّرِ هَذِهِ الْقَيْنَةُ مَذْهَلٌ او روډې ته به په دې قيمت كي
 هيڅ دخل نه وي إِنَّ عَزَمَةَ تَنَاوُلِهَا بِسَبَبِ الْإِخْزَارِ حَكْمٌ چې د هغو د حاصلولو (يعني د پرېكولو)
 حرمت د حرم په وجه دی نه د احترام په وجه فَكَانَ مِنْ صَمَانِ السَّحَالِ نو دا به دمحل د ضمان له قبيلې څخه وي قُلْ
مَا بَيْنَنَا لَكُمْ مَخْكِ چې موږ بيان كړه (يعني، والصوم بمصر جزء الأمان لا غسل السحل) وَيَصْلَحُ بِمَنْجِيهِ عَلَى الظَّاهِرِ او
 پرېكونكي به د هغو قيمت پر فقيرانو صدقه كړي وَإِذَا أَدَامَا مَلَكُهُ او كله چې د هغو قيمت لاء كړي نو د هغو ملك
 سو گان حَقُّوْقِ الْعِبَادِ لكه څرنګه چې په حقوق العباد كي دي.

اللفات: «حشيش» وابنه، «جلف» ماضي ده: وچېدل، «لا يغتسل» د افتعال نفي مضارع مجهوله ده: وابنه پرېكول.

«غلا» وابنه، «يغسد» مضارع مجهوله ده: پرېكول، شكول، ماتول، «شوك» خوز (ازغی).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چې د حرم هر شی محترم او دامن مستحق دی تر دې چې د هغه ځای درختي، وابنه او
 ازغی هم دامن مستحق دي، او شوک چې د حرم وابنه، درختي یا ازغی پرېکړي، نو د تلوان په توګه به د هغه قيمت
 ورکول پر ده واجب وي، ځکه چې د حرم د احترام په وجه دا ټوله شيان مأمون او محفوظ دي، او د پرېکولو یا ماتولو
 اجازه یې نسته، په خپله نبي کرم ﷺ فرمايلي دي: لَا يَغْتَلُ غَلَاها وَلَا يَغْدُ شَوْكها، او څرنګه چې دا شيان د حرم په وجه
 دامن مستحق دي، نو ځکه صاحب د کتاب فرمايي چې د دې د پرېکولو او شکولو په صورت کې به قيمت ورکول
 کېږي، په روڼو سره کار نه کېږي، ځکه چې د دې شيانو تعلق دمحل يعني د حرم سره دی، او مخکې تسو وويل چې
 روژه د افعالو جزاء جوړېدای سي، لېکن دمحل جزاء نه سي جوړېدای.

ويتصدق الخ فرمايي: کوم قيمت چې د پرېکولو په وجه پر هغه واجب سو، هغه دي پر فقيرانو صدقه کړي، او كله چې
 يې قيمت صدقه کړی، نو هغه دې درختو يا وښو مالک سو، لكه څرنګه چې په حقوق العباد كي دي، مثلاً زید د عمر
 يو شی غصب کړی، او قاضي زید ته د هغه د قيمت د ورکولو حکم وکړی، او زید قيمت لاء کړی يعني عمر ته يې
 ورکړی، نو زید د هغه شي مالک سو.

د بوټو او د درختو تر پرېکولو وروسته د خرڅولو حکم

وَعَنْهُ السَّلَامُ: «لَا يُغْتَسَلُ غَلَاها وَلَا يُغْفَدُ شَوْكُها نبي ﷺ فرمايلي دي لَأَنَّهُ مَلَكُهُ بِسَبَبِ مَخْزُوْرٍ شَرْمًا ځکه چې هغه په
 داسي سبب سره د هغو مالک سو چې په شريعت كي له هغه څخه منع سوې ده فَلَمَّا أُطِيقَ لَهُ أَنْ يَتِمَّحَ لَتَطْرُقَ النَّاسُ إِلَيْهِ
مُشْبِهٌ خو که هغه ته د هغو د خرڅلاو اجازه ورکول سي نو خلګ به د دا ډول کارونو لپاره لاره هواره کړي إِلَّا أَنَّهُ
يَجُوزُ الْبَيْعُ مَعَ الْكَرَاهَةِ خو په کراهت سره يې خرڅلاو جائز دی بِخِلَابِ الشَّيْءِ په خلاف د بشکار وَالْفَرْقَى مَا نَذَرَهُ او
 فرق هغه دی چې موږ به يې (وروسته) ذکر کړو.

اللفات: «مظنور» ممنوع، «اطلاق» د افعال ماضي مجهوله ده: مطلق کېدل (دلته يې معنی د اجازې او رخصت ورکولو ده)، «تطرق» د تفعل ماضي ده: لاره پيدا کول، (لاره هوارول).

تشریح: مسئله: دا ده چې د حرم وابه نه يا درختي پرېکول او خرڅول مکروه دي، ځکه چې په دې کې سړی په داسې سبب سره د دې شیانو مالک کېږي، کوم چې شرعاً ممنوع دی. نو اوس که د خرڅولو عامه اجازه ورکول سي، نو خلک به له دې څخه کاروبار جوړ کړي، او عام خلک به په دې کې مبتلا سي، خو که هغه يې بيا هم خرڅ کړي، نو مع الکراهت دايح جائز ده، ددې په خلاف د ښکار مسئله ده، نو مع الکراهت هم د هغه بيم جائز نه ده، صاحب د کتاب فرمايي چې د ښکار او د وښو په مينځ کې چې کوم فرق دی، هغه به موږ وروسته بيان کړو. (څه انتظار وکړئ!)

د خلکو د راشنه سوو وښو او درختو حکم

وَالَّذِينَ يَبْتِغُوا الثَّمَرَةَ عَادَةً أَوْ هَفَاً وَابْنَهُ أَوْ درختي چې په عامه توګه يې خلک راشنه کوي (کري) هَرَكْنَا الثَّمَرَ مُسْتَحَقٌّ لِلْأَمْنِ بِالْإِجْمَاعِ (نو) د هغو دامن نه مستحق کېدل موږ په اجماع سره پېژندلي دي وَلَوْلَا السُّخْرَاءُ الْمُنْسُوبُ إِلَى الْخَمْرِ او ځکه چې حرام (خو) هغه شی دی چې د حرم و طرف ته منسوب وي وَالنِّسْبَةُ إِلَيْهِ عَلَى الْكَمَالِ عِنْدَ عَدَمِ النِّسْبَةِ إِلَى غَيْرِهِ بِالْإِنْجَابِ او د حرم و طرف ته به په پوره نسبت هغه وخت وي چې کله د راشنه کولو نسبت د بل چا و طرف ته نه وسي وَمَا كَانَتْ عَادَةً إِذَا أَتَيْتُهُ إِنْسَانٌ او کوم وابه نه يا درختي چې په عامه توګه نه راشنه کېږي که يو انسان هغه راشنه کړي اِلْتَحَقَّ بِهَا نِسْبَتُ عَادَةٍ نو هغه به داسې وښو او درختو سره لاحق کېږي چې عاده راشنه کېږي (يعني چې انسان يې راشنه کوي).

اللفات: «نبت» د نصر مضارع ده: راشنه کېدل، «عاده» د عادت په توګه، په عامه توګه، «انبات» د افعال ماضی دی: راشنه کول.

تشریح: مسئله: دا ده کوم وابه او درختي چې عادتاً راشنه کېږي او کرل کېږي، هغه دامن حقدار نه دي دا حکم په اجماع سره ثابت دی، ځکه چې له نبوي زمانې څخه تر اوسنۍ زمانې پورې خلک د حرم په محکمه کې کښتونه کړي، بيا يې ډېبي، او پر دې تر اوسه هېچا انکار کړی نه دي، له دې څخه معلومېږي چې کوم شيان خلک کړي، هغه به دامن حقدار نه وي، دويم دليل دا دی چې د هغو وښو او درختو پرېکول حرام دي کوم چې د حرم و طرف ته منسوب وي، او د حرم و طرف ته پوره نسبت هغه وخت کېږي چې د راشنه کولو او کرلو نسبت د بل چا و طرف ته نه وي.

د مالانبت اخ فرمايي: کوم وابه او درختي چې عاده نه راشنه کېږي، که يو انسان هغه وکړي او راشنه يې کړي، نو هغه هم د عادتاً راشنه کېدنکو شیانو په لړليک کې داخلېږي، او د هغو په پرېکولو سره به هم ضمان او قيمت نه واجبيږي.

که يوه درخته په خپله د يو چا په ملک کې راشنه سي نو د هغه حکم

وَلَوْ كُنْتَ بِنَفْسِكَ وَمَلَكَ رَجُلٌ او که يوه درخته په خپله د يو سړي په ملک کې راشنه سي فَقُلْ قَاتِلْهُ وَمِثْلَانِ: ٢٠٠ لَعْنَةُ الْحَرَمِ حَقًّا لِلشَّيْءِ نو د هغه پر پرېکونکي دوه قيمتونه واجبيږي: يو قيمت خو د حرم د حرمت لپاره د شريعت د حق په وجه واجبيږي وَمِثْلَانِ أُخْرَى صَمَانًا لِأَيِّكَ او دويم قيمت د هغې د مالک لپاره د تلوان په توګه

واجبيري كَالْفَيْدِ الْمَمْلُوكِ لِلْخَيْرِ لكه په حرم كې چې دننه د مملوك ښكار (هم دغه حكم دی) وَمَا جَلَ مِنْ شَرِّ الْعَمْرِ لَا فَمَانٍ فِيهِ او د حرم كومه درخته چې وچه سي په هغه كې ضمان نسته لَأَنَّهُ لَيْسَ بِنَائِرٍ ځكه چې هغه وده كونكې نه ده.

اللفات: ﴿نائر﴾ اسم فاعل دی: وده كونكې، غټېدونكې.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی كه يوه داسې درخته كوم چې عادهً نه راشنه كيږي د يو چا په مملوكه مخكه كي راشنه سوه، او بل سړي دا پرېكړه، نو پر قاطع دوه قيمتونه واجبيري، يو د حق الشرع يعني د حرم د احترام دنه كولو په وجه، او دويم د حق العبد يعني د چا په مخكه كي چې دا درخته راشنه سوې وي د هغه د حق د ضايع كولو په وجه. دا مسئله داسې ده لكه په حرم كې چې يو ښكار د يو چا مملوك وي، نو كه يو سړی هغه قتل كړي، نو پر قاتل دوه قيمتونه واجبيري، يو د شريعت د حق لپاره او دويم د بنده د حق لپاره.

وما جف الخ فرمايي د حرم هغه درختي يا وابنه چې وچ سوي وي، د هغو پرېكول ضمان نه واجبوي، ځكه چې د ضمان تعلق د وده كونكي او نامي شي سره دی، او وچ سوي وابنه يا درختي هيڅ وده نه كوي.

د حرم پر وښو رمه پوول

وَلَا يُمْسِكُ حَشِيشُ الْعَمْرِ او د حرم پر وښو به رمه نه پوول (څرول) كيږي وَلَا يَقْطَعُ إِلَّا الْإِذْرُ او نه به يو بوتې پرېكول كيږي ما سواله اذخر بوتې څخه وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ: لَا بَأْسَ بِالرَّعْيِ او امام ابو يوسف فرمايي: چې په پوولو كې څه پروا نسته لَأَنَّ فِيهِ فَرْزُورَةً ځكه چې په پوولو كې ضرورت دی فَإِنَّ مِنْهُ الدَّوَابَّ عَنْهُ مُتَعَدِّ حُكْمٍ څارويان له هغه څخه منع كول ستونزمن دي وَلَنَا مَا رَوَيْنَا او زموږ دليل هغه حديث كوم چې روايت كړی دی وَالْقَطْعُ بِالنَّكَافِ كَالْقَطْعِ بِالنَّجْلِ او په غاښو سره پرېكول داسې دي لكه په لورو سره پرېكول وَحَمْلُ الْحَشِيشِ مِنَ الْحِلِّ مُبْكِنٌ او له حل څخه وابنه راوړل (هم) ممكن دي فَلَا فَرْزُورَةَ نو د حرم وښو ته هيڅ ضرورت پاته نه سو بِخِلَافِ الْإِذْرِ په خلاف د اذخر وابنه لَأَنَّهُ اسْتَشْنَأَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ځكه چې هغه رسول الله ﷺ مستثنی كړي دي فَيَجُوزُ قَطْعُهُ وَرَعْيُهُ نو د اذخر پرېكول او پر هغه رمه پوول جائز دي وَبِخِلَافِ الْكُنَاةِ په خلاف د پوڅكې لَأَنَّهَا لَيْسَتْ مِنْ جُمْلَةِ الثَّبَاتِ ځكه هغه د وښو (او بوټو) له ټولگي څخه نه ده (ځكه چې هغه د باران په اوبو سره واښه كيږي).

اللفات: ﴿مشافر﴾ شونېانو او غاښو ته ويل كيږي، ﴿منجل﴾ جمع د منجل ده: لور، ﴿رعي﴾ پوول، څرول (رمه د څر

لپاره څر ځای (چراگاه) ته بېول، څرل، ﴿كلمة﴾ پوڅكې (خرده گي، خبرې).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چې له اذخر څخه علاوه د حرم بل بوټی او وابنه پرېكول يا پر هغه مال پوول (څرول) زموږ په نېز صحيح نه دي، امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللَّهُ فرمايي چې په حرم كې د مال او رمې په پوولو كې څه حرج نسته، يعني د هغه په نېز خو په حرم كې د څارويانو د پوولو او څرولو اجازه سته مگر د وښو او درختو د پرېكولو اجازه نسته،

حُكْمه چي په پوولو کي ضرورت سته، او ضرورت دا دی چي کله خلک د حج یا عمرې لپاره حرم ته داخل سي. نو د هغو سره به خامخا د سپرلي حیوانات هم وي، او ښکاره ده چي حیوانات له وښو څخه بندول مشکل کار دی. نو د پوولو ضرورت متحقق سو.

وَلَنَا الْخُ زموږ دليل مخکي بيان سوی حدیث دی، يعني: لا یَحْتَلِ خَلَاها، او پاته سو ضرورت نو هغه داسي هم پوره کېدای سي چي له حِل څخه وابسته راوړل سي.

وَالْقَطْعُ بِالْإِشْفَاءِ له دې حایه دیو سوال جواب ورکوي، سوال دا دی چي په حدیث کي د حرم له وښو پرېکولو څخه منع سوې ده، او له پوولو څخه منع نه ده سوې. نو پوول جائز کېدل پکار دي، جواب ورکوي چي په غابڼو سره پرېکول (کوم چي یې حیوانات پرېکوي) هم داسي دي لکه په لور سره پرېکول، نو کله چي په لور سره پرېکول منع دي، نو په غابڼو سره پرېکول يعني د حیواناتو پوول به هم منع وي.

بِخِلَافِ الْأَذْخَرِ الْخُ په خلاف د اذخر وښو، حُکْمه چي د هغه استثناء په خپله نبي ﷺ کړې ده. روایت سوی دی چي کله نبي ﷺ وفرمایل: لَا يَحْتَلِ خَلَاها وَلَا يَعْصِدُ شَوْكها، نو ابن عباس وفرمایل: إِلَّا الْأَذْخَرُ بِأَمْرِ رَسُولِ اللَّهِ (ﷺ) فَإِنَّهُ لَقَبُورُهُمْ وَيَوْمَهُمْ فَقَالَ ﷺ: إِلَّا الْأَذْخَرُ (يعني نبي ﷺ وفرمایل چي د حرم وابسته دي نه پرېکېږي، او نه دي يې ازغي ماتېږي. نو ابن عباس وفرمایل: ای د الله رسول! ماسو له اذخر څخه، حُکْمه چي هغه د خلکو په قبرونو او کورونو کي د خوشبویۍ لپاره استعمالېږي، نو نبي ﷺ وفرمایل: هُوَ! ماسو له اذخر څخه).

وبخلاف الکباة الخ او په خلاف د پوڅکۍ کوم چي د باران په ورځو کي راوځي، نو په حرم کي د هغې پرېکول او راکښل هم جائز دي، حُکْمه چي هغه د وښو او بوټو له قبیلې څخه نه ده، حُکْمه چي عام بوټي د مخکي په اوبو راشنه کېږي، لېکن دا خاص د باران د اوبو سره تعلق لري.

په پورتنی جنایاتو کي د قارن حکم

وَكُلُّ شَيْءٍ فَصَلَةُ الْقَارِنِ مِمَّا ذَكَرْنَا او هر هغه شی کوم چي یې قارن له (پورتنی) ذکر سوو شیانو څخه وکړي أَنْ يَنْهِيَ عَنْ الْفِعْلِ دَمًا چي په هغه کي پر مفر دیو دم وي فَقَلْبِيهِ دَمَان: دَكَرْلَعَجَتِهِ وَدَكَرْلَعَجَتِهِ نو پر قارن به (په هغه کي) دوه دمه واجب وي: یو دم به د هغه د حج وي او بل دم به د هغه د عمرې وي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ: دَكَرْوَاجِدٌ او امام شافعي فرمایي: چي یو دم به واجب وي بِنَاءً عَلَى أَنَّهُ مُخَرِّجٌ بِإِخْرَاجِهِ وَإِجْدَعْدَةً پر دې بناء چي د هغه په نېز قارن په یو اخرام سره محرم دی وَعِنْدَنَا بِإِخْرَاجِ امْنٍ او زموږ په نېز په دوو اخرامونو سره محرم دی وَقَدْ مَرَّ مِنْ قَبْلُ او دا (بيان) مخکي (په باب القرآن کي) تېر سو قَالَ: لِأَنَّ يَتَحَاوَرُ الْبَيْتَاتُ غَيْرَ مُخْرِجٍ بِالشَّرْطِ أَوْ الْحَجِّ امام قدوري فرمایي: خو دا چي قارن د عمرې یا د حج له اخرام څخه بغیر تر میقات تېر سي فَيَلْزَمُهُ دَكَرْوَاجِدٌ نو (بیا) به یو دم پر لازمیږي خِلَافًا لِزَوَائِجِهِ اللَّهُ د امام زفر اختلاف دی لِأَنَّ الْمُسْتَحْتَقَّ عَلَيْهِ عِنْدَ الْبَيْتَاتِ إِخْرَاجٌ حُکْمه چي پر هغه د میقات په وخت کي یو اخرام واجب دی وَبِنَاءٍ خِوَرِوَاجِدٍ وَاجِبٌ إِلَّا جَزَاءً وَاجِدٌ او دیو د یوه واجب په تأخیر سره به فقط یوه جزاء واجبېږي.

تشریح: په هبارت کي د بیان سوي مسئلې حاصل دا دی چي که قارن له پورته ذکر سوو جنایاتو څخه یو جنایت وکړي، نو پر هغه زموږ په نهز دوه واجبېږي، یو د حج او دویم د عمرې، امام شافعي فرمایي چي پر قارن هم یو دم واجبېږي، همدا قول د امام مالک او امام احمد هم دی، د اختلاف بنیاد دا دی چي ددې حضراتو په نهز قارن په یو احرام سره محرم وي (څکه چي ددوی په نهز د عمرې احرام د حج په احرام کي داخلېږي)، او زموږ په نهز په دوو احرامونو سره محرم وي، دلائل په باب القرآن کي تېر سو، نو کله چي ددوی په نهز د قارن احرام یو دی، نو دم جنایت به هم یو واجبېږي، او څرنګه چي زموږ په نهز دوه احرامه دي، نو دم جنایت به هم دوه واجبېږي.

قال إلا الخ فرمایي چي صرف یو صورت داسي دی چي هلته زموږ په نهز هم پر قارن یو دم واجبېږي، هغه دا چي قارن بغیر له احرام څخه تر میقات تېر سي، نو پر دې قارن زموږ په نهز یو دم واجبېږي، که څه هم د امام زفر په نهز په دې صورت کي هم پر هغه دوه واجبېږي، د امام زفر دلیل دا دی چي هغه له میقات څخه د حج او د عمرې دواړو احرام وروسته کړی دی، نو د هر احرام په وجه به یو دم پر واجب وي، زموږ دلیل دا دی چي پر میقات فقط یو احرام واجبېږي، او دیوه واجب په وروسته کولو سره به فقط یوه جزاء واجبه وي، نه دوی جزاوي، نو ځکه به په دې صورت کي دوه دم نه واجبېږي.

که دوه محرم خلګ په ګډه ښکار وکړي نو څه حکم دی؟

وَإِذَا اشْتَرَكَ مَعِيَ مَانٍ فِي قَتْلِ صَيِّدٍ أَوْ قَتَلَ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا جَزَاءُ كَامِلٍ نُوْ فِي دَوِي كِي پُر هريوه پوره جزاء واجب ده لَأَنَّ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا بِالنَّيْ كَيْ يَصِيرُ جَانِبًا جَنَائَةٍ تَفُوقُ الدَّلَالَهَ ځکه چي هريو د شرکت (ګډون) په وجه داسي جنایت کونکی، ګرځي چي هغه تر دلالت (يعني د ښکار تر ښوونې) بالا جنایت دی فَيَتَعَدَّدُ الْجَزَاءُ بِتَعَدُّدِ الْجَنَائَةِ نو د جنایت د تعدد (جلا والي) په وجه به جزاء هم متعدده (جلا) کېږي.

اللفات: ﴿جَانٍ﴾ جنایت کونکی، مجرم، ګناهګاره، ﴿تَفُوقُ﴾ د نصر مضارع ده: زیاتېدل، بالا کېدل.

تشریح: مسئله: داده که دوه محرم خلګ په ګډه ښکار وکړي، نو پر دواړو پوره جزاء واجبېږي، ځکه چي جزاء د احرام د احترام په وجه واجبېږي، او دلته دواړو احرام ترلی دی، او هريو د خپل احرام بې احترامي وکړه، نو ځکه به پر دواړو جلا جلا پوره دم لازم وي، که څه هم ښکار یو دی، ځکه که په دوی کي یو قاتل وای، او بل د ښکار وړ ښوونکی وای، نو هم به پر دواړو پوره جزاء واجبېدلای، او دلته دواړه قاتلان دي، لهذا په درجه اولی به پر دواړو جزاء واجبېږي، ځکه چي قتل په ګناه کي له دلالت علی القتل څخه زیات دی، او څرنګه چي دواړو جلا جلا جنایت کړی دی، نو ځکه به جزاء هم جلا جلا واجبېږي.

که دوه حلال خلګ په ګډه ښکار وکړي نو څه حکم دی؟

وَإِذَا اشْتَرَكَ حَلَالَانِ فِي قَتْلِ صَيِّدٍ الْبَرِّ أَوْ قَتَلَ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا جَزَاءُ وَاحِدٍ نُو پُر دواړو یوه جزاء واجب ده لَأَنَّ الشَّامَانَ بَدَلًا عَنْ النَّحْلِ ځکه چي ضمان خو د محل يعني د ښکار په بدله کي دی لَا جَزَاءَ عَنِ الْجَنَائَةِ د جنایت په بدله کي نه دی فَيَتَجَدُّ بِإِحَادِ النَّحْلِ نو د محل په متحد کېدلو سره به ضمان هم

متحد کیږي کَرِهْلَیْنِ قَتَلَا رَجُلًا غَطًا لکه دوه خلک چې یو سړی په خطا قتل کړي تَجِبُ عَلَيْهِمَا دِيَةٌ وَاحِدَةٌ (نو) پر دواړو به یو دیت واجبیږي وَعَلَى وَاحِدٍ مِنْهُمَا كَفَّارَةٌ (لېکن) کفار به پر هریوه واجبیږي (ځکه چې هغه د فعل بله ده).

تشریح: مسئله: داده که دوه محرم خلک په گډه یو ښکار قتل کړي، نو پر دواړو یوه جزاء واجبیږي، ځکه چې ضمان په دې صورت کې د احرام بدل نه دی بلکې د محل بدل دی یعنې د حرم د احترام په وجه ضمان واجبیږي، او محل یعنې حرم یو دی، نو ځکه به جزاء هم پر دواړو یوه واجبیږي، او هریو به نیمه جزاء ورکوي، لکه دوه خلک چې په گډه یو سړی په خطا قتل کړي، نو پر دواړو یو دیت واجبیږي، او کفار به پر هریوه جلا واجبیږي، ځکه چې دیت خو د مقتول سړي بدل دی، او څرنګه چې مقتول یو دی، نو ځکه به دیت هم یو واجب وي، او کفار ځکه جلا واجبیږي، چې کفار د فعل یعنې د قتلولو بدل ده، او په دې فعل کې دواړه شریک دي.

د محرم لپاره د ښکار د خرڅولو یا د رانیولو حکم

وَإِذَا بَاءَ الْمُحَرَّمُ الشَّيْءَ أَوْ الْبَهْمَةَ او که محرم ښکار خرڅ کړي یا یې رانیسي فَالْيَمِينُ بَاطِلٌ نو بیع باطله ده لَأَنَّ بَيْعَهُ حَيْثَا تَعَرَّضَ لِلْيَمِينِ ځکه چې د ژوندي ښکار بیعه پر ښکار تعرض کول دي بِتَقْرِيرِ الْأَمْنِ د هغه دامن په فوتولو سره وَبَيْعُهُ بَعْدَ مَا قَتَلَهُ بَيْعٌ مَيْتَةٍ او تر وژلو وروسته د هغه بیعه د مردارې بیعه ده (چې هغه جائز نه ده).

اللفظ: «إِذَا بَاءَ» د استعمال ماضی ده: رانیول، «تَعَرَّضَ» د تفعل مصدر دی: لاس وهنه، تصرف کول، تعرض کول، «تَقْرِيرِ» د تفعیل مصدر دی: فوتول.

تشریح: صورت د مسئلې خو بالکل ښکاره دی چې د محرم لپاره نه ښکار خرڅول جائز دي، او نه ښکار رانیول، ځکه چې محرم خو به یا ژوندي ښکار خرڅوي یا رانیسي، یا به یې تر وژلو وروسته خرڅوي یا رانیسي، او د هغه په حق کې دا دواړه صورتونه باطل دي، ځکه چې د ژوند په صورت کې د ښکار دامن په فوتولو سره پر ښکار تعرض کول لازمیږي، او د وژلو په صورت د مردار خرڅول لازمیږي، او دا دواړه شیان منع دي، نو ځکه موږ وایو چې پر محرم د ښکار د خرڅولو او رانیولو ټولې لارې بندي دي.

که له حرم څخه را ایستل سوی حیوان بجي وزېږوي نو څه حکم دی؟

وَمَنْ أَحْرَمَ كَلْبَةً مِنَ الْخَمْرِ او کوم سړی چې له حرم څخه هوسۍ را وباسي (هغه سړی که حلال او که محرم وي) فَوَلَدَتْ أَوْلَادًا بیا هوسۍ یو څو بچیان وزېږوي فَمَاتَتْ هِيَ وَأَوْلَادُهَا بیا هوسۍ او بچیان مړه سي فَعَلَيْهِ جَزَاءُ هُنَّ نو پر هغه د دې ټولو جزاء واجب ده لَأَنَّ الشَّيْءَ بَعْدَ الْإِحْرَامِ مِنَ الْخَمْرِ يَبْقَى مُسْتَحَقًّا لِلْأَمْنِ شَرْعًا ځکه چې هوسۍ له حرم څخه تر را ایستلو وروسته شرعاً دامن مستحق ده وَلِهَذَا وَجَبَ رَدُّهَا إِلَى مَأْمِنِهِ هم په دې وجه خپل دامن ځای ته د هغې بېول واجب دي وَهَذِهِ صِفَةُ شَرْعِيَّةٍ او دامن استحقاق شرعي صفت دی فَتَسْبِيْ إِلَى الْوَلَدِ نو دا صفت به د بچو و طرف ته هم سرایت کوي فَلِإِن أُلْمِيَ جَزَاءً او که محرم د هوسۍ جزاء اداء کړي ثُمَّ وَلَدَتْ تر هغه وروسته هوسۍ بچیان وزېږوي كُنْصَ هَؤُلَاءِ الْوَلَدِ نو (بیا) پر محرم د بچو جزاء واجب نه ده لَأَنَّ بَعْدَ آدَاءِ الْجَزَاءِ لَمْ تَبْقَ آمَنَةٌ ځکه چې د

جزاء تر اداء کولو وروسته هغه دامن مستحق پاته نه سوه لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَالْغُلْفِ كَوُضُّوا الْأَعْمَالُ حکه چي (وحریم ته) د بدل رسېدل د اصل در سپېدلو په څیر دي، والله أعلم بالصواب.

اللفات: «دامن» اسم ظرف دی: د امن ځای، له خطرې څخه پاک ځای، «تسری» د ضرب مضارع ده: سرایت کول، ننوتل.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که یو سړي له حرم څخه هوسی یا یو بل د ښکار حیوان را وېستی، رايستونکی که محرم وو، که غیر محرم وو، وروسته تر دې هوسی بچي وزېږول، بیا هوسی هم مړه سوه، او بچي یې هم مړه سول، نو پر دې رايستونکي د هغو جزاء واجب ده، حکه چي له حرم څخه د ښکار تر رايستلو وروسته هم هغه شرعاً دامن مستحق دی، نو د دغه استحقاق په وجه خپل د امن ځای ته (يعني حرم ته) د هغو رسول واجب دي، او څرنگه چي د امن استحقاق شرعي صفت دی، نو حکه به د ښکار په واسطه سره د هوسی و بچو ته هم سرایت کوي، او څرنگه چي د هوسی جزاء واجبيږي، هغسي به د بچو جزاء هم واجبيږي.

فإن أدى الخ خو که دې رايستونکي د هوسی جزاء (يعني قيمت) اداء کړی، بیا هوسی بچي وزېږول، نو په دې صورت کي پر هغه د بچو جزاء نه واجبيږي (صرف د هوسی جزاء پر واجبيږي)، حکه چي تر جزاء اداء کولو وروسته هوسی دامن مستحق پاته نه سوه، حکه چي رايستونکي د جزاء په اداء کولو سره د هوسی بدل حرم ته ورسوی، او د بدل رسول د اهل در سولو په څیر دي، نو ګواکي په خپله هوسی تر حرم پوري ورسول سوه، لهذا اوس چي کوم بچيان پيدا سي، د هغو جزاء به واجب نه وي. والله أعلم بالصواب

بَابُ مُجَاوِزَةِ الْوَقْتِ بِغَيْرِ احْرَامٍ

(۱) باب بهی له احرامه له میقات خنجه ده تېرېدلو (په بیان کې) دی

تشریح: تر دې مخکې صاحب د کتاب د هغو جنایاتو بیان وکړی چې تر احرام وروسته واقع کېږي، اوس له دې ځایه هغه جنایات بیانوي چې تر احرام مخکې واقع کېږي، او څرنگه چې تر احرام وروستنی جنایت بشپړ او کامل وي، نو ځکه یې هغه مخکې بیان کړی، اوس قبل الإحرام والا جنایات بیانوي. (پناه ج ۲، ص ۳۶۵)

د عبارت تر شروع مخکې د یو څو الفاظو تشریح او دم د سقوط شرطونه ضروري گڼم، تاسو یو ځل د هغو تفصیل ته گورئ: **بستان بنی عامر** یعنې د بني عامر باغ، دا دمکې سره نژدې او له حرم څخه دباندې په میقات کې دننه د یو ځای نوم دی، او **ذات عرق** د عراقیانو میقات دی. د بستان بنی عامر ذات عرق ته نژدې دی، له کوفې څخه مراد آفاقي سړی دی، یعنې څوک چې تر میقات دباندې اوسېږي.

دم د ساقطېدلو لپاره دامام صاحب په نېز پنځه شرطونه دي: [۱] کوم آفاقي چې مکې ته د عمرې یا د حج لپاره ځي، د هغه لپاره ضروري ده چې له میقات څخه احرام وتړي او که احرام نه وتړي، نو دم لازميږي، [۲] او که آفاقي له میقات څخه احرام نه وتړي او د حج یا د عمرې تر شروع کولو مخکې واپس میقات ته راسي، او احرام وتړي او تلبیه هم ووايي نو دم ساقطېږي، [۳] او که تلبیه نه ووايي نو دم نه ساقطېږي، او د صاحبینو په نېز بهی له تلبیې وړلو هم دم ساقطېږي، ځکه د صاحبینو په نېز صرف میقات ته راتلل او احرام ترل کافي دي، تلبیه وړل ضروري نه دي، [۴] کوم آفاقي چې د حج یا د عمرې لپاره مکې ته نه ځي، بلکې د بل کار لپاره ځي، نو هغه بهی له احرامه هم مکې ته تللی سي، [۵] که د عمرې یا د حج عمل مثلاً طواف شروع کړي، او تر هغه وروسته میقات ته راسي، نو دم نه ساقطېږي.

بهی له احرامه تر میقات تېرېدونکی چې کله دویم ځل بیا میقات ته راسي نو څه حکم دی؟

قَالَ أَقْبَرُ بَسْتَانَ بَنِي عَامِرٍ او کله چې د کوفې اوسېدونکی بستان بنی عامر (یعنې د بني عامر باغ) ته راسي **فَكَأَمَرَ بِعُمَرَى** او د عمرې احرام وتړي **فَإِنْ رَجَعَ إِلَى ذَاتِ عِرْقٍ** نو که هغه ذات عرق (یعنې د میقات) و طرف ته واپس ولاړ **سَيُؤْتِيهِ** او تلبیه ووايي **بِكُلِّ عَهْدٍ دَوْرَ الْوَقْتِ** نو د هغه له غاړې څخه د میقات قرباني ساقطېږي **وَإِنْ رَجَعَ إِلَيْهِ** او که ذات عرق ته واپس ولاړ سي **وَلَمْ يَلْبَسْ حَتَّى دَخَلَ مَكَّةَ** خو تلبیه نه ووايي تر دې چې مکې ته داخل سي **وَوَقَّافَ لِعُمَرَى** او دخپلې عمرې طواف وکړي **فَعَلَيْهِ دَمٌ** نو پر هغه یو دم واجبېږي **وَهَذَا عِنْدَ أَنْ خَنِيفَةً** دا حکم دامام صاحب په نېز دی **وَقَالَ: إِنْ رَجَعَ إِلَيْهِ مُخْرِمًا** او صاحبین فرمایي: که هغه د احرام په حالت کې ذات عرق ته واپس ولاړ سي **فَلَيْسَ عَلَيْهِ شَيْءٌ** نو پر هغه هیڅ شی واجب نه دی **لَبَّى أَوْ لَمْ يَلْبَسْ** تلبیه یې وړلې وي او که نه وي **وَقَالَ زُفَرٌ: لَا يَسْقُطُ**

لَبَّى أَوْ لَمْ يُلَبِّ اَوْ امام زفر فرمايي: چي (له هغه شخه) دم نه ساقطيري تلبيه يې ويلې وي او كه نه وي لَبَّى جَنَابَتُهُ لَمْ تَرْتَبِعْ بِالْعَزْوَةِ حكه چي (ذاتِ هرق ته) د واپس تلو په وجه د هغه جنابت ختم نه سو وَصَارَ كَمَا إِذَا أَكْأَسَ مِنْ عَرَفَاتٍ اوداسي سولكه هغه چي له عرفات شخه (دامام تر روانېدلو مخكې) روان سي ثُمَّ عَادَ إِلَيْهِ بَعْدَ الْغُرُوبِ اوييا تر لمر لوېدلو وروسته عرفات ته واپس راسي وَلَكِنَّهُ تَدَارَكَ الْمُتَوَكُّفُ فِي أَوَائِهِ اوزموږ دليل دا دی چي هغه د پربښوول سوي شي تدارك په خپل وخت كي وكړي وَذَلِكَ قَبْلَ الشُّرُوعِ فِي الْأَفْعَالِ او هغه (يعني تدارك) د عمرې يا د حج د افعالو تر شروع كولو مخكې موجود دی فَيَسْقُطُ الذَّمُّ نو حكه به قرباني ساقطيري بِخِلَافِ الْإِقَامَةِ په خلاف د روانېدلو (له عرفات شخه) لَا كُنْهَ لَمْ يَتَدَارَكَ الْمُتَوَكُّفُ حكه چي هغه د پربښوول سوي شي تدارك نه وكړي عَلَى مَا مَرُّ لَكَ مخكې چي (دا بيان) تېر سو غَيْرَ أَنَّ التَّدَارَكَ عِنْدَهُمَا بِعَزْوَةٍ مُخَرِّمًا لېكن د صاحبينو په نېز د احرام په حالت كي د هغه په واپس راتلو سره تدارك حاصليري لَا كُنْهَ أَظْهَرَ حَقِّ الْبَيِّنَاتِ حكه چي هغه د ميقات حق ښكار كړي كَمَا إِذَا مَرَّ بِهِ مُخَرِّمًا سَاكِنًا لكه په هغه صورت كي چي (هم ده نه لازيري) كله چي هغه پر ميقات د احرام په حالت كي په خاموشي سره تېر سي (يعني تلبيه نه ووايي) وَعِنْدَهُ رَحِمَهُ اللَّهُ بِعَزْوَةٍ مُخَرِّمًا مُلَبِّيًا او دامام صاحب په نېز د احرام د تړلو او د تلبيه د ويلو په حالت كي په واپس راتلو سره تدارك حاصليري لَبَّى الْعَزِيمَةُ فِي الْإِحْرَامِ مِنْ دَوْرَةِ أَهْلِهِ حكه چي د احرام په حق كي عزيمت دا دی چي احرام له خپلي كورنۍ شخه وي (يعني له خپل كور شخه وتړل سي) فَإِذَا تَرَخَّصَ بِالشَّائِخِرِ إِلَى الْبَيِّنَاتِ نو كله چي هغه تر ميقاته پوري (د احرام) د غځېدلو وخصت اختيار كړي وَجَبَّ عَلَيْهِ قَضَاءُ حَقِّهِ بِالنَّشَاءِ الثَّلَاثَةِ نو په تلبيه ويلو سره د احرام حق پوره كول پر هغه واجب سو وَكَانَ الثَّلَاثَ بِعَزْوَةٍ مُلَبِّيًا او د جرم تلافي به د تلبيه ويلو په حالت كي په واپس راتلو سره كيږي وَعَلَى هَذَا الْخِلَافِ إِذَا أَمَرَ بِحَقِّهِ بَعْدَ الْمَجَاوِزَةِ مَكَانَ الْعُمَرَةِ او هم پر دې اختلاف دا صورت (هم) دی چي كله هغه له احرام شخه بغير تر ميقات تېرېدلو وروسته د عمرې پر حای د حج احرام وتړي فِي جَبِيحٍ مَا ذَكَرْنَا (دا اختلاف) په ټولو هغو محايونو كي دی كوم چي (اوس) موږ ذكر كړل وَلَوْعَادَ بَعْدَ مَا ابْتَدَأَ بِالطَّوَّافِ وَاسْتَلَمَ الْحَجَرَ او كه داسې د طواف تر شروع كولو او د حجر اسود تر مچولو وروسته (ميقات) ته واپس راسي لَا يَسْقُطُ عَنْهُ الذَّمُّ بِالْإِقْفَاقِ نو د ټولو په اتفاق له هغه شخه قرباني نه ساقطيري وَكُلُّ مَا دَلَّ عَلَيْهِ الْإِحْرَامُ او كه تر احرام تړلو مخكې ميقات ته راسي يَسْقُطُ بِالْإِقْفَاقِ نو د ټولو په اتفاق قرباني ساقطيري وَهَذَا الَّذِي ذَكَرْنَا إِذَا كَانَ يُرِيدُ الْحَجَّ أَوِ الْعُمَرَةَ او دا ټوله چي موږ ذكر كړل هغه وخت دي چي كله هغه سري د حج يا د عمرې اراده كړې وي (او كه دېل كار يا دېل ضرورت اراده يې وي نو پر هغه هيڅ شی نه لازيري، حكه چي د ميقات سره نژدې خلك هره ورځ د خپلو حاجتونو لپاره تر ميقات تېريري).

اللفظ: ﴿اللهی﴾ د تفعیل ماضی ده: تلبیه ویل، ﴿عوہ﴾ رجوع، واپس راتلل، ﴿ألفس﴾ روانېدل، کوچ کول. ﴿تدارک﴾ د تفاعل مصدر دی، تلافی، پرېښوول سوی شي دوباره نیول، ﴿أوان﴾ وخت، شېبې، ﴿دومره﴾ کور، جونګه.

تشریح: صورت د مسئلې: دای که یو آفاقي د احرام له تړلو څخه بغیر تر میقات تېر سي، او بیا د عمرې احرام وتړي، نو دا به کتل کیږي چي هغه تر احرام وروسته د عمرې یو فعل شروع کړی، که نه، که یو فعل یې شروع نه کړی، او واپس میقات ته راغلی او تلبیه یې وویل، نو پر هغه چي کومه قرباني بغیر له احرامه تر میقات د تېرېدلو په وجه واجب سوې وه، هغه ساقطیږي، او که هغه میقات ته واپس راغلی، خو تلبیه یې نه وویل، نو تر دې چي مکې ته داخل سو، او د عمرې طواف یې وکړی، یعنی د عمرې فعل یې شروع کړی، نو پر هغه قرباني واجب ده، ګواکي میقات ته په واپس راتګ کي تلبیه ویل ضروري دي دامام صاحب په نېز، او صاحبین فرمایي چي که هغه میقات ته د احرام په حالت کي واپس ولاړ سي نو پر هغه هیڅ شی نه لازمیږي، هغه که یې تلبیه ویلې وي، که نه وي، او امام زفر فرمایي چي قرباني نه ساقطیږي، تلبیه که یې ویلې وي، که نه وي، همدا قول دامام مالک او امام شافعي دی.

د امام زفر دلیل: دای چي بغیر له احرامه تر میقات د تېرېدلو جرم په دې سره نه ختمیږي چي هغه میقات ته واپس ولاړ سي، او کله چي جرم نه ختمیږي، نو د جرم دم (یعني دم جنایت) به هم نه ختمیږي، او دا داسي ده لکه یو حاجي چي تر امام مخکي له عرفات څخه روان سي، بیا تر لمر لوېدلو وروسته واپس راسي، او بیا دامام سره یو ځای روان سي، نو تر امام مخکي چي دروېدلو په وجه کومه قرباني واجب سوې وه، په واپس راتګ سره هغه قرباني نه ساقطیږي، همدا ډول به بې له احرامه تر میقات د تېرېدلو په صورت کي چي کومه قرباني واجب سوې وه، میقات ته به په واپس تللو سره هغه نه ساقطیږي.

مشترک دلیل: دامام صاحب او صاحبینو مشترک دلیل دای چي د آفاقي جرم دومره وو چي بي له احرامه تر میقات تېر سو، لېکن کله چي بیا هغه تر احرام تړلو وروسته د عمرې د افعالو تر شروع کولو مخکي واپس میقات ته راغلی، نو په دې سره یې د خپل جرم او متروک (پرېښوول سوي شي) تلافی او تدارک وکړی، (له متروک او جرم څخه مراد بې له احرامه تر میقات تېرېدل دي)، او څرنگه چي یې تدارک په خپل وخت کي وکړی، نو ځکه به دا تدارک مفید هم وي، او کله چي دا تدارک مفید دی، نو واجب سوی دم به ساقطیږي، په خلاف د هغه صورت چي کله هغه تر امام مخکي له عرفات څخه روان سي، او تر لمر لوېدلو وروسته بیرته راسي، ځکه په دې صورت کي هغه د متروک تدارک نه وکړی، ځکه چي وقوف به تر لمر لوېدلو پوري کیږي، او هغه تر لمر لوېدلو وروسته راغلی، نو د متروک وقوف تدارک یې نه وکړی، لهدا د هغه د واپس راتللو هیڅ اعتبار نه کیږي، او دا رجعت د هغه جرم تلافی او تدارک نه سي کولای، او کله چي د جرم تدارک نه سي کولای، نو ښکاره ده چي دم به هم نه ساقطیږي.

غیر أن التدارک الخ تر اوسه خو دامام صاحب او د صاحبینو دلیل مشترک وو، له دې ځایه یې فرق بیانوي، نو فرمایي چي د صاحبینو په نېز تدارک هغه وخت حاصلیږي چي کله هغه فقط د احرام سره واپس میقات ته راسي، د تلبیې ویلو ضرورت نسته، ځکه چي هغه د میقات حق یعنی احرام ښکاره کړی، نو داسي سو، لکه هغه چي پر میقات د احرام سره چې تېر سي، او تلبیه نه ووايي، نو دا بالاتفاق جائز دي، همداسي دلته هم تلبیه ویل ضروري نه دي، او دامام صاحب دلیل دا دی چي بېله احرامه تر میقات د تېرېدلو تلافی او تدارک به هغه وخت کیږي چي کله هغه میقات ته واپس د احرام په حالت کي راسي او تلبیه هم ووايي، ځکه د احرام په حق کي عزیمت دا دی چي د خپل وطن له آبادۍ څخه احرام وتړي، او رخصت دا دی چي له میقات څخه احرام وتړي، نو کله چي هغه تر میقاته پوري د احرام د ځنېدلو

رخصت اختيار كرى، او تر ميقات هم به له احرامه تهر سو. او بيا واپس راغلى نو تلبيه به ضرور وايي، حكه حديث مخكي تهر سو چي په تلبيه ويلو سره احرام ترل كيږي، نو كه پر ميقات يې تلبيه نه ووايي نو گواكي احرام يې نه وتړي، نو تدارك نه وسو، نو حكه تلبيه ويل ضروري دي.

وحل هذا الخلاف الغ فرمايي: كوم اختلاف چي اوس مخكي په كومو شيانو كي ذكر سو. همدا اختلاف هغه وخت دى چي كله يو شو ك تر ميقات تهر بدلو وروسته د عمرې پر خاى د حج احرام وتړي.

ولو عا بعد ما انخ دا ټوله تفصيل هغه وخت دى چي كله تر احرام وروسته او د عمرې يا د حج د افعالو تر شروع كولو مخكي ميقات ته واپس راسي. لېكن كه هغه تر طواف شروع كولو او د حجر اسود تر مچولو وروسته ميقات ته واپس راسي، نو بالاتفاق له هغه څخه دم نه ساقطېږي، حكه چي اوس يې مخكي احرام مضبوط كړى، او كه هغه له احرام ترلو څخه مخكي ميقات ته واپس ولاړ سي، نو بالاتفاق قرباني ساقطېږي، او موږ چي كوم دا خبره ذكر كړه چي به له احرامه تر ميقات د تهر بدلو په صورت كي دم واجبيږي، دا هغه وخت دي چي كه د هغه اراده د حج يا عمرې وي، او كه دېل كار اراده يې وي، نو بيا هيڅ دم نه واجبيږي.

كه د حاجت لپاره ميقات ته داخل سي نو څه حكم دى؟

قُلْ اِنَّ دَخَلَ الْهُسْتَانَ لِحَاجَةٍ بيا كه هغه كوفي بستان بني عامر ته د خپل ضرورت لپاره داخل سي قُلْ اِنَّ يَدْخُلُ مَكَّةَ بِغَيْرِ احْرَامٍ نو هغه ته اختيار دى چي به له احرامه مكې ته داخل سي وَوَقْتُه الْهُسْتَانَ او د هغه ميقات همدغه بستان بني عامر دى وَهُوَ صَاحِبُ الْمَنْزِلِ سَوَاءٌ اَوْ داسې او د بستان اوسېدونكى. سړى دواړه برابر دي لِأَنَّ الْهُسْتَانَ غَيْرُ وَاَحِبِّ الشَّعْطِ حكه چي د بستان تعظيم واجب نه دى فَلَا يَلْزَمُهُ الْاِحْرَامُ بِقَصْدٍ نو د بستان په قصد كولو سره به پر هغه احرام نه لازميږي وَاِذَا دَخَلَ اِنْتَحَى بِأَهْلِهِ او كله چي هغه بستان ته داخل سي نو د بستان د خلكو سره لاحق سو وَلِلْهُسْتَانِ اَنْ يَدْخُلَ مَكَّةَ بِغَيْرِ احْرَامٍ لِحَاجَةٍ او دبستاني لپاره د خپل ضرورت په خاطر له احرام څخه بغير مكې ته داخلېدل جائز دي فَكَذَلِكَ نو همداسي د هغه لپاره (هم) جائز دي وَالْمُرَادُ بِقَوْلِهِ وَوَقْتُه الْهُسْتَانِ جِهَتُ الْحِلِّ الَّذِي يَبْتَنِيهِ وَيَبْنِي الْخَبَرُ او د ماتن له دې قول ووقته البستان څخه هغه ټوله حل مراد دى چي هغه د بستان او د حرم په مينځ كي واقع دى وَقَدْ مَرَّ مِنْ قَبْلِ اَوْ دا (بيان) مخكي تهر سو فَكَذَا وَقْتُ الدَّاخِلِ الْمُلْحَقِ بِهِ نو همداسي به د هغه سړي ميقات وي كوم چي بستان ته داخل سوى (او) دبستاني سره لاحق سوى وي (يعني د هغه حكم به هم دبستاني دى) قُلْ اَحْرَامًا مِنَ الْحِلِّ وَوَقْتُهَا بِغَيْرِ احْرَامٍ بيا كه دواړه له حل څخه احرام وتړي او په عرفات كي ودرېږي لَمْ يَكُنْ عَلَيْهِمَا شَيْءٌ نو پر دواړو هيڅ شى واجب نه دى يُرِيدُ بِهِ الْهُسْتَانُ وَالدَّاخِلُ فِيهِ له دواړو څخه مراد دبستاني او په بستان كي داخل سړى دى لِأَنَّهَا اَحْرَامًا مِنْ مِيقَاتِهَا حكه چي دواړو له خپل ميقات څخه احرام ترلى دى.

اللفات: ﴿بستان﴾ باغ، ﴿وقت﴾ ميقات، ﴿التحق﴾ دافتعال ماضي ده: لاحق كېدل، شاملېدل.

تشریح، مسئله: داده که یو آفاقي سړی د خپل تجارتي ضرورت یا دیو بل غرض په وجه په بستان بڼی عامر (یعني په میقات) کې دننه بغیر له احرامه داخل سي، نو پر هغه هیش جرم نسته، او هغه ته دا اختیار ته که له بستان بڼی عامر څخه (یعني له میقات څخه) مکې ته داخلېدل وغواړي، نو بغیر له احرامه مکې ته داخلېدای سي، ددې مطلب دا دی چې هغه ته له میقات څخه د احرام تر لور ضرورت نسته، یعني هغه ته دا ضرورت نسته چې د بستان بڼی عامر اولي مخکې او سرحد ته ولاړ سي، هلته احرام وتړي، او بیا مکې ته داخل سي، بلکې په بستان بڼی عامر کې چې هغه هر ځای وي، هغه ځای د ده لپاره میقات دی، هغه ته پکار ده چې له هغه ځایه احرام وتړي او مکې ته ولاړ سي، د هجرات د مفهوم صحیح او د شریعت مطابق دی، دا یې بالکل مطلب نه دی چې بې له احرامه مکې ته داخلېدل جائز دي، ځکه علامه ابن الهمام لیکلي دي چې ټوله کتابونه دا خبره کوي چې کوم شوک مکې ته داخلېدل غواړي پر هغه احرام لازم دی، هغه که یې اراده د حج یا عمرې وي، یا که د تجارت یا د بل کار وي.

د لېسټان آن یدخل الخ د دې حاصل دا دی چې څرنگه د بستان بڼی عامر د اوسېدونکو لپاره میقات بستان دی، او له دې ځایه بغیر له احرامه د هغو لپاره مکې ته داخلېدل جائز دي، همدارنگه د دې سړي لپاره هم تر احرام تر لور وروسته له بستان څخه بغیر له احرامه داخلېدل جائز دي.

والله اعلم بالصواب فرمایي چې دامام قدوري رحمه الله له دې قول وروسته البسات څخه مراد د حل هغه ټوله علاقه ده چې د دغه بستان او د حرم په مینځ کې واقع وي، هغه ټوله د ده لپاره میقات ده، له کومه ځایه چې وغواړي احرام تر لاسي سي، او مکې تللی سي، خاص له بستان بڼی عامر څخه احرام تر لور ضروري نه دي، خو له خپل کور او خپل منزل څخه احرام تر لور فریضت دي، لنډه دا چې څرنگه د بستان لپاره ټوله حل میقات دی، همدارنگه په بستان کې د داخلېدونکي سړي لپاره هم ټوله حل میقات دی، ځکه چې داخل سړی او بستان دواړه برابر دي، همدا وجه ده که د بستان اوسېدونکی سړی او په بستان کې داخلېدونکی سړی له حل څخه یو ځای احرام وتړي او سیده عرفات ته ولاړ سي، نو پر هغوی هیش دم نه واچيږي، ځکه چې دا حل د هغو په حق کې میقات دی، او له میقات څخه پر احرام تړونکي سړي هیش شی نه واچيږي. (په دې شرط چې یو بل جنایت نه وکړي).

مکې ته یو ځل بې له احرامه او بل ځل د احرام سره داخلېدل

وَمَنْ دَخَلَ مَكَّةَ بِغَيْرِ احْرَامٍ او شوک چې بغیر له احرامه مکې ته داخل سي ثُمَّ خَرَجَ مِنْهَا وَلَيْسَ لَكَ الْوَقْتُ بيا په همدغه کال د میقات و طرف ته راوځي وَأَخْرَجَهُ بِحَجَّةٍ عَلَيْهِ او د ناسي حج احرام وتړي چې هغه پر ده واجب وي أَجْزَاءُ ذَلِكَ مِنْ دُعَايِهِ مَكَّةَ بِغَيْرِ احْرَامٍ نو دا حج د هغه لپاره بې له احرامه مکې ته له داخلېدلو څخه کافي دی وَقَالَ زُفَرٌ رَحِمَهُ اللهُ: لَا يَخْرُجُهُ او امام زفر فرمایي: چې د هغه لپاره کافي نه دی وَهُوَ الْقِيَاسُ او د قیاس تقاضا همدغه ده إِنْ جَاءَا بِنَاكِحَةٍ بِسَبَبِ التَّدْرِ پر هغه باندي په قیاسولو سره کوم چې پر هغه دننر په سبب واجب سي فَصَارَ كَمَا إِذَا تَحَوَّلَتْ السَّنَةُ نو داسي سولکه کال چې بدل سي وَلَكِنْ أَتَى التَّحَوُّلَ فِي وَقْتِهِ او زموږ دليل دا دی چې هغه د پرېنول سوي شي تلاني په خپل وخت کې وکړه لِأَنَّ التَّوَجُّبَ عَلَيْهِ تَعْلِيمُ هَذِهِ الْبَيْعَةِ بِالْإِحْرَامِ ځکه چې پر هغه د دې سپېڅلي توقي (کعبې) تعظیم په احرام سره واجب وو كَمَا إِذَا أَتَاهَا مُخَيَّرًا بِحُجَّةِ الْإِسْلَامِ لِيَلْتَمِزَ لَكَ كَلَهُ چې هغه په

شروع کي د اسلام د حج (فرضي حج) احرام وټري او ميقات ته راسي (نو دا حج هم د واجب سوي حج څخه کافي کيږي)
بِخِلَافِ مَا إِذَا تَخَوَّلَتِ السَّنَةَ په خلاف د هغه صورت چي کله کال بدل سي لَأَنَّهُ صَارَ دَيْنًا لِي وَدَيْتِي ځکه (په دې
 صورت کي جلا احرام ترل) د هغه په ذمه کي قرض سو فَلَا يَتَأَذَى إِلَّا بِأَحْرَامٍ مَقْصُودٍ نو نه به اداء کيږي مگر په
 مقصود (مستقل) احرام سره كُنَائِلِ الْأَوْعِيَاكِفِ الْهَنْدُورِ لکه د نذر په اعتکاف کي چي (هم دا حکم دی) فَلِإِنَّهُ يَتَأَذَى
بِصَوْمٍ رَمَضَانَ مِنْ هَذِهِ السَّنَةِ ځکه چي هغه به د دغه کال د رمضان په روژو سره اداء کيږي دُونَ الْعَامِ الشَّائِي نه د دويم
 کال د رمضان په روژو سره.

اللفاظ: ﴿بِقَعْمَةٍ﴾ د مخکي ټوټه، ﴿تَخَوَّلَتِ﴾ د تفعل ماضي ده: بدلهدل.

تقريب: مسئله: داده که یو آقا ځي سړی بغیر له احرامه مکې ته داخل سو، نو پر هغه حج یا عمره لازمېږي، لکه څرنګه
 چي زموږ مذهب دی، بیا که په دغه کال له مکې څخه راووتی، میقات ته ولاړی د فرضي یا نفلي حج یا عمرې احرام یې
 وټری، نو مکې ته دبې له احرامه داخلېدلو په وجه چي کوم حج یا عمره لازمه سوې وه، دا حج یا عمره د هغه له طرفه
 کافي کيږي، د جلا اداء کولو یې هیڅ ضرورت نسته، او امام زفر فرمایي چي دانه کافي کيږي، او همدا قیاس دی، قیاس
 دا دی که پر یو سړي د نذر په وجه حج واجب وو، او فرضي حج یې اداء کړی نو د دې په وجه نذر سوی حج نه
 ساقطېږي، بلکي جلا اداء کول یې ضروري دي، همدارنګه به دلته به هم د فرضي حج په اداء کولو سره هغه حج نه اداء
 کيږي کوم چي بې له احرامه مکې ته د داخلېدلو په وجه واجب سوی وي، او دا داسي سو لکه کال چي بدل سي، يعني که
 یو سړی بې له احرامه مکې ته داخل سو، او بیا یې را روان کال فرضي حج اداء کړی، نو دا فرضي حج د هغه حج نه سي
 قائم مقام کېدلای، کوم چي دبې له احرامه داخلېدلو په وجه پر هغه واجب سوی وو.

ولنا الخ زموږ دليل دا دی چي هغه د متروک تلافي يعني دبې له احرامه داخلېدلو په وجه چي کوم حج یا عمره واجب
 سوې وه، د هغه تلافي یې په خپل وخت کي دننه يعني په دغه کال کي یې وکړه، په دې توګه چي د فرضي حج په
 ضمن کي یې هغه اداء کړي، ځکه چي پر هغه په احرام سره د مخکي د دې سپېڅلي ټوټې تعظیم واجب وو، هغه که په
 هره طریقه سره وي، او هغه حاصل سو، نو د هغه لپاره د بل حج یا د عمرې کولو ضرورت پاته نه سو، د دې مسئلې مثال دا
 دی که هغه په شروع کي د فرضي حج احرام ترلای وای، نو دا احرام به له فرضي حج څخه او له هغه حج څخه کوم چي
 پر میقات د تېرېدلو په وجه لازمېږي، د دواړو له طرفه کافي کېدلای.

بخلاف إذا الخ په خلاف د هغه صورت چي کله کال بدل سي، ځکه مکې ته د داخلېدلو په وجه چي کوم حج پر هغه
 واجب سوی وو، هغه دده پر ذمه دین (پور) سو، نو هغه به د بل حج په ضمن کي نه اداء کيږي، بلکي په نوي او مستقل
 احرام سره به اداء کيږي، يعني په هغه احرام سره به اداء کيږي چي د دغه دین د اداء کولو په اراده سره ترل سوی وي، لکه د
 نذر په اعتکاف کي چي دغه حکم دی، يعني که یو چا مثلاً د دغه کال د رمضان د اعتکاف نذر ومني، نو که هغه د دغه
 کال په رمضان کي اعتکاف وکړی، خو صحیح دی، لېکن که د دغه کال د رمضان روژې ځني قضاء سوې، او دروژو د
 قضاء په وخت کي یې اعتکاف هم وکړی، نو هم یې اعتکاف اداء کيږي، لېکن که نه یې په رمضان کي اعتکاف وکړی،
 او نه یې د رمضان دروژو د قضاء په وخت اعتکاف وکړی، او دا یې غوښتل چي دراروان کال د رمضان په روژو کي یې
 اداء کړي، نو نه اداء کيږي، بلکي مستقلي او جلا روژې به نیسي، او اعتکاف به کوي، ځکه چي دا اعتکاف د هغه پر ذمه

قرض سو، همداسي که کال تهر سو، نو واجب سوی حج د هغه پر ذمه قرض سو. لهذا هغه به هم په مستقل احرام سره اداء کيږي.

په عمره کي بغیر له احرامه تر میقات تېرېدل او بیا عمره فاسدول

وَمَنْ جَاوَزَ الْوَقْتَ او څوک چي (بغیر له احرامه) تر میقات تېر سي فَأَعْمَرَ بِعَمْرِهِ بیا د عمرې احرام وتړي وَأَلَسَدَهَا او عمره فاسده کړي مَلَىٰ فِيهَا وَقَفَا نو د عمرې افعال دي پوره کړي او د هغې قضاء دي راوړي لَأَنَّ الْإِحْرَامَ لِيَقَعُ لِإِزْمَا ځکه چي احرام حتما واقع کيږي فَصَارَ كَمَا إِذَا أَفْسَدَ الْحَجَّ نو داسي سولکه حج چي فاسد کړي وَلَيْسَ عَلَيْهِ وَكُلُّهُ الْوَقْتُ او د میقات د پرېښوولو په وجه به پر هغه دم نه لازميږي وَعَلَى قِيَاسٍ قَوْلُ زُفَرٍ رَجَعَهُ اللَّهُ لَا يَسْقُطُ عَنْهُ او د امام زفر د قول پر قیاس به له هغه څخه دم نه ساقطیږي وَهُوَ كَيْلُ الْإِخْتِلَافِ فِي قَائِمِ الْحَجِّ او دا اختلاف د هغه اختلاف مثال دی کوم چي د حج د فوتونکي په باره کي دی إِذَا جَاوَزَ الْوَقْتَ بِغَيْرِ إِحْرَامٍ چي کله بغیر له احرامه تر میقات تېر سي وَيُتِمِّنُ جَاوَزَ الْوَقْتَ بِغَيْرِ إِحْرَامٍ وَأَخْبَرَ بِالْحَجِّ (همدارنگه) دا اختلاف د هغه اختلاف مثال دی چي یو سړی به له احرامه تر میقات تېر سي او د حج احرام وتړي ثُمَّ أَفْسَدَ حَجَّتَهُ بیا خپل حج فاسد کړي هُوَ يَتَغَيَّرُ الْجَاوَزُ لِهَذَا بِغَيْرِهَا مِنَ الْمُتَخَطَّوَاتِ امام زفر دا تېرېدل له دې څخه علاوه پر نورو ممنوعاتو قیاسوي وَلَنَا أَنَّهُ يُصَيِّرُ قَانِيًا حَقَّ الْمِيقَاتِ بِالْإِحْرَامِ مِنْهُ فِي الْقَضَاءِ او زموږ د دلیل دا دی چي هغه به (د حج) په قضاء کي له میقات څخه د احرام په تړلو سره د میقات حق اداء کونکی وگرځيږي وَهُوَ يَخِي الْقَائِمَ (ځکه چي) قضاء د فوت سوي حکایت کوي (یعني د هغه قائم مقام د) وَلَا يَتَعَدُّ مِنْهُ غَيْرُهُ مِنَ الْمُتَخَطَّوَاتِ او په قضاء سره نور ممنوعات نه ختمیږي فَوَضَعَ الْفَرُّقُ نو فرق ښکاره سو.

اللفاظ: «جاوز» د مفاعلي ماضي ده: تېرېدل، «وقت» میقات.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو سړی له احرام څخه بغیر تر میقات تېر سو، او بیا یې د عمرې احرام وتړي، خو عمره یې فاسده کړه، نو په دې مسئله کي درې احکام دي: (۱) یو دا چي د دې عمرې ټوله افعال دي پوره کړي، (۲) دویم دا چي تر دې وروسته دي له میقات څخه احرام وتړي او د دغه عمرې قضاء دي راوړي، (۳) درېم دا چي له ده څخه هغه دم ساقط سو، کوم چي بغیر له احرامه تر میقات د تېرېدلو په وجه واجب سوی وو.

(۱) د اول دلیل دا دی چي احرام یو لازم عقد دی، د دې تر شروع کولو وروسته د افعالو له اداء کولو او پوره کولو څخه بغیر انسان له دې څخه نه سي وتلاي، نو ځکه به افعال پوره کوي، (۲) دویم دلیل چي هغه په صحیح توګه د عمرې اداء کولو التزام کړی وو، خو په صحیح توګه یې عمره اداء نه کړه، نو ځکه به یې قضاء واجب وي، (۳) او د سقوط دم دلیل دا دی چي کله هغه له میقات څخه احرام وتړی او قضاء یې راوړه، نو په دې سره د هغه نقصان تلافي وسوه کوم چي پر میقات د تېرېدلو په وخت کي دې احرامی په وجه پیدا سوی وو، لهذا کله چي د پیدا سوي نقصان تلافي وسوه، نو دم ساقط سو، ځکه چي دم د نقصان د تلافي لپاره واجبېږي، لکه یو څوک چي په لمانځه کي سهو سي، او هغه لمونځ نلید کړي د لمانځه قضاء راوړي، نو سجده سهو ساقطیږي، امام زفر فرمایي چي د عمرې د قضاء راوړلو سره سره هم دم نه ساقطیږي، همدا اختلاف په هغه صورت کي دی چي کله یو سړی به له احرامه تر میقات تېر سي، بیا د حج احرام

وتري، مگر حج نه ونيسي، بلكي خني فوت سي، بيا را روان كال ددي حج قضاء راوري، نو زموږ په نېز له ده څخه هغه دم ساقطيري، كوم چي له ميقات څخه دې احرامې په حالت كي د تېرېدلو په وجه واجب سوي وو، او دامام زفر په نېز نه ساقطيري، او همدا اختلاف په هغه صورت كي دي چي كله يو سري به له احرامه تر ميقات تېر سي، او د حج احرام وتري، بيا تر وقوف هغه منځكي د جماع يا بل شي په ذريعه حج فاسد كړي، بيا د هغه قضاء راوري، نو زموږ په نېز دې احرامې په حالت كي چي تر ميقات د تېرېدلو په وجه كوم دم واجب سوي وو هغه ساقطيري، او دامام زفر په نېز نه ساقطيري، امام زفر رحمه الله به له احرامه تېرېدل پر نورو ممنوعاتو قياسوي، يعني كه پر يو چا د عطر لگولو يا د گنډل سوو جامو د اغوستلو په وجه دم واجب سوي وي، او بيا حج خني فوت سي، نو دامام د قضاء په وجه سره نه ساقطيري، همدا ډول به چي كوم دم له ميقات څخه دې احرامې په حالت كي د تېرېدلو په وجه واجب سوي وي، نو هغه به هم د حج په قضاء راوړلو سره نه ساقطيري.

ولنا الخ زموږ دليل دا دي چي كله هغه په قضاء كي له ميقات څخه احرام وتري نو د ميقات حق يې اداء كړي، او قضاء هم د فوت سوي قائم مقام ده، نو گواكي هغه به له احرامه تر ميقات تېر سوي نه دي، او كله چي داسي ده نو دم به هم نه واجبيږي، او نور ممنوعات يعني عطر او داسي نور د حج په فوتېدلو او د هغه په قضاء راوړلو څخه نه ختميږي، بلكي باقي پاتيري (ځكه نور ممنوعات چي كله يو وار لازم سي بيا نه ساقطيري مثلاً كله چي يو وار د عطر لگولو په وجه دم لازم سي نو بيا نه ساقطيري، بلكي په هر حال كي به هغه دم وركوي كه څه هم د هغه حج قضاء راوري)، او كله چي هغه باقي پاتيري، نو دم به هم باقي پاته وي، نو د نورو ممنوعاتو او دې له احرامه تېرېدلو په مينځ كي فرق څرگنده سو.

د مكې د اوسېدونكو لپاره نو ميقات د تېرېدلو مسئله

وَإِذَا حَرَّمَهُ الْبَلَدُ يُرِيدُ الْحَجَّ او كه مكې سري د حج په اراده (له حرم څخه د حل و طرف ته) وَوَحْيِي فَأَحْرَمَهُ او احرام وتري وَلَمْ يَعُدَّ إِلَى الْحَرَمِ لېكن حرم ته واپس رانه سي وَوَقَفَ بِعَرَفَةَ او وقوف عرفه وكړي فَكَلِمَةٍ شَأْنٌ نو پر هغه يوه بزه واجب ده رَأَى وَفَقَهُ الْحَرَمَ ځكه چي د هغه ميقات حرم دي وَكَذَلِكَ جَاوَزَهُ بغير احرام او هغه له خپل ميقات څخه به له احرامه تېر سو فَإِنْ عَادَ إِلَى الْحَرَمِ لېكن كه د حرم و طرف ته واپس راسي وَلَيْتَى أَذْ لَمْ يَلْبَسْ او تلبيه ووايي او كه يې نه ووايي فَهُوَ عَلَى الْإِخْتِلَافِ الَّذِي ذَكَرْنَا فِي الْأَقَائِي نو داسري پر هغه اختلاف دي كوم چي د آقايي په حق كي موږ بيان كړي (يعني دامام صاحب په نېز كه حرم ته واپس راسي او تلبيه ووايي نو دم خني ساقطيري، او د صاحبنو په نېز فقط په واپس راتللو سره دم خني ساقطيري، تلبيه شرط نه ده، او دامام زفر په نېز هيڅ وخت دم نه خني ساقطيري كه څه هم تلبيه ووايي).

اللفات: ﴿لعمري﴾ د نصر جحد معلوم صيغه ده: واپس راتلل، راگرځېدل، ﴿إلى﴾ د تفصيل ماضي ده: تلبيه ويل. **تشرېح:** صورت د مسئلې او دليل بنسټاره دي.

د متمتع لپاره تر عمرې وروسته له حرم څخه د وتلو بیان

وَالْمَسْكُورَةُ إِذَا لَمْ تَمُتْ مِنْ حُرْمَتِهِ أَوْ مَتَمَتَّعَ فِي كَلِّهِ لَمْ يَخْلُصْ مِنْ حُرْمَتِهِ فَارْغَ سِي ثُمَّ حُرْمَتِهِ مِنَ الْحَرَامِ أَوْ يَبَالُ حُرْمَ شَخْصَةٍ رَأَى رُوحِي فَكُنْ حُرْمَةً وَكَفَلَتْ بِحُرْمَتِهِ أَوْ دَحَجَ أَحْرَامَ وَتَرَى أَوْ وَقُوفَ عَرَفَةَ وَكَرَى فَكُلُّهُ دَكْرٌ نُوْ بَر هغه دم واجبيري لِأَنَّهُ لَنَا دَحَجَ مَكَّةَ حُكْمٌ هغه کله مکې ته داخل سي وَأَنَّ بِالْقَالِ الْغُرْبَةَ أَوْ دَعْمَرِي أَعْمَالِ اداء کړي صَارَ بِهَنْوَلَةِ الْحَكْمِ نُو د مګي سري په درجه کي سو وَإِذَا لَمْ يَمُتْ مِنَ الْحَرَامِ أَوْ د مګي احرام له حرم څخه وي لَبَا دَ كَرْنَا د هغه دليل په وجه کوم چي موب ذکر کړی (په فصل الموايت کي) فَيَلْزَمُهُ الدَّخْرُ بِتَأْخِيرِهِ عَنْهُ نُو حُكْمٌ به پر هغه له حرم څخه د احرام د خنډولو په وجه دم لازميري فَإِنْ رَجَعَ إِلَى الْحَرَامِ يَبَالُ كَه مَتَمَتَّعَ تَر وَقُوفَ عَرَفَةَ مَخْصِي د حرم و طرف ته راګرځي پري فَكُلُّ فِيهِ كَمَلٌ أَنْ يَكُونَ بِحُرْمَتِهِ أَوْ تَر وَقُوفَ عَرَفَةَ مَخْصِي په حرم کي تلبیه وويي فَلَا تَنْفُصُ عَنْهُ نُو پر هغه هيڅ شی نه واجبيري وَهُوَ عَلَى الْغِلَابِ الَّذِي تَقْدَرُ عَلَى الْأَقَائِقِ أَوْ د مَتَمَتَّعَ پر هغه اختلاف دی کوم اختلاف چي د آفاقي په باره کي مخکي تېر سو (يعني دامام صاحب په نيز که تلبیه وويي نو دم غني ساقطيري، او د صاحبينو په نيز تلبیه شرط نه ده، او دامام زفر په نيز په دواړو حالتونو کي دم نه ساقطيري).

اللفات: ﴿أَمَلٌ﴾ د افعال ماضي ده: کلمه طيبه ويل، د حج او عمرې د افعالو نيت کول، تلبیه ويل.
تشریح: صورت د مسئلې او دليل ښکاره دی.

باب إضافة الإحرام
 (دا) باب د احرام د مضاف کولو (په بيان کي) دی

تشریح: د مګي سري لپاره د حج او د عمرې احرام جمع کول صحيح نه دي، بلکي دا د هغه په حق کي جنايت دی، نو حُکْمٌ دا باب تر باب الجنایات وروسته بیانوي، حُکْمٌ چي دامم د باب الجنایات یو نوع ده.
 د مګي سري لپاره په یوه احرام کي د حج او د عمرې د جمع کولو جرمانه

قَالَ أَبُو حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ: إِذَا أَمَرَهُ النَّكَلُ بِحُرْمَةٍ أَمَامَ صَاحِبِ فَرَمَائِي: چي کله مګي سري د عمرې احرام و تری وَطَافَ لَهَا شَوْطًا أَوْ د هغې لپاره یو دور (شوط) طواف وکړي ثُمَّ أَمَرَهُ بِالْحَجِّ يَبَالُ د حج احرام و تری فَإِنَّهُ يَرْفُضُ الْحَجَّ نُو هغه به (د) حج (احرام) پرېږدي وَعَلَيْهِ لِرَفْعِهِ دَكْرٌ او پر هغه به د حج د پرېښوولو په وجه یوه قرباني واجب وي وَعَلَيْهِ سَهْمٌ وَحَبْرَةٌ * او پر هغه به یو حج او عمره (هم) واجب وي وَقَالَ أَبُو يُونُسَ وَمُحَمَّدُ رَحِمَهُمَا اللَّهُ: رَفُضُ الْغُرْبَةِ أَحَبُّ إِلَيْنَا

صاحبين فرمايي: چي زموږ په نېز عمره پرېښوول زيات غوره دي وَلَقَدْ أَهَلَّ او هغه به د عمرې قضا راوړي (يعني زموږ په نېز عمره پرېښوول او قضاء يې راوړل زيات غوره دي) وَعَلَيْهِ دَكْرُ لَيْلِيهَا او د عمرې د پرېښوولو په وجه به پر هغه دم لازم وي لَأَنَّهُ لَا يَدْ مِنْ رَفْعٍ أَحَدٍ هِيَ ځكه چي له حج او عمرې څخه يو پرېښوول ضروري دي لَأَنَّ النَّبْتَ يَنْتَهِيَانِ حَتَّى السَّكَنِ غَيْرَ مُشْتَرِطٍ ځكه چي د مكې سړي په حق كي حج او عمره جمع كول مشروع نه دي وَالْعُمْرَةُ أَوَّلُ بِالنِّسْبِ او د پرېښوولو زياته وړ عمره ده لَأَنَّهَا أَوَّلُ حَالًا ځكه چي عمره د حالت په اعتبار سره دني ده وَأَوَّلُ أَهْمَالًا او په اعمالو كي كمه ده وَأَيُّسَرُ قَضَاءً او دهغې قضاء آسانه ده لِكِنَّهَا غَيْرُ مُؤَقَّتَةٍ ځكه چي عمره د يوه وخت سره خاصه نه ده.

اللفات: ﴿رفض﴾ پرېښوول.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی که یو مکي سړی د عمرې احرام وتړی، او د عمرې طواف یې شروع کړی، لېکن تر یوه شوط طواف کولو وروسته یې دا احرام د حج و طرف ته منسوب کړی او د حج نیت یې وکړی، نو د امام صاحب په نېز د هغه لپاره حکم دا دی چي حج او د هغه نیت دي منسوخ کړي، او د عمرې پرېښوولو په وجه دي یو دم ورکړي، او تر هغه وروسته دي بیا د حج او د عمرې قضاء راوړي.

د صاحبینو مسلک دا دی چي ښه خبره داده چي داسې دي عمره پرېږدي، او وروسته دي یې قضاء راوړي، او د عمرې د پرېښوولو په وجه یو دم پر واجبېږي، ځکه له حج او عمرې څخه د یوه پرېښوول ضروري دي، ځکه چي محرم مکي دی، او د مکې لپاره حج او عمره جمع کول صحیح نه دي، نو ځکه به پر دې سړي له حج او عمرې څخه یو پرېښوول ضروري وي، او موږ وینو چي عمره پرېښوول د حج په نسبت زيات آسانه دي، ځکه چي د عمرې مرتبه له حج څخه کمه ده، عمره د عمل په حساب سره تر حج مختصره او لنډه ده، او د هیڅ وخت سره هم خاصه نه ده، بلکي هر وخت عمره کېدای سي، نو د حج په مقابل کې عمره پرېښوول آسانه دي، نو ځکه به عمره په پرېښوولو کې مخکي وي، او مکي سړي به عمره پرېږدي.

د پورتنۍ مسئلې څه نور وضاحت

وَكَذَا إِذَا أَخْرَجَ بِالْعُمْرَةِ ثُمَّ بِالْحَجِّ او همدارنگه چي کله هغه د عمرې احرام وتړي بیا د حج احرام وتړي وَلَمْ يَأْتِ بِشَيْءٍ مِنْ أَفْعَالِ الْعُمْرَةِ او د عمرې له اعمالو څخه هېڅ شی اداء نه کړي (نو بیا به هم حج پرېږدي) لِئَلَّا قُلْنَا د هغه دلیل په وجه کوم چي موږ ذکر کړی فَلَوْ طَافَ بِالْعُمْرَةِ أَرْبَعَةً أَشْوَاطًا او که مکي سړي د عمرې لپاره شلور شوطه طواف وکړي ثُمَّ أَخْرَجَ بِالْحَجِّ بیا د حج احرام وتړي رَفَعَ الْحَجَّ بِلَا جَلَابٍ نو حج دي پرېږدي (دا) حکم به له اختلافه دی لَأَنَّ لِلْأَكْثَرِ حُكْمَ الْكُلِّ ځکه چي اکثر لره حکم د کل وي فَتَقَدَّرَ رَفْعُهَا نو د عمرې پرېښوول ناممکن سو كَأَمَّا إِذَا فَرَعَ مِنْهَا لکه څرنگه له عمرې څخه فارغ سي (او بیا د حج احرام وتړي نو د عمرې پرېښوول ناممکن دي) وَكَذَلِكَ إِذَا طَافَ بِالْعُمْرَةِ أَكْثَرَ مِنْ ثَلَاثٍ او همدارنگه چي کله هغه د عمرې لپاره تر شلورو شوطو کم طواف وکړي (نو هغه د شلورو شوطونو د طواف په غیر نه دی، يعني اکثر نه دی، نو ځکه به یې حکم د کل نه وي) عِنْدَ أَنْ خَفِيفَةُ رَجَعَهُ اللَّهُ د امام صاحب په نېز وَلَهُ أَلْ إِيْرَاءُ الْعُمْرَةِ قَدْ

تَاكِدْ بِأَدَائِهِ مِنْ أَصَالِهَا دَامَ صَاحِبُ دَلِيلٍ دَادَى چي د عمرې احرام د هغه د اعمالو د اداء كولو په وجه موكد سو
 تَوَاضَعُ الْحَجُّ لِمَنْ يَتَكَبَّرُ او د حج احرام موكد سوي نه دي وَرَفُضُ غَيْرِ الْمَشَاقِدِ أَيْسَرُ او د غير موكد پرېښوول آسانه دي
وَرَأَى فِي رَفُضِ الْغُمَرَةِ وَالْحَالَةِ فَنَزَلَ بِإِبْطَالِ الْقَبْلِ او ځكه چي په داسي حال كي (يعني چي د عمرې څه افعال يې ادا كړي وي) د
 عمرې په پرېښوولو كي د حمل باطلول دي (يعني د عمرې باطلول دي) وَرَأَى رَفُضَ الْحَجِّ إِمْتِنَانًا عَنْهُ او د حج په پرېښوولو
 كي له حج څخه منع كېدل دي (نو ځكه به حج پرېږدي) وَعَلَيْهِ ذِكْرُ بِالرَّفُضِ الْكُلِّ رَفُضُهُ او پر هغه مكې سړي به يو دم
 واجب وي هغه كه هر احرام پرېږدي (يعني كه د عمرې احرام پرېږدي او كه د حج) لَأَنَّهُ تَحَلَّلَ قَبْلَ أَوَائِهِ ځكه هغه تر وخت
 مخكي حلال سو لِإِسْقَادِ الْمُضِيِّ فِيهِ ځكه چي د هغه پوره كول ستونزمن دي فَكَانَ فِي مَغْنَى الْخُصَرِ نو د محصر په
 معنى كي سو إِلَّا أَنَّ رَفُضَ الْغُمَرَةِ قَضَاءٌ لَا غَيْرُ خو د عمرې په پرېښوولو كي فقط د عمرې قضاء واجبېږي وَلِ
رَفُضِ الْحَجِّ قَضَاءٌ وَغَيْرُهُ لېكن د حج په پرېښوولو كي د حج د قضاء سره سره عمره هم واجبېږي لَأَنَّهُ فِي مَغْنَى قَائِتِ
الْحَجِّ ځكه چي هغه د حج د فو تو نكي په حكم كي دي.

اللفات: ﴿اشواط﴾ جمع د شوط ده: دور، شوط، ﴿تحلل﴾ د تفعل ماضي ده: احرام خلاصول.

تقريب: صورت د مسئلې: دادي كه يو سړي مخكي د عمرې احرام وتړي، او د عمرې د افعالو تر اداء كولو مخكي يې بيا
 د حج احرام وتړي، نو اوس د امام صاحب او صاحبينو ټولو په نيز متفق فيصله داده چي داسې به عمره پرېږدي، ځكه
 چي عمره له حج څخه په رتبه كي كمه ده، او د هغې پرېښوول آسانه دي.

او كه د عمرې لپاره يې څلور دوره (شوطه) طواف كړى وو، بيا يې د حج احرام وتړي، نو بالاتفاق به حج پرېږدي، ځكه
 چي اكثر لره حكم د كل وي، نو هغه څوكي ټوله طواف كړى دى، او د ټوله طواف كولو په صورت كي د طواف پرېښوول
 نللمكنه دي، او عمره خو هم دغه طواف ته ريل كيږي، نو داسي سو لكه له عمرې څخه چي فارغ سو، يعني څرنگه چي
 له عمرې څخه تر فراغت وروسته عمره پرېښوول متعذر او نللمكن دي، همداسي كه هغه د عمرې لپاره تر څلور شوطه
 كم طواف كړى وي نو هم د امام صاحب په نيز طواف پرېښوول متعذر دي، او د صاحبينو په نيز متعذر نه دي.

د صاحبينو دليل: په تېره مسئله كي ددې جملې لانه لا بد من رفض أحدنا الله په ضمن كي تېر سو.

د امام صاحب دليل: دادي چي كله مكې سړى د عمرې له طواف څخه يو شوط وكړى، نو د عمرې د اعمالو د څه ناڅه اداء
 كولو په وجه د هغه د عمرې احرام موكد سو، او د حج احرام يې موكد نه سو، او غير موكد پرېښوول آسانه دي، نو ځكه به
 حج پرېږدي.

وَأَنَّ فِي رَفُضِ الْغَمَرِ دويم دليل دادي چي كله يې د عمرې اعمال څه ناڅه اداء كړل، نو په دغه حالت كي كه عمره پرېږدي،
 نو ابطال عمل لازميږي، او كه حج پرېږدي نو فقط د حج له كولو څخه ځان منع كول لازميږي، د حج باطلول نه لازميږي،
 لوله يو كار څخه منع كېدل آسانه دي په نسبت د يو كار و باطلولو ته، نو په دې وجه به هم حج پرېښوول مناسب وي.

عليه ذم بالرفض الخ لنه دا چي دا چي كه مكې عمره پرېږدي او كه حج، پر هغه به د پرېښوولو په وجه يو دم لازميږي،
 ځكه چي هغه تر وخت مخكي حلال سو، يعني د اركانو تر اداء كولو مخكي حلال سو، او د اركانو تر اداء كولو مخكي

ځکه حلال سو، چي د حج او عمرې دواړو پوره کول معتذر دي، او پوره کول ځکه معتذر ده چي د مکي لپاره حج او عمره دواړه جمع کول ناجائز دي، نو هغه د محصر په معنی سره سو، او پر محصر یوه قرباني واجبېږي، نو پر هغه به هم یوه قرباني واجب وي، محصر هغه سړي ته وېل کېږي چي د دېمن یا دېل شي په وجه له حج څخه منع سي، هو! دومره خبره سته چي که عمره یې پرېښووله لکه څرنگه چي صاحبین وايي، نو صرف د عمرې قضاء به پر واجب وي، او که حج یې پرېښووی، لکه امام صاحب چي وايي، نو پر هغه به د حج قضاء واجب وي، او د حج سره به عمره هم اداء کړي، ځکه د حج په قضاء راوړلو کي د حج سره عمره هم واجبېږي، ځکه چي داسې د حج د فوتونکي په حکم کي دی، د حج د فوتونکي معنی دا چي د حج احرام و تړي مکې ته روان سي، مگر حج نه ونیسي، یا د قوف عرفه دنه کولو په وجه حج ځني فوت سي او داسي نور، او د حج پر فوتونکي د حج د قضاء سره سره عمره هم واجب ده، نو پر دې سړي به هم دواړه واجب وي.

به پورتني صورت کي د دواړو عبادتونو د پوره کولو حکم

وَإِنْ مَطَّيْ عَلَيْهِمَا او که هغه مکي سړی حج او عمره دواړه پوره کړي أَجْرًا نو دا د هغه لپاره کافي دي لَأَنَّهُ أَدَّى أَفْعَالَهُمَا كَمَا التَزَمَهُمَا ځکه چي هغه د حج او عمرې افعال داسي اداء کړل لکه څرنگه چي یې پر ځان لازم کړي وه غَيْرَ أَنَّهُ مَتَّعَ عَنْهُمَا خو هغه د دواړو له جمع کولو څخه منع سوی وو وَالشَّيْءُ لَا يَنْتَفِعُ تَحَقُّقُ الْفِعْلِ او نهی د فعل له تحقق څخه مانع نه دي عَلَى مَا عَرَفَ مِنْ أَصْلِنَا لکه څرنگه چي دا خبره زموږ له اصولو څخه معلومه سوې ده وَعَلَيْهِ دَرَجَتُهُمَا (لېکن) پر هغه به یوه قرباني واجب وي د دواړو د جمع کولو په وجه لَأَنَّهُ تَكَنَّنَ النِّقْصَانُ فِي عَلَيْهِ لا ټکابه النقص عنه ځکه چي د ممنوع کار د ارتکاب په وجه د هغه په عمل کي نقصان پيدا سو وَهَذَا فِي حَقِّ الْبَكْرِ دمر جبر او دادم د مکي په حق کي د نقصان دم دی (ځکه چي د حج او د عمرې له جمع کولو څخه منع سوی دی لېکن هغه جمع کړل او په خپل عمل کي یې نقصان پيدا کړی نو د هغه نقصان په وجه به دم ورکوي) وَفِي حَقِّ الْأَقَاتِي دَمٌ شُكِّي او د آفاقي په حق کي د شکرانې دم دی (ځکه چي د آفاقي لپاره د دواړو جمع کول جائز دي، نو د هغه به د شکرانې په توګه دم ورکوي).

اللغات: ﴿التزم﴾ د افتعال ماضي ده پر ځان لازمول، پر خپله غاړه اخیستل، ﴿تحقق﴾ د تفعل مصدر دی: ثابتېدل،

﴿جبر﴾ تلاني، بدله، نقصان، جبران

تشریح: مسئله: خو بالکل ښکاره ده چي که مکي سړي حج او عمره دواړه اداء کړل، نو دواړه اداء کېږي، ځکه څرنگه چي یې دواړه پر ځان لازم کړي ول، هغسي یې دواړه اداء کړل، خو څرنگه چي هغه د حج او د عمرې له یوځای اداء کولو څخه منع سوی دی، نو د منهي عنه کار د ارتکاب په وجه به پر هغه دم واجبېږي، او فقط د دم په وجوب سره به کار کېږي، بیا به نه د هغه پر حج څه اثر راځي، او نه پر عمره، ځکه چي نهی او معانعت د فعل له تحقق او وجود څخه مانع نه دي، لهذا د مکي سړي دواړه اداء کړی سوي فعلونه به واقع کېږي، او کوم نقصان چي د ممنوع کار د ارتکاب په وجه پيدا سوی دی، په دم سره به د هغه تلاني کېږي.

وهذا العلم فرمايې چې دامد به دمکي سري په حق کي د نقصان او تلافی دم وي. او ددې مستحق به صرف فقيران وي. او په خپله به مکي سري ته دا اجازه نه وي چې له هغه څخه څه وخوري. ددې په خلاف چې څرنگه د آفاقي لپاره حج او عمره دواړه جمع کول صحيح او جائز دي، نو د هغه دم به د شکرانې دم وي. او د هغه لپاره به د دم شکر خوړل او استعمالول جائز وي.

د حج په دوران کي تر حلق وروسته د دویم احرام تر لو حکم

وَمَنْ أَحْرَمَ بِالْحَجِّ أَوْ حُكِّمَ فِي حَجِّهِ أَوْ حُكِّمَ فِي حَجِّهِ ثُمَّ أَحْرَمَ بِرَأْسِهِ بِحَبْلَةٍ أُخْرَى بَيَّادُ ذُو الْحَجَّةِ بِه لسمه د دویم حج احرام وتري فَلَوْلَا حَلْقُ الْاَوَّلِ لَوُصَّتُهُ الْاُخْرَى نو که په اول حج کي يې حلق کړی وي (يعني سريې خړی وي) نو پر هغه به دویم حج لازم وي وَلَا شَيْءَ عَلَيْهِ او پر هغه به هيڅ ضمان واجب نه وي وَإِنْ لَمْ يَخْلُقْ لِالْاَوَّلِ لَوُصَّتُهُ الْاُخْرَى او که په اول حج کي يې حلق کړی نه وي نو بيا به هم دویم حج پر لازم وي وَعَلَيْهِ دَمٌ او يوه قرباني به پر واجب وي فَقَصَرَ أَوْ لَمْ يَقَصِرْ که قصر يې کړی وي که نه وي (يعني حلق يې کړی وي که نه وي، دلته په ټولو ځايونو کي له قصر څخه حلق مراد دی البته ۲۰۳، ۱۳۷۸) عِنْدَ أَنْ حَبِثَتْ د امام صاحب په نېز وَقَالَا: إِنْ لَمْ يَقَصِرْ فَلَا شَيْءَ عَلَيْهِ او صاحبين فرمايې: که قصر يې کړی نه وي نو پر هغه به هيڅ شی واجب نه وي لَأَنَّ الْحَبْثَ بَيْنَ إِحْرَامَيْنِ الْحَجِّ أَوْ إِحْرَامِ الْعُمْرَةِ بِدَعَةٍ ځکه چې د حج دوه احرامه او د عمرې دوه احرامه جمع کول بدعت دي فَإِذَا حَلَقَ فَهُوَ وَإِنْ كَانَ نُسُكًا فِي الْإِحْرَامِ الْأَوَّلِ بيا که يې حلق وکړی نو هغه که څه هم په اول احرام کي نسک دی فَهُوَ حَبْثٌ عَلَى الثَّانِي لېکن پر دویم احرام جنايت دی لَأَنَّهُ فِي غَيْرِ أَوَانِهِ ځکه چې دا حلق په خپل وخت کي نه دی فَلَزِمَهُ الدَّمُ بِالْإِحْرَامِ نو ځکه به پر هغه بالا جماع دم لازميږي وَإِنْ لَمْ يَخْلُقْ حَتَّى حَبَّثَ فِي الثَّانِي الْقَابِلِ او که يې حلق نه وکړی تر دې چې راروان کال يې دویم حج وکړی فَقَدْ أَخَّرَ الْحَلْقَ عَنْ وَقْتِهِ فِي الْإِحْرَامِ الْأَوَّلِ نو هغه په اول احرام کي حلق تر خپل وخت وځنډوي وَذَلِكَ يُوجِبُ الدَّمَ عِنْدَ أَنْ حَبِثَتْ رَجْعُهُ الله او دا (هم) د امام صاحب په نېز دم واجبي وَعِنْدَهَا لَا يَلْزِمُهُ شَيْءٌ او د صاحبينو په نېز په ځنډولو سره پر هغه هيڅ شی نه لازميږي عَلَى مَا ذَكَرْنَا لکه څرنگه چې موږ ذکر کړه. فَلِهَذَا سُورَى بَيْنَ التَّقْصِيرِ وَعَدَمِهِ عِنْدَهُ نو په دې وجه د امام صاحب په نېز قصر کول او نه کول دواړه برابر سوي دي (يعني په دې وجه اچي د حج يو عمل ځنډل د امام صاحب په نېز جنايت دی) [په متن کي د امام صاحب په نېز په قصر او عدم قصر کي برابر حکم سوی دی] وَشَرِطُ التَّقْصِيرِ عِنْدَهَا او د صاحبينو په نېز قصر شرط سوی دی.

اللفات: ﴿قصر﴾ د تفصيل ماضي ده: ورېښتيان کو چني کول، ﴿سقى﴾ د تفصيل ماضي مجهوله ده: برابرول.

تشریح: صورت د مسئلې، دا دی که یو سړی د حج احرام وتری، تر هغه وروسته یې په یوم النحر یعنې د ذوالحجې په لسمه ورځ د راروان کال لپاره دویم حج د حج احرام وتری، نو د دې دوه صورتونه دي: (۱) هغه به له اول حج څخه د وتلو لپاره حلق کړی وي، (۲) یا به یې کړی نه وي، که اول صورت وي، یعنې چې د اول حج لپاره یې حلق کړی وي، نو پر هغه دویم حج لازمیږي (او تر راروان کاله پورې به هغه محرم پاته وي، او کوم شیان چې محرم لره حلال نه دي هغه به ده ته هم حلال نه وي)، او هیڅ دم نه پر واجبیږي، ځکه په حلق کولو سره دا سړی له اول حج څخه حلال او فارغ سو (نو دوه احرامونه یې سره جمع نه کړل، حال دا چې دم هغه وخت واجبیږي چې یو سړی دوه احرامونه سره جمع کړي)، او که دویم صورت وي، یعنې د اول حج حلق یې کړی نه وي، نو بیا هم پر هغه دویم حج لازمیږي، خو په دې صورت کې پر هغه دامام صاحب په نیز دم واجبیږي، هغه که یې تر دویم احرام وروسته قصر یعنې حلق کړی وي که نه وي، صاحبین فرمایي چې که یې د دویم حج تر احرام وروسته حلق کړی نه وي، نو دم نه واجبیږي، دلیل دا دی چې د حج یا د عمرې دوه احرامونه جمع کول بدعت دي، اوس که دغه سړی د دویم حج تر احرام ترلو وروسته حلق وکړی، نو که څه هم دا حلق د اول حج له احرام څخه د وتلو لپاره دی، لېکن د دویم حج د احرام په حق کې دا حلق جنایت دی، ځکه چې اوس د دویم حج او د هغه له احرام څخه د وتلو وخت نه دی، نو ځکه یې هغه تر وخت مخکې حلق وکړی، او تر وخت مخکې حلق کول دم واجبوي، نو ځکه به په دې صورت کې دامام صاحب او صاحبینو ټولو په نیز دم واجب وي.

وان لم یحلق الخ او که هغه د اول حج لپاره حلق کړی نه وي، تر دې چې راروان کال هغه دویم حج وکړي، نو څرنگه چې په دې صورت کې هغه د اول حج حلق تر خپل وخت وروسته کړی، نو په دې صورت کې به هم دامام صاحب په نیز دم واجب وي، ځکه چې د هغه په نیز د حج په افعالو کې تأخیر دم واجبوي، نو معلومه سوه چې د دویم حج تر احرام وروسته که محرم حلق وکړي که نه وکړي، په دواړو صورتونو کې به دامام صاحب په نیز دم واجب وي، ځکه چې همدا دویم حج احرام ترل د تأخیر سبب دی، او څرنگه چې د صاحبینو په نیز د حج په افعالو کې تأخیر دم نه واجبوي، نو د هغوی په نیز دم د وجوب لپاره تر دویم احرام وروسته حلق کول شرط دي، ځکه په دې صورت کې به دا حلق پر دویم احرام جنایت سي، او که حلق نه وکړي، نو بیا به جنایت نه وي، نو دم به هم نه واجبیږي.

په یوه احرام کې د دوو عمرو د جمع کولو حکم

وَمَنْ قَرَأَ مِنْ حُرْمَتِهِ إِلَّا التَّحَصُّرَ او څوک چې له قصر (یا حلق) څخه علاوه د خپلې عمرې (له ټولو افعالو) څخه فارغه سي فَكَفَّرَ بِهَا بِإِخْرَافٍ بیا د بلې عمرې احرام وتری فَقَلْبُهُ دَرُ نُو پر هغه دم واجب دی لِإِخْرَافِهِ كَيْلَ الْوَلَّتِ ځکه هغه (په دې صورت کې) تر وخت مخکې احرام وتری (ځکه چې د دویمې عمرې وخت د اولې عمرې تر حلق یا قصر وروست دی، لهند دوه احرامو جمع کونکی سو) لَأَنَّهُ جَعَلَ بَيْنَ إِخْرَافِي الْعُمْرَةِ ځکه چې هغه د عمرې دوه احرامونه سره جمع کړل وَهَذَا مَكْرُوهٌ او دا مکروه دي فَيَلْزَمُهُ الدَّمُ نو ځکه به دم پر لازم وي وَهُوَ دَرُ جَبَرٍ وَكَفَّارَةٍ او دا دم به د تلافی او کفارې دم وي (یعنې دا به د نقصان پوره کونکی او د نقصان د کفارې دم وي).

تشریح: صورت د مسئلې او دلیل ښکاره دی.

د آفاقي لپاره د حج په احرام کي د عمرې شاملولو حکم

وَمَنْ لَمْ يَلْحَقْهُ ثُمَّ أُخْرِجَ بِشُرْطٍ اَوْ كُومَ آفَاقِي چي د حج احرام وتري بيا د عمرې احرام وتري لَوَمَاً نو پر هغه دواړه لازم سول لِأَنَّ الْجَنَّةَ بَيْنَهُمَا مَشْرُوعٌ حَتَّى آفَاقِي ځكه چي د حج او د عمرې جمع كول د آفاقي په حق كي مشروع دي وَالتَّسْلُةُ فِيهِ او مسئله (هم) د آفاقي په باره كي ده فَيَصِيرُ بِذَلِكَ قَارِنًا نو ځكه به آفاقي د دې په ذريعه قارن گرځي لِكِنَّهُ أَغْطَا السُّنَّةَ لېكن د سنت خلاف كار يې وكړي فَيَصِيرُ مُسَيِّئًا نو ځكه به گنهگار وي فَلَوْ وَكَّفَ بِعَرَكَاتٍ نو (بيا) كه وقوف عرفات وكړي وَلَمْ يَأْتِ بِالْأَعْمَالِ الْمُتَعَرِّفَةِ اَوْ د عمرې افعال اداء نه كړي فَهُوَ رَافِضٌ بِشُرْطِهِ نو هغه د خپلي عمرې پرېښوونكى سو لَكِنَّهُ تَعَدَّرَ عَلَيْهِ أَدَاؤُهَا ځكه چي اوس پر هغه د عمرې اداء كول ستونزمن سو اِذْ هِيَ مُبْتَدِئَةٌ عَلَى الْحَجِّ غَيْرُ مَشْرُوعَةٍ ځكه چي عمره داسي مشروع نه ده چي هغه دي پر حج مبني وي (بلكي عمره داسي مشروع ده چي حج به پر هغې مبني وي) فَإِنْ تَوَجَّهَ إِلَيْهَا لَمْ يَكُنْ رَافِضًا (خو) كه هغه د عرفات و طرف ته متوجه سي نو د عمرې پرېښوونكى به نه وي حَتَّى يَقِفَ تر دې چي وقوف عرفه وكړي وَقَدْ ذَكَرْنَا لَهُ مِنْ قَبْلُ او دا خبره موږ مخكې ذكر كړې ده (يعني د باب القرآن په آخر كي).

اللفات: ﴿لَمْ﴾ د افعال ماضي ده: د حج نيت كول، ﴿مُسَيِّئًا﴾ گنهگار، غلط كار كونكى.

تشرېح: صورت د مسئلې: د ادى كه يو آفاقي سړي د حج احرام وتړي، او د حج د افعالو تر اداء كولو مخكې يې د عمرې احرام هم وتړي، نو څرنگه چي داسې آفاقي دى، او د آفاقي په حق كي حج او عمره دواړه جمع كول مشروع او صحيح دي، نو ځكه به پر هغه حج او عمره دواړه لازم وي، او په داسي كولو سره به آفاقي قارن گرځي، خو څرنگه چي اصل او سنت دا دي چي په قران كي د عمرې احرام او د عمرې افعال د حج پر افعالو مخكې كړي سي، لېكن دغه سړي د هغه برعكس عمل وكړي او د سنت مخالفت يې وكړي، نو ځكه به گنهگار وي.

فلو وقف الخ اوس كه دغه سړي د حج د احرام تر تړلو وروسته د عمرې افعال اداء نه كړل، او سيده عرفات ته ولاړى، وقوف عرفه يې وكړى، نو د هغه عمره ختمه سوه يعني عمره ځنې فوت سوه بيا يې نه سي اداء كولاى، ځكه چي تر وقوف عرفه وروسته د عمرې اداء كول متعذر او ناممكنه دي، او هغه دا ډول چي كه اوس هغه عمره وكړي، نو عمره به پر حج مبني سي، او پر حج عمره مبني كول مشروع نه دي، نو په دې وجه به تر وقوف عرفه وروسته د هغه عمره ختمېږي، او كه دغه سړي عرفات ته مخ كړى، لېكن وقوف عرفه يې نه وكړى، نو صرف د وتلو او د عرفات و طرف ته په متوجه كېدلو سره د هغه عمره نه ختمېږي، او تر وقوف عرفه مخكې به هغه ته د عمرې پرېښوونكى نه ويل كيږي، لكه څرنگه چي د دې مسئلې تفصيل په باب القرآن كي هم تېر سو.

د حج د افعالو تر شروع كولو وروسته د عمرې د احرام حكم

فَلَمَّا طَافَ بِالْحَجِّ اَوْ كه آفاقي د حج لپاره طواف قنوم وكړي ثُمَّ أُخْرِجَ بِشُرْطٍ بيا د عمرې احرام وتري فَمَنْ لَمْ يَلْحَقْهُ اَوْ حج او عمره دواړه جاري وساتي لَوَمَاً نو دواړه به پر هغه لازم وي وَلَمْ يَلْحَقْهُ بِشُرْطٍ اَوْ پر هغه به د دواړو د جمع

کولو په وجه يودم (هم) واجب وي لَا رُكْنَ الْجَنَّةَ بَيْنَهُمَا مَشْرُوعٌ ځکه چې د دواړو جمع کول مشروع دي عَلَى مَا مَرَّ پر هغه بناء کوم چې تهر سو (يعني مخکې تهر سو چې د آقاقي په حق مي د دواړو جمع کول مشروع دي) فَصَحَّ الْإِحْرَامُ بِهِمَا لهذا د دواړو احرام صحيح سو وَالْمَزَادُ بِهَذَا الطَّوْفِ الطَّوْفُ الشَّعْبِيَّةِ او له دې طواف څخه مراد طوافِ قدوم دی وَأَنَّهُ سُنَّةٌ وَلَيْسَ بِرُكْنٍ او طوافِ قدوم سنت دی رکن نه دی حَتَّى لَا يَنْزِمَهُ بِتَرْكِ شَيْءٍ تر دې چې د طوافِ قدوم په پرېښوولو سره پر هغه هيڅ شی نه لازميږي وَإِذَا لَمْ يَأْتِ بِمَا هُوَ رُكْنٌ او کله چې هغه داسي عمل نه وکړي چې هغه رکن وي يُنَكِّتُهُ أَنْ يُرْكَى بِأَفْعَالِ الْمُتَرَكَّةِ (نو) د هغه لپاره ممکنه ده چې د عمرې افعال ادا کړي ثُمَّ بِأَفْعَالِ الْحَجِّ بيا د حج افعال ادا کړي فَلِهَذَا لَوْ مَضَى عَلَيْهَا همدا وجه ده که دواړه جاري وساتي جَازَ نو جائز دي وَعَلَيْهِ دَعْوَى لَجَنَةِ بَيْنَهُمَا او پر هغه به يوه قرباني واجب وي د دواړو د جمع کولو په وجه وَهُوَ دَعْوَى كَفَّارَةٍ وَجَبَتْ او د هغه د كفاري او د تلافی قرباني ده هُوَ الصَّحِيحُ همدا صحيح ده لَأَنَّهُ بَانَ أَفْعَالُ الْمُتَرَكَّةِ عَلَى أَفْعَالِ الْحَجِّ مِنْ وَجْهِ ځکه چې داسې من وجه د حج پر افعالو د عمرې د افعالو مبني کونکي دي (ځکه طوافِ قدوم که څه هم سنت دی خو بيا هم په يوه درجه کي د حج له افعالو څخه دی).

تشریح: مسئله: دا ده که يو آقاقي د حج طوافِ قدوم وکړي، بيا يې د عمرې احرام وتړي، او دواړه يې جاري وساتل (يعني اول يې عمره شروع کړه بيا يې حج کوي)، نو پر هغه حج او عمره دواړه لازم دي، ځکه چې د آقاقي په حق کي حج او عمره دواړه جمع کول مشروع دي، نو د دواړو احرام صحيح سو.

والمراد بهذا الطواف الخ او په متن کي له طواف څخه مراد طوافِ قدوم دی، او طوافِ قدوم سنت دی، رکن نه دی، د طوافِ قدوم په پرېښوولو سره هيڅ شی نه لازميږي، همدا وجه ده چې د طوافِ قدوم تر اداء کولو وروسته هم د هغه لپاره على الترتيب عمره او تر هغه وروسته د حج افعال ادا کول صحيح دي، او د دواړو د جمع کولو په وجه يودم پر واجب دی، او دا دم د كفاري او د نقصان د تلافی لپاره دی، د شکرانې دم نه دی، ځکه چې داسې من وجه د حج پر افعالو د عمرې د افعالو بناء کوي، ځکه طوافِ قدوم که څه هم سنت دی (او د حج اصلي عمل نه دی ځکه چې د حج اصلي اعمال له وقوف عرفه څخه شروع کيږي)، خو بيا هم په يوه درجه کي د حج عمل دی، نو په دې اعتبار سره به تر طوافِ قدوم وروسته د عمرې افعال ادا کول مکروه وي، او د دې کراهت د جبران او تدارک لپاره به دا دم پر هغه واجب وي.

د حج د احرام په وجه د عمرې احرام پرېښوول

وَيُسْتَحَبُّ أَنْ يَرْفَعَ حُمْرَتَهُ او (د دغه آقاقي لپاره) مستحب دا ده چې خپله عمره پرېږدي لَا رُكْنَ إِخْرَاقِ الْحَجِّ قَدْ تَأَكَّدَ بِشَوْنِهِ مِنْ أَفْعَالِهِ ځکه چې د حج د څه اعمالو په اداء کولو سره د حج احرام مؤکد سو بِخِلَافِ مَا إِذَا لَمْ يُكَلَّفِ لِلْحَجِّ په خلاف د هغه صورت چې کله يې د حج لپاره طوافِ قدوم کړی نه وي وَإِذَا رَفَعَ حُمْرَتَهُ يَقْضِيهَا او کله چې عمره پرېږدي نو قضاء به يې راوړي لِصَحَّةِ الشَّرْعِ فِيهَا ځکه چې (د هغه لپاره) په عمرې شروع کول صحيح دي وَعَلَيْهِ دَعْوَى رَفْعِهَا او پر هغه به دم واجب وي د عمرې د پرېښوولو په وجه.

پر واجب) قَالُوا: وَهَذَا دُرٌّ كَلَامًا أَيْضًا مَشَانَعُو فَرَمَائِلِي دِي، چي دا هم د کفارې قرباني ده وَقِيلَ: إِذَا حَلَقَ لِنَحْمٍ أَوْ رَمَلَ سَوِي دِي، چي کله د حج لپاره حلق وکړي ثُمَّ أُخْبِرَ بِيَا دَعْمَرِي أَحْرَامَ وَتَرِي لَا يَزْفُسُهَا نُو عَمْرَه به نه پرېږدي مَحَنَ ظَاهِرِمَا دُكِرَ لِ الْأَخْصِلِ د مبسوط د ظاهري عبارت مطابق وَقِيلَ: يَزْفُسُهَا اخْتِارًا عَنِ الثَّلْثِي أَوْ رَمَلَ سَوِي دِي، چي عمره به پرېږدي چي له نهې شخه خوندي سي قَالَ الْفَقِيه أَبُو جَعْفَرٍ: وَمَشَانَعُوا عَنِ هَذَا فقيه ابو جعفر فرمايلي دي، چي زموږ مشايخ (هم) پر دغه قول دي (چي عمره به پرېږدي).

اللفات: ﴿مخلص﴾ د تفصيل مصدر دی؛ خالي کول، خالص کول، فارغه کول، ﴿اختار﴾ د افتعال مصدر دی؛ ځان ساتل. **تشریح:** تردې مخکې دا بیان وسو چي د حج او عمرې د جمع کونکي آفاقي لپاره عمره پرېښوول غوره او مستحب دي، له دې ځايه دا نېسي چي کله دغه آفاقي پر استحباب عمل وکړي، او عمره پرېږدي، نو اوس به د عمرې د پرېښوولو په وجه پر هغه يودم لازميږي، او د عمرې په بدله کي به بله عمره پر لازميږي.

فان مضی الخ او که عمره نه پرېږدي، بلکې پوره يې کړي، نو دا د هغه لپاره کافي او جائز دي، ځکه چي د عمرې په ذات کي هېڅ کراهت نسته، بلکې کراهت د داسي سبب په وجه دی چي هغه په غير کي دی، او هغه سبب دا دی چي که هغه په عمره لگيا وي نو د حج د پاته افعالو لپاره وخت نه سي فارغه کولای، حال دا چي پر هغه د حج د پاته افعالو لپاره وخت فارغه کول واجب دي، لېکن د عمرې د اداء کولو په وجه هغه داسي نسي کولای، خو بيا به هم په دې سره د هغه پر عمرې هېڅ اثر نه پرېوځي، ځکه چي د کراهت سبب له عمرې شخه علاوه په بل شي کي دي. حاصل دا چي کله هغه عمره اداء کړه، نو د حج او د عمرې د يو ځای اداء کولو په وجه پر هغه يودم واجبيږي، او د دواړو جمع کول او يو ځای اداء کول خو به يا په يوه احرام کي وي، په دې توگه چي هغه د حج تر حلق کولو مخکې د عمرې احرام وکړي (نو په دې صورت کي هغه په يوه احرام کي حج او عمره دواړه جمع کړل)، يا دا جمع به د حج په باقي افعالو يعني په رمي جمار او نورو کي وي (يعني هغه تر اوسه يې لا طواف زيارت کړی نه دی او احرام يې وکړی نو د حج پاته افعال يې په عمره کي شريک کړل)، لنډه دا چي جمع يې وکړه، نو دې جمعي په وجه به پر هغه د کفارې دم واجبيږي.

وقيل الخ ځيني حضرات وايي: که دغه آفاقي د حج لپاره حلق وکړی، بيا يې احرام وکړی، نو په دې لړ کي د فقهانو دوه نظرونه دي: (۱) د ځيني فقهانو نظر دا دی چي عمره به نه پرېږدي، يعني د عمرې پرېښوول واجب نه دي، لکه څرنگه چي د مبسوط له ظاهري عبارت څخه هم دا معلوميږي، (۲) او د ځيني حضراتو نظر دا دی چي عمره به پرېږدي، يعني پرېښوول يې واجب دي، چي له هغه نهې شخه ځان وساتي کوم چي په دې ورځو کي د عمرې کولو په باره کي راغلي دي، فقيه ابو جعفر هندواني وايي چي زموږ مشايخ هم پر دې قول دي، يعني چي د عمرې پرېښوول واجب دي.

د فوت سوي حج لپاره د بل احرام تفصيل

فَإِنْ قَاتَا الْحَجُّ او که له يو چا شخه حج قضاء سي ثُمَّ أُخْبِرَ بِمَنْزِلٍ أَوْ بِحِمٍّ بِيَا دَعْمَرِي يا حج احرام وکړي **فَلَهُ يَزْفُسُهَا** نو هغه به (دويمه عمره يا حج) پرېږدي **لَإِنَّ قَاتَا الْحَجِّ يَتَحَلَّلُ بِأَفْعَالِ الْعُمْرَةِ** ځکه چي د حج فوتونکی د عمرې په افعالو سره حلالیږي **وَمِنْ غَيْرِ أَنْ يُتَغَلَّبَ إِخْرَامُهُ إِخْرَامَ الْعُمْرَةِ** بغير له دې شخه چي د هغه احرام دي د عمرې په احرام

بَدَل سِي حَلَّ مَا يَلْبَسُكَ فِي بَابِ الْقَوَاتِ إِنَّ شَاءَ اللَّهُ چي دا به تاته انشاء الله په باب القوات كي راسي فَيَصِدُّهَا مِمَّا يَنْزِلُ
الْمُسْتَرْتِينَ مِنْ حَيْثُ الْأَفْعَالِ نو د افعالو په اعتبار سره به هغه د دوو عمرو جمع کونکی وگرځيږي فَعَلَيْهِ أَنْ يَرْتَفِعَهَا نو
 ځکه به پر هغه د عمرې پرېښوول واجب وي كَأَنَّهُ أَخَذَ بِغُرْزَتَيْنِ لکه په هغه صورت كي چي (هم د عمرې
 پرېښوول واجب دي) كله چي د دوو عمرو احرام وتړي.

اللفات: ﴿هاتكه﴾ د نصر ماضي ده: فوتېدل، قضاء كېدل.

تشریح: مسئله: دا ده كه له يو چا څخه حج فوت سي (مثلاً و قوف عرفه څخه فوت سي)، او هغه دويم وار د عمرې ياد
 حج احرام وتړي، نو هغه به دا دويم پرېږدي، هغه كه عمره وي، كه حج، ځكه چي د حج فوتونكي (يعني له چا څخه
 چي حج فوت سي هغه) د عمرې د افعالو په اداء كولو سره حلالېږي، بنير له دې څخه چي د هغه احرام دي اوږي د
 عمرې احرام دي سي، نو په اعتبار د افعالو دا سړی د دوو عمرو جمع كونکی سو، او دا جائز نه دي، نو ځكه به عمره
 پرېږدي، لکه په هغه وخت كي چي هم پرېښوول كيږي كله چي هغه د دوو عمرو احرام وتړي.

نو حج فوتېدلو وروسته د بل حج احرام تړل

وَأَنْ أَخَذَ بِغُرْزَةٍ او كه هغه (دویم وار) د حج احرام وتړي يَصِدُّهَا مِمَّا يَنْزِلُ الْمَسْتَرْتِينَ إِعْرَافًا نو هغه د احرام په اعتبار
 سره د دوو حجونو جمع کونکی سو فَعَلَيْهِ أَنْ يَرْتَفِعَهَا نو پر هغه واجب دي چي دویم حج پرېږدي كَأَنَّهُ أَخَذَ
بِغُرْزَتَيْنِ لکه په هغه صورت كي چي كله هغه (يو ځای) د دوو حجونو احرام وتړي وَعَلَيْهِ قَضَاؤُهَا او پر هغه د دې
 قضاء واجب ده لِصِحَّةِ الشُّرُوعِ فِيهَا ځكه چي د دویم حج شروع كول صحيح سو وَدَلَّ بِرَفْعِهَا او د هغه د پرېښوولو
 په وجه دم (هم) پر واجب دی بِالشَّحْلِ قَبْلَ أَوَائِهِ تر خپل وخت مخكي په حلالېدلو سره، والله أعلم بالصواب.

تشریح: مسئله: دا ده كه دغه سړي تر حج فوتېدلو وروسته د دویم حج احرام وتړی، نو په دې صورت كي هغه په يوه
 احرام كي د دوو حجونو جمع كونکی سو، او دا ناجائز دي، نو ځكه به پر هغه دویم حج پرېښوول واجب وي، لکه څرنگه
 چي په هغه وخت كي هم واجب دي چي كله د دوو حجونو احرام وتړي، خو پر هغه د دې حج قضاء لازم ده، ځكه چي د
 حج شروع كول صحيح دي، او يو دم هم پر واجب دی، ځكه كله چي يې دویم حج يې پرېښووی نو تر وخت مخكي
 حلال سو. والله أعلم بالصواب

بَابُ الْإِحْصَارِ

(دا) باب (له حج خنجه) د منع کیدلو (په بیان کي) دی

تشریح: څرنګه چي احصار هم د محرم په حق کي جنایت دی، نو دا هم تر باب الجنایات وروسته د مستقل او جلا باب په ضمن کي بیانېږي.

د **إحصار** لغوي معنی ده: منع کول، بندول. اصطلاحي او شرعي معنی یې ده: چي محرم د دښمن د بیړي یا د یو بل هنر یا د یو مرض په وجه د حج یا د عمرې د افعالو له اداء کولو څخه منع سي (بند سي)، او څوک چي منع سي هغه ته **محصر** ویل کیږي.

د محصر تفصیلي تعریف او حکم

وَإِذَا أَصْبَرُ الْمُحْرِمُ بِعَدْوٍ او کله چي محرم (له حج یا عمرې څخه) د دښمن په وجه منع سي **أَوْ أَصَابَهُ مَرَضٌ** یا په یوه مرض مبتلا سي **فَمَنْعَهُ مِنَ الْبُحْرِ** او مرض هغه (د حج یا د عمرې) له پوره کولو څخه منع کړي **جَازَلَهُ الشَّحْلُ** نود هغه لپاره حلال کیدل جائز دي **وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ: لَا يَكُونُ الْإِحْصَارُ إِلَّا بِالْعَدْوِ** او امام شافعي فرمایي: چي احصار (یعني منع کیدل) به نه ثابتېږي مګر د دښمن په وجه **لَأَنَّ الشَّحْلَ بِالْهَدْيِ شَرَعٌ فِي حَقِّ الْمُحْصَرِ لِتَحْصِيلِ النِّجَاتِ** ځکه چي د محصر په حق کي د نجات حاصلولو لپاره په هدي سره حلال کیدل مشروع سوي دي **وَبِالْإِحْصَارِ يُنْجُو مِنَ الْعَدْوِ لِمَنْ النَّتْرَضِ** او په حلال کیدلو سره نجات له دښمن څخه حاصلېږي نه له مرض څخه **وَلَكِنَّا أَنَّ آيَةَ الْإِحْصَارِ وَرَدَتْ فِي الْإِحْصَارِ بِالنَّتْرِضِ بِإِجْمَاعِ أَهْلِ اللَّفْظِ** او زموږ دلیل دا دی چي د احصار آیت د لغتپوهانو په اتفاق د مرض په وجه د محصر کیدلو په باره کي راغلی دی **فَأَنَّهُمْ قَالُوا: الْإِحْصَارُ بِالنَّتْرِضِ** ځکه لغتپوهانو ویلي دي: چي احصار د مرض په وجه راځي **وَالْحَصْرُ بِالْعَدْوِ** او حصر د دښمن په وجه راځي **وَالشَّحْلُ قَبْلُ أَوْ أَنَّهُ لِيَدْفِعَ الْخَرَجَ الْأَقْرَبَ مِنْ قَبْلِ إِمْتِدَادِ الْإِخْرَاجِ** او تر وخت مخکي حلال کیدل د هغه خرج ليري کولو لپاره دي چي د احرام د اوږدېدلو په وجه سره راځي **وَالْخَرَجُ فِي الْإِسْطِبَارِ عَلَيْهِ مِمَّا النَّتْرَضِ أَغْلَمَ** او د مرض سره پر احرام د صبر کولو تکلیف ډېر زيات دی.

اللفات: ﴿احصر﴾ د افعال ماضي مجهوله ده: بندېدل، منع کیدل، ایسارېدل، ﴿منع﴾ مصدر ميمي دی: پوره کول،

جاري ساتل (روانېدل)، تېرېدل، ﴿شحل﴾ د تفعل مصدر دی: حلال کیدل، احرام خلاصول.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو محرم د دښمن د بیړي یا د مرض په وجه د حج یا د عمرې د افعالو له پوره کولو څخه منع سي، نو د هغه لپاره د حج یا د عمرې د افعالو له اداء کولو څخه بغیر د هدي د څاروي په ذبحه کولو سره حلال کیدل جائز دي، او امام شافعي فرمایي چي احصار صرف په دښمن سره ثابتیدای سي، په مرض او داسي نورو سره احصار نه ثابتېږي، همدا قول د امام مالک دی.

و امام شافعي دليل: دادی چي د الله دا قول قبل أحرمت فما استبر من الهدى د احصار په باره کي را نازل سوی دی، يعني کله چي د اسلام دېمنانو نبي ﷺ او صحابه په حدیبه کي له حج څخه منع کړل، نو دا آیت نازل سو، دا آیت حاصل دادی چي "تاسو د هدي څارویان ذبحه کړی او حلال سئ"، او همداسي وسوه، نو له دې آیت څخه معلومېږي چي د احصار به د دېمن په وجه ثابتېږي، نه د مرض په وجه، دویم دلیل دادی چي د محصر په حق کي هدی ذبحه کول او حلال کېدل ځکه مشروع سوي دي چي محصر له راتلونکي پيري او عذر څخه نجات حاصل کړي، او موږ دا وینو چي نجات صرف له دېمن څخه حاصلېږي، ځکه چي تر هدي ذبحه کولو وروسته هم له مرض څخه نجات او خلاصون نه حاصلېږي، بلکي هغسي به پاته وي، نو له دې څخه هم معلومېږي چي احصار د دېمن سره خاص دی.

زموږ دليل: دادی چي د احصار آیت د احصار بالمرض په باره کي را نازل سوی دی، او پر دې د ټولو لغتپوهانو اجماع ده، لکه څرنګه چي لغتپوهانو ويلي دي چي احصار د مرض په وجه منع کېدلو (او احصار) ته ویل کېږي، او حصر د دېمن په وجه احصار ته ویل کېږي، لهذا له دې آیت څخه د مرض په وجه محصر کېدل ثابت سو، او د دېمن په وجه احصار د حدیث يعني د حدیبي په واقعه سره ثابتېږي، نو معلومه سوه چي احصار د دېمن سره خاص نه دی، لکه امام شافعي چي وايي، بلکي د دېمن او مرض دواړو په وجه احصار راځي.

والتحلل قبل أوانه الخ د دې حاصل دادی چي موږ تسلیموو چي د احصار آیت د دېمن په حق کي را نازل سوی دی، لېکن مرض به د دېمن سره لاحقېږي، په دې توګه چي محصر ته تر وخت مخکي د حلال کېدلو اجازه د هغه حرج د ليري کولو په وجه ده کوم چي د احرام د زمانې په اوږدولو سره پيدا کېږي، او په مرض کي پر احرام د صبر کولو حرج زیات دی په نسبت سره د دېمن د احصار و حرج ته، ځکه چي په مرض کي دواړو او علاج ته هم هغه مجبوره کېږي، او له حرکت کولو څخه هم عاجزه وي، نو کله چي دافنی حرج د ليري کولو لپاره احصار تسلیم کړی سو، نو دا علی درجي د حرج ليري کولو لپاره به په مرض سره د احصار اعتبار په درجه اولی کېږي.

د محصر لپاره د حلال کېدلو طریقه

وَإِذَا جَاءَ لَكَ الشَّحْلُ أَوْ كَلَهُ چي د محصر لپاره حلال کېدل جائز سي يَقَالَ لَهُ: إِبْرَأْتَ شَاءَ نَوْهغه ته به وویل سي: چي یوه بزه واستوه تُذْهِمُ إِلَى الْخَيْرِ چي په حرم کي ذبحه کړی سي وَوَاعِدَ مَنْ تَحْتَهُ بِتَحْرِيمٍ يَذْهَبُ بِهِ (ورته وبه وویل سي چي ته) د چا په لاس هدی استوی د هغه سره دیوې ټاکلي ورځي وعده وکړه چي په دغه ورځ به هدی ذبحه کوي ثُمَّ تَحَلَّلْ بیا به (په هغه ورځ) محصر حلال سي وَإِنَّمَا يَنْبَغُ إِلَى الْخَيْرِ لِأَنَّ دَمَ الْإِحْصَارِ قُرْبَانٌ او حرم ته به ځکه استول کېږي چي د احصار قرباني یو عبادت دی وَالْإِرَاقَةُ لَمْ تُعَرَفْ قُرْبَانًا إِلَّا لِمَنْ أَوْ مَكَانٍ او وینه بیول فقط په زمان یا مکان کي عبادت پیژندل سوي دي عَلَى مَا مَرَّ لکه څرنګه چي (مخکي) تېر سو (په فعل الصيد کي: الهدى قرينة غير معقولة فيحتمل بزمان أو مکان) فَلَا يَقَعُ قُرْبَانٌ دُونَهُ نو بغیر له زمان او مکان څخه به هغه عبادت نه واقع کېږي فَلَا يَقَعُ بِهِ الشَّحْلُ لهذا په هغه سره به حلال کېدل هم نه واقع کېږي وَإِلَيْهِ الْإِشَارَةُ بِقَوْلِهِ تَعَالَى وَلَا تَخْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّى يَبْدَأَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ الْبَقَرَةَ، [١٩٦] همد دغه و طرف ته (چي دم الاحصار عبادت دی او د زمان یا مکان سره به خاص وي) د الله تعالی په

(دي) قول كي اشاره سوې ده: وَلَا تَحْقُقُوا رُؤُوسَكُمْ... (او نه خړيو سره نه خپل تر دې چي دسيهې هدي خپل خلی ته) قَالَ الْهَدْيُ اسْمٌ لِشَايْءٍ يَهْدَى إِلَى الْخَيْرِ حكه چي هدي نوم دي دهغه شي چي حرم ته واستول سي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ: لَا يَتَوَلَّى بِهِ او امام شافعي فرمايي: چي هدي د حرم سره خاص نه ده لِأَنَّهُ لَشَرَاءٍ وَخَصَّةٌ حكه چي هغه درخصت په توگه مشروع سوې ده وَالشَّوْكَانِيُّ يُبْطِلُ الشَّخْفِيفَ او تعيين (تخصيص) تخفيف باطلوي قُلْنَا: الْمُرَاغِلُ أَصْلُ الشَّخْفِيفِ موږ وايو: چي د اصل تخفيف مراعات سوې دی لَا يَنْهَائِيَهُ لېکن د تخفيف د انتها مراعات نه دي سوې وَتَجُوزُ الشَّاءُ لِرَأْيِ الْمُتَصَرِّصِ عَلَيْهِ الْهَدْيُ او بزه جائز ده حكه چي منصوص عليه هدي ده (يعني په قرآن كريم كي د هدي ذكر سوې دی) وَالشَّاءُ أَذْنَاءُ او بزه د هدي كمه درجه ده وَتُخْزِنُهُ الْبَيْتْرَةُ وَالْبُذْنَةُ او دهغه لپاره غوا او اوبښ هم جائز دي أَوْ سُبْعُهُمَا او د هغو اوومه حصه هم جائز ده كَبَالِي الشَّحَايَا لكه خرنكه چي (دلوی اختر) په قربانيو كي (د منو اوومه حصه جائز ده) وَلَيْسَ الْمُرَادُ بِهَا ذِكْرُ تَابِعِ الشَّاءِ بِعَيْنِهَا او كوم چي موږ ذكر كړه له هغه شخه متعينه (او معلومه) بزه استول مراده نه دي لِأَنَّ ذَلِكَ قَدْ يَتَعَدَّرُ حكه چي دا كله نا كله ناممكنه وي بَلْ لَّهْ أَنْ يَبْعَثَ بِالْعَيْتَةِ بلكي دهغه لپاره (دا هم) جائز دي چي قيمت واستوي حَتَّى تُشْتَرَى الشَّاءُ فَتَالِكَ وَتَذْبَحَ عَنْهُ چي هلته (يعني په حرم كي) بزه رانيول سي او دهغه له طرفه ذبحه كړي سي وَقَوْلُهُ ثُمَّ تَحَلَّى إِيَّاهُ إِلَى أَنَّهُ لَيْسَ عَلَيْهِ الْحَلْقُ أَوْ التَّحْقِيقُ او د ماتن دا قول نه تحليل د دې خبري و طرف ته اشاره (ده) چي پر محصر حلق يا قصر واجب نه دی وَهُوَ قَوْلُ ابْنِ حَنِفَةَ وَمُحَمَّدٍ رَحِمَهُمَا اللَّهُ او همدا قول د طرفينو دی وَقَالَ أَبُو يُونُسَ: عَلَيْهِ ذَلِكَ (لېکن) امام ابو يوسف فرمايي: چي پر هغه حلق يا قصر واجب دی وَلَوْلَمْ يَفْعَلْ لَأَشَاءَ عَلَيْهِ خو كه حلق نه وكړي نو (هم) هيڅ شي پر واجب نه دی لِأَنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ٥ حَلَقَ عَامَ الْحُدَيْبِيَّةِ حكه چي نبي ﷺ (هم) د حديسي په كال حلق كړی وو وَكَانَ مُخَصَّرًا بِهَا حال دا چي هغه په حديسيه كي محصر وو وَأَمَرَ أَصْحَابَهُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ بِذَلِكَ او صحابه وو ته يې (هم) د دې حكم كړی وو وَلَهُمَا أَنَّ الْحَلْقَ إِشَاءٌ عَرَفَ قُرْبَةً مُرْتَبَا عَلَى أَعْمَالِ الْحَجِّ د طرفينو دليل دا دی چي د حلق عبادت والی. هغه وخت پېژندل سوې چي د حج پر افعالو مرتب كړی سي (يعني حلق هغه وخت عبادت دی چي د حج پر افعالو مرتب كړی سي يعني د حج تر افعالو وروسته كړی سي، او محصر يو فعل هم اداء كړی نه دي) فَلَا يَكُونُ نُسْكَاً قَبْلَهَا لهذا د حج تر افعالو مخكي به حلق عبادت نه وي وَفَعَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابُهُ لِيُعْرَفَ اسْتِحْكَامُ عَزِيمَتِهِمْ عَلَى الْإِنصَارِ او نبي كرم ﷺ او صحابه وو حلق حكه وكړی چي پر واپس تگ د هغو د عزم مستحكم كېدل (كفارو ته) معلوم سي.

اللفظ: «مرأى» د مفاعلي اسم مفعول دی؛ هغه چي رعایت او خیال یې ساتل سوی وي. «تلهامه» انتهامي درجه، «نصاحه» قریاتياتي، «استحکام» د استعمال مصدر دی؛ مستحکم کېدل، مضبوطېدل (یعني پخه اراده). «انصرام» د انفعال مصدر دی؛ پرېکېدل، واپس تلل.

تشریح: په دې اوږده عبارت کي صرف دا ښوول سوې ده چي کله د دښمن یا د مرض او نورو په وجه یو محرم محصر سي، نو د هغه لپاره حلال کېدل جائز دي، لهدا د احصار په وخت کي به هغه ته وویل سي چي حرم ته یوه بزه (هدی) واستوه، نو هغه دي بزه (هدی) واستوي، او چي د چا په لاس هدی ورکوي له هغه څخه دي د یوې ټاکلي ورځي وعده واخلي چي په دې ورځ به هغه دا هدی ذبحه کوي، بیا به د هغه تاریخ مطابق محصر محرم هم ځان حلال کړي، ښکاره دي وي چي د هدي د ذبحه کولو لپاره ورځ ټاکل او حاصل د امام صاحب قول دی، ځکه چي د هغه په نېز د احصار دم لپاره یوه ورځ هم خاصه او متعینه نه ده، نو د ورځي د متعینولو وعده به د امام صاحب په نېز ځکه کېږي چي محصر ته خپل د حلال کېدلو وخت معلوم سي، او د صاحبینو په نېز چي څرنگه چي د احصار دم په حج کي دننه د یوم النحر سره متعین او خاص دی، نو ځکه به د هغوی په نېز د ورځي د متعینولو ضرورت نه وي، هو! لېکن په عمره کي د هغو په نېز هم ورځ متعینول ضروري دي.

محصر چي کله دم احصار واستوي، نو اوس هغه ته اختیار دی چي په دغه ځای کي پاتېږي، یا وطن ته واپس ځي، بیا چي کله متعینه ورځ راسي، او هغه ته یقین سي، چي هدی به ذبحه سوې وي، نو اوس به محصر ته حلالېدل جائز وي، یعني هغه ټوله شیان به ورته جائز وي کوم چي د حلال لپاره جائز دي.

وإنما یباحث فرمایي چي د هدي څاروی به حرم ته ځکه استول کېږي، چي دم احصار قربت او عبادت دی، او د ورنو بیول په هغه صورت کي عبادت پېژندل سوي دي، چي کله د ورنو بیول د یو مکان یا د یو زمان سره خاص وي، نو کله چي بغير له حرمة ورنه بیول عبادت نه دي، نو په دې سره به محصر هم نه حلالېږي.

والیه الإشارة الخ په قرآن کریم کي هم دا اشاره سوې ده چي دم الاحصار به د مکان سره خاص وي: ولا تحقوا رؤسکم حتی یبلغ الهدی محله [البقرة: ۱۹۶]، بیا د محل تفسیر داسي سوی دی: ثمّ محلّها إلى البيت المتیق [العج: ۲۵]، او مراد ځني عین کعبه نه ده، ځکه چي په عین کعبه کي ورنه نه بیول کېږي، لهدا له دې څخه به حرم مراد وي، اوس به یې ترجمه دا وي: "چي سرونه مه خړم تر دې چي هدی حرم ته ورسېږي"، نو له دې څخه هم معلومه سوه چي د هدي څاروی په حرم کي دننه ذبحه کول ضروري دي، همدا ډول په دې آیت کي د دم الاحصار په باره کي لفظ معدی راغلی دی، او هدی هغه ته وریل کېږي چي حرم ته واستول سي، او هلته ورسول سي.

وقال الشافعی الخ امام شافعي فرمایي چي هدی د حرم سره حاصل صحیح نه دي، بلکه که یو محصر په غیر حرم کي هم هدی ذبحه کړي او حلال سي، نو هېڅ حرج نسته، ځکه چي د محصر لپاره هدی ذبحه کول او حلال کېدل رخصت دي، یعني په احصار کي د هدي ذبحه کولو او د محصر د حلال کېدلو وجه دا ده چي محصر ته په دې کي آساني او تخفیف حاصل سي، نو اوس که د ذبحي لپاره حرم خاص کړی سي، نو آساني به ختمه سي، نور تکلیف او ستونزه به پیداسي، نو ځکه به د ذبحي لپاره حرم نه خاصېږي.

قلنا الخ زموږ له طرفه جواب دادی چې دلته خو د اصل تخفيف او آسانی لحاظ او رعایت سوی دی یعنې فقط د هدی په استولو سره خو د حلال کېدلو اجازه ورکول سرې ده، لېکن د انتهایي درجې رعایت او لحاظ به نه کیږي چې چیرې محصر وځواري هلته به هدی ذبحه کوي.

ويجوز الشاة الخ فرمایي چې په هدی کې لږ تر لږه بزه هم جائز ده، ځکه چې په دې آیت کې دا الفاظ هم راغلي دي: فما استيسر من الهدى البقرة (۱۹۶)، (یعنې کومه هدی چې تاسو ته آسانه وي)، او د هدی کچه درجه محرم ته آسانه وي، او د هدی کچه درجه بزه ده، لهذا بزه به جائز وي، او کله چې بزه جائز ده، نو ښکاره ده چې اوبښ، خوا او د هغو اوومه حصه به په درجه اولی 'جائز وي، لکه څرنګه چې په قربانی کې دا ټوله شیان سره برابر دي، او د ټولو قرباني جائز ده، همداسې به په هدی کې هم د ټولو ذبحه کول جائز وي.

وليس السراة الخ فرمایي چې خاص د بزې استول هم ضروري نه دي، بلکې که قیمت واستوي، او په حرم کې په هغه سره بزه رانیسي او ذبحه یې کړي، نو هم جائز دي، ځکه چې ډېر واره د بزې استول متعذر او ناممکنه وي.

وقوله ثم تحلل الخ فرمایي چې د امام قدوري رَحْمَةُ اللهِ دَا قَوْلُ ثُمَّ تَحَلَّلَ دې خبرې ته اشاره کوي چې پر محصر د حلال کېدلو لپاره حلق یا قصر کول واجب نه دي، او همدا د طرفینو قول دی، او ابو یوسف وایي چې پر محصر حلق یا قصر واجب دي، لېکن که حلق یا قصر نه وکړي، نو دم نه واجیږي، که څه هم ګنګاره کیږي. د امام ابو یوسف دلیل دا دی چې د حدیبیې په کال نبي ﷺ حلق کړی وو، حال دا چې نبي ﷺ په حدیبیې کې محصر وو، او صحابه وو ته یې هم د حلق امر کړی وو، له دې څخه معلومېږي چې د حلال کېدلو لپاره د هدی ذبحه کول کافي نه دي، بلکې تر ذبحې وروسته حلق یا قصر کول هم واجب دي. (صاحب د بنایې دلته فرمایي چې د امام ابو یوسف په نېز هم حلق یا قصر واجب نه دی بلکې مستحب دی، او د امام قدوري مراد هم دغه دی، ځکه که حلق یا قصر واجب کړی سي، نو د واجب د پرېښولو په وجه به خامخامد واجیږي).

لها أن الحلق الخ د طرفینو دلیل دا دی چې حلق یو داسې عبادت دی کوم چې د حج پر افعالو مرتب کیږي، د حج د افعالو تر اداء کولو مخکې حلق د حج یو فعل نه سي کېدلای، او څرنګه چې محصر د حج له افعالو څخه بې برخې دی، نو ځکه به د هغه په حق کې حلق یا قصر عبادت او نسک نه وي، او نه به د حلق کول پر هغه ضروري وي.

وفعل النبي الخ پاته سو د نبي ﷺ او صحابه وو حلق کول نو د هغه وجه دا وه چې د حدیبیې په کال د مسلمانانو او مشرکینو په مینځ کې پر دې خبره صلح واقع سوې وه چې مسلمانان به په دې کال بې له عمرې کولو واپس ځي، او مسلمانانو دا خبره منظور هم کړه، نو بیا مسلمانانو همدغه لپاره سرونه وخریل چې کفارو ته دا ور وښيي چې زموږ اراده پخه ده یعنې موږ رښتیا هم بې له عمرې ځو، او دا ځکه چې کفار له مسلمانانو څخه په اُمن سي، او کفار د مسلمانانو سره د څه مکر او چلبازی معامله نه وکړي، لنډه دا چې د نبي ﷺ او صحابه وو حلق له احرام څخه د وتلو لپاره نه وو، بلکې د پورتنی مقصد لپاره وو، نو ځکه ورپل سو چې پر محصر د حلال کېدلو لپاره حلق یا قصر کول واجب نه دي.

که محصر قارن وو نو د هغه حکم

وَلَا يَجُوزُ لَهُمْ دِمَارُ الْأَلَى الْعَمَرِ أَوْ جَائِزُهُ دِي دَاوُدَ دَمَ دِي وَاسْتَوَى لِإِخْتِيَابِهِ إِلَى الشَّخْلِ مِنْ إِخْرَامُنْ خُكْ
چي هغه له دوو احرامونو څخه حلال کېدلو ته محتاجه دی قَرْنُ بَكْتِ بَهْدِي وَاجِدْ خو که هغه یوه هدی ددې لپاره
واستوي لِيَسْخَلَ عَنِ الْحَجِّ چي د حج له احرام څخه حلال سي وَيَسْخَلَ فِي إِخْرَامِ الْعُمْرَةِ او د عمرې په احرام کي پاته
سي لَمْ يَسْخَلَ عَنْ وَاجِدٍ وَمِنْهُنَا نُو په دواړو کي له یوه څخه (هم) نه حلالیږي لَا الشَّخْلُ وَمِنْهُنَا شَرْعٌ عَلَى حَالَةٍ وَاجِدَةٍ
ځکه چي له دواړو څخه حلال کېدل په یوه حالت کي مشروع سوي دي (یعني دواړه یو ځای ترل کېږي او یو ځای به یعني د
لوی اختر په ورځ یوم النحر) به ځني حلالیږي. یو پر بل مخکي کول صحیح نه دي.

تشریح: صورت د مسئلې او دلیل ښکاره دی.

د احصار د قرباني د حلالولو وخت او ځای

وَلَا يَجُوزُ لَهُمْ دِمَارُ الْأَلَى الْعَمَرِ أَوْ جَائِزُهُ دِي دَاوُدَ دَمَ دِي دَا حِصَارِ دَمَ ذَبْحِ كُول (حلالول) مگر په حرم کي وَيَجُوزُ ذَبْحُهُ قَبْلَ
يَوْمِ النُّحْرِ عِنْدَ * أَبْنِ حَنِيفَةَ رَجَبَهُ اللَّهُ او د امام صاحب په نېز تر یوم النحر مخکي (هم په حرم کي) د هغه ذبحه کول
جائز دي وَقَالَا: لَا يَجُوزُ إِلَّا بِمُحَضَّرٍ بِالْحَجِّ إِلَّا يَوْمَ النُّحْرِ او صاحبین فرمایي: چي د محصر بالحج لپاره ذبحه کول
جائز نه دي مگر په یوم النحر کي وَيَجُوزُ لِلْمُحَضَّرِ بِالْعُمْرَةِ مَتَى شَاءَ او د محصر بالعمره لپاره جائز دي چي هر وخت
وغواړي إِعْتِبَارًا بِهَذِي الشُّعْبَةِ وَالْقِرَانِ د تمتع او قران پر قرباني په قیاسولو سره وَرُبَّمَا يَفْتَحِرَانِي بِالْحَلَقِ او
صاحبین د احصار هدی پر حلق قیاسوي إِذْ كُلُّ وَاحِدٍ وَمِنْهُمَا مُحَلِّلٌ ځکه چي له دواړو څخه هر یو محلل دی وَلَا يَنْ
حَنِيفَةَ رَجَبَهُ اللَّهُ أَنَّهُ دَمَرُ تَعَارَ او د امام صاحب دلیل دا دی چي دا د کفارې دم دی حَتَّى لَا يَجُوزَ الْأَكْلُ مِنْهُ تر دې چي له
دې څخه خوراک کول جائز نه دي فَيَنْقُصُ بِالنَّكَانِ دُونَ الزَّيْمَانِ نو ځکه به د مکان (یعني د حرم) سره خاص وي نه د
زمان (یعني د یوم النحر) سره كَسَائِرِ دِمَائِ الْكُفَّارَاتِ لکه د کفاراتو نور نمونه بِخِلَافِ دِمَارِ الشُّعْبَةِ وَالْقِرَانِ په خلاف د
تمتع داو د قران دم لَا أَنَّهُ دَمَرُ نُسُكٍ ځکه چي هغه دم نسک دی (یعني عبادت دم دی) وَبِخِلَافِ الْحَلَقِ لِأَنَّهُ فِي أَوَانِهِ او په
خلاف د حلق ځکه چي هغه په خپل وخت کي دی لَا أَنَّهُ مُعْظَمُ أَفْعَالِ الْحَجِّ وَهُوَ الْقُتُوفُ يَنْتَشِي بِوِ ځکه چي د حج په
افعالو کي تر ټولو مهم فعل یعني وقوف عرفه په دغه حلق سره پوره کیږي.

تشریح: په دې عبارت کي دوي مسئلې بیان سوي دي: اوله مسئله متفق علیه ده، هغه دا ده چي د احصار دم په حرم کي
ذبحه کول ضروري دي، بل ځای یې ذبحه کول صحیح نه دي، او دویمه مختلف فیه مسئله دا ده چي د امام صاحب په نېز
تر یوم النحر مخکي د محصر بالحج او محصر بالعمره دواړو لپاره دم احصار ذبحه کول صحیح او جائز دي، لېکن د
صاحبینو په نېز په دواړو کي فرق دی، د محصر بالعمره لپاره خو تر یوم النحر مخکي دم احصار ذبحه کول جائز دي،

لېکن د محصر بالعمره لپاره جائز نه دي، بلکې د هغه لپاره خاص په يوم النحر کې دم احصار ذبحه کول لازم او ضروري دي.

د صاحبينو دليل: قياس دی، يعني خرنگه چې دم تمتع او دم قران محلل دي، او د يوم النحر سره خاص دي، او له دې شخه علاوه په نورو ورځو کې د هغو ذبحه کول جائز نه دي، همدارنگه به دم احصار هم تر يوم النحر پورې خاص وي، او له يوم النحر شخه علاوه به د هغه ذبحه کول جائز نه وي، ځکه چې دا هم محلل دی، نو ځکه به دا هم د نورو دمونو په ډول د يوم النحر سره خاص وي.

د صاحبينو دويم دليل دا دی چې حاجي حلق په يوم النحر کې ځکه کوي، ځکه چې هغه حاجي له احرام شخه خلاصوي، نو دم احصار هم محصر حاجي له احرام شخه خلاصوي، لهندا هغه به هم په يوم النحر کې کېږي. د امام صاحب دليل: دا دی چې دم احصار د محلل کېدلو سره سره دم کفارو او دم جنایت هم دی، همدا وجه ده چې له دم احصار شخه څه خوړل جائز نه دي، بلکې دا د فقيرانو حق دی، او د کفاراتو قربانياتي بالاتفاق د مکان يعني د حرم سره خاص وي، او د زمانې يعني د يوم النحر سره خاص نه وي، نو ځکه به دم احصار ذبحه کول هم د حرم سره خاص وي، خو د يوم النحر سره به نه خاص کېږي.

بغلاف درالمتعة الخ په خلاف دم تمتع او دم قران ځکه چې دا دواړه دم نسک او دم شکر دي، او دم نسک د يوم النحر سره خاص وي، نو ځکه به دم تمتع او دم قران هم د يوم النحر سره خاص وي.

وبخلاف الحلق الخ په دې عبارت سره صاحبينو ته جواب ورکوي هغوی دم احصار پر حلق قياس کړی وو، د هغه جواب ورکوي چې موږ دا خبره منو چې په حلق سره هم دم احصار په ډول احرام خلاصیږي، لېکن د حلق حال دا دی چې په هغه سره درمی جمار او د وقوف عرفه په ډول د حج مهم افعال پوره کېږي، يعني حلق تر دوی وروسته کېږي، نو حلق که څه هم دم احصار په ډول محلل دی، خو بیا هم تر رمی جمار او وقوف عرفه وروسته دی، او د يوم النحر سره خاص دی، او محلل دی پر خپل وخت، او دم احصار ذبحه کول محلل دي تر وخت مخکې، نو د دې فرق په وجه به پر حلق دم احصار قياسول صحيح نه وي.

پر محصر بالحج عمره او حج دواړه واجب دي

قَالَ: وَالْمَحْصَرُ بِالْحَجِّ إِذَا تَحَلَّلَ أَوْ مُحَصَّرٌ بِالْحَجِّ حَتَّى وَفَّرَهُ نَوَافِلُ حَجِّ أَوْ عَمْرٍ دواړه واجب دي هَكَذَا رَوَى عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ وَأَبْنِ عُمَرَ همدارنگه له ابن عباس او ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُم شخه روايت سوي دي رَأَى الْحَجَّ يَجِبُ قَضَاؤُهَا لِصَحَّةِ الشَّارِعِ او ځکه چې د حج قضاء د شروع د صحيح کېدلو په وجه واجبېږي وَالْعُمْرَةُ لِبِأَنَّهَا مَعْنَى فَائِثَةِ الْحَجِّ او عمره ځکه واجبېږي چې محصر د حج دفوتونکي په معنی 'سره دی.

تشریح: مسئله: داده که یو سړی له حج کولو شخه منع سو، بیا هغه هدی واستوله او حلال سو، نو پر هغه حج او عمره دواړه واجب دي، همدارنگه له ابن عباس او ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُم شخه روايت سوي دي، دوی فرمایي: قال رسول الله ﷺ من فاتته عرفة بلیل فقد فاتته الحج فليحلل بممرة وعليه الحج من قابل، له دې حديث شخه معلومېږي چې د حج پر فوتونکي حج واجب دي، او خرنگه چې محصر هم د حج دفوتونکي په معنی 'سره دی، نو ځکه به عمره هم پر واجب وي.

وَرَأَى الْحُجَّةَ الْمَوْحِيَةً دَلِيلَ دَافِي فِي دَمَحْصَرِ لِبَارِهِ دَحْجِ شُرُوعِ كُولِ صَحِيحِ وَو (خُكْ) فِي دَمَرِ جَالِبَارِهِ حَجِّ شُرُوعِ كُولِ صَحِيحِ
 مَنَ، لِبَكْنِ دَاحْصَرِ پَهِ وَجْهِ هَفْهِ دَاشُرُوعِ بَشِيرِ تِيَا تَهْ نَهْ وَرْسُولِهِ، نُو خُكْ بَهْ دَشُرُوعِ سَوِي حَجِّ قَضَاءِ پَرِ وَاجِبِ وَي، اَو
 خُرْنِگَ چِي دَاحْصَرِ پَهِ وَجْهِ هَفْهِ دَحْجِ دَفُوتُونُكِي پَهِ مَعْنَى اَو حَكَمِ كِي دِي، نُو خُكْ بَهْ عَمَرِهِ هَمِ پَرِ وَاجِبِ وَي.
دَمَحْصَرِ بِالْعَمَرِ دَقَضَاءِ بَيَانِ

وَمَلَّ الْمُحْصِرُ بِالْمُعْتَرِ الْقَضَاءُ اَو دَعْمَرِي پَرِ مَحْصَرِ دَعْمَرِي قَضَاءِ وَاجِبِ دَهْ **وَإِلْخَاسَارُ عَنْهَا يَتَحَقَّقُ حِينَئِذٍ** اَو لَهْ عَمَرِي
 شَخْصِ احْصَارِ زَمُورِ پَهِ نَبَزِ مَتَحَقَّقِ كِي بَرِي **وَقَالَ مَالِكٌ رَحِمَهُ اللَّهُ: لَا يَتَحَقَّقُ** اَو اِمَامِ مَالِكِ فَرَمَائِي: چِي نَهْ مَتَحَقَّقِ كِي بَرِي
رَأَاهَا لَا تَتَوَكَّلُ خُكْ چِي عَمَرِهِ دَ (هَيْش) وَخْتِ سَرِهْ مَتَعِينَهْ نَهْ دَهْ **وَلَنَا أَنَّ الْبَيْتَ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ وَأَصْحَابَهُ رَضِيَ**
اللَّهُ عَنْهُمْ أَصْحَابُ اَو زَمُورِ دَلِيلِ دَافِي چِي نَبِي ﷺ اَو صَحَابَهْ پَهِ حَدِيثِيهِ كِي (لَهْ حَجِّ شَخْصِ) مَنَعِ كَرِي سُولِ
وَكَانُوا عُمَرَاءَ حَالِ دَا چِي هَفُويْ تَوَلَهْ عَمَرِهِ كُونُكِي وَو **وَلَأَنَّ شَرَاءَ الشُّعْلِ لِيَدْفِعَ الْحَرَجَ** اَو خُكْ چِي (پَهِ هَدِي اسْتُولُو)
 سَرِهْ دَحَلَالُوَالِي مَشْرُوعِ كِهْلِدِ دَحْرَجِ لِيرِي كُولُو لِبَارِهِ دِي **وَهَذَا مَوْجُودٌ فِي إِحْرَامِ الْعُمْرَةِ** اَو دَا عِلْتِ دَعْمَرِي پَهِ احْرَامِ كِي
 (هَم) سَتَهْ **وَإِذَا تَحَقَّقَ الْإِحْصَارُ فَقَلَيْتَهُ الْقَضَاءُ** لَهَذَا كَلَهْ چِي (پَهِ عَمَرِهِ كِي هَم) احْصَارِ مَتَحَقَّقِ سَوِ نُو پَرِ هَفْهِ بَهْ
 قَضَاءِ (هَم) وَاجِبِ وَي **إِذَا تَحَلَّلَ** كَلَهْ چِي حَلَالِ سِي **كَتَابِي الْحَرَجِ** لَكِهْ خُرْنِگَ چِي پَهِ حَجِّ كِي (داحْصَرِ پَهِ صَوْتِ كِي دَ
 حَجِّ قَضَاءِ وَاجِبِ دَهْ).

اللفات: ﴿عُمَرَاءُ﴾ جمع دَعَامَرِدَهْ: عَمَرِهِ كُونُكِي.

تَشْرِيح: صَوْتِ دَ مَسْئَلِي: دَافِي كِهْ يُو سَرِي دَعْمَرِي احْرَامِ تَرَلِي وَو، لِبَكْنِ هَفْهِ دَعْمَرِي دَا فَعَالُو لَهْ اِذَا كُولُو شَخْصِ مَنَعِ
 سَوِ (يَمْنِي مَحْصَرِ سَوِ)، نُو پَرِ هَفْهِ دَدِي عَمَرِي قَضَاءِ وَاجِبِ دَهْ، پَهِ دِي بَارَهْ كِي زَمُورِ سَرِهْ دَا مَامِ مَالِكِ اخْتِلَافِ دِي، خُكْ
 چِي زَمُورِ پَهِ نَبَزِ لَهْ عَمَرِي شَخْصِ احْصَارِ سَرِهْ ثَابِتْدَافِي سِي، اَو دَا مَامِ مَالِكِ پَهِ نَبَزِ نَسِي ثَابِتْدَافِي.
دَا مَامِ مَالِكِ دَاوِيل: دَافِي چِي عَمَرِ دَ هَيْشِ وَخْتِ سَرِهْ خَاصِ نَهْ دَهْ، چِي دَوخْتِ پَهِ تَهْرِبْدَلُو سَرِهْ دِي دَعْمَرِي فَوْتِهْلِدِ لَازِمِ
 سِي، نُو كَلَهْ چِي دَعْمَرِي دَفُوتِهْلُو پَرِهْ نَسْتَهْ، نُو احْصَارِ بَهْ هَمِ نَهْ مَتَحَقَّقِ كِي بَرِي.

زَمُورِ دَاوِيل: دَافِي چِي نَبِي ﷺ اَو صَحَابَهْ پَهِ حَدِيثِيهِ كِي لَهْ عَمَرِي كُولُو شَخْصِ مَنَعِ كَرِي سُولِ، بِيَا هَمِ دَوِي تَوَلُو رَاوَانِ
 كَالِ قَضَاءِ رَاوَرِهْ، هَمَلَا وَجْهِ دَهْ چِي دَهْفِي عَمَرِهِ نُو مِ عَمَرَةُ الْقَضَاءِ وَهْ، نُو مَعْلُومَهْ سَوِهْ چِي احْصَارِ لَهْ عَمَرِي شَخْصِ هَمِ
 مَتَحَقَّقِ كِهْلَافِي سِي.

وَلَأَنَّ شَرَاءَ عَقْلِي دَلِيلِ دَافِي چِي پَهِ احْصَارِ كِي حَلَالِ كِهْلِدِ دَحْرَجِ اَو تَكْلِيْفِ دَلِيرِي كُولُو لِبَارِهِ مَشْرُوعِ سَوِي دِي، اَو
 دَاخِرَهْ دَعْمَرِي پَهِ احْرَامِ كِي هَمِ سَتَهْ (خُكْ) چِي دَعْمَرِي پَهِ احْرَامِ كِي تَرِ دَبْرَهْ پَاتِهْلِدِ هَمِ حَرَجِ دِي)، لَهَذَا پَهِ عَمَرِهِ كِي هَمِ
 احْصَارِ مَتَحَقَّقِ سَوِ، اَو كَلَهْ چِي احْصَارِ مَتَحَقَّقِ سَوِ، نُو دَا احْرَامِ تَرِ خِلَاصُولُو وَرُوسْتَهْ بَهْ قَضَاءِ وَاجِبِ وَي، لَكِهْ خُرْنِگَ
 چِي پَهِ حَجِّ كِي قَضَاءِ وَاجِبِ دَهْ.

د محصر قارن د قضاء بيان

وَعَلَى الْقَارِنِ حَبْلُهُ وَخَيْرَتَانِ او پر محصر قارن يو حج او دوي عمرې واجب دي أَمَّا الْحَبْلُ فَاِذَا خَلَا لِيَا بَيْنَنَا پاته سو د يوه حج او عمرې واجبهېدل نو د هغه دليل په وجه كوم چي موږ بيان كړي (يعني قارن هم د مفرد په ډول د حج د فوتونكي په معنى سره دي) وَأَنْشَأْنِيَّةٌ لِأَنَّهُ خَرَجَ مِنْهَا بَعْدَ صَحَّةِ الشَّرْعِ فِيهَا او دويمه عمره ځكه واجب ده چي قارن د هغې تر شروع كولو وروسته له هغې څخه وتلى دى (ځكه دا خبره مخكي تېره سوه چي كه چا حج نه وكړاى سو نو پر هغه يوه جلا او مستقلة عمره لازميږي، نو ځكه به دوي عمرې پر واجب وي).

تشرېح: صورت د مسئلې او دليل ښكاره دى.

تر هدي استولو وروسته د احصار د ختمېدلو حكم

فَإِنْ بَعَثَ الْقَارِنُ هَدْيًا بيا كه قارن هدى واستوي وَوَاعَدَهُمْ أَنْ يَذْبَحَهُوَالْيَوْمَ بِحَبْلِهِ او په ملگرو دا وعده وكړي چي خاص به په دې ورځ هدى ذبحه كوي ثُمَّ رَأَى الْإِحْصَارَ بيا احصار ختم سي فَإِنْ كَانَ لَا يُذْرِكُ الْعَبْدَ وَالْهَدْيَ نو كه (اوس) هغه حج او هدى نه سوه نيولای (يعني د هغو پر نيولو يې قدرت نه وو) لَا يَلْزَمُهُ أَنْ يَتَوَجَّهَ نو پر هغه متوجه كېدل (يعني مكې ته تلل) واجب نه دي بَلْ يَصْبِرُ حَتَّى يَتَحَلَّلَ بِتَحْرِيقِ الْهَدْيِ بلكي صبر به وكړي تر دې چي د هدى په قربانېدلو سره حلال سي لِقَوَاتِ الْمُتَقَصُّودِ مِنَ التَّوَجُّهِ وَهُوَ أَدَاءُ الْأَفْعَالِ ځكه مكې په تللو سره چي كوم څه مقصود دي يعني د افعالو اداء كولو هغه مقصود فوت سو وَإِنْ تَوَجَّهَ لِيَتَحَلَّلَ بِأَفْعَالِ الْعُمْرَةِ او كه په دې اراده سره مكې ته ولاړ سي (روان سي) چي د عمرې د افعالو په اداء كولو سره به حلال سي لَهُ ذَلِكَ نو هغه لره دا اختيار سته لِأَنَّهُ قَائِلُ الْحَبْلِ ځكه چي هغه د حج فوتونكى دى.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دى كه قارن محصر سو، او هدى يې د يو چا په لاس واستوله، او له هغه څخه يې دا وعده واخيسته، چي په فلانكي ورځ او په فلانكي وخت كي به يې ذبحه كړي، بيا د هدي تر ذبحه كېدلو مخكي (يعني د ټاكل سوي ورځي تر راتللو مخكي) د هغه احصار ختم سو، نو اوس به هغه څه كوي، په دې مسئله كي ټوله څلور صورتونه دي: ① يا خو به وخت دومره تنگ وي چي داسې حج او هدى دواړه نه سي نيولای، ② يا په وخت كي به دومره گنجائش وي چي دواړه نيولای سي، ③ يا خو به هدى نيولای سي، لېكن حج به نه سي نيولای، ④ او يا خو به حج نيولای سي، لېكن هدى به نه سي نيولای.

څلور سره صورتونه په كتاب كي ذكر سوي دي، په دې عبارت كي د اول صورت تفصيل بيانېږي، نو په اول صورت كي مكې ته تلل پر هغه واجب نه دي، بلكي څه صبر دي وكړي تر دې چي ټاكلې ورځ راسي او د هدي په ذبحه كېدلو سره هغه حلال سي، ځكه مكې ته د تللو چي كوم مقصد دى (يعني د حج افعال اداء كول) هغه ځني فوت سو، نو اوس تك هيڅ فايده نه كوي. خو كه په دې وجه مكې ته ولاړ سي چي د عمرې په افعالو سره به ځان حلال كړي، نو هغه ته دا حق سته. ځكه چي هغه فائت الحج دى، او د فائت الحج په باره كي مخكي ذكر سوه چي هغه ته د عمرې په ذريعه د حلال كېدلو اجازه سته.

نو هدي استولو وروسته د هدي د نيولو حکم

وَإِنْ كَانَ يَذْرُوكُ الْحَجَّ وَالْهَدْيَ أَوْ كَهَفِهِ حِجَّ أَوْ هَدًى نِيْلَايَ سَوْلَ لِرِمَّةِ الشَّوْطِهُ نُو پَر هغه مکې ته تلل لازم دي لِزَالِ الْعَجْزِ قَبْلَ حُضُولِ الْمُقْصُودِ بِالْخَلْفِ ځکه چې د خليفه په ذريعه د مقصود تر حاصلولو مخکې عاجزي ليري سوه.

اللفات: ﴿توجه﴾ د تفعل مصدر دی: د مکې و طرف ته سفر کول، ﴿خلف﴾ خليفه، بدل، قائم مقام. **تشریح:** په دې عبارت کې دويم صورت بيانېږي، حاصل يې دا دی چې په دويم صورت کې توجه يعني مکې ته تلل لازم دي، ځکه چې د خليفه په ذريعه يعني د هدي په ذريعه تر مقصود حاصلولو يعني تر حالېدلو مخکې عاجزي ختمه سوه (او پر اصل يعني پر حج يې قدرت پيدا کړی)، لهذا خليفه يعني هدی بېکاره سوه. نو پر اصل به عمل کوي (يعني په خپله به حج کوي، ځکه دا اصول دی چې پر اصل قدرت پيداسي نو پر فرع او خليفه به عمل نه کېږي)، لکه يو څوک چې د عذر په وجه د لمانځه لپاره تيمم وکړي، لېکن د لمانځه تر پوره کولو مخکې هغه عذر زائل سي، او اوبه هم موجودي وي، نو پر هغه اودس کول واجب دي، ځکه چې تيمم بېکاره سو.

د پورتنۍ مسئلې څه نور وضاحت

وَإِذَا أَدْرَكَ هَدْيَهُ صَتَمَ بِهِ مَا شَاءَ أَوْ كَلَهُ چې هغه خپله هدی ونيسي نو څه چې غواړي هغه دي په وکړي رَأَتْهُ وَمَلَكُهُ ځکه چې هدی د هغه ملکيت ده وَقَدْ كَانَ عَيْنُهُ يُقْصُودُ اسْتِغْنَى عَنْهُ او هغه دا هدی د داسي مقصد لپاره متعینه کړې وه چې له هغه څخه (اوس) دی بې پروا سو.

اللفات: ﴿ملك﴾ ملکيت، مملوک، ﴿عين﴾ د تفعليل ماضي ده: متعينول، معلومول، ټاکل. **تشریح:** په دې عبارت کې دويم صورت تيمه ده، فرمايي چې کله محصر قارن حج او هدی دواړه ونيسي، نو په هدی کې هغه ته اختيار دی، څه چې وغواړي هغه دي ور سره وکړي. ځکه چې هغه خواوس دده په ملکيت کې راغله، او هغه دا ملکيت د يو مقصود لپاره متعين کړی وو، او هغه مقصود دا وو چې د دې په ذريعه به هغه ځان حلال کړي، خو څرنگه چې مقصود له دې ملکيت يعني هدي څخه بغير پوره سو، نو اوس هدی په بشپړه توگه د هغه په ملکيت کې راغه، لهذا اوس به هغه ته په دې کې د تصرف کولو بشپړ اختيار وي.

د حج د نه نيولو حکم

وَإِنْ كَانَ يَذْرُوكُ الْهَدْيَ دُونَ الْحَجِّ أَوْ كَهَفِهِ هَدًى يې نِيْلَايَ سَوْه (خو) حج يې نه سو نِيْلَايَ يَحْتَلُّ نُو (هم) به حلالېږي لِعَجْزِهِ عَنِ الْأَصْلِ ځکه چې هغه له اصل (يعني له حج) څخه عاجزه دی.

اللفات: ﴿يحتل﴾ د تفعل مضارع ده: حلال کېدل، احرام خلاصول. **تشریح:** په دې عبارت کې دريم صورت بيانېږي، حاصل يې دا دی چې په دې صورت کې به (هم) دا اول صورت په شير) د هدي په ذبحه کېدلو سره حلالېږي، ځکه چې دا سړی خو له اصل يعني له حج څخه عاجزه سو، نو اوس که مکې ته ولاړ سي، څه به وکړي!

د حج د نيولو او د هدي د نه نيولو حكم

وَأَنَّ كَانَ يَذْرُوكَ الْحَمَّ دُونَ الْهَدْيِ او که هغه حج نيولای سو، نه هدی جَاَلَ لَهُ الْفَحْلُ اسْتِحْسَانًا نو د هغه لپاره استحساناً حلال کېدل جائز دي وَلَمَّا التَّقْسِيمَ لَا يَسْتَقِيمُ عَلَى قَوْلِهِمَا بِالْمُحَصِّرِ بِالْحَجِّ او د صاحبینو د قول پر بناء د محصر بالحج په حق کي دا تقسیم صحیح نه دی لَأَنَّ دَمَ الْإِخْصَارِ عَنْهُمَا يَتَوَلَّى بِبُيُوتِ الشَّخْرِ ځکه چي د هغوی په نیز د احصار دم (قرباني) دیوم النحر سره خاص ده فَمَنْ يَذْرُوكَ الْحَمَّ يَذْرُوكَ الْهَدْيَ نو څوک چي حج نيولای سي هغه به هدی (هم) نيولای سي وَأَمَّا يَسْتَقِيمُ عَلَى قَوْلِ أَنْ حَنِيفَةَ رَجَبِهِ اللَّهُ او دا تقسیم فقط د امام صاحب پر قول صحیح دی وَلِي الْمُحَصِّرِ بِالْمَنْعَةِ يَسْتَقِيمُ بِالْإِثْقَاقِ او د محصر بالمعمره په حق کي دا تقسیم بالاتفاق صحیح دی لِعَدَمِ تَوَلَّى الدَّمِ بِبُيُوتِ الشَّخْرِ ځکه چي (د عمرې هدی ذبحه کول) دیوم النحر سره خاص نه ده وَهُوَ الْقِيَاسُ وَهُوَ قَوْلُ دَفَرٍ رَجَبِهِ اللَّهُ أَنَّهُ قَدْ رَعَى الْأَصْلَ وَهُوَ الْعَمُّ د قیاس وجه چي هغه د امام زفر قول (هم) دی داده چي هغه پر اصل یعنی پر حج قادره سو قَبْلَ حُضُولِ الْمُقْصُودِ بِالْهَدْيِ وَهُوَ الْهَدْيُ په بدل یعنی په هدي سره د مقصود تر حاصلولو مخکي وَهُوَ الْإِسْتِحْسَانُ أَثَرُ الزَّمَانَةِ الشَّوْجَةِ لِنَصَاءِ مَالِهِ او د استحسان وجه داده چي موږ که پر دغه محصر مکې ته تلل لازم کړو نو دده مال به ضایع سي لَأَنَّ الْمُبْعُوثَ عَلَى يَدَيْهِ الْهَدْيُ لِيَذْبَحَهُ ځکه د چا په لاس چي يې هدی استولې ده هغه به خامخا هدی ذبحه کوي وَلَا يَحْضُلُ مَقْصُودُهُ او دده مقصود به (هم) حاصل نه سي وَحُرْمَةُ الْمَالِ كَحُرْمَةِ النَّفْسِ او د مال حرمت د نفس د حرمت په ډول دی وَلَكِنَّ الْبَيَّانَ إِنْ شَاءَ صَبَرَنِي ذَلِكَ الْمَكَانَ أَوْ لِي غَيْرُهُ او هغه ته اختیار دی که غواړي نو په دې ځای یا بل ځای کي دي صبر وکړي لِيَذْبَحَهُ عَنْهُ چي د هغه له طرفه هدی ذبحه کړي سي فَيَتَحَلَّلُ نو حلال به سي وَإِنْ شَاءَ تَوَجَّهَ لِيُؤَدِّيَ الشُّكَّ الَّذِي التَّزَمَهُ بِالْإِخْصَارِ او که غواړي نو مکې ته دي روان سي چي هغه نسک (عبادت) اداء کړي کوم چي د احرام په ذریعه ده پر ځان لازم کړي دي وَهُوَ أَفْضَلُ او دا افضل دي لِأَنَّهُ أَقْرَبُ إِلَى الْوَقَائِدِ بِهَا وَعَدَّ ځکه چي دا د هغه وعدې پوره کولو ته زیات نژدې دي کوم چي يې کړې ده.

اللفاظ: ﴿لَا يَسْتَقِيمُ﴾ د استعمال مضارع فعي ده: نه صحیح کیږي، ﴿مُبْعُوثٌ﴾ د فتح اسم مفعول دی: استول سوی. **تشریح:** په دې عبارت کي څلورم صورت بیانېږي، یعنی چي محصر بالحج خو حج نيولای سي، لېکن هدی نيولای نه سي، نو په دې صورت کي استحساناً د هغه لپاره حلال کېدل جائز دي، لېکن افضل داده چي مکې ته ولاړي سي، او د حج افعال اداء کړي.

وهذا التقسيم الخ صاحب د هلايې فرمایي چي دا تقسیم یعنی کوم څلور صورتونه چي اوس تېر سول هغه د محصر بالحج په حق کي صحیح نه دی، ځکه چي د هغو په نیز دم احصار خاص دی دیوم النحر سره، نو څوک چي حج نيولای سي، هغه به هدی هم نيولای سي، لېکن د امام صاحب پر قول صحیح دی، ځکه چي د امام صاحب په نیز هدی دیوم

النحر سره خاص نه ده، بلكي تريوم النحر منځكي هم ذبحه كېدلای سي، او تريوم النحر وروسته هم ذبحه كېدلای سي، نو ناممكنه ده چي يوشووك حج خو ونيسي، لېكن هدی نه ونيسي، او دمحصر بالمعمره په حق كي دا تقسيم بالاتفاق صحيح دی، ځكه چي د عمرې هدی د يوم النحر سره خاص نه ده، نو ممكنه ده چي محصر بالمعمره عمره ونيسي، لېكن هدی نه ونيسي.

وجه التماس العلم ددې حاصل دادی چي په شلورم صورت كي دمحصر لپاره اصل او ضروري د حج افعال اداء كول دي، ما قيس دی، او د امام زفر رَجَعَهُ الله قول هم دی، ددې قول وجه او دليل دادی چي محصر په بدل يعني په هدی سره تر مقصود حاصلولو منځكي پر اصل يعني پر حج قدرت پيدا كړی، او په داسي صورت كي په بدل او خليفه سره مقصود نه حاصلېږي، بلكي اصل به اداء كيږي، نو ځكه ددې سري په حق كي اصل داده چي مكې مباركې ته ولاړ سي، او د حج افعال اداء كړي، او د هدی په ذبحه كولو سره ځان حلال نه كړي.

وجه الاستحسان العلم داستحسان وجه او دليل دادی چي كه موږ پر دې محصر مكې ته تلل لازم وگرځوو، نو د هغه مال يعني هدی به ضايع او بېكاره سي (ځكه چي هغه به په ټاكلي او وعده كړی سوي وخت كي ذبحه كړی سي)، او پر انسان چي څرننگه چي د ځان حفاظت ضروري دي، همدارنگه د خپل مال حفاظت هم پر هغه ضروري دی، نو ځكه دي د حج لپاره نه ځمي، خو كه ولاړ سي نو غوره او افضله ده.

وله الخيار العلم په شلورم صورت كي دمحصر لپاره درې اختياره سته: [١] چيري چي محصر سوی وي، هلته دي پاته سي او صبر دي وكړي، تر دې چي د وعدې مطابق د ده له طرفه په ټاكلې ورځ هدی ذبحه كړی سي، په هغه ورځ به دی حلال سي. [٢] دويم اختيار دادی چي بل ځای ته دي ولاړ سي او هلته دي تر هغه وخته صبر وكړي، چي د ده له طرفه هدی په ټاكلې ورځ ذبحه كړی سي، په هغه ورځ به دی حلال سي. [٣] دريم اختيار دادی چي مكې ته دي ولاړ سي، او د احرام په ذريعه چي يې كوم نسك يعني عمره يا حج پر ځان لازم كړی وي، هغه دي اداء كړي، او همدا دريم صورت د هغه په حق كي افضل او غوره دی، ځكه چي په دې صورت كي داسې د هغه وعدې پوره كونکی گرځي كوم چي يې د احرام او نيت په ذريعه پر ځان لازمه كړې وي.

تر وقوف عرفه وروسته د احصار حكم

وَمَنْ وَلَكَ بِعَرَفَةَ ثُمَّ أُحْصِرَ أَوْ شُوكَ فِي تَرَوْقُوفٍ عَرَفَةَ وَرَوَسْتَهُ مُحْصَرًا سَي لَا يَكُونُ مُحْصَرًا نُو هُفَ مُحْصَرٌ نَه دِي
يُؤْتَرُمُ الْأَمْنِ عَنِ الْفَوَاتِ ځكه چي (د حج) له فوتېدلو څخه امن حاصل سو وَمَنْ أُحْصِرَ بِمَكَّةَ وَهُوَ مُتَوَقِّفٌ عَنِ الطَّوَابِ
وَالْيُتَوَقَّفُ او شوك چي په مكه كي محصر سي په داسي حال كي چي هغه له طواف او وقوف څخه محصر سي فَهُوَ
مُحْصَرٌ نُو هُفَ مُحْصَرٌ دِي لِأَنَّهُ تَعَدَّرَ عَلَيْهِ الْإِسَاءُ ځكه چي پر هغه (د حج) پوره كول ستونزمن سو فَصَارَ كَمَا إِذَا
أُحْصِرَ إِلَى الْحِلِّ نُو داسي سو لكه په حل كي چي محصر سي وَإِنْ قَدَّرَ عَلَى أَحَدِهِمَا فَلَيْسَ بِمُحْصَرٍ خو كه هغه
(وروسته) پر طواف يا پر وقوف قدرت پيدا كړي نو (بيا) محصر نه دی أَمَا عَلَى الطَّوَابِ فَلَا رَأْيَ فَاتَتْ الْحَجَّ يَتَحَلَّلُ بِهِ

• القول الرابع: هو هذا، كما قال أكمل الدين الهارثي: والصحيح من الرواية أن المسروع عن الوقوف والطواف يكون محصرًا بإتصال أصحابه، كذا في
للمختار ج: ٢، ص: ٢٥٥. [القول الرابع، ج: ١١، ص: ٢٢٩]

هر چي پر طواف قدرت پيدا كول دي نو ځكه چي د حج فوتونكي په طواف سره حلالېږي وَالَّذِي يَذَلَّ عَنْهُ
الشَّحْلُ او د هدي استول په حلالېدلو كي د طواف بدل دي وَأَمَّا عَلَى الْوُقُوفِ فَلَيْسَ بَيِّنًا او هر چي پر وقوف قدرت
 پيدا كول دي نو د هغه دليل په وجه كوم چي موږ بيان كړي (يعني، ومن وقف بعرفة لا يكوت محسرا) وَقَدْ قِيلَ: إِنَّ هَذِهِ
السَّنَاءَةُ عِلَافٌ بَيِّنٌ أَنْ خَيْفَةَ وَأَنْ يُؤَسَفَ رَجَمَهُمَا اللَّهُ تَعَالَى او يو قول دا دی: چي په دې مسئله كي د امام صاحب اود
 امام ابو يوسف په منځ كي اختلاف دی وَالصَّحِيحُ مَا أَغْلَبَتْكَ مِنَ التَّفْصِيلِ ليكن صحيح قول هغه دی چي د هغه په
 تفصيل ماته خبر كړي، والله أعلم.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که تر وقوف عرفه وروسته یو سړی محصر سو، یعنی په عرفات کې یې وقوف وکړی،
 تر هغه وروسته محصر سو، نو هغه ته محصر نه ویل کیږي، ځکه چې د احصار سبب د حج د فوتېدلو پوره ده، حال دا
 چې کله هغه وقوف عرفه وکړی، نو دا پوره ختمه سوه، ځکه چې په وقوف سره حج پوره کیږي، لکه څرنګه چې رسول
 الله ﷺ فرمایلي دي: مَنْ وَقَفَ بِعَرَفَةَ فَقَدْ تَمَّ حَجُّهُ، نو کله چې د احصار سبب ختم سو، نو احصار به هم نه پاتېږي، هو!
 دومره ده چې پر دې سړي د امام صاحب په نېز څلور دمه واچیږي: (۱) یوم دم د وقوف مزدلقه د پرېښولو په وجه، (۲)
 درمي جمار د پرېښولو په وجه، (۳) د طواف زیارت د ځنېدلو په وجه (ځکه هر وخت چې احصار ختم سي، نو طواف
 زیارت به کوي، او احصار معلوم نه دی چې کله به ختم سي، نو حتماً به طواف زیارت ځنډیږي)، (۴) د حلق د ځنډولو په وجه؛
 لېکن د صاحبینو په نېز د طواف زیارت او د حلق د ځنډولو په وجه هیڅ شی نه واچیږي.

ومن أحصر بكة الخ او که یو څوک په مکه کې تر وقوف عرفه او طواف زیارت مخکې محصر سو (یعني د احصار په
 وجه د دواړو له اداء کولو څخه عاجزه سو)، نو د هغه په حق کې شرعي احصار ثابت سو، نو اوس هغه ته د هدي په
 استولو سره د حلال کېدلو اجازه سته، ځکه چې د وقوف عرفه د نه کولو په وجه داسې د حج له پوره کولو څخه عاجزه
 سو، او د حج پوره کول هغه ته ستونزمن سو، لهذا د هغه سړي په څیر سو کوم چې په حل کې احصار سي، او د مصرف المل
 لپاره تر هدي استولو وروسته حلال کېدل جائز دي، لهذا دده لپاره به هم تر هدي استولو وروسته حلال کېدل جائز او حلال وي.

وان قدر الخ فرمایي: که له طواف او قوف دواړو څخه عاجزه محصر سړي پر طواف یا وقوف قدرت پيدا نړی، نو د هغه
 احصار باطلېږي، او د هدي استول د هغه لپاره صحيح نه دي، لهذا اوس که دې سړي پر وقوف عرفه قدرت پيدا کړی، نو
 حج یې پوره سو، او که پر وقوف عرفه قادره نه سو، بلکې فقط پر طواف یې قدرت پيدا کړی، نو د وقوف عرفه د
 پرېښولو په وجه فائت الحج سو، او فائت الحج سړی د عمرې په طواف او سمی سره حلال کېدای سي، نو دی به هم په
 هغه سره ځان حلالوي، او هدی به نه استوي، ځکه چې په حلال کېدلو کې هدی د طواف بدل ده، لېکن داسې پر اصل
 یعنی پر طواف قادر دی، نو بیا به د بدل څه ضرورت وي.

وقد قيل الخ فرمایي چې د ځیني خلکو رایه دا ده چې په دې مسئله کې د امام صاحب او امام ابو يوسف اختلاف دی،
 یعنی د امام صاحب په نېز که یو سړی په مکه کې وي، نو هغه محصر نه دی، او د امام ابو يوسف په نېز که هغه پر طواف او
 سمی قدرت نه لري، نو بیا که څه هم په مکه کې وي محصر دی؛ لېکن صاحب د هدایې فرمایي چې هیڅ اختلاف
 نسته. او صحیح خبره هغه ده چې په تفصیل سره موږ ستاسو په مخ کې ذکر کړه. والله أعلم بالصواب.

بَابُ الْفَوَاتِ

(دا) باب د حج د فوت تېدلو (په بيان کي) دی

تشرېح: صاحب د بنايي ليکلي دي چي احصار مفرد دی، او فوات مرکب دی، ځکه احصار د هغه احرام نوم دی چي د ارکانو له اداء کولو څخه بغير وي (ځکه احصار دې ته ويل کيږي چي انسان له مکې څخه ليري محصر کړي سي، وقوف عرفه خو لا څه کوي، طواف او سعی هم نه سي کولای)، او فوات د هغه احرام نوم دی چي د ارکانو اداء ور سره وي (ځکه فوات دې ته ويل کيږي چي تر احرام ترلو وروسته له انسان څخه فقط وقوف عرفه فوت سي، نور مکې ته تللای سي، طواف او سعی کولای سي)، او ښکاره ده چي د مرکب په مقابله کي مفرد مخکي وي، نو ځکه صاحب د کتاب مخکي د مفرد يعني د احصار احکام بيان کړل، او اوس د مرکب يعني د فوات احکام او مسائل بيانوي. (بنايه ج: ٢، ص: ٢١٣، بيروت)

د وقوف عرفه د فوت تېدلو بيان

وَمَنْ أَحْرَمَ بِالْحَجِّ أَوْ شَوَّكَ فِي حَجِّهِ أَحْرَامًا وَتَرَى وَقَاتَهُ الْوُقُوفَ بِعَرَفَةَ أَوْ وَقُوفَ عَرَفَةَ حَتَّى طَلَمَ الْقَمَرُ مِنْ يَوْمِ النَّحْرِ تَرَدَّى فِي دِيَوْمِ النَّحْرِ صَادِقٌ رَاوِي خَيْرِي (يعني دلوی اختر دورخي سپېدې وچاودي) فَقَدْ قَاتَهُ الْحَجُّ نُو لَه هغه څخه حج فوت سو لَنَا ذَكَرْنَا أَنَّ وَقْتَ الْوُقُوفِ يَنْتَدِي إِلَيْهِ د هغه دليل په وجه کوم چي موږ ذکر کړی چي د وقوف عرفه وخت د یوم النحر تر صبح صادق پوري اوږدېږي (پاتېږي) وَعَلَيْهِ أَنْ يُكْوَفَ وَيَسْلَى وَيَتَحَلَّلَ وَيَقْدِسَ الْحَجُّ مِنْ قَابِلٍ او پر هغه واجب دي چي طواف او سعی وکړي او حلال سي او را روان کال د حج قضاء راوړي وَلَا دَمَ عَلَيْهِ او پر هغه (د حج د پرېښوولو) دم واجب نه دی لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ^١: مَنْ قَاتَهُ عَرَفَةَ بِلَيْلٍ ځکه نبي ﷺ فرمایي دي: "له چا څخه چي وقوف عرفه د شپې فوت سي فَقَدْ قَاتَهُ الْحَجُّ نو له هغه څخه حج فوت سو فَلْيَتَحَلَّلْ بِعُمُرَةٍ نو په عمره سره دي حلال سي وَعَلَيْهِ الْحَجُّ مِنْ قَابِلٍ او پر هغه روان کال حج واجب دی" وَالْعُمُرَةُ لَيْسَتْ إِلَّا الْقَوَافُ وَالسَّنَى او عمره نه ده مگر طواف او سعی (يعني عمره فقط طواف او سعی ته ويل کيږي) وَلَإِنَّ الْإِحْرَامَ بَعْدَ مَا انْعَقَدَ صَحِيحًا او په دې وجه (هم) چي کله احرام صحيح منعقد سي لَا طَرِيقَ لِلْحُرُوجِ عَنْهُ إِلَّا بِأَدَاءِ أَحَدِ التُّسْكَينِ نو له هغه احرام څخه د وتلو (بله) لاره نسته مگر په دوو عبادتونو کي د يوه په اداء کولو (يعني د حج ياد عمرې، او حج خو فوت سو، لهذا اوس به عمره کوي) كَمَا فِي الْإِحْرَامِ التُّبْهَمِ لکه څرنگه چي په مبهم احرام کي (دا حکم) دی وَهَذَا عَجَزَ عَنِ الْحَجِّ او دلته (خو) محرم له حج څخه عاجزه سوی دی فَتَتَعَيَّنَ عَلَيْهِ الْعُمُرَةُ لَهَذَا د هغه لپاره به عمره متعينه کيږي وَلَا دَمَ

عَلَيْهِ او پر هغه هيڅ دم نسته لَا تَلْعَلُ وَقَمَّ بِالْفَعَالِ الْمُعْتَرِ ځکه چې حلال کېدلو د عمرې د افعالو په ذریعہ واقع سو فَكَانَتْ لِي حَقِّي فَائِثَ الْحَجِّ بِشَرْكَ الدَّارِ حَتَّى الْمُخَصَّصِ لهندا حج د فو تو نكي په حق کي عمره کول داسي دي لکه دم چي د محصر په حق کي دی فَلَا يُجْزِئُكُمْ بَيْنَهُمَا نو دم او عمره به دواړه نه سره يو ځای کيږي.

النفقات: ﴿هتد﴾ د افعال مضارع ده: زياتېدل، غوړېدل، ﴿قابل﴾ واران، آينده (راتلونکی)، ﴿نسل﴾ عبادت (دلت) ځني مراد حج او عمره دي.

تشریح: مسئله: داده که يو سړي د حج احرام ترلی وو او د حج افعال يې هم شروع کړي وو، خو په يوه وجه ووقوف عرفه ځني فوت سو، او د يوم النحر تر سهاره پوري داسې عرفات ته هم نه ورسېدلی، تر دې چي د يوم النحر سهار سو، نو اوس د هغه حج فوت سو، ځکه چي مخکي دا خبره تېره سوه چي د عرفات ووقوف د حج يو مهم رکن دی، او د دې وخت د يوم النحر تر سهاره پوري پاتېږي، او دا خبره هم تېره سوه چي د ووقوف عرفه په فوتېدلو سره حج فوتېږي، لهندا دې سړي حج هم فوت سو، نو هغه ته پکار ده چي د عمرې افعال يعني سعی، طواف او نور وکړي، او ځان حلال کړي (ځکه دا قاعده ده چي له چا څخه حج فوت سي، هغه به د حج له احرام څخه ځان د عمرې په افعالو يعني په طواف او سعی خلاوي، او که دا يې هم نه سوه کولای، نو بيا دم لازميږي)، او واران کال دي د حج قضاء راوړي، خاص همدغه مضمون په دې حديث کي هم بيان سوی دی: من فاته عرفه بلیل الخ.

ولادمر عليه الخ فرمايې چي پر دې سړي دم واجب نه دی، ځکه په حديث کي دم هيڅ ذکر سوی نه دی، او بيا خود هغه دا احرام په صحيح توگه ترل سوی دی، يعني احرام يې صحيح دی، اوس له احرام څخه د وتلو فقط يوه لاره سته، يا خو دي حج يا عمره وکړي، او که محصر وو نو دم او هلې دي واستوي، لېکن څرنگه چي په دې صورت کي داسې پر عمرې قدرت لري، نو عمره دي وکړي او ځان دي حلال کړي، لېکن دم پر لازم نه دی، لکه څرنگه چي په مبهم احرام کي هم دغه حکم دی، يعني که يو سړي احرام وتړي، او د حج يا د عمرې هيڅ تعيين او نيت نه وکړي، نو د هغه د حلال کېدلو لپاره هم دغه لاره ده، چي يا به حج کوي يا عمره، همداسي په دې مسئله کي هم د محرم لپاره د حلال کېدلو لاره حج يا عمره کول دي، خو څرنگه چي د هغه حج فوت سو، يعني فائت الحج سو، نو په دې وجه به د هغه په حق کي د حلال کېدلو لپاره فقط عمره متعينه وي، او هيڅ دم به پر لازم نه وي، ځکه کله چي محصر پر عمره قدرت نه لري، نو د هغه په حق کي هلې د عمرې قائم مقام کيږي، خو څرنگه چي غير محصر يعني فائت الحج (دلت) پر عمرې قدرت لري، نو ځکه به د هغه په حق کي د هدي او دم هيڅ ضرورت نه وي.

د عمرې د نه فو تېدلو بيان

وَالْمُعْتَرِ لَا تَقُوتُ او عمره نه فوتېږي وَلَمْ يَجْزِئْكَ فِي حَبِيبِ السَّنَةِ او ټوله کال عمره جائزه ده وَالْأَعْسَةِ أَيَّامُكُمْ فِيهَا أَفْعَالُهَا ماسوا له پنځو ورځو څخه چي په هغو کي عمره کول مکروه دي وَلَمْ يَوْمُ عَرَفَةَ وَيَوْمُ النُّحْرِ وَأَيَّامُ الشُّرَاطِ او هغه (پنځه ورځي) د عرفات ورځ د قربانۍ ورځ او د تشریق ورځي دي لِأَرْوَى عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا ځکه له هاشمي رضي الله عنها څخه روايت دی أَنَّهَا كَانَتْ تَكْرَهُ الْمُعْتَرِ فِي هَذِهِ الْأَيَّامِ الْخَمْسَةِ چي هغې به په دې پنځو ورځو کي عمره مکروه گڼله وَلَا فِي هَذِهِ الْأَيَّامِ الْحَجَّ او ځکه چي دا د حج ورځي دي فَكَانَتْ مُتَعَيِّنَةً لَهُ نو د حج لپاره به متعيني وي

وَمَنْ أَنْ يُوسُفَ رَجَعَهُ اللَّهُ: أَنَّهَا لَا تُكْرَهُ فِي يَوْمِ عَرَفَةَ قَبْلَ الزَّوَالِ او له امام ابو يوسف رَجَعَهُ اللَّهُ شُخْه رَوَايَتِ دِي: چي د مرفات په ورځ تر زوال مخکي عمره کول مکروه نه دي لَأَنَّ دُخُولَ وَقْتِ رُكْنِ الْحَجِّ بَعْدَ الزَّوَالِ لَا قَبْلَهُ ځکه د حج د رکن وخت تر زوال وروسته داخلېږي نه تر زوال مخکي وَالْأَفْهَمُ مِنَ الْمَذْهَبِ مَا ذَكَرْنَاهُ لېکن ښکاره مذهب هغه دی کوم چي موږ ذکر کړی (يعني د مرفات ورځ هم عمره مطلقاً مکروه ده) وَلَكِنْ مَعَ هَذَا نَوَاضِحًا فِي هَذِهِ الْأَيَّامِ لېکن که د مکروهوالي باوجود څوک په دې ورځو کي عمره وکړي نو صحيح دي وَيَبْتَلَى مُخِرًا بِهَا فِتْنَهَا او هغه به د عمرې په احرام سره په دې ورځو کي محرم پاتېږي لَأَنَّ الْكِرَاهَةَ لِيَوْمِهَا ځکه چي کراهت له عمرې شخه علاوه (د بل شي) په وجه دی وَهُوَ تَغْفِطِيمُ أَمْرِ الْحَجِّ وَتَخْلِيصُ وَقْتِهِ لَهُ او هغه د حج تعظيم کول او د حج وخت د حج لپاره فارغه کول (سوچه کول) دي فَيَسْتَأْذِنُ نو د عمرې شروع کول به صحيح وي.

تشرېح: دا خبره څو ځله مخکي ذکر سوه چي عمره د يوې ځانگړي ورځي يا وخت سره خاصه نه ده، بلکي په هر موسم او هر وخت کي عمره اداء کېدای سي، لېکن پنځه ورځي داسي چي په هغو کي عمره مکروه ده، يعني جائز خو په دې ورځو کي هم ده، لېکن مکروه ده، هغه پنځه ورځي دا دي: [۱] د عرفات ورځ، (۲) د نحر ورځ (يعني دلوی اختر ورځ)، [۳، ۴، ۵] ايام تشریق (يعني دلوی اختر دويمه، دريمه او څلورمه ورځ)، په دې ورځو کي عمره مکروه ده، د امام شافعي رَجَعَهُ اللَّهُ په نېز په دې ورځو کي هم مکروه نه ده.

زموږ دليل: د حضرت عائشي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا حديث دی، دويم دليل دا دی چي دا پنځه ورځي د حج دي، نو دا به د حج لپاره متعيني وي، امام ابو يوسف رَجَعَهُ اللَّهُ د عرفات په ورځ تر زوال مخکي بې له کراهت عمره جائز گرځوي، ځکه چي د حج رکن يعني د وقوف حرفه وخت تر زوال وروسته شروع کېږي، نه تر زوال مخکي، نو ځکه به تر زوال مخکي عمره کول مکروه نه وي، لېکن ظاهر مذهب هغه دی کوم چي موږ ذکر کړی.

ولکن مع هذا الخ ددې حاصل دا دی چي په دې پنځو ورځو کي خو عمره مکروه ده، لېکن که بيا هم يو سړی په دې ورځو کي عمره وکړي، نو د هغه عمره صحيح او جائز ده، ځکه په دې ورځو کي چي کوم کراهت دی هغه داسي معنی په وجه دی چي هغه په نفس عمره کي نسته، بلکي د عمرې په غير کي دی، او غير همدهغه دی چي دا ورځي د حج لپاره خاص دي، په دې کي به بل فعل نه اداء کېږي، لڼده دا چي کله په دې ورځو کي کراهت له عمرې شخه علاوه د بل شي په وجه دی، نو په دې وجه که يو سړی په دې ورځو کي عمره وکړي، د هغه عمره به صحيح وي.

فوائد: نبي ﷺ ټوله څلور عمرې کړي دي، او څلور سره يې تر هجرت وروسته د ذي القعدة په مياشت کي اداء کړي دي: ① عمره حديبيه سنه: ۵۶، ② عمره قضاء سنه: ۵۷، ③ عمره حجة الوداع سنه: ۱۰هـ، ④ عمره جمرانه.

د عمرې شرعي حیثیت (او د امام شافعی مسلک)

وَالْعُمْرَةُ سَلَامٌ او عمره سنت ده وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ: فَرِيضَةٌ او امام شافعي فرمايي: چي فرض ده لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ **الْعُمْرَةُ فَرِيضَةٌ كَفَرِيضَةُ الْحَجِّ** حكه نبي ﷺ فرمايلي دي: "چي د حج په ډول عمره هم فرض ده" وَلَنَا قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالْعُمْرَةُ تَطَوُّعٌ او عمره نفل ده" وَلَا تَكُنَّ غَيْرَ مُؤَلَّفَةٍ بِوَقْتٍ وَتَسَادَى بَيْنَهُمَا او حكه چي عمره د هيڅ يوه وخت سره خاصه نه ده او د بل شي په نيت سره (هم) اداء كيږي (يعني د حج په احرام سره هم اداء كيږي) كَأَنَّ قَائِلَ الْحَجِّ لكه د حج په فوتونكي كي (چي هم دغه حكم دي) وَهَذِهِ أَمَارَةُ الثَّقَلَيْنِ او دا د نفل كېدلو نښه ده (يعني دا چي عمره نفل ده) وَتَأْوِيلُ مَا رَوَاهُ أَنَّهَا مَقْدَرَةٌ بِأَعْيَالٍ كَالْحَجِّ او د امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ د روايت سوي حديث تاويل دا دی چي د حج په خيځر عمره هم د (يو شو) اعمالو سره متعينه ده (يعني د حج د اعمالو په څير د عمرې اعمال هم متعين دي) إِذْ لَا تَشْتَبُ الْفَرِيضَةُ مَعَ الشَّارِعِي فِي الْأَثَارِ او په دې وجه (هم) چي په آثارو كي د تعارض سره سره فرضيت نه ثابتيږي قَالَ: وَهِيَ الْكُفَاةُ وَالسُّقُ امام قنوري فرمايي: او عمره طواف او سعی ده (يعني عمره طواف كولو او سعی كولو ته ويل كيږي) وَقَدْ ذَكَرْنَا فِي بَابِ الشَّيْخِ او موږ دا خبره په باب التمتع كي ذكر كړه، والله أعلم بالصواب.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی چي د اصح قول پر بناء زموږ په نېز عمره سنت مؤكده ده، فرض يا واجب نه ده، لېكن د امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ په نېز فرض ده، همدا مسلک د امام احمد رَحِمَهُ اللَّهُ هم دی.

د امام شافعي دليل: دا حديث دی: العمرة فريضة كفرية الحج.

زموږ دليل: دا حديث دی: الحج فريضة والمعدة تطوع، او دويم عقلي دليل دا دی چي د عمرې لپاره هيڅ وخت متعين نه دی، بلکي ټوله كال هر وخت كېدای سي، او د غير په نيت سره (هم) اداء كيږي (يعني د حج په احرام او د حج په نيت سره هم اداء كيږي)، لكه په فائت الحج كي چي فائت الحج خونيت د حج كړی وي، مگر اداء كوي عمره، او دا ايمني چي د هيڅ وخت سره متعين نه وي او د بل شي په نيت سره اداء كيږي، د يو شي د نفلوالي نښه ده، نو معلومه سوه چي عمره نفل ده.

وتأويل الخ د امام شافعي جواب دا دی چي ستا د حديث المسرة فريضة مطلب دا دی چي څرنگه د حج اعمال او افعال متعين او مقرر دي، همدارنگه د عمرې هم اعمال او افعال متعين او هغه طواف او سعی دي، يعني دې دواړو د مجموعې نوم عمره ده.

إذ لا تثبت الخ دريم دليل دا دی چي د عمرې په فرضيت او عدم فرضيت كي آثار او روايات متعارض دي، او دا خو تاسو ته معلومه ده چي د تعارض په وجه فرضيت نه ثابتيږي، بلکي له تعارض څخه نفليت ثابتيږي، حكه چي د فرضيت د ثبوت لپاره قطعي او يقيني دليل ضروري دي.

• تخریج: أخرجه البيهقي في كتاب الحج، باب من قال بوجوب العمرة، حديث رقم: ٨٧٦٧، ٨٧٦٩.

• تخریج: أخرجه ابن ماجه في كتاب المناسك، باب العمرة، حديث رقم: ٢٩٨٩.

بَابُ الْحَجِّ عَنِ الْغَيْرِ

(دا) باب دبل چاله طرفه د حج کولو (په بیان کي) دی

تشریح: تر دې مخکي صاحب د کتاب هغه بابونه بیان کړل چي د هغو تعلق د انسان د ذات سره وو، او چي هغه اصالة د انسان له طرفه اداء کېدل، اوس له دې ځايه هغه بابونه بيانوي چي تعلق يې د بل د کړني سره وي، او چي نيابة د انسان له طرفه اداء کيږي، او څنگه چي اصلاً کېدونکي شي تر نيابة کېدونکي شي مخکي وي، نو ځکه مخکي يې اصالة حج بيان کړی، او اوس د نيابة حج نوبت دی.

د ايصال نواب (نواب رسولو) حکم

الْأَصْلُ فِي هَذَا النَّبَإِ په دې باب کي اصل دا دی **أَلِ الْإِنْسَانُ لَهُ أَنْ يَجْعَلَ ثَوَابَ عَمَلِهِ لِقَرَبَةٍ** چي انسان ته د دې خبري اختيار سته چي دخپل عمل ثواب بل ته وبخښي **صَلَاةً أَوْ صَوْمًا أَوْ صَدَقَةً أَوْ فَرِيضَةً** هغه که لمونځ وي که روژه وي که صدقه وي او که بل عمل وي **عِنْدَ أَهْلِ الشُّعْبَةِ وَالْجَمَاعَةِ** (دا حکم) د اهل السنة والجماعت په نېز دی **لِأَنَّهُ رَأَى** عَنِ النَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَنَّهُ ضَخِيَ بِكَتْمِينَ أَمْلَحَيْنِ حُكْمَ لِه نبي ﷺ څخه روايت سوی دی چي هغوی ﷺ دوه ابلک (کمر) پسونه ذبحه کړل **أَخَذَهُمَا عَنْ نَفْسِهِ** يو يې له خپل ځان څخه **وَالْآخَرَ عَنْ أَمَّتِهِ** مټن آقرې پوځد ايتة الله تعالى او بل يې دامت له هغو وگړو څخه چي د الله تعالى د يو والي اقرار يې کړی وي **وَشَهِدَ لَهُ بِالْبَلَاغِ** او نبي ﷺ ته يې درسات رسېدلو گواهي ورکړي وي **جَعَلَ تَفْجِيَةً أَحَدَى الثَّانِيَيْنِ لِأَمَّتِهِ** (نو تاسو وليدل چي) نبي ﷺ له دوو قربانيو څخه يوه قرباني دخپل امت لپاره وگړولو **وَالْعِبَادَاتِ أَنْوَاعًا مَالِيَةً مَخْصَةً كَالزَّكَاةِ وَبَدَنِيَّةً مَخْصَةً كَالصَّلَاةِ وَمَرْكَبَةً مِنْهُمَا كَالْحَجِّ** او عبادات پر شوو قسمه دي: [١] يوازي مالي عبادتونه لکه زکاة [٢] يوازي بدني عبادتونه لکه لمونځ [٣] چي مالي او بدني دواړه وي لکه حج **وَالنِّيَابَةُ تَجَرُّ فِي الثَّوْمِ الْأَوَّلِ فِي حَالَتِي الْإِخْتِيَارِ وَالضَّرُورَةِ** او نيابت (نائب کېدل) د اول قسم په دواړو حالونو (يعني) په اختيار او ضرورت کي جاري کيږي **لِحُصُولِ النِّقْصُودِ بِفِعْلِ النَّائِبِ** ځکه چي دنائب په فعل سره مقصود حاصليږي **وَلَا تَجَرُّ فِي الثَّوْمِ الشَّانِ بِحَالٍ** او په دويم قسم کي په هيڅ حال کي هم نيابت نه جاري کيږي **لِأَنَّ النِّقْصُودَ وَهُوَ اتِّعَابُ النَّفْسِ لَا يَحْصُلُ بِهِ** ځکه چي مقصود يعني دنفس ستړی کول دنائب په ذريعه نه حاصليږي **وَتَجَرُّ فِي الثَّوْمِ الثَّالِثِ عِنْدَ الْعَجْزِ لِلنَّعْيِ الشَّانِ** او په دريم قسم کي د عجز

په وخت کې نیات جلوي کيږي د موسمي معنی په وجه وَهُوَ السَّعْيُ بِتَقْيِصِ النَّالِ او هغه دوسمه معنی د مال کمولو تکلیف زخمل دي وَلَا تُهْرِنُ مِنْهُ الْقَدْرَ او د قدرت په وخت کې نیات نه جاري کيږي لَعَذَابُ أَثْقَابِ النَّفْسِ ځکه چې (د قدرت په صورت کې) د نفس ستړی کول نسته وَالسَّيْطَةُ الْعُجْزُ الدَّائِمُ إِلَى وَفَتْ النَّوْتُ او د مرګ تر وخته پورې عاجزي پاته کېدل شرط دي لَأَنَّ الْحَيَّ قَرَأَ الشُّعْرَ ځکه چې حج د ټوله عمر فرض دی (یعنې هر وخت یې تسبیح کولای سي) وَلِالْحَيِّ الشُّعْرُ الْإِنْبَاءُ حَالَةُ الْقَدْرَ او په نفلي حج کې د قدرت په وخت کې هم نیات جاتړ دي لَأَنَّ نَابِ الشُّعْرُ أَوْ سَمُ ځکه چې د تغلو باب ډېر پراخه دی ثُمَّ ظَاهِرُ الْمَذْهَبِ أَنَّ الْحَيَّ يَقَعُ مِنَ التَّخْجُوعِ عَنْهُ بیا ظاهر مذهب دا دی چې حج د هغه چاله طرفه واقع کيږي چې د هغه له طرفه حج سوی وي وَبِذَلِكَ تَشْهَدُ الْأَخْبَارُ أَنَّ الْوَارِدَةَ فِي الْبَابِ او په دې بلره کې چې کوم حدیثونه وارد سوي دي هغه (هم) د دې گواهي ورکوي كَعَدِيثِ الْخُشَعِيَّةِ لکه د خشمیه روه الله منها حدیث فَإِنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ فِيهِ: حُجَّتِي عَنْ أَبِيكَ وَأَعْتَبِرْ ځکه چې په دې حدیث کې نبي ﷺ فرمایلي دي: "ته د خپل پلار له طرفه حج وکړه او عمره وکړه" وَعَنْ مُحَمَّدٍ رَحِمَهُ اللَّهُ: أَنَّ الْحَيَّ يَقَعُ مِنَ الْعَامَةِ اوله امام محمد څخه روایت دی چې حج به د حاجي له طرفه واقع کيږي وَلِلَّامْرِئِ ثَوَابُ الشُّفَقَةِ او (د حج) د حکم کونکي لپاره د خرچې (خرڅې) ثواب دی لَأَنَّهُ عِبَادَةٌ بِذَرِيَّةٍ ځکه چې حج خو بدني عبادت دی وَعِنْدَ الْعُجْزِ أُقِيمَ الْإِنْقَائِي مَقَامُهُ او د عاجزی په وخت کې خرچه د حج قائم مقام سوي ده كَأَنَّ فِدْيَةَ فِي بَابِ الصُّوْرِ لکه په روژه کې (چې فدیې د روژې قائم مقام ده).

اللفات: ﴿کش﴾ مړ، پسه، (او دوزو نر معنی سهرلي ته هم ویل کيږي)، ﴿املم﴾ ابلک، برگ، کمر (هغه تور رنگ چې څه سپینوالي هم په کې وي)، ﴿وعدانية﴾ یو والی، ﴿ضلی﴾ د تفعیل ماضي ده: قرباني کول، ﴿نیلمه﴾ پر ځلی درېدل، نائب کېدل، قائم مقام کېدل، ﴿اتعاب﴾ د افعال مصدر دی: ستړی کول، ﴿انابة﴾ د افعال مصدر دی: نائب جوړول، ﴿محبوج عنه﴾ د چاله طرفه چې حج وسي، ﴿انفاق﴾ دا هم د افعال مصدر دی: خرڅول.

تشریح: د اهل السنة والجماعت مسلک او مذهب دا دی چې انسان ته دا پوره حق سته چې د خپل عمل ثواب بل ته ور وبخښي، له دې څخه دا مسئله هم څرگندېږي چې مړو (یعنې موتی) ته ثواب رسول (ایصال ثواب) هم صحیح دی، په دې شرط چې له دنیاوي خرافاتو څخه پاک وي، د دې په خلاف معتزله ایصال ثواب نه مني، او دلیل په دې آیت سره نیسي: لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى، خو نه د معتزله وو د افکر صحیح دی، او نه په دې آیت سره د دوی استدلال صحیح دی، د دوی د فکر تردید د نبي ﷺ په هغه عمل سره کيږي چې یو ځل نبي ﷺ دوه پسونه قرباني کړل، دیو ثواب یې خپل ځان ته وبخښی، او د دویم ثواب یې د هغو مؤمنانو لپاره وقف کړی چې د توحید او رسالت اقرار کوي، نو د نبي ﷺ له دې عمل څخه دا څرگنده سوه چې بل چاته د ثواب رسولو گنجایش سته، او په دې کې هېڅ حرج نسته.

پاته سو د معتزله و استدلال نو د هغه جواب دا دی چې په آيت کي له سل څخه مراد د ايمان سعي دي، او دا خبره خو موږ هم منو چې د هېچا ايمان بل چاته په کار نه وړځي، نو په دې سره خو نه د ايصاَل ثواب نفې کيږي، او نه دا آيت د هغه سره تعلق لري.

والعبادات انواع الخ د ايصاَل ثواب د نور وضاحت او تشرېح لپاره صاحب د هدايې فرمايي چې عبادت پر درې قسمه دي، ① خالص مالي عبادت لکه زکاة، ② خالص بدني عبادت لکه لمونځ، ③ له مال او بدن دواړو څخه مرکب عبادت لکه حج، چې په دې کي مال او بدن دواړه مصرفيږي، نو اوس په دې درېو قسمونو کي د ايصاَل ثواب په حواله سره تفصيل دا دی چې په اول قسم يعني صرف په مالي عبادت (زکاة) کي هر ډول نيابت جاري کيږي، هغه که انسان په خپله پر زکاة ورکولو قدرت لري، که نه، ځکه چې د دې عبادت مقصد مال خرڅول او مصرفول دي، او څرنگه چې انسان په خپله مال مصرفولای سي، همداسي يې په بل هم مصرفولای سي.

او دويم قسم يعني په خالص بدني عبادت (مثلاً لمونځ) کي نيابت او خلافت نه سي جاري کېدلای، نه د اختيار او صحت په حالت کي او نه د مجبوري او مرض په حالت کي، ځکه چې د دې عبادت مقصد د انسان نفس په ستريا او تکليف کي اچول دي، او ښکاره ده چې د بل چا په کوښښ او محنت سره خو نه د انسان خپل نفس په تکليف، او نه ستري کيږي، نو په دې صورت کي به د نيابت هيڅ فايده نه وي، او کله چې د نيابت هيڅ فايده نته، نو بلا وجه به د هغه جاري کېدل څرنگه صحيح وي؟!

پاته سو دريم قسم يعني هغه عبادت چې له مال او بدن دواړو څخه مرکب وي، نو څرنگه چې په هغه کي دوه طرفه دي: يو د مالي عبادت او بل د بدني عبادت، نو په دواړو طرفو باندې د عمل کولو لپاره موږ وويل چې د عاجزۍ په وخت کي به په حج کي نيابت جاري کيږي د اولي معنی يعني د مالي عبادت کېدلو په وجه، ځکه چې په حج کي هم د مال په کېدلو سره انسان په تکليف کيږي، او د بدني عبادت په اعتبار کولو سره به د قدرت او اختيار په حالت کي نيابت نه جاري کيږي، ځکه چې په دې وخت کي د نيابت په صورت کي د امر کونکي لپاره خپل بدن او نفس په ستريا او تکليف کي مبتلا کول نه راغله.

والشرط العجز الخ صاحب د هدايې فرمايي چې په حج کي د نيابت د جائز کېدلو لپاره دا شرط دي چې محجوج عنه يعني د چاله طرف چې حج کيږي هغه به تر مرګه پورې له حج څخه عاجزه وي، ځکه چې حج د ټوله عمر فرض دی، يعني د حج لپاره يو ځانګړی کال نه دي ټاکل سوی، بلکې په کوم کال کي چې هم حج وسي، نو اداء کيږي، او په نقلي حج کي د قدرت سره سره هم نيابت جائز دی، ځکه چې په نفلو کي ډېره پراخي سته، لکه څرنگه چې نقلي لمونځ هم پر ولاړي د قدرت سره په ناستي کول جائز دي.

ثم ظاهر المذهب الخ د دې حاصل دا دی چې په خپله به دا حج د چاله طرفه واقع کيږي، د آمر له طرفه که د مأمور (نائب) له طرفه، نو وايي چې ښکاره مذهب دا دی چې حج د آمر له طرفه واقع کيږي، نه د مأمور له طرفه، دليل حديث د خشميه رضي الله عنهما دي، ځکه کله چې خشميه رضي الله عنهما له نبي ﷺ څخه پوښتنه وکړه چې زما پلار بوا دی، آیا ماته دا اجازه سته چې د هغه له طرفه حج وکړم، نبي ﷺ وفرمايل: "هو! د هغه له طرفه حج وکړه او عمره وکړه".

ومن محمد الخ په دې باره کي له امام محمد رَحِمَهُ اللهُ څخه يو روايت دا دی چې دا حج د نائب حاجي يعني د مأمور له طرفه واقع کيږي، او آمر ته د خپلي خرچې او نفقې ثواب رسيږي، ځکه چې د صحيح قول مطابق حج بدني عبادت دی، او د

عاجزی په وخت کې خرجه او اتفاق د حج قائم مقام گرځول سوي دي، لکه دروژې په باب کې چې فديه د عاجزی په وخت کې دروژې قائم مقام گرځول سوې ده، او ښکار ده چې دې سړي ته د فديې ثواب رسيږي، نه دروژې، ځکه چې روژه يې نيولې نه ده، همدارنګه به آمر ته هم د مال مصرفولو ثواب حاصلېږي، نه د حج، ځکه چې حج يې کړی نه دي.

په يوه وخت کې د دوو خلکو له طرفه د يوه حج کولو حکم

قَالَ: وَمَنْ أَمَرَ رَجُلَانِ فَرَمَايِي: اَوْ چا ته چې دوه خلک حکم وکړي (يعني خپل نائب يې جوړ کړي) بِأَنْ يَحُجَّ عَنْ قُرْبَىٰ وَاحِدٍ وَمِنْهُمَا حَقٌّ چې د هريوه له طرفه دي حج وکړي (يعني دواړه دا ورته ووايي چې ته زموږ له طرفه حج وکړه، **لَأَكُلَ بِحَقِّهِ حَقُّهُمَا** نو هغه د دواړو له طرفه د يوه حج احرام وتړی **فَلَمَّا عَنِ الْحَاجَةِ** نو دا حج به د حج کونکي (نائب) له طرفه واقع کيږي **وَيُفْتَنُ النَّفَقَةَ** او حج کونکي به د نفقې (خرچې) ضامن وي **لِأَنَّ الْحَجَّ يَقَعُ عَنِ الْأَمْرِ** ځکه چې حج خود حکم کونکي له طرفه واقع کيږي (په دې جمله کې له مصنف څخه سهو، سوې ده چې هغه به په تشرېح کې ذکر سي) **حَتَّىٰ لَا يَخْرُجَ الْحَاجُّ عَنِ حَجَّةِ الْإِسْلَامِ** تر دې چې (نائب) حاجي د دې حج په وجه له فرضي حج څخه نسي خلاصېدلای (بلکې فرضي حج به هم حتما کوي) **وَكُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا أَمْرُهُ أَنْ يُخْلِصَ الْحَجَّ لَهُ مِنْ غَيْرِ اسْتِئْذَانٍ** او هريوه هغه ته دا حکم کړی دی چې بې له شرکت يوازي د هغه لپاره حج وکړه **وَلَا يُبَيِّنُ إِيقَاعَهُ عَنْ أَحَدِهِمَا بَعْدَ الْأَوَّلِيَّةِ** او (دلته) د يوه له يوه طرفه (هم) د حج واقع کول ممکن نه دي د هغه د فضيلت د نيستي کېدلو په وجه **فَيَقَعُ عَنِ النَّأْمُورِ** نو ځکه به د نامور (نائب) له طرفه واقع کيږي **وَلَا يُبَيِّنُ لَهُ أَنْ يُجْعَلَهُ عَنْ أَحَدِهِمَا بَعْدَ ذَلِكَ** او دا هم ممکن نه ده چې تر دې وروسته نائب دا حج (خاص) په دواړو کې د يوه لپاره وگرځوي **بِخِلَافِ مَا إِذَا حَاجَّ عَنْ أَبَوَيْهِ** په خلاف د هغه صورت چې کله د خپل مور او پلار له طرفه حج وکړي **فَإِنَّ لَهُ أَنْ يُجْعَلَ عَنْ أَيِّهِمَا شَاءَ** نو (په هغه صورت کې) ده ته اختيار سته چې په مور او پلار کې د هريوه لپاره وغواړي حج وگرځوي **لِأَنَّهُ مُتَبَرِّعٌ بِجَعْلِ ثَوَابٍ عَلَيْهِ لِأَحَدِهِمَا** **أَوْ لَكُمَا** ځکه چې هغه متبرع (احسان کونکی) دی د خپل عمل د ثواب په گرځولو کې د يوه لپاره يا د دواړو لپاره **فَيَبْتَغِي عَلَىٰ خِيَارِهِ بَعْدَ وَقُوعِهِ سَبَبًا لِثَوَابِهِ** نو هغه به تر دې وروسته (هم) پر خپل اختيار باقي پاتېږي چې حج د ثواب سبب واقع سي **وَهُمَا يَقَعُ بِحُكْمِ الْأَمْرِ** او دلته نائب د آمر په حکم سره حج کوي **وَكَذَلِكَ خَالَفَ أَمْرُهُمَا** حال دا چې نائب د دواړو آمرانو د حکم مخالفت وکړی **فَيَقَعُ عَنْهُ** نو حج به د نائب له طرفه واقع کيږي **وَيُفْتَنُ النَّفَقَةَ** **إِنْ أَنْفَقَ مِنْ مَالِهِمَا** او نائب به د خرچې ضامن وي که يې د آمرانو (حکم کونکو) له مال څخه خرچه کړې وي **لِأَنَّهُ صَرَفَ نَفَقَةَ الْأَمْرِ** **حَجَّ نَفْسِهِ** ځکه چې هغه د آمرانو خرچه په خپل (ذاتي) حج کې مصرف کړه (نه د هغو په حج کې).

الطقات: ﴿اعمل﴾ د افعال ماضي ده؛ احرام ترل، ﴿خلص﴾ د افعال مضارع ده؛ خالص کول، يوازي کول ﴿اشترک﴾ د افتعال مصدر دی؛ گډون کول، ﴿متبرع﴾ د تفعّل اسم فاعل دی؛ احسان کونکی، نغلي عبادت کونکی، ﴿بمسن﴾ د مسح مضارع ده؛ ضامن کېدل، تاوان ورکول.

تشریح: صورت ه مسئلې؛ دای که دوو خلکو یو سری خپل وکیل (نائب) جوړ کړی. او دایې ورته وویل چې زموږ له طرفه حج وکړه (يعني د هر یوه له طرفه حج وکړه)، نو مأمور (نائب) هم د دواړو له طرفه د یوه حج احرام وتری. او د احرام یې د یوه لپاره متعین نه کړی، بلکې د دواړو له طرفه یې د حج د اداء کولو نیت وکړی، نو اوس د هغه د حج د خپل ځان له طرفه واقع کیږي، او د یوه آمر له طرفه هم نه واقع کیږي، او آمرانو که هغه ته نفقه (دلاري او په مکه کې د اوسېدلو خرچه) ورکړې وي، نو داسې به د هغه هم ضامن وي، صاحب د هغایې چې د دې مسئلې کوم دلیل بیان کړی دی. هغه په ښکاره د مدلول او دعوی سره مطابق نه دی، ځکه چې مدلول او دعوی خودا ده چې حج د مأمور (نائب) له طرفه واقع کیږي، او په دلیل کې وایي چې حج د آمر له طرفه واقع کیږي، او مأمور له فرضي حج څخه نه خلاصیږي. صاحب د نهایت لیکلي دي چې په کتاب کې ذکر سوی دلیل دلته د بیان سوي مدلول او دعوی سره بالکل مطابق نه دی. خو په هر حال دا حج د مأمور یعنی د حج کونکي له طرفه واقع کیږي، ځکه چې هغه د آمرانو د حکم مخالفت کړی دی. ځکه آمرانو خو هغه ته د احکم کړی وو چې په موږ کې د هر یوه لپاره بلا شرکتې خالص حج وکړه، لېکن کله چې مأمور د دواړو له طرفه نیت وکړی او احرام یې وتری، نو ښکاره ده چې د دواړو مخالفت یې وکړی، او کله چې یې مخالفت وکړی. نو دا حج به د هغه و طرف ته گرځول کیږي، او د هغه له طرفه به واقع کیږي، او بیا هغه ته دواړو حکم کړی دی. نه یوه. نو ځکه وروسته به مأمور دا حج د یوه لپاره متعینولای هم نه سي، ځکه چې په دې صورت کې اولویت معلوم دی (يعني يو تر بل اولی نه دی)، او د یوه لپاره په متعینولو سره ترجیح بلامرجح لازمېږي، او دا صحیح نه ده، او داسې هم نه سي کېدلای چې حج خو موږ د مأمور لپاره ومنو، لېکن وروسته مأمور له آمرانو څخه د یوه لپاره حج متعین کړي. ځکه کله چې هغه ته په یوه وخت کې دواړو د حج حکم وکړی، او دواړو هغه ته نفقه ورکړه، لېکن هغه د دوی د حکم مخالفت وکړی، نو اوس به دا مخالفت د دواړو په حق کې باقي پاته وي، او د یوه لپاره به هم د حج تعیین صحیح نه وي.

بخلاف ما إذا حج الخ د دې په خلاف که یو سړی د خپل مور او پلار له طرفه حج وکړي، نو هغه ته دا اختیار سته چې دا حج په دوی کې د یوه لپاره متعین کړي، یا د دواړو لپاره متعین کړي، ځکه چې په دې صورت کې هغه خود مختاره دی، او څه چې غواړي کولای یې سي، ځکه نه خو د مور او پلار له طرفه هغه ته حکم سوی دی، او نه په دې حج کې د هغوی نفقه داخل ده، د دې په خلاف په پورتنۍ صورت کې د آمرانو له طرفه هغه ته حکم هم سوی دی، او د هغوی نفقه هم په حج کې داخل ده، نو ځکه به حج د مأمور له طرفه واقع کیږي، اوس که دې مأمور په خپل حج کې د آمرانو نفقه صرف کړې وه، نو پر هغه به د نفقې ضمان واجب وي، ځکه چې هغوی د خپلو ځانو له طرفه د حج د کولو لپاره نفقه ورکړې وه، نه د مأمور لپاره.

* صاحب د بنایې لیکلي دي چې دلته د مدلول او دلیل په مینځ کې مطابقت ته (پناه ج: ۴، ص: ۴۳۱)، خو موږ یې د لوړدول په خاطر تفصیل نه ذکر کوو. او موږ چې کوم تفصیل په صورت د مسئلې کې ذکر کړی هغه تفصیل د احسن الهدایې په پېژ معتبر دی، يعني صاحب د احسن الهدایې فرمایي چې دلته هېڅ مطابقت نسته.

د پورتنی مسئلې څه نور صورتونه

وَلَا أَنَّهُمُ الْإِحْرَامُ او که وکیل (نائب) احرام مبهم (ناشر کند) وساتي بَلْ كَرَىٰ عَنْ أَحَدِهِمَا الْهَجْرَ په دلسې ډول چې بغیر له څه تعین نه دواړو څخه دیوه آمریت وکړي لِأَنَّهُ مَطْلِي عَلَىٰ لَيْكٍ نو که هغه پر دې مبهم نیت حج جاري وساتي (یعنې په دسې ناشر کند نیت کې حج پوره کړي) صَارَ مُخَالِفًا لِقَدَرِ الْأَوَّلِيَّةِ نو د نه اولویت (نو د عدم ترجیح) په وجه هغه (د آمرانو) مخالفت کونکی سو وَلَا مَعْنَىٰ أَحَدُهُمَا أَكْثَلُ الشَّيْءِ او که تر حج کولو مخکې یې له دواړو څخه یو متعین کړی فَكَذَلِكَ جَدُّ لَيْكٍ يُوسُفَ رَجَعَهُ اللَّهُ نو د ابو یوسف رَجَعَهُ الله په نېز هم دغه حکم دی وَهُوَ الْقِيَاسُ او همدا قیاس دی لِأَنَّهُ مَأْمُورٌ بِالشَّيْئَيْنِ ځکه چې نائب ته خود متعینولو حکم سوی دی وَالْإِنْهَاءُ يُخَالِفُهُ او ابهام د تعین مخالف دی فَيَقَعُ عَنْ نَفْسِهِ لهذا حج به د هغه له طرفه واقع وي بِخِلَافِ مَا إِذَا لَمْ يُعَيَّنْ حَجَّةٌ أَوْ عُمْرَةً په خلاف د هغه صورت چې کله یې حج یا عمره متعین کړي نه وي حَيْثُ كَانَ لَهُ أَنْ يُعَيَّنَ مَا شَاءَ (ځکه په دې صورت کې) هغه ته اختیار سته چې کوم وغواړي هغه دي متعین کړي لِأَنَّ الْمُتَنَزَّهَ هُنَاكَ مَجْهُولٌ ځکه هلته چې یې کوم شی پر ځان لازم کړی دی هغه مجهول دی وَهُنَا الْمَجْهُولُ مَنْ لَهُ الْحَقُّ او دلته د متن په مسئله کې چې د چا حق دی هغه مجهول دی وَجَهَ الْإِسْتِحْسَانِ أَنَّ الْإِحْرَامَ شَرِيعٌ وَسَبِيلَةٌ إِلَى الْأَفْعَالِ د استحسان دلیل دا دی چې احرام د حج د افعالو د لاء کولو لپاره د وسیلې (ذریعې) په توګه مشروع سوی دی لَا مَقْصُودًا بِنَفْسِهِ په خپله مقصود نه دی وَالنَّهْيُ يَصْلُحُ وَسَبِيلَةً او مبهم احرام د وسیلې جوړېدلو صلاحیت لري (یعنې هغه هم وسیله جوړېدای شي) بِوَسِيلَةِ الشَّيْئَيْنِ د تعین په ذریعه فَأَكْثَرُ بِهَ شَرْطًا نو په شرط کېدلو کې په مبهم احرام اكتفاء وسو (یعنې په مبهم احرام اكتفاء وسو ځکه چې هغه شرط دی، او شروط چې شرع وي د هنور عایت به کیږي) بِخِلَافِ مَا إِذَا أَدَّى الْأَفْعَالُ عَلَى الْإِنْهَاءِ په خلاف د هغه صورت چې د ابهام په حالت کې یې افعال اداء کړي وي لِأَنَّ الْوُضُوءَ لَا يَخْتَلِلُ الشَّيْئَيْنِ ځکه کوم شی چې اداء سوی وي هغه د تعین احتمال نه لري فَصَارَ مُخَالِفًا نو ځکه به نائب د آمر مخالف وي.

اللفات: (أبهم) مبهم او ناشر کند ساتل، (وسيلة) ذریعه، لاره، (مؤدّی) اداء کړی سوی شی.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که په دوو خلکو کې هریوه دخپل له طرفه د حج کولو لپاره یو سړی وکیل جوړ کړی، او دې وکیل مبهم احرام وتری، یعنې په دواړو کې یې د یو غیر معین سړي له طرفه د حج احرام وتری، نو د حج افعال یې اداء کړل، نو په دې صورت کې هم حج د هغه له طرفه واقع کیږي، او د آمرانو له طرفه نه واقع کیږي، ځکه چې د نه تعین په وجه د سړي دلته هم دخپلو آمرانو مخالفت وکړی، او د مخالفت په صورت کې به حج د هغه له طرفه واقع کیږي، نو که هغه احرام مبهم وتری، لېکن د حج د افعالو تر اداء کولو مخکې یې دیوه آمر له طرفه دا حج او احرام متعین کړی، نو د طرفینو (هغتنا) په نېز دا تعین صحیح کیږي، او همدا د استحسان تقاضا ده، لېکن د امام ابو یوسف رَجَعَهُ الله په نېز دا

تعيين نه صحيح ڪيڙي او قياس همدغه ڏي، بلڪي ڀه ڊي صورت ڪي به هم د قياس له رويه دا حج د وڪيل او مأمور و طرف ته گر حول ڪيڙي.

۵ امام ابو يوسف دليل: دامام ابو يوسف او قياس دليل دا ڏي ڇي وڪيل ته ڊي خبري حكم سوي رو ڇي ڪله هغه ڀه شروع ڪي احرام و تري، نو ڊيوه آمر له طرفه دي د حج نيت او احرام تعيين ڪري، خو ڪله ڇي هغه ڀه شروع ڪي احرام لو نيت مبهم وسائل، نو دا ابهام به تر آخره پوري پاته وي، او وروسته به ڀه متعينولو سره ابهام نه ختمبي، ڇڪه ڇي ابهام د تعيين خلاف ڏي، نو گواڪي ڀه ڊي صورت ڪي هم هغه د آمرانو د حكم مخالفت و ڪري، نو ڇڪه به دا حج د هغه له طرفه واقع ڪيڙي، نه د آمرانو له طرفه.

بغلاف ما إذا الخ د ڊي حاصل دا ڏي ڇي ڪه يو سري مبهم احرام و تري، او د حج يا د عمرې تعيين ڀي نه و ڪري، نو وروسته هغه ته د حج يا د عمرې د تعيين اختيارسته، د كوم شي لپاره ڇي وفواڙي احرام متعينولاي سي، ڇڪه ڇي ڀه ڊي صورت ڪي هغه شي مجهول ڏي كوم ڇي هغه پر خپل خان لازم ڪري ڏي، او د مجهول شي تر اقرار وروسته د هغه ابهام او جهالت ختمول صحيح دي، مثلاً زيدا دا اقرار و ڪري ڇي پر ما د خالد شه مال بلندي ڏي، او مال ڀي مبهم وساتي، خو شو ورڃي وروسته ڀي دا ابهام ليري ڪري او وي ويل: خلافاً عن الفلـ (ڇي) دخلد پر مادوه زده رو ڀي بلندي دي) نو دا صحيح دي، مطلب دا ڇي د مجهول شي جهالت وروسته ختمول صحيح دي، خو د مجهول سري جهالت او ابهام ختمول صحيح نه دي، او ڇرنگه ڇي ڀه اوله مسئله ڪي د مجهول او مبهم سري تعيين سوي ڏي، نو ڇڪه به هلته جهالت د ورستني تعيين او تعريف ڀه وجه نه ختمبي.

وجه الاستحسان الخ د استحسان وجه او دليل دا ڏي ڇي احرام ڀه خپله مقصود نه ڏي، بلڪي شرط ڏي يعني د افعالو د اداء ڪولو وسيله ده، او د شرط قاعده داده ڇي ڪه ڀه مبهم توگه شرع سي، او وروسته تر اصل عمل شروع ڪولو مخڪي متعين ڪري سي، نو صحيح دي، ڇڪه شرط ڇي ڇرنگه هم پيدا سي نو ڪافي به وي، لهنذا د شرط ڪېدلو ڀه حيثيت سره ڀه مبهم احرام اڪتفاء وسوه، لکه اودس ڇي د لمانحه شرط ڏي، خو ڪه يو چا د يخنـ د حاصلولو لپاره اودس و ڪري، او بيا ڀي ڀه هغه سره لمونځ و ڪري، نو هم جائز ڏي، ڀه خلاف د هغه صورت ڇي ڪله وڪيل د ابهام ڀه حالت ڪي افعال اداء ڪري نو بيا تعيين نه سي ڪېدلاي، ڇڪه كوم شي ڇي اداء سوي وي هغه د تعيين احتمال نه لري، هو! تر اوسه ڇي ڀي كوم شي اداء ڪري نه وي، ڀه هغه ڪي تعيين ڪول مڪن دي، حاصل دا ڇي ڪله وڪيل ڀه مبهم حالت ڪي افعال اداء ڪري، نو ده د آمر مخالفت و ڪري، او د آمر د مخالفت ڀه صورت ڪي به فعل د مأمور (وڪيل) له طرفه اداء ڪيڙي.

يو چا نه د خپل خان له طرفه د حج قران ڪولو حكم

قَالَ: قَرَأَ أَمْرًا هَدَانَا أَنْ يُقْرَأَ عَنْهُ فَرَمَائِي: ڪه يو سري بل چا ته دا حكم و ڪري ڇي زما له طرفه حج قران و ڪره. قَالَ: هُوَ عَلَى مَنْ أَشْرَفَ نُو قَرَأَتِي پَر هغه چا واجبيڙي ڇي احرام و تري (يعني پر مأمور واجبيڙي) لِأَنَّهُ وَجَبَ شُكْرًا لِنَا وَنَقَّهَ اللَّهُ تَعَالَى مِنَ الْجَنَمِ بَيْنَ السُّكُونِ ڇڪه ڇي دم قران د ڊي نعمت د شڪرانه ڀه توگه واجبيڙي ڇي الله تعاليٰ هغه ته د حج او عمرې جمع ڪولو توفيق و ڏي ڪري. وَالتَّائَمُّرُ هُوَ التَّغْتَضُّ بِالْهَيْئَةِ النَّبَتَةِ او ڀه ڊي نعمت سره مأمور (يعني نائب) خاص ڏي لِأَنَّ حَقِيقَةَ الْفِعْلِ وَنَهْ ڇڪه ڇي حقيقي فعل د مأمور له طرفه ڏي وَهَذِهِ السَّنَالَةُ تَشْهَدُ بِصَفْوَةِ الْمَرْوِي عَنْ

مُحَمَّدٌ رَجُلٌ اللَّهُ او دامستله گواهي ورکوي د هغه روايت د صحيح کېدلو کوم چي له امام محمد شخه روايت سوي
دَيَ أَلَا الْحَجَّ يَقَعُ عَنِ التَّأْمُرِ چي حج به د مأمور (نائب) له طرفه واقع کيږي.

اللفات: ﴿ورق﴾ د تفصيل ماضي ده: توفيق ورکول، ﴿نست﴾ عبادت، نېکي، حج او عمره.

تشرېح: مسئله: داده که يو سړی بل چا ته د حج قران کولو حکم وکړي، نو دم قران پر مأمور (نائب) واجبيږي، نه پر
 آمر، دليل دادی چي دم قران د الله تعالی د دې نعمت شکرانه ده چي الله پاک هغه ته د حج او عمرې د جمع کولو توفيق
 ورکړی، او په دې نعمت سره مأمور خاص دی، ځکه چي حج قران د هغه له طرفه صادرېږي، نو دم قران به پر مأمور
 واجب وي.

وهذه المسألة الخ فرمائي چي دامستله يعني چي دم قران به پر مأمور لازم وي د امام محمد رَجُلٌ اللَّهُ د دې خبري تائيد
 کوي چي حج به د مأمور له طرفه واقع کيږي، نه د آمر له طرفه، هو! خو آمر ته به د حج د خرچې او مصارفو ثواب حتماً
 رسيږي (لکه څرنگه دامستله څه مخکي په دې عبارت کي ذکر سوه: وعن محمد أن الحج يقع عن الحاج، وللأمر ثواب...)

د يوه سړي له طرفه د حج او د بل سړي له طرفه د عمرې کولو حکم

وَكُلِّلَكَ إِنْ أَمَرْتُ وَاحِدًا بِأَنْ يَحُجَّ عَنْهُ او همدارنگه که هغه ته يو سړی حکم وکړي چي زما له طرفه حج وکړه **وَأَلَّا يَحُجَّ بِأَنْ**
يُحْجِرَ عَنْهُ او بل سړي حکم ورته وکړي چي زما له طرفه عمره وکړه **وَأَوْفَاكَ بِالْقِرَانِ** او دواړه د قران کولو اجازه
 ورکړي **قَالِدُمْ عَلَيْهِ** نو (په دې صورت کي به هم) دم پر مأمور (نائب) واجب وي **لِيَأْتِلْنَا** د هغه دليل په وجه کوم
 چي موږ بيان کړي (يعني چي په دې نعمت سره مأمور خاص دی).

اللفات: ﴿يحتمر﴾ دافتعال مضارع ده: عمره کول.

تشرېح: صورت د مسئلې: دادی که يو سړی مثلاً زيد ته د حج کولو حکم وکړي، او بل سړي زيد ته د عمرې کولو حکم
 وکړي، او دواړو اجازه ورکړه چي قران وکړه، نو په دې صورت کي به هم د قران دم پر زيد وي، د دې وجه هغه ده کوم چي
 صاحب د هدايې مخکي بيان کړه، يعني د قران توفيق الله ﷻ زيد ته ورکړی، په دې کي د آمر هيڅ دخل نسته، نو ځکه
 به د دې نعمت شکرانه يعني دم قران پر زيد واجب وي.

دم احصار به پر چا وي؟

وَدَمَّ الْإِحْصَارَ عَلَى الْاَوَّلِ او دم احصار پر آمر (حکم کونکي) واجب دی **وَلَهَذَا عِنْدَ أَنْ حَيْثُفَةً وَمُحَمَّدٌ** او (حکم) د
 طرفينو په نېز دی **وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ: عَلَى الْعَامِّ** امام ابو يوسف فرمائي: چي پر حج کوونکي (يعني پر نائب) واجب
 دی **لَأَنَّهُ وَجِبَ لِلتَّحْلِيلِ** ځکه چي دم احصار د حلال کېدلو لپاره واجب سوي دی **دَقْعًا لِيَصْرَ امْتِدَادِ الْإِحْصَارِ** چي د
 احرام د اوږدوالي ضرر ليري سي (يعني دم احصار ځکه واجب سوي دی چي محصر د احرام د زماني داوږدوالي د ضرر ليري کولو لپاره

● القول المرجع: قول الطوفان رَجُلٌ اللَّهُ لَان قَوْلُهُما قول المتن، كما قال العلامة ابن عابدين: قوله على الأمر هذا عندهما وعليه المتن رد المحتار ج: ٢٠، ص: ٢٦٧. [القول المرجع، ج: ١، ص: ٢٢٠]

په دم احصار سره ځان حلال کړي) وَهَذَا رَأَاهُ إِلَيْهِ او دا ضرر د نائب و طرف ته راجع دی فَيَكُونُ الذُّمُّ عَلَيْهِ نو دم به هم پر هغه واجب وي وَلَهُمَا أَنْ الْأَمْرُ هُوَ الَّذِي أَذْخَلَهُ فِي هَذِهِ الشُّهُدَةِ او د طرفينو دليل دا دی چي آمر هغه سړی دي چي نائب يې په دې ذمه واري (يعني په احصار) کي داخل کړی فَعَلَيْهِ خَلَاصُهُ نو د نائب خلاصول به هم پر آمر واجب وي.

اللغات: **امتداد:** د افتعال مصدر دی: اوږدېدل، غوړېدل، **عهلة:** ذمه واري، **خلاص:** خلاصون.

تشریح: مسئله: داده که مأمور (نائب) محصر سو، او دم احصایې قربانی کړی او حلال سو، نو دا قربانی د طرفینو په نېز پر آمر واجب ده، او د امام ابو یوسف په نېز پر مأمور (نائب) واجب ده؛ د امام ابو یوسف دليل دا دی چي دم احصار په دې خاطر د حلال کېدلو لپاره واجب سوی دی، چي د احرام د اوږدې مودې ضرر ليري سي، او ښکاره ده چي دا ضرر د مأمور و طرف ته راجع دی، نو دم احصار به هم پر مأمور واجب وي، او د طرفينو دليل دا دی چي آمر هغه سړی دی چي مأمور يې د احصار په مصیبت کي مبتلا کړی، نو چا چي مبتلا کړی وي، خلاصول به يې هم پر هغه واجب وي.

د مري له طرفه د حج کونکي د دم احصار بيان

قَالَ كَانَ يَحْتَمِلُ عَنْ مَتَّى او که نائب د يو مري له طرفه حج کوي قُلُوبِهِ بيا محصر سي قَالَ الْمُرِّي مَالِ النَّبِيِّ جُنْدُهُمَا نو دم احصار به د طرفينو په نېز د مري په مال کي واجب وي خِلَافَ ابْنِ يَوْسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ د امام ابو یوسف اختلاف دی ثُمَّ قِيلَ: هُوَ مِنْ ثُلُثِ مَالِ النَّبِيِّ بيا يو قول دا دی: چي دم احصار به د مري د مال له دريمي حصې څخه واجب وي لَأَنَّهُ صَلَةٌ كَالزَّكَاةِ وَغَيْرِهَا ځکه چي دم احصار (هم) صله ده لکه زکاة او نور وَيَقِيلُ: مِنْ جَيْعِ النَّبَالِ او دويم قول دا دی: چي دم احصار به د مري له ټوله مال څخه واجب وي لَأَنَّهُ وَجَبَ حَقًّا لِلْمَأْمُورِ ځکه چي هغه د مأمور (نائب) د حق په توگه واجب سوی دی فَصَارَ دَيْنًا نو ځکه به قرض وي.

اللغات: **ثلث:** دريمه حصه، **صلة:** بغیر له عوضه اداء کول، **دين:** قرض.

تشریح: مسئله: داده که يو سړي د مري له طرفه حج کوي، بيا محصر سو، نو د طرفينو په نېز به دم احصار د مري له ميراث څخه واجبېږي، او د امام ابو یوسف په نېز به پر وکیل (مأمور) واجبېږي، بيا ځيني مشاخص وريلي دي چي دم احصار به د مري د ميراث له دريمي څخه واجبېږي، ځکه چي دا صله ده، لکه څرنګه چي زکاة او کفارات صله دي، صله دې ته ويل کېږي چي د مالي عوض په مقابل کې نه وي، نو څرنګه چي پر مري پاته سوی زکاة او کفارات د ميراث له دريمي حصې څخه ورکول کېږي، نو دم احصار به هم د مري د مال له دريمي حصې څخه ورکول کېږي، او ځيني مشاخص وريلي دي چي دم احصار به د مري له ټوله مال او ميراث څخه واجبېږي، ځکه چي دم احصار د مأمور (نائب) حق دی، او پر مري د هغه اداء کول لازم دي، نو د قرض په ډول سو (يعني داسي سو لکه د مري پر غاړه چي قرض وي)، او قرض د مري په ټوله مال کي اداء کېږي، نو دم احصار به هم د مري په ټوله مال کي واجب وي.

• القول الرابع: قول الطرفين رَحِمَهُمَا اللَّهُ، لأن قولهما قول المتن، كما قال العلامة المحكمي: وعليه المتن والمختار ج: ٢، ص: ٢٦٧؛ وقال العلامة فاصبحان: والأصل فيه أن كل دم يجب على المأمور بالحج يكون على الحاج لا في مال الميت إلا دم الإحصار من قول أبي حنيفة، فإن ذلك يكون في مال الميت، الحاشية ج: ١، ص: ١٣٧. (القول الرابع ج: ١، ص: ٢٢١)

د جماع دم به پر جاوي؟

وَدَمُ الْجَمَاعِ عَلَى الْعَابَةِ أَوْ دَمُ جَمَاعٍ دَمٌ بِرَحْمَةِ كَوْنِكِي وَاجِبٌ دَى لَأَنَّهُ دَمٌ جَنَائِيَّةٌ حُكْمُهُ فِي هَذِهِ دَمُ جَنَائِيَّةٍ دَى وَهُوَ الْجَمَاعُ مِنْ الْغِيْبَارِ أَوْ حَاجِي (هم) په خپل اختيار سره جرم كونكى دى (يعني په خپله يې دا جنايت كړى دى، آمر نه دي ورته ويلي) وَلَا يَمْنَعُ الثَّقَّةَ أَوْ حَاجِي بِهِ دَنْفَقِي (خرچې) ضامن وي مَعْتَقًا: إِذَا جَامَعَ قَبْلَ الْوُقُوفِ حَتَّى قَسَدَ حَلْهُ ددې معنى دا ده: چې كله نائب تر وقوف عرفه مخكې جماع وكړي تر دې چې د هغه حج فاسد سي لَأَنَّ الصَّحْبَةَ هُوَ الشَّامُزُ به حُكْمُهُ فِي هَذِهِ تَهْ دَصَحِيحِ حَجِّ حَكَمِ سَوَى وَوِ بِخِلَافٍ مَا إِذَا قَاتَهُ الْحَكْمُ بِهِ خِلَافٍ د هغه صورت چې كله له هغه څخه حج فوت سي حَيْثُ لَا يَمْنَعُ الثَّقَّةَ نو (په دې صورت كي) به هغه دَنْفَقِي نه ضامن كيږي لَأَنَّهُ مَا قَاتَهُ بِاِغْتِيَارِهِ حُكْمُهُ فِي هَذِهِ دده په اختيار سره فوت نه سو أَمَّا إِذَا جَامَعَ بَعْدَ الْوُقُوفِ خو كه تر وقوف عرفه وروسته جماع وكړي لَا يَفْسُدُ حُجُّهُ نو د هغه حج نه فاسد كيږي وَلَا يَمْنَعُ الثَّقَّةَ او نه د خرچې ضامن كيږي لِحُصُولِ مَقْصُودِ الْأَمْرِ حُكْمُهُ فِي دَامَرِ مَقْصُودِ حَاصِلِ سَوَى وَعَلَيْهِ الدَّمَرُ مَالِيهِ أَوْ پَر نَائِبٍ بِهِ په خپل مال كي دم جنايت واجب وي لِئَلَّا يَبَيَّنَّا د هغه دليل په وجه كوم چې موږ بيان كړى (يعني: لانه دم جنايت) وَكَذَلِكَ سَائِرُ وَمَاءِ الْكُفَّارَاتِ عَلَى الْعَابَةِ او همدا ډول به د كفاراتو ټول دمونه پر حاجي (يعني پر نائب) واجب وي لِئَلَّا قُلْنَا د هغه دليل په وجه كوم چې موږ بيان كړى (يعني: لانه دم جنايت يعني حُكْمُهُ فِي هَذِهِ د جَنَائِيَّةٍ دَمُونَهُ دى، او جنايت هغه په خپله كړى دى).

اللفات: ﴿جنايت﴾ جرم، قصور.

تشریح: مسئله تشریح ته ضرورت نه لري.

كه دمري له طرفه حج كونكى په لاره كي مړ سي نو دمري د وصيت حكم

وَمَنْ أَوْطَى بَلَنَ يُحَكِّمُ عَنْهُ أَوْ كَهْ يُوْ سَرَى وَصِيَّتْ وَكُرَى چې زما له طرفه دي حج وكړى سي فَلَحَلُّهَا عَنْهُ رَجُلًا نو خپلوانو (هم) د هغه له طرفه يو سړى (نائب) حج ته واستوى فَلَحَلُّهَا بِلَهُ الْكُفُولَةِ (لېكن) كله چې هغه (نائب) كوفې ته ورسېدى مَا كَ أَوْ مَرِيَّتْ لَفَقَتُهُ وَكَذَلِكَ أَلْفَقَ الْبَيْتُ نو مړ سو يا يې خرچه غلا سوه حال دا چې نيمه خرچه يې مصرف كړې وه يُحَكِّمُ مِنَ الْبَيْتِ وَمِنْ مَرْبُوبِهِ بِشَيْءٍ مَا بَلَغَ نو (دويم وار به) دمري له طرفه دمري له كور څخه دمري د پاته مال په دريمه حصه حج كيږي وَهَذَا عِنْدَ أَنْ حَبِثَتْ رَحْمَةُ اللَّهِ او (دا حكم) دامام صاحب په نهز دي وَقَالَ: يُحَكِّمُ عَنْهُ مِنْ حَيْثُ مَا كَ الْأَوَّلُ او صاحبين فرمايي: چې له هغه ځايه به دمري له طرفه حج كيږي چيري چې اول نائب مړ

• القول الرابع: قول أبي حنيفة رحمه الله، كذا في الدر المختار ج: ٢، ص: ٢٦٣، وكذا قال محمد ابراهيم الحلبي: وإن مات الحاج بنفسه أو للمواري الطيرين أو أوصى بجمع من سبيل امره بثلث ما بقي من ماله لياس (لا استحصانا) وعليه القول، مطلق الأمر ج: ١١، ص: ٣٠٩. [القول الرابع، ج: ١١، ص: ٢٢٢]

سوى وي قال كَلَامُهُمْ هُنَا إِنْ اخْتَارَ الثَّلَاثُ وَنَ كَانَ الْحَجُّ نَوْ يَه دِي مَسْئَلَه كِي خَبَرِه (دمري دمال) په دريمه حصه لو
د حج د حلى په باره كې ده أَمَّا الْأَوَّلُ فَالْتَذَكُّرُ قَوْلُ أَنْ حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ نو اول چي كوم قول (په متن كې) ذكر سوى
دى هغه د امام صاحب دى أَمَّا حَنِيفَةُ رَحِمَهُ اللَّهُ بِهَا بَلَى مِنَ النَّالِ التَّذَكُّرُ إِلَيْهِ إِنْ بَلَى شَيْءٌ لېكن د امام محمد په نېز
چي كوم مال نائب ته ور كول سوى وي كه له هغه شخه مخه مال پاته سوى وي نو په هغه مال سره به دمري له طرفه حج
كيري وَأَلْطَلَّتِ الرُّوسِيَّةُ كني وصيت به باطل وي إِخْتِيَارًا بِتَغْيِيرِ التَّوْمِينِ دموصي (يعني دمري) پر متعينولو بندي
په قياسولو سره إِذْ تَغْيِيرُ التَّوْمِينِ كَتَغْيِيرُهُ خكه چي د وصي متعينول دموصي د متعينولو په خير دى عِنْدَ أَنْ
يُؤَسَّلَ رَحِمَهُ اللَّهُ يَحْكُمُ عَنْهُ بِهَا بَلَى مِنَ الثَّلَاثِ الْأَوَّلُ او د امام ابو يوسف په نېز به دمري له طرفه په هغه مال سره حج
كيري چي د اول مال له درمي حصي شخه پاته سوى وي لَأَنَّهُ هُوَ الْحَلُّ لِنَقَاذِ الرُّوسِيَّةِ خكه چي د وصيت د نافذېدلو
محل هغه دريمه حصه ده وَلِأَنَّ حَنِيفَةَ أَلْ تَغْيِيرُ التَّوْمِينِ وَعَزْلُهُ النَّالُ لَا يَصْلُحُ او د امام صاحب دليل دا دى چي د وصي
تقسيم او مال جلا كول صحيح نه دى إِلَّا بِالنَّاسِئِيَّةِ إِلَى التَّوَجُّهِ إِلَيْهِ سَنَاءُ التَّوْمِينِ مگر په سپارولو سره په داسي طريقه
چي هغه موصي متعينه كړې وي لَأَنَّهُ لَا خَصَمَ لَهُ لِيَقْبَضَ خكه چي دموصي هيڅ مقابل نسته چي (د وصيت پر مال)
قبضه وكړي وَلَمْ يَجِدْ قَصَارَ كَمَا إِذَا هَلَكَ قَبْلَ الْقَرَارِ وَالْعَزْلُ او پر داسي طريقه سپارل نه راغله نو داسي مو لكه تر
بېلولو او جلا كولو مخكې چي د وصيت مال هلاك سي فَيَحْكُمُ بِثُلَاثٍ مَا بَلَى نو د پاته مال په دريمه حصه به حج
كيري وَأَمَّا الثَّانِي فَوَجْهُ قَوْلُ أَنْ حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ هُوَ الْقِيَّاسُ هر چي دومره مسئله ده نو د امام صاحب د قول وجه دا ده
او همدا قياس دى أَنَّ الْقَدَرَ التَّوَجُّؤُ مِنَ الشَّيْءِ قَدْ بَطَلَ حَتَّى أَحْكَامِ الدُّنْيَا چي څومره اندازه سفر سوى دى هغه د
دنيوي احكامو په حق كې باطل سو قَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا مَاتَ ابْنٌ آذَرَ انْقِطَاعَ عَسَلِهِ إِلَّا مِنْ ثَلَاثٍ نَبِيٍّ
فَرَمَائِلِي دِي: كله چي انسان مړ سي نو د هغه عمل منقطع سي ماسواله دريو عملونو شخه وَتَغْيِيرُ الرُّوسِيَّةِ مِنَ أَحْكَامِ
الدُّنْيَا او د وصيت نافذول له دنيوي احكامو شخه دي فَيَحْكُمُ الرُّوسِيَّةِ مِنْ وَطَنِ نو د هغه له وطن شخه وصيت باقي
پاته سو كَأَنَّ لَمْ يَجِدْ الْخُرُوجَ څوكي (د حج لپاره له وطن شخه) وتل راغلي نه دي وَجْهٌ قَوْلُهُمَا وَهُوَ الْإِشْتِخَانُ أَنَّ
سَفَرَهُ لَمْ يَكُنْ او د صاحبنو د قول وجه دا ده او همدا استحسان دى چي د نائب سفر باطل نه سو يَقُولُهُ تَعَالَى: وَمَنْ
يُطْرَقْ مِنْ بَيْتِهِ مَهِاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ (النساء: ١٠٠) خكه الله تعالى فرمايلي دي: "څوك چي له خپل كور شخه د الله او
د رسول و طرف ته د هجرت لپاره راوځي (او مړ سي نو د هغه اجر ثابت سو)" وَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ مَاتَ فِي طَرِيقِ

الْحَجَّ كَيْبَ لَهُ حَبَّةٌ مَبْنُوَّةٌ لِكُلِّ سَنَةٍ اَوْ نَبِيٍّ ﷺ فَرَمَايَلِي دِي: "شوک چي د حج په لاره کي مړ سي د هغه لپاره هر کال يو قبول سوی حج لیکل کيږي" وَإِذَا لَمْ يَنْتَلِ سَفَرُهُ أُغْتَبِرَ الرَّصِيَّةُ مِنْ ذَلِكَ الْكَفَّانِ او کله چي د هغه سفر باطل نه سو نو له هغه ځايه به د وصيت اعتبار کيږي وَأَصْلُ الْإِغْتِبَالِ لِلْأَزْنِ يَخْتَصِمُ بِنَفْسِهِ او اصل اختلاف د هغه سړي په باره کي دی چي په خپله حج کوي وَيَبْتَنِي عَلَى ذَلِكَ الْأَمْرُ بِالْحَجِّ او هم پر دې اختلاف به د حج مأمور مبني وي.

اللغات: ﴿احجوا﴾ د افعال مضارع ده: حج په کول، ﴿عصر﴾ مقابل، مخالف فريق، ﴿فراز﴾ جلا کول، بېلول، ﴿غزل﴾ پرېښوول، (جلا کول)، ﴿مروءة﴾ مقبول، د ټنګۍ والا ﴿موجي﴾ د افعال اسم فاعل دی: وصيت کونکی (دلته ځني مراد مړی دی، ځکه چي هغه وصيت کړی دی)، ﴿وصي﴾ د ضرب له باب شخه پر وزن د فَعِيلُ دی، دا وزن کله کله په معنی 'سره' د مفعول هم راځي، لکه قتل چي په معنی 'سره' د مقتول دی، او دلته هم د مفعول په معنی 'سره' دی، د وصي معنی ده: وصيت ورته کړی سوی (مراد ځني ميراث خواره دي).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که يو سړي د مرګ په وخت کي خپلو ميراث خورو ته دا وصيت وکړي چي زما تر مرګ وروسته زما له طرفه په يو چا حج وکړي!، نو تر مرګ وروسته د هغه ميراث خورو هم د هغه پر وصيت عمل وکړي او د هغه له مال شخه يې يوه سړي ته نفقه ورکړه او د حج لپاره يې روان کړی، خو دا سړی په لاره کي مړ سو، يا يې مال غلا سو، او تر اوسه يې نيمه نفقه خرڅه کړې وه، نو اوس څه حکم دی؟ فرمايې چي دلته دوې خبري دي: (١) اوله خبره دا چي دويم وار چي کوم سړی د حج لپاره استول کيږي، نو هغه به په کوم مال سره استول کيږي، (٢) دويمه خبره داده چي دويم وار به له کومه ځايه حج په کيږي، آیا له هغه ځايه شخه چيري چي اول نائب مړ سوی دی (مثلاً په جده کي مړ سوی)، او که د مړي له کور شخه (مثلاً له افغانستانه شخه)؛ نو داولي خبري يعني د مال او نفقه په باره کي دامام صاحب رَجَّه الله قول دا دی چي دويم وار به په بل سړي د مړي د پاته سوي مال په دريمه حصه حج کيږي، مثلاً که د مړي سره خلور (٤) لکه روپۍ وې، نو اول وار چي ميراث خورو کوم سړی واستوی هغه ته يې لک روپۍ ورکړي وې، لېکن هغه په لاره کي مثلاً په جده کي مړ سو، يا يې مال غلا سو، او تر اوسه يې پنځوس زره روپۍ (٥٠٠٠٠) مصرف کړي وې، نو اوس به ميراث خواره دامام صاحب په نېز دويم وار بيا له پاته دريو لکو شخه دريمه حصه يعني يو لک روپۍ بل سړي ته (يا اول نائب ته) ورکړي او د حج لپاره به يې روان کړي.

اماعند محمد الخ په دې لړ کي دامام محمد رَجَّه الله رايه داده چي اول نائب ته چي کوم مال ورکول سوی وو، که له هغه شخه په پاته سوي مال حج کېدای سو (مثلاً په پورتنی مثال کي د هغه سره پنځوس زره پاته سوي وې) نو په هغه سره دي حج وکړی سي، او که پاته مال غلا سوی وو، يا په پاته مال (يعني پنځوس زرو) حج نه کېدای (يا په پنځوس زرو خو حج کېدای، لېکن پنځوس زره هم پاته نه وې)، نو په دې صورت کي پر ميراث خورو د مړي وصيت پوره کول ضروري نه دي، بلکي د هغه وصيت باطل سو.

وعند ابن يوسف الخ دامام ابو يوسف رَجَّه الله رايه داده چي د اول مال له دريمي حصې شخه چي څومره مال پاته سوي وي په هغه دي حج وکړی سي، که حج نه په کېدای، نو وصيت باطل کيږي، مثلاً د خلورو (٤) لکو دريمه حصه تقريباً يو لک و درېش (١٣٣٠٠٠) روپۍ وې، او له هغه شخه څو يې لک روپۍ اول سړي ته ورکړي وې، او تقريباً درو درېش

زده (٣٣٠٠٠) ځني پاته سوې، نو اوس که په درو دېرشو زرو حج کېدای سو، خو حج دي په وکړي، که حج نه په کېدی، نو دمري وصيت باطل سو.

أما الشأن الثمانيه دومه خبره يعني د حج د ځای په باره کي دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ مَسْلُك دای چي د دویم حج سفر به د مري له وطن او کور څخه (يعني له افغانستانه څخه) شروع کېږي، لېکن د صاحبينو مسلک دای چي د دویم حج سفر به له هغه ځايه شروع کېږي چيري چي اول نائب (مأمور) مري سوي وي (يعني له جدې څخه).

(١) دليلوله: په اوله مسئله کي (يعني د مال والا په مسئله کي) دامام محمد رَحْمَةُ اللهِ مَسْلُك دليل قياس دی، او د وصي تعيين قياسوي پر تعيين د موصي (وصيت کونکي - مري)، يعني که په خپله موصي ژوندی وای، او له خپل مال څخه يې مثلاً لک روپۍ د حج کولو لپاره يو چاته ورکړي وای "چي زما له طرفه حج وکړه"، لېکن هغه لک روپۍ غلا سوې، يا هغه سړی مړ سو، نو مسئله دا ده چي څومره مال له مخکي (لکو روپو) څخه پاته وي، که په هغه حج کېدی، نو موصي به په هغه حج کوي (په هغه سړي يا په بل چا)، او که نه په کېدی، نو وصيت باطلېږي، همدارنگه دمري وصي (ميراث خورو) چي څوک واستوی، لېکن له هغه څخه مال غلا سو، يا هغه مړ سو، نو څومره مال چي د هغه سره پاته وي، نو وصي به هم په هغه سره (په بل چا يا په هغه سړي) حج کوي، ځکه چي د وصي متعينول دمري [موصي] د متعينولو په ټول دي.

دامام ابو يوسف دليل: دای چي کله اول وار د مال دريمه حصه راوستل سوه، او په هغه کي وصيت نافذ سو، نو فقط په هغه کي به حج کېږي، دمري په مال کي به بار بار دريمه حصه نه راايستل کېږي، کنې د ميراث خورو لپاره به څه پاته سي!، ځکه په شريعت کي چي په کوم مال کي وصيت جاري کېږي، هغه د ټوله مال دريمه حصه ده، لهذا که په هغه کي وصيت پوره کول ممکن وو، نو صحيح ده، کنې بل وار به دريمه حصه نه راايستل کېږي.

دامام صاحب دليل: دای چي د وصي لپاره د مال متروکه تقسيمول او د موصي (مري) حصه له ټوله مال څخه جلا کول به هغه وخت صحيح وي چي کله وصي دا مال په هغه مقصد کي مصرف کړي چي هغه موصي متعين کړی وي (د موصي مقصد دای چي زما لپاره دي پوره او کامل حج وسي)، ځکه چي د موصي له طرفه هې قبضه کونکي نسته، او دا مال به مقبوض هغه وخت شمارل کېږي چي وصي دا مال د وصيت په مقصد او جهت کي مصرف کړي، او دلته د وصيت په مقصد کي نه دي مصرف سوي، ځکه چي د وصيت مقصد حج دی، او حج تر اوسه نه دي سوي، نو داسي سولکه تر وېش او تقسيم مخکي چي څه مال هلاک سي، او که تر وېش مخکي څه مال هلاک سي، نو په هغه صورت کي به د ټوله پاته سوي مال په دريمه حصه کي دمري وصيت نافذېږي، نو په پورتنۍ مسئله کي به هم د دویم حج لپاره د ټوله مال له دريمي حصې څخه يو څوک دمري له طرفه استول کېږي. حتی که تر دویم حج پوره کېدلو مخکي دا مال هم هلاک سو، نو بيا به په پاته ټوله مال کي له دريمي حصې څخه دمري له طرفه حج کېږي (مثلاً اول سړي ته يې د څلورو لکو په دريمه حصه کي لک روپۍ ورکړې، او هغه غلا سوې يا مثلاً اول سړی مړ سو، نو دویم حج به په پاته درو دېرش زرو (٣٣٠٠٠) نه کېږي، بلکي د مابقي مال په نني د دوو لکو اووه شپه زرو (٢٦٧٠٠٠) په دريمه حصه کي کېږي، او که دا هم غلا سوې يا مثلاً دویم سړی هم مړ سو، نو بيا به د مابقي مال په دريمه حصه کېږي، همدا سلسله به تر هغه وخت روانه وي چي تر څو د مال په مابقي دريمه حصه کي د حج امکان وي).

(٢) دليلوله: په دویمه مسئله کي دامام صاحب دليل او د قياس وجه دا ده چي نائب دمري له کور څخه د مرگ تر ځايه (مثلاً تر جدې) پوري چي کوم سفر کړی دی، هغه سفر د دنياوي احکامو په حق کي معدوم دی، ځکه په حديث

کي راځي چي کله انسان مړ سي، نو له دريو احوالو (صدقه جاريه، علم نافع او ولد صالح) څخه علاوه د هغه ټوله عملونه ختمیږي، او څرنگه چي له دې دريو څخه سفر جلا دی، نو دا به هم ختمیږي، او د نائب پرېکړل سوې محکمه او سفر به معلوم شمارل کېږي، نو دویم حج لپاره به بیا د مړي له وطن او کور څخه سفر کول ضروري وي، همدا قیاس تقاضا ده.

د صاحبینو دلیل: او د استحسان وجه دا ده چي د هغه سفر معلوم سوی نه دي، ځکه الله تعالی فرمایلي دي: ومن ھرج من ینتھ مھجراً إلی الله ورسوله ثم یدرکھ الموت فقد وقع أجره علی الله، (یعني شوک چي له خپل کور څخه د الله او د رسول و طرف ته هجرت وکړي بیا په لاره کي مرگ ور ته راسي نو د هغه ثواب پر الله دی)، له دې څخه معلومه سوه چي په لاره کي د مرگ ثواب انسان ته ورسېږي، او همدغه د ثواب رسېدل د سفر مقصود دي، او د هجرت په سفر کي د حج او د جهاد سفر هم داخل دي، بلکي په صریح حدیث کي راځي: "چي شوک د حج په لاره کي مړ سي، نو د هغه لپاره به هر کال د یوه مقبول حج ثواب لیکل کېږي"، حاصل دا چي کله هغه ته د دې سفر ثواب ورسېږي، نو ښکاره ده چي د هغه سفر هم معلوم او باطل نه سو، او کله چي سفر باطل نه سو، نو اول وار چي تر کومه ځایه سفر سوی وي، هغه به پر خپل ځای پاته وي، او دویم حج سفر به د مرگ له ځایه شروع کېږي، همدا د استحسان تقاضا ده.

د أصل الاختلاف الخ فرمایي چي په دویمه مسئله کي د امام صاحب او صاحبینو اصل اختلاف په دې باره کي دی چي یو سړی په خپله د حج په اراده سره ووځي، لېکن په لاره کي مړ سي، او دا وصیت وکړي چي زما له طرفه دي حج وکړي سي، اوس به د صاحبینو په نېز دا حج له هغه ځایه کېږي چیري چي داسی مړ سوی دی، او د امام صاحب په نېز به د دې سړي له کوره څخه حج کېږي، هر پدغه اختلاف دا دویمه مسئله متفرع سوې ده چي که د مړي مأمور په لاره کي مړ سي، نو دویم حج به له کومه ځایه کېږي، له هغه ځایه څخه او که له کوره څخه؟، او لوړ په پوره تفصیل سره دا اختلاف ذکر سو.

د مور او پلار لپاره د مبهم (ناخوږګند) حج تفصیل

قَالَ: وَمَنْ أَهْلَ بِحَجَّةٍ عَنْ أَبِيهِ فَرَمَائِي: شَوْكٌ چي دخپل مور او پلار له طرفه د حج احرام وتړي يُؤْتِيهِ أَنْ يَحْتَكُمَهُ عَنْ أَحَدِهِمَا نو د هغه لپاره جائز ده چي دا حج د یوه لپاره (یعني د مور یا د پلار لپاره) وگرځوي لَأَنَّ مَنْ حَجَّ عَنْ غَيْرِهِ يَفْعَلُ إِذْنَهُ ځکه شوک چي د بل چاله طرفه بنیر د هغه له اجازې څخه حج وکړي فَلْيَأْتِ بِحُجَّتِهِ ثَوَابَ حَجِّهِ لَهُ نو (د دې مطلب دا دی چي) هغه دخپل حج ثواب هغه (بل چا ته) ته ور بخښي وَذَلِكَ بَعْدَ أَذَاءِ الْحَجِّ او دا د حج تر اداء کولو وروسته کېدای سي فَلَقَدْ نَبَّيْتُكَ قَبْلَ أَذَائِهِ نو د حج تر اداء کولو مخکي به د ور بخښلو نیت لغوه وي وَصَمَّ يَحْتَكُمُهُ ثَوَابَهُ لِأَحَدِهِمَا بَعْدَ الْأَذَاءِ او تر حج اداء کولو وروسته به د هغه ثواب موری یا پلار ته ور بخښل صحیح وي بِخِلَافِ الْبُأْمُورِ په خلاف د مأمور عَلَى مَا فَتَرْنَا مِنْ قَبْلِ د هغه فرق پر بناء کوم چي مخکي موبیيان کړي (و دې قول ته اشاره کوي: وهنای فضل بحکم الامر وقد خالفه).

اللفات: ﴿ابوین﴾ مور او پلار، والدين ﴿أخيه﴾ د افعال مضارع ده: د هغه لپاره جائز ده، د هغه لپاره کافي دي.
تشریح: مسئله: دا ده که یو شوک د مور او لپاره د حج احرام وتړي، نو د هغه لپاره دا جائز ده، چي د دې ثواب فقط یوه ته ور بخښي، لکه څرنگه چي دا هم جائز ده، چي دواړو ته یې ور بخښي، ځکه چي هغه دا حج د بل چا په نفقه او حکم سره نه کوي، بلکي په خپلو پیسو سره یې د تبرع او احسان په توګه د مور او پلار لپاره کوي.

رَأَى مِنْ حَجِّ الْغُلَّةِ مَا فَرَّقَ بَيَانُوهِي چي كه يو شوڪ د بل چا په خرچه او نفقه او د هغه په حكم سره حج اداء كوي، نو تر احرام تړلو مخكې به د آمر نيت خالصا كوي، ځكه چي د هغه په حكم او خرچې سره د هغه حج اداء كوي، خو كه په خپله خرچه سره د بل چا لپاره د تبرع په توگه حج كوي، نو تر احرام مخكې د نيت ضرورت نسته، بلكي د حج تر اداء كولو وروسته دي د حج ثواب هغه ته ور وبخښي، ځكه چي دا تبرع ده، او د هغه له طرفه حج نه اداء كوي، بلكي فقط ثواب يې ور وبخښي، او دا تر حج وروسته امكان لري، نو د آمر په حج او د تبرع په حج كي همدغه فرق دي.

لواقد: كه دا درې شرطونه پيداسي، نو بيا د مور او پلار له طرفه حج كول واجب دي: [١] كه پر مور او پلار حج فرض وي، [٢] او د حج مال يې هم پرې ايښي وي، [٣] او وصيت يې هم كړى وي، او كه فقط يو شرط هم نيسي سي، نو بيا د هغو له طرفه حج كول فرض نه دي، بلكي د ثواب كار دي. والله اعلم بالصواب

بَابُ الْهَدْيِ

(دا) باب د هدي (په بيان كي) دي

تشرېح: څرنكه چي په كتاب الحج كي ډېر ځايونه د هدي يادونه وسوه، نو ځكه صاحب د هدايي د حج له احكامو څخه تر فراغت وروسته اوس د هدي تفصيلات او تشرېحات بيانوي، كوم څاروی چي حرم ته د ذبحه كولو (حلالولو) لپاره واستول سي، هغه ته هدي ويل كيږي، هدي په دې آيت سره ثابته ده: فَإِذَا أَمِنْتُمْ مِّنْ تَمَتُّعٍ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ [البقرة: ١١٩٦].

د هدي ادني درجه

الْهَدْيُ أَذْنَاءُ شَاءَ د هدي كمه درجه بزه ده لِإِسْرَؤِيلَ أَنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ^١ سُئِلَ عَنِ الْهَدْيِ ځكه روايت سوی دی چي له نبي ﷺ څخه د هدي په باره كي پوښتنه وسوه قَالَ: أَذْنَاءُ شَاءَ نو نبي ﷺ وفرمايل: "د هدي ادني درجه بزه ده".

اللغات: «ادني» تر ټولو كمه درجه.

تشرېح: صورت د مسلمې ښكاره دی چي د هدي كمه درجه بزه ده، ځكه چي په حديث كي د هدي كمه درجه بزه ښوول سوي ده.

د هدي اقسام

قَالَ: وَهُوَ مِنْ ثَلَاثَةِ أَكْوَامٍ: الْإِبِلِ وَالْبَقَرِ وَالْغَنَمِ فرمايي: چي هدي په درو قسمونو سره كيږي: اوبښ، غوا او بزه رِئَاقُهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَنَا جَعَلَ الشَّاءُ أَقْلَ فَلَا يَدُّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَقْلٌ ځكه كله چي نبي ﷺ بزه د هدي ادني درجه وگرځوله نو ضروري ده چي د هدي اعلي درجه به (هم) وي وَهُوَ الْبَقَرُ وَالْجَزُورُ او اعلي درجه غوا او اوبښ دي وَرَأَى الْهَدْيَ مَا يُهْدَى

إِلَّا الْخَبَرِ او ځکه چې هدی هغه څاروی دی چې د حرم و طرف ته واستول سي **لِيُقَرَّبَ بِهِ إِلَيْهِ** چې په هغه سره په حرم کي ثبوت حاصل کړي سي **وَالْأَمَنَاتُ الثَّلَاثَةُ سَوَاءٌ هَذَا النُّعْنُ** او په دې معنی کي درې سره قسمونه برابر دي.

اللفات: **«ایل»** اوبښ، **«بقر»** خوا، **«غمر»** اسم جنس دی پسه او بزې دواړو ته ویل کیږي، **«جزور»** اوبښ. **تشریح:** مسئله: داده چې هدی په درې ډوله څارویانو سره کېدای سي: اوبښ، خوا، بزه (پسه)، او دلیل دا دی چې نبی ﷺ بزه د هدي اونی درجې گرځولې ده، او اونی لپاره اعلیٰ خامخاوي، نو د هدي اعلیٰ درجه هغه څارویان دي چې تر بزې په څه او جسم کي اعلیٰ وي چې هغه نو اوبښ او غوا دي، عقلي دلیل دا دی چې هدی هغه څاروي ته ویل کیږي چې د تقرب حاصلولو په نیت سره حرم ته واستول سي، او په دې مقصد کي بزه، خوا، اوبښ درې سره برابر دي (یعني په دریو سره قرب حاصلیږي)، لهذا په هدی کېدلو کي به هم درې سره برابر وي.

د هدي او قربانی د برابر والي بیان

وَلَا يَجْزِي اللَّهَ إِلَّا مَا جَاءَ بِالسَّحَابَا او جائز نه دي په هذبو کي مگر هغه څارویان کوم چې په قربانیو کي جائز دي **لَاكُهُ فَمِنْهُ تَعَلَّقَتْ بِإِزَاقَةِ الدَّيْرِ كَالْأَضْحِيَّةِ** ځکه چې هدی هم د قربانی په څیر داسي ثبوت (او عبادت) دی چې د ورنو بیولو سره تعلق لري **فَيُخَصِّصَانِ بِحَبْلِ وَاحِدٍ** نو دواړه به د یوه محل سره خاص وي (یعني کوم شرطونه چې د قربانی وي هغه به د هدي هم وي).

اللفات: **«ضحابا»** قربانیانې، **«قرية»** نېکې، **«إزاقه»** د افعال مصدر دی: بیول. **تشریح:** مسئله: داده چې په قربانی کي کوم څارویان جائز دي، هغه په هدی کي هم جائز دي. ځکه چې په هدی او قربانی دواړو کي ونه بهیږي، او دواړه د قربت حاصلولو لپاره کیږي، همدا وجه ده چې د قربانی لپاره چې په څاروي کي کوم شرطونه وي، هغه به په هدی کي هم وي، په قربانی کي یو شرط دا دی چې څاروی به ټی وي، همداسي به په هدی کي هم دا ضروري وي چې هغه به ټی وي، ټی د هغه عمر څاروي ته ویل کیږي چې نوي غاښونه یې راسي؛ بزه او پسه چې کله د دوو کالو سي، نو ټی کیږي، گامینه او غوا چې کله په دریم کال کي پښه کنېږدي نو ټی کیږي، اوبښ چې کله په پنځم کال کي پښه کنېږدي، نو نوي غاښونه یې راځي او ټی کیږي.

بزه له دوو ځایونو څخه علاوه بل په هر ځای کي کافي ده

وَالشَّاهِدَانِ زَوَانِي كُلِّ شَيْءٍ او بزه په هر شي کي (یعني په هره هدی کي) جائز ده **إِلَّا مَوْضِعَيْنِ: مَنْ طَافَ طَوَافَ الزَّيَّارَةِ** **جُنُبًا** مگر په دوو ځایونو کي: [۱] څوک چې د جنابت په حالت کي طواف زیارت وکړي **وَمَنْ جَاءَهُ بَعْدَ الْوُضُوءِ بِعَرَقَةٍ** [۲] او څوک چې تر ووقوف عرفه وروسته جماع وکړي **فَإِنَّهُ لَا يَجُزُّ فَيُضَاهِي إِلَّا بِذَنْئِهِ** نو په دې دوو ځایونو کي به له بدنې څخه علاوه بل هېڅ شی جائز نه وي **وَقَدْ بَيَّنَّا النُّعْنُ فَيَا سَبَقَ** او دلیل موږ مخکي بیان کړی (په باب الجنایات کي).

تشریح: مسئله: داده چې چیري هم د هدي ضرورت وي، هلته بزه ورکول کافي دي، خو دوه ځایونه داسي دي چې هلته بزه کفایت نه کوي، هلته به خامخا اوبښ ورکوي، ځکه چې هلته جرم ډېر سخت دی، یو دا چې څوک د جنابت په حالت کي طواف زیارت وکړي، او دویم دا چې تر ووقوف عرفه وروسته جماع وکړي.

د هدي د غوښو حکم

وَيَجُزُّ الْأَكْلَ مِنْ هَذِي السَّلَامَةِ وَالْمُثَمَّةِ وَالْقِرَانِ او له نفلي هدي او د تمتع او قرآن له هديو څخه (حاجي ته) خوراک کول جائز دي لَکُهُ دَمَ نُسْکٍ ځکه چي دا (مريو) د عبادت دم دی فَيَجُزُّ الْأَكْلَ مِنْهَا بِسُنَّةِ الْأُضْحِيَّةِ نو د قرباني په څير به له دې هديو څخه هم خوړل جائز وي وَقَدْ صَحَّ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَكَلَ مِنْ لَحْمِ هَذِيهِ او په صحيح حديث کي راغلي دي چي نبي ﷺ (هم) د خپلي هدي له غوښو څخه خوراک وکړی وَحَسَا مِنَ التَّرَفَةِ او (د غوښو) ښووروايې وچيښله.

اللفات: ﴿نُسْکَ﴾ عبادت، ﴿حَسَا﴾ نوشول، چيښل، ﴿مَرَقَةً﴾ ښووروا.

تشریح: صورت د مسئلې او دليل ښکاره دی.

له هدي څخه خوراک کول مستحب دي

وَيُسْتَحَبُّ لَهُ أَنْ يَأْكُلَ مِنْهَا او د حاجي لپاره له هديو څخه خوراک کول مستحب دي لَنَا رَوَيْنَا د هغه حديث په وجه کوم چي موږ روايت کړی وَكَذَلِكَ يُسْتَحَبُّ أَنْ يُتَصَدَّقَ عَلَى الرَّجُلِ الَّذِي عَرَفَ فِي الضَّحَايَا او همدا ډول پر هغه طريقه صدقه کول (هم) مستحب دي کومه چي د قربانيو په باره کي پېژندل سوې ده وَلَا يَجُزُّ الْأَكْلَ مِنْ بَقِيَّةِ الْهَدَايَا او له نورو هديو څخه خوړل جائز نه دي لِأَنَّهَا دِمَاءٌ كَفَّارَاتٌ ځکه چي هغه د کفاراتو دمنه دي وَقَدْ صَحَّ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا أَحْصَرَ بِالْحَدِيثِيَّةِ وَبَعَثَ الْهَدَايَا عَلَى يَدَيِّ نَاجِيَةِ الْأَسْلَمِيِّ او په صحيح روايت کي راغلي دي چي کله نبي ﷺ په حديبيه کي محصر سو او د ناجيه اسلامي په لاس يې قرباني واستولې قَالَ لَهُ: لَا تَأْكُلْ أَنْتَ وَرَفَقَتُكَ مِنْهَا شَيْئًا نو هغه ته يې وفرمايل: "ته او ستا ملگري له دې څخه هېڅ مه خورئ".

اللفات: ﴿رَفَقَةً﴾ جمع د رفيق ده: د سفر ملگري، اتوبالان.

تشریح: مسئله: دا ده چي له محرم لپاره د قرآن، تمتع او نفلي هديو څخه خوړل فقط جائز نه دي بلکي مستحب دي، ځکه له نبي ﷺ څخه هم خوړل ثابت دي، او که يو څوک د قرباني طريقه اختيار کړي يعني دا چي د هدي غوښي درې حصې کړي، يوه حصه صدقه کړي، دويمه حصه هديه کړي، او دريمه د حآن لپاره ذخيره کړي، نو په دې کي هم هېڅ حرج نسته، بلکي دا طريقه په هدي کي مستحب ده، خو له مذکور هديو څخه علاوه د نورو هديو غوښي په خپله خوړل جائز نه دي، بلکي هغه به پر فقيرانو تقسيموي، ځکه چي هغه د جنايت او کفارې هدي دي، او په صحيح حديث سره ثابت دي چي کله نبي ﷺ په حديبيه کي محصر سو، او هدي يې د ناجيه اسلامي په لاس واستولې، نو هغه ته يې وفرمايل: "چي له دې څخه مه ته خوراک کو، او نه دي ستا ملگري له دې څخه خوراک کوي"، د حديثو شارحينو ليکلي دي چي نبي ﷺ ځکه ناجيه اسلامي او د هغه ملگري له خوراک کولو څخه منع کړل چي هغوی مالداره

او شتمن ول، د صدقې مستحق نه ول، له دې څخه هم معلومېږي چې دم احصار او د كفاراتو او جناياتو نوري قربانۍ ټوله د فقيرانو حق دی، له هغو څخه نه په خپله خوړل جائز دي، او نه شتمنو خلکو ته د هغو وړکول جائز دي.

د هدي د ذبحه کولو (حلالولو) وختونه او ځايونه

وَلَا يَجُوزُ لَهُمْ هَذِي السَّكْرَةُ وَالْقِرَانُ إِلَّا يَوْمَ النَّحْرِ او جائز نه دي د نفلي هدي، د تمتع د هدي او د قران د هدي ذبحه کول مگر د قربانۍ په ورځ (يعني د لوی اختر په ورځ) قَالَ الْعَبْدُ الضَّعِيفُ: قَوْلُ الْأَصْل: يَجُوزُ لَهُمْ ذَمُّ السَّكْرَةِ كُلَّ يَوْمٍ النَّحْرِ مصنف رحمه الله فرمايي: او په مبسوط کي دي چې نفلي قرباني تر يوم النحر مخکي ذبحه کول جائز دي وَذَمُّهُ يَوْمَ النَّحْرِ أَفْضَلُ او په يوم النحر کي يې ذبحه کول افضله دي وَهَذَا هُوَ الصَّحِيحُ او همدا صحيح ده لَأَنَّ الْقُرْبَانَ فِي السَّكْرَةِ يَأْتِيَانِ أَحَدًا يَحْكُمُ په نفلي هديو کي قربت (عبادتوالی) په دې اعتبار سره دی چې هغه هدي دي وَأَنَّ ذَلِكَ يَسْتَحَقُّ بِتَحْلِيلِهَا إِلَى الْحَرَمِ او هدی کېدل هغه وخت متحقق کېږي چې حرم ته هدی ورسول سي فَإِذَا وَجَدَ ذَلِكَ بيا چې کله هدی کېدل پيدا سي جَازَ ذَبْحُهَا فِي غَيْرِ يَوْمِ النَّحْرِ نو له يوم النحر څخه په علاوه کي به د هغې ذبحه کول جائز وي وَلِيَّ أَيَّامِ النَّحْرِ أَفْضَلُ خو په ايام النحر کي (يې ذبحه کول) افضل دي لَأَنَّ مَعْنَى الْقُرْبَانِ إِذَا رَأَى الذَّابِرَ فِيهَا أَقْلَهُ حُكْمَ چې په ونه بيولو کي د عبادتوالي معنی په دې ورځو کي زياته ښکاره ده أَمَّا ذَمُّ السَّكْرَةِ وَالْقِرَانِ فَيَقُولُهُ تَعَالَى هر چې د تمتع او قران هدي دي نو (هغه به حکم په يوم النحر کي ذبحه کېږي) چې الله تعالی فرمايلي دي فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطِيعُوا أَمْرَ الْبَائِسِ الْفَقِيرِ ثُمَّ لِيَقْضُوا تَفَثَهُمْ (الحج، ٢٨، ٢٩) "نو له دې قربانۍ څخه يې تاسو (هم) وخورئ او غم ځپلي فقير ته يې (هم) ورکړئ بيا ځپلي خيري ليري کړئ" وَقَضَاءُ التَّفَثِ يَخْتَصُّ بِيَوْمِ النَّحْرِ او د خيرو ليري کول د يوم النحر سره خاص دي وَلَأَنَّهُ ذَمُّ نُسُكٍ او په دې وجه هم چې د تمتع او قران هدي د عبادت دم دي (يعني د حج عبادت دی، او عبادت د يوم النحر سره خاص وي) فَيَخْتَصُّ بِيَوْمِ النَّحْرِ كَالْأَضْحِيَّةِ نو (دا به هم) د يوم النحر سره خاص وي لکه قرباني (چې عبادت ده او د يوم النحر سره خاص ده، او که تر يوم النحر مخکي وسي، نو عبادت به نه وي، لهذا هدی به همدا سي وي).

اللفات: «تمتع» تمتع، «تبليغ» د تفهيم مصدر دی: رسول، «بالس» محتاج، غمجن، غم ځپلی، «تفت» خيري، چټلي، **تفسير:** مسئله: دا ده چې د تمتع او قران هدی د مکان يعني د حرم او د زمان يعني د يوم النحر دواړو سره خاص ده، لهذا دم تمتع او دم قران به نه له حرم څخه دباندې ذبحه کول صحيح وي، او نه تر يوم النحر مخکي، د دې په خلاف نفلي هدی ده، حکم چې هغه د مکان يعني د حرم سره خاص ده، لېکن د زمان يعني د ايام النحر سره خاص نه ده، او تر يوم النحر مخکي هم نفلي هدی ذبحه کېدای سي، خو په دې کي هم افضل او غوره دا ده چې په يوم النحر کي ذبحه سي (لکه څرنگه چې په مبسوط کي هم ذکر سوي دي).

لأن القرابة الخ د دې وجه (چې نفلي هدی تر يوم النحر مخکي هم ذبحه کېدای سي) دا ده چې نفلي هدی کله حرم ته ورسول سي، نو فقط هلته په رسولو سره هغه هدی گرځي، لهذا کله چې حرم ته په رسولو سره هدی گرځي، نو اوس به د يوم النحر وجود ضروري نه وي (چې خاص به نفلي هدی په يوم النحر کي ذبحه کېږي، حکم چې هغه په رسېدلو سره هدی جوړه سوه، نو د يوم النحر انتظار به ضروري نه وي).

فراوان چل ايم ڪلهه ڇي نفلي هلي حرم ته ورسول سي، نو هنه هلي سوه، لهنذا تر يوم النحر منڪي به ڀي هم ڏيحه ڪول جائز وي، خو په يوم النحر ڪي به ڀي ڏيحه ڪول زيات افضله وي، دهنه وجه داده ڇي قرباني عبادت ده او د قرباني څاروي هم په ايام النحر ڪي ڏيحه ڪڍي، او نفلي هلي هم عبادت ده، نو ڪه نفلي هلي هم په ڏي ورڻو ڪي ڏيحه سي، نو د عبادت معني به ڀي زياته ښڪاره وي.

﴿د گومو څارويو څوڻي به خپله خوږل جائز دي او د گومو د جائز نه دي﴾

دلته مودله ائمار الهدياڻي شهنه دري نقشي رانقل ڪوو ڇي دباب ځيني مسئلي به لنده توگه پکڻي بيان سوي دي

څوڻي ڀي به خپله خوږل جائز دي	څوڻي ڀي به خپله خوږل جائز نه دي
دم تمتع	د جنائاتو دم
دم قران	د كفاراتو دم
نفلي هلي	د ښڪار بيله (جزاء)
د قرباني څوڻي	د مرض په وجه ڇي هلي په لاره ڪي ڏيحه سي
"	د احصار دم
"	د نذر دم

﴿گوم څاروي به حرم ڪي ڏيحه ڪول ضروري دي، او گوم ضروري نه دي﴾

په حرم ڪي ڀي ڏيحه ڪول ضروري دي	په حرم ڪي ڀي ڏيحه ڪول ضروري نه دي
دم تمتع	ڇي هلي ناروغه سي نو هر ڇا ڀي ڏيحه ڪولاي سي
دم قران	"
نفلي هلي	"
دم احصار	"
د ښڪار جزاء	"

﴿گوم څاروي به يوم النحر ڪي ڏيحه ڪول ضروري دي، او گوم نه دي﴾

په يوم النحر ڪي ڏيحه ڪول ضروري دي	په يوم النحر ڪي ڏيحه ڪول ضروري نه دي
دم تمتع	د كفاراتو دم
دم قران	د نذر دم
افضل داده ڇي نفلي هلي هم په يوم النحر ڪي ڏيحه ڪري	دم احصار
"	د ښڪار جزاء
"	د جنائاتو دم

د كفاراتو د هديو د ذبحه كولو بيان

وَيَجْزِيهِمْ بِكَرَمِ الْهَدَايَا إِلَى أَى وَقْتٍ شَاءَ او د پاته هديو ذبحه كول چي كله هم وغواړي جائز دي وَقَالَ السَّابِقِيُّ رَحِمَهُ
اللَّهُ: لَا يَجْزِي إِلَّا يَوْمَ النَّحْرِ او امام شافعي فرمايي: چي له يوم النحر څخه علاوه (په بله ورځ) جائز نه دي إِغْتِبَارًا بِدَمِ
الشَّعْثَةِ وَالْقِرَانِ پر دم تمتع او دم قران باندې په قياسولو سره قَالَ كُلُّ وَاحِدٍ دَمٌ جَزَاءُ عِدَّةٍ ځكه چي دامام شافعي په نيز
(په دې دواړو كي) هريو دم جبر (يعني د نقصان د تلافی دم) دی وَلَنَا أَنَّ هَذِهِ دِمَاءُ كَفَّارَاتٍ او زموريد دليل دادی چي
دا د كفاراتو د مومنه دي فَلَا تَخْتَصُّ بِيَوْمِ النَّحْرِ نو د يوم النحر سره به خاص نه وي لَأَنَّهَا لَكَمًا وَجَبَتْ لِجَبْرِ النُّقْصَانِ ځكه
كله چي دا قرباني د نقصان د تلافی (او تدارك) لپاره واجب سوې كَانَ الشَّعْثِيلُ بِهَا أَوَّلُ نو په دې كي به تلوار كول
غوره وي لَا رِفَاعَ النُّقْصَانِ بِهِ مِنْ غَيْرِ تَأْخِيرٍ چي بې له ځنډه په دې سره نقصان پورته سي (يعني چي ژر تر ژره نقصان په
پوره كړي سي) بِخِلَافِ دَمِ الشَّعْثَةِ وَالْقِرَانِ په خلاف د دم تمتع او دم قران لَأَنَّهُ دَمٌ نُسُكٌ ځكه چي هغه د عبادت دم
دی (نو ځكه به په يوم النحر كي افضله وي).

اللفظ: ﴿جبر﴾ تلاني، جبران، عوض، تدارك، پوره كول، ﴿تمجيل﴾ د تفصيل مصدر دی، تلوار او تېزي كول، يو
كار ژر تر سره كول، چابكي.
تشریح: صورت د مسئلې او دليل ښكاره دی.

په حرم كي د هدي د ذبحه كولو شرط

قَالَ: وَلَا يَجْزِيهِمْ الْهَدَايَا إِلَّا إِلَى الْعَمَرِ فرمايي: چي د هديو ذبحه كول جائز نه دي مگر په حرم كي لِقَوْلِهِ تَعَالَى فِي جَزَاءِ
الصَّيْدِ: مَذْيَا بِالْمِ الْكَعْبَةِ الْعَادَةِ: ٩٥ ځكه د ښكار (د وژلو) په جزاء كي الله تعالى فرمايلي دي: "چي هغه هدی به تر
كعبې پوري رسېدونكې وي" (يعني كعبې ته به رسول كيږي) فَصَارَ أَصْلَانِ كُلِّ دَمٍ هُوَ كَفَّارَةٌ نو په هره هغه قرباني كي دا
آيت اصل سو چي هغه كفاره وي (يعني چي هغه د كفارې لپاره وي) وَلَأَنَّ الْهَدْيَ اسْمٌ لِمَا يُهْدَى إِلَى مَكَانٍ او ځكه چي هدی
داسي شي نوم دی چي يو ځای ته هديه كړی سي (يعني واستول سي) وَمَكَانُهُ الْعَمَرُ او د هدي ځای حرم دی قَالَ صَلَّى
اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ١٠ وَمَنْ لَکَهَا مَنَحَ نَبِيٍّ ﷺ فرمايلي دي: "چي منی ټوله د قرباني ځای دی وَفِي جَاهِ مَكَّةَ لَکَهَا مَنَحَ او د
مكې لاري ټوله د قرباني ځايونه دي" وَيَجْزِي أَنْ يَتَصَدَّقَ بِهَا عَلَى مَسَاكِينِ الْعَمَرِ وَغَيْرِهِمْ او جائز دي چي د هديو
غوښي د حرم او غير حرم پر مسکينانو صدقه كړي خِلَافًا لِلشَّافِعِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ دامام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ اختلاف دی لَأَنَّ
الصَّدَقَةَ تُرَبُّةٌ مَغْفُورَةٌ ځكه چي صدقه په فهم كي راتلونکي عبادت دی وَالصَّدَقَةُ عَلَى كُلِّ فَقِيرٍ تُرَبُّةٌ نو پر هر فقير به
(غوښي) صدقه كول عبادت وي.

اللفات: ﴿منحر﴾ اسم ظرف دی، د ذبحه کولو او حلالولو ځای. ﴿هجم﴾ جمع د ه: لاره، شپه. ﴿قرية﴾ ښکې. هېاد.

تشریح: مسئله، داده که هدی نفلي وي او که غیر نفلي وي مثلاً د تمتع يا د قران يا د احصار او داسې نورو وي. د هغو ټولو د ذبحه کولو ځای د احنافو په نېز فقط حرم دی. له حرم څخه علاوه په بل ځای يعني په حل کې يې ذبحه کول جائز نه دي، دليل دادی چي د ښکار د جزاء په باره کي الله تعالی فرمایلي دي: مَدَابِلُ الْكُفَّةِ. په دې آيت کي له کعبه څخه خاص کعبه مراد نه ده، بلکي حرم مراد دی، نو دا قول به په هر داسي دم کي اصل ري کوم چي د کفارې په توگه واجب وي، يعني کوم دم چي هم د کفارې په توگه واجب سي او د نقصان د پوره کولو لپاره وي. هغه به حرم ته رسول ضروري وي، او دم احصار په باره کي الله تعالی فرمایلي دي: وَلَا تَحْطَرُوا زُكُورًا حتی بلغ الهدي محه. او د مطلق هدي په باره کي يې فرمایلي دي: ثُمَّ مَحْضًا إِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ. له دې ټولو آيتونو څخه معلومېږي چي د هديو د ذبحه کولو ځای حرم دی.

وَلَأَن الْهَدْيَ اسْمُ الْخِ عَقْلِي دليل دادی چي هدی هغه شي ته ويل کيږي چي يو ځای ته واستول سي. او د هدي داستولو ځای حرم دی، نو ځکه به له حرم څخه بغير هدی نه ذبحه کيږي، همدارنگه نبي ﷺ په خپل دې فرمان مني کما منحر وفجأ مکه کلها منحر سره د مني او د مکې ټوله ځايونه د ذبحي لپاره گرځولي دي، او دا دواړه په حرم کي داخل دي. نوله دې څخه هم معلومه سوه چي منحر او مذبح به صرف حرم او د هغه ځايونه وي.

وَيُجِزُ أَنْ يَتَصَدَّقَ الْخِ زَمُودٌ په نېز د هدي غوښي د حرم او غير حرم دواړو پر فقيرانو او مسکينانو صدقه کول جائز دي. امام شافعي فرمايي چي فقط د حرم پر فقيرانو او مسکينانو صدقه کول جائز دي، د امام شافعي دليل قياس دی يعني صدقه پر ذبحه قياسوي، يعني څرنگه چي د هدي ذبحه کول د حرم سره خاص دي، همداسي به د هدي غوښي صدقه کول هم د حرم د مسکينانو سره خاص وي، لېکن زمود له طرفه جواب دادی چي دا قياس غلط دی، ځکه چي ذبحه کول عبادت غير معقوله دی، او صدقه کول عبادت معقوله دی، نو يو به پر بل نه قياسېږي، لهدا څرنگه چي د حرم پر مسکينانو صدقه کول عبادت معقوله دی، همداسي به د غير حرم پر فقيرانو صدقه کول عبادت معقوله وي.

د هديو د "تعريف" حکم

قَالَ: وَلَا يَجِبُ الشُّغْرُفُ بِالْهَدَايَا فرمايي: او واجب نه دي عرفات ته بېول د هديو لَأَنَّ الْهَدْيَ يُنْبِئُ عَنِ الشُّغْلِ مَكَانَ ځکه چي لفظ د هدي (فقط) يو ځای ته د منتقل کولو خبر ورکوي (يعني د هدي ترجمه داده: يو ځای ته د مني منتقل کول) لِيُخْبَرَ بِإِزَاقَةِ دَمِ فِيهِ چي په هغه ځای کي د ورنو په بيولو سره قربت حاصل کړي سي لَا عَنِ الشُّغْرُفِ عرفات ته د بېولو خبر نه ورکوي (يعني د هدي ترجمه "عرفات ته بېول" نه دي) فَلَا يَجِبُ نو ځکه به تعريف (عرفات ته بېول) واجب نه وي فَلَنْ عَرَفَ الْهَدْيَ الشُّغْرُفَ او که محرم د تمتع د هدي تعريف وکړي (يعني عرفات ته يې بوزي) فَصَحَّ نو دابنه دي لَأَنَّهُ يَنْوُفُّ بِبَوْرِ الشُّغْرِ ځکه چي د تمتع د هدي ذبحه کول د يوم النحر سره خاص دي فَقُلَى أَنْ لَا يَجِدَ مَنْ يُنْسِكُهُ نو ممکنه ده چي داسي سړی ورته پيدا نه سي چي هدی ونيسي (يعني وې ساتي) فَيُخْتَارُ أَنْ يُعْرِفَ بِهِ نو محتاج به

سي ودي ته چي عرفات ته يې بوزي وَلَا تُكَلِّمُوا او حُكْمًا چي د تمتع هلې (خو) د عبادت دم دی فَيَكُونُ مَبْنًى
عَلَى الشَّهْرِ نو د هغه مدار به پر شهرت وي بِخِلَافِ دِمَاءِ الْكَافَرَاتِ په خلاف د كفاراتو دمونو لَاكُلِّ يَوْمٍ دَنَحْوِهَا كَيْلٌ
يَوْمِ النَّحْرِ حُكْمًا چي د هغو ذبحه كول تريوم النحر مخکي جائز دي عَلَى مَا ذَكَرْنَا لکه مخکي چي موږ ذکر کړه
وَسَبَبُهَا الْجَنَابَةُ فَيَلْتَمِزُ بِهَا الشَّرُّ او د هغو سبب جنایت دی لهذا د هغو سره به پتوالی مناسب وي.

اللفاظ: «تعريف» د تفهيم مصدر دی: عرفات ته يېول، پر هدي نښه لگول، «يتقرب» د تفعل مضارع مجهوله ده: نېکي کول، عبادت کول، «يسکت» د افعال مضارع ده: نيول، «ستر» پټ ساتل (پتوالی).

تفسير: د عبارت تر حل مخکي د «تعريف» په معنی پوه سئ، شارحينو ددې دوي معنوي بيان کړي دي: ① د هدي خاروی عرفات ته يېول، ② د هدي خاروي ته طوق اچول يا د شعار نښه پر جوړول: په عبارت کي د بيان سوي مسئلې حاصل دادی چي د هدي د خارويانو تعريف واجب او ضروري نه دی، حُکْمًا د هدي مفهوم دادی چي د هدي خاروی حرم ته راوستل سي او په حرم کي يې په ذبحه کولو سره تقرب حاصل کړی سي، نو حُکْمًا به د هدي په خاروي کي تعريف ضروري نه وي.

فان عرف النحر فرمايي چي تعريف خو واجب او ضروري نه دی، لېکن که بيا هم يو سړی د تمتع په هلې کي تعريف وکړی، نو دا غوره او ښه کار دی، حُکْمًا چي د تمتع هلې د يوم النحر سره خاص ده، او کېدای سي چي د حاجي او محرم لپاره داسي سړی پيدانه سي چي د هدي دا خاروی تريوم النحر پوري وساتي، نو حُکْمًا به حاجي ته تعريف يعني دخپل ځان سره عرفات ته د هدي يېول ضروري وي.

ولأنه دمر نسك النحر نفلي هلې، د تمتع هلې او د قرآن هلې د عبادت هدي دي، نو حُکْمًا د هغو تشهير (شهوره كول) غوره دي، لهذا د حاجي لپاره غوره داده چي هلې د ځان سره عرفات ته بوزي (يا طوق وړ واچوي)، چي خلکو ته معلومه سي چي د هغه سره هلې ده، او له دې څخه عبرت حاصل کړي، او د هدي په ليلني سره هغوی هم د خير کار ته آمده سي.

بخلاف دماء الكفارات النحر ددې په خلاف د كفاراتو هديي د جرم هديي دي، نو حُکْمًا به د هغو پتول زيات غوره وي، او عرفات ته به يې نه بيايي، دويمه خبره داده چي دا هديي تريوم النحر مخکي ذبحه کېدای سي، يعني ذبحه كول يې جائز دي، لهذا نو دا به عرفات ته څرنگه بيايي!

په نحر او ذبح کي د افضليت بيان

قَالَ: وَالْأَكْثَلُ فِي الْهُدَنِ النَّحْرُ فرمايي: په اوبښ کي نحر افضل دی قِيلَ الْحَيُّ وَالْقَتْمُ أَكْبَهُمُ او په خوا او بزه کي ذبحه افضل ده لِقَوْلِهِ تَعَالَى: فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَأَنْتَ عَنِ الصُّورِ ۝ ١٢ حُکْمًا الله تعالى فرمايلي دي چي: «لَمَنْعُ وَكْرُهُ» دخپل رب لپاره او غر وکړه «قِيلَ تَأْوِيلُهُ: الْجَزُورُ» د «الْحَزْزُ» په تاويل کي ويل سوي دي: چي اوبښ دی (يعني اوبښ نحر کړه) وَقَالَ اللَّهُ تَعَالَى: أَنْ تَذْبَحُوا بَعْرَةً ۝ الْبَعْرَةُ: ١٦٧ او الله تعالى فرمايلي دي: «چي تاسو خوا ذبحه کړئ» وَقَالَ اللَّهُ تَعَالَى: وَكَذَيْنَا بَيْنَهُمُ

عظیم الصلوات، ۱۱۰۷) او (بل حای) الله تعالى فرمایلي دي، "او موہ حضرت ابراهيم علیہ السلام ته د ذبحي لپاره عظیم
 خاړوی (یعني د جنت خاړوی) په فدیہ کي ورکړی، وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ آلِهَتِهِمْ كِلَا يُذَبِّحُونَ ذِخْرًا مِنْهُ (یعني د ذال په کسره سره) هغه
 خاړوی ته وړل کيږي چي د ذبحي لپاره تیار سوی وي وَقَدْ صَدَّقَ اللَّهُ عَنْهُمُ وَعْدَهُ * ثُمَّ لَمْ يَكُنْ لَهُمْ
الْإِلَهَ إِلَّا هُوَ (یعني د ذبحي لپاره تیار سوی وي) وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ آلِهَتِهِمْ كِلَا يُذَبِّحُونَ ذِخْرًا مِنْهُ
 کښنوي وَأَقْبَلَ ذَلِكَ فَفَعَلَ فَهُوَ حَسَنٌ او کومه طریقه چي هم اختیاره کړي هغه ښه ده وَالْأَفْضَلُ أَنْ يَنْتَحِبَ مَا يَتَنَبَّه خو
 افضل دا ده چي د ولاړي په حالت کي یې نحر کړي لَسَا رُؤْي أَنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ * نَحَرَ الْهَدَايَا يَتَنَبَّه حکه
 روایت سوی دی چي نبي ﷺ هديي د ولاړي په حالت کي نحر کړي وَأَصْحَابُهُ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمْ كَأَنَّهُمْ يَتَنَبَّه
يَتَنَبَّه او صحابه ووبه (هم) هدي په ولاړي نحر کولې مَقُولَةُ الْيَدِ الْيُسْرَى په داسي حال کي چي داوښاتو د مخ
 چپه پښې به تړل سوي وي وَلَا يَذَبُّهُمْ النَّحْرُ وَالْقَتْمُ يَتَنَبَّه او خوا او بزه به په ولاړي نه ذبحه کوي لَا يَذَبُّهُمْ إِلَّا فِي حَالِهِ
الْمَذْبُوحُ أَبْيَنُ حکه چي د پروتي په حالت کي د ذبحه کولو خای زیات ښکاره وي (یعني په غاړه کي چي کوم د حللولو خای
 دی هغه د دې حیوانات د پرې ایستلو په وخت کي ښه معلوميږي) فَيَكُونُ الذَّبْحُ أَبْيَنَ نو (په داسي وخت کي) به ذبحه کول ډېر
 آسانه وي وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ آلِهَتِهِمْ كِلَا يُذَبِّحُونَ ذِخْرًا مِنْهُ (فقط) ذبحه سنت ده.

اللغات: ﴿نحر﴾ دې ته وړل کيږي چي داوښ د مخ چپه پښه د ورانه سره وتړل سي، او د ولاړي په حالت کي یې د
 خاړي د خوراک په رگ کي چاره وهل سي، ﴿غضه﴾ بزه، پسه، ﴿جنور﴾ اوښ، ﴿مقول﴾ د نصر او ضرب اسم
 مفعول دی: تړل سوی، ﴿أبین﴾ د ضرب سم تفصیل دی: زیات ښکاره، ﴿انضطجاع﴾ د افتعال مصدر دی: پرېوتل.
تشریح: صورت د مسئلې او دلیل ښکاره دی.

په خپله د هدي د ذبحه کولو د افضلیت بیان

قَالَ: وَالْأَوَّلُ أَنْ يَتَنَبَّهَ ذَبْحَهَا بِخَيْسِهِ فرمایي: غوره دا ده چي حاجي په خپله د هديو د ذبحي متولي سي (یعني په خپله
 هدی او قربتي ذبحه کړي) إِذَا كَانَ يُحْسِنُ ذَلِكَ په دې شرط چي په ښه ډول ذبحه کولای سي لَسَا رُؤْي أَنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
سَأَلَ مَائَةَ بُذْكُونِ حَبَّةِ الْوَدَاعِ حکه روایت سوی دی چي نبي ﷺ په حبة الوداع کي سل (۱۰۰) بښي (د

* تخریج: أخرجه ابوداود في كتاب الضحايا، باب ما يستحب من الضحايا، حديث رقم: ۲۷۹۲.

* تخریج: أخرجه البخاري في كتاب الحج، باب التعميد والتكبير قبل الإهلال، حديث رقم: ۱۵۵۱.

* تخریج: أخرجه البخاري في كتاب الحج، باب يتصدق بجلال البدن، حديث رقم: ۱۷۱۸.

هدي لپاره) بَوْتَلِهَ نَبَقًا وَبَيِّنَ بَنِيهِ چي (له هغو څخه يې) څه د پاسه شپېته بلنې په خپله نحر كړې وَدَلَّ الْبَاقِ عَلَيَا او د نورو ذمه واري يې حضرت علي عليه السلام ته وسپارل وَلَا لَهُ كُنْهٌ او ځكه چي نحر كول يو عبادت دی وَالشَّيْءُ إِلَى الْقُرْبَاتِ أَوَّلُ او په عبادتونو كې په خپله متولي كېدل (يعني په خپله كول) زيات خوره دي لِبَائِيهِ مِنْ رِيَادَةِ الْمُسْتَوْدَعِ ځكه چي په دې كې عاجزي زياته وي إِلَّا أَنَّ الْإِنْسَانَ كَذَّابٌ فَتَشَدَّى لِدَلِيلِكَ خو كله انسان د ښځه كولو صلاحيت (ورتيا) نه لري وَلَا يُخْسِنُهُ (يا يې) ښه نه سي كولاى فَجَزُّ نَاثِلِيَّةٌ غَيْرُهُ نو ځكه موږ (په دې كار كې) د بل چا نائب جوړول جائز وگرځول (يعني د چا چي ښځه زده نه وي، يا يې په ښه توگه نه سي كولاى، هغه ته موږ دا اجازه وركړه چي بل څوك د ځان نائب جوړ كړي).

اللغات: «بوتول» د تفعل مضارع ده: متولي كېدل، «تيف» د دريو او نهو په مينځ كې شمېره، «ول» د تفعل ماضي ده: ذمه واره جوړول، نائب جوړول، «جوزنا» د تفعل ماضي ده: جائز كړخول. **تشويح:** صورت دمسئلي او دليل ښكاره دی.

د هدي د رسي او د خل (زل) حكم

قَالَ: وَيَصَدَّقُ بِجَلَالِهَا وَعِطَامِهَا فرمايي: او صدقه به كړي د هديو څلونه او د هديو رسي وَلَا يُعْطَى أَجْرًا إِلَّا بِهَا او د قصاب مزدوري به له هدي څخه نه وركوي (يعني قصاب ته به په مزدوري كې د هدي څرمن يا غوښې نه وركوي) يَقُولُ لَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِعَلِّي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: تَصَدَّقُ بِجَلَالِهَا وَبِعِطَامِهَا ځكه چي نبي صلى الله عليه وسلم حضرت علي عليه السلام ته وفرمايل: "د هديو څلونه او رسي صدقه كړه وَلَا تُعْطَى أَجْرًا إِلَّا بِهَا او مه وركوه د قصاب مزدوري له هغو څخه".

اللغات: «جلال» جمع د جل ده: ځل، خورجين، «عطام» جمع د خطر: رسي (رسياني)، «جزار» قصاب، څاروی حلالونکی. **تشويح:** صورت دمسئلي او دليل ښكاره دي.

پر هدي د سپر تيا حكم

وَمَنْ سَأَى بِذَلِكَ فَاصْطَرَّ إِلَى رُكُوبِهَا او څوك چي هدي روانه كړي بيا د هغې و سپرېلو ته مجبوره سي رُكِبَتْهَا نو پر سپر دي سي وَإِنْ اسْتَقْبَلَتْ مِنْ ذَلِكَ او كه له سپر تيا څخه يې بې پروا وي (يعني ضرورت نه وده لري) كَمْ يَرَكِبُهَا نو نه دي پر سپر پرې إِنَّهُ جَعَلَهَا خَالِصَةً لِلَّهِ تَعَالَى ځكه چي هغه بدنه خالص د الله تعالی لپاره گرځولې ده فَمَا يَنْبَغِي أَنْ يُصَرِّفَ شَيْئًا مِنْ عَيْنِهَا أَوْ مَتَاعِهَا إِلَى نَفْسِهِ نو مناسب نه ده چي د هغې له ذات يا له گټو څخه د خپل ځان لپاره څه مصرف كړي إِلَّا أَنْ يَتَلَمَّزَ مَحَلَّهُ تر دې چي هغه څاروی خپل ځای (او ټكنې) ته ورسېږي (او ښځه كړي سي) إِلَّا أَنْ يَخْتَلِبَ إِلَى

رُكُوبَهَا خَوْداً فِي مَحْرَمٍ دَهْدِي وَ سِرْبِلْدُو تَه مَجْبُورَه سِي (نو بيا پر سِرْبِلْدِي سِي) إِنَّا رَوَى أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأَى زَجَلًا يَسُوقُ بُدْنَةً حُكَّه رَوَايَتُ دِي چي نبي ﷺ يو سَرِي وليدِي چي بدنِه يې روانه كړې وه فَقَالَ: إِزْكَبْهَا وَإِلَيْكَ نَوْرِي فرمايل: "چي سپور سَه پر دې هلاك سې! (دا جمله يعني "هلاک سې" نبي ﷺ هغه ته د زړه سواندې په توگه وويله، لکه موږ چي هم په پښتو کي کله نا کله د زړه سواندې او ترخم په توگه داسي جملې کاروو، مثلاً: خوار سې!) وَتَأْوِيلُهُ أَنَّهُ كَانَ عَاجِزًا مُحْتَاجًا أَوْ دِي حَدِيثِ تَأْوِيلِ دَادِي چي داسې (له تگ څخه) عاجزه او (سپرتيا ته) مجبوره وو (خو بيا هم نه پر سِرْبِلْدِي، نو ځکه نبي ﷺ ورته وويل: چي پر سپور سَه!).

اللفات: ﴿سَاقٍ﴾ د نصر ماضي ده: شړل، پېول، روانول، ﴿وَيْلَكَ﴾ هلاک سې!، تالره دي هلاکت وي!.

تفسير: مسئله: داده که يو محرم بدنِه (يعني هدی) روانه کړه، او په خپله په پښو روان سو، لېکن په لاره کي سترې سو، او له تگ څخه عاجزه سو، نو اوس هغه ته جائز دي چي پر بدنِه سپور سي، خو که هغه د پښو پر تگ يا پر بل سپرلي قدرت درلودی، نو هغه ته بالکل مناسب نه ده چي پر دغه بدنِه سپور سي، ځکه هغه بدنِه او هدی فقط د لوی څښتن ﷻ لپاره خاص کړې ده، لهدا په هيڅ ډول به د هغه لپاره له دې بدنې څخه نفع حاصلول صحيح نه وي، هو! که محرم سپرتيا ته محتاجه وو، او له دې بدنې څخه ماسوا بل سپرلی هم نه وو، نو په دې صورت کي د هغه لپاره پر بدنِه سپرېدل جائز دي، ځکه کله چي نبي ﷺ يو کمزوری او بې وسه سړی په پښو روان وليدی، نو هغه يې ملات کړی، او پر بدنِه يې د سپرتيا حکم ورته وکړی.

د سپرتيا په وجه په هدي کي د څه عيب پيدا کېدلو او د هدي د لوبولو حکم

وَلَوْ رُكِبَتْهَا أَوْ كُتِبَتْ سِرْبِلْدُو سِي فَاتَّكَسَ بِرُكُوبِهَا أَوْ د هغه د سپرتيا په وجه (په هدي کي) نقصان پيدا سي فَكَتَبَ مِمَّا كَانَ مَاتَكَسَ مِنْ ذَلِكَ نو کوم نقصان چي راغلی د هغه ضمان پر محرم واجب دی وَإِنْ كَانَ لَهَا لَبَنٌ لَمْ يَحْلُبْهَا او که هدی شيد داره وي نو هغه دي نه لوېشي إِنَّ اللَّهَ لَبَنٌ مَتَوَلَّدٌ مِنْهَا ځکه چي شيدې (هم) له هغې څخه پيدا سوي دي فَلَا يُضِرُّهُ إِلَى حَاجَةٍ نَفْسِهِ نو په خپل ذاتي حاجت کي به يې نه مصرفوي وَيَنْفَعُ مَرْعَاهَا بِالنَّاءِ الْبَارِدِ حَتَّى يَنْقُطَ اللَّبَنُ او د هدی پر غولانځي به يخي اوبه پاشي چي شيدې راتلل (يې) بند سي وَلَكِنْ هَذَا إِذَا كَانَ كَرِيْبًا مِنْ وَقْتِ الدَّيْمِ لېکن دا (حکم) په هغه وخت کي (دی) چي کله يې د ذبحي وخت راتړدې وي فَإِنْ كَانَ بَعِيدًا مِنْهُ يَحْلُبُهَا او که د ذبحي وخت يې ليري وي نو ودې لوېشي وَيَصَدَّقُ بِلَبَنِهَا أَنْ لَا يُضَرَّ ذَلِكَ بِهَا او شيدې دي يې (پر مسکينانو) صدقه کړي د دې لپاره چي شيدې هدي ته ضرر نه ورسوي وَإِنْ مَرَقَهُ إِلَى حَاجَةٍ نَفْسِهِ او که محرم شيدې په خپل ذاتي حاجت کي مصرف کړي تَصَدَّقْ بِشِئْلِهِ أَوْ بِقِيَّتِهِ نو د هغو مثل يا د هغو قيمت دي صدقه کړي لِأَنَّهُ مَضْبُوقٌ عَلَيْهِ ځکه چي د دې شيدو ضمان پر هغه لازم دی (يعني که يو څوک د هدي شيدې ضايع کړي نو د هغه ضمان پر واجبيږي).

اللفات: ﴿انقص﴾ د افتحال ماضي ده؛ کمېدل، نقص پيدا کېدل. ﴿لرهلل﴾ له نصر او ضرب دواړو بابونو څخه راځي؛ لوېشل، پټېدل، د ضرب مضارع ده؛ پاشل، شخړول، ﴿فصر﴾ غولانځه، ﴿بارد﴾ يخ. **تشرېح:** مسئله: داده که د ضرورت او د هاجري په وجه محرم پر بڼه (هډې) سپور سو، او د سپر تيا په وجه په بڼه کې څه نقصان پيدا سو، نو څومره نقصان چې پيدا سوې وي، پر دې سري مغمومره ضمان واجب دی، ځکه چې هغه صحيح او سالمه بڼه د الله لپاره خاص کړې ده، نو کوم نقصان چې په هغې کې پيدا سوې دي، د هغه تلاني او تدارک به پر هغه لازم وي.

وان کان لها لبن الخ او که د هډې څاروی ماده يعني ښځينه وي، او شيدې يې ايله وي، نو په دې باره کې دوه صورتونه دي: (١) که شيدې د څاروي لپاره نقصاتي نه وي، نو محرم ته پکار ده چې هغه دي نه لوېشي، او نه دي يې په خپل ضرورت کې مصرفوي، بلکې پر غولانځه دي يې يخي اوبه پاشي چې شيدې يې بندي سي (ځکه په دې ډول د هغې شيدې بنديږي)، (٢) او که شيدې يې په زياته اندازه رواني وي، او د هغونه رالوېشل د څاروي لپاره نقصاتي وي، يا يې د ذبحي وخت ليري وي، نو هغه دي ولوېشي او شيدې دي يې پر فقيرانو او مسکينانو تقسيم کړي، او په خپله دي يې نه استعمالوي، خو که يې استعمال کړي، نو مغمومره نوري شيدې به صدقه کوي، ځکه چې شيدې مثلي شي دی، يعني مثل لري، او په مثلي شي کې به اول په مثل سره ضمان ورکول کيږي، او که مثل يې نه وو، نو د هغه په اندازه قيمت به په ضمان کې ورکول کيږي.

د هډې د مرگ بيان

وَمَنْ سَأَلَ مَذْبَحًا لَقِطَ او څوک چې هډې روانه کړي بيا هغه هلاکه سي لَإِنْ كَانَ تَكْلَعًا فَلَيْسَ عَلَيْهِ غَيْرُهُ نو که هغه هډې نفلي وي نو پر هغه (د دې په بلنه کې) بله هډې واجب نه ده لَإِنَّ الْقُرْبَةَ تَعَلَّقَتْ بِهَذَا النُّحْلِ ځکه چې قربت د دغه محل (يعني د دغه هډې) سره متعلق وو وَقَدْ قَاتَ او محل فوت سو وَإِنْ كَانَ عَنْ وَاحِدٍ فَلَعَلَّهِ أَنْ يُجِزَّ هَذِهِ مَكَامَهُ او که واجب هډې وي نو پر هغه لازم ده چې بله هډې د دغه هډې پر ځای ودروي لَإِنَّ الْوَاحِدَ بَاقِيٌّ ذِمَّتُهُ ځکه چې واجب (تر اوسه لا) د هغه پر ذمه پاته دی وَإِنْ أَصَابَهُ حَيْبٌ كَرِهًا لِمَا مَرَّ هَذِهِ مَكَامَهُ او که هډې ته زيات عيب ورسېږي نو (هم) به د هغه پر ځای بله هډې درول کيږي لَإِنَّ النُّعَيْبَ بِشَيْلِهِ لَا يَتَأَذَى بِهِ الْوَاحِدُ ځکه چې په دې ډول عيبداره (هډې) سره واجب نه اداء کيږي فَلَا بُدَّ مِنْ غَيْرِهِ نو بله هډې به ضروري وي وَصَتَمَ بِالنُّعَيْبِ مَا شَاءَ او په عيبداره (هډې) چې څه وغواړي هغه دي په وکړي لَأَنَّهُ التَّحَقُّ بِسَائِرِ أَمْلاِكِهِ ځکه چې دا عيبداره هډې (لوس) د هغه د نورو ملکیتونو سره يو ځای سوه.

اللفات: ﴿عطب﴾ هلاکېدل، تلفېدل، ﴿معيب﴾ اسم مفعول دی په اصل کې معيوب وو: عيبدار، عيبجن. **تشرېح:** مسئله: داده که يو سري هډې روانه کړه، لېکن هډې هلاکه سوه (د ډيري ستړيا په وجه يا د مرض په وجه يا په بله وجه)، نو اوس که هغه هډې نفلي وه، نو پر دې سري به بله هډې نه و اجبيږي، ځکه چې (په نفلي هډې کې) طاعت او قربت د همدغه هډې سره متعلق دی، نو کله چې هغه هلاکه سوه، نو متعلق شی هم فوت سو، نو ځکه به اوس بله هډې نه

واجبېږي، او که هغه هدی واجب وه، نو د هغه پر خای به پر دې سړي بله هدی واجبېږي، ځکه چې واجب د ده پر زمه پاته دی، نو تر څو چې هدی په خپل خای کې ذبح نه کړی سي، تر هغه وخته به واجب نه اداء کېږي.

وإن أصابه الخ أو كه د هدي په څاروي کې زيات عيب او نقصان پيدا سو (مثلاً د څوږ زياتره حصه يې پرېکړې سوه). نو هم به د هغه پر خای بله هدی درول کېږي (يعني بله هدی به روانېږي)، ځکه چې د ډېر عيب په وجه واجب نه اداء کېږي، نو ځکه به د دويمې هدي روانول ضروري وي، او په عيبداره هدي سره چې څه وغواړي هغه دي وکړي، ځکه چې هغه اوس د ده مملوک سوه (يعني د ده سوه)، او انسان ته په خپل مملوک کې د هر ډول تصرف اختيار ته.

په لاره کې د هدي د مړگ بيان

وَأَذًا حَلَّتِ الذَّنَّةُ فِي الطَّرِيقِ او کله چې بلنه په لاره کې هلاکه سي (يعني هلاکت ته نژدې سي) فَإِنْ كَانَ تَكْلِيفًا فَكَمَا نُو
که نفلي هدی وي هغه دي نحر کړي وَصَهْمًا تَعْلَقَهَا بِذَوِّهَا او ښونگري دي يې د هغې په وړنو ورنگ کړي وَهُوَ بِهَا
صَلْتَةٌ سَاوِيًّا او د هغې پر بوک دي د هغې په وړنو سره مهر (تاپه) ولگوي (يعني بوک دي يې په خپلو وړنو ودرې) وَلَا
يَأْكُلُ هُوَ وَلَا غَيْرُهُ مِنَ الْأَنْفِيَاءِ او (له دې څخه به) نه په خپله خوراک کوي او نه به نور شتمن خلک خوراک کوي
بِذَلِكَ أَمَرَ رسول الله صلى الله عليه وسلم تَأْجِيَةَ الْأَسْلَمِيِّ ناجیه اسلمي عليه السلام ته نبي صلى الله عليه وسلم هم د دغه حکم کړی وو
وَالْمُرَادُ بِالْفَعْلِ قِلَادَتُهَا او له نعل څخه مراد د بدنې طوق دی (چې دا طوق هم په عامه توګه د ښونگري يا نمل يوه ټوکره وي)
وَقَائِدَةُ ذَلِكَ أَنْ يَعْلَمَ النَّاسُ أَنَّ هَذِهِ او د نعل رنګولو فايده داده چې خلک پوه سي چې دا هدی ده فَيَأْكُلُ مِنْهُ الْفُقَرَاءُ
دُونَ الْأَنْفِيَاءِ نو له دې څخه به فقيران خوراک کوي نه شتمن خلک وَهَذَا لِأَنَّ الْإِذْنَ بِتَنَاوُلِهِ مُعَلَّقٌ بِشَرْطِ بُلُوغِهِ
مَحِلُّهُ او دا ځکه چې د هدي د خوړلو اجازه پر دې شرط معلقه ده چې هدی به خپل محل ته رسېږي (يعني هدی چې د چا
وي، هغه ته په دې شرط د هدي خوړل جائز دي چې هدی حرم ته ورسېږي او ملت ښځه سي) فَيَنْبَغِي أَنْ لَا يَحِلَّ قَبْلَ ذَلِكَ أَصْلًا نو
مناسب داده چې تر دې مخکې دي بالکل (هیچا ته هم) حلال نه سي إِلَّا أَنَّ التَّصَدَّقَ عَلَى الْفُقَرَاءِ أَفْضَلُ مِنْ خَوْرِ
فقيرانو صدقه کول له دې څخه افضله دي أَنْ يَتَرَكُهُ جَزَا الْإِسْبَاعِ چې د درندګانو لپاره يې خوراک پرېږدي وَفِيهِ نَوْمٌ
تَقَرُّبٌ او (پر فقيرانو) په صدقه کولو کې يو ډول تقرب هم سته (يعني يو ډول ثواب هم ته) وَالْتَقَرُّبُ هُوَ التَّقْصُودُ او
همدا تقرب مقصود دی فَإِنْ كَانَتْ وَاجِبَةً أَكَامَرْتَنَا مَكَامَهَا او که واجب بلنه وي (يعني که بلنه واجب هدی وي) نو دې پر
خای دي بله بلنه ودرې وَصَنَمٌ بِهَا مَاشَاءَ او په دې چې څه وغواړي هغه دي وکړي لَأَنَّهُ لَمْ يَبْقَ صَالِحًا لِبَاعِئَتِهِ ځکه
چې دا (لوس) د هغه شي لایق پاته نه سوه چې د هغه لپاره يې متعینه کړې وه وَهُوَ مُلْكُهُ كَسَائِرِ أُمْلَاكِهِ او دا (لوس) د
هغه ملکیت ده لکه د هغه نور ملکیتونه.

اللغات: **﴿صبح﴾** رنگ وړ کول، **﴿نعل﴾** نال، بنونګری، **﴿صفحة﴾** یو طرف، **﴿سلم﴾** بوک، **﴿جند﴾** خوراک، غذا، **﴿سبح﴾** درندګان.

تشریح: صورت د مسئلې؛ دا دی که د هدی بلنه په لاره کې (د ډیرې ستړیا په وجه یا په بله وجه) هلاکېدلو ته نژدې سوه، نو اوس دوه صورتونه دي: دا بلنه به نفلي هدی وي، یا به واجب هدی وي، که نفلي وه، نو نحر به یې کړي، او په وینو سره به یې نعل (نال) او بوک وړ رنګ کړي، او په خپله به یې غوښي نه خوري، او نه به یې نورو شتمنو خلکو ته ورکوي، ځکه چې رسول الله ﷺ ناجیه اسلامي ﷺ ته هم د دې حکم کړی وو، اوله نعل څخه مراد د هدی طوق دی، او په وینو سره د رنګولو فایده دا ده چې خلګ خبر سي چې دا څاروی د هدی دی، د دې لپاره چې فقیران او محتاجه خلګ یې وځوري، او شتمن خلګ یې نه وځوري.

وهذا الخ فرمایي چې دا حکم ځکه دی چې د هغې د غوښو د خوړلو جواز معلق دی په دې شرط سره چې دا هدی به خپل محل یعنی حرم ته رسول کیږي، او هلته به ذبحه کیږي، لېکن دلته هغه له حرم څخه مخکې ذبحه کړې سوه، نو مناسب خو دا وه چې د هیچا لپاره هم جائز نه سي، نه د فقیرانو لپاره او نه د شتمنو خلکو لپاره (ځکه چې شرط پیدا نه سو، نو مشروط به هم صحیح نه وي). خو درندګانو ته د پرېښوولو په نسبت پر فقیرانو صدقه کول افضله دي، ځکه چې پر فقیرانو په صدقه کولو کې یو ډول تقرب هم حاصلیږي، نو د تقرب په وجه د فقیرانو لپاره دا هدی حلاله وګرځېدله، ځکه چې په دې باب کې تقرب اصل مقصود دی، نو په کومه طریقه چې هم تقرب حاصلیږي، هغه به اختیارېږي.

فان کان ذاك واجبة الخ او که هغه بلنه واجب هدی وه، نو د هغه پر ځای به بله هدی حرم ته روانه کړي، او په ذبحه سوي بلنې سره چې څه وغواړي هغه دي وکړي، ځکه دا چې یې د کوم مقصد لپاره ټاکلې وه، اوس د هغه لایق پاته نه سوه، او د مالک په ملکیت کې داخله سوه، نو څرنگه چې په نورو ملکیتونو کې د هغه پوره اختیار سته، همداسې به په دې کې هم د هغه پوره اختیار وي.

هدی ته د طوق اچولو حکم

وَيَقْلُدُ هَذَى الطَّوْقِ وَالْمَشْمُوعَةَ وَالْقِرَانَ او حاجي دي طوق واچوي نفلي هدی ته او د تمتع او قران هدی ته لِأَنَّهُ دَمَرُ نُسُكٍ ځکه چې دا (ټوله) دم نسک (د عبادت او د نعمت د موندنې) دي وَنِ الْتَقْلِيدُ أَظْهَرُ وَأَشْهَرُ او په طوق اچولو کې دم نسک کېدلو څرګندول او مشهوره کول دي (یعنې په طوق اچولو سره دا ښکاره کیږي چې دا عبادت او د نعمت هدی دي، او د نعمت څرګندول به دي) فَيَلْبِيقُ بِهِ نو ځکه به تقلید د دې (هدیو) سره لایتق وي وَلَا يَقْلُدُ دَمَرُ الْإِحْصَارِ وَلَا دَمَرُ الْجَنَائِثِ او طوق به نه اچوي د احصار هدی ته او نه د جنایاتو هدی ته لِأَنَّ سَبَبَهَا الْجَنَائِثُ ځکه چې د دې سبب جنایت دی وَالسَّائِرَاتُ بِهَا او پټول د هغه سره زیات لایتق دي وَدَمَرُ الْإِحْصَارِ جَائِزٌ او د احصار دم د نقصان تلافي کونکی دی فَيَلْبِيقُ بِجَنَائِثِهَا نو دا به (هم) د جنایت د جنس سره یو ځای کیږي ثُمَّ ذَكَرَ الْهَدْيَ بیایي امام قدوري د هدی لفظ ذکر کړی دی وَمَرَادُهُ الْبَدَنَةُ او د هغه مراد بدن ده لِأَنَّهُ لَا يَقْلُدُ الشَّاةَ عَادَةً ځکه چې عاده بزې ته طوق نه وړاچول کیږي وَلَا يَنْسُقُ تَقْلِيدُهَا

مَشْكُونًا اَوْ نه بَزِي ته طوق ور اچول زموږ په نيز سنت دي لَعْدِمَ لَابِدًا الشَّهِيدِ ځكه چې (بزي ته) د طوق اچولو هيڅ فايده نسته عَلَى مَا تَقْدَرُ لكه څرنگه چې مخكې (دا خبره) تېره سوه (فائده ځكه نسته چې اوبښ ته طوق په دې وجه ور اچول كيږي چې كه بالفرض ورك سي يا د يو چا كښت ته ورسې نو د كښت خاوند به كار نه په لري او بيرته به يې ملك احاجي ته وسپاري، همدا وجه ده چې حاجي د هغه خاص پروا نه كوي، او بې باكه وي چې ما طوق ور اچولى دى، لېكن د بزي په باره كې بې باكه نه وي، بلكې هر وخت يې بزه تر سترگو لاندې وي، ځكه چې بزه كوچنى څاروى دى، او دا خطر زياته سته چې كه وركه سي نو درنده به يې وخوري، نو په دې وجه طوق نه ور اچوي، ځكه چې هغې ته طوق ور اچول هيڅ فايده نه لري).

اللفات: «ستر» پتوالى (پتول)، اخفاء، «ايق» اسم تفضيل دى: زيات لايق، زيات مناسب، «جابر» تلاني كونكى، نقصان فوره كونكى.

توضيح: صورت د مسئلې او دليل ښكاره دى.

فايده: طوق پر دوه قسمه وي: [١] يو د څپلې (يعني دنمل) طوق او هار وي، دا اوبښ ته ور اچول كيږي، ځكه چې دا اوږد او دروند وي، او بزي ته نه ور اچول كيږي، ځكه چې بيا د بزي لپاره تگ ستونزمن كيږي. [٢] دويم طوق له وړيو څخه وودل سوى وي، هغه بزي ته ور اچول كيږي، هغه د بزي لپاره مناسب هم وي، او ښائسته هم وي، لكه څرنگه چې په حديث كې راځي: عن عائشة قال كنت أقتل القلائد للنبي ﷺ فيقتل الخنجر ويغير في أهله حلالا (بخاري، حديث رقم: ١١٧٠٢)، (يعني حضرت عائشه رضى الله عنها فرمايي چې ما به د نبى ﷺ لپاره [د وړيو] طوق وودى، او نبى ﷺ به بزي ته ور اچوى [بزه به يې مكې ته واستوله]، او په خپله به په كور كې به مقيم پاته سو). والله أعلم بالصواب

مَسَائِلُ مَثَلُ زُورَةٍ

(دا) پېلا پېلي مسئلې دي

قشويځ: په علمه توگه مصنفين حضرات د كتاب په آخر كي جلا او متفرقي مسئلې بيانوي، چي هغه په مسائل منشوره. مسائل متفرقه، مسائل شئ او په داسي نورو نومونو سره ذكر كوي، صاحب د هدايې هم د هغو مصنفينو د طرز او طريقې په خپلولو سره د كتاب الحج په آخر كي د مسائل منشوره عنوان ذكر كړى دى، او په دې كي يې د حج پېلا پېلي مسئلې بيان كړي دي، چي اوس به ټوله تفصيل ستاسو مخته راسي، انشاء الله تعالى.

منشور له نشر څخه دى. معنى يې ده: خورول، غورول، نو د مسائل منشوره اصلي معنى 'سوه: خوړې مسئلې، حاصل دا چي تر مسائل منشوره لاندي هغه مسئلې بيانېږي چي د كتاب الحج په مختلفه بابونو كي پاته سوي وي يا د حج هغه مسئلې چي نادري پېښېږي، نو ځكه ورته مسائل منشوره وايي.

د عرفات له ورځې څخه علاوه (په بله ورځ) د وقوف عرفه حكم

أَمَلُ عَرَفَةَ إِذَا وَقَفَ يَوْمَ (كه) د عرفات خلك يوه ورځ وقوف وكړي (يعني د عرفات په ميدان كي ودرېږي) **وَشَهِدَ قَوْمَهُمْ** **وَقَفُوا يَوْمَ النَّحْرِ** او يو قوم (دا) گواهي وركړي چي دې خلكو د ندى الحجې په لسمه ورځ (يعني د لوى اختر په ورځ) وقوف كړى دى **أَمَرَهُمْ** نو دا وقوف د هغو لپاره كافي دى (يعني د هغو حج صحيح دى) **وَالْقِيَاسُ أَنْ لَا يُخْرِجَهُمْ** او قياس دا دى چي كافي نه دى (يعني حج يې نه صحيح كيږي) **إِغْتِبَارًا بِإِذَا وَقَفُوا يَوْمَ النَّوِيَّةِ** په قياسولو سره پر هغه صورت چي كله دا خلك د ندى الحجې په اتمه ورځ وقوف وكړي (نو حج يې بالكل نه صحيح كيږي) **وَهَذَا لِأَنَّهُ عِبَادَةٌ تَخْتَصُّ بِزَمَانٍ وَمَكَانٍ** او دا ځكه چي وقوف يو داسي عبادت دى چي د زمان او د مكان (دواړو) سره خاص دى **فَلَا يَقَعُ عِبَادَةٌ دُونَهَا** نو بغير له زمان يا مكان څخه به وقوف عبادت نه واقع كيږي **وَجَهْ الْإِسْتِحْسَانِ أَنَّ هَذِهِ شَهَادَةٌ قَامَتْ عَلَى الثَّنِي د** استحسان دليل دا دى چي دا گواهي پر نفي ولاړه ده **وَعَلَى أَمْرٍ لَا يَدْخُلُ تَحْتَ الْحُكْمِ** او پر داسي شي ولاړه ده چي تر حكم لاندي نه داخلېږي **لَأَنَّ التَّقْصُودَ مِنْهَا نَفْيَ حُجَّتِهِمْ** ځكه چي له دغه گواهي څخه مقصود د دې خلكو د حج نفي دي **وَالْحُكْمُ لَا يَدْخُلُ تَحْتَ الْحُكْمِ** او حج تر حكم لاندي نه داخلېږي (ځكه چي حج عبادت دى) **فَلَا تَقْبَلُ** نو ځكه به (دا) گواهي نه قبلېږي **وَلَأَنَّ فِيهِ بُلُوَى عَامًا** او په دې وجه (هم) چي په دې كي په عامه توگه خلك مبتلا كيږي **لِتَعْدُرَ الْإِخْتِرَارَ عَنْهُ** ځكه چي له دې څخه ځان ساتل سټېنېزم دي **وَالشَّكَّاءُ لِكُلِّ مُنْكَرٍ** او د دې تلافې (او جبران) هم ممكن نه دى **وَلَى الْأَمْرِ بِالْإِعَادَةِ حَرَجٌ بَيِّنٌ** او د حج د راغړولو په حكم كي ښكاره تكليف دى **فَوَجَبَ أَنْ يُكْتَفَى بِهِ**

عِنْدَ الْإِشْتِيَاءِ نُو وَاجِب سُوهِ چي د اشتباه په وخت کي پر دې وقوف اکتفاء وکړي سي بِخِلَاف مَا إِذَا وَقَفُوا بِغَيْرِ الشُّبُهَةِ په خلاف د هغه صورت چي کله دې خلکو د ذی الحجې په اتمه ورځ وقوف وکړي وي لِأَنَّ الشُّدَّارَ كَ مُنْكَرٍ لِّلْمُنْكَرَةِ ځکه چي تر يوې اندازې پوري تلافی ممکنه ده بِأَنَّ يَزُولُ الْإِشْتِيَاءُ بِغَيْرِ عَرَفَةٍ په دې توگه چي د هرفت په ورځ به (په وقوف سره) دا اشتباه ليري سي (يعني په نهمه ورځ به خلک وقوف وکړي نو کومه اشتباه چي په اتمه ورځ د وقوف کولو پيدا سوې وه منځه به ليري سي) وَلَا لَاقِ جَوَّازُ الْمُؤَخَّرِ لَهُ تَكْلِيْفٌ اَوْ ځکه چي د مؤخر د جائزوالي مثال سته وَلَا كَذَلِكَ جَوَّازُ التَّقْدِيرِ اَوْ د مقدم د جائزوالي مثال نسته قَالُوا: يَنْتَبِهُ لِلْحَاكِمِ أَنْ لَا يَسْتَعْمِلَ هَذِهِ الشَّهَادَةَ فَقَهْلُو فَرَمَائِلِي دِي: حَاكِمٌ (او واکمن) ته پکار ده چي دا گواهي نه واوري وَيَقُولُ: قَدْ تَمَّ حَلْمُ النَّاسِ قَانَصِرَفُوا (او پکار ده چي گواهانو ته) ووايي: د خلکو حج پوره سو نو (ځکه) وَلَا رِ سِي لِأَنَّهُ لَيْسَ فِيهَا إِلَّا إِيْقَاعُ الْفِتْنَةِ ځکه چي په دې گواهي (بل) څه نسته ما سواله فتنې راپورته کولو څخه وَكَذَا إِذَا شَهِدُوا عَرَفَةَ بِرُؤْيَا الْهَلَالِ همدارنگه که خلک د هرفت په ماښام د مياشتي ليدلو گواهي ورکړي وَلَا يُبَكِّكُهُ الْمُؤْتَوِّفُ لِي بَعِيَّةِ اللَّيْلِ مَعَ النَّاسِ أَوْ أَكْثَرِهِمْ اَوْ په پاته شپه کي د امام لپاره د ټولو يا د زياتره خلکو سره وقوف کول ممکن نه وي لَمْ يَمُكِّنْ بِتِلْكَ الشَّهَادَةِ نو (په دې صورت کي) به هم واکمن پر دې گواهي عمل نه کوي.

اللفات: «بلوی» مبتلا کېدل، «ایقاع» واقع کول، اجول، «عنته» د ماښام وخت.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که حاجیانو په یوه ورځ وقوف وکړي، دویمه ورځ څه خلک راغله امام ته یې دا گواهي ورکړه چي د دې حاجیانو وقوف صحیح نه دی، ځکه چي پروڼ د ذی الحجې لسمه ورځ وه، نهمه ورځ یې نه وه، حال دا چي د ذی الحجې په لسمه ورځ د وقوف وخت ختمیږي، نو ځکه به د هغو وقوف صحیح نه وي، او کله چي وقوف صحیح نه سو، نو حج به یې هم صحیح نه وي، ځکه چي وقوف د حج ډېر اهم او غټ رکن دی، لېکن امام قنوري وايي چي د دې حاجیانو وقوف او حج بالکل صحیح دی، او د دې خلکو گواهي به نه قبلېږي، همداستحسان دی. خو په دې مسئله کي د قیاس تقاضا دا ده چي گواهي به قبلېږي، او د هغو وقوف به صحیح نه وي، لکه څرنګه چي په هغه وخت کي هم د هغو وقوف نه صحیح کیږي کله چي دا خلک د تروږ په ورځ يعني د ذی الحجې په اتمه ورځ وقوف وکړي، ځکه چي دا تر وخت مخکي وقوف دی، نو څرنګه چي تر وخت مخکي وقوف نه صحیح کیږي، همداسي به تر وخت وروسته وقوف هم نه صحیح کیږي، ځکه چي وقوف یو داسي عبادت دی چي د زمان او د مکان دواړو سره خاص دی، يعني هم به د ذی الحجې په نهمه ورځ تر زوال وروسته وقوف شروع کیږي، او هم به د هرفت په ميدان کي کیږي، لېکن په پورتني صورت کي خو مکان سته لېکن زمان نسته، ځکه چي وقوف د ذی الحجې په لسمه ورځ سوی دی، نو ځکه به صحیح نه وي.

وجه الاستحسان: الخ د استحسان او په متن کې د بیان سوي مسئلې دلیل دا دی چي د دې خلکو گواهي خو پر نفی ولاړه ده، يعني پر نفی واقع سوې ده، ځکه د دوی د ابراهیمي مقصد عرفات له خلکو څخه د حج نفی کول دي، او دویم دا گواهي پر داسي شي واقع سوې ده کوم چي د قاضي تر قضاء او حکم نه سي لاندي کېدلای، ځکه چي حج د قاضي تر

حکم نه سي لاندې کېدلی، او هره هغه گواهي چي پر داسي شيانو واقع سي، هغه به نه قبلېږي، نو ځکه به د دې خلکو گواهي هم نه قبلېږي، او د اهل عرفات حج به صحيح او جائز وي.

ولأن فيه عموم بلوى الخ عموم دليل دای چي په دې مسئله کي عموم بلوی ده، ځکه زیاتره وختونه په دې کي اختلاف واقع کېږي، او زیاتره وختونه په دې کي څه تقدم او تأخر راځي، ځکه چي د دې مدار پر میاشت او سپوږمۍ دی، او په میاشت کي عموماً اختلاف واقع کېږي، لهندا د دې تدارک ممکن نه دی، ځکه چي د تدارک صرف یوه لار سته، او هغه د حج دراگر څولو حکم کول دي، او د حج دراگر څولو په حکم کي ښکاره تکلیف او حرج دی، نو د تکلیف ليري کولو په خاطر به پر دغه وقوف اکتفاء کېږي، او د حج د صحيح کېدلو فیصله به کېږي، که څه هم دا شک او اشتباه سته، چي دا په لسمه ورځ سوی دی، لېکن دې اشتباه ته به بالکل نه کتل کېږي.

بغلاف ما الخ د قیاس جواب ورکوي چي که خلک په اتمه ورځ وقوف وکړي، نو هغه به صحيح نه وي، ځکه چي د هغه تدارک ممکن دی، ځکه تر اوسه لا د وقوف وخت پاته دی، او فی الجملة د هغه تدارک ممکن دی، په دې توگه چي را روانه ورځ وقوف وسي، او اشتباه ليري سي، لهندا د وقوف را گرځول به ضروري وي، دوم دليل دای چي که وقوف هره له خپل وخت څخه مؤخر (وروسته) کړی سي، نو د هغه د جواز مثال سته، مثلاً درمضان دروژو قضاء او د لمانځه قضاء چي دا تر خپل وخت وروسته هم جائز دي، نو د دې الحجه په لسمه ورځ به د وقوف هره هم جائز وي، لېکن که وقوف هره تر وخت مخکي (مقدم) کړی سي، يعني په اتمه ورځ وقوف وسي، نو د هغه د جواز مثال نسته، نو ځکه به د یوم ترويه وقوف معتبر نه وي، او د لسمي ورځي وقوف به د یوم ترويه پر وقوف قیاسول صحيح نه وي.

قالوا الخ د گواهانو په حق کي مشائخو تر دې اندازې پوري ويلي دي چي امام ته پکار ده چي بالکل د هغو گواهي ته خوږ نه ونيسي، او دادي ورته وويي چي اوس ستاسو گواهي هيڅ فايده نه کوي، ځکه اوس خو د خلکو حج پوره سوی دی، نو ځکه چې چاپ او په پته خوله خپلو کورو ته ولاړ سئ، ډنډوره مه جوړوئ، او که د دوی گواهي امام قبوله کړي نو فقط دفتي بازار گرمېږي، دين او اسلام ته په دې کي یو ذره گټه هم نه رسيږي، او دفتي په باره کي نبي ﷺ فرمايلي دي: الفتنه ناکمة لمن الله من أيقظها. (بیان ج ٢، ص ٢٤٣)

وکنذا إذا شهدوا الخ دې حاصل دای چي که حاجيانو د عرفات په شپه (په منی کي) د عرفات لپاره تياري کوله چي یو څو خلکو دا گواهي ادا کړه چي موږ د دې الحجه میاشته ولیدله د هغه مطابق ته ورځ کوم چي تېره سوه د عرفات ورځ کېږي (باید تاسو نن وقوف کړی وی)، او حال دا وو چي د وقوف لپاره صرف شپه یا د شپې یو څه حصه پاته وه، او په دې پاته حصه کي د امام لپاره د ټولو یا د زیاتره خلکو سره وقوف هره کول ممکن نه وو، يعني داممکنه نه وه چي ټوله یا زیاتره خلک دي په دومره وخت کي عرفات ته را ورسېږي، بلکي دا خطر وه چي سهار به سي، نو گواکي دا گواهي هم تر وخت وتلو وروسته واقع سوه، لهندا دلته هم حکم دای چي امام به پر دې گواهي عمل نه کوي، ځکه چي په دې سره هم فتنه او فساد خپېږي، او په خلکو کي د بدگوماني او غلط فهمۍ ډنډوره را پورته کېږي.

په رمي کي د جمراتو د ترتيب د ساقطولو حکم

قَالَ: وَمَنْ زَلَّ فِي التَّوْبَةِ الشَّانِ الْجَمْرَةَ الْوُسْطَى وَالْثَّلَاثَةَ إِمَامَ مُحَمَّدٍ رَحِمَهُ اللَّهُ فَرَمَايِي: اَوْ شَوْكٌ چي رمي وکړي په دويمه ورځ د جمره وسطی او د جمره ثلثه وَلَمْ يَرِ الْأَوَّلُ او د جمره اولی رمي نه وکړي (يعني د جمره اولی رمي پرېږدي) لِإِنْ زَلَّ الْأَوَّلُ ثُمَّ الْبَاقِيَيْنِ فَصَحَّ نو که (د قضاء په وخت کي) اول د جمره اولی رمي وکړي بيا د پاته دوو جمرو رمي وکړي نو ښه يې وکړه لَأَنَّهُ رَأَى التَّارِيبَ الْمُسْتَوْنَ ځکه چي هغه د سنت ترتيب خيال وساتي وَلَوْ زَلَّ الْأَوَّلُ وَخَذَهَا او که يوازې د جمره اولی رمي وکړي أَجْزَأُهُ نو دا (هم) د هغه لپاره کافي دي لَأَنَّهُ تَذَارَكَ التَّوْبَةُ وَفَتِيهِ ځکه چي هغه د پرېښوول سوي حصص تلافی په خپل وخت کي وکړه وَأَمَّا تَرَكَ التَّارِيبَ او (فقط) ترتيب يې پرېښوی وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ: لَا يُجْزِئُهُ مَا لَمْ يُعِدَّ الْكُلَّ او امام شافعي فرمايي: چي دا د هغه لپاره کافي نه دي ترڅو چي د ټولو جمرو رمي نه راوگرځوي لَأَنَّهُ شَرَّاهُ مَرْتَبًا ځکه چي رمي په ترتيب سره مشروع سوي دي (يعني په شريعت کي رمي په ترتيب سره شروع سوي دي) فَصَارَ كَمَا إِذَا سَقَى قَبْلَ الطَّوَابِ نو داسي سولکه يو شوک چي تر طواف مخکي سمی وکړي أَوْ هَذَا بِالنَّزْوَةِ قَبْلَ الشَّعَا يا تر صفا مخکي په مروه شروع وکړي وَلَنَّا أَنَّ كُلَّ جَمْرَةٍ تُزَيِّدُ مَقْصُودًا بِنَفْسِهَا زموږ دليل دا دی چي هره جمره په خپله او (عليحده) مقصود عبادت دی فَلَا تَتَعَلَّقُ الْجَوَارِ بِتَقْدِيمِ الْبُغْيُضِ عَلَى الْبُغْيُضِ نو جواز به پر بعضو د بعضي په مخکي کولو سره تعلق نه لري بِخِلَافِ الشَّعَا لَأَنَّهُ تَابَعَ طَافًا لِلطَّوَابِ په خلاف د سمی ځکه چي هغه د طواف تابع ده (نو مقصود عبادت نه ده) لَأَنَّهُ دُونَهُ ځکه چي سمی له طواف څخه (په درجه کي) کمه ده وَالنَّزْوَةُ غَرِثٌ مُتَتَّى الشَّعَا بِالْبُغْيُضِ او مروه د آيت په ذريعه د سمی منتهيا پېژندل سوي ده فَلَا تَتَعَلَّقُ بِهِ الْإِدَايَةُ نو د مروه سره به د سمی شروع کول (هيڅ) تعلق نه لري.

اللفاظ: ﴿تدارك﴾ تلافی، د نقصان پوره کول، جبران، ﴿متى﴾ د ختمېدلو ځای، منتهيا ﴿بداية﴾ شروع کول.

تشریح: مسئله: دا ده چي د ذی الحجې په يوولسمه ورځ درې سره جمرې (جمرات) ورشتل او د هغو رمي کول واجب دي، لېکن که يو حاجي په دې ورځ د جمره وسطی او د جمره ثلثي رمي وکړي، او د جمره اولی رمي نه وکړي، او بيا په دغه ورځ بيرته د جمره اولی قضاء هم راوړي، نو د دې دوه صورتونه دي: (۱) يو دا که د جمره اولی سره دويم ځل بيا د جمره وسطی او جمره ثلثي رمي هم وکړي نو دا ډېر ښه دي، ځکه چي په دې کي د قضاء سره سره د ترتيب او سنت رعايت هم کېږي، (۲) او دويم دا چي صرف د جمره اولی رمي وکړي، نو دا هم صحيح او جائز دي، ځکه ده چي کوم شی پرې ايښی وو (يعني د اولي جمرې رمي)، هغه يې په خپل وخت کي اداء کړی، خو فقط ترتيب يې پرېښوی، او ترتيب واجب يا ضروري نه دی، چي د هغه په پرېښوولو سره دي ضمان يادام واجب سي، او دا حکم زموږ په نېز دی.

وقال الشافعي الخ د دې په خلاف د امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ په نېز د جمره اولی سره د جمره وسطی او د جمره ثلثي رمي راوگرځول هم ضروري دي، ځکه چي د دريو سره جمرو رمي يو ځای او په ترتيب سره مشروع سوي دي، نو ترتيب

پر بنوول داسي دي لکه تر طواف مخکي چي سمي کول، يا په سمي کي د صفا پر خای له مروه څخه شروع کول، او دا له ترتيب څخه خلاف او بالاتفاق جائز نه دي، نو همدا ډول کله چي د جمره اولي رمي تر وسطی او ثلثي وروسته سي، نو هغه به هم جائز نه وي، ځکه چي په دې کي هم ترتيب فوت سو.

ولنا الخ زموږ دليل دا دی چي د هري جمرې رمي بذات خود عبادت مقصوده دی (يعني هره رمي جلا او مستقل عبادت دی، يوه رمي دبلي تلغ نه ده)، لهذا درمي جواز به د دې خبري سره تعلق نه لري چي ولي بعضي پر بعضو مخکي سوې، بلکي کله چي هم د هري جمرې رمي وسي، هغه به قربت او عبادت وي، هغه که په ترتيب وي او که نه وي، د دې په خلاف د سمي مسئله ده، نو سمي خو بذات خود مقصود نه ده، بلکي د طواف تابع ده، ځکه چي سمي له طواف څخه کمه ده، نو ځکه به په سمي کي تقدم او تاخر صحيح نه وي، همدارنگه د سمي ابتداء هم له صفا څخه مشروع ده، ځکه چي له دې آيت اب الصفا والسرو الخ څخه همدغه معلوميري چي صفا د سمي مبداء ده او مروه د سمي منتهاء ده، نو که له مروه څخه د سمي ابتداء جائز کړی سي، نو دا به له دې آيت څخه خلاف سي، او دا صحيح نه ده، لنډه دا چي کله د سمي او د طواف خای او مرتبه يو تر بله سره جلا دي، نو پر دوی به درمي قياسول صحيح نه وي.

د پياده حج د نذر منلو حکم

قَالَ: وَمَنْ جَعَلَ حَلَّ نَفْسِهِ أَنْ يَحُجَّ مَا شَاءَ، إِمَامٌ مُحَمَّدٌ رَحِمَهُ اللَّهُ فَرَمَا يَ: أَوْ خُوكَ چي پر خپل ځان په پښو حج کول لازم کړي فَلَمْ يَلَمْ لَا يَرْكَبْ حَتَّى يَكُونُوا طَوَافَ الزَّيَارَةِ نو هغه به (پر هيڅ سپرلي) نه سپرېږي تر دې چي طواف زيارت وکړي وَلِلْأَضَلِّ خَيْرُهُ بَيْنَ الزُّكُوفِ وَالنَّشْئِ او په مبسوط کي امام محمد هغه ته د سپرېدلو او د پياده تلو په مينځ کي اختيار ورکړی دی وَهَذَا إِشَارَةٌ إِلَى الْوُجُوبِ او د متن جمله اشاره کوي د وجوب و طرف ته وَهُوَ الْأَوْضَلُ او همدا اصل دي لَأَنَّهُ التَّزَمَ الْقَرْبَةَ بِصِفَةِ الْكَمَالِ ځکه چي هغه په کامل (او بشپړ) صفت سره عبادت پر خپل ځان لازم کړی دی فَيَلْزَمُهُ بِتِلْكَ الصِّفَةِ نو په کامل صفت سره به عبادت پر هغه لازم وي كَمَا إِذَا نَذَرَ بِالضَّوْبِ مُتَّابِعًا لکه يو څوک چي د پرلپسې روډو نذر ومني وَأَقْعَالُ الْحَجِّ تَنْتَهَى بِطَوَافِ الزَّيَارَةِ او د حج افعال پر طواف زيارت ختميري فَيَمِشُ إِلَى أَنْ يَكُونَهُ نو (تر هغه وخته) به پياده ځي تر څو چي طواف زيارت وکړي ثُمَّ قِيلَ: يَنْتَدِي النَّشْءُ مِنْ جَيْنٍ يُغْرَمُ بِيَاوِيلَ سوي دي: چي پياده تگ به هغه وخت شروع کوي چي احرام وتري وَقِيلَ: مِنْ بَيْتِهِ او ويل سوي دي: چي له خپل کور څخه (به يې شروع کوي) لَأَنَّ الظَّاهِرَ أَنَّهُ هُوَ الْمَرَادُ ځکه د الفاظو له ښکاره څخه همدغه مراد دي وَلَوْ رَكِبَ أَرَأَيْتَ دَمَا خو که سپور سي نو قرباني دي وکړي لَأَنَّهُ أَدْخَلَ نَقْصًا فِيهِ ځکه چي هغه په خپل نذر کي نقصان داخل کړی قَالُوا: إِنْ يَرْكَبُ إِذَا هَدَيْتِ النَّسَاءَةَ وَشَأْنُ النَّشْءِ (د قلدوري او د مبسوط په عبارت کي د تطبيق لپاره) فقهاؤ فرمايلي دي: چي کله فاصله (او واتن) ليري وي او پياده تگ مشکل وي نو (پر سپرلي) به سپرېږي وَإِذَا كَرِهَتْ وَالرَّجُلُ وَمِنْ يَفْتَادُ النَّشْءُ او کله چي فاصله نژدې وي او سړی (هم) له هغو خلکو څخه وو چي د پياده تگ عادت لري وَلَا يَشُقُّ عَلَيْهِ او پياده تگ پر هغه سخت (هم) نه وي يَنْهَى أَنْ لَا يَرْكَبَ نو مناسب دا ده چي سپور نه سي.

اللفظ **«ماهی»** د ضرب اسم فاعل دی؛ په پنبو تلونکی، پیاده تلونکی، **«الشرع»** د افتعال ماضي ده؛ خپل پر څاړه اخیستل، پر خپل ځان لازمول، **«اراق»** د افعال ماضي ده؛ ورته بیول (مطلب قرباني کول)، **«نقص»** کمی، نقصان، **«دقی»** د نمر ماضي ده؛ سختېدل، ستونزمن کېدل، **«مبتاد»** د افعال مضارع ده؛ عادت کېدل.

تشریح؛ صورت د مسئلې؛ دا دی که یو سړی د پیاده حج نذر وني (یعني مثلاً داسي ووايي چې "زه به د الله لپاره یو حج په پنبو کوم")، نو پر هغه واجب دي چې په پنبو حج وکړي او پر سپرلي بالکل سپور نه سي، تر دې چې طواف زیارت وکړي، فارایت د جامع صغیر دی، او همدا صحیح دی، او په مبسوط کې د سپرېدلو او د پیاده تگ په مینځ کې اختیار ورکول سوی دی، صاحب د هدایې فرمایي چې د جامع صغیر له دې عبارت لا پرکب حتی یطوف طواف الزیارة څخه د پیاده تگ یعني د پیاده حج کولو وجوب ثابتیږي، او همدا اصل دي، یعني د قاعدې موافق دي، ځکه څوک چې یو شی په پوره او کامله توګه پر ځان لازم کړي، هغه به په کمه او ناقصه توګه سره نه اداء کوي، او په حج کې پیاده تلل کامل صفت دی، لکه څرنگه چې نبي ﷺ فرمایلي دي: من حج مائياً فله بكل خطوة حسنة من حسنات الحرم قيل: وما حسنات الحرم قال: كل حسنة بسع مائة، (یعني چا چې پیاده حج وکړي نو هغه ته به د هر قدم په بدله کې د حرم له نېکیو څخه یوه نېکي ورکول کیږي، له نبي ﷺ څخه پوښتنه وسوه: چې د حرم نېکۍ څه دي، وېې فرمایلي: د حرم یوه نېکي د اووسو (۷۰۰) عامو نېکیو سره برابره ده)، حاصل دا چې پیاده حج کول کامل صفت دی، او نذر چې څرنگه پر ځان لازم کړی سي، هغه رنگه به لازم وي، نو پر هغه به حج په کامل صفت سره لازم وي، چې هغه پیاده حج دی، لکه یو څوک چې د پرلپسې روژو نیولو نذر وکړي، نو پر هغه پرلپسې روژې نیول واجب دي، همداسې به دلته هم پیاده تگ واجب وي، او څرنگه چې د حج افعال پر طواف زیارت پوره کیږي، نو ځکه به تر طواف زیارته پوري پیاده تگ واجب وي.

ثم قيل الخ پاته سوه دا خبره چې دانذر منونکی سړی به له کومه ځایه پیاده روانیږي؟ له خپل کور څخه یا د احرام د تړلو له ځای څخه؟، نو په دې لړ کې دوه قولونه دي: (۱) اول قول دا دی چې د احرام د تړلو له ځای څخه به پیاده روانیږي، (۲) دویم قول دا دی چې له خپل کور څخه به پیاده سفر شروع کوي، ځکه چې د جملې له ظاهر څخه همدغه مراد دي، لېکن دا قول صحیح نه دی، بلکې اول قول صحیح دی، او پر اول قول د علامه فخر الاسلام فتوی هم ده لکه څرنگه چې صاحب د بنایې لیکلي دي؛ وعليه فتوى فخر الإسلام والمتان وغيرهما وهو الصحيح (بنايه ۲۰۱، ص، ۲۶۲)، خو که دا سړی د احرام تر تړلو وروسته د پیاده تگ پر ځای پر سپرلي سپور سو، نو پر هغه به قرباني واجب وي، ځکه چې په نذر کې یې نقصان پیدا کړی، او دا نقصان به په قرباني سره لیري کیږي.

قالوا الخ د دې حاصل دا دی چې د جامع صغیر او د مبسوط په روایتونو کې فرق دی، نو فقهاؤ د دواړو په مینځ کې دا تطبیق او ربط وکړی دي چې که د نذر منونکي حاجي او د مکې تر مینځ مسافه ډېره اوږده وه او پیاده تگ ستونزمن وو، نو په دې صورت کې به د سپرېدلو اجازه وي لکه څرنگه چې په مبسوط کې دي، لېکن که مسافه نژدې وه او دا سړی د پیاده تگ سره عادت هم وو، نو په دې صورت کې به نه سپرېدل مناسب وي لکه څرنگه چې په جامع صغیر کې دي.

د مهرمي مينځي سره د رانيونکي (مشتري) لپاره د جماع حکم

وَمَنْ بَامَ جَارِيَةً مُعْرِمَةً أَوْ شَوْكَ فِي دَاسِي مِئْتَهُ خَرَّعَهُ كَرِي فِي أَحْرَامِ يَه تَرَلِي وَي قَدْ أَوْنَهَا مَوْلَاهَا لِيكَ لَوْ
هغه ته د احرام اجازت مالک (خرخونکي) ورکړې وي لِيُكَلِّمَ تَرَلِي أَنْ يَحْلِلَهَا وَيَجَامِعَهَا نورانيونکي ته جائز دي چې
مينځه حلاله کړي او جماع ور سره وکړي وَقَالَ زُفَرٌ: لَيْسَ لَهُ ذَلِكَ او امام زفر رحمه الله فرمايي: چې مشتري
(رانيونکي) ته د دې اختيار نسته لَأَنْ هَذَا عَقْدٌ سَهَقٌ وَمَلَكُهُ ځکه چې احرام يو داسي عقد (تړون) دی چې د مشتري
تر ملکيت مخکي (تړل) سوی دی فَلَا يَسْتَكُنُّ مِنْ فُسْخِهِ نو مشتري ته به د دغه تړون د ماتولو حق نه وي كَمَا إِذَا
اشْتَرَى جَارِيَةً مَتَّوْخَةً لکه يو شوک چې منکوحه مينځه رانيسي (نوهلت هم مشتري دنکاح فسخ کولو حق نه لري) وَلَكَانَ
الْمُشْتَرِي قَائِمَ مَقَامِ الْبَائِعِ زموږ دليل دا دی چې مشتري د خرخونکي (بائع) پر ځای ولاړ دی وَقَدْ كَانَ لِلْبَائِعِ أَنْ
يَحْلِلَهَا فَكَذَا لِلْمُشْتَرِي او بائع ته دا اختيار وو چې دا حلاله کړي نو دا اختيار به مشتري ته هم وي إِلَّا أَنَّهُ يَكْرَهُ ذَلِكَ
لِلْبَائِعِ خو د بائع لپاره داسي کول مکروه دي لِإِسَافَتِهِ مِنْ خَلْفِ التَّوْبَةِ ځکه په دې کي وعده خلافي ده (ځکه چې بائع
هغه ته د احرام اجازت ورکړې وه، نو که بيرته له خپلي اجازې څخه رجوع وکړي نو دا د وېدې مخالفت سر) وَهَذَا الْبَغْيُ لَمْ يُوجِدْ حَقُّ
الْمُشْتَرِي او دا معنی (يعني د وېدې مخالفت) د رانيونکي په حق کي نسته بِخِلَافِ الْبَيْعِ په خلاف دنکاح لَأَنَّهُ مَا كَانَ
لِلْبَائِعِ أَنْ يَفْسَخَهُ ځکه چې (په خپله) بائع ته دا اختيار نه وو چې نکاح فسخ کړي إِذَا بَاقِيَ بِإِذْنِهِ په دې شرط چې
د بائع په اجازت سره نکاح سوې وي فَكَذَا لَا يَكُونُ ذَلِكَ لِلْمُشْتَرِي نو همداسي به مشتري ته (هم) دنکاح د فسخ کولو
اختيار نه وي وَإِذَا كَانَ لَهُ أَنْ يَحْلِلَهَا او کله چې د رانيونکي لپاره د مينځي حلالول جائز دي لَا يَسْتَكُنُّ مِنْ رَدِّهَا
بِالْغَيْبِ عِنْدَنَا نو د عيب په وجه به مشتري د مينځي د واپس کولو (د بيرته ورکولو) واکداره نه وي زموږ په نېز وَجَنَدَ
زُفَرٌ يَسْتَكُنُّ او د امام زفر رحمه الله په نېز مشتري (د عيب په وجه د مينځي د بيرته ورکولو) واک لري لَأَنَّهُ مَسْئُومٌ عَنْ
غَشْيَانِهَا ځکه چې (د امام زفر په نېز) هغه د مينځي له جماع څخه منع سوی دی وَذَكَرْتُ بَعْضُ السُّنَنِ: أَنَّ يَجَامِعُهَا
(د جماع صغير) په ځيني نسخو کي (د وېجامېمې پر ځای) ذکر سوي دي: أَوْ يَجَامِعُهَا وَالْأَوَّلُ يَدُلُّ عَلَى أَنَّهُ يُحْلِلُهَا
بِقَبْرِ الْجَنَابِ بِقَبْضِ شَعْرٍ أَوْ يَقْلِمِ ظَهْرٍ اول (يعني د متن عبارت) پر دې خبره دلالت کوي چې بنځه به له جماع څخه
علاوه (په بل شي سره) حلاله کړي د ورېښته په غچي کولو سره يا دنوک په پرېکولو سره ثُمَّ يُجَامِعُ او بيا به جماع
ور سره وکړي وَالثَّانِي يَدُلُّ عَلَى أَنَّهُ يُحْلِلُهَا بِالنَّجَامَةِ او دويم عبارت پر دې خبره دلالت کوي چې بنځه به په جماع
سره حلاله کړي لَأَنَّهُ لَا يَخْلُوعَنْ تَقْدِيمِ مَبْنٍ يَقَعُ بِهِ التَّخْلِيلُ ځکه چې جماع له مخکي داسي مسه کولو څخه خالي
نه وي چې په هغه سره تحليل واقع سي (يعني د مينځي مسه کول او د هغې سره خپل بدن لکول خلخاله جماع څخه مخکي راځي او

په هغه سره مينځه حلالېږي) وَالْأَوَّلُ أَنْ يُعْلَلَهَا بِغَيْرِ الْمُجَامَعَةِ او غوره دا ده چې بغير له جماع څخه مينځه حلاله کړي تَغْلِيظًا لِأَمْرِ النَّكَاحِ د حج د مسئلې د درناوي لپاره، والله أعلم بالصواب.

اللفاظ: **﴿جارية﴾** مينځه، (خدمتگاره)، **﴿عقد الوعد﴾** وعده خلافې، وعده نه پوره کول، **﴿غشيان﴾** غوړېدل، راتلل (مراد ځني جماع ده)، **﴿يفسخه﴾** دفتح دباب مضارع ده؛ ماتول، باطلول، (فسخ کول)، **﴿قهن﴾** پرېکول، غچي کول، کوچني کول، **﴿طفر﴾** نوک

تشرېح: **صورت د مسئلې:** دا دی که یو مالک خپلې مينځې ته د احرام د ترلو اجازه ورکړي، او مينځې يې احرام وتری، بيا مالک دا مينځه خرڅه کړي، نو که رانيونکی (مشتري) محرم نه وو بلکې حلال وو، نو زموږ په نېز هغه ته دا اختيار سته چې مينځه له احرام څخه حلاله کړي، او د هغې سره جماع (وطي) وکړي، لېکن دامام زفر رحمته الله په نېز مشتري ته دا اختيار نسته.

د امام زفر دليل: دا دی چې احرام يو داسې عقد او تړون دی چې (هغه دلته) د مشتري له مالک کېدلو څخه مخکې ثابت سوی او منقذ سوی دی، نو ځکه به اوس مشتري ته د هغه د ماتولو او دفسخ کولو حق نه وي، لکه څرنګه چې يو څوک مثلاً د زيد منکوحه مينځه رانيسي، نو هغه ته دا اختيار نسته چې د زيد سره د هغې نکاح فسخ کړي او جماع ور سره وکړي، ځکه چې نکاح هم داسې عقد دی چې د مشتري تر ملکیت مخکې ترل سوی دی، همداسې په دې مسئله کې هم د مينځې احرام د مشتري تر ملکیت مخکې ترل سوی دی، نو ځکه به مشتري ته د هغې د حلالولو او د احرام دفسخ کولو اجازه نه وي.

زموږ دليل: دا دی چې کله د خرڅلاو په وجه دا مينځه د بائع (خرڅونکي) له ملکیت څخه ووتله او د مشتري په ملکیت کې داخله سوه، نو مشتري د بائع قائم مقام سو، او بائع ته دا اختيار وو چې د مينځې احرام خلاص کړي، حلاله يې کړي او جماع ور سره وکړي، نو کوم څوک چې د بائع قائم مقام وي يعنې مشتري، هغه ته به هم دا اختيار وي، لېکن د بائع لپاره دا کار مکروه وو چې مينځه حلاله کړي، جماع ور سره وکړي، او د مشتري لپاره دا کار مکروه هم نه دی، د بائع لپاره ځکه مکروه وو چې هغه مينځې ته د احرام د ترلو اجازه ورکړې وه، لهندا که بيرته له خپلې اجازې څخه رجوع وکړي او د هغې سره جماع وکړي، نو دا وعده خلافې سوه، لېکن د مشتري په حق کې دا وعده خلافې هم نسته، ځکه چې مشتري مينځې ته اجازه نه ده ورکړې، بلکې بائع ورکړې ده، لهندا د مشتري په حق کې به جماع مکروه هم نه وي.

بخلاف النکاح الخ فرمايي چې ددې په خلاف د منکوحې مينځې مسئله ده، ځکه که د هغې نکاح د بائع په اجازه سوی وي، نو بائع ته به په خپله دا اختيار نه وي چې نکاح فسخ کړي، لهندا همدا ډول به مشتري ته هم د نکاح دفسخ کولو او جماع کولو اختيار نه وي، ځکه چې مشتري د بائع قائم مقام دی، او بائع ته دا اختيار نسته، نو مشتري ته به هم نه وي.

واذا کان له الخ ددې حاصل دا دی چې کله زموږ په نېز مشتري ته دا اختيار سته چې مينځه حلاله کړي، او جماع ور سره وکړي، نو له دې څخه ښکاره سوه چې د مينځې محرم والی هيڅ عيب نه دي، لهندا کله چې احرام عيب نه دی، نو د احرام په وجه به مشتري دا مينځه بائع ته نه واپس کوي، او نه هغه ته دا اختيار سته، ځکه چې دا ګرد سره عيب نه دی، هو! خو څرنګه چې دامام زفر رحمته الله په نېز د مشتري لپاره د مينځې سره جماع کول او مينځه حلالول جائز نه دي، لهندا د هغه په

نیز د مشتري په حق کې د مینځني احرام عیب دی، ځکه چې د احرام په وجه جماع نه سي ورسره کولای، نو د هغه په نېز به مشتري ته د مینځني د واپس کولو اختیار وي.

و ذکر اللم فرمایي چې د جامع صغیر په ځیني نسخو کې او په جامعها ذکر سوي دي، مطلب دا چې په ځیني نسخو کې دا کلمه په او سره یعنې په جامعها ذکر سوي ده، او په ځیني نسخو کې په او سره یعنې او په جامعها ذکر سوي ده، د اولي نسخې عبارت کوم چې د هدایې متن دی او په او سره دی، پر دې خبره دلالت کوي چې مشتري ته پکار ده چې محرمه مینځه په جماع سره حلاله نه کړي، بلکې مخکې دي د هغې نوکان یا ورېښتان وړ پرېکړي، چې اول په هغه سره حلاله سي، بیا دي جماع ورسره وکړي، او د دویمي نسخې عبارت کوم چې په او سره دی، پر دې خبره دلالت کوي چې مشتري دي مینځه په جماع سره حلاله کړي، ځکه چې په دې صورت کې به هم تر جماع او کوروالي مخکې مچول او په شهوت سره مسه کول خامخا وي، او په مچولو او مسه کولو سره محرمه بنسټه حلالېږي، نو په دې صورت کې به هم مینځه تر جماع مخکې حلاله سي؛ لهدا په دې صورت کې هم څه خبره نسته، خو څرنگه چې حج دېر سپېڅلی او د احترام وړ عبادت دی، نو ځکه مشتري (رانیونکي) مه پکار ده چې د حج د تعظیم او درناوي په خاطر مخکې مینځه په یوه بله ذریعه سره حلاله کړي، او بیا دي په اطمینان کوروالی ورسره وکړي.

الحمد لله ان د ١٤٣٧ هجري کال د میاني [ذی القعدة] د میاشتي په لسمه نېټه چې د ٢٠١٦ میلادي کال د اګست د میاشتي له خورلسمي نېټې سره سمون لري د "فتح الهداية" دویم ټوک پای ته ورسېدی. لوی شېنن ^{جلا} دي په خپل سپېڅلي رحمت سره د پاته ټوکونو د تشریح او توضیح توفیق هم راکړي، وما ذلك على الله بعزيز.

رَبَّنَا قَبَلْ لَكَ الْخَيْرَ الْمُبِينُ، وَكُنْ عَلَيْنَا يَا إِلَهَ الْكَوْثَرِ الرَّحِيمُ، وَحَسْبُكَ اللَّهُ عَلَى عِبَادِ الْمُرْسَلِينَ، وَحَسْبُكَ أَجْمَعِينَ، وَمَنْ تَعَمَّدَ بِالْحَسَنِ إِلَى تَوَارِثِ الْوَلَدِينَ.

احقر حبیب الرحمن مدني

